

فامووسی زبانی گورد کے

ب و ے

عہدورہ حمائی زہ بیجی

ناوی کتیب : قاموسی زمانی کوردی
نووسەر : عبدوړمحماني زهبيحي
بلاو کمرهوه : ناومندی بلاو کردنهوهی فرهنگ و ئەدەبیاتی کوردی
(ئینتشاراتی سه لاهمدینی ئهییووبی)
تیسراژ : ۲۰۰۰
نوی کردنه وه ی چاپ : ۱۳۶۷

بسم الله الرحمن الرحيم

سہ ماہیہ کی میٹروپولیٹن زمانہ کوردی

پیشگوشتن

هیشتا منداڵ بۆم گروگالی زمانهوانی سهرانسوویی خانوی میشکمی لیگرتم و دهستی کرد به سهرهتاتکی و چاوشارکی دهگهلم ، ههر دهرسیکی دهم خویند دهمکرده کوردی ، ووشه سهخت و زهقهکانم به کوردی مانا لیده دایمهوه .

دهگهلم (ههزار) ی دوستم که ئهوسا (فهقی) بۆ دهمانهویست که قسه دهکهین کهس تیمان نهگا ، له کومهلگای مههاباتا به تایبهتی له ناو ئافرهتانا جوړه زمانیکی لاپرهسهنتی بابۆ که دهنگی (ز) یا (سک) یان له ههمو کهرتیکی ووشهیهک زیاد دهکرد و به زهوانی گفتو گوێ پییدهکرا و ناویان نابۆ : (ئهزهتۆزو - یا - ئهسکهتۆسکو) ، ئهمه و نۆسین به حیسابی (ئههجهد) یا به ووتهی فهقییان (خهتی شهجهرتی) و ... لهو کارانه بۆن که به چاکتی لییان زاهاتبۆین و نامه مان بۆ یهکتری پی دهنۆستی . بهلام ئهوانه ههچیان تامه زرویی ئیمهیان نهدهشکاند چونکو خهلکی دیش زۆر هههون دهیانزانی و ئیمه شتیکی وامان دهویست تایبهتی خۆمان بی .

ئهوجار ههوای دانانی زمانیک !! که ههیچ کهس تپی نهگا یاری به میشکمان دهکرد ، ماوهیتیکی زۆر خهریکبۆین و تا ئهننازهیتیکیش سهرکهوتین . ئهمهش ئیمه ی خسته سهر زیگای بیرکردنهوه له ووشهکانی زمانی کوردی و چۆنیتی دروستبۆیان ، بیرمان لهوه دهکردهوه که بۆچی به (بهرد) گوتراوه (بهرد) و نهیژراوه (سان) یا شتیکی تر ... ؟ .

میشکی ناپوختهی ئیمه ئهوسا توانستی ئهوهی نهبو وهلامی پرسیاری ئاوا سهیر و سهخت بداتهوه ، بهلام ئهم گروگاله مندالانهیهی زمانهوانی ئهوهندهی

له باراندا بۆ که بهمه بهمه و به تپه زینى رۆژگار بمانخاته سهر زچهى راستى زمانهوانى و چاومان بهم مهيدانه پان و بهرینه توانوتونه ههلبینى و خومان بپیتینهوه که به زهوتى مېرو له خهريکين له دهشتیکى کاکى به کاکیدا پهل ده کوتین و له دهرياییکى بى بنى ئهوتودا مهله ده کهین که نهنگى تپیدا ده خهنگى .

کاتى له شارى (مههابات) که ئهوسا ناوى (سابلاغ) بۆ لای ماموستا (گبوى موکریانى) ده رسی زمانى (فره نسى) م ده خوینه سهر و کارم ده گهل قاموسى فره نسى (لازوس) پهیدا کرد و هتواى ئهوى که رۆژیک زمانى کوردیش قاموسیکى ئاواى ههبن ، ههمو خولیا و خهیاالاتى پيشوى له مېشکم زامالتى و کهشتى که لکه لهى زمانهوانیم له بهندهرگای قاموسا لهنگهرى گرت .

ئه گهرچى خهباتى سیاسى نيزیکهى ههمو کات و ساتیکى تهمنى منى بۆ خوى داگیر کرد و له مهلبهندى رۆژههلاتى ناوه راستا زه تاندمى ، بهلام نهیتوانى پیرى قاموسیکى کوردى له مېشکم بسریتهوه ، به لکو پیرى (قاموسى کوردى) بۆ قازانجى خوى ، له خهباتى سیاسى و له ئیران و توران کردنه کهم که لکى وهر گرت .

کهشت و گیل له گهل ناوچهى کوردستانى ئیران و عیراقد ، چاوپیکهوتن و هاوئشیتى و گفتوگو ده گهل کهسانى سهر به گهل تیره و هوز و عهشیره تهکانى کورد ، دهسمایه و سهرمایه ییکى زور و زه بهندى بۆ ئهو قاموسهى له خهیاالدانى خومدا بۆ زمانى کوردیم زه چاو کردبو پیکهوه نا . سه فهرى دو سال و نیتیم (سه رهتای سالى ۱۹۵۶ - نیه راستى سالى ۱۹۵۸) بۆ سوری و تیکه لى ده گهل کوردهکانى ئهوى فیرى یه گى له سى له ههجه بنجیه کهى زمانى کوردى (له ههجهى کرمانجى) کردم و ده رگایه کى گهره ی بۆ چونه ناو قه لای (قاموس) بۆ کردمه وه .

ئهمه ی ئیستا ده یبین ئهو لاقه کولله یه که له سه فهرى دور و درێزى عومرمدا بۆ (سوله یمان) ی نه ته وه ی کوردم به دیارتى هیناوه . پيشیتیانى کورد کوتویانه : « کال له قهد بالایه » و ئهز ناتوانم له مه زه وانتر بیژم .

ئه گهر ئه م قاموسه له بن ریسهمه ی ده رگای کهوشکه منى پيشخانه ی باره گای زمانى کوردیدا جیگای بپیته وه ، خوم به به خته مهر ده زانم .

عبدالله محمد زه باج

زمانی کوردی له قونفی ئیستاناید

کاتی باس دیته سهر قاموسی زمانی کوردی ، کتومت پتویستیک له بهرامبه زمان راست ده بیته وه و داوای جی به جی کردنی خویمان لیده کا ، نه ویش نه وه یه که ده بی باسیکی خودی زمانی کوردی بکهین ، ده ری بخهین که چون پیکهاتوه ، تایه ته کانی بخهینه رۆ ، خزمایه تی ده گهل زمانانی تر و شوینی له نیو بنه مالهی زماناندا دیاری کهین . ئەم باسه مان ناته واو ده بی نه گهر نه زانین زمانانی خزم و دراوسی چ کاریکیان کردوته سهر زمانی کوردی و زمانی کوردی چی له وان کردوه .

ئەم کارانه بو گهل زمانی تر پتویست نیه چونکو نهو قوناغانهی له پیش زمانی کوردین و ده بی بیان بری ، نه وان ماوه ییکی دور دریزه خستویانه ته پشت سهر ، بو نمونه زمانی عه ره بی نیزیگهی ۱۴۰۰ ساله وه ک زمانیکی دینی پیروژ به هه مو زانایانی مسولمان خزمه تی ده کهن ، ته نانه ت گهل له زانایانی کوردیش هه مو ژبانی خویان بو ته رخان کردوه ، وه کو ده بیتین ئیمرو بوتنه زمانیکی عاله می . یاخو زمانی فارسی ههر له چه رخی چواره می کوچیه وه که وتوته خوی و ئیمرو به جورئ پیش که وتوه نه گهر بیت و ده گهل زمانانی پیش ئیسلام پیکیان بگرتین توشی سهره گیزه ده بین .

به لام وه کو ده زانین چلونا به تیکی میژوی ناله بار ، به دریژایی سه تان ساله ، پاشکه وته ییکی گشت لانه ی به سهر هه مو شتیکی کوردیدا سه پاندوه که به کیکیان زمانه که مانه به جورئ که نه یه یشتوه تا سالانی دوا یی چه رخی نۆزده هه م — که بو یه کهم جار سالی ۱۸۹۷ رۆژنامه ی « کوردستان » ده رچوه به شیوه ییکی هه راو و به ربلاو پیی بنوسری ، جاروباره نه بی که له قولینچکی

حوجره ی مزگهوتیک یا گوشه ی تهکیه و خانه قایهک ، مهلای دهستی داوه ته قهلم و شیعی به کوردی داناوه و به ئیملا ی زمانیکی دیکه نۆستیویه تهوه ، گهرده لۆلی زهمانه ته نانهت ئه و جۆره نۆسراوانه شی ده گهل خۆی زه پێچهک داوه و بردۆیه ته بیابانی نه بۆنچ و ئه وه ی گه یوه ته ده ستمان ههر زۆر که مه .

به راستی جیگای سه رسوزمانه که زمانی کوردی له ههنگامه ی زۆژگارانی زابردۆدا که لانه دهرباز بوه و ئیمزۆ له مهیدانی پێشکهوتندا به ره و ته کامول په ل ده کوتی ، میژو نیشانمان ده دا گهل زمانی وا له ناو چۆن و ئاسه واریان بزاه ته وه که ده یه کی ئه وه ی به سه ر زمانی کوردی هاتوه به سه ر ئه وان نه هاتوه . جا زمانی که ئه و هه مۆ تین و توانه ی هه بی که هه ل سۆز داسۆری چه رخی زهمانه نه یه توائی به له ژیر خۆیدا بی پلێشی نیته وه ، توانای ئه وه شی هه یه زۆر به خیرای گهرد و تۆزی ئه م زۆژگا دۆره له شانی خۆی به کینی و له زۆری زمانانی پێشکهوتوی ئه م ده ور و زهمانه دا جیگای خۆی بکاته وه .

به لێ ! راسته له سه ره تای ئه م چه رخه وه زمانی کوردی پێی ناوه ته قو ناغیکی تازه و له و ساوه گهل گۆزانی شی به سه ردا هاتوه ، به لام ! تا ئه و زۆژه دادی که بکه و یته گۆزای و خۆی بگه ی نیته کاروانی زمانه پێشکهوتنه کانی ئیمزۆ ، ده بی له گهل هه وراز و نشیوان سه رکه وی ، به زۆر شی و دۆلاند تپه زۆ و پتو یستیکی زیاد له ئه ندازه ی به خزمهت کردن و په ره پیدان و گه شه پیکردن هه یه . زمانی کوردی هیشتا گهل که لێن و کولینی تاریکی هه یه که ده بی به چرای لیکۆلینه وه ی زمانه وانچ زۆناک بکری نه وه و زۆر که له به ری تیدا هه یه که پتو یسته دهستی زمانه وانانی کورد کاریان له سه ر بکا .

ئیمه که دین و باسی پاشکهوته یی و ناگزۆری زمانی کوردی ده که ین بۆ ئه وه نه تۆوی نا هومییدی له دلی هاو نیشتماناندا بچینی و له دوا زۆژیکی پز و ورشه و گه شه بۆ زمانی کوردی ، بی هیوایان که ین ، نه خیر ! مه به ستمان ته وا و پێچه وانه ی ئه وه یه و ده مانه وی که م و کۆژی زمانه که مان به شیوه ییکی زانستیانه چاره سه ربکری و بخریته سه ر زۆچکه ی شه مه نده فره ی خوش زۆی ئه م زهمانه .

نه ددان به جه رگی خۆدا گرتن و ده رنه بزینی ئیش و ئازار و نه هاوار و داد و بیداد له دهس ژان ، تا ئیستا هێچ ده ردیکیان ده رمان نه کردوه ، به لکو ته نیا به کار و تیکۆشان هه مۆ ده ردیک چار ده کری .

له وه ختیکا که هیشتا زمانی کوردی له قوژبنی که مه ته رخمی نه ته وه ی کوردا بۆ ، زۆژه لاتناسانی فه رهنگی که وتونه ته لیکۆلینه وه و ساغ کردنه وه ی ، زۆزمان و قامۆسیان بۆ داناوه و بۆژاندۆ یانه ته وه ، کاری ئه م زۆژه لاتناسه

فه‌زەنگیانه دەبی له لایەن نه‌ته‌وه‌ی کورده‌وه به تایبه‌تی خۆینده‌واران و زمانه‌وانانی کورد سپاسی لی‌بکری که لیشی‌کراوه .

ئەم قۆناغه تازه‌یه‌ی که زمانی کوردی له سه‌ره‌تای ئەم چه‌رخه‌زا ده‌ستی پێ‌کردوه ، ئه‌رکیکی گرانى بو‌ خۆینده‌واران و زمانه‌وانانی کورد پێکه‌ینه‌وه که ده‌بی هه‌ر یه‌که به پێی توانست و لی‌زانج خۆیان خزمه‌تی بکه‌ن و باری راست‌که‌نه‌وه . قورسایج ئەم ئه‌رکه به‌شی زۆری که‌وتۆته سه‌ر شانی زانایانی کورد له کوردستانی عێراق ، چونکو هه‌ر له سه‌ره‌تای دامه‌زرانی ده‌وله‌تی عێراقه‌وه هه‌ل و مه‌رجیکی باش بو‌ زمانی کوردی هه‌لکه‌وتوه ، ئه‌وه‌ی به‌رچاو ده‌که‌وێ زانایانی کوردی عێراق له جی‌به‌جی‌کردنی ئه‌رکی سه‌ر شانیان به‌رامبه‌ر کوردی ، کورتیان نه‌هێناوه .

سه‌رنجێک له‌و گو‌فار و ژۆژنامه و کتێبانه‌ی له سالانی دوای شه‌ری یه‌که‌مدا له کوردستانی عێراق بلا‌و‌کرا‌ونه‌وه و به‌راوه‌رد‌کردن و هه‌سه‌نگاندنیان ده‌گه‌ل ها‌وچه‌شنه‌کانیان که ئیم‌ژو هه‌ر له‌وێ بلا‌وده‌کرینه‌وه ، زۆر به‌هاسانج و ئاشکرایج تیمان‌ده‌گه‌یی‌ که له‌م ما‌وه‌یه‌دا چه‌نده خزمه‌تی زمانی کوردی کراوه و چه‌نده هه‌نگاوی باشی به‌ره‌وپیش ها‌ویشتوه .
ئه‌وا هه‌ندی له‌م پێشکه‌وتنه‌ی که زمانی کوردی له سه‌ره‌تای ئەم چه‌رخه‌زا تا ئیستا به‌ده‌ستی هێناوه به‌کورتج ده‌خه‌ینه به‌ر چاو :

١ - له باره‌ی زینۆسه‌وه ، نۆسی‌تی کوردی زینۆسیکی تایبه‌تی به‌ئەلفوبیته‌که‌ی ئیسلامی بو‌ خۆی په‌یدا‌کردوه ، که سه‌ره‌زای هه‌ندی که‌م‌و‌کو‌ژی ، تا زاده‌ییکی به‌رز ، به‌هاسانج زمانه‌که‌مانی پی‌ده‌نۆسری .

٢ - زمانی کوردی له شی‌وه‌ی نۆسی‌تی (فارسی) و (تورکی عوسمانی) ، یانی ناخینه‌وه‌ی ووتار به‌رسته‌ی درێژ درێژی زه‌ق و زه‌ق و زاراوی غه‌یره کوردی تا ئەندازه‌ییک پا‌بوته‌وه و شی‌وه‌ییکی تایبه‌نی (کوردی نۆسین) ی به‌خۆیه‌وه گرتوه ، ئه‌گه‌رچج هیشتا زۆری پێده‌وێ تا فیر ده‌بین به‌کوردی بێر بکه‌ینه‌وه و ئینجا بپه‌خه‌ینه سه‌ر کاغه‌ز . سه‌ره‌زای ئه‌وه‌ش پیاو به‌ئاشکرا هه‌ست به‌وه ده‌کا که زمانی کوردی که‌وتۆته سه‌ر زچه‌ی (زمانی ئه‌ده‌بی) و به‌ره‌وپیش ده‌چێ ، کورت و کرمانجی بله‌ین نه‌مامی (زمانی کوردی ئه‌ده‌بی یه‌ک‌گرتو) گوراوه و شین بوه ، به‌لام هیشتا پی‌ده‌وی تا ده‌بیته دره‌ختیکی خاوه‌ن سایه و لق‌و‌پ‌و‌پ‌داری نه‌وتو که پیاو ماندو‌بی زیکای سه‌ختی له ژیردا له خۆی ده‌رکا و له بن سی‌به‌ریدا به‌حه‌سیته‌وه .

٣ - ده‌باره‌ی زیزمانی زمانی کوردی ، هه‌ندی ووتار و کتیب و نامێلکه ها‌تونه مه‌یدان و خه‌ریکی چاره‌سه‌ر‌کردنی گیر و گرفته‌کانی (گراماتیکا) ی زمانه‌که‌مان بۆن ، به‌لام ئەم کاره هیشتا گه‌لیکی به‌به‌ره‌وه هه‌یه و پێویستی به‌

ووردبۆنەوہییکی زۆر و بیجەکیشان لە دەریای زمانی کوردیدا ھەیە و
باسکەمەلە ی سەر ئاو کەلکیکی ئەوتۆ نابەخشی(۱) .

۴ - چەند قامۆسی جۆرەجۆری کوردی ھاتۆنە مەیدان ، وا دەردەکەوی ئەم بەشە
زیاتر لە لکەکانی دیکە ی زمانەوانی ، زاناکانی کوردی بە خۆیەوہ خەریک کردوہ ،
چونکۆ ئەم مەیدانە ی ئیستا قسە ی تیدا دەکەین مەیدانی قامۆسە بە باشم زانی
ئەو باسە ی کە (دوکتۆر ئەو زەحمانی حاجی مارف) دە کتیبی (ووشە ی زمانی
کوردی) دا لەم بابەتەوہ نۆسیویتی بۆ شوینیکی تری ئەم ووتارە زاگویزم چونکۆ
ئەز ناتوانم لەوہ ی ئەو نۆسیوہ پوختەر بنۆسم .

۵ - باش شۆرشی تەمۆزی سالی ۱۹۵۸ ، گەلی خۆبندگاری کورد لە عێراق توانیویانە
بچنە یەکییتی سۆویت و دەربارە ی ھەمۆلق و پۆبی زمانەوانی ، لەسەر زمانی
کوردی ، لای کوردناسانی سۆویت بخوینن و بەرەبەرە دەگەزینەوہ بۆ وولات .
ئەمانە لەباریاندا ھە یە گەلی خزمەتی بەرچاو بە زمانی کوردی بکەن ، زیاتر
لەوہ ی کە تا ئیستا کردۆیانە .

۶ - ھەروەھا لە باش شۆرشی چاردە ی تەمۆز بۆ جی بەجی کردنی یەکیک لە مافەکانی
نەتەوہ ی کورد (بەزۆیەبەریتی خۆبندنی کوردی - مديرية الدراسة الكردية)
دامەزرا و لە کۆلیجی ئادابی دانیشگای بەغداش بەشیکی کوردی کراوہتەوہ و
ھەروەھا لە دانیشگای سلەیمانی ، گومانی تیدا نیە کە ئەم دەزگایانەش بە
نیشانە ی زۆناک و زۆناکەرەوہ ی زیگای پیشکەوتن و گەشەکردنی زمانی کوردی
دەژمێردرین .

۷ - چەند سالییکە (کۆزی زانیاری کورد) بە زەسمت لە بەغدا دامەزراوہ ، ئەم
دەزگا زانستییە کوردییە ، سەرەزای تازەیتشی توانیوہ خزمەتی زمانی
کوردی بکا .

(۱) بۆ ئاگادار بۆنیکی زیاتر لەو کتیب و نامیلکانە ی دەربارە ی زۆزمانی کوردی نو سراوون ،
کتیبی (جی لەبارە ی زمانی کوردییەوہ نو سراوہ) نۆستی (دوکتۆر ئەو زەحمانی حاجی
مارف) چاپکراوی کۆزی زانیاری کورد ، بەغدا ، ۱۹۷۴ تەماشاکەن .

زمانی هندوئوپای بنه‌مای گه‌وری زمانه

زانستی زمانه‌وانی ، هه‌مو ئه‌و زمانانه‌ی که ئیمزۆ نه‌ته‌وه‌کانی دنیا قسه‌ی پیده‌که‌ن ، به پیتی خزمایه‌تییان و نیزیکییان له یه‌کتر — له باری زَیزمان و فۆنییتیک و داتاشرانی و وشه‌کانیانه‌وه — به‌ش به‌ش کردوه و هه‌ر به‌شه‌ی ده‌باته‌وه سه‌ر بنه‌مایه‌ک .

ده‌باره‌ی ئه‌م به‌ش به‌ش کردنه و ناو لَینانیان بَیروزی جیاواز هه‌ن که ئه‌م شوینه بو لَیدوانیکی دۆر و درِیژ له‌م باب‌ه‌ته‌وه ناشی و ته‌نیا له‌و بنه‌مایه قسه ده‌که‌ین که به زای هه‌مو زانایان زۆباری زمانی کوردی لی هه‌لگیراوه و زانایانی زمانه‌وانی ناویان ناوه (هیندوئوپای) .

ئه‌و بنه‌مایه گه‌وره‌ترین و پان و به‌ریتنرتین بنه‌مای زمانانه و ده‌ریابه‌که بو خۆی « چونکو هه‌مو دانیشتوانی ئوژوبا و نه‌مریکا و ئوسترالیا و جنوبی نه‌فریقا قسه‌ی پیده‌که‌ن — کومه‌لیکی که‌می له ئوژوبا لَیده‌رچی که به زمانی باسکی یا فینلاندی یا مه‌جهرتی یا تورکی و نه‌و جۆره زمانانه قسه ده‌که‌ن و دانیشتوانی نه‌سلتی هه‌ر دۆنه‌مریکا و ئوسترالیا و جنوبی نه‌فریقا نه‌بی که زوربه‌یان له ناو چۆن و بیجگه له ژماره‌ییکی که‌م که‌سیان نه‌ماوه و نه‌وانیش به‌ره‌و فه‌وتان ده‌چن — هه‌ر وه‌ها به‌شیکی گه‌وره‌ی خه‌لکی ئاسیا پیتی ده‌دوین (هیند ، فارس ، نه‌فغانستان ، کوردستان ، قه‌فقاژی ناوه‌زاست ... تاد .) (۱)

ئاخۆ هیندوئوپای که دایکی ئه‌م هه‌مو زمانه زیندوانه و گه‌لی زمانی مردۆشه ، چیه ؟ ناوی هیندوئوپای ناویکه زمانه‌وانانی فه‌زه‌نگی دایان ناوه بو زمانیکی گویا له زه‌مانیکی زۆر کوندا ، کومه‌لی ئاده‌میزاد که له مه‌لبه‌ندیکی نه‌زانراو پیکه‌وه ژیاوون ، قسه‌یان پیکردوه . پاشان له‌به‌ر هۆیه‌کی که ره‌نگه سارد و سه‌رمای دوامتین سه‌هۆلبه‌ندانی گه‌وره‌ی زه‌وتی بو بی مه‌وته‌نی نه‌سلتی خۆیان به‌جی هیشتوه و کومه‌ل کومه‌ل به‌ده‌ور و به‌ری خۆیاندا بلاوه‌یان لیکردوه و به‌دوای جیگه‌ی حاوانه‌وه‌ی خۆیان و ئاژه‌ل و مالاته‌کانیاندا هه‌له‌وه‌دابۆن . ئه‌م کومه‌لانه‌ش له زَیگا لَیک ترازاون و هه‌ر ده‌سته‌یه‌ی زۆی کردۆته لایه‌ک .

ئه‌م شه‌پۆلانه‌ی کوچ و کوچباری ، کاتی که‌وتۆنه زَی ، شوینیکیان بو خۆیان زه‌چاو نه‌کردوه که لَیی نیشته‌جی ببن ، چاتر بلَین زه‌نگه هه‌ر نه‌یانزانیبی هیتج جیگاییکی تر بیجگه له مه‌لبه‌ندی نه‌سلتی خۆیان له دنیا‌دا هه‌یه

(۱) د. علی‌عبدالواحد وافق ، علم اللغة ، چاپ شه‌شهم (دار نهضة مصر للطبع والنشر) ،

۱۹۶۷ ، ل ۱۸۲ و ۱۸۳ .

تاجیکیان پښ لهق بوه و ههلقه ندر اوون . جا بویه له ههر ئهرزیکي جیکای خوځيان و مالاتیان بوبیتته وه بارگه و بنه یان لی خستوه و ماوه ییک پالیان لید اوته وه . لهو خیلاته ئهوانه ی زویان ده ئاسیا کردوه ههروا به له وه ز هاتون و به ره به ره پامیر (بانی دنیا) و هندوستان و ئیران و کوردستانی ئیمزویان داگرتوه ، ئهمانه له میژودا به خیلاتی (ئاریایی) ناوبانگیان ده رکردوه .

ئهم خیلاته کهنگی وهزی کهوتون ؟ چهند سه ده یان پیچوه تا گه یشتونه ته ئهو شوینانه ی یه گجاره کتی تیپاندا نیتته جی بون ؟ له سه ره تاوه به چ زمانی قسه یان کردوه ، یا جوړیکي تر بله ین ئه وه ی ئیمزۆ پتی ده ووتری زمانی (هندو ئوژوپایی) چ بوه ؟ لهو کوچ و کوچباریه دا چ گوزانیکی به سه را هاتوه ؟ ئهمانه هه مویان ئهو پرسیارانه ن که تا ئیستا هتیچ وه لامیکیان نیه ، یا وه لامیکی ئهو تویان نیه که پیاو دلنیاکات ، زهنگه له مه ودواش ههروا بڼ وه لام بمیننه وه ، بویه ناچارین به وهنده زازی بین که میژۆ بوی خستۆینه زۆ . ئهو زانایانه ی که ناوی هندو ئوژوپاییان داهیناوه ، ئهو زمانه نه زانراوه یان کردوته چهند لکیک که ههر لکه ی زمانی چهند نه ته وه ی ئیمزۆی لی کهوتوته وه . یه کتی لهم لکانه یان ناوناوه خیزانه زمانی (ئاریایی) یا (هندو ئیرانی) و ئه ویشیان کردوته دو دهسته ی گه وره :

۱ - دهسته ی زمانه کانی هیندی

۲ - دهسته ی زمانه کانی ئیرانی (۲)

و سی قوناغی میژویتیان بۆ دوه میان دیاری کرده :

۱ - دهوری کون ، زمانی : مادی ، ئاویتتایی ، پارسی کون

۲ - دهوری ناوه زاست ، زمانی : پارتی (فرتی) ، په هله وتی .

۳ - دهوری تازه ، زمانی : فارسی ، کوردی .

لیره دا ههر ناوی ئهم زمانانه مان هیناوه و له هه ریه که یان ئه وهنده ی پیوتست بڼ ده دویتن که پیوهندیان به باسه که مانه وه هه یه ، ده نا له ههر ده وریدا زمانی تریش هه ن .

(۲) « زمانه کانی ئیرانی » ناویکه بۆ دهسته یه که له زمانانی هندو ئوژوپایی - که زمانانی :

ئوسیتی و ئه فغانی و فارسی و تاجیکی و کوردی و تاتی و تالشی و .. تاد و له زمانانی کون ئاویتتایی و سوغدی و خوارهزمی و ئیسکیتی و گه لیکي تر ده گرینه وه - بره وی پهیدا کردوه ، ئهم زاراوه یه ویزای ئه وهش که زۆر له گوین نیه ، ئیستا ناتوانین وشه ییکي تری له جی دانین . به کارهینانی صفه تی ئیرانی لهوانه یه والیک بدریتته وه که مه به ست زمانی وولات و ده ولته ی ئیزان به عنی (فارسی) به ، که چی وه کو بۆ هه مۆکه س ئاشکرایه و پاشانیش قسه ی لی ده که ین ... زاراوه ی (ئیزان) به شیوه ی کونی به عنی (ئاریانا) له سه ره تاوه (فارس) ی نه گرتوته وه (۱ . م . دیاکونوف ، میژوی ماد ، وه رگیزانی :

که ریم که شاهه رز به فارسی ، بنگاه ترجمه و نشر کتاب ، تاران ل - ۵۸۱) .

زمانی ماده‌کان چیه؟

خیلاتی ئارحی که زویان کردوته زۆره‌ه‌لاتی ئیمزۆ ، پیش ئه‌وه‌ی لیک جودابنه‌وه ، ماوه‌یک پیکه‌وه له شوینیک نیشته‌جی بۆن که « ئاوێستا » به (ئه‌ئیره‌نه‌ قه‌ ئیجه‌ ه = ئیران و یج) ی ناو ده‌با ، پاشان هیندیکیان به‌ره‌و هیندوستان شۆر بۆنه‌وه و ئه‌وانی دیکه‌ش به‌ره‌و ئیرانی ئیستا هاتۆن . وێ ده‌چی ئه‌و زمانه‌ی که پێی ده‌لێن (هیندوئیرانی) و لکیکه‌ له‌ لکه‌کانی زمانی نه‌زانراوی (هیندو ئۆزۆپای) ، ئه‌و زمانه‌ بێ که ئه‌و خیلاته ئاریاییانه له نیشتمانی دوه‌میاندا قسه‌یان پیکردوه .

ئه‌وانه‌ی به‌ره‌و هیندوستان چۆن یادگارێکی به‌ نرخیان له‌ خویان به‌جی هیشتوه ، ئه‌ویش کتیبی (ویدا) به‌ که به‌ زمانی سانسکریتی نۆسراوه و « ... ده‌توانین بڵێین که کوکردنه‌وه‌ی - ویدا - له‌ ده‌وروبه‌ری ۳۰۰۰ سال پیش عیسادا کوتایه‌ هاتوه ... » (۱) . زمانی سانسکریتی که (ویدا) ی پێ نۆسراوه ئه‌وه‌نده‌ی تا ئیستا لیمان زۆنه ، وه‌ چی راسته و خۆی (هیندو ئیرانی) به‌ و زمانێکی تریان له‌ نیاواندا نه‌ و ئه‌مه‌ شتیکه‌ نه‌ زمانی (مادی) ده‌توانی بپێ و نه‌ ئیمه‌ش بۆمان ده‌لوێ ئیددیعای بکه‌ین ، چونکو (ماد) ه‌کان که به‌ شیک بۆن له‌و خیلاته‌ی به‌ره‌و ئیرانی ئیستا هاتۆن ، بۆ به‌که‌م جار له‌ سالی ۸۳۵ ی پیش عیسا له‌ به‌رده‌نۆسه‌کانی پاتشایانی (ئاشوری) دا ناویان هاتوه و له‌ چه‌رخێ چه‌وته‌می پیش عیساوه‌ زمانه‌که‌یان توانیویه‌ بپێته‌ زمانی موشته‌زه‌کی هه‌مو ئه‌و هۆز و تیره‌ و خیلاته‌ی که له‌ خاکی (ماد) ده‌ژیان و هه‌روه‌ها زمانی زه‌سمی ئیمپراتۆری گه‌وره‌ی ماد . ئه‌مه‌ ده‌گه‌ل سه‌ره‌تای زمانی سانسکریتی ۲۳۰۰ سالیکی به‌ینه‌ و زۆر ئاشکرایه‌ که له‌م ماوه‌ دۆر و

(۱) د. معین ، فره‌نگی فارسی (ناران) ، ج ۵ ، ل ۸۱۰ .

دریژهدا ، ئەو زمانەى له پيشدا (ماد) هكان قسهيان پيكردوه - هيندوئيراني - دهبي گهلي گوزاني بهسهردا هاتبى ، به تايبهتى كه له نيشتماني تازهياندا توشى زور شتى وا هاتون كه لهو سهردهمهدا و به حوكمى پلهى گهشهكردنى ئابورى و كومهلايهتى ، خويان نهيانبوه و نهيانتوانيوه بيان بى . به لاي منهوه لهو مله و بهربهرهكانيهى (ماد) هكان دهگهل خهلكى ئەسلج نيشتماني تازهيانا كردويانه و سهرتيش كهوتون ، زمانهكهيان له خويان نهرمتر بوه و تازادهيكي باش سهرى بو ئەو زمانانهى ئەوسا لهو مهلبهندهدا باو بون (ئورارتو ، هورى ، گوتى ، لوللو ، كاسى) دانواندوه و ههر وهك ئەو شتانهى نهيانبوه لهو خهلكانه فيربون ناوهكانيشيان ههر لى وهرگرتون ، ئەوه كاريكه ههمو نهتهوهيتك له ههمو دهور و زهمانيكدا كردويهتى و دهيك .

جا زمانى مادى كه وهكو پاشان باسى دهكرى زور كهى ليدەزانين و بيجگه له گهشهكردنى تهبيعى ۲۳۰۰ سالهى ، لهسهرچاوهى زمانانى ناوچهيتش خوى دهولههمند كردوه ، ههروهك ناتوانى وهچى راستهوخوى زمانى (هيندوئيراني) بى ، ههروهها ناشتوانى له زييازي گهشهكردنى خويدا - له قوناغى (هيندوئيراني) را تا دهگاته قوناغى (زمانى زهسمى ئيمپراتورى ماد) - به لاني كهمهوه به قوناغيتكى تردا تى نهپهزيبى . زهنگه ليرهدا زمانى (ئاويسىتايى) بيران بو لاي خوى زابكيشى و به شكلى ئەو قوناغەى بخاته بهرچاوان ، بهلام (ئاويسىتايى) له لاني زمانى و زهمانى ئەوهنده له زمانى مادى نيزيكه كه ههندى كهس ههر به مادى دهزانن و هينديكييش به لههجهيتكى (مادى) دادهنين ، بويه بو ئەوه دهست نادا ئەو قوناغه راستهخويه بى كه دهكهويته نيوان زمانى (هيندوئيراني) و زمانى (مادى) ، بهلام بهو حالهشهوه دهشى قوناغيتكى دوهم بى ، ههر چونى بى ئەمانه شتيكن كه زانست له دواژوژا زونيان دهكاتهوه و بهم هيوايه وازيان ليدنين و دهچينه سهر باسى خودى زمانى مادى كه مهبهستى ئەم بهشهى باسهكهمانه .

تا ئيستا ئاساريكى كونينهى كه به زمانى (مادى) نوسرابى (وهكو بهردهنوسى پاشايان) نه دوزراوه تهوه تا تيمان بگهيىنى ئەو زمانه چون بوه ، هوى نه دوزرانه وهى ئاسار و بهردهنوسهكان ئەوهيه كه « هيشتا له شوينهوارى مادهكان تهنا ته شارىك نه خراوه ته ژير هه لكولين » (۲) و ههرچيكي كراوه له سنورهكانى خاكى ماد بوه . بويه بو نيشاندانى نمونهى زمانى مادى بيجگه له

(۲) دياكونوف ، سهرچاوهى پيشو ، ل - ۱۱ .

ووشه و رسته‌ی به‌رده‌نۆسه‌کانی (هه‌خامه‌نشی) یا ئەوانه‌ی به‌هۆی کتییی یۆنانی و شتی تر پیمان‌گه‌یشتوه ، شتی‌کمان به‌ده‌سته‌وه‌ نیه .

به‌رده‌نۆسه‌ به‌ناوبانگه‌که‌ی (داریوش) له (بیستۆن) به‌سی‌ زمان نۆسراوه و ده‌میک بۆ ئەمه‌ ده‌زانرا که‌ دۆ ریزیان به‌زمانی (پارسی) و (بابلی)یه و تا ماوه‌ییکی زۆریش گومانی ئەوه‌ ده‌کرا که‌ به‌شی سییه‌می ئەو به‌رده‌نۆسه‌ به‌زمانی (مادی) بێ ، به‌لام دۆزرانه‌وه‌ی ئاساری (عیلامی) له (شوش) ده‌ری‌خست که‌ ئەم به‌شه‌ به‌زمانی (عیلامی) نۆسراوه‌ نه‌ک به‌ (مادی) و « به‌ سه‌ریه‌که‌وه ، ئەو بیره‌ به‌ میشکا دیت که‌ زمانی ئەده‌بی به‌رده‌نۆسه‌کانی هه‌خامه‌نشی له‌ ژیر ته‌نسیری به‌ هیزی زمانی مادیدا - که‌ له‌ پیشدا وه‌ک زمانیکی ئەده‌بی لیهاتبو - نۆسراوون ئاشکرایه‌ ته‌نیا له‌ حاله‌تی هه‌بۆنی ووشه‌ی موشته‌زه‌کی زۆر له‌ هه‌ر دۆ زماناندا ، مومکین بۆ ئەم دیارده‌یه‌ رۆ بدات که‌ له‌ ئەنجامیدا زمانی به‌رده‌نۆسی هه‌خامه‌نشیکان وه‌ک ده‌رده‌که‌وی ، له‌ باری ووشه‌وه ، له‌ زمانی مادی نیریکتر بوه‌ تا زمانی گفتوگۆی پارسییه‌کانی کۆن و له‌وه‌زا ده‌توانین تیبه‌گه‌ین که‌ بۆچی به‌رده‌نۆسه‌ که‌ی داریوشی یه‌که‌م له‌ بیستۆن - که‌ له‌ سنۆری ماد و عیلامانیدا له‌ زه‌وه‌زیک هه‌لکه‌ندراوه - مه‌تیکی تایبه‌تی به‌ زمانی مادی نیه .

بیگومان ماده‌کان له‌ فسه‌کانی به‌شی یه‌که‌می ئەو به‌رده‌نۆسه‌ ، یه‌عنی ئەوه‌ی به‌ زمانی (پارسی کۆن) نۆسراوه و تا زاده‌یی‌کیش به‌شی دوه‌می یه‌عنی عیلامیه‌که‌ی حاله‌تی ده‌بۆن» (۲) .

ئەوه‌ پیشان ده‌دا که‌ زمانی (مادی) له‌ کاتی ده‌سته‌لاتی ئیمپراتۆری (ماد) ته‌ئسیریکی گه‌وره‌ی کردۆته‌ سه‌ر زمانی پارسه‌کان - زمانی زه‌سمج ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی له‌ دوایدا - و گه‌لی ووشه‌ی تایبه‌تی زمانی (مادی) فری داوه‌ته‌ ناو زمانی (پارسی) ، سه‌ره‌زای زۆر ووشه‌ی موشته‌زه‌کی زمانه‌ ناوکۆبییه‌که‌یان - هیندوئیترانی - که‌ له‌ هه‌ر دۆ زمانه‌که‌دا ماوه‌ته‌وه .

« له‌ ئەنجامی شتی کردنه‌وه‌ی زمانه‌وانیدا ده‌رکه‌وتوه‌ که‌ زاراوه‌کانی ئیدارتی و ده‌وله‌تی وه‌کو : «شا» (خشایه‌ئیه) و « ساتراپ - خسه‌ئره‌پاها (ن) » (۱) و هه‌روه‌ها زاراوه‌ی کشتوکالتی وه‌کو (ئه‌ساده‌ف ؟) ، ووشه‌ی ده‌رباره‌ی باوه‌ز وه‌ک « فه‌زنه‌ » یانی « هیزیکی جادۆیی و شانازی شاهانه و به‌ختیاری (هس : به‌ت‌فه‌ز ، بێ‌فه‌ر له‌ کوردی ئیستادا - ر. ز) و ناوی خوا «میترا» و زاراوه‌ی (نه‌نی یا‌هه‌به‌گاهه‌) که‌ مه‌عنایه‌کی دینی هه‌یه‌ (مادی) ن . زاراوه‌کانی « مقه‌ده‌س » (بره‌ئیزمه‌ن) و « نیه‌انه‌ت و فشار » (زوره‌) و به‌ردی لاجیوه‌رد (که‌سه‌که‌) و ئیتر مادی یا باخته‌رتین . سه‌رنج‌زاکیش ئەوه‌یه‌ که‌ ناوی هیندی له‌ قه‌بیله‌کانی ئیترانی مادی ، هه‌ر چۆنی بێ ناوی دۆ عه‌شیره‌تی « ماسپی » « ساگارتی » مادی (له‌ یه‌کیاندا توشی ته‌رکیبی غه‌یره‌ پارسی « سپ » ده‌بین و له‌وتی دیکه‌یاندا له‌ باتی شیوه‌ی پارسی « ئاته‌گه‌رتیه‌ » ده‌شکلی مادی «ئه‌نه‌گه‌رتیه‌» هه‌لده‌نگۆین به‌ مانای «به‌رده‌ه‌لقه‌ن» و «ئه‌شکه‌وت‌نشی» . به‌لام

(۳) دیاکونوف ، سه‌رچاوه‌ی پیشۆ ، ل ۵۵/۵۵ .

(۴) ساتراپ محرفی یۆنانییه و ئەسلی ووشه‌که‌ به‌ مانای (محافظ) و (حوکمدار)ه .

له هه‌مۆی سه‌یرتر نه‌وه‌یه که خودی ناوی فارس (پارس) مادییه. «(۵)

« له زمانی پارستی کۆن (فارسی هه‌خامنه‌شتی) دا هه‌ندی ووشه (وهك له‌سه‌ره‌وه‌تر باس‌کرا ، زور نه‌ك هه‌ندی ووشه - ر. ز.) له‌و زمانه (مه‌به‌ست زمانی مادییه - ر. ز.) خوازداوه‌ته‌وه ، فیسپه‌زه‌نه (هه‌مۆ خه‌لك ، هه‌مۆ جۆره خه‌لكی) و هه‌روه‌ها ووشه‌ی : په‌ئیریده‌ئیزه ، له ئاو‌یستا و پارستی کۆندا به‌ قسه‌ی مامۆستا (بێنۆنیست) به‌ نسل مادییه ، چونکۆ ده‌بوايه له پارستی کۆندا (په‌رده‌یده) به‌کاربێت ، نهم ووشه‌یه له‌ لۆغه‌دا مانای جیگایێکی ده‌وره‌دراو ، هه‌وشه‌ی دابیرییه و به‌ مه‌جاز مانای باغ و بێستان ده‌دا . ووشه‌ی (پاردۆس) ی نهرمه‌نتی (وهك له نهرمیانم بێستوه - باردیس - ده‌لین ، ر. ز.) به‌ مانای باغ و بێستان و (فردوس) ی عه‌زه‌بی هه‌ر له‌م‌زێشه‌یه‌ن «(۶) .

هه‌روه‌ها دوکتۆز (معین) له‌ په‌راویزی که بو ووشه‌ی (پالیز) ی فارسی به‌ مانای بێستان ، نۆسیویه کوتویه : « ۶ - ئه‌ویستا (ئاویستاراسته ، ر. ز) په‌ئیریده‌ئیزه (باغ) ، پارستی کۆن (به‌ته‌له‌فوزی یۆنانی) پارادیسۆس، کوردی : پاريس (بێ گومان مه‌به‌ستی « په‌ریزه ، ر. ز.) ، نهرمه‌نتی : په‌رتیز و معربه‌که‌ی (فردوس) «(۷) .

نهم ووشه‌ی (په‌ئیریده‌ئیزه) ی مادی ئه‌وه‌نده‌ی من بزانه‌م سی ووشه‌ی له‌ کوردی ئیستادا (له‌هه‌جه‌ی ناوه‌ندی) لی‌که‌وتۆته‌وه ، یه‌کیان (په‌ریز) که باس‌کرا ، دوه‌میان (په‌رژین) و سی‌یه‌منیش (پاره) یه‌ به‌ مه‌عنا‌ی هه‌وشه‌ییکی به‌ به‌رد یا دژك ده‌وره‌دراوی .

ئه‌وانه‌ی سه‌ره‌وه و هه‌ندی ناوی پاتشایان وه‌کچ : « ده‌یا ئوکۆ » و « هه‌و‌خه‌شه‌ته‌ره » و ناوی « هه‌نگ‌مه‌نه‌ا » (هه‌مه‌دان) ، « قه‌زه‌رکه » « گه‌وره » و « ئه‌سه‌ن » (به‌رد) نمونه‌ی ووشه‌ی زمانی مادی .

سالی ۱۹۷۵ له (هه‌نگمه‌نه‌ا) پایته‌ختی (ماد) ه‌کان کۆشکیکی گه‌وره له ژیر خاك ده‌رکه‌وتوه ، رۆژنامه‌کانی ئێران نۆسیبۆیان : ته‌ختی جه‌مشید (پیرس پۆلیس) یکی تازه له‌ هه‌مه‌دان دۆزرایه‌وه . بێ‌گومان ده‌بی ئه‌وه کۆشک و ته‌لاری پاتشاکانی (ماد) بێ و هێوامان ئه‌وه‌یه ئاساری نۆسراوی (مادی) لی‌ده‌رکه‌وی و تیشکیکی تازه بخاته‌سه‌ر زمانی (مادی) و تازاده‌ییک له‌ ده‌ست کوتان له‌ تاریکیی میژودا رزگارمان کات .

(۵) دیاکونوف ، سه‌رچاوه‌ی پیشۆ ، ل ۹۱/۹۰ .

(۶) د. معین ، بورهانی قاتیع ، (کتافروشی ابن سینا) ، تاران ، ج ۱ «مقدمه» ل . چارده .

(۷) د. معین ، سه‌رچاوه‌ی پیشۆ ، ج ۱ ، ل ۳۵۹ .

زمانی ئاویتای

ئەم زمانە یەکیکە لە زمانە کۆنەکانی خیزانە زمانی (ئێرانی) و ئاویتای زەردوشت تەنیا بەلگەی نوسراوی ئەم زمانە یە و هەر بۆیەش ناوی (ئاویتای) بە سەردا بزاوہ .

هەموو زانایانی زمانەوانی لەو باوەژەدان ئەو بەشە (ئاویتا) کە مەشھۆرە بە (پینج گات) و خودی زەردوشت بە شیعر دایناوہ ، لە باری ووردهبابەتی زمانەوانیەوہ لە هەموو بەشەکانی دیکە (ئاویتا) کۆنترە و پیش ئەوہی نوسینەوہ بە خۆیەوہ بپینن ماوەییکی دۆر و درێژ دەماو دەمی کردوہ و « بە لەهجەییکی تایبەتی و بە زمانیکی دۆرکەوتەوی کۆنتر لە پارستی کۆن (فارستی هەخامەنش) و نیتیکتر لە زمانی (ویدا) کانی هیندی نوسراوہتەوہ . ئەم چەشنە ناساری دەماو دەمە لە رۆژەلاتی نیتیک و لە وولاتانی تریشدا بپنراوہ و پتوہندی کۆمەلایەتی نیوہی یەکەمی هەزارە سالەي پیش عیسا دەنوین . گومانی ئەوہ ناکرێ کە (گات) هکان دەس بەچی پاش بەیدا بۆنیان نوسرا بنەوہ ، زۆر زیی تێدەچی ماوەییکی بە هو (کاهین) و پەیرەوانی ئەم نامۆزگاریانە دەماو دەمی کرد بێ و سینگ بە سینگ هاتبیتە خوار تا پاشان وێرای کۆنترین بەشەکانی « وورده ئاویتا » و تەنیا ئەو کاتەي پاش داریوشی یەکەم (مر . ۸۶) پیش عیسا ، ر . ز .) خەتی ئێرانی لەسەر بنەمای ئەلفوبیتیکەي (ئارامی) بۆ بە باو ، « گات » هکانیش نوسرا نەوہ « (۱) » .

زوربەي ئەو زاناو رۆژەلاتناسانەي خەریکی ساغ کردنەوہي (ئاویتا) بۆن ، زایان وایە زمانی ئاویتای یەکیکە لە زمانەکانی باکورێ رۆژەلاتی خیزانە زمانی ئێرانی و زەردوشت کتیبەکەي خۆي لە دەور و بەری چەرخی حەوتەمی پیش عیسا لە باکتیریا (باختر = بەلخ) نوسینەوہتەوہ . بەلام پروفیسۆر (پۆرداوود) مامۆستای دانیشگای تاران و ئاویتازانی بە ناوبانگی

(۱) دیاکونوف ، سەرچاوەي پیشو ، ل - ۶۲ .

ئیرانی له سهره تایه کدا که بۆ « یه سنه » ی — به شیکه له ئاو یسنا — نۆسیوه ده لێ : له ناو دهنگ و باسی میژو نۆسانی یۆنان و رۆما خه بهری (خسانتۆس) ده رباره ی زهمانی زهردوشته جیگای باوه زه و ده توانین ده رکه و تنی پیغه مبهری ئیران له ده وروبهری سالی ۱۰۸۰ ی پیش عیسا بزانی (۲) .

ههروه ها کهم زانا و میژو زان و کۆنینه ناس هه ن که باوه زیان وا نه بی (زهردوشته) خه لکی رۆژئاوای (ماد) نه بی ، به جوریکێ تر ، گه لیکیان زایان وایه که (زهردوشته) له ده وری ده ریاچه ی وورمی (چه ئیچه سته) له کوردستانی ئیستای ئیران له دایک بوه ، به لام کاتی باس هاته سهر ئه و زمانه ی ئاو یستای پی نۆسراوه ، که میان بۆ ئه وه ده چن که (زهردوشته) ئاو یستای به زمانی مه و ته نی ئه سلێ خۆی به عنی زمانی (مادی) نۆسیبی و ئه وه « مه وزو عیکه زۆری گفتو گو لێ کراوه ، زۆر تر زیی تیده چی که زمانی ئاو یستای له هجه ییکی (مادی) بی تا خوراسانی (باکتیریایه ، ر. ز.) » (۲) .

مه سه له ی (مادی) بۆن و نه بۆنی ئه و زمانه ی که ئیستا پیی ده له ن (ئاو یستای) شتیکه هه روا ده مینیته وه تا ئه و رۆژه ی ده رباره ی زمانی (مادی) زانیاریکی ئه وه نده زۆر ده که ویته بهر ده ستی زانایان که بتوانن ده گه ل زمانی (ئاو یستای) به راوه ردی بکه ن و هه لێ سه نگینن و زای خۆیانی له سهر ده ربژن جا بۆیه ئه م مه به سته به هومیدی ئه و رۆژه هه لده گرین و بۆ ئه وه ی بزانی ئاو یستای چ جوره زمانیک بوه هه ندی له تایبه ته کانی ده خهینه بهر چاو .

۱ — ئه و زمانه ی (ئاو یستا) ی پینۆسراوه هیشتا نیشانه ی مه صده ر (دن ، تن ، ین ، ۆن ، ان) وه کو ئیستا له زمانی کوردی و فارسیدا ده بیندری ، تیبدا به دتی نه هاتوه و ته نیا ماکي فیعل هه بوه : دا (دان) ، په ره ره ئیث (مردن) ، فرا ئه وه ریس (خولقاندن) ، به و (بۆن) ، نیهد (دانیشتن) (ته : بۆرداوود ، یه سنا ، ج ۱ ، ل — ۱۳۴) .

۲ — هیشتا ده نگی (ل) ی تیبدا پهیدا نه بوه و ده نگی (ث) و (ذ) و (س) و (ز) و دوده نگی (ن) ی هه بوه که به کیان گن بوه .

۳ — سنۆری نیوان که رته کان Syllables هه ر ماوون و هه ر که رته ی به جیا ده خو بندریته وه ، ئه مه مانای ئه وه یه که ووشه ی ئاو یستای له سه ره تای دروست بۆنی خۆیدا بوه ، که ده له بن (سه ره تا) مه به ستمن ئه وه یه (ماوه) ییکی

(۲) بۆرداوود ، یه سنا ، چاپ دوهم تاران ، ج ۱ ، ل ۱۱۰ .

(۳) بۆرداوود ، سه ره تای بورهانی قاتیع ، ج ۱ ، ل — چوار .

ئەوتۆ بەسەر بەکارھېنانىدا تېنەپەزىوہ گە بۆ توانەوہ و قال بۆنى ووشەيىك و سوانى دەنگە دز و نالەبارەکانى پېويستە ، جا زەنگە بگاتە ھەزار سالىش و زەنگە صەت سالىشى پى نەوى . ئەو نالەبارىيە لە ئەنجامى تېك ھەلەنگۆتن و پېكەوہ نۆسانى دۆ دەنگى دوايى و ھەوہلى دۆ كەرتان پەيدا دەبى .

ئېمە لە پېشەوہ دىتمان ووشەي (پەئىرىدەنيزە) ى مادى چۆن لە كوردى ئيمزۆدا بۆتە (پەريز) ، نەك ھەر شەكلى ووشەكە گۆزاوہ و لە شەش كەرتەوہ بۆتە دۆ كەرت بەلگۆ مەعناشى زۆر گۆزانى بەسەردا ھاتوہ . جا ووشەكانى لە (ئاويستنا)دا دەبىترين گەلېكيان لەم بابەتەن . بۆ نمۆنە سەرنجىكى ئەم ووشانە بدەن : چە ئىچەستە (دەرياچەي وورمى كە لای زەردوشتيەكان پىروزە) ئيمزۆ بۆتە چىچەست ، مانۆنگە (مانگ) ، ھەزەنگرە (ھەزار) ، گەئۆپە (گەپ) ، ئەشتائيتى (ھەشتا) ، رەئوخشنى (زۆشنى) ، دەئينا (دین) ، زەردەتھوشترە (زەردوشت) .

۴ - تەركىبى دۆ دەنگى (س. پ) كە پيشان ووتمان لە تايبەتەكانى زمانى (مادى)يە ، لە ووشەي ئاويستايىدا بەر چاوە : سپىنتە (پىروز ، مەدەدەس) ، سپىنىشتە (پىرۆتر) ، سپاتە ئورونۆ (تۆلە ، بەچكەي صەگ) .

۵ - باوہزى دۆ خودايى ، باوہزى بە (ئاھۆرامەزدا) و (ئەنگرە مەئىنيو) كارى گردۆتە سەر زمانى ئاويستايى و گەلى ووشە (فيمل ، ناو ، صفەت) مەدۆلەكەيان تەنيا بۆ كار و چتى سەر بە (ئاھۆرامەزدا) و بەشېكى تريتى ھەر بۆ كارى سەر بە (ئەنگرە مەئىنيو = ئەھرىمەن) دە كاردەكرين : فرائوہريس (خولقاندنى ئاھۆرايى) و فراكەريت (خولقاندنى ئەھرىمەنى) ، زەن (زاينى گياندارى چاك) و ھەف (زاينى گياندارى خراپ) ، ئەئۆچ (ووتنى چاك) و دەف (ووتنى خراپ) ، پەرە رەئيت (مردنى گياندارى سەر بە ئاھۆرا) و ئەفەمەر (مردنى ئەوانەي سەر بە ئەھرىمەن) ، فەغذەنە (سەر ، كەللەي شتى ئاھۆرايى) و كەمپىرىدە (ئىئەھرىمەنى) ، نىھەد (دانىشتنى ئاھۆرايى) و ھەندفەر (دانىشتن يا سەرنخۆن بۆنەوہي ئەھرىمەنى) ، بەئۆذى (بۆنى خوش) و گەئىنتى (بۆنى ناخۆش) ، فەج (فسەي ئاھۆرايى) و دەئو ئىثرى (فسەي ئەھرىمەنى) (۱) .

(۴) ۱ - بۆ ئەم ووشە ئاويستايانەي لەم باسەدا بنوارنە : پۆرداود يەسنا ، (انجمن

ايرانشاسى) ، تاران ، ج ۱ ، ل - ۲۳۴ و ۰۰۰۰ .

ب- ئىستاش ھەندران (بەھندرين) بۆ ئارام بۆنەوہ و دامرکاندەوہي جموجۆلىكى پياو ئازارېدا ، بەكاردىت . زان بۆ ئادەمىزاد و گيانلەبەرى پاك و ترەكتىن (بۆ صەگ و بەراز و ۰۰۰۰) و مردن (بۆ مەسولمان) و ئاوابۆن ، زايبۆن ، وونبۆن (بۆ غەيرە مەسولمان) و تۆپىن ، منداربۆنەوہ ، سەكەت بۆن (بۆ گياندارى تر) لە زمانى كوردىدا باوہ .

٦ - نهو (موغ) انهى (دين دپيره) نه لږو پيټكهى زمانى (ناوېستايى) يان زېځستوه ،
 ١٤ نېشانه يان بو دهنك بزوينه كان vowels داناو و بو همدى دهنكه كان

له سهره تا و ناوړاست و دوايى ووشه دا پيټى تايبه تيان ديارى كړدوه .

نهمانه هموى ، به لاي منه وه نېشانهى كونج زمانى ناوېستايى كه
 نه وړندهى (تطور) نه كړدوه ، ووشه ييك به ته نيایى بتوانى مه دلولى خوى نه دا
 بكا ، به لكو بو تيگه ياندنى ده لاله تى ووشه كان به تايبه تى نه وانهى ليك ده چن
 پيوست بوه له (خانى دهنك = مخرج الحرف) و زهنگه (نېشاره) ي ده ست و . .
 يارمه تى وهر بگرن كه پاشماوهى قوناغه كانى سهره تايى زمان پشكوتنى
 ئاده ميتزادن .

نيمه لهم زه مانه دا ووشه كانى (ناوېستا) و هموى زمانه مردوه كان به
 دوزگاي دهنكى (جهاز النطق) ئيمرو - نيزيكيه ي ٢٧٠٠ سال پاش ناوېستا -
 ته له فوز ده كه ين كه شكى تيدا نيه له بارى فيزيولوژيشه وه (فسلجه) لهم ماوه
 زوره دا گوزا نيكى هر به سهر هاتوه و (شرىتى مسجل) يشمان به دهسته وه نيه
 تا بزاني (موغ) يك له ئاته شگه ده ناوېستاي چون خويندو ته وه ، داخوا نه گهر
 (به كيكيان) زيندو پيټه وه و گوږى لىبى هزار و يهك غه له تمان ليناگرى يا
 گه ليكمان پي پيناكه نى ؟ . يه كيكي تر له تايبه ته كان زمانى ناوېستايى
 ته سري تف كردنى صفت و زه مير و ناو يا به گشتى دوزگايه كى پان و به رتى و
 ئالوزى ته سريفه كه « نه گهر له وان زه مانانه دا نوسراوى نه ده بى حازر به ده ست نه بوايه
 كه س نه يده توانى شكلى مردوى باشه بنده كانى ته سريفى ناو و فيصل و ديفتونگه كان و عناصرى
 له يه كچو كه تايبه تى زمانى ناوېستايى بو زيندو كاته وه » (٥) .

نهمه ش پارچه يه كه له نوسىنى ناوېستايى كه شپوهى زېځستنى
 رسته مان پيشان ده دات و له لاپه زه ي ١٢٢ ي «بارام يه شت» كه به شيكى
 ناوېستايه و (م. نه ورنك) لى كولىتوه ته وه ، وهر گيراوه .

په نيتى ديم پيريسه ت زه ره ته و شترو
 كه ت زى نه ستى نه هوره مه زده
 قيرينه ره غنه هى نه هوره ذاته هى
 داييت يوتيمه به سنه س چه قه همس چه
 نه شات هه چه يه ت قه هيشات .

مانا كه ي به كوردى ده پيټه :

پاشان زه ردوشت لهوى پرسى ، نهى ئاهورامه زدا به راستى
 كامه يه چاكرين ستايش و عبادته تى سهر كه وتنى هره چاكي
 ئاهورا داييتى .

(٥) ١ - دياكونوف سهرچاره ي پيشو ، ل - ١٧٠ .

ب- مه به ست « له وان زه مانانه دا » زه مانى دانانى (وه نديداد) به شيكى ناوېستايه .

ئەم باسە زۆرى دريژە كيشا و خەرىكە بېتتە لىكۆلىتتە وەيتكى زمانى
ئاويستايى و لە چوارچىۋەى سەرەتاي قامۇسىك دەرچى ، بەلام زەنگە
خويىنەرى بەزىز قسەى دەگەل قسەم بى ئەگەر بلىم دۆ زمانى زۆر كۆنى
مادى و ئاويستايى كە گومانى تىدا نىە ، ئەو كانج و سەراوانەن شەقەجۆى
زمانى كوردى ئىمىزۆيان لى ھەلگىراۋە ، ئەۋەندە دىنن كە نەختىك زياتر لە شتى
دى خۆيان پىۋە ماندۆكەين و لىيان بدويىن .

ھەر چۆنى بى ئەم باسە لىرەدا دەبىزىنەۋە و دەچىنە سەر باسى
زمانىكى تر كە لامان واىە ھەم سەرچاۋەكانى زمانى كوردى (مادى ،
ئاويستايى) كاريان دەۋى كىردۈە و ھەم ئەۋىش كارى دەۋان كىردۈە .

زمانی پارسى کون

ئەم زمانە ، زمانى ئەو خىلە (ئارىايى) يانە يە كە پاش گە يىشتنە خاکی ئىرانى ئىستا ، لە ناوچە يىکی کە ئىمرو پىی دەلین (فارس) نىشتەجى بون و ناوی خوشيان بە سەر مەلبەندە کەدا برى و بە (پارس = فارس) ناوبانگی دەرکرد کە وەکو لە پىشدا باسما کرد خوی ووشە يىکی (مادى) يە ، مەلبەندە کەش لە کاتى ئىمپراتورىتى (ماد) بەشیک بو لەو ئىمپراتورىە و بۆيە زمانى مادى کە زمانى زەسمى دەولەتى ماد بوە زور کارى کردۆتە سەر ئەم زمانە و کاتى لە سالى ۵۵۹ ی پىش عيسادا ئىمپراتورىتى (ماد) بە دەستى (کورش) زمىنرا و ئىمپراتورىتى (هەخامەنشیان) دامەزرا ، زمانى پارسى کونیش بو بە زمانى زەسمى دەولەت، ئەوجار نۆرەى ئەو هات کە ئەو کار بکاتە سەر زمانى مادى .

ئاسارى نوسراوى زمانى پارسى ، بەردەنۆسەکانى پاشاکانن کە لە هەمويان بە ناوبانگتر بەردەنۆسەکەى (داريوش) ه کە لە شاخى بىستون هەلکەندراوە ، ئەمەى خوارەووە نمۆنەى زمانى (پارسى) يە و بەشیکە لە بەردەنۆسى (خشايارشا) يە کەم کە بە بەردەنۆسى (ديو) مەشهورە .

ئوتا ئەنتەر ئەنيتا دەهيافا ئاهە يەدا تىە پەروەم دەئىفا ئەيەدى پەسافە فەشنا ئەهۆرەمەزدها ئەدەم ئەفەم دەئىفەدائەم فیه کەنەم ئوتا پەتى يەزبەيەم دەئىفا ما يەدى يەئىشە پەروەم دەئىفا ئەيەدى ئەفەدا ئەدەم ئەهۆرە مەزدام ئەيەدەنى .

بە کوردى ماناکەى دەبيته :

لەم وولاتانە بو کە پىشان خويانى درۆزنە (ديۆه) دەپەرستران ، ئەو کاتە بە ئىرا دەى ئاهۆرامەزدا من ئەو خانەى خودايانى درۆزنەم تىکدا و زام گەياند تو نابى خودايانى درۆزنە پەرستى ،

ئەو شوپنەى جاران خودايانى درۆزنەى لى دەپەرستران ، ھەر
لەو شوپنە من ئاھۆرامەزدام پەرست(۱) .

وہك دەزانين بەردەنۆسەكانى پاتشايانى ھەخامەنشى بە خەتى بزمارى
نۆسراوون و « ئىستا زاندراوہ كە خەتى بزمارى (پارسى-كۆن) لە زەمانى
(كۆرشى دوہم) و ناوہزاستى سەدەى شەشەمى پيش عيسا زۆر زەواجى
ھەبوە . ئەم قسەيەش ھەر قبۆل ناكړى كە ئيمپراتۆرى گەورەى (ماد)
نۆستينيان نەبوە و (پارس) ەكان بۆيانە ، واز لەوہش بښين كە خەتى بزمارى
«پارسى-كۆن» دەگەل خەتى بزمارى «بابلى» و «عيلامى» زۆر ليك جياوازن .
ھەرچەندە وا ویدەچى كە دەگەل خەتە بزمارىيەكانى ئاسيا يەك سەرچاوەيان
ھەبى ، بەلام ناتوانين بلين راستەوخۆ لەوان وەرگيراون . ئەم قسە ماناي
وايە كە لەم ناوہدا چەند ئالقەيىكمان لى وونە و زياتر گومانى ئەوہ دەكرى كە
خەتى بزمارى «مادى» و «ماننايى» ئەو ئالقە وون و نەزانراوانە بن .

پاشان ، ريكخستن و شيوەى ئينشاى بەردەنۆسەكانى پارسى-كۆن
(بە تايبەتى دابەش كردنيان بە چەند بەش و دەست پيكردنى ھەر بەشيەك بە
رستەى : «فلانە پاتشا وا دەلى») لە بابل و عيلام وەرئەگيراوہ ، بەلكو لە
«ئۆزارتۆ» خوازراوہتەوہ و ئەوہ خۆى وا دەگەيىنى كە ليرەشدا شوپنى
بەتال و بۆشايت ھەيە و ئەو شوپنە بەتالانە دەتوانن تەنيا لەو حەكانى پاتشايانى
ماننايى و مادى ، بن و ھيتچى تر . ئەو بەلگانەى سەرەوہ نيشان دەدەن كە
پارسەكان (ئيرانىكان) خەتى بزمارىيان لە (ماد) ەكان وەرگرتوہ «(۲) ئەوہ بۆمان
دەردەخا كە تەئسيري زمانى (مادى) لەسەر زمانى (پارسى) ھەر فرىدانى
ووشە نەبوە بەلكو خەت و ئەلفوبىتەكەش دەگرىتەوہ .

ئىستا باسى سى زمانانمان تەواو كرد كە لە لای زانايانى زمانەوانى بە
زمانانى دەورى كۆنى خيزانە زمانى (ئيرانى) مەشھۆرن ، ئەو سى زمانە
«ئاويستايى» و «مادى» و «پارسى-كۆن» بۆن ، وەكو رۆنمان كردهوہ زمانى
«ئاويستايى» لە «مادى» و «پارسى» كۆنتر ديتە بەر چاو .

(۱) ئەم بارچەيەى زمانى پارسی لە «فەرھەنگى فارسى» دوكتور معين ، ج ۱ ، ل - شەش
(مقدمە) وەرگيراوہ .

(۲) دياكونوف ، سەرچاوەى پيشۆ ، ل - ۴۵۲ .

دهوری ناوه‌زاستی خیزانه زمانی ئیرانی

ده‌گهل زۆخانی ئیمپراتوریته هه‌خامه‌نشی به دهستی ته‌سکه‌نده‌ری مه‌قدونی (۳۳۱ پ. عیسا) ده‌وری کونی زمانانی ئیرانی دوا‌یج دیت و ته‌وجار نۆره‌ی ته‌و گه‌له‌ زمانه‌ دادی که به زمانانی ده‌وری ناوه‌زاست ناویان ده‌رکردوه و «دژواره که بلیین زمانانی ناوه‌زاست له که‌نگی‌زا ده‌ستیان پیکردوه ، به‌لام له به‌رده‌نۆسه‌کانی پاتشایانی ئاخر و ئۆخری هه‌خامه‌نشی‌زا ده‌توانین تی‌بگه‌ین که زمانی پارس‌ی کۆن هه‌ر له‌م ده‌وره‌زا ده‌ستی داوه‌ته ساکاربۆن و هه‌له‌ی قه‌واعیدی ته‌و به‌رده‌نۆسه‌نه‌ دیاره‌ نیشانه‌یه‌ک بی که باوی ته‌وه‌ نه‌ماوه‌ گو‌ی بده‌نه‌ زیزمان ، بۆیه‌ ده‌توانری دوا‌یج ده‌وری هه‌خامه‌نشیکان (ده‌وروبه‌ری چه‌رخ‌ی چواره‌م پیش عیسا) به‌ سه‌ره‌تای ده‌رکه‌وتنی پارس‌ی ناوه‌زاست (به‌هله‌وتی) دابنری‌ت . «(۱)

زمانانی ده‌وری ناوه‌زاستی خیزانه‌ زمانی ئیرانی ته‌مانه‌ن : پارتی ، پارس‌ی ، خوا‌زه‌زمی ، خۆته‌نی ، سوغدی . دۆزمانی پارتی و پارس‌ی هه‌ردۆکیان به (به‌هله‌وتی) ناوبانگیان ده‌رکردوه ، چونکه‌ له‌و زمانانه‌ ته‌وی راسته‌وخۆ پیوه‌ندی به‌ زمانی کوردیه‌وه‌ هه‌بی هه‌ر پارتی و پارسیه ، بۆیه له‌م گه‌له‌ زمانه‌ هه‌ر باسی ته‌م دوانه‌یان ده‌که‌ین .

(۱) د. معین ، فره‌نگ ، ج ۱ ، ل - نو «مقدمه» .

زمانی پارتی «په هلهوی»

زمانی پارتی زمانی خیلانی ئاریایی (پارت) ه که له خاکی خوراسانی گه وره ی ئهوی زهمانی دا نیشته جی بون و له سالی ۲۵۰ ی پیش عیساوه دهسته لاتی حکومه تی خویان له و مهلبه نده دا دامه زراند و پاش له ناوبردنی ده زگای دهسته لاتی یونانیکان ، دهستیان به سهر هه مو میتراتی هه خامه نشی دا گرت و جیگه ی یونانه کانیان گرت هوه پیته خته شیان له شاری هیکاتوم پیلوس (صهت دهروازه) که ئیمرو (دامغان) ی له شوین بنیات نراوه ، گواسته وه بو تیسفون (مه دابین) .

زمانی ئهم (پارت) انه له زمانه کانی باکوری رۆژاوا یی خیزانه زمانی ئیرانییه و زانیانی زمان و کونینه ناس به (په هلهوی ئه شکانی) یا (په هلهوی باکوری) و هه ندی جاریش به پارتی (= فرثی) ناوده بهن و ده گهل زمانی مادی به دهسته به کیان داده نین .

کونترین ئاساری ئهم زمانه که تا ئیستا که وتوته دهست «ئه سنادیکه که له هه ورامانی کوردستان دۆزراوه ته وه و له سهر پیستی ئاسک نوسراوون به کیکیان هی ۸۸ سال پیش عیسا به که به خهت و زمانی یونانی و له پشته که ی چهند ووشه به که به خهتی پارتی نوسراوه و تازه تر دیارده کا ، به لگه ی دوهم ئی ۸۸ سال پیش عیسا یا ۱۲ سال پاش عیسا به (بهسته به وه ی میژوی دیزی به که م ۳۰۰ یا ۴۰۰ بخوینینه وه) و هه مو ی به پارتیه . «(۲) به شیکی بهرده نوسه که ی (نه رسی) پاتشای ساسانیش له (په یکولج) بهم زمانه به .

زمانی پارتی زمانی ره سمی ده وله تی ئه شکانی بوه و به هو ی دهسته لاتی سیاسی ماوه ی ۷۰ سالی له هه مو خاکی ئیمپراتورییه که یاندا له بره ودا بوه و له هه مو که لین و قوژبنی وولاتا به کارهاتوه ، هه ر وه کو باسمان کرد کونترین به لگه ی له کوردستان دۆزراوه ته وه .

(۲) د . معین ، فره نگ ، ج ۱ ، ل ۹ - «مقدمه» .

ئەزىمانى ئاۋايە ئاۋە

پەھلەۋى ساسانى

زمانىكى پاش ئال و گۆزبۆنى دەستەلات لە ئەشكانىيەكانەۋە بۆ ساسانيان،
و ەبرەو كەوتوۋە ئەو زمانەيە كە زاناياىى زمانەوانى بە (پەھلەۋى ساسانى) يا
(پەھلەۋى جنوبى) ناودەبەن كە گۇيا ھەر ەك (پارستى كۆن) لە دەستەي
جنوبى رۆژئاوايى خىزانە زمانى ئىرانى حساب دەكرى .

ئەم لكەي زمانى پەھلەۋى پاش رۆخانى دەستەلاتى ئەشكانيان (۲۲۴) پاش
عتىسا) بەرە بەرە جىگەي لكەكەي ترى (پەھلە باكورى «ئەشكانى» = پارستى
(فرشى) (خۆي گرتۆتەۋە و تا ۶۵۱ى پاش عتىسا كە (يەزدگورد) ئاخىرىن
پاتشاي ساسانى كوژراۋە ، زمانى رەسمى بوە و بە پىچەۋانەي زمانى مادى و
پارستى كۆن ، يەلگەيىكى نسبتا زۆر (بەردەنۆس و كتيب) بەم زمانە بەدەستەۋە
هەيىە و «دريژترين بەردەنۆسى ساسانى ، بەردەنۆسى (بەيكولتى) بە لە كوردستان ،
باكورى (قەسرى شيرين) و بەدۆ زمانى رەسمى ئەو زمانە ، زمانى پەھلەۋى ئەشكانى و زمانى
پەھلەۋى ساسانى لە لاتەنيشتەكانى بورجىكى چوارگوشە نۆسراۋە ، وينەي پاتشا (نەرسى) لە
ھەر چوار تەنيشتى بورجەكە نەخش كراۋە . بەلام ئەم بورجە رماۋە و قاعيدەكەي نەبى ھىچى لە
شويىن خۆي نەماۋە (۳) .

بىجگە لە بەردەنۆسان ، گەلى كتيب و نامىلكەش بە زمانى پەھلەۋى-
ساسانى لە فەوتان رزگاربۆن و ئىستا بە دەستەۋە ماوون ناۋھىنانى
ھەمۆيان كەلكىكى ئەوتۆي نىە ، بۆيە باسى يەكيكيان دەكەين ، ئەوتىش
نامىلكەيىكە ناۋى (كارنامەكى ئەرتە خىرى پاىەكان) ە كە چۆنىتى بە پاتشايى
گەيشتنى (ئەردەشىرى يەكەم) بنيادنەرى پاتشايەتى ساسانيان و كارەكانى
باس دەكا . بۆ نمۆنەي زمانى پەھلەۋى ساسانى پارچەيەكى دەخەينە بەر چاۋ:

« ساسان شويانى پاپەك بۆت و ھەمقار ئەپاك گۆسپەندان بۆت و ئەژ توخمەكى
داراي دارايان بۆت و ئەندەر دوشخقەتاييى ئەلەكسەندەر ، ئەلى قەريگ
نېھانرەۋىشنيە ئىستات و ئەپاك كورتىيان شويان رەفت » .

بە كوردى دەبىتە :

ساسان شوانى بابەك بۆ ھەمىشە دەگەل مەزان بۆ لە توخمى
داراي كۆرى دارا بۆ لە (دەورى) پاتشايى خراپى ئەسكەندەردا
ئەو زاي كرد و خۆي شباردەۋە و دەگەل شوانانى كورد رويشت .
لە شويىنكى ترى ئەم نامىلكەيەدا باسى شەزى ئەردەشىر دەگەل كوردان
دەكا و دەلى :

(۳) ئار تور كريستينين ، ئيران لە دەورى ساسانياندا ، ەركىترانى يەحيا خەشاب

« عەزەبى » ، ل - ۲۷ .

« ئەپەر كارىزارى ئەرتەخشىر ئەپالە كورتان و ستۆب بۆتەنى ئەفنى . پەس ئەژ نان
 وەس سپاھ ، گوند زاوول ئەفنى ھەم كەرت ، كارىزارى كورتانشاھى مادىك فروفت .
 وەس كارىزار ، خۆندىژىشنىھ بۆت و سپاھى ئەرتەخشىر ستۆبىھ پەتگرفت » .

ماناكەى بە كوردى ئاوايە :

دەربارەى شەزى ئەردەشىر دەگەل كوردان و مەغلۆب بۆنى وى .
 پاشان سوپاى ئازاى زۆرى لە (زابول) پىكەوہنا و بۆ شەزى كوردان
 شاى ماھى بە ئەشتا و زۆى ، شەر و خوین زۆرىكى زۆر بۆ
 سوپاى ئەردەشىر شكا .

ئەوانەم لە نامىلكەيىك وەرگرتوہ كە نۆسەر و مېژۆزانى ئىرانى (سەيدئەحمەدى
 كىسزەوى تەوريزى) پەھلەويەكەى و فارسىيەكەشى يە خەت و ئىملای
 فارسى بلۆو كردۆتەوہ ، وەكو دەزانن زىنۆسى فارسى كەم و كۆزى زۆرە و
 تەنيا بە سەلىقە پىاو دەتوانى ووشەيىكى فارسى ، راست بخوینىتەوہ ، جا
 زمانىكى مردۆى وەكو پەھلەوى لەوى بوہستى بۆيە ناچار بۆم ووشە
 پەھلەويەكان لەبەر فەرھەنگەكەى دوكتۆر (فرەوشى) ساغكەمەوہ و بە ئىملای
 كوردى بىيان نۆسم ، دەمىنىتەوہ سەر مانا ، من ئەوہى (كىسزەوى) م ھەروہكو
 خۆى وەرگىزاوہ تە سەر كوردى ، بەلام وادەردەكەوى لە مانالىدەنەوہكەيدا
 ووردنەبوہ يا نەى وىستوہ ووردبى و بە ئانقەست و لەژىر پەردەى وەرگىزانى
 (دەقاودەق) دا ووردە بابەتيكى لە (نص) پەھلەويىكەدا ھەيە ، تىپردوہ ،
 ئەوانەى ئەم نۆسەرە بەناوبانگە دەناسن يا نۆسىنەكانيان دىوہ ، دەزانن وەختى
 باس ھاتە سەر (كورد) خوالىخۆش بۆ (كىسزەوى) ئەوہى لە باراندا ھەبۆ ،
 دۆ و دۆشاو تىكەل كا و ھەزار شەق دە ئەمانەتى عىلمى ھەلبدا .

وەكو دەزانن لەسەر ئەو مەسەلەيە كە (ماد) ھەكان باپىرانى (كوردى)
 ئىمژۆن يان نا ، مېژۆزان و زمانەوان و زانايانى كۆننەناس بىروژاى
 جۆربەجۆريان ھەيە و لەم سەرەتايدە ھىندىك لەم بابەتە دواوين و « جا
 بەو جۆرەى لەو نصە پەھلەويانەى پيشۆتر وەرمان گرت ، پىاوئىدەگا ،
 دانەرى (كارنامەك) كە لە دوايى چەرخى شەشەمى پاش عىسادا ژياوہ ، ماد و
 كوردى بەيەك نەتەوہ داناوہ ھەروہكو لەپيشدا باسمان كرد » (٤) . بەلام كاتى
 كىسزەوى دىتە سەر (كورتان شاھى مادىك) بە (كوردانشاى ماھى)
 مانالىدەداتەوہ ، ھەروہكو (كوردانشا) ناوى پىاوئىكى مادى بۆبى و بەم جۆرە لە
 ئىعتىراف بە يەكيتى (كورد) و (ماد) خۆى دەپاريزى و لە قاعىدەيىكى زىزمان

(٤) مامۆستا توفىق وەھبى ، ئەسلى كورد و زمانيان « گۆفارى كۆزى زانىارى كورد » بەرگى

دوہم ، بەشى دوہم ، ل - ٥ ، (بەشى عەزەبى) ، ١٩٧٤ .

که (په‌هله‌وی) و (کوردی) و (فارسی) هه‌رسیکیان تییدا شه‌ریکن ، بو
 ئامانجیکی دۆر له زانست ، که‌لکی‌وه‌رگرتوه و نه‌ویش (پێشخستنی صفه‌ته‌له
 مه‌وصوف) ، له فارسیدا ده‌لێن : شاهه‌نشاھ (شاهان شاھ = شاهي
 شاهان = پاتشای پاتشایان) ، پیرمه‌رد = مه‌ردی‌پیر ، شامگاه وه‌ختی
 شه‌و . له کوردیشدا : گه‌وره‌کچ ، سه‌ره‌ژن ، کونه‌دی ، پیره‌مه‌ژ ، تازه‌بوک .

ئه‌گه‌ر له باتی (کورتان شاهي مادیک) بله‌ین (شاهه‌نشاھي مادیک)
 ماناکه‌ی بێجگه‌ له (پاتشای پاتشایانی مادێ) نابێته هێچ شتیکی‌تر ، جا که
 وابی بو (کورتان شاهي مادیک) نه‌بێته (پاتشای کوردانی مادێ) که هه‌ر ئه‌مه‌ش
 مانا راسته‌که‌یه‌تی و له‌و باوه‌زه‌ش دانیم که (کیسه‌وه‌ی) به‌سه‌هو چۆبێ به‌لکو
 به‌ ئانقه‌ست وای‌کردوه ، خوالیی‌خۆش‌بێ .

ئه‌وا له خواره‌وه سه‌ر له نوێ ئه‌و پارچه (په‌هله‌وی)یه ، به‌و جو‌ره‌ی که
 من تێی‌که‌یشتۆم وه‌رده‌گیرمه‌وه سه‌ر کوردی : « له‌سه‌ر شه‌زی نه‌رده‌شیر ده‌گه‌ل
 کوردان و تیشکانی وێ - پاشان ئه‌و زۆر له‌شکر و سه‌ربازی له (زاوول) پێکه‌وه ناو بو شه‌زی
 پاتشای کوردانی مادێ وه‌زی‌که‌وت » (٥) .

بهره‌هاتی زمانێ په‌هله‌وی ئه‌سکافی

ده‌رباره‌ی به‌سه‌ره‌هاتی زمانی په‌هله‌وی ئه‌شکانی بێروژای جو‌ربه‌جو‌ر
 ده‌ربژاوه ، دوکتۆر معین له سه‌ره‌تای فه‌رهنگه‌که‌یدا ده‌لێ : « له‌هه‌جه‌کانی
 ئێستای ئێران هێچیان به‌ وه‌چی راسته‌وخۆی زمانی (پارتی) حساب ناکرێن ،
 له‌هه‌جه‌کانی ئیمزۆی خوراسان سه‌رپاڤ له‌هه‌جه‌ی زمانی (پارسی) ن و زمانی
 ئه‌سلێ ئه‌م مه‌لبه‌ندانه له‌به‌ر هه‌جۆمی خێلاتی جیاگیا و ده‌سه‌لاتی زمانی
 ره‌سمی ده‌ورانی ساسانیان له‌ناوچوه ، به‌لام زمانی (پارتی = فرنج) له‌ ده‌وری
 حکومه‌تی ئه‌شکانیان و پاشانیش ، کاری ده‌ زمانی (پارسی ناوه‌زاست) کردوه و

(٥) « وه‌زی‌که‌وت » م به‌رامبه‌ر وشه‌ی « فروفت » هێناوه که کیسه‌وه‌ی به‌ (شتافت) ی فارسی
 به‌ مانای (به‌په‌له‌زۆیشت) ی داناوه ، (شتافته‌ن) ی فارسی له (ئۆشتافته‌ن) ی په‌هله‌وی
 وه‌رگیراوه و هه‌ر له (کارنامه‌ک) دا گه‌لێ‌جار ده‌کارکراوه ، ئیمه‌ش له کوردیدا (ئه‌شتاو ،
 هه‌شتاو) مان هه‌یه که زه‌نگه‌ کۆنتر بێ له (ئۆشتافته‌ن) ی په‌هله‌وی ، به‌لام (فروفت) وا تیده‌گه‌م
 به‌روبۆی ئێملای فارسی بێ با کیسه‌وه‌ی خرابی‌خویندبێته‌وه چونکو مه‌صده‌ریکی په‌هله‌وی
 ئاوا نیه و زۆی‌ده‌چینی (فره‌فیت) بێ له مه‌صده‌ری په‌هله‌وی (فره‌فیتنه‌ن) به‌ مانای له
 جموجولدا بۆن ، شه‌پۆل‌دان ، جاری‌بو‌ن ، بارین (ته‌ : فره ، پفا - ١٦٠) هه‌ر بۆیه‌ش
 من ئه‌م وشه‌یه‌م به‌ (وه‌زی‌که‌وت) مانا لێداوه‌ته‌وه .

نیشانه‌ی ئەم کارتیکردنه له زمانی فارسی ئیمزۆشدا دەتوانین ببینن . «(٦)

هەر بەزاستی سهیره ، زمانی نیتیکه‌ی ٧٠ { سال زمانی زه‌سمی وولاتیکی پان و به‌رتین بۆبی و هیتیچی لی نه‌که‌وتبیته‌وه و به جاری شوینه‌واری کویربۆبیته‌وه .

زمانی په‌هله‌وی ئەشکانی وه‌کو باسمان کرد زمانی خیلانی ئاری (پارت) ه که پاش ئەوه‌ی گه‌یشتونه ئەو خاکه‌ی ئیمزۆ ناوی (ئیران) ه له باکتریا (خۆراسانی گه‌وره) دا جیگیربۆن و ناوی خۆیان له قالیج (په‌رته‌وه - یا - په‌رتوه) دا به‌سه‌ر نیشتمانی تازه‌یاندایه‌پاند تا ئەو کاته‌ی نۆره‌یان گه‌یشته سه‌ر و بۆنه میتراگری ده‌سته‌لاتی یۆنانیه‌کان ، لهو قوناغه‌دا زمانه‌که‌یان به (په‌هله‌وی) که ئەنجامی تطویری ووشه‌ی (په‌رته‌وه) یه‌ناسراوه و ئەم ناوه به‌سه‌ر زمانی زه‌سمی ساسانی‌شدا سه‌پاوه ، له باره‌گای پاتشایانی ساسانی دا گه‌وره پیاوانی دۆ بنه‌ماله‌ی (قارن) و (سۆرین) که بنه‌چه‌که‌یان ده‌چۆوه سه‌ر (پارت) ه‌کان نازناوی (په‌هله‌وی) یان هه‌بو .

ده‌لین زمانی زه‌سمی ساسانییه‌کان که به (په‌هله‌وی ساسانی) مه‌شه‌وره له زمانی پارسی کۆن که‌وتۆته‌وه - ئەوه‌ش له‌به‌ر ئەوه‌یه که ساسانی خۆیان ده‌چۆنه‌وه سه‌ر هه‌خامه‌نشیان - که ئەویش به‌حسابی زمانه‌وانانی ئیمزۆ یه‌کیکه له زمانه‌کانی جنوبی خیزانه زمانی (ئیرانی) ، له حالیکه زمانی (پارت) ه‌کان له زمانانی باکۆری زۆزاوای ئەو خیزانه زمانه‌ حساب ده‌کری . لێره‌دا ئەم پرسیاره دیته‌پیش بۆچی هه‌ردۆکیان ناوی (په‌هله‌وی) یان لی‌نراوه ! ؟ . پزوفسۆر پۆرداود فه‌رق و جیاوازی بۆ ئەم دۆ زمانانه دانانی و ده‌لی « په‌هله‌وی نو صه‌ت سال به‌ ده‌سمی ئیریژه‌ی کیشاوه ، یه‌عنی له ٢٥٠ سال پیش عیسای ده‌گه‌ل هاتنه سه‌رکاری (ئەشکی یه‌که‌م) سه‌روکی خیزانی ئەشکانییان که له (پارت) = خوراسان (هه‌لستا ، تا ٦٥١ی پاش عیتسا (٢١ی کۆچی) که سالی کوژدانی (یه‌زدگورد) ی سییم دوامین پاتشای بنه‌ماله‌ی ساسانیانه ، که خه‌لکی (فارسی) بۆن «(٧)» .

ئەم قسه ئەوه ده‌گه‌یتنی که (په‌هله‌وی ساسانی) و (په‌هله‌وی ئەشکانی) ئەوه‌نده‌یان فه‌رق نه‌بوه که ده‌وری ده‌سته‌لاتیان لیک جیا‌بکریته‌وه ، له‌لاییکی دیکه‌شه‌وه (یه‌ک‌ناو) بۆ دۆ زمان ته‌نیا وه‌ختی زه‌وايه که له‌گه‌لی بابه‌تی زمانه‌وانیه‌وه به‌تایبه‌تی له‌باری گراماتیکاوه تا راده‌ییکی زۆر وه‌کو یه‌ک‌بن . ده‌نا لام وا نیه هەر کارتی‌ک کردن و فریدانی ووشه و زاراو بۆ ناو یه‌کتر ، دۆ زمانان وا لیکه‌که‌ ئەوه هه‌لبگری یه‌ک‌ناویان لی‌بنین ، به‌تایبه‌تی ئەگه‌ر بێر له‌وه

(٦) د. معین ، فره‌نگ ، ج ١ ، ل - ده «مقدمه» .

(٧) پۆرداود ، «زبانها و لهجه‌های ایرانی» ، بورهان ، ج ١ ، ل - هه‌شت «مقدمه» .

بکهینهوه ئهوی دهمی ئهم کیش و پێوانه زانستییه ووردهی ئیستا ههیه ، بهدهستهوه نهبوه که له ئهنجامی لیکدانهوهییکی زانستی ناوی (پههلهوی) بهسه زمانی دهوری (ئەشکانی) و (ساسانی) دا بێژن و تهنیا وهکیهکیکی زۆر بهرچاو لهباری دا ههبوه بیته هوی ئهم ناولینه .

ئهگەر ئهوهش بێنینهوه بهرچاو که پاتشایانی ساسانی گهلی له بهردهنۆسهکانیان به دۆزمانی پههلهوی (ئەشکانی) و (ساسانی) نۆسیوه که نهخشی (پهیکولی) پهکیکانه ، تیدهگهین که زمانی پههلهوی ئەشکانی ئهوهنده له ناو خه لکاباو بوه بۆئهوهی خه لکی باش ده قسهی پاتشا بگهن به (زمانی خویان) بۆی نۆسیون و وهکو زمانیک ئهوهندهی ئهمیهت ههبوه ، پاتشا شان بهشانی زمانی رهسمی دهولت پێی بنۆسی و بهیادگار بۆ پاش خوی بهجیی بهیلى و «... له دواي پههلهوی ئەشکانی که ساسانیکان هاتنه سهر تهختی ئیران له خواروی ئیراندا ، زمانی (فارسی - پرسی) لهو دهمهوه بۆ به ههویینیکی زمانیکی پهسندی تر (دهستکرد) ی ئیرانی که ههمو سامانی نۆسراوی ئەشکانی گرتە خوی ...» (۸) .

له ههمو ئهوانه ی باس کران زهنگه بتوانین ئهمانه ی خوارهوه ئیستینتاج بکهین :

۱ - زمانی پههلهوی ساسانی ههر زمانی پههلهوی ئەشکانی بوه و به (بارستی کۆن) مۆتوربهکراوه ، سه رهزای ئهوهش زۆر وشه ی ئارامی تیکهلبوه که دهنۆسران و له خویندنهوه دا فارسیهکانیان دهخویندرا بهوه (هوزواریش) .

۲ پههلهوی ساسانی ههر زمانی زهسمی و ئهدهبی بارهگای پاتشایان بوه و خه لک به زمانه ناوچهییکی خویان قسهیان کردوه .

۳ - زمانی بارستی کۆن پاش زۆخانی ئیمپراتۆریتی ههخامنهشی (له دهوری دهستهلاتی یونانی و ئەشکانی و ساسانیدا) له ناو خه لکی ناوچهی ئهسلتی خوی (پرسی) و ههندی شوینی دهرهوهی ئهو ناوچه بهش تپوری ناسایی خوی درێژه پێداوه و له دهوری ساسانیدا به ناوی زمانی (دهری) ناسراوه و « بپروژای بلاو ئهوهیه که پاش هاتی عهزه بان بۆ ئیران ، زمانی پههلهوی ههندی گۆزانی به سهردا هات و بهره بهره بۆ به زمانی فارسی ئیستا ، بهلام لهم دوايانه دا بپروژایه کی تر پهیدا بوه که دهلی : زمانی فارسی له دهورهکانی پیش ئیسلامیشدا - شان به شانی پههلهوی - ههبوه » (۹) .

(۸) د. پاکتزه زه فیک حیلعت ، له کۆیوه دهست بکهین به دهسپۆرسازی تیزمانی کوردی ، « گۆفاری کۆزی زانیاری کورد » ، بهرگی به کهم ، بهندی به کهم ، سالی ۱۹۷۳ به غدا ل - ۱۹۸ .

(۹) د. د. معین ، بورهان ، ج ۱ ، ل - بیست و حوت (مقدمه) .

له و قسانه بۆمان دهرده كهوئى كه په هلهوئى ئه شكاني و ساساني ههر ئه وهنده يان
 فهرق بوه كه ئى دوه ميان ههر وه كو دوكتوره پاكيزه زه فتيق حيلمى ده لئى
 هه وئىنكى له زمانى ئه سلى ساسانيان (پارسى كۆن) تىكراوه ، ئه گينا ههر
 په هلهوئى ئه شكاني بوه و پارسى كۆن زچهى تطورى خوى دريژه پيداوه و له
 زه مانى ساسانياندا به ناوى زمانى (دهرى) يا (پارسى دهرى) يا وه كو فهرهنگى
 ناويان ليناوه (پارسيك) ، قسهى پىكراوه .

وه كو له ميژودا باسكراوه نه خشى مۆرى نه وشيروان (كيسرا) ئهم
 زسته يه بوه «هه رهك زه وه ز چه زه ز و هه رهك خوسپه ز خواب بينه ز» كه به زمانى
 (دهرى) يه و به كوردى ده بىته : (ههر كهس بزوا - بجو لى - ده له وه زى
 - ده خوا - و ههر كهس بخه وئى خه ونان ده بىنى) و «زمانى پارسى تازه يه كه م جار
 له زوژهلانى ئيرانى ئىسلامى بلاوبووه ، چونكو زمانى خه لكى زوژاوا و
 باكورى ئيران له چه رخه كانى سه ره تاي ئىسلاما په هلهوئى و له هجهى
 ناوچه يى بوه» (۱۰) .

ئهوا زانيتمان كه زمانى (پارسى كۆن) له دهورى ساسانياندا بوته زمانى
 (دهرى) و پاش بلاوبونه وهى ئىسلامه تى له قوناغىكى ترى تطورى خويدا بوته
 زمانى (پارسى) ئيمرو ، ئه دى زمانى په هلهوئى كه ويژاى زمانه ناوچه يىكان له
 زوژاواى ئيرانى سه ره تاي ئىسلام قسهى پىكراوه ، چى به سه ر هات ؟ وه لامى
 ئهم پرسىاره ئه وه يه كه ... په هلهوئى ئه شكاني بى شك نه تواوه ته وه يا له پر نوقمى ده ربا
 نه بوه ... ماوه و له كانى ساسانيانىشدا ههر به نرخ بوه چونكو سامانى نايتنى ئيران و
 بير و هوشى همو به و شيوه به نو سراوه تاماوه يىكى زوريش دواى ئه شكانيه كان ههر پى
 نو سراوه دياره له شيوه ي ناخاوتندا ههر زندوبوه و نه فه وتاوه ...» (۱۱) .

و له دوايتدا كه دهسته لانى سياسى ئىسلامه تى دامه زراوه ، ئه وئيش وهك
 زمانى (دهرى) به قوناغى تازهى تطورى ته بىتى خويدا جميوه و له كوردستان
 بوته بنه ماي يه كى له له هجه كانى ئىستاي زمانى كوردى كه له هجهى جنوبىيه .

(۱۰) د. معين ، بورهان ، ج ۱ ، ل - بيست و هشت «مقدمه» .

(۱۱) د. پاكيزه زه فتيق حيلمى ، سه رچاوه كهى پيشو ، ل - ۱۹۵ .

زمانی کوردی

که ده‌لەین زمانی کوردی ، مەبەست ئەو زمانەیه که ئیستا کورد قسە ی پێدەکەن . هەر وەکو پێشان باسمان کرد گەلی زمانەوان و رۆژەهەڵاتناسی فەزەنگی دەگەل زمانی کوردی خەرتیک بۆن ، زوربە ی ئەو زانیانە ی که بە شیوەییکی گشتی یا تایبەتی لە زمانی کوردی دواون گوتۆیانە که ئەم زمانە لە بنەمای زمانەکانی هیندوئوروپای و بنەمالە ی هیندوئیرانی و لە خێزانە زمانی (ئیرانی) یە و دەگەل زمانی (فارسی) خزمایەتی نیزیکی هەیه .

جا زمانی کوردی که ئەوە حالیتی چۆن پەیدا بوە ؟ ئاشکرایە زمانی هەمو وولاتی زمانی دانیشتوانی وولاتە که دەبی ، ئەگەر رۆداوەکانی میژویستی ئال وگۆزێکی نەتەوەییان لە وولاتە کهدا پیک نەهێنابی ئەوا زمانە کهش هەر زمانی دانیشتووەکانی کۆنی وولاتە که یە و پێچەوانە ی ئەمەش پێچەوانە دەبی . جا با بزانی مەسەلە که بۆ زمانی کوردی چۆنە ؟ .

ئەم وولاتە ی که پێی دەلێن کوردستان و نەتەوە ی کوردی تێدا دادەنیشی ، پاشماوە و ئیسکلیتی ئینسانی دەوری قەدیمی بەرد (العصر الحجري القديم) ی لی دۆزراوەتەو و « ئەو ئیسکلیتانە ی لە ئەشکەوتی (شانەدەرتی) دۆزراوەتەو ، ئەهمیەتیکی زۆر گەورەیان هەیه چونکو یە کهم جارە که لە عێراق ئیسکلیتی ئینسانی (دەوری قەدیمی بەرد) دەدۆزیتەو که ٦٠ هەزار سال پیش ئیستا کوردستانی عێراقی کردۆتە نیشتمانی خۆی » (١) .

(١) مامۆستا تەها باقر ، چەرخیەکانی پیش میژو لە ژباړی میسۆپۆتامیادا لەبەر رۆشنایی پشکینی شوینەوارەکانی کوردستانی عێراقدا ، گوڤاری کۆژی زانیاری کورد ، بەرگی یە کهم ، بەندی یە کهم ، سالی ١٩٧٣ ، بەغدا ، ل ٥٩١ .

شیصت ههزار سال لهوهی پیشی ئه و شوینهی ئیستاناوی کوردستانه ناوه دان بوه و دیاره خه لکه کهشی زمانیکیان هه بوه پیتی بدوین ، به لام چونکو باسی ئه و زهمانه کاری زانایانی کۆنینه ناسه (علماء الآثار) بویه به خیرایی تیشکی هه تاو په نجا و حهوت ههزار و دوصهت سالتیک به سهر بالی زهماندا به ره و پیش ده خوشتین و خۆمان ده گه یینینه ئه و ده ور و زمانه ی که خیلانی (ماد) گه ییشته و نه (ئیران) ی ئیستا و رۆژاوا ی ئاسیا و توشی چهنده نه ته وه ییکی خوجیتی (لۆلۆ ، گوتی ، کاسی ، شوباری = خوری یا هوری) بۆن که له و دیوه و دیوی چیا ی زاگرووس ، تا زاده ییکی باش ژیا نی خو یان ریکه سته و ، ده ولت و شارستانه ییکی نیمچه پیشکه و تو یان هینا بوه وجود .

ماده کان له ماوه ی ۲۰۰ سالتیکا هه مو ئه وانه یان تیکه وه پیچاوه و له سالی ۶۱۲ ی پیش عیسا ئیمپراتوری گه وره ی (ماد) یان دامه زرانده و زمانه ی مادی بۆته زمانه ی ره سمی . له و رۆژه را تا ئه و کاته ی ئیسلامه تی له کوردستان بلا و بوته وه سیزده قهرنی بهینه ، له م ماوه درێژه دا خاکی مادی گه وره و پچۆک و ئه و خاكانهش که خراونه سهر خاکی ماد له باری عه سکه ری و سیاسیه وه گه لی ده ستا و ده ستی کردوه و ده سته لاتنی سیاسی که و تۆته ده ستی نه ته وه و خه لکی جور به جور که زمانیان ده گه ل زمانه ی ماده کان لیک جیا بوه و ههر ده سه لاتیک هاتوه زمانه ی خۆی وه کو زمانیکی ره سمی به سهر وولاتدا سه پانده و ، له هه ل و مه رچی ئه وان رۆژگاراندا که هه مو بابته کانی کومه لایه تی کال و کرچ و نه مه ییوبۆن ، ئه م ده سته لات گۆرکییه ناتوانی له سهر ئه و بابته تانه بی ته ئسیر بی و کاریان تی نه کا . میژو گه لی رۆداوی وای له بیره که ده سته لاتنی سیاسی له وولاتیک بۆته هۆی گۆزانی بنه ره تی نه ته وایه تی ئه و شوینه ، زمان ههر له وئی راوه ستی . شوینه واری کارتی کردنی ده سه لات گۆرکی له رۆژه لاتنی خاکی ئیمپراتوری (ماد) ئیمرو به ئاشکرا ده بیندیری ، به لام له رۆژاوا ی (ماد) ئیشه که پیچه وانه یه و نه ک ههر وه کو خۆی ماوه به لکو ده سته لاتنی (ماد) ان چلۆنایه تی نه ته وه یی و زمانه ی هه ندی شوینی که پاشان خراوه ته سهر خاکی ماد ، گۆرته وه و هینا ویته سهر رچه ی تطوری مادی و شان به شانی به شه کانی رۆژاوا ی ماد تطوری پیکردۆن .

زوربه ی میژو زانانی به ناوبانگ له و ناوه ره دان که (کورد) ی ئیمرو نه وه ی (ماد) هکانی دوینین « ئه گه کورد نه وه ی ماده کان نه بن نه دی نه ته وه ییکی واکۆن و به ده سته لات چی به سهر هات و ئه و هه مو هۆر و تیره ی کورد ، که به یه ک زمانه ی ئیرانی و جیاواز له زمانه ی ئیرانییه کانی دیکه قسه ده کهن ، له کوبوه هاتۆن . » (۲)

(۲) پروفیسور مینورسکی ، کوردنه وه ی میدیکان ، وه رگیزانی د. که مال مه زه ر ئه حمه د ، گۆفاری کۆری زانیاری کورد ، به رگی به کم ، به ندی به کم ، سالی ۱۹۷۳ ، به غدا ، ل ۵۶۳ .

ووتمان زمانی هەر وولاتیک — ئەگەر ژۆداوهکانی میژۆ نهیان گۆژیی —
 زمانی دانیشتوانی کۆنی وولاتهکهیه ، وهکو باسکرا ژۆداوهکانی میژۆ ،
 دهستهلات گۆرکیتی سێزده قهرن نهیتوانیوه له بهشی ژۆژاواي (ماد) ا شتی
 بگۆژی و دانیشتوانی ئەم بهشهی (مادستان) ی کۆن ئیمژۆ کوردن که «نهوهی
 میدیکانن» ئاخو ! بیتجگه لهوهی که بلهین زمانی (کوردی) ش له بنهژهتا
 نهنجامی گۆژان و گهشهکردن و پهرهسهندنای زمانی (مادی) یه ، شتیکی ترمان
 له دهست دی ؟ نهخیر ! چونکو ههمو بهلگهییکی میژوی که زانایان — تهنیا بۆ
 مهبهستی خزمهتی زانست — داویانهته بهر لیکولینهوه و لیکدانهوه ، تا ئیستا
 هەر ئهو حهقیقهتهیان ئاشکرا کردوه که زمانی (کوردی) ئیمژۆ بهر و بۆی تپور و
 تهکامولی زمانی (مادی) دوینییه .

وهکو دهزانی (زمان) دیاردهییکی زیندوی کومهلایهتییه ، به پیتی قانونی
 تایبهتی خۆی دهگۆژی ، گهشه دهکا و پهرهدهستینی و لهم زهوتی تهکامولهی
 خۆیدا زمانانی تر کاری تیدهکن و نهویش کاریان تیدهکا و جاری واش
 ههلهکهوی لهم زیگهیهدا دهمری . جا زمانی (مادی) ش لهم قاعیدهیه
 دهرنهچوه و له ههمو ئهو زمانانهی به هۆی دهستهلاتی سیاسی ، له خاکی
 (ماد) زمانی زهسمی بۆ تهئسیری قبول کردوه و تهئسیریشی تیکردۆن و به
 زیندوی گهیشتهوه ئیمژۆ .

به تایبهتی زمانی پارتی (فرشی = پهلهوتی ئهشکانی) ، که به زای
 زانایانی زمان دهگهڵ زمانی مادی له دهستهزمانی روژاواي باکوری خیزانه
 زمانی (ئیرانی) حساب دهکرین ، لهوانی دیکه زیاتر کاری کردۆته سهر زمانی
 (مادی) و شوینهواری ئەم کار تیکردنه — وهکو پاشان باس دهکری — ئیمژۆ له
 لههجهی جنوبی زمانی کوردیدا دهیتندری .

دهگهڵ ژۆخانی ئیمپراتۆریتی ساسانی و بلاوبۆنهوهی ئیسلامهتی له
 کوردستان قوناغیتی نوی بۆ زمانی کوردی دهس پیدهکا — که به جیا باسی
 دهکهین — جا ئیمه له زمانی (مادی) ئاخرو ئۆخری دهوری ساسانی بهلگهییکی
 نوسراومان به دهستهوه نیه تا بتوانین به ووردی زایهکی لهسهر دهربرین ،
 بهلام ئەمه زیگهی ئهوهمان لی ناگری بلهین : ئهو زمانه لهو زهمانهدا ، زمانی
 (مادی) بوه که له چاو زمانی زهمانی دهستهلاتی ئیمپراتۆریتی (ماد) تپوریتی
 ۱۳۰۰ سالهی بهسهردا هاتوه . هەر بهو نیهتهی که زمانی (پارسکی کۆن)
 تپوری کردوه و بۆته زمانی (دهری = پارسیک) و ئامادهی ئهوهی پهیداکردوه
 زمانی (فارسی) ئیستای لی بکهوینهوه ، مهنتیقی سهلیم ئهوه دهسهپینی
 که زمانی (مادی) ش تپوری کردبی و ئهوهندهی گۆژانی زمانهوانی بهسهردا
 هاتبی و وهها ساکار بۆیتتهوه بۆ ئهوه دهست بدا زمانی (کوردی) ئیمژوی
 لی پهیدایی .

زمانی کوردی پاش ئیسلام

هیشتا نیوهی به کمی چهرخی ههوتهمی عیسیای تهواونهبو که دینی ئیسلام و لهشکری ئیسلام گه ییشتنه ناوجهرگی ئیمپراتوری ساسانی و له ماوهی چهند سالیکا ههلیان تهکاند .

بلاوبونهوهی ئیسلامهتی له بهشهکانی ئهو ئیمپراتوریتهدا ، له ههر لایهکهوه و به ههر باریکدا تهماشای دهکهی ، ژبانی ماددی و زووحی خه لکی خستوته دهورانیکی تازه : دهسته لاتی سیاسی پیشوی که له سهر بناغه ی (چوارچینه) ی پز له فهرق و جیاوازی دامه زرابو گۆزتیوه تهوه به جور دهسته لاتی که له سهر ته مه لی (وامرهم شوری بینهم) بنیات نراوه . دینی زهردوشت که (موغ) هکان بو قازانجی خو یان و دهسته لاتداران ، شیواندبو یان شوینی خوی بو دینیکی تازه ی خه لک زاکیش چۆل کرد که عه زه بیکی (به دهوی) و پاتشایه کی (غه سسانی) به رامبه ر به کتر داده نا .

له لانی زمانیشه وه (ئاویستا) و (ئاویستای) که زیاتر له سیزده چهرخان بو ته ئسیریکی بهرچاویان له سهر (خه لک) و (زمانی خه لک) ده کرد ، پاشه وپاش کشانه وه و ئهو ئهرکه یان بو (قورئان) و (زمانی قورئان) به جی هیشت .

دینی ئیسلام ئهرکی وای تیدابو که ده بوايه خه لک وه کو پیوستیکی دینی جی به جیان بکه ن و له دینه که ی پیشویان دا نه بو ، بویه ده بو ناوی ئهم ئهرکه دینیانه له زمانی دینی تازه وهر بگرن ، ههروهک وهریان گرتوه .

زمانی دینی تازه (دهنگ) ی وای تیدابو که له زمانهکانی (ئیرانی) دا بهرچاو نه ده کهوت ، گومانی تیدا نیه کورد یا فارسیکی سه ره تای ئیسلامه تی

تا ماوه ییکی زۆر نهیتوانیوه ئهوان دهنگانه وهکو عهزه بیک تهله فوز بکا ،
 فارسه کان و گهلی نهتهوهی مسولمان ئیستاش ئهوه دهنگانه یان وهکو خوی بو
 ناگوتری . بهلام کورد دهنگی (ض) ی لیده رکهی ئهوانی دیکه یان به چاکتی بو
 دی و دهیلین ، به جۆری که وهکو دهنگیکی ئهسلی زمانی کوردیان لیها توه ،
 نهک ههر ئهوهنده و بهس بهلکو گهلی ووشهی پهتی کوردیش ههندی له
 دهنگه کانیاں - (ک ، یا گ) ی کوردی به (ق) ی عهزه بی - گۆزیوه تهوه بهو
 دهنگانهی که زمانی دینی تازه هیناونه کوردستان .

به کورتی ، بلاوبونهوهی ئیسلامهتی له بهشهکانی ئیمپراتۆریتی
 ساسانی ، تۆماری دهورانی ناوهندی تطوری زمانهکانی (ئیرانی) تیکهوه
 پیچاوه و تابهک دۆسهده پاش ئیسلام زمانی عهزه بی که زمانی دینی تازه بو له
 جیکهی زمانی پهلهوتی بو به زمانی زهسمی دهستهلاتی سیاسی و دینی و
 ئهده بی . ئهوجار دهورانی تازهی گهشهکردنی ئهم زمانانه دهست پیده کا .

شک لهوهدا نیه که زمانانی ناوچهی بهشهکانی ئهم وولاته تازه مسولمانه ،
 له باو نهکهوتۆن چونکو زمانی گفتوگوی خهک بۆن و تطوری خویان له ههل و
 مهرجیکی تازهدا درێژه پیداه .

تهفاعولی زمانه ئیرانییهکانی ئاخروئۆخری دهوری ساسانی و سهرهتای
 ئیسلام و لههجهکانیاں ، له ناو خویان و دهگهل ههل و مهرجی تازه ، له دهوری
 تازهی تطوری ئهم زمانانهدا له رۆژههلاتی ئیران (فارسی تازه) و له رۆژاواشی
 (کوردی) لیکهوتۆتهوه که ههر دۆکیان کومهلی لههجه و بن لههجه یان ههیه
 » پاش بلاوبونهوهی ئیسلام ، فارسی نوی لههجه بیک بو که به پیتی بناغهی
 زۆر کۆن دهگهل لههجهکانی تر تیکهل بو ، ئهوه تیکه لاوییه پیشان زهمانی
 ساسانییهکانیش ، رۆی دابو « (۱) فارسهکان زۆتر له کوردان کهوتنه خو و
 زمانهکه یان بۆژاندهوه و دهستیان بهنۆستین کرد ، وادیاره کتیبی (شانامهی
 ئهبومه نسوری) که خوی له ناوچه و تهنیا سهرهتاکهی به دهستهوه
 ماوه ، ئهگهر بهکهم کتیب نهبی ، کۆنترین کتیبیکه به زمانی فارسی تازه
 نۆسراوه (سالی ۳۴۶ ی کۆچی ۹۶۷ ی عیسایی) و له فهوتان رزگاربوه .

کۆنترین بهلگهی نۆسراوی کوردی له دهوری تازهدا چوارینهکانی
 (بابا تایهیری عوریان) (۲) که له سهرهتای چهرخ یازدهههمی عیسایی له
 (ههمه دان) ی ئیستا - ههنگمه نای پاتهختی مادهکان - به لههجهی جنوبی
 دایناوون .

(۱) د. معین ، بۆزهان ، ج ۱ ، ل - ۲۵ و ۲۶ .

(۲) بۆن و مردنی (بابا) بهزاستی نهزانراوه ، ههندی نۆستیویانه له سالی (۱۱۰) ی کۆچی مردوه و
 ههندیکیش دهلین (توغزولشای سهلجۆفی) له ۴۴۵ ی کۆچی له ههمه دان چاوی پیکهوتوه .

به نیازی نیزیک کردنه و هیان له فارسج ، گهلج دهسکاری ئهم. چوارینه کراره ، بهلام هتج گومانی تیدا نیه که (بابا) چوارینه کانی خوی به شیوهی ئهو چوارینه فولکلورییانهی که لهو سهرده مه دا به ناوی (فهلهوی = پهلهوی) ناسراوون ، گوتوه .

بو ئهوهی بزانتین (فهلهوی) چ بوه گوی له دوکتور معین دهگرتین که دهلی : « فهلهوییه معر : پهلهوی) ... ۲ - شیعیکی به یهکی له زمانه ناوچهییکی ئیران (بیجکه له زمانی ئهدهبی و زهسمی) لهسر وهزنیکی له وهزنه کانی عروژ یا وهزنی هیجایی دنارابی و بهشیکیان له قالبی (دوبهینی) دان (۲) .

فهلهوی یا فهلهویات به ههواي تایبهتی وهکو گوزانی خویندراونهوه و ئهو ههوايه جاروبار ههر (پهلهوی) و ههندی جاریش (ئورامه ، ئورامهن و ئورامه نان) یان پیگوتوه و « ئورامهن (ئورامه نان) ههوايهکی کونی موسیقایه وهکو بهحری (هزجی مسدس) دهچی ، فهلهویاتیان پێ دهکوت» (۴) .

زهنگه زور خۆماندوکردنی پێ نهوی بو ئهوهی بزانتین (ئورامه نان) شیوهی فارسج (هۆرامه نان) ی کوردیه و دهگهل ووشهی (ههورامان) یهکن هۆرامه نان ، هۆرئامانان [هۆر + ئامان (هاتن) + ۲ - ئان/۲] کانی خورههلات . ههروهکو دهلهین : بهیانان ، ئیواران ، وهکو دهزانتین کانی خورههلات تا نیوهزۆ ، یهکیکی بوه لهو پینج کاتهی (زهردوشت) دایناوه بو عبادت و دوعای تایبهتی خوی ههیه که ئهمهی خوارهوه پارچهیهکیتی و چهند جار دوباته دهکریتهوه .

« نمو هقهره خسهئیه ئورقهده ئهسپائی » (۵) مانای دهبیته نیمێژ بو هۆر (خۆر ، ههتاو) ی دهرهوشیتهوه ئهسپ تیژ (خوش زۆ ، خوش بهز) ه .

بێ گومان ئهم دوعایهش وهکو ههمو عبادهتی زهردوشتیان ، به ههوايهکی تایبهتی ، جا یا به دهنگی بلیند یا به (زهزمه مه) خویندراوتهوه و دهشی خهلك پێیانگوتبی نوێژ یا عبادهتی (هۆرئامانان) و ئاشکرایه که پاش بلاوبونهوهی ئیسلامهتی (دوعا) و (عبادت) ههکه ههر دوکیان له باو کهوتون ، بهلام (ههوا) که له ناو خهلكا ههر ماوه و کهم کهمه بوته ههواي گورانی و (فهلهویات) یان پێگوتوه ، به لای منهوه (هۆره) که ئیستا یهکیکه له ههواکانی گورانی کوردی ، ههر (هۆرئامانان) ههکه یه که بهشیکی له ناوهکهی پاراستوه و ، وهک (ئهلاوهیسی) به تهواوی ناوی نهگوزاوه .

(۳) د. معین ، فرهنگ ، ج ۲ ، ل - ۲۵۸۸ .

(۴) د. معین ، فرهنگ ، ج ۱ ، ل - ۴۰۰ .

(۵) موبه د ئهرده شیر ئازهرگوشهسپ ، وورده ئاویستا ، (چاپی راستی) ، تاران ل - ۴ و ۱۷ .

له لههجهکانی تری زمانی کوردی نوێ تا چهرخهکانی ۱۷ و ۱۸ شتیکی نو سراومان به دهستهوه نیه و ههرچی ههیه (فۆلکۆز) ه کهوێزای تیپهزینی رۆژگار و به سهر دهم و زارانوه گهلێ گۆزانی بهسهردا دی و دهنگی ئهسلێ دهشۆریتهوه و زهنگی زهمانیکی معینی لیدهدری ، ئهوی که له کهرهستهی فۆلکۆزێ نهتهوهیتکدا نهگۆزێ (جهوههر) ه و تا ئه و رۆژهی دهخریته سهر کاغهز (شکل) ی له گۆزانیکی دایمی دایه . جا بۆیه فۆلکۆزێ کوردیش له باره ی لههجهکانی تری زمانی کوردی له چهرخهکانی سههرهتای ئیسلاما هتیج شتیکیان بهدهستهوه نادات .

ئهم وهزعهی زمانی کوردی ئهنجای گهلێ هۆی سیاسی و کومه لایهتی و دینییه و ئهوی دواهی به لای منهوه له ههموان کاریگهر تر بوه ، چونکۆ پاش بلاوبۆنهوهی ئیسلامهتی له کوردستان ، کورد ئهوهندهیان دل به دینی تازه خوش بوه که زانایانی کورد ههمو توانستی خویان بۆ تیگه یشتن و تیگه یاندن ، بۆ گه شه پیکردن و په ره پیدانی دینی ئیسلام ته رخان کردوه و ههمو شتیکی تریان به لاره ناوه ، دیاره ئهمهش گهلێ ئهنگیزه ی به ته ووژمی هه بوه که لیدوان و لیکۆلینه وه یان ئهرکی میژوانانه .

ووتمان چوارینهکانی (بابا) کۆنترین به لگهی نو سراوی کوردیه که به دهستهوه ماوه ، به لام بۆ ئه و ئاساره ی له ناوچۆن ووته ییکی دوکتور عبدالحلیم منتصر ده خهینه بهرچاو .

دوکتور له ژماره ۲۰۰ ی مانگی ته مۆزی سالی ۱۹۷۵ ی گۆفاری «العربی» چاپی کۆیتدا ووتاریکی به ناوی «ابن وحشیة و کتابه فی الفلاحه و هو اقدم الكتب في العربية» نوستیوه ده لێ : «... و اته نقل اکثر كتبه من اللغة النبطية ، ولم ينشر من تأليفه في اللغة العربية سوى « شوق المستهام في معرفة رموز الاقلام » وقد ذكر في آخر كتابه هذا انه ترجم من اللغة الكردية ، كتاباً في علل المياه و كيفية استخراجها و استنباطها من الاراضي المجهولة الاصل » .

مامۆستا (گیوی موکریان) ش له فهرهنگی مه هاباددا (ل ۷۷۱ و ۷۷۲) ئهم باسه ی درێژتر به یان کردوه و به پتی نوستی ئه وان (ابن وحشیه) کتیبی (شوق المستهام ...) ی له ۱۲۶۱ ی کۆچی دا نوستیوه ، دیاره که له دواهی ئهم کتیبه دا باسی وه رگیزانی کتیبیکی کوردی ده کا ، ئهم کاری ده که ویته پیش نوستی (شوق المستهام) و کتیبی له سالانی سه رهتای چهرخی سییه مدا به ده ست خه لکه وه بۆی هتیج نه بی ده بی چهند سالێ به سه ردا نانی دا تیپه زینی بویه ئهم کتیبه کوردیه ی (با ناوی لی بنین ئاوانمه) که (ابن وحشیه) کردۆیه به عه زه بی به لانی که مه وه ده بی له سالانی دواهی چهرخی دوه مدا داندرا بی .

له هجی کانی زمانى کوردی

« عامیلیکی بنجی ههیه که پیاو سه‌ری لێ سۆزده‌میڤی و به‌کیتی کۆنی کوردان پێشان‌ده‌دا ، ئه‌ویش زمانه‌که‌یانه که چه‌ندی له هه‌جه‌کانی فهرقیان هه‌بی هیشتا له‌باری ده‌نگ و ژێزمانه‌وه به‌ک زمانه و زمانیکی ئێرانییه ، ئه‌گه‌رچی تا ئه‌ندازه‌یه‌ک ده‌گه‌ڵ زمانی گه‌وره‌ی ئێرانی فهرقی هه‌یه » (١) .

به‌لێ ! زمانی کوردی له هه‌جه‌ی جو‌ربه‌جو‌ری هه‌یه ، ئه‌و له هه‌جانه‌ش ده‌گه‌ڵ یه‌ک فهرقیان هه‌یه . به‌لام وه‌نه‌بی زمانی کوردی به‌م حاله‌یه‌وه (هه‌بو‌نی له هه‌جه‌ی جو‌ربه‌جو‌ر) له زمانانی تری دنیا تاق‌بو‌یته‌وه . ئه‌و که‌سانه‌ی سه‌روکاریان ده‌گه‌ڵ زمانان و زمانه‌وانی هه‌یه ، زۆرچاک ده‌زانن که ته‌نا مه‌ت پێشکه‌وتوترین زمانه‌کانی دنیا له هه‌جیان هه‌یه .

نێزیکترین زمان له کوردی فارسییه داخوا له هه‌جه‌ی لێژاوه ؟ دوکتور معین ده‌سه‌ره‌تایه‌کیدا که بو قامۆسی (بو‌زه‌انی قاتیع) ی نو‌سیوه زیاتر له په‌نجای له هه‌جه‌ی حساب کردوه (٢) ئه‌و ئینگلیسییه‌ی که له (له‌نده‌ن) و (ویلز) و (سکۆتلاند) قسه‌ی پێده‌که‌ن ده‌گه‌ڵ یه‌ک ئه‌وه‌نده‌یان فهرق هه‌یه که ئه‌وانه‌ی له‌لاوه فێری ئینگلیسی بۆن تۆشی سه‌ره‌گیژه‌بکا .

هه‌بو‌نی له هه‌جه ، ئه‌گه‌ر له زمانانی ترا دیارده‌یێکی ته‌بیتی بی ، له زمانی کوردیدا ئه‌م ته‌بیتی بۆنه ده‌گاته لۆتکه‌ی هه‌ره‌به‌رز ، چونکۆ گه‌لی زمانی وا هه‌ن

(١) پروفیسور مینۆزسکی ، سه‌رچاوه‌که‌ی پێشو ، ل - ٥٦٣ .

(٢) د. معین ، بورهان ، ج ١ ، ل ٣٧ - ٤١ .

به راسته و چه په‌دا خۆمانه و بێگانه خزمه‌ت‌یان کردوه و ده‌یکه‌ن و هێشتاش
فهرقی له‌هه‌جه‌یان لێ نه‌براهه ، ئێتر ده‌بێ چاره‌زوانی چێ بێن که زمانی کوردی،
به‌م هه‌موو بێ خزمه‌تییه‌وه ، حالی له‌وه‌ی باشتربێ که ئێستا هه‌یه‌تی .

له‌هه‌جه ، له‌ زماناندا به‌روبۆی گه‌لی هۆیانه که هیندیکیان زه‌نگه به
کوشتی ئینسان له‌ناو بچن ، به‌لام هیندیکیان ، به‌لای منه‌وه له‌ هه‌ل و مهرجی
ئێستا و دوا‌زۆژیکی نیتیکیشا ، له‌وانه نین قورسایێ خۆیان له‌سه‌ر زمانه‌که‌مان
لابده‌ن، له‌وه‌ش زیاتر ، ده‌توانم بڵێم نه‌که هه‌ر زمانی کوردی به‌لکو پێشکه‌وته‌ترین
زمانی زیندۆی سه‌ر زه‌وی ، ئه‌وه‌ی له‌ باراندا نه‌یه که خۆی له‌ هه‌بۆنی (له‌هه‌جه)
زۆگارکات . من ئه‌و قسانه‌م نه‌ده‌کرد ئه‌گه‌ر گویم لێ نه‌با هه‌ندی خۆینده‌واری
کورد ، وه‌کو عه‌یبێکی گه‌وره و که‌مایه‌سیکی ده‌تۆله‌کردنه‌وه نایه‌ت ، له‌
له‌هه‌جه‌کانی زمانه‌که‌مان ده‌دوین .

له‌ناوبردنی له‌هه‌جه‌کانی زمانه‌که‌مان ئه‌و کاره نه‌یه که وه‌کو پێوستیکی
نه‌ته‌وايه‌تی له‌به‌رده‌می زانایان و خۆینده‌وارانی کورد خۆزاده‌نی ، به‌لکو ئه‌وه‌ی
وه‌کو پێوست ، ئه‌ویش پێوستیکی گه‌وره و ئه‌رکیکی گران ، خۆی ده‌نوینێ
هێنانه و جۆدی زمانێکی به‌کگرتۆی نۆستینه ، که هه‌روه‌کو له‌ شوینێکی تری
ئهم پێشه‌کیه‌دا ئیشاره‌مان بۆ کرد له‌ سه‌ره‌تای ئهم چهرخه‌وه تائێستا ، به‌
تایبه‌تی له‌ کوردستانی عێراق ، هه‌نگاوی باشی به‌ره‌وپێش هه‌له‌یناوه‌ته‌وه و
د‌امه‌زرانی ده‌زگای جۆربه‌جۆری زانستی بۆ زمانی کوردی له‌ کوردستانی
عێراق ، چاره‌زوانی گه‌لی خزمه‌ت‌یان لێده‌کری ، که له‌ پێناوی جێ به‌جێ کردنی
ئهم ئه‌رکه نه‌ته‌وايه‌تییه ده‌بێ بیکه‌ن .

ئهم لاباسه لێره ده‌برمه‌وه و ده‌گه‌ژیمه‌وه . سه‌ر ئه‌سلی مه‌به‌ست که
باسی له‌هه‌جه‌کانی زمانی کوردیه . ووتمان زمانی کوردی له‌هه‌جه‌ی جیا‌جیای
هه‌یه ، په‌یدا‌بۆنی ئهم له‌هه‌جانه وه‌کو ئێ هه‌موو زمانێکی تر ، گه‌لی هۆی هه‌یه
که باس‌کردنیان بۆ ئێره ده‌ست نادا ، ته‌نیا هۆیه‌که که به‌ لای منه‌وه کاریکی
گه‌وره‌ی له‌ په‌یدا‌بۆنی له‌هه‌جه‌کاندا کردوه و له‌وانه‌یه که زمانانی تر ئه‌وه‌یان هه‌ر
نه‌بۆبێ یا کاریکی ئه‌وتۆی نه‌کردبێته سه‌ریان ، بۆیه هه‌ر باسی ئهم هۆیه‌یان
ده‌که‌م ، به‌لام جارێ با‌زانین له‌هه‌جه‌کانی زمانی کوردی کامانه‌ن ، پاشان ده‌چینه
سه‌ر باسی هۆی په‌یدا‌بۆنیان .

ده‌رباره‌ی له‌هه‌جه‌کانی زمانی کوردی گه‌لی قسه‌کراوه و هه‌ر که‌سه
به‌جۆری به‌ره‌نگاری ئهم مه‌سه‌له‌یه بوه و به‌لای منه‌وه به‌شی زۆری ئه‌و قسانه‌ی
که تا ئێستا له‌سه‌ر له‌هه‌جه‌کانی زمانی کوردی کراون له‌ژێر ته‌ئسیری بێرو
لێکدانه‌وه‌ی زۆر هه‌لاتناسانی فه‌زه‌نگی دابوه و « ئه‌وه‌ی له‌ گشت لێکۆڵینه‌وه و
کوشتی بێ‌پسانه‌وه‌ی زانایانی نو‌زۆ‌پایێ دێته ده‌ست ئه‌وه‌یه که کاریکی گشتی له‌سه‌ر هه‌موو

لههجهکانی کوردی پێویسته که تا ئیستا نهکراو ، چونکو نهو دهسته زانایانه زۆریان ئی دهرهوه بۆن و سه رهزای نهوهی زۆریش تیدهکوشان ، به گیانی زمان و ناههنگی راستی و وشه و تهلهفوزی دروستیان ناشنا نه بۆن و به چاکتی سه رهو دهریان لینه ده کرد و ههروه ها بۆ لیکۆلینه وهی لههجه بهک ههندی گۆشه یان دهگرت و لپی ووردده بۆنه وه و لایه نهکانی تریان بهلاوه دهنه ، یاخو نه وهی دهرباره ی نهو لههجه به زهینیا ندها تدهیتوانی تهنیا لانیکی نهو لههجه به بگریته وه ، جا بویه کارهکانیان زۆرجاران ناتهواو بو ، ههندی جار رپی له ئینسان دهگۆژی و گهلی جاریش ئینسانی توشی سه رهگێژه ده کرد بهلام ئینکاری نه وه ناکری که زه ووشتی لیکۆلینه وه و شیوهی کاری نهوان زه ووشتیکی پهسند و بهرز بوه ، نهگه نههلی زمانه که زه ووشتی نهوانیان زه چاو کردبا نهو نهتیجهی وهرده گێرا ههزاران که زهت زۆرتر ده بو (۲) .

دوکتۆر موکرتی نیشانه کهی پاش پیکاره ، نهگه ر لیزانانی کورد به شیوهی کاری فه زهنگیان بینه مهیدان و له لههجهکانی زمانی کوردی یا هه ر باب تهتیکی دیکه ی زمان بکۆلنه وه ، به مهرجی خۆیان له تهئسیری بیروزی زانایانی فه زهنگی ززگار کهن و دهست کهن به لیکۆلینه وهی بیک (مهیدانی) دهگه نه نهجامی وه ها ، که زۆری به سه ر نهو نهجامانه دا هه بی زانایانی فه زهنگی به دهستیان هیناوه ، نهگه ر جیگا که مناسب با گهلی لهو شتانه م باس ده کرد که زهنگه هه ریه که یان لهوانه بی زاناترین زۆره لاتناس به هه له بهری و بی نه وهی هتیج نیازیکی خراپی هه بی بیکه یینینه نهتیجهی غه لهت .

ئینجا با بزاین لههجهکانی زمانی کوردی چین ؟ . نهگه ر سه رنجیک له مه لهبهندهی دهسته لات و فه رمانزه وایی زمانی کوردی بدهین ، له باری شیوهی قسه کردنه وه سی ناوچهی لیک جیاوا زمان ده که ویتته بهرچاو .

۱ - له کهناره ی زۆژاوا ی گۆلی وورمی زه ، دهق لهو شوینه زه که ناوچهی (دزه ی دۆلی) و (سندوس) لیک جیا ده بنه وه ، به خه یال خه تیک دهس پیده کهین و به پشت (شنۆ) یهیدا تیده په زینین و دهیهینینه باکوری (زه واندز) و هه روا به رهو زۆژاوا تا دهگاته (ئاگری) و (دهوک) و (زاخۆ) و (شهنگار) و به نیوان (قامیشلی) و (حه سه که) دا دهربازی ده کهین بۆ جنوبی (دهرباسیه) ، (راس العین) و دهیگه یینینه (عفرین) و (چیای کورمانجا) .

۲ - ههروه ها به خه یال خه تیک له مه لهبهنده ی زۆژاوا ی (هه مه دان) وه هه لده گرین و به باکوری مه لهبهنده ی (کرماشان) دا دهربازی ده کهین تا دهگاته وه رۆباری (دهجله) .

ئهم دو خه ته خه یالیه هه مو نهو مه لهبهنده ی به زمانی کوردی قسه ی

(۲) د. محهمه دی موکرتی ، گۆرانی یا ترانه های کوردی ، تاران ، کتبخانه ی دانش ، ۱۹۵۷ ،

تیدا ده کرێ ده کاته سی بهش ، که له ههربه شه یاندا له ههجه پێکی سه ره کت
زمانی کوردی زاله :

۱ - له ههجه ی باکوری - ده که وێته باکوری خه تی به که م ، ئه و بن له هه جانه ی
تیدا به دی ده کرێ : هه رکێ ، شکاکێ ، جه لالێ (بایه زیدی) ، هه کاری ، بۆتی
جزیری ، عفرینی ، دومیلی ، بادینی ، ...

۲ - له ههجه ی ناوهندی - ده که وێته جنوبی خه تی به که م و باکوری خه تی
دوهم و به غه له تێکی مه شه و ر پتی ده لێن له ههجه ی سۆرانی ، که ئه وی راست
بێ (سۆرانی) بن له ههجه ی تێکی له ههجه ی ناوهندییه . له م مه له بنده دا ئه و بن له هه جانه
هه ن : موکریانێ ، سۆرانی ، سه لیمانی ، شوانی ، جافی ، سه نیی ، که ژۆسی ، ...

۳ - له ههجه ی جنوبی - له جنوبی خه تی دوهم له ههجه ی جنوبی زمانی
کوردی زاله که ئه م بن له هه جانه ی تیدا به دی ده کرێ : کرماشانی ، که لووژی ،
کولیایی پیره وهندی ، له کێ و لوژی ...

(لوژی) ده که وێته بهشی هه ره خواروی مه له بنده ی زمانی کوردی ،
دهرباره ی ئه م بن له ههجه یه هه رکه سه ی هاتوه قسه ی تێکی کردوه ، شه ره فخانێ
بتلیسی له (شه ره فنا مه) دا به یه کێک له چوار له ههجه ی گه و ره ی زمانی کوردی
داده نی ، هیندیك زاناو ژۆژه له تناسی فه ژهنگی و ئیرانی به له ههجه ی تێکی زمانی
فارسییان داوه ته قه له م ، دوکتور که مال فوئاد زایه کی تری هه یه و ده لێ :
» ... له رۆی زیزمانه وه (لوژی) به زمانیکی (ئیرانی باشوری - ژۆژاواستی)
دائه نریت ، به لام فارسی نیه ، به لکو زمانیکی سه ربه خۆیه ، بهشی به که میان
(بهختیاری) وه کو له رۆی زمانه وه (کوردی) نیه خۆشیان له رۆی نه ته وه ییه وه
به کورد نازان ، به لام دوهمیان ، به تایبه تی له عێراق ، له بهر گه لیک هۆی
میژوی و سیاسی و ئابوری له رۆی نه ته وه ییه وه له کورد جیانا کرینه وه ، هه تا
له رۆی زمانه وه له ئه نجامی تیکه لاوبونه وه زۆریان له (کوردی ژۆژه له لاتی)
وه رگرتوه . « (۴)

ئه م مه سه له یه ی (لوژی) کوردیه یا کوردی نیه ، مه سه له ی تیکه پتویتی
به لیکۆلینه وه ی زانستی ، دۆر له هه ست و عاتیفه ی نه ته وایه تی و دۆر له
ته ئستی قسه و ناوبانگی فلانه ژۆژه له تناسی فه ژهنگی یا زانای غه یه
فه ژهنگی هه یه ، لیکۆلینه وه ی تێکی که کوردایه تی کویرانه دۆ و دۆشاو تیکه ل
نه کاو هه ر به ویکچۆنی چه ند ووشه ی تێکی کوردی و لوژی ، لوژی نه کا به
کوردی . لیکۆلینه وه ی تێکی واش که هه ر له بهر ئه وه ی چه ند ووشه یا شیوه ی

(۴) د. کهمال فوئاد ، زاراوه کانی زمانی کوردی و زمانی ئه ده بی و نۆستینیان ، (گۆفاری زانیاری) ،

ژماره ۴ ، به غدا ۱۹۷۱ ، ل - ۲۲ .

به کارهينانی هندی فيعل ده گهل فارسى ده شوبهينه يهك يا فلانه رۆژه لاتناس و زمانه وان ، وای کوتوه ، نه كرى به زايه كى وا قايم و پتهو كه دهه له شهانه وه نه ييت و (لورى) له كوردى دايچرى ، به كورتى و به كوردى ئهم مهسه له يه پيوستى به ليكولتينه وه يتيكى مهيدانى ههيه و تا ئه و كاته به لاي منه وه (لورى) ههر له كوردى نيزيكتره تا فارسى ، پيوسته ئه وهش بلييم كه مه به ستى من ليره دا ئه وه به شهى (لورى) نيه كه (لورى پچوك) قسه ي پيده كهن و به له هجه ي (فه يلج) مه شهوره ، چونكو ئه مه يان جتي ئه وه ي تيدا نابيته وه كه سى و دوى لى بكرى ، به ئاشكرا به بهرچاوى خۆمانه وه (فه يلج) به كوردى قسه ده كهن و خوشيان به كورد ده زانن ، به لكو له وهش زياتر ههر خويان به كورد ده زانن و همو كوردى تر يا به (جاف) يا به (لهك) داده نين . پرسيارى « كوردى كى يا جافىكى » ، ووته ي « به جافىكه و دويم دىرى » و لاتاوى « له كه ترن » رى گاي همو شك و دودلييهك له م بابه ته ، ده برنه وه .

ئه وهش ههر راست نيه كه « له ئه نجامى تيكه لاوبونه وه زورىان له (كوردى رۆژه لاتى) وهرگرتوه » (ه) . لور به كچ ده لين « دويت » و به مندا « زاروله » ، له كرمانجى يا له هجه ي باكوريدا « دوت » و « زارو » يه ، خو هتيچ پيوست به وه ناكه به لگه به يينه وه كه لورى كى له پشتكوى لورستان ده ژى - نهك فه يلج كه له به غدا زورن - له وانه يه بابه لبابيشى كوردى كى زاخويى به چاو نه ديتبى تا (دوت و زارو) ي لى وهر بگرى ، معلومه پيچه وانه ي ئه وهش ههر راسته .

به لى ! كه ده ليم تا ئه و رۆژه ي ليكولتينه وه يتيكى (مهيدانى) - دۆر له ههست و عاتيفه و دۆر له ئامانجى كه پيوه ندى ده گهل زمانه وانى نه بى - مهسه له كه رۆشن ده كاته وه من لورى ههر له كوردى نيزيكتره ده زانم ، وهكو له پيشدا و وتم مه به ستم لورى پچوك نيه ، به لكو لورى گه ورييه ، لورى به ختارييه .

دوكتور معين له پيشه كيه كدا كه بو قاموسى (بورهانى قاتيع) نوسيه ، وهكو له هجه يتيكى زمانى فارسى له (لورى) دواوه و ئاوا ده لى : « ٢١ - لورى ، له لورستان و ئه و يش شاميلى گه لى بن له هجه يه و (به ختارى) ده گهل وى خزمابه تى ههيه » (٦) . ههر له پيش ئه وه دا له لاپه رهى ٣٧ ي پيشه كيه كيدا ده لى :

« بيجكه له زمانه كانى ئيرانى كه له دۆ ووتارى پيشودا باسيان كرا ، كومه لى (نيوه زمان) همن كه پيان ده لين له هجه ي ئيرانى ، ئه غله به ي له هجه ئيرانييه كان تا ئيستا له فه له مره وى خوياندا

(٥) د. كه مال فوئاد ، سه رچاوه ي پيشو .

(٦) د. معين ، بورهانى قاتيع ، « مقدمه » ، ل - سى و نۆ .

ماون و قسه‌یان پیده‌کری ، هۆی مانه‌وه‌ی ئەم له‌هه‌جانه‌ی ئەوه‌یه ، ئەوانه‌ی پێیان ده‌دوین زۆریان
دل پێیان‌ه‌وه‌یه و دۆریشن له‌ تێکه‌لاوی و هه‌ستان و زۆنیشتن ده‌گه‌ل خه‌لکی شاره‌کان و
خوێنده‌واری فارسی‌شان نیه ... » .

که‌وابۆ ! لۆژی و به‌ختیاری پێکه‌وه‌ خه‌زن و نێوه‌زمانی ئێرانین و خه‌لکیش
قسه‌یان پیده‌که‌ن چونکه‌ فارسی نازانن ، ئەمه‌ پێمان ده‌لێ که‌ ئەم نێوه‌زمانانه
فارسی نین ، جا که‌ (به‌ختیاری) فارسی نه‌بی و خه‌زمی (لۆژی)ش بی - به‌
شایه‌دی زانایه‌کی به‌ناوبانگی (فارس) - (لۆژی)ش خۆی کوردی بی ، هه‌یج
زێگایه‌ک نامێنێته‌وه‌ که‌ به‌ شیوه‌یێکی دۆر له‌ زانست یا بۆ مه‌به‌ستی که‌ هه‌یج
پێوه‌ندی به‌سه‌ر زانسته‌وه‌ نیه ، زمانی (به‌ختیاری) له‌ کوردی دا‌په‌چرن ،
سه‌ره‌زای ئەوه‌ش من بزیری دوا‌ی هه‌ر بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی (مه‌یدانی) دۆر له‌
هه‌ست و عاتیفه‌ی نه‌ته‌وا‌یه‌تی و دۆر له‌ ئامانج و مه‌به‌ستی نازانستی ،
به‌جێ ده‌هه‌یلم و ئەم باسه‌ به‌ ووته‌یێکی مامۆستا (عه‌لی سه‌یدۆ گۆرانی) ده‌برمه‌وه‌
که‌ له‌ ئەنستیکلۆپیدیای تورکی وهرگرتوه‌ و ده‌لێ : « هه‌ندیک زانایانی زمان زابان
وا‌یه که‌ (لۆژی) ده‌گه‌ل (به‌ختیاری) ، ده‌کری به‌ له‌هه‌جیه‌ک له‌ له‌هه‌جیه‌کانی کوردی دا‌بنه‌ری‌ن و
ئەوان زۆر نێزیکن له‌ کۆمه‌له‌ (کوردی) جنۆبی » (٧) .

من ده‌ پازده‌ سالی‌ک ده‌بی بیر له‌ مه‌له‌به‌ندی له‌هه‌جیه‌کانی کوردی ده‌که‌مه‌وه‌ و
گه‌یشتمه‌ ئەو ئەه‌نجامه‌ی که‌ له‌سه‌ره‌وه‌ باس‌کرا و به‌ ته‌ئکیده‌وه‌ ده‌لێم
له‌م‌بابه‌ته‌وه‌ هه‌یج‌شتێکم نه‌خوێندبووه‌ تا ئەم دوا‌یانه‌ که‌ ووتاری
«ئه‌سلی کوردوزمانیان» ئی مامۆستای مه‌زن (توفیق وه‌هبی) م له‌ گو‌فاری کۆژی
زانیاریدا خوێنده‌وه‌ ، ده‌لێ : یه‌که‌م جار ئەوان مه‌له‌به‌ندی له‌هه‌جیه‌کانیان دیاری
کردوه‌ .

می‌ژۆ گه‌لی زۆداوی وای له‌بیره‌ دۆ که‌س له‌ دۆ شوینی دۆر له‌ یه‌کتر له‌
مه‌سه‌له‌یێکدا گه‌یشتمه‌ یه‌ک نه‌تیجه‌ ، یا یه‌ک شتیان ئیختی‌راع کردوه‌ ،
سه‌ره‌زای ئەوه‌ش ده‌لێم « فضل شاگرد هنرمند با‌ستاد رسد » .

(٧) عه‌لی سه‌یدۆ گۆرانی ، لۆژ و لۆرستان ، «گو‌فاری کۆری زانیاری کورد» ، به‌رگی ٢ ، به‌شی ٢ ،
به‌غدا ، ١٩٧٤ ، ل ١١٣ (عه‌زه‌بی) .

له هجی کانی کوردی چسۆن په یه ابون ؟

ئهو دده مهی (کورشی) ی پارسج له سالی ۵۵۹ ی پیش عیسادا دهسته لاتی ئیمپراتوریتی (مادی) ی تیکه وه پیچا و ئیمپراتوریتی (هه خامه نشی) دامه زرانده خیلاتی مادی ئه وهنده ی بریان کردبو ، به ره و ژواوا و باکتوری ژواوا ئاژوتبویان و سنوری ژواوا ی دهسته لاتی (مادی) له سنوری (سارد) و (لیدی) و (بابل) ده گه رایه وه ، که له مهرکه زی دهسته لات و پاته ختی ئیمپراتوری (مادی) به عنی ئه و جیگه به ی ئیستا پتی ده لاین (هه مه دان) گه لی دۆر که وتبو وه .

گومانی تیدا نه ، له جهنگه ی توانایج حکومه تی (مادی) دا ، زمانی (مادی) یش وه کو زمانیکی ره سمج ، که م و زۆر ده زمانی خه لکه کانی وولاتی پان و به رینی (مادی) کاربگه ر بوه ، به لای منه وه ئه و کارتیکردنه ناتوانی ده گه ل دۆر و نیزیکتی زمانانی کارتیکراو له مهرکه زی دهسته لاتی ره سمیدا متناسب نه بی . ئاله م قوناغه دا ته ئسیری زمانی مادی له سه ر زمانی خه لکی (پارس) زورتر بوه تا زمانی مه لبه نده کانی هاوسنۆر ده گه ل (سارد) و (لیدی) و ... هه ر ئه م چلونا به تییه به نیسبه ت زمانی پارسج کون (هه خامه نشی) و په هله وی (فرثی) : زمانی ئه شکانیان) و هه روه ها ئه وه ی پتی ده لاین (په هله وی ساسانی) ش هه ر راسته ، وه کو له شوینیکی تری ئه م پیشه کییه دا باسمان کرد ، ئه مانه زمانی ره سمی و ئیداری بۆن نه ک زمانی قسه کردنی هه مو خه لکی مه لبه نده کانی ئه و ده وله تانه ، سه ره رای ئه م راستیه ش ناتوانین بله ین ئه م زمانانه که به ک به دوای به کدا زمانی ره سمج حکومه تانی بۆن که هه ر به کیان میراتگری هتی پیش خوی بوه و دهسته لاتی به سه ر شوینه واری دهسته لاتی پیش خویدا کیشاوه ، ناتوانین بله ین ئه و زمانانه له سه ر زمانانی که خه لک قسه یان پیکردوه ، بی ته ئسیر بۆن ، به لام ئه م ته ئسیره چۆن و چه ند بوه ؟ و له په یدا بۆنی له هجه کانی کوردیدا چه نده کاربگه ر بوه ؟ له دوایدا باسیان دیت .

به‌زای من دهرباره‌ی په‌یدابونی له‌هجه‌کانی زمانی کوردی ، ده‌بی پاش
 رۆخانی ده‌سته‌لاتی (ماد)ه‌کان ده‌ست‌پێکه‌ین ، چونکو له‌و کاته‌زا و پاش
 ئه‌وده‌مه‌یه که عامیلیکی غه‌واره و ناته‌بێعی ده‌سته‌ده‌کا به‌ ته‌ئسیرکردن له‌سه‌ر
 زمانی (مادی) و که‌م و زۆر کاری تێده‌کا ، ئه‌گه‌رچی نابێ ئه‌وه‌مان له‌بێر بچێ
 که عامیلی جوغرافیای و به‌ره‌هه‌لستی ته‌بێعی - ته‌نانه‌ت له‌و کاته‌ش‌دا که زمانی
 مادی له‌ (هه‌گمه‌نا) وه‌کو زمانیکی زه‌سمی له‌هه‌مو مه‌لبه‌ندی ده‌سته‌لاتی
 ماده‌کاندا کاریگه‌ربوه - ده‌بی توانیبیتی شتیک له‌ (ته‌ئسیر) که‌م‌کاته‌وه و ئه‌و
 گۆزانانه‌ی که له‌ ناوه‌ندی حکومه‌تدا به‌پێی گه‌شه‌کردن و گۆزانی هه‌میشه‌یی ،
 په‌یدابونی وشه‌و زاراوه‌ی نوی ، ساده‌بۆنه‌وه‌ی وشه‌کان و لیک و لۆس
 بۆنیانی ده‌سه‌پاند ، له‌ شوینه‌ دۆره‌کان بی ته‌ئسیر بکا یا بپێته‌ هۆی تطوریکی
 سه‌ربه‌خۆ ، یا هتیچ نه‌بی زاوه‌ستانی زمانی ئه‌و شوینه‌انه ، ئاشکرایه که
 زاوه‌ستانی (مطلق) مه‌به‌ست نیه ، به‌لکو بزۆتته‌وه و گۆزانیکه ، که له‌چاو
 گۆزان و گه‌شه‌کردن له‌ پاته‌ختی ماد و مه‌لبه‌ندانی نیزیکیدا ، وێرای له‌به‌ر
 چاو زاگرتنی که‌می و سستی هاتوچۆ و هه‌بۆنی کۆسپ و به‌ره‌هه‌لستی
 جوغرافیای ، ده‌حوکی زاوه‌ستان و نه‌بزۆتن‌دایه .

ئهم حاله‌ بۆ زه‌مانی ده‌سته‌لاتی (ماد) ئه‌وه‌نده کاریگه‌ر نیه وه‌ک بۆ
 ده‌ورانی ده‌سته‌لاته‌کانی پاش (ماد) ، چونکو ئه‌و‌کاته زمانی مادی - هه‌ر
 وه‌کو له‌ شوینیکی‌تر باسکراوه - هه‌ر زمانی ده‌سته‌لات نه‌بو ، به‌لکو زمانی
 خه‌لکیش بو ، ئه‌و سه‌رده‌مه (مؤثر) و (مؤثر فیه) له‌یه‌ک نه‌وع بۆن ، به‌لام پاش
 رۆخانی ده‌سته‌لاتی (ماد)ه‌کان و دامه‌زرانی ده‌زگای ئیمپراتۆریتی
 (هه‌خامه‌نشیان) و ئه‌و ده‌سته‌لاتانه‌ش که به‌ شوین ئه‌وا هاتۆن ، کار له‌ جێیه‌کی
 دیکه‌یه ، له‌م حاله‌تانه‌دا زمانیکی بێگانه‌ زمانی زه‌سمیه و ده‌یه‌وی کاربکاته
 سه‌ر زمانانی‌تر و مله و به‌ره‌ره‌کانیه‌کی له‌ نیوان زماناندا به‌ ئاسایی داده‌نری
 دێته‌کایه‌وه و « ... له‌ نیوان زماناندا ، تیک هه‌له‌نگۆتن و به‌ره‌ره‌کانی و ملانی بۆ مانه‌وه
 (تنازع للبقاء) و هه‌ول و ته‌قه‌لای سه‌رکه‌وتن و خۆسه‌پاندن زۆده‌دا ، هه‌ر ئه‌و جوهری له‌ نیوان
 زیندواندا هه‌له‌که‌وی ، نه‌نجامی ئه‌و مله و به‌ره‌ره‌کانیه‌ به‌پێی حالات ده‌گۆژی ... ئهم ملانییه
 زۆر سه‌به‌بی هه‌ن له‌ هه‌موان گرینگترین دۆن : یه‌کیان ئه‌وه‌یه خه‌لکی بێگانه که به‌ زمانیکی جودا
 له‌ زمانی خه‌لکی وولات قسه‌ده‌که‌ن بینه وولاته‌وه ، دوه‌میان جێرانه‌تی دۆ نه‌ته‌وه‌یه که زمانیان لیک
 جیا‌ن ...» (۱) .

ئهم چلۆنایه‌تییه‌ی دوکتۆر عه‌لج عه‌بدولواغید باستی ده‌کا ، بۆ زمانی
 کوردی له‌ رۆخانی ئیمپراتۆریتی (ماد)ه‌وه ده‌ست‌پێده‌کا و به‌ رۆخانی
 ئیمپراتۆریتی (ساسانی) و بلاوبۆنه‌وه‌ی ئیسلامه‌تی له‌ کوردستان ده‌برێته‌وه ،

(۱) د. عه‌لج عه‌بدولواغید ، سه‌رچاوه‌کی پیشۆ ، ل - ۲۰۹ .

ئەم ماوەیە بە قوناغی ناوەندی زمانی کوردی دەژمێردری ، لەم قوناغەدا زماننیک لە برەودا بۆن و دەستەلاتی زەسمی بۆن کە سەرەزای خزمایەتی ، دەگەڵ زمانی کوردی یەك نەبۆن و پیشۆتر لە کاتیخۆیدا ، زمانی مادی گەلی کاری تیکردۆن و کارتیکردنی ئەوانیش کە دەستەلاتیان کەوتۆتە دەست دە زمانی مادیدا ، بەرھەڵستی زۆری لەپیش بوە :

۱ - مقاومەتی مادەکان بۆ لادان و زۆخاندنی دەستەلاتی سیاسی ھەخامەنشیان لەسەر خۆیان ، کە لەو شۆرش و سەرکێشیانەدا بەدی دەکری مادەکان کردۆیانە و دیاکونۆف ھەندیکانی یاسکردووە و ئەمە یەکیکیانە : « ... بیاویکی مادی کە نیوی (فرە ئورتیس) بۆ خۆی بە (خشەئریستە)ی دوھم و لە بنەمالە (کیاکسار = ھولەحشرە) دادەنا ، سەرکردە یەکیک لە شۆرشەکان بۆ ، خەلکی (ماد) و (پارت) و (ھیرکانیە)ش پالێان ویدا ، وادبارە خەلکی ئەرمنستانیش کە زەنگە پیشتر دەستیان داپیته شۆرش یارمەتی ئەویان دەدا ... » (۲)

۲ - بەرھەڵستی جوغرافیای و تەبیتی و ئامرازەکانی ھاتوچۆی ئەو زەمانە لەوانە نەبۆن کە ماوە بدەن کاریگەری زمانانی (پارسی کۆن ، پەھلەوی « ئەشکانی » و زمانی ساسانیان « پارسی » (۳)) بگاتە ھەموو لایەکی وولاتە کە و زمانی (مادی) لە عەززی بدەن .

بۆیە لەم قوناغەدا ، بۆ بەروبۆی تەئسیری زمانانی زەسمی سی دەستەلاتی : ھەخامەنش ، ئەشکانی (فرثی) و ساسانی لەسەر زمانی (مادی) ، دەبی ھەر لە دەورووبەری نیزیکی پیتەختەکانیان (پیرسپۆلیس - تیسفۆن) و شارە گەورەکان بگەزیین کە لە جنوبی خاکی ئیمپراتۆریتیدا ھەلکەوتبۆن و ھەتا بەرەو باکور بچین ئەم تەئسیرە کەمتر دەپیتهووە ، ھەروەکو دەستەلاتی سیاسیشیان بەم پێ و دانە زۆی لە کزی کردووە و « ... وولاتی ماد لە ئیمپراتۆری ھەخامەنشیاندا وەزعیکی تایبەتی ھەبوو و ساتراپەکانی - ھیچ نەبی جارجارە - پارسی نەبۆن ، بەلکو خەلکی ئەسلێ وولات یەعنی مادی بۆن ، بۆ نمۆنە (ئارباک) ساتراپی ماد لە زەمانی ئەرەشی دەھمدا (۳۸۳ - ۳۷۹ پیش عیسا - ر. ز) بی چەند و چۆن مادی بوو ، وادیته بەرچاو کە (ئاتروپات) دوامین ساتراپی ئەو وولاتەش لە دەورانی ھەخامەنشیاندا ھەر مادی بوو » (۴) .

(۲) دیاکونۆف ، سەرچاوەکە ی پیشۆ ، ل - ۵۳۴ .

(۳) « ئەم زمانە وەکو بۆتە بار پیتی دەلین (پەھلەوی) ، بەلام ھیرتسفیلد و ھیندی ئیرانناسانی تر زاراوەی (پەھلەوی) کە لە ووشە (پەرنەفە - پارتی) دادەتاشری بۆ زمانی پارتی بەکار دەبەن و زمانی دەوری ساسانیان کە ئەسلەن زمانی جنوبی ئیرانە ناوناو (پارسی) .

[د. معین ، فرھەنگ ، ج ۱ ، ل - سێزدە (پەراویز)] .

(۴) دیاکونۆف ، سەرچاوەکە ی پیشۆ ، ل - ۵۴۰ .

به و پیتیه ده توانین. بلهین ، به لکو به چاویش ده یبیتین که له و قوناغه دا
زمانی (پارسج کون) له زۆژه لات و زۆژه لاتى جنوبى وولاتى (ماد) کارىکى
تهواوى ده زمانى (مادى) کردوه و به جارى به سه ریدا زال بوه و کردویه ته
فارسج ، به لام له زۆژاوا و باکور و جنوبى زۆژاوا کار به شیوه ییکى تره .

ا- له باکورى زۆژاواى خاکی (ماد) ، ئه وهى ئیستا مه لبه ندی له ههجه ی
باکورى زمانى کوردیه ، ته ئسیری زمانانى زه سمج ئهم قوناغه ئه وه نده
نیه و زمانى (مادى) له و مه لبه نده دا ههر له و زۆژگارانه وه (به لکو
پیش زۆخانى ده سته لاتى مادیش) زیکای گه شه کردن و گۆزانى
تایبه تی گرتوه ، ههر چه نده من وای بۆ ده چم که ئهم گۆزان و
گه شه کردنه ش ههر زۆر سست بوه ، شیوه ی درکانه دى ده نگه کان به
گشتى و هه ندی ده نگیش که به هیزی خانى ده نگ (مخارج الحروف)
ده درکینه درین چ گۆزانیکی ئه وتویان به سه را نه هاتوه ، زه نگه ئه و زۆژه ی
که زمانى (مادى) وه کو ئاو یستایى و په هله وى و پارسج بناسرى و
زۆن بیه وه ، بۆ دنیا ده ربکه وى که ده گهل له ههجه ی باکورى زمانى
کوردی ئیستا ئه وه نده یان فه رق نیه .

ب- زمانانى ده سته لاته کانى پاش ده سته لاتى ماد ، له مه لبه ندی له ههجه ی
ناوه ندی ئیستای زمانى کوردیدا ، زیاتر له ئی باکورى و که متر له ئی
جنوبى کاریان ده زمانى مادى کردوه . ئهم مه لبه نده له بهر ئه وه ی
سه ره زى گه لی له شکر کیشیان بوه که له باکور و زۆژاوا یه وه
بۆ زۆژه لات و جنوبى له میژودا رویداوه - شه ره کانى ئیزان و
زۆم و ئیزان و یۆنان و ... - و مه لبه ندیکی پز له جموجۆل و
بزۆتنه وه ی سیاسى و بارزگانى و سوپایى بوه ، بۆیه له بارى
زمانیشه وه ههر ئه و خاسیه تانه ی تیدا په یدا بوه .

گۆزانى ده نگه کانى زمان ، سوان و گه لی جار له ناو چۆنى
ده نگه سست و فشه له کان ، له ناو چۆنى قۆرت و که ندو کلۆبى خانى
ده نگان و له ئه نجامى ئه وه شدا له ناو چۆنى درى ته له فوز ، هه مو ئه وانه
به تیکرایى توانایى و لیها توپى زمانى له م مه لبه نده دا بۆ گۆزان و
گه شه کردن زیاد کردوه و کۆسپ و به ره له سته کانى سه ره زى گای ئهم
گۆزان و گه شه کردنه شیان ته خت کردوه ، ده بى له بهر چاومان بى که
ئه و مه لبه نده ی میژو به هه مو کاره سات و ئال و گۆزه کان و توانایى
خۆیه وه ، ئیمزۆ کردویه ته مه لبه ندی له ههجه ی ناوه ندی زمانى کوردی
ئیستا ، له و زۆژگار مه ژو ییه دا که له ههجه کانى کوردی تازه ده گۆران ،
ئه وه نده ی ئیستا پان و بهر تین نه بوه و له باشت رین ئه حوالا له سنورى
مادى بچۆک تى نه په زى وه که دواى هه جۆمى ئه سکه نده رى مه قدۆنى بۆ

سەر ئېمپراتۆرى ھەخمەنشى ، حۇكمدار (ساتراپ) ى ئەو مەلبەندە (ئاترۇپات) ى مادى دەولەتتىكى سەربەخۆى تىدا دامەزراند و «گومان نىە كە ئاترۇپات پىاوئىكى لىھاتۆ بۆ بەلام ئەگەر ياساى بالا كوردنى مەنتىقى مېژۆ (قانون تكامل المنطقى) لەناو خىلات و ھۆزەكانى مادا ھەندى ھىزى مەينى نەھارۆژاندبا، لىھاتۆى و لىوہشاوہى شەخسى ئاترۇپات نەيدەتوانى وولاتى سەربەخۆى ماد بىنئىتە وجود» (۵)

ج- ناتوانىن حاشا لەوہ بکەين كە زمانانى دەستەلاتدار لەم قۇناغەدا لەسەر مەلبەندى لەھجەى جنوبى ئىستاي زمانى كوردى - ئەگەر دەگەل مەلبەندەكانى دىكە بەراوہردىكەين - زياتر كارتىگەر بۆن و ھەر بە تىپەستاوتنى ووشەكانى خۆيان دانەكەوتۆن بەلكۆ ھەندى جار شىوہى دارشتنى رستە و بەكارھىنانى فىعل و زەمىرەكانىش دەگرىتەوہ ، ھەر ئەوہشە ھەندى رۆژھەلاتناسى فەزەنگى - كەيان كوردىيان ھەر نەزانىوہ يان ئەگەر زانئىبىشىتيان لە رىگاي فارسىيەوہ فىرى بۆن و شكىش لەوہ ناكرى كە لە ژىر تەئسىرى زمانى فارسىدا بۆن ، چونكۆ فارسى سەعدى و فىردەوسى و خەيامى لە خوانا ھەبوہ و كوردىش فەقىر و نەدار - وا لىكردوہ كە ئەم لەھجەيەى زمانى كوردى - ھىچ نەبى يەك دۆبەشى - بە لەھجەيىكى زمانى فارسى بزاند و ئەگەر زۆر خۆيان پاراستى و نەيان وىستى ھەمۆ دەرگاىەك داخەن ووتۆيانە لە خىزانە زمانى جنوبى رۆژاوى زمانانى ئىرانىيە بى ئەوہى حىساب بۆ ئەو تەئسىرە بەتىن و تەووزمە بکەن كە لەبەر نىزىكى ئەم مەلبەندە لە پىتەختەكانى پاتشاىانى ھەخمەنشى و ساسانى ، زمانەكانىيان كردۆيەتە سەر زمانى خەلك لەم مەلبەندەدا .

بلاوبۆنەوہى ئىسلامەتى لە خاكى ئېمپراتۆرىتى ساسانىيان و رۆخانى دەستەلاتى سياسى ئەم دەولەتە گەورەى ئەوى رۆژى دنيا ، دەستەلاتى زمانى زەسمى (پارسى ناوہندى) شى لە ناو برد و زمانەكانى خوجىتى وولاتەكەى لە تەئسىرى ئەم زمانە رزگار كرد .

ھەر وەكۆ لە شوئىنئىكى ترى ئەم سەرەتايەدا باسمان كردوہ ، يەكەمىن كتىب بە زمانى فارسى نۆى لە سالى ۳۶۱ى كۆچىدا نوسراوہ ، ئەمە تىمان دەگەيىنئى كە زمانانىكى لە گوشە و كەنارى خاكى ئېمپراتۆرى ساسانىدا قسەيان پىدەكرا ، زمانى زەسمى خوشى ، لەم ماوہىدەدا كەوتۆنەتە سەر زچەى

(۵) دىاكۆنوف ، سەرچاوہەكى پىشۆ ، ل - ۵۵۴ .

گه شه کردن و گۆزانیکی ئازادانه ، بئ ئه وهی زمانیکی خزمی خویان کاریان تی بکا و تطوری خویشی به سهر ئه واندایسه پینئ ، ههر بویه شه له چهرخی ۹ و ۱۰ ی پاش عیسادا که سهره تای قوناغی تازهی زمانه کانی ئه و ناوچه یه یه ، خه لکی رۆژهه لات و رۆژاوا ی ئیرانی ئه و سا ده زمانی یه کتری نه گه یشتون « زمانی ئیستای نیمه که له دهوری نیسلاما هه میشه پینان کوتوه زمانی ده ری و نیختیمالیکی نیریک له یه فین ده ری که له ده وره کانی پیش نیسلامیشا ههر ئه م ناوه ی هه بۆبی و له ده وری ساسانیان را خه لکی ئیران که له باکور و رۆژاوا و جنوبی (زه ی) بۆن هه مو به زمانی په هله وتی قسه یان کردوه و ئه وانه ی له رۆژهه لاتی (زه ی) بۆن به زمانی (ده ری) دواوون ... له زه مانیکدا که (ده ری) دهستی کردوه به بلاو بۆنه وه خه لکی قه له مره وی زمانی په هله وتی ههستیان کردوه که پیوستیان به کتیبی وا هه به زمانی (ده ری) یان فیر کا و ئه وه سهره تای فهرهنگ نویستی زمانی فارسی ئیستا ، یه عنی زمانی (ده ری) به .» (۱)

ئه گهر بمانه وئ وه عی مه لبه ندی ئیستای دهسته لاتی زمانی کوردی له و سهر دمه دا که مامۆستا سه عید نه فیتی باسی کردوه به شیوه ییکی وا روشن کهینه وه که پچیته ئه قله وه ده بی بله ی :

۱- له مه لبه ندی ئیستای له هجه ی باکوریدا ، زمانی مادی له بره و دابوه ، که ئاو یستای و زمانانی خو جیی و ده روجیران ، که م و زور ، کاریان تیکردوه و زمانانی پارسی کون ، په هله وتی ئه شکانی و ساسانی و پارسی (ده ری) ته ئستیریکی ئه و تو یان له سهر زمانی ئه م مه لبه نده نه بوه .

۲- له مه لبه ندی ئیستای له هجه ی ناوه ندیدا که ئه و کاته له ئیستا پچۆکتر بوه ، زمانی مادی له کارابوه که ئاو یستای و په هله وتی و له قه ده ر حالتیش پارسی کاریان تیکردوه ، که ئه مانه خو یان ههر له ده وری ئیمپراتوری (ماد) ه وه له ژیر ته ئسیری زمانی (مادی) دابۆن و گه لی ووشه ی په هله وتی یا پارسی که له قوناغی ناوه ندیدا هاتۆنه ناو زمانی مادی ، به ئه سل مادی و ئاو یستایین چۆنه ناو زمانی پارسی کون و فرئی و پاشان له ده وری ئه شکانی و ساسانیدا گه راونه وه بۆ ناو زمانی مادی .

۳- له مه لبه ندی له هجه ی جنوبیدا ماکی بنچینه یی زمانی مادییه که له ده وری هه خامه نشیاندای پارسی کون و له زه مانانی ئه شکانیان و ساسانیانیشدا زمانی په هله وتی و پارسی ناوه ندی ته ئستیریکی به تینیان تیکردوه .

پیوسته ئه وه شمان له بتر نه چی که خودی زمانی مادی به سهر هه مو ئه و زمانانه ی پیش دامه زرائی ئیمپراتوری (ماد) له خاکی (ماد) ا بره ویان

(۶) مامۆستا سه عید نه فیتی ، فهرهنگه کانی فارسی «سهره تای بورهانی قاتبع» ، ج ۱ ، ل- شیعت و جهوت .

هه‌بوه ، زال‌بوه ، بۆیه ئه‌و رۆژه‌ی زمانی مادی ساغ‌ده‌بیته‌وه ، له‌ ریشه‌ی زمانانی گۆتی ، هۆری (خۆری) ، ئۆزارتۆیج ، کاسج (کاشج) گه‌لی ووشه‌ی تیدا به‌دی ده‌کریت که شکلی وشه‌ی (مادی) یان به‌ خۆوه‌گرتوه و ئیستا له‌ ناو له‌هجه و بن‌له‌هجه‌کانی زمانی کوردیدا دین و ده‌چن .

هه‌روه‌ها ، ده‌وری ده‌سته‌لاتی ئه‌سکه‌نده‌ر و جه‌زه‌ناله‌کانی له‌ سه‌ر خاکی ئیمپراتۆری هه‌خامه‌نشج و کوردستانیش ناتوانج له‌ باری زمانیشه‌وه کاریگه‌رنه‌بۆیج ، شارستانیتی یۆنانج له‌ ئیرانی ئه‌وان زه‌ماناندا ، به‌ زۆری کاری له‌ سه‌ر ژبانی چینی ئه‌ریستۆکرات و ده‌سه‌لاتداران کردوه و ته‌نانه‌ت پاتشایانی ئه‌شکانج که جیگه‌ی ده‌سته‌لاتی یۆنانییان گرتوه ، تا ماوه‌ییکیش له‌ ژبانی خۆیان و ده‌رباردا لاسای ئه‌وانیان ده‌کرده‌وه و پاشان سه‌ر له‌نوی گه‌زانه‌وه سه‌ر داب و ده‌ستۆری ئاریایج ، به‌لام ژبانی چینه‌کانی خواره‌وه‌ی کومه‌ل له‌ لایه‌ن شارستانیتی یۆنانیه‌وه ، کاریکی ئه‌وتۆی تی‌نه‌کراوه و له‌سه‌ر زچه‌ی با و بابیران لای نه‌داوه و هه‌ر نه‌شیان توانیوه لابده‌ن چونکو که‌سته و مایه‌ی ئه‌م لادانه‌یان نه‌بوه ، جا کاریکی زمانی یۆنانی کردۆیه له‌سه‌ر پتویسته‌کانی ژبانی ئه‌ریستۆکراتی بوه نه‌ک ئج خه‌لکی زه‌ش و رۆت ، که ئه‌وتیش به‌ بادانه‌وه‌ی پاتشایانی ئه‌شکانج و گه‌زانه‌وه‌یان بۆ سه‌ر زی و شوینی بابیران ، زوربه‌ی له‌ بتر چۆته‌وه . بۆیه به‌ لای منه‌وه بۆ شوینه‌واری زمانی یۆنانج له‌ کوردیدا ده‌بی له‌ ناوی چیا و چۆل و شتیو و دۆل و رۆبار و ئاواج و ... بگه‌زین که شک نیه‌ یۆنانیه‌کان ، بۆ مه‌به‌ستی جۆر به‌ جور — زیاتریش سوپایج — ناوی خۆیان له‌و جۆره‌ شتانه‌ ناوه . ته‌نیا وه‌کو نمونه‌یه‌ک باسی ده‌که‌م زۆر زی ده‌چیتی که ناوی : ماکۆس ، نه‌لۆس ، قه‌ندیل ، هه‌رتهل ئه‌سلیان یۆنانج بی .

به‌ زای من له‌هجه‌کانی ئیستای زمانی کوردی له‌ چلۆنایه‌تیکي ئاوادابۆن که ئیسلامه‌تی رۆی کردۆته کوردستان و قۆناغی ناوه‌ندی زمانه‌کانی ئیرانج تیکه‌وه‌پێچاوه ، له‌ چلۆنایه‌تیکي ئاوا یا نیزیک به‌و ، قۆناغی تازه‌ی زمانی کوردی ده‌ست پێده‌کا و له‌هجه‌کانی ده‌ستیان کردوه به‌ گه‌شه‌کردن و گۆزان . له‌م قوناغه‌شدا مه‌لبه‌ندی له‌هجه‌ی ناوه‌ندی هه‌ر له‌به‌ر ئه‌و هۆیانه‌ی که پیشۆتر باسیان کرا ، زیندۆیه‌تی زیاتر بوه و زورتر ئاماده‌یج هه‌بوه بۆ گه‌شه‌کردن ، هه‌ر بۆیه‌ش مه‌لبه‌نده‌که‌ پان و به‌رینتر بوه و خودی له‌هجه‌ی ناوه‌ندی‌ش ته‌شه‌نه‌ی کردوه و له‌ سنۆری جارانی تپه‌زیوه ، هه‌ر ئیستا له‌ سنۆری مه‌لبه‌ندی له‌هجه‌ی ناوه‌ندی ده‌گه‌ل دۆ له‌هجه‌ی باکووری و جنوبی ، دۆ ناوچه‌ی زمانج سست و فشه‌ل به‌دی ده‌کرئ ، که یه‌که‌میان گه‌لاز (له‌ پشتی شنۆیه) ، باکووری زه‌واندزی ، میرگه‌سۆر و ئاکرئ ده‌گریته‌وه له‌م شوینانه‌دا نه‌ له‌هجه‌ی باکووری ته‌واو نه‌ له‌هجه‌ی ناوه‌ندی ته‌واو بره‌وی هه‌یه . ده‌گه‌ل له‌هجه‌ی جنوبیش حالیکي ئاوا هه‌یه ، له‌ تیسمالکه‌ ئه‌رزیکدا که ده‌که‌ویتته

باکوری کرماشان ، قهسری شیرتین و خانه قی زمانه که نه له هجهی ناوهندییه و نه جنوبی . ئه مه نیشانمان ده دا که چۆن له هجهی ناوهندی زمانی کوردی ، له بهر هۆیه کانی زاتی و مهوزوعی ، له مهلبهندیکی پچوک (نسباً) را دهستی کردوه به گهشه کردن و تا هاتوه مهلبهنده که ی پان و بهرینتر بوه و ئیستاش ئه م کاره هه ر درێژه ی هه یه .

له م قۆناغه تازه دا ، له هجه کانی زمانی کوردی گهشهیان کردوه و چاتر دهقیان گرتوه ، زمانی ره سمی دهسته لاته کانی سیاسی تا ماوه ی سی چوار چهرخان هه ر عه زه بی بۆ که زمانی دینی تازه ش بۆ ، چونکو ئه م زمانه له بنه مادا ده گه ل زمانی کوردی جیاواز بۆ ، له وه ش گرینگتر چونکو دهسته لات له م ماوه یه دا دهسته لات دینی - سیاسی بوه ، بۆیه زمانی عه زه بی له م قۆناغه دا هه ر ئه وه نده ی کار ده زمانی کوردی کردوه که دینی تازه بۆ بلاوبۆنه وه ی خۆی پێویستی پێ هه بوه و هۆی هه ره بنچینه ی ده ق گرتنی فه رق و جیاواری نیوان له هجه کانی کوردی ، هۆیه کانی جوغرافیا یی و کومه لایه تی و که می هاتوچۆیه .

هه ر له م قۆناغه دایه - وه کو میژۆ نیشان ده دا - مه لبه ندی زمانی کوردی بۆته پێخوستی په لاماری مه غۆل و تاتاران ، دهسته لات دینی سه لجویی و ئه تابه گان ئه م مه لبه نده شی گرتۆته وه ، شه زۆشۆری نیوان پاتشایانی (سه فه ری) و (عوسمانی) برانه وه ی نه بوه و شه ز و هه رای میژوی (ئیران) و (زۆم) ی وه بێره ی ناوه ته وه ، سه رکه رتنی لایه کیان ده بۆ به به هانه به دهستی لایه که ی دیکه وه بۆ تۆله کردنه وه و نه ی ده هیشت ته می په لامار و زا کردن ، سه رکه وتن و تیشکان له سه ر ئه م مه لبه نده بره ویتته وه و له زه مانی سولتان سوله یمانی قانونی را ده بی هۆی سیاسیش بخه ینه سه ر هۆیه کانی ده ق گرتنی له هجه کانی زمانی کوردی .

زۆر ئاشکرایه ئه م هه مو زۆداوانه و گوریس کیشه کییه ی بۆ داگیر کردن له نیوان دهسته لات سیاسیه گه وره کانی نه ته وه و خیلاتی جیا جیا که به سه ر ئه م مه لبه نده هاتوه ، ناتوانی له سه ر زمانی کوردی بی ته ئسیر بی ، بۆیه وشه ی زمانی (مه غۆلی) و (ترکی) ش له زمانی کوردیدا ده بینین ، به تایبه تی له ناوی ئاوا یی و چیا و چۆلاند . گه لی له وفه زه نگیه نه ی که به کوردستانا تیپه ربۆن یا باسیان کردوه چونکو (شاره زا) و (سه رچاوه) کانیان (عوسمانی) بۆن (داغ) یکیان به دوا ی ناوی گه لی کتیوانه وه ناوه که به ترکی مانای (چیا) یه ، قه ندیل داغ ، ئه زمه رداغ ، ئاجداغ و ... و ... که م نین ، ته نانه ت ئه م (داغ ، داغ) ه له کتییی جوغرافیا ی فارسیش دا هه ر ده بیندری .

ئیمزۆ له هجه کانی زمانی کوردی ، ته نانه ت له چاو په نجا سال له مه و

پیشیش ، جیاوازیان گەلی، کەمتر بوە ، ئەوەش بۆیە بە زۆر بەرھەڵستى
تەبىعی کە لە سەر زۆرگای زمانى کوردی ھەبۆن لە گۆزى نەماوە ، جارێ
سەفەر و ھاتوچۆ لە ناو خەڵک ئەوەندە کەم بۆ ، کەم کەسى خەڵکی سەلەیمانى
ھەبۆ یەکیکی زاخۆی دیتبى ، یا کوردیکی خەڵکی زەواندز (لۆز) یکی چا
پیکەوتبى ، یاخۆ (پیاگ) یکی سنەیی و کرماشانى دەگەڵ (مرو) یەکی شکاک و
جەلالى لای (ماکو) تۆشى یەك ھاتبن ، بۆیە ئەگەر بە زۆرکەوت کرماشانیەك
دەگەڵ زاخوییەك لە شوینیكا کو ببانەو تیک نەدەگەیشتن .

بەلام ئیستا ! خیرایى ھۆیەکانى ھاتوچۆ ، ھاسانى سەفەر ، زادیۆ ، ...
... و چلۆناپەتە ئابوری و کۆمەلایەتە وای کردووە کە ئەك ھەر خەڵکی
مەلەندىكى زمانى بتوانن زۆر یەكتر بیتن ، بەلكو ئەگەر لە چەرخى
نۆزدەھەما بیتجگە لە زۆرھەلاتناسى یا قەشەییكى مەستىجى کە زۆیان دەکەوتە
کوردستان ، کورد ئۆزۆپایىکیان نەدیتبۆ ، ئیستا قوتابى ، بازرگان و دنیاگەزى
ئافرەت و پیاوى کورد ، زۆر وولاتانى دنیاىان دیوہ ، ئیستا کوردیکی زاخۆی
کە یەکیکی خەڵکی سەلەیمانى دیت لیک حالى دەبن و کوردیکی مەھابادی ئەگەر
شکاکیکی دیت وەکو جارێ بە (ئازربایەجانى) پیکەوہ نادوین و راستەوخۆ بە
کوردی قسە دەکەن و تیکیش دەگەن .

لەم مەیدانەدا ئەوہ لە بێر ناکەین کە زەسمى بۆنى زمانى کوردی لە
کوردستانى عێراق و ھەبۆنى زۆرنامە و کتیب و گوڤار ، خویندن بە زمانى
کوردی و دەزگای جۆرەجۆرى فەرھەنگى (سەقافى) کوردی دەوریکی گرینگیان
لە نیتىك کردنەوہى لەھجەکانى کوردیدا گێژاوە ، سەلماندى ئىدارەى
(ھوکمى زاتى) بۆ مەلەندى کوردستان خیرایى ئەم دەورە بە تەووزمتر دەکا و
زمانى کوردی بە ھەنگاوى گەورە بەرەوپیش دەبا و گەشەى پێدەکا و لە ھەر
لایەکەوہ تەماشای ئەم مەسەلە و لك و پۆپەکانى بکەین چالاکى و خەباتى
زانایان و خویندەوارانى کورد ھۆیەكى سەرەکیە بۆ گەشەکردنى زمانى
کوردی .

لە سەرەتای چەرخى شازەدەھەمەوہ – ئەگەر پیشتریش نەبى – زمانى
کوردی بە ھەمو لەھجەکانیەوہ ، کەوتۆتە بەر کارتیکردنى فەرھەنگى
(سەقافەت) فارسى و تورکى کە خۆیان بە توندى لەبەر تەووزمى فەرھەنگى
عەزەبیدا بۆن ، لێرەدا مەبەست ئەو کارتیکردنە نێە کە زمانى عەزەبى وەکو
زمانى دینى لەسەر فارسى و تورکى و کوردیش ھەبۆ . پاش دامەزرانى
دەستەلاتى سوڤیاتی لەسەر خاکی ئیمپراتورى کۆنى زۆسیا و لە دواى
دامەزرانى دەولەتى عێراق ، دەبى تەئسىرى فەرھەنگى زۆسى و تا
ئەندازەتیکیش ئەرمەنى و ھەر وەھا تەئسىرى فەرھەنگى عەزەبى بە شیوہى
راستەوخۆ ، بخەینە سەر تەئسىرى فەرھەنگى فارسى و ترکى دە زمانى
کوردیدا .

دنیای ئیمزۆ ته‌نانه‌ت له چاو دنیای پێش شه‌ری دوه‌میش زۆر فهرقی هه‌یه و فهره‌هنگی نه‌ته‌وه‌کانی دۆر له یه‌کی دنیا ، زێگای کار تیک کردنیان بۆ ته‌خت بوه ، بۆیه فهره‌هنگی فارسی و عه‌زه‌بی و ترکی که ناتوان له فهره‌هنگی میلله‌تانی تر ته‌ئسیر قبۆل نه‌که‌ن ، که‌م و زۆر ئه‌و ته‌ئسیرانه ده‌گوازنه‌وه بۆ ناو فهره‌هنگی کوردی ، جا ئه‌گه‌ر به ده‌یان وشه له زێشه‌ی عه‌زه‌بی ، فارسی ، ترکی و زمانانی فه‌زه‌نگی ده‌زمانی خۆماندا ده‌بێتین نه‌شتیکی سه‌یره و نه‌عه‌بیشه وه‌کو هه‌ندی خۆینده‌واری کورد بیری لێده‌که‌نه‌وه ، نه‌که هه‌ر ئیستا ، که دنیا زۆر پچۆک بۆته‌وه و فهره‌هنگ و زمانی نه‌ته‌وه‌کان له جاران زیاتر و هاسانتر کارتیک ده‌که‌ن ، به‌لکو له کۆنه‌وه ئه‌م کارتیکردنه هه‌ر هه‌بوه ، (هوزواریش) ئه‌وان وشه ئارامییانه‌بۆن که تیکه‌ل زمانی ده‌وری ساسانیان بۆن و « به خه‌نی په‌له‌وتی ده‌نۆسران و له کاتی خۆینده‌وه‌دا ته‌رجمه په‌له‌ویییه‌که‌یان ده‌خویندرا به‌وه ، وه‌کو ده‌یاننۆسی (مه‌لکا) و ده‌یانخوینده‌وه (شاه) » (٧) و که‌سیش ته‌نانه‌ت شاهه‌نشایانی ساسانی خۆشیان پێیان عه‌یبه‌نه‌بوه .

هه‌ر ئه‌و خۆینده‌وارانه‌ی که وشه‌ی بێگانه له زمانی کوردیدا به عه‌یب ده‌گرن ، هێچ ئاگیان له‌وه نه‌یه که خۆیان کوردی به پێی زێزمانی زمانیکی دیکه ده‌نۆسن (٨) و به‌وه‌ش دانا‌که‌ون نۆستینه‌کانیان به ته‌رجمه‌ی زاراوه‌ی تر داخه‌ن ، که ئه‌گه‌ر هۆیه‌که هه‌بی بۆ بی هیز و پیز کردنی زمانیک ئه‌و جۆره شتانه‌ن نه‌که وشه‌ی زۆتی زمانانی تر که زه‌وتی میثۆ و په‌یدا‌بۆنی هه‌زاران شتی وا که ژبانی ئیمزۆ پێویستی پێیان هه‌یه و ئیمه‌ خۆمان نه‌مان‌بوه و ئیمه‌ش دروستمان نه‌کردۆن تا ناویان لی بنیین و به ناچارێ خۆیان و ناوه‌کانیان وه‌رده‌گرتن و نه‌که هه‌ر خه‌لکی شاران که زیاتر ده‌گه‌ل شارستانی ئیمزۆ سه‌روکاریان هه‌یه ، به‌لکو خه‌لکی لادیش ده‌یانلێن .

سه‌ره‌زای ئه‌مانه هه‌مۆی ، هه‌ر زمانیک که وشه‌ییک له زمانیکی تر ده‌خوازێته‌وه ده‌ستکاریکی هه‌ر ده‌کا و ده‌یه‌ینێته سه‌ر شیوه‌ی خۆی ، خه‌لکی ساده‌ی نه‌خوینده‌وار که هێچ ئاگیان له زێزمان و زمانه‌وانی نه‌یه و به‌م حاله‌شه‌وه چاکترین و راستترین پێوانه‌شن بۆ راستی و چه‌وتی هه‌مۆ بابه‌تیکی زمانه‌وانی ، ئه‌م خه‌لکه ساده‌یه بی ئه‌وه‌ی هه‌ر هه‌ستیش به کرده‌وه‌ی خۆیان بکه‌ن ، وشه‌ی بێگانه وه‌رده‌گرن و له بۆته‌ی زمانی خۆیاندا قه‌لی ده‌که‌ن و سه‌رله‌نوی دایده‌زێژنه‌وه و به کاری دین و هه‌ندی جار بۆ مه‌به‌ستیکی ده‌کار ده‌که‌ن که فری به‌سه‌ر ئه‌و مانایانه‌وه نه‌یه که له زمانه ئه‌سلییه‌که‌دا هه‌یبه .

(٧) د. معین ، فهره‌هنگ ، ج ٤ ، ل - ٥١٣٩ .

(٨) ئه‌م قه‌یه هه‌روا له خۆزایی نا‌که‌م ، به‌لکو ئه‌گه‌ر وێستبام نمونه‌ی ئه‌م کاره بخه‌مه به‌رچاوان پێویستی به ماند‌بۆن نه‌بۆ .

ئەوێ کوردی عێراق پێی دەلەن (سەیارە) و لە عەزەبی وەرگیراوە ،
 ناوێ ئۆتۆمۆبیلێ (ئۆتۆمۆبیل Automobile) ه و کوردی ئێران ناویان ناوێ
 (ترومبیل) و کوردی عێراق (ئۆتۆمۆبیل) یا (ئۆتۆمۆبیل) یێشی پێی دەلێن و لە
 سۆریا (ترومبیل) ه ، ئەو جار ووشە (ماشین Machine) که لە فارسیدا
 بە (سەیارە) ی دەلێن ، کورد کردۆیانەتە (ماشین) لە باتی (ترومبیل) و
 (مەکتە) لە بەرامبەر مانای ئەسلی ووشەکەدا و (ئۆتۆماتیک Automatique
 بە مانای هەر شتێکی لە خۆوە ئێش بکا یا بۆ خۆی بجۆلێ ، کوردی سادە
 نەخوێندەوار کردۆیانەتە (تەماتیر) بۆ چەک ، داخوا ووشە (مال) ی کوردی یا
 (ماف) بە مانای هەق که لە (مال ، مافیە) ی عەزەبی وەرگیراوە ، ماناکانیان
 هێچ پێوەندیکیان بە مانا عەزەبیەکیانەو هەبە ؟ .

گۆڕانی « هودای » - نرلە

لە مەلەندی لەهجهی باکوری و ناوەندی زمانی کوردیدا دو دورگی
 زمانی هەن که سەرەزای دوری لەیه کتر پیاو بە هاسانی دەتوانی بلی لە ئەسلا
 یەکن ، ئەویش (زازی) یە لە باکور و (گۆرائی) یە لە (ناوەندی) دا ، ئەمە
 ئاخیان زیاتر بە (هه‌ورامی) ناوی دەرکردووە چونکە گۆڕەترین ناوچه‌ییکی
 تێیدا ره‌واجی هەبە (هه‌ورامان) ه ، بێجگە لەوێ (زێژاو) و (کەنەوله) (١) و
 لە ناوچه‌شێره‌تی (باجه‌لان) و (زەنگنه) و (شەبه‌ک) ییش قسە پێدەکرێ ،
 زازاییش لە (پالۆ) ، (کور) و (چەبەخچۆر) لە بره‌ودایه .

من له‌سه‌ر ئەم دو بن له‌هجه‌یه تا زاده‌ییک گه‌یشتمه هه‌ندی ئەنجام و
 گومانم له‌وه‌دا نیه که (کوردی) ن ، به‌لام چونکە لێکۆڵینه‌وه‌که‌م به‌ لای خوشمه‌وه
 هێشتا کال و کرچه ، وازم له‌وه‌ی هێنا که له‌م سه‌ره‌تایه‌دا بلاوی که‌مه‌وه و
 هه‌لتێده‌گرم بۆ مه‌یدانیکی تر .

(١) دۆناوچه‌ی پچۆکن له‌ مەلەندی لەهجه‌ی جنۆبیدا .

دەربارەى «دەنگە» ى كوردى

هەردەگەل ووتت قامۆس ، هەمۆ كەسى كىتیبكى دیتەبەرچاۋ كە باسى
هەمۆ شتى دەكا و مەتەلى كوردى «قسەى وا دەكا قامۆس ناىگرى» لەم باوەزە
پەيداۋە كە دەبى قامۆسى هەمۆ شتىكى تىدابى و ھەر بۆيەش شاعىرى فزاۋىژ
(ھەججاۋ) ى كورد شىخ زەزاى تالەبانى گوتۆيە «قسەى وات پىدەلى قەت
نەىگرى قامۆس». بەلام ئەۋەى كە ناۋى قامۆس دەىخاتە مىشكى خويندەواران،
دەگەل ئى خويندەواران ، جىاۋازە ، پىاۋىكى تەنانەت نىمچە خويندەۋارىش
ھەر دەزانى قامۆس كىتیبكە لە (ۋوشە) دەدوى ، (ۋوشە) بە بىر هەمۆ
خويندەۋارىك دادى ، ئەمما ئەۋەى كە (ۋوشە) لە چى پىكھاتوۋە و چۆن
پىكھاتوۋە ؟ كاریكە تەنیا ئەۋ كەسانە بىرى لىدەكەنەۋە كە سەروكارىان دەگەل
زانستى زمانەۋانى ھەبى و خەلكى تر ۋوشەيان لەلا (شت)ىكە مانایەكى ھەيە و
مەبەستى خویان پىدەردەبزن .

هەمۆ (كل)ىك لە (جزء)ان پىكدى و (جزء)ەكانىش دەشكىنەۋە تادەگاتە
سەر ئەۋ (جزء)ە پىكۆلانەيەى بە چاۋ نابىندرى و گەۋرەزانايان لە زەمانانى
كۆنەۋە ناۋيان نابو (جزء لايتجزى) بە ماناى (جزء)ىكى وا كە بەش ناكرى و لەم
زەمانەى ئىمەدا (ئاتۆم)ى پىدەلىن ، جا ھەرۋەكۆ دەزانىن (ئاتۆم)ىش كە
سالەھى سال بۆ ۋەك قەلايىكى پۆلايىن لە مەيدانى شارستانىتىدا سەركىشى
دەكرد و دەگرتن نەدەھات ، لە ئاخروئۆخرى جەنگى دوۋەمدا بە دەستى
زانايانى ئادەمىزاد (فتح)كرا و ۋەك بۆمبىك دەنگى دایەۋە و كۆمەلگای ئىنسانى !!
لە دۆ شارى (ھىرۆشىما) و (ناگازاكى) زىاتر لە ۱۲۰ ھەزار (ئىنسان)ى كرده
گاۋوگەردۆنى ئەم سەركەوتنەى خۆى كە ياخوا ھەر سەرنەكەوتبا .

زمانی هەموو نەتەوێکی سەر زۆی ئەم زەمێنە ، وەکو دیاردەییکی کۆمەڵایەتی وایە و (کل) یەکە که له (جزء) ان پیکهاتوه ، ئاتۆمی زمانان دهنگهکانی هەر زمانیکه ، ئەگەر مەسەلەکه نهختی زیاتر خوردکهینهوه دهبن بڵهین که ئاتۆمی زمانانیش ئەو (جزء لایتجزی) یه نیه وەکو دیتە بهرچاوان ، چونکۆ زانستی فیزیایەمیکه زۆنی کردۆتهوه (دەنگ) له له‌رینه‌وه‌ی شتیکی پەیدا‌ده‌بن (ذبذبات الصوتية) ، وەك ده‌بینن ئەو ئامرازانه‌ی موسیقی که (ژی)یان هه‌یه وەکو تار ، عۆد ، کهمانچه ، ... تا به ئامرازیکی تایبه‌تی ، میزراپ (بۆ تار و عۆد) و ئارشی (بۆ کهمانچه) له ته‌له‌کانیان نه‌ده‌ن و نه‌یان له‌رینه‌وه دهنگیان لێوه‌نایه ، له مەسەلە‌ی دهنگه‌کانی زمانیکدا ئەو ئامرازه‌ی موسیقا گه‌رۆی ئینسانه که هه‌ندی (ژی)ی تێدایه (الوتار الصوتية) و به (هه‌وا)یه‌کی له ده‌روون‌را دیته‌ده‌ر ده‌که‌ونه له‌رینه‌وه ، به‌زیادی ده‌زانم له‌مه‌ زیاتر خوینه‌رانی خوشه‌وێست ده‌گه‌ڵ خۆم زه‌کیش که‌م و به‌جینه‌ قوناغیکی که له‌ پیش (له‌رینه‌وه) دایه و پیکه‌وه بکه‌وینه باسکه مه‌له له ئوقیانۆسی ئەوه‌یدا که پێی ده‌لێن بزۆت‌نه‌وه (الحركة) که بنج‌وبناوانی هەموو شتیکی و (ژی)ن خۆی بزۆت‌نه‌وه‌یه ، ته‌نانه‌ت (مردن)یش بزانه‌وه‌ی بزۆت‌نه‌وه (السکون) نیه ، چونکو دوا‌ی مردنیش شیوه‌ی (استحاله) له‌ حالیکه‌وه بۆ حالیکی تر وه‌رده‌گرێ ، بۆیه کورت و کرمانجی ده‌لێم دهنگه‌کانی هەر زمانیک له له‌رینه‌وه‌ی ژیه‌کانی دهنگی گه‌رۆی ئەم ئینسانانه پەیدا‌ده‌بن که به‌و زمانه قسه‌ده‌که‌ن و ئەم له‌رینه‌وه به‌ پیچ‌وپه‌ناکانی ناو‌قورگ و ده‌می ئینساندا تێده‌په‌ژێ تا ده‌گاته ئەوشوینه‌ی هه‌ردۆ لێو پیکه‌وه ده‌نۆسین .

لێره‌دا دۆ مەسەلەمان له‌به‌رده‌م قوت‌ده‌بێته‌وه ، یه‌که‌میان ئەوه‌یه که له‌رینه‌وه هەر له‌رینه‌وه و هەر (ژی)یه ده‌له‌ریت‌ه‌وه ، ئەدتی بۆچی زمانی نه‌ته‌وه‌کان له دهنگیکیان زیاتره‌یه ؟ بۆ وه‌لامی ئەم پرسیاره ده‌بن په‌نا به‌رینه به‌ر ئامرازیکی موسیقی خۆمانه که کۆنترین ئامرازی موسیقایه و ئەگەر بلیم شوانانی کورد دایان هیناوه زه‌نگه له راستی لام‌نه‌داین ، ئەو ئامرازه (بلویر)ه ، هەموو دیومانه و ده‌زانین که له قامیش دروست‌ده‌کرێ و چه‌وت کونی تێدایه ، بلویرژهن قامکی له‌سەر کونه‌کان داده‌نی و فۆی پێداده‌کا ، به‌جۆلان‌دنی په‌نجه‌کانی له (فۆ) شه‌پۆلی دهنگ‌سازده‌کا و به‌ گواستنه‌وه‌ی په‌نجه‌ی له‌سەر کونیک بو کونیکی تر یا زوروک‌هم لا‌بردنی قامک له‌سەر کونه‌کان دهنگی جۆربه‌جۆر پەیدا‌ده‌بن و هەر ئاواز و نه‌غمه‌ییکی مه‌به‌ستی بی ده‌یژهنی .

گه‌رۆی ئینسان و پیچ و په‌ناکانی ناوده‌م تا ده‌گاته دیوی ده‌ره‌وه‌ی دۆ لێوان کاری بلویره‌که ده‌که‌ن که ئەو هه‌وایه‌ی له ده‌روونه‌وه‌ی و له (ژی)یه‌کان ده‌دا و به‌ فه‌رمانی می‌شک به‌ شوینه جیا‌جیا‌کانی ئەم دالانه‌دا تێده‌په‌ژێ و (دەنگ)ی جیا‌جیا بۆ (زمان)یک دروست ده‌کات ، لێره‌دا کونه‌کانی بلویر ئەو

شوینانه‌ن که پییان ده‌له‌ین (خانی‌ده‌نگ) و به‌عه‌زه‌بی ناویان (مخارج الحروف) ه.

مه‌سه‌له‌ی دوه‌م نه‌وه‌یه : ئاده‌میزاد هه‌ر ئاده‌میزاده و هه‌ر گه‌رو‌ی ئاده‌میزاده ده‌نگ دروست ده‌کا ، نه‌دی بۆچی ده‌نگه‌کان له‌ زمان‌ی هه‌مو نه‌ته‌وه‌کانی سه‌ر زه‌وتیندا وه‌ک یه‌ک نین ، به‌جۆریکی‌تر بله‌ین بۆچی هه‌ندی زمان هیندی ده‌نگیان هه‌یه و هه‌ندیکی‌تر نیانه ؟ بۆ وه‌لامی ئه‌م پرسیاره‌ ده‌بی له‌ خودی ئاده‌میزاد ووردینه‌وه ، سه‌ره‌زای نه‌وه‌ی (کلیات)ی هه‌مو ئینسانه‌کان وه‌کو یه‌که و هه‌مو ئینسانیک دۆلاق و دۆ ده‌ستی هه‌یه ، به‌دۆ چاوان ده‌بینی و به‌دۆ گو‌ییان ده‌بیتسی ، به‌لام داخوا هه‌مو‌یان وه‌ک له‌ یه‌ک قالب ده‌ره‌اتبن وان ؟ لۆتی هه‌مو ئینسانی هه‌ر لۆته و کاری لۆت ده‌کا ، به‌لام شکلیان وه‌کو یه‌که ؟ هه‌روه‌ها چاو ، ده‌ست ، ... داخوا ژیه‌کانی گه‌رو‌ی هه‌مو ئینسانه‌کان وه‌کو یه‌ک نه‌ستۆر یا باریکن ؟ توانی له‌رینه‌وه‌یان وه‌ک یه‌که ؟ ئایا نه‌و هه‌وایه‌ی له‌ ده‌رو‌ن‌را دیته‌ ده‌ر و له‌ ژیه‌کانی ده‌نگ‌ده‌دا نه‌ هه‌مو ئینسانه‌کاندا یه‌ک ته‌ووژمه ؟ با نه‌ختیکی‌تر مه‌سه‌له‌که‌ ژۆن‌ترکه‌ینه‌وه ، بلو‌یریکی قامیشه‌که‌ی باش گه‌یشته‌بی و چاک ووشک بۆبی ، کونه‌کانی هه‌مو‌ی خشت و به‌یه‌ک نه‌ندازه‌ بن و دۆرو‌نیزیکیان له‌ یه‌کتری له‌ نه‌ندازه‌بی ، ده‌گه‌ل بلو‌یریکی که ئاوا نه‌بی ، ده‌نگیان وه‌ک یه‌ک نابی .

ئاده‌میزادیش وه‌کو مه‌وجودیکی زیندۆ که هۆیه‌کانی ده‌ورو‌به‌ری خۆی کاری تیده‌که‌ن ، هه‌ربه‌م جۆره‌یه ، نه‌وه‌ی وای کردوه‌ خه‌لکی وولاتانی گه‌رمی نه‌فریقا پیستیان زه‌ش و نه‌ستۆر بی و مو‌یان قرژ و لیک هالاوبی و خه‌لکی وولاتانی سه‌رو‌ی نه‌و‌ژۆپا پیستیان سپی و ته‌نک بی و ... وه‌لامیکه‌ به‌ پیداو‌یتسی ژبانی ته‌بیعی ئاده‌میزاد دراوه‌ته‌وه ، جا هه‌ر هه‌ندی هۆی له‌م باب‌ه‌ته‌یه‌ که‌وا ده‌که‌ن گه‌رو‌ی ئینسانه‌کانی هه‌ندی له‌ نه‌ته‌وه‌کان هه‌ندی ده‌نگی لی‌بیته‌ده‌ر و ئی هیندیکی‌تر نه‌توانی ئه‌م ده‌نگانه‌ سازبکا .

نابی له‌و قسانه‌ وای تی‌بگه‌ین که به‌عه‌زه‌ ده‌نگیک مه‌خسۆسی به‌عه‌زه‌ زمانیکن و میلله‌ته‌کانی دیکه‌ ناتوانن نه‌و ده‌نگانه‌یان له‌ زمانه‌که‌ی‌اندا بیی ، (ده‌نگ)یش له‌ زماناندا دیارده‌ییکی زیندوه ، په‌یداده‌بی و گه‌شه‌ده‌کا و ده‌گۆژی و له‌ ناویش ده‌چی .

زمانی ئاو‌یستای که یه‌کیکه‌ له‌ سه‌رچاوه‌کانی زمان‌ی کوردی ده‌نگی (ل)ی نه‌بوه ، ده‌نگیکی هه‌بوه‌ له‌ دۆ ده‌نگی (ت ، ه) پیکهاتوه‌ که ئیستا هه‌ندی که‌س وه‌کو (ث)ی عه‌ره‌بی یا Th ئینگلیسی ده‌بخو‌ینه‌وه و به‌عزیکیش (ته‌.)ی ته‌له‌فوزده‌که‌ن ، وه‌کو ووشه‌ی (په‌رته‌وه) که‌ ناوی یه‌کیک له‌ خیلاتی نه‌شکانی بوه ، گه‌لی که‌س به‌ (په‌رتوه‌)ی داده‌نین و به‌عه‌زه‌بی (فرثی)یه ، هه‌روه‌ها له‌ زمان‌ی ئاو‌یستاییدا ده‌نگی (ذ) و ده‌نگیکی تیکه‌لاوی

(خ ، ڦ) هه‌بوه ، ئیستا له‌و زمانانه‌دا که ئاو‌یستایج کاری‌تیکردۆن ئه‌و ده‌نگانه نه‌ماوون ، له‌ سه‌ره‌تای بوژانه‌وه‌ی‌را تا په‌لاماری مه‌غو‌له‌کان ، ده‌ زمانی فاستیدا ده‌نگی (ڙ) هه‌بوه و ئه‌وه‌نده زۆربوه پیاو سه‌ری لی‌شی‌واوه که فلانه ووشه ده‌بی به (دال) بنۆسری یا به (زال) تا (خواجه نه‌سیری تو‌سی) وه‌زیری (هه‌لاکو) ده‌ستۆریکی بو‌ دانا ، ئه‌م ده‌نگه به‌ره‌به‌ره له‌ناوچوه و ئیستا بیجگه له‌ ووشه‌ی عه‌زه‌بی خوا‌زراوه‌دا نه‌بی نابیندری .

له‌ زمانی کوردیدا نه‌ک هه‌ر ده‌نگی (ل) په‌یدا‌بوه به‌لکو (آ)یشی زیاد‌کردوه که‌چی ئیستاش له‌ بن له‌هجه‌ی (کویه) و هه‌ندی ناوچه‌کانی هه‌ولیریدا زوربه‌ی ده‌نگی (ل ، آ) وه‌کو (ر) ته‌له‌فوزده‌که‌ن و هیندیك له‌ خه‌لکی کویه که ده‌یانه‌وی وه‌کو خه‌لکی سه‌له‌یمانج قسه‌بکه‌ن ، لایان وایه هه‌مو (ر) یه‌ک بکه‌نه (ل یا آ) ، بو‌ نمونه ووشه‌ی (شقارته) ده‌گه‌نه (شقالته) .

نمونه‌ییکی دیکه باس‌که‌ین ، هه‌ر نو‌سراویکی په‌هله‌وی یا ئاو‌یستایج که تا ئیستا زانایان خو‌یندۆیانه‌ته‌وه ده‌نگی (ص ، ع ، ق)یان تیدا نیه (ئه‌گه‌ر وای دابنێین که ته‌له‌فوزی راستی ده‌نگه‌کانی په‌هله‌وی و ئاو‌یستایج‌مان به‌ده‌سته‌وه‌یه) به‌لام ئیستا ووشه‌ی کوردی که به (ق) ده‌ست‌پیده‌کرین یا (ق)یان تیدایه ، هتیج که‌متر نین له‌وانه‌ی به‌ ده‌نگی‌کی ره‌سه‌نی کوردی ده‌ست‌پیده‌کرین و هه‌روه‌ها (ع)یش که‌م نیه ، که‌چی بیجگه له‌ چهند ووشه‌یی‌کمان ده‌ست‌ناکه‌وی که به (ژ) ده‌ست‌پێ‌بکا و ئه‌گه‌رچی ئه‌م ده‌نگه له‌ ده‌نگه ره‌سه‌نه‌کانه ، له‌ په‌هله‌وی و ئاو‌یستایتشدا هه‌ر که‌م بوه .

ده‌رباره‌ی ده‌نگی (ص)یش ده‌بی بله‌ین که له‌ کوردی ئیستادا ، ده‌نگی هه‌یه له‌م ده‌نگه بچی ، ئه‌وی راست بی ناتوانین ده‌قاوده‌ق به (ص)ی عه‌زه‌بی دابنێین ، بیجگه له‌ چهند ووشه‌یی‌کدا وه‌کو (سه‌گ ، سه‌ت ، ...) و زیاتر ئه‌م بۆره ده‌نگی (ص)ه وه‌ختی په‌یداده‌بی که ده‌نگی (س) ده‌که‌ویته پیش ده‌نگی (ت) ، سه‌ره‌زای ئه‌وه‌ش ناتوانین خو‌مان دل‌نیابکه‌ین که ده‌نگی (س) له‌ زمانانی په‌هله‌وی یا ئاو‌یستایج و مادیدا ، هه‌روه‌ک (س)ی کوردی ئیستا له‌ ده‌م هاتۆته‌ ده‌ر و هتیج نه‌بی جاروباره و له‌ جیرانه‌تی هه‌ندی ده‌نگی دیکه‌دا فیکه و ئاوازه‌ییکی لی‌په‌یدانه‌بوه و له‌ ده‌نگی (ص)ی عه‌زه‌بی نیزیکی نه‌کردۆته‌وه .

ده‌نگی (ح)ش یه‌کیکه له‌و ده‌نگانه‌ی که‌مۆری ناره‌سه‌نج له‌ ناوچه‌وانی ده‌دری ، من له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بزوام وایه که « نان ئه‌و نانه‌یه ئیمزۆ له‌ خوانه » بۆیه هه‌ر ده‌نگی‌کی ئیمزۆ کورد ، کوردی ساده‌ی لادیی و نه‌خو‌ینده‌وار ده‌یلین ، با له‌ زمانی باوباپیرا نیشماندا نه‌بۆبی به‌ ده‌نگی‌کی کوردی ده‌زانم چونکو وا تیده‌گه‌م که (ضرورت) وای‌کردوه ئه‌م ده‌نگه‌بی‌گانه‌یه بیته ناو زمانی

کوردی ، چەند سەیردەبێ لە ووشەییکی کوردیدا کە ئیمزۆ بە (ق) دەستپێدەکا یا (ق) ی تێدایە بە بەهانی ئەوەی کە ئەم دەنگە دەنگییکی ژەسەنی کوردی نیە ، بێنین بێکەنیە (ک) یا (گ) ، ئەم کارە یەعنی قەلەمبازیکی چوار سەت و پێنج سەت سالتی بۆ پاشەووە ، چونکۆ لە لیکۆلینەووەی زمانەوانی دەرەکەوێ گۆزانی دەنگیک بە دەنگییکی تر ئەوەندە سالتی وەخت لازمە .

چاوتان لیبی : ووشە (قشقهله) ی موکریان (قشقهزه) ی سلەیمان (قهه) و (قسه) ئەگەر (ق) ی نازەسەنمان کرد بەو دەنگی پێی دەلەین ژەسەن ، چیان بەسەردی ، سۆک و হাসان دەبنە : گشگەرە ، گشگەلە ، کسە ، گسە ، کەل ، گەل ، ... ، ... ، داخوا کامە کوردی لادیی یا زانا و خۆیندەواریش بە بیستنی ئەم ووشانە شتیکیان لێ حالتی دەبێ بۆیە بەلای منەووە مەسەلە ی دەنگی (ژەسەن) و (نازەسەن) لە گۆزێ نیە و ئیمە لە بەرامبەر حالەتییکی (دیفاکتۆ) داین سەرەزای ئەمەش « ... لەو نۆسینانە ی کە لە گردی (شمشاره) ی نیزیکی زانیە دۆزراونەتەووە ناوی (حیث ، حینه ، قەبرە ..) هەیه بەپێی ئەو ووتارانە ی کە باسی دۆزینەووەکان دەکات ناوچە کە ناوچەییکی (خۆری) بوە . جا ئەگەر ساغ بێتەووە کە ئەم ووشانە ناوی (خۆری) ن و خۆریش بە کورد دەرچن دەرەکەوێ لەو دەمانەدا (۱۷۰۰ پ. ز) دەنگی (ح ، ق) لە کوردیدا هەبوە « (۱) .

من کە هیندە باسی ژەسەنی و نازەسەنی (دەنگ) دەکەم ، نامەوێ خۆینەران وای بێرێکەنەووە کە ئی وا هەن دەیانەوێ ئەو دەنگانە ی بە خەیاڵی خۆیان نازەسەن لە زمانی کوردی دەرآوین ، نەخیر مەسەلە کە وای نیە زۆریش شوکرانە ی دەوێ کە وانیە و مەسەلە ی دەرآویشتی شتی نازەسەن لە زمانی کوردیدا تانیستا لە سنۆری دەرآویتی و زامالیتی (ووشە) ی نازەسەن تێنەپەرتیوە و بەنیسبەتی دەنگی نازەسەن ! هیندە ی تەشەنە نەکردووە ، بەلام لەووە دەرستیم کە ئەو درم و پەتایە ی دەربارە ی ووشە هەیه و دەگەل (دەنگ) هکانیش سەرەتاتیکیەتی زیاتر بلاوبییتەووە . هەر ئیستا هەندی نۆسەری کورد لە نۆسینی (ع) سل دەکەنەووە ، خۆ باسی (ص) هەر ناکرێ ، خۆیان ناینۆسن هێچ ئەگەر یەکیکیش بێنۆسی لە دلیان گران دی .

(دەنگ) بەردی بناغە ی هەموو زمانیکە و ئەو دەنگانە ی ئیمزۆ لە زمانی کوردیدا هەن (ژەسەن و نازەسەن) بەروبووی تطوری سەدان سالتە کە پێداویستی زمانە کەمان سەپاندۆیەتی و لەقاندنی بەردی بناغە ی دیوار یا خانو

(۱) د. ئەوژەحمانی حاجی ماری ، زمانی کوردی لەبەر ژۆشناپی فۆنیتیکیدا ، ل - ۵۱ ، کۆزی

زانباری کورد ، بەغدا ، ۱۹۷۶ .

باش نیه ، من له وه ده ترسم خوی نه خواسته ئه و کاره ی له مله و بهر بهر کانی
دور و درێژدا ، زمانه که مان تیدا سه رکه وتوه و نه یارانی زمانی کوردی
نه یان توانیوه له ناوی بهرن ، به دهستی یارانی (متعصب) سه ربگری و زمانی
کوردی له گریژنه بچی و چیرۆکی و ورچه که ی میشی له خاوه نه که ی
دهرده کرد و گاشه به ردیکی مالتی به میشه که دا ، سه ری خاوه نه که شی ده گهل
پان کرده وه ، له ئیمه رۆ بدا .

تعصب ، خوی له خۆیدا شتیکی خراپه له هه ر کاریکابی و بو هه ر
چیکتی بی ، له سالانی دوا ی شۆرشێ چارده ی ته موزه وه و به لکو پیش نه ویش
تعصبی و وشه داتاشین په یدا بوه ، هه ر که سنی دهستی قه له می گرتوه ،
له بهر خویه دهستی کردوه به وشه داتاشین ، که لیکیان هه ر ته رجومه ی وشه
یا زاراوه ییکی بیگانه بۆن که هزیان لی نه کردوه . داتاشینی وشه ی تازه
بو زمانیک ، به تایبه تی له م زه مانه دا که هه مو رۆژی شتی تازه دیته گۆژی ،
کاریکی خراپ نیه هتیج ، به لکو پیوستیشه ، به لام به مه رجی ده گهل ده ستوری
زمانی کوردی بگونجی نه که هه ر که س دهستی قه له م بگری هه ق بداته خوی
به راسته و چه په دا وه که ناشی کر یوه وشه ده رفرتینی ، یا زاراوه ی زمانی تر
وه رگیریته کوردی که ئه مه یان هه ر ئیجگار ئیشیکی ناله باره . بو نمونه باسی
ده که م له زمانی عه زه بیتا زاراوه ی (القیام ب . . . و قام به و . . .) هه یه که
ده گهل زمانی عه زه بی ئیستا گونجاوه ، نازانم که نگی ئه م زاراوه یه کراوه به
کوردی و بوته (پی هه لسان و پی هه لسا و . . .) که سیش نه بوه پرسی :
(ئه وه ی دانیشتبو دهستی دا گوچانه که ی و پی هه لسا ، یا خه وتبو به
دهنگی ته ق و هوژ له خه وی شیرین هه لسا) به لی که س نه بوه بلی (هه لستان) ی
کوردی ، ئه گه ر مانایه کی (القیام) ی عه زه بی بی یایه کی که له ماناکانی (القیام) ی
عه زه بی بی ، قهت ئه وه ناگه یینی هه مو لقو پۆپی یه کیکیان بو ئه ویتریان
ده ست ده دا ، به تایبه تی ئه گه ر زاراویش بی . ئه م جوړه شتانه ناژه سه نن نه که
(دهنگ) یا (وشه) ییکی ساله هایه له ناو زمانی کوردیدا جیگای خوی کردو ته وه و
بوته به شیک له زمانه که مان .

ئیستا که باسی داتاشینی وشه هاتو ته پیشی ، زه نگه خراپ نه بی
به سه رهاتی داتاشینی وشه یه که بگێژمه وه که سی سالیکی به سه ره چوه .
سالی ۱۹۴۳ بو له شاری ته ورێز ، خه ریکی چاپ کردنی گو فاری « نیشتمان »
بۆم ، له سو ریا زا رۆژنامه ی (رۆژا نو) م بو هاتبو ، ووتاریکی تیدا بو که له
دوا یه که یدا نو سرا بو : « بهرواری - ر - ر ۱۹۴۳ » و پاشانیش ناوی (نو سه ری
ووتاره که) ، له و سه رده مه شدا زه سم وابو نو سه رانی ئیران یا شاعیره کان له
دوا یی نو ستینه کانیاندا وشه ی (بتاریخ) و پاش ئه ویش رۆژ و مانگ و سالی
نو ستینی ووتار و شیعه کانی خویان داده نا . کاتی ئه م دوانه م پیکه وه به راوهرد

کردن ، ووشه‌ی (به‌رواری) ده‌گه‌ل (بتاریخ) به‌رام‌به‌ر ده‌وه‌ستان ، من بی‌
 خه‌به‌ر له‌وه‌ی (به‌رواری ناوی مه‌ل‌به‌ندیکه) ، (که‌و)م لی‌بو به‌ (ز‌ه‌که‌و) و
 (به‌روار) به (تاریخ) ، ئیتر له‌و سه‌عانه‌وه هه‌روه‌ك دۆ (ز‌ی‌وئ)م ده‌كونی‌كدا
 دۆز‌ی‌ب‌یته‌وه وابۆ ، هه‌رچی به‌ده‌ستی من چاپ ده‌كرا ، پ‌یوت‌یست با یا نه‌با وام
 ز‌یك ده‌خست ئه‌م ووشه‌ نایابه‌ی خۆم دۆز‌ی‌بو‌مه‌وه جی‌گایه‌کی ده‌ست‌كه‌وئ
 خۆی تی‌به‌ستیوت .

وه‌كو ده‌بینن ، ئه‌م ووشه‌ بی‌ دایك و باب‌ه ، دایکی (جه‌هل و نه‌زان‌ین) و
 باوکی (تعصبی کو‌یرانه‌)یه و خۆم له‌و زۆژه‌وه که هه‌ستم پ‌یکردوه ، وازم له‌
 به‌کاره‌ینانی ه‌یناوه و ئه‌م چ‌ی‌زۆکه‌شم بۆ گه‌لی که‌س گ‌ی‌زاوه‌ته‌وه ، به‌لام به‌
 داخه‌وه ه‌یشتا خه‌لك هه‌ن ده‌ست‌به‌رداری نه‌بون . جا ووشه‌ی له‌م باب‌ه‌ته ،
 که‌م نه‌که‌وتۆنه‌ زمانه‌که‌مان : (واتا) و (گوزاره) له‌ باتی (مه‌عنا) ، (ز‌اقه) له‌ شوین
 شه‌رح و ته‌فسیر ، (ز‌اژه) به‌مانای خزمه‌ت کردن ، (ته‌خشه‌ لا‌کوم) جموجۆل ،
 (س‌پ‌ید بالا) و (س‌پ‌ید په‌هنا) له‌ جیاتی (فه‌جری کاذب و فه‌جری صادق) ،
 گومانم نیه ئه‌م ووشه‌ گه‌له‌ و ده‌یانی له‌م باب‌ه‌ته‌ دایکیان ده‌گه‌ل (به‌روار)ه‌که‌ی
 گورتین یه‌که ، به‌لام زه‌نگه‌ باوکیان جیا بی‌ یا هه‌ر باوکیان نه‌بی و به‌ نه‌فه‌سی
 (روح القدس) گورابن .

من به‌ ته‌مای ئه‌وه نه‌بۆم خۆ له‌ قه‌ره‌ی ئه‌م باسه‌ بده‌م ، به‌لام قه‌له‌م
 سه‌رک‌یشی کرد و هه‌ر ئه‌وه‌نده که‌وته‌ز‌ی خه‌ریک بۆ پ‌رک‌یش‌یش بکا و
 بی‌ له‌ به‌زه‌ی خۆی زیاد زاک‌یشی بۆیه‌ ناچار بۆم لغاوی به‌ ده‌مدا بده‌مه‌وه و له‌
 سنۆری خۆیدا ب‌ی‌وه‌ستیتم و ب‌ی‌گ‌ی‌ز‌مه‌ سه‌ر باسی (ده‌نگ)ه‌کانی زمانی کوردی
 که‌ ووت‌مان ئه‌و ده‌نگانه‌ی ئ‌یستا له‌ زمانی کوردیدا به‌ده‌مدا د‌ی‌ن به‌روبۆی
 گۆزان و گه‌شه‌کردنی سه‌تان ساله‌ و پ‌یداوت‌یست سه‌پاندۆنی ئ‌یتر پ‌ی‌ناوی
 خۆمان به‌ (زه‌سه‌نج) و (نازه‌سه‌نی) یانه‌وه خه‌ریک‌که‌ین و باشت‌رئه‌وه که ئه‌م
 خۆ ماندۆکردنه‌ بۆ زیاتر پ‌یش‌خستن و گه‌شه‌پ‌یک‌رنی زمانه‌که‌مان ته‌رخان‌بک‌ری .

پاش ئه‌و هه‌مو در‌ی‌ژه‌پ‌یدانه‌ ده‌گه‌ز‌ی‌ینه‌وه سه‌ر (ده‌نگ)ه‌کان ، به‌لای منه‌وه
 ئه‌م ده‌نگانه‌ له‌ زمانی کوردی ئ‌یستادا هه‌ن .

دهنگ				دهنگ			
ژماره	پیت	تهلهفوز	ناو	ژماره	پیت	تهلهفوز	ناو
۱	ء	'	ههمزه	۱۶	ع	'I	عهین
۲	ب	bi	بی	۱۷	غ	GHi	غهین
۳	پ	pi	پی	۱۸	ف	Fi	فی
۴	ت	ti	تی	۱۹	ق	Vi	قی
۵	ج	ci	جیم	۲۰	ق	Qi	قاف
۶	چ	,Ci	چیم	۲۱	ك	Ki	کاف
۷	ح	'Hi	حی	۲۲	ځ	Gi	گاف
۸	خ	xi	خی	۲۳	ل	Li	لام
۹	د	di	دال	۲۴	ل	'Li	لام
۱۰	ر	Ri	ری	۲۵	م	Mi	میم
۱۱	ز	'Ri	زی	۲۶	ن	Ni	نون
۱۲	ز	zi	زی	۲۷	و	Wi	واو
۱۳	ژ	Ji	ژی	۲۸	ه	Hi	هی
۱۴	س	Si	سین	۲۹	ی	Yi	یی
۱۵	ش	'Si	شین				

بۆ خاتری له ههجهی ههره گهورهی زمانی کوردی (له ههجهی باکورێ) دهبی دو دهنگی (ط) و (ظ) ش بێینه ناو حساب به که مانه وه ، وه کو ده زانی و وشه گهلی که له له ههجهی ناوه ندیدا به (ڤ) ده ست پیده کرین یا دهنگی (ڤ) یان تیداهیه به په نجه ده ژمیردرین ، که چی نه بیستراوه که سی ره خنه ی هه بی له وهی (ڤ) له زیزی دهنگه کانی کوردی حساب ده کری ، گومانم نه زۆرتر له بهر نه وه به که له له ههجهی باکوریدا (ڤ) کهم نه ، جا نه گهر دهنگیکمان له بهر نه وه هویه قبول کرد هتیج ده لیلیکمان به دهسته وه نامینی له بهر عهینی سه بهب دو دهنگی (ط و ظ) قبول نه کهین که نه گهر له دهنگی (ڤ) زۆرتر نه بن که متر نین ، ههروه ها دهنگی (ص) له له ههجهی باکوریدا زۆره و له له ههجهی ناوه ندیشدا وه کو له پیشه وه باس مان کرد هیه . به لای منه وه دهبی ئهم دهنگانه ش بهیترینه ناو دهنگه کانی کوردیه وه ، بهم جوړه دهنگه کانی زمانی کوردی ژماره یان ده بیته ۳۲ دهنگ .

خانی دهنگی زمانان (مخرج الحرف) له بنی نه و لکرا ده ست پیده کا و له حاستی نه و جیکه یه ی دو لیو پیکه وه ده نو سین (به دیوی ده ره وه دا) ده بریته وه ، بویه له هتیج زمانیکدا (دهنگ) ێک به ته نیای له نیوانی دو لیوان ناترازی و ئایه ته ده ری ، ئیلا له هه وادا په رش و بلاو بی و بکوژیته وه . ئه دی که وایه چون گویمان له قسان ده بی ؟ نه گهر بمانه وی زۆری درێژه نه دهینی ، ده بی بلهین (دهنگ بزوین) هکان نه وانه ی به زمانی ئینگلیسی بیان ده لێن Vowels

یارمه تی (دهنگ) هکان ددهن و له نیوان دۆ لیوانه وه رایان ده کیشنه ده ری و دهشیان پاریزن نایه لن له هه وادا بپوچینه وه .

بۆ ئه وهی بزانی نهم دهنگ بزویانه چن و کاری خویان چۆن ئه نجام ددهن ، واباشه چاوێک به کاری زادیۆدا بخشینین که له دۆره وه (له ئیستگهی زادیۆ) را دهنگمان بۆ دینن : کهسیک له ئیستگهیکی زادیۆ له پشت میکرۆفۆنه وه قسه ده کا ، نهم قسانه له دهزگاکانی ئیستگه دا ده بنه شه پۆلی (دهنگ) و (ئاریه ل) ی ئیستگه پالیان پیوه ده نی بۆ ناو (ههوا) ، به لام نهم شه پۆلانه توانای ئه وه یان نه زۆر بز بکه ن و بگه نه زادیۆکانی ئیمه و چه شنی شه پۆلی (دهنگ) هکانی زمان له هه وادا ده کوژینه وه ، بۆیه له هه مو ئیستگهیکی زادیۆدا جوړیک شه پۆلی تر دروست ده کری که پتی ده لێن شه پۆلی بارکراو (الأمواج المحملة) یا شه پۆلی باربه ر (الموج الحامل) و شه پۆلی قسه کان له شه پۆلانه بارده که ن و به زیگی (ئاریه ل) دا بۆ ئیمه یان ده نیرن ، ئه و جار دینه ناو زادیۆ چکو له کانمانه وه و له ویدا (شه پۆلی قسه) و (شه پۆلی باربه ر) لیک جیا ده کری نه وه شه پۆلی باربه ر زیگی لیده گیری و شه پۆلی قسان به زی ده کری ن بۆ (دایره ییکی کاره بای) و ده کری نه وه دهنگ و به هیز ده کری ن ، ئینجا ده درین به میکرۆفۆنی زادیۆکه و ئیمه گویمان له قسه کان ده بی ، بی ئه وه بیری لی بکه ی نه وه که ئه و قسانه به چه ند قوناغی سه یردا تیپه زیون .

هه رچه ند به دۆپاته کردنه وه ش حساب بکری ، ناچارتین بۆ به راوه رد کردنی (کاری زادیۆ) و (کاری دهنگ بزوینه کانی زمان) ، بله ی ن : هه وایه کی به فهرمانی میشک له ده رۆن را دیته ده ر ، (ژی) یه کانی دهنگ وه له ری ن ده خا ، ئه و له ره له رانه به ره و (خانی دهنگ) هکان زاده دا و له هه ر (خان) یکدا دهنگیک دروست ده بی ، ئه و جار (دهنگ) هکان به ره و ده ره وه ی دهزگای دهنگسازتی پال پیوه ده نی تا ده یانگه یینیته سنۆری خانه کانی دهنگ (شوینی پیکه وه نوسانی دۆلیو به دیوی ده ره وه دا) ، ئا له م شوینه را کاری (ههوا) که ده گوژی ، تا ئیستا دروست کردن و زادانی دهنگ بۆ له ناو دهزگای دهنگسازیدا و له مه به دوا ئه و کاره ده کا که (شه پۆلی باربه ر) له زادیۆ داده یکرد ، دهنگی که له خانی دهنگ و له ناو دهزگای دهنگسازیدا دروست بوه ده خۆیه وه ده پیچی و ده یهینیته ناو هه وای ئازاد و لیوه کان و زمان به فهرمانی میشک ده ست ده که ن به جو لانه وه به ولاولای خویاند و زیگی تایبه تی بۆ (دهنگ) ده که نه وه ، ئه ندازه ی بزۆت نه وه و زۆر و که می نهم بزۆت نه وه یه ی زمان و لیوان بۆ ئه ولاولای خویان (لای سه ره وه ، پیشه وه ، پشته وه) دهنگ بزوی نی جوړبه جوړی زمانه کانی لی په یداده بی که زه وتی میژوی و گوژان و گه شه کردن تا ئیستا دیاری کردۆن ، ئاشکرا شه له م گه شته میژوییه ی زماناندا گه لی (دهنگ) و (دهنگ بزوی ن) ی کۆن که لکیان بزاه و له مه یدان چۆنه ده ر و گومانی تیدا نه که نهم کاره ی میژو نابزیته وه و هه میشه شتی کۆن له ناوده چن و تازه جیگیان ده گر نه وه .

ئىستا دەتوانىن دەنگ بزوينه كان به شيوه يىكى گشتى بناسين ، دەنگ بزوينه كان وه كو دهنگه كانى زمان له له رينه وهى ژييه كانى دەنگ و له ئەندەرونى دەزگای دەنگسازیدا دروست نابن ، بەلكو ههوايه كى كه دهگەل (دەنگ) له دەم دیتەدەر ههواى دەورو بهرى خۆى دەشلە قىنى و بههۆى جۆلانە وهى زمان و ليو باریكه ژييه كى بى ههوا له دەرەوه ده كاته وه تا دهنگه كەى پیدابزوا و له ههوادا نه پوچيته وه .

چونكو ههموو دهنگيك خانىكى ههيه كه تهله فوزى مومكين دهكا و له دهنگه كانى ديكه ههلى داویرى و دەنگ بزوينه كان بى ئەوهى دهنگيان له پيشه وه بى تهله فوز ناکرین و زانایانى زمانیش سۆرن له سه ره ئەوهى كه دەنگ بزوينه كان خوشيان هه ره (دەنگ) ن ، ده بى (خان) يان هه بى به لام ئەم (خان) انه له دەرۆنى دەزگای دەنگسازیدا (ئەوك - دواى دۆلیو) نین و ده كه ونه دەرەوهى ئەم دەزگایه ، بۆیه ده لێن خانى دهنگى دەنگ بزوينه كان (خان) يكى (سهلبى) يه له حالیکدا كه دهنگه كانى ههموو زمانه كان (خان) ی (موجب) يان ههيه كه ده كه ویتە دەرۆنى دەزگای دەنگسازى .

دەربارهى دەنگ بزوينه كانى زمانى كوردی ئىستا ، دوکتور ئەوره حمانى حاجى مارف ههشت بزوينى به دى کردوه (۲) بهم جۆره :

ا ، ه ، ئ ، ج ، و ، و ، و
a , e , ê , î , o , u , û

لهوانه (i ,) تايبه تى زمانى كوردییه و فره زاناگى كورد مامۆستا توفیق وهه بى له كاتى خۆیدا (ی) هكى كورتى کردوه به نیشانهى ، بۆ نمۆنه نۆستوییتى «هەندى لهم جوملانه كورتین» (۲) كه به ژینۆسى ئىستا ده بى بنۆستین (هەندى لهم جوملانه كورتین) ، پاشان هه ره مامۆستا وهه بى خۆى (واده زانم له ساله كانى ۱۹۳۰دا) ناوى ناوه (بزوينه كوردی) .

به لای منه وه ئەو كۆسپه ی له ووشه ی (كورتین) دا له نیوان دۆ دهنگى (ت) و (ن) ههست پیده كرى و له دهیان ووشه ی تریشدا هه ره بهرچاو ده كه وى ئەنجامى قرتان و جیا بۆنه وهى (دەنگ) ه له (خان) ی خۆى ، چونكو ئەگەر دەنگ بزوينىكى به دۆدا هات ئەو كۆسپه نامینى وه كو له ووشه ی (كات) یا (كار) دا

(۲) د. ئەوره حمانى حاجى مارف ، زمانى كوردی له بهر ژۆشناى فۆنه تیکدا ، كۆزى زانیارى كورد ، بهغدا ، ل - ۲۵ ، ۱۹۷۶ .

(۳) توفیق وهه بى ، دهستورى زمانى كوردی ، جزمى به كهم ، بهغدا ، ۱۹۲۹ ، ل - ۱۰ .

دهبیتدری ، بهلام له ووشه ی (کردن) دا له بهر نه وه ی (دهنگ) یکی به دودا هاتوه
کوسپه که به چاکتی ههستی پیده کری .

نهم قسانهم نابی وا لیک بدریته وه که من لهو زایه دابم نهم (کوسپ) ه نابی
به (بزوین) یا (دهنگ بزوین) حساب بکری ، به لکو ههر وهک ماموستا توفیق
وهه بی دوزیو یته وه (بزوین) و (بزوینه کوردی) شه .

گروگرفتی ز نۆسی کوردی

ئادەمیزاد لە سەرەتای ژبانی شارستانی خۆیدا بێروژای خۆی ھەر بە قسە دەربەریووە کە دەم و دەست لە ھەوادا بێ سەرو شوین دەچۆ ، پێشکەوتن و گەشەکردنی ژبانی کۆمەلایەتی و پان و بەرتین بۆنی پێوەندیەکانی نێوان میلەتان بەتایبەتی پێوەندی ئابوری و ئال و گۆزی شتومەك لەسەردەمیکی میژویدا گەییووەتە پلەییکی وا کە پێویستی بە نەخشکردنی قسە لەسەر (شتی) پەیدا کرد تا بنێردری بۆ دۆر یاوەکو بەلگە ھەلبگیرێ ئەمە بۆتە ھۆی پەیدا بۆنی نۆستین . ئەوەندی میژو تائێستا زۆنی کردۆتەووە ، بەکەم جار (سۆمەر) یکان ۳۵۰۰ سال ییش عیسا لەسەر (قور) و پاش ئەوانیش بە ۵۰۰ سال (میسر) یکان لەسەر (پاپیروسی) نۆستیوانە .

نۆستینیش وەکو گەلی شتی دیکە بە گەلی قوناغاندا تێپەریووە ، ھەر لە نۆسینی پێچەلێلۆچی (ھێزوگلیفی) و (بزماری) زابگرە تا دەگاتە (ئەلفوبیتکە) ی سادە ی ئیمرو لە دنیا دا باوە و ھەر پیتە ی دەنگیک لە دەنگەکانی زمانان پێشان دەدا و « ژمارەییکی کەمەبێ زمانانی ئینسان ماوە ی نەخش کردنیان دەست نەگەوتووە و زوربەیان ھەر بەسەر دەم و زارانەووە ھاتوچۆیان کردووە ، مەرجی بنچینەیی بۆ ژبانی زمانیک ئەوەیە قسە ی بێبکری ئەک نەخش بکری » (۱) جا زمانی کوردی ئەلەو زمانانە یە کە لە قوناغی تازەیدا بەشیوہییکی پان و بەرین (نسبیا) دەرفەتی نەخش کران (نۆسران) ی بۆ ھەلنەکەوتووە مەگەر لە سەرەتای ئەو چەرخەدا نەبێ ، بەلام وەکو دەزانین بە درێژای میژوی پەیدا بۆنی خۆی ژباوە و گەشە ی کردووە .

زمانی کوردی ئێستا ، بۆ نۆستینی خۆی ئەلفوبیتکەییکی ھەلبژاردووە کە زوربە ی نیتیک بە گشت نەتەووە مسوولمانەکان پێی دەنۆسن ، نۆستینی کوردی

(۱) د. عەلی عەبدولواھید وافی ، سەرچاوەکی پێشو ، ل ۲۴۵ .

له سه‌ره‌تای ئەم چەرخەزا تا ئیمزۆ گەلی گۆزانی بەسەرداها توه ، زۆر
 کەم و کۆزی کە لەسەرەتادا تێیدا هەبۆ ، لە گۆزی هەلگیرا وون ، بەلام هێشتا
 لێی نەبزاوه و ئەلفوبێیەکی پێویستی بە دەسکاری هەیه ، ئەم پێویستییه
 هەندێ خۆیندەواری کوردی وایکردووە جاروبار بێر لە گۆزینیکی بنەزەتی
 ئەلفوبێی کوردی دەکەن و پێشنیاردەکەن کە کوردی بە خەتی لاتینی
 بنۆسێ و هەر ئێستا لە هەندێ شوێن ئەوەندە مایە نوێستێ بە کوردی
 هەبێ بە لاتینی دەنۆسن .

بەلای منەووە گێروگرتی نوێستی کوردی لەوەدانیه کە ئەم ئەلفوبێتەکی
 ئێستامان کورتی دینی و بە کەلکی ئەو نایە پێی بنۆستێ ، بەلکو لەوەدایە کە
 بەو جۆرە پێویستە نەمانتوانیوە ئەلفوبێیەکی دەگەڵ تایبەتیکانی زمانەکەمان
 زێک بخەین و بەپێی ئەم تایبەتیانە سەنگ و سوکی تێدا بکەین ، وا دەزانم
 ئەمەش بەروبووی لاسایی کردنەوێکی ناچاریه ، وەکو دەزانین پێشەنگی
 نوێستی کوردی (مەلا) و (میرزا) کانی کوردن ، ئەوانە بێجگە لە خۆیندنی
 زانستەکانی دینی کە بە زمانی عەزەبی بۆ ، وەکو زمانی فەرھەنگی (سەقافی)
 ئەو زمانە ، گەلی کتیی فارسیشیان وەکی : گولستان و بوستانی شیخی
 سەعدی ، شانامە ، خەمسە ی نزامی ، مەسنەوی و ... دەخویند ، تەنانەت
 لە حوجرە ی مزگوتەکانی تورکیای عوسمانیش کە زمانەکیان تا زادەییکی
 زۆر لە ژێر تەئسیری فارسی و عەزەبییدا بۆ ، ئەم جۆرە کتیبە فارسییانە
 دەخویندرا ، تەئسیری فەرھەنگی فارسی لەسەر مەلا و خۆیندەوارانی کورد
 لە هەموو شوێنێک ، وای لەوانە کردبوو کە ئەگەر شعری شاعیرانی کورد – کە
 یەكەم نوێستی قوناغی تازە ی کوردییه – یان دەنۆسیو بە (ئیملا) ی فارسی
 بۆ ، سەرنجێک لە نوێستەکانی کوردی سەرەتای ئەم چەرخە و دەستنوسەکانی
 دیوانی شاعیرانی کورد بۆمان دەردەخا هەرچەند زمانەکی کوردییه بەلام شیوەی
 (ئینشا) و (ئیملا) ی فارسییه یا تورکی کە ئەمە ی ئاخریان خۆی لە ژێر
 تەئسیری فارسییدا بوە .

فارسی و تورکی هەر بەو خەتە دەنۆسرای کە کوردی پێ دەنۆسرای و
 لە زێکخستنی ئەلفوبێیەکیاندا دەگەڵ تایبەتیەکان و پێویستی زمانەکیان
 تۆشی هەلە ی گەورە بۆن و گێروگرتی زۆر بۆ پەیدا کردۆن . ئێستاش
 فارسی ، بە سەلیقە یا بە زەبری چالکزانینی زێمان نەبێ ، مومکین نیە راست
 بخویندرێت و کەم و کۆزی نوێستی لە کوردی زیاترە .

سەید حەسەنی تەغی زاده نۆسەر و ئەدیبی ئێرانی ، لەپیش شەری
 دوهمدا نامیلکەییکی لەسەر ئەم گێروگرتانە نوستیو ، وەکو نمونە یێک ناوی
 خۆی (حەسەن) ی هینابۆ کە بە شیوەی فارسی (حسن) دەنۆسرای و گوتبوو
 ئەگەر تەنیا نوختە ی (ن) هەکی بۆ دانەندرای و بنۆسرای (حسن) ئیحتیمالی ئەو ی

ههیه ٦١٩ جۆر بخویندریتهوه (٢) ، بهلام (حهسهن) ی کوردی تهنیا شهش
ئیهتیمالان ههله دهگری که یهکیکیان راسته که به تی .

یه کهم زۆژنامه ی کوردی به ئیملا ی تورکی نۆسراوه و له پاش شهزی
یه که میتسه وه که له خاکی دهوله تی تازه ی عیراق ، نۆستی نی کوردی به
شیوه ییکی ره سمی و بهرتن دهستی پیکردوه ، له سه ره تاوه به ئیملا ی فارسی
ده نۆسرا ، ئاشکرایه که له زیکه ی لاسای کردنه وه ی زینوسی فارسی و تورکی
همو کهم و کۆزی و گرو گرفته کانی نۆستینیشیان هاتۆته ناو نۆستی نی کوردی و
له ماوه ی ئهم حه فتا هه شتا ساله ی دوا ییدا یه ره به ره هه سته جه م گرو گرفته ی
نۆستین کراوه ئه وه نده ی مومکین بۆبی له گۆزی هه لگه تراوون و ئه لفوبیه که
زیاتر و باشتر ده گهل تایبه تیه کانی زمانی کوردی گونجیتر اوه .

له م قوناغه ی ئیستادا گرو گرفته ی نۆستی نی کوردی ده گه زیته وه سه ر
هه ندی وورده بابه تی فۆنیتیکی و ده توانم بلیم هه ر (دهنگ بزوین) ه کان ده گریته وه
چونکو زۆر خو مانده کردنی پی ناوی بۆ ئه وه ی زۆن بیته وه که پته کانی ئه لفوبیه
ئیستامان زۆر چاک له بار یاندا هه یه (دهنگ) ه کانی زمانی کوردی بنوینن ،
چاکترین به لگه بۆ ئهم قسه یه ئه وه یه که ئیمه ته نیا دۆ دهنگی (ز ، ل) مان هه یه
که ناچار بۆین نیشانه له سه ر پته کانیان دانین .

هه ندی ره خنه ئاراسته ی ئهم ئه لفوبیه که یه ده کری ، وه کو : زۆری نوخته
له سه ر پته کان ، و یکچۆنی شکلی هه ندی له پته کان ، له کانی نۆستینا ده بی
زۆر جار ده ست یا قه له م له سه ر کاغه ز هه لبگیری ، .. و ... گومان
ده وه دانیه که ئهم ره خناهه هه مۆیان راستن و نۆستی نی کوردی پیویستی به
ده ستکاری هه یه ، بهلام خو ئه وه ش ده زانین پیویست شتی که و ئیمکانی
وه دیهاتن یا وه دیهتینانیشی شتیکی دیکه یه و ده بی به کاوه خو کاری بۆ بکری ،
سه ره زای ئه وه ش ئهم ئه لفوبیه که یه ، ئه گه ر کهم و کۆزی و ناته واوی هه یه
محسنا تیشی هه یه و دۆزینه وه ی چاره بۆ هه ندی گرو گرفته ی زینۆسه که
لام وایه وای لیده کا بۆ کوردی نۆستین له ئه لفوبیه که ی زمانی تر چاتر بی .

ووتمان ئهم ئه لفوبیه که یه ئیستا کوردی پیده نۆستین پته کانی پز
به پیستی دهنگه کانی زمانی کوردین ، بهلام که هاتینه سه ر دهنگ بزوینه کان
ئیشه که ده گۆزی و ئه وتی راست بی به شی هه ره زۆری گرو گرفته ی نۆستی نی
کوردی ده گه زیته وه سه ر ئه و پیتانه ی بۆ (دهنگ بزوینه) ه کان دیار کراوون .
وه کو ده زان چوار پیتی (ئهلف) و (واو) و (هه) و (بی) بۆ حه وت (دهنگ بزوین) ی
E ' A ' u ' o ' i ' e ' e ' a که لکیان لی وهرده گیری ، جا دۆ دهنگ بزوینی

(٢) نازانم ژماره کهم باش له بیرماوه یان نا ، بهلام دلنیم له وه زیاتری نه نۆستی بی که متری
نه نۆستی بو .

که به (ئەلف و هە) دەنۆسرین گێروگرفتیکى ئەوتۆیان نیه مه گەر دەنگى (ه)
 نەبێ کاتێ دەکەوێتە دواى ووشەيێک و پێویستە دەنگى دەر بچێ ،
 ئەوانیتر لە نۆسینا سەر لەپیاو دەشیوین و هەرکەسە بە جۆریکیان دەنۆسێ ،
 هیندیك بە دۆ (واو) و دۆ (یێ) و هیندیکی تر بە (واو) و (یێ) نیشانه لەسەر و
 هەڵدەکەوێ سێ چوار (واو) یا دۆ سێ (یێ) بە شوین بەکترە وەکو قاز و
 قولینگ ملەقوتە دەکەن .

لەم دوايانەدا کۆزى زانیاری کورد (ۆ) لەباتى (۵) و (ی) لەجیاتى (۱)
 پەسند کرد بەم کارە ئەم دۆ دەنگ بزوینەش تا ژادەيێک چارەيێکیان بۆ دۆزرا بەو،
 دەمینیتەو دەنگ بزوینەکانی که کاری ژێر و بۆر (کسرة و ضمة) دەکەن هیشتا
 دەگەل پیتی نیشانهی دەنگى (واو) و (یێ) شکیان بەکە و تەنانهت
 نیشانهيێکیشیان بۆ دیاری نەکراو .

سەرنجیكى پچۆك بۆمان دەردەخا که لە هەشت دەنگ بزوینی زمانى
 کوردی چواریان دەگەل دەنگى (یێ) و دۆیان دەگەل (واو) وێکدەچن . لەپیش
 هەموشتیکدا مەسەلەکە ئەوەیە که لە شکلی (دەنگ) بۆ (دەنگ بزوین) کەلک
 وەرگیراوە که باوەژناکەم لە هێچ ئەلفوبییتکە بەکدا ئەو هەبێ ، لەلایەکی دیکەو
 نەبۆنی هێچ ئیشارەيێک بۆ (ژێر و بۆر) که بە (ی ، و) دەنۆسرین ، بە یەگجاری
 وەکو دەنگى (واو) و (یێ) دەیانخاتە بەرچاوان و سەرەزای ئەوانەش بۆ
 (بزوینە کوردی) هێچ پیتیك لە ئەلفوبییهکەماندا نیه .

(دەنگ) و (دەنگ بزوین) دەستکردی ئینسان نین و بۆیەش کەسێ بە
 هەر زمانێک قسەبکا بۆی نیه و نابێ دەستکاریان بکات ، وەک یەکیك بیت و
 هەر لەخۆیەو بلی فلانە دەنگم قبۆلە و فیسارە دەنگ بزوینم ژا لی نیه ، بەلام
 پیتەکانی ئەلفوبییتکە ، ئادەمیزاد بۆ ژاپەژاندن و هاسان کردنی کاروباری خۆی
 دایهێناون ئەگەر ئەم ئەرکەیان پێ جێبەجێ نەکری ئەودەمە دەستکاری کردن یا
 گۆزینیان دەبیتە پێویست ، وەکو لەسەرەو تر باسمان کرد ئیمە ئیستا بەدەست
 بەشیکی پچۆکی (دەستکرد)ی خۆمانەو هە گرفتارین و هەرچەند نۆسەری بە
 جۆریك و زینۆسیك دەنۆسن .

من لەم بابەتەو پێشنیاریکی دۆرودریژم نیه ، بەلام ئەوەندە دەزانم وەکو
 نیشاندرە ، هەمو گێروگرفت و هەمو پاشاگەردانی نۆسینی کوردی لەسەر
 هەشت دەنگ بزوین کۆدەبیتەو که بەکیان (بزوینە کوردی) هەر هێچی بۆ
 نەکراوە و دراوێتە دەست سەلیقەى خوینەرەن و حەوتەکەى باقیش ،
 ئیستاش بەستەیه بە سەلیقەى نۆسەرەن چۆنیان دەنۆسن خۆیان دەزانن .

ئەمەش بەلای منەو دۆ هۆی بنچینهی هەیه، یەکمیان ئەوەیە که فەرقی
 (دەنگ) و (دەنگ بزوین) نەکراوە ، دوهم ئەو پیتانەى بۆ دەنگ بزوینەکان

دیاری کراون بیتجگه له (ئهلف) ، له زمانی عه‌ژه‌بیدا نیشانه‌ی دهنگن که له زمانی کوردیشدا ئه‌و دهنگانه هه‌ن و هه‌ر ئه‌و پیتانه‌یان بۆ ته‌رخان کراوه . گومان له‌وه‌دا نیه به‌ خۆماندۆکردنێکی که‌م له‌م گێروگرفته‌ رزگار ده‌بین و چیتدی به‌ده‌س (ده‌ستکرد) ی خۆمانه‌وه‌ ناناڵینین . تا که‌م و کۆرتی زینۆسی ئیستا چاره‌بێکی ده‌کری ، وا ده‌زانم قبول کردنی زینۆسیکی (موحد) که‌ هه‌مو نۆسه‌ریک قبول بکا پتی بنۆسی ، واجبێکی نه‌ته‌وه‌یی و زانستی هه‌مو خۆنده‌وار و نۆسه‌ریکی کورده .

فەرھەنگى نۆسى*

فەرھەنگ – ئەو كىتەبەيە ، كە وا وشەي تېدا تۆمار كراوہ . جگە لە ريز كردنى وشە ، ھەروەھا لىي كۆلراوہ تەوہ و ماناي رۆن كراوہ تەوہ و لىكدرائوہ تەوہ و شى كراوہ تەوہ و زانىارى دەربارەي چۆنىتى نۆسينيان و بە دەما ھاتنيان و پەيدا بۆنيان ... دراوہ .

ھەرچەندە فەرھەنگ جۆرى زۆرە ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانى دۆ جۆرى سەرەكى جيا بکري تەوہ : يەك – فەرھەنگى ئىنسكلۆپىدى ، دۆ – فەرھەنگى فيلۆلۆژى . فەرھەنگى ئىنسكلۆپىدى سەبارەت بە رۆداو و دياردە و خەلك ... ھتد دەدوى . ھەرچى فەرھەنگى فيلۆلۆژىيە لە وشە دەكوليتەوہ ، واتە وشە كە دانەي زمانە كەرەستەي سەرەكى فەرھەنگى فيلۆلۆژىيە .

لە فەرھەنگى ئىنسكلۆپىدىد خاسيەتى ريزمانى وشە و نيشاندانى چۆنىتى بەكارھيئەت و پەيدا بۆنى و دروست بۆنى و چۆنىتى دەورى لە رستەدا ... بەر چاو ناکەوى ، بەلكو كاري سەرەكى لە لىكدانەوہي وشەدا ، رۆن كردنەوہي ئەو دياردەيەيە كە وشەكەي لىوہ ھاتوہ . بەلام لە فەرھەنگى فيلۆلۆژىدا بە شىوہيەكى سەرەكى ، گرنگى بە وشەكە خۆي دەدرى و ماناي

* ئەم ووتارەي دوكتور ئەورەحمان لەسەر ئىزنى خويان لە كىتەبي ووشەي زمانى كوردى وەرگىراوہ و بەسوپاسى خۆمەوہ لىرەدا بلاو دەكرىتەوہ .

ليک دده دريټه وه و حاله تي ريژمانې دهنوسري و سهرچاوه ي پيدا بوني نيشان
دهدري و چونيټي به کارهيناني بهديار دهخري .

فهرهنگي ئينسکلويدي جور جوړه ، وهک : ئينسکلويدي گهوره ،
ئينسکلويدي بچوک ، ئينسکلويدي پزيشکي ، ئينسکلويدي تهکنيکي
... هتد .

فهرهنگي فيلولوژي به گويره ي مهبهست و شيوه ي ليکدانه وه و
رون کردنه وه ي کهرهسته ي زمان ، دهتوانري بهسهر چهند جور يکدا دابهش
بکري :

ئهو فهرهنگانه ي به کهرهسته ي زماني زگماک ، ماناي وشه ي زمان يکي
بيگانه ليک دده دهنه وه ، ياخود به پيچه وانه وه - واته به کهرهسته ي زمان يکي
بيگانه ، ماناي زماني زگماک ليک دده دهنه وه . ئهم جوره فهرهنگانه ، چون بويان
هه يه له زمان يکه وه بو زمان يکي تر بن - واته دو زمان بن ، ههروه ها بوشيان
هه يه له زمان يکه وه بو چهند زمان يکي ديکه بن - واته فره زمان بن .

ئهم جوره فهرهنگانه (به ويټه : فهرهنگي کورد ي - عره بي ؛
فهرهنگي عره بي - کورد ي ؛ فهرهنگي کورد ي - انگليزي ؛ فهرهنگي انگليزي
کورد ي ؛ فهرهنگي کورد ي - روسي ؛ فهرهنگي روسي - کورد ي ؛ فهرهنگي
کورد ي - عره بي - فارسي ... هتد) تا راده يهک له کاري فهرهنگ نو سي
کورد يدا گرنگيان پي دراوه و ژماره يهک فهرهنگي کورد ي - بيگانه ، بيگانه -
کورد ي نوسراوه .

لهتهک ئهو جوره فهرهنگانه دا ، ههروه ها فهرهنگ هه ن که وشه ي
زمان يک به کهرهسته ي هه مان زمان ليک دده دهنه وه . ئهم فهرهنگانه ش چه شني
جياوازيان هه يه ... بهداخه وه له کاري فهرهنگ نو سي کورد يدا ، گرنگي
به م جوره فهرهنگانه که م دراوه (۱) .

- ۱ -

دهميټکه دهست به کاري فهرهنگ نو سي کورد ي کراوه و دانهري يه که م
فهرهنگي کورد ي کورد بووه . له سالي ۱۰۹۴ يک - ۱۶۸۲/۱۶۸۳ ي زدا

(۱) لهو باسه دا که ليروه دهستي پي دهکين - واته له باسي ئهو فهرهنگانه دا ، که هه ر له
زوه وه تا ئهمرو له ميرو ي فهرهنگ نو سي کورد يدا دانراون ، ئهو راستيه مان بو رون
دهبيته وه .

شاعیری مهزنی کورد ئه حمه دی خانج له ژیر ناوی (نهوبه هار) دا فرههنگوکیکی به شیعر بۆ یارمهتی دانی مندا لانی کورد له فیربۆنی زمانی عه ره بیدا نۆسیوه و له سه ره تادا په نهجی بۆ ئه وه راکیشاوه :

نه ژ بو صاحب رواجان
بلکی ژ بوچوکی د کرمانجان
ئهم فرههنگه چه ند جارێک له چاپ دراوه :

یهك - له پاشکۆی فرههنگه که ی یوسف ضیاء الدین پاشای خالیدی (۲) و دۆ -
له کتیبه که ی (لی کۆک) ی زانای ئه لماندا (۳) . . .

یه که م فرههنگی کوردی که له لایه ن ئه وروپایه کانه وه نۆسرابی ئه و فرههنگه ئیتالیای - کوردیه یه که قه شه ی ئیتالیای (ماوریزۆ گارزۆنی Maurizio Garzoni) له سالی ۱۷۸۷ دا له رۆما له پاشکۆی ئه و کتیبه دا که له باره ی زمانی کوردیه وه نۆسیویتی بلاوی کردۆته وه (۴) . ئهم فرههنگه ده ور و به ری پینج هه زار وشه ی ئیتالیایه که مانا کانیان به شیوه ی کوردی ئامیدی لیک دراوه ته وه و له چۆنیتی شهرح و روون کردنه وه و دانی مانای وشه دا به نیهت ئه و ده مه وه زۆر سه رکه وتوه و ته نانهت له گه ل ئه وه شدا که نزیکه ی (۲۰۰) سالی که به سه ر له چاپدانیدا تیپه زیوه ، هیشتا سۆد و که لکی هه ر به رده وامه .

له سالی ۱۲۱۰ ی که - ۱۸۹۵ ی ز دا شیخ ماری نۆدی له ژیر ناوی (احمدی) دا به شیعر فرههنگوکیکی عه ره بی - کوردی داناوه . ئهم فرههنگوکه هه ر له سالی ۱۹۳۶ دا دۆ جار له چاپ دراوه : یهك - له سلیمانی (۵) ، دۆ - له به غدا (۶) . پاش ئه وه ش گه لی جاری تر له چاپ دراوه ته وه .

له پاش نۆسینی ئه و چه ند کاره ی له سه ره وه ناومان بردن تا ناوه راستی سه ده ی نۆزده له م روه وه هتیج شتیکی وه ها نه نۆسراوه که شایانی باس بیت . ئه وه ی که هه بیت ته نها ئه و دۆ سه د وشه یه یه که له لایه ن ریج (۷) و ئه و ۲۷۳

(۲) یوسف ضیاء الدین پاشا الخالیدی المقدسی ، الهدیه الحمیده فی اللغة الكردیه ، استانبول ، ۱۲۱۰ ه - ۱۸۹۳ م .

(۳) Le Coq, Kurdische Texte, Berlin, 1903 ; T. I. II.

(۴) Maurizio Garzoni, Grammatica e vocabolario della lingua Kurda, Roma, 1787.

(۵) شیخ ماری نۆدی ، احمدی ، سلیمانی ، ۱۹۳۶ .

(۶) شیخ ماری نۆدی ، احمدی ، به غدا ، ۱۹۳۶ .

(۷) C. J. Rich, Narrative of a residence in Koordistan and on the site of ancient Niniveh, London, 1836 - 1837, pp. 394 - 398.

یه یه له «فهرهنگی بهراوردی همو زمان و شیوه کان» دا تۆمارکراوه (۸) .

له سه ره تای نیوهی دوه می سه دهی نۆزده دا لیکۆلینه وه له زمانی کوردی به گشتی و نۆسینی فهرهنگ به تایبه تی که وته بره و . له سالانی ۱۸۵۶ و ۱۸۵۷ و ۱۸۵۸ دا رۆژه لاتناسی به ناوبانگ ، زانای گه وهی رۆس – پیوتر لیخ سی کتیبی له باره ی کورد و کوردستانه وه بلۆکرده وه (۹) . که تا ئه مۆش له کتیبخانه ی کوردناسیدا هاوتایان که مه و به سه رچاوه یه کی ره سه ن ده ژمیترین . له کتیبی سییه میدا فهرهنگیکی کوردی (کرمانجی ژۆرۆ) – رۆسی (ل ۱ – ۸۴) ، وه کوردی (زازا) – رۆسی (ل ۸۵ – ۱۰۸) له چاپ داوه .

ئا. ژابا جگه له و خزمه ته ی که له تۆمار کردنی فۆلکلۆر و لیکۆلینه وه ی کورد و زمانه کهیدا کردۆیه تی ، له نۆسینی فهرهنگی کوردیدا کاریکی گه وه و خزمه تیکی بی شوماری کردوه . ئه م زانایه خاوه نی به که م فهرهنگی کوردی – فهرهنگی یه که له پاش خۆی به فرمانی ئه کادیمییه ی رۆسی له سالی ۱۸۷۹ دا فێردیناند یوستی بلۆوی کرده وه (۱۰) . ئه م فهرهنگه بریتیه له (۴۶۳) لاپه ره و (۱۵) هزار وشه ی کوردی که جگه له لیکدانه وه و شهرح کردنیان له دارشتن و دروست بۆن و پهیدا بۆنیان کۆلیوه ته وه و ههروه ها له گه ل وشه کانی فارسی و عه ره بی و تورکیدا بهراوردی کردوون .

ئا. ژابا ههروه ها دۆ فهرهنگی تریشی داناوه : فهرهنگی – رۆسی – کوردی ، وه کوردی – فهرهنگی – رۆسی که هیشتا به ده ستنۆسی ، ماونه ته وه و له ئارشیفی ئه کادیمییه ی زانستی سوئیت له لنینگراد هه لگراون .

П.С. Палас. Сравнительные словари
всех языков и наречий, СПб., 1787,
ч. I, № 77

(پ. س. پالاس ، فهرهنگی بهراوردی همو زمان و شیوه کان ، پیترسبورگ ، ۱۷۸۷) .

П. Лерх. Исследования об иранских
курдах и их предках северных халдеях,
СПб.. 1856. 1857. 1858

(پ. لیرخ ، لیکۆلینه وه له باره ی کورده کانی ئیزان و خالیدییه کانی سه رۆی باو باپیرانیانه وه ، پیترسبورگ ، به شی به که م ۱۸۵۶ ، به شی دوه م ۱۸۵۷ ، به شی سییه م ۱۸۵۸ .

A. Jaba, Dictionnaire kurde - francais, StPetresbourg, 1879. (۱۰)

س. ری - میسیونیر (مبشر) ی ئەمەریکایێ ماوەیەکی درێژ لە ناوچە ی
هەکاری ژیاوە و سالی ١٨٧٠ کورتە یەکی ریزمانی کوردی بلاو کردۆتەو (١١)
لە پاشکۆی ئەم کتێبەدا فەرەهەنگۆکیکی بیست لاپەژەیی کوردی - ئینگلیزی
نۆسیوە .

نزيك کوتایج سەدە ی نۆژدە روژەلاتناس - ئا. سۆتسین کتیبکی لە
بارە ی ریزمانی کوردیەو بلاو کردەو (١٢) که بەشی سییەمی بریتییە لە
فەرەهەنگۆکیکی کوردی - ئەلەمانی (ل ٢٨١ - ٣٤١) .

لە کتیبەکی س. ئا. یەگزاروڤدا که لە بارە ی ئەتنوگرافیای کوردەو
نۆسیویتی (١٢) ، چاومان بە دۆ فەرەهەنگۆک دەکەوێ : یەک - کوردی - رۆسی
(ل ١ - ٦٥) ؛ دۆ - رۆسی - کوردی (ل ٦٦ - ١٢٢) . یەکەم دەوری سی
هەزار ، دووهم - چوار هەزار وشە یەکی تیا یە .

سالی ١٨٩٣ یوسف ضیاءەددین پاشای خالیدی فەرەهەنگیکی کوردی -
عەرەبی لە ئەستەمبول لە چاپ دا (١٤) . ئەم فەرەهەنگە ، که (٣١٩) لاپەژە یە ،
لە سامانی فەرەهەنگ نۆسی کوردیدا کاریکی بە نرخە ... (١٥)

S. A. Rhea, Brief Grammar and vocabulary of the Kurdish Lan- (١١)
guage of the Hakari district in ((Journal of the American Oriental
Society)) , New Haven, 1872. Vol. X.

E. Prym and A. Socin, Kurdische Sammlungen, Abt I. II, S. Pbg, (١٢)
1887 - 1890.

С.А. Егизаров. Краткий этнографичес- (١٣)
кий очерк курдов Эриванской губернии,
"Записки Кавказского отдела импера-
торского Русского географического об-
щества", книжка XIII, выпуск 2, Тифлис,
1891

س. ئا. یەگزاروڤ ، میژۆبەکی ئەتنوگرافی کوردی پارێزگای یریقان ، «هەوالەکانی
لەقی قەفقاسیای کۆمەڵی جوگرافیای رۆسی ئیمپراتۆری » ، تفلیس ١٨٩١ .

(١٤) سەرچاوە ی ناوبراو ، یوسف ضیاءالدین پاشا الخالیدی المقدسی ، الهدية الحميدية في
اللغة الكردية ، استنبول ، ١٣١٠ هـ - ١٨٩٣ م .

(١٥) بۆ وەرگرتنی زانیاری پێر لە بارە ی ئەم فەرەهەنگەو ، بزووانە : مامۆستا نەجمەددین مەلا ،
گەنجینە یەکی پێر گەوهری کوردان ، گۆفاری «روژی نوێ» ، ژ ١٢ ، سلیمانی ، ١٩٦٠ ، ل

٢١ - ٢٥ .

میچەر سۆن له پاشکۆی ئەو کتێبه‌ی له ساڵی ۱۹۱۳ دا له لهندن بلاوی کردۆته‌وه (۱۶) ، فهره‌ه‌نگۆکی ئینگلیزی - کوردی (ل ۱۷۰ - ۲۸۹) داناوه . هه‌روه‌ها له‌و کتێبه‌شدا که له ساڵی ۱۹۱۹ دا له به‌غدا له چاپ دراوه (۱۷) ، فهره‌ه‌نگۆکی ئینگلیزی - کوردی چه‌فتا لاپه‌زه‌یی نو‌سیوه .

ساڵی (۱۹۱۶) ش. ف. نیکیتین فهره‌ه‌نگۆکی رۆسی - کوردی له ورمی بلاوکرده‌وه (۱۸) و دوا‌ی ئەوه به سی سال کتیبی ریزمانی میسیۆنیری ئەمه‌ریکایی ل. و. فۆسۆم دەرچۆ (۱۹) ، که فهره‌ه‌نگۆکی شازده لاپه‌ره‌یی له‌گه‌لدا بلاوکرده‌وه (ل ۲۶۲ - ۲۷۸) .

- ۲ -

پاش شه‌ری یه‌که‌می جیهان

له کوردستان :

له سالانی ۳۰ ی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ده‌وریکی نو‌ی له میژوی فهره‌ه‌نگ نو‌سی کوردیدا ده‌ست پێ‌ده‌کات و ئەمه‌ش یه‌کیک بو له ئەنجامه‌کانی قول بۆنه‌وه‌ی هه‌ستی نه‌ته‌وایه‌تی که یه‌کیک له به‌ره‌مه‌ رو‌شنیرییه گ‌رنگه‌کانی بریتی بو له بایه‌خ پێدانی خو‌ینده‌وارانی کورد خۆیان به لی‌کۆلینه‌وه‌ی زمان و ئەده‌ب و میژوی گه‌له‌که‌یان . کاری فهره‌ه‌نگ‌نو‌سی تا سالانی په‌نجا له چوارچێوه‌یه‌کی سست و ساده و ساکاردا مایه‌وه و ئەوانه‌ی له‌و ماوه‌یه‌دا بلاوکرانه‌ته‌وه و شایانی باسن بریتین له : یه‌که‌م - لیسته‌ی ئەو زاراوه کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌یانه‌ی چه‌لاده‌ت عالی به‌درخان له سالانی سی‌دا له به‌شیکی تایبه‌تی گو‌فاری «هاوار» دا له ژێر ناوی « فهره‌ه‌نگۆک » دا بلاوی کردۆته‌وه ؛ دووه‌م - ئەو زاراوانه‌ی مامۆستا عه‌لادین سه‌جادی له گو‌فاری « نزار » دا

E. B. Soane, Grammar of the Kurmanji or Kurdish Language, (۱۶)
London, 1913.

E. B. Soane, Elementary Kurmanji Grammar, Baghdad, 1919. (۱۷)

В. НИКИТИН. Краткий русско-курдский
военный переводчик, Урмия, 1916 (۱۸)

(ف. نیکیتین ، فهره‌نگی جه‌نگی رۆسی - کوردی ، ورمی ، ۱۹۱۶ .)

L. O. Fossum, A practical Kurdish grammar, Minneapolis, 1919. (۱۹)

بلاوی کردوته وه ؛ سیههم — فهرهنگو که هی ماموستا شاکر فهتاح که سالی
۱۹۳۶ له چاپی داوه (۲۰) ؛ چوارهم — ئهو فهرهنگه عهره بیج — کوردییهی ،
شاعیری کورد ماموستا عه بدوللا زیوهر سالی ۱۹۴۱ دایناوه (۲۱) ...

له ماوهی ئەم بیست ساڵهی دوايشدا هەندێ مامۆستای دڵسۆز لەم
مەیدانه پڕۆژەدا هەنگاوی گەورەیان ناوه و ژمارەیهك فهرههنگی بایه‌خداریان
بلاوکردۆته‌وه و کاری فهرههنگ نویسی کوردی پیشکەوتوه و پهره‌ی سه‌نده‌وه و
گه‌شه‌ی کردووه .

مامۆستا گئو موکریانجی ده‌وریکی گه‌وره و به‌رزى له میث‌رۆى فه‌ره‌ه‌نگ
نۆسى کوردیدا بینیه و ده‌ها سال له ژبانى لاوى و پیرى به‌و کاره‌وه بردۆته
سه‌ر و له ئه‌نجامدا چه‌ند فه‌ره‌ه‌نگیکی داناوه :

« رابەر » — فهره‌نگی قوتابخانه‌ی عه‌ره‌بی و کوردیه ، له سالی ۱۹۵۱ له چاپخانه‌ی کوردستان له هه‌ولێر ده‌رچوو (۲۲) . ئهم فهره‌نگه‌ی نزیکه‌ی (۱۵) هه‌زار وشه‌ی عه‌ره‌بیه ، که ماناکانیان به کوردی لێدراوه‌ته‌وه . له کردنه‌وه‌ی مانای وشه ، له وه‌رگیزانی وشه عه‌ره‌بیه‌کاندا بۆ کوردی ، له شهرح کردنی ئه‌و وشه عه‌ره‌بیانه‌ی له کوردیدا به‌رامبه‌ریان نییه به تێکرایه‌ی سه‌رکه‌وتوه . هه‌رچه‌نده پتر له ۲۰ سال به سه‌ر ده‌رچۆنی ئهم فهره‌نگه‌دا تێپه‌ژبوه ، به‌لام تاكو ئیستا سو‌د و که‌لکی هه‌ر به‌رده‌وامه .

له سالی ۱۹۵۵یشدا فهزهنگیکی کوردی - عه ره بج - فارسی -
 فهرهنگی - ئینگلیزی له ژیر ناوی « کولکه زێڤینه » دا بلاو کرده وه (۲۲) .
 وشهکانی ئەم فهزهنگه به سهر (۵۹) باسی بچۆکدا دابهش کراون و له ههر
 باسیکدا زور بهی ئەو وشانه بهرچاو ده کهون که په یوه ندییان بهو باسه وه
 ههیه . ههرچهنده لهم فهزهنگه دا ناتهواوی و کهم و کورتی ههیه ، بهلام

(۲۰) شاکر فلاح ، فەرھەنگۆک ، ئینگلیزی - کوردی و کوردی - ئینگلیزی ، رەواندۆز ۱۹۳۴ .

(۲۱) ئەم فەرھەنگە کە تەرجەمەى فەرھەنگى «اخترى» يە ، وەك دانەر نۆسیویىتى لە بیست و پینجى مانگى تەمۆزى ۱۹۶۱دا تەواو بوە . بەلام بەداخەوہ تاكو ئیستا لە چاپ نەدراوہ و بە دەستنۆسى ماوہ تەوہ . ئەم دەستنۆسە کە دۆ دەفتەرى گەورە یە لە کتیبخانەى « کۆزى زانیارى کورد » دا پارێزراوہ .

(۲۲) گبو موکریانى - «رابەر» ، فهره نگیکی قوتابخانه یی عاره بی و کوردییه ، هه ولیر، ۱۹۵۰ .

(۲۳) گيو موکرياني - « کولکه زيرينه » ، کوردی - فارسی - عره بی - فرنسی - انگلیزی ، چاپی به کم ، ههولیر ، ۱۹۵۵ .

(۲۴) گیو موکریانى - « کولکه زیږینه » ، کوردی - فارسی - عربی - فرانسې - انګلیزى ، چاپى دوهم ، ههولیر ۱۹۶۶ .

دەتوانرى بەشى زۆرى ئەو ناتەواويانە بخرىتە ئەستۆى دواكەوتنى زانستى
فەرھەنگ نوسى كوردى لەو سەردەمەدا .

مامۆستا گيو موكرىانچ لە سالى ۱۹۶۶دا چاپى دووھى «كۆلكەزىزىنە»ى
دەركرد (۲۴) . چاپى دووھى برىتيە لە ھەلبژىرتى و پتر كردن و ھەروەھا لەگەل
چاپى يەكەمىدا گەلىك جياوازى ھەيە و زۆر لەو كەم و كورتىيانەى لە چاپى
يەكەمدا ھەبۆن چاركدوھ .

سالى ۱۹۶۱يش فەرھەنگىكى كوردى – ەرهەبى لەژىر ناوى فەرھەنگى
«مەھاباد»دا بلاوكردەوھ (۲۵) . ئەم فەرھەنگە چ لە بارەى زۆرى وشەوھ و چ
لە بارەى شىوھ و شىواز و جۆرى دانانىوھ ، گەلىك باشتەرە و كەم و كورتى
كەمتەرە وەك لەوانەى پىشۆى . ژمارەى وشە كوردىيەكانى ئەم فەرھەنگە
نزىكەى (۳۰) ھەزار وشەيە – واتە دۆ ئەوھندەى فەرھەنگى «رابەر» ە . لە
جۆرى رىز كردن و رىكخستنى وشەكاندا و لە چۆنىتى لىك دانەوھ و
يەكالا كردنەوھ و دانى ماناى وشەدا لەسەر رىگايەكى نوئى و راست و جوان
رۆىشتوھ .

جگە لەو فەرھەنگانەى باسمان كردن ، مامۆستا گيو موكرىانچ
فەرھەنگى «كوردستان»ىشى داناوھ . ئەم فەرھەنگە كە كوردى – كوردىيە
ھىشتا لە چاپ نەدراوھ (۲۶) .

سالى ۱۹۵۵ مامۆستا عىززەددىن مەلا مستەفا «فەرھەنگۆك بۆ
قوتابىيانى كورد»ى بلاوكردەوھ (۲۷) . ناوھرۆك و مەبەستى ئەم بەرھەمە ،
وەك دانەر خۆى لەسەر بەرگ و لە پىشەكەيدا پەنجەى بۆ راكىشاوھ ،
لىكدانەوھى ماناى وشە ەرهەبىيەكانى كتىبى خويندەوھى ەرهەبى پۆلى
چوارەم و پىنجەم و شەشەمى سەرەتاى و ئاسان كردنى كار و پاشەكەوت
كردنى كاتى قوتابىيانى كوردە لە تىگەىشتنى ئەو وشانەدا ، كە لە پاشكۆى
كتىبەكانىندا تۆمار كراون .

شىخ محەمەدى مەردۆخ كە زانايەكى بە ناوبانگ و ناسراوى كوردە ، لە
مەيدانى دانانى فەرھەنگى كوردىدا ھەول و كۆشىيىكى زۆرى داوھ . ئەوھى
شاىيانى باسە ئەوھە كە فەرھەنگىكى «كوردى – فارسى – ەرهەبى» لە

(۲۵) گيو موكرىانچ – «مەھاباد» ، فەرھەنگىكى قوتابخانەى كوردى و ەرهەبىيە ، ھەولير ،
۱۹۶۱ .

(۲۶) بۆ وەرگرتنى زانىارى پتر لە بارەى فەرھەنگەكانى مامۆستا گيو موكرىانچ ، بزووانە :
ئەوژەحمانى حاجى مارف ، چالاكى مامۆستا گيو موكرىانچ لە مێژۆى فەرھەنگ نۆسىنى
كوردىدا ، رۆژنامەى «ھاوكارى» ، ژ ۱۰۰ – ۱۰۴ ، بەغدا ، ۱۹۷۲ .

(۲۷) عىززەددىن مەلا مستەفا ، فەرھەنگۆك بۆ قوتابىيانى كورد ، بەغدا ، ۱۹۵۵ .

سالی ۱۹۵۶دا له تاران له چاپ داوه (۲۸) . ئهم کاره به راستی کوششیکې گه وره و نوسراویکی به نرخ و نایابه و کهلینیکې گه وره ی له کاری فرههنگ نوسی کوردیدا پزکردوتهوه . بهلام له گهل تهوهدا چهند کم و کورتیه کی تیدا ده بیری ، وهك تهوه ی که هندی وشه ی دروست کراو کهوتوته ته ناو فرههنگه کهوه که له زمانی کوردیدا نین و له گهل دهستوری زمانی کوردیدا ناگونجین ، یاخود ژماره یهك وشه ی عهره بی و فارسی وه های تومار کردوه که کورد به کاریان ناهین . له لیکدانهوه و شهرحی وشه شدا ناتهواوی و ئالوزی ده بیری . ناتهواوی هره گه وره ی ئهم فرههنگه تهوه ته که به دهست نوسراوه تهوه و به زهنکوگراف له چاپ دراوه . نوسینه وه کهشی به شیوه یه کی فارسی شکسته یه . تهوهش بوه به هو ی تهوه کوردی عیراق که فارسی نازان له سنوریکی تهسکدا نه بی کهلکی لی وهرنه گرن . . . بهلام هیشتا ئهم کم و کورتیانه تهو کاره به نرخه بی بایهخ ناکهن .

تاوه کو سالی ۱۹۶۰ فرههنگیکې کوردی - کوردیمان نه بو . ههست و چالاکی ماموستا شیخ محمدهدی خال ئهم کهله بهریان بو پز کردینهوه . تهوه بو له سالی ۱۹۶۰ - ۱۹۶۴دا بهرگی یه کم و دووه می فرههنگی «خال» ده رچو (۲۹) ، که تا کوتایح پیتی (ف) ده گریتهوه . ماموستا خال باشماوه کهشی خستوه ته ژیر چاپهوه .

فهرههنگی « خال » یه کیکه له فرههنگه سهرکهوتوه کانی کوردی و بهره میکی به نرخ و بایه خداره و به گشتی له سهر شیوه یه کی جوان و راست دانراوه و گهلک لهو گرانی و ناتهواویانه ی که له فرههنگه کانی پیش تهودا هه بون ئهم ئاسانی کردون و پزی کردونه تهوه .

بو لیکدانهوه و کردنه وه ی مانای وشه نوسهر چهند ریگایه کی راست و زانستی گرتوه . بو تهو وشانه ی که بتوانری به یهك وشه مانایان نشان بدری نیشانی داوه . تهو وشانهش که پیوستان به شهرح بوبیت شهرحی کردون . له زور شوینیشدا بو ئاسان کردنی تیگه یشتن له مانای وشه و بو فیربونی به کار هیئانی وشه ، وهك نمونه رسته ی ئاسان و ریک و پیک هیئاوه تهوه . . .

ههرچه نده چهند ناتهواوی و کم و کورتیه کی کم له « فرههنگی خال » دا هیه ، بهلام تهو ناتهواویانه به جوړیک نین له نرخي فرههنگه که کم بکه نهوه . به گشتی فرههنگی «خال» فرههنگیکې سهرکهوتوه و کاریکی گرنک و پیوسته ، بهرهمی رهنجی چهند سالی ماموستا خاله له نواندنی

(۲۸) شیخ محمدهدی مردوخ ، فرههنگی « مردوخ » ، تاران ، ۱۹۵۶ .

(۲۹) شیخ محمدهدی خال ، فرههنگی « خال » ، ب ۱ - ۲ ، سلیمانی ، ۱۹۶۰ - ۱۹۶۴ .

هونه‌ریکی به‌رز له دانانی یه‌که‌م فهره‌هنگ‌دا له کوردیه‌وه بو کوردی (۲۰) .

سالی ۱۹۶۲ مامۆستا عه‌لئه‌ددین سه‌جادی فهره‌هنگیکی « کوردی - عه‌ره‌بی - فارسی » بلاوکرده‌وه (۲۱) مامۆستا له‌م نۆسراوه‌دا جگه‌ له‌ پێشه‌کی که‌ به‌ هر سی زمان - واته‌ کوردی عه‌ره‌بی و فارسی نۆسیویتی ، به‌ تایبه‌تی له‌ که‌م و کورتی و چه‌له‌مه‌ی ئیملای کوردی دواوه‌ ، هه‌روه‌ها له‌ (۱۵) لاپه‌زه‌یه‌ک‌دا له‌ سه‌ر ریزمانی کوردی نۆسیوه‌ و له‌ چه‌ند شتیکی پێویست و سه‌ره‌تایج بو‌ فێربۆنی زمان و به‌کار هێنانی فهره‌هنگ کۆلیوه‌ته‌وه‌ .

نۆسه‌ر وشه‌کانی ئه‌م فهره‌هنگه‌ی به‌سه‌ر (۱۷) باسی فراواندا دابه‌ش کردوه‌ و ئه‌وه‌ی شایانی باسه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ له‌ هر باسیک‌دا زوربه‌ی ئه‌و وشانه‌ به‌ر چاو ده‌که‌ون که‌ په‌یوه‌ندیان به‌ سه‌رباسه‌که‌یا نه‌وه‌ هه‌یه‌ و بی‌گومان ئه‌مه‌ش یه‌کیکه‌ له‌ رووه‌ چاکه‌کانی فهره‌هنگه‌که‌ ... به‌لام به‌داخه‌وه‌ هه‌ندیک‌ که‌م و کورتی به‌ر چاو ده‌که‌ون که‌ بوون به‌ هۆی ئالۆزکردن و شتیواندنی هه‌ندی رۆی ئه‌و نۆسراوه‌ . به‌ وینه‌ ده‌بینین له‌ ریزکردنی وشه‌کاندا ناریکی زۆره‌ و ئه‌مه‌ش بووه‌ته‌ هۆی زه‌حمه‌ت کێشان له‌ دۆزینه‌وه‌ی وشه‌دا . هه‌روه‌ها زۆر جار له‌ ژێر سه‌رباسه‌کاندا وشه‌ ده‌بینرێن که‌ په‌یوه‌ندیان له‌ گه‌ل سه‌رباسه‌که‌دا نییه‌ یاخود زۆر وشه‌ که‌ په‌یوه‌ندیان هه‌یه‌ و که‌چی نه‌نۆسراون . ئه‌مانه‌ و چه‌ند ناته‌واویه‌کی‌تر ، وه‌ک دۆیات‌کردنه‌وه‌ له‌ تۆمارکردنی وشه‌دا و هه‌له‌ی ئیملا ... ده‌بینرێن .

« فهره‌هنگا کوردی » ، که‌ مامۆستا جگه‌ر خوین دایناوه‌ ، له‌ سالی ۱۹۶۲دا به‌رگی یه‌که‌م و دوهمی له‌ به‌غدا چاپ‌کراوه‌ (۲۲) .

ئه‌م فهره‌هنگه‌ که‌ کوردی - کوردیه‌ و به‌ شتیوه‌ی کرمانجی ژۆروه‌ بی‌شک ده‌وری خۆی بینیه‌ و ده‌بینی ، به‌لام به‌داخه‌وه‌ له‌م فهره‌هنگه‌دا که‌م و کورتی و ناته‌واوی ئیجگار زۆره‌ . ئه‌گه‌ر ئه‌م فهره‌هنگه‌ له‌ گه‌ل فهره‌هنگی « رابه‌ر »ی مامۆستا گیو موکریانج ، که‌ له‌ سالی ۱۹۵۰دا ده‌رچوووه‌، یا له‌ گه‌ل فهره‌هنگی « خال »ی مامۆستا شیخ محهمه‌دی خال ، که‌ به‌رگی یه‌گه‌می له‌

(۲۰) له‌ ژماره‌ ۱۹ - ۲۲ی سالی ۱۹۷۱ی رۆژنامه‌ی « هاوکاری »دا له‌ ژێر ناوی « فهره‌هنگی خال »دا ، وه‌ له‌ ژماره‌ ۱۰۵ - ۱۰۸ی سالی ۱۹۷۲ی هه‌مان رۆژنامه‌دا له‌ ژێر ناوی « چه‌ند رۆنکردنه‌وه‌ و به‌لکه‌ و تێبینیه‌کی‌ نوێ ده‌رباره‌ی فهره‌هنگی خال »دا زنجیره‌یه‌ک‌ وتارم له‌ باره‌ی فهره‌هنگی ناوبراوه‌وه‌ بلاوکرده‌وه‌ و به‌ دۆر و درێژی باسی زۆر رۆی ئه‌و کاره‌م تیا کردوه‌ .

(۲۱) عه‌لئه‌ددین سه‌جادی ، ده‌ستۆر وه‌ فهره‌هنگی زمانی کوردی - عه‌ره‌بی - فارسی ، به‌غدا ، ۱۹۶۲ .

(۲۲) جگه‌ر خوین ، فهره‌هنگا کوردی ، ب ۱ - ۲ ، به‌غدا ، ۱۹۶۲ .

سالی ۱۹۶۰ دا بـلاو کراوه ته وه به راورد بکهین ، نه وه ده بینین که کم و کورتی « فرههنگا کوردی » گه لیک زۆرتره وهک لهو دۆ فرههنگه ی له شهروه نویمان بردن ، له گهـل ئه وه ی فرههنگی مامۆستا جگهر خوین له پاش فرههنگی « رابهـر » و « خال » دهـرچوه . لیره دا وا دهـرده که وی که مامۆستا جگهر خوین سوودی لهو فرههنگه کوردییانه نه بینیه که له پیش فرههنگه که ی نهو دهـرچوون و زۆر کاری ئالۆزیان خاو کردۆته وه و بهـسهر گهـلیک کۆسپدا سهـرکه وتۆن (۲۲) .

مۆسا عهـنـتهـر سالی ۱۹۶۷ له ئهـستهـمبۆل فرههنگی کوردی – تورکی له چاپدا (۲۴) . ئهـم فرههنگه ، که بهـکهـم فرههنگه له کوردیه وه بۆ تورکی ، دهـور و بهـری (۱۰) ههـزار وشهـیهـک دهـییت . جگه له وه ، دانهـر له پاشکوی ئهـم نۆسـراوهـدا ههـندی له دهـنگهـکانی زمانی کوردی دواوه .

سالی ۱۳۴۷ ی . ش . – ۱۹۶۸ ی ز له تاران م . ئهـورهـنگ بهـرگی بهـکهـمی « فرهنگ کردی » ی بـلاو کرده وه (۲۵) ، که تهـنیا پیتی (آ – ب) دهـگریته وه . لهـم بهـرگهـدا ۶۴۰۰ وشهـی کوردی تومار کراوه و بهـ شیوهـیهـکی باش مانایان به فارسی لیکدراوه ته وه . ئهـم فرههنگه که کوردی – فارسیه ، کاریکی سهـرکه وتۆ و نایابه . . . نۆسهـر بۆ بهـجی هینانی ئهـم ئهـرکه ، سوـدیکی زۆری له کاری فرههنگ نۆسی کوردی (به تابهـتی له فرههنگی خال و مهـردۆخ و « مهـهاباد » ی گبو موکریان و توفیق وهـبی) وهـرگرتوه (۲۶) .

مامۆستا مهـلا عهـبدولکهـریمی مودهـزیسیش ، سالی ۱۹۷۰ فرههنگی عهـرهـبی – کوردی بهـ شیعر له چاپدا (۲۷) . ئهـم فرههنگه ، که لهـسهـر شیوهـی فرههنگی « نهـوبهـهار » ی ئهـحمهـدی خان و « ئهـحمهـدی » ی شیخ مارفی نۆدی دانراوه ، بهـرهـمیکی بهـنرخه له کاری فرههنگ نۆسی کوردیدا بهـنیازی مندالان فیره وشهـی عهـرهـبی کردن . ئهـم نۆسـراوه بریتییه له (۱۱۲) لاپهـزه و چهـند باسیکی گرنگ و پێویست .

(۲۲) بۆ وهـرگرتنی زانیاری تهـواو سهـبارهـت بهـم فرههنگه ، بـزوانه : ئهـو زنجیره وتارهـی که نۆسهـری ئهـم باسه له ژماره ۱۳۷ – ۱۳۸ ی سالی ۱۹۷۲ ی رۆژنامهـی « هاوکاری » دا له ژیر ناری « فرههنگه که ی مامۆستا جگهر خوین » دا بـلاوی کرده ته وه .

Musa Anter, Ferhanga Kurdi - Tirki, Istanbul, 1967. (۲۴)

(۲۵) م . اورنگ ، فرهنگ کردی ، تهران ، ۱۳۴۷ .

(۲۶) بـزوانه : ههـمان سهـرچاوه ل ه .

(۲۷) مهـلا عهـداکریمی مدرس – « دۆ زشته » ، فرههنگی عهـرهـبی و کوردیه بهـهـلبهـست ، بهـغدا ، ۱۹۷۰ .

سالی ۱۹۷۱ مامۆستا عەبدولقادر بەرزنجی « فەرھەنگی زانیاری » (۲۸) ،
 سالی ۱۹۷۲ - ۱۹۷۳ مامۆستا مەعروف قەرەداغی « فەرھەنگی کشت و
 کال » (۲۹) و سالی ۱۹۷۴ مامۆستا کەمال جەلال غەریب « فەرھەنگی
 زانیاری » (۴۰) یان بلۆکردهوه . بێگومان ئەم سێ فەرھەنگە کاریکی گەورە و
 پێویستن و جێگای خۆیان لە کتێبخانەی کوردیماندا بەگشتی و سامانی
 فەرھەنگ نۆسیماندا بە تاییەتی گرتوو و هەروەها کەلێنێکی باشیان
 پێکردۆتەوه . هەرچەندە لەم سێ فەرھەنگەدا هەندێ کەم و کورتی هەیە ،
 بەلام وەک تەجرووبەی یەکەم لەو مەیدانەدا سەرکەوتویی خۆیان نیشان داوه .

لەم دۆ سێ سالی دوایدا (۴۱) ، مامۆستا محەمەد ئەمینی میسری
 سەیدیان لە مەهاباد فەرھەنگۆکیکی کوردی - فارسی - عەرەبی
 بلۆکردهوه (۴۲) . ئەم فەرھەنگۆکە ، بە تاییەتی لە شیوازی رێکخستنی و
 لە چۆنیەتی لیکدانەوهی مانای وشە کوردییەکانیدا کەم و کورتی زۆر تێدا
 بەراستی ئەم بەرھەمە لەچاو کاری فەرھەنگنۆسی کوردی ئەمژۆدا ، کاریکی
 زۆر سادە و ساکارە .

ئەوهی پەيوەندی بە دارشتن و دانان و دۆزینەوه و هەلبژاردن و
 وەرگێزانی زاراوهوه هەبێت ، ئەوهیە کە تا سالانی ۶۰ ئەم کارە بە شیوهیەکی
 سست و سادە و ساکار بۆ بەلام لە شۆرشی چواردهی تەمۆزەوه پێشکەوت و
 پەرهی سەند . بەرھەمی ئەم دەورە بریتیە لە : ئەو زاراوه زانستیانیە لە
 لایەن چەند لیژنەییەکی تاییەتی جیاوازهوه دانراون و داریژراون و لە چەند
 ژمارەییەکی سالی ۱۹۶۰ی گوٹاری « رۆژی نوێ » دا بلۆکراونەتەوه . راستە
 لە وەرگێزان و دارشتن و داتاشینی ئەم زاراوانەدا ناتەواوی و کەم و کورتی
 ئێجگار زۆرن ، وەک لە وتارەکی مامۆستا جەمال نەبەزدا (۴۳) کە زەخنی تیا

(۲۸) عەبدولقادر بەرزنجی ، فەرھەنگی زانیاری ، سلیمانی ، ۱۹۷۱ .

(۲۹) مەعروف قەرەداغی ، فەرھەنگی کشت و کال ، ب ۱ - ۲ ، بەغدا ، ۱۹۷۲ - ۱۹۷۳ .

(۴۰) کەمال جەلال غەریب ، فەرھەنگی زانیاری ، عەرەبی - کوردی ، ب ۱ - ۲ ، سلیمانی ،
 ۱۹۷۴ .

(۴۱) ئەم فەرھەنگۆکە دەست خەتە و زەنگۆگرافی وەرگراوه . نە سالی نۆسینی و نە سالی
 بلۆکردنەوهی لە هێچ شوێنێکدا تۆمار نەکراوه . بەداخەوه ، نەمانتوانی سالی نۆسینی
 دەست نیشان بکەین . هەرچی سالی بلۆکردنەوهیەتی ، لەو رایەداین کە ئەم دۆ سێ
 سالی دوا بێت .

(۴۲) محەمەد ئەمینی میسری سەیدیان ، خود آموز سە زبان ، کردی - فارسی - عەرەبی .

(۴۳) جەمال نەبەز ، زاراوهکانی لیژنەیی ریاضیات لە ژێر وردهبینی لیکۆلینەوهدا ، گوٹاری

« رۆژی نوێ » سالی ۱۹۶۰ ، ۶ ، ل ۱۰۲-۱۰۹ ، ۷ ، ل ۱۱۲-۱۲۱ ، ۸ ، ل ۸۵-۹۱ .

له زاراوه‌کانی لیژنه‌ی ریاضیات گرتوه — خراوته پيش چاو ، به‌لام له‌گه‌ل
نه‌وه‌شدا ئهم به‌رهمه‌ ده‌وری خوی بینوه و ده‌بینی . دوا به‌ دواي ئهم
زاراوانه له لایه‌ن نه‌قابه‌ی مامۆستایانی سلیمانییه‌وه فهره‌نگۆکی «زاراوه‌ی
زانستی» ده‌رچۆ که ۹۷ لاپه‌زه‌یه . مامۆستا غه‌فور ره‌شید له زاراوه‌کانی
به‌شی جوگرافیا کۆلیوه‌ته‌وه و ره‌خنه‌ی به‌جیتی لی‌گرتوه‌(۴۴) .

له سالی ۱۹۶۰ دا مامۆستا جه‌مال نه‌به‌ز له ژیر ناوی «هه‌ندیك زاراوه‌ی
زانستی» دا فهره‌نگۆکیکی له چاپ دا(۴۵) . له سالی ۱۹۶۰ — ۱۹۶۱ یشدا
به‌ روئیۆ سه‌د نوسخه‌یه‌کی کتیبیکی له ژیر ناوی «فهره‌نگۆکی زانستی» دا
بلاوکرده‌وه(۴۶) . یه‌که‌م — نزیکه‌ی سی سه‌د ، وه‌ دووهم — ده‌ور و به‌ری سی
هه‌زار زاراوه‌یه‌ک یان تیا به‌ .

دواي بلاو‌بو‌نه‌وه‌ی ئه‌و چه‌ند به‌زه‌مه‌ی له سه‌ره‌وه ناومان بردن، ماوه‌ی
ده‌ سالیك له‌م رووه‌وه هه‌چ شتیکی وه‌ها له چاپ نه‌دراوه که شایانی باس
بیت . به‌لام له ریکه‌وتنه‌ میژویه‌که‌ی مارتی ۱۹۷۰ وه‌ ديسان هه‌ست به
بزوتنه‌وه‌ی ئهم کاره ده‌که‌ین :

سالی ۱۹۷۱ له لایه‌ن لیژنه‌یه‌کی تایبه‌تییه‌وه ، که ژماره‌یه‌ک له زانا و
کوردی زانی به‌ توانا هاوبه‌شیان تیدا کردوه فهره‌نگۆکیک که بریتییه له
کومه‌لیك وشه و زاراوی عه‌ره‌بی — کوردی له ژیر ناوی «فهره‌نگۆکی
زاراوه‌ی پارێزگای سلیمانی» دا له چاپ درا(۴۷) . ئهم فهره‌نگۆکه نزیکه‌ی
(۱۴۰۰) وشه‌یه‌ک ده‌بیت و بو مه‌به‌ستی نامه‌ نو‌سین له نیوان دام و ده‌زگا‌کانی
فه‌رمانزه‌وایدا دانه‌وه(۴۸) .

به‌ژیوه‌به‌ریتی گشتی خویندنی کوردی له ژماره (۴) ی سالی ۱۹۷۲ ی
گۆفاری «به‌روه‌رده و زانست» دا که ۱۹۶ لاپه‌زه‌یه ، فهره‌نگیکی کوردی —
عه‌ره‌بی بلاوکرده‌وه(۴۹) . که بریتییه له‌و زاراوانه‌ی بو قوتابخانه‌کان پتویستن .

(۴۴) غه‌فور ره‌شید ، سه‌رنجیک له په‌راوی زاراوه‌کانی زانستی کوردی ، گۆفاری «روژی نوی» ،
سالی ۱۹۶۰ ، ژ ۱۲ ، ل ۲۷ — ۳۵ .

(۴۵) جه‌مال نه‌به‌ز ، هه‌ندیك زاراوه‌ی زانستی ، سلیمانی ، ۱۹۶۰ .

(۴۶) جه‌مال نه‌به‌ز ، فهره‌نگۆکی زانستی ، هه‌ولیر ، ۱۹۶۰ — ۱۹۶۱ .

(۴۷) زاراوه‌ی پارێزگای سلیمانی ، ۱۹۷۱ .

(۴۸) بو وه‌رگرینی زانیاری پتر له باره‌ی ئهم فهره‌نگۆکه‌وه بزوانه : نه‌وزه‌حمانی حاجی ماری ،
چه‌ند سه‌رنجیک ده‌رباره‌ی زاراوی پارێزگای سلیمانی ، روژنامه‌ی «هاوکاری» به‌غدا ،
۱۹۷۳ ، ژ ۱۶۱ — ۱۶۲ .

(۴۹) بزوانه : گۆفاری «به‌روه‌رده و زانست» ، به‌غدا ، ۱۹۷۲ ، ژ ۴ .

سالی ۱۹۷۴ یش له ژماره (۷ - ۸) ی هه مان گوڤاردا ، تیکرای ئه و زاراوانه یان کو کردۆته وه ، که له فهره هنگۆکی کتییی قوتابخانه کاندایان کردۆته وه (۵۰) .

کۆزی زانیاری کورد به شیوه یه کی زانستی و فراوان گرنگی به مەسهله یه داوه و چاکی مهردایه تی به لادا کردوه . و ریبازیکی زانستی دیار کردوه بۆ ئه وه ی له سنۆری توانادا بتوانیت به ره مه میکی کامل بخاته بهر دهست . تا کو ئیستا له کۆزی زانیاری کوردا ژماره یه کی زۆر له زاراوی کوردی هه لبژیراوان و دارژیراوان و داتاشراوان . ئه نجامی ئه و هه ول و کۆشه ش ، ئه و چوار لیسته یه یه ، که له هه ر چوار ژماره ی گوڤاری کۆزدا (۵۱) و به سی کتییی سه ره به خۆ (۵۲) . بلاو کراونه ته وه . ئه گه ر که م و کورتیه کی که م له کاری ئه و زاراوانه دا هه بی ، خۆ رووه باشه که ی و پوختی و نایابییه که ی و شیوه زانستییه که ی به جۆریکه ، که تا ئه مژۆ له کاری زاراوی کوردیدا هاوتای نییه .

جگه له و فهره هنگ و فهره هنگۆکانه ی له سه ره وه ناومان بردن ، له م رووه هه ندیک کار هه ن که به دهسته وه ن . ئه وه ی له ناویاندا سه رنج راده کیشی و پتویسته په نجه ی بۆ رابکیشین ، فهره هنگی به کگرتۆی کوردی - کوردیه ، که لیژنه ی فهره هنگی کۆزی زانیاری کورد خه ریکه دای ئه نی . به گویره ی ئه و نه خشه یه ی بۆی کیشراوه ، ده بی ئه م فهره هنگه . گه وره ترین و زانستی ترین فهره هنگی کوردی بیت و هه مۆ وشه کانی کوردی به شیوه کانیه وه بگریته وه .

له به کیتی سۆقیت :

بایه خ دان به کوردناسی له زۆسیادا دوا ی شوژی ئۆکتۆبه ر ئه وه نده ی تر په ره ی سه ند و بۆنی که مینه یه کی کورد له م ولاته دا و ئه و گۆزانه هه ره

(۵۰) بزوانه : گوڤاری « پهروه رده و زانست » ، به غدا ، ۱۹۷۴ ، ژ ۷ - ۸ .

(۵۱) بزوانه : « گوڤاری کۆزی زانیاری کورد » ، بهرگی به که م ، بهشی به که م ، ل ۱۹ - ۵۲۶ ؛ بهرگی دوهم ، ل ۱۶۶ - ۲۱۸ .

(۵۲) زاراوی کارگیزی ، دانان و لیدوانی ئه نجومه نی کۆز ، پیشه کی و ریکخستنی د . که مال مه ره ر ، به غدا ۱۹۷۳ - ۱۹۷۴ ؛ زاراوی هه مه چه شنه ، دانان و لیدوانی ئه نجومه نی کۆز و لیژنه کانی ، پیشه کی و ریکخستنی د . ئه وژه حمانی حاجی ماری ، به غدا ۱۹۷۴ ؛ زاراوی هه مه چه شنه ، دانان و لیدوانی ئه نجومه نی کۆز و لیژنه کانی ، پیشه کی و ریکخستنی د . ئه وژه حمانی حاجی ماری ، به غدا ۱۹۷۴ ؛ لیسته ی چواره می زاراوه کانی کۆز ، دانان و لیدوانی ئه نجومه نی کۆز و لیژنه کانی ، پیشه کی و ریکخستنی د . ئه وژه حمانی حاجی ماری ، به غدا ۱۹۷۵ .

گه وره یه به سهر ژبانی نوییان دا هات بۆنه هۆیه کی گرنگ و نویی گه شه کردن و پیشکەوتنی کوردناسی سوڤیت و یه کیك له ئەنجامه ههره گرنگه کانی ئەوه بو که پاش ماوه یهك زۆله کانی ئەم که مینه یه خوشیان چاکیان لی کرد به لادا و چالاکانه هاتنه کۆزه وه .

پهره سه نندی فهرهنگ نویی ، بێ گومان ههروه ها به سته یه به پهره سه نندی کوردناسی سوڤیت خۆیه وه و له راستیدا یه کیكه له رووه ههره دیار و گه شه کانی . بۆ نمونه ده بینین :

سالی ۱۹۳۳ له یریفان فهرهنگیکی ئهرمه نی - کوردی (۵۲) ، وه سالی ۱۹۳۵ فهرهنگیکی زاراوه ی ئهرمه نی - کوردی (۵۴) بلاو کرایه وه . یه که میان نزیکه ی (۳۰۰) لاپه ره و دووه میان ده ور و به ری (۵۰) لاپه ره ده بی . ههر چه نده نو سه رانی ئەم دۆ فهرهنگه هه ندیک وشه ی کوردی وایان دا رشتوه که له گه ل ده ستۆری زمانی کوردیدا نا گونجین ، به لام له گه ل ئەوه شدا ئەم دۆ فهرهنگه ده وری خۆیان بینوه .

سالی ۱۹۵۷ فهرهنگیکی نویی ئهرمه نی - کوردی بلاو کرایه وه (۵۵) . ئەم فهرهنگه بریتیه له (۳۵۲) لاپه ره و (۲۳) هه زار وشه یهك . ههر چه نده ئەم فهرهنگه له گه لی رووه وه له وانی پیشۆ چاکتر و سه رکه وتۆتره ، به لام له گه ل ئەوه شدا که م و کورتی زۆره ، به تایبه تی له وه ی که به شه کوردیه که ی گه لیك وشه ی رۆسی و ئهرمه نی وه های تی که وتوه که کورد به کاریان نا هین و ههروه ها به زۆر پاشگری (ی ، تی ، چی) یان لکاندوه به هه ندیک وشه وه و وشه ی چه وت و نا زاستیان لی دروست کردۆن .

ههر له هه مان سالا دۆ فهرهنگی دیکه بلاو کرانه وه ، یهك : رۆسی - کوردی (۵۶) ، دۆ : کوردی - رۆسی (۵۷) . فهرهنگی یه که م که دوکتۆر ئی .

(۵۳) خه به رناما ژ زمانی فه له یی - کورمانجی ، ره وان ، ۱۹۳۳ .

(۵۴) خه به رناما تیرمینۆلۆجی یی فه له یی - کورمانجی ، ره وان ، ۱۹۳۵ .

(۵۵) سه مه ندی سیابه ند ، نارامی چاچان ، خه به رناما ئهرمه نی - کوردی ، یریفان ، ۱۹۵۷ .

(۵۶) И.О. Фаризов. Русско-курдский словарь, Москва, 1957

(ئی . ئۆ . فاریزوف ، فهرهنگی رۆسی - کوردی ، مۆسکو ، ۱۹۵۷) .

(۵۷) Ч.Х. Бакаев. курдско-русский словарь, Москва, 1957

(چ . خ . باکایف ، فهرهنگی کوردی - رۆسی ، مۆسکو ، ۱۹۵۷) .

فاریزوف دایناوه بریتییه له (۷۸۲) لاپه‌زه و (۳۰) ههزار وشه‌یه‌ك . فهره‌ه‌نگی دووهم كه دوكتۆر چه‌ركه‌زی به‌كو (باكاییف) دایناوه بریتییه له (۶۱۸) لاپه‌زه و (۱۴) ههزار وشه‌یه‌ك . هه‌ریه‌ك له‌م فهره‌ه‌نگانه كه‌لینێکیان بزرگ‌دۆته‌وه و شوینی دیاریان له كوردناسی سۆقییدا وه‌رگرتووه .

کوردناسی به‌ناوبانگ و ناسراو قه‌ناتی کوردۆ (کوردۆییف) له‌ سالی ۱۹۶۰ دا فهره‌نگیکی کوردی (کرمانجی ژۆرۆ) – رۆسی له‌ چاپ دا (۵۸) . که به‌ره‌می ره‌نجی چه‌ند سالی بو . دانانی ئه‌م فهره‌نگه‌ ده‌ستکه‌وتیکی گه‌وره‌یه‌ له‌ کاری فهره‌نگ نۆسی کوردیدا و هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌شه‌ شوینیکی به‌رزی له‌ میژوی فهره‌نگ نۆسیماندا گرتوه‌ .

نۆسەر بۆ کوکردنه‌وه‌ی وشه‌هه‌ولێکی زۆری داوه و گه‌لیک سه‌رچاوه‌ی هه‌مه‌جۆره‌ی بۆ ئه‌م مه‌به‌سته به‌کار هێناوه و وشه‌ی له‌ زوربه‌ی به‌شه دیالێکته‌کانی کرمانجی ژۆرۆ (و که‌می‌ک له‌ کرمانجی خوارۆش) ده‌ره‌ی‌ناوه و به‌م جۆره‌ توانیوی‌تی ده‌ور و به‌ری (٣٤) هه‌زار وشه‌یه‌ک کو‌بکاته‌وه که به‌شیکی زۆری وشه‌کانی دیالێکتی کرمانجی ژۆرۆ پێک ده‌هێنن و ئه‌مه‌ش یه‌کیکه له هۆی سه‌رکه‌وتن و ته‌وێج فه‌ره‌ه‌نگه‌که .

مامۆستا کوردۆ له چۆنیتى وەرگێزان و لیکدانهوهی مانای وشهکانی
 فهرهنگه کهیدا له ههمان کاتدا هونهریکی بهرزی نواندوه و به زمانیکی رهوان و
 ئاسان ، به وشهی بهرانبهري پز به پیستی خوی شهرحی وشهکانی کردوه و
 مانایانی لیکداوهتهوه و ههر وشهیهك چهند مانای ههبیت همو ماناکانی به
 رۆسی نووسیوه . بеме و ههروهها به هیئانهوهی گهلیک پهندی پیشینان و
 قسهی نهستق توانیویتی دهولهمندی زمانی کوردی نشان بدا . له لایهکی
 ترهوه مامۆستا کوردۆ زوربهی وشهکانی فهرهنگهکهی خستۆته رستهوه و
 بو رۆسی وهری گێزاون و لهم ریگهیهوه تیگهیشن و بهکار هیئانی وشهکانی
 ئاسان کردوه ، خو ئهگهر وشهیهکی کوردی بهرانبهري له رۆسیدا نهبی ئهوه
 به شهرحیکی کورت ئاشکرا مانای ئهو وشهیهی داوه به دهستهوه .

ئەم فەرھەنگە بە يەككە لە فەرھەنگە بەرزەکانی کوردی دەژمێررێت و تەنانەت ئی. ئی. تسوکه‌رمان دەلی : « گەورەترین نۆسراوی زانستییه لە

К.К. Курдоев. Курдско-русоний сло-
варь, Москва, 1960

(b)(7)(C)

(ق. کوردۆ ، فهره‌نگی کوردی - روسی ، مۆسکۆ ، ۱۹۶۰) .

کاری کوردناسی سۆفیتدا (۵۹) .

نزیکهی ده سالیکه چهند کارگیتزیکی بهشی کوردیهکهی لیتینگراد به سهروکایهتی قهناتی کوردو خهریکی دانانی فهرههنگیکی کوردی (کرمانجی خوارو) - رۆسین و ئیستا ئامادهکراوه بو چاپ . ئهم فهرههنگه که نزیکهی ۳۰ ههزار وشهیهکی کوردیه و کاریکی سهرکهوتو و نایابه و ههولیکی زۆری لهگهlda دراوه و بو نۆسینی سۆد له گهلیک سهرچاوه وهرگیراوه .

دوکتور مهکسیمی خهمو که کارگیتزی بهشی کوردیهکهی بهریقانه چهند سالیکه خهریکی دانانی فهرههنگیکی فریزیولۆژی کوردی - رۆسییه و بێشک ئهمه کاریکی پیویست و شایانه (۶۰) .

له کوتایج ئهم بهشهدا دهههوی سهرهنجی خوینهر بو ئهوه رابکیشم که دهستنۆسی ئهوه فهرههنگه کوردی - رۆسییهی ئاکادیمی ئی. ئا. ئۆربیلی له سالانی بیستا نۆسیویتی ئیستا له لایهن کارگیتزانی بهشی کوردی لیتینگراوهوه ئاماده کراوه بو چاپ . بهو وتارهدا که ئی. ئی. تسوکهрман و ژ. س. موسیلیان له بارهی ئهم فهرههنگهوه نۆسیویانه وا دهردهکهوی که کاریکی بایهخدار و نایاب و گرنگه (۶۱) .

И.И. Цукерман. Очерк курдской грам- (۵۹)
матики, Москва, 1962, стр. 35

(ئی. ئی. تسوکهрман ، ریزمانی کوردی ، مۆسکو ، ۱۹۶۲) .

(۶۰) نۆسهی ئهم وتاره دهستنۆسی ئهوه دوو فهرههنگه - واته ئهوهی له لیتینگراد به سهروکایهتی قهناتی کوردو نۆسراوه و ئهوهی له بهریقان مهکسیمی خهمو خهریکیتی - بیتیهوه .

И.И. Цукерман, X.C. Лусазян. Курд- (۶۱)
ско-русский словарь акад. И.А. Ср-
бели, "Тезисы докладов II-й годичной
научной сессии ЛО ИНА", март 1966,
стр. 69-70

ئی. ئی. تسوکهрман و ژ. س. موسیلیان ، فهرهنگی کوردی - رۆسی ئاکادیمی ئی. ئا. ئۆربیلی ، « کورتهی وتارهکانی ئامۆزگای رۆژهلاتناسی لیتینگراد » ، مارت ۱۹۶۶ ، ل ۶۹ - ۷۰ .

له ئه‌وروپا :

سالی ۱۹۲۰ ئاغا بطرس ئه‌لو له ژیر ناوی «ریزمان و فرهه‌نگی ئاسۆری و کوردی و یه‌زیدی» دا کتیبیکی بلأو کرده‌وه (۶۲) ، نزیکه‌ی (۹۰) لاپه‌زه‌یه‌ک ده‌بیت. به‌شیکی که‌می ئه‌م نۆسراوه ده‌رباره‌ی ریزمانه و ئه‌وی که‌شی فرهه‌نگه .

له پاش ده‌رچۆنی کتیبه‌که‌ی ر. ف. جاردین که ده‌رباره‌ی ریزمانی کوردی نۆسیویتی و له سالی ۱۹۲۲ دا له به‌غدا بلأوی کردۆته‌وه (۶۳) و فرهه‌نگۆکیکی کوردی - ئینگلیزی‌شی تیا به ، (ل ۵۵ - ۱۱۴) ، له کوردناسی ئه‌وروپادا بۆ ماوه‌یه‌ک هه‌ست به سستی و بێ به‌ره‌می ده‌کریت ، به تابه‌تی له مه‌یدانی فرهه‌نگ نۆسیدا و تا ئه‌م سالانه‌ی دوا یی له‌م باره‌یه‌وه هه‌یج شتیکی وه‌ها بلأو نه‌کراوه‌ته‌وه که شایانی باس بیت . ئه‌وه‌ی که له‌م ماوه‌یه‌ی دوا ییشدا هاتبیته کایه‌وه ئه‌مانه‌ن :

سالی ۱۹۶۵ جویس بلو فرهه‌نگیکی کوردی - فرهه‌نسی - ئینگلیزی له پاریس بلأو کرده‌وه (۶۴) . له‌م فرهه‌نگه‌دا هه‌ندی که‌م و کورتی به‌رچاو ده‌که‌وی ، وه‌ک ئه‌وه‌ی گه‌لێک وشه‌ی پێویست و ئاشکرا نه‌که‌وتۆنه‌ته‌ ناوه‌وه و هه‌روه‌ها هه‌یج رسته و نمۆنه‌یه‌ک بۆ رۆنکردنه‌وه‌ی مانا و به‌کارهێنانی وشه نه‌هێنراوه‌ته‌وه ... له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ئه‌م فرهه‌نگه‌کاریکی نایاب و بایه‌خداره و که‌لک و سوودی زۆره و له مه‌یدانی کوردناسیدا ناسراوه .

ئه‌وه‌ی شایانی باس و قه‌در زانیی بیت ئه‌وه‌یه له سالی ۱۹۶۶ دا زانای به‌ناوبانگی کورد مامۆستا توفیق وه‌هبی به‌هاوکاری س. ئه‌دمۆنس فرهه‌نگیکی کوردی - ئینگلیزی له له‌نده‌ن بلأو کرده‌وه (۶۵) . ئه‌م فرهه‌نگه یه‌کیکه له کاره مه‌زنه‌کانی کوردناسی به‌گشتی و یه‌کیکه له فرهه‌نگه

Agha Petros Elow. Assyrian, Kurdish & Yizidis, Indexed Grammar and Vocabulary, with a few Grammatical Notes. Baghdad, Government Press, 1920. (۶۲)

R. F. Jardine, Bahdinan Kurmanji, a Grammar of the Kurmanji of the Kurds of Mosul division and surrounding districts of Kurdistan. Baghdad, 1922. (۶۳)

Joyce Blau, Dictionnaire Kurde - Francais - Anglais, Paris, 1965. (۶۴)

Taufiq Wahby and C. J. Edmonds. A Kurdish - English dictionary, London, 1966. (۶۵)

سهرکه وتوووه کانی کوردی به تایبه تی . له م فهرههنگه دا گه لیک کاری ئالۆز و نائشکرا له ریگایه کی زانستییه وه یه کالاکراوه ته وه . به نرخ و نایابی ئهم کاره له کوردناسیدا دهنگیکی باشی داوه ته وه .

له م فهرههنگه دا به شیکی زۆری وشه کان خراونه ته ناو رسته ی کورت و ئاسانه وه ، به مه مانای وشه کان باشترا ئاشکرا بوون و بۆ خوینه ریش له م ریگایه وه رۆن بوه ته وه چۆن ئهو وشانه له رسته دا به کار بهیئنی . نۆسه رانی ئهم فهرههنگه به مه له گه ل ئهو زایه ی فهرههنگ نۆسی ناسراوی رۆس ئه کادیمی (ل . ف . شیربا) دا یه ک ده گر نه وه که ده لی : بهینی وشه ی زمانیک له گه ل زمانیکی تر ته نها ئهو نییه که به رامبه ر یه کن و هاوواتان ، به لکو په یوه ندی ئالۆز و جیاوازیش له شیوه ی به کار هینانیاندا هیه (٦٦) .

جگه له چه ند که م و کورتیه کی زۆر که م که له م فهرههنگه دا ده بینری ، ئه وه ی له گه ل زای من نه گونجی ئه وه یه که له ری کخستنی فهرههنگه که دا ته نیا ره گی وشه کان نۆسراوه و ئینجا ئهو وشانه ی لیانه وه دروست ده بن له دوا یانه وه هاتۆن . بهیری من په یزه وی کردنی ئهم زیبازه که هه ندیک له زانیانی رۆژئاواش له سه ری رۆشتۆن ، هه رچه ند کاری چاپ ئاسان ده کات ، به لام دۆزینه وه ی وشه له فهرههنگی کوردیدا ئاسان ناکات . هه روه ها له بهر ئه وه ی ئهمزۆ لیکۆلینه وه له مه سه له ی زانستی وشه Lexicology له زمانی کوردیدا زۆر که مه دۆر نییه هه ندی وشه به هه له نه که ونه ژیر ره گی خویانه وه .

له ئهمه ریکاش په رتگای جیهانی (world publishing company) له سالی ١٩٦٥ دا فهرههنگۆکیکی ئینگلیزی - کوردی (٣٠) لاپه زه یی بلاو کرده وه (٦٧) . ئهم فهرههنگۆکه بۆ گه ریده کان دانراوه و شهش قه وانی له گه لدا یه . له سالی ١٩٦٧ یشدا ئه رنست مه کارۆس فهرههنگیکی کوردی - ئینگلیزی له چاپ دا (٦٨) . به داخه وه که م و کورتی و ناته واوی له م فهرههنگه دا ئیجگار

Л.В. Щерба. Опыт общей теории лекси- (٦٦)
кографии, "Известия ОЛЯ АН СССР",
№ 3, Москва, 1940

(ل . ف . شیربا) تیۆری فهرههنگ نۆسی ، « هه واله کانی ئه ده ب و زمان له ئه کادیمی یه زانستی سو فیت » ، مۆسکو ، ١٩٤٠ ، ژ ٣ .

Kurdish, The world publishing company, Cleveland and New (٦٧)
York, 1965.

Ernest N. McCarus. A Kurdish-English dictionary, dialect of (٦٨)
Sulaimania, Iraq. Ann Arbor (Michigan), 1967.

زۆره ، به تايبه تي له وه رگيزان و ليكدانه وه ي ماناي وشه و له ريز كردني وشه
كورديه كان و له ئيملادا ... هتد .

تائيستا نزيكه ي (٥٠) فهرهنگ و فهرهنگو كي كوردتي بلاو كراوه ته وه (٦٩)
— واته گه نجينه يه كي بچو كمان هه يه . هه رچه نده زوربه ي ئهم فهرهنگانه ،
له بهر گه ليك هو ي ئاشكرا ، له سه ر شيوه و ريگايه كي زانستي دانه نراون ،
له گه ل ئه وه شدا به نيسبه ت كاري فهرهنگ نو سي كورديه وه چهند ههنگاو يكي
گه وره نراوه و ژماره يه ك فهرهنگي سه ركه وتومان هه يه .

به نيسبه ت فهرهنگه كو نه كانه وه به بيري من دوانيان سه ركه وتون :
ئه وانيش فهرهنگي ئيتالياتي — كوردتي (ماوريزو كارزونتي) و كوردتي —
فهرهنگي (ئا. ژابا) ن .

وهك ئاشكرايه ، ماوه يه كه كاري فهرهنگ نو سي كوردتي خهريكه جيگه ي
شاياني خو ي له ژياني رو شنبيري و زانستي گه لي كورددا ده گري ت و هه نديك
مامو ستاي دلسوز ، وهك : توفيق وهه بي ، قه ناتي كوردو (كوردويي ت) ، شيخ
محهمه دي خال ، گيو موكرياتي ، مه ردوخ ، عه لئه ددين سه جادي ، چهر كه زي
به كو (باكايي ت) ، جه مال نه به ز ، ئيقان فاريزو ت ، سه مه ندي سيابه ند ، جگه ر
خوين ... هتد له م مه يدانه پيرو زه دا ههنگاو ي گه وره يان ناوه . ئهم مامو ستايانه
له ده رگايه كي فراوانه وه چونه ته ناو ميژوي رو شنبيري كورده وه ، به وه ي هه ر
يه كه يان له سنوري تواناي خويدا ئه وه ي له باريدا بووه بو پاراستني زماني
نه ته وه كه ي دلسوزانه جي به جي كي كردوو و گه ليك روژه لاتناسي بيگانه باسي
نرخي فهرهنگه كان مامو ستايان : توفيق وهه بي و قه ناتي كوردو و شيخ
محهمه دي خال يان كردوه .

هه ر چه نده له كاري فهرهنگ نو سي كورديدا هه ندي كيشه ي ئالوزي
زانستي وشه Lexicology به گشتي و زانستي فهرهنگ نو سي Lexicography
به تايبه تي چار كراوه ، له گه ل ئه وه شدا گه ليك كيشه ي تري زانستي وشه و
زانستي فهرهنگ نو سي له زماني كورديدا هيشتا بير و تو كي قه له ميان
نه گه يشتوه تي .

وهك ئاشكرايه ، كاري فهرهنگ نو سي به دو ريچكه دا تي ده په ري : يهك —
تيوري ، دو پراكتيكي . يه كه ميان ريژه ويكي تيوري له سه ر شيواز و ليكولي نه وه ي
زانستي ده هيني ته به ره هم ، دوه ميش ئه و ريژه وه تيوري به له داناني فهرهنگدا
تطبيق ده كات . له نيوان ئهم دو ريچكه يه دا په يوه ندي به هيز هه يه توند بيكه وه

(٦٩) شاياني باسه زوربه ي ئه و فهرهنگه كوردبيانه ي له م وتاره دا ناويان براوه له كتبخانه
رازاو ده كي « كوزي زانياري كورد » دا هه ن .

به ستراون و ههنگاو به ههنگاو له تهك يهك ده ژۆن . فهرههنگ نۆسيك ته نها به پراكتيك و زانيني خۆي له داناني فهرههنگدا سه ر ناكه وييت . بۆ ئهم مه به سته پيويسته ئاوژ له ريژه وي تيۆري بداته وه . تيۆري رۆتيش – واته بي سۆد وهرگرتن له پراكتيك ئه نجامي به كه لكى ناييت .

ئوه وي له م باره يه وه شاياني باسه ، ئوه يه له داناني هه ندي فهرههنگي كورديدا سۆد له تيۆري فهرههنگ نۆسي وهرگيراه ، به تايبه تي له فهرههنگي مامۆستايان : توفيق وه هبي و قه ناتي كوردۆ ... دا ، كه له ريگاي هه ول و كۆشش و زانين و ته جروبه ي خويانه وه گه يشتونه ته ئه نجامي به كه لك . به لام به داخه وه ، ده رباره ي زانستي فهرههنگ نۆسي هيج شتيكي ئه وتۆ به زماني كوردی نه نۆسراوه و ئه مه ش كۆسپيكي گه وره يه له ريگاي فهرههنگ نۆسه به ريژه كانماندا .

وهك ئاشكرايه ، زماني كوردی به تايبه تي له كوردستاني عيراق ورده ورده به ره و پيشه وه ده روات به لام پيويسته له گه ل ئه و پيشكه وتنه شدا تيۆري فهرههنگ نۆسي ههنگاوي خۆي بهاويژي و به هاوكاري پراكتيك و تيۆري فهرههنگي ناياب و به نرخ بيته كايه وه .

نَم قاموس

نَم قاموسه لهو رۆژهوه که هەر بێرێک بە لکۆ خەیاڵیک بۆ ، ئەویش خەیاڵی یەکیکی وەکو منی هێچ لەباراندا نەبۆ ، تائێستا که رۆژگار کردۆیه تە حەقیقەتێک و خستۆیه تە بەردەستی خۆینەرانی خوشەوێست ، لەم ماوه دۆر و درێژه دا ، نَم قاموسه خەیاڵیه گەلی گۆزانی خەیاڵیشی بەسەر دا هاتوه ، بەلام هەمو شتێک سنۆری هەیه و تەنانەت خەیاڵیش له سنۆری (هەمو شتێک) بەدەر نیه .

سنۆریکی (خەیاڵی قاموس) ی منی لێدەگەزایهوه و هەقی ئەوهی نەدەدا بەخۆی بێپەزینی ، قاموسیکی فەرەنسی بۆ که ناوی (لارۆس) ه و هەرچەندی که بێری لێدە کەمهوه و بۆم دەر دەر کەوی چەندە بەرز فرۆم که ویتۆمه قاموسی (من!) وەکو (لارۆس) بێ بەخۆم دادەشکێمهوه که چۆن ئەو هەفەم داوه بەخۆم هەر بێر له دانانی قاموس بکەمهوه ، قاموسیکی وەکو (لارۆس) لهوئ بوهستی ، بەلام دلخۆشی خوم به مەتەلێکی فارسی دەدەمهوه که دەلی : « ئارەزو بۆ جحیلان عەیب نیه » ، منیش ئەوسا که ئەو بەرزە فریبه م کردوه (جحیل) بۆم پاشانیش بۆتە تهوق و چۆتە ملمهوه .

ئەگەر تا ئەو سالانە ی دوا یی (لارۆس) تاقە (نوخته) ییکی رۆناک بۆ چاووم تی بزیبۆ ، لەم دوا یانە دا (هەوی) یەکی بۆ پەیدا بۆ ، بۆن به دۆ (نوخته) ، ئەو نوخته تازە یه (فەرهنگی فارسی) خوالێخۆش بۆ (دوکتور محەممەدی معین) بۆ ، بەلام دوا یی بۆم دەر کەوت که من (خیل) بۆم و یەکم به دۆ دیوه ، دوکتور معینیش یەکیک لهو قاموسانە ی وەبەردلی کەوتوه (لارۆس) بوه و دەلی : « لەم ناوه دا زیاتر رۆمان ده لارۆسی پچۆک بوه که ئێرانج به تهواوی پەسندیان کردوه » (۱) سەرەزای ئەوهش له بەر خزمایه تی نیزیکی زمانی کوردی و فارسی دەبی بلیم که (فەرهنگی فارسی) دوکتور معین له هەمو

(۱) د. معین ، فەرهنگ ، ج ۱ ، « مقدمه » ، ل - چلو هشت .

هاوچه شنه کانی خوی زیاتر به کارم هاتوه و زۆرتر که لکم لی وه رگرتوه ، بۆیه ده توانین ئەم قامۆسه به ئامیته ییکی لاسایی کردنه وهی (لازۆس) و (فهرهنگی فارسی) دابنن .

ئەم قامۆسه ئەگەر هێچی بۆ زۆرێک نه که وێو تهواو بۆن به خۆیه وه ببینن ، زیاتر له چل ههزار ووشه ی زمانی کوردی (له ههجه ی ناوهندی) تیدا ده بێ . خۆی له به ره تابه ک و (ووشه نامه) که پیکهاتوه و سه ره تاکه ی ئەم باسانه ی تیدا به : پیشگوتن ، زمانی کوردی له قوناغی ئیستایدا ، هیند و ئوروپایی بنه مای گه و ره ی زمانان ، زمانی (ماد) هکان چ بوه ؟ ، زمانی ئاو یستایی زمانی پارسی کۆن ، ده وری ناوه راستی خیزانه زمانی ئێرانی ، زمانی پارتی (به هله وێ) ، ئەوه ی ناویان ناوه به هله وێ ساسانی ، به سه رهاتی زمانی به هله وێ ئەشکانی ، زمانی کوردی ، زمانی کوردی پاش ئیسلام ، له ههجه کانی زمانی کوردی ، له ههجه کانی کوردی چۆن به یدابۆن ؟ گۆرانی (هه ورامی) - زازا ، ده رباره ی (ده نگ) ی کوردی ، گێرو گرتی زینۆسی کوردی ، فهرهنگ نۆسی « د . ئەو ره خمانی حاجی مارف » ، ئەم قامۆسه ، سه رچاوه کان ، خانۆکی کورته نیشانه کان و پاشه به ره ی قسان .

هه رکاتی صفه تی (خه یالێ) وه پال ئەم قامۆسه ده ده م وه نه بێ له راستی لام دابی ، چونکو ئەوه ی راست بێ تا سالی ۱۹۷۰ هه ر خه یالی زۆت بۆ ، هه ندی یادداشتی به ر ش و بلاوی زۆر نه خراو ، لیکۆلینه وه و شی کردنه وه ی هه ندی ووشه که هیشتا تیک نه کرا بۆ نه وه و ته نانه ت له ده فته ریکیشدا نه نۆسرا بۆ نه وه ، به م حاله وه خۆم وه کو دۆستیکی جگه ره کیشی خۆم ده هاته به رچاو که قه ت جگه ره ی نه ده کۆری و پیمان ده گوت « فلانکه س له که ره سته ی جگه ره کیشان ته نیا دۆ لێوی هه به » ، منیش له که ره سته ی قامۆس دانان ئەوه م هه بو که له سه ره وه با سم کرد ، به لام هه روه کو له (پیشگوتن) ی ئەم سه ره تابه دا و وتم به رز و نزمی زۆرگار می شکی ئاخنیبۆم و زۆر شتی تیدا کو کرد بۆوه .

سالی ۱۹۷۰ من ده ستم به تال بۆ ، ده ستم کرد به ته ماشا کردن و به را وه رد کردن و هه لسه نگاندنی قامۆسه کانی کوردی ، دۆستیکی کۆنم یارمه تیکی شایانی سوپاسی دام و (فیش) هکانی سازکرد و خستنه وه سه ریه ک و زۆر خستن ، ئەنجامی ئەم کاره ۵۲ به رگ (فیش) بۆ که ووشه (جامد) هکان هه ریه که یان له سه ر فیشیک نۆسرا بۆن و (مشتق) هکانیان هه لگێرا بۆن بۆ وه ختی که کاریان له سه ر ده کۆری ، هه ر بۆیه ش (فیش) هکانی ده نگ (هه مزه) که له پیشدا چوار به رگ بۆن دوا ی تهواو بۆن ژماره یان گه یوه ته ۱۰ به رگ .

وه ختی ئەم کاره تهواو بۆ که وتمه سه رو کاری زازاندنه وه و مانا لیدانه وه ی ووشه کان ، وادیاره زه مانه هزی نه ده کرد ئەم قامۆسه هه روا زۆ دنیای زۆن

به چاوی خۆی بپینن ، بۆیه له مەرحەلەیەدا تۆشی دۆ دلیکی سەیری کردم و من که تا ئەو کاتەش هەر چاووم بژیووە دانانی ووشەنامەییکی ئاسایی ، ئەوجار خەیاڵم کەوتە سەر پیکەووەنانی قامۆسیکی ئیشتیقاقی (ئیتیمۆلۆژی - Etymologie) و بێ ئەوەی سی و دۆی لی بکەم دەستم پیکرد و لە ماوەی سأل و نیتۆیکدا فیشەکانی دۆ دەنگی (هەمزە) و (بێ) م بەوجۆرە ی بۆ قامۆسیکی ئیشتیقاقی دەستبدا رێک خست ، لەناکاوەروەکو یەکیکی لە سەرخۆشیکی گەورە ئەغیار بۆبیتەووە بێرم لیکردەووە : هەیاران ! نەتەووەی کورد و زمانی کوردی لەم قۆناغەدا پێویستیان بە قامۆسیکی ئیشتیقاقی هەیه ؟ یا نە خۆ ئەوەی مەبەستی گشت لایەکی قامۆسیکە که باسی ووشەکانی زمانی کوردی بکا ، بەلام تەنیا هەر ریزکردنی ووشە نەبێ ، بەلکو قامۆسیک بێ وەلام دەرهووەی پێویستەکانی ئەم قۆناغە ی ئیستامان بێ . ئەم پرس و ژایە «رێسەکە ی لی کردمەووە خوری» و سەرلەنوێ دەستم کردەووە بە رێکخستەووەی (فیش)ەکان لەسەر بناغە ی قامۆسیکی سادە ی زمانی کوردی ، که هەر بە کوردی و بە شیوەییکی زانستی - ئەوەندە ی ئەقلم پێدەشکی - ووشەکان مانا لی بداتەووە ، ئەنجامی هەموو ئەو هەیت و هۆتە ئەمەیه که لەبەر دەستتانه و بەم جۆرە کاری لەسەرکراوە که لە خوارەووە باستان بۆ دەکەم .

١ - ووشە :

١ - ئەم قامۆسە ژمارەییکی زۆر ووشە ی کوردی و ئەوانە ی لە زمانانی دیکەرا (فارسی ، عەرەبی ، ترکی و زمانانی فەرەنگی) هاتۆنەتە ناو زمانەکەمان ، تێدایە .

٢ - ووشەکان بە تەرتیبی ئەلفوبی بەدوای یەکا ریزکراون و هەول دراوە ئەم تەرتیبە تا دوامتن پیتی ووشەکە بگریتهووە .

٣ - هەموو ووشە یێک ، سادە بێ یا تیکەل (مرکب) ، کوردی بێ یابیگانه ، به (ماک) یێک داندراوون و هەریەکە لەشوینی خۆیاندا نۆسراون . ئەگەر ووشەییکی کوردی و یەکی بیگانه یەک شکل بن ، ووشە کوردیەکە پیش خراوە و بەگشتی ووشە هاو شکلەکان Homonyme بە ژمارە ی ١ و ٢ و ... که لە پیشیانەووە داندراوە لێک هەلاوێردراون .

٤ - ووشە یەکی لەباری (ریزمان) هەو لە (کار) یێک زیاتری هەبێ ، یەعنی ئەگەر ووشە یەک هەم (ناو) بێ و هەم (صفەت) بە ماکیک حسابکراوە ، بەلام بەجیا مانا لیدراوەتەووە .

٥ - ووشە ی تیکەل ئەگەر لە حالەتی (ئیزافە) دابی لەژیر ماکیکدا نۆسراوە (ئاوی عەینەمەل ، لەژیر ماکی ئاودا) بەلام ئەگەر (معطوف) بێ

(ئاۋوگل) وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ بە حساب ھاتوہ .

۶ - ئەم ووشانەى بە (بى ، نا) لە ووشەى تر داتاشراۋون بە ماكى سەربەخۆ ھاتۆنە حساب .

۷ - ھەمۆ ووشەيىكى كە بەھۆى پىشەبەند و پاشەبەندان دروست بۆبى يا لە تەركىبى بەشيىكى ووشەيىك دەگەل بەشيىكى ووشەيىكى تر ، يا ھەر تىكەل بۆنى دۆ يا چەند ووشە پىكھاتبى بە ووشەى تىكەل (مركب) داندراۋە .

۸ - مەصدەرەكان ئەگەر سادە بن وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ نۆسراۋون ، بەلام ئەگەر پىشەبەندى فيعليان ھاتبىتەسەر : (ا) ئەگەر پىشەبەندە كەى لابرى ئەوہى دەمىنيتەوہ خۆى مەصدەريىك بى و ماناى ھەبى ، ئەوا مەصدەرە تىكەلەكە لەژىر ماكى ئەوا داندراۋە . (ب) ئەگەر دواى لابردنى پىشەبەندەكە ئەوہى دەمىنيتەوہ ھىچ مانايەك نەدا ، ئەوا خۆى وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ لەجىي خۆيدا زىزىكراۋە . بۆ (ھەلگرتن) و (ھەلبزىن) لەژىر ماكى (گرتن) و (بزىن) دا ، بەلام بۆ (ھەلسەنگاندن) و (تىۋورۆكان) ھەريەكە لە شوينى خوياندا ، دەبى بگەزىن .

۹ - ووشەى عەزەبى كە لە زمانى كوردیدا ھەن ، وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ بە ئىملای كوردى نۆسراۋون ، بەلام لەنيوان دۆ راستە كەواناندا [] جۆرى نۆستىيان بە عەزەبى دۆپاتە كراۋەتەوہ .

۱۰ - ئەو زاراۋانە (مصطلحات) ى كە لە ووشەيەك كەوتۆنەتەوہ ، بە پىتى زەش لەژىر ماكى ووشەكەدا ھاتۆن . « ئاۋ لە دىنگدا كوتان » لەبن ماكى (ئاۋ)دايە .

۱۱ - ووشەيەك كە لە بن لەھجەكاندا ھەندى دەنگى ئالوگۆز بۆبى يا جەزابى (تەحريفكرايى) ھەريەكەيان وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ لە شوينى خويان نۆسراۋون بەلام ماناكانيان ھەوالەكراۋە بۆ يەكيىيان .

۱۲ - ناۋى مەصدەر ، حاصل مەصدەر ، ناۋى فاعيل ، ناۋى مەفعول ، صفەتى فاعيلى و مەفعولى ھەريەكەيان وەكۆ ماكيكى سەربەخۆ حسابكراۋون

۱۳ - ئەو مەصدەرانەى لە عەزەبى زە ھاتۆنە ناۋ كوردى دۆ جۆرن ، (ا) ئەوانەى بەتەنيابى دەكارناكرىن و دەگەل مەصدەريىكى كوردى يا زياتر ، مەصدەرى تىكەل دروستدەكەن ، وەكۆ : ئىستىعمال كردن ، ئىحتىمالدان و ئىحتىمال ھەبۆن ، ئەمانە ھەريەكەيان واحيدىكى سەربەخۆ حسابن . (ب) ئەوانەى لە عەزەبىدا مەصدەرن و لە كوردیدا ھەم بەتەنيابى و ھەم دەگەل مەصدەريىكى كوردى دەكاردەكرىن ، بەتەنيابى وەكۆ ناۋى مەصدەر و دەگەل مەصدەرە كوردىيەكەش وەكۆ مەصدەرى تىكەل تەماشاكراۋە .

ب - ئەسلى ووشە :

۱ - ئەسلى ھەر ووشە يەككى كوردى لە ئاويستايى و پەھلەويدا - ئەوھى بەدەستەوھ ھاتبى - ھەر دوای ووشەكە لە نيوان دۆ راستەكەواناندا [نیشاندرارە .

۲ - ئەسلى ووشەى بيگانهش ھەر لە نيوان دۆ راستەكەواناندا خراوھتە بەرچاوان .

۳ - ووشەيىكى عەزەبى ئەگەر بە تەحرىفكراوى لە كوردیدا باوبى ، ئەسلە تەحرىفەكراوھكەى پاش دانانى كورتنەيشانى (محر.) لەنيو راستەكەواناندا نۆسراوھ .

۴ - ئەگەر ووشەكە تىكەل بى و لە ووشەيىكى عەزەبى و يەككى كوردى دروستبۆبى بە كورتنەيشانى [ع.ا. كو] و ئەگەر پىچەوانەش بى [كو. ع.ا.] دياركراوھ ، ھەروھەا ووشەى تىكەلى كوردى - ھەر زمانىكى تر .

۵ - كەرتەكانى ووشەگەلى تىكەل ليك جوداكرائونەوھ و لە نيوان دۆ راستەكەواناندا بەھۆى (+) تىكم كردۆنەوھ .

۶ - ئەوھەندەى لە توانستا بۆبى ئەو مەلبەندەى ووشەكەى تىدا باوھ بە كورتنەيشانەى تايبەتج لە نيوان كەواناندا () دەستەنیشان كراوھ .

ج - زىزمان

۱ - ووشەكانى ھەر زمانى بەپىتى ئەو كارانەى لە تەواوكردنى قسەدا ئەنجامى دەدەن ، بەش بەش كراون و ھەر بەشەى ناويكى لىنراوھ ، ديارى كردنى جىگەى ھەر ووشەيىك لە يەككى لەم بەشانەدا ، بۆ قامۆسى ئىمروۆ بۆتە پىويست ، ھەروھەك دەزانين ئەو قامۆسانەى كوردى كە تا ئىستا نۆسراون گوپيان نەداوھتە ئەم لايەنە و بۆ يەكەم جار فرەزانەگى كورد مامۆستا توفيق وەھبى لە (فەرھەنگى كوردى - ئىنگلىسى) كە دەگەل مېستەر ئىدمۆنس پىكەوھ دايانناوھ ، ئەم كارەيان كردوھ .

لەم قامۆسەدا كە (كوردى - كوردى) يە منيش بۆ يەكەم جار جىگەى ھەر ووشە يەكەم لەناو بەشەكانى ووشە دەستەنیشان كردوھ و بە كورتنەيشانەى تايبەتج لەناو كەواناندا () نۆسيومە . زۆر دەترسم كە نەم توانيبى ئەم كارە بەچاكى ئەنجام بەدەم ئەگەرچى كەلكىكى زۆرىشم لە (فەرھەنگى كوردى - ئىنگلىسى) وەرگرتوھ ، ھەرچۆنى بى دەمىننیتەوھ سەر زای خویندەوارانى كورد تا لەم بابەتەوھ چى بلين .

۲ - ئەو زاراوانەى بۆ بەشەكانى ووشە بەكارمەیناۋن ھىندىكىيان ئاشكرا و زۆن ، بەلام واتىدەگەم بەشىكىيان پىۋىستيان بە زۆن كوردنەۋەيتكى چىكولانە ھەبى كە لە خوارەۋە دەيخەمە بەرچاۋى خوينەران . بە ئانقەست زاراۋە عەزەبىيەكانم بەكارمەيناۋە ، چونكى نەمۋىستۋە خۆم بەھىچ كامىك لەو زاراوانەى زىزمانى كوردى كە تازە داتاشراۋن بىستەۋە .

● **ئامراز (اداة) -** ووشەيتكە خۆى مانايەكى سەربەخۆى نىە و بۆ مەبەستىك ۋەكۆ : پىرسىار ، بانگ كوردن ، تەعريف و ... لە رستە يا سەروبنى ووشەيتكدا دەكاردەكرىن .

● **بەند (قيد) -** ووشەيەكە ، ناۋەرۆكى رستە : فيعل ، صفەت يا ھەر ووشەيتكى دىكە (بىجگە لە ناو يا ئەۋدى جىي ئەۋى گرتۋە) بە زەمان و مەكان ، حالەت يا ئەندازە بىستىتەۋە .

● **پاشبەند ، پىشەبەند ، پىشەبەندى فيعل -** كەرتى چىكولەن خۆيان بە تەنيابى ھىچ مانايان نىە (بەلاى مەۋە ئىستا وايان لىھاتۋە ، دەنا لە كونا ووشەى تەۋاۋ بۆن و ماناشيان ھەبۋە ، بەلام ھەندى دەنگى فشەل و سستيان تىدابۋە لەناۋچۆن و مانايان نەماۋە) و دەچنە سەروبنى ووشەيتكەۋە و مەدلۆلىتىكى نوڭ لە ماناكەيان زىاد دەكەن .

● **حاصل مەصدەر -** ووشەيەكە نىشانەى مەصدەرى پىۋە نىە و لە فيعلش دانەتاشراۋە و ماناي ئەنجامى كارىك دەدا كە لە مەصدەرىك پەيدادەبى .

● **ئىسمى مەصدەر -** ووشەيتكە لە فيعل دادەتاشرى و ماناي مەصدەر دەدا ، نە مەصدەرىشە و نە رىشەى فيعل . فەرقيان دەگەل حاصل مەصدەر ئەۋەيە كە ئەمەيان لە فيعل دادەتاشرى و ئەۋيان نا .

● **شېۋە رستە :** ووشەيەكە ماناي رستەيتكى تەۋاۋ دەدا بەلاى مەۋە ئەۋەش تىپەزبۆنى زۆرگار قالى كوردۋە و بە چەشنى ووشەيتك بەجىي ھىشتۋە ئەگىنا لە ووشەيتك زياترە و رەنگە ھىندىكىيان ھەر رستەى تەۋاۋىش بۆن .

● **مەصدەرى داتاشراۋ :** رەگى فيعل مەصدەرى زمانىكى دىكەيە كە بە نىشانەى مەصدەرەكانى كوردى كرايىتە مەصدەر ، لە لەھجەى باكورىدا زۆرە و لە ناۋەندىدا كەم . :: عاملاندن ، فامىن ، جەزباندن ، طەمراندن ، لەبطين ، قوصاندن .

د - ماناي ووشە

۱ - بۆ مانا لىدانەۋە و شەرح كوردنى ووشە ھەول دراۋە زۆر درىژنەكرىتەۋە . تىب - ۱) ئەگەر پىۋىستى بە درىژەپىدان بۆبى لە تىبىنىدا

له سهري ژويشتوين . ب) هه ندي ووشه كه تاريڤيكي زانستييان ههيه (وه كو ئاو . . .) ههروه كو (لاژوس و (معتن) كردويانه پاش مانا ليدانهوهي ساده ، به تيبيني نه و مه بهسته ش جي به جي كراوه . ج) وورده سهنعات ، ئامرازي كار و هه ندي (ياري) كه له كوردستان هه ن يا هه بون ، زانستي تازه خهريكه زايان ده مالي و له بيرانيان ده باته وه ، بو نه وهي شوينه واريان كو ير نه بيته وه له تيبيني ووشه ي مه بهستدا باس كراون .

۲ - نه گهر ووشه يهك فره مانا Polysemantic بئ و ماناكاني بو مه بهستي جياوازين به ژماره ليك جودا كراونه وه .

۳ - ووشه گهلي هاومه عنا Synonyme به كيان حه والهي به كيكي تر كراوه كه مه شهوتر تر و باوتره ، به لام له بهر نه وهي كه هتيچ مه علوم نيه نه م قاموسه كهنگي ته واو ده بئ ، نه گهر له م به شه ي ئيستادا ووشه ييك هه بئ هاومه عناكاني به (دهنگ) يكي تر ده ست پئ بكه ن ، نه مه ي ئيره (با زوريش باو نه بئ) ماناي ليدراوه ته وه و هه ل نه گيراوه بو نه وانيتتر .

۴ - ماناي حه قيقى هه ر ووشه ييك له پيشه وه و نه گهر ماناي مه جازيشي هه بئ به دواي نه وا باسكراوه .

۵ - ووشه گهلي عه زه بئ ، نه گهر به ماناي حه قيقى خويان له كورديدا ده كارنه كرين نه وا له پيشدا مانا كه له باري زمانه وه (لفوي) نوسراوه و نه و جار له كورديدا بو چي ده كارده كري ديارى كراوه .

۶ - له ئاخري هه ر ووشه ييك هاوما ناكاني له بن له هجه ي ناوه نديدا و به پئي ليزانين و توانستيش ئي بن له هجه ي باكورى و جنوبى نيشان دراون .

۷ - بو زياتر ژون كردنه وه ي ماناي ووشه ييك هه ندي جار له ووشه ي (دژمانا) كه لك وه رگيراوه .

ه - شا به د و نمونه :

۱ - شا به د به و مانايه يه كه نيشانمان ده دا فلانه ووشه له زمانى كورديدا ده كارده كرى يان نا ؟ بو نه م مه بهسته له شيعرى شاعيران و نوسيني نوسه راني كورد ، په ندي پيشينيان و كينايه و گوراني كه لكم وه رگرتوه كه پاش نه م نيشانه يه (□) له نيوان دو كه وانه ي پچكوله دا « . . . » نوسيومن و سه رچاوه كانيشيان ديارى كراوه .

۲ - مه بهست له نمونه نه وه يه شيوه و جوړى به كار هيناني ووشه ييك له رسته ي كورديدا پيشان بدا ، بو نه م كاره زياتر خوم رسته يي يا زياترم زيك خسته و له دواي نيشانه ي (::) نوسيومه .

۳ - له سهر پېشنیاری د. نه وره حمانی حاجی ماری له باری (زانستی رسته = فرازولوژی) شهوه له قاموسه دا هیندی کار کراوه ، به لام به داخه وه نه وه نده که مه شایانی باس نیه هیوام وایه له به شه کانی ترا تیی هه لېنمه وه .

پاشه پړی قساق

نهوا نه سهره تايه ته و او بو ئیتر قاموس ده ست پیده کا ، نهز هه ولیم داوه و هتواشم وایه قسه ییکی وام نه کردی بونی نه وه ی لیبی که نه قاموسه هتیچ که م و کورتی نیه و له هه مو بابه تیکه وه نیشانه ی پیکاره . زهنگه هتیچ که س وه کو خوم نه زانی و نه شتوانی بزانی که چهنده ی ناته و او تی هه یه ، ناچارم لیتره دا قسه ی خوالیخو شبو دوکتور معین دوپاته که مه وه که ده لی : « نه قاموسه نه وه نیه که نهز ویتوممه ، به لکو نه وه یه که توانیوممه . » و ههر نه وه نده به سه بو تیگه ییشتنی که م و کوریه کانی نه قاموسه که به ربوی نه وه یه له دهستم هاتوه ، نه گهر چی جار و باره له وهش ده که ومه شکه وه ، چونکو لیتم رونه نه متوانیوه و بوم نه کراوه هه مو توانستی خوم بو نه کاره تهرخان که م .

یه قین خوینده وارانې کورد ده گه لم هاوړا دهن نه گهر بلیم به صه تان ناوی گز و گیا و گول ، دار و درهخت ، کوچک و بهرد ، یاری و گالته و گه پ ، ناوی چیستان و خواردن و خواردنه وه و زاراوه ی داب و ده ستوری کومه لایه تی ، له کورده واریدا هه ن که بوم نه لواوه بیان زانم و ههر بویه ش ریگه یان نه که وتوته ناو نه قاموسه وه ، خو نه گهر نه وهش بیتینه بهرچاو که نه م جوړه شتانه له ناوچه جیاجیاکانی زمانې کوردیدا ناوی جیاجیا یان هه یه ، نهوا نهو شتانه ی که نه قاموسه نایانگری خو له هه زاران ددهن ، کاری تاکه ئینسانیک همرچونی بی ناته و اووه و کاری ته و او کاری کومه ته .

* سه‌رچاوه‌کان *

- ۱ - **ئه‌فسانه‌ی چیا‌ی ئاگرێ** : یه‌شار که‌مال ، شو‌کور مسته‌فا کردۆیه به‌ کوردی ، به‌غدا ، ۱۹۷۶ . [ئه‌فسانه] .
- ۲ - **ئینجیل** (لۆقا ، مه‌تی ، مه‌رقۆس ، یۆحه‌ننا) ، (بن له‌هجه‌ی مو‌کریانج) ، « بېبل سۆسائیتی ئه‌مریکا و بریتیش فۆرن بېبل سوسائیتی » بڵاویان کردۆته‌وه ، نیویۆرک ، ۱۹۱۹ [ئینجیل (۰۰۰)] .
- ۳ - **ئینجیلا لۆقا** (له‌هجه‌ی کرمانجی) ، « جقاتا کتێبا مقه‌ده‌س یی به‌کبۆی » بڵاوی کردۆته‌وه ، بێرۆت ، ۱۹۵۳ .
- ۴ - **بخشی از فرهنگ اوستا و تطبیق آن با فارسی و کردی** : مو‌بد فیروز آذر گشسب ، ته‌ران ، ۱۳۳۷ ش .
- ۵ - **برهان قاطع** « بضمیمه‌ فرنگ دساتیر » ابن خلف تبریزی ، « محمد عباسی پیاچۆته‌وه » ، تاران ، ۱۳۴۴ ش .
- ۶ - **برهان قاطع** : محمد حسین بن خلف تبریزی متخلص ببرهان ، له‌ژێر چاوه‌دێری « دوکتۆر محهممه‌د معین » مامۆستای زانکۆی تاران ، (۵ به‌رگ) ، چاپی دووهم ، تاران ، ۱۳۴۲ ش .
- ۷ - **پاشمه‌رگه‌ی قانیع** : « کورته‌ می‌ژویه‌کی ژیا‌نییه‌ له‌گه‌ل هه‌ندیک له‌ هه‌لبه‌سته‌کانی » ، « لیکۆلینه‌وه و سه‌رپه‌رشتی له‌چاپدانی - ووریا قانیع » ، سه‌له‌یمانی ، ۱۹۷۰ .
- ۸ - **پهن‌دی پیشینیان** : شیخ محهممه‌دی خا‌ل « کو‌کردنه‌وه‌یان و راستکردنه‌وه‌ و مه‌به‌س‌لیدانه‌وه و چێژۆک بو‌ نۆسینیان » ، چاپی دووهم ، سه‌له‌یمانی ، ۱۹۷۱ . [په‌ند] .
- ۹ - **پهن‌دی کوردی** : عومه‌ر شیخه‌لا ده‌شته‌کی ، هه‌ولێر ، ۱۹۷۲ .
- ۱۰ - **پێکه‌نینی گه‌دا** : سه‌ه‌نی قزلجی ، « بڵاو‌کراوه‌کانی بنکه‌ی پێشه‌وا » ، ۱۹۷۲ . [پێکه‌نین] .
- ۱۱ - **پیره‌مێردی نه‌مر** : محمد ره‌سول (هاوار) ، به‌غدا ، ۱۹۷۰ . [پیره‌مێرد] .

* ئه‌م ووشانه‌ی له‌ دوا‌ی ناوونیشانی سه‌ر چاوه‌کانه‌وه له‌ ناو راسته‌که‌واناندا نۆسراون ، کورته‌نیشانی سه‌رچاوه‌کان .

- ۱۲- تحفه مظفریه ، ئۆسکارمان ، پیشه‌کج و ساخکردنه‌وه و هینانه‌وه سهر
زینۆسی کوردی هیمن موکریانج ، ب ۱ و ۲ ، به‌غدا ، ۱۹۷۵ . [تحفه] .
- ۱۳- چیرۆکه‌کانی مهم : محهمهد مه‌ولۆد ، به‌غدا ، ۱۹۷۰ . [چیرۆکه‌کان] .
- ۱۴- حاجی قادری کۆیج : مه‌سه‌وۆد محهمهد ، (سج‌به‌ش) ، به‌غدا ، ۱۹۷۳ و
۱۹۷۴ . [حاجی] .
- ۱۵- ده‌چیرۆک : دوکتۆر کاوس قه‌فتان ، به‌غدا ، ۱۹۶۹ . [چیرۆک] .
- ۱۶- ده‌ستۆر وه‌ فهره‌نگی زمانی کوردی - عه‌زه‌بی - فارسی : عه‌لاه‌ددین
سه‌ججادی ، به‌غدا ، ۱۹۶۲ .
- ۱۷- دیاری مه‌لا محهمهدی کۆیج : چاپی چواره‌مین ، «گیوی موکریانج
چاپ و بلاوی کردۆته‌وه» ، هه‌ولیر ، ۱۹۶۹ . [مه‌لا] .
- ۱۸- دیوانی ئه‌حمهد موختار به‌گی جاف : چاپی دووه‌مین ، «بلاوکراره‌وه‌ی :
گیوی موکریانج» ، هه‌ولیر ، ۱۹۶۹ .
- ۱۹- دیوانی ئه‌ده‌ب (عبدالله به‌گی مصباح الدیوان) : چاپی سییه‌مین ،
«بلاوکراره‌وه‌ی : گیوی موکریانج» ، هه‌ولیر ، ۱۹۶۶ . [ئه‌ده‌ب] .
- ۲۰- دیوانی حاجی قادری کۆیج : گردوگو و بلاوکه‌ره‌وه «گیوی موکریانج» ،
هه‌ولیر ، ۱۹۵۳ . [حاجی قادر] .
- ۲۱- دیوانی دلدار : یونس زه‌ئوف ، چاپی دووه‌مین ، «بلاوکراره‌وه‌ی گیوی
موکریانج» ، هه‌ولیر ، ۱۹۷۱ . [دلدار] .
- ۲۲- دیوانی سالم (عبدالرحمن به‌گی صاحبقران) : چاپی دووه‌م ،
«بلاوکراره‌وه‌ی : گیوی موکریانج» ، هه‌ولیر ، ۱۹۷۲ . [سالم] .
- ۲۳- دیوانی سه‌لام : شیخ سه‌لامی شاعیر ، به‌غدا ، ۱۹۵۸ . [سه‌لام] .
- ۲۴- دیوانی شیخ زه‌زای تاله‌بانج : «علی الطالبانی کوکه‌ر و چاپ‌که‌ری ئه‌م
دیوانه‌یه» ، به‌غدا ، ۱۹۴۶ . [زه‌زا] .
- ۲۵- دیوانی طاهر به‌گی جاف : «بلاوکراره‌وه‌ی : گیوی موکریانج» ، هه‌ولیر ،
۱۹۶۶ .
- ۲۶- دیوانی مه‌نده‌لاوی (پرر وه‌خوین) ، مه‌لا خضر محمود المندلاوی ، به‌شی
یه‌که‌م ، که‌رکۆک ، ۱۹۷۱ .

- ۲۷- **دیوانی مهولهوی** (سهید عبدالرحیم تاوگۆزی) : «کوکردنهوه و لیکۆلینهوه و لیکدانهوه و لهسهرنۆستینی مهلا عبدالکریمی مدرس» ، بهغدا ، ۱۹۶۱ . [مهولهوی] .
- ۲۸- **دیوانی نالی** (شاعر شهیر کرد) ، «عهلی مقبل» بلاوی کردۆتهوه ، سنه ، ۱۳۲۷ ش . [نالی] .
- ۲۹- **دیوانی نالی** (مهلا خدری ئهحمهدی شاوهیسی مکایهلی) : لیکۆلینهوه و لیکدانهوهی مهلا عبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم ، محمدی مهلا کهریم پیاچوهتهوه ، بهغدا ، ۱۹۷۶ . [نالی] .
- ۳۰- **دیوانی نالی (مهلا خصری شارهزۆری)** ، «بلاو کراوهوهی گیوی موکریانج» ، ههولیر ، ۱۹۶۲ . [نالی] .
- ۳۱- **دیوانی وهفایج** (میرزا رهحیم) : «گیوی موکریانج بلاوی کردۆتهوه» ، ههولیر ، ۱۹۵۱ . [وهفایج] .
- ۳۲- **زمانی کوردی لهبهر رۆشنای فۆنهتیکدا** : د. ئهۆزهحمانی حاجی مارف ، بهغدا ، ۱۹۷۶ .
- ۳۳- **زه مپیل فروش** : مرادخانی بایهزیدی ، «بلاو کراوهوهی گیتی موکریانج» ، ههولیر ، ۱۹۶۷ .
- ۳۴- **ژانی گهل** : (چیرۆک) ، سهلهیمانی ، ۱۹۷۲ . [ژان] .
- ۳۵- **سروشت و دهروڤن له گهل ئۆپهریتی ئهنجامی یاران** : گۆران ، سهلهیمانی ، ۱۹۶۸ .
- ۳۶- **سهرنجیک له دهروازهی فۆلکلۆری کوردهوه** : نهقابهی مامۆستایان - لقی ههولیر ، بهغدا ، (سالی لهچایدانی لهسهر نهۆسراوه) .
- ۳۷- **شهرفنامه** : شهرفخانی بدلیسی ، ههزار کردۆیه به کوردی ، نهجهفی پرۆز ۱۹۷۲ (لهسهر بهرگهکهی نو سراوه ۱۹۷۳ و له دتوی ژورهوهی ۱۹۷۲) .
- ۳۸- **شیرین و خوسرهو** : خانای قوبادی ، محهمهدی مهلا کهریم ساغی کردوهتهوه و فرههنگی بۆ زیک خستوه و پیشهکی بۆ نویستوه ، بهغدا ، ۱۹۷۵ . [خانا] .
- ۳۹- **علم اللغة** : دوکتۆر عهلی عهبدولواحید وافج ، چاپی شهشهم ، قاهیزه ، ۱۹۶۷ .

- ٤٠- **عمر خیام** (چوارینه‌کانی) ، گۆزینی سه‌لام ، به‌غدا ، ١٩٥١ . [خه‌یام] .
- ٤١- **الفرائد الدریة للطلاب** (قامۆسی عه‌ره‌بی - فره‌نسی) ، ج . ب . بیلۆ ، چاپی بیست و یه‌که‌م ، بیروتن ، ١٩٦٨ .
- ٤٢- **فره‌نگ اورنگ** (عربی - فره‌نسی) : سرگرد اورنگ ، تهران ، ١٣٣٧ ش .
- ٤٣- **فره‌نگ به‌دینان** : (له‌جه‌ءزردشتیان یزد و کرمان) : جمشید سروش سروشیان ، تهران ، ١٩٥٦ .
- ٤٤- **فره‌نگ په‌لوی** : دکتر بهرام فره‌وشی ، تهران ، ١٣٥٢ ش . [پفا]
- ٤٥- **فره‌نگ عمید** : حسن عمید ، ج ١ و ٢ ، تهران ، ١٣٤٣ ش .
- ٤٦- **فره‌نگ فره‌سی** : دکتر محمد معین ، (پنج جلد) ، تهران ، ١٣٤٢ و ١٣٤٣ و ١٣٤٥ و ١٣٤٧ ش . [فره‌ه‌نگ] .
- ٤٧- **فره‌نگ فره‌سه‌ بفاره‌سی** : ن . گلستانی ، چاپ ششم ، تهران ، ١٣٣٨ ش .
- ٤٨- **فره‌نگ مصور فره‌سی - انگلیسی** : علی اصفر کاوسی برومند ، تهران ، ١٣٤٦ ش .
- ٤٩- **فقه اللغة** : دوکتور عه‌لی عه‌بدولواحید وافتی ، چاپی شه‌شه‌م ، قاهره ، ١٩٦٨ .
- ٥٠- **فۆلکلۆزی کوردی** : محمد توفیق ووردی ، به‌شی سییه‌م و چواره‌م ، نه‌جه‌ف ، ١٩٧١ .
- ٥١- **فره‌ه‌نگا کوردی** : جگه‌رخوین ، (٢ به‌رگه‌) به‌غدا ، ١٩٦٢
- ٥٢- **فره‌ه‌نگا کوردی - زۆسی** : ق . کوردۆ ، مۆسکۆ ، ١٩٦٠ . [کف .]
- ٥٣- **فره‌ه‌نگی خال** : شیخ محه‌مه‌دی خال (٣ به‌رگه‌) ، سه‌له‌یمانی ، ١٩٦٠ - ١٩٦٤ . [خا .]
- ٥٤- **فره‌ه‌نگی کشتوکال** : مه‌عروف قه‌ره‌داغی مردۆخی ، (٢ به‌رگه‌) ، به‌غدا ، ١٩٧٢ - ١٩٧٣ . [کشت] .
- ٥٥- **فره‌ه‌نگی مه‌هاباد** : گیتی موکریان ، چاپی یه‌که‌مین ، هه‌ولیر ، ٢٥٧٣ کوردی . [مه‌هاباد] .
- ٥٦- **قامۆسی زۆسی - کوردی** : ئی . ئۆ . فره‌یزۆف ، مۆسکۆ ، ١٩٥٧ . [فز .]

- ۵۷- **قه‌لای دمد (چیزوك) :** عه‌زەب شەمۆ ، شوکور مستەفا کردۆیه بە کرمانجی خوارۆ ، بەغدا ، ۱۹۷۵ .
- ۵۸- **کتاب فرهنگ مردوخ :** شیخ محمد مردوخ کردستانی ، ج ۱ و ۲ ، تهران ، (سالی له‌چاپدانی نه‌نوسراوه) . [مردوخ] .
- ۵۹- **کوردواری :** عه‌لئه‌ددین سه‌ججادی ، بەغدا ، ۱۹۷۴ .
- ۶۰- **گۆلکه‌زیرینه :** (کوردی - فارسی - عه‌زەبی فه‌زه‌نسی و ئینگلیزی) ، گیتی موکریانی ، چاپی دووهمین ، هه‌ولێر ، ۱۹۶۶ .
- ۶۱- **گزارش بهرام‌یشت** یا پیروزی نامه : مراد اورنگ ، تهران ، ۱۳۴۳ ش . [به‌هرام] .
- ۶۲- **گورانی یا ترانه‌های کردی :** دکتر محمد مکرّی ، تهران ، ۱۹۵۱ .
- ۶۳- **گولستان :** شاکاری سه‌عدی شیرازی ، «مه‌لامسته‌فا سه‌فوه‌تی حاجی مه‌لا ره‌سۆل کردۆیه به‌ کوردی» ، «دوکتۆر عیززه‌دین مستەفا ره‌سۆل له‌گه‌ل چه‌ند وه‌رگێزانی ترا به‌راوردی کردوه و بلاوی کردۆته‌وه» ، بەغدا ، ۱۹۶۸ .
- ۶۴- **گۆلآله‌ی مه‌ریوان :** قانبع ، چاپی دووهم ، «سه‌رپه‌رشتی له‌چاپدانه‌وه‌ی ووریا قانبع» ، سه‌یمانی ، ۱۹۷۰ .
- ۶۵- **گوهرهای نهفته** یا «رازهایی از آوستا» : مراد اورنگ ، تهران ، ۱۳۴۴ ش .
- ۶۶- **گه‌نجینه‌ی فۆلکلۆری کورد** (کۆمه‌لیک لاوک و چه‌یران) ، محمدی مه‌لا که‌ریم ، بەغدا ، ۱۹۶۸ .
- ۶۷- **لاوک و په‌یام له‌گه‌ل شیعی گه‌پ :** گۆران ، سه‌یمانی ، ۱۹۶۹ .
- ۶۸- **لغت فرس :** اسدی طوسی ، «بکوشش محمد دبیرسیاقی» ، تهران ، ۱۳۳۶ ش .
- ۶۹- **المنجد** (في اللغة و الادب و العلوم) : لويس معلوف ، الطبعة الثامنة عشرة ، بیروت ، ۱۹۶۵ . [منجد]
- ۷۰- **مه‌م و زینی خانی :** هه‌ژار کردۆیه به‌ موکریانی ، بەغدا ، ۱۹۶۰ . [زین]
- ۷۱- **مه‌هدی‌نامه :** ابن‌الحاج (مه‌لا محهمه‌دی حاجی چه‌سه‌ن) ، «لیکۆلینه‌وه و پیشکەش کردنی محهمه‌د عه‌لی قه‌ره‌داغی» ، «پیاچۆنه‌وه‌ی شوکور مستەفا» ، بەغدا ، ۱۹۷۵ .

۷۲- میژوی ئه‌ده‌بی کوردی : عه‌لاه‌ددین سه‌ججادی ، چاپی دووهم ، به‌غدا ، ۱۹۷۱ . [میژۆ] .

۷۳- وشه‌ی زمانی کوردی : د. ئه‌وزه‌حمانی حاجی مارف ، به‌غدا ، ۱۹۷۵ .

۷۴- هیندی له‌ هه‌لبه‌ست و به‌ینه‌کانی عملی به‌رده‌شانی : محهمه‌د توفیق ووردی ، نه‌جه‌ف ، ۱۹۷۲ . [به‌رده‌شانی] .

۷۵- یادداشته‌ای پنج گاته‌ا : ابراهیم پورداود ، ج ۲ ، تهران ، ۲۵۶۹ مادی - ۱۳۳۶ ش. [یکد] .

۷۶- یسنا (بخشی از آوستا) ، ابراهیم پور داود ، (۲ جلد) ، ۱۳۳۷ - ۱۳۴۰ ش. [یه‌سنا] .

۷۷-

JABA M. AUGUSTE, **DICTIONNAIRE KURD FRANCAIS**, publié par M. FERDINAND JUSTI, St. Petersburg, 1879.

(م. ئوگوست . ژابا ، قامۆسی کوردی - فره‌نسی ، م. فیردینان ژوستی بلاوی کردوته‌وه ، سان پیتر سبورگ ، ۱۸۷۹) . [ژابا]

۷۸-

LEBRUN L. & TOISOUL J., **DICTIONNAIRE ETYMOLOGIQUE** de la langue **FRANCAISE**, PARIS, 1937.

(ل. لیبرون و ژ. توازۆل ، قامۆسی ئیتیمۆلۆژی « ئیشتیقاقی » زمانی فره‌نسی ، پاریس ، ۱۹۳۷) .

۷۹-

LIBRAIRIE LAROUSSE, Nouveau **PETIT LAROUSSE** en couleurs, PARIS, 1969.

(کتیبفرۆشی لارۆس ، لارۆسی پچۆکی تازه‌ی زه‌نگاوژه‌نگ ، پاریس ، ۱۹۶۹) . [لارۆس]

۸۰-

WAHBY TAUFIQ & EDMONDS C. J., **A KURDISH - ENGLISH** DICTIONARY, OXFORD, 1966.

(توفیق وه‌هبی و س. جی. ئیدمۆنس ، فره‌ه‌نگی کوردی - ئینگلیسی ، ئوکسفۆرد ، ۱۹۶۶) . [هبید]

کورتە نیشانه کانی ریزمان که لهم قاموسه دا به کارهاتون

نیشانه	لهباتی	نیشانه	لهباتی
نه .	ئامراز (أداة)	ها .	عه‌زه‌بی (زمان)
نمه .	ئامرازی تیکه‌لاو (أداة المركب)	فا .	فاعیل (اسم الفاعل)
نیز .	ئیزافه	فر .	فارستی (زمان)
با .	بادیتانج (بن لههجه)	فه .	فیعل
بک .	باکورتی (لههجه)	فج .	فیعلی مه‌جهول
بگ .	بانگ کردن (النداء)	فی .	فه‌یلجی (بن لههجه)
بذ .	به‌ند (القید)	کثیر	کوردستانی ئیران (زمانی)
بنت .	به‌ندی تیکه‌لاو (قید المركب)	کنو	کوردستانی ترکیا (زمانی)
پ .	پاشبه‌ند	کهر	کوردستانی عیراق (زمانی)
پیت .	پاشبه‌ندی تیکه‌لاو	کک	که‌رکوکچی (بن لههجه)
په .	په‌هله‌ویتی (زمان)	کذ .	کینایه
پی .	پیشبه‌ند	کو .	کوردیتی (زمان)
پیپ .	پیشبه‌ندی فیعل	کی .	کویت (بن لههجه)
تب .	پیتی تیک‌به‌ستن (حرف الربط)	لا .	لازم (مه‌صدهر)
تا .	تازه داتا‌شراو (ووشه)	مه .	متعدی (مه‌صدهر)
ته :	ته‌ماشاکه	مچ .	مه‌جاز
تو :	ترکتی (زمان)	محر .	ته‌حریف‌کراو (المحرف)
تیب .	تیبیتی	مسته .	مه‌صدهری تیکه‌لاو (المصدر المركب)
جف .	جافتی (بن لههجه)	ممش .	مه‌صدهری داتا‌شراو
جه .	جه‌مع	مف .	مه‌فعل (اسم المفعول)
جمی .	جه‌معی	مک .	موکریانجی (بن لههجه)
جذ .	جنوبی (لههجه)	نا .	ناو (اسم)
حمص .	حاصل مه‌صدهر	نت .	ناوی تیکه‌لاو (الأسم المركب)
ری .	ریشه	ند .	ده‌نگه ناو (اسم الصوت)
ز .	زه‌میر	نس .	نیه‌به‌ت ، نیسیتی
زا .	زازی (بن لههجه)	نمه .	ناوی مه‌صدهر (اسم المصدر)
ست .	ئاو‌یتایج (زمان)	هس .	هه‌لتی‌سه‌نگینه (قارن)
سن .	سهنجی (بن لههجه)	ها .	هه‌ولیتیری (بن لههجه)
سیه .	سله‌یمانجی (بن لههجه)	هو .	هه‌ورامجی (بن لههجه)
شر .	شیوه‌رسته	★	هاوتا (المرادف)
شن .	شنویتی (بن لههجه)	::	نمونه (مثال)
ص .	صفه‌ت	□	شایه‌د
صه .	صفه‌تی تیکه‌لاو (الصفة المركبة)	//	دژ (الكلمة المضادة)
صفا .	صفه‌تی فاعیلجی	●	رسته‌ی ساز و ئاماده له زماندا .
صفه .	صفه‌تی مه‌فعلجی		

کورده نیشانه‌کانی ناوی : سهرچاوه ، دانهر ، بلاوکه‌ره‌وه ، ...
کهله‌م قاموسه‌دا ده‌کارکراون

نیشانه	ناوی سهرچاوه ... و ژمارهی له لیسته‌ی سهرچاوه‌کاندا
ئه‌ده‌ب	دیوانی ئه‌ده‌ب ۱۹
ئه‌فسانه	ئه‌فسانه‌ی چیا‌ی ئاگری ۱
ئه‌وره‌نگ	مراد اورنگ (محقق) —
ئینجیل) (ئینجیلی (لۆقا ، مه‌تی ، مەر‌قۆس ، یوحه‌ننا) ۲
ب	به‌رگ ، به‌ش —
به‌رده‌شانی	هیندی له‌ هه‌لبه‌ست و به‌یته‌کانی ... ۷۴
به‌هرام	گزارش به‌رام‌یشت ۶۱
پد.	پروفسور ئیبراهیم پور داود —
پفا.	فره‌نگ پهلوی ۴۴
په‌ند	په‌ندی پیشینیان ۸
پیکه‌نین	پیکه‌نینی گه‌دا ۱۰
پیره‌میرد	پیره‌میردی نه‌مر ۱۱
تحفه	تحفه‌ی مظفریه ۱۲
ج	جلد —
چیرۆک	۱۰ چیرۆک ۱۵
چیرۆکه‌کان	چیرۆکه‌کانی مه‌م ۱۳
حاجی	حاجی قادری کوی ۱۴
حاجی قادر	دیوانی حاجی قادری کوی ۲۰
خا.	۱- ماموستا شیخ محه‌مه‌دی خال — ۲- فره‌ه‌نگی خال ۵۳
خانا.	شیرتین و خوسره‌و ۳۸
خه‌بیام	عمر خیام ۴۰
دلدار	دیوانی دلدار ۲۱
زه‌زا	دیوانی شیخ ره‌زای تاله‌بانی ۲۴
زین	مه‌م‌وزینی خانی ۷۰
ژان	ژانی گه‌ل ۳۴
ژابا	قاموسی کوردی - فره‌نسی ۷۷
سالم	دیوانی سالم ۲۲

نیشانه	ناوی سهر چاوه . . . و ژمارهی له لیستهی سهرچاوه کاندای
سهلام	۱- شیخ سهلامی شاعیر
فز.	۲- دیوانی سهلام
فره.	قامۆسی زۆسی - کوردی
فرههنگ	دوکتۆر بههرام فرههوهشی
کشت	فرهنگ فارسی
کۆز	فرههنگی کشتوکال
کف .	کۆزی زانیاری کورد
گه .	۱- پزوفسۆر قهناتی کوردۆ (کوردوییف)
لازۆس	۲- فرههنگا کوردی - زۆسی
مردوخ	مامۆستا گیوی موکریان (دانهروناشر)
مهر .	قامۆسی فرههنگی
معین	کتاب فرهنگ مردوخ
مکب .	مامۆستا شیخ ماری قهره داغی
مقبل	دوکتور محهمه دی معین (دانهر ، محقق)
منجد	مامۆستا مهلا کهریمی بیاره (دانهر ، محقق)
مهلا	مامۆستا عهلی مقبل (ناشر)
مهسعود	المنجد فی اللغة والادب والعلوم
مهولهوی	دیاری مهلا محهمه دی کۆبی
مههاباد	مامۆستا مهسعود محهمه دی (دانهر)
مبژۆ	دیوانی مهولهوی
نالتی	فرههنگی مههاباد
وهفای	میژوی ئهدهبی کوردی
هیبید	دیوانی نالتی
یگد	دیوانی وهفای
یهسنا	فرههنگی کوردی - ئینگلیسی
	یاد دا شتهای پینج گاتها
	یهسنا

تەرتیبی ئەلفوئیتکە ی کوردی ، بەم جۆرە ی
 کە ووشەکانی ئەم قامۆسە ی پێ زۆرکراوە (۱)

ء	[۱]	ب	پ	ت	ج
چ	ح	خ	د	ر	ز
ژ	س	ش	(ص) (۲)	ع	غ
ف	ق	ک	گ	ل	
ل	م	ن	و	[و = بۆر]	[و]
[و]	ه		[ه ، و = سەر]	ی	
[ی = ژێر]	[ئ]		[ئ]		

(۱) دەنگ بزۆینه کان لەناو ژاسته که واناندا نۆسراون .

(۲) دەنگی (ص) ههروه کو له سه ره تا که دا با س کراوه به لای منه وه به لایه نی که مه وه له چه ند ووشه یێکدا هه یه ، بۆیه وه کو ده نگێکی هیشتا به ته واوی ساغ نه بۆته وه له ناو که وانهدا نۆسراوه .

قاموسی زمانی کوردی

رنگی

(٤) - دهنگیکه له دهنگه کانی
زمانی کوردی ، له گهروږا دیتهدر و
له ئهلفوبیتکه ی ئیسلامیدا که ئیستا
زمانی کوردی پی دهنوسری ، ناوی
(ههمزه) یه .

تیب - زور کهس ئهم دهنگه ههر
به (ئهلف) دهزانن له حالیکا که
(ئهلف) به بزوین حساببه و به
ته نیایه ته له فوز ناکری .

١ - ئا - یه که میتن پیتی ئهلفوبیتی
زمانی کوردیه که به خه تی لاتیتی
بنوسری و دهنگیک پیشان ددها که له
تیکه لاوبونی (ههمزه) و (ئهلف)
پیکهاتوه .

٢ - ئا - ١ - (بن .) به لئ ،
به و جوړه یه کوت ، وهلامی پرسیاره
به ئیجاب ، به راست زانینی قسه ی
که سیکه :: چویه مالی خالت ؟ -
ئا ، بچین بو مه کته ب ؟ - ئا ،

□ زوانت وهختی ئیزنش ته له ب کهرد
لال که ی نمه بو چه نی (ئا) ش ئاوه رد
(مهوله وئ : مکب - ١١٦) ٢ - (ئم .)
بو سهر سورمان و
گومان و پرسیاره :: چویه مالی
خالت ؟ - ئا !؟ ئانا . ته نکیدیکی

زیاتر پیشان ددها // نا . نانا . نه
٣ - ئا - (پب .) . (سیم .) ١ -
پاشبهندی ئامرازی (زهرف) ه ،
پاش ئهم ووشه یه که به دوا ی
(له) دا دیت ئهمهش به دوا یه وه
دهنوسی :: له قاموسا هه یه ، نانی
له مالا نیه . ٢ - (ئم .) ، (سیم .) بو
پرسیار و هاندانه و له پیش ههندی
ووشه وه ده گوتری :: ئاخو ، ئاده ی
★ دا .

٤ - ئا - (ئیز .) له له هجه ی
باکوری زمانی کوردیدا ئامرازی
ئیزافه یه بو میتینه :: که چا من (کچی
من) ، خو ها ته (خوشکی تو) ،
مه هینا ئوسو (ماینی ووسو) .

٥ - ئا - (نا .) ، (کئیر .)
کورتیه ووشه ی (ئاغا) یه :: ئامیرزا
حه سهن ، ئای فرۆهر .

٦ - ئا - (پب .) به دوا ی
ریشه ی فیعل ه وه دهنوسی و دهیکا
به صفه تی فاعلی :: بیتا (له بیتین) ،
توانا (له توانین) ، خورا (له
خواردن) ، زهوا (له زوین) ، زانا
(له زانین) ، گرا (له گران یا
گرتن) .

۱ - ئاب - [فر.] ، (نا.)

۱ - ئاو . ۲ - زەونەق ، وورشە و برتسكەي هەندى شت :: تىفى ئابدەر .

تېب - ئەم ووشەيە بە مەنەي ئەسلى خۆي (ئاو) لە كوردیدا ، بە تەنباي بەكارناھيترى ، بەلام لە تەركىبدا دەچىتە سەروبنى ووشە :: ئابزۆ ، تىزاب .

۲ - ئاب - [سوريانى ، عىبرى] ،

(نا.) مانگى هەشتەمى سالى رۆمى ، دەكەويته نىوان تەمۆز و ئەيلۆل . ★ ئاغستۆس ، ئۆت .

ئابات - (مك.) ، (ص.)

ئاوهدان .

تېب - ئەم ووشەيە بە تەنباي دەكار ناكري ، دەگەل ناويك تەركىب دەبى و ناويكى تازە دروست دەكا بۆ ناوانى ئاواي و دىھات ، لە كوردستان :: حاجىابات ، حەسەنابات ، عەليابات . ★ ئاوا . ئابان - [فر.] ، (كئير.) ، (نا.) مانگى هەشتەمى سالى ئيرانى ، دووهم مانگى پايتىز (۲۱ى تشرىنى يەكەم - ۲۰ تشرىنى دوهم) ، ★ خەزەلۆەر .

ئابجۆ - (مك.) ، (ند.) تم :

ئاوجۆ .

ئابخانە - [۱ - ئاب / ۱ + خانە] ،

[فر. كو.] ، (ند.) چاوكە ژۆرىكە بۆ دەست بە ئاوگەياندن تەرخان دەكرى ★ ئابدەست ، ئابدەستخانە ، ئاوخانە ، ئاودەست ، ئەدەبخانە . (بك.) ئافزىژ . (في.) ئاودەستخانە ، پيشساو ،

سەراودەشت ، كەناراو .

۱ - ئابدەر - [۱ - ئاب / ۱ +

دار] ، [فر. كو.] ، (ند.) كەسيكى لە ديوەخانى مېرەكان و دەربارى پاتشايان و شويىنى تىرى وەكو ئەمانە ، كارى سازکردنى چاو قاو و شەربەت و ... ي پى ئەسپىررايى . □ « ... دەهاتە كن ئەولادى شارۆستەم بەگان سى سالان دەبۆ بە سەققا و سىيان دەبۆ بە ئابدەرە » . (تحفه : ج ۲ - ۱۹۴) .

۲ - ئابدەر - [۱ - ئاب / ۲

دار] ، [فر. كو.] ، (ند.) بەزەونەق ، خاوەن جەوھەر (بۆ تىغ) .

ئابدەرباشى - [۱ - ئابدەر +

باشى (تو = سەرى)] ، [كو. تو.] سەرۆكى هەمۆ ئەو كەسانەي لە ئابدەرخانە (تم : -) ئيش دەكەن .

ئابدەرخانە - [۱ - ئابدەر +

خانە] ، [فر. كو.] ، (كئير.) ، (ند.) ۱ - چاوكە ژۆرىكە لە كوشكى پاتشايان و ماله دەولەمەند و دەره بەگاندا ، بۆ سازکردنى چا و قاو و شەربەت و ئەو جۆرە شتانه تەرخان دەكرى . ۲ - هەمۆ كەرەستە و نوکەر و بارەبەرى دەزگای خواردن و خواردنەووە كە پاتشا و ئەمير و گەورەپياوان دەگەل خويان دەيان برده سەفەرەن .

ئابدۆزەك - [۱ - ئاب / ۱ + دۆز

= دز + ۱ - ئەك / ۲] ، (كئير.) ، (ند.) ئامرازىكە لە شۆشە و لاستىك و پلاستىك دروست ئەكرى ، دەرمانى تراوى پى دەكەنە ناو لەشى

ئىنسانەۋە . ★ سىرىنگ ، (كەر .)
شەرتىنقە .

ئابدەست - [۱ - ئاب / ۱ +
دەست] ، [فر . كو .] ، (كەر .) ،
(نە .) تە : ئابخانە .

ئابدەستخانە - [ئابدەست +
خانە] ، [فر . كو .] ، (كەر .) ،
(نە .) تە : ئابخانە .

ئابزۆ - [۱ - ئاب / ۱ + زۆ] ،
[فر . كو .] ، (نە .) ۱ - زەۋنەقى
زۆ ، وورشە و گەشەى دەموچاۋ
۲ - (مەج .) سەر بلىنىدى ،
شەرف ، نامۇس ، حەيا . تىب -
ئەگەرچى مەعنەى دوھ مەجازە ،
بەلام ئەم ووشەيە لە كوردىدا ھەر
بەم مەعنەيە بە كاردەھىترى و
ھىچى تر .

ئابزۆبران - (مەست . مە .)
بى حورمەت بۆنى كەسىك بى ئەۋە
(فاعىل) ى كارەكە ديار بى .

ئابزۆبراۋ - (نەف . ، ست .)
كەسىكى زىسۋا كرابى .

ئابزۆبردن - (مەست . مە .) بى
قەدر و حورمەت كۆردن و سۆك و
چرۆك كۆردنى بەكىك ★ بى
شەرف كۆردن ، زىسۋا كۆردن ،
سەرشۆز كۆردن ، شەرف شكاندن .

ئابزۆبەرە - [ئابزۆ + بەر
(لەبردن) + ۳ - ئە / ۲] ، (صفا .)

۱ - كەسىكى بىتە مایەى زىسۋا بۆن ،
بەكىكى كارى وا بكا شەرفى بەكىك
يا چەند كەسىكى تىرى بى بچى .
۲ - كار و كۆدەۋەيتكى پىاۋ سۆك
بكا يا عەيبەى بىننە سەر . ::
دايكم ! ئەم مەنە ئابزۆبەرەيە لە چى

دەگىزى ، كچى ۋەرە دانىشە ھەى
ئابزۆبەرە !

ئابزۆتكان - (مەست . لا .) تە :
ئابزۆچۆن .

ئابزۆتكاۋ - (صمف .) كەسىكى
نامۇسى چۆ بى ، تۆشى سۆكى و
سەرشۆزى بۆ بى .

□ « زۆزى تەرزە ، چەندە مەنەى
دەشكىن و سەرشكىن »
« زۆزى باران ، چەند شە ،
بى عىسمەت و ئابزۆتكاۋ »
(نالى : گە -)

ئابزۆچۆن - (مەست . لا .) سۆك
بۆن لەناۋ كۆمەلا ، بى قەدر و
حورمەت بۆن لەبەر چاۋى خەلك .
★ ئابزۆتكان .

ئابشار - [۱ - ئاب / ۱ + شار
(نە .)] ، [فر .] ، (نە .) ،
۱ - تە : ئاۋشار

□ « ئەم بەچاۋ (در) و بەسەر
لەلى (ھەيە) بۆدەبا »
« ئەو بەتف دەيكا بە مەزەبى
شكستەى ئابشار »

(نالى : مەبل - ۱۵)
۲ - چۆنى تۆپ لە يارى (والىبال) دا ،
بە ھەلمەت و تاۋ بۆ مەيدانى
بەرامبەر و شۆزبۆنەۋەى بە زۆدى
بە كەنار تۆزەكەدا ★ (كەر .)
كەبباسى (عا .) .

ئاب و تاب - [۱ - ئاب / ۲ +
+ تاب] ، [فر . كو .] ، (نە .)
۱ - زازاۋە و بە زەۋنەق :: بە ئاب و
تايىكەۋە قسەكانى گىزايەۋە .
۲ - تاۋوتوى و گەرما .

□ « لە ئاب و تاب و ئەشك و ناھى

خۆمدا بۆمه بريانچ «
 » له باتج پوخته گت سۆتام و
 هيشتا پيم ده لپن خامه «
 (نالی : گم .) ★ ئاووتاو .
ئابور - (بک .) ، (نا .) حهيا ،
 داوین پاکج ، شانازج ، شهره ف ،
 ناموس :: م ئابور کر (من ئابورم کرد) :
 زیکم خست ، ته رتیبم کرد ، به
 خوشی و دوستانه بزمه وه (کار و
 مه سه له) ، ده فعم کرد (پاره) ته : به
 ئابور ، بچ ئابور . تیب - ئەم ووشه یه م
 ههروه کو خوی له بهر قاموسه که ی
 (ژابا JABA - ۲) نۆستیه ته وه که
 به و مه عنایانه ی سه ره وه ی هینا وه و
 (م ئابور کر) و مه عنا کانشی له زمان
 (سۆستین SOCIN) گیزا وه ته وه .
 (کار و مه سه له) و (پاره) بو
 زۆنتر کردنی مه عناکانی من
 لیم زیاد کردوه . هس : ئابزو .
ئابورجی - (ت .) ، (نا .) -
 چاوه دیری زاگرتنی زیک و پیتی
 داهات و خه رجی مال ، ئیداره و
 ده ولت . ئیقتیصاد . تیب - نازانم
 ئەم ووشه یه له کویرا هاتوه و چون
 داتا شراوه ، به لام ئەوهنده بلاو بوته وه ،
 به م مه عنایه جیکای خوی کردو ته وه .
ئابونه - (فه ره نسج) ، (نا .) -
 پاره یه کی پیشه کی ده درجی به ئیداره ی
 زۆژنامه و گوڤاران و تا ماوه یه که
 زۆژنامه بو خواوه نی پاره که ده نیرن .
 ۲ - پاره یه که ئەندامانی (یانه) و
 (نه قابه) و (پارتج) یه کان مانگانه یا
 سالانه ده یه دن .
ئاپوره - [ئا + پوره] ، (نه .) ،
 (مک .) کومه ل و جه ماوه ری خه لک که

ده وره یان له شتیک دابج :: ئاپوره ی
 خه لکه که به ره و مزگه وت زۆیین .
 هس : پوره ، لاپوره ، لاپره سه ن .
(ئات) - (ئم .) ئامرازی جه مه و
 به دوا ی ناوه وه ده نۆسیت :: ئاغاوات ،
 باغات ، ترشیات ، حه شامات ،
 خیللات ، دیهات ، شامات ، شیرنیات ،
 عیلات ، کیوات ، مالات ، میتوه جات ،
 میتوه هات . تیب - ئەهه رچی ئەمه
 نیشانه ی جه مه و له زمانی عه ره بیتدا ،
 به لام له زمانی کوردیشدا ئەوهنده
 ده کار ده کری ، پیاو ده خاته شکوه
 له وه ی که زهنگه ئامرازیکی تری
 جه معی کوردجی بچ . له بهر گرانی دوا
 پیتی هه ندی ناو ، جار و باره (ج ، و ،
 ه) یه کیکیان ده خریته نیتوان (ناو) و
 (ئامراز) ه که وه ★ (- ئان) .
ئاتاج - [= عا : ئیحتیاج] ، (نا .)
 که سیکی پتویستی به شتیک یا
 که سیک هه بی ، له شتیک که م بی
 که مایه سی هه بی . □ « خوا ئاتاج و
 موحتاجی ده رکی نامه ردت نه کا »
 :: ئاتاجی نانیکه ★ موحتاج .
ئاتاجی - (ص .) ته : ئیحتیاج .
ئاتموسفور - [= فه ره نسج :
 ئاتموسفیر] ، (نه .) ، (کئیر .)
 ۱ - ئەو هه وایه یه که ده وری زه وئ
 داوه و له چه ند گاز (غاز) ی جیا جیا
 پیکهاتوه : ۷۸٪ ئازۆت ، ۲۱٪
 ئوکسیژین و ئەو یتریشی : ئارگون ،
 هیدزۆژین و هیلیم و چه ند گازیکی
 تره . (عا .) جو . ۲ - واحیدی
 قورسایج که هه وای ده وری زه وئ
 ده بخاته سه ر زه وئ و هه مو ئەو
 شتانه ی له سه ر زه وئین و به قه ده ر

قورسايى لۆلەيتكى پز له جىتوھىه كه
۷۶ سانتىمەتر دريژ و بنەكەشى
سانتىمەترىكى چوارگوشە بى
(الضفط الجوى) و به شىتوھىيىكى
مامناوھندى دەكاتە ۱.۳۳ گرام لە
سەر سەر سانتىمەترىكى
چوارگوشە . تىب - ئەم ووشەىه
له زىكاي زمانى فارسىزا ھاتۆتە ناو
زمانى كوردى له كوردستانى ئىران ،
له ۲ ووشەى يونانى ئاتمۆ (= ھەلم ،
بوخار) و سفىر (= گو ، كورە)
پىكھاتوھ . تم : لازۆس ۷۷ .

ئاتۆم - [ھەرنسى] ، (نا .) ،
(كئىر .) تم : ئەتۆم .

ئاتەش - [كو . فر .] ، [ست :
ئاتەر . پھ : ئاتەرش] ، (نا .) ئاگر ،
ئاوور . تىب - ئەگەرچى ئەم ووشەىه
له ھەندى ناوچەى كوردستان
بەكاردىت بەلام زىاتر له ووشەى
تىكەلاودا دەبىندرى .

ئاتەشبازى - [ئاتەش + بازى] ،
(حمص .) ھەلدانى فىشەكەشىتە و
تەقەمەنج زەنگاوژەنگ و جووربەجوور
له جىژن و ئاھەنگاندا ، بو كەيف و
خۆشى □ « ئاتەشبازى به كونكى
خالى ناكرى » .

ئاتەشپارە - [ئاتەش + پارە =
پارچە] ، (صت .) ، (مك .) تم :
ئاگرپارە .

ئاتەشپەرست - [ئاتەش +
پەرست (لەپەرستن)] ، (نفا .) ۱ -
ئەو كەسەى ئاگر دەپەرستى ، ئاگر
به خودا دەزانى يا لای پىروژە ۲ -
ئەوھى دىنى زەردوشتى سەلماندىن ،
زەردوشتى . ★ ئاگرپەرست ، ئاوور

پەرست .

ئاتەشپەرستى - [ئاتەش +
پەرست + ۲ - ئى] ، (حمص .) تم :
ئاگرپەرستى .

ئاتەشخان - [ئاتەش + خان =
خانە] ، (نت .) ، (سذ .) تونخانى
ھەمام . تىب - شوينىكى تايبەتیبە
به تەنىشت ھەمامەوھ ، زاهۆلىكى
تەدايە تىانى ھەمامى لەسەر
دامەزراوھ و لە ژىرەوھ ئاگر دەكرى و
ھەمام گەرم دادىنى ★ تونخانى ،
تونگخانى ، ئاگرخانى/۲ ،
ئاوورخانى/۲ .

ئاتەشخانه - [ئاتەش + خانە] ،
(نت .) ۱ - تم : ئاتەشگەدە □ « جە
ياقوت و لال ، جە گەوھەر دانە »
« كەردن گەنج وەقف ، پەى
ئاتەشخانه » (خانا - ۱۵۷)
۲ - (مك .) جىكاي ئاگرى سەماوھ
★ ئاگرخانى/۳ ، ئاوورخانى/۱ . تىب -
له ناوھزاستى كۆپى سەماوھردا كە
ئاوى تىدەكرى ، لۆلەيەك ھەيە بنى
به پارچە ئاسنىكى كون كون گىراوھ ،
ئاگر و خەلۆزى تىدەكرى و ئاوى
ناو كۆپى سەماوھرەكە وەكول
دىنىت .

ئاتەشكيش - [ئاتەش + كيش
(لەكيشان)] ، (نت .) ئامرازىكە وەكو
خاكەندازىكى پچۆك واىە دەمەكەى
توزى به دىويىكا نوشتاوتەوھ ،
پۆلۆى ئاوورى له پشتهوھى سۆبەى
دارانزا پى دەكيشنە پىشەوھ يا پىتى
دەردەدەن .

ئاتەشگا - [ئاتەش + گا =
جىگا] ، (نت .) ۱ - تم : ئاتەشگەدە .

۲- ناوی شاخىكە لە ناوچەى تاوگۆزى .

ئاتەشگەدە - [ئاتەش + گەدە] ،
(نە.) شوپىنىكە پىزەوانى دىنى
زەردوشت ئاگريان تىدا زادەگرت .
جىگاي بە جى گەياندى زى وشوئىنى
ئىپىنى دىنى زەردوشت ★
ئاتەشخانە/ ۱ ، ئاتەشگا/ ۱ .

ئاتەشگەردان - [ئاتەش +
گەردان] ، [فر. كو.] ، (نە.)
ئامرازىكە لە تەلى بارىك دروست
دەكرى ، وەكو پىالەيتكى كون كون
وايە كورته زنجىرىكى تىدەخرى ،
خەلۆزى تىدەكەن و چەند پشكو
ئىاگرى دەخەنە سەر و
هەلى دەسۆزىن تا دەگەشەتەو
دەبىتە سكل . زياتر بۆ سازکردنى
ئىاگرى سەماوەر بەكاردىت ★
تاو لەمە (تو) .

ئاتەشەك - [ئاتەش + ئەك
/ ۱] ، (نە.) نەخۆشى فەزەنگى .
تىب - ئەم نەخۆشىيە لە ئەنجامى
هەلسان و زۆنىشتن دەگەل يەكى
سيفلىساويدا، يا بەكارهينانى قاب و
قاچاغ و ھەر شىتىكى ترى كە ئەو
بەكارى هينا بى ، ھەروەھا بە ھۆى
دەست تىكەل كەردنى پىاو و ژنەو
يەكىيان سيفلىسدار بىت توشى
عيسانى ساغ دى ، لە باوك و داىكى
سيفلىساويتشەو بە مىرات بۆ منالىيان
بەجى دەمىنى . پاش ئەو ھى مىكرووبى
سيفلىس دەچىتە لەشى ئادەمىزادەو
ئەگەر زۆ چارەى نەكرى لەوانەيە
بىداتە چاوى و كوئىرى بكا ★ ئاگرە/ ۱ ،
سيفلىس، فەزەنگى، ھاو لە فەزەنگى .

۱- **ئاتەشى** - [ئاتەش + ۳-
ئى] ، (صە.) ۱- ھەرچى بە رەنگ
يا تەبىعەتى ئاگر سۆر يا گەرم بى
:: ياقوتى ئاتەشى ، سۆرى ئاتەشى .
۲- (كە.) ئىنسانى تۆزە و تۆسن ،
تون دەمىزاج :: ئەم پىاو ئاتەشى
مىجاز (مىزاج) ە .

۲- **ئاتەشى** - (نە.) ، (مە.)
جۆرە گولەباغىكە ، زەنگى سۆرى
مەيلە و بنەوشە و بۆنى لە گولى
گولەو كەمتەرە و گولەوشى لى ناگىرى .

ئاتەگە - (نا.) ، (مە.) ۱-
داوئىنى كەوا و كورتهك و مرادخان
كوردى و چاكەتى فەزەنگى لە لای
پىشەو ★ شاقەل . ۲- لای
خوارەو ھى شاخ و كىو :: سوارەكان
بە ئاتەگى شاخەكەو بۆن . (بە.)
ئەتەك (تە : ژابا - ۲) ۳- (نا.) ،
(كە.) ژىر كراسى ژنانە . تىب - ئەم
ووشەيە لە زمانى توركى و
ئازربايجانىشدا بەم مانايەيە و بە
شكىلى (ئەتەگ ، ئەتەي) بەكاردى .

ئاجودان - (فرەنس) ، (كئىر.) ،
(نا.) ۱- ئەفسەرىك كە لەبەر دەستى
ئەفسەرىكى گەورەدا بى ،
يارمەتیدەرى بى . ۲- ئەفسەرىك
كە لەبەر دەستى سەرۆكى دەولەت
بى و كاریكى تايبەتى پى ئەسپىردرابى
:: ئاجودانى سەرۆك جەمھۆر بۆ
كاروبارى وولات ، ئاجودانى نىزامى .
۳- بۆ زىزلەنەن و حورمەت گرتن ،
بەو پاسەوانانەى دەرەجەيان لە نەفەر
گەورەتر و لە ئەفسەر پچۆكتەرە
دەگوترى ★ باش ، باشچاوەش ،
عەرىف . تىب - ئەم ووشەيە لە

:: ئاخ چبکەم ، ئاخ چتیم بە خۆم کرد ،
ئاخ برا ژۆ ★ ئاھ/ ۱ .

۲- ئاخ - (نا.) ، (بک.) ۱-
خاک و خۆل ، تۆز . ئاخى بازۆد (خاکى
بازۆت) شۆرە . تیب - ئەم ووشەيە
لە لەهجەي ناوەندی زمانى کوردیدا
لە بێرچۆتەو و تەنیا لە هەندى
مەلبەند ، زیاتر لە هەولێر و دەور و
پشتى لە ووشەي (ئاخەلیو) دا
ماوەتەووە کە ئەمەشیان لە موکوریان
و هیندى ناوچەي تر هەر بۆتە
(خاکەلیو) .

ئاخافتن - (مصد. لا.) قسەکردن
دەگەل کەسى ، گفتوگو ، ووتووێژ .
ئاخدار - (صفا.) ۱- ئاخ
هەلکیش ، کەسیکی ئاخ هەلبکیشی
۲- (کذ.) کەسى خەم و خەفەتى
هەبى ، دلبریندار .

□ ئاخ ، چراخ ! چ ئاخ ؟ ئاخ
بەي ئاخدارى

چون من خاترخار ، خەمبار ،
داخدارى

(مەولهوى : مکه - ۵۵)

۱- ئاخ - [عا : آخر.] ، (نا.)

۱- ئەنجام و دوايى کارى يا شتىک
:: با بزانتين ئەم کارە ئاخري بەچى
دەگا . ئاخري ئەم مانگە دەچیتە
بەغدا . □ « صەت سال بکەي بێگانه
پەرسستى ، ئاخريەکەي دینى
نشوستى » .

شۆرەژن من لە هەوێل پیم نەکوتى
ئاخري حەزرەتى شىخ تیت ئەکوتى
(مەلا : گم.)

۲- دوايى ، دواژۆ ، عاقیبت ::
ئاخرشەژ . ئاخرت خیر بى .

زمانى فرەنسیدا دەرەجە يەکی
سەربازيە و يەکەم و دوەمی هەيە
(ئاجودانى يەکەم ، ئاجودانى دوەم) و
دەکەویتیە نيوان (عەرتیف) و (نايب
زابت) . يا (گروهبان و سیتوان
سى) . بەلام لە کوردستانی ئيران کە
لە زمانى فارسىژا پەژێووەتە ناو زمانى
کوردى هەر بەو سى مانایانە
بەکاردیت کە باس کران .

ئاجور - (نا.) خشتى سۆر ،
خشتیکی لە کۆرەدا سۆر کرابیتەووە
تیب - ئەم ووشە لە ئەسلا (ئاگور)
بوو و عەرب وەریان گێژاوە و سەر
لە نوێ گەژاوەتەووە ناو کوردى و
فارسی . هس : گوراسن .

ئاجیل - (فر.) ، (نا.) ،
(کثیر.) بادام و بستە و فندق و ناوکه
کۆلەکە و نۆک و ئەو جۆرە شتانه کە
بۆ خواردن و تروکاندن بۆ ئەدرین .
★ چەرەز .

ئاچغ - [تو : ئاچماغ ، ئاچمق
= کردنەووە .] ، (ص.) ۱- زەنگى کال
:: سۆرى ئاچغ ، شىنى ئاچغ ،
تۆزى ئاچغتر با جوانتر دەبو .
// زەنگى تاريک ، تۆخ ، توند ۲-
کراووەووە ، دانه خراو (دەرگا) .

ئاچوڤ - (تو.) ، (ـه.) تم : ئاچغ
ئاچەر - [تو : ئاچماغ ، ئاچمق] ،
(نا.) ۱- کلێلى قفل . ۲- سپانەي
فیتەرى ★ کلێل ، هاچەر . (بک.)
مفتى (مفتاح) .

۱- ئاخ - (ند.) ۱- لە کاتى
ئازار پێکەيشتندا دەکوترى :: ئاخ
پشتم ۲- بۆ دەربرێنى کروزانەووە و
خەم و خەفەت و بى دەستەلاتى

۲- ئاخر - [عا.] ، (ئم.) بۆ
سەرکۆنەکردن ، لۆمە یا داوای
نەکردنی کارىك . □ « كۆزە ئاخر
وازی لى بىنە » ، « ئاخر لە سەر چىم
هەيە غەيانى » .

(تحفه : ج ۲ - ۲۱۵)

:: ئاخر ئەمە كارى كارى كردىيە ؟
ئاخر نەچى باشتەرە .

۳- ئاخر - [عا.] (صد.)
هەر شتىكى لە چاۋ ھاۋچەشنەكانى
خۆى لە دواى ھەموانەۋە بىت
:: ئاخر شەۋى پايىز ، ئاخر زۆزى
جەژن ، نەرىمان ئاخر كەس بۆ ھات .
// ھەۋەل ، يەكەم .

ئاخرىقون - [عا. كو.] ، (مصت.)
(لا.) دواى ھاتن ، خراپ بۆن ،
تېكچۆن (ھەر بۆ دنيا) :: « كە
جرجال ھەستا نىشانەى دنيا
ئاخرىقونە » .

ئاخرخىر - [عا.] ، (صد.)
۱- پياۋى كە كاروبار و ژيانى بە
چاكى و خۆشى دواى بىت .
۲- كەسى كە دواى تەمەنى بە
دېندارتى بەرىتە سەر ● « ئاخىرى
خىربى » ، (كذ.) بۆ باش نەبۆنى
چلۆنايەتى (ئىستا) كەسى
□ « ۋەفايى ئاخر خىربى دەمىكە بى
سەر و شوینە » . // ئاخرشەز .

ئاخرزەمان - [عا. كو.] ، (ند.)

۱- دوامىن دەورى دنيا كە لە پاشان
بە پىتى قسە و حوكمى دىن قىامەت
دادى و دنيا خراپ دەبى . ۲- (كذ.)
زۆزگارى ناخۆش و پز ئاژاۋە كە
كەس ئاگای لە كەس نەبى و ھەر
كەسە دە ھەۋلى خۆيدا بى .

□ « ئەى خودا لەو ئاگر بارانە ، ئەى
خودا لەو ئاخرزەمانە » .

ئاخرشەز - [عا. كو.] ، (صد.)
۱- كەسىك كە لەدواى تەمەنى
خۆى و كاتى پىرىدا دەستى كردىتە
كارى پىچەۋانەى دىن . ۲- پياۋى
كە لە دواى ژيانى خۆيدا تۆشى
بەلا و نازەحتەى و نەدارتى ھاتبى .
// ئاخرخىر .

ئاخروئۆخر - دواى كارىك يا
شتىك :: زستان ئاخروئۆخرىتى .
ئاخرەمىن - [ئاخر + ۲ - ئەم
+ ئىن] ، [عا. كو.] ، (صد.) تم :
۳- ئاخر .

۱- ئاخىرى - [ئاخر + ۳- ئى] ،
[عا. كو.] ، (صد.) دوامىن شت ،
ئى دواى :: كىبەكەى ھەرە
ئاخىرى .

۲- ئاخىرى - [ئاخر + ۱- ئى / ۲] ،
[عا. كو.] ، (ئم.) بۆ لۆمە و
سەرکۆنە كردنە لە سەر كردنى
كارىك كە لە پىشدا داۋاى نەکردنى
كرابى :: ئاخىرى ھەر چۆى ، ئاخىرى
شكاندت ، ئاخىرى ۋاى لىدەكەى بە
كەلكى ھىچ نەيەت .

ئاخىرى و عاقىبەتى - لە ئەنجامدا
لە نەتىجەدا ، ھەر ...

ئاخىلە - (نا.) ، (سذ.)
۱- دايرەيىكە ھەندى شەۋان بە
ھۆى ھەلم و ھالۆى كە لە زەۋى
ھەلدەستى دەورەى مانگ دەدا .
★ خەرمەنە . ۲- دىۋارۆكەيەكە
لە لادى بە قور و بەرد
يا تەپالە يا ھەر قور دروستى
دەكەن و ئەو سەرەوسەرەكەى

:: ئەرئى حەمە ئەوۋە بۇ ھىندەي
تىن داخنىڭ دەلىھى تىرەنەخۆرەت
گەيۋەتى . ● « دەلىھى عىتسا
گرتۋىيە و مۇسا تىتى ئاخىۋە » (كە .)
بۇ پىاۋى زۆر قەلەۋ . // ھەلاخىتىن .
ھەلاخىتىن - [ھەل + ئاخىتىن] ،
(مىستە . مە .) ۱ - كەلەكەكەردنى شت
بەسەر يەكە ، قەلە پەچن كەردن
(ھىيدە .) ۲ - پىز كەردنى دەفر يا ھەر
چىكى ۋەكۇ دەفر بى لە ژىرزا بۇ
سەرەۋە . // تىن ئاخىتىن .

ئاخىتىنەۋە - (مىستە . مە .) ھەر
بە مەئناي ئاخىتىن ھاتۋە بەلام بۇ ئەۋ
جۆرە شتانەي كە ماۋەيەك لە ناۋ
دەفرەكەدا بىمىننەۋە :: حەسەنى
پىرەي ھەمۇ سالى چىل پىستە
پەنىرى داخىيەۋە ، ئەۋسال دۇ كۆپە
پەنىر و سى كۆپە شىرئىزمان
ئاخىتۋەتەۋە .

ئاخۋا - [۳ - ئا / ۲ + خۋا] ،
(ئىمە .) ، (سىمە .) ئامرازى پىرسىار
كەردنە . :: ئاخۋا نەرىمان كەنگى بە
سەفەر دىچى ؟ ئاخۋا ۋەتمان چۆ بۇ
ئاشى ؟ بىزۇ بزانە ئاخۋا دەلى چى و
ئالى چى ؟ ★ ئاخۇ ، داخۇ ، داخۋا ،
داخۇدا ، ئايا .

ئاخۋوداخ - (نە .) ئاھ و ئالەي
تىكەل بە نىمچە گىران و كىرۋزانەۋە و
زىاترىش لە جارىك .

ئاخوڭ - [ست : ئا - كۈەرە ، پھ :
ئاخوەر] ، (نا .) جىگايەكە لە ناۋ
پىكە و تاۋلەدا ، بە خىشت يا بەرد و
قۇر ھەلى دەبەستىن ۋەكۇ قۇلكەيەك
ۋايە كە ھەندى لە زەۋى بەرز بى ،
ئالىكى بۇ ۋولاغ تىدەكەن ، دەكرى

دەگاتەۋە يەك ، زۆرىش بەرز
نابىتەۋە . كا و گز و گىا و ئەۋ
جۆرە شتانەي تىدا زۆ دەكەن
(مخ .) . تىب - بە لاي مەۋە ئەم
ۋوشەيە ھەر ئالغەيە و گۇزاۋە .

ئاخلەدان - [ئاخلە / ۱ + دان] ،
(مىستە . لا .) ، (سىستە .)
۱ - خەرمانەدانى مانىك ، دروست
بۇنى ئاخلە لە دەۋرى مانىك .
۲ - پاپۇكە خواردىن مەر .
۳ - كۇبۇنەۋەي خەلك ۋەكۇ دايرە
لە دەۋرى شتىك يا كەسىك .

(- ئاخى) - (پە .) زىشەي
مەصدەرى ئاخىتىنە ، ۋەكۇ پاشبەند
بە دۋاي ناۋەۋە دىت و ناۋىكى تازە
يا صفەتى لى دروست دەكا
:: گلوپىناخىن ، ناۋاخىن .

ئاخىندراۋ - تە : ئاخىراۋ .
ئاخىران (ئاخىندران) - (مىستە .
مە .) باش داگىرانى دەفرىكى ۋەك
جەۋال ، ھۆز ، پىستە پەنىر
لە ماددەيەك :: ئەم تا تۆتنە بۇچى وا
ئاخىراۋە دەترىسم گەرم دابى .

ئاخىراۋ - (صمە .) حالى
دەفرىكى باش داگىرابى .

ئاخىن - (مىستە . مە .) پىز كەردن
تىپەستاۋتن ، بەۋ جۆرەي لۆكە يا
خورى دەخرىتە ناۋ لىفە و دۆشەك
يا كەلۈپەل دەخرىتە ناۋ ھەمبانەۋە
:: كۈلانەي مرىشكەكان چاك باخنە ،
ھەر ئىستا گلوپىنەكە داخىم و دەست
دەكەم بە نان كەردن . **تىن ئاخىن** -
(مىستە . مە .) ۱ - ئاخىتىن لە سەرزا
بۇ خۋار . ۲ - (مەج .) لە زۆي گالتە
يا دىكرانىيەۋە بۇ زۆر خۋاردن .

رَيزِيك بَه تەنِشست يەكەوہ
 ھەل بېستىرېن يا يەكچى دريژۆكە
 ھەل بېستن و چەند وولاغى لە سەر
 بېستەوہ . ★ (بک.) ئافر ، ئافەر ،
 ئاغل (ژابا - کف.) ، (ھو.) ئاو - وژ ،
 دەمگە .

ئاخون/ند - [ئا (پ) + خوند
 (لەخوداوەند يا لەخويندن) - معین] ،
 (ند.) ، (کثیر.) مەلای شیعان .
ئاخۆ - (ئمت.) ، (سیم.) تم :
 ئاخوا .

ئاخۆران بخوران - (ند. ، مت.) ،
 (سیم.) ۱- چلۆنايەتچى ئىشى كەسى ،
 وولاتى يا ئىدارە و رىكخراوتىك كە
 ھىچى بەسەر ھىچەوہ نەبى .
 ۲- پشيوى و بەربەشويى ۳- كەس
 ئاگا لە كەس نەبۆن . ۴- ھەر كەسە
 بۆ خۆ بۆن ★ (مک.) ئاخوران
 زاخوران .

ئاخۆران زاخۆران - (ند. ، صت.)
 (مک.) تم : ئاخۆران بخۆران . تىب -
 زاخورانى عەشتىرەتتىكى كوردن لە
 مەلبەندى ھەوشارى كوردستانى
 ئىران .

ئاخەبان - [۲- ئاخ + ۳- ئە/ئە
 + بان] ، (ند.) ۱- داپۆشيتى
 سەربانى خانۆ بە گل و خۆل پاش
 دارەژا كوردن و پيش سواغدان ★
 گلەبان . ۲- (بک.) ھاوشارى ،
 خەلكى وولاتىك ، ھاوئىشتمان (!)
 (كف - ۱) ۳- (ھل.) چاوەخانوتىكى
 سەربانەكەى تەخت بى .

ئاخەلبوہ - [۲- ئاخ + ۳- ئە
 / ۲ + لىو + ۵- ئە/ئە] ، (ھل.)
 يەكەم مانگى بەھار (لە ۲۱ى مارت تا

۲۱ى نىسان) ★ (مک.) خاكەلبوہ .
 (كثیر.) فەرورەدین . ھس (بک.)
 ئاخلیقە (يەكەم رۆژى بەھار : ژابا -
 ۴) .

ئاخەلكيشان - [۱- ئاخ +
 ھەل + كيشان] ، (مست. لا.) ھەناسە
 ھەلكيشانى تىكەل بە كرۆزانەوہ و
 نازەحەتچى . بە ووشەى (ئاخ) دەست
 پى دەكا و بە رستەبى كە ھۆى
 نازەحەتتەكە پيشان دەدا ،
 دەبریتەوہ :: ئاخ لە دەست منالى
 ئەم زەمانە .

ئاخیز - [ئا + خیز] ، (ند.)
 حالەتتەكە ، كەسكى دانىشتى و
 نیشان بدا كە دەيەوئ ھەل بىستى
 بەلام ھەل ناستى و تۆزى لە جىيى
 خۆى دەجۆلى .

□ بانۆ ئىد شەفت نە جا كەرد ئاخیز
 بۆسا پای سەرتىر ئەورەنگ پەرویز
 (خانا - ۱۴۱)

ئاخیزگردن - (مست. لا.) ھىندىك
 لە جىگەى خۆ جۆلان و نیشاندانى
 ئەوہى كە يەكىك دەيەوئ لەبەر
 كەسكى تر ھەل بىستى :: كە حەسەن
 ھاتە ژورى شەرتىف ئاخیزىكى بۆ
 كرد .

ئاداب - [عا.] ، (نا.) رى و
 شوينى كۆمەلەيەتچى ★ داب ،
 دەستۆر . تىب - ئەم ووشەيە بەم
 شىوہيە تەنیا خويندەوارى كورد
 بەكارى دىنن و بە گشتى لە ناو
 لادى و نەخويندەواران بۆتە (داب) .

كلتەى ئاداب - [عا.] ، (ند.) ،
 (كمر.) ئەو بەشەى دانىشگا
 (جامعە) كە بۆ خويندنى ئەدەبىيات

تەرخانە .

ئادار - [سوریانی] ، (نا.)
شەشەمین مانگی سال بە حسابی
سوریانی و سییەمەین مانگە بە
حسابی رۆمی ، ئاخەرمەلنگی زستان
بە حسابی نەورۆز (۲۱) رۆژی
ئەم مانگە وەبەر خۆی ئەدات . □
« مانگی ئاداری ، بباری هەتا گوێی
داری ، هێچی نامینی هەتا ئیواری » .
★ ئازار ، مارت ، مارس . هادار
(ژابا - ۴) .

ئادریس [فرەنسی] ، (نا.) ،
(کئیر.) ۱- ناوێشانی مال یا جێگای
کار و کاسبی کەسیک . ۲-
ناوێشانیکی لە سەر نامە یان
تیلگراف دەنۆسری تا بگاتە دەستی
ئەو کەسی مەبەستە . ★ (کەر.)
ئەدرەس ، عینوان/۱ .

ئادەم - (نا.) یەكەم ئینسانی
کە لە سەر زەوی پەیدا بوە .
قورئان و تەورات باسی دەکەن : خوا
دروستی کرد و دەگەل ژنەکی لە
بەهەشتا داینان ، پاشان لە سەر
نافەرمانی فری دانه سەر زەوی و
هەمو ئینسان بێتجە ی ئەون .

ئادەمی - [ئادەم + ۳-ئی] ،
(ص.) ئینسان کە لە ناو گیاندارانی
سەر زەوییدا لە باری میشتک و
تێگەیشستنهوه لە هەمووان
پیشکەوتو ترە .

ئادەمیزاد - [ئادەمی + زاد] ،
(نە.) ئەو گیاندارانەی لە ئادەم
کەوتۆنەتەوه ، نەتەوهی ئادەم ★
ئینسان ، بنیادەم ، بەشەر .

ئادە - [ئا + دە] ، (ئەم.)

(سیم.) ئامرازی هاندانە بو کردنی
کاری :: ئا دە ی پز دەنە پتلی ، ئا
دە ی هەلسە سەر پی ، ئا دە ی
تۆزی بچۆ بەو لاوه ★ دا دە ی ، دە ی ،
یاللا .

(- ئار) - (پب.) پاشبەندیکە
ئەم مەبەستانە پێکدێنی : ۱- دەگەل
رێشە ی هەندی مەصدەران تەرتیب
دەبی و دەیانکا بە ئیسمی مەصدەر
:: پرسیار ، دیدار ، کردار ، کوشتار .
۲- بە دوای رێشە ی مەصدەرەوه
دەنۆسی و دەیکا بە فاعیل (ناو یا
صفەت) :: فزوشیار ، کریار . ۳- بە
دوای رێشە ی مەصدەرەوه دەلکی و
دەیکا بە ناو :: بزیار ، زانیار ، مردار .
۴- لە رێشە ی هەندی مەصدەر
صفەتی مەفعولی ساز دەکا . ::
گرفتار . ۵- دەگەل ناو تەرتیب
دەبی و ناویکی تازە ی لی پێکدێنی ::
بنار ، ژەنگار . قیپ - لە هەمو ئەو
حالەتەدا کە یەشیکی ووشە تازە کە
رێشە ی مەصدەر بی یەكەم پیتی
نیشانە ی مەصدەر رەگەل ووشە
تازە کە دەخری :: کرین : کر (رێشە)
+ ی (یەكەم پیتی نیشانە ی مەصدەر
+ ئار (پب.) = کریار . کوش
(رێشە) + ت (یەكەم پیتی نیشانە ی
مەصدەر) + ئار (پب.) = کوشتار .

ئارا - (نا.) ، (مک.) ۱-
پە یوەندی دۆستایەتی و ناسیاوی دۆ
کەس دەگەل یەكتر :: حەسەن و
شیرکو ئارایان پێکەوه نیە . ۲-
(مجد.) حەزکردن لە خواردەمەنی
یا هەر شتیکی تر :: نەوزاد دەگەل
پەنیر ئارای نیە (حەزی لی ناکا و

(نايخوا) ، كاك جه مال ده گهل مرتيشك
 ئاراي باشه (حهزى لى ده كا) .
 ۳- نيوان ، مابهين ، دورى دوش
 له يه كتر . تيب - ئەم ووشه يه له
 ئەسلا به مەعنای سىيەم (دورى دوش
 شتى ماددى له يه كتر) بوه ، به لام
 بهر بهر جىگه ي بۆ ئەوانىتر چۆل
 كردوه . له زمانى لاتىنىدا AREA
 به جى خەرمان كوتراوه و هەر ئەم
 ووشه يه له زمانى ئىنگلىسىدا هه يه و
 به (مەساحەت ، مەلبەند ، دالانى
 تەنگى درىژ كه له ناو ماله وه بچى بۆ
 ژىرخان و ژىر زەمىنان) ده كوترى ،
 له توركى ئازربايجانىدا هەر به
 مەعنای سىيەم وەرگىراوه ★
 پەيوەندى ، نيوان . هس : ئاران .
ئارام - [ئا + رەم] . ۱- (ند)
 ئوقره ، ئىسزاحەت ، تابشت ، توانا ،
 حەجمىن :: ژانەسەر ئارامى
 لى هەلگرتبۆ ، له تاو ئىشى برىنە كه ي
 هىچ ئارام ناگرى . ۲- (صد) هىمن ،
 لەسەر خو . // تۆزە و تۆسن :: مام
 نادر پياويكى ئارامە . ۳- كش و
 مات ، بى هەست و خوست ، بى
 تەقە و زەقە ، بى شەز و شوژ ، بى
 قزە و بزە :: چەند زۆژىكه دنيا زۆر
 ئارامە ، مال وهك مالى كاك برايمى
 ئارام هەر نەبوه ، مندالىنە ئارام بن
 دەنا دىم لىتان دەدەم ، ئارام دانىشه
 ۴- (بن) به ئاسپايى ، له سەر خو ،
 به يەواشى :: ئارام ئارام لى چۆمه
 پىش . تيب - به قسەى دوكتور
 معين (فەرھەنگ : ج ۱ ، ل - ۴۰) و
 پۆرداود (يگد ، ج ۲ ، ل - ۵۴)
 ئەم ووشه يه له مەصدەرى ئاويستايى

(رەم) به مەعنای حەسانە وه و
 پىشبهندى تە ئكىد (ئا) پىكها توه و
 سانسكرىتتیه كه ي (رامە يە تى) يە (تە :
 معين ، بورهان ، ج ۱ ، ل - ۳۰) .
ئارام بۆن - (مصد . لا) ۱- بى
 دەنگ بۆن ، له جۆله كهوتن .
 ۲- بزانە وه ي شەز و ههرا و
 ئازاوه . ۳- نىشتە وه ي زق و
 تۆزە يى . ۴- بەس كردن له گريان و
 ههرا و هوربا و قىژە قىژ .
 ۵- شكاني ژانى برىن و كه م بۆن
 يا دامركانى ئىش و ئازارى
 نەخۆشى .

ئارام گرتن - (مصد . لا) تە :
 ئارام بۆن ۱ و ۳ و ۴ .

ئارام لى بزان - (مصد . لا)
 نازەحەت بۆن به هوى ژان و ئىش و
 نەخۆشى يان خەم و پەژارە و
 خەيالاته وه :: چەند زۆژە ئەوزاد
 سۆره كوانىكى لىهاتوه ئارامى
 لى بزانە ، له تاو پىرووت ئارام
 لى بزانە ، ئەوهنده ي پەروش بۆ
 ئارامى لى بزانۆ ★ ئارام
 لى هەلگىران .

ئارام لى برىن - (مصد . مە)
 كاريكى ، نازەحەتى فيكرى و جىسمى
 به سەر كه سىيىكى دىنى :: ئەم
 سۆره كوانە ئارامى له ئەوزاد بزىوه .
 ★ ئارام لى هەلگرتن .

ئارام لى هەلگرتن - (مصد . مە)
 تە : ئارام لى برىن .

ئارام لى هەلگىران - (مصد . مە)
 تە : ئارام لى بزان .

ئارامى - [ئارام + ۳ - ئى] ،
 (صد) حالەتى هىمنى ، بىدەنگى ،

بې هه ست و خوستې ، بې شه ز و شوژې .

ناران - (ص .) ۱ - (م .) زه وې يا مه لېه نديکې بې گرد و ته پو لکه ، که زور گه وړه نه بې . ده ستاييکې پچوک □ « مه زې ناران وه کو مه زې کويستانې نيه . » ۲ - (س .) نهرمان ، تهخت (مخ .) ، جا - ۱ - ۶ . ۳ - (نا .) چيمه ن ، له وه زگه (کف : ۴۸) تيب - له زمانې فرهنگي (نارين) که له (نارينا = زيخ) ي لاتيني وهرگير او ، به مه يداني زورانبازي ده لېن که له ده وري زومانيه کاند ، له ناوه ندي (نامفي تياتر) دا تهخت ده کرا و زيخيلن تيده کرد و (گلادياتور) زورانباي تيدا ده گرت (ته : لاروس - ۵۶) .

ناراو - [نار ؟ + ناو] ، (ن .) ، (م .) که فاو و صابوناوي که پاش جل شوشن له سوينه و ته شتا ده مينيته وه تيب - ماله فه قيري کورد نه و که لوپه له ي زور دهر به ستې خاوينې نه بن له (ناراو) دا ده يشون ، ماله ده وله مهنده کانيش جل و شتومه کي خزمه تکار و ده ست و پتوه نديان . ★ (ب .) ناراف : - بيجکه له م معنابه ي که له سه ره وه باس کرا ، به ناو يا صابوناويکيش ده لېن که بو جل شوشن ناماده کرابې (ته : کف - ۴۸) .

نارج - (نا .) ، (ب .) جوړه قاميشيکې ناوپزه که راست هه لده ستې ، زهنگي جوان و ناوداره ،

شلکه و تا ۲۰ مه تر بهرز نه بيته وه . گه لاي وهک دارخورمايه ، له شوييني گهرم وه کو هيندستان زوره ، ههر مه شه وړه به قاميشي هيندي ، زمب ، دار ده ست و کوچاني لي دروست ده کړي ، گه لا و تويکله که شي ده کړي به زايله خ ★ حه يزه ران .

نارخه يان - [تو .] ، (ص .) ، (م .) ته : نهرخه يان .

نارد - [په . نارت] ، (نا .) ۱ - مادده يه که له هاريني گهنم په يدا ده بې و ده کړي به نان ۲ - هار او ه ي هه مو دانه وي ليه يکي تر وه کو : جو ، برنج ، گهنمه شامې ، نوک ۳ - وورده و خاکه ي هه ندي شت بيجکه له دانه وي ليه . :: ناردې به هارو ، نه م ناردې ناني باش لي دي . ★ (ب .) نار . نهرقان (ژابا - ۶) تيب - نه م ووشه يه به ته نيایې ههر هار او ه ي گهنم ده گه ييني نه گهر مه به ست شتيکي تر بې پتويسته ناوي مادده که شي بخريته سهر :: ناردې جو ، ناردې نوک ، ناردې تو ، ناردې مشار .

نارداوي - [نارد + ناوي] ، (ص .) حالي که سيکي توzy ناشي لي نيشتبې و سپې بچيته وه . ● « شاني خوي نارداوي ده کا » (ک .) نه و که سه يه کاريکي نه کردې ، به لام وای نيشان بدا کردويه . نه و که سه ي له هتيچي نه بو خوي تاوانبار پيشان ده دا .

نارداويز - [نارد + هاويز (هاويشستن)] ، (ن .) کاري فزي دران و هاتنه دهرې نارد له

نېوان دۆ بهرداشى ئاشهوه
:: ئارداوېژى ئاشى ئاگر چاتره له
ئاشى ئاو (زۆرتر دههاري)
★ ئاردهشان .

ئاردکیش - [ئارد + کیش
(کیشان)] ، (نته) ئامرازيکه وه کو
بيل و خاکه ناز له ئاشا بو
کو کردنه وهى ئارد و دۆرخستنه وهى
له دهورى بهرداشه کان به کاردیت .
ئاردمالك - [ئارد + مال
(مالينه وه) + ئك] ، (نته) ئامرازيکه
(تۆپه لى په رۆ و پال) پاش ته و او
بۆنى کارى ئاش و زاوه ستانى ،
ده وروبهرى بهرداشه كانى
پى ده مالنه وه و خاوينى ده كه نه وه .
ئاردورۆن - (نته) ، (سته) ،
سيمه) خواردمه نتيه كه كه له
(ئارد) و (رۆن) و كه مى شه كر يا
دۆشاو ، دروستى ده كه ن و ده يده ن
به ژنى زه يستان تاتينى بېته وه بهر .
★ (مکه) ميتوانى .

ئاردهباره - [ئارد + ه - ئه / ۱
+ بار + ه - ئه / ۱] ، (نته) ،
(سيمه) هه نديك ئارده زياد له
مزه ي ئاش ، ئاشير ده يدا به
ئاشه وان ★ ئارده واره ، (مکه)
قزه مزه . تيب - (باره) كه له م
ووشه يه دا هاتوه دۆ زى ده چيتى ،
يه كيان كه به ماناي (به هره) و
ئهو يتريان (بار + ه - ئه / ۱) بى كه
ئهو ده مه ماناي ووشه كه ده بېته
(هه قى بار كردنى ئارد) ، به لاي
منه وه ئه مه يان نيزيكتره له راستى .
ئارده برنج - [ئارد + ه - ئه / ۱
+ برنج] (نته) برنجى هازاوه .

ئارده بېژ - [ئارد + ه - ئه / ۱
+ بېژ] ، (سته) شتى زۆر وورد
هازا بېته وه ، وهك ئاردى دابېژراو
وا بى . تيب - ته نيا مامۆستا وه هېچ
ئهم ووشه يه ي نوحيوه ، خال و
مردوخ و گيو باسيان نه كردوه .
هس : ئاله بېژ .

ئارده تو - [ئارد + ه - ئه / ۱
+ تو] (نته) توى ووشكى كزه كراو .
تيب - له هه ورامان تو ئيشك
ده كه نه وه و كزه ي ده كه ن (تازۆر
وورد نه بى) وه كو ميۆژ و ميتوه ي
ئيشكى تر هه لده گيرى بو خواردنى
زستان يا بو فروتن ، يه كيكه له
حاصلاتى هه ورامان .

ئارده جو - (نته) هازاوه ي جو
ئارده شان - [ئارد + ه - ئه / ۱
+ شان (وه شاندى)] ، (نته) ،
(سته ، هو) تم : ئارداوېژ

□ هه نى چيش واچۆن ، چۆن
مه كه رۆ ، چۆن گهرد ئارده شان ،
ئاسيائى گهردۆن (مه وله وى : مکه -
(۲۴۹) .

ئاردهل - (نا .) ، (سته)
پيش خزمهت ، فه رزاش ، گزير ،
ياساول . تيب - ۱ : فه رمان به ريک
بو ه له به رده ستى واليه كانى
ئيرانيدا ، فه رمانه كانى والى هه رچى
بو بن به ده ستى ئهو جى به جى
کراون . ۲ - به قسه ي دوکتۆر
معين ئهم ووشه يه (ئوردینارىتسى)
رۆستيه ، له کوردى و فارسيدا وای
به سه رهاتوه ★ ئه ردهل ، (کهر .)
وهرديان .

ئارده لان - (نته) تم :

ئەردەلان .

ئارەلۆكە - [ئارد + ئەل +

ئۆكە] (نە .) ۱ - ئاردى كە لە ناو قۆلكەى ئاش دەمىننەتەو .

□ كاسە بۆيە لازمە تا ئارەلۆكى دەربدا سەولى بۆيە لازمە نەك جۆگەلەى بىبا بە تاو (نالى :

گم .) ۲ - جۆرى بەفرە ، كلوى وورده كە دەستى لى بدرى وەكو جۆرەكانى تىرى بەفر دەست تەز ناكا و بە ھاسانىش تۆپەل نابى .

ئارەدمشار - [ئارد + ە - ئە/۱

+ مشار] (نە .) ووردهى دار و تەختە كە پاش بۆينەو ەيان بە مشار ، ئەكەوئەو .

ئارەدنۆك - [ئارد + ە - ئە/۱

+ نۆك] (نە .) ھازاۋەى نۆك .

ئارەدەوا - [ئارد + ە - ئە/۱ +

وا (= با = چىشتى شل و تراو) ، (نە .) ، (سە .) شۆرباى ئاردى گەنم ★ پەلۆ ، پەلۆلە .

ئارەدەۋارە - (نە .) تەم :

ئارەدەبارە .

ئارمانج - (نا .) ، (بک .) تەم :

ئامانج .

ئارموش - (نا .) ، (ھل .)

تەم : ئاورىشم .

ئاروان - [؟] ، (نا .) ، (مە .)

ووشترىكى سى بەھارى دىبى ، نىر يا مى ★ بەرزە . تىب - ئەروئە ، ئەروئە زەردوشتىيەكانى (يەزد) و ئەروانە ، زەردوشتىيەكانى (كرمان)

بە ووشترى مى دەلپن كە ھەوت سالى زىاتر بى (تەم : فرھنگ بەدىنان : جمشید سروش سروشیان

- ۵) .

ئاروان لۆك - (نە .) ، (مە .)

ووشترى نىر كە چوار بەھارى دىتبى .

ئاروان ووشتر - (نە .) ،

(مە .) ووشترى مىنگەى چوار بەھار دىتۆ .

ئاروانە - [ئاروان + ە - ئە/۱(نە .) ، (مە .) ووشترىكى (چ نىر چ مى) چوار بەھارى دىتبى .
ئارۆ - (نا .) ، (كى .) تەم :

خەيار ، ھارۆ ، ھاروی .

ئارەخچن - (نە .) تەم : ئارەقچن**ئارەزۆ** - [پە : ئارزۆك - يا -

ئارزۆك] ، (نا .) ۱ - ئىشتىاي خواردەمەنى : ئارەزۆى گوشت ئەكا ، ئارەزۆت لە چىيە بلى بۆت

لى نىن . ۲ - ئىشتىاي دىتنى دوست و

خزم و كەس و كار : ئارەزۆى باوكى دەكا ، ئارەزۆى مالى خالت ناكەى ؟ ھەر بە ئارەزۆى

مەھابادەو . ۳ - ئاۋات ، مەبەست ،

دەلخۋاز (ھەرچىكى بى) : دەمىك بۆ

بە ئارەزۆى ئەم سەفەرەو ە بۆم ،

نەرمىن بە ئارەزۆى خۆى گەيچ

ئاخرى ملوانكەى كرى .

ئارەزۆکردن - (مە .)

ھەست كردن بە ئىشتىاي شتىك ،

دل لە دۆى شتىك بۆن .

ئارەزۆمەند - [ئارەزۆ + مەند

(پ .)] ، (ص .) ھالى كەسىكى

ئارەزۆى كارىك يا شتىك يا كەسىكى

تر بكا .

□ مەدىان گوللان نە پاى دەربەندان

ئەو يەك تەر وئەى ئارەزۆمەندان

(مەولەۋى : مەكب - ۳۱) .

۱ - ئارەق - [عا : عرق] ، (نا .)

تراۋىكە لە ئەنجامى گەرمای ماددى ،
سروشتى يا دەستکرد ، ياخۇ
كارەنساتىكى نەفسى (وەكسۇ
تۆزەتۈن) ، يا ماندۇتۇنى لەش ؛ لە
كۆمەللى لۆ (غدە) كە لە ناو پىستى
لەش دان و ژمارەيان دەگاتە
دۆمىلىۋىن ، لە كۈنە ووردىلەكانى
پىستى لەش دىتە دەر . لە كاتى
نەخۇشىدا نەبى ئارەقى لەش وەكسۇ
ئاو بىي زەنگە ، ئارەقى ھەر
جىگايەكى لەش بۇنىكى تايىبەتج ھەبە
كە دەگەزىتەۋە سەر و جۇدى ترشى
كىمىيائى (ئەسید = حامض) لە ناو
ئارەقەدا . ۹۹٪ ئارەق (ئاو) ە و
باقى ماددەى كىمىيائى مەعدەنى و
عوزوبىە كە لە ھەموان گرینگىريان
(يۆرە) يە . ئىنسانى بالق لە
سەعاتىكا ۳۰-۴۰ گرام ئارەق
دەكاتەۋە ، ئارەق كۈرۈنەۋە دەبىتە
ھۆى پاك بۆنەۋەى خۇيىن لە خلت و
خال . تىب - وا ديارە كوردى ئەم
وشەبە ، لە لەھجەى ناۋەندىدا لە
بىر چۆتەۋە ★ ۱ - ئارەقە ،
ەرەق ، (بک .) خۇ ، خۇيدان .
● ئارەقى زەشوشىن دەردان
[مەست . لا .] ، (كە .) زۆر ماندۇ
بۆن ، زۆر خۇماندۇ كۈرۈن بە ئىش يا
قسە و كارى فېكرىتەۋە :: تا
كتىبخانەكەم زىكخست ئارەقى
زەش و شىنم دەردا ، شاسوار تا
مەسەلەكەى جەبرى ھەل كۈرۈ ئارەقى
زەش و شىنى دەردا . « . . . شىخ
سەئىدى سەبىلان چەند زۆزى

دوكانى دانەنا ، لىمان پىرسى ئاغا !
لە كۆى بۆى ؟ ۱ بۆتى : خىلىكى
جىۋكەى كافىر ھاتىۋىن لە دەردەۋەى
(سابلانغ) ھەلىسا نداۋ ، نىازيان
خراپ بۆ ، چۆمە گىيانىان تا دەفەم
كۈرۈن ئارەقى زەش و شىنم دەردا «
(بىرەۋەرى خۇم) . ئارەقى زەش و
شىن زىشتىن [مەست . لا .] تە :
ئارەقى زەش و شىن دەردان .
ئارەقى زەشوشىن كۈرۈن [مەست .
لا .] تە : ئارەقى زەشوشىن
دەردان .

۲ - ئارەق - [عا : عرق] ،

(نا .) ۱ - خواردن - ھەۋەيتىكى
ئالكوئىدارە ، ۷۰ - ۵۰٪ ئالكوئى
تىدايە ، خواردنەۋەى پىاۋ سەرخۇش
دەكا . بە شىۋەبەكى تايىبەتج (تە :
ئارەق گرتىن) لە تىرى ، كىشىش ،
خورما و ھەندى مېۋەى تر دەگىرى .
تىب - ووشەى ئارەق بە تەنبايى
ئارەقى تىرى ، كىشىش و خورما
دەگەيىنى بۆ ئارەقى مېۋەى تر دەبى
ناۋى مېۋەكەى دەگەل بگوتىرى
:: ئارەقى ئالوبالۆ ، ئارەقى سىۋ .
۲ - جەۋھەرى ھەندى گزۇگىايە كە
بە شىۋەى تايىبەتج و بۆ مەبەستى
جىاجىا ئەگىرى :: ئارەقى جاترە ،
ئارەقى شاتەزە . تىب - جگە لە گوللاۋ
كە بۆ بۇنخۇشى دەگىرى ، مەبەستى
گرتىنى ئارەقى گزۇگىا ، لە
كوردستان ، بۆ داۋودەرمەنە .
ئارەقى جاترە : [عا . كۈ .] ، (نە .)
ئارەقىكە لە جاترە (تە :) كە گىايەكى
بۆ نخۇشى كويىستانە ، دەگىرى و بۆ
زگەئىشەى جۆرەبەجۆر ئەخورىتەۋە ،

تامى وەكۆ نەعنه وایە بەلام تال و تیزترە ، خواردنەوہى قزقینە دینى بۆیە بۆ تەعبۇنىش (ئینتەلا) بەکاردیت. **ئارەقى شاتەزە** [عا. کو.] (نە.) ئارەقیکە لە گیای شاتەزە (تە: -) ئەگیرى و بۆ هینىدى نەخۆشى پىست بەکاردیت . ئەو شوینەى مەبەست بى یا بە لۆکە ئارەقى لى دەدەن یا خەنەى پى دەگرەوہ و دە شوینە نەخۆشەکەى دەدەن .

ئارەقاوتى - [۱- ئارەق + ۲- ئاوتى] ، (صمف.) حالى كەسىكى زۆرى ئارەقە كوردى و جلك و لەشى تەز بى :: شامار ھەمو لەشى ئارەقاوتى بۆ خۆى كورد بە ژورا، ھەمو گیانت ئارەقاوتیە تا ئیشك نەبیتەوہ دەرەكەوہ .

ئارەق پى كوردن - [۱- ئارەق + پى + كوردن] ، (مصت. مت.) ۱- خەجالەت كوردنەوہ و بە شەرمدا خستنى يەكك . ۲- ترساندن و تۆقاندن . ۳- پارە ئەستاندن لە كەسى بە نىوہ زۆر و نىوہ خواھىشت :: ئىمژۆ ھەسەن ئارەقى بە شىزكو كورد پىنج دىنارى لى ئەستاند ★ ئارەق پى كوردنەوہ .

ئارەق پى كوردنەوہ - (مصت. مت.) تە : ئارەق پى كوردن .

ئارەقچىن - [۱- ئارەق + چن (چىن)] ، (نە.) كلاویكە لە پارچە و قوماش دەیدرۆن یا لە بەن و دەزۆ دەچىرى و دەكریتە سەر ، ھەر تەپلە سەر دادەپۆشى . ★ ئارەخچىن ، تەقیلە .

ئارەقخۆر - [۲- ئارەق/ ۱+ خۆر (خواردن)] ، (صفا.) ، ئەو كەسەى ھەمیشە ئارەق دەخواتەوہ .
ئارەق دەردان - [۱- ئارەق + دەر + دان] ، (مصت. لا.) ، تە : ئارەق كوردن .

ئارەق زشتىن - (مصت. لا.) ۱- تە : ئارەق كوردن . ۲- (كە.) ماندوبۆن و زەحمەت كىشان بە كارىكەوہ .

ئارەق كوردن - (مصت. لا.) ، ۱- ھاتنە دەرى ئارەقە لە لەشى ئىنسان . ۲- (كە.) گەرمابۆن ، بە خۆدا شكانەوہ ، خەجالەت بۆنەوہ ★ ئارەق دەردان ، ئارەق زشتىن/ ۱ ، ئارەق كوردنەوہ .

ئارەق كوردنەوہ - (مصت. لا.) ، تە : ئارەق كوردن .

ئارەق كىشان - [۲- ئارەق + كىشان] ، (مصت. مت.) ، تە : ئارەق گرتن .

ئارەق گرتن - [۲- ئارەق + گرتن] ، (عا. كو.) ، (مصت. مت.) دروست كوردنى ئارەق . تىب - ۱ دروست كوردن و فروتنى ئارەق تا ئەم دوايانەش لە كوردستان پىشەى تايبەتى فەلە و جۆلەكە بۆ، موسولمان بە ئاشكرا ، خۆيان لە قەرەى ئەم ئىشە نەدەدا . شىوہى گرتنى ئارەقى خواردنەوہ و ئارەقى گزۇگيا تۆزى لىك جىابۆن . ۲- بۆ گرتنى ئارەقى خواردنەوہ لە پىشدا ترى دە تەشت یا شوینىكى تايبەتیدا بە پى دەشىلن و دەپىلشەينەوہ تا دەبیتە تلبە و ئاو ، دايدەپۆشەن و لى دەگەزىن تا

ده ترشی (تخم رده کا) نه و جار ده بکهنه
 مه نجه لیکي زه لامه وه و سه ری به
 سه ر پوشتیکی تایه تی ده گرن و به
 قوز یا هه ر شتیکی تر هه ناسه ی لی
 ده بز ن ، له لاییکی نه م سه ر پو شه وه
 لوله یا مه سینه یه ک قایم کراوه و
 ده وره ی ئاوی سارده ، نه و جار
 ئاگریکی باش له ژیر مه نجه له که
 ده که نه وه ، گهرما و تینی ئاگر تلپ و
 تالی ناو مه نجه له که ده کا به هه لم و
 به لوله که دا ده رده چی ، چونکه خوی
 گهرمه و زیگیای ده رچونی سارد ،
 ده بیته وه ئاو ، تک تک نه تکیته
 قاپیکه وه که له بهر لوله که دان دراوه .
 بو گرتنی ناره قی گزو گیاش نه م
 شیوه یه به کاره یتر اوه و شیوه ی
 تایه تیش هه بوه : ناو مه نجه لیکي
 گه وره پر ده کهن له گیای مه به ست و
 ئاوی که م تی ده کهن ، دفریک له
 ژوره وه له سه ر گیایه که داده نیسن و
 ته شتی ده خنه سه ر مه نجه له
 گه وره که و ده وره ی قوز داده دن و
 ته شته که پر ده کهن له ئاوی سارد
 هه لمی گزو گیایه که له بنی ته شته که
 ده دا و له بهر ساردی ده بیته وه ئاو
 که ده تکیته وه ناو ده فره که ی ناوه وه .
ناره قگیر - [۱ - ناره ق + گیر
 (گرتن) ، (نه .) ۱ - پارچه لبادیکه
 له ژیر زینه وه له نه سپ ده کری و
 ناره قه ی هه لده چنی . ۲ - (کئیر .)
 کراسیکی ته نکی چندراوه ، له بن
 کراسه وه ده بهر ده کری بو ئیشک
 کردنه وه و هه لچنی نی ناره قه ی له ش
 ★ (کهر .) فانیله .
۱ - ناره قه - [۱ - ناره ق +

۵ - نه / ۱] (نه .) تم : ۱ - ناره ق .
۲ - ناره قه - [۴] ، (نا .) ،
 (سنه .) داریکه له دیواری هه لده کیشن
 بو نه وه ی قایم تر بی ★ (سنه .)
 دیمه ک . تیبه - ۱) دیوار چه خشت و
 بهرد یا موره بی پاش نه وه ی هه ندی
 بهرز ده بیته وه ئالودار یا هه ر پارچه
 داریکی تری له سه ر داده نیسن و
 دیسان هه لیده ستینن و هه روا
 ناو به ناو داریکی تی ده خه ن نه م ش بو
 نه وه یه که دیواره که له سه ری زا بو
 خواره وه شکست نه یینی . بابلیه کان
 بو نه م کاره قامیشیان ده کار کردوه .
 ۲) له قاموسه کانی کوردی که له بهر
 ده ستم بون (مردوخ) نه م ووشه یه ی
 نوسیوه و مه عنا فارسیه که ی به
 (مه هار) و (نه ره قه) لیکدا وه ته وه و
 بو زیاتر ژون کردنه وه ش نوسیویتی
 (تیر توی دیوار) یه عنی : داری ناو
 دیوار ، به لام قاموسه کانی فارسی
 (نه ره قه) هه ر ناگرن و (مه هار) یش
 له فارسیدا هه ر به مه هاری و ولاخ
 ده گوتری و هیچیان به (داری نیو
 دیوار) نه کوتراون . (خال) یش
 نه م ووشه یه ی به دو مانای (۱ -
 ناره قه) و مه هاری و ولاخ نوسیوه .
ناری - (نه .) ۱ - بو ته نکید و
 به زاست زانین .
 □ ناری واجبه ن ، تانه ی به دکاران
 په ی گهرمی بازار ، عه شق
 دلداران .
 (مه وله وی : مکب - ۴۳۹)
 ★ ئا ، با ، نه ری / ۲ ، (بک .) ناری ،
 نه ری (کف - ۴۹ ، ۲۳۸) ، نه ری ،
 هه ری (ژابا - ۶) . ۲ - بو شک و

★ ژنانیله . هس : نالچ . تیپ —
تهنیا ماموستانا وههبتی ئهم ووشهیهی
نوسیتوه .

(— نازا) — (پ .) دهگهل ناو
تهرکیب دهبی و دهیکا به فاعیل
□ تا سولهیمانان نهچونه سهدری
تهختی ئاخیزهت ئهحمدهی
موختاری ئیمه شاهی تهخت نازا
نهبو

(نالچ . گم .)
جامت جهم ئاسا لهبریز که جه
مهی پیم نوش کهر وه یسادهزم
نازاکهی کهی

(مهولهوی . مکب .)
تیپ — ئهم پاشبهنده له
(نمص .) ی نازایشته یاخو له
مهصدهری (نازاستهن) ی پهلهوی
که ئیستاش له فارسیدا ههر بهکار
دیت و به مهعنای رازاندنهویه ،
وهرگیراوه ، بجیته سهر ههر ناویک
دهیکا بهصفهتی فاعیلی بو ناویکی تر ::
شاهی تهخت نازا = شایهک ، که
تهخت دهرازینیتتهوه ، لهوانهیه تهخت
زینهتی لهوی وهردهگری .

بهلام تهرکیبه که به تهنیای دهبیته
ناوی فاعیل :: بهزم نازا = کهسیکی
مهجلیسی کهیف و بهزم سازدهکا و
گهرمی دادینتی .

ناراسته — [په : ناراستهک] ،
(نمف .) ، (سیم .) ۱ — رازاوه .
۲ — ریک و پیک کراو . ۳ — ریکخراو
(له شکروسوپا) . ۴ — ئاماده .
تیپ : ههر وهکو له ووشه
(نازا) دا باس کرا مهصدهری
(نازاستهن) ی پهلهوی

گومان و سهرسوزمان :: ئیمزو خالم
پینج دیناری دامی . ناری ! (سهیره
هیچ باوهز ناکهم) ★ ئهری/۳ .
ناری ناری : بو تهئیدی زور
بهکاردیت □

بار دلی خوینتن و چاوی پز له
گریانی دهوی ناری ناری ، گول
له باخان ئاوی بارانی دهوی
(نالچ : گم — ۹۲) ناریشه لالا : [ناری
+ شه لالا = عا : انشاءالله] ، (سیم .)
بو شک و گومان له راستی قسهیهک و
به ئاواتی راستبونی ، بهکاردیت ::
ناریشه لالا وایه (وایه ، باوهز
ناکهم وایه .)

ناری — (نمص .) ، (بک .)
کومهک ، یاریده . ناری کردن : (مصت .
مت .) یارمهتیدان ، کومهک کردن ★
نالچ (ژابا/۶ ، کف ۴۴) ، هاری (کف
۲۹۸) . تیپ : ئهم ووشهیه و
چهندیکی تر که ههر لهمه وهرگیراون ،
له سالانی شهزی دوهمهوه له نوسیتنی
سیاستدا بهکارهینراون .

ناریباری — (نته .) ، (کی .)
ههلوچه ، ههلوژه . هس : ئالوبالو .
ناریکار — (نا . ، صفا .) ، (بک .)
کهسیکی دهستی یهکی تر بگری و له
جی بهجی کردنی ئیشیکا کومهگی پی
بکا . ★ هاریکار ، یاریدهدر ، ته :
ئاجودان .

ناریکاری — (نمص .) کاری
یاریدهدان ★ هاریکاری . ناریکاری
خواستن (مصت . لا .) داوای
کومهک کردن (ژابا — ۶) .

ناریله — (ص .) پیاوی ژنانی ،
پیاویکی زهووشته و خوی ژنانه پی .

له كوردیدا بۆته رازاندنه وه ، بهلام
ئهم (نمف.) هی وه کو خوی لی
بهجی ماوه ، که له سلهمانی
به کاردیت و له گهل (کردن)
مه صدهریکی تیکه له لی
لی دروست کراوه .

ئازاسته کردن - (مصت. مت.)
(سیم. ، کمر.) ۱- رۆی چهك ،
خهبات یا قسه ده که سیک، ریزیمیک
یا بیروباوه ریک کردن :: بزوتنه وهی
نه ته وایه تی کورد ، خهباتی خوی
ئازاسته ی ئیمپریالیسته کان کردوه .
۲- پیشاندانی ریکای کاریک به
یه کیک یا کومه لیک، ته وجیه :: پارتی
ئهندامه کانی خوی به ئاموزگاری
پیشکوه وتوانه ، ئازاسته ده کرد .
۳- حه واله کردنی قسه و توانج و
جوین و مست و تیللا و ئه و جوړه
شانه بۆ یه کیک :: خوله مستیکی
ئازاسته ی جوامیر کرد .

ئازایش - [په : ئازایشن]
(نمص.) ۱- رازاندنه وه .
۲- جوان و ریک و پیک کردننی شتیک
یا که سی . ۳- خشل و ئه سپابی
جوانی به خووه کردن □ « کچی
پاتشای به حهوت قه لهم خوی
ئازایشن دابو ... » قیب : ئهم
ووشه به له دواي (ش) ه که یه وه
(ت) یه کچی هه به ، بهلام له بهر قورسی ،
یان فری دهری یان به حال
دهرده که وی □ .

چیشه ن ئازایش سهر تا وه دامان
مهر خالۆم وه عهزم سه یرتان ئامان
(مهوله وی : مکی - ۱۴۱)
ئازایش دان : (مصت. مت.) ته :

ئازایش . خو ئازایش دان : خو
جوان کردن ، خو رازاندنه وه (بو ژنان) .
حهوت قه لهم خو ئازایش دان : خو
جوان کردننی ژنان به حهوت جوړه
که لوپه لی خو رازاندنه وه : ۱- خه نه .
۲- رهنک (وه سمه) . ۳- کل
۴- سوراو . ۵- سپیاو . ۶- خال .
۷- میل .

ئازفته - [ئا + زفته]
(نمف.) ، (سذ.) تیک ته پیتو ،
رۆخاو ، ویران ★ (مک.) زفته .
هس : (بک.) ئاروده : بیکاره ،
خویزی (ته : ژابا - ۶) و : که فته و
زه فته .

ئارۆ - [ئا + رۆ] ، (بنت.) ،
(هو.) ته : ئیمزۆ □
ئاروشیم سهرکوی گلکوی تازه ی له یل
جه دیدهم واران ئه سرتیان چون سه یل
(؟)

۱- ئازا - (ص.) ۱- به جهرگه ،
دلیز ، نه ترس (به گشتی) .
۲- که سیک له شه را چاوی
نه ترسی و جیکای خوی به جی
نه هیللی . ۳- (مج.) خیرا ،
چوست و چالاک :: ئازاکه ، دهی له
مامت که وی بزۆ بهلام ئازا بیته وه
(خیراوه ره وه) . ۴- ساغ ، بی عه یب .
:: گویزی ئازا ، حه سه ن وه ک گویزی
ئازای لیها توه . // پۆت ، پۆچ ،
پۆچه ل ، نه خوش . ۵- ته : ئازاد ::
گهر دنت خوش و ئازا بی ، « ئازا و
رزگاری قاپچ خولای بی . »

۲- ئازا - [= عا : أعضاء]
(نا.) ئه ندای له شی گیانداران به
تایبه تی ئاده میتزاد :: هه مو ئازای

عەسكەرىيە لە سوپاي ئيران و
كەوتۆتە ناو زمانى كوردىيەو ،
وەكو ئەو سەربازەى سلاوى نيزامى
بۆ ئەفسەرەكەى دەكا ،
بەسترايىتەو . (، شۆرشى
چاردەى تەمۆز ، عىراقى لە دەست
ئىمپىريالىزم ئازاد كرد . ۵ - (مجە)
تەلاقدان و بەرەللاکردنى ژن .

ئازادى - [پە : ئازاتىھ] ،
(حمص.) بەندە و عەبد نەبۆن ، جلەو
بەدەستخۆو نەبۆن ژىردەستەى
كەس نەبۆن ★ زىگارى . (بک.)
ئازاھى .

□ ئازادى ، سەربەخۆيى و مېرى و
گەرەبى

داوا دەكەين بە زار و زمان و
ددان و لىو

(سەيفى قازى)

ئازادىخوا - (نفا.) تم :

ئازادىخواز .

ئازادىخواز - [ئازادى + خواز

(خواستن)] ، (نفا.) ئەو كەسەى
ئازادى دەوى ، ئەوەى بۆ ئازادى
وولات يا مىللەت يا بىروباوہزى
(ئازادى گشتى) خەبات دەكا
:: ئازادىخوازان لە پىناو ئازادى
نەتەوہى كوردا بە گز ئىمپىريالىزم و
نۆكەرەكانىدا دەچن .

ئازادىخوازانە - [ئازادى +

خوازى + ئانە] ۱ - (صت.) ھەر
كار و كوردەوہ و شتىكى پىوہندى
بە ئازادىخوازىيەوہ ھەبى :: خەباتى
ئازادىخوازانەى مىللەتان ، مەقالە
ئازادىخوازانەكانى رۆژنامەى « نور »
بزۆتنەوہى ئازادىخوازانەى نەتەوہى

بەدەنى تىكشكاپو ، ئازاى لەشتى
ھەلاھەلا بى □

جەو ساوہ نىەت رۆزەم ئاوہردەن
ھىچ ئازام جەھىچ زۆرەش نەوہردەن
(مەولەوى : مەكب - ۸)

تېپ : ئەم ووشەيە لەشتوہى جەمەى
عەرەبىدا ھاتۆتە زمانى كوردىيەوہ ،
وەكو (مفرد) بەكار دىت . بۆ جەمە
كردنەوہى ووشەى (ھەمو)
دەخرىتە پىش . ★ ئەزا/ ۱ ،
ئەندام/ ۱

ئازاد - [ست : ئازاتە . پە :

ئازات] ، (ص .) ۱ - كەستىكى
بەندە و عەبد نەبى ، زەرخرىدى
كەستىكى تر نەبى ، دىل و ئىخسىر
نەبى ★ سەربەست . ۲ - مىللەتىك
يا وولاتىكى لە ژىر دەستى بىگاناندا
نەبى ، سەربەخۆيى . ۳ - ئافرەتىكى
رۆى خۆى دانەپۆشى و شەرم لە
پىاوان نەكا ۴ - ناوہ بۆ نىزىنە .
تېپ : ئەم ووشەيە شكلىكى كونترى
(ئازا) يە كە بە ماناى (شجاع) .
ھس : زات = جورئەت (كوردى) ،
ئەسەد = شىر (عەرەبى) .

ئازادکردن - (مصت . مت .)

۱ - بەرەللاکردنى يەكلىك لە
بەندىخانە و دىلى و ئىخسىرى .
۲ - پساندىنى پىوہندى بەندەبى و
غولامىتى لە ئەستۆى كەسى ،
دەرھىنانى تۆقى عەبدایەتى لە مىلى
ئەو كەسانەى (عەبد) ن . ۳ - زىگار
كردنى وولاتى لە دەس بىگانە .
۴ - دامالنى بەندوداوى ماددى و
مەعنەوى لە كەستىك يا لە شتىك
:: ئازاد ! (وەلامى سلاوى

کورد . ۲ - [نازادېخواز + ټانه] ،
(بنه .) وه کو نازادېخوازن ، به
شپوهی ټه و کسانه ی نازادېیان
دهوی :: نازادېخوازنه بیر له
مه سه له که بکه وه . ټیب : ټم ووشه به
ټه گهر (صفه ت) بی له ووشه ی
(نازادېخوازی) وهرده گیری و له
جومله دا پاش ناو دیت و له ټه سلا
ده بیته (نازادېخوازیانه) به لام دهنگی
(ی) ه که له بهر قورسی ده که وی .
به لام ټه گهر (به ند = قید) بی له
وشه ی (نازادېخواز) داده تاشری و
همیشه پیش ناو ده که وی .

نازادېخوازی - (حمص .)

خه بات کردن له پیناو سه ربه ستیدا ،
لایه نی نازادی گرتن .

۱ - نازار - [په : نازار] ،

(نا .) ۱ - ئیش ، ژان :: سوره کوان
نازاری زوره ، ټم مناله له و جیگه
به رزه را که و ته خوار که چی نازاری
نه که بی . ۲ - نه خوشی گیانداران
جگه له ئینسان :: مریشکه کان
نازاریان ټیکه وتوه . ۳ - نه خوشی
ټاده میزاد ، ټه وانیه ی زو ته شه نه
ده که ن و خه لک زور ده کوژن
(تاعون ، کولیرا ...) ټیب -
مه لبه ندی سابلأغ ، سالی ۱۳۳۶ ی
کوچی کولیرای ټیکه وتوه ئیستاش
به (سالی نازاری) مه شه وره
۴ - ټه زیت ، جه زره به ، عه زاب ،
ئیش و ژانیک پیو له پاش
ماندوبون ، لیدان و کار کردن ههستی
پیده کا . □ « بنویسن وه بان
سهنگی مه زارم ، شه هیدی عه شقم
مه دن نازارم » . (فولکلور) .

نازاری سی [نازار + سی] (نته .) ،
(سنده .) ته : / نازاری سیل [نازار
+ ا - ئی + سیل = عا : سل] ،
(کو . عا .) ، (نته .) ، (مک .)
نه خوشیه که زیاتر له سیپه لاک
ده دا و پیو زه بون ده کا و تا دی
باریکتر و بی هیز تر ده بی و ټه گهر
چاره ی نه کا ده ی کوژی . ★ نازاری
سی ، ته بهر کولور (فره نسی) ،
ده رده باریکه ، سیل ، سیل و دیق .
ټیب - ټم نه خوشیه به هوی
(باسیل) ټیکه وه په یدا ده بی که له
ټالکول و ئاسیدا خو زاده گری ،
ده توانی له هه مو ټه ندامه کانی له شا
سه ر هه لیدا ، به لام زیاتر له ناو
(سی) په یدا ده بی . باسیلی ټم
نه خوشیه چونکو (کوخ) ی ټه لمانی
دوژیو ټته وه مه شه وره به (باسیلی
کوخ) له به لغم و تفی نه خوش و
ټه ټه ندامه ی که توشی هاتوه
ده بیندری . میکروبی سیلی پاتال
- گا ، مانگا - له ئینسانیش کار
ده کا و خواردنه وه ی شیری مانگای
سیلاوی پیو توشی ټم نه خوشیه
ده کا . جاران سیل ده ردی بی
دهرمان بو زیاتر به ژونی ماسی
دهرمان ده کرا ، به لام ئیستا باش
چاره ی ده کری .

۲ - نازار - [عا : نازار] ، له

سوریانی [نا .) ، (کمر .) ته :
ټادار .

نازاردان - [۱ - نازار + دان] ،

(مصته . مه .) ئیش که یاندن به که سیک
چ به لیدان چ به قسه یا هر شتیکی
تر :: کهوشی تهنگ قاچ نازار ده دا ،

٬٬ ئەمە ئازایح پى نالین پیاو خوی
بخاته مهترستییهوه ★ (بک.) ئازاتی ،
نازاهتی .

نازوباز - (نت.) ، (سیم.) تم :
نازوبهزه .

نازوبهزه - [ناز + و + بهزه]
(نت.) ، (سیم.) جوملهییکه بو
پاکانه کردن له مهسئولییهتی کردهوه و
ئاکار و قسه به کاردیت که به کیك
دهرباره ی که سیکی تر کردیتی و
کابرا وا بزانی که بهم کردهوه یا
قسه یه زیانی پیده گا و به ئانقهست
وای ده گهل ده کری یاخو شتیک زوی
نهدایی به لام کابرا وای چوبیته
میشکوه ٬٬ نازوبهزهت به ملم ئەگەر
نیازم خراپ بوئی له گهلت ،
نازوبهزه ی تۆم به ملی ئەگەر شتی
وام لهدم دهرهاتی ★ نازوباز ،
(مک.) ئەز . تیپ - به لای منهوه ئەم
ووشه یه له ئاز (په : ئاز =
پیداویستی ، تهماح ، ئارهزو) و
بهزه (په : بهچهك = تاوان ،
زولم لیکردن) پیکهاتوه .

نازوخه - (نا.) ، (سند.) تم :
نازوقه .

نازوقه - [ناز + ئوقه = ئوکه]
(نت.) ، (مک.) ، (کئیر.) دانهویله و
زۆن و خواردهمهتی تر که بو چهند
مانگ یا سال یا فسلتیک له مال
داده نری . ٬٬ نازوقه ی ئەو سالمان
داخستوه ، له کوردهواری چهند
زۆریکی بمینی بو رههزان نازوقه ی
تایبهتی ئەم مانگه داده خهن .
★ تفاق ، زه خیره تیپ - دوکتور
معین له فرههنگی فارسیدا (جا ،

قسه ی ئەم کابرایه هینده زه قن دلی
پیاو نازار ددهدن .

نازاکردن - [۱ - نازا + کردن]
(مصت. لا.) ۱ - (سند.) خیرایح کردن
له کاریکا ، تالوکه کردن . ۲ - (مصت.
مت.) خوشبون له ههق ٬٬ گهردنی
نازا بکهن . **خونازاکردن** : خونه ترس
پیشانندان ، کاریکی وا کردن که
خه لك ههست به جهربهزه یی بکهن
٬٬ وهره دانیشه هینده خوتمان لی
نازا مه که .

نازاله - (نت.) ، (سند.)
سوته مهتی لادی کوردهواری :
تهپاله و پشکهک و دهوه ...
★ تهپاله . هس : (بک.) ئیزنگ .

نازایانه - [۱ - نازا + ئانه] ،
۱ - (صت.) کار و کردهوه یه کی
نازایه تی تیدایی ٬٬ ههلمه تیکی
نازایانه یان برده سهر سهنگهری
دوژمن . ۲ - (بنت.) به شیوه ییکی
نازایه تی ، وه کو یه کیکی نازا ٬٬ نازایانه
هه لیان کوتا سهر تانکه بۆر ، کورینه
نازایانه ئەم ئیشه زاپه زین . تیپ :
ئەم ووشه یه ئەگەر صفهتی بی له
پاش (ناو) دیت و ئەگەر (بهند) یش
بی ده که ویتنه پیش فیعل .

نازایه تی - [۱ - نازا + ئەتی] ،
(حمص.) نه ترسان ، به جهرگبون
٬٬ ئەو نازایه تی ئیوه دهینوین له
دهس کهم کهس دی ، نازایه تی مهلا
عهولای جوتیار ده گیزانهوه نایه .

نازایی - [۱ - نازا + ۲ - ئی]
(نمص.) خوژاگرتن و ژاوهستان
به رامبه ر خهتەر و مهترسی ، به رانبهر
ئیش و نازار و به سهرهاتی ناخوش

ل-۴۹) ئەم ووشەيە دەباتەوہ سەر
(نازوق ، نازوق)ی تورکچ ، کەچچ
سەر و گوڭلاکی ووشە کە بە لای
منەوہ لەوہ نەدەچۆ . تا لە
قاموسە کە (ژابا JABA)دا
ل-۷) تۆشی ووشەي (نازپیش ،
نازچچ) هاتم بە مانای (ناشپەز ،
ناشچچ) . هەروەها خوالی خوشبو
(پورداوود) کە (گاتھا)ی ئاویستای
وەرگێژاوہ و لیکیداوہ تەوہ لە
لایەزەي ۶ی بەرگی دوہمی
« یادداشتەي گاتھا » ئاوا دەلی :
« ... نازوتی = نازوئیتی : لە
ئەسلا بە مەعنای (چەوری) یە ،
بەلام زۆر جار مەبەست
خواردەمەنییە لە بەرامبەر
خشویندە کە خواردنەوہیە ... »
جا ئەگەر (نازوقە) لە (نازوئیتی)
ئاویستای وەرەگیرای سەرە .
نازوقە داخستن - (مصت . مت .) ،
(کئیر .) کزین یا پەیدا کردنی
خواردەمەنی ، ئەوئەندەي بەشتی
ماوہ یێک بکا و عەمبار کردنی .
نازەر - [پھ : ئاتور] ، [فر .] ،
(نا .) ، (کئیر .) مانگی نوھەمی سالی
ئێرانییە کە لە نەورۆزێرا دەس پێدەکا ،
سییەمێن مانگی پاییزی ، دەکەوێتە
نیوان ۲۱ی تەشرینی دوہم و ۲۱ی
کانوونی یەکەم ★ ئاگردان ،
سەرماوہز ، سێخوار ،
سێخوار لە پشت ، قەوسی پاییزی .
تیب - ئەم ووشەيە خۆی بە مانای
ئاگرە و ناوی یەکتە کە لە (ئیزەد) هکانی
دینی زەردوشت ، هەروەها ناوی
باوک یا مامی (برایم پێفەمبەر) ه کە

هیندی کەس بە زەردوشتی دەزانن .
نازیز - [= عا : عزیز] ، (ص .)
خۆشەویست ، لەبەردلان
□ نازیز دیارەن وادەي لوامەن
ئەلوەدای ئاخەر ئەوہ نامامەن
(مەولەوی : مەب - ۵)
★ ئەزیز ، عازیز ، عەزیز .
نازیزە - [نازیز + ۵ ئە / ۱] ،
(ن .) ناوی مەقامیکی کلاسیکی
کوردییە .
نازیەت - [= عا : عزاء] ،
(نا .) سەرەخۆشی ، تازیە .
□ شترینی قامەت قیامەت نەوہرد
سەلای فەرز بەرگ ئازیەتی
ئاوہرد
(مەولەوی : مەب - ۱۱۱)
★ پرسە ، (بک .) بەھی .
نازیەت بار - (صت .) کەسیکی
مردۆی لی مردبی . تازیەدار .
نازیەت باری - (حمص .) لە
حالی تازیەدابۆن .
نازیەتی - [نازیەت + ۳ - ئی]
(صت .) هەرچی پێوہندی بە تازیەوہ
هەبی .
□ ئەویچ تا مانگی شەراب نەنوشا
بەرگ سەوادی نازیەتی پۆشا
(خانا - ۲۵)
نازاشکە - [ئاز + ئاز + کە] ،
(ن .) ، (هۆرین و شێخان)
۱ - مۆچرک . ۲ - پشیوی فیکرتی
۳ - (جافی ، گەرمیان) باویشک
:: نازاشکە گرتویە تیب : بەلای منەوہ
(ئاز) ی ئەم ووشەيە دەگەل ریشەي
فیعلی هەژاندن (هەژ) یەکن و لە
(ئاز) ی دوہمدا دەنگی (ژ) یە کە بە

[فره‌نسی. کو.] ، (نډه) دایره‌ی
پولیس‌ی شاریک ★ پولیس‌خانه ،
شاره‌وانی ، شورته (عا.) .

۱- ئاژال - (نا .) حەيوانى
 وورده ، مەزۆبزن :: ئىم
 ئاژالەتان بۆچى کردۆتە گەنمەكەو،
 ئەم دىيە لەوهرى باشە بۆيە ئاژالى
 بە كەيفە . ★ ئاژەل .

۲ - ٹلڑال - (نا .) ، (سنڌ .)
 ۱ - سهوزه گيا . ۲ - وورده دار و
 چيو . ۳ - چروچيلڪه . ۴ - پوش و
 په لاش . تيب - مردوخ ئهم ووشه يه ي
 هر بهم مه عنايه هيٺاوه و له
 (۱ - ئاڙال) نه دواوه . له فارسيدا
 (ئاخال ، ئاشخال ، ئاشفال) بهو
 مه عنايه و (شتي بني كه لك) يش
 هاتوه . (تم : معين - فهرهنگ ،
 جا - ۶۰) . هس : ئاڙار = پيت و
 بهر كه تي زه وي (تم : ژاڙا - ۷) .

ئاژان - [فرەنسى] ، (نا .) ،
 (كئير) ئەندامى پۆلىس-خانەى
 شارىك :: ئاژان لەبەر دەركى
 ھەمامى زادەوستان و چارشىۋى
 ژانايان دەدرى ، ئەويان ناو لىناۋ
 ئازادى ژان ★ پاسەوان ، پۆلىس ،
 شورتى . تىب - ئەم ووشەيە لەزمانى
 فرەنسيدا بە مەعنای (نوینەر) ە جا
 نوینەرى ھەركەس يا ھەرچى بى ،
 ئەوہى بە مەعنای پۆلىس ھاتوہ
 (ئاژان دوى پۆلىس) ە كە دەبىتە
 نوینەرى شارەوانى ، بەلام لەبەر
 درىژى ھەر ئاژان دەكوترى و لە
 تەشكىلاتى دەولەتى ئىرانىشدا
 كور تەكەى وەرگىراوہ و ھەر بەم
 جۆرەش ھاتۆتە ناو زمانى
 كوردىيەوہ .

نَاژَانْخَانَه - [نَاژَان + خَانَه] ،

ئاڭاۋەگىزان - (مست. مە.)
 سازکردنى فېتنە ، بەرپاکردنى
 ئاشۇب ★ ئاڭاۋەخستىنەۋە
 ئاڭاۋەنانەۋە . ئاشۇبگىزان .

نار او ه نانه وه - (مصت. مت.) تم :

ئاۋاۋەگىزان .

ئاۋداد - [= عا : اجداد (جد)] ،

(نا .) ، (سيم .) باۋباپىر ، باپىران .
□ « ... بابە وازمان ھىنا سەريان
بە گۆزى ئاۋداد و ئابايان ... » (بلە :
زان - ۷۳) .

ئاۋن - [رې . فع . (ئاۋن)] ،

(پې .) ۱ - بە دۋاي (ناۋ) ھۈدەنۈسى و
صفەتى مەفعولج لى دروستدەكا . ::
دەرزى ئاۋن (دەرزىياۋن) ، سۆۋن ئاۋن
(سۆۋن ئاۋن) . ۲ - ئىسمى ئالەت ساز
دەكا :: ددان ئاۋن (وا دەزانم ھەر
ئەم ووشەيە ھەبى) .

ئاۋن كۈردن - (مصت . مت .) ، (مك .)

دابەش كۈردنى ئاۋ لە (ماكاۋ) زّا بۆ ناۋ
دېراۋى كشتو كال و شىناۋەرد .
تېب - رەنگە لە ئەسلا ئاۋ ئاۋن كۈردن
بۆبى و كورت كرايىتەۋە .

ئاۋنېن - [مص . مت .] نەشتەر و

درەۋشە و سۆۋن يا ھەر ئامرازىكى
نۆك تىژ چەند جار دە شىتىك
زاكۈردن و دەرھىنانەۋەي :: ئارام
نەبى دېم بەم سۆۋنە ھەمۈ گىانت
داۋنم (دە ئاۋنم) .

ئاۋۋتن - (مصت . مت .) ، (بك .)

۱ - لىخۋزىنى ئەسپ و ھەمۈ جۆرە
ۋولاغ و گياندارى . ۲ - لىخۋزىنى
ئوتۇمبىل و تراكتور و ئەۋ جۆرە
شتانە (پاش ئەۋەي ئوتۇمبىل و ...
لە كوردستانى عىراق پەيداۋە ، بە
كار دىت) . ۳ - شىتىك ۋە پىش
خۇدان و بۆ پىشەۋە زادانى ::
زانەكەمان ئاۋۋت ، جۆتەكەي باۋۋن
(بشاۋۋن) . ۴ - (كە .) خىرا رۆيىن
□ « صبح ھەيا ئىقارنى باۋۋىن » ،

(ژابا - ۸) . **ئاۋۋتنەسەر .**

ھەلكۈتانەسەر ، پەلاماردان ،
ھىرش بىردنەسەر . **ئاۋۋتى** [نە +
ئاۋۋتى] ، (صت .) زەۋپىكى بەكەلكى
كىلان نەيىت . (تم : ژابا - ۱۴۱) .
تېب - ۋەكۈ دەبىندى ئەم ووشەيە
لە دۆ بەش - (نە ، نا) كە ئامرازى
(نەفى) يە و (ئاۋۋتى) لە قالبى (نمف .)
مەصدەرى (ئاۋۋتن) دايە - پىكەتۈە و
دەبى مەعناكەي (نەكىلدراۋ) بى نەك
ئەۋەي بە كارى كىلان نايە . ★ زان
(جە .) ، لىخورىن ، ھاۋۋتن . تېب :
« ... (ئىژا) كە بە ماناي تىكۈشان و
دلىيايى و غىرەتە لە بەندى . ۱۰
ھاتى ۹۹ و بەندى ۸۱ ھاتى ۵۰ و
بەندى ۱۱ ھاتى ۵۱ تۈشى دىين و لە
بەندى ۵۱ ھاتى ۹۹ دا ماناي
بەختيارى و بە ئامانج گەيشتن يا
بەرى تىكۈشان و ئەنجامى ھەۋل و
كۈششە كە دەكا بە ئامانج گەيىن و
بەختيارى ، (ئاۋۋ) ش ھەر بەۋ
مەعنايە لە بەندى ۷۱ ھاتى ۵۳ دا بە
كار ھاتۈە ... » (پد : يگد - ۱۷۷)
ئاۋۋدان - [ئاۋۋ + دان] ، (مصت .

مت .) بىردنە دەرەۋەي ئاۋال بە شەۋ
بۆ لەۋەزاندىن ، لەۋەزاندى شەۋانەي
ئاۋال لە كىۋ :: ئەمە چەند رۆژىكە
زانەكە ئاۋۋ دەدەين ★ شەۋبەكىۋ
ئاۋەل - (نا .) ، (مك .) تم : ۱ -
ئاۋال .

ئاۋەلدار - [ئاۋەل + دار] ،

(صفا .) كەسىكى ئاۋەلى ھەبى ،
خاۋەنى ھەيۋانى وورده ★ مەزدار .
ئاۋەلدارى - (حمص .) كار و

پىشەي ئەۋ كەسەي مەز و مالات بە

ختو ده كا .

ئاس - [لاتىنى ، فرەنسى] ،
(نا .) يەككە لە ۵۲ پەزى قومار كە
تاقە خالىكى لەسەرە و ھەر دەستە
پەزىك چواری لەوانە تىدايە ★
(كئير) تەككە ، (كەر .) بىللى (تو .)
تیب - ئەم ووشەيە ناوی واحیدی
پارە و پىوانە و كىشانەي كۆنى
رۆمانىكان بوە و لە لاتىنى وەرگىراوہ
كە مەعنای (فلس ، شاى) يە (تە :
لارۆس - ۶۱) .

(- ئاسا) - (پ .) دەگەل ناوان
تەركىب دەبى و دەيانكاتە (صفەت) و
مەعنای : بە زەووشتى ، بە شىوہى و
بە جۆريان لى زياد دە كا .

□ « ئەلا ئەي نەفسى بۆم

ئاسا ھەتاكەي حىرسى و پىرانە »
« لەگەل ئەم عىشقبازانە

بىرۆ ئازانە بازانە »

(نالى : گە - ۵۴)

★ وەك ، وەكو ، وەكى . **ئاسايى**

۱ - (ص .) ئىعتىيادى ، عادەتى ،
مەعمولى ، تەبىئى ، وەكوباوہ : پاش
بۆمباران ژيانى ئاسايى لە شارەكە
دەستى پىكردەوہ ، شەزبارى
ئاسايى ژيان نىہ . ۲ - (ئەم .) بۆ
ويكچۆن و ويكچواندن بە كار دىت :
خۆت ئاسايى . جەندرمە ئاسايى
ھىشتا نەھاتبوہ ژۆرى مالەوہ ،
پەلامارى دا مريشكىكى گرت و
سەرتى بىرى . ھس : لاسا .

۱ - ئاسار - (نا .) ، (سە .)

تە : بناغە . □ « ئاسارى لەسەر
پادارى نەماوہ . » ، « ... ئەگەر
مام غەلىفە بزاني ئاسارمان دەبزييە . »

(تحفە : ج ۲ - ۱۱۱) . تيب : ئەم
ووشەيە دەگەل (آثار) ي عەرەبى
كە كەوتۆتە ناو زمانى كوردتيەوہ
جياوازە . زەنگە دەگەل ئاسال ، بە
ماناي پاىە و بناغە (تە : بورھان ،
عەبباسى - ۴۱) لە يەك زيشە بن .
ھس : ئاسەوار .

۲ - ئاسار - [= عا : آثار] ،

(نا .) ۱ - نیشانە و شوينەوارىكى
لە شتىك مابيتەوہ □ « وا ئەزانم
مۆزىتوي پىستى دەباغجانە بۆ »
« چونكو ئاسارى كەتيرە و جەوت و
مازۆي پىوہ بۆ » (رەزا - ۳۵) ۲ -
پاشماوہى سەنمات و خانو ،
ئەشكەوت و نۆستىنى سەر تاشە
بەردان ، سكە و كەلوپەلى جۆربەجۆر
كە لە ژيانى شارستانيتى كۆنى
ئادەمىزاد بە جىماوہ و لە ژىر خاك
دەدۆزىنەوہ و لە عەنتىكەخانە
دادەنرىن : بەردەنۆسەكەي پەيكولتى
ئاسارى (نەرسى) پاتشاي
ساسانيە . ئەشكەوتى كەرەفتو لە
سەر زىگاي (سەنە) و (سەقز) يەككە
لە ئاسارەكانى كوردستان . تيب :
ئەم ووشەيە بە شىوہى جەمە لە
عەرەبىزا ھاتۆتە ناو زمانى كوردى ،
بەلام وەكو (مفرد) دە كار دەكرىت .

ئاسان - [پە : ئاسان] ، (ص .)

بى گىروگرفت ، بى نازەحەتى //
دژوار . : جا ئەمە چىە ھەر لىي
ئاسانتر نىہ ، مەسەلەكەي (جەبر)
ئەوہند ئاسان بۆ خىرا ھەليان ھىنا ،
شۆرش بۆ ئازادى ھىندەش ئاسان
نىہ . ★ ھاسان ، سانا .

ئاسان بۆن - (مەست . لا .)

لەناوچۆنى گرانى و دژوارى كارىك ،
بە جۆرىك پىكھاتىن و جى بەجى بۆن و
چارە كەردنى زەحمەتى تىدا نەمىنى .
:: لەوەتى پەنسلىتىن پەيدا بۆە چارەى
فەزەنگىش ئاسان بۆە .

ئاسانسۆر - [فرەنسى]
ئامرازىكە لە خانوبەرە بەرزەكاندا
شۆيىنى تايبەتى بۆ دەكەن و لە
نەۆمىكرا بۆ نەۆمىكى تر لە باتى
پلىكان پىتى سەردەكەون يا دىنەخوار .

ئاسان كەردن - [مەست . مە .]
لەناو بۆردن و لادانى دژوارى و
گىروگرفت لە سەر زىكاي كارىك .
:: قامۆس تەرجەمە ئاسان دەكا .
ئاسانە - [نە .] ، [سە .] ، [ھ .]
تە : ئاستانە .

□ « من شەوى نالەم

جۆش ئاوەردە بۆ »
« سەگى ئاسانەت

بىدار كەردە بۆ »
(مەولەوى : مەكە - ۶)
ئاسانى - [پە : ئاسانىھ] ،
(حمص .) چلۆنايەتى كار يا قسە و

باس و مەوزوئىك ، كە پىاو بىتوانى بە
بى زەحمەت و خۆماندۆكردن بىكە
يان تىتى بگا . :: بە ئاسانى وەلامى
پرسىارەكانى دايەو، ئوتۆمبىلەكەمان
بە ئاسانى لە چالەكە ھىنايەدەر .
★ ھاسانى ، (بک .) سانايى ،
ساناھى .

ئاسايىشت - [پە : ئاسايىشن] ،
(نمص .) ۱ - تە : ھەسانەو . ۲ -
ھىمنى و ئارامى ، بى قزە و بۆەپى ::
پاتشام بە سلاھەت دىنا ئەمن و
ئاسايىشە . ، ئەم مىدالانە

ئاسايىشيان لەم مالا ھەلگرتو .
تیب - ۱ - پىتى (ت) دواپى ئەم
ووشەيە لە قسە كەردنا لەبەر قورسى
دەكەوى يان بە حال دەنگى
دەردەكەوى . ۲ - مەصدەرى ئەم
ووشەيە كە لە زمانى كوردىدا بۆتە
(ھەسانەو) ، ئەم (نمص .) ھ و
(نمف .) ئاسۆدە و (حمص .) ئى
ئاسانى و (صد .) ئاسانى لەپاش بە
جىماو، لەفارسىدا دۆ مەصدەرى
(ئاسايىدەن) و (ئاسۆدەن) ھەيە .

ئاسىپايى - (صد .) تە :
ئەسپايى . بە ئاسپايى : (بىتە .) تە :
بە ئەسپايى .

ئاست - [۱] ، [نا .] ۱ - جىكا ،
شۆيىن :: لە ئاستى خۆت دانىشە ،
لە ئاستى خۆى نەبزووت ، دۆيىنى ھەر
لەم ئاستە تۆشى نەرىمان بۆيىن . ۲ -
(مەج .) بەرامبەر ، زۆبەزۆ ، لا ، بە
نەسبەت :: لە ئاستى كاك پىرۆلى
دەلت ھىچ غايىلە نەكا، پىزى بە ئاستى
مالى ئىوۋەدا تىپەزىن . ★ ھاست ،
عاست .

ئاستانە - [ئاست + ۲ - ئان / ۱
+ ۵ - ئە / ۱] (نە .) ، (سە .) ۱ -
پىشخانە ، كەوشكەن . ۲ - (مەج .)
قاپى گەورەمالان ، دەرگاي شىخ و
مشايەخ و پىاوانى بەدەين . ★ ئاسانە .

ئاستەز - [پە : ئاستەر] ، [نا .] ،
(مە .) ۱ - پارچەيەك قوماشە، لەدەئوى
ناوۋە بە كەوا و چاكەت و ئەو جۆرە
شتانەوۋە داي ئەدرۆن . ۲ - تويژالى
رەنگە كە لە پىشدا دەيدەن لەو
شتانەى بىانەوى زەنگيان بکەن ، وەك
دەرك و پەنجەرە و دار و دىوار ،

باش ووشك بۆنەۋە دەستىكى تر
رەنگى خەستى لى ئەدەن . ★ (سەنە)
ئاسەز . ئەستەز ، بەر .

ئاستەم - [پە : ستەھمەك] ،
[ئا + ستەم] ، (نە) (مە) . تە :
بە ئاستەم . ★ حاستەم ، عاستەم .
بەئاستەم : (بەنە) . مىقدارىكى كەم
مەۋدايىكى كورت ، مەسافەى زۆر
كەم ، تۆزىك ، نەختىك . :: بە
ئاستەمىكى مابۇ بەر ئوتۇمبىل
بەكەۋى ، بە ئاستەم لە بەرى ھەلستا ،
بە ئاستەم و دۆ بەلا قوپاۋە . ھەس :
ئەستەم ، ستەم .

ئاسك - [ستە : ئاسق] ، (نا) .
۱- گياندارىكە كاۋىژ دەكا ، دەست و
قاچى بارىك و درىژن ، چاۋى زەش و
جوانە ، خىرا زاكردى بە ناوبانگە ،
گۆشتى ناسك و خوشە . ۲- (مەج) .
خىرا ، تىژزۆ ، خوشبەز ::
ئەسپەكەى شامار دەلەى ئاسكە ،
ھەمەمىن برۆسكە ھىندە خىرايە ھەر
دەلەى ئاسكە . تىب - ئەم ووشەيە لە
(ئاسق) ئاۋىستايى بە مەعنەى
خىرا و چاپوك كەۋتوتەۋە . **ئاسكۆل**
[ئاسك + ئۆل] (نە) . ناۋە بۆ كچان
(= ئاسكى پچۆك) ★ (جەنە) ئاسق .
جەيران ، خەزال .

ئاسمان - [ستە : ئەسمەن] ،
پە : ئاسمان] ، (نا) . ۱- ئەۋ
شىننايىيە پان و بەرىن و بى بن و
بناۋانەى كە لە ژۆر سەرانە و مانگ و
ژۆژ و ئەستىرەكانى تىدا دەخولپنەۋە
يا زاۋەستاون . :: پچىتە
پەزپەزۆچكەى ئاسمانى دەيھىنمە
خوارى .

□ « وەك شىفەلەتە چۆن
نەبىم لەت لەت »
« ئاسمان بەرز و دەسا

زەۋى سەخت »
(سەلام - ۱۷۶)

۲- جىگاي پياۋچاكان :: عىسا چۆ
بۆ ئاسمانان ، مەلايىكەت لە ئاسمانان
ھاتنە خوار . ★ عاسمان ، (بىك) .
ئەزمان ، ئەزمىن ، عەسمان ، (زازا)
ئاسمىيە (تە : ژابا - ۱۰) . **ئاسمان و**
رېسمان (ستە) . ۱- نارىك ، نالەبار .
۲- قسە ، كار يا شتى سەرۋىنى
پىكەۋە نە نۆسى . ۳- ۋەلامىك
پىۋەندى بە پرسىيارەۋە نەبى . ۴-
حالى دۆ شتى جياۋاز لە بەكتەر ::
ئەم فەرمايشتانەى ئىۋە ، ۋە
ئاسمان و رېسمان دەچىن .
جوابىكى دايىۋە
ئاسمان و رېسمانىش نەبۆ ، قسەى
ۋاى دەكرد ئاسمان و رېسمانى
چى ؟

□ « بە حاتەم گەر بىكەى تەشپىھى
ئەم ئاغايە بى عەقلى »
« كە فەرقى ئەم لەگەل ئەۋ
ئاسمان و رېسمانى بۆ »

(رەزا - ۳۳) **چۆن بە ئاسمانا** : (كە) .
۱- خىرا و گورج و گۆل و بە
تۆزەيى ، لە حالى دانىشتنەۋە
ھەستانە سەرپى . ۲- زۆر تۆزە
بۆۋن و ئەرز بە خۆۋە نەگرتن ، لە
شۋىنى خۆ جۆلە جۆل و گۆزەگۆز
کردن :: ھەر گۆيى لە قسەكان بۆ
ۋەك فېشەكە شىتە چۆ بە ئاسمانا .
ئاسمانە - [ئاسمان + ە - ئە

۱/ [، (نت.) ، (سند.) مېچى خانو .
ئاسمانى دەم : (نت.) ، (سند.)
 تە : مەلاشۇ .

ئاسمانى - [ئاسمان + ۳ -
 ئى] ، (صت.) زەنگى وەك زەنگى
 ئاسمان ، شىتېكى كال .
 ★ عاسمانى .

ئاسن - (نا .) مەعدەنىكى
 كەۋەزەنگە لە زۆر سەنعاتەكانى ئەم
 زەمانەدا دە كار دەكرى ، ئادەمىزاد
 لە زۆر كۆنەۋە (۳۰۰۰ سال پېش
 عىسا ، لە ئۆر جنوبى عىراق)
 ئاسنى ناسىۋە و دۆزىنەۋەي
 كارىكى گەرەي كردۆتە سەر
 ژيانى كۆمەلەيتى و شارستانىتى و
 بەرەو پېشى زاداو . ئاسن بە
 خالىسى لە كانا دەست ناكەۋى و
 لە شكلى چەند جۆرە (بەرد) دايە
 كە لە كۆرەي زۆر گەرمدا
 ئاسنەكەيان لى جيائەكەنەۋە .
 ئاسنى خالىس لە ۸۰۰ دەرەجە
 گەرمىدا سۆر دەپىتەۋە و نەرم
 دەپى ، لە ۱۵۳۰ دەرەجەشدا
 دەتوۋىتەۋە ، كارەبا بە ھاسانى بە
 ئاسندا تىدەپەزى و دەيكاتە
 (مىقناتىس) ، لە ھەۋاي نمدارا
 زۆر زو زەنگ ھەلدېنى و دەزى ،
 جا بۆ ئەۋەي (شە) نەيزىنى ،
 ماددەيىكى تىرى زەنگ نەھىنى
 تى ھەلدەسۆن ، ئەو زەنگە سۆرەي
 بە شىلمانانەۋە دەيىتېن بۆ
 ئەۋەيە . ★ (بک.) ھاسن ، ھەسن ،
 ھەسن (تە : كف - ۳۴۴)
 تېب - ۱ - پۆرداۋود ئاۋىستايى
 ئەم ووشەيەي بە (ئەيەنگە) داناۋە

(يگد : ج ۲ ، ل ۸۶) و ژابا بە
 (ھەئۆسەفە) (تە : ژابا - ۴۳۹)
 ھەر ژابا خۆي بە تەنىشت ووشە
 ئاۋىستايىكەۋە پرسەكىكى (۴)
 داناۋە . دوكتۆر مەين لە زمان
 « بار تۆلە » ژا (ئەيەھ) دەگىزىتەۋە
 (تە : بورھان ، ج ۱ ، ل ۷۰) بە
 لاي مەۋە ئەۋەي پۆرداۋود نيزىكتەرە
 لە راستى . ئەگەرچى من وای بۆ
 دەچم كە (ئەسەنگە) بە ماناي
 « بەرد » ئەم ووشە ئاۋىستايىيە
 بى كە (ئاسن) و (سەنگ) لى
 كەوتىتەۋە . پەھلەۋىيەكەي بە
 زاي زۆران ھەر (ئاسن) ۲۰
 دەنگى (س) لە ووشەي ئاسن و
 لك و پۆپەكانىدا (س) تەۋاۋ
 نى بەلكو دەنگىكە لە نيوان (س)
 كوردى و (ص) عەرەبى ، پىۋىستى
 بە لىكۆلىتەۋە ھەيە . ئاسنى سارد
كوتان - (كند.) كارى بى نەتىجەكردن ،
 چونكۆ ھەتتا سۆرنەكرىتەۋە
 چەكۈچ كارى لى ناكە .

ئاسىنجاۋ - [؟] ، (نت.) ،
 قاپ و قاچاغى مس و زەرد يا ھەر
 مەعدەنىكى تر كە لە مالىكا ھەبى
 :: ئاسىنجاۋى ئەم مالا باري
 ئىستىرىكە . ★ (ھل.) ھىربار .

ئاسنگەر - [ئاسن + گەر] ،
 [پھ : ئاسنگەر] ، (نت. ، صت.)
 ئەو كەسەي ئاسن لە كۆرەدا
 سۆردەكاتەۋە و دەيكوتى و ئامرازي
 جۆر بە جۆرى (گاسن ، پىمەزە ،
 نال ...) لى دروست دەكا .
 :: ۋەستا سىمايلى فەرھادى
 ئاسنگەرىكى باش بۆ ، ھۆ كابراي

لهوئى بزاوه تهوه و به زهوتيهوه
 نۆساوه و له دوای ئهوهوه چاوى
 ئينسان ههتەر ناکا . :: مانگ
 سهري له ئاسۆ هينايه دهر .
 ۲- (مج.) مهيدان و بهرتنايى کار و
 چالاكى ، له ههمۆ بابەتيك .
 :: ئاسۆى زانين و تىگه يشتنى
 ئادهمىزاد ههروا بهرز ئهبيتتهوه ،
 ئاسۆى سياسى رۆژههلات تاريكه .
 ۳- (مج.) سنۆرى دۆ چلۆنايهتى
 کومهلايهتى . :: ئازادى و
 بهخته وهرى نهتهوهى کورد و له
 پشت ئاسۆى برايهتى کورد و
 عهزب . ۴- ناوه بۆ کورزان .
 تيب- ماناي ۳و۲ تازه داتاشراون و
 زياتر له نۆسيى سياسيدا
 به کاردين . ★ ئاسۆگ .

ئاسۆگ - [ئاسۆ + گه] ،
 (نڊ.) ، (مک.) ته : ئاسۆ .

ئاسۆده - (صمف.)

۱- ههساوهوه . ۲- بى خهم و
 خهفت . ۳- بى قره و بره ، بى
 جموجۆل ، ئارام و بىدهنگ .
 ۴- بى گىروگرفت ، دۆر له
 نازههتى . :: چايهكى خواردهوه و
 جگهريهيكى كيشا ئاسۆده بۆ ، تا
 چاوى بى نهكهوت دلى ئاسۆده
 نهبو ، خۆزگهم به خۆى كه
 مندالى نيه چا نيه ئاسۆدهيه ،
 منالينه ئاسۆده دانيشن ، چابۆ
 مرد بۆ خۆى ئاسۆده بۆ . ته :
 ئاسابىشت .

ئاسۆده بۆن - (مص. لا.) ۱-

له کۆل بۆنهوهى گىروگرفت . ۲-
 ماندۆحه سانهوه .

ئاسنگهر تا ئيره وهره . ★ ئاهينگهر
 (بک.) هاسنگهر (ژابا - ۴۳۹) ،
 هاسنگهر (کف - ۳۰۰) .

ئاسنگهرى - (حمص.)

۱- پيشه و کارى ئاسنگهر
 ۲- (کڊ.) تهقه تهقى زۆر .
 :: مندالينه ئهوه چيه دهلهى
 ئاسنگهرى دهکهن .

ئاسنهواله - [ئاسن + ه + ئه/ا]

+ واله ؟] ، (نڊ.) تهل و بزمار و
 لهت و پهتى مهكىنه شکاو ، ههر
 شتيكى تريش كه له مهعهدهن
 دروست کرابى و بى كهلك بۆ بى .
 :: ئهم ههمۆ ئاسنه واليه چيه
 ليره کوت کردۆتهوه . (عا.)
 قراضه .

ئاسنين - [ئاسن + ئين] ،

(صڊ.) ههر شتيكى له ئاسن
 دروست کرابى . :: کاله و گۆچانى
 ئاسنين . ئهسپه ئاسنينه .

ئاس و پهلاس - [ئاس

(= په : بهرد) + پهلاس (کوين)] ،
 (کڊ.) رۆت و قۆت ، نهدار و
 پهريشان ● «ئاس و پهلاس ئازا
 لهوهندهى» : سويند به ئاس و
 پهلاس (رۆت و قۆتى) هتيچ ، « به
 ئاس و پهلاسدا چۆ کوتى ئاگام
 لى نيه » : سويندى خوارد (به
 رۆت و زهجالى خۆى) كه ئاگای
 له فلانه کار يا شت نيه . تيب -
 مه بهست ئهوهيه هينده رۆت و
 نه داره بهرد (ئاس) سهرتين و کوين
 (پهلاس) زايهخ و پيخهفيتى .

ئاسۆ - [نا.] ۱- ئه شوينهيه

که وا ديته بهر چاوان ئاسمان

ئاسۆده کردن - (مصت. مت.) ۱-
گيرو گرفت له کۆل يه کيک کردنه وه .
۲- بارسۆک کردن و حهساندنه وهی
(ماددی و مهعنه وی) کهسیک .
۳- (کذ.) کوشتن و له ناوبردن
:: بیهن ئاسۆدهی کهن (بیکوژن) .
ئاسۆدهیی - [ئاسۆده + ۲-
ئی] ، (حمص.) ۱- حاله تی بی
گيروگرفتیی . ۲- سهر سۆکی و
بی قزه و بزهیی . ۳- ئازامی و بی
شهز و شوریی .

ئاسهز - (نا.) ، (سذ.) تم :
ئاستهز .

ئاسهوار - [؟] ، (نذ.) ، (مک.)
نیشانه ییکی ماددی که له کهسی ،
خیزانی ، عهشیره تی یا نه ته وه ییک و
گیاندارانی تر ده مینیتته وه و به لگهی
بۆنیانه . :: ههیهو ! چهند له میژه
مردوه ههر ئاسهواریشی نهماوه ،
که لیک نه ته وه له میژودا ناویان ههیه
به لام ئیستا ئاسهواریان بزاوه ته وه .
□ «کشه، کش !» زه بیی ئاسهوارت
بزئی « (رسته ییکه بۆ ده رکردنی
مریشکان به کاردیت) .

ئاسیا - (نا.) یه کیکه له پینج
ئیشکانیه گه وره کانی دنیا ، به
ته واوی له به شی (نیوهی باکوریی)
کورهی زه ویدا هه لکه وتوه ، له
هه مو ئیشکانیه کانی تر گه وره تره و
{ { میلیۆن کیلۆمه تری چوار گوشه
پانه و له هه موانیش خه لکی زۆر تر
تیدایه . (۱۹۰۰ میلیۆن کهس ، له
سالی ۱۹۶۹ - تم : لازۆس -
۱۰۴۲) .

ئاسیاو - [په : ئاسیاپ] ،

[ئاس (له ئه سانه : سته = بهرد)
+ ۱- ئی + ئاو] ، (نذ.) تم : ئاش .
ئاسیاوان - [ئاسیاو + وان] ،
(صت.) تم : ئاشه وان .

ئاسید - (فره نسج) ، (کئیر.) ،
(نا.) تم : ئه سید .

ئاسیده - [= عا : عصیده] ،
(نا.) ، (مک.) خواردمه نیتیه کی
شیرنه له ئارد و زۆن و دۆشاو
دروست ئه کری . قیچ - ۱) ئارده که
له زۆنا سۆرئه که نه وه و دۆشاوی
ده کهن به سهرا ، له سهرا ئاگر
ده مینیتته وه تا باش تیکه لاو ده بی و
په یت ده بیتته وه . ۲) ئهم ووشه یه
له موکوریان زیاتر له ناو مه نگۆزان
باوه .

ئاسیو - (نا.) ، (سذ.) ئازار
به لا ، زیان .

۱ - ئاش - (نا.) ۱-
دهزگایه که ، گهنم ، جو و دانه ویله ی
تری پیده هازن و ده یکهن به ئارد ،
یا بۆ مه به ستیکی تر ووردی ده کهن .
کۆنترین جۆری که تا ئیستاش له
کوردستان ههر ماوه ، ئاشی ئاوه
که دۆ به رداشی خزی ههیه له سهرا
یه که داده ندرین ، بهرده کهی بنه وه
ناجۆلی و ئه وی سه ره وه به زه بری
ئاوی که به ته ووژم به دۆلاشدا دیته
خوار و له په زه ی ته مپۆره ده دا
ده سۆزیتته وه . ۲- ئه و شوینه یا
ئه و خانوه ی که ئهم دهزگایه ی تیدا
ده نیتته وه . ★ ئاسیاو . (زا.)
ئاریش (تم : ژابا - ه.) . ئاش به زمینه :
دان زۆر هاتوه بۆ هارتین . //

ئاش به تال . ئاش به ری هاتوه :

ئەوھندى ھازىوھ قۆلكەي ناش پىز
بۈھ لە ئارد. **ناشی دەكرى** : دان كەمتر
لە پىويست لە (كەوتىژە) وە دىتە
خوار و بەرداشەكان لىك دەخستىن.
ناشی دەمىزى : كۈنى بەرداشى
ژىرەوھ كراوھتەوھ و دانى پىدا
دەچىتە خوار . **ناشی فېچقە دەكا** :
دولاش كۈنى تىبۈھ و ئاو بە تەوۋژم
لە كۈنەكەزا دەردەپەزى . **ناشی**
كەمەرە دەكا : دان خاوە و لە باتى
ھازىن و كۈردى بە ئارد ، دەيجوئى و
قەلت و بىزى دەكا . **ناشى ئاگر** :
(نە) مەكىنەيەكە تازە داكەوتوھ و
جىگاي ناشى ئاوى گرتۆتەوھ ،
بە ماتۆزىكى تايبەتى يا كارەبا
ئىش دەكا و ھەمۆ ئەو ئىشانە
زادەپەزىنى كە جاران بە ناشى ئاو
دەكا . **تېپە** - كاتى ئەم مەكىنەيە
ھاتۆتە كوردستان خەلك ناويان
لىناوھ و ئەم ووشەيە پەيداۋە ★
ناشى ئاوور ، ناشى مەكىنە .
ناشى ئاو : (نە) جۆرە ناشىكە لە
كوردستان باوھ و بە ئاو دەگەزى ،
كە دەلىن (ناش) مەبەست ئەم
ناشەيە . **ناشى ئاوور** : (نە) تە :
ناشى ئاگر . **ناشى با** : (نە) جۆرە
ناشىكە لە وولاتانى تر (زىاتر لە
ئەوروپا) ھەبۈھ و لە باتى ئاو بە
(با) گەزاوھ . **ناشى قاوھ** : (نە)
مەكىنەيەكى بچۆكە ۱۵ - ۲۰
سانتىمەتر درىژى و پانى و بەرزايى
دەبى ، لە مالان ئالەت و بەھارات و
قاوھى بۆ دراو و ئەم جۆرە شتانەي
پىدەھازن ، بە دەست با دەدرى .
ناشى كرىوھ - ۱ - (نە) ، (مە)

ناشى زۆر خىرا ، ناشىكى
بەرداشەكانى خىرا بسۆزىنەوھ ئارد
زۆر دروست بكا . ۲ - (كە) (۱) خىرا
خىرا قسەكردن و نۆرەي كەس
نەدان :: ئەوھ چىيە دەلەي ناشى
كرىوھى ، دە نۆرەي مەش بەدە
با دۆ قسە بکەين . ب) زۆر بە پەلە
خواردن :: ماشەللا ھەسەن دەلەي
ناشى كرىوھى ھىچى بۆ مندالەكان
نەھىشتەوھ . **تېپە** - ناشى كرىوھى
ناشىكى گەورەي زىك و پىك و بە
ناوبانگ بۆھ لە دىي (سەردەرابات)ى
نيزىكى (مەھابات) زۆر خىرا و
زۆرى ھازىوھ ، لە كاتى گەزانىا وەھا
خىرا ئاردى فرىداوھ زۆرى
ناشەكەي پىز كۈدوھ لە تەپ و تۆزى
ئارد ھەر وەك بەفر بىارى و
(كرىوھ) بكا . جا ئەو ناوھيان
لىناوھ و بۆتە كىنايەش بۆ خىرايى .
ناشى مەكىنە - (نە) تە : ناشى
ئاگر .

۲ - **ناشى** - (نا) ، (كە)
چىشتىكى شلە ، لە گوشت و
سەوزەيەك (وەكۆ : بامى ، بايىنجان
كۆلەكە و ...) دروستدەكرى و
دەگەل قىۋلى و پلاو دەخورى . ★
(سىم) شلە . (كئىر) خۆرشت .
۲ - (سە) ھەمۆ چىشتىك . ۳ -
(كئىر) چىشتىكە لە برنج و سەوزە
گىايەكى كولاو (پىنگ) جەغفەرى ،
كەرەوز ، كەوھر ... ھتە .
دروستدەكرى و ماست يا
دۆكەشكى خەستى تىكەل ئەكەن ،
ئەگەر وىستىيان گوشت يا جەرگە و
دلىش ئەجنن و لەگەلى دەيكولىنن

، جاروباره پياز و ژونیشی به سهر
نه کهن . **تیب** - **ئهم** ووشه یه به مانای
سییه می له فارسیترا هاتوته ناو
کوردی . ★ **دۆکلیو** . هس ئاز
(تم : ئازوقه) .

ناشاخه (غه) - [= تو : لای
خواره وه] ، (صد .) ، (مک .) ههمو
شتیکی خراپ و بئ که لک .

□ « ديسان بوی تینام لیفه ی
ناشاخه »

لینگی به ملم وینه ی
دوشاخه »

[۹]

تیب - له مه لبه ندی سنه به تایه تی
بۆ میتوه ی گهنده و خراپ به کار
دیت . ★ (سن .) داشاخه .

ناشانه - [۱ - ئاش + ئانه / ۳] ،
(ن .) باجیکه ، ئاغا و دهره به گه کان
له و ناوچه و مه لبه ندانه ی ، خورده
مالیکیان تیداباوه ، له و که سانه ی
ده ستین که بۆ خویسان
ئاش ده نینه وه و به پیتی زور و که می
مزه ی ئاشه که دیاری ده کری .

ناشبگیر - [۱ - ئاش + ب
(پیب .) + گیر (گرتن)] ، (ن .)
چۆنی چه ته و دز بۆ سهر ئاش و
گرتنی ئاشه وان و بردنی گهنم و
دانه ویله و ههرچی له ئاشدا هه بی ،
تالان کردنی ئاش . هس : خانه بگیر .

ناش به تال - رسته ییکه ههر
کاتی ئاش دانی نه ما بۆ هارتین ،
ئاشه وان به دهنگی به رزی وه کو
هاوار ده یلی و خه لکی ئاگادار ده کا
تا ههر که س باراشی هه بی بیتا بۆ
هارتین . **ناش به تال کردن** - (مص .)

(م .) ۱ - بانگه وازی ئاشه وان و
ئاگادار کردنی خه لک له ئاماده ی
ئاش □ « ... ئاش به تالی بۆ بکه
گهر تاقه تی ... » ، (رهزا - ۷۵)
۲ - (ک .) واز له کاری هینان و به

جی هیشتنی به نیه و نیه چلی
:: ههر تاقه ژوژی به کاره که وه
خه ریک بۆن و ئاش به تالیان لی کرد .

تیب - **ئهم** مه عنایه ی ته واو پیچه وانه ی
(ئاش به تال) ه که هاواری ئاشه وان و
داوای ئیش ده کا ، که چی لیره دا
ده ست له ئیش هه لگرتن ده گه یینی .

ناشپهز - [۲ - ئاش + پهز] ،

(نفا .) (کثیر .) ژن یا پیاوی که
پیشه ی چیشیت لیمان بی . ★
(هه کاری) ئازپیش . (بک .) ئازچی
(تم : ژابا - ۷) . (کهر .) ئاشچی ،
چیشته کهر .

ناشپهزخانه - (ن .) ، (مک .)
ئه و ژوره یه که له مالان بۆ چیشیت
لیمان ته رخان ده کری و که لوپه لی
چیشیت لیمان و قاپ و قاچاغیشی
تیداداده نری . ★ (سیم .) موبه ق .

ناشپهزی - (۱ - ئاش + پهز
+ ۲ - ئی) ، (حمص .)
چیشیت لیمان ، کاریکی ئاشپهز
ده یکا .

ناشت - (ص .) حاله تی نیوان
دو یا چه ند که س ، دهسته ، به ره و
ده ولت که ناخوشتی و ناکوکی یا
شهز و کوشتاریان له نیواندا نه بی .
:: سۆسیالیزم و سهرمایه داری
ناتوان پیکه وه ناشت بن . ئیستا
ئه لمانیا و فه رانسه ناشتن .

ناشت بونه وه - (مص . لا .)

زیککه و تنه وهی دۆ لا که پیکه وه
 ناکوکیان هه بی: ئەم ئاشتبۆنه وه یانم
 به که یفی بۆ . له خۆزا دهنگیان لیک
 گۆزی بۆ له خوشیان وه ئاشتبۆنه وه .
ناشتکردنه وه - (مصد . مته)
 زیکخستنه وه و پیکهینانه وهی دۆ
 یا چهند کهس ، دهسته و بهره و
 خیزان و دهولهتان ، که نیوانیان
 ناخوش بی ، دهنگیان پیکه وه نه بی
 یا له حالی شه زدا بن . ::
 ئاشتمانکردنه وه . ئاشتکردنه وه یان
 باشه . هه ر چۆنی بۆ
 ئاشتیانکردینه وه . ئەمریکا هه رچی
 ده کا عه رب و ئیسراییلی پی ئاشت
 ناکریتنه وه .

ناشتی - [ست : ئاخستی . ،
 په : ئاشتیه] ، (حمص .) ۱- له
 بتربردنه وه و له بترچۆنه وهی
 ناخوشی و ناکوکی نیوان دۆ کهس یا
 زیاتر . ۲- نه بۆن ، نه مان و
 بزانه وهی شه ز و شور له نیوان
 دهولهتان ، یا له مهلبه ند و ناوچه و
 جیگایه کدا :: پاش تیکشکانی
 فاشیزم ، ئیمپریالیزمی ئەمریکا
 ئاشتی دنیای تیکداوه . ● «ته به کی
 پر ئاشتی مالییه » (کذ .) تیری و
 ته سه لی به ری شه ز و شور ده گری .
ناشتیخواز - (نفا .) ، (ت .)
 ۱- ئەو که سه ی هه ز له شه ز نا کا .
 لایه نگیری ئاشتی ۲- ئەندامی
 (زیکخراوی ئاشتی جیهانی) که له
 پاش شه زی دوهم دامه زراوه و دزی
 شه ز خه بات ده کا .

ناشچی - [۲- ئاش + چی
 (نه . فا .)] ، [کو . تو .] ، (نفا .) ،

(کمر .) ته : ئاشپهز .
ناشخانه - [۲- ئاش + خانه] ،
 (ن .) ، (کمر .) دۆکان یا هه ر
 شوینیکی دۆ که چیشتی بۆ فروتن
 لی حازر ده کهن ★ چیشتهخانه ،
 زه ستۆزان ، لۆقه نته ، مه تعم (عا .) .
ناشرمه - (نا .) ، (سن .)
 ته که لتوی زین ، نه رمه زین . قیبه -
 مردۆخ ئەم ووشه یه ی به م جوړه
 نۆسیوه (ته : ج ۱ ، ل - ۱۴) و
 دوکتور معینش له (فه ره نگ : ج
 ۱ ، ل - ۶۰) وه ک ووشه ییکی
 فارسی هیناویتی و ئاواي
 ساغ کردۆته وه : [ئا ذره م =
 ئا ذره مه = ئا تره مه = ئا شورمه] و
 گه لی مه عناشی لیداوه ته وه . جا
 نازانم (مردۆخ) خۆی ئاسایی ، بۆ
 نیتیک کردنه وه کوردی له فارسی
 ئەم ووشه شی له فارسی ترا هیناوه
 یاخۆ خه لکی لادی له مه لبه ندی
 (سنه) به کاری دینن . به لای
 منه وه ئەم ووشه یه زیاتر له تۆرکی
 ده چیت تا کوردی و فارسی .

ناشفته - (نمف .) ، (سن .)
 ۱- په ریشان ، په شوکاو . ۲-
 شیواو ، ئالۆز ، تیکه ل و پیکه ل .
 □ « به لی دز بازار ئاشفته ی ئه وی »
 (تایه ر هاشمی) . هس : ئاشۆب .
ناشق - [عا : عاشق] ،
 (نفا .) ۱- پیاو یا ژنی که هه ز له
 ژن یا پیاویک بکا . ★ دلدار .
 □ « گه وه ری هه ی گه وه ری ! »
 گه وه ره مه زۆ له دواتم . گه وه ره
 وه قوژنان قه سه م ئاشقی بالاتم .
 ۲- (مک .) گۆرانی بیژی

نازربایه جانی ، که به خوی و (زوبابه)
کویهوه به چاخانه و دیهاتدا
دهسوزیتتهوه و گورانی دهلی . ★
شایهر .

ناشفه و ماشقه - [= عا :

عاشق و معشوق] ، (نته) ۱- دۆ
کەس که حەز لە یەکتەر بکەن . ۲-
(مەج) دۆ کەس که دۆستایه تییان
زۆر گەرم بێ و هەمیشە پێکەوه
ببیندرین :: ئەوه چییه ! ئەم دوانه
هەر دهلهی ناشقه و ماشقەن . ۳-
نێره و مێیهی (مار) له حالی
لێک هالانا :: ئەم کونه ناشقه و
ماشقه یێکی تێدایه چەند جار
دیتویان .

ناشکرا - [ست : ئافیشیه . و :

هەئیتیه . - پە : ئاشکاراک .] ،
(ص .) چلۆنایه تی کار ، مەسەله یا
شتێک که ئەوهنده زۆن و بێ گری و
گۆل بێ ، پیاو به هاسانج سەر و
دهری لێ بکا و تیی بکا . :: ئاشکرایه
خویندن باشه . وهك زۆر ئاشکرا
بۆ ئەو کاره سەر ناگری . //

نهیته . قیبه - پۆرداود ئەم ووشهیه
دهباتهوه سەر ئەو ووشانهی له
سەر هوه نیشانمان داو (تم : پد .
یگد . ج ۲ - ل ۸۳ / ۱۲۰ / ۳۳۷) و
ژابا (تم : ل ۱۱) هەر (ئافیشیه) ی
نۆسیوه مۆبه د فیرۆز آزه
گوشه سب بۆ ئەم ووشهیه ووشه
(ئەشکهره) ی هیناوه و دهشنۆسی :
» له کوردیشدا (ئاشکار) دهلێن »
(تم : بخشی از فرهنگ اوستا - ۱۵) .

به ئاشکرا - (بنته) ۱- بێ پیچ و
پهنا . ۲- بێ دهزۆ دامان . ۳- به

دهنگی بهرز . ۴- بێ داپۆشتین و
پهرده به سەردادان . :: ئەمریکا به
ئاشکرا شەز به دنیا دهفرۆشی . ●
» بانگی محەممەدی به ئاشکرا
خۆشه » : کاری چاک نابێ
بشاردریتتهوه . » مانگا به دزی کهل
دهگری ، به ئاشکرا دهزی » : هتیج
شتێک تا سەر ده پهردهدا
نامینیتتهوه .

ناشکرا بۆن - [مصته . لا .] ۱-

دهر کهوتنی نهیته کاریک ، قسهیهک
یا مەسەلهیهک . ۲- لاچۆنی پهرده
له سەر ئیشیکی نهیته . ۳-
زۆن بۆنه وهی مەسەلهیهک . ::
ئیمزۆش نه بێ سبهینی هەر ئاشکرا
ده بێ . بهم کردهوهیان ئەوانی
پیشۆشیان لێ ئاشکرا بۆ . ئیستا
زۆر چاک ئاشکرا بوه دوزمنی میللهتی
کورد کییه . لێک ئاشکرا بۆن -
[لهیهک + ئاشکرا بۆن] ، (مصته . لا .)
۱- دەر کهوتنی حەقیقهتی دۆ کەس ،
دۆ دهسته یا زیاتر بۆ یهکتەر . :: هەر
شەبهقی دا ، دۆست و دوزمن
لێک ئاشکرا دهبن . ۲- بهکتەر
ناستینه وهی دۆ یا چەند کەسی .
:: پاش ئەوهی تێک خوژین
لێک ئاشکرا بۆن .

ناشکرا کردن - (مصته . مته .)

۱- دەر خستنی نهیته کاریک ،
قسهیهک یا مەسەلهیهک له لایه
کەسیکهوه . ۲- دامالینی پهرده
له سەر کاریکی تا ئەو کاته کەس
نه یزانیتبی . ۳- زۆن کردنه وهی
مەسەلهیهک :: کەس به جێگای
چاپخانه کهی نه دهزانی خوله

ناشکرای کرد . کهس ئاگای لهم
کهین و بهینه نیه تو بۆچی ناشکرای
دهکهی . حوکمی زاتی مهسهلهی
کوردی بۆ دنیا ناشکرا کرد .
پێناشکراکردن - (مصت. مته.)
ناشکراکردنی مهسهلهيیکه ، به
هۆی کهسیکهوه که ئاگای لی ههیه .
جا به ههول و تهقهلا ، یا به ههر
شیوهيیکي تر پێ . :: به زهبری
تێلا ، دزیکهیان به خدر ناشکرا
کرد . هیتلهریکان پارتیزانهکانیان
سه رهوین هه لداوه سی ، هیشتا
نه یانده توانی ههچیان پێ
ناشکراکهن .

ناشکرای - (حص.)
چلۆنایهتی شتی یا کار و
مهسهلهيیکي پێ گری و گۆل .
ساده پێ و زۆنی و پێ پیچ و په نای .
:: ناشکرای له مهه زیاتر ! که خۆی
پێ لیده نی . **به ناشکرای** - (بنه.)
ته : به ناشکرا (ناشکرا) .
ناشکرای لی گوتن - ده رخستنی
نهینی مهسهله و کاریک ، که دۆ یا
چهند کهس بێزان ، له لایه ن به کیك
له خۆیان هه . :: ناشکرای لی بلی
با به خۆیدا بشکێته وه . ★ راستی
لی گوتن . ئیعنی زاف له سه ر
کردن .

ناشکێز - [۱- ناش + کێز
(کێزان)] ، (صفا.) نه وه نده
(ئاو) هیه که ئاشیک ده خاته گهر ،
نه ویش به نده به گوره و پچۆکی و
ته نکتی و نه ستۆری به رداشی
سه ره وه و زۆدی و نازۆدی دۆلیانی
ناشه که وه . :: جۆگهی تهینال ههوت

ناشکێز ئاوی پێدا دی .
ناشنا - [سه : ئاخشنا . په :
ناشناک] ، (صد.) ۱- ناسیاو ،
کهسیکی پیاو ناسیاوی ده که لی
هه پێ ، به لام نه که یشتبێته زادهی
دۆستایه تی . ۲- (مک.) دوکاندار
یا کاسیکی که پیاو هه میشه
که لوپه لی پێویستی خۆی له وی
بکری ، یا پێچه وانهی نه مه . ۳-
(مج.) ۱- پێوه ند ، مه یل . ::
ده گهل نان و په نیر ئاشنانیم .
ب () ، (هو.) نیزیکی و ناسیاوی
ده گهل جیگا و شوینیك .

□ « چه م وه گهر د زای کی زۆشنا
بۆ » « له ب وه یاگهی پای کی
ناشنا بۆ »

(مه وه وی : مکب - ۴۲۷) . ★
بێگانه ، غه واره . **ناشنا په یدا کردن** -
(مصت. نه.) ته : ئاشناگرتن ۱ و
۲ . **ناشناگرتن** - (مصت. مته.)
۱- سه ره تای ناسیاوی و دۆستایه تی
ده گهل که سی داخستن
۲- دوکانداریک زه چاو کردن بۆ
شت لیکرتین یا پێ فروشتن . :: وا
دیاره تازه ئه م ئاشنایه ت گرتوه
ناشنایه کی باشت گرتوه ، له
سه و داخۆش ده چی . **ناشنا و**
زۆشنا - [ناشنا + و + زۆشنا
(= زۆ + شناس)] کومه له
ناسیاوی که سیك ، هه مو ئه و
که سانه ی که به کیك ناسیاوی
ده گهل یان هه یه . :: ئه م هه مو ئاشنا و
زۆشنایه ت له کوێ بۆ ؟ خدر ئاشنا و
زۆشنای زۆره . **تیب** . زۆشنا هه ر
وه کو نیشان دراوه ، به لای منه وه

له (رۆ + شناس) پیکهاتوه، یه‌م‌نی نه‌وه‌ی هه‌ر به‌ رۆ ده‌ناسرێ و دۆستایه‌تیکی نه‌وتوی ده‌گه‌ل نه‌گیرایێ . (رۆشنا) به‌ ته‌نیا به‌ کارنه‌هاتوه .

ناش نان‌ه‌وه - [۱ - ناش + نان‌ه‌وه] ، (مصت . مته .)
 ۱ - دروست‌کردنی ناش :: پیروٲ وه‌ستایه‌کی باشی هه‌یناوه ناشی پێ ده‌نیه‌وه . مام گ‌دروٲ خه‌ریکی ناش نانه‌وه‌یه . ۲ - (کنه .) ساز‌کردنی گیره‌و‌کیشه و گرفتاری بۆ که‌سی :: ئه‌م کابرایه ناشیکی بۆ ناوینه‌وه هه‌رچه ده‌که‌ین رۆزگاریمان نایه .

ناشنا‌یانه - [ناشنا + ئانه / ۱] ، (صته . بته .) وه‌کو ناسیاو . به‌ شیوه‌ی ناسیاوان . :: ئه‌م کاره‌تان له ناشنایانه نه‌ده‌چۆ . ناشنایانه قسه‌یان ده‌گه‌ل بکه‌ن .

ناشنا‌یه‌تی - [ناشنا + ته‌تی] ، (حمص .) ۱ - پتوه‌ندی ناسیاوی نیوان دۆ یا چه‌ند که‌سی . ۲ - (م‌ج‌ه‌ .) ئیشتیالی بۆن ، دل‌تیجۆن - (بۆ‌خواردن) ، عه‌لاقه ، پتوه‌ندی (ده‌گه‌ل شتی) :: پیروٲ ناشنایه‌تی ده‌گه‌ل دۆلمه‌ خو‌شه .

ناش و‌ماش - (نه .) ، (سیم .) ووته‌یه‌که مندا‌لان کاتی قسه‌ ده‌گه‌ل به‌ک ده‌برنه‌وه ، ده‌یلێن ، وه‌کو بیان‌ه‌وی بلێن : هه‌یچمان له هه‌یج ، یا هه‌ر که‌سه له مالی خۆی .

ناش وه‌ستا - (نه . صته .) ئه‌و که‌سه‌یه ده‌زانی ناش بنیه‌وه و ئه‌گه‌ر خراپیش بۆ چاکی کاته‌وه :: مام ئۆمه‌ر ناش وه‌ستایه‌که وه‌کو

خۆی نابیه‌وه . مام خ‌د‌ری ناش‌وه‌ستا .

ناش‌وه‌ستایێ - (حمص .) ئیشی ناش‌وه‌ستا . کاری نانه‌وه‌و چا‌کردنه‌وه‌ی ناش . :: ئه‌ری کاکه‌سه‌نی دی‌بۆ‌کرێ ئیستاش هه‌ر ناش‌وه‌ستایێ ده‌کا ؟

۱ - ناشۆ - (نا .) ، (سنه .) ته‌ : ناشۆب .

۲ - ناشۆ - (نا .) (سنه .) هه‌وا و جه‌‌زاحه‌تی که‌ له‌ کوان و بریتاندا کو ده‌بیه‌وه ★ چلک . زۆخ . زۆخ . کیم . هه‌وا .

ناشۆ‌باشۆ - [؟] ، (صته .) ، (سنه .) خه‌ونی ئالۆز و ناخۆش :: هه‌ر که‌س شه‌و فره‌ بخوا ، خه‌وی ناشۆ‌باشۆ ده‌بینی . ★ (مک .) هاته‌ران پاته‌ران . (سنه .) هه‌لیت بلیت .

ناشۆب - (نا .) ۱ - ئازاوه و پشیوٲ ۲ - هه‌را و هۆریا و حاله‌تی تیکچۆنی ئاسایشت . ۳ - کاری به‌ گ‌ریه‌کا چۆن و تیک به‌ربۆنی خه‌لک . □ « ئه‌م تاقمه‌ مومنازه‌ که‌وا خاسه‌یی شاهن » « ناشۆبی دلی ممله‌ک‌مت و قه‌لبی سوپاهن »

(نالی : گه‌ - ۲۴) ★ ئازاوه . (سنه .) ناشۆ ، ناشیو . پشیونه ، پشیوه ، پشیوٲ . هس : (بک .) ، ناشیو = قازانجی ناره‌وا (ته‌ : ژابا - ۱۱)

ناشۆ‌گیر - (نفا .) ته‌ : ئازاوه‌گیر .

ناشۆ‌گیران - (مصته . لا .) ته‌ :

نازاوه گیزان .

ناشوبگیزی - (حمص .) کاریکی

پیاوی ناشوبگیز دهیکا . :: پیاوی
چا به واز لهم ناشوبگیزیه بیته .

ناشوب نانهوه - (مصت . لا .)

تم : نازاوه نانهوه .

ناشه به تهنوره - (نت .) [] ، تم :

ناشه به تهنوره .

ناشه به تهنوری - (نت .) [] تم :

ناشه به تهنوره .

ناشه به تهنوره - [۱ - ناش +

ه - نه/۱ + تهنور + ه - نه/۱] ،
(نت .) ، (سیم .) یارپیته کی

کوردده واری منالانه ی فولکلوریته .

تیپ - مناله کان ده بن به دو

دهسته و ماموستا کانیان لیک

(دادین) ، هر لایه کیان تیکهوت

(داده بی) : مناله کانی هم دهسته به

(هر چنده کسه بن) له دهوری

یهک ئالقه ددهن و سهر به سهری

یهکوه ده بن . منداله کانی

دهسته کی تریش به دهوریاندا

هله ده خولین و ههول ئه دهن خو

باوینه سهر پشتیان و ههر کس

توانی (سوار بی) تا دهسته ی تیکهوتو

(هله ده ستیته وه) دانابه زی .

ماموستای دهسته ی (تیکهوتو) ش

به دهوری هاوژیکانی خویدا سوژ

ئه خوا و ده یانپاریزی تا ئه وانیتر

نه توان سواریان بن . ئه گهر

ماموستای دهسته ی تیکهوتو توانی

دهست یا لاقی له منالیتی دهسته کی

تر بدا (پسی کا) ئه واه و جار ئه وان

تیده کوهن و دهسته کی تر

هله ده ستیته وه . ★ ناشه به تهنوره .

ناشه به تهنوری . (سن .)

ناشه تهنوری . (مک .) کهری سوری

پشتدریژ .

ناشه تهنوره - [۱ - ناش +

ه - نه/۱ + تهنور + ه - نه/۱] ،

(نت .) . (مک .) ناشیکی (تهنوره) ی

هه بی ، ناشیکی دولا شه کی له باتی

ئه وهی له دار و تهخته ، یان هر

جوگه ییک بی ، به بهرد و قسل

هله ده به ستری و له دولا شی دیکه

رژدتر ده چینه سهر (تهمبو) . ئه مهش

بو ئه وه به ئاو به فیزو نه چی و

که متریش پتویست بی بو

وه گهر خستنی ناش . ★ (سیم .)

ناشه تهنوره .

ناشه تهنوره - (نت .) ، (سیم .)

تم : ناشه تهنوره .

ناشه تهنوری - [۱ - ناش +

ه - نه/۱ + تهنور + ه - نه/۲] ،

(نت .) ، (سن .) تم : ناشه به تهنوره .

ناشهوان - [۱ - ناش + ۳ -

نه/۲ + وان] (نت .) ئه و کسه ی

له سهر ناش داده نیشی و چاوه دیتری

هارینی دان ده کا . ئه وه ی ئیداره ی

ناشی به دهسته . ★ ئاسیاوان .

(بک .) ناشقان ، ناشقانچی (کف -

۵۱) ، (زا .) ئاره وانچی (ژابا -

۶) قه زاش (جخ : ج ۲ ، ل - ۲۳۲) ،

که زاش (ژابا - ۳۲۸) .

ناشهوانی - [ناشهوان + ۲ -

ئی] ، (حمص .) ئیشی ناشهوان ،

له سهر ناش دانیشستن و

سهر پهرشتی کردنی ئیش و

کاره کانی . :: مام خدر حهوت

سالان له دئی (خاتو خاس) ناشهوانی

کرد .

ناشیر - [١ - ناش + هیر =

هار (هارین) [(نفا .)] نهو کهسه به باراش دهباته ناشی بو هارین .

ناغا - [= مهغولی : گهوره ،

سهروه] ، (نا .) ١ - لهقه بیکه به دواى ناوى خاوهن ملك و سهروك

عهشیره تهكانه وه دهندری :: باپیراغای مهنگور . همه داغای

مامهش . بابه کراغای پژدهری .

حه ماغا (حه مه داغا) ی کویه . شیخ محه مه داغای وه لاشی .

حه مه داغای میرگه سوری . تیبه - ١ (نه گهر نه م کهسه لهقه بیکى تری

وه کو (به گ) و (خان) یشی هه بی ، (ناغا) که دهخریته پیش ناوه که ی

:: ناغا مؤمن به گی به کشه وه ی . ناغا خه لیل خان . ناغا حه مه ده به گ (ب)

له هه ندی مه لبه ندی کوردستان وه کو سه قز و سنه ، بی نه وهش هه ر له

پیش ناو داده ندری :: ناغا حه سه نی یازی بلاغی . ٢ - بو ئیحتیرام

دهخریته پیش ناوی دهوله مه نده کانی ناو شاران . :: ناغامیرزا ره حه تی

شافیعت . ناغا میرزا سالحی شاتری . ٣ - (کثیر .) له نامه بو

نوسین و قسه ده گهل به کیکا کردن ، بو ریزلینان و حورمهت گرتن

(ئیزافه) ده کریته سه ر ناوه که ی . ناغایی میرزا حوسین ناغای

زه زگهری . تیبه - (١) له قسه کردنا (ناغا) که کورت

ده کریته وه و ده بیته (نا) ته : (٥ - نا) ب (نه م ووشه به له کوردستانی ئیران به (ق)

دهنوسری : ناغا ، چونکو نه گهر

به (غ) بنوسری له فارسیدا مهعناى (خواجهى خه سینراو)

ده به خشى . ٣ - به نیشانه ی گه وره یی و به گه وره زانین دهخریته

پیش ناوی (سهید) ان :: ناغاسهید جامت . ناغاسهید عه لی .

٤ - داشیکی (دامه) به ، که له بهری به کیك له یاری که ره کانه وه

توانیبتی بگاته ریزی هه ره دوا یی به ره که ی تر و هه قی نه وه ی

دهدریتی که نه وه نده ی بهری به ره لالا بی بزوا (چهند خان به

جاریك بیرى) :: هه ر وا زو ناغات کرد . ناغا که م دینمه وه

بهری خوم . ناغا که ت دهده می بیخو . ★ دامه .

ناغابانو - (نت .) ، (مک .)

قوماشیکی لوکه به ، یا دیغ دیغی رهش و سپیه یا گول گول به

نه ندازه ییکی تایه تی و چوار گوشه دروست ده کری و پیاوان له

سهری ده به ستن ، له هیندیک شوین له باتی رهش و سپی ،

سور و سپی باوه . ★ جامانه ، جامانی ، جهمه دانه ، جهمه دانج .

٢ - هه ر نهو قوماشه به و توزی باشته ، به نه ندازه ی تایه تی بریز

نه کراوه و چه شنی قوماشی تر به توپه ، ژنان ده یکه ن به کراس .

★ ناغه بانو .

ناغازن - (نه .) ئافره تی ، که

ژنی سهروك عهشیره ت یا خاوهن ملك یا هه ر که سیکى تر بی

که (ناغا) ی پی بگوتری :: ناغازن

ئايىشى ، ئاغازن مروت .

ئاغاكردن - [مصت. مت.] ،

(مك.) گەياندى داشىكى دامە لە بەرىكەوہ بو ئاخىر ريزەكانى ئەوبەر ، كردنى بەكىك لە دارەكانى دامە بە ئاغا . :: ھەر ئىستا ئاغاي لىدەكەم . نەمزانى كويڑا ئاغات كرد . ★ دامەكردن .

ئاغايانە - (ئاغا + ئانە)

۱- (نت) باجىكە ، دەرەبەگ و خاوەن ملك لە ناوچەبەكدا كە خويان ملكيان تىدا نەبى بەلام دەستيان بە سەر مەلبەندەكەدا بڑوا ، لە جوتىرەكان و خەلكى لادى دەستىن . ۲- (صت.) ئەوہى لە ئاغا دەوہشيتەوہ ، كارىكى بو ئەوہ بى بو ئاغا بكرى يا ھەر ئاغا بىكەن . :: ئەم فىز و ئىفادەى ئاغايانە بو تو نەھاتوہ . زاوىكى ئاغايانەمان كرد . ۳- (بنت.) بە شىوہى ئاغايان ، وەكو گەورەپىاوان ، وىنەى جوامىران . :: ئاغايانە وازمان لىبىنە . ئاغايانە دانىشە .

ئاغايەتى - [ئاغا + ئەتى] ،

(حمص.) ۱- ملكدارى ، سەرۆكايەتى عەشیرەتان :: ئاغايەتى لەم زەمانەدا باوى نەماوہ . مالى حەمەداغاي چەند پشت ئاغايەتى مامەشانىان كىدوہ . ۲- چۆنىتى و پاىەى ئاغا ، گەورەبى . :: ئاغايەتى ھەر لە خوۋى دەوہشيتەوہ ، ئاغايەتى كارىكى ھەر وا ھاسان نىہ . ★ ئاغايى .

ئاغايى - [ئاغا + ئى] تە :

ئاغايەتى .

ئاغزۋنە - [ئاغ + زۋنە =

زوانە] ، (نت.) ئالقەيىكە ، لە مەعدەن ، شاخ يا ئىسك و ئەو جۆرە شتانە ، بە شكلى دايرە يا چوارگوشە و دروست دەكرى ، لە ناوہزاستيا تىزمالكىكى لە عەينى ماددە پىدا زاىەل كراوہ . وەكو قوترى دايرە (تە : پردەلە) ، ئەمەشيان (زمانە) يىكى تىدەخرى . ئەم ئامرازە دەخرىتە سەرى پشيتىدى قايش ، ھەميان ، بەندەسەعات و فىشەكدان و گەلى شتى لەم بابەتە و لە پشت يا ھەر شوينىكى تر توند دەكرى . ★ ئالقەزۋنە ، ئاغزۋنە . (بك.) ئاغزۋم ، ئاغزۋم (زايا - ۱۵/۱۲ ، كف - ۵۴/۴۲) .

ئاغزە - [تو + ئاغز : دەم ،

زار + ۵ - ئە/۱] (سە . ، كەر .) پارچە كاغەزىكى بچكۆلەيە ، لە سەرىكەوہ كۆل دەبىزن و لۆلى دەدەن دەيخەنە بنى قامىشە جگەرەوہ بو ئەوہى كە تۆتنيان تى كرد نەزىتە خوار و لە وەختى كيشانى جگەرەشدا كارى دارجگەرە دەبىتى . ★ بىك . بىكەجفارە . دەمە .

ئاغستۋس - [= لاتىنى :

ئوگوستوس] ، (نا.) تە : ۲- ئاب . **ئاغلب / بە** - [محر . عا : اغلب] ، (مك.) ، (ص.) تە : ئەغلب .

ئاغە - (نا.) ، (ھل.) ، (سە .)

تە : ئاغا . :: مالى كاكەخانى

ئاغەنە (ئاغان) .

ئاغەبانو - (ند.) تم : ئاغابانو .

ئاغەل - (نا.) ، (مك.)

۱- ئەشكەوتى تەبىئىي ياكى دەسكرد لە كىو ، يا چاۋە خانويك لە ناومال كە بۆ داكردنى مەز و مالات تەرخان دەكرى . ۲- چوار دىۋارىكى سەردانە پۇشراۋ لە دەشت ، بۆ داكردنى مەز و مالات . لەو شۆينانەي زۆر سارد نىيە و بەفر ، يا ھەر نابارى ياخۇ نامىنىتەۋە ، ھە م ناھىلى مالات بە دەشتا بلاۋ بىتتەۋە و ھەم باي ساردى زىستانىش كەسىرەيان ناكە . ۳- جىگايىكى تايەبەتتە ، لەو شۆينانەي بەردىيان كەمە بۆ داكردنى مەز و مالات بە (چەپەر) دەيكەن . ★ غەل .

ئافات - [= عا. جمى : آفت] ،

(نا.) بەلا ، زەرەر و زىيان (بۆ كشتوكال) ، نەگبەت . نەخۇشى (بۆ ئازال و پاتال) :: دەغلەكەي مالى مام خدرى ئافاتى زۆرە . ھەرچى ھەيۋانىشيان ھەبۆ ئەمسال ئافاتى گەيشتوتى .

□ « تاقانە يەتتىمى خەلەفى قەترەيى نىسان »

« تۆ خۇش بى ، سەدەف بۆ ، بەنىدات دۆربى لە ئافات » .

(نالى : مېل - ۱۰)

تېب - ئەم ووشە ەەرەبىيە ، بە شىۋەي (جەم) ھاتۆتە ناۋ زمانى كوردى ، بەلام زياتر ەك (مفرد) بەكاردىت .

ئافاق - [= عا. جمى : افق] ،

(نا.) ۱- تم : ئاسۆ .

□ « لە ئافاقى ژيانى ناھومىدتم

خەندەكەي بابى »

« فرىشتەي پاكى ھىۋامى نىشاندام كە بىدوئىم »

(دلدار - ۵۲)

۲- دنيا .

□ « ئاخىر نە ئافاق سەدای

ەشق ئەۋ »

« بەرز بى چون خوزۇش ،

كۆس كەيخوسرەۋ »

(خانا - ۳۵۴)

ئافتا - [ئاف = ۲- ئاۋ + تا] ،

(ند.) ھاۋتا ، ھاۋچەش ، وئە .

□ « ئەگەر چاۋى خۆم بە يايەزىنى

ھەلدېنايە ئەۋ خاتۇنەم دى و

ئافتاي كاكەمەي جوانە . »

(تحفه : ج ۱ - ۲۲۶) .

ئافتاب - [فر.] ، (نا.)

۱- خۆر ، ھەتاۋ ۲- ناۋە بۆ

ئافرەتان . تېب - ئەم ووشەيە لە

زمانى كوردىدا ، بە تەنباي ھەر بە

مەعنای (۲) دەبىندرى ، بەلام لە

تەركىبدا ، ئەۋىش كەم ، ھەيە .

★ ئافتاۋ .

ئافتاب گەردان - [ئافتاب/۱

+ گەردان = ۋەرگىز] ، [فر. كو.]

(ند.) ، (مك.) پىشچاۋكەيەكە لە

چەرم يا مقەبا - بە شكلى مانگى

كەمتر لە ھەوت شەۋە - دروستى

دەكەن و ئەۋ سەرەۋسەرەكەي

بەنىكى تىدەخەن . لە ۋەختى

دروئە يا كارى دىكەي كشتوكالا

جۆتباران لە ناۋچاۋانىي دادەنن و

لە پشە سەريان گرىي دەدەن تا

تیشكى ھەتاو لە دەم و چاویان
نەدا .

ئافتاب پەرز - [ئافتاب + پەرز
(پەرزین = دۆرکەوتنەو)] ، [فر .
کو .] ، (نە .) رۆژاوا ، تاوپەرز .
□ « تا وەخت غورۆب وادەى
ئافتاب پەرز »

« پەزان تەر جە نەخش ، پەرز
دال گولزەرز »

(خانە - ١٩٤)

ئافتاۋ - [ئاف + تاۋ] ،
(نە .) ، (سە .) سیم . ، مە .
١ - تە : ئافتاب / □ « سېجەینى
ئەگەر ئافتاۋ دەرپەزىيە ، مال مال
ئەوئ رۆژى دەھاتە بازارىيە »
(تحفە : ج ٢ - ١٦) ٢ - تە :
ئافتاب / ٢ .

ئافتاۋ پەرز - (نە .) تە :
ئافتاب پەرز .

□ « چۆگە ھەم خەرگەى خوسزەوى
گولزەرز »

« كەردشان وە پا وەخت
ئافتاۋ پەرز »

(خانە - ١٨٨)

ئافتاۋە - [ئاف + تاۋ + ە -
ئە / ١] ، (نە .) دەفرىكە ، لە
تەنەكە ، مس ، زەرد يا وەرشەو
دروست دەكرى ، بۆ دەست و چاۋ
شوشتن و دەستنوئىز ھەلگرتن
بەكاردىت . ★ مەستىنە .

ئافتاۋەدار - [ئافتاۋە + دار] ،
(نە .) خزمەتكارىكى لە دىۋەخانە
مىران و ئاغاىان و دەربارەى
پاشاىان ، بۆ ھەلگرتنى ئافتاۋە و
ئاۋ بە دەستى خەلكدا كردن ،

تەرخان كرابۆ .
□ « من كەمتەر كەنتىز پەرىستار
تۆم »

« من ئافتاۋەدار ، خزمەتكار
تۆم »

(خانە - ٢١٩)

ئافتاۋە و لەگەن - ئافتاۋە و
قاپىكى دىكەيە لەعەينى مەعدەن
(لەگەن) كە دەستى لە سەر
دەشۋرى ، بۆ ئەۋەى ئاۋەكە
نەرزىتە سەر ئەرز يا فەزشان
: دەستىك ئافتاۋە و لەگەنى
مسواری جوانيان ھەبۆ .

ئافتمومات - (نا .) ، (كئىر .)
جۆرىك چەكى شەزە ، لە تەنگ
بچۆكتەرە و لە دەمانچە گەورەتر ،
بۆ ھەلگرتن سۆكە و فیشەك زۆر
دەخوا ، ھەر جارىك مىلى
زابكىشرى ئىتر پىۋىستى بەۋە نىە
پاش تەقاندنى ھەر فیشەكىك
- وەكو تەنگى تر - جارىكى تر
مىلى زابكىشن و فیشەكى بەرنەبەر .
ھىندىكىان بۆ تەقاندن دەرەجەيان
ھەيە ، يەك يەك ، يان دۆ دۆ ، يان
ھەرچى فیشەكى تىيدابى ھەمۆى
بە جارىك دەرەكا . كلاشىنكوف و
ستىن ئافتموماتىن . تىب - ئەم
ووشەيە ھەر عەينى ووشەى
(ئوتومات) ى فزەنسىيە كە لە
(ئوتوماتۆس) ى يۆنانى ۋەرگىراۋە و
مەعنەى ئەۋەيە : (لە خۆيەۋە كار
دەكا ، لە خۆيەۋە دەبزوئى) . لە
شەزى دۈمدا كاتى (ئوردۆى
سۆر) ھاتۆتە كوردستانى ئىران ئەم
ووشەيەش بە شىۋەى رۆستىيەكەى

(نەمە) خەلق كراو ، دروست كراو ، مەخلوق :: ھەمۆمان ئافەرىدەى خودايەكىن ، ھىچ ئافەرىدەى خولای بە ھالى جوامىر نەبى . تىب - ئەم ووشەيە لە قالبى ئىسمى مەفەولدا لە (موکورىيان) و (سلەيمانى) و (سەنە) بەكاردىت ، بەلام مەصدەرەكەى لە بىر چۆتەو و بە ھۆى فىعلى موساعىدى (كردن) مەصدەرىكى تىكەلى لى دروست كراو ، بەلام لە ھەجەى باكورىدا (ئافراندىن) (تە : -) ھەيە .

ئافەرىدە كرىن - (مەتە . مە) لە نەبۆنەو دروست كرىنى شتىك . داهىيان . خەلق كرىن . □ « بەو خودايسى ھەمۆمسانى ئافەرىدە كرىدە . »
ئافەرىم - (نا .) ، (مە .) تە : ئافەرىن .

ئافەرىن - [ستە : ئافرىنە ، ئافرىقەنە . پە : ئافرىن] ، (ئەم .) بەماناى : زۆر چاكە ، باشە ، پەسەندە ، باشت كرىد و بۆ ئەم مەبەستانە بەكاردى : ۱ - يەككىك كاريكى كرىدى و بە لای يەككىك يا چەند كەسىكى ترەو بەشى كرىدى ، بۆ دەربرىنى زازى بۆنى خويان و ھاندانى و دلخۆش كرىنى ئەو ، پىي دەلىن ئافەرىن . ۲ - لە ئىران قوتابىكى ئەركەكانى بە چاكى و زىك و پىكى جى بەجى بكا ، مامۆستاي لەسەر دەفتەرەكەى بۆى دەنۆسى ئافەرىن . ۳ - بۆ دەربرىنى نازازىتى لە كرىدەو و زەفتارى كەسى يا لە

ھاتۆتە ناو زمانى كوردى
★ تەماتىر ، تەماتىك (كەم .)
تۆمىكەن . ھس : ئافتاب ، ئافتا
بە مەنەى : لە خۆيەو دەدرەوشى
يا لە خۆيەو گەرم .

ئافراندىن - [ستە : ۱ - فرا ، ئوهرىس . ۲ - فرا ، كەرىت . پە : ئافرىتەن] ، (مە . مە .) ، (بكا .) دروست كرىن ، داهىيان ، خەلق كرىن (تە : ژابا - ۱۳) داتاشىن . تىب - دۆ زىشەكەى ئاويستاي يەكەمىيان بۆ ئەو شتە چاك و بەكەلكانەيەكە (ئاھۆرامەزدا ، خەلقىيان دەكا و دۆھەمىش بۆ شتى خراب و بى خىر كە (ئەھرىمەن) دايان دىنى . (تە : پە . يەسە . جا - ۲۴۳) .

ئافىر - (نا .) ، (زا .) ، ھو .) تە : ئاخوژ .

ئافىرەت - (نا .) ۱ - جىنى مېيىنەى ئادەمىزاد . ژن :: ئافىرەتتىكى چاكە (ژنىكى چاكە) . ۲ - ھەندى پياو كە ناوى ژنى خويان نابەن بەم ووشەيە بانكى دەكەن :: ئافىرەت چىمان ھەيە بۆ نىوەرۆ . ★ عافىرەت . ھس : (۱) ئافىرودىزىياك (ئىنگلىسى ، فزەنسى) = ئەو دەرمەنانەى كە توانايى جۆت بۆن زىاد دەكەن و لە (ئافىرودىت) يۆنانى وەرگىراو كە بە خواى جوانى و دلدارى مەشھۇرە و لای زۆمانىكان بۆتە فېنۆس . (۲) عەوزەت ، عفرىت . (عا .)

ئافەرىدە - [پە : ئافرىتەك] ،

دهلج) :: باقلم (بهه قلى من) ئيمشه و همرده بارى .

ناقلانه - [ناقل/ ٢ + ئانه/ ١] ، (عا. كو.) ، (بنت.) به شيوه يه كيكى عاقل ، وه كو كه سيكى تيگه ييشتو . :: ههرچى پيى بسيىر ن ناقلانه زايده پهرينى ، ئهم كاره ناقلانه يه له ده ست هه مو كه س نايى ، خو دنيا خرانايى جاريك ناقلانه بجوليتته وه .
ناقل بزين - (مصت. لا.) ، (عا. كو.) ، (مك.) تيگه ييشتن و قبول كردنى كاريك يامه سه له يى به وجوره ي كه باسى ده كهن ، يا به وچه شنه ي كه پياو خوى تىي گه ييشتوه و بوخه لكى باس ده كا . :: ناقل ناي بزيى ئهو پياوه شتى وا بكا . ههرچونىكى ناقلى بزيى واده كا . ئا بهم جوړه ناقل ده ي بزيى . ناقلى واي بزيوه لومهى مه كهن . هتيچ ناقلم نه ي ده بزيى ئهم كاره وابى .
★ ناقل گرتن . چونه ئه قله وه .

ناقل بون - (مصت. لا.) ، (عا. كو.) ، (مك.) ١- بونه خاوهن هوش ، هوش هاتنه وه بهر ، هه ست كردن و تيگه ييشتن ، پى زانين . ٢- ته مبيى گرتو بون ، ده ست كيشانه وه له كاريك ، وازه ينان له كرده وه ييك :: شيركو ئيتر ناقل بوه چيدى قومار ناكا . ههرچى هه يبو به زايىز دوزاندى ئيستا بومان ناقل بوه .

ناقل پيشكان - (مصت. لا.) ، (عا. كو.) ، (مك.) سهره وده ر كردن له كاران ، له مه سه له يه ك ، له زانستىك ، ليزانين . :: جهوهر ناقلى به وشتانه ناشكى ،

كاريكى كردويه ، به زاويى سهرسوزمانه وه ده كوترى . :: هه ي ئافه رتين ! بو كاريى كردت ، هه زار ئافه رتين ! بو ئهم ئازايه تيه . ٤- ناوه بو ئافره تان ★ ئافه ريم . //

نه فرتين (= نه ئافه زتين) .
ئافه رتين ليكردن - (مصت. مت.) به كه سى ووتن ئافه رتين . :: ئيشه كه ي ئه وه نده به زى و جى بو هه مو به جاريك ئافه رتينيان ليكرد .
ئاقار - [؟] ، (نا.) ، (مك. سن.) ده وروبه ر ، نيزتيكان ، جتيگه وشويى :: له وان ئاقارانه . له ئاقارى مالى خويان ، له ئاقارى (چوارتا) توشى كاروانه كه بوين . هس : (عا.) عقار .

ناقل - [= عا : عقل] ، (نا.) ، (مك.) ١- هوش ، فام ، تيگه ييشتن :: زوله ئاقلت بى . ٢- [= عا : عاقل] ★ ئه قل . ٢- (ص.) ١) ووشيار ، تيگه ييشتو ، زانا :: ماشه للا كوزى من ئاقله . ب) ئارام ، بى قزه و بزه ، بى هه ست وخوست . :: منالينه ئاقل دانيشن .

باقل - [به + ناقل / ١] ، (كو. عا.) ، (بنت.) به وجوره ي كه زىي تيده چى ، به شيوه ييكى ئه قل ليكى ده داته وه ، وه كو خه يالى ليده كرى ، وادياره ، واده رده كه ويى . :: باقل ئيمشه و تيش همرده بارى ، باقل ئه وسال زور گهرم ده بى . باقل سبه ينى وه زى ده كه ون . **باقلم** - [باقل + م (ز)] ، (كو. عا.) ، (بنت.) ته : باقل (هه مو مه عناكانى ، به لام به وجوره ي كه به كيك خوى تىي ده گاو به يه كيكى ترى

هیچ نهم ده زانی خدر ئاوا ئاقلی به
شیعر ده شکئی ، جوامیر ئیتر گه وره
بوه ئاقلی به چاکه ر خراپه ده شکئی .

ناقل تیکچون - (مصت. لا.)

(عا. کو.) ، (مک.) ۱- شیوانی
ناقل ، له ده ست چونی ههستی
تیکه یشتن و سه ره و ده ر کردن له
کاران ، لیک نه کردنه وهی چاکه و
خراپه . ۲- (کن.) شیت بون ،
خه رفان .

ناقل کردن - (مصت. مت.)

(عا. کو.) ، (مک.) ۱- ته مبی کردنی
که سیک (به قسه یا هه ر کاریکی
معنه وی که بی ئیشینی ، یا به
لیدان و پی گه یاندنی زه ره ری ماددی)
:: وه های به گز داچو بو حه وت پشتی
ناقل کرد . دارونه داری لی برده وه ،
بو بابه لبابی ناقل کرد ۲- دابین
کردنی منالان و بیده نگ کردنیان
(به لیدان یا هه ره شه ر گوزه شه)
:: بیده نگ بن ده نا بانگی ده کم
ئاقلتان کا . ★ عاقل کردن .

ناقل گرتن - (مصت. لا.)

(عا. کو.) ، (مک.) ته : ناقل برتین .
ناقلی - [ناقل / ۱ + ۲ - ئی] ،
(عا. کو.) ، (حص.) ، (مک.)
۱- تیکه یشتویی ، زیره کئی
ووریای . ۲- (مج.) چاک ، چاکه .
:: زور ئاقلی کرد که دهنگی نه کرد ،
ده نا لیان ده بو به شه ر . ئەم ئیشه ی
ئاقلی بو . ئەم ئاقلیه ی ئەو شیت و
شوره کردویه کهس نایکا . ★
عاقلی .

ناقیده - [عا : عقیده]

(نا.) ، (مک.) ته : ئیعتقاد .

ناقیق - [عا : عقیق] ، (نا.)

به ردیکه ، چهند جوری ههیه ،
له وانه هیندیکیان له ریزی به رده
به قیمة ته کان ده ژمیردرین و زیاتر
ده کریتسه نه قیمی ئەنگوستیله و
ملوانکه ... بو خۆزازاندنه وهی ژنان ،
جاران مۆریشیان لی دروست
ده کرد . به ردیکی ئاودار و جوانه ،
گه لی زهنگی ههیه ، له هه موان
په سندرتری (سوری ئاتهشی) به و
جۆریکی تریشی (درۆبا) به . له
باری کیمیاییه وه ئەم به رده به ردیکی
(سیتلیسی) به و چهند زه ره
(مۆلیکول) ئاوی تیدایه که ژماره یان
له ۱۸ تی ناپه ری و له جۆره کانی
ناقیق دا کهم و زور ده بی ، ئەگه ر
بیه ازنه وه و به سه ر ئاگری وه رکه ن
وه کو خوی قرچه قرچ ده کا ، ئەوه
ئاوه که یه تی که ده بیته هه لم . له
به ردی تر سۆک تره و جاروباره هینده
سۆک ده بی که سه رئاو ده که وی ،
له کوردستان هه ندی نه وی ههیه .
★ یاقیق . ئاقیقی زهش (سه ون) -
(ن.) به ردیکی سه وزی مه یله و زه شه ،
وهك وورده شوشه ی بوتلی شکاو
ده چی ، له تیره ی ئەو به ردانه به که
له ئەنجامی ئاگرپژینی هه ندی کیو
په یدابون ، زور سهخت و زه قه
وهك تیفیش ده بری ، ئاده میتزادی
ده وری به رد چهك و هه ندی شتی تری
(سه رنیزه ، کیژد ، سه ره رمب و
ده مه داس ...) له م به رده که له
گه لی شوینی کوردستان ده ست
ده که وی ، دروست کردوه .

(- ناک) - (پ.) به دوای

زىشەى فيعلەو دەنۆسى و دەىكا
بە ناوى كە مەئناى (بەكارهاتن ،
بە كەلكهاتن) دەدا :: پۆشاك
(شىكى بە كەلكى پۆشتىن بى) ،
خۆراك (ھەرچى بەكەلكى خواردن
بى) .

ئاكابر - [= عا : اكابر (اكبر)
= گەورەكان] ، ۱- (صد.) (مك.)
پياوى بەسالا چو ★ ئىختىيار ۲-
(نا.) پياوى گەورە و بەرىز لە
كۆمەلدا ★ ئەشراف ، ئەمىان .

ئاكابرانە - [ئاكابر + ئانە/۱] ،
[عا. كو.] ، (بنت.) ۱- ئەوھى لە
پياوى ئاكابر دەوھىتەو ، كاريكى
پياوى ئاكابر بىكا . :: ئەم كۆرە بەم
منالچ خۆيەو كاريكى ھىندە
ئاكابرانەى كردو ، پياو سەرى
سۆز دەمىنى . ۲- بەشىوھى پياوى
ئاكابر ، وەكو ئاكابران . :: كۆرم
تۆزى ئاكابرانە دانىشە ئەم
جۆلەجۆلەت لە چىھ ؟ .

ئاكادىمى - [= فرەنسى :
ئاكادىمى . لە يونانى وەرگىراوھ] ،
(نا.) ۱- شويىنىكى تايبەتتە كە
لەويدا بەكرەوھ فىرى زانست يا
فەنىك دەبن . :: ئاكادىمى جەنگ ،
ئاكادىمى شۆرش . ۲- ئەنجمەنىكە
لەويدا : ئەدىب و زانا و ھونەرمەند
كۆدەبنەوھ و بۆ پىشخستن و
بەرەپىدان و رىكخستنى بەشىكى
ديارى لە بەشەكانى زانست زاويز
دەكەن و بزيار دەدەن . :: ئاكادىمى
فەرەنسا : بۆ نۆستىن و رىكخستنى
قامۆس لە ۴ ئەندام پىكھاتوھ ،
سالى ۱۶۳۵ لەلايەن (زىشەىليو)

دامەزراوھ . ئاكادىمى زانست
(علوم) : بۆ لىكۆلىتەوھى مەسايىلى
ريازى و فيزىا و كىمىا ، ... ھتد ،
سالى ۱۶۶۶ (كولبىرت) لە ۶۶
ئەندام و دۆ سكرتېرى ھەمىشەىى
پىكى ھىناوھ (تە : لازۆس - ۹۹۴) .

ئاكادىمى علومى سۆفىتى : بەرزترىن
شويىنى زانستىيە لە يەكىتى سۆفىت
(تە : كورتەى قاموسى سياسى - ۷) .
تېپ - ۱) ئەم ووشەيە لە ناوى
دانىشگايەك وەرگىراوھ كە
(ئىفلاتون) لە باغى (ئاكادىمۆس)
نيزىك شارى (ئاتىن) پاتەختى
يونان دەرسى فەلسەفەى تىدا
دەكوتەوھ و بەناوى باغەكەى كردبۆ .
ب) بەرامبەر بە مەئناى دوھى
ئاكادىمى ، (مەجمەى عىلمى كوردى)
لەبەغدا ، ووشەى (كۆز)
داناوھ و ناوى خۆشى ناوھ :
(كۆزى زانىارى كورد) .

ئاكار - (نمص.) ، (مك.) ۱-
خۆ ، زەووشت ۲- كردهوھ ::
ئاكارى باش نىھ ، لە ئاكارى زازى
بۆن .

ئاكام - (نا.) ۱- دوايى و
ئەنجامى ھەرشى ۲- وادەى مردنى
كەسى □ « زىندە بە ئاكامە » .

ئاگا - [پھ : ئاكاس .] ، (نا.)
۱- خەبەر ، ھەست □ « ئاگا و خەبەرم
لە مردنى خۆم ھەبۆ ، لەو كارە
نەبۆ . » ● « ئاگاي لە مەحمۇدى بى
زەواد نىھ » (كە. ۱) بۆ گىلى و
تىنەگەيشتويى كەسى . ب) بۆ بى
خەبەرى كەسى لەكارى ۲- (صفا.) ،
(سە.) تە : ئاگادار/۱ ★ (بك.) ئاگاہ

(تە : كە - ۳۹) ، ھاي (كە - ۳۰۱) .
بەئاگا ھاتن - (مەت . لا .) تە :
 ئاگابۆنەو . **وہئاگا ھاتن -** (مەت .
 لا .) تە : ئاگابۆنەو .

ئاگابۆنەو - (مەت . لا .)
 وەخەبەر ھاتن لەخەو يا لە مەستی ،
 وەھۆش ھاتنەو لە بى ھۆشى ، كە
 بەسەر يەككا ھاتى جا لەبەر
 ھەرچىكى بىت :: خەوتى زۆر سۆكە
 لە خىشپەي پى ئاگاي دەبىتەو .
 پياوى سەرخۆش بۆ ئاو خواردنەو
 ئاگاي دەبىتەو . ئەو نىوہ زۆيە
 دلیر ھىشتا ئاگاي نەبۆتەو . كە
 عەمەلياتيان كرد شەو و زوژىكى
 پىچۆ ياللا ئاگاي بۆو . ★ ئاگاھى
 (ھو .) ، بەئاگا ھاتن ، وہئاگا ھاتن .
ئاگادار - ۱ - (صفا .) ھالى
 كەسىكى بە شتىك يا كارىك بزاني ،
 خەبەردارى بى :: ھەر خۆي
 ئاگادارى ئەم ئىشە بۆ . ھەر ئاگادار
 نەبۆن لەدەرەو چباسە . ★ (سە .)
 ئاگا/ ۲ - (نفا .) كەسىكى يەكك يا
 شتىك دەپاريزى :: خوا ئاگادارى بى
 ئاگادارى مندالەكان بە .

ئاگادار بۆن - (مەت . لا .)
 بە باس و خواس ، كارىك يا
 مەسەلەيتك زانين ، خەبەردار بۆن .
 ★ ئاگالى ھەبۆن .

ئاگادار كردن - (مەت . مە .)
 خەبەردار كردنى كەسىك لەكارىك ،
 لە باسىك يا لە مەسەلەيتك ،
 زاگەياندىنى خەبەرى (لەبابەت ھەرچى
 بى) بەكەسى . :: ئاگادارى كاووس
 بكن ئاگاي لەخۆي بى . پيش ئەوہى
 من بچم خەسەرەو ئاگادارى كردبۆ .

ئاگادارى - (حمص .) ۱ -
 زانين ، خەبەردارى :: بە ئاگادارى
 دۆكەسان پارەكەي بدەنى . ۲ - تە :
 ئاگادارى كردن .

ئاگادارى كردن - (مەت . مە .)
 تە : ئاگا لى بۆن . :: ئاگادارى
 منالەكانى بكن با پەرتەوازە نەبن .
 ★ ئاگادارى/ ۲ .

ئاگا كردن - (مەت . لا .) ھەست
 پى كردن ، پى زانين :: دەيگوت ھەرچى
 دەمار لە لەشى دايە ھەمىوى
 ئاگادەكا . لەشى ھىندە سز بۆہ
 ئاگرى پىوہ نىي ئاگا ناکا .

ئاگا لى بۆن - (مەت . مە .)
 چاوەدێرى كردن ، بىال
 بەسەركىشان و پاراستنى كەسى
 يا كەسانى و شتى :: ئاگات لە
 مندالەكان بى مەيەلە (مەھىلە)
 بى حەيايى بكن . ئاگات لە باخچەكە
 بى مريشك نەچنە ناوتى . ئاگايەكتان
 لە دوكانەكەم بى تادەچم نويز
 دەكەم . ئاگايەكت ليمان بى .

ئاگا لى ھەبۆن - (مەت . لا .)
 تە : ئاگادار بۆن . :: ئاگات لىيە
 (لى ھەيە) چۆن ئاوژىشى يەك
 بۆن . خوا لەوسەرە ئاگاي لىيە من
 دەستم لەم ئىشەدا نيە .

ئاگاھى - (حمص .) ، (ھو .)
 ۱ - تە : ئاگا بۆنەو □ « دلە وادەي
 صوبح نەو وەھارانەن » « وەخت
 ئاگاھى دەردەدارانەن » (مەولەوتى :
 مەب - ۲۴۷) . ۲ - تە : ئاگادار / ۱
 □ « ھەواي كوتايى نالەي وىت
 بىەن » « وە تىرى ھەنى ئاگاھىت
 نيەن » (مەولەوي : مەب - ۶۳)

ئاگايى - (حمص.) ، (سذ.) ١ -
 تم : ئاگا . ٢ - ليزانتين ، سهليقه
 پيشكان . سهريشته .

ئاگر - (نا.) ١ - روناكى و گز و
 گهرمايهكى له سوتانى هوتهمهني
 (دار ، خهلوژ ، نهوت ، گاز و ..)
 بهدهست ديت و بو رزگار بون له
 سهرمما و بو چيشتلينان و
 مهبهستي جوربهجوري ژيان ، كهلكي
 لي وهردهگيري . ٢ - (مج.) ، ١)
 گهرما ، گهرماي نهخوشي :: ههمو
 گياني دهلهي ئاگره داييسي ، كه
 نيوهرو داهاات دنيا دهبيته ئاگر .
 ب) رقبو توژهيچ ، توژه بون ::
 جاري قسهي دهگهل ناكري ئاگري
 لي دهباري . ج) شهر و جهنگ ،
 فيتنه و شهر و شور :: هيتلهر
 ئاگريكي كردهوه دنياي سوتاند و
 خوشي سوتا . د) چهك و تهقهمنج
 :: ههمو گياني خوي كردوته ئاگر .
 ★ ئاتهش ، ئاوور ، ئاهير .

ئاگري بنكا - (نذ.) ، (كن.)
 كهسيكي له سهروهوه خوي پياو چاك
 نشان بدا و له ژيرهوهش نيواني
 خهلك تيكبدا يا خراپه بكا .
 كهسيكي شهر و ههرا سازكا و
 ئاژاوه بنيتتهوه :: لاچو لهبهرچاومان
 مهمنه ههي ئاگري بنكا . چون
 ئهم كابرايه لهم خهلكه بوته ئاگري
 بنكا . ★ ئاگري ژيركا . ئاوري
 بنكا . **ئاگري بئامان - (نذ.) ،**
 (كذ.) بهلا و چهرمهسهريني
 چارهكردني گران بي يا ههر نهكري .
 □ « زهبي ئاگري بي ئامانيان تي
 بهربي » . **ئاگري ژيركا - (نذ.) ،**

(كذ.) تم : ئاگري بنكا . **ئاگري**
قودرهت - (نذ.) ، (كذ.) ١ - قهزا و
 قهدير ، بهلاي لابهلا :: ئاگري
 قودرهتتيان تي بهربي . ٢ -
 ئادهميزادي بزوز و نهسرهوت
 بهتايهتي منداال :: ئهوه بو
 دانامهزريي ، ههي ئاگري قودرهتي .
 ٣ - پياوي كار لهدهستهاق ، ئازا و
 شهركهر . :: دهلهي ئاگري
 قودرهتتيه هتيچي لهبهر دهستي
 عاسي نابي ، وهك ئاگري قودرهتي
 وايه ، غهنيمي پهجا سوارانه . ★
 ئاوري قودرهت .

ئاگر باران - (نذ.) ، (كذ.)
 ١ - گهرماي بيئهندازه . ٢ -
 داباريني گولله له شهردا ،
 دهستريژكردني چهندكس ويكرا .
ئاگر باران كردن - (مصت. مت.)
 بومبا ، گوللهي توپ و تفهنگ و
 ههرچي لهم بابته بي به سهر
 جيكايهك يا كهسيكدا بهردانهوه .
ئاگر بارانه - [ئاگر باران + ه -
 ئه/ ١] ، (نذ.) ههوايهكي گوراني
 كوردتته . □ « ئهي خودا لهم
 ئاگر بارانه ، ئهي خودا لهو ريزه
 خالانه ، يار بهبي تو مالم ويړانه . »
 (فولكلور) .

ئاگر بازي - (حمص.) ، (سيم.)
 تم : ئاتهشبازي .

ئاگر بردن - (مصت. لا.)
 بههاساني ، داگيرسان و
 زوئاگرگرتني شتيك يا ماددهييك .
 :: ئهم گوينيته تهزه ئاگر نابا .
 پوشوكهي كويخاخهسهن ئاگري
 چاك دهبرد . بازوت خيرا ئاگر دهبا .

ئاگرېز - (نډ) ۱ - كاري

كوژاندنەو و بەرگرتن لـە
تەشەنەکردنى ئاگرېز كە بەر دەبىتە
خەرمان و زەز و ئەو جۆرەشتانە .
تېپە - لە كوردستان باوہ كە
ئاگر كەوتەوہ ، خەلكى ئاوايى
كۆدەبنەوہ و لك و پۆپى دارى تەز
دەبۆن و لە چواردەورەى ئاگرەكەوہ
بەردەبنە شۆل لىدانى و ئەو
شويىنانەى ئاگرىيان تىبەربوہ لەوانەى
هيشتا نەيان گەيوەتى دادەبۆن ،
بەم جۆرە پيش بە تەشەنەکردنى
دەگرن و نايەكن دەوروبەرى خۆى
بىسۆتيتى ، لەو جىگايانەش كە
داروبارى نەبى ، بە دەورى ئاگرەكەدا
وہ كۆ جۆگە ئەرز ھەلدەقەن . ۲ -
(تډ) زاگرتنى شەز لە نيوان دۆ ھىز
كە پىكەوہ بە شەز دىن . ۳ -
بەرگرتنى تەشەنەى ھەرا و
دەمە قالى نيوان دۆ يا چەند كەس .

ئاگرېز كۆر - (مەت . مە) ،

كوژاندنەوہى ئاگرىكى دەكەويتەوہ
بەو شىوہىەى لە (ئاگرېز) دا باس كرا .
ئاگر بەربۆنەوہ - (مەت . لا) ،
(سيم) بەيدابۆنى سۆتمان لە
شويىنىك ، ئاگر دەجىگا يەك بەربۆن
:: لە لای خەرمانەكان ئاگرى
بەربۆتەوہ ھەرچى دەكەن بۆيان
ناكوژىتەوہ .

ئاگر بەردانەوہ - (مەت . مە) ،

(سيم) ئاگر تى بەردان ، سۆتمان
بەيدا كۆر لە شويىنى . :: چەتەكان
ئاگرىكىيان بەردايەوہ خىرا
كوژاندیانەوہ .

ئاگر پارە - [ئاگر + پار] =

(پارچە ، لەت) + ە - ئە / ۱ [،
(مەت) ۱ - بۆز ، دۆر ، شەزانى ،
ھاروھاج (مىدال) ۲ - زىرەك ،
بەكار ، لىھاتۆ (گەورە يا پچۆك) ★
ئاتەشپارە .

ئاگر پەرسى - (نفا . صفا) .

تە : ئاتەشپەرسى .

ئاگر پەرسىتى - (حمص .)

۱ - پەرسىتى ، عىبادەت كۆرنى ئاگر و
بە خودا زانىنى . ۲ - دىنى
زەردوشتى ★ ئاتەشپەرسىتى .

ئاگر پىتوہنان - (مەت . مە) تە :

ئاگر تى بەردان / ۱ .

ئاگر تى بەربۆن - (مەت . لا) ۱ - ئاگر

گرتن و سۆتانى شىتىك بى ئەوہى
يەكەك بە دەست يا لە ئانقەست
بىسۆتيتى . :: ئوتۆمبىلەكەى ئاگرى
تىبەربۆ ، كۆزە ھىندە لە سۆبەكە
نيزىك مەكەوہ با ئاگر تىبەرنەبى .

★ ئاگر گرتن / ۱ . ۲ - (كە . لا) ، ۱

سۆتان و فەوتان ، لەناوچۆن :: كۆزە
دانىشە ھەى ئاگر تىبەربى ، ياخوا
ئاگر دە عومر و مالىيان بەر بى . ب)
نازەحتەت بۆن ، لەبەر زگ پىسۆتان و
بەزەبى ھاتنەوہ بە ھالى يەكەكدا .
:: پياو ھەر نەبىتى چاكە ، ئاگرى
تىبەردەبى ، ئاگر بۆى تىبەربۆ ج)
تە : ئاگر گرتن / ۲ .

ئاگر تى بەردان - (مەت . مە)

۱ - ئاگر بە سۆتەمەنى ، يا ھەر شىتىكى
ترەوہ نان ، بەمەبەستى ئاگر كۆرندەوہ ،
يا زيان پى گەياندن :: زۆر سەرمايە ،
خىرا سۆبەكە ئاگر تى بەردە . ھەندى
پۆش و پەلاشمان ئاگر تى بەردا و خۆمان

پې ووشك كرده وه . ۲- (كذ .)
 رَق هه لساندن و توژه كردنى به كيك
 به قسه يا به كرده وه :: ئه وه
 چت پې گوتوه وا ئاگرت تې بهردا وه .
 ئهم قسه يه چ بۆ كردت ئاگرت دهم
 (ده ئهم) كابر ايه بهردا . ۳- (كذ .)
 (۱) زبانی ماددى و نازارى مه عنه وى
 به كه سى ياشوينيك گهيانندن ::
 له شكرى ئه مه ريكاهه مو و يتنامى
 ئاگر تې بهردا و سوتاندنى . ئه وه نده مان
 پې خه رچ كرد ئاگرمان تې بهردا .
 (ب) ئيجادى حاله تى به زه يچ
 پيدا هاتن و زگ پې سوتان له دلى
 كه سيكدا :: هينده ده كروزيته وه
 ئاگر ده پياو به رده دا . ● « زه بى
 ئاگر ده گيانى به ربى » توك و نزا به و
 كينا به ي داواى مردن و له ناوچونى
 كه سيكه . ★ ئاگر پيوه نان ، ئاوور
 تې بهردان .

ئاگر تې چۆن - (مصت . لا .)
 ۱- ته : ئاگر گرتن / ۲ ، ئاگر تې كه وتن .
 ۲- (كذ .) به غيلجى بردنى كه سيك به
 كه سيكى تر :: هه ر باسى پياوه تى
 حه سه نمان كرد ، ئه و ئاگرى تې چۆ .
 به كيك به كوك و پوشته يچ بيتنى
 ئاگرى تيده چى . نه مانزانى بۆچى وا
 ئاگرى تې چۆبۆ .

ئاگر تې كه وتن - (مصت . لا .)
 ته : ئاگر تې به ربۆن / ۱ .

ئاگر چۆنه گيان - (مصت . لا .)
 (كذ .) ۱- ته : ئاگر تې به ربۆن / ۲
 ۲- ته : ئاگر گرتن / ۲ .

ئاگر خانه - (نته .) ، (سيم .)
 ۱- كوره ي ئاسنگهران كه ئاسنى
 تيدا سۆر ده كه نه وه . ۲- ته :

ئاته شخان . ۳- ته : ئاته شخانه ★
 ئاوورخانه ، تونخانه ، تونگخانه .
ئاگر خۆره - [ئاگر + خۆر
 (خواردن) + ۵ - ئه / ۱] ، (نته .) ،
 (سذ .) ته : قه قنه س . (ته : مخ :
 ج ۱ - ۱۷) .

ئاگر خوش كردن - (مصت . مه .)
 ۱- ده ست تيدان و تيك وه ردانى ئاگر
 (كو كردنه وه و خستنه سه ريه كى
 سوتنه مه نى ناو سۆبه و ئاگردان) تا
 باشتىر بسوتنى . ۲- تيك وه ردانى
 ئاگرى خه لۆز و ته پاله و ... تا
 خۆله مي شه كه ي له سه ر لاجى و تينى
 زۆر تر پى . ۳- (كذ .) قسه هينان و
 بردن له نيوان دو كه سا كه نيوانيان
 ناخوش بى ، ناخوشتر كردنى نيوانى
 دو كه س ، فيتنه يچ كردن .

ئاگر خوشكه ر - [ئاگر + خوش
 + كه ر (كردن)] ، (صفا .) ،
 (مك .) كه سيكى فيتنه يچ ده كا ،
 به كيكى ده بيتته هۆى نيوان ناخوشى و
 به ششه زهاتنى خه لك ::
 ئاگر خوشكه رى وا هه ر نابيتته وه ،
 ئه وه نده ي مست له چاوان ده ي
 شارى كى به شه زه دا . پياوى
 ئاگر خوشكه ر هه مي شه رۆزه رده .
ئاگر خوشكه ره - (نفا .) ، (مك .)

ئه وه ي (كه سى ، شتى ، يا
 كرده وه ييك) كه بيتته ما به ي
 بهرپا بۆنى شه زوشۆر و فيتنه له ناو
 خه لكاهه ، يا له شوينيك ::
 ئاگر خوشكه ره ي ئهم ديه ، ئهم
 هه تيه وه يه ، ئاگر خوشكه ره ي
 ناوميلله تان ئيمپرياليزمه .

۱- ناگردان - [ئاگر + دان

(ئ .) [(.) ، (ن .)] ۱- قۆلكەيەكە ،
لە تەختى ژۆرى ناومالان ھەلى
دەكەن ، تەنىشتەكانى لىكولوس
دەكەن (سىواغى ئەدەن ، يا
لەتكەسوينە و سوالەتى تىدەگرن) و
ئاگرى تىدا دەكەنەو ، يا لە لاو
بۆى دىن . جۆرىكى تىشى لەباتى
ھەلقەندىن ، كەرۆكەيەك بە بەرد يا
خشت ھەلدەبەستىن (ئەمەيان زىياتر
لەمزگەوتان و دىوہ خانى ئاغايان) بۆ
گەرم كردنى ژۆر ★ ئاورگە ، كوانو ،
گۆرك ، گۆركە . ۲- تە : ئازەر .

۲- ئاگردان - [ئاگر + دان
(فىم .) ، (مصت . مت .)
۱- تەقاندنى چەك (دەمانچە ، تەفەنگ ،
تۆپ ، ...) :: كە ئىوارە داھات
دەستيان دەكرد بە ئاگردانى ئەو تۆپە
زلانە و نەياندەھىشت خەلك
ئاسودەبن . ۲- بەقسە و فېشال
يەكەك لەمەيدان دەرکردن ::
كابرايان ھەر بەجارى ئاگردا و
قسەى پىنەكرا .

ئاگر كردن - (مصت . مت .)
لەشوينىكى تايبەتى ئاگر كردنەو و
ناوبەناو سۆتەمەنى ھاوتىشتە
سەرى بۆ گەرم كردن يا ھەر
مەبەستىكى تر . :: تونچى تونخانى
ھەمام ئاگر دەكا . دىزە و گۆزە
دەخەنە كلەو و چەند شەو و ژۆر
ھەر ئاگرى دەكەن تا سۆردەبنەو .

ئاگر كردنەو - (مصت . مت .)
۱- ھەلكردنى ئاگر بۆ ھەر مەبەستىك
بى :: خىرا ئاگرىكمان كردەو و
خۆمان ئىشك كردەو . دەى كچى
چاك زۆ ئاگرى بکەو و ھىلكە و

زوينىكمان بۆ بکە . ئەمە لای خۆتان
ئاگران كردۆتەو ، دۆكەل كۆپرى
كردىن . ۲- (ك .) ۱) بەرپا كردنى
فیتە و شەز و شور :: ھىتلەر
ئاگرىكى كردەو دىناى سۆتاند .
(ب) ھار و ھاجى كردنى منالان و
دابىن نەبۆنيان :: مندال ! ئەو ئاگرە
چىيە كردۆتەو ، زۆكەون
بۆخۆتان . ★ ئاگرانانەو .

ئاگر كەوتنە گيان - (مصت .
لا .) ۱- ئاگر دە لەشى كەسىك
بەربۆن . ۲- (ك .) ۱) ئاگرگرتن / ۲ .
(ب) كەوتنە تالۆكە و جىكە بەخۆ
نەگرتن . ئارام لى ھەلكىران .
ئاگر كەوتنەو - (مصت . لا .)
تە : ئاگر بەربۆنەو .

ئاگرگرتن - (مصت . لا .)
۱- ئاگر تى بەربۆن / ۱ . ۲- (ك .)
تۆزەبۆن و ھەلچۆن ، زق ھەلسان و
سۆربۆنەو :: ھەركوت ئەم ئىشە
وانابى ئاگر دەگرى . ★ ئاگر تى
بەربۆن / ۲ ج .

ئاگر گەشانەو - (مصت . مت .)
۱- باوہ شىن كردنى مقەلى يا
ئاگردانى - كە خەلۆزى تىكرابى و
چەند پۆلۆى خرابىتە سەر - تا
سكلەكان ھەمۆ زەژىيەكە بگرنەو و
بىكەنە يەكپارچە ئاگر .
۲- ھەلسۆزاندى ئاتەشگەردان
ھەر بۆ ئەم مەبەستە . ★ ئاگر گەش
كردنەو .

ئاگر گەش كردنەو - (مصت .
مت .) تە : ئاگر گەشانەو .
ئاگر گەشكەرە - [ئاگر +
گەش + كەر (كردن) + ە - ئە / ۱]

به پۆش و په لاش و چز و چیلکه
ده بکه نه وه. ★ ئاگر و که، ئاور و چکه.
ئاگر و که - [ئاگر + ئو که] ،
(ن . ت) : تم : ئاگر و چکه .

ئاگره - [ئاگر + ه - ئه / ۱] ،
(ن . ت) ۱ - نه خوشیکی تایبه تی پیسته،
زیاتر منال توش دهن ، له پیشدا
لایفاوه و چه ناگه داده گری و پاشان
ده په ریتته جیگای تر . نه و شوینانه ی
که توش دهن زیپکه ی وورد دهر
ده کهن و زنجکاویکی زهر دیان لیدیت
★ ئاگره که ، ئاوره . تیبه - پیش
بلاو بونه وه ی دوکتور و دهرمانی
تازه ، ، له کورده واری ئهم
نه خوشییه یان به م جوړه چاره ده کرد :
(۱) تر شاویکی خهستی سماقیان
ده گرتوه و زویان ده کرده سهر
نهرز ، دهستی ده کرد به کف و
کول ، که فه که یان له برینه کان ده دا
ویشکی ده کردن . (ب) شوانیکی
حهوت سال شوانی کردی ، به
ئهستی و به رد چند پریشکیک ئاگری
له سهر برینه کان ده کرده وه ، لایان
وابو چاک ده بیته وه ، رهنگه ئیستاش
له گه لی شوینی کوردستان ههر به م
جوړه چاره ی بکه ن . ۲ - تم :
ئاته شهك (تم : هیید : ل - ۱ ، مخ :
ج ۱ ، ل - ۱۸) .

ئاگره که - [ئاگر + ه - ئه / ۱]
+ ه - ئه / ۱] ، (ن . ت) ، (ه . ل) : تم :
ئاگره / ۱ .

ئاگره گزه - [ئاگر + ه - ئه / ۱]
+ گر + ه - ئه / ۱] ، (ن . ت) ، ئاگریکه
به سوتهمه نیکی وه کو (گوینی)
کرا بیته وه ، که ههر گزی هه بی و

(ن . ت) : تم : ئاته شگه ردان .
ئاگره شگه ره وه - [ئاگر +
گهش + که ره وه (کردنه وه)]
۱ - (ن . ت) : تم : ئاته شگه ردان .
۲ - (نفا .) : تم : ئاگره شگه وه که ر / ۲ .
ئاگره شهو کهر - ۱ - (ن . ت) :
تم : ئاته شگه ردان . ۲ - (نفا .)
نه و که سه ی ئاگر ده گه شینیتته وه .
ئاگر گیره - [ئاگر + گیر (گرتن)
+ ۳ - ئه / ۲] ، (ن . ت) ، (سن .)
سوتهمه نیکی که م که گورج ئاگر بگری ،
بو نه وه ی ئاگریکی گه وره تری پی
بکه نه وه ★ دهس ئاگر (ده ساگر) ،
دهسته چیله ، چاوگه .

ئاگر لیبارین - [ئاگر + لی
(له + ی = ز) + بارین] ، (مصت .
لا .) ، (کن .) به لا به سهر هاتن ،
توشی نازه حه تی بون . ● « ئاگری
لیباری » توك و نزایه .

ئاگر نانه وه - (مصت . مت .)
تم : ئاگر کردنه وه / ۱ و ۲ .

ئاگر و دق - [ئاگر + و + دق
(دق که ل)] ، (ن . ت) ۱ - (ه . ل) : تم :
ئاووردق ۲ - (سیم .) ، (کن .)
ئاگردان (به نیشانه ی ئاوه دانج
مال و بنه ماله و خیزان) : تم :
(هیید - ۱) ★ وه جاغ .

ئاگر و دق بران - (مصت . لا .)
مال ویران بون ، ئاسه وار نه مان ●
« ئاگر و دق بری » مالی ئاگری تیدا
نه کریته وه و دق که لی لی هه لنهستی
(به و مانایه ی که که سی تیدا نه میتنی
که پیوستی به ئاگر هه بی .)

ئاگر و چکه - [ئاگر + ئو چکه] ،
(ن . ت) ئاگری بچوک ، ئاگریکی منالان

سكىل نەخاتەوہ. قىيىپ — منالان كاتى
ئاگر تىكى وا دەكەنەوہ بە دەوریدا
هەلدە سۆزىن و چەپلە لىدە دەن و
نەم گۇرايىتە دەلىن : « ... ئاگرە
گرەى خۇمانە ... » ★ ئاورە گرە .
ئاگر تىن — [ئاگر + ئىن] ، (ستە) .
هەرشتى وەكو ئاگر ، لە بارىكەوہ
پىاو گەرم دابىتى . :: زەووشى و
خوى ئاگر تىن (تۆزەيى و تۆسنى) .
فرمىسىكى ئاگرىن (فرمىسىكى گريانى
بە كول) . شىعرى ئاگر تىن (شىعرى
كە پىاو ھان بدا و بىھىيىنە جۆش) .
ئالك — (نا .) تە : ئالىك .
ئالكول — [= فرەنسى : ئالكول .
(لە — الكحول — ى — عەرەبى
وەرگىراوہ . [(نا .) ، (كئىر .)
تراوئىكى كىمىيە ، لە ھىدروژىن و
ئوكسىژىن و كاربون پىكھاتوہ ، وەكو
بەنزىن بە ھەوادەچى ، خىرا ئاگر
دەگرى ، تامى تىژە و بۆنى گرانە ،
دەم دەسۆتىنى ، لە ۷۸ دەرەجە
گەرمايتدا دەكولى و لە ۱۱۲ ى ژىر
سفردا دەبىستى ، گەلى چەشنى
ھەيە ، لە ھەموان بە ناو بانگىرى
دوانن . يەكەمىيان ئالكولى سىيە كە
ناوى كىمىيە (ئالكول ئىتلىك) ە و
كەم و زۆر لە ھەمۆ جۆرە
خواردنەوہىكى وەكو بىرە و ئارەق و
..... دا ھەيە ، زەنگى وەكو
ئاو واىە ، بۆنى ناخۆش نىە ، ھەندى
تفت و تالە و دەم دەزورىيىتەوہ ،
ئارەق و شەراب و ... كە پىاو
سەرخۆش دەكەن لە بەر
ئالكولەكەيانە . دۆھەمىيان : ئالكولىكە
لنە (دار) دەگىرى بىوہ

(ئالكولى دار) ىشى پى دەلىن ، بۆ
خواردنەوہ ناشى ، سەنەاتكار و
دوكتۇرەكان بۆ ئىشى جۆر بە جۆر
كەلكى لى وەردەگىرن . ★
ئىسپىرت . ئىسپىرتۆ . كحول (عا) .
ئالكولى — [ئالكول + ۳ — ئى] ،
(فرەنسى . كو .) ، (ص . نا .) ،
(كئىر .) ۱ — كەسىكى زۆر ئارەق و
شەراب و ئەو جۆرە شىتانە
بخواتەوہ و لىي بۆبى بە خۆ بۆي
تەرخ نەكرى :: پىاوى ئالكولى دەستى
لەرزۆك دەبى . سۆران ھەر بە
جارىك بۆتە ئالكولى ، بەيانىانىش
دەخواتەوہ . ۲ — ئەو شىتانەى لە
تەركىبىاندا ئالكول ھەبى :: ئاوجۆ
خواردنەوہىكى ئالكولىيە بەلام پىاو
ھىندە سەرخۆش ناك . ۳ — ئەو
ئامرازانەى بە ئالكول ئىش دەكەن
:: تىز مۆمەترى ئالكولى . پرىمۆزىكى
ئالكولىمان ھەبۆ گوم بۆ . دوكتۇرەكان
ئامرازەكانىيان بە چراى ئالكولى
زادەدىرن تا مىكروۋەكەيان لە ناو
بچى .

ئالوچە — [ئالو + چە = ئالوى
بچۆك] ، (زا .) ، (نە .) تە :
ھەلۆچە . ھەلۆژە . ھس : ئالو .
ئالودە — (فر .) ، (نمف .)
۱ — گىرۆدەى شتىك ، كەسىك يا
كارىك . :: ئەم منالە زۆر ئالودەى
دايىكىتى ، پىاو خوى ئالودەى
جگەرە نەكا باشە . □ « وەك سۆفىي
سافى مەبە ئالودەى دىنا »
« بىھۆدە مەكەدەر مەكە سەرچاوەى
مەشرەب »

(نالى : گە — ۱۲)

« سا خاسەن ئەمجار ، شۆم
سیابەخت »
« تۆ ئالۆدەى دەرد ، من زامان
سەخت »

(مەولەوئى : مەب - ۲۵)
۲- حالى شتېك كە لە شتېكى تر
خسابى ياكەوتبېتە ناویەو
ئاسارىكى پتوہ لكا بى .
□ « ئالۆدە نەبى تا بە زەبۆنگىرتى
خوینم »

« بۆ كوشتنى من دامەنى پاكى
لە كەمەردا »

(نالى : گە - ۸)

★ (بک.) لەوتى (= عا : ملوٹ) .
ئالەت - [= عا : آلة] ،
(نا.) ۱- ئامراز بۆ پېكەتتەنى كارىك
يا جىبەجى كەردنى مەبەستىك
:: ھەوجار ئالەتى جۆتە .
كۆنەپەرست ئالەتى دەستى
ئېمپىريالىزمە . ۲- (كە.) ئامرازی
پىاوەتى و نېزىنەى ئادەمىزاد
(چونكە ناو ھىنانى بە بى ئەدەبى
دەزانرى) .

ئالى - [پھ : ئالەك] ، (نا.) ،
(بک.) لا ، لایەك ، مەلبەند ، كەرخ ،
تەزەف :: ئالیدار (لایەنگىر) ،
ئالیى مالى (لای مالەوہ ، ھەزەم) ،
ئەز دچم ئالیى دياربەكرى (من
دەچمە لای دياربەكرى) .

ئالېك - [= عا : عەلىق] ،
(نا.) ژەمە كا و جۆيەكە ، ئەكرىتە
بەر وولاغى بەرزە و ئىستىر و
گویدرىژ . :: وولاخەكانم ئالېك
نەداوہ ، ئەوہ ھىشتا ئالېكت
نەكردۆتە بەر ئەسپەكە ؟

□ « خاوەنى ئالېكى ئالېم بى
نەداوہ موتلەقا » « داویەتى ئەمما
وہكو بىستۆمە قوتى لایەموت »
(رەزا - ۱۰) .

ئالېك دان - (مەست. مە.) كاو و
جۆ ، كەردنە بەر وولاغان . :: با
ئالېك بەدەم جا دېم . خىراىن
ئالېك بەدەن تا بۆۆىن .

۱- ئال - [پھ : ئاروس] ،
(ص.) زەنگى سۆرى گەش .
:: پتوازەكە ئەوہندە سۆركەوہ تا
ئال دەبى . وەكو دەنگى ھەنار ئالە .
ئەوہندە ئالە ئاوى چاوى پىاو دەبا .
□ « لە ئەشكى خوین بە يادى
لىوى ئالت »

« كەنارم بۆ بە كانى لەعل و
ياقوت »

(سالم : گە - ۴۹)

۲- ئال - (سىم. ، سە.)
تە : ۱- ئالە . ئالى زەنگان -
[ئال + ۱- ئى + زەنگ
(شەوہزەنگ) + ۲- ئان / ۱] ،
(نە.) ، (مە.) ۱- ئەو مەوجۆدە
خەيالىيەيە كە پىي دەلىن ئال
(تە : ۱- ئالە) ● « لە قسان ئالى
زەنگانە ، لە كاران زىخ بە
لىنگانە » ، (كە.) بە كەسى
دەگوترى كە بە قسە ھىچى
نەھىشتبېتەوہ و بە كەردەوہش ھىچى
لە دەست نەبى . ۲- (كە.) خىرا ،
چاپوك .

۳- (- ئال) - (پە.) بە دواى
ناوہوہ دەنۆسى و مەعنای وىكچۆن
يا نىسبەتى لى زیاد دەكا و دەيكاتە
ناوېكى تازە :: پاتال ، چال ، چەتال

چەنگال ، فېشال ، قرژال ، (بک.)
کېژال ، ھەرزال .

۱ - ئالا - (نا.) ۱ - پارچە يەك
قوماش ھەرچىكى بى و ھەر چەندىك
بىت :: ئالەبىژ (ئالابىژ) ،
ئالەبۆك ، ★ والا . ۲ - پارچە
قوماش يا كەولتېك بۈە ، بە سەرى
زىمب و نىزەوۋە دەكرا و شىكلى گياندار
يا شىتىكى ترى لەسەر دەكىشرا .
زەمانى كۆن نىشانەى لەشكر و
ئوردۆى جىاجىا بۈە ، ھەر لەشكرى
ھەولچ دەدا ، لەشەزا ئالای لەشكرى
دوژمن بگرى يا بىخا ، كەوتن يا
گىرانى ئالای لەشكرىك شىكستى
تېدەخست ، لە چەرخى نۆزدەھەمزا ،
ئالا بۆتە نىشانەى گەلچ زىكخراو يا
دەزگای ترىش ، لە ھەموان موھىمتر
بۆتە نىشانەى سەربەخۆيچ
نەتەوۋەكان و زەنگاو زەنگىش بۈە ::
ئالای نەتەوۋە يەكگرتوۋەكان . □
» ديارە ئەم ئالايە شابالى پەرى
ئازادىيە » » دەيشەكىنچى باى فەزەح
دەشكى سوپاي زەنج و كەدەر »
(ھەزار) ★ بەيداغ .

۲ - ئالا - (نا.) ، (ھو.) تە :
قەلەم . □ » ئالاگرت بە دەس
خورشىدى خاوەر » » نۆسيا بولای
بەھروزی سەرور » (خورشیدی
خاوەر : دلى دلى) .

ئالات - (نا.) ، (مە.) تە :
۲ - ئالەت .

ئالاجىغ - [= تو : ئالاجىق ،
ئالاجىق ، ئالاجو] ، (نا.) ، (مە.)
ھۆدەيەكە بۆ دانىشتن ، دىوارەكانى
لبادە و لىك دەدرىن و كاتى

مال گواستەوۋە لىك جىادە كرىنەوۋە .
تېپ - ئەم جۆرە خانوۋە تەنيا لە ناو
خىلاتى (شوقاق) باوۋە ، كە
عەشىرەتتىكى كۆچمەرى
ئازربايەجانىن و ھاوتىنان زۆ دەكەنە
كۆيستانەكانى كوردستان و زستانان
دەگەزىنەوۋە پىدەشتان ،
فەقىرەكانىان لە (زنج) اندا دەژىن
و دەولەمەندەكانىشيان لەم جۆرە
خانوانەدا ، لەوانەيە لە (تەتەر) انيان
و ەرگرتىن و زەنگە خۆشيان ھەر
باشماوۋەى ئەوان بن .

ئالايى - [۱ - ئالا / ۲ + ۳ -
ئى] ، (ست.) ، (سە.) شتى
زەنگاو زەنگ ، ھەر شتى چەند
زەنگى ھەبى ★ ئال و والا . تېپ -
وا ديارە لەبەر ئەوۋەى كە ھەمۆ
(ئالا) يەك لەم زەمانەدا زىاتر لە
زەنگىكى تېدايە ، ئەم ووشەيە بەم
مانايە ھاتۆتە مەيدان .

ئالبردنەوۋە - [۲ - ئال +
بردنەوۋە] ، (مە. لا.) مردنى ژنى
زەيستان يا مندالەكەى ، لە دواى
زانى تا چەند زۆژى . ::
ئالبردىيەوۋە ، شەوارەى بۆ بگرن با
ئال نەبىاتەوۋە .

ئال بۆنەوۋە - [ئال (؟) +
بۆنەوۋە] ، (مە. لا.) لە كار
كەوتنى ددانى ئادەمىزاد و تواناي
جۆنى خواردەمەنچ نەمانى . تېپ -
(۱) ئەم فېلە ھەر بۆ ددان بە
كاردىت و ماناي (ئال) دەگەل سى
ھاوتاكەى كە لە پىشدا باسكران
جىايە و بۆم مەلۇم نەبۆ چىە .
(۲) لە ناو كوردەوارىدا باوۋە دەلىن

ئەگەر يەككە ددانى ئال بېتەو ،
دۆسى گەلای دار قەيسى بجاوئ
چاك دەبېتەو . ۳ - سەعدى
شاعىرى گەورەى فارس دەلى :
» ... ھەمۆ كەس ددانى بە ترشى
ئال دەبېتەو (قازى) نەبى ، بە
شېرنى . « (گولستان : بابى
هەشتەم) .

ئالتون - [تو .] ، (نا .) ، (كەر .)
سەردەشت ، بانە (۱ - زىر . ۲ -
(مە .) ناوہبۇئا فرەتان . ۳ - ناوى دۆ
گوندانە لە پەنا شارى سەقر .

ئالتىرەم - [تو : ئالتى = شەش
+ كو : رەم = درەم] ، (نە .) ،
(كەر .) ئەندازەيىكە بۆ كىشانەى
شت ، بەشېكە لە ۶۴ بەشى ھۆقە ،
بە ھۆقەى سەلەيمانى دەكاتە ۵۵
گرام .

ئالچاخ/غ - [= تو : ئالچاق :
نزم] ، (صە .) ، (سىم .) پىاوى
بى قىمەت ، سۆك و چرۆك ،
كەسىكى لە ناو كۆمەلدا حورمەتى
نەگىرى : ئەگەر ئالچاخ نەبايە
تەماحى دەمالى ھەتتوان نەدەکرد .
كەسى ئالچاخ نەبى خراپەى قەومى
خۆى ناکا .

ئالدوز - [= تو : يالدز] ،
(نا .) ، (سىم .) رۆكىشى زىر يا
زىو كە بە سەر خشل و ئەو جۆرە
شتانە كىشراپى ، تا وەك ئالتون و
زىو ديارى بكا . □ « ئاسنگەرم بۆ
بىنن بە مشتەرتىيە ، بۆم دروس بكا
زەكىفى ئالدوز ، دانەلفاوى
مروارتىيە . » (تحفە : ج ۲ ، ل -
۱۶۵) . ★ ئاوەزىز ، ئاوەزىو .

ئالدوزكارى - (تو . كو .) ،
(حمص .) ، (سىم .) پىشەى
رۆكەش كردنى مەعدەنان بە زىر يا
زىو .

ئالدوزکردن - (تو . كو .) ،
(مصت . مە .) ، (سىم .)
رۆكىش كردنى مەعدەنىك بە زىر يا
زىو . ★ ئاوەزىزکردن .
ئاوەزىوکردن .

ئالشت - (تو .) ، (نمص .)
(كەر .) گۆزىن ، گۆزىنەو ، ئال و
گۆزکردن . :: نۆبە چىكان ھەر دۆ
سەعات جارىك ئالشت دەبۆن .
ئەسپە كۆيتم بەم ئىستىرە بۆزە
ئالشت کرد .

ئالشك - (؟) ، (نا .) ، (سە .)
تە : زوقم (مخ : ج ۱ ، ل - ۳۰) .
ئالشوېرش - (تو .) ، (نمص .)
تە : ئالووېر . تېپ - ئەم وو شەيە لە
دۆ مەصدەرى توركى (ئالمق ،
ئالماغ = كزىن ، ئەستاندن ،
وەرگرتن) و (وېرمىق ، وېرماغ =
دان ، تەسلىم كردن) وەرگىراوہ و
لە گەلى مەلبەندى كوردستان برەوى
ھەيە .

ئالف - [= عا : علف] ، (نا .)
گىاي ئىشك كە زستانان لە مالەوہ
دەدرى بە مەز و مالات و پاتال و
بەرزەوولاغ .

ئالفانە - [ئالف + ئانە/۳] ،
(نە .) يەككە لە باجەكانى
دەرەبەگايەتى ، كە لەباتى ھەقى ئەو
ئالفەى لادىيىكان بۆ زستان
دايدەخەن لىيان دەستىندرى .

ئالفتە - (نمف .) ، (مە .) تە :

ئالۆدە . :: شاباز ئالفتەى زۆمان
خویندەنەوہ بوہ و دەرس و دەوری
وہلا ناوہ . قیپ - ئەم ووشە یەش
لە زمانى کوردیدا مەصدەرە کەى لە
بتر چۆتەوہ و لەوانە یە ، یە کەندەردۆ
بە بتراندا بى کە لە (الف) ی عەرەبى
وہرگىراوہ ، بەلام مەصدەرى
(ئالوفتەن) بە مەعنای (عاشق بۆن)
کە لە فارسیدا ھە یە و زۆر زۆر کەم
دە کاردە کرى ، ئەم گومانە ناھىلى .

ئالف جاز - [ئالف + جاز] ،

(عا . کو .) ، (نا .) ، (سە .) ئەو
شوینە یە گىای وای لى دەزوى بۆ
ئالف دەست دەدا و مالاتیشى لى
دەلەوہ زى . ★ جى لەوہ زى ، لەوہ زگە .

ئالفقە - [عا : حلقة] ، (نا .) ،

(مە .) ۱ - ھەر شتىكى خرى وە کو
(دايرە) کە ناوہ زاستە کەى بە تال بى ،
دار ، تەل یا شىشى ئاسن کە وە کو
دايرە داھىندرا بىتەوہ و
ئەوسەرەوسەرە کەى گە بىشتبىتەوہ
يەك . ● « دەستى بە ئالفقەى کابە
گرتوہ . » (کە .) حاجىيە ، چۆتە
حەج . ★ ئەلقە . (سە .) ئاخلە
۲ - ئەنگوستىلەى زىز ، زىو یا
پلاتىن ، بە بى نە قىم کە لەم دوايانەدا
بۆتە باو ، کوز و کچ پاش ئەوہى
بۆنە دەزگىرانى يە کترى ، دە
دەستيانى دە کەن . ۳ - کو بۆنەوہى
خەلک لە دەورى کەسى یا شتى ::
ئالفقەى زىکر (ذکر) لە تە کىەى شىخ
بابا .

ئالفقە تىز (تىس) - [؟] (نا .) ،

(مە .) گىيايە کى دەشتە کىيە ، زۆر
بەرز نابىتەوہ ، ھەمىشە تەنانەت لە

زىر بە فرىشدا دەمىنیتەوہ و شىنە ،
ساقەتى نىو سانتىمە تر ئەستۆر
دەبى و قەف قەفە ، لە شکاندەوہدا
شىرى لى دەتکى ، دلۆپى لەم شىرە
بە چەند کلۆ قەنددا دە کەن و لە باتى
دەرمانى زەوانى (مەسل) بە کارى
دینى زۆر کارىگەرە . قىپ - بە
لىکدانەوہى من ئەم ووشە یە ھىچ
پتوہندىكى بە (ئالفقە) و (تىز =
تىز) (تىز) وە نىە و زىاتر لە یۆنانى دە چى ،
تەنبا گىيايە کى لە قاموسە کانى
فارسیدا بەرچاوم کەوت کە بۆنى
ئەوہى لىبى (ئالفقە تىز) ی کوردیە
(بخور مریم) ە کە دوکتۆر مەین پاش
ئەوہى بە (گولى نىگونسار = گولى
سەرەونخۆن) ی مانا لىدەداتەوہ
(تە : فەرھەنگ ، ج ۱ ، ل - ۷۸)
لەباسى (گولى نىگونسار) دا
(فەرھەنگ ، ج ۳ ، ل - ۳۵۱)
وای باس دەکا : « » لە بنى
ئەم گىيايەدا ماددە يەك ھە یە
(سىکلامىن) ی ناوہ کە بۆ زەوانى
زۆر کارىگەرە . . . » ، (مردوخ) تىش
(بخورى مریم) ی نوسىتوہ و
ھاوتايە کى بە (چەنگى مریم) دادەنى ،
ئەوجار لە باسى چەنگى مریمدا بە
عەرەبى (بخور الاكراد) ی مانا
لىداوہتەوہ (تە : مە . ج ۲ ، ل -
۵۷۸) . (المنجد) ی عەرەبىش يە كىك
لە ھاوتاکانى بخورى مریم بە (بخور
الاكراد) ناو دەبا (تە : المنجد - ۲۷)
شەلواربە کۆل .

ئالفقە زىز - [عا . کو .] ، (نە .)

۱ - چەند ئالفقە يە کە لە ئاسن دروست
کراون وە کو زنجىر تىك دە کرىنەوہ ،

سهریکی له تابه کی دهرگا دائه کوتری،
سهره که ی تری پارچه ئاسنیکی
دریژو که ی کون یا ئالقه ییکی پیوه به
ده کری به سهر (دولا یی) دا ، که له
تابه که ی تری دهرگا (نه گهر دۆ تایج
بی) یا له چوارچیوه ی دهرگا
دا کوتراوه ، بۆ داخستن و قفلدانی
دهرگا به کار دیت . ۲- ههر جوره
ئامرازیکی تر که بهم شیوه به بۆ
داخستنی دهرگا له مه عده ن
دروست کرابی . شکلی ههر چونیک
ده بی بیی .

ئالقه ریز کردن - (مصت . مته .)
داخستنی دهرگا ، هه لپیکانی
دهرگا ، هینانی ئالقه ریز له تابه کی
دهرگاوه بۆ تابه که ی تر یا بۆ سهر
چوارچیوه و کردنی به دۆ لاییدا .
ئالقه زونه - [ئالقه + زونه =
زوانه ، زمانه] ، (عا . کو .) ،
(نته .) ، (مک .) ته : ئاغزونه .
ئالقه له گوی - [عا . کو .] ،
(صته .) ۱- گوی له مست ،
گوی زایه ل ، که سیک ی به قسه ی
که سیک ی تر بکا . ۲- (کنه .) بهنده ،
غولام ، عه بد . تیپ - له ده ورانی
بهنده داریدا که مروف وه کو کال -
ده کزدر و ده فروشا بۆ نه وه ی
(بهنده) و نه وانه ی عه بد نه بۆن لیک
جیا بکری نه وه ، ئالقه ییکیان له
گویچکه یا ملی (بهنده) کان ده کرد .
چی بو و ترایه : بهنده و عه بد ی فلان
کهس یا بیان گوتبا : ئالقه له گویی
وه کو به ک بۆ . ★ نه لقه به گوش ،
نه لقه له گوی .

نالک - (نا .) ، (سنه .) ته :

نالو .

نال و بۆل - [ئال ؟ + و +
بۆل] ، (صته .) حالی بهر سیله که
ئاوی تی گه زابی به لام هیشتا به
ته واوی نه گه بیی و تامی به لای
ترشیدابی ، حاله تیکه له نیوان
بهر سیله یی و تری گه بیودا ، شکلی
تری پهیدا کردوه (بۆته بۆل) و تامی
بهر سیله ده دا . تیپ - زهنگه (ئال) ی
ئهم ووشه به و (ئال) ی ئالبونه وه
پیوهندی و خزمایه تییان پیکه وه
هه بی .

ئال و بۆل بۆن - (مصته . لا .)
ئاو تیکه زان و ترش و شیرن بۆنی
بهر سیله ، گه ییشته حاله تی
ئال و بۆلی .

ئال و گۆز - [ئال = (ئالمق ،
ئالماغ : وهرگرتن ، کرین) + و
+ گۆز (گۆزینه وه)] ، [تو .
کو .] ، (نمصه .) گۆزینه وه ی شتیک
به شتیک له جسنی خو ی
:: جیگا کانتان ئال و گۆز کهن ، دیاره
ئوتۆمبیله کهت ئال و گۆز کردوه .

ئال و وال - [ئالا + و + والا] ،
(صته .) ، ته : ئالای .

ئال و ویر - [ئال (ئالمق) + و
+ ویر (ویرمق)] ، [تو .] ،
(نمصه .) ، (مک .) سه ودا و مامه له ،
کرین و فروتن . تیپ - ئهم
ووشه به له زیشه ی دۆ
مه صده ری تورکی (ئالمق به مانای :
وهرگرتن نه ستاندن و کرین) و
(ویرمق به مانای : ویدن)
پیکهاتوه ، له سه ودا ی ناو بازارا
لادییه کانیس به کاری دینن .

نالو - [۱] ، (نا .) ، (سڌ .)

تم : خال ★ لالو . ٽيٻ - به لای منه وه
(ٿو) یدوايچ ٿم ووشهيه ٿامرازی
بانگهيشتنه له لهجهي باکوریدا ،
بهلام ههروا رويشتوه و ٿهسلی
ووشه که ههرچی بوبي لهبیر
چوتهوه . هس : (بک .) ٿاپ ، ٿاپو .

ٿالوز - (ص .) ۱ - (مک .)

حاله تي ٿيکها لوتي و ٿيک ٿالقاوتي
هه وداکاني ماشه ره بهن و
که لافه دهزو و ... :: ٿم ماشه ره
هينده ٿالوزه به کهس هه لٺاکري .
۲ - سهر و پرچی شان نه کراوی
ژن و پياو . ۳ - (مج .) کاری دژوار و
گران که سهره ودهري لي نه کري . ۴ -
(سيم . سڌ .) ، (مج .) حاله تي
پياوی توژه و توسن ، تونده ميجاز .
هس : (فر .) ٿاليز = جوتهي به کسم .
ٿالوزان - (مص . لا .) تم :

ٿالوزبون ۱ و ۲ و ۴ .

ٿالوزاندن - (مص . مڌ .) تم :

ٿالوزکردن :: ٿيشه که بيان
لي ٿالوزاندن . کچي ماشه ره که
نالوزيني .

ٿالوزاو - (نمف . ، صمف .) ۱ -

چلونايه تي هه موشتيکی وه کو بهن ،
مو ... که ٿالوز بوبي . ۲ -
چلونايه تي کاريکی گري و گولي
تيکه و تبي ، شتيکی به سهر هاتي
به هاساني جي به جي نه بي و
سهره ودهري لي نه کري . ۳ - حالی
ٿينسانتيکی توژه بوبي ، رقي
هه لستابي :: به ني ٿالوزاو
هه لٺاکري . ٿيشي ٿالوزاو
جي به جي کردني دژواره . پياوی

ٿالوزاو جيکه به خوي ناگري (صمف .) ،
ٿم ماشه ره بوجي و ٿالوزاوه .
ته ماشاي ٿم پياوه هيمنه چون
ٿالوزاوه (نمف .) . ★ ٿالوزکاو ،
ٿالوسکاو .

ٿالوزبون - [مصت . لا .] ۱ -

ٿيک ٿالقاني داوی بهن و دهزو :: ٿم
که لافه بوجي و ٿالوز بوه ۱ ۲ -
ٿيکچوني زيک و پيکي سهر و پرچی
به شاندها هاتو . :: کچي تا
پرچه کانت ٿالوز نه بون بيان هونه وه .
۳ - (مج .) توژه بون ، رقي هه لسان .
۴ - به رهه لست و ناره حه تي
هاتنه پيش جي به جي بوني کاريک .
:: ٿيشه که مان لي ٿالوزبوه ★
ٿالوزان ، ٿالوزکان ، ٿالوسکان .
ٿالوز پالوز - (نڌ .) تم :
ٿالوزپلوز .

ٿالوزپلوز - [ٿالوز + پلوز]

(نڌ .) ۱ - ٿاژاوه و ههراو هوربا .
۲ - شيواني چلونايه تي کومه ل ،
ناريکی . :: دنيايه کی ٿالوزپلوزه .
ٿالوزپلوزي مه کهن . ★
ٿالوزپالوز . ٽيٻ - به راي من ،
که رتي دوه می ٿم ووشهيه ،
شيويه يکی دتيکه ي ووشه ي کوردي
(پلوج) ه له (پيچه لپلوج) دا ، له
فارسيدا (په لیس) به ماناي
(ناريک و ناهه موار) و (په ريز)
به ماناي (هاوارهاوار) ه و ٿيستا
له کار که وتون و ته نيا له قاموساندا
ماون .

ٿالوزکان - (مص . لا .) تم :

ٿالوزبون .

ٿالوزکاو - (نمف . صمف .) تم :

هه لکراندنه وه گرتوه. ★ ئالۆشدار.
(ب) ئافره تی چه شه ری. ★ به ئالۆش.
چه که دار (عا. کو.) هۆکن.

ئالۆشدار - (صفتا.) تم :
ئالۆشاوی ١ و ٢ (١) .

١- ئالۆ - [په : ئالۆک، ئالۆگه] ،
(نا.) ١- دۆ لۆی پچۆکن به شکلی
بادام ، له ولاولای گهرۆی ئاده میتزاد ،
ئیشیان ئه وه یه گرمۆله ی سپی
(کریات البیضاء) بۆ خویسن
سازده کهن . ★ (عا.) له وزه ته ین .
تیب - جاروباره هه ندی میکرو ب
په لاماری (ئالۆ) ده ده ن و په کی
ئه وه یان ده خه ن ئیشی خویان به
چاکێ بکه ن و کیم و چلکیان تیدا
کۆده بیته وه ، ئه گهر چاره ی نه کری
ئه و چلک و کیمه ده چیته ناو
خوینه وه و گورچیله کان ده ئاوسین ،
پیاو بی هیز و لاواز ده بی . که کار
گه ییشه ئه م زاده یه ده بی
(عه مه لیات) بکرین و ده ربه یتندرین .
٢- دۆ لۆی پچکۆله ی ترن له ژیر
چه ناگه وه ، له کاتی ددان ئیشه و
گوئی زه په و ئه وجۆره نه خوشیا نه دا
ده ئاوسین . ٣- هه مۆ ئاوساویک
له له شدا ، که ئه نجامی ئه وه بی
شوینیکی تری له ش کوانی لیها تبی
یا تۆشی نه خوشیه ک بۆبی و
ژان بکا . :: سۆره کوانیکی له شانی
هاتوه ، ئالۆی داوه ته بنه نگلی .
تیب - ئه م ووشه یه به گشتی مه عنای
شتی خۆ و گرمۆله (کروی) به و
ئاستا به م مه عنایه له بیرچۆته وه و
له شیوه ی جۆربه جۆری ته رکیبی دا
ده یتندری . هس : ئالۆبالۆ ،

ئالۆزاو .

ئالۆزکردن - (مصت. مت.) ١-
شیواندن و گری و گۆل خسته
ماشهره بهن ، گۆله مۆ ، که لافه ده زۆ .
٢- شیواندن و تیکدانی سه رو پرچی
شانه کراو و داهینراو . ٣- (مَج.) ،
(١) تۆزه کردن و رَق هه لساندن
که سیک . (ب) ته گهره و چه ت
خسته پیش جی به جی کردنی
کاریک و دژوار کردنی . ★
ئالۆزاندن .

ئالۆزی - [ئالۆز + ٢- ئی] ،
(حمص.) ١- تیک ئالۆی و
تیک ئالقاوی (بۆ : مۆ ، بهن ،
ده زۆ . . .) ٢- تۆزه یی و تۆسنی ،
تونده میجازی ، رَق هه لستاوی
(بۆ ئاده میتزاد) . ٣- پشیۆی و
شیواوی (کارو . . .) ٤- (هه کاری)
تیتفوس ، زه شه گرانه تی (تم : ژابا .
ل - ١٩) ؟!

ئالۆسکان - [= ئالۆزکان] ،
(مص. لا.) تم : ئالۆزبۆن .

ئالۆسکاو - (نمف. ، صمف.)
تم : ئالۆزاو .

ئالۆش - [؟] ، (نا.) خورۆی
له شی ئاده میتزاد ، به تایبه تی
له بهر نه خوشی پیست که له لازان و
ناوژان ده دا و پیاو ناچار ده بی هه ر
بیتخوری نی و هه لیکری نی . ★
خارشت ، خورۆ .

ئالۆشاوی - (صمف.) ١-
حالی که سانی که له بهر نه خوشی
پیست هه میشه هه ندی جیگای
له شیان ده خوری . ٢- (مَج.) ١ ،
حالی ئه وانیه ی خویان به خو

زەردەلۆ ، لۆ ، ھلۆ ، ھەلۆژە
۲- (- ئالو) - (پې.) بەدوای
 (ناو) یكەو ھەلکى و دەیکا بە
 (صفەت) . :: ھىشتا خەوالۆ بۆ
 چاوى ھەلدەگلۆف . تېپ - ۱) ئەم
 پاشبەندە تەنیا (ناوى مەعنا)
 دەچىتەسەر و بۆ ناوى ذات
 (- ئاوى) مان ھەيە . ب) ئەو ھەندەي
 پىم شىك بى ھەر لەووشەي (خەوالۆ) دا
 ماو ھەو ھە ، ئەگەر دەگەل ناوى تىرىش
 بە کار ھاتىبى لەبىرچۆتەو ھە . ھس :
 ئالۆدە .

ئالۆدار - [ئالۆ (؟) + دار
 (درەخت)] ، (نە.) دارىكى
 راست و درىژە ، نەزۆر ئەستۆر
 نەزۆر بارىك ، بۆ دارەزاي خانۆ
 بە كاردىت .

ئالۆكەوتن - [۱ - ئالۆ +
 كەوتن] ، (مە. لا.) ، (سىم.)
 تە : ئالۆ ھاتن / ۱ .
ئالۆگرتەو ھە - (مە. مە.) تە :
 ئالۆ ھەلدانەو ھە .

ئالۆھاتن - (مە. + ھاتن)
 ۱ - ئاوسانى لۆى ناو قوژگ يا ژىز
 چەناگە . ★ ئالۆكەوتن ۲ - ئاوسانى
 ھەندى شوينى لەش لەئەنجامى
 ئىشان و نەخۆشى شوينىكى تر .

ئالۆ ھەلدانەو ھە - (مە. مە.)
 دەست پىدا ھىنان و دامالنى (ئالۆ)
 لە دىوى دەرەو ھەزا ، بۆ نىشانەو ھەي
 ئاوساويەكەي و چا كەردنەو ھەي .
 تېپ - لە كوردەوارىدا ، كە
 ئالۆكەوت بەم جۆرە چارەي دەكەن .
 ۱) چەند بەيانىيەك لەخورىنى ، بە
 قامكى گەورە لە دىوى دەرەو ھە و
 لەژىزا بۆسەرەو ھەستى پىدا
 دىن و جاروبارەش پەنجەيان چەور
 دەكەن تا چاتر گەرمى دابىنى و
 باشتر دابمالدرى . ب) چەند
 بەيانىيان لەخورىنى پەنجەي گەورەي

ئالۆبالۆ - [۱ - ئالۆ + بالۆ
 (؟)] ، (نە.) ۱ - بەرى دارىكى
 دەسچىنە ھەر بەم ناو ھە ، شىكلى خە
 زەنگى سۆرىكى مەيلەو زەشە ،
 تامى شىرنە و تۆزى مزرە .
 لە كوردستانى ئىران زۆرە و لە ھەندى
 شوينى كوردستانى عىراقىش ھەيە .
 وەكو مەو ھەيىكى ھاوینى دەخورى و
 لەباتى ترش دەكرىتە ھەندى
 چىشتان ، زىچال و زوب و
 شەربەتیشى لى دەگىرى ، وەكو
 (چا) ش دەم دەكرى و دەخورىتەو ھە .
 وامە شەورە (سەفرا) دەشكىنى و
 (دەغەز) دەپەزىنى ، زۆر
 خواردنىشى كارى دەرمانى زەوانج
 دەكا . □ « سەفراشكىنە ،
 دەغەز پەزىنە ئالۆبالۆ ! » . ۲ -
 دارى ئەم مەو ھەيە بە ووشكى و بە
 نەزى . ★ ئالۆبەلالۆك ، بەلالۆك .

ئالۆبخارە - [ئالۆ + بخارە =
 بوخارا) شارىكە لە ئوزبەكستانى
 سوڤىت] (نە.) ، (مە.) جۆرىك
 ھەلۆچەيە ، تامى ترشە ، زەش و

خۆى ھەلەدەچى و بەرەكەى وەكۆ
ھېشۆى تىرى شۆزەدەبېتەو . دەنكى
بەقەدەر دەنكى ماشە ، تامى تىژ و
زەنگى زەش . دەبھارنەو و بۆ
خۆش كۆردن و تىژى دەيكەنە
چىستان . ۲- (م.ج.) پياوى تۆزە و
توندەمىجاز . :: ئىستىوہت . (ب.ك.)
ئىسۆت .

۲- ئالەت - [= عا : آلة] ،
(نا.) ۱- ئەو پارچەدارە پچكۆلە
تاشراوانەن كە جاران پېشئەوہى
شۆشە لەكوردستان بلاوبېتەوہ ،
لەناو چوارچىوہيكا بە نىرەومىيە
تىككەدەكرانەوہو چاوەى پچكۆلەپچوكيان
پى دروستدەكرا و دەبۆ بەپەنجەرە .
مزگەوتەكان تا ئەم دوايانەش
ھىندىك لەم جۆرە پەنجەرانەيان
پىوہماپۆ . ۲- (س.ن.) ئەو دارە
پچكۆلانانەن كە وەكۆ شىش لىك و
لۆسيان دەكەن يا بە خەرت
دەيانگىژن و دەخرىنە پشىتى
كورسى و نىم تەخت ، ئىستا لەباتى
ئەوانە شىشى مەعدەنى (زەرد)
ناوبەتال بەكاردىت . ★ (م.ك.)
ئالەت . (س.ن.) ئالەتە .

ئالەتاج - [ئال ۱ + ۳ - ئە/۲
+ تاج] ، (ن.ت.) مراوئىكى سېچى
خالخالى كىويە ، پەلەيىكى سەوزى
سى سۆچى لە تۆقەسەرىيە . تىب -
بەقسەى زاکەرەن چاكتىن جىنى
مراويانە و ئەو پەلە سەوزەى بۆ
بە تانچ حىساب دەكەن ★ ھەلەتانچ .
ئالەتە - (ن.ت.) ، (س.ن.) تە :
۲- ئالەت .

ئالەتە كىيولە - [۱- ئالەت + ۳-

دەست دەنوشتىنەوہ و قەفى
ناوہزاستى بە بەرزايى دەخەنە
نىوانى دۆزىزى ددانەوہ و ماوہيىك
بەم جۆرە دەبھىلنەوہ . ئەمەيان تەنيا
بۆ ئالۆى قوزگە . ★ ئالۆھەلدانەوہ .
۱- ئالە - (نا.) ، (م.ك.)
مەوجۆدىكى خەيالىيە و لەناو
كوردەوارىدا باوہزىيان واىە ، كە
دەورى ژنى زەيىستان و مندالەكەى
دەدا و ھەر دەرفەتى وەگىر كەوت
ھەردۆكيان يا ھەركامىكيان كە بۆى
بلۆى دەيانكۆژى . ★ ۲- ئال .
دايكى ھال .

ئالەبۆك - [۱- ئالا/۱ + بۆك] ،
(ن.ت.) ، (م.ك.) سەرەمقەستى
چىت و ھەرتىر و ھەرقوماشىكى
دىكە ، كە كچۆلان دەيكەنە جل بۆ
بۆكى منالان . ★ والەبۆك (سىم.)
ئالەبىژ - [۱- ئالا/۱ + بىژ
(دايىشتن)] ، (ن.م.ص.) ، (م.ك.)
كارى دايىشتىنى شتى ھازاۋە
بەھىلەگى زۆر وورد ، يا پارچە
قوماشىكى تەنكى شاش كە دابدا .
★ والەبىژ (سىم.)

ئالەبىژ كۆردن - (م.ص.ت.)
دايىشتىنى ھەندى شتى ھازاۋە و
كوتراۋ (برنج ، دارچىن ،
بەھارات ...) بەپارچە قوماشىكى
تەنكى شاش ، بۆ جيا كۆردنەوہى
ئەو بەشەى باش نەكوتراۋە . ★
والەبىژ كۆردن (سىم.)

۱- ئالەت - [۱- (نا.) ،
(م.ك.) ۱- بەرى گىيايەكە ، لە
ھىندستان و شوئىنى گەرم دەزۆى ،
وہكۆ لاۋلا بە داروبارى دەورى

(خانا - ٢٣٠)

ئالتى - (ص -) ، (مك -)
پياۋىكى گويى لە مستى قسەى ژنى
خۆى بى ، ھەزى لى بكا ، يا لىي
بترسى . **تېپ -** بەرامبەر بەم
ووشەيە لە كۆيە (ھۆمەر = عومەر) و
ئەودوايانەش لە سلەيمانى (يوسف)
باوہ ، جا ئەوہى كە بۆ ئەم مەبەستە
ھەر ناوى (شەخس) بە كار دى ،
دەم ھىننە سەر ئەم باوہزە كە
ئەسلى ئەم ووشەيەش (ەلج) بى .
ھس : ئارتىلە .

١ - ئام - (نا .) ، (زا .) براى
باوكى كەسىك . ★ ئاپ ، ئاپۆ ، ئامۆ
مام ، مامۆ ، مامە ، ھاپۆ . **تېپ -**
بە لاي منەوہ ئەم ووشەيە (عم -)ى
عارەبىيە .

٢ - (ئام -) (پېب .) تە :
٢ - (ئاو -) .

ئامادە - (ص -) ھالى كەسىكى
بۆ بەجى گەياندى كارىك ساز و
ھازر بەدەست بى . :: ھەمۆ دەمى
ئامادەى خزمەتم . دە خوتان
ئامادەكەن تا بزوین ، چونكو لە ناخافل
دامان بە سەر مالى شىركودا ،
ھىچچان ئامادە نەبۆ .

□ «يەكئوہن ، ھەر وەخت نیشان
ئامادەن»

«كىشا و بەر شىە و ، ئەو
نیشان دادەن»

(مەولەوئى : مكب - ٦٤)

★ بەدەستەوہ ، تەيار ، ھازر ،
ساز .

ئامادەبۆن - (مست . لا .) ساز و
ھازر بەدەست بۆن بۆ زاپەزاندى

ئە/٢ + كىو + ئىلە [گىيايەكە ،
زىاتر لەدەم جۆگە و زۆباران دەزوئى،
گەلای وەكو گەلای (شەدانە) وايە و
گولى مۆرە و بەھىشۆ ، تامى
توندوتىژە وەكو ئالەت ، بۆنى توندە .
ئالەفەرەنگە - [= فەرەنسج :

ئالافرانك - بە شىوہى فەرەنگى] ،
(صت .) (مك . ، كئير .) ١ - كەسىكى
خۆى وەكو فەرەنگىيان لىكردبى ،
وەكو ئەوان جل دە بەركاو بڑى و
ھەستان و زۆنىشتنى وەك ئەوان بى .
٢ - ھەر شتىك يا كارىكى شىوہى
فەرەنگى ھەبى :: جلى ئالە فەرەنگى
دە بەركردوہ . سەرى ئالە فەرەنگە
كردوہ . ★ (كەر .) ئەلمۆدە .
(كئير .) فەرەنگى مەعاف (=
فەرەنگى مەئاب) .

ئالەكۆك - (نت .) گىيايەكى
بەھارتىيە ، ھەر زۆ لە پەنا زنوہ
بەفران سەر دەردىنى ، لە شىنگ
دەچى ، بەلام گەلای پانترە و توكن ،
بستىك بەرز دەبىتەوہ ، گولىكى
زەردى ھەيە ، زەگى كەم لە زەوئى
دەچىتە خوار ، بنىكى خزى ھەيە
دەخورئى . **تېپ -** لە فۆلكلۆرى
كوردیدا لە زمان بەفرەوہ ئاوا بە
ئالەكۆك كوتراوہ : «ئالەكۆكەپرچنە ،
چۆر چۆرەم كەوتە بنە ، چبکەم لەو
مال و ژنە . » ★ ئالەقۆق ،
ھەلەكۆك .

ئالەم - [= عا : عالم] ، (نا .)
تە : عالەم .

□ «بەرز بۆ بە ئالەم ساز بەدنامج»
«دوشمەن باوہران پىش
شادكامج»

فرمان و جی به جی کردنی کار و ئیش .

ئاماده کردن - (مصت . مت .) سازدان و حازرکردنی یه کیک یان شتیک بۆ مه به سستیک یا بۆ جی به جی کردنی فرمیانیک . :: نه ریمان خۆی ئاماده کردوه ده چیتته مه کته ب، خویان بۆ زاو ئاماده کردوه، لیترنه ی ئاماده کردن ، ژوره که ئاماده یه فهرمون .

ئاماده یی - (حمص .) ، (ت .) ، (کمر .) سازی و ته یاری ، حازربه دهستی . :: ئاماده یی خۆی پیشان دا بۆ هاوکاری .

ئامارات - [ئامار + ئات (ئم . جمع)] (؟) ، (ن .) ، (گهردی تورکیا ، برادۆست) ئامراز و که لوپه لی سه نعاتیک :: ئاماراتی دارتاشی . ئاماراتی خۆ بده ئاموری پی چاکم . هس : ئامراز ، ئامیر .
ئاماسان - (مص . لا .) تم : ئاوسان .

ئاماسیگ - (نمف . له : ئاماسیان) تم : ئاوساو .

ئاماسیان - (مص . لا .) ، (جف .) تم : ئاوسان .

ئامال - [٢ - ئام + ٣ - ئال] ، [به : هه مه هل، هه میمال] ، (صت .) ، (مک .) ١ - هاوتا ، هاوچه شن . ٢ - باره و (حالیک) ، مه یله و (شتیک) :: ئامال فه قیره (فه قیر نیه ، باره و فه قیر هه لکه وتوه) ، ئامال شتین ، ئامال سۆر (شتین و سۆری ته و او نین مه یله و شتین یا مه یله و سۆرن) . هس : ئاوال ،

هاوال .

١ - ئامان - [ست : ئه وائیتی = هاتن، چۆن . به : ئامه ته ن] ، (مص . لا .) ، (هو .) له شوینیکه وه خۆ که یاندنه جیگایه کی دی . □ « هر وه زۆر مه نده ن زای ئامای نه فه س » « تای ریشهی تاقه ت شیه نم جه ده س » (مه وله وتی : مکب - ٩) ★ هاتن . **ئامان و شیان -** (مص . لا .) ، (هو .) هاتن و چۆن . هات و چۆ . ئاموشۆ .

٢ - ئامان - (نا .) ، (بک .) ، شنه . هه .) قاپ و قاچاغی ناومال که چیشتیان تیده کری، بۆ خواردن . :: هه مویان له ئامانیکیدا ده خۆن . تیپ - ئهم ووشه یه هه ر به م مه عنایه له زمانی ئاسۆری و کلدانی دا هه یه . ★ ئاوان . هس : (عا) اوانی (اناء) .

٣ - ئامان - [= عا : امان] ، (نا .) ١ - بۆ داوای نه کردنی کاریک ده خریتته سه ره تای رسته وه :: ئامان نه چن به گز مندالی خه لکیدا بچن . ٢ - بۆ ده ربزینی بیزارتی له کاری یا شتی :: ئامان له ده س زولمی ده ره به گ . ٣ - بیزارتی له که سیک :: له دهستی ئهم مندالانه ی وه ئامان هاتوه . ٤ - بۆ په نابردنه بهر که سی و داوای یارمه تی لیکردنی :: قازتی به قوربانتبم ئامان له دهستی ئهم میرده رزگارم که . ٥ - بۆ پارانه وه :: ئامان نه که ی ، به ئامان و زامن له کولی نابیتته وه ★ ئهمان ، په نا ، هانا . ٦ - (مه نگورایه تی) ناوه بۆ ئافره ت ، وه ک نیشانه ی

بىزارى لە منالى زۆر يا كچى زۆر .
ئامانچ - (نا .) ۱ - نىشانە ،
 مەبەست ، وىست ، ئاوات . **تېپە** -
 ئەم ووشەيە لە لەھجەي بىكۆرتىزا بۆ
 لەھجەي ناوھندى زماني كوردى
 خوازراوھتەو ، خۆي لە ئەسلا
 (ئارمانچ) بوھ و دەنگى (ر) يەكە زۆر
 زۆ سواوھ و لە ناوچوھ . لە فارسىدا
 بە دۆ شكلى (ئارمان) و (ئامانچ) ھەيە .
 لەپىشدا ماناي ماددى ئەم ووشەيە
 (نىشانە) بوھ كە دايان كوردوھ و
 (تىر) يان ھاوئىشتوتى ، ئىستا لە
 كرمانجىدا ھەم ئەو مانايەي ھەيە و
 ھەم بە (نىشانە) ي مەعنىھى
 دەكوترى . (تە : كە - ۹۶) ، بەلام
 لە لەھجەي ناوھندىدا لە باتى
 نىشانەي تىر و گوللە ، نىشانە و
 مەبەستى خەبات و تىكۆشانى
 بزۆتنەوھى سىياسى دەگەيىنى .

ئامان خواستن - [۳ - ئامان +
 خواستن] ، [عا . كو .] ، (مصتە .
 مە .) داوا كردنى پەنا لە كەسى ،
 داواي جىگا و زىگاي خۆشاردنەوھ
 كردن ، خۆخستە پەناي يەكە لە
 ترسان (ترسى ھەرچى و ھەركى
 بى) .

ئامان لە رزانە (نە .) ھەوايەكى
 كلاستىكى گورانى كوردىيە .

ئامانەت - [= عا : امانة] ،
 (نا .) ۱ - ھەرچىكى لە لاي كەسىك
 دابندرى ، بۆ ھەلگرتن و پاراستنى و
 پاشان لىي ھەربگىرئەوھ . ::
 شىركۆ پارەكانى بە ئامانەت لاي
 سىمكۆ داناوھ . ئەوھ لە كەنە خۆي
 ئامانەتە چۆن دەستى لىدەدەي .

۲ - ھەر شتىكى بۆ كەلك لىي وەرگرتن
 بدرى بە كەسى و يەكجارى بۆ خۆي
 نەبى . :: ئەم كىتبەم بە ئامانەت لە
 خەسرەو ھەرگرتوھ . قەلەمەكەتم
 تا سبەيى بە ئامانەت بدەيە . ۳ - ئاگا
 لىبۆن و پاراستنى شتىك يا
 كەسىك و دۆرخستەوھى لە
 دەردىسەرى و زيان . :: ئامانەتى
 تۆ و مندالان (ئاگات لىيان بى) ،
 ئامانەت لىي بى (بىپارىزە با ھىچى
 بە سەر نەبى) . ● **(ئامانەت بە خوا)**
 خودات لەگەل ، خوا ئاگادارت بى ،
 ھەلامى مالاوايى و خواخافىزى كردنە .
(ئامانەتى تۆ و ...) ئاگات لە ...

بى ، چاوھدىرى بىكە ، مەيەلە ھىچى
 بە سەر بى . بە **ئامانەت دان (دانان)**
 (مصتە . مە .) ۱ - شتىك لە لاي
 كەسى دانان كە پاشان لىي
 ھەربگىرئەوھ . ۲ - ناشتى مردوى
 شىعە لە شوپىنىك تا لە ھەلىكدا
 بگوازرىتەوھ بۆ شوپىنە پىرۆزەكان .
 بە **ئامانەت ھەرگرتن** (مصتە . مە .)
 خواستەوھى شتىك لە كەسى ، كە
 پاش مەيسەر كردنى كار و
 جى بەجى بۆنى مەبەست بىدريتەوھ .
 ★ ئەمانەت (بۆ ھەموى) .

ئامانەت بۆن - [عا . كو .] ،
 (مصتە . مە .) ۱ - ئاگالىبۆن ،
 ئاگادارى كردن . ۲ - پاراستن .
 ۳ - چاولىبۆن ، چاوھدىرى كردن .
 ۴ - چاك ھەلگرتن . ۵ - وونەكردن ،
 نەفەوتاندن ★ ئەمانەت بۆن .

ئامانەت - [ئامانەت + ۳ - ئى] ،
 [عا . كو .] ، ۱ - (حمص .) دانانى
 شتىك لاي كەسى يا خواستەوھى

له كەسى ، بۆ ھەر مەبەستى بى
 ۲- (نا .) ، (مچ .) ھەر چىكى
 يەككە لە يەككى تىرى داوا بىكا يا
 ھەوالى بىرسى ، ئىخ خۆى بى يا ئى
 كابر ، بەلام تەيەوئ ئەوانەى گوئيان
 لە قسەيە بزانن چىە . :: ھاتوم بو
 ئامانەتتەيەكە . بۆۆ لای شىرزاد بزانە
 ئامانەتتەيەكەى چ لىكردوہ . كويخا
 دەيگوت ئامانەتتەيەكەى لايەتچ بۆم
 بنىرئەوہ . ★ ئەمانەتچ .

ئاماوزى - [؟] ، (نا .) ، (سىم .)
 مەممايەكى تەنكە لە كوردەوارى
 دەيكەن بۆ سەربرتىن و كوانان . تىب -
 ئەم ووشەيە تەنيا مامۆستا توفىق
 وەھبى نۆستويە و لە ووشەيىكى
 كوردى تەواو دەچى ، من خۆم
 نەدەزانى .

ئامباز - [۲- ئام + باز = بازو
 (باسك)] ، (نە .) كارى دۆ كەس
 كە يەكتر لە باوەش كەن ، باسكيان
 تىك بەلقىن .

ئامبازبۆن - (مەست . مە .)
 ئاوالە كوردنەوہى دەست و باسك و
 لە كەسيك وەرھىنانە ، بە جۆرىك
 دەستى بە ژىر باسك و دەستى بە
 سەرشانىدا لە تەختى پىشتى كابر
 بگەنەوہ يەك ، كابرەى تىش ھەر وا
 دەكا . تىب - دۆ دوست كە ماوہ يەك
 يەكترىان نەدەتتەيى ئامبازى يەك دەبن
 يا دۆكەس كە پىكەوہ نيازى شەريان
 ھەبى .

ئامپا - [۲- ئام + پا (بەش)] ،
 (ست .) ، (مە .) جۆتتەيى
 دەولەمەند و حالخۆش لە دىھاتى
 كوردستان . تىب - مەبەست

ئەوہيە كە ئەم جۆتتەيى دەولەمەندە
 وەك ھاوبەشى خاوەن مەك بى واىە .

ئامراز - [پە : ئەوبزار] ، (نا .)
 ۱- دەزگا ، يان مەكتەنە و شىتتىكى
 كە بۆ جىبەجى كەردنى كارىك كەلكى
 لى وەر بگىرى (چەقۆ ، مەشار ، زەندە ،
 قەلەم . . .) :: قەلەم و كاغەز و
 مەرەكەب ئامرازى نۆستەين ،
 ئوتۆمبىل و فۆۆكە ئامرازى باشن بۆ
 سەفەر ، تەفەنگ ئامرازى شەرە .
 ۲- ئەدات (لە زمانەوانى و رىزماندا)
 :: پاشبەند و پىشەبەند ئامرازى
 داتاشىنى ووشەى تازەن لە زمانى
 كوردىدا . ئەلفونون ئامرازى
 جەمە . ۳- (مچ .) ھۆ . وەسىلە
 :: ئىسرائىل ئامرازى دەستى
 ئىمپىريالىزمە . تىب - بەلای مەوہ ،
 ووشەى (ھەوجار) شىكلىكى تىرى
 ئەم ووشەيە . ★ ئەمراز .

ئامراز - [۲- ئام + راز] ،
 (ست .) ، (ھو .) چلۇنايەتى
 كەسيكى ، لەبەر خۆشەوتىتى يا
 ئەمىتى لە كاروبارى نەيتى يەكى يا
 كۆمەلى ئاگادارى . مەحرەمى راز
 ★ ھاوراز .

ئامشۆ - (مەقتە .) تە : ئاموشو .
ئامك - [۱- ئام + ك] ،
 (نە .) خوشكى باوكى كەسيك
 ★ پۆر ، مەيمك ، (بىك .) مەت .

ئاموشو - [ئام (لە : ئامان)
 + و + شۆ (لە : شىيان)] ،
 (مەقتە .) ھاتن و چۆن ، سەرلىدان ،
 چۆنەلا ، چۆنە جىگايەك
 بەزىك وپىكى . ★ ئامان و شىيان ،
 ھات و چۆ . تە : ئام و شۆ كەردن .

نام و شو کردن - (مصت. لا.)

۱- به زَیْک و پَیْکِ چَوَنه لای کەسِیْک
۲- هات و چَوَکردنی جِیْگایه ک یا
کەسِیْک . ۳- سەر له کەسِیْک یا
شوینِی دان :: قوباد ئیستا
نام و شوئی مالی خەسرە و ناکا .
دەمیْکە نام و شویان پَیْکەو و نیه .
نام و شویان بکە ، نەکە ی پَیْیان لئ
بیری .

نام و شو کەر - (نفا.) ئەو

کەسە ، یا هەمۆ ئەو کەسانە ی
بە زَیْک و پَیْکِ دە چنە شوینِیْک یا
سەر له کەسِیْک و جِیْگایه ک دە دەن .
:: مالی فەرزندە نام و شو کەریان
زۆرە . ئەم چاخانه نام و شو کەری
نیه .

نامۆ - [ست. توئیریە]

[۱- نام + ئۆ (ئە : بگ.)] ،
(نت.) ، (سند.) تم : ۱- نام
تیب - ئەم ووشە یە هەر چەندە
نامرازی بانگهێشتنی بە دواو
نۆساو ، بەلام هەر مانای (مام)
دەدا ، مردوخ بە هاوتای (مامۆ)
داناو (تم : مخ. ج ۲ ، ل- ۶۳) .

نامۆزا - [ست. توئیریۆ پوتەرە

(کۆزی مام) ، توئیریە دوغدەر (کچی
مام) ، (نت.) کۆز یا کچی برای باوکی
کەسِیْک ، مندالی مام . :: مامۆزا
(هلا.) بنعام . (بک.) پسمام ،
دۆتنام . (جنو.) ناموزا . تیب -
دەنگی (ز) ی ئەم ووشە یە تۆزی
تێژە و لە نیوان (ز) و (ظ) ی
عارەبج دایە .

نامۆزازا - [نامۆزا + زا]

(نت.) کۆز یا کچی نامۆزای کەسِیْک
★ بنامۆزا .

نامۆزگاری - [ئا - مۆز (ری.)

فە .) + گار = کار + ۲ - ئی [،
[پھ : نامۆزاکاریه] ، (نت.)
۱- نەسیحەت (بۆکاروباری
کۆمەلایەتی) ، ۲- تەعلیمات (بۆ
کاری سیاسەت ، ئیدارە و ...) ::
ئەو هندی نامۆزگاری دە کەن هەروەک
خۆیەتی ، هیند لاسارە نامۆزگاری
کەسی بە گویدا ناچی . تیب -
ئەم ووشە یە لە زیشە ی
فیعلیکی کۆنی کوردی
(ئا - مۆز . مۆج .) وەرگیراوە کە
ئیستا خۆی لە بێر چۆتەو و زەگە کە ی
لە چەند ووشە ییکی تریشدا
(دەستەمۆ ، نامۆیج) دە بیندری .
(ب) لە زمانی فارسیدا سنی
مەصدەری : نامۆزانی دەن ،
نامۆزیدەن و نامۆختەن هەر لەو
کۆنە فیعلە ماوەتەو ، بەرامبەر بەم
ووشە یە ی کوردیش (نامۆزگاری)
هەیه ، کە (حمص .) ه و مەعنا ی
ئیستای (مامۆستای قوتابخانە ی
ئێبتیدای) یه ، جا وەکو دە بینن لە
کوردیدا مەعنا ی ئەم ووشە یە لە
جەوهەرا جۆرە (فیرکردن) یکی
تێدایە بەلام پێوەندی بە دەرس و
خویندەو نیه . ★ نامۆزیاری ،
مۆج ، مۆچاری ، مۆچاری ،
مۆزگاری .

نامۆزگاری کردن - (مصت. مە.)

نەسیحەت کردن ، دەرس دادان
قسە وەبەر نان (تەلقین) .

نامۆژن - [نامۆ + ژن]

هاوړی □ « چون بهی ته ورده ولمت
نامیارتنه + ستارهت سه عدهن
فهلک یارتهن » (خانا - ٢٦٥) .

نامیان - [ځ] ، (نا .) ، (سنه .) ،
هو .) تم : نامیژهن/٢ .

نامیته - [په : نامیختهک] ،
(صفه .) ١ - تیکه لاو . ٢ - چلونایه تی
مادده یهک که له تیکه ل کردنی دوشتی
هاوچه شن پیکهاتی . :: نانی
هه ژاران نامیته یه (له ناردی گهنم و
جویه) . □ « دهر دم نامیته ی دهر دی
فهر هاده + منیش چون فهر هاد
زه نجم به باده » (فولکلور) . « باوهس
بالتیم سیلا و هوڼ بو + نامیته ی
زوخواو دیک دهر وڼ بو » (مهوله وی :
مکب ، ل - ٤) . ★ ناویته .

نامیته بوڼ - (مصت . لا .)
تیکه لاو بوڼی دوشته له خوڼانه وه .
نامیته کردن - (مصت . مت .)
تیکه ل کردنی دوشته مادده .

نامیر - [ځ] ، (نا .) ، (هلا .)
تم : نامراز □ « ... وه کو که لوپهل و
پتویستی مال و له بهر کردن و
زازانه وه و نامیری بهرهم
دهرهینه و ... هتد » (سهرنجیک
له دهر وازه ی فولکلوری کورده وه :
نه قابه ی ماموستانیان - لقی هه ولیر ،
ل - ١١) هس : نامور ، نامارات .
نامیز - [ځ] ، (نا .) ، (مک .)
تم : باوهش . :: نهو چناره هینده
هستوره نامیزی تی وه رنایه .

نامیژهن - ١ - (صه .) ، (مک .)
سیم .) تم : نامیته . ٢ - (نا .) ،
(سنه .) هه ویڼی په نیر . ★ نامیان .
فریشک (تم : مخ . ج ٢ ل - ٢٥٢) .

ژنی برای باوکی که سی ، براژنی
باوک . ★ (بک .) ژنم ، ماموژن .
ناموژ یاری - (ننه .) ، (سنه .) تم :
ناموژ گاری .

نامور - [ځ] ، (نا .) ، (مک .)
یه کیکه له دو پارچه گه وره کانی
نامرازی (جوت) له کوردستان . ★
نیره قه ، هه و جاژ . تیبه . نه م نامرازه
له داریکی دریزی راست (باسک -
یا - باسکیش) ، که کوته ره داریکی
زه خته و سه ختی (دهنده) به
سهره وهیه و گاسنی ده خریته سهر ،
دروست کراوه . داریکی باریکتر
(پاشبازه) به قیتی ده دهنده
کو تراوه و نه میش ده سکیکی پچوکی
(دهسته دو ، دهستو) زی ده خری .
نامور ژده - (مک .) قیت به ستر اوه
به (نیر) هوه و ته نیا نوکی گاسن عهرز
ده گری و باشی ناکیلی . **نامور ماله** -
(مک .) شل و شه ویق له نیر
به ستر اوه و گاسن زور له زه وی
ده چیتته خوار و قونی دهنده له زه وی
ده خشی .

نامه - [نام + ٢ - نامه/١] ، [ځ] ،
(ننه .) ، (سنه .) دایک . (تم :
مخ . ج ١ ، ل - ٢٢) .

نامه د - (نا .) ، (سنه .)
بهخت ، ئیقبال ، هات ، شانس .
تیبه - نه م ووشه یه له (موکریان) دو
شیوه ی (نامهت) و (هامهت) ی
وهر گرتوه و له قالبی (دهرامهت) و
(نه هامه تی) دا ده بیند ری ، به لام به
ته نیای به کار نه هاتوه .

نامیار - [٢ - نام + یار] ،
(ننه .) ، (هو .) ناوال ، زه فیق ،

ئامیژەن کردن - (مصنە . متە .)

تیکەلاو یا تەریب کردنی دۆ جۆر لە ماددە یەك یا چەند ماددە ی لێك جیاواز . :: ئارده كه مان دۆ به یەك لە گەل جۆ ئامیژەن کرد . ئەم ئالتۆنە دەو و دۆدە گەل مس ئامیژەن کراوە .

ئامین - [= عا ، لەعیری وەرگیراوە] ووشە یەكە پاش دوعا و پازانەو لە خوا ، دە یلێن مانای : دوعا کە قبۆل کە ، مەبەستە کە پێك بێنە ، با وا بێ . تیە - ئەم ووشە یە دە گەل ئیسلامەتی هاتۆتە ناو زمانێ کوردیەو و بە شیوە یێکی تایبەتی پاش خویندنی (فاتیحا) دە کوترێ ، مەسیحیە کانی ش پاش نوێژ و دوعای خۆیان (ئامین) دە لێن .

۱- ئان - (ئە .) ۱- ئامرازی کردنە سەرپشکی یەکیکە لە بەینی دۆ کاراندا ، دۆ شتاندا . :: ئان دانیشە ئان برۆ ، ئان دۆ رۆژ ئان سی رۆژت زیاتر پێ نه چێ . ۲- ئامرازی شەرته . :: ئان به گزیدا مه چۆ ، ئان که به گزیدا ده چی تیدا مه یه له وه . ۳- ئامرازی گومان و دۆ دلێه له کاریك . :: ئان ئەم کابرایه بێ ئاقله ، ئان تو لیت تیکچوه . ئان ئەو هی دیوته بهراز نه بۆن ، ئان نابێ صەت بهراز بۆن . ۴- ئامرازی پیشاندانی رێگای جیا جیا به بو پیکهاتن و جێ به جێ کردنی کار و مەبەستێک . :: ئەشکەوتە که ی (زەرزی) هینده بهرزه ، ئان ده بێ به په یژه بۆی سه رکهوتی ، ئان به گوریتس

هەلت کیشن . ★ یا ، یان . تیە - جیا کردنەو هی ئەو کارانە ی بەم (ووشە) یە پێکدێن ، رێگای ئەو ناگرێ کە خاسیەتیکی موشتهرەك لە هەمواندا بەدی بکری .

۲- (ئان) - [پھ : ئان] ، (ئە .)
 ۱- پاشبەندی جەمعه بو ناوان :: ترکان ، کوردان ، عەجەمان ، چاوانی دەر دینم . □ « سۆریلە ی خوریلە هەرمییانی ش دەخوا و درۆیانیش دەکا . » ★ گەل ، (ئیل) ، یەل .
 ۲- بە دوا ی ئەو ناوانەو دەنۆسی کە کات پێشان دە دەن . :: ئیواران ، بە یانیان ، بەرە جێژنان ، بە هاران ، خەرمانان ، رۆژان ، نوێژی خەوتنان .
 ۳- بە دوا ی جێگاوه دەنۆسی :: ئیران ، بەرانان (شاخیکە نیزیکی سلەیمانی) ، دیلمان ، سێدەکان ، سەر قەبران ، شۆزان ، لەندی شیخان (شاخیکە لە کوردستانی ئیران) .
 ۴- نیشانە ی درێژ خایینی کاریکە :: گەلاریزان ، میوه گەنان .
 ۵- پاشبەندی صفه تی فاعیلیه . :: زه وان ، په شیمان ، نیگه ران ، هه له داوان . ۶- نیشانە ی ئاهەنگ و جەژنه . :: خەتەنە سۆران ، خەنە بەندان . ۷- بە دوا ی صفه ته وه دەنۆسی و دەیکا به ناو . :: ئەستۆران ، باریکان ، نەرمان ، سۆرکان ، زاستان .

۳- ئان - [عا : آن] ، (نا .)
 دەم ، کات ، زەمانیکی کورت ، وەختیکی کەم . □ « بخوین چونکە خویندن بو دیفاعی تیفی دوژمنان » « هەمو ئان و زەمانی عەینی قەلفان و

سوپەرتانە » (ئەحمەد موختار جاف) .

ئانقەست - [عا .] تم : ئەنقەست .

(- ئانە) - [۲ - ئان / ۱ + ۵ - ئە / ۱] ، (پب .) ۱ - بە دوای (ناو) و (صفەت) ەو ە دەنۆسى و دەیانکا بە (قەید) و مانای (جوړى ، بە شیوہی ، وەکو ، وینەیی ، لە کاتى و لە وەختى) یان لى زیاد دەکا . :: ئازایانە ، پالەوانانە ، پیاوانە ، مەردانە ، مەستانە . ۲ - بە دوای ناو ەو ە دەنۆسى و ناویکی تازەیی لى دروست دەکا ، بو (کرى) و ەقى ئیش و ... کە بدرى بە کەسى . :: جیژنانە ، ژۆژانە (ەقى کارى ژۆژیکی کرىکار) ، سەرقەلمانە ، مانگانە (مەعاشى مانگیکی کەسى) ، کالەدرانە . ۳ - بە دوای (ناو) ەو ە دەلکى و دەیکا بە ناویکی تازە بو کۆمەللى لەو باج و پیتاکانەیی دەرەبەگەکانى کوردستان لە جۆت بەندە و مسکینانى دەستین . :: پۆشانە ، ژۆنانە ، سۆرانە ، فرۆجانە ، ملکانە . ۴ - بە دوای (ناو) ەو ە دەلکى و دەیکا بە (صفەت) . :: ئازایانە ، پیاوانە . تیب - فەرقى (قەید) و (صفەت) کە بەم پاشبەندە دروست دەبن بەندە بە جیگەیی دە کارکردنى ووشە تازەکەو ە .

۱ - (- ئانى) - (ئم .) ، (سیم .) ، ۱ - ئامرازی زەرف تەواو دەکا و (ناو) دەکەویتە نیوانى ەردۆ کەرتى ئامرازە کە . :: لە مالهوانى بۆم . لە ژۆرەوانى دانیشتبۆ .

۲ - بو تەحید بە کار دیت :: ئەو ەوانى ، کامەتانی ؟ دیتەوانى ، ژۆیشتەوانى ، وەرە ژۆرەوانى ، بۆ دەرەوانى تەماشای ئاسمان بکە . ۲ - (- ئانى) - (پب .) (ەل .) تم : ئین :: توپانى جگانی .

(- ئانى) - (پب .) ۱ - بە دوای ناو ەو ە دەلکى و دەیکا بە صفەت . :: ژنانى (پیاوی ئاکار ژنانە) ، سەگانى (وەکو سەگ زىرەك) ، ماینانى (سەروشکلى وەکو ماین) . ۲ - بە دوای ەندى صفەتدا دى و دەیکا بە ناو :: ووشکانى ، ئاوانى .

ئانىشك - (نا .) ، (مک .) حالەتیکى وەکو نزگەرەبە بە سەر ئینساندا دیت :: کۆرە بەس بگرى ، سەرت بە ئانىسکانەو ە ەلقەندرا . تیب - ۱) لە ئەنجامى گریانى زۆر بە کۆل و تاو ، ەاتوچۆی ەناسە لە سەر دۆخى خۆى نامىنى و زیاتر لە پىویست ، ەوا دەچیتە دەرۆنەو ە و کەمتر دیتە دەر ، ئەو ەش کە دیتە دەر تەووژمى زۆرە و بەرەنگارى ئەو ەوايە دەبیت کە دەچیتە ژۆر و پیاو ئەم حالەى بە سەردا دى ، فەرقى دەگەل (نزگەرە) ئەو ەبە کە (نزگەرە) ەویەکی ئاشکرای نیە بەلام ئەمە لە گریانەو ە پەیدا دەبى . ب) لە ەبندى فەرەنگى کوردیدا ، بە غەلەت ، ئەم ووشەبە بە (ئانىشك) مەعنا لیدراو ەتەو ە . ەس : نزگەرە . نیشکە (سەر ەلەتەکاندى ئەسپى شوخ) . ★ بەرەنیشك .

ئانىشك - (نا .) ۱ - ئەو جەگەبە کە باسك و قۆلى ئادەمیزاد

تېكەدە كاتەوۋە ، ئەو شوپىنەي دەستى ئادەمىزادى لى دەنوشتىتەوۋە ۲- ئەو شوپىنەي لە قولى كەوا و چاكەت و ... دا دەكەوۋىتە بەرامبەر ئانیشكى دەست . :: ئانیشكى چۆغەكەي پىنەي لىدراوۋە . ★ (بک .) ئەنیشك ، عەنیشك .

ئانیشكە - [ئانیشك + ە - ئە/۱] ، (نە .) ۱- (مە . سىم) لۆلە و گونج بە شكلى زاويەي قايىمە يا كەوانە ، لەسەر سۆچى لۆلە زۇپا يا گونگەي ئاو و ئەو جۆرە شتانەدا - بۆ ئەوۋەي سەرى بۆ لايەكى تر وەرچەرختىن - بە كار دەبرى . ۲- (سىم .) ئامرازی ئاشە ، دارىكى دۆلكە بە (خوانكە) ئاشەوۋە ، پىي ئاش بەرز و نزم دەكاتەوۋە (تە : خا : ج ۱ ، ل - ۵۹) ★ (مە .) دانوپۆ .

۱- ئاو - [ستە . ، پە : ئاپ] ، (نا .) ۱- ماددەيىكى شلى بى بۆنى ، بى تام و زەنگە ، زۆرى لە شوپىنىكدا كۆپىتەوۋە شىن دەنوۋىنى . لە بەشىك (ئۆكسىژىن) و دۆبەش (ھىدروژىن) پىكھاتوۋە ، لە ۱۰۰ دەرەجە گەرمايتدا دەكولى و دەبىتە ھەلم و لە دەرەجەي (.) دا دەبىستى . سى بەشى زۆى زەوى ئاو داپۆشتىوۋە لە (ھەوا) شدا بە شىوۋەي (ھەلم) ھەيە و كە ھەواي سارد كرد دەبىتە باران و بەفر و تەرزە و دىتەوۋە خوار . ژيانى ئادەمىزاد و گياندارانى تىرى سەرزەوى بە ئاوبەندە ، گەلى شتى وەكو (خوي ، شەكر ، ...) لە خۇيا دەتوۋىتەوۋە . ئەو ئاۋەي بە زۆبار و چۆم و كانباواندا دى گەلى

ماددەي تىدا تواوۋەتەوۋە تۆز و خۆلىكى لە ھەوادا ھەيە تىكەلى بوۋە ، ھەر وەھا مىكروپىشى تىدايە ، بۆيە لەوانەيە خواردەنەوۋەي ، پىاو تۆشى گەلى ئازار و نەخۆشى بكا . ئاۋى خواردەنەوۋە دەبى پىالىتورى و بە دەرمانى تايبەتى مىكروۋبە خراپەكانى بىفەوتىرى ★ (بک .) ئاف . ۲- شىرەي ھەندىك مىوۋە و سەوزىجات . :: ئاۋى تىرى . ئاۋى شىۋى تۆتىن خىۋىش دەكا . ئاۋى گىزەر بۆ حوكمى چاۋ باشە . ئاۋى پرتەقال . نەختىك ئاۋى ھەنار بگرن . □ « بە گلى سىپى و ئاۋى تىرى » « دۆشاۋى شىرنىت چۆن بۆ دەكرى » (مەلا .) ۳- فرمىسك . :: چاۋى پىز بۆ لە ئاو . پىتۋازپاكردن ئاو لە چاۋ دىنى . ۴- ئارەقەي لەش . :: لە عەبىەتان (ھەبەت) ھەمۆ لەشى وەسەر ئاو كەوت . ھىند گەرمايە پىاو ھەمۆ گيانى دەبى بە ئاو ★ ۱- ئارەق . ۵- (مەج .) بىرىقە و درەوشانەوۋەي جەواھىرات (ئەلماس ، پىرۋزە ، ياقوت ...) □ « ئەو گەوھەرى نىكتەي كە لە نالى دەدزن خەلق » « ئاۋى نىە وەك ئاگرى بى شەوقى دزانە » (نالى : گە - ۵۴) . ★ ۱- ئاب . ۶- تۆۋى ئادەمىزاد و ئەو گياندارانەي بەچكەي خۇيان بە شىرى مەمكىان بەخىو دەكەن . :: ئاۋى ھاتەوۋە ★ (مە .) شاۋەت (= عا : شەۋە) ئاو بە ئاگرىداكردن - (مە . مە .) ، (كە .) كوزاندەوۋەي فىتنە و شەزۋشۆر . ئاو بە خۇدا

(تەخت كۆردى جىي ماله كەي ، كە
بكرىتە كىلگە و ئاۋى لى بىندى تا
ئامادە بىي بۆ كىلان . ۲ - توشى
بەلا كۆردى كەسىك بە جۆرى وە كۆ
مال ويرانى واپى . **ئاۋ لە دەسكاۋونگا**
كوتان - (كە .) ، (مە .) تە : ئاۋ لە
دىنگا كوتان . **ئاۋ لە دەمزان** - (كە .)
تە : ئاۋ لە دەم گەزان . **ئاۋ لە دەم**
گەزان - (مە . لا .) ۱ - ئاۋ كە وتەنە
زار ، لەبەر خواردى شىكى ترش
يا چاۋ پىكە وتى كەسى كە شتى
ترش دەخوا يا باس كۆردى شتى
ترش . ۲ - ئىشتيا چۆنە خواردىك ،
حەز لەشتى كۆردى . **ئاۋ لە دىنگا**
(دىنگا) كوتان - (كە .) كۆردى
كارى كە كەلگى نەبى . **ئاۋ لى**
(لە كارى) نە خواردىنەۋە - (كە .)
دەست نە گىزانەۋە و خۆ نە پاراستىن
لە كۆردى كارىك : تۆ بىلەي دەست
بەسەر پۆلە كانىدا بگرى ؟ ئەررى
وەللا ئاۋى لى ناخواتەۋە . **ئاۋ - و -**
ئاۋ چۆن - (كە .) تۆك و نە فرىنە لە
كەسىك دە كرى ● « رەبىي ئاۋ - و -
ئاۋچى » توشى بەلەيەك بىي زىگارى
لە دوا نەبى . تىب - بەۋ مانايە :
ئاۋىك (رۆبارىك) لە پىشدا بىيا
كە خۆي ھاتە بزانەۋە فرىي داتە
ئاۋىكى دىكەۋە تا بىيا ، ھەر بەۋ
جۆرە لە ئاۋىكەۋە بۆ ئاۋىك .
ئاۋى ئامۆن چى - (كە .) تۆك و
نە فرىنە : بىرۋا و نە يەتەۋە ، چۆنى
بىي ھاتنەۋەي نەبى . تىب - ۱)
ئامۆن ناۋى چەمىكە لە ئاسىي
ناۋەندى (تە : ھىيە ، ل - ۲) .
ب) « چەمىكە بە قەراغ شارى

كۆردى - (مە . مە .) ۱ - خۆ
شوشتىن بە پەلە ، بۆ دەركۆردى
ماندۆيى لەش و زىگار بۆن لە گەرما و
ئارەقە و . . . ۲ - غوسلى شەرەج
بەجى ھىنان ، خۆپا كۆردنەۋە لە
لەش پىسى ، بەۋ جۆرەي شەرەجەتى
ئىسلام دايانەۋە . **ئاۋ بەسەر كىشان** -
(مە . لا .) ۱ - وون بۆنى زەۋى و
زار و ھەر شىكى تر لە زىر ئاۋا .
: بەستىنى چۆمى مەھابات ،
بەھاران ئاۋى بەسەر دەكشى .
۲ - خىكانى كەسىك يا نوقم بۆنى
شىك كە لە ناۋ ئاۋدا بىي و لە پىر
ئاۋەكە لەبەر ھەرچى بىي ، تىكەۋە
پىچى و بىيا . **ئاۋ دە ئاۋە زۆكۆردى** -
(كە .) لە ئەندازە بەدەر خراپە كۆردى ،
لە ئەندازە تىپەزاندى . **ئاۋ دە گونان**
گەزان - (كە .) بالق بۆنى كۆز ،
شەيتان پىكەنتى ، گەيشتەنە
ئەۋ تەمەنەي كە ھەستى پىاۋەتى
دەبزوئى . : ئەم كۆزە ھەر
قىتە قىتتى ، وەك ئاۋى دە گونان
گەزابى وايە . **ئاۋ لە ئاۋە زۆبىران** -
(كە .) ۱ - ئىشك بۆن و لە جارى
بۆن كە وتى ئاۋ . ۲ - كۆير بۆنەۋەي
سەرچاۋەي قازانچ و سۆدى كارىك ،
بىزانى خىرو بىر . **ئاۋ لە بەردل زۆيىن** -
۱ - دل دەخىلەكەۋە ھاتن و لە ھالى
زىشانەۋەدا بۆن . ۲ - (كە .)
برىستى زۆر ، زۆر برسى بۆن .
ئاۋ لە بەرھەل نىشتىن - (مە .) مېز
دە بىنەخۆ كۆردى مىندال : ئەم مىالە
ئاۋى لەبەر ھەل نىشتەۋە . **ئاۋ لە جى**
مالى (كەسى) نان - (كە .)
۱ - ويران كۆردى مالى كەسى

(سىم.) ترساندن و توقاندىن ،
 ترس وەبەر كەسىك نان ،
 چاۋترسىن كىردىن . ★ ئاۋى
 چاۋدان/۲ ، (سند.) ئاۋى
 چاۋسەنن . **ئاۋى ھەيات** - (نت.)
 ۱- لە چىزۋكاندا گوتراۋە : ئاۋىكە
 ھەركەس لىتى بخواتەۋە نامرى .
 □ « دەچمە سەر كىۋى ئاتى ،
 دىنم ئاۋى ھەياتى » . ۲- (كند.)
 لىۋى دلدەر (لە شىمر و ئەدەبىياتدا)
 □ « ئاۋى ھەياتە ئاتەشى

ئەفسۇردەيى دەمت »

« تەحرىكى تۆيە ، گىز ، لە

تەنۋرىش كە دىتەدەر »

(سالم : گم . ل-۶۷)

تىب - وا باس دەكرى كە
 (خدر) ي پىغەمبەر لەم ئاۋەي
 خواردۋتەۋە و بۆيەش لى
 كوردەۋارىدا ناۋى بۆتە (خدرى
 زىندە) . (ئەسكەندەر) تىش بە دۋاى
 ئەم ئاۋەدا - كە گۆيا لە مەلبەندىكى
 تارىكى دىئادايە (؟) و ناۋى
 تارىكىستان (ظلمات) ە -
 ھەلۋەدابوۋە . **ئاۋى دەم** - (نت.)
 لىك ، لىكاۋ . **ئاۋى زەش** - (نت.)
 ماكەي دەردىكە كە چاۋ كۆيىردەكا .
ئاۋى زەش داھاتىن (مصت. لا .)
 پەيدابۆنى ئاۋى زەش لە چاۋ ،
 كۆيىربۆن . **ئاۋى زمزم** - (نت.) ئاۋىكە
 حاجيان لە (مەككە) را بۆ متفەرك
 دەگەل خۆيانى دىنن . **ئاۋى سىپى** -
 (نت.) تم : ئاۋى مروارى . **ئاۋى**
شەۋ - (نت.) ۱- ئاۋىكە لە سەرى
 شەۋەۋە دە گۆزە كرابى ، تا بۆ
 بەيانى سارد بىي . ۲- (كند.) شتى

(خوارەزم) دا دەزۋا و لە نىۋان
 توركىستان و خوراسان دايە «
 (بوزھان : عەبباسى ، ل-۵۲) .
 ج (دوكتور مەتىن لە باتى ئامون
 (ئاموى ، ئامويە ، ئامو دەريا)
 دەلى و بە چەمى (جەيخون) ي
 دادەنن كە لە باكورى خوراسانەۋە
 بە دەشتى (ئاموى) دا دەزۋا .
 (معين : فەرھەنگ ، ج ۵ ، ل-۶۱) .
ئاۋى بابەقەتار - (نت.) ، (مك.)
 ئاۋى كانىيەكە لە موكرىان ، خەلك
 لايان وايە خواردنەۋەي كۆخە و
 كۆخەزەشە چاك دەكاتەۋە و لە
 ھەمۆ لايىكەۋە بۆي دەچن و
 دەيھىنن . تىب - بابەقەتار خۆي
 (چاك) يكە لە دىي (خوراسانە)
 ۳۰/۲۰ كىلومەتر دۆر دەكەۋىتەۋە
 رۆژھەلاتى (مەھاببات) و
 كانياۋەكە نىزىكى ئەم (شەخس) ەيە .
ئاۋى بى لغاۋ خواردنەۋە - (كند.)
 كاران بە ئارەزۋى دلى خۆكردن و
 گۆنەدانە ھىچ كەس و ھىچ شتى .
 :: وادىارە ئاۋى بى لغاۋى
 خواردۋتەۋە ، ۋەللا بەسەريەۋە
 ناچى . **ئاۋى چاۋ** - (نت.) ، (كند.)
 تم : ۱- ئاۋ/۳ . **ئاۋى چاۋ دان** -
 (كند.) ، ۱- رۆن كوردنەۋە و زاخاۋ
 دانى چاۋ بە تەماشاي شتى جوان
 (ئافرەت ، دىمەن ،)
 ۲- تم : ئاۋى چاۋسەندىن . **ئاۋى**
چاۋ داھاتىن - (كند.) كۆيىربۆن ،
 كەمبۆنى بىنايى . :: ھىندە چاۋى
 بە كىتاباندا چىز داگرتوۋە ۋەختە
 ئاۋى چاۋى دابى . **ئاۋى**
چاۋسەندىن - (مصت. مە .) ، (كند.) ،

که هیچ مایه‌ی تی نه‌چی □ « له
 ئاوی شه‌وی پاریز ده‌کا » . تیب -
 له ئیسلامه‌تیدا ئه‌وانه‌ی ههر
 خهریکی عیباده‌تن ، نه‌فسی خو‌یان
 ده‌مرینن و هه‌ول ده‌ده‌ن هه‌رچی
 نه‌فسیان ئیشتیای چۆیه ،
 نه‌یخۆن و نه‌یخۆنه‌وه و نه‌یکهن .
 جا ئاوی شه‌و له‌به‌ر ئه‌وه‌ی سارد و
 خۆشه و نه‌فس ئاره‌زۆی ده‌کا ،
 ئهم قسه‌یه‌ی سه‌ره‌وه‌ی له
 فۆلکلۆری کوردیدا هیناوه‌تهدی .
 ئاوی عه‌ینه‌مه‌ل - (نڤه) ، (سیمه)
 ئاوێکه گۆیا بالنده‌ی عه‌ینه‌مه‌ل
 (خه‌زای) هه‌زی لیده‌کا و به
 دوایدا دیت . تیب - (۱) نازانم
 ئهم ته‌رکیبه (عین‌الامل) ی عاره‌بییه
 یا ته‌رکیبکی کوردی و عاره‌بییه به
 مانای ئاوی (کانی = عه‌ین + مه‌ل
 = بالنده) یا خۆ ههر هه‌تیجیان نه‌ و
 ووشه‌ییکی کوردیه و جه‌زاوه .
 ب) له هه‌ندی شوینی کوردستان
 کاتی کوله زۆر ده‌بی و ترسی ئه‌وه
 ده‌کری که زیان به ده‌غلان بگه‌یینی ،
 یه‌کیك - که ده‌بی هه‌ندی صفه‌تی
 تیدابی - ده‌نیرن له کانییه‌کی که
 هیچ کهس نازانی له که‌نگیوه ده‌ست
 نشان کراوه ئاو بیی ، باوه‌ریان
 وایه که بالنده‌ی خه‌زای به دوا
 ئهم ئاوه‌دا دین و کوله‌کان ده‌خۆن .
 ئاوی قاچ‌داهاتن - (کڤه) زۆر ماندۆ
 بۆن . :: ئه‌وه‌نده به‌ پتوه زاوه‌ستاوه
 ئاوی قاچی داهاتوه . ئه‌وه چۆن
 ئاوی قاچی دانایه . ئاوی گهرم له
 ژیر (له‌به‌ر) زو‌یشتن - (کڤه) میز
 به‌خۆدا کردن ، میز ده‌بنه‌خۆ

کردن . □ « سه‌ری وه بن کلاوی
 که‌وتوه ، ئاوی گهرمی له ژیر
 ده‌زوا » ئاوی مرواری - (نڤه)
 یه‌کیکه له نه‌خۆشیه‌کانی چاو ،
 تانه‌ییکی بۆرباو به سه‌ر چاوا
 ده‌کشی و بیتای کهم ده‌کاته‌وه ،
 یا ههر ده‌یفه‌وتینی و پیاو کو‌یر
 ده‌کا . تیب - ئهم نه‌خۆشیه‌ی له‌و
 به‌شه‌ی چاو ده‌دا که له پشته‌وه‌ی
 زه‌شکینه‌یه و کاری زه‌زره‌بیتیکی
 به‌روپشت زه‌ق (عدسه محدبه)
 ده‌کا و تیشکی نۆر له سه‌ری
 ده‌شکینه‌وه و ده‌دری به شه‌به‌که‌ی
 چاو ، ئهم جیگایه‌ی چاو ئاو‌ییکی
 تیدایه که به زمانی عیلمی (ئاوی
 شۆشه‌یی) ناوه ، له نه‌خۆشی
 مرواریدا ئهم ئاوه زه‌نگی لیل
 ده‌بی ، وه‌کو زه‌نگی سه‌هۆل یا
 (مرواری) لیدی . بۆن به ئاو -
 (کڤه) به خۆدا شکانه‌وه ، خه‌جالت
 بۆنه‌وه ، ته‌ریق بۆنه‌وه . :: وه‌ختی
 درۆکانی سۆربۆنه‌وه ، ههر بۆ به
 ئاو . قسه‌ی وای ده‌کرد پیاو ده‌بۆ
 به ئاو . به ئاودا دان - (کڤه)
 به‌تلاندن ، زایه‌کردن ، فه‌وتاندن ،
 له ده‌ست‌ده‌رکردن . به‌حه‌وت ئاو
 پاک نه‌بۆنه‌وه - (کڤه) زۆر پتیس‌بۆن
 گلاوی‌ده‌رنه‌چۆن . له ئاودان
 (مصد . لا) له چه‌م و زۆباران
 په‌زینه‌وه . □ « سیروان لیشت
 نه‌ده‌م ههر ده‌م‌به‌ی ؟ » ، « له
 چه‌وت ئاوی داوه ، قولاپه‌ی ته‌ر
 نه‌بوه » ، (کڤه) زۆر فیل‌باز و
 زرینگه .

ئەم ووشەيە گۆزانی زۆر بەسەردا
ھاتوہ و راستەوخۆ مانای (شیۋە ،
جۆر) دەدا :: بقی ئاقایی (بەو
ئاۋایە = بەو جۆرە ، بەو شیۋەيە) ،
بئاقاکی نەزاست (بە ئاۋایەکی
نازاست = بە شیۋەییکی کە زاست
نیە) .

۳- ئاۋا - (ص.) حالی شتیکی
کە خەریک بێ لەبەر چاوان
نەمینی ، وونبێ . تیپ - ۱) ئەم
ووشەيە بە تەنیایی دە کار ناکرێ و
دەگەل فیعلی (بۆن) بۆ مانگ و
زۆژ و ئەستیرە ... دەکوترێ کە
لە ئاسۆی شوینی ووندەبن . ب)
لە لەهجەي باکوریدا وەکو ناو بە
کاری دینن : (تاڤک چۆ ئاڤا =
هەتاو چوہ ئاۋا - تە : ژابا .
ل - ۱۴) .

ئاۋابۆن - [۳- ئاۋا + بۆن] ،
(مص. لا.) ۱- وونبۆن و
چۆنەخواری زۆژ ، مانگ و ئەستیرە
لە ئاسۆی ناوچەيەك . :: زۆژ ئاۋا
بۆ ، مانگی چارده درەنگ ئاۋا
دەبێ □ « تا فەلەك دەورەي نەدا و
صەد کەوکەبی ئاۋا نەبۆ »
« کەوکەبەي میهری موبارەك تالعی
پەیدا نەبۆ » (نالی : گە - ۴۱)
// هەلاتن (هەلھاتن) ۲- تیپەرتین ،
دەربازبۆن ، لە بەر چاوان وونبۆن
(شتی ، کەسێ) :: سوارەکان
هیشتا ئاۋا نەبۆن . ۳- مردن (لە
هەندێ ناوچەي کوردستان ، بۆ
مردنی ئەوانەي موسوڵمان نین)
:: وەستا شەلەمۆ ئاۋابۆ ،
مامیگون زۆر نەخۆشە لەوانەيە ئاۋا

هەندێ ناوچەي کوردستان بۆ
نیشانسانی شەرتیکایەتی دۆ یا چەند
کەس لە کاریکا ، لە شتیکا ، یا
وەك یەکی ئەندازە و شیۋەي دۆ
یا چەند شت ، دەخریتە سەر
ووشەي مەبەست . :: ئاۋدەنگی ،
ئاۋدامان ، ئاۋمال . ★ ئاف ،
۲- ئام ، هام ، هاو ، هەو ، ئەو .
(بک.) ھاڤ ، هەڤ .

۳- (- ئاۋ) - (ئم.) ئامرازی
دروستکردنی ئیسمی مەفعولە ،
لە سیفەي رابوردۆی سییەم کەسی
تاك کە فاعیلی دیار نەبێ (المبنی
للمجهول) . :: بزاو ، پچزاو ،
خوراو ، دزاو ، دزیندراو ، شکاو ،
شکیندراو . خنکاو ، خنکیندراو .
۱- ئاۋا - (ص.) ۱- تە :
ئاۋەدان . // ویران :: مالتان
صەت جار ئاۋابی ۲- تە : ئابات .
:: حەسەناۋا ، قازیۋا ، هەمزاۋا ،
قەرەجاۋا .

۲- ئاۋا - [= ئاۋەھا] ،
(بنە ، ص.) ۱- بەم جۆرە ، بەم
شیۋەيە :: جا ئاۋا دەبێ ؟ ئاۋایان
کرد بۆیە ئاۋای لیھات . ئاۋاشمان
لیپرسن هەر باشە . ۲- بۆ
دەربزینی هەستی بە دلنەبۆنی
قسە یا کاریک ، بەزاویژی
سەرسوزمانەوہ دە کار دەکرێ .
۳- بۆ گالتهکردن بە قسەيەك
(و) هەکەي دەکریتە دۆ (و) و
(۱) هەکەشي تۆزی درێژ دەکریتەوہ
(ئاۋوا) . ★ ئاۋھا ، ئاۋەھا ،
ئەوھا ، ئەهوا ، وا ، وەھا .
۴- (بک.) لە لەهجەي باکوریدا ،

ئاواتەكەت پىكھاتوہ ! سنا ، بىرہ
دەر خالہ « (؟) ★ بە ئاوات گەيىن .
بە ئاوات گەيىشتن .

ئاواتەخواز - [ئاوات + ۳ -
ئە/۲ + خواز (خواستن)] ، (نفا .)
صفا .) كەسيكى بۆ وەدەستەيىنانى
شتىك ، وەدىيەيىنان ، يا
وەدىيەتەنى مەبەستىك زۆر بە
پەرۆش بى . :: ئاواتەخوازى قومە
جگەرەيەك بۆ (نفا .) ، بۆ قومە
جگەرەيەك ئاواتەخواز بۆ (صفا .) ،
ئاواتەخوازى جگەرە (نفا .) ، پياويكى
ئاواتەخواز (صفا .) .

ئاواتەخواستە - [ئاوات + ۳ -
ئە/۲ + خواست (خواستن + ۲ - ئە
/۶) [(نفا . صفا .) شتىك ، كاريك و
مەبەستى كە بۆ وەدەستەيىنانى ،
زۆر ھەول درابىي . ::
ئاواتەخواستەش وا نابى . ۲ - (كذ .)
ھەرچى زۆر خوشەويست بى و بە
دلەوہ نۆسابى . (بەتايبەتى مندا) ::
كۆرە خو تۆ ئاواتەخواستە نى ، بۆ
وازاھىنى . ★ ئاواتى .

ئاواتى - [ئاوات + ۳ - ئى] ،
(صفا .) تە : ئاواتەخواستە .

ئاوارتن - [مص . مت .] ، (زا .)
دەربواردنى شتىك لە شتىك
(استثناء) ، (تە . خا : جا ، ل -
۶ .) - بىجگە لە (فەرھەنگى خال)
ئەم ووشەيەم لە ھىچ قاموسىكى
ترى كوردیدا نەدیت ، ئەگەرچى
خۆى لە لەھجەى ناوہندى زمانى
كوردیدا لە بىر چۆتەوہ ، بەلام لە
شىيۋەي (ھەلاوارتن) و
(ھەلاواردن) دا دەيىندى ، لام واہ

بى . ★ زاہەبۆن ، وونبۆن (تەنيا
بۆ ماناي سىيەم) .

ئاوات - (نا .) ۱ - مەبەستى
پز بە دل بۆ وەدەستەيىنان يا
وەدەيىنانى شتىك ، كاريك و
ئامانجىك . ئارەزوى بە جۆش ::
ئاواتى بردەبن گلى . □ « بى بابىيى
تۆ ، بۆ من و تۆ ، بابى فتوحە »
« بى بابىيى تۆ ، خواستەيى من بۆ ،
بە ئاوات » (نالى : گم - ۱۴) ۲ -
ناوہ بۆ نىرىنە . تىب - بە لاي مەوہ
ئەم ووشەيە لەگەل (ئايەپتە) ي
ئاويستايى بە ماناي
(وەدەستەستىن) كە لە پەھلەويدا
بۆتە (ئايەفت) خزمایەتايى ھەبى .
پروفيستور ئابراميان (ئەيەفت) ي
بە ئارەزو ، مراد مانا ئيدا وەتەوہ (تە :
ئابراميان : قاموسى پەھلەوي ،
فارسي ، ئەرمنى ، ل - ۶) .
بە ئاوات خواستن - لە دلەوہ ھەز
بە جى بەجى بۆنى كاريك ،
وەدەستەيىنانى شتى ، پىكھاتنى
مەبەستى كردن . **بە ئاوات گەيىن -**
تە : ئاوات پىكھاتن .
بە ئاوات گەيىشتن - تە :
ئاوات پىكھاتن . **بە ئاواتەوہبۆن -**
چاوەزى پىكھاتن و جى بەجى بۆنى
مەبەستىك بۆن :: بە ئاواتەوہيە
جاريك بچن سەرى لى بدەن .

ئاوات پىكھاتن - (مص . لا .)
وەدىيەتەنى مەبەستى دل ،
جى بەجى بۆنى ئامانج و ئارەزو ،
مەخسۇد حاسل بۆن . □ «
وہسيەت بى كەمن مردم ، وەرہ
سەر قەبرەكەم (قالە) » « بلى

(ئاوارە)ش ھەر بە بىنچە دەچىتەوہ سەر ئەم مەصدەرە ، كە بەزای من مەصدەرىكى ئەسلى زمانى كوردىيە و شايانى ئەوہىە زىندۆ بىرىتەوہ . ھىس : بىواردن ، ھەلبىواردن . **ھەلاوارتن/دن** - [ھەل + ئاوارتن/دن] ، (مەستە . مەتە .) لىك جىا كوردنەوہى دۆ يا چەندشت . تىبە - ئەم مەصدەرە بە تايبەتج بۆ بەش كوردنى مەز و بزى و ... كە ئى دۆ شەرىكان بى و بىانەوئى جودابىنەوہ ، يا بۆ جىا كوردنەوہى (بەرخ) و (كار)ى ساوا لە دايكىان بە كاردىت .

ئاوارتە - (صمف . لە : (ئاوارتن)) ، (زا .) جىا كراوہوہ ، بەجى ھىلراو ، لادراو (شتى دەربراو « مستثنى » . تە : خا . جا ، ل - ۶ .)

ئاوارە - (ص . ، نەمف .) سەرگەردان ، دەر بەدەر ، بى مال و حال ، كەسىكى لە نىشتىمانى خۆى ، وولاتى خۆى دۆركەوتىتەوہ . □ « ئاوارە بى خاكى وەتەن و سەير و سەفا خۆم » « پامالى غەمى مىحنەت و سەد جەور و جەفا خۆم » (عارف) ★ تار . تەرا . تەرە . زەھەندە . ھەلوەدا .

ئاوارەبۆن - (مەستە . لا .) سەرگەردان بۆن ، لە مال و حال و نىشتىمان دۆركەوتنەوہ . ★ تاربۆن . تەرەبۆن ، ھەلوەدابۆن **ئاوارە كوردن** - [مەستە . مەتە .] دەر بەدەر كوردن ، دۆرخستەنەوہ لە وولات و لە مال و حال . □

« شىخ عەلىخ خۆ تۆ منت ئاوارە كورد و دەر بەدەر » « چاكە ھەجوىكت بىكەم ئەمما موفىد و موختەسەر » (رەزا - ۵۹) ★ تاراندىن . تەرە كوردن . زەھەندە كوردن . ھەلوەدا كوردن .

ئاوارە بى - (حمص .) بى خانومانى ، حالەتى دۆركەوتنەوہ لە مال و حال و نىشتىمان . دۆرى لە وولات :: ئەگەر ئەمە ئاوارە بى نەبى ، ئەدى ئاوارە بى چۆنە . ★ سەرگەردانى ، دەر بەدەرى .

ئاواز - [ستە : قەج (= گوتن) ، پە : ئاقچ] ، [ئا + واز = واچ] ، (نا .) ۱- كۆمەلە دەنگىكى كەبە ھەواى تايبەتج جۆر بە جۆرى مۆسىقا لە دەمى ئادەمىزاد يا ھەندى بالندە دىتەدەر . □ « ئەمە نە قازە ، نە بازە ، ئەمە بولبولى خوشاوازە (خوش ئاواز) » (فۆلكلۆر) . «وہ كۆ يەك دىتە بەر گوتى پىاوى ئەحمەق» «سەفىرى بولبول و ئاوازی لە قەلق» (رەزا) ۲- دەنگى ئامرازی مۆسىقا بە ھەواى تايبەتج . ۳- ناوہ بۆ كچان . ھىس : مەواچۆ ، ماچى ، ماچان (ھو .) ، وات ، واتە .

ئاوازە - [ئاواز + ە - ئە / ۱] ، (نا .) ناوبانگ ، شۆرەت . :: ئاوازەى نان بەدى و جوامىرى ئەم بنەمالە بە ھەمۆ لايتكدا بلاو بۆتەوہ . **ئاوازە خوان** - (نە .) ، (سە .) ئەو كەسەى گۆرانى و مەقامان دەلى . ★ خوشخوان ، گۆيىندە . (بک .) دەنگبىژ ، ستران بىژ .

ئاواق - [؟] ، (ص .) ، (سە .) ۱- چۆل و ھۆل . ۲- بەتال ۳-

ھاوچەشن، شىۋە. :: ئاوال كراس.
جا تۆ خۆت دەكەيە ئاوالى خدر ؟
تۆ ئاوالى ئەم منالەي لىي دەدەي ؟
قەلەمەكەي تۆش ئاوالى ئەوەكەي
منە . ★ ئاوەل . ھەوال . ھاوال .
(بک .) ھەقال .

ئاوالايەتى - [ئاوال + ئايەتى]
(حمص .) ، (مک .) تم : ئاوالەتى .

ئاوال دەرس - (کو . عا .) ،
(صت .) ، (مک .) ۱- پىۋەندى دۆ ،
يا چەند قوتابى كە لە پۆلىكىدا ،
دەخوينىن . ۲- پىۋەندى دۆ يا چەند
فەقى كە لە حوجرەيىك پىكەو
(ماددە) يىك دەخوينىن .

ئاوال زاوا - (صت .) ، (مک .)
پىۋەندى خزمایەتى نىوان دۆپياوان
كە ژنەكانيان خوشك بن . ★
ئاوەل زاوا ، ھاوزاوا . (بک .)
ھاقلينگ .

ئاوال كراس - (نت .)
دەرپىي ژنانە . تىب - زەنگە
ناوھىنانى دەرپى (ئەويش ژنانە)
بە شۆرەيى داندراپى ، بۆيە ئەم
ناوھيان لىناوہ . ★ ئاوەل كراس ،
ئاوەل دامان ، دەرپى . (بک .)
ھەقال كراس (تم : كف ، ل - ۳۱۵) .
ئاوال مندا - (نت .) ، (مک .)

پەردەيەكە ، لەمندا لدانى ئافرەتا ،
بۆ ماوہيەك منالەكەي لەناودا دەبى و
پاش ئەوہي لەدايكي جيا دەبىتەوہ ،
ئەويش فرى دەدا . ★ (سيم .)
ئاوەل / ۲ .

ئاوالە - [؟] ، (صف .) ،
(مک .) ۱- كراوہوہ ، لەسەرپشت ،
دانه خراو (دەرگا) . ۲- برىنى كە

خانويكى گەورەي كەسى تىدا نەبى .
۴- بىابانىكى ھىچ ئاوەدانى لىوہ
دىار نەبى (تم : مخ . ج ۱ ، ل -
۲۵) ، ھس (ھو .) واق (= بەتال) .

۱- ئاواکردن - [۱- ئاوا +
کردن] ، (مصت . مت .) ۱- بنىاد
نان و دروست کردنى خانو ، يا
ھەر جىگايىكى بۆ دانىشتن و تىدا
ژيان ، دەس بدا :: چاوہ خانويكى
ئاواکردوہ ، ئەم دىيە تازە ئاواکراوہ .
۲- (كذ .) خوشى و شايى
خستەمالەوہ . □ « بە خىر بىي
سەر چاوان مالەكەت ئاوا كرد »
(رستەيىكە بۆ بەخىر ھىنانى ميوان
دەكوترى) . ★ ئاواکردنەوہ .
(بک .) ئافاكرن .

۲- ئاواکردن - [۳- ئاوا +
کردن] ، (مصت . مت .) ۱- لەبەر
چاوان وون كردن . ۲- تىپەزاندىن
(كەسيك لە شوينىكەوہ بۆ شوينىكى
تر) ۳- بردنە سەر ، رابواردن
(وەخت) ۴- بردنە خوار ::
ھەليان بىرتىن و لىيان نەبۆنەوہ تا
ئاواي ئەو دىويان كىردن .
رۆژەكەمان بە خۆزايى ئاواكرد .
ھىشتا پارويكى لە گەرۆي ئاوا
نەكردوہ يەكى تر دادەگرى .

ئاواکردنەوہ - (مصت . مت .) تم :
۱- ئاواکردن / ۱ .

ئاوال - [۲- ئاوا + ئال =
ئالى] (نت .) ، (مک .) ۱- دۆست و
رەفيق ، دەستەبرا (بۆ كار و بارى
كومەلايەتى و سىياسى و
خويندىن و ...) :: ئاوال دەرس .
ئاوال زاوا . ئاوال كلاس . ۲- ھاوتا ،

سەرى قىرتمىغاھى نەگرتىپى ،
كوانىكى دەرى بۆپى و پىستى لە سەر
لاچۆپى . ھىس : (بىك .) والا
(= بەتال) .

ئاواله بۆن - [مەست . لا .] ۱ -
لە سەر پىشت بۆن (دەرگاوپەنجەرە) .
۲ - دەرخۆنە لە سەرنەبۆن (دىزە و
مەنجەل و ...) . ۳ - لىك نەنران
(دەمى ئادەمىزاد) . :: لىگەزى با
دەركەكە ئاوالە بى . با سەرى
مەنجەلەكە ئاوالە بى تا سارد
دەبىتەو . « كاپرا لەبەر ھەتاو
دادەنىشت و دەمى ئاوالە بۆ مىش
بە ناو دەمىدا ھاتوچۆيان دەکرد » .
(بىرەو ھەرتى خۆم) .

ئاوالەتى - [ئاوال + ئەتى] ،
(حمى .) ، (مەك .) ئەو خۆپەتى و
ئاشناپەتتە ، كە بە ھۆى :
پىكەو ھەركەردن ، پىكەو ھەرخویندن
يارى كردن ، يەككىتى بىرەو ھەزى
كۆمەلەپەتى و سىياسى لە نىوان دۆ يا
چەند كەس ساز دەپى . :: ئىتىر
نابى ئاوالەتى و سۆ بىكەى . ★
ئاوالەپەتى . (بىك .) ھەفالىبەندى
(كە - ۳۱۵) ، ھەفالىتى ، ھەفالى .

ئاوالەگەردن - [مەست . مە .] ۱ -
خستەنەسەرپىشتى دەرگا و
پەنجەرە و ... ۲ - لا بردنى سەرى
مەنجەل و دىزە و دەفرى تر ۳ -
داپچىزىنى دەم .

۱ - ئاوان - (ص .) ، (سە .)
تە : ئاوەدان . □ « ياجەگونای من
كەزەم ئاوان تەر » « زەحمەت جە
تاوان من فراوان تەر » (مەولەوى :
مەك - ۵۳۶) .

۲ - ئاوان - (نا .) ۱ - (سە .)
تە : ۲ - ئاۋونگ ۲ - قاپ و قاچاقى
ناو مال (تە : خا . ج ۱ - ۶۱)
ھىس : ۲ - ئامان .

۳ - ئاوان - [۱ - ئاۋ / ۱ + ئان
(= ئانە / ۲) ، (نە .) ، (مە .) ئەو
ھەقەى ئاشەوان لە باتى ھازىنى
دەغل لە ئاشىزى دەستىنى ، خۆى
لە ۱۵ يەك و ۲۰ يەك دەدا ، بۆ
گەنمە شام و ھەرزى و جۆ ، لە
گەنم زۆر ترە . ★ ئاۋاناش .

ئاۋاناش - [۳ - ئاۋان + ۱ -
ئاش] ، (نە .) ، (مە .) تە : ۳ -
ئاۋان .

ئاۋانتە - [؟] (نە .) ، (كە .)
و دەست خستىن و دەست بە سەردا
گرتنى شتىك بە فز و فیل يا بە ھەر
جۆرىكى تر . :: بۆچى ئاۋانتەپە ؟
★ ھاۋانتە ، ھەۋانتە .

ئاۋانتەچى - (كە .) ۱ - (نە .)
كەسىكى بە فز و فیل و كەلەك
دەست بە سەر مالى خەلكدا بگرى
:: ئاۋانتەچى ۋەك خۆى ھەرنابىتەو .
۲ - (صفا .) ھالى كاپراپەكى ئاۋا
:: توشى كاپراپەكى ئاۋانتەچى بۆين
دەپوتىست ھەلمان خەلەتتىنى .

ئاۋانى - [۱ - ئاۋا / ۱ + ئانى
/ ۲] ، (نە .) ، (سە .) تە : ۱ -
ئاۋەدانى .

ئاۋاپى - [پە : ئاپاتىھ] ، [۱ -
ئاۋا / ۱ + ۲ - ئى] ، (نە .) تە :
۱ - ئاۋەدانى / ۱ ، ۲ - تە : ۲ -
ئاۋەدانى ★ (بىك .) ئافاھى .

۱ - ئاۋبارە - [۱ - ئاۋ / ۱ +
بار + ۵ - ئە / ۱] ، (نە .)

پلۆسكىكى گەورەيە ، لە داريا تەنەكە و ئەو جۆرە شتانە دروست دەكرى ، بە سەر (شىو) يا شويىنىكى نرما كە كەوتبىتە نىو كىلگەوۋە زايەل دەكرى و ئاو لە بەرىكەوۋە دەباتە ئەو بەر بۆ كشت و كال . ★ قەمتەرە . تىب - (۱) ئەمەي لە سەرەوۋە باس كرا ، شكلى ئەم دوايانەي دروست كردنى (ئاوبارە) يە كە كەرەستەي نوئ پەيدا بوە ، دەشى لە زابردودا (شىو) يا شويىنە نرما كەيان بە پانايى پيوست پز كوردبىتەوۋە ، بە خۆل يا ئىشكە كەلەك دىوارىكيان ھەلچنى بى ، تا ھاتۆتە ئامستى زەوۋەكان و ئەو جار جۆگەيان بە سەردا كىشابى . (ب) ئەسلى كەرتى دوەمى ئەم ووشەيە (بارە) ش دۆزىي دەچىتى : يەكەميان ئەوۋەيە كە لە (قەرە) ي ئاويستايى بە مەعنای [شويىن ، جىگا] ۋەرگىرايى كە (وار) ئىستاش لە لەھجەي باكورىدا (تە : ژابا - ۲۹) و لە (ھەوار) ي ئاوەندىشدا بەم مەعنايە بەر چاو دەكەوئ . يا خۆ لە (فارە) ي ئاويستايى كە (بارە ، بارو) ي فارسى لى كەوتۆتەوۋە بە ماناي [دىوار ، قەلا] (تە : مەين . فەرھەنگ ، ج ۱ - ۵۱) و لە (دىوار) ي كوردىشدا دەبىندرى ، ئەگەر زاستى بۆ چۆبم ئەوا ماناي ووشەكە دەكاتە (دىواری ئاو ، جىگاي ئاو) . دوەمىشيان ئەوۋەيە كە كەرتى (بارە) لە ئەسلا (بوارە) بى و دەنگى (و) كەوتبى ، لەم

حالتەدا ماناي ووشەكە دەبىتە بواردنى ئاو ، پەزاندنەوۋەي ئاو . . .
۲- ئاوبارە - [۱] ، (نە) ،
 (سە) شىرەي گولان كە ھەنگ دەيگرى و دەيكا بە ھەنگوتىن . (تە : مە . ج ۱ - ۲۵) .

ئاوبردە - [۱ - ئاو/۱ + بردە (بردو)] ، (نە) ، كەسى يا شتى كە ئاو بردبىتى . ۲ - (مە) . مالى كە بە خۆزايى لە دەس چۆ بى .
ئاوبز - [۱ - ئاو/۱ + بز (بزىن)] ، (نە) ، ۱ - نەخۆشپەكە ، زستانان لە ئاوخواردنەوۋەي زۆر توشى مالات دى . ۲ - ئەو شويىنەي ئاوى لى ھەلدەبزن بۆ ئەوۋەي زەوانەي شويىنىكى ترى بكن كە مەبەستە . :: ئاوبزى ئاش . ئاوبزى جۆگە . ★ ئاوەشكىنە . ئاوەژنە .
ئاوبزبون - (مەست . لا) توشى نەخۆشى ئاوبزھاتن .

ئاوبەردانەوۋە - [۱ - ئاو/۱ + بەردانەوۋە] ، (مەست . مە) لە ئەستىل يا ھەر شويىنىكى تر ، كە ئاوى تىدا كۆبۆبىتەوۋە ، ئاو زەوانەي شويىنىكى دىكە كردن ، بۆ ھەر مەبەستى بى . :: ئاوەكەي بەردابۆوۋە و خۆي لەبن سىبەرەيكدا پالى لى دابۆوۋە ، ئەو ئاوە بەردەنەوۋە بۆ تۆتنەكان . ★ ئاوبەرەوۋەدان .
 // ئاوگرتن .

ئاوبەرە - ئەو مېش ھەنگوتىنانەي كاريان ئاوبردەنە لە كانىزا بۆ كۆمەلگاي ھەنگەكان (چ كندوى دەستكرد يا قەلشنە بەرد و دار و . . .) تىب - ئەو

بەشەى ھەنگ كە لە شوینی خۆى
وہزى دەكەوئى ئەوہندە بەرز
دەبیتەوہ كە كۆمەلگاكەى خۆيانى
لئىنەدئو نہبى ، جا ھەر بەو بەرزە
فرزى را لادىيى كورد دەيناسن و لە
ھاتۆچۆ كوردنیدا كۆمەلگای ھەنگى
كىوى پى دەدۆزنەوہ .

ئاوبەرەوهدان - (مصت . مت .)

تم : ئاوبەردانەوہ .

ئاوبەند - (ن .) نەخۆشیکە

تۆشى ئادەمیزاد دەبى : ئاو يا ھەر
تراوئىكى دیکە لە وورگدا
كۆدەبیتەوہ و دەبیتە ماہى ئەم
نەخۆشیتە ، نەخۆشەكە زۆر ئاو
دەخواتەوہ و تینوئیتى ناشكى ، زگى
دەئاوسى . ئەم دەردە گەلى جار
نەخۆشى دل يا جەرگیشى دەگەلە .
★ (م .) ئىسقاى .

ئاوپاچ - (ن .) ، (م .) تم :

ئاوپاش .

ئاوپاش - [۱ - ئاو / ۱ + پاش]

۱ - (ن .) ، (م .) دەفریکە بە
شكلى مەستینە ، بەلام گەورەترە و
زۆرتر ئاو دەبا ، ئەستورايى سەر و
بنى وەكو بەكە ، دۆ ھەنگلى ھەبە
بەکیان لە سەرەوہى و ئەوى تریان
لە لای پشەوہ بەرامبەر لۆلەكەى .
لۆلەى لە ئى ئافتاوە فرەوانترە و لە
ئاخريددا وەكو دەمى زورنا ئاوالە
دەبیتەوہ و پارچە تەنەكەيتكى
كون كونی لئى قايم دەكرى تا ئاو لەم
كونە پچكولانەى بیتە دەرەوہ ،
ناومال و ژورى پى ئاوپژىن دەكەن و
گول و باخچەى ناو مالىشى پى
ئاودەدەن ★ ئاوپاچ . ئاوپژىن .

تیب - بەشى دوەمى ئەم
ووشەبە (پاش) لە مەصدەرىكى
كون - كە شكلى ھەرە دوايى - پيش
ئەوہى بە جارێك لە بىر بچتەوہ ،
دەبى (پاشىن ، پاچىن) بى -
وەرگىراوہ و ریشەى مەصدەرەكە
لە چەند ووشەيتىدا بەر چار
دەكەوئى . لە زمانى فارسیدا دۆ
مەصدەرى (پاشیدن و پاچیدن) بە
مانای (بلاو كوردنەوہ ، وەشاندن)
ماوون . ۲ - (نفا .) كەسيتكى
وولات ئاو پژژىن دەكا .

□ « من ھەر جارۆكيش كيشك
خانەى تۆم »

« من ئاو پاش خاك ، ئاستانەى
تۆم »

(خانا - ۲۱۹)

ئاوپاشى - (حمص .) ، (سن .)

هو .) تم : ئاوپژژىن كردن .

□ « عەينەين ! وەئەسرتين ، ئاوپاشى
زاش ، كەر »

« نەك گەرد بنیشۆ ، وە گونای
دبەر »

(مەولەوئى : مەب - ۳۶)

ئاوپژژىن كردن - (مصت . مت .) ،

(م .) بە ئاوپاش يا ھەر ئامرازىكى
دیکە ، ئاو بە سەر بان و ھەوشە و
ناو ژور و باخچەوہ كردن . ★
ئاوپاشى ، ئاوشىن كردن .

ئاوپەز - [۱ - ئاو / ۱ + پەز

(پەزاندن)] ، (ن .) ، (سبە .)

تۆپە دارىكە ، ناوہ زاستەكەى كون
دەكرى و دەكوتریتە زاركى لای
خوارەوہى دۆلاش ، بۆ ئەوہى تەنگى
بكاتەوہ و ئاو لە كونەكەى را ، بە

تېنوايه تې . ۲ - (كى .) كارى
 ھاسان و بى ئەرک . :: جا ئو ھە چىھ ؟
 ھەر ئاوخواردنە ھە . پياو كوشتن و
 ئاوخواردنە ھە لە لا ۋەك يەكە . چ
 پياو بكوژن و چ ئاوخوئە ھە .

ئاوخواز - (صفا .) تم :
 ئاوكيش / ۲ .

ئاوخۆر - (نفا .) ئو كەسەي
 لە ھالى ئاوخواردنە ھەدايە يا تېنۆي
 بى و بىھوي ئاوخواتە ھە .
 □ « زەحمەت لە ئاوخۆر » لە
 شويئىكى خەلكى زۆر لى كۆبۆيئە ھە
 (ۋەك مزگەوت) يەكك ئاوخەگىزى و
 ئەم زستەيە دەلى ، تا ھەركەس
 تېنۆي بى داۋاي ئاوي لى بكا .

ئاوخۆرى - [۱ - ئا / ۱ + خۆر
 (خواردن) + ۲ - ئى] ، (نە .) ،
 (كئىر .) ۱ - دەفرىكى بلور يا
 گلئىنە يا ھەر شىئىكى ترە كە ئاوي
 پى بخورئە ھە ★ پەرداغ ،
 شەربە / ۲ ، گلاس ، لىوان . ۲ - (سە)
 تم : ئاوخۆرە .

ئاودادان - [۱ - ئا / ۱ + دا
 (پىب .) + دان (فە .)] ، (مە .)
 (لا .) ۱ - گىرنەبۆنى ئاوخە ھە ھوي و
 كانياۋانە ھە و خىرا چۆنەخوارى بە
 زەويتدا ، لەبەر فەلى زەوتى كە ئاوخە
 بە خۆيە ھە زاناگرى . ۲ - تم :
 ئاۋلىچۆن . ۳ - نەخۆشەيەكە ، تۆشى
 قول و قاچى و ولاغى بەرزە دەبى و
 جومگەي دەست و قاچيان دەئاۋسى و
 كە دەستى لىبەرى ۋەك ئاوي
 تىدەبى وايە .

ئاودار - (سە .) ۱ - شويئىكى
 ئاوي زۆر بى . :: شاربازىر وولاتىكى

تەۋۋىم تر لە بەزە بدات و خىرا ھە
 بىسۆزىئىتە ھە . ئاشىكى ئاوي زۆر
 بى پىۋىستى بەم ئامرازە نىە . ★
 زەمبۆرە .

ئاۋپەزىن - (سە .) ، (مە .)
 ھالى زەۋىيىكى كە داشتى نازەھەت
 بى ، بە زەھەت ئاوخە ھە . ★
 دزاۋ .

ئاۋتەزان / تزان - (مە .) لا .
 پىبۆنى دەم لە ئاوخە . تىب - بە دىئىنى
 كەسى كە شتى ترش بخوا يا باسى
 شتى ترش و چىشتى خۆش بكا ،
 (غوددە) كانى ئاوخە دەم داروژىن و
 ئاۋيان لى دەردەپەزى . :: ئو ھەندەي
 باسى مزوۋكە كە ھەرچى لە
 مەجلىسە كە بۆن دەمىان ئاوي تىزا .
ئاۋجىز - (نە .) ، (سە .) تم :
 ئاۋەدز .

ئاۋجۆ - [۱ - ئا / ۲ + جۆ] ،
 (نە .) ، (سە .) خواردنە ھەيىكى
 كەم ئالكوۋە ، ئەم زەمانە ھەمۆ كەسى
 ئاوي بىستە ھە و زۆر كەسىش
 خواردوۋانە ھە ★ ئابجۆ . بىرە .
 تىب - بۆ گرتنى ئەم خواردنە ھە ،
 جۆ لە ئاۋا دەخۆسىن تا چەكەرە
 دەكا و پاشان دەترشىن (تەخمىرى
 دەكەن) و ھەۋىنى بىرە كە گىيەكى
 بۆنخۆشەۋ لە چىكانى كوردستانىش
 ھەيە ، لى دەدەن و دەپالئون .
 ۲ - ۵۰ / ئالكوۋى تىدەيە و كەمىك
 گلىسرىن و ئەۋىترى غازى
 كاربونىك و ئاۋە .

ئاۋخانە - (نە .) تم : ئابخانە .
ئاۋخواردنە ھە - (مە .) لا .
 ۱ - خواردنە ھە ئاوخە شكاندى

ئاوداره . ۲- مېوه‌ی ته‌ز و تازه که
ئاوی زور هېښ :: به سې پرت‌ه‌قالان
په‌رداغی ئاویان نه‌بو . که چي کابراش
ده‌یکسوت زور ئاودارن .
۳- جه‌واهتراتی چاک و به‌ردی به
قیمت که بریق و باقی هېښ ::
ئهم یاقوته زور جوان و ئاوداره .
۴- زه‌نگی زه‌رقی و به‌رقی و به
وورشه‌وورش . ★ ۲- ئابداری .

ئاوداشتن - (مصت . مت .) ،
(مک .) تم : ۱- ئاودان/۲ :: هیشتا
له ئاوداشتن نه هاتونه‌وه .

ئاودامان - (صت .) کراس و
که‌وای دريژ که بگاته قولابه‌ی پي ،
زیاتر بو کراسی ژنانه به‌کاردیت .
:: کراسی ئاودامان .

ئاودان - [۱- ئاو/۱ + دان
(فع .)] ، (مصت . مت .) ئاو بو
مالات و به‌رزه وولاغ و ... بردن ،
یا بردنی ئه‌وان بو سه‌رچوم و
کانیاوان بو ئاوخواردنه‌وه ::
وولاغه‌کان ئاودهن تا بزوين . ●
« ده‌یباته سه‌رچومی و ئاوی‌نادا
ده‌یهینیتته‌وه » ، (کند .) فریوتی ده‌دا ،
فیلی لی‌ده‌کا . فیلباز و زرینکه .
۲- به‌ردانه‌وه‌ی ئاو بو سه‌ر
کشتوکال ، یا به‌ ئاوپاش و ئامرازی
تر ئاوکرده‌ ژیر درخت و گول و
ئهوچوره‌شخانه . کاریکی ئاودیر
ده‌یکا . :: له‌پیریوه باخچه‌که‌ت
ئاونه‌داوه . ئه‌وشو ئه‌ستیلکه‌ بگرن
به‌یانی ئه‌و په‌له‌توتنه ئاودهن .
شامراد دوینی بیستانی ئاوده‌دا .
★ ئاوداشتن . ۳- سه‌خت و زه‌ق
کردنی چه‌قو ، شمشیر ، کیرد ،

گاسن ، تیر . تیپ - ئامرازه‌که‌ له
کوره‌دا سوره‌ده‌که‌نه‌وه و پاشان
ده‌ئاوی هه‌لده‌کیشن . شمشیر و
خه‌نجر و ... بو ئه‌وه‌ی برتینیان
چانه‌بیتته‌وه له‌باتی ئاو ده‌ ژه‌هراویان
هه‌لکیشاوه .

ئاودانه‌وه - (مصت . لا .)
جیابونه‌وه‌ی ئاوی که له‌هه‌ندی
شت‌دا هه‌یه و کوبونه‌وه‌ی له
ده‌فره‌که‌ی شته‌که‌ی تیدایه .
:: ماستی‌مانگا ئاوده‌داته‌وه .

ئاودز - (نت .) شوینیک له
ده‌شت و کیو ، که ئاوی‌باران یا لافاو
دایدزایی . ★ ئاودزکه .

ئاودزکه - (نت .) تم : ئاودز .
ئاودز - ۱- (نت .) قه‌لشت و
کون و کاژیری که له شوینیک‌زا
ئاوی پیدا ده‌ربازبیت بو جیگایه‌کی‌تر .
□ « مه‌نفه‌ز و درز و ئاودزی ،
هه‌رچه‌ند »

« ده‌یگرم ده‌یکوتم به‌ده‌ست و
به‌پي »

(ره‌زا - ۵۲)
۲- (صت .) ، (سیم .) تم : ئاوه‌دز .
ئاودزکردن - [ئاودز/۲ +
کردن | ، (مصت . لا .) تم : ئاوه‌دز
کردن .

ئاوده‌ردان - [۱- ئاو/۱ +
ده‌ر + دان (فع .)] ۱- (مصت .
مت .) به‌تال کردنی ئاوی‌گول ،
ئه‌ستیل و چه‌وز یا هه‌رشوینیکی که
ئاوی تیدا کوبوبیتته‌وه و زاوه‌ستایی .
:: به‌دولچه ئاوی چه‌وزه‌که‌مان .
ده‌ردا . ۲- (مصت . لا .)
وه‌زۆکه‌وتن و په‌یدابونی ئاو له

دېمە كارى «

(حاجى)

ئاۋرىنگ - [۴] ، (نا .)

۱- برتسىكە و برتقى و باق .

۲- پزىشكى ئاگر . ۳- (مج.)

تۆزەيى و گۆزەگۆزى كەسى كە زقى

ھەلسا بى . ۴- ناۋە بۆ ئافرەتان .

★ ئاورىنگ .

ئاۋرىنگدان - (مصت. لا .) ،

(مك.) ۱- برتسىكانەۋە ، برتقىەدان

(شتىك) ۲- پزىشك لە ئاگر بۆنەۋە

(وەك : لە كاتى لىكدانى ئەستى و

بەرد .) ۳- (كذ.) تۆزەبۆن و پرتە و

بۆلە و ھەزەشە و گۆزەشە كردن .

:: جارى وازى لى بىنن تا سارد

دەبىتەۋە ، ھەر وا ئاورىنگان دەدا .

★ ئاورىنگدان .

ئاۋرە - [ئاور + ۵ - ئە / ۱] ،

(نە .) ، (مك .) تە : ئاگرە .

ئاۋرەگرە - [ئاور + ۳ - ئە / ۲ +

گر + ۵ - ئە / ۱] ، (نە .) ، (مك .)

تە : ئاگرەگرە .

ئاۋرى بن كا - (نە .)

تە : ئاگر (ئاگرى بن كا) . تىب - بەۋ

جۆرەى كە لەم قامۇسىدا

زەچاۋكراۋە ، دەبۆ ئەم ووشەيە لە

ژىز سەر ووشەى (ئاور) دا

بنۆسرى ، بەلام وەك ئاشكرايە ئەۋ

(بۆر = ضمة) ەى لە پاش دەنگى

(و) لە ئەسلى ووشەكەدا ھەيە ،

لە تەركىبدا لە ناۋ دەچى و شىۋەى

نۆستىنىشى دەگۆزى . جا بۆيە ئەم

ووشەيە كەوتۇتە ئىرە و ھەر

ووشەيىكى دىكەش لەم بابەتە ئاۋا

جى گۆزكى دەكات .

ماددەيەك ، كەخۆى ئاۋى تىدائى ،

بەلام بەرچاۋ نەكەۋى . :: ھەم

لەشى ئاۋى دەردابۆ .

ئاۋدەست - (نە .) ، (مك .)

تە : ئابخانە .

ئاۋدەستخانە - (نە .) ، تە :

ئابخانە .

ئاۋدەلېن - [۱ - ئاۋ / ۱ + دەلېن

(دەلاندن)] (ستە .) (مك .) ھالى

گۆل و ئەستىلىكى لەزەۋى خىسك و

سىستدا دروست كرابن و ئاۋ

دابەن .

ئاۋدەنگ - [۲ - ئاۋ + دەنگ] ،

(ستە .) پىۋەندى دۆ يا چەندكەسى

كە بەزىگادادەزۆن يا لەجىگايەك

دانىشتىن و قىسەبەكەن ، ۋەزەزى

يەكتىرى بشكىن . ★ ھاۋدەم .

ھاۋدەنگ . ھەمدەم .

ئاۋدەنگى - (حصۋ .)

۱- ئاۋالەتى زىكا و دانىشتىن ::

ھەمەش دەگەل خۆتان بەرن

ھەرباشە بۆ ئاۋدەنگى . ۲- (كذ .)

كەسىكى ھەر كەلكى ئەۋەى ھەبى كە

قىسە دەگەل پىاۋ بكا و نەيەلى لەبەر

تەنىيى و ۋەزەزىبى . :: ھەرۋەك

تەنىابم واپۆ ، ھەمە ھەر ئاۋدەنگى

بۆ . ★ ھاۋدەنگى .

ئاۋدېر - (نفا . ، صفا .)

كەسىكى كشتوكال ئاۋدەدا ،

ئەۋكەسەى ئاۋ بەردەداتەۋە بۆسەر

دەغلۋدان و بە پىمەزە خەرىكى

دەبى تا بە ھەمۆ لايەكى زابگەيەنى .

□ « جەببارى بى فتورى ، سولتانى

بى قسورى »

« زەزاقى مارومورى ، ئاۋدېرى

ئاۋرى سۆر - (ن. ت.) ، (م. ك.)

۱- پۆلىۋى ئاگر كە ئەۋەندە
گەشايىتەۋە ھىچ سەرەبزۆت يا
خەلىۋى تىدا نەمايىتەۋە .
۲- (ك. ن.) بەلای گەرە . :: ئاۋرى
سۆر بىن خۆى تىداۋى .

ئاۋرىش - [پ. : ئەپەرىشوم] ،
(نا.) لىكاۋى كرمىكە ، ناۋى كرمى
ئاۋرىشمە ، ۋەكۆ ھەۋداى زۆر
بارىك و برىسكەدار لە دەمى دىتە
دەر و قوزاخەيىكى درىزۆكەى
(شىكلى لە بەزۆ دەچى) لە دەۋرى
خۆى بىن دەتەنى و دەيكاتە ھىلانە
تا سەرى وىك دىتەۋە و كۈنى لى
دەبىزى ، تىدا دەمىرى . ئەم
قوزاخانە دەخەنە ناۋى لە كۆل و
ھەۋداكانى لىك جودادەكەنەۋە و
دەبىزىس . دەكرى بە قوماش بۆ
پۆشتەمەنى و كەلۈپەلى تىرى
پىۋانە و ژنانە . لە زۆر جىگەى
دنيا ئەم كرمە بەخىو دەكەن
خواردنى گەلای دارتىۋە .
★ ئارمىش . ھەرمىش .
ھەۋرىشم . (ب. ك.) ھەفرمش .
ھى : ئاۋەزىس . ئاۋرىشمى خاۋ -
(ن. ت.) ئاۋرىشمى نەزىراۋ ، بۆ
چىتىن و تەنىنى ھەندى پارچەى
تايىبەتى (ھەۋرى ، سركەيى) يا
نەخشاندنى تەكەلىۋى زىتى
ئەسپ و ئەۋ جۆرە شتانە
بەكاردىت .

ئاۋرىشم دۆز - ۱ - (ن. ت.)
ھەرشىكى بە ئاۋرىشم نەخشى لە
سەر كرابى . ۲ - (ص. ت.)
حالتى ھەرشى كە بە ئاۋرىشم

نەخشىنرابى . □ « ۋەستى
سەراجىم لە بۆيىن ، تەكەلىۋى
ئاۋرىشم دۆزىم بۆ پىك بىتىن . »
(تحفە : ج ۲ - ۱۶۵) . ۳ - (ص. ف.)
كەسىكى بە ئاۋرىشم چىتان
دەنەخشىنى . :: ۋەستا سەبىدى
ئاۋرىشم دۆز .

ئاۋرىنگ - (نا.) تە : ئاۋرىنگ .
ئاۋرىنگدان - (م. ص. ت.) تە :
ئاۋرىنگدان .

ئاۋرىژاندن - (م. ص. ت.)
۱- بەتال كەردنى ئاۋىكى لە كۆزە و
... دايە و بە ھەرزىدا
بلاۋكەردنەۋەى . :: ئەۋ ھەمۆ ئاۋە
چىە ژژاندوتانە . ۋوشىار بە
ئاۋەكە نەزىنى . ۲ - (ك. ن.)
ئىشىك يا زى و شوپىنىك كەردن بە
باۋ ، داب و دەستۇر داخسىن ،
داھىنانى بىدەتەك . :: ئاۋىكى
ۋاى نەزژاندۋە خوشەۋە بى .
ئاۋىكى خراپىان ژژاندۋە .

« بىفایدەيە مەنى من ئىستاكە
لە گرىان »
« بۆ عاشقى بىچارە زۆ ئەم
ئاۋە ژژاۋە »

(نالى : گە - ۷۱)
تېب - ئەم ۋوشەيە زىاتىر بۆ
لانى خراپە و لۆمە و سەركۈنە
كەلكى لىۋەردەگىرى . ★ ئاۋرىشتىن .
ئاۋرىشتىن - (م. ص. ت.) تە :
ئاۋرىژاندن/ ۱ و ۲ .

ئاۋرىشېن كەردن - (م. ص. ت.) ،
(سىم.) تە : ئاۋرىشېن كەردن .
ئاۋرىشېنكەرە - [۱ - ئاۋ/ ۱ +
زۆشېن + كەر + ۵ - ئە/ ۱] ،

چوارهمی سالی فەزەنگی، دەکەوێتە
نیوان مارت و مایس ، ۳۱ رۆژه .
★ نیشان .

ناوزان - (مص . لا .) تم :
ناوزیان (تم : خا . ج ۱ - ۶۳)

۱- ناوزهنگی - [؟] ، (ن .) ،
(م .) تم : ناویڵکه :: له ناوزهنگیان
دایه . ★ ناوزینگ ، ئاوهزینگ .

۲- ناوزهنگی - [۲ - ئا] زهنگ

+ ۲ - ئی] ، (ن .) ئالفهییکی
معهدهنه به هۆی (لوقمه) وه بهو
لاولای زینی ئهسپدا شوژ دهبیتهوه و
تانیزیکی بهرزگی وولاغ دیت ، له
کاتی سوار بونا، قاجی دهخهنه سهر و
خوهه لداوینه سهر خانهی زین ،
باشس سواربۆنیش سوار لاقی تی
دهکا و بو لیخورینی وولاغیش به
کاری دینی . ★ زکیف . زهنگو
(بک .) . ووزهنگی . تیبه - (زهنگ)
که له تهرکیبی ئهم ووشهیهدا
دهبیتنین، له ووشه (زهنگال) یشدا
ههیه ، ههر (زهنگ) ی پههلهوتیه
که مانای پۆز و بهلهکه (تم : د .
فرهوشی : فرههنگی پههلهوتی -
۵۰۹) .

ناوزهنگی پیداهینان - (مص .
مت .) تم : ناوزهنگی لیدان .

ناوزهنگی تیتهقاندن - (مص .
مت .) تم : ناوزهنگی لیدان

ناوزهنگی تهقین - (بنه .) تم :
ناوزهنگی کوت .

ناوزهنگی دار - (صه .) حالی
قاجی پشت زهق و دهرپهاریو ، قاجی
که پشتی له قاجی ئاسایج زورتر
بهرز بێ ، قاجی کهوانی .

(ن .) ، (سنه .) تم : ناوژۆنکه ره .

ناوژۆ - [۱ - ئاو] + ژۆ ،
(ن .) تم : ئابژۆ .

ناوژۆبردن - (مصه . مه .) تم :
ئابژۆبردن .

ناوژۆچۆن (مصه . لا .) تم :
ئابژۆچۆن .

ناوژۆنکه ره - [۱ - ئاو] +
ژۆن + کهر + ه - ئه / ۱] ، (ن .)
گیانداریکی پچۆکه ، لهشی به
ئهندازهی دهنگه جۆییکه یا تۆژی
گهورهتر ، چهند قاجی درێژی ههیه،
له ههندی کانیواندا دهبیندرێ ،
ههمیشه به سهر ئاوهوهیه و زۆر
خیرا دهجۆلیتهوه . گویا خلت و
خال و لیتیهی ئاو دهخوا و کانیاوێکی
ئهو گیاندارهی تیدابی ئاوهکهی
ههمیشه ژۆن دهبی و لای خهلك
پهسنده . ★ ناوژۆشنکه ره .

ناوژۆژ / گه - [۱ - ئاو] +
ژۆژ + گه = جی] ، (ن .) ، (سنه .)
تم : ئاوهژۆ / ۱ .

ناوژۆش - [۲ - ئاو] + ژۆش
(= ریش)] ، (ن .) ، (مکه .) تم :
ناوژۆش بۆن . تیبه - ئهم ووشهیه
به تهنیایج ده کار ناکرێ، له فارسیدا
(هم ریش) ئاوالزاوايه .

ناوژۆش بۆن - (مصه . مه .)
کتوپژ پهلاماری کهسیک دان ،
پژیتداکردن و چنگ لی قایم کردنی
(به جۆری که زیشیان تیکبئالقی !)
:: ههر له دۆرهوه ناوژۆشیم بۆ (بۆ
به هاوژۆشیم) .

ناوژۆیل - [= فەزەنگی :
نافریل] ، (نا .) ، (کثیر .) مانگی

ئاۋزەنگى داگرتن - (مصت. لا.)،

(كند.) پى داگرتن لە سەر قىسەى خو ، پى لى دەكەوش كردن ، پى لى دەپىسۆلى كردن (لە كەسى ... بۆ كارى) ، ئىسرائر كردن . :: ئاۋزەنگى داگرت تا پارەكەى لى نەستاند وازى نەھىنا . ★ سىم چەقاندن . تىب - قورسايى خستەسەر ئاۋزەنگى (داگرتى) بۆ وەستاندى وەلاغە ، ئاشكرايە كە وولاغ وەستا، سوارىش ھەر وەستاۋە ، بە سوارى وەستان نىشانەى بە پەلە بۆنە كە دەپى مەبەستەكەى زۆ جى بەجى بىكرى ، جا بۆيە ئەم (كىنايە) لە زمانى كوردىدا پەيدا بۈە .

ئاۋزەنگى كوت - [ئاۋزەنگى +

كوت (كوتان)] ، (بنت.) ۱ - جۆرىك لىخوزىنى وەلاغە كە ھەر خىرا خىرا ئاۋزەنگى لى بىدرى بۆ ئەۋەى رانەۋەستى . ۲ - (كند.) خىرايى . :: ئاۋزەنگى كوت خۆيان گەياندە سەنگەرەكان . ★ چوارنالە . ركىف كوت .

ئاۋزەنگى لىدان - (مصت. مە .)

۱ - بە كار ھىنانى ئاۋزەنگى بۆ خىرا لىخوزىنى وولاغ . :: كۆزە ئاۋزەنگى لىدە با بۆۋا . ۲ - (كند.) خىرا رۆيىشتن . ★ ئاۋزەنگى پىدا ھىنان ، ئاۋزەنگى تى تەقاندن . ركىف لىدان . **ئاۋزىنگ - [؟] ، (نە .) تە :** ئاۋىلكە .

ئاۋساگ - (نمف . لە : ئاۋسان)

تە : ئاۋساۋ .

ئاۋسان - (مص . لا .)

بەرزبۆنەۋە و ھەلمسانى شوئىنىكى

لەشى ئادەمىزاد يا گياندارىكى تر ، لەبەر نەخۇشى ، يان ھەر ھۆبەكى دىكە . :: ھىندەى ئاۋ خواردۆتەۋە زگى ئاۋساۋە . بزنىك لەۋ دەشتە مندار بىۋە ئاۋسابۆ ، نەخۇشى گورچىلە ، لەش دەئاۋسىنى . ★ ئاماسان . ئاماسيان . ئاۋوسيان . ئەستۆربۆن . باكردن . پەنمىن . ھەلامسان . ھەلمسان . ھىس : ئاۋوس .

ئاۋساندىن - (مص . مە .) بۆنە

ھۆى باكردن و ئەستۆربۆن .

ئاۋساۋ - (نمف . لە : ئاۋسان)

لەشى ئادەمىزاد يا گياندارىكى تر (ھەمۆى يا شوئىنىكى) كە ئەستۆر بۆبى . :: ئەۋە چاۋوت بۆ ئاۋساۋە ! ★ ئاماسياگ . ئاۋساگ . ئاۋوسياگ پەنماۋ . ھەلمساۋ .

ئاۋساۋى - (حمص .) ئەنجامى

ئەستۆربۆن . :: ئاۋساۋىيەكەى ھىشتا نەئىشتۆتەۋە .

ئاۋسى - [۲ - ئاۋ + سى

(نىسى)] تە : دراۋسى .

ئاۋشار - [۱ - ئاۋ + شار

(ند.) [، (نە.) ۱ - ئەۋ شوئىنەيە كە ئاۋى چەم و رۆباران ، لەبەر زىزا رژد و بە خور دەژژىنە خوار ، ھەلدىرانى ئاۋ لە شوئىنىكى بەرز و رژدەۋە . :: ئاۋشارى بىخال لە كوردستانە . ئاۋشارى ھەرە گەۋرەى دنيا ، نياگازايە . ★ ئابشار . بافل . (بك .) تافگە . تاف . تافگە . قەلبەزە . تىب - ئەم ووشەيە مردۆخ نۆستىۋىە و لە (آبشار) ى فارسىزا شىۋەى كوردى دراۋەتى ، ئەۋ

ھاوتايانەي كە بۆي نۆسراوون
ھەمۆي بۆ ئەم مەبەستە بە كار دىن
كە ئاوشار پېشانى دەدا ، بەلام
شەرت نىە ئاوشارى (نياگازا) و
(بېخال) بن .

ئاوشكان - (مصت . لا .) كەلەبەر
كەوتنە ئەو جۆگەيەي كە ئاوي
پېدا بەر دراوۋتەوۋە سەر كشتوكال و
زۆيشتىنى ئاۋەكە بەلايىكى ترا . ::
كۆزە بە سەر ئەم جۆگەيە دابزۆ بزائە
ئاۋەكە لە كويى شكاۋە .

ئاوشكاندن - (مصت . مت .)
لادانى ئاويى كە بەردرايىتەوۋە بۆ سەر
كشتوكال ، بۆ لايەكى دىكە .

ئاوشىنگ - [؟] ، (صت .)
حالتى وەشتىرھاتنەوۋەي مەزىيا
بزىن . . . كە بېچۆي مردبى و شىرى
ئىشكى كردبى .

ئاوفروش - (نفا .) كەسىكى
لە ئاوبازار و كۆچەو خەيابان و . . . دا
ئاۋبە خەلك دەفروشى .
□ « پياۋيكي ئاوفروش لە شارى
(غەزنى) يدا ئاۋ فروشى دەكرد . »
(تحفه : ج ۱ - ۱۸۵) .

ئاوفروشى - (حمص .) كارى
كەسىكى ئاۋ دەفروشى .

ئاوقە - [۲ - ئاۋ + قە (قەد)] ،
(ن .) بەلامار . ئاورىش . تىب -
ئەم ووشەيە فەرقى دەگەل (ئاورىش)
لەوۋەدايە كە لەويدا (ريش) دەبىتە
يەك و لىرەدا (قەد) ، بۆيە بەلامارەكە
بە گوزترە ★ (س .) ئەوقە .

ئاوقەبۆن - (مصت . لا .)
بەلاماردانى كەسى ، چىنگ لى قايم
كردنى بە جۆرىكى وەكۆ يەك كەس

بىنە بەر چاۋان .

۱ - ئاۋكردن - (مصت . مت .)
رشاندى ئاۋ لە ھەندى شت (نان ،
تۆتن ، . . .) بۆ ئەرم بۆنەوۋە و خاۋ
بۆنەوۋەيان . :: نائەكە ئاۋكە و
دايپۆشە ، تۆتنە كەيان ئاۋكردوۋە
ئىمشەو دايدەگرن .

۲ - ئاۋكردن - (مصت . لا .)
۱ - پەيداۋونى زىچكاۋ لە كۋان و
برىناندا . ۲ - فرمىسك كردنى چاۋ
لەبەر نەخۆشى يا ھۆي تر ،
بە جۆرى كە ھەر لە چاۋا قەتس
بمىنى و وەك فرمىسكى گريان بە
زۆمەتا نەيەتە خوار .

ئاوكيشى - ۱ - (نفا .) ئەو
كەسەي لە چەم و زۆباران ، بە كرى
ئاۋ بۆ مالان دەبا . كەسىكى پىشەي .
ئاوكيشى بى . ۲ - (صت .)
خواردەمەنى و چىشتىكى پاش
خواردنى پياۋ زۆ زۆ تونى بى و ھەز
لە ئاۋ خواردنەوۋە بكا . :: پەنير
ئاوكيشە . كفتە ئاۋ كىشتەرە .
ھەمۆ چىشتىكى سويىر ئاۋكيشە .
★ ئاۋخواز .

ئاوكيشان - (مصت . مت .)
گواستەوۋەي ئاۋ لە چەم و زۆبار و
كانياۋان ، بە دەفر بۆ مالان .

ئاوكيشى - (حمص .) كار و
پىشەيىكى ئاوكيش ئەنجامى دەدا .
:: پۆرە فاتم ژنىكى ئازايە ، ئەو
مندالانەي ھەمۆ بە ئاوكيشى مالان
پىگەياندوۋە .

□ « ئەر ماچى ھەم ناخاس ھەم
نائىخلاسم »

« خۆ پەي ئاوكيشى مەتبەخت

خاسم

(خانا - ۵۸۷)

ئاوگرتن - (مصت . مت .)

كۆكردنەۋەي ئاۋ لە ئەستىل و گولدا ، بۆ ئەۋەي زۆر بىي و كشتوكالى پى بدىرن . يا بۆ ھەر مەبەستىكى تر . :: ئاۋەكەمان گرتەۋە ، ئىمشەۋ تۆتنەكە دەدىرىن . // ئاۋبەردانەۋە . ۲- گۈشتىنى ھەندى مېۋەي ئاۋدار (ترى ، پزەقال ، ھەنار ...) و جياكردنەۋەي ئاۋەكەيان بۆ خواردنەۋە .

ئاوگرتنەۋە - (مصت . مت .)

بەرى جارى بۆنى ئاۋگرتن ، پاش ئەۋەي كە بەردرايىتەۋە بۆ سەر شويىنىك .

ئاۋگەردان - [۱- ئاۋ/۱ +

گەردان] ، (نت .) كەۋچكىكى مى (يا ھەر مەعدەنىكى تر) گەۋرەيە ، بە ئەندازەي جامىك ، دەسكىكى درىژى ھەيە . ئاۋ با شتى ترى پى لە مەنجەلى گەۋرەۋە ھەلدىنجن . بۆ شىو و كول و چىشت لىنانى زۆر بەكەلك دىت . ★ (سە .) كەۋجىز .

ئاۋگىر - (نت .) ئەۋكەسەي لە

ھەمام خزمەتى خەلكى دەكا ، ژن پى يا پىاۋ .

ئاۋلەمە - [؟] ، (نت .) ،

(سە) ۱- مندال ، كە ھىشتا لە زگى دايكى دا پى و گىانى ۋەبەر نەھاتىي ، (عا .) جنين . ۲- مندالى لە بارچۆ ، مندالى كە لە خۆيەۋە ، يا بە ھۆي داۋ و دەرمان و شتى تر بە مردۆي

لە زگى ئافرەت بىتە دەر . ۳- بەرخو كارىلەي ۋە زوح نەھاتو ، كە پاش سەر بۆتىنى مەز و بزن ، لە زگى دايكىيان دەيانھىننە دەر . ★ نەبەكام .

ئاۋلىچۆن - [۱- ئاۋ/۱ + لى

(لە + ي) + چۆن] ، (مصت . لا .) بەند نەبۆنى ئاۋ بە دەفرانەۋە . :: ئافتاۋەكە ئاۋى لىدەچى بىبەن لە حىمى كەن . گۈزەكە ئاۋى لىدەچۆ پنجمان كرد .

ئاۋلاۋى - [ئاۋلە/۱ + ۲ -

ئاۋى] ، (صت .) كەسىكە ئاۋلەي دەردابى و چاك بۆيىتەۋە و شويىنى پۆرگەكانى بە دەم و چاۋ يا جىگاي ترى لەشىۋە مابى . ★ كۈنج . گروى .

ئاۋلە - (نا .) ۱- نەخۆشىيەكە

زىاتر مندال دەيگرن ، تەشەنە دەكا و يەك لە يەكى دەگرنەۋە . تىب - ئەم نەخۆشىيە بە ھۆي (فىزۆس) يكى تايبەتچ پەيدا دەبىي ، نىشانەكانى ئەۋەيەكە لە پىشدا تايەكى قورس لەشى پىاۋ دادەگروى و تىغەرەي پىشت ژان دەكا ، پاشان ھەمۆ لەش يا ھەندى جىگاي پۆرگى پچۆك (ئاۋلە) دەردەدا كە زىچكاۋيان تىدايە . نەخۆشسىكى گران و كوشندەيە و ھەر لە صەت كەس كە دەيگرن پازدەيان مەترسى مردنيان لىدەگروى . لە ھالى چاك بۆنەۋەش دا ، گەلى جار شويىنى پۆرگەكان كە ئىشك دەبن بە چالى دەمىننەۋە و پىاۋ گروى دەكا . بۆ پىشگرتن بەم نەخۆشىيە ، ئىستا ماكى (واكسىن) //

لقاح) تايىبەتچ ھەيە ، منال و گەورەي پىدەكوتن . پىش ئەوھى ئەم دەرمانە تازەيە لە كوردستان بلاق بىتتەوھ ، زىچكاۋى پۆرگى ئاۋلەيان كۆدەكردەوھ و بە نۆكى نەشتەر جىگايەكى لەش (زياتر باسك و قۆل)يان دەزۆشانە و لەم زىچكاۋەيان تىدەكرد . گا و مەز و بزى و ھەندىك بالندەش تۆشى ئەم نەخۆشىيە دەبن **★ خرويكە ، خرويلكە . (بك .) :** خروكە ، خورى ، خوريك . ۳- ئەو پۆرگانەي ئىنسانى كە تۆشى نەخۆشى خوريكە دەبى، دەرى دەدا . ھەولە ، ھاۋلە . ۳- پۆرگىكە لەئەنجامى بەپىزۆيشىنى زۆر ، لەبەرى پى و يا لەبەر سۆتانى لەش بە ئاۋى لەكۆل و ئاۋور لەشۈينە سۆتاۋەكە ، پەيدا دەبى و ئەگەر دزا ئاۋى لىدى .

□ « لەب وەتەماي دل چەند ھەسرەتش بەرد »
« پىش ئاۋلە كەرد ، فرسەتش ناوەرد »

(مەولەۋى : مەك - ۱۵۷)
★ بلۆق . تلۆق . گوزاۋلە .

ئاۋلەدەردان - [ئاۋلە/۱ + دەردان] دەرھاتنى پۆرگى خرويكە لە لەشى كەسى . :: ئەم منالە بەستەزمانە ئەوئەندەي ئاۋلە دەرداۋە ھەر چاۋى بە دەرەوھ ماۋە .

ئاۋلەكوت - [ئاۋلە/۱ + كوت] ، (صفا . ، نفا .) ئەو كەسەي پىشەي ئەوھەيە ماكى دزى ئاۋلە لەخەلك دەدا :: مەمەندى ئاۋلەكوت چۆتە شار ماكى ئاۋلە بىنى ،

(صفا .) . ئاۋلەكوتىكىمان دەسكەوتايە مندالەكانمان دەكوتا ، (نفا .) .

ئاۋلەكوتان - [ئاۋلە/۱ + كوتان] ، (مصت . لا . و مت .) بەكارھىننى ماكى دزى ئاۋلە بۆ ئەوھى مندال يا گەورە تۆشى ئەم نەخۆشىيە نەبن . :: شىركۆ ئاۋلەي كوتاۋە باسكى ئاۋساۋە (لا .) . لە شارەوھ ھاتۆن ئاۋلە دەكوتن (مت .) . تىب - ۱) بە دەمى نەشتەر ، يا تىغىكى تايىبەتچ جىگايىكى لەش (زياتر باسك و قۆل ، ھەندى جارپش زان) چىغ دەكەن و ماكەكەي تىدەكەن . ب) ئەم مەصدەرە ئەغلەب كورت دەكرىتەوھ و تەنيا (كوتان) مەبەستەكە دەگەيتىنى :: خۆي كوتاۋە . مندالەكان دەكوتن .

ئاۋمالك - [۱- ئاۋ/۱ + مال (مالىن) + لك] ، (ن .) ۱- ھەر شتىكى ئاۋ لە شوينىكەوھ ھىنايىتە شوينىكى تر . ۲- پۆش و پەلاش و كوتەرەدار و لق و پۆپى داران كە پاش نىشتەوھى لافاۋى بەھاران لە بەستىنى چۆمان بە جى دەمىنى . **★ ئاۋمالە .**

ئاۋمالە - [۱- ئاۋ/۱ + مال + ۵ - ئە/۱] ، (ن .) ، (س .) تە : ئاۋمالك .

ئاۋنە - [۱- ئاۋ/۱ + نە (= نەي - قامىش)] ، (ن .) ، (س .) ئامرازيكە وەكۆ دارجگەرە وايە سەرىكى دەخرىتە كونى (دارى نىرگەلە) و سەرەكەي تىشى دەچىتە ناۋ شوشەي ئاۋەكە ،

دۆكەلى تەماكو زادە كىشىتە ناو ئاو
لەویشزا دەچى بۆ دەمى
نیرگەلە كىش . ★ (مكا) میتلاو .

ئاووتتاو - (ن . ت .) ، (س . ن .)

تە : ئابوتاب .

ئاوودۆ - (ن . ت .) دۆيە ، كە بۆ

ئەوہى سارد بېي يا ئەگەر خەست
بۆيىتەوہ ، ئاوى تېكەل دەكەن .

ئاوور - (نا .) ، (مكا) تە :

ئاگر .

ئاوورپەرست - (نفا .) تە :

ئاتەشپەرست .

ئاوورپەرستى - (حمص .) تە :

ئاگرپەرستى .

ئاوورتىبەربۆن - (مصت . لا .)

تە : ئاگر تېچۆن .

ئاوورتىبەردان - (مصت . مت .)

تە : ئاگر تىبەردان .

ئاوورجا - [ئاوور + جا (جى)] ،

(ن . ت .) تە : ۱ - ئاگردان / ۱

□ « واتش ئاوورجاي نىشاتش
كامەن »

« عەزمش سەير كام جاگە و

مەقامەن »

(خانا - ۵۹) .

ئاوورخانە - (ن . ت .) ، (مكا)

۱ - تە : ئاتەشخانە / ۲ ، ۲ - تە :

ئاتەشخان ، ۳ - تە : ئاگرخانە / ۱ .

ئاووردۆ - [ئاوور + دۆ] ،

(ن . ت .) ، (مكا) سۆتەمەنچ كە لە

كوردستان باو بوہ ، تەندۆرى

پىداخەن يا ئاورى پىبكەنەوہ

(چرپى ، تەپالە ، پشكەل ، ...) .

★ (بكا) ئاردۆ (تە : ژابا - ۴ ،

كە - ۴۸) .

ئاووركدنەوہ - (مصت . مت .)

تە : ئاگركدنەوہ .

ئاوورگە - [ئاوور + گە (=

گا)] ، (ن . ت .) ، (مكا) ۱ - شوپىنىكى

تايپەتپە لەمالان ئاگرى تپدا

دەكەنەوہ چىشتى لەسەر لىدەنپن .

تپ - لە سۆچىكى ئاشپەزخانە لە

سى لاوہ بەخشت يا بەرد بە

بەرزايى ۳۰/۲۰ سانتىمەتر

دېتوارۆكەبەك دروستدەكەن ،

مەنجەل يا دىزەي دەخرىتە سەر و

لە ژىرەوہ بە دار يا ھەر سۆتەمەنىكى

تر ئاگر دەكەنەوہ ، دۆكەلكىشى

لەسەربانى خانۆ دەرەچى . ۲ -

تە : ۱ - ئاگردان / ۱ .

ئاووز - [۴] ، (نا .) وەرگىزانی

سەر بە خىرايى ، بۆ تەماشای

كەسىك يا شتىك . :: « ئاووزىكى

پاشەوہ » كىتپىكى مېژۆي كوردە ،

حوزنى موکوريانچ دایناوہ .

ئاووزدانەوہ - (مصت . لا .) بە

خىرايى سەر بۆ لای تەنىشت يا

پشتى خو ، وەرچەرخاندن و

تەماشاكردن . :: تا ئاووزم دایەوہ

خۆي وون كورد . بە لاماندا تپپەزى

ھەر ئاووزىشى نەدایەوہ .

ئاووزلىدانەوہ - (مصت . مت .) ،

(ك . ن .) ۱ - چاوەدېرى كوردنى كەسى ،

بە تەنگ كەسىكەوہ بۆن : ۲ - بە

لوتف بۆن لەگەل كەسى ★

ئاووزویدان .

ئاووزویدان - (مصت . مت .) ،

(ك . ن .) ، (مەنگوزايەتى) تە :

ئاووزلىدانەوہ .

ئاووزياگە - (صفا .) ، (س . ن .)

۱- پیگه‌یشتو (له باری له‌ش و نه‌ندامه‌وه) :: مناله‌که ئاووزیاگه .
 ۲- تیگه‌یشتو (عه‌قلی به‌شت ده‌شکی) ۳- به توانست (توانای کردنی کاریکی هه‌یه) . تیبه - ئهم ووشه‌یه ته‌نیا مردوخ نۆستیویه و هه‌ر چه‌ند له شکلی (نمف.) دایه وه‌کو : هه‌لگیریاگ ، کریاگ ئاووسیاگ... به‌لام ئهو مه‌عنایانه‌ی مردوخ بۆی داناوه (تم : ج ۱ - ۳۰/۳۱) وای لیکردم به (صفا.) ی بزانه‌م .

ئاووس - [ست : ئه‌پوته‌ره ، په : ئاپوسته‌ن] ، (صد.) ۱- ژن که مندالی له‌زگی دایه‌ . ★ دۆ گیان . زگ‌پز . (عا.) حامله . ۲- مێینه‌ی گیانداران (ئه‌وانه‌ی به‌چکه‌ی خۆیان به‌شیری مه‌مکیان به‌خێو ده‌که‌ن) ، کاتی به‌چکه‌که‌یان له‌ سکدایه . :: ماینه‌که‌ که‌وت مانگ ئاوسه . مه‌زه‌که‌ هه‌راش ئاوسه . ۳- حالی دار و دره‌خت ، وه‌ختی بۆژانه‌وه و گوپکه‌ ده‌رکردن ، گه‌لا ده‌رکردن و گه‌شانه‌وه‌یان :: داراوسان (مانگ) ۴- (کذ.) ۱ ، (حاله‌تی تو‌ژه‌یی و رقی زۆر که‌سه‌ی له‌شتی یا له‌ یه‌کیکی هه‌لگرتبی :: وه‌خته ئاووس بی له‌ داخی ئهم هه‌تیوه . ب) حاله‌تی به‌غیلی‌بردن به‌ که‌سه‌ی له‌به‌ر هه‌ر هۆیه‌ک بی . :: ئه‌وه‌ بۆچی ده‌له‌ی له ... ئاوسن .

ئاووس‌بۆن - (مصت. لا.) ، ۱- زگ‌پز‌بۆنی مێینه‌ی ئاده‌میزاد و گیاندارانی مه‌مکدار ، گورانی (نطفه) له‌ مندال‌دانیا‌ندا . ۲ -

هاتنه‌سه‌ر پشکۆتن و گه‌لا ده‌رکردنی دارو دره‌خت . ۳- (کذ.) تو‌ره‌بۆن ، رقی هه‌لستان (له‌ که‌سه‌ی ، له‌ شتی) ، به‌غیلی‌بردن (به‌ که‌سه‌ی) .

ئاووس‌کردن - (مصت. مت.) ۱- زگ‌پز‌کردن ۲- تو‌ره‌کردن . تیبه - که‌مه‌کارده‌کری .
ئاووسیاگ - (نمف. : ئاووسیان) تم : ئاوساو .

ئاووسیان - (مص. لا.) تم : ئاوسان .

ئاووگل - (نذ.) ، (کذ.) ، (ئه‌جه‌ل ، مه‌رگ . ب) ئه‌وشوینه‌ی پیاوی لی‌ده‌مزی . ئه‌وشوینه‌ی لی‌ی ده‌نیژری . :: ئاو و گل‌نالی بردۆته ئه‌سته‌مبۆل . ئاو و گل هینابۆی . که‌س نازانی ئاو و گلی کوئی به‌نسیب ده‌بی .

ئاووگۆشت - (نذ.) ، (کئیر.) چیشتیکی شله‌ی گۆشته ، له‌تکه‌نۆکی تیده‌کری و نانی تیدگوشری . چه‌ند جۆری هه‌یه ★ شۆرباو گۆشت ، گۆشتاو .

۱- ئاوونگ - (نا.) دلۆپه ئاوێکه‌ شه‌وی به‌هاران ، له‌ به‌ره‌به‌یانا ده‌نیشتیه‌ سه‌ر گزوغیا و هه‌رشتیکی تر که‌ له‌به‌ر هه‌وای ئازاد داندراپی .

□ « له‌ب پز له‌ ته‌به‌سسوم به‌ نه‌سیمیکی به‌هاران »
 « ئاوونگی به‌یانانی بنیشی له‌ که‌ناران »

(ئه‌ده‌ب : گه‌ - ۴۴)
 ★ خوناو . شه‌ونم . (سذ.) قه‌راو .
۲- ئاوونگ - [ست : هافه‌نه ،

پە : ھافەن [، (نا .) دەفرىكە لە
(زەرد) دروستدەكرى و لەمالان ،
داۋودەرمان ، قاۋە ، ئالەت ... و
جۆرە شتانەى تىدادەكوتىن ★
دەسكاۋونگ ، ھاۋونگ ، ھەۋونگ .

۳- ئاۋونگ - (نا .) ھىشۋى
ترى ، كە لەھىندىك شۋىنى
كوردستان داۋەبەنى تىدەبەستن و بە
مىچى خانۋە ھەلى داۋەسن بۆ
زستانان ★ (مە .) مىلاق (= عا :
مىلاق) . تىب - ۱) ئەم ووشەيە
فارسىيە و ئەسلەكەى (ئاۋەنگ) و
دەگەل (آويختن) بەماناى ھەلواسىن
خزمايەتيان ھەيە و بىجگە لەۋەى كە
لەسەرەۋە باس كرا ھەرشىتىكى
بەھۋى داۋەبەنىكەۋە بەجىگايەكەۋە
ھەلاۋەسرى ، دەگوتىرى . (ب) لە
قامۇسەكانى كوردىدا تەنيا مردوخ
نۆسيۋىيە (ج ۱ - ۳۳) و (خال) ىش
(ج ۱ - ۶۵) بۆ ماناى سەرەۋەى
ھەر لەۋى وەرگرتۈە .

ئاۋوھەۋا - (نە .) ھەمۆ ئەۋ
كارەساتە تەبىئىيەنەى (گەرما ،
سەرما ، ئەۋشارى ئاتمۆسفىز ،
باۋوبز و گەردەلۆل ، بەفروباران و
تەرزە) كە زانستى ھەۋاناسى (علم
الانواء الجوية) دەيانگريتەۋە و
خۆشى و ناخۆشى وولاتىك يا
شۋىنىتىكان پى ديارى دەكرى . ::
ئاۋوھەۋاى عەرەبستان گەرما .
ئاۋوھەۋاى كوردستان خۆشە .

□ « ياخۆ پەلە بەفرىكى كە ئەسلا
نەشكايى »
« قەندىلى مۈنئىرى گوزەرى
ئاۋوھەۋاى »

(نالى : گم - ۸۹)
ئاۋا - [= ئاۋەھا] ، بىنتە .
ستە .) تە : ۲- ئاۋا .

ئاۋاھاتنەۋە - (مستە . لا .) ،
(كە .) ھاتنە دەرى (مەنى) لە
ئامرازى نىرتىنەيى ئادەمىزادو ھەندى
گىياندارانى تر ، لە كاتى جۆت بۆنى
نىرتىنە و مېيتىنەيان يا بە ھەر
شۋەيىكى دىكە . ★ زەحەت بۆن .
□ « ئەسپەزەش ھەر ئاۋى ھاتەۋە
گىيانى دەرچۆ »

ئاۋەچۆر كەردن - [۱- ئاۋ / ۱ +
۳- ئە / ۲ + چۆز (چۆرانەۋە) +
كەردن] ، (مستە . مە .) ھەلخستىنى
كەلۈپەلى كەشۋرابى يا تەز بۆبى (لە
بەر ھەرچى بى) و ئىشك كەردنەۋەى
بە كۈشتىن پىك نەيەت . :: بەرمالەكە
ئاۋەچۆز كەن . نەدەكەمان ئاۋەچۆز
كرد .

ئاۋەچۆزە - [۱- ئاۋ / ۱ +
۳- ئە / ۲ + چۆز + ۵- ئە / ۱] ، (نە .)
۱- تكانەۋەى ئاۋ لە شىتىك كە دە
ئاۋ ھەلكىشراپى يا كەوتبىتە ئاۋەۋە
۲- (كە .) جارى بۆنى ئارەقە بە
لەشى ئىنساندا . :: بەزەكەمان
ھەلخستۈە لە دۈيىنۋە ھەر
ئاۋەچۆزەيەتى .

ئاۋەخانە - [۱- ئاۋ / ۱ + ۳-
ئە / ۲ + خانە] ، (نە .) ، (مە .)
قوتۈيىكى تەنەكەيە بە ژىر بىشكەى
مىندالەۋە ھەلداۋەسرى و بلۈيرى
دېتە ناۋ ، كە مىنالەكە مىزى كرد بە
بلۈيردا دېتە ناۋ ئەۋ قوتۈە .

ئاۋەخۆرە - [۱- ئاۋ / ۱ + ۳-
ئە / ۲ + خۆر (خواردن) + ۵-

ئە/۱ [(ن ت)] ۱ - مەغزی دار و درەخت ، كە لە ئاوەزاستیدا و پاش توپكەل و بەشە سەختەكەى دیت ، ھەر لە جىنى دارە بەلام تۆزى فەشەلە ، ئىشى ئەوئەبە ئاویكى زەگ و زىشەى درەخت لە زەوتى وەرى دەگرن ئەوتىش ھەلى دەمژى و لق و پۆپى دارەكەى پى تىراو دەكا . ۲ - ئەو لۆلە قەققەفەبە كە خواردن و خواردنەوئەى لە ئاودەمزا پىدا دەچىتە ئا و وورگى گياندارنەوئە . ★ سۆرىچكە ، سۆرىنە ، قوزگ . گەرۆ . ۳ - جۆرىك زائەكەوئە ، زائەكەو لەو كاتەدا كە بۆ ئاوخواردنەوئە دىتە سەركانى . ★ (ھو .) ئاوەوئە . زائەسەركانى .

ئاوهدان - [پھ : ئاپاتان] ، [ئاوەد + ۲ - ئان/۱] ، (ست .) ۱ - ھالى شوین و جىگابەك ، كە بۆ دانىشتنى خەلك و نىشتەجى بۆنىان تەرخان كرابى و چۆل نەبى . :: ئەم دىيە ئاوەدانە (خەلكى لىيە ، چۆل نە) . وەك ئاوەدان نەبى واىە (ديارە خەلكەكەى زویشتون چۆلىان ، كەردوئە) . مالتان ئاوەدان بى (ھەمىشە خەلكى تىدابی ، زەچەلەكتان نەبىتەوئە) . ۱ - (مچ .) زۆر لە شوینى ، قەلەبالغى ، (۱) كۆبۆنەوئەى خەلكى :: ئەم زەمەزانە مزگەوت ئاوەدان بۆن (خەلك ھاتوچۆيان دەكرد) چاخانەكە ئىمشەو ئاوەدانە . (ب) زۆرزانى ، بە تايبەت بەو كەسانە دەگوترى كە پىيانەوئە ديار نەبى شتىك بزائن یا لەشتى بزائن :: واى

مەبىنە ! لە دلى خۆیدا ئاوەدانە (زۆر دەزانى) . ★ ۱ - ئاوا/۱ . ۱ - ئاوان .

ئاوهدان بۆنەوئە - (مەست . لا .) سەر لە نوئى كۆبۆنەوئە و نىشتەجى بۆنى خەلك لە شوینى كۆنە دى یا كۆنە شارىك :: ئەم دىيە كۆپرا وا زۆ ئاوەدان بۆوئە . بابل پاش خاپۆر بۆنى ئىتر ئاوەدان نەبۆتەوئە .

ئاوهدان كەردنەوئە - (مەست . مە .) ۱ - سەر لە نوئى بنیات نانەوئەى شار یا دىيەك ، كە ماوەبەك وىران و چۆل بۆبى . ۲ - خانۆ دروست كەردن و كۆكەردنەوئە و نىشتەجى كەردنى خەلك لە شوینىك و كەردنى بە گوند یا شار . :: (سەلماس) لە شوینى (كۆنەشار) ئاوەدان كراوەتەوئە كە بۆلەرزە وىرانى كەرد . (مۆسل) لە نىزىك كاوەلەكانى (نەینەوا) ئاوەدان كراوەتەوئە . (مەھابات) بداغ سولتان ئاوەدانى كەردۆتەوئە . وا خەرىكن (بابل) ئاوەدان دەكەنەوئە .

ئاوهدانى - [ئاوەدان + ۲ - ئى] ، (ن ت) ۱ - جىگابەك خەلكى زۆر تىدا نىشتەجى بى (شار ، دى ، ...) □ « زۆى كەردە چۆلى و پىشتى دە ئاوەدانىان كەرد » . ۲ - (مچ .) قەرەبالغى ، كۆبۆنەوئەى خەلكى زۆر لە شوینى □ « ھەى داد ، ھەى بىداد ، ئەى ئاوەدانى + قەبرم بۆ بكەنن ، لە زىگەى ، كانى » (فۆلكلۆر) . ۳ - (حمص .) جىگای ئاوەدان ، شوینى كە وىران نەبى . // چۆلى ، وىرانى .

ئاوهدز - [۱ - ئاوا/۱ + ۳ - ئە/۲ + دز] ، (ن ت . ، صە .) ،

(مكا .) برتينيكي ئاوى تىچۆبى و
 وهبنى دابى . ★ (سى .) ئاوجىز .
 (سىم .) ئاودىز/ ۲ .

ئاوهدزبۆن - (مىست . لا .)
 ئاوتىچۆن و ئاوسانى برتېنان ::
 دەستت تەز نەكەي دەنا برتېنەكەت
 ئاودىز دەبى . ★ ئاودىز كىردىن
ئاوهدىز كىردىن - (مىست . لا .)
 تە : ئاودىز بۆن .

ئاوهدۆ - [۱ - ئا/ ۱ + ۳ -
 ئە/ ۲ + زۆ] ، (نە .) ، (مكا .) ۱ - بارى
 زەوت و شۆز بۆنەوئى ئاۋ لە
 ئاۋچەيەك زىا بۆ ئاۋچەيەك تىر . ::
 ئاۋەزۆى ئاۋشۋان دەچىتەوئە
 كەركۆك . ئاۋەزۆى مەيدان بەلەك
 دىتەوئە مەھابات . ئاۋەزۆى ھەندى
 شوئىنى شارباژىر دەچتەوئە سەر
 دەشتى . تىب - ئەم ووشەيە بۆ
 بەش كىردىن ملىك و زەوتى و زار و
 برتېنەوئە گىرە و كىشە لەسەر
 مىلكايەت جىگايەك بە كاردىت ، ھەر
 جىيەكى ئاۋەزۆى جىگايەكى تىر
 بچىتەوئە سەر ، ئەگەر ھىچ قەبالە يا
 شاھىدى لە گۆزى نەبى كە مىلكى
 يەككى تىرە ، بە بەشەك لە شوئىنە
 دادەندى كە ئاۋەزۆى لى دىتەوئە
 سەر . ★ (سى .) ئاۋەزۆى ،
 (سىم .) ئاۋەزۆى . ۲ - كۆنىكە لە
 دىۋارى خانۋى گوند و شارەكانى
 كوردستان ، ئاۋى باران و چلكاۋ كە
 لە ئاۋ ھەوشە دا كۆدەبىتەوئە پىيدا
 دەزۋاتە دەر . تىب - ئىستالە
 شارەكانى كوردستان زۆر كەم بۈە
 يا ھەر ھىچ نەماۋە . ★ (سى .)
 ئاۋەزۆى .

ئاۋەزۆت - (مىست .) تە :
 ئاۋەزۆت كىردىن .

ئاۋەزۆت كىردىن - [۱ - ئا/ ۱ +
 ۳ - ئە/ ۲ + زۆت + كىردىن] ،
 (مىست . مە .) دارىنى تۆك و پەزى
 ئەۋپەلەۋەرەنەي گۆشتىان دەخورى .
 تىب - پاش كۆشتەۋەيان ، دە ئاۋى
 لە كۆلىان ھەلدەكىش و بە دەست
 پەزەكانىان دەزىنەۋە . :: ھەر دەست
 بەجى مرىشكىكى كۆشتەۋە و
 ئاۋەزۆتى كىردىن سۆرى كىردەۋە .
 تادىنەۋە قەلەكەت ئاۋەزۆت
 نە كىردىن خۇدا ھاۋار ! .

ئاۋەزۆى - [۱ - ئا/ ۱ + ۳ -
 ئە/ ۲ + زۆى (زىشەن)] ، (نە .) ،
 (سىم .) تە : ئاۋەزۆى .

ئاۋەزۆى - [۱ - ئا/ ۱ + ۳ -
 ئە/ ۲ + زۆى (زىشەن)] ، (نە .)
 جۆرىكە لە جۆرەكانى زىستى
 خورى لە كوردەۋارى ، بە دانستە
 زۆر بارىك و لۆس بۆ (كى)
 تايىبەت دەزىسەن و لە كاتى
 زىستىدا پىش ئەۋەي بە تەۋاۋى
 بايان دابى ، ئاۋەناۋ دەستىكى
 تەزى پىدا دىن . ھىس : ئاۋرىشەم
ئاۋەز - [؟] (نا .) ئەقلىۋام .

□ « لە دىئادا زەفىقى پىۋى كەر
 ھەرگىز نەكەي ئەحمەد »
 « لە دەس ئىنسانى بى ئاۋەز
 ھەتا ئاخىر سەرا زاكە »
 (ئەحمەد مختار جاف)

ئاۋەزا - [۱ - ئا/ ۱ + ۳ -
 ئە/ ۲ + زى (زىيىن)] ، (نە .) ، (مىست .)
 (سى .) تە : ئاۋەزى .

ئاۋەزى - [۱ - ئا/ ۱ + ۳ -

ئە/۲ + زى (زايين) [، (نت. ، صت.)
جىگايەكە (زهوى يا هەر شوينىكى
تر) ، كە لە خۆيەوه و بى ئەوهى
ئاوى لى نرابى ، نم و شەى
هەبى و هەميشە تەزبى. ★ ئاوهزا .
زهناو . (بك.) ئافزىم .

ئاوهزىر - [۱- ئاو/۱ + ۳-
ئە/۲ + زىز] ، (صف.) ، (مك.)
هەر مەعدەنىكى بە توئزالىك زىز
رۆكىش كرابى :: ئەم گەردانەيه
زىز نيه ئاوهزىزە (ئاوهزىز كراوه) .

ئاوهزىر کردن - (مصت. مت.)
(مك.) رۆكىش كەردنى خشل يا هەر
شتىكى تر كە لە مەعدەن دروست
كرابى ، بە توئزالىكى ئالتون .

ئاوهزىو - (صف.) (مك.) هەر
مەعدەنىك بە توئزالىكى زىو
رۆكىش كرابى .

ئاوهزىو کردن - (مصت. مت.) ،
(مك.) رۆكىش كەردنى خشل يا
هەرچى لە مەعدەن دروست كرابى
بە زىو .

ئاوهزىنگ - [۱- ئاو/۱ +
۳- ئە/۲ + زىنگ (زىندو ؟)] ،
(نت.) تم : ئاوتلكە .

ئاوهژو - [ئاواژ + ۲- ئو] ،
(صف.) ، (مك.) ۱- پىچەوانەى
بارى ئاسايى ، هەلگەزاوهوه
(بو هەمو شتى) . (عا.) مقلوب ،
مەكوس . ۲- بەروپشت كراو (بو
جل و پۆشاك) . بە ئاوهژو -

(بنت .) بە شىوهىتىكى پىچەوانە .
بەراوهژو - (صت.) حالى جل و
پوشاك كە دىوى ناوهوهيان خرابىته
دەرەوه ، بەروپشت كرابى :: ئەوه

بو چى كەواكت بەرئاوهژو دەبەر
كردوه ★ (سىم. ، هلد.) بەرهواژ .
(بك.) واژى . واژى پۆين : لە
جى چۆن ، وەرگەزانى جمكەى
دەست و قاچ (تم : ژابا - ۲۹) .
تیب - ۱) بە لای منەوه كەرتى يەكەمى
ئەم ووشەيه (ئاواژ) لە ووشەى
(ئەپانك ، ئەپاك ، ئەپاچ) ي
ئاوئستايى كەوتۆتەوه كە بە قسەى
د . مەين (تم : بوژهان . ج ۱ -
۲۱۷ ، پەراوئىز/۹) لە قالى
(ئەپاچ)دا بە ماناى (بو دواوه ،
دىسان) چۆتە ناو زمانى پەهلەوتى و
(باز) ي فارسى تازەى هەر بەم
مانايانە و چەند مانايەكى تر لى
كەوتۆتەوه . (ئەواژ) ي بن
لەهجهكانى سلەيمانى و هەولير
وەچى راستە و خۆى (ئەپاچ) ي
ئاوئستايىن و (ئاواژ) ي موکوريانى
قوناغىكى تازەترى گۆزانى ووشەكە
حسابە . ب) بە وەيزا كە
(ئاوهژو) لە قالى صفەتى
مەفعولتدايه من واى بو دەچم كە
دەبى (ئەپاچ) ي ئاوئستايى لەو
قوناغەدا كە چۆتە ناو زمانى
پەهلەوتى قالى (مصدر) ي
وەرگرتبى و زياتر لەوه دەكا ئەم
مەسدەرە لە شىوهى (ئەپاچتەن)
يا (ئەپاچىتەن) دا بۆبى بەلام نە لە
كوردى و نە لە فارسىدا مصدرىكى
ئاوام بەرچاو نەكەوتوہ رژىگەى ئەوه
بدا بلىين وەچى ئەو مەسدەرە
كونەيه كە (ئاوهژو) ي لى بە جىماوه .
ئاوهژو کردن - (مصت. مت.)
تم : ئاوهژو كەردنەوه .

ئاوۋەژۆ كوردنەوۋە - (مصت. مت.)

۱- ھەلگىزانەوۋە شىتېك لە بارىكەوۋە بۆ بارىكى تر . ۲- بەروپشت كوردنى جلك و پۆشتەنچ :: لە كوردەوارى كە سەگ بلورىنى لىنگە كەوشىك ئاوۋەژۆ دەكەنەوۋە . ★ ئاوۋەژۆ كوردن .

ئاوۋەژمە - [۱- ئاو/ ۱ + ۳-

ئە/ ۲ + ژەن (ئازىن) + ۵- ئە/ ۱] (ن.) ، (ھو.) . تە : ئاوۋەشكىنە .

۱- ئاوۋەسۆ - [۱- ئاو/ ۱ +

۳- ئە/ ۲ + سۆ = سواو (سوان) [(صف.) ، (مك.) ۱- ھالى شتى كە زۆر لە ژىر ئاوا مابىتەوۋە ، يا زۆر ئاوى بە سەردا رويىشتى و لىك و لۆس بۆبى . :: خىزى بن چۆمان ئاوۋەسۆ دەبن . ۲- ھالى شتىك بە ئاو تەز بىرى و لە بەردەزۆرە يا ھەر شتىكى تر بخشىندىر تا ساف و لۆس بىي . :: ھەلماتەكەي رەشۆ ئاوۋەسۆ كراوۋە . ۳- (كذ.) ، (سذ.) ئىنسانى بىي شەرم ، پىاوى چاوقايمى بى چاووزۆ . ھس : چەقاوۋەسۆ .

۲- ئاوۋەسۆ - [؟] ، (صت.) ،

(سذ.) ۱- ئافرەتى كە زگ نەكا و مندالى نەبى . ★ نەزۆك ، نەشۆر . ۲- گياندارى مېيىنە كە بەچكەي نەبى . ★ قىر . ئەستەوتىر . ئەستىوور . تىب - بە لای مەوۋە ئەم ووشەيە دەچىتەوۋە سەر (ئاووس) و لەگەل (۱- ئاوۋەسۆ) پىوۋەندى نى .

ئاوۋەسەر - [۱- ئاو/ ۱ + ۳-

ئە/ ۲ + سەر] ، (ن.) ، (صت.) ،

(سذ.) زەويەكى ئاو قوت نەدا و كە ئاويان لى نا لەسەرى بىنى و پىيدا نەچىتە خوار . ★ زەقەن .

ئاوۋەشكىنە - [۱- ئاو/ ۱ +

۳- ئە/ ۲ + شكىن (شكاندن) + ۵- ئە/ ۱] ، (ن.) ۱- كەلەبەرىكە ، كاتى ئاش دەخەوۋىن دەيكەنە جۆگەي ئاشەوۋە ، تا ئاوۋەكە نەچىتە سەر دۆلاش و بەلايەكى دىكەدا بىزا . ۲- بەرھەلىستىكى پچۆكە ، لەبەردەمى جۆگە و بەندان بە خۆل دەيكەن تا ئاوۋەكە زۆ بىكەتە ئەولايەي مەبەستە . ★ ئاوبىز/ ۲ . ئاوۋەژەنە .

ئاوۋەشى - [؟] ، (مك.) ، ۱-

(نا.) نەخۆشىيەكە توشى مەز دەبى و گوانى دىشى . ۲- (ص.) ھالى پەلە دەغلىكى لەبەر بارانى زۆر يا داشتى زۆر چل چل يا جى جى ئىشك بۆبى .

ئاوۋەشىبۆن - (مصت. لا.) ،

(مك.) ۱- توشى نەخۆشى گوان ئىشەھاتنى مەز . ۲- ئىشك بۆنى ھەندى شوۋىن يا چلى پەلە دەغلىك كە زۆر ئاودرابى يا بارانى زۆرى بەسەردا بارىبى .

۱- ئاوۋەكى - [۱- ئاو/ ۱ +

۱- ئەك/ ۱ + ۳- ئى] ، (صت.) ۱- ھەر شتىكى وەكو ئاوشل بى ، (عا.) مایع . ۲- (سذ.) تەز .

۲- ئاوۋەكى - [؟] ، (ص.)

ھالى مەز و مالاتى دۆركەوتە و تاربۆ لە زان :: ھەر دەلەي گىسكى ئاوۋەكىيە بەم لاولادا دەزا .

ئاوۋەكىبۆن - (مصت. لا.) تە :

ئاوۋەكى كەوتن .

نلینده زوتر له دهغلی دیکه پیده گا.
★ زه پسته . کوله پسته .

ناووه ره - [۱- ناو/ ۱ + ۳-
نه/ ۲ + وهر (خواردن) + ۵ - نه
[۱/ ، (نته) ، (هو) تم : ناووه خوره
۳/ .

ناووه ها - [۲- نا + وه (= وهك)
+ ها (= ههیه) ، (بنته) ، (سته) .
تم : ۲- ناوا .

ناووه لگردن - (مسته. مته) ،
(سند) تم : ناووه لگرتن .

ناووه لگرتن - (مسته. مته) .
جاری کردنی ناو بو ههر لایه کی
مه به ست بی و خوش کردنی زیگی
نهم جاری بونه . :: کویخا مارف
خهریک بو ناوی هه لده گرت .

ناووه لینگان - [۱- ناو/ ۱ +
هه (پیفه) + هینگان (فه)] ،
(مسته. مته) ۱- به دۆلچه ناو له
کاریز و چالاو هه لکیشان :: چالاو که
مشکی تیکه وت ده بی حه وت سه تل
ناوی لی هه لینگن (هه لینگن) ئینجا
پاک ده بیته وه . ۲- به قاپ یا
ئاو گهردان ئاو له ده فریک
به تال کردن . :: ناوی سهر مه نجه لی
گولاو ، که گهرم بو ، به ئاو گهردان
هه لی دینگن .

۱- ناوهینان - (مسته. مته) ،
(مک) تم : ناو کیشان .

۲- ناوهینان - (مسته. لا) ،
(مک) ۱- توشی نه خوشی (ناوی
سپت ، یا ناوی زهش) بونی چاو .
:: بارام چاوی ناوی سپت هیناوه
حه کیم پی گوتوه ده بی زاوه ستی تا
ده گا نه و جار عه مه لیاتی ده کا . ۲-

ناوه کی کهوتن - [۲- ناوه کی +
کهوتن] ، (مسته. لا) . دۆر که وتنه وه و
ته را بونی مه ز و مالآت له میکه ل ،
یا چونه ناو میکه لیکی تر .

ناوه ل - (نته) ، (سیم) ۱-
تم : ناوال . ۲- تم : ناوال مندا ل .
ناوه لانه - [۴] ، (نا) ، (سیم) .
خه لاتیکی خاوه ن مه زان ، ده یده ن به
شوان ، کاتی به که م بیچوی که له
دهشت بوبی ، بیهینته وه بو مال .
(تم : هبید - ۴ ، خا - ۶۷ ، مهر -
۱۹) .

ناوه ل دامان - (نته) ، (هلا) .
تم : ناوال کراس .

ناوه ل زاوا - (نته. صته) ،
(سیم) تم : ناوال زاوا .

ناوه ل کراس - (نته) ، (سیم) .
تم : ناوال کراس .

ناوه له - (سته) تم : ناواله .

ناوه له بون - (مسته. لا) تم :
ناواله بون .

ناوه له گردن - (مسته. مته) تم :
ناواله گردن .

ناوه نیا - [۱- ناو/ ۱ + ۳-
نه/ ۲ + نیا (دانیان)] ، (نته) ، (سته) ،
(سند) ، (سیم) ، (هلا) ۱-
شیوه ییکی کشتو کاله بو چاندنی
گهنم و جو . ۲- ده غلیکی به م
شیوه یه چاندرا بی . تیبه - پاش
نیوه ی هاوین ، زهویه کی مه به ست
بی به م شیوه یه دایچینن ، ناوی
لی ده نین و ههر که شی هاته وه
دایده چینن و ناوی ده دن ، نهو
ساله هندی شین ده بی و زستان
له ژیز به فرا ده میتته وه سالی

خزبۆن و ئاۋ تېدا كۆبۆنەۋەي
رەفېسكەي يەكسەم .

ئاوھېنانەۋە - (مستە . متە .) ،
(كە .) بەدەست يا ھەر جۆرىكى تر
زەھەت كۆردى .

ئاۋيارى - (حمص .) ، (سە .)
ھو .) تە : ئاۋداشتىن .

□ « ۋە قەترەي مېتىچ ئاۋيارى كەر »
« مەست بۆ تامەخشەر ، سەر
بارق ئەۋبەر »

(مەۋلەۋى : مەك - ۲۴۱)

۱- ئاۋىيە - (صە .) ، (سە .)
تر : ۱- ئاۋىيە / ۱

۲- ئاۋىيە - [؟] ، (نا .) ، (سە .)
قوز ، كە بە شىۋەيىكى تايەتتى
گىرايىتەۋە و كاي لىدرايى و
شىلدرايى ، تا بۆ ساف و لىك و
لۆس كۆردى دە دىۋارى ژۆرەۋەي
خانۋى ھەلسۆن ، يا بە سەربان و
دىۋارى دەرەۋەيدا پان كەنەۋە بۆ
ئەۋەي باران نەيان شۋاتەۋە و دلۆپە
نەكا ★ تەزاۋ ، سۋاخ ، سۋاغ ،
شمشە ، لەپە ، بانەناۋ .

۳- ئاۋىيە - [؟] ، (نا .) ،
(سە .) ئامرازىكە بۆ پىكە ۋە
جۆشدانى دۆ مەدەنان بە كاردىت .
تېب - شىشىكى ئاسنە ، سەرىكى
مشتۋى دارى تى گىراۋە و سەرەكەي
ترى (ھەرەم) يىكى سى سۆچە بە
لايەكدا شكاۋەتەۋە . بۆ جۆشدانى
دۆ مەدەن پىكەۋە ، سەرى ئەم
ئامرازە لە كۆرەدا سۆردەكەنەۋە و
ئەۋ دەرمان و ماددەيەي كە شت
پىكەۋە جۆش دەدا (قەلايى ، زەرد ،
نۆشاتر ...) پىي ھەلدەگرن و

چەند جارىك بە جەمسەرى ھەر دۆ
پارچە مەدەنەكانىدا دەخشىن تا
لىك قايم دەبن ★ (مە .) ھاۋىيە .
ئاۋىيەدان - [۱- ئاۋىيە + دان] ،
(مستە . متە .) ، (سە .) دە دار و
دىۋار ھەلسۆنى قوز (ئاۋىيە) ، لىك و
لۆس كۆردى دىۋارى ناۋمال ★
سۋاغدان .

ئاۋىر - (نفا .) ، (صفا .) ،
(ھو .) تە : ئاۋدىر .

ئاۋىز - (نا .) ، (سە .)
شتىكى پچۆك كە بۆ مەبەستىك بە
شتىكى گەۋرەترەۋە ھەلاۋەسرايى و
پىيدا شۆز بۆيىتەۋە و بلەرىتەۋە .
: ئاۋىزى گۈارە ، ئاۋىزى لالە .
ھس : پەراۋىز . تېب - ئەم ووشەيە
لەئەسلار رىشەي مىدريكە كە ئىستا
لە زمانى كوردىدا شىۋەي :
(ھەلاۋەسىن ، ھەلاۋەسىن) ي بە
خۆيەۋە گرتەۋە . ★ (مە . سىم .)
ئاۋىزە . (سە .) دالۆچكە ، دالۆچە ،
دالۆزكە ، دالۆسكە .

ئاۋىزان - [ئاۋىز + ۲- ئان/۵] ،
(صفا .) ھالى كەسى يا شتى كە
بە جىگايەكەۋە يا بە كەسىك و
شىتىكەۋە ھەلاۋەسرايى .
□ « ۋەرگەزى ئاۋىزانى بىم ،
شۆرابەي گۈارەي جوانى بىم » .

ئاۋىزان كۆردى - (مستە . متە .)
ھەلاۋەسىنى شتىك بە شتىكەۋە
□ « چۈن نەسىم ياۋا بە جەختى »
« ئاۋىزانى كۆردى نە پاى درەختى »
(خانا - ۶۰)

ئاۋىزە - [ئاۋىز + ۵- ئە / ۱] ،
(نە .) ، (سىم .) ، (مە .) تە :

ئاوینە ۲. چلچرا. ئاویزەى گوارە-
(نە .) پۆلەكەى پچۆكى زیر ، زیو
یا ھەر شتیکى تر كە قولاپ
تیدەخرى و بەگوارەدا شور دەبیته وە .
★ پرپرە ، پلپلە ، شورابە .

ئاوینە - [پە : ئاپگینەك ،
ئاپەكینەك ، ئایینەك] ، (نە .) تەبەقە
شوشە یان مەعدەنە كە رۆیەكى
مشت و مال كراوہ یان دەرمانى
تایبەتى تیدراوہ ، وینەى ئىنسان و
شتى تر دەخویدا دەنوینى .

□ « يەك زەررە عەكسى پرتنەو
دەركەوت و (تور)ى سوتاند »
« ئاوینە سەخت رۆبۆ ، لەم
عەكسە تابى ھىنا »

(سالم : گە - ۳۵)

★ ئەينى (زا) . جام . نەينك ،
قۇدىك (بك .) . ھاوینە (مك .) .
تیب - لە زەمانانى كۈندا ، تەبەقە
مەعدەنىكىان (زیاتر زیو) دەھىنا و
رۆیەكىان لىك و لۆس دەکرد و
مشت و مالیان دەدا ، ئاوینەى دە
خویدا دەنواند ، بۆ گەلى مەبەست
كە یەکیان خوئازايشدان (بە تایبەتى
ژنان) بۆ . بەلام ئیستا شوشەیان
بلور جىگەى (مەعدەن) ى گرتۆتەوہ
كە رۆیەكى (نىترانى زیو) یا (قەلایى) و
جىوہى بە سەردا دەكرى و بۆ
ئەوہش كە (ھەوا) خراپى نەكا
رەنگى دەكەن . رەنگە كۈنترىن جۆرى
(ئاوینە) كە ئادەمیزاد وینەى خو
تیدا دىتبى (ئا) بى و پاشان ھەولى
داوہ شتىك لە وینەى ئا و دروست
كا و لەوہ دەچى كە ناوہكەشى لە
(ئا) و (وینە) تەركىب بۆبى ،

ئەوہش مەعلۇمە كە ھەرتك ووشە
گۆزانیكى زۆریان بەسەردا ھاتوہ تا
گەیشتۆنە شىوہى ئیستایان .
ئاوینەى ئاسایى لە شوشەى تەخت
دەكرى ، بەلام بۆ ھەندى كاروبار و
پىوېستى عىلمى جۆرە ئاوینەكە لە
شوشەى (كۆز) دەكەن ، كە ئەگەر
دەرمانەكە لە دىوى زەقايى شوشەكە
بدەن وینەى شت پچۆك دەكاتەوہ و
ئەگەر لە دىوہ قۆلەكەشى بدەن ئەوا
گەورەى دەكا ، لە فیزیادا دۆر و
دریژ باسى ئەم جۆرە ئاوینانە
دەكرى . **ئاوینەى بالا بەژن -** (نە .)
پارچە ئاوینەكەى گەورە و
چوارگۆشەى دریژۆكەى كە دە
چوارچىوہ گىرابى ★ ئاوینەى
بالاژوان ، ئاوینەى بالا نوان ، ئاوینەى
بالانویى . تیب - جاران لە كوردستان ،
كە بۆکیان بە سواری ئەسپ ، یا بە
پىیان دەگوینتەوہ ، ئاوینەكەى ئاوايان
رۆ بە رۆى زادەگرت تا دەیان گەیانده
مالى زاواى . **ئاوینەى بالاژوان -**
(نە .) تم : ئاوینەى بالا بەژن .
ئاوینەى بالانوان - (نە .) تم :
ئاوینەى بالا بەژن . □ « وەى وەى
چەند جوانە ، ئاوینەى بالانوانە »
(فولكلۆر) . **ئاوینەى بالانویى -**
(نە .) تم : ئاوینەى بالا بەژن .

ئاوینەبەند - (ست .) تالار یا
وہ تاغىكى دارودیوارى پارچە
ئاوینەى تى گىرابى :: كۆشكى
مىرزىندىنى ھەمۆى ئاوینەبەندبۆ .
تیب - جارى وا ھەيەكە ئەم ووشەيە
لە باتى (ست .) دەبیته (نە .)
ئەوتىش وەختىكە ئەو شوینەى

مەبەستە ، زۆر مەشھۇر بۆلۈپ و
ئاوبانگى بىلەن بۆيۈك مەدەنىيەت . ئاوينە
بەندەكە شىخ ھەمە سەددىقى
نەھرى جىگەي سەت كەسى زىياتر
تېدا دەپتە مەدەنىيەت .

۱- ئاوی - [۱- ئاوی / + ۳-

[ئى] ، (سە .) ، (سە .) ۱- زەوى و
زارى كە بە ئاوى زۆبىار و
ئەستىل و ... كشتوكالى لى بىرى .
★ ۱- ئاویە . بەراو . // دىم
۲- زەنگى ئاوى كە زۆر لە جىگەيەك
كۆبۆيۈك مەدەنىيەت (گۆم ، بەھر . . .) ★
(مە .) عابى . ۳- ئەو گىياندارانەي
لە ئاوا دەژىن . ئاوى مەرى ئاوى .

۲- (- ئاوى) - (پە .) بەدوای

ناو (ئىسمى ذات) ھەو دەلگى و دەيكا
بە (سەھەت) : ئۆزى ئاوى ، خۇلاۋى ،
زىپوقاۋى ، قوزاۋى ، ماستاۋى .
ئاۋىتن - (مە . مە . مە .) تە :

ئاۋىشتىن . ★

ئاۋىتە - (سەھە .) تە : ئامىتە .

ئاۋىژتن - (مە . مە . مە .) تە :

ئاۋىشتىن .

ئاۋىژە - [۱- ئاوى + زە =

چە ؟] ، (سە .) ، (مە .) زەوى و
زارى كەپايىز و بە ھاران ئاوى ھەبى
تېب - كوردوۋىف (ئافىژە) ى بە دۆ
جار نۆستىۋە (شكانەۋە) (انكاس) ى
دەنگ و نۆر ، بىرقە بىرقى (سەراب) .
ب) ئاۋەكى ، ئاۋى ، ئاۋدار ، و
ھىدروژىن . گومانى تېدا نىە كە
ماناى (ھىدروژىن) تازە داتاشراۋە
(تە : كە - ۵۳) .

ئاۋىشتىن - (مە . مە . مە .)

۱- بەقەۋەت فرىدانى شىتەك بۆ

ئەۋلاۋلا ، بە جۆرىكى ۋا كە بەسەر
زەۋىدا نەزۋا : تىرىكى ئاۋىشت ،
ئەۋ تەسبىھەت بۆ چى ۋا ئاۋىشت
ۋەختە بۆ كۆيىرمان كەي ، ئىسقانى
بۆ سەگەكە باۋىژە . ۲- خستەكار و
بەكار ھىنانى چەك : تۆپىكى ئاۋىشتە
سەنگەرەكە لىي نەدا ، پەنجا كەس
زىياتر بە جارى لە زەماۋەندەكەدا
تەنگىيان داۋىشت . ۳- (كىر .)
حىساب كىرەن بە چۆرت (ئامرازىكە
بۆ حىساب) : ئەۋە چەند جارى
ئاۋىشتە ھەر دەكا ۳۲۵
تەمەن و دۆ قىزان . ئەۋى
داۋمانەت بى ئاۋى و ئەۋى
داۋىشتى لىي دەرەكە بزانە چەندى
لە سەر دەمىنى . ۴- فرىدانى
شىتەك بۆ كەسىك . : ھەر جفارە
بۆ دەي ئاۋىشت . ★ ئاۋىتن ،
ئاۋىژتن . (بى .) ئافىتن . ھاۋىتن ،
ھاۋىشتىن . تېب - ۋا دەزانم ئەسلى
ئەم مەسەرە (ئاۋىژتن) ە و دەنگى
(ژ) يەكە لە جىرانەت دەنگى (ت) دا
بۆتە (ش) . لە سەرف كىرەن بۆ زەمانى
زابدۆ (ش) و بۆ ھال و ئايىندەش
دەپتەۋە (ژ) : ئاۋىشتىم ، داۋىژى ،
باۋىژە . تى ئاۋىشتىن - [تى (پىف .)
+ ئاۋىشتىن] (مە . مە . مە .) (مە .)
۱- شىتەك خستە ناو شىتەك پا
جىگەيەكەۋە . : بەردىكى دە
چالاۋەكە ئاۋىشت تا بزانى چەند
قۆلە ، خۆي دە باۋەشى دايكى
ئاۋىشت ، لە ترسان خۆي دەپشت
پىرۋى ئاۋىشت . ۲- ئاگر و
ئاۋ كىرەن ناو سەماۋەردەۋە و
ساز كىرەن بۆ چا لىنان . سى جەمە

كهوئ ، ۲- ههلبهزئنهوه و
جولانهوهي ههندي جئگاي لهشي
ئئنسان :: ههرچن دهماري له
لهشداو ههلي داويشت . نئر ههيه
سهري دلي ههلباوئ . ★
ههلاويتن .

ٲاويلكه - [ٲ] ، (نڊ) ، (مڪ) .
دوا پهله قازهي ئئنسان دهگهل
مهرك ، كه ئيدي دهنگي دهرنايه و
چهند جار دم دادهچهقينئ و تهواو
دهبي ★ ۱- ٲاوزهنگي ، ٲاوزئنگ ،
ٲاوزهئنگ . سهرمهرك ، گيانهسهر ،
گيانهلا . تئب - له ناو كوردهواري
كه ئئنسانئك گهيشته ئهم حالته ،
ٲاوي به دهمهوه دهكن ، زورتر لوكه
ده ٲاو ههلهكيشن و دهئچوزئنهوه
ٲاو دهمي ، زئي تئدهچئ ئهم ناوه و
هاوتاكاني كه (ٲاو) له تهركيبياندا
ههيه لهو كاره كهوتبنهوه ، ئهمه
گومانئكه بهلام بهلاي خوشمهوه
سته .

ٲاه - (نڊ) ۱- ته : ۱- ٲاخ .
□ « وهك ٲاههكه م دهوان به ههتا
خاكي كويي يار »
« وهك ئهشكهكه م زهوان به ههتا
ٲاوي شئوهسور »

(ٲالئ : مقبل - ۱۶)
★ ۱- ٲاخ ، ٲوف ، ٲاخ .
۲- ههناسهيهكي درئژه ، له
قولائئ سينگهوه بو نئشانداني
خهم و خهفوت و دهبرئيني ٲازاري
جئگهيهكي لهش ، ههلهكيشري .
۳- (مڭ) ماوه و مهودايهكي زور
كه م . :: ههر ٲاهئكي مابو بخنكي ،
ٲاهئكي مابو بكهوئنه خوار .

سهماوهريان تي داويشت . ئهوه
هئشستا سهماوهره كهتان
تي ٲاويشتوه ؟ ★ تي خستن ،
تي ٲاويستن **دهراويشتن -**
[ده (ٲئب) + ٲاويستن] ، ۱-
(مصت . لا) هاتنه دهري (تو) ي
دهغلي چاندراو له زهوي به هوئ
سارد و سولئ و بهستهلهكهوه . ::
ئهوسال گهنم ههموي دهري ٲاويشت .
۲- (مصت . مت) كه م كردنهوه و
فزئدان له كيشانهي ئهوشتانهي
به تهرازو دهكيشرين ، بو ههر
مهبهستئ بي . :: دو كيلوي بو
(دوك) هكهئ لي دهراويشت .
جئگاي ئهم ماسته بكيشهوه و ليئ
دهراوي . ★ لي دهركردن ،
لي داشكاندن (تهنيا بو ماناي دوهم) .
دهراويتن (بو ههمو ماناكان)
ههلاويشتن - [ههل (ٲئب) +
ٲاويستن] ، ۱ (مصت .
مت) ۱- بهقهوهت شتئك بهرهولاي
زورهوهي خو فزئدان . ● « تفت
ههلاويشتبا دهيهست » (كن)
زور سهرمابو . « بهرد ههلاويژه و
سهري خوئي وهبهرده » ، (كن)
ههرچئ بكهئ فايدهئ نيه . ۲- به
باكردني خهرمان ، شهن كردن . ::
ئيمرو گهنمهكه ههلاويژن .
۳- تهتهلهكردني ههندي شت (بو
خاوئن كردنهوهي) :: توتنهكهئ وا
ههلاويشتوه ، هئچ دهماري ٲئوه
نهماوه . ب- (مصت . لا) ۱- به
توندي لاق له عهرزي دان و به گوز
خو بو حهوا بهرزكردنهوه (له
ههلبهركيدا) :: ههلباوئ له كاك

ٲاه ٲيدانهمان - (مصٲ. لا.)

١- هٲٲ ٲيدانهمان ، له كه لك كه وتن . :: كراسه كهت ٲاهى ٲيدا نه ماوه . ٢- (كذ.) مردن . **ٲاه دمهردانهمان - (مصٲ. لا.)** بٲى هٲٲبٲون ، بٲى خاسيهت بٲون . :: ٲهم باتريپانه ٲاهيان ده بهردا نه ماوه بٲيان كٲوزه . ٲٲٲروٲ ٲهو جارٲش كفى دزٲى به لام هٲٲ ٲاهى ده بهردا نه ماوه .

ٲاه و ناله - (نمض.) كزوزانه وه

به دهنگ و هه ناسه ، بهدهم (ٲاه) كوتنه وه له سينگيشرا هه ناسه هه لكيشان . داد و فيفان كردن **ٲاه و نزا - (نمض.)** به دهم ٲاخ هه لكيشان و كزوزانه وه وه ، له خواپازانه وه و ٲوك و نفرٲن له كه سيك كردن . **ٲاه و نزوله - (نمض.)** تم :

ٲاه و نزا . ٲٲب - كه رٲى دوه م (نزوله) وه كو من ٲٲى ده گم ٲچوك كراوه وهى (نزا) يه و ٲٲوه ندى ده گهل (نزول) ي عاره بٲى نه . :: زه بٲى ! ٲاه و نزوله ي هه ٲٲوان بٲانگري .

ٲاهو - (نا.) ١- (مك.)

نه خوشى سو كه له ، كه ته شه نه ده كا و گهلٲ كه س له ناوچه يه ك ٲوشى ده بن . :: ٲهم ٲاهويه ههمو شاره كه ي داگرتوه . ٢- ههر نه خو شيه كه ته شه نه بكا (وهبا ، ٲاعون) ٣- موٲله قى نه خو شى . ٤- (سذ.) شٲٲتى ، فى . ٥- (سذ.) عيب ، عيللهت (تم : ١- ٲاهو) . ٦- (مجب.)

خراپ ، نا به سند . **ٲهتا ، درم** (بو : ١ و ٢ و ٣) .

١- ٲاهو - [ست : ٲاهو . ، ٲه : ٲاهوك] عيب و عيللهت ، كه مايه سٲى و نقص (له شٲٲكدا ، له كه سيكدا) .

□ « ٲازٲز شوخ شهنگ شٲٲن ٲاره نٲى »

« ٲاهوى بٲى ٲاهوى وهش زه ٲٲاره نٲى »

(مهوله وٲى : مكب - ١٦٥)

ٲاهو/ه . ٲٲب - ٲاهوكى ٲه هله وٲى له وو شه ي (ٲاهو) ي ٲاويستايٲ ههر به و مانايه ي كه له سه ره وه باس كرا ، وه رگراوه . **٢- ٲاهو - [ٲه : ٲاهوك]** ، [فر .] ، (نا.) تم : ٲاسك .

ٲاهه را - [ٲاه + ٣-ٲه/٢ + را (= زٲى)] ، (نت.) ، (هو.) زٲى گايه كه بارٲكى له وانه بٲى ، به زه حمهت ٲٲى بو وٲري زٲىگا و ههر ناوى زٲىگا بٲى .

□ « وهروٲى بهرد ٲهو به ست گرد گوزه رگايٲى »

« دوى ٲازٲز شهن دل ٲاهه راٲى »

(مهوله وٲى : مكب - ٥٣٨)

ٲاههك - (نا.) ، (سذ.) قسل . **ٲاههنگ - [ٲه : ٲاههنگ]** ، (نا.) ، (سيم.) ١- كٲزى بهزم و گٲورانٲى و خو ش زابواردن كه به بٲونه ي شه واره ي مندال ، يا خه ته نه سٲوران و شتى ٲرى له م بابته ده گٲري . ٢- ههمو كٲزٲىكه بهزمى گٲورانٲى و مو سٲٲقا . (عا.)

ئاھیرتین - [ئاھیر + ئیتین] ،
(صت.) ، (ھو.) تم : ئاگرتین .
□ « نامەكەت یاوا ، كۆسم
كەفتەوہ »

« دلەي ئاھیرتین دا وە نەفتەوہ »
(مەولەوئى : مەك - ۳۶)

ئاھین - (نا.) ، (ھو.) تم :
ئاسن

□ « جەزبەي ئاھینم دەماخدان
پەرداخ »

« میقناتیز تۆي جام كەردەن وە
ياتاخ »

(مەولەوئى : مەك - ۵۲)
ئاھینگەر - (نت.) ، (ھو.) تم :
ئاسنگەر .

□ « نە ئاھینگەري ، نە
ئاھینگەري »

« ئارۆ زاگەم كەفت نە
ئاھینگەري »

(مەولەوئى : مەك - ۴۴)
ئای - (ند.) بۆ چەند مەبەست

بەكاردیت . ۱- بۆ پيشاندان و
دەربزینی ھەست كردن بە ھەمو
ئیش و ئازاریكى ماددى كە بە
لەشى ئینسان دەگا . ۲- بۆ
دەربزینی ھەست بە ئازارى
مەعنەوئى . تیب - لەم حالەتەدا
(ئا) یەكە دريژ دەكریتەوہ و پاش
(ی) كەش نيمچە دەنگيكي (شە)
بەر گوئ دەكەوئ . :: ئای !

بابەزۆ لەو كۆستە گرانە . ۳- بۆ
دەربزینی ھەستى واق وورمان ،
سەرسوزمان یا خوشيیەكى تیکەل
بەوانە . :: ئای دنیا سەیرە ها ! ،
ئای بابە ! لەو بەزەمە ، ئای ،

حفلة . ۳- (كئیر.) نەغمەي
زئیک وپیک ، ئاوازي گورانج . (عا.)
لحن . :: ئاھەنگي سینگا . ئاھەنگي
دەشت .

□ « نەوای ئاھەنگي (قد قامت)
تەريقي جەمعی زوھەدە »

« قەد و قامەت بە لەھجەي
زاستی ، توبایی عوششاقە »

(نالی : گە - ۵۱)
{ - دەنگ ، ئاواز □ « وورده

ئاھەنگي دواي كۆكە نیشانەي
ئەجەلە » (رەزا - ۶۴) - قەست ،
نیاز ، عەزم . تیب - بە مانای
(۵) ەم لە فارسیژا ھاوتۆتە ناو
زمانی کوردییەوہ و لە قسەکردنا
زۆر کەم دەکاردەكري .

ئاھەنگ كردن - (مصت. مت.)
تم : ئاھەنگ گیزان .

ئاھەنگ گرتن - (مصت. مت.)
تم : ئاھەنگ گیزان .

ئاھەنگ گیزان - (مصت. مت.)
۱- بەرپاکردنی کۆزی بەزم و

مۆسیقا و گورانج ، بە بۆنەي لە
دايك بۆنی منال یا خەتەنەسوران و
شستی وا . ۲- کوببۆنەوہي
دەستەيیک بۆ رابواردن و گۆزانج
کوتن ★ ئاھەنگ كردن ، ئاھەنگ گرتن ،
خەفلە ، شەونشینی .

ئاھیر - (نا.) ، (ھو.) تم :
ئاگر .

□ « ئازیزم ! ئاھیر دۆری بالای
تۆ »

« جەستەم كەرد وە بۆل ،
شەمال بەرد پەي كۆ »

(مەولەوئى : مەك - ۲۵)

كارت كرد ، ئاي لهو خوشييه .
 ۴- بو گالته پيكردن (به كه سى ، به شتى) :: ئاي به لاقى خيوى . ئاي ترحيو . ★ ئاخ ، ئوف (بو ۱ ، ۲ ، ۳) ، ۱- ئه ۲/ (بو ۳) هاى (بو ۳ و ۴) هه ۱ (بو ۴) .
 ۱- ئاي ئاي - (نڊ) بو سهرسوزمانىكى زور به كاردىت .
 :: ئاي ئاي !! خو ليشم موز ده بىته وه . ئاي ئاي خو هيشتا نه وىش نازازييه .

۲- ئاي ئاي - (نڊ) هه وايه كى كلاستىكى گورانج كوردىيه ، سهر به نده كانى بهم ووشه يه دهس پيده كا و به نده كانيشى كرزانه وه و لاواندنه وه يان تيدايه .

ئايا - (ئم) ته : ئاخوا .
 □ « زارم وه كو خيال و نه حىفم وه كو خيال »
 « ئايا ده كه ومه زار و به دلدا ده كه م ختور »
 (نالى)

★ ئاياكو ، ئايه كو
 ئاياكو - [ئايا + كو ؟] ، (ئم) ، (سيم) ته : ئاخوا .
 ئاير - (نا) ، (هو) ته : ئاگر .

□ « نه نه يخانه ي تهن ئاير هو ريزان »
 « بزيه سكه ي چه خماخ كام شه شخان خيزان »
 (مهوله وي : مكب - ۲۲)
 ئايرين - [ئاير + ئين] ، (صڤ) ، (هو) ته : ئاگرين .

□ « نامه ي ئايرين دلسوزيت ياوا »
 « بليسه م نه ساي ، گهردون »

سهر ساوا
 (مهوله وي : مكب - ۲۴)
 ئايش - (نڊ) ته : ئاي/ ۲ .
 ئايشه گويدرئز - (نڊ) ، ۱- (مك) به كيكه لهو مه وجوده خه ياليانه ي كه له فولكلورى كورديدا باس ده كرى . ئه مه يان له مو كوريان دا يكان منالى پى ده ترسيئن ، رهنگه ههر له بهر ناوه سه يره كه ي بى . :: زوله بنو ئايشه گويدرئز هات . ۲- (سيم) ، (كڊ) كهر .

ئاين و ئوين - [ئاين = ئاين + تو : ئوين = فيل] ، [كو . تو] ، (نڊ) فزوفيل ، حيله و حه واله :: كهس سهرى له ئاين و ئوينى خدر ده رناچى .

ئايه - (نڊ) ته : ئاي/ ۲ .
 ئايهت - [= عا : آيه] ، (نا) .
 ههر رسته يه كه له قسه كانى قورئان كه له سهرى زاده وه ستن . □ « ... الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ »
 ★ تيب - ئهم ووشه يه به هوى ئيسلامه تى و خويندى قورئان كه وتوته زمانى كوردىيه وه ، ئه گهرچى له عاره بيتا به ماناى (نيشانه) و (به لگه) و ئهو جوړه شتانه ش هاتوه ، به لام له زمانى ئيمه دا ههر ئهو مانايه ي هه به كه باس كرا . ★ بهند . ئايه ته
 لكورسى - (= عا : آيه الكرسي) ، (نڊ) چهند ئايه تىكى قورئانه ، موسولمانانى كورد پاش ههمو نويزيك و له وه ختى مه ترسيشدا بو دورخسته وه ي (به لا)

ده بخوینسن . □ « ... الله لا اله الا هو * الحي القيوم ... »
 (قورئانی پیروژ : سۆزه تی البقرة).
 (- نایه تی) - (پ.ب.) ۱- به
 دواي ناویکوهه (زات یا مهعنا)
 ده نۆسی و ناویکی تر (مهعنا) ی لی
 دروست ده کات که به یانی حاله تی
 که سی یا شتی ده کا . :: (کورد).
 کوردایه تی ، (ع.ب.د) عه بدایه تی
 (خوشك) خوشکایه تی . ۲- ده لکی
 به دواي ناوی عییل و
 عه شیره تانه وه و دهیکا به ناوی
 نیشتمانی له وان :: (بالهک)
 باله کایه تی ، (سوینسی)
 سوینسایه تی (شینکی) شینکایه تی ،
 (گه وورک) گه وورکایه تی ، (مهنگور)
 مهنگورایه تی . تیپ - نه سلی ئهم
 پاشبهنده ، به لای منه وه ، له
 نیزیکترین قوناغی پیش ئیستایدا
 (هایه تی) بوه که له (ها = ههیه +
 نه تی = پاشبهندی وجود)
 پیکهاتوه . ها ، له ههندی بن
 له هجه کانا (جافی و ...) بهم
 مهعنايه ده گوتری : « خالی (ها)
 وه بان سهر گونای پیروژ ، وهک
 چرای تۆزه ن وه بان (نه کهروژ) » .
 نایه کو - (ئه .) ، (سیم .)
 ته : ئاخوا .

نایا - [؟] ، (نا .) ، (سن .)
 خوشکی باوک (تم : مخ . ج ۱ -
 ۳۷) . ★ پور ، میتمک ، میتمی .

ناییهی - [ئای + ئهی] ، (ئه .)
 بو سهر سورمان له کاریک یا شتیکی
 به کاردیت و دۆپاته کردنه وهی کهرتی
 دوه می سهر سورمانی زیاتر

ده گه یینی . :: ناییهی له و درۆیه ،
 ههر به پیتی خۆی ده ژوا .

نایینه - [فر .] ، (نا .) ، (صد .)
 ئهو زه مانه یه که له مه و پاش دیت ، ئهو
 وهخته ی دادی ، رۆژگاریکی هیشتا
 (له وهختی لیدوانیدا) نه هاتوه . ::
 به هاری نایینه ، سالی نایینه .

نایینه - (نا .) تم : ئاوینه .
 □ « نه زمی نالی میسلی ئاو و

نایینه زهنگی نیه »
 « دۆ ژووه بو سهیری خاتر :
 یهک خهفی یهک ئاشکار »
 (نالی : مقبل - ۱۵)

(- ئست) - (پ.ب.) تم : ئشت .
 :: زانست . برست . توانست .

(- نای) - (پ.ب.) ۱- به دواي
 صفه ته وه ده نۆسی و دهیکا به ناو
 (حاصل مه صدر) :: (دریژ)
 دریژایی ، (سور) سورایی ، (رۆناک)
 رۆناکایی . ۲- ده گهل هیندیک ناوان
 ته رکیب ده بی و ناویکی تازه (حاصل
 مه صدر) ی لی دروست ده کا . ::
 (ترۆسکه) ترۆسکایی ، (دهشت)
 دهشتایی ، (گۆز) گۆزایی .

نایسان - (مص . لا .) ، (مک .)
 سۆتانی شتیکی به گزه وه ، چ بو
 رۆناکی وه کو چرا ، چ بو گهرمایي
 وه کو ئاگری که به دار و سۆته مه نی
 تر بو چیشت لینان و مه به سستی
 دیکه ده کریته وه . :: ئاگرت ناییتی
 (نه ناییتی) ، بزانه ئاگره که داییتی
 (ده ناییتی) ؟ ، تا درهنگ چرایان ههر
 داییتا (ده ناییتا) . هه لایسان -
 [هه ل (پیتف .) + نایسان]
 (مصت . لا .) (کنه .) پهیدا بونی

شه‌زوشور و هه‌را له نیوان دۆ یا
چه‌ند که‌س ، یان ده‌وله‌تاندا .

نایساندن - (مص . مت .)

۱- داگیرساندن ئاوور و چرا و . . و
نه‌کوژاندنه‌وه‌یان . :: تا زۆژ
سو‌به‌مان دایساند گهرمان
نه‌ده‌هاته‌وه . ۲- سو‌وتاندنی

سو‌ته‌مه‌نی :: نه‌وت زۆر دایسیئن .
هه‌لایساندن [هه‌ل (پیه .) +

نایساندن] (مصت . مت .)
۱- داگیرساندن ئاگر ، چرا . . .

□ « ده‌لین فهرمویه یار ، بیتنه
مه‌تالای خه‌تی زیحانی »

« بلین با شه‌می روخشاری
هه‌لایسیئن ! ئەوا هاتم »

(حریق) .

۲- (کن .) سازکردنی فیتنه و
شه‌زوشور . :: له سه‌ره‌تای ئەم
چه‌رخه‌وه ئەلمان دۆ شه‌زی گهره‌ی
له دنیا‌دا هه‌لایساند .

نایین - [په : نایین ، نایتین] ،

(نا .) ۱- مه‌زه‌هب ، ری‌وشوینی
دینی . □ « زه‌عیف بی‌خوانه‌خواسته
ئیعیتقادت »

« به‌نایتین و به‌ئه‌رکان و
به‌ئه‌توار »

(زه‌زا - ۲۳)

۲- زۆ و شوین به‌موتله‌قی ،
داب‌وده‌ستور .

(ئستان) - [په : ئیستان] ،

(پ .) ۱- به‌ناوی : نه‌ته‌وه و
عه‌شیره‌تان و هه‌ندی ناوی شته‌وه
ده‌نۆسی و ده‌یکاته ناوی وولات ،
مه‌لبه‌ند و ناوچه و شوین
(ئیسمی‌مکان) . :: کوردستان ،

عه‌جه‌مستان ، فه‌زه‌نگستان ،
دارستان ، چنارستان ، میروستان .

۲- به‌دوای هه‌ندی (ئیسمی
زه‌مان) یشه‌وه ده‌بینری :: زستان ،
زسان (جنو .) ، زفستان (بک .) .
تاوسان (جنو .) .

(- ئش) - (پ .) ته : ئشت .

(- ئشت) - [په : ئیشن] ، (پ .)

به‌زیشه‌ی فیعه‌وه ده‌نۆسی و
ده‌یکاته ئیسمی مه‌صده‌ر ::
کوشت ، بزشت ، تابشت ،
خۆرشت ، خارشت ، خوارشت .
تیب - هه‌ندی جار و له‌هه‌ندی
ووشه‌دا ، ده‌نگی (ت) یه‌که له‌به‌ر
قورسی ده‌رناکه‌وی . ★ ئست ،
ئش .

(- ئك) - [په : ئەك] ،

(پ .) به‌دوای ناوه‌وه ده‌لکی و
پچکوله‌ی ده‌کاته‌وه . :: ده‌سك ،
گرتك ، ئەنگوتك . تیب - ۱) ئەو
ناوانه‌ی به‌هۆی ئەم پاشبه‌نده
په‌یداده‌بن ، کاتی به‌ته‌نی له‌ده‌م
ده‌رده‌چن له‌نیوان ئەسلی ناوه‌که و
پاشبه‌نده‌که‌دا هه‌ست به‌ده‌نگی
(هه‌مه‌زه) ده‌کری که به‌ده‌نگی پیش
خۆیه‌وه نۆساوه ، به‌لام له‌رسته‌دا
ئەم ده‌نگه نامینی و هه‌ر گویمان له
ده‌نگی (ك) ده‌بی که‌چۆته سه‌ر
پیتی پاش خۆی :: ده‌سك :
« (ده‌س‌کی) له‌دۆ نه‌ده‌کرد » ،
چه‌پك : « (چه‌پ‌کی) گول چه‌پ‌کی
نیرگز . » (ب) ئەو ناوانه‌ی ئیمرو ئەم
پاشبه‌نده‌یان به‌دواوه‌یه ، شه‌رت
نیه پاش لیکردنه‌وه‌ی پاشبه‌نده‌که
مانایه‌ك به‌خشن به‌لام له‌زابر‌دودا

زەنگەمانايان بۆيى .

(- ئىك) - (پى .) لە ھەندى بن لەھجەي ، لەھجەي ناوھەندىدا ۋەك : شارەزورى ، جافى ، سەنەيى نىشانەي مەفعولە :: مردگ (مردو) ، بردگى (بردويە) ، دىگمەسەو (دىومەتەو) ، كرىاگ (كراو) ، برىاگ (براو) . ★ ۲ - ئو .

۱ - ئىم - (ئىم .) بۆ بەزاستزانتىن و تەئكىدى قسەي كەسيك ★ بەلى ، ئا . تىب - بەكارھىنانى ئەم ووشەيە ، نىشانەي بە كەم زانتىنى ئەو كەسە دادەندىرئ كە قسە دەكا و دۆرە لە ئەدەب .

۲ - ئىم - (نىد .) دەگەل چەمبۆلە لىناندا دەگوترى و چەمبۆلەشى دەگەل نەبى ، ئەم ووشەيە جىگاي پز دەكاتەو . :: ئىم ! مەرگى بى . ئىم ! لە چز و چارەي . (- ئىن) - (پى .) بە دوای ناويكەو دەلكنى و دەيكا بە صفەت . :: چلكن ، زشكن ، لىكن ، نەوسن . ★ (- ئىن) .

(- ئىندە) - (پى .) بە دوای ريشەي فيعل يا ناوھو دەنوسى و دەيكا بە ئىسمى فاعيل يا صفەت . :: بالندە ، بژندە ، دژندە ، زەھەندە سازندە ، شەرمندە ، گويندە ، زەژندە .

ئوتو - [رۆسى : ئوتيوگ] ، (نا .) ئامرازىكى ئاسنە ، گەرمى دەكەن و بە سەر جلكى شوراويدا دىنن تا چرچ و لۆچەكانيان ساف كات . تىب - جاران ئەم ئامرازە يا

ھەر پارچە ئاسنىكى بن ساف بۆ بە جۆرىك گەرم دەكرا يا ۋەكو قوتويكى پچوك وابو ئاگرى تىدەكرا ، بەلام ئىستا جۆرىكى ترى داكەوتو كە شكلى ھەر ۋەكو پيشق وايە بەلام لە باتى ئاگر بە كارەبا گەرم دادى . **لە ئوتودان** - (مەست . مە .) سافکردنى جل و بەرگ بە ئوتوى گەرم كراو . :: كراسەكەي شىركو لە ئوتو بدە . ★ ئوتوکردن ، ئوتوكىشان .

ئوتوچى - (ستە .) ، (كىر .) تە : ئوتوكىش . **ئوتوکردن** - (مەست . مە .) تە : ئوتو (لە ئوتودان) .

ئوتوكىش - (نفا . ، صفا .) ، (كئىر .) ئەو كەسەي كار و پيشەي جلك لە ئوتودانە بۆ خەلك . **ئوتوكىشان** - (مەست . مە .) تە : ئوتو (لە ئوتودان) .

ئورۇپا - (نا .) ، (كئىر .) يەككە لە پىنج ئىشكانىيە گەورەكانى دىنا ، لە ھەموان پچوكتەرە ، بەلام لە چاو خوى نفوسى زۆرە ، دە مىليۇن كىلومەترى چوارگوشە پانە و ۶۲۰ مىليۇن خەلكى تىدا دەژى (۱۹۶۹) . (تە : لارۆس - ۱۲۱۳) . ★ (كىر .) ئەوروپا .

ئوزەنگى - (نا .) ، (مە .) تە : ۲ - ئاوزەنگى .

ئوسا - [پى : ئوستات] (نا .) ، (سە .) ئەو كەسەي لە پيشەيىكدا شارەزابى و لەوانە بى بتوانى خەلكى فىر بكا . ★ ۋەستا .

ئوسترە - (نا .) ، (ھە .) ۱ -

چەقۇي سەرتاش ۲- (تە.) ئەو تېفە پچكولانەي دەخرېنە مەكىنەي تراشەو . تېب - بە لاي مەوہ ئەم ووشەيە لە مەصدەري (ئەسترتين ، سرتين) داتاشراوہ . ★ گويزان . (كئير) تيغ (بۆ ماناي دوه م) .
ئوستورلاب - [= يۆنانچ :
 ئاسترولابوس] ئامرازىك بوه ، لە زەمانى كۇندا ، ئەستىرە ناسەكان بەرزايى ئەستىرانيان لە ئاسۆي شوينىك پى ديارى كردوہ (تە : لاروس - ۶۴) و بۆ كاروبارى ترى ئەستىرەناسى بەكارهاتوہ (مەتين : فەرھەنگ . ج ۱ - ۲۶۶) .
 تېب - چونكو قەدىم ، گەلى ئيش و كار كە زۆي دەدا ، لە ئەستىران دەناسرا و لايان وابو ھەر ئىنسانەي تالە و ئەستىرەيەكى ھەيە كە چارەزەشى و بەختەوہرى بەستە بە گورانچ ئەستىرەكەي بوہ ، بۆيە (ئوستورلاب) كە ئامرازىكى زانستى ئەو زەمانانە بوہ ، لاي خەلك بۆتە ئامرازىكى ئەفسانەيى كە چارەنوس و بەسەرھاتى ئىنسانان و نەينىكانى دنيای پى ديارى دەكرى .
 لە كوردستان ھەندى مەلا بۆ دۆزىنەوہى (ئا و) ى ژىر زەووى و ھەلبەستنى بەنداوان و جارى كردنى ئا و كەلكيان لەم ئامرازە وەرگرتوہ . □ « ... وەزىر تەماشاي ئوستورلابى كرد و گوتى ئەو كەسەي لىي دەگەزىن ، لە ناو بەحرىكى خويندا لە سەر كىويكى زىر دانىشتوہ ... » (چىزۆكى فۆلكلورى كوردى) .

ئوسلوب - [= عا : لسلوب] ،
 (نا.) زى وشووين و جۆرى كاركردن ، شىوہى لاپەلاكردى مەسەلەيەك ★ شىوہ ، ئاوا . :: ئەوہ ئوسلوبى قسەكردن نيە ، ئوسلوبى كارتان نەگۆزن ھىچتان بۆ ناكرى ، كۆنەپەرستان و ئىمپريالىستەكان ھەرچى ئوسلوبى دژندانە ھەيە بۆ بەربەرەكانى دەگەل ئازادىخوازان بە كارى دىن .
ئوسول - [= عا : اصول] ،
 (نا.) ۱- دابو دەستورى كۆمەلايەتى ، ۲- شىوہى جل و بەرگ و دەبەركردى ، ۳- (كئير .) سەرەتاكەن ، مەبەدى سىياسى :: ئوسول وايە كە چۆيتە لاي نەخوش شتىكى دەگەل دەستى خوت بۆ بەرى . شەرۋال و ستارخانچ ئوسولى سلەيمانىيە . ئاخىر نابى تۆزى ئوسول بزانتى ؟ تېب - مەعنای سىيەمى ئەم ووشەيە لە فارستىرا پەزىوہتە ناو زمانى كوردى .
ئوسولتى - [عا.] ، (ص.) ،
 (كئير .) ۱- كەسىكى دەربەندى رىك و پىكى كاران بى و بە پىي زى و شوينى پىويست جى بەجىيان بكا و مەبەستى ئەوہ نەبى ھەر چۆنى بى كارەكە زاپەرىنى ، بەلكو بەو جۆرە ئەنجامىدا كە ديارى كراوہ . :: ھەلمەتەكاسە دەگەل پياوى ئوسولتى فەرقىان زۆرە . ۲- كارى حىسابى و رىك و پىك :: كارى ئوسولتى ھەر دەچىتە سەر . ★ مەبەدى .
ئوفە - (نا.) ، (مكا.) نەخوشى
 ئەسپ و ماينە ، زەفەيسكەي پاشويان

خىز دەپى و ئاۋ دىنى .

ئوقيانوس - [= لاتىنى :

ئوسيانوس [(نا.) دەرياي زور گەورە و پان و بەرتىن . تىب - ا) له دنيادا پىنج ئوقيانوس ھەن :
۱- ئوقيانوسى گەورە (كەبىر ، ھادى ، ساكن ، ئارام) ۲- ئوقيانوسى ئەتلەس (محيتى ئەتلەسى ، ئاتلانتىك) ۳- ئوقيانوسى ھىند .
۴- ئوقيانوسى سەھۆل بەندى باكور . ۵- ئوقيانوسى سەھۆل بەندى جنوب . ب) ئوقيانوس و دەرياكاني تر ، تىكرا له دە بەش حەوت بەشى زوى زەوييان داپوشتو . ج) ئەم ووشەيە له لاتىنى را چۆتە ناو زمانى يونانى و بۆتە (ئوكيانوس) ، ئەو جار عەرەب وەريان گرتو و كردويانە بە (ئوقيانوس) وبەم شيوە عارەبىيەى ھاتۆتە ناو زمانى فارسى و كوردى و زمانانى ترەو . ★ بەحرى محيت .
ئوقيانوسىيە - (نا.) ، (كثير.)
يەككە له پىنج بەشەكاني دنيا له قازەى (ئوستراليا) و لەچەند كۆمەلە دوزگەيەك پىكها تو ، كە له ئوقيانوسى ئارامدا پەرش و بلاون . ھەشت مىليۆن و ۹۷۰ ھەزار كىلۆمەترى چوارگوشەيە و ۱۹ مىليۆن نفوسى ھەيە (۱۹۶۹) ، تە : (لازوس - ۱۴۴۴) .

ئولفەت - [= عا : الفة] ،

(نمص .) ھۆگرى ، ئالودەيى .
ئولفەت دەگەل ... ھەبۆن - پەيوەندى و دۆستايەتى دەگەل كەسى يا شتى ، حەز لە شتىك يا كارىك كردن . :: ئولفەتى دەگەل

نۆستىن نىە بەلام دەگەل چىزوك خويندەنەو لە تام بەدەرە . دەگەل خواردنەو ئولفەتتان چۆنە ؟ .

ئولفەت پىوہ گرتن - [عا . كو .] ،

(مصت . مە .) ۱- خوگرتن بە شتىكەوہ يا بەكارىكەوہ . ۲- ھۆگرى كەسىك ، شتىك يا چلۇنايەتىك بۆن ۳- عادەت كردن ، گىرۆدەبۆن ، زاھاتن (بە) :: ئولفەتى پىوہ گرتوہ بۆى تەرخ ناكرى ، ئولفەتى بە زاوہ كەوہوہ گرتبۆ بە زور وازمان پى ليھىنا .

ئولفەت گرتن - [عا . كو .] ،

(مصت . لا .) ھۆگرىبۆن ، عادەت كردن ، خوگرتن . :: سەگ زو ئولفەت دەگرى .

ئومىد - [پە : ئومىت] ، (نا.)

۱- ئارەزو ، ئاۋات .
□ « نالى بە ئومىدى زەفەرى تەوقى تەلىسمت »
« مارى سەرى زولفت لە مل و گەردنى ئالا »
(نالى : گە - ۶)
۲- چاۋەزۋانى جى بەجى بۆن و پىكھاتنى ئاۋات .
□ « شىخ ئومىدىكى وەھاي دابۆ بە من »
« من لەبۆيە سەرى خۆم خستە پەتى »
(مەلا : گە - ۳۸)
۳- پشتبەستن ، پشت ئەستورى :: بە ئومىدى خودا و پىفەمبەر ، بە ئومىدى تۆ خودايە . ★ ئەمەل ، ھومىد ، ھىۋا . (بک.) ھىقى .
ئومىدپىن بۆن - [ئومىد + پى

ئەسلى توركىيە ۋە دەق ماناي (چادر) ، بەلام لە كوردىدا ئەم مەعنايەى ۋەرگرتوۋە كە باسچى كرا ۋە زىياتر بۆ خىللاتى غەرب بەكاردىت ۋە دەگوتىرى (ئۆبەى غەربان) ۋە بۆ خىلى كورد دەبىژرى (ماله كورد) . ★ ھۆبە .

ئوپۇرتونىست - [فرەنسچ] ، (ص .) ، (كئير .) تە : ئىنتىھازى .
ئوپۇرتونىسم - [فرەنسچ] ، (حمص .) (كئير .) تە : ئىنتىھازىتى .
ئوپىرا - [فرەنسچ] : لە ئىتالى ۋەرگرتوۋە = كار] ، (نا .)
۱ - تىكەلاۋىكى شىعر ۋە مۇسسىقا ۋە نومايىشتە بە ھەر دۆ بارى (دزام) ۋە (كومىدى) دا . ۲ - ئەو تالار ۋە شوپىن يا جىگا تايبەتتە كە ئەم ئىشەى تىدا ئەنجام دەدرى .

ئوت - [فرەنسچ] : ئوت] ، (نا .) ، (كئير .) ھەشتەمىن مانگى سالى فەزەنگى (مىلادى) ، سىويەك رۆژە . ★ ئاب ، ئاغستوس .

ئوتوماتىك - [فرەنسچ] ، (ص .) ، (كئير .) ۱ - ماكىنە يا چەكى ئاگر كە لە خۆيەۋە ئىش بكا :: تەلەفونى ئوتوماتىك (ئەۋەى پىويست ناكالا شوپىنكى تايبەتچ داۋاي كەسى بگرى بۆ قسە كردن) ، سەعاتى ئوتوماتىك (ئەۋەى قورمىشى ناۋى) . ۲ - ھەر كارىكى لە خۆيەۋە رۆ بدا يا سەر بگرى . :: پاش كوژرانى (كەنەدى) جونسون بە ئوتوماتىكى جىيى گرتەۋە ، ئىشەكان ئوتوماتىكى دەرۆن .

ئوۋچە - (ند .) لە كاتى جوت

(بە + ى) + بۆن (ھەبۆن) [، (مصت. لا.) پشتبەستن بە كەسىك بۆ كارىك يا مەبەستىك ، چاۋە نوازى جىبەجى بۆنى كارىك بە دەستى كەسىك :: قەت ئومىدت بە پياۋى درۆزن نەبى .

ئومىدەوار - [ئومىد + ۳ - ئە / ۲ + وار] ، (صت .) كەسىكى ئاۋاتىكى ھەبى ۋە چاۋە نوازى جىبەجى بۆنى بكا . :: ئومىدەۋارم ھەمۆ لايەكتان ساغ ۋە سلامەت بن . // نا ئومىد .

(- ئو) - (ئم .) ، (بك .)
ئامرازى بانگ كوردنە لە لەھجەى باكورتىدا ۋە بەئاخرى ناۋانەۋە دەلكى .
:: كوزۆ ، بابۆ ، يۆسفو ، كوزو ھەسەنۆ ھەزە ئەفى ھەسپى بگرە .
تىب - ئەم ئامرازە لە ھەندى ۋوشەى لەھجەى ناۋەندى زمانى كوردىدا دەبىندىرى :: لالۆ ، خالۆ ، مامۆ .
ئوبال - [= عا : وبال] ، (نا .)
سزا ۋە مەسئۇلىيەتى ئەنجامى خراپ كە لە كردن يا نەكردنى كارىك دەۋەشىتەۋە . ● « ئوبالت بە ئەستۆم رۆژ بازارى قىامەتى » (رۆژى قىامەتى مەسئۇلىيەتى گوناھەكانت رۆ بكانە من) .

□ « كوشتەى فىزاقى تۆبە

علاجى ئەگەر نەكەى »

« ئوبالى بەۋ ملەت

كە دەلىلى نىركە كاردوۋە »

(رەزا - ۴۰)

★ ۋەبال .

ئۆبە - [تو .] ، (نا .) كۆمەلە رەشمالى كۆچەرەن كە لە شوپىنكى ھەلىان دابى . تىب - ئەم ۋوشەيە

کردن و کیتلانی زه ویدا گای پی دهنگ
دهدری (بۆ هاندانه) □ « ئۆحه
وهروهه سهر خه تی خۆت » . //

ئۆخ - (ند.) ۱- بۆ ده ربزینی
بیزاری و نازازیتی، به هه ناسه یه که وه
که نیمچه دهنگی (ه) له نیوان
(هه مزه) و (ئۆ) یه که دا ده بیستری ،
به کار دیت . :: ئۆخ ! ده وازی لی
بینه بابزوا . ۲- بۆ پیشاندانی
سهرسوزمان . له م حاله ته دا گوپی
بۆ هه لده دری ، ئینجا ووشه که له
ده م دیته ده ر . دهنگی (ئۆ) یه که وه کو
دهنگی له نیوان (ئۆ) و (ئۆ) دا دیته
به رگوئی :: ئۆخ ! له وهی عاجباتی ،
وه ره عیسان بچیته سهر مانگی .

ئۆخژن - [= ئۆخیشن] ،
(نمص.) ، (مک.) ۱- ئاسوده یی ،
سوکنای ، حه سانه وه ، ره حه تی .
۲- زه زامه ندی ، دلنای . :: هه تا
هه رچی ده گیر فانی دایه نه یدوژینی
ئۆخژنی ناکه ویتی . تیپ - ۱) وه کو
له سهره وه دیاری کرا ، ئه سلی ئه م
ووشه یه (ئۆخیشن) ه که سیفه ی
(نمص.) ی زمانی (په هله وی) یه و
ده بۆ ئیستا شکلی (ئۆخشت) یا
(ئۆخست) وه رگری ، ههروه کو له
زۆر ووشه ی کوردی دا ده بیتدری
(تم : ئشت) . ب) دهنگی (ش) له م
ووشه یه دا له بهر جیرانه تی دهنگه که ی
دوای بۆته (ژ) و ئه مه کاریک نیه
له ووشه کانی کوردیدا که م زۆر بدا .
(ج) چه ند ووشه یه کی تریش هه ر
وه کو ئه م ووشه یه به شیوه ی کونی
دهوری زمانی په هله وی ماون ::

بۆلژن (بۆله) زیزژن (زیزه) .
شه ققژن (شه قه) . به لام سه یر
ئه وه یه که هه مو ئه وانه له دهنگه ناو
(اسم الصوت) وه رگیراوان . د) به
پی قاعیده ئه م ووشه ئیسمی
مه صده ره به لام ئیمزۆ له زمانی
کوردیدا مه صده ری (ئۆخین و
ئۆخاندن) نابیتدرین - ئه وه ش نازانم
زۆژیک هه بۆن یان نا - جا هه ر
بۆیه شه ئه م ووشه کاری (ناو) ده کا .
★ ئۆخزه ، ئۆخه .

ئۆخزه - [ئۆخش + ه - ئه / ۱] ،
(ن.) ، (مک.) تم : ئۆخژن .
ئۆخه - [ئۆخ + ه - ئه / ۱] ،
(ن.) ، (مک.) تم : ئۆخژن .

ئۆخهی - (ن.) بۆ ده ربزینی
خۆشه ویتستی به رامبه ر که سیك
به کار دیت ، هاندانی تیدایه بۆ کردن
یا نه کردنی کاریک . :: ئۆخهی ! وه ره
لای مامی خۆت دانیشه . ★
ئۆخهیج ، ئۆخه یش .

ئۆخهیج - [ئۆخهی + چ (ئه)
پچووکی)] ، (ن.) ، (سن.) تم :
ئۆخهی . تیپ - دهنگی (چ) بۆ پچوک
کردنه وه یسه کی ئامیتسه ی
خۆشه ویتستی به بۆ ئه و که سه ی
قسه ی ده گه ل ده کری و دهنگیشی له
نیوان (چ) و (ش) دایه .

ئۆخه یش - [ئۆخهیج] ، (ن.) ،
تم : ئۆخهی :: ئۆخه یش کچی من
ئاقله ! هه ر ئیستا هه لده ستی ده م و
چاوی ده شوا .

ئودكلۆن - [= فره نسج : ئۆ] ،
دوی ، کولۆنی [، (نا.) ، (کئیر.)
ئاویکی بۆنداره ، پاش زیش تاشین

دە دەم و چاۋى دەدەن. ★ قولۇنيا،
كولۇنيا. تىب - مەنئى ئەم ووشەيە
لە فرەنسېدا (ئاۋى كولۇنى) يە ،
كولۇن يا كولېن شارىكى كۈنە لە
ئەلمانىا دەگەل (بۆن) ئەۋەندەيان
بەين نىيە . لە چەرخى ھەژدەھەما
(فارىنا) ناۋىكى خەلكى ئەو شارە ،
ئەم ئاۋە بۆندارەى داھىنا ، پاشان لە
وولاتانى تر لاسايان كردهۋە . (تە :
مەتن . فەرھەنگ ، ج ۱ - ۱۸۱) .
ئۆرتە - [تو : اورطە = وسط] ،
(نا .) مافۆرەى گەورە كە لە
ژۇرا راى دەخەن و دەورەى بە
زايەخى دىكە يا قەنەفە پزەدەكەنەۋە .
:: ئۆرتەيتكى ۳ بە ۴ كاشانىيان
كزىۋە . // كەنارە ، لايىش .

ئوردۇ - [تو . مەغۇلى] ، (نا .)
۱ - ھەمۆ ئەو شەزكەرانە يا
چەكدار و سەربازانەى سەر بە
دەۋلەتلىك يا فەرماندەيەكن . ::
ئوردۇى نادرشا ، ئوردۇى سىمكو ،
ئوردۇى سۆر . ۲ - (مەج) كۆمەلىكى
زۆرى خەلك كە پىكەۋە جۆرە
پەيۋەندىكىيان ھەبى . :: ئوردۇى
پىشەنگى (كەشقى) ★ ھوردۇ ،
لەشكر ، قوشەن . (عا .) جىش .
(كئىر .) ئەرتەش .

ئوردۇ بازار - [تو . كو .] ،
(ن .) ۱ - بازارىكى لە زەمانى كۈندا
دەگەل ئوردۇ لە شوپىنىكەۋە بۆ
شوپىنىكى تر دەچۆ . ۲ - (ك .)
شوپىنى بە ئازاۋە و ھەرچى و پەرچى
كە كەس ئاگاي لە كەس نەبى .

ئوردۇبەز - [تو . كو .] ،
(مصق .) دابەزىنى ئوردۇ لە شوپىنىك

بۆ چەسانەۋە يا ماۋەيتكى كەم . ::
نادرشا كەدەچۆ بۆ گرتنى ھىندستان
لە كرمان ئوردۇبەزى كردد . ★
لەشكر بەز .

ئوردۇگا - [ئوردۇ + گ
(جىگە)] ، [تو . كو .] ، (ن .)
۱ - جىگاي كۆبۆنەۋەى لەشكر ،
شوپىنىكى چەكدار ئوردۇبەزى
لىدەكەن . ۲ - شوپىنى كۆمەلى
خەلكى ھاۋپىشە ، بۆ مەبەستىك
لىى كۆبۆنەۋە . :: ئوردۇگاي
ھاۋپىنى قوتابيان ★ لەشكرگا .
(عا .) مەسكەر .

ئورانيۇم - [فرەنسې] ،
(نا .) ، (كئىر .) يەككىكە لە
عنصرەكانى خۆرسكاۋ ، لە زىزەى
(فلزات) حىسابە و زەمىزى كىمىيائى
(U) ، سەنگى تايبەتچ (۱۸۷) ،
لە كاندا بە شكلى ئوران (ئوكسىدى
ئورانيۇم) دەستدەكەۋى كە
(اشعاع) زۆر نىيە ، ئەگەر ئاتۆمى
ئورانيۇم بشكىنن ھىزىكى گەورەى
لى پەيدا دەبى كە بۆ گەلى
ئىشوكارى ژيانى ئىمرو كەلكى لى
ۋەردەگىرى ، بۆمباى ئاتۆم ئەنجامى
تەقاندنى ئاتۆمى ئورانيۇمە .
★ يورانيۇم .

ئوغر - [تو : ئوغور] ،
(نا .) ۱ - سەفەرت خىرى پىۋە
بى ، توشى چاكە بىتى لەم
سەفەرەدا .

□ « كلاۋلار گورجى كەۋزەفتار ،
نەزەر ناكەى ئەزۆى ، ئوغر »
« لە تىرى ئاھى ناكامىم ،
حەزەر ناكەى ئەزۆى ئوغر »

منه وه له (وقرة) ى عەرەبى بە ماناى:
 ويقار و گرانى و سەنگىنى
 وەرگىراوه و له كوردیدا دەگەل
 فىلى گرتن ئەم مەصدەرەى لى
 پىكھاتوھ . دياره جۆلەجۆل و ھەرا و
 ھوزيا پىچەوانەى ويقار زاندراوھ .
 (- ئۆك) - (پ.ب.) ۱- دەگەل

ریشەى فىل تەركىب دەبى و
 دەيكاتە صفەتى كە ھەندى جار
 (مبالفە) شى تىدا بەدى دەكرى .
 :: خەفۆك ، گرینۆك ، گەزۆك ،
 لەرزۆك . ۲- دەگەل ناو تەركىب
 دەبى و پچۆكى دەكاتەوھ . :: بەگۆك
 (بەگى پچۆك) ، خدرۆك (خدرى
 پچۆك) ، چنارۆك ، سەگۆك .

ئۆكتۆبر (بەر) - (فرەنس) ،
 (نا.) ، (كئير.) مانگى دەيەمى سالى
 فرەنگى ، سىويسەك زۆزە
 ★ تەشرىنى يەكەم .

ئوكسىجىن - [ئىنگلىزى] ،
 (نا.) ، (كەر.) تە : ئوكسىژىن .
ئوكسىژىن - [فرەنس] ،
 (نا.) ، (كئير.) يەككە لە عنصرە
 خۆرسكاوھكان (شيوە فلز = لافلز)
 حىسابە ، لە تەبىئەتدا زۆرە ،
 ھەوا ، كە كورەى زەوى گرتۆتە
 ناو خۆى و گيانلەبەرانى سەر
 زەوى ، بى ئەو ، دەخنىكىن ۲۱٪
 لەم عنصرە تىدايە ، گازىكە لە
 سەرماى ۱۱۸ دەرەجە و ئەوشارى
 (ضفط) . ۵ ئاتموسفۆردا دەبىتە
 تراو زەنگ و بۆن و تامى نىە و لە
 ھەوا قورس ترە .

(- ئۆكە) - (پ.ب.) بە دواى
 ناو و صفەتانەوھ دەنۆسى و بچۆكىان

(گوران)

۲- لە كاتى زۆيىشتنى كەسىك
 بۆ شوينى بە شيوەى پرسىار :
 ئوغر ؟ ، ئوغربى ؟ ماناى : بۆ كوى ؟
 بۆ كوى دەچى ؟ دەدا كە ناواخنى
 داواى خىر و چاكەى تىدايە بۆ ئەو
 كەسەى پرسىارەكەى لىدەكرى .
 □ « مام زىوتى ئەوھ ئوغربى ؟ »
 (لەسەر خىران بۆ كوى دەچى ؟) ،
 « دە بۆ بۆ ! بۆچى نالەى حاجى
 زىوتى ئوغربى ! » (چىرۆكى
 فۆلكلۆرى) ۳- تە : ئوغر كوردن .
 تىب - ئەم ووشەيە لە توركى و
 فارسىشدا ھەر بەو مەعنايانە
 بەكاردىت .

ئوغر كوردن - [تو. كو.] ،
 (مست. لا.) سەفەر كوردن ، لە
 شوينىكەوھ بۆ شوينىك ،
 چۆن ، زۆيىشتن . :: دوينى
 ئوغريان كرد ، ئەوھ ھىشتا ئوغرتان
 نەكردوھ ، بۆ كوى ئوغردەكەن .
ئوغەن - [؟] ، (نا.) ، (ھل.)
 ناوى ھەفتەى ھەشتەمى زستانە
 بە حىسابى كوردەوارى لە ناوچەى
 ھەولير . دەكەويتە نىوان
 (مەيرەم) و (پىت) .

ئوف - (ند.) بۆ دەربرىنى
 خەم و خەفەت و بىزارى ، ھەر
 وەھا بۆ نىشاندانى ژان و ئىشى
 ماددى و مەعنەوى بەكاردىت .
ئوقرە گرتن - [عا. كو.] ،
 (مست. لا.) ئارام بۆن ، لە
 جەم و جۆل كەوتن ، بى دەنگ بۆن .
 تىب - بەشى يەكەمى ئەم
 مەصدەرە (ئوقرە) يەوھ بە لای

دەكاتهوۋە ، واش ھەلدەكەوئى لە
ئاخرى ناويكەوۋە دىت ، بىن ئەوۋە
چكۆلەيى پيشان بدا . :: بازۆكە ،
جندۆكە ، شەكرۆكە ، گىلۆكە
مەنجەلۆكە .

(- ئۆل) - (پب.) تم : ئۆل .
:: مچۆل ، پچكۆل .

(- ئۆلكە) - (پب.) تم :
ئۆلكە . :: گردۆلكە .

(- ئۆل) - (پب.) بە دوای ناو
يا صفەتیکەوۋە دەلكى و صفەتیکى
لى دروست دەكا كە بۆنى (مبالغە)
لىدى . :: پیتۆل ، خانمۆل ،
سەھۆل ، شزۆل ، فرتۆل ،
كرمۆل ، گەزۆل . ★ ئۆل .

(- ئۆلكە) - (پب.) بە دوایی
ناوۋە دەنۆسى و پچۆكى دەكاتهوۋە .
:: تەپۆلكە . ★ ئۆلكە .

(- ئۆلە) - (پب.) ۱- بە دوای
صفەتەوۋە دەنۆسى و صفەتیکى
تازە دروستدەكا ، كە چكۆلەيىكى
ئامیتە بە نازدارى پيشان دەدا .
:: تەنكۆلە ، ناسكۆلە ، نەرمۆلە ،
خەپەتۆلە . ۲- بە دوای ناوۋە
دەلكى و ناويكى تازە پەيدا دەبى كە
پچۆكى تىدايە . :: بابۆلە ،
چەمبۆلە ، كچۆلە ، كىزۆلە ،
گلۆلە .

ئۆمەت - [= عا : امة] ،
(نا.) ۱- ھەمۆ ئەو خەلكانەي دىنى
پېغەمبەرىكىان قبۆل كىردوۋە .
ئۆمەتى مۆسا پېغەمبەرى ، ئۆمەتى
عیسای ، ئۆمەتى پېغەمبەرى .
□ « زىنەبى ۋەي زىنەبى ، زىنەب
دو ددانسى زىزە ، ئۆمەتى

مخەممەدىم ، لە دىنىم ۋەرمەگىزە .
۲- خەلك ، جەماوۋە ، گەل .
□ « دەسبەجى بىن حال دەبو زمانى
شكاوۋە ، چاوى ھەلنەھات ھۆشى
ئۆمەتتى نەماوۋە » (تحفە : جا -
۲۴۰) . تىب - ئەم ووشەيە لە
عەرەبىدا چەند مەعنایەكى ھەيە ،
بەلام لە كوردىدا ھەر ئەوانەيە كە
باسكران .

ئۆمى - [= عا . امى] -
نەخويندەوار [، (صد.) ۱- ئەو
كەسانەي بىنەچەكەيان ناگاتەوۋە سەر
پېغەمبەرى ئىسلام . // سەيىد .
(سند.) ئەو كەسەي نازانى بنۆسى و
بخوينىتەوۋە ، نەخويندەوار (تم :
مخ . جا - ۸۱) (ماناي دۆھەميان
دەق مانا عەرەبىيەكەي ئەم
ووشەيەيە) .

ئۆنكىزەم - [ئۆنكىتى =
ئۆن ئىكى = ۱۲) + رەم (= درەم)] ،
[تو . كو .] ، (نە .) (كەر .) سەنگىكە
بۆ كىشانی شت ، بەشىكە لە ۳۲
بەشى حۆقەيەك ، بە حۆقەي
سلەيمانج دەكاته ۱۱۰ گرام .

ئۆۋەي - [ئۆ + ۋەي] ،
(نە .) بۆ دەرپرېتىنى ترس و خۆف و
شەرم و شىكۆ بەكاردىت . □
« گوتيان ئۆۋەي ئابزۆمان چۆ
ھىچمان بە خۆماندا نەداوۋە . »
(تحفە : جا ۲ - ۹۳) .

ئۆي - (ئەم .) ۱- خەم و
خەفەتى پىن ھەلدەزىژرى و دەگەل
ھەناسەيتك بە ووچان لە گەرۆ
دەردەكشى . :: ئۆي ! دەلىم گەزى
با بنۆم . ۲- بۆ زەت كىردنەوۋەي

دەچندرى ، پۆلەكە و پىلەي پىو
 ھەلداۋەسن (يا ھەر دەگەلى
 دەچن) و بۆ جوانى بە لىۋارى
 كولىجە يا دەسمالى سەرى ژنانەۋە
 داي دەدرۆن .

۱- ئۆ - (ز .) ، (مك .)

۱- زەمىرى نەپچراۋى (ملىكى) يە ،
 بۆ دوھم كەسى جەمە . :: مالتو خرا
 نەبى . چۆنۆ توانى ھەلىگرن .

□ « لە ھەر كۆي موغ بەچىكۆ دى
 دە كۆيى نۆسىن و بىھىن » (ئەدەب :
 گە - ۱۱۲) ، « ... ئەگەر قەرز
 بدەن بە ئەۋانەي كە ھومىدۆ ھەبى
 لەۋان بىستىننەۋە ! مەنەتو چىە ... »
 (ئىنجىل : لوقا - ۱۶۳) . ۲- زەمىرى
 نەپچراۋى (شەخسى) يە بۆ دوھم
 كەسى جەمە لە زەمانى رابردودا . ::
 خواردۆ ! ؟ بۆچى سۆتاندۆ ؟ تىب -
 ئەم زەمىرە لە پاش (بزۋىن) ەكان
 دەبىتە (ۋ)ى بە زەنە :: عەبايەكە و
 چ لىكرد ، كابراۋ بۆ نەھىنا ؟ ،
 برىتو نىە ؟ ، ھەمۆيان خۆزگە و پى
 دەخۋازن ★ تان .

۲- (- ئۆ) - (ئم .) بە دۋاي
 رىشەي ھەندى مەصدەرانەۋە
 دەنۆسى و دەيكا بە صفەتى مەفعولى
 :: نۆستۆ (نۆستىن) ، خەوتۆ
 (خەوتىن) ، كەوتۆ ، زاكردۆ ، بابردۆ ،
 مردۆ ، دانىشتۆ ، ماندۆ . ★
 ۲- ئە / ۶ ، ئگ ، راۋ ، دراۋ ، ياك .
 تىب - بۆ ئەۋ مەصدەرانەي بە (ين)
 دەبىزىنەۋە ئەم (- ئۆ) ە دەبىتە (ۋ)ى
 بە زەنە :: بىزىن (بىزىو) تۆپىن
 (تۆپىو) .

(- ئۆچكە) - (پ .) بە دۋاي

قسەيەك دەخىتە سەرەتاي
 رىستەۋە ، ھەندى جار سۆيىندىشى
 بە دۋادا دىت . :: ئۆي بە سەرى
 ئەۋ بابەت ئەم قسەيە بى و من
 نەم كىردۈە . ئۆي جا من بىزم دى
 باسى ئەۋ كابرايە بىكەم ؟ .

ئۆيە - [تو .] ، (نا .) ، (مك .)
 كراسىكى ژنانەيە ، دەگاتە خوار
 ئەژنۆ لە قوماشىكى ئەستۆر (زىاتىر
 مەخمەر) دروستدەكرا و ناو
 قەدەكەي بە پىزە تەنگ دەكرايەۋە .
 :: ئۆيە و گىمەي دە بەردا بۆ .

ئۆيىن - [تو : ئۆيۈن = يارى ،
 ھەلپەزكى] ، (نا .) ۱- فىل ،
 تەدبىر :: ئۆيىكى بە سەر
 ھىناۋىن نەبىتەۋە . ۲- كار و
 كىردەۋەيىكى خەلك ۋەپىكەنتىن بخا و
 دلخوشيان كا، يارى و دەمەلاسكى .
 ۳- دەستىكى (نەردىن) كە
 بىردنەۋەي بە (يەك) حساب دەكرى .
 // مەرس .

ئۆيىناز - (نفا .) ئەۋ كەسەي
 كىردەۋەي ۋا دەكا خەلك پىي
 زابوئىرن . ۲- فىلپاز ، كەسىكى
 كارەكانى ئالۆزىن و خەلك
 سەرەۋدەرى لىنەكەن .

ئۆيىن دەرھىنان - [تو . كو .] ،
 (مصت . لا .) يارى يا ھەركارىكى تر
 كىردن بۆ زابواردن و ۋەپىكەنتىن
 خستى خەلك . □ « ... كۆزە !
 ئەۋە ئۆيىن دەرئىرى (دەرئىنى)
 ھەي ... ئەۋا بۆم بۆي بە مدراس
 (بىرەۋەرى خۆم) .

ئۆيە - [؟] ، (نا .) تىزمالىكى
 درىزى تۆزە ، بە مىل لە دەزۆ

(ناو) هوه دهلكى و بچۆك بۆنه وهى
پیشان دهدا :: جۆچكه . خانۆچكه .
قابۆچكه .

(— ئۆكە) — (پ.ب.) به دواى ناو
يا صفه ته وه ده نۆسى و صفه ت يا
ناوىكى تازه ي لى دروست ده كا ، كه
زهنگى بچۆكى لى دراوه . :: نه وه ندۆكه
ئىرۆكه ، بالۆكه ، درىژۆكه ،
دۆه لۆكه ، سىوه لۆكه ، گىژه لۆكه
هوه ندۆكه .

(ئۆلكه) — (پ.ب.) ده گهل (ناو)
ته ر كىب ده بى و چكۆله يى پى
ده به خشى . :: جاشۆلكه ، قاشۆلكه ،
ماسۆلكه .

(— ئۆله) — (پ.ب.) (ناوى)
ده چىته سهر و بچۆك ده بىته وه .
:: جاشۆله ، جوانۆله ، دانۆله ،
مىشۆله ، گرمۆله .

(— ئۆله كه) — (پ.ب.) به دواى
ناوانه وه ده لكى و بچۆكىان ده كاته وه .
۱ — ئه — (ف.م.) پاشماوه ي
فيملىكه ، كه مه صده ره كه ي له
له بىر چۆته وه ، ده بى (هه يىن) بۆبى
(تم : ژابا — ۵۸) ، خۆى له صىغه ي
سىيهم تاكه كه سى غايبدايه و ماناى
(هه يه) دهدا . :: زۆژ زۆناكه ،
زۆراب كۆزىكى ئازايه . هس : ههم ،
هه ي ، هه يه هه س . ★ ها .
هه .

۲ — ئه — (ئه .) ۱ — ئامرازى
بانگ كردنه و له دواى ناوان دىت و
ده گهل دوامىن پىتى تىك ده كرىته وه .
:: دا وه ره كۆزه ! . بابه گيان ! با
ئىمژۆ بچىنه مالى خالم . هۆ مامه كه
به جىم مه يه له . □ « دايه ! مه مده

به گورگى ، زۆله عىلاجم نيه » ،
« خزمىنه ! مه دهن په نجه له گهل
عه شره تى جافا » (رهزا — ۳) . ★
(بك .) ئۆ (مك .) هۆ ، هۆى (له
پىشى ناودا دىت) . ۲ — ئامرازى
ئىشاره يه و زهمىرى ئىشاره (ئهم ،
ئهو ، هۆ) ده چىته سهر ، ئه گهر
ئهو شته ي ئىشاره ي ده كرىتى
(گياندار و بى گيان) مه علوم بى ئه وا
(مشار اليه) ده كه وىته نىوان زهمىرى
ئىشاره و ئهم (ئامراز)ه . :: ئهم
پياوه ، ئهو ئه سپه ، هۆو كىتبه .
□ « . . . ئه ئهو هه ي ده لى . . . »
۳ — له هىندىك شوينى كوردستان
له پىش زهمىرى شه خسيدا دىت ،
له مو كورىان ئىستاش زهمىره كان
به بى ئهم ئامرازه ناگوترىن ، به لام له
زۆر شوينى (كهر .) سواوه و له
ناو چوه . :: (مك .) ئهمن (من) ،
ئه تۆ (تۆ) ، ئهو ، ئهمه (ئىمه) ،
ئهنگۆ (ئىوه) ، ئه وان . تىب —
مامۆستايان توفىق وه هبى و
ئىدمۆنس ئهمه ش ههر به ئامرازى
ته ئكىد داده نىن (تم : هبىد — ۴۳) .
۵ — (باله كايه تى ، خوشناوه تى) له
پىش صفه ته وه دىت و مپىينه بۆنى
(موصوف) پىشان دهدا :: كچه كه
ئه جوانه ، بزنه كه ئه لهره ★
(برادۆست) ، يه . // ئى . ۶ — به دواى
زىشه ي هه ندى مه صده رانه وه
ده لكى و ده يانكا به صفه تى مه فمۆل
□ « باب كوشته خه وى لىده كه وى ،
داك مرده خه وى لىده كه وى ، له برسا
مرده خه وى لىناكه وى » (په ند : خا —
۷۴) ، « كرده په شيمان به ، نه كرده

پەشيمان مەبە» (پەند : خا - ۳۲۷) .
۳- ئە - (تە .) صفەت و ناویك
 تىك دەكاتەو ، ئەم ووشە تازەى
 لىيان پەيدا دەبى : (۱) ئەگەر بە
 تەنيای دە کارکرى يا بکەوئتە
 سەرەتای رستهو (ناو) . ب) ئەگەر
 شیوهى (مضاف) ی ناویكى تر
 وەرگرى ئەوا صفەتە .

:: پترەمئرد : پترەمئردىكى نۆرانى
 لەوى دانىشتبو (نا .) ، کابراى
 پترەمئرد ھەر لىي زاپەزى و یەخەى
 گرت (ص .) ، شۆزەسوار ،
 سۆرەگول ۲- دۆ ناو ، ناویك و
 صفەتىك ، ناویك و پاشبەندىك و
 ناویك و ریشەى مەصدەر تىك
 دەکاتەو ، ووشە تازەکە (ناو) ە و
 (معرفە) یە . :: صەگەزەرد ،
 مندالەوورکە ، چاوەگا ، کلکەکەر ،
 کەرەگەرە ، دەسکەگول ، کەلەگەت ،
 مانگەشەو . تیب - ھىندىك لەو
 ناوانەى بەم جۆرە پەيدا دەبن بۆ ئەو
 دەشین وەکو صفەت دە کاربکرىن ::
 زۆر کەلەگەتە . ۳- لە رستەیەکدا
 (مسند و مسند الیه) پیکەو
 دەبەستى . :: ئەحە دەبیته پیاو ،
 سوارەکان چۆنە ناودى ، خۆى
 ھاوئیشتە مالى .

۴- ئە - (پتیب .) ، (سیم .)
 ۱- ئامرازی زەمانى (حال) و
 (مضارع) ە بۆ سەرفکردنى فەعل ::
 ئەچم ، ئەخۆم ، ئەنۆسم . ۲-
 ئامرازی زەمانى رابردوى ناتەواو
 :: ئەچۆین ، ئەمان نۆسى ، ئەیان
 کوشتین . ★ (مە .) دە .

۵- ئە - (یە .) ۱- بە دوای

ناویکەو دەلکى و ناویكى تازەى لى
 دروست دەکا . :: جەنگە (جەنگ) ،
 خاکە (خاک) ، تیرە (تیر) ، ددانە
 (ددان) ، قەلەمە (قەلەم) . ۲- بە
 دوای صفەتەو دەنۆسى و دەیکا بە
 (ناو) یا صفەتىكى دیکەى لى پىك
 دىنى . چاکە (چاک) ، سۆرە (سۆر)
 کۆلە (کۆل) ، کویرە (کویر) ،
 ئیشکە (ئیشک) ، وورده (وورد) ،
 درشتە (درشت) . ۳- (سیم .)
 بەدوای کورت کراوەوئى ناوی
 ئینسانان دادى :: بلە (برايم) ، قالە
 (قادر) ، سەعە (سەعید) سوعە
 (سوعاد) ، شەفە (شەریف) ، فاتە
 (فاطمە) . تیب - ناوی ئینسانان لە
 کوردهواریدا گەلى گۆزانی بەسەردا
 دى ، کورت دەکریتەو و لە ئەسلى
 ناوہ کەرتىك دەمینیتەو ، جاروبارە
 ئەوئیش ھەرەکو خۆى نامىنى و بە
 جارىك دەجەزیندرى (تەحریر)
 دەکرى) :: مەحمود (خولە) .

ئە ئەو - [۲- ئە / ۳ + ئەو] ،
 (بنت .) تە : ئەو تیب - بەشى یەکەمى
 ئەم ووشەى (ئە) ی تەئکید و
 تەحدیدە ، یەئنى : ئەو (ئەو) ەى کە
 لەو کاتەدا باسى کرابى یا ئیشارەتى
 بۆ کرابى .

ئەئیرانە - [۲- ئە / ۳ + ئیرانە] ،
 (نت . ، بنت .) ھەر ئەم دەوربەرە ،
 تەنیا ئەم شوینانەى لەم نیتزیکانەن .
ئەئیرە - [۲- ئە / ۳ + ئیرە] ،
 (نت . ، بنت .) ھەر ئیرە و ھیچ
 جیکایەکی ترنا .

ئەبرۆ - [فر .] ، (نا .) تە :
 برۆ .

(ئەشكەوت ،) دە كاردە كرى .
ئەتْراف - [= عا : اطراف] ،
 (نا .) ئەولاولا ، دەوروپەر . :: لە
 ئەتْرافى شارى (شىنۆ) يە نەوت
 ھەيە . لە دىيى (ئاغەلان) ي ئەتْرافى
 سەردەشتى مەعدەنى زىر ھەيە .
 نەكا بەم ئەتْرافانەدا بچى . تىب -
 ئەم ووشەيە خۆي لە قالبى
 جەمەدايە و جەمەي (طرف) ە ، بەلام
 لە كوردىدا وەكو (مفرد)
 بە كاردەھىنرى و لە كاتى پىوتىستا
 بە شىوہى كوردى جەمە
 دە كرىتەوہ .

ئەتك - [= عا : هتك = دادزىن] ،
 (نا .) زىسوايى ، سۆكايەتى
 بى ئابزۆيى .

ئەتك پىي گران - [عا . كو .] ،
 (مصت . مە .) ، (فع . مەجھول)
 بە ھاندانى خەلك وەسەر
 ھەلەپەزىن و كاريكى وا كرىن كە بە
 خۆدا شكانەوہ و شەرم و شۆرەيى
 بە دواوہ بى . :: ئەتكىيان پىي كراوہ
 ھەر باسى ئاكرى .

ئەتك پىي كرىن - [عا . كو .] ،
 (مصت . مە .) ھاندانى كەسىك بۆ
 كرىنى كار و كرىدەوہيىكى ئەوتۆ ،
 كە لەئەنجاما تۆشى خەجالەتى بى و
 بە خۆيدا بشكىتەوہ :: ئەو ئەتكە چ
 بۆ پىتان كرى ، ئەتكىكى وايان پى
 كرىدە تا دىيا دىيا بى لە بىرى
 نەچىتەوہ .

□ « پىي ئەكا ئەتك و سىاسەت ،
 ھەر كەسى خۆي ھەزىكا »
 « قاتلى زۆحى (ھەمە) و
 جەللادى (وہسمان) ھاتەوہ »

لەم مانايەيدا شىوہى ەرەبى خۆي
 زاگرتوہ . ۲ - (بى .) ، (ا) ھەمىشە ،
 دايم و دەرھەم ، بەدايم ، ھەمو
 كاتىك .

□ « مەنزلى ەقزەبى زولفە
 قەمەرى چىھرىي تۆ »
 « لەم دەرە بۆ منى غەمدىدە ،
 ئەبەد نەحسە سەفەر »
 (سالم : گە - ۶۵)

(ب) ھىچ وەختىك ، قەت .
 □ « وەھا پاىەى بىناى
 ھەستىم لەبن ھات »
 « قىول ئاكا ئەبەد
 ئىسەمىرى مەعمار »
 (سالم : گە - ۵۸)

ئەبەدەن - [= عا : ابدأ] تە :
 ئەبەد/۲ ب . :: ئەبەدەن وا نىە ،
 ئەبەدەن ئەم پىاوہ شتى واى لە دەم
 دەرنايە .

ئەبەدى - [= عا : ابدى] ،
 (ص .) ھەر شتىكى دوايى نەيى و
 نەبزىتەوہ ، ھەرچى تا سەر بىمىنى .
 :: بىزى بە ژيانىكى ئەبەدى .
 □ « بەو خودايەى كەم ئەزەلى و
 ئەبەدىيە » .

ئەترەش - [؟] ، (نا .) ، (مە .)
 ئازايى مەنەوتى ، زەندەق تىب -
 نەدىتراوہ ئەم ووشەيە بە تەنيايى
 دەكار بىرى . تە : ئەترەش چۆن .

ئەترەش چۆن - (مصت . لا .) ،
 (مە .) ترس زى نىشتىن ، زەندەق
 چۆن ، ترسانى زۆر . :: سىلاويىكى
 واىە پىاو ئەترەشى دەچى . تىب -
 ئەوئەدى بىسترايى ، ھەر بۆ ترسان
 لە ئا ، ئاگر ، جىگەى بە سام

(رەزا - ۵)

ئەتك کردن - [عا. كو.]

(مصت. مت.) زېسواکردنى يەكك ، سوکايەتى بە سەر ھېنان ، ئابزوى كەستىك بىردن . (بە ھۆى ئىشئىكى ماددى) :: دەم و لوتيان دەبىرتىن و ئەتکيان دەکردن . ھىندە ناپياوہ ھەر دەبى سىمىلى بتاشىن و ئەتکى کەن .

ئەتلەس - [یونانى : ئاتلاس]

(نا.) ۱- جۆرىك قوماشى ئاورىشمە و لەبەر برىق و باقى خۆى مۆنج دەداتەوہ .

□ « لالەن بە بەدەن ، ئەتلەسى

ئەخزەر ، كە لەبەرکەن »

« نەورەستەو و گول بەستە

لەگەل دەستە گياھن »

(نالى : گە - ۳۴)

۲- ھەر كىيىكى ، كۆمەلى نەخشەى دەربارەى زانستىك ، بەتايبەتى نەخشە (خەرىتە) ى جوغرافىاي وولاتان ، تىدا كۆكرايىتەوہ . ۳- (كئىر) تە : ئەتلەسى/۳ .

ئەتلەسى - ۱- (ص.) ھەر

شتىكى شىوہى ئەتلەس بدا ، چ لە بارى نەرم و نۆلى يا زەنگ و برىق و باقەوہ .

□ «وہختى سبجەينى كە داوينى

فەلەك ئەتلەسى بۆ »

« ھەر لەجى راستەوہ بۆ ،

دامەنى گرتەم وەك ھار »

(رەزا - ۱۷)

۲- (نا.) ، (مك.) گيايەكە، بۆ جوانى لە باخچەى مالان دەيجىنن ، گوللىكى ھەيە وەكو شىپۆر ،

تەنك و ناسكە ، بۆنى خوشە ، زەنگى : سىچ ، سۆر ، عابج .

بنەوش و ئەبلەقە . ۳- (نا.) ، (كەر.) يەككە لە پىنج ئوقيانوسەكەى دنيا .

ئەتوار - [= عا : اطوار]

(نا.) ۱- داب و دەستۆر ، خۆ و خدە ، زەووشىت . :: ئەرى ئەم مندالەتان بۆ ئەوہندە بەدئەتوار فىرکردوہ . دەلىن ئەتوارى باش نىہ .

□ « شىخ عەلى ئەتوارى باوكت تىك مەدە »

« قل هو الرحمن آمنا به »

(رەزا - ۷۵)

۲- (مك.) بزۆتنسەوہ و ھەلستان و زۆنىشتنى جلفانە . :: ئەو ئەدا و ئەتوارانە چن دەريان دىنى .

ئەتۆ - [ست : تۆ ، تۆم ،

تقەم ، تەقە ، توم ، تقىم . ، پە :

تۆ] ، (ز.) ، (مك.) زەمىرى

نەلكاوہ (منفصل) بۆ دوہم كەسى

مفرەد (ئەوہى قسەى دەگەل

دەكرى) □ « ... بە وى گوت :

ئەرى ! ئەتۆى ئەوئى كە دىيان

چاوہنۆزى يەكى دىكە بىين ؟ ... »

(ئىنجىل : مەتى - ۲۷) ★ (كەر.) ،

سە. تۆ ، (بک.) تە .

ئەتەر - [= اثر :] ، (نا.) ،

(سە.) نىشانەيىكى لە شتىك يا

كەسى بە جى دەمىنى ، ھس :

(مك.) ھەتەر .

(- ئەتى) - (پە.) بە دوای

ناوہوہ دەلكى و حاصل مەصدەرى

لىدروست دەكا . :: برايەتى ،

ئەو مەدادە پلاستىكى يانە تازە پەيدا بۆن :: زەشو تەسبىحىكى ئەجزاى باشى ھەبىو ، ئەم دارجەكرەيە ئەجزايە شقارتەي پىوھنى گزەگىرى . تىب - ئەم ووشەيە جەمى (جزء ، جزو) ە وشكەم ھەيە كە (جزء) يا (جزو) ە ەربى زەسەن بى و لام واىە دەگەل گۆش ، گۆشە ، گۆشت و گۆى خزمایەتتىكى ھەيە .

ئەجزاچى - [ئەجزا + چى] ، (صفا) ، (كەر) ئەو كەسەي پىشەي دەرمان فروشتىن بى . :: ئەسكەندەرى ئەجزاچى لە سلەيمانى ئەجزاخانى ھەبىو . ★ (كئىر) دەوافرۆش .

ئەجزاخانە - [ئەجزا + خانە] ، (نە) ، (كەر) ئەو دوكانەي دەرمانى نەخۆشى لى دەفروشرى . ۲ - صندوقىتىكى پچكۆلەيە كە ھەندى دەرمانى پىويستى تىدا دادەندى بۆ ناومال و شوينى گشتى . ★ (كئىر) دارۆخانە ، دەواخانە . (كەر) صەيدەليە .

ئەجندە - (نا) ، (مك) مەوجودىكە ، گویا ھەيە و بەرچاوى ئادەمىزاد ناكەوى ، پىشونيان بزوایان وا بۆ دەست لە ھەركەس بوەشپن شىتى دەكەن . :: ئەجندە دەستيان لى وەشاندو ە ، ئەم ژۆرە ئەجندەي تىدايە . ۲ - (مەج) ئىنسانى زۆر زىرەك بە تايبەتى كە بالاي پچكۆلەبى . :: ھەردەلەي ئەجندەپە . ★

باشايەتى ، پياوھتى ، جىرانەتى . تىب - ۱) كاتى دوامىن پىتى (ناو) ەكە (دەنگ) ىك بى ، دەگەل پاشبەندەكە ئىك دەكرىنەو ە دەنگى (ھەمزە) كە لە ناو دەچى . ب) بەلام ئەگەر ناو ەكە بە يەكى لە دەنگ بزوینەكان بزايتتەو ە ، ئەوا (ھەمزە) كە دەگۆزى بە (ى) و ئەو جار تىك دەكرىنەو ە .

ئەجر - [= عا : اجر] ، (نا) . ۱ - پاداشتى چاك . □ « خودا ئەجرتان بداتەو ە ، ئەجرى خىرتان بداتەو ە » ۲ - (مەج) . ھەق ، پاداشتى ھەقىتى مەعنەوتى كە كەسىك بە سەر يەككى ترەو ەي ھەبى . :: ئەجرى دايك و باب لە سەر ئەولاد زۆرە ، ئەوا ئەجرى دايكت دايەو ە .

ئەجزا - [= عا : اجزاء] ، (نا) . ۱ - پارچە و لەت و كوتى شتىك .

□ « پەي چىش خالۆكەي دەرۆن جەھۆن كەيل »

« خەيلپن ئەجزاى مەيل ، لە ملەكەي پز مەيل »

(مەولەوتى : مەك - ۱۹۸)

« دۆدى بن مېچى گولنگى لەت لەتى دەسرازە كۆن »

« بان و دىوارى بە مىسلى لانكى ئەجزا شكاو »

(نالى)

۲ - (كئىر) . كاربەدەستى دايىرەيتكى دەولەت :: ئەجزاى دارايىتى ، سەعیدخان ئەجزاى گومرگى بۆ ★ ئەجزا / ۲ . ۳ - ھەمۆ

جەنۆكە ، جەنۆكە (بک.) مەچیتەر
(لە ئیمە چاکتر) .

ئەجەل - [= عا : أجل =
وہختی شتیک] ، (نا.) وەعدەى
مردن ، ئەو دەمەى ژيانى کەستیک
تیییدا تەواو دەبێ . □ « بزن
ئەجەلى هات تیشۆى شوانى
دەخوا » . **ئەجەلى خو** - مردنى
تەبىئى ، مردن بە بى ھۆيەكى لە
لاوہ :: نەوہللا ! ھەر بە ئەجەلى
خۆى مرد . **ئەجەلى ھاتوہ** - (کە.)
کارى وادەکا دەبێ بىتتە ھۆى
مردنى ★ ئەنجەل ، عەنجەل .

ئەح - (ند.) نیشانەى بە
سۆكزانىنى ژۆداویك و بە چاوى
سۆك و بى ئەھمىيەت تەماشاکردنى
كار و كەردەوہ و كەسەيكە .
□ « ئەح ! پەكم بەوہ كەوتوہ
وسواغا ئەمن دەبىنى يا نام بىنى »
(تەفە : ج ۲ - ۹۳) .

ئەحباب - [= عا : احباب] ،
(نا.) دۆستان ، یاران ،
خۆشەويستان :: كۆمەلى دۆست و
ئەحباب پىكەوہ دابنىشتىن .
□ « گۆتم شىرن دۆ لىمويىكە
مەمكت لىم ترش ژۆبۆ »
« كوتى نازى حوسن نەقدى
تورنجى دەستى ئەحبابە »

(ئەدەب : گە - ۸۷)

ئەحسەن - [= عا : احسن] ،
(ئەم.) ، (كئیر.) چاكت كرد زۆر
باشە ، ئافەرىن .

ئەحمەدوہەحمۆدکردن - (كە.)
۱- لەملاو لا و بە دەردى سەرى ،
بژىوى : خو پەیداكردن . □ « ... »

تا مێردەكەشم نەگىرابۆ ، ھەر
باشتربۆ ، ئەحمەد و مەحمۆدىكى
بۆ ئەكردىن ... » (- : ژان
- ۱۹۲) ۲ - پەل كوتان بۆ
ھەمۆ لاىك ، لە ھەمۆ
دەرگایەكەدان ، ھەلپەھەلپەكردن
(بۆ ھەر مەبەستى بى) ۳ - بە
فیل و درۆ و دەلەسەكارى خو
مەيسەرکردن .

ئەحمەق - [= عا : احمق] ،
(صد.) تىنەگەيشتۆ ، گیل و نەفام .
□ « وەكۆ يەك دیتە بەرگويى
پياوى ئەحمەق »

« بىەفترى بولبول و ئاوازی
لەقلەق »

(؟) .

ئەحمەقانە - [عا. كو.] ،
۱- [ئەحمەق + ئانە /] ،
(بنت.) وەكۆ نەزانان ، بە شىوہى
گیل و نەفامان . :: ئەحمەقانە
دەجۆلێتەوہ ، ھیندە ئەحمەقانە
قسە دەكا پياو بە خۆیدا
دەشكىتەوہ . ۲- [ئەحمەق +
ئانە / {] ، (صد.) كارىكى لە پياوى
ئەحمەق بوەشیتەوہ . :: ئەم كارە
ئەحمەقانەيە چ بۆ كردى ،
كردەوہكانى ھەمۆ ئەحمەقانەيە
گويى مەدەيە .

ئەحمەقى - [ئەحمەق + ۲-
ئى] ، [عا. كو.] ، (حمص.)
حالىەتى كە پياوى ئەحمەق
ھەيەتى ، نەزانى و تىنەگەيشتۆيى .
:: بە ئەحمەقى خۆى بىەخشن .

ئەحوال - [= : احوال] ،
(نا.) ۱- چلۆنايەتى كەستیک لە

بارى نەخۆشى و ساغىيەو .
 :: ئەحوالتان چۆنە ، ديارە شوکور
 چاتىرى . ۲- چلۇنايەتى باري
 گوزەران و ژيان . :: ئەحوالى زۆر
 باشە ئەو سال ۹۹ غەلەكەي باشى
 هينابو .

□ « پرسىويه زاهيرا له
 زەفيقانى يەك جيهەت »
 « ئەحوالى ئەهلى شار و
 زەفيقانى سەر بەسەر »
 (سالم : گە - ۶۷)

ئەحوالى پرسى - [عا . كو .]
 (حمص .) ۱- پرسىار لە ساغ و
 سلامەتى و نەخۆشى كەسيك .
 ۲- پرسىار دەربارەي چۆنىتى
 ژيان و كار و گوزەرانى يەكيك
 □ « ... شىخ كە ئەحوالى پرسى و
 خوش هاتنى مەلا جەلالى كرد ... »
 (قزلبجى : پىكەنتىن - ۶۲) .
ئەخبار - [= عا : اخبار] ،
 (نا .) ۱- دەنگ و باسى زۆرداويكى
 سىياسى ، كۆمەلەيەتى و ...
 ۲- دەنگ و باسى سەفەر و
 هاتوچۆ و كار و كردهوہى كەسيك
 يا كۆمەلىك .

ئەخت و چار - (نت .) ، (مك .)
 ھەول و تەقەلای زۆر .
 :: ھەرچەندى ئەخت و چارم كرد ،
 بى فایدە بو دەگەلم نەھات و
 نەھات . تىب - وەكو دەبىتىن ئەم
 ووشەيە لە دۆكەرت پىكەتوہ ،
 كەرتى دوەمیان (چار) زۆن و
 ناسراوہ . بەلام (ئەخت) ووشەيتكە
 تەنيا لە موكریان و ئەوتىش ھەر لەم
 ووشە (مەركب) ەدا بىستراوہ و

زۆرىش بە كار دەھىنرى ، جا
 لەبابەت ئەسلەكەيەوہ دۆزىتى
 دەچىتى : ۱- لەوانەيە (عەدەي)
 ەرەبى بى و جەزەبى ، كە ئەمەيان
 بە لای منەوہ ئىحتىمالىكى كز و بى
 ھىز و پىزە . ۲- لە كوردستانى
 توركيا (ئەختى ، ئاختى) ناوہ بو
 پياوان ، حاجى ئەختى (محەممەد
 ئەفەندى مەحامى - باقى توژو -)
 يەكيك بوہ لە ناودارەكانى شۆرشى
 شىخ سەعيد [تە : دۆزا كوردستان :
 زىنارسىلۆپى (خوالىخۆشبو :
 قەدرى بەگ جەمىل پاشا) - لاپەزە
 ۸۲] ، قەدرى جان دەلى : « دەستى
 كو ئەختى ھەلدايە سەردار + چاڤا
 تە ھەژاند ئەو دەستى گەمار » .
 ۳- « ... دەپشكى ۸۱ى
 (ئابان يەشت) داھاتوہ كە (يۆئىشتە)
 لە بنەمالەي (فريانە) قوربانى بو
 (ئەناھىتە) كرد و لىي پارايەوہ كە
 بەسەر (ئەختىيە) سەركىشدا
 زالىكا » (تە : پد ، يگد . ج ۲ -
 ۳۹۳) ، ھەر لە پەراويزى ئەو
 لاپەزەيەدا پرۆفسۆر (پۆرداوود)
 ئاوا دەلى : « داستانى (يۆشت
 فريان) و (ئەخت) مەوزوۋى
 كىتەبىكى پچۆكى پەھلەويە .
 (ئەخت) ي جادۆباز بە سوپايتكى
 زۆرەوہ ھاتە شارىك و گوتى
 شارەكە خاپۆر دەكەم ئەگەر
 كەسيك نەبى بتوانى ۳۳ مەتەلى من
 ھەلبىتى . يەكى لە پياوچاكان كە
 (يۆشت فريان) بى وەلامى ھەمو
 پرسىارەكانى دايەوہ و (ئەخت) لە
 لە وەلامى سى پرسىارى (يۆشت

فريان (دا ، داما و كوژرا « .
(ټه خټيه) كه له (ټاوښتا) دا ناوې
جادوگهريك بوه ، ټيستاش له
كوردستان هر ناوه ، جا ټه گهر
بليين ههرتكيان په كن له وانه نيه له
راستې لمان دابې . (ټه خټيه) خوي
له قالبې صفت و ټيسمي
مه نسوب دايه و دور نيه له كاتي
خويدا وه كو له قهب به ماناي :
زورزان ، ليزان ، فيلباز و ...
دراې بهو (جادوگهر) ه ټيست
خوشي و ماناكه شي له بيران
چونه وه و (ټه خټ) ي موكريانيان
لي به جيماره .

ټه خټهر - [فر.] ، (نا.)
۱- تم : ټه ستيره .

□ « عالم به يه كا دين و ده چن
ههروه كو مه خټهر »

« يهك يهك به مه سهل مانگ و
يه كي ههروه كو ټه خټهر »

(قانيع : گولآله ي مهريوان - ۳۰)
۲- ناوه بو ټافره تان .

ټه خټهر شناس - (صفا.) تم :
ټه ستيره ناس .

□ « جهو دما ټه صاحب (زيچ) و
(ټوستورلاب) »

« ټه خټهر شناسان ، ټه رستو
خيتاب »

(خانا - ۲۰)
ټه خټهر شناسي - (حمص.) تم :

ټه ستيره ناسي .
ټه خلاق - [= عا : اخلاق] ،

(نا.) ره و وشت و خو .
□ « كاني ټه خلاق و سيماي

جوانم رو »

« قاله رو ، قالي ټايشه خانم
رو »

(سه لام - ۱۸۵)
۱- ټه دا - (نا.) ۱- شيوه و

جوري ههستان و رو نيشتن .
۲- له نجه و لار ، ناز و عيشوه .

□ « دليكي غه مزه دهم بو
مه حره مي راز »

« ټه و يشت ليم به صه
شيوه و ټه دا سه ند »

(ټه ده ب : گم - ۳۵)
۲- ټه دا - [= عا : اداء] ،

(نا.) ۱- به جي گه يان دن ، جي به جي
كردن ، به جي هيټان . ۲- تم :

ټه دا كردن/۱ .
□ « هه رچهن د به مه سهل

خه نجه ري ټه لماسه زبانم »
« نابري سه ري مويي له

ټه داي شوكري نيعه متان »
(ره زا - ۳۱)

ټه دادره يټان - [۱- ټه دا +
دهره يټان] ، (مست. لا.)

۱- جولا نه وه ي نااسايي . ۲- خو
بادان و دهم خوار كرده وه ، لاساي

يه كي ك كرده وه . ۳- به قسه و
ټاكار ي سه ير خه لك هيټانه

پيكه نين .
ټه دا كردن - [۲- ټه دا + كردن] ،

(مست. لا.) ۱- به جي گه يان دني
پيوښته كاني ديني ټيسلام له و

كاتانه دا كه بويان دان دراوه (كردني
پينج فزه ي نوښ و گرتني رو رو له

ره مه زانا) // قه زا . ۲- دانه وه ي
قه رز . ۳- (كهر.) به جي گه يان دني

پيوښته كاني كومه لايه تي . ۴-

«ھەم گول زىژە»

(پىرەمىرد - ۱۶۰)

ئەدەبىخانە - (نە.) تە : ئابخانە

□ « ئەدەبىخانەكە و ھەوزى

تېكەوتىن .

» پىرەمىرد لە ئاۋ ، ھىندە بىي

بەختىن .

(پىرەمىرد - ۲۶۵)

ئەدەبىگەردن - [۱ - ئەدەب +

گەردن] ، [عا . كو .] ۱ - (مەت . لا .)

شەرم گەردن لە گەردنى كارىك :

قوربان ئەدەب دەكەم ھەرزەتانكەم

□ « ئەھۋەلى تەفرەقە نەزەر

تەقۋىيەتى سەبەب دەكا»

» عارفى ۋەھدەت ئاشنا لەم

قەسەبە ئەدەب دەكا»

(نالى : گە - ۹)

۲ - (مەت . مە.) تەنبىي گەردنى

كەسىك (بە لىدان و جىئو ...)

تېب - دەبىي بەم مانايە لە ئەسلا

(بە ئەدەبىگەردن) بىي ، چۈنكۈ بىي ئەدەب

بە ئەدەب دەكرى .

ئەدەبىيات - [۲ - ئەدەب +

ئات] ، (نە.) ۱ - ھەمۆ كەلەپۇرى

ئەدەبىي نەتەۋەيتىك ، ۋولاتىك يا

زەمانىك . :: ئەدەبىياتى كوردى ،

ئەدەبىياتى چەرخى شازدەھەمى

فەزانسە ، ئەدەبىياتى شۆزەۋى ،

» شىعر و ئەدەبىياتى كوردى

يادگارى مامۇستا زەفىق حىلمىيە .

۲ - ھەمۆ بىلاۋكراۋەكانى پارتىكى

سىياسى .

ئەدەبىي - [عا.] ، (صە.) ھەر

كار يا شتىكى پىۋەندى بە ئەدەبەۋە

(۲ - ئەدەب) ھەبى . :: گەلاۋىژ

دەربىزىن ، ۋەزۋەخستىن .

□ « نە قەسە نە زاز بۆم نە كرا ئەدا»

» سىنەمايى بۆم خۆم نىشان ئەدا

(سەلام - ۸۱)

ئەدرەس - (نا.) ، (كەر .) تە :

ئادىرىس .

ئەدنا - [= عا : ادنى] ، (صە.)

نيزىكتىر ، نزمىر ، پىچۈكتىر : شەرقى

ئەدنا . ئەدنا خراپەيەكى بەسەرەۋە

مەچىن .

ئەدوا - (نا.) ، (مە.) ۱ -

داۋودەرمانى تام و بۆنخوش كە

دەكرىنە ناۋ چىشت و ھەندى

خواردەمەنى دىكەۋە . ۲ -

زەردەچىۋەى ھازاۋە :: ئىستىۋەت و

ئەدواتان لە بىرنەچى . ھى : ئەزۋا ،

ئەزبىيە . تېب - لام واىيە ئەم ۋوشەيە

(ادۋىيە) ى ھەرەبىيە و جەزۋە .

۱ - ئەدەب - [عا.] ، (نا.)

شەرم بە خۆيى ، سەنگىنى و گرانى

لە ھەستەن و دانىشتىنى ناۋ

مەجلىسان ، ھورمەت گرتىنى

گەۋرەتر لە خۆ ۲ - (مە.) ۱ ، ئەۋ

شۋىنەنەى لەشى ئادەمىزاد كە ناۋ

ھىنانىيان شۆرەبىيە . ب) تە :

ئابخانە . ★ ھەدەب .

۲ - ئەدەب - [عا.] ، (نا.)

بەكىكە لە زانستەكان كە لكى زۆرن :

زىزمان ، بەيان و بەدىع ، ھەرۋز و

قافىيە ، شىعر و نۆسىن (مەين :

فەرھەنگ . ج ۱ - ۱۷۸) ::

ئەدەبىي يۆنانى ، ئەدەبىي ھەرەبى

□ « لە (ژىن) ھەۋە ئەمە شاپاشى

زىي (گەلاۋىژ) ھە

» لە پاىيە ئەدەبىي نۆكتە بىز و

گوفارىكى ئەدەبىي بۆ . (دايك)
شاكارى ئەدەبىي ماكسىم گوركىيە .
ئەدى - (ئم .) ، (مك .) ۱ - لە
وھلامى پرسىارىكا بە راست زانىنى
قسەي پرسىاركەرەكە دەگەيتىنى .
:: باش خەوتىن ؟ - ئەدى . ئەرئ
مندالەكان چۆنە مەكتەب ؟ - ئەدى ،
چەند لەمىژە ۲ - رستەي پرسىارى
تيكەل بە سەرسوزمانى پى دەست
پىدەكرى و ئەم مەبەستانە دەگەيتىنى :
كەوايە ، كەوابۆ ، ئەگەر بەم جۆرە بى ،
مەگەر . :: ئەدى ئەو بۆ كوي
دەچن . ئەدى تۆ نەتگوت نانت
خواردو . ئەدى لە كەنە خوي
دوينى دەزويشتن . ئەدى نەدەبۆ
لە سەرى زاوەستن تا دىتە دەر .
□ « ئەدى چ بكم لە زوى دنيايە ؟ »
(تحفه : ج ۲ - ۲۵۸) . ★ (سىم .)
ئەي ، ئەي . هس : بەدى كردن ،
وهدى هاتن تىب - ئەگەر دەنگى (د)ە
كە بگيرى (تەشديدبكرى) و دەنگى
(ى)ش تۆزى زياد لە پىويست
درىزبكرىتەو ، نىشانەي گالتە
پىكردنە . **ئەدى چۆن -** (شر .) ۱ -
لە حالىكا بەكىك زاي لە قسەي
كەسىك نەبى و بەو جۆرە دە
مەسەلەيەك نەگا كە ئەو كەسە باسى
دەكا ، بە راويژى پرسىار بە
(مخالف)ەكە دەگوترى و ماناي
ئەوئەيە : ئەگەر ئەو مەسەلەيە يا ئەو
قسەيە وا نىە كە من دەيليم ، بە
زاي ئىو چۆنە ۲ - كاتىك كەسى
كارىكى سەرەزاي ئەوئەي كۆسپيشى
لە سەر زى بوە يا ھەيە ئەنجام داوہ
يا دەدا دەگوترى ، جا يا بە تەنيا و

بە شىوئەي پرسىار يا لە سەرەتاي
رستەيتىكى پرسىارىدا . :: بەفرىكى
زۆر بارىوہ ھەمۆ زىگاي گرتوہ ؟ -
ئەدى چۆن دەچن ؟ **ئەدى نا -** (شر .)
بۆ داواي زاي موافق لە كەسى
دەگوترى :: ئەو ھاوتىنەي دادى
شىركۆ دەچىتە مالى خالى ،
ئەدى نا ؟ .

ئەدىب - [=عا : ادیب] ، (نا .
ص .) ئەو كەسەي دەستى (۲ -
ئەدەب)ى ھەبى ، شارەزاي
نۆستىن و شىعردانان بى :: كىتىبى
«ئەنجمەنى ئەدىيانى كورد» لە
ئەستەمبۆل چاپ كراوہ . پىرەمىرد
ئەدىيتىكى گەورەي كورد بۆ . تىب -
ئەم ووشەيە ئەگەر لە پيش (ناو)ە و
بى (ناو)ە و ئەگەر بە داواي
(ناو)يشدا ھات ، ئەوا صفەتە .
:: ئەدىيتىكى كورد . كوردىكى ئەدىب
۱ - ئەر - (بى .) تە : ئەگەر

□ « سەلاح ھەر ئىدەن ، ئەر توش
زەرۆرەن »
« ئەر جە عشق تو ، دىدەش
بى نۆرەن »
(خانە - ۱۷۳)

۲ - (ئەر) - (ئم .) ئامرازي
داتاشىنى ئىسمى فاعىلە : (۱)
دەگەل زىشەي مەصدەران تەركىب
دەبى و ئىسمى فاعىل پىكدينى ::
نۆسەر ، خوينەر ، كوژەر ، بۆر .
تىب - ئەم شىوہ داتاشىنە ، ئى ئەم
۲۰ - ۳۰ سالى دوايىيە و گەلى
ووشەي پى داتاشراوہ ۲ . بە داواي
سىفەي موفزەدى (ئەر)ەوہ
دەنۆسى و پاش فرىدانى ئامرازي

ئەمر (ب) ، پاشبەندىك پىك دىنى
 كە ئەگەر بە دواى ناو يىكنەو
 بلكىندى دەيكاتە ناوى فاعىل ::
 بکە (لە : کردن) - ب + (-ئەر)
 = - كەر + كار = كار كەر
 بدە (لە : دان) - ب + (-ئەر)
 = - دەر + بانگ = بانگدەر

ئەرباب - [ع.ا.] ، (نا.) ۱ -
 (سند.) خاوەن مەلك ، پىاوى گەورە
 ئەعيان و ئەشرف . ۲ - (مك.) ،
 ۱) بازىرگانى گەورە كە كالا بە
 دوكاندار و كاسبان دەفرۆشى ،
 نىسبەت بەو كەسانەى سەوداى
 لىدەكەن . ب) خاوەنى كار نىسبەت
 بە دەست و پىوهندى خۆى (مىرزا ،
 شاگرد ، خزمەتكار . . .) ۳ - ئەھلى
 ھەر كارىك :: ئەربابى قەلەم ،
 ئەربابى زابواردن ، ئەربابى شەز
 □ « لەبەر قاپچ سەرا سەفيان
 دەبەست شىخ و مەلا و زاھىد »
 « مەتافى كەبە بو ئەربابى
 حاجەت گردى سەيوان بو »
 (زەزا - ۳۸)

۴ - (ص.) ، (مك.) پىاوى خۆش
 مەشرەف و زۆخۆش ، ئەو كەسەى
 بى ئەوھى گۆى بداتە خۆى يا
 عادەتى خۆى بو ئەوھى مەجلىس لە
 خەلك تىك نەدا دەگەلىان دەگونجى .
ئەرامەندە - [ئەرام + ئەندە
 (- ئندە) [، (ص.) ، (ھو.)]
 كەسىكى تۆشى گىروگرفتى بۆبى و
 سەرى لى شىوابى ، متحیربى .
 □ « جەواتەى شىرۆ

سەرەفگەندەبىن »
 « جەسەوداى گەردۆن

ئەرامەندەبىن »
 (خانا پ - ۶۷۹)
 تىب - ئەم ووشەيە لە (ئەرام) و
 پاشبەندى (ئەندە) - كە شىوھىكى
 ترى (ئندە) يەو زىاتىر فارسىيە
 تاكوردى - پىكھاتوھ . (ئەرام) خۆى
 ووشەيىكى پەھلەويەو مەصدەركەى
 (ئەرامىتەن) و (نم.ص.) یشى
 (ئەرامىشەن) ه كە مانايان :
 (نااسۆدەيى و ئۆقرەنەگرتن) ه و
 تەواو پىچەوانەى (ئارام) ه كە
 بەماناى (دامەزران و ئۆقرەگرتن)
 ھاتوھ . (ئەرام) ى پەھلەوئى
 تەركىبىكە لە ئامرازى نەفى (ئە =
 نا) و (رەم) ى ئاويستايى بە مەعنای
 ئىسراحتەت كردن و زۆكەوتەن .
 بەتتىكرابى ئەرامەندە [ئە + رام +
 ئەندە] دەبىتە ئەوكەسەى
 ئىسراحتەتى لى ھەلگىرابى .

ئەرخەوان - (نا.) ۱ - دارىكە ،
 گەلاكانى خزن ، گولى سۆرى ھەيە ،
 لە سەرەتاي بەھارا دەپشكوئ و
 سەرتاپاي دەبىتە گول ، گولەكانى
 تۆزى شىرنايىيان تىدايەوھ ھەندى
 كەس دەيخۆن .

□ «كارىزى شەرىف ئاوى نەماوھ»
 «ئەرخەوان لق و پۆپى شكاوھ»
 (پىرەمىرد - ۱۰۸)

۲ - ناوھ بو ئافرەت . :: مامە
 ھەسەنى ئەرخەوانى كەبابچى بۆ
 لە مەھاباد .

ئەرخەوان سۆر - (نت.) ،
 (سىم.) فەسلى لافاوى بەھاران .
 تىب - دۆ ھۆى ھەيە كە ئەو
 فەسلەيان وا ناو ناوھ ، يەكەم چۈنكو

دەكەویتیە وەختى كە دارى
ئەرخەوان گول دەكا ، دوەمیش
لەبەر ئەوەى كە ئاوى زۆباران سۆر
دەبى و شیوەى زەنگى ئەرخەوان
دەدا .

ئەرخەوانى - (ص.) زەنگى

وەكو زەنگى گولى ئەرخەوان، سۆرى
مەیلە و بنەوش ، سۆرىكى زەش باو .
ئەرخەیان - [تو.] ، (ص.) ،
(م.) دلنیا ، خاترجەم :: ئەرخەیان
لىى بنۆ ، ئەرخەیان بن ھىچى بەسەر
نەھاتوہ . ★ ئارخەیان .

ئەرد - (نا.) تە : ئەرز .

ئەردەلان - [ئاردەل + ۲ -

ئان/۳] ، (ن.) ۱ - ناوى
ئەمازەتتىكى كوردە لە كوردستانى
ئىران پاتەختیان شارى (سە) بوە .
۲ - ناویكى ترى ئەم مەلبەندەيە كە
لە تەشكىلاتى ئىراندا پىی دەلىن :
(استان كوردستان) . ★
ئاردەلان .

□ « تەختى تەخت بۆ ، بابا

ئەردەلان »

« كەلاوہى كاول ، پەيكول

بەردەلان »

(پىرەمىرد - ۲۲۸)

ئەرز - [= عا : أرض] ، (نا.)

۱ - كورەى زەوتى ، ئەو ئەستىرەى
كە ئادەمىزادى لە سەر پەيدا بوە .
۲ - پارچەيەك زەوتى كە تەرخان
كرابى بکریته خانوبەرە :: ۸۰۰ مەتر
ئەرزى لە كارىزى مەجىدبەگ ھەيە .
۳ - ھەمو خاكى وولاتىك :: ئەرزى
عیراق . ۴ - ھەمو زەوىوزارى
سەر بە گوندىك ::

ئەم دىيە ئەرزی كەمە ،
ھەندى جۆتیری ئەم ئاوايە ئەرزىان
بەرناكەوى . ۵ - تەختى ژۆرەكانى
خانۆ // مېچ ★ ئەرد ، زەمىن ،
زەوتى ، عەرد ، عەرز . **ئەرزى**
مقەددەس - (ن.) ۱ - جىگا
پىرۆزەكانى ھەر دىن و ئايىنىك
:: مەككە ، مەدىنە ، قەدۇس .
۲ - (ك.) شوینىكى بەكىك بۆ
لىدانىشتن و ھاتوچۆ ھەلى بزاردبى و
زۆرى دل پىوہبى :: ئەوہ بۆچى
دۆكانى مامە ھەمەت لىكردۆين بە
ئەرزى مقەددەس . ھەمو دىباى
لى بۆتە ئەرزى مقەددەس و ھەر
دەو قوژبنە دەخزى (گویا جىگاكانى
تەر پىرۆزن نابى لىيان
دانىشى .) . بە **ئەرزدا چۆن -**
(مص. لا.) ، (م.) لەبەر چاوان
وون بۆنى شتى يا كەسى بە
جۆرىكى پىاو لە گومبۆنەكەى
سەرى سۆزبمىنى :: نەمانزانى بە
ئەرزدا چۆ ؟ ئاسمان ھەلىكىشا ؟ بە
ئەرزدا دان - (مص. م.) ، (م.)
۱ - كەسىك يا گياندارىك بە زۆر
(بۆ ھەر مەبەستى بى) لەسەر
زەوتى درىژکردن :: مامە زاخە
چوارپەلى گايەكەى بەست و بە
ئەرزىدا دا و جىبەجى سەرى
بزی . ۲ - لەزۆرەوانىدا بە سەر
كەسىكدا زال بۆن . :: كابراى
لەسەر سەرى خۆى سۆزاند وەك
شۆتى بە ئەرزىدا دا . ۳ - بە
توندى و تەوورم شتىك يا كەسىك
بۆ سەر ئەرد فرى دان . :: كە
تۆزە بۆ ھەرچى قاپ و قاچاغى بەر

نەگرى . :: ئەركانى نوپىز ،
ئەركانى دەولەت . □ « زەعتىف
بىي خوانەخواستە ئىعتىقادت »
« بە ئابىن و »

بە ئەركان و بە ئەتوار »

(رەزا - ۲۳)

۲- ئەركانى حەزبە و كورت
كراوۋتەوۋ . :: سالى ئەركانى
(سالىكە كە ئوردوى عوسمانى
لە ژىر فەرماندەيى برايم
پاشاي ئەركانى حەزبدا ، لە
مەلبەندى مەھابەت دەگەل
عروسان شەزى كردوۋە) . ۳- ناوۋ
بۆ پىاوان . :: ئەركانە شەلى
نانەوا لە كانىسكان بۆ . ئەركانى
جەيش - [عا.] ، (نت.) ، (كەر.)
ئىدارەيەكە لە وزارەتى جەنگ يا
بەرگرى وولاتاندا ، لە وەختى شەز و
ناشتىدا فەرمان دەدا بە بەشەكانى
هېزى چەكدار و چاۋەدىرى
جىبەجىي كردىيان دەكا . ★ ئەركانى
حەرب (لە دەورى عوسمانىدا) ،
(كئىر.) ستادى ئەرتەش . ئەركانى
حەرب - [عا.] ، (نت.) ۱- تە :
ئەركانى جەيش . ۲- ھەر
ئەفسەرىكى بە دانستە بۆ
ھەلسۆزاندنى ئىشى دايەرى
ئەركانى حەرب پەرۋەردە كرابى .
□ « ئەركانى حەربى ھۆردوى
شەشەمىن »

« ۋەزىرى عىزاق محمد امين »

(سەلام - ۱۹۵)

★ (كئىر) ئەفسەرى ستاد .

ئەرك كيشان - (مست. لا.)
جىبەجىي كردنى كار و پىويستىك

دەست كەوى بە ئەرزىدا دەدا . بە
ئەرزىا كوتان - (سىم.) تە : بە
ئەرزىدا دان . خۆ بە ئەرزىدا دان -
(مست. لا.) ۱- خۆ خستە سەر
ئەرز . ۲- خۆ گىرو كردن لە
شويىتىك :: ئەوۋە دۆ سەعات دەبى
لېرە خۆى بە ئەرزىدا داۋە بە
ئامان و زامن ھەلئاستى . لە ئەرزى
دان - (مست. مت.) تە : بە ئەرزىدا
دان .

ئەرك - [؟] ، (نا.) ۱- ئەنجامى
ھەر كار و كردهۋەيەك ، كە يەك يا
چەند كەسىك توشى ماندوبون و
نازەحتى بكا . زەحمەتى مەعنەۋى
:: بە ئەركى مەزانە دەگەل دەستى
خۆت ئەو كىتبەم بۆ بېنە ، ئەركى
بە خىو كردنى منداڭ ئەوۋەند گرانە
ھەر بە دايك قبول دەكرى ، ئەركى
جىبەجىي كردنى پىويستەكانى
كۆمەلایەتى لە شانان سۆكە .
۲- (مجد.) زەحمەت ، تەكلىف .
□ « ... ھىچ ئەركىكم لەسەر
تۆ نىە بۆچى دەرم دەكەى ؟ »
(قزلىجى : پىكەنتىن - ۹۴) . ئەرك
بەسەرەۋەبون - حالەتى
بەرەۋزوبونى كەسىك يا كۆمەلىك
دەگەل كار و فرمانى زۆرۈزەبەندى
خەلك :: ئەركى ئەم دىيە ھەمۆى
بەسەر مالى برايمى حاجىيەۋەيە و
ھەرچى مېۋانە زۆ دە مالى وان
دەكا .

ئەركان - [عا.] ، (نا.)

۱- پاىە و كۆلەكەى ھەمۆ شتىك ،
ھەر شتىكى بە بى ئەو ، كارىك يا
مەسەلەيىك جىبەجىي نەبى و سەر

لەباتى كەسىك يا بۆ خۆ . :: ئەو
ئەركەمان بۆ بىكىشە و تا مالى
حەمەحەسەن بچۆ پىيى بلى با
سەرىكمان لى بىدا ، ئەگەر لەپىشدا
تۆزى وورد با ئىستا ئەو ئەركەى
نەدە كىشا لەسەرزا بى نۆسىتەو .
ئەرە قىگىر - (نت.) - تم :
ئەرە قىگىر / ۱ .

ئەرى - (ئم.) ۱ - بۆ پىسارى و
لە سەرەتاي رستەى پىسارىو
دەيت . :: ئەرى ئەو شەوئ دى
بۆ نەھاتى ؟ ئەرى تۆ نەت گوت
كىتەبەكەم بۆ دىنى ؟ ھس : ئايا .
تەب - ئەم ووشەيە بۆ پىسارىكى
تەكەلاو بە گلەيى و گازندەيە ، بەلام
(ئايا) ھەر بۆ پىسارى رۆتە .
۲ - بۆ تەئكىد . □ « ... ئەرى
وہللا ... كوزم بە قەدەر توكى
سەرت . » (قەفتان : چىرۆك -
۱۷) ★ ئارى / ۱ . ۳ - بۆ
سەرسوزمان (لەم حالەدا لە پاش
(ى) كەوہ سۆكە دەنگىكى (ھەمزە)
(دىتە گوئ) .

□ « ئەرى ئەى شىخە پىسى
بۆرى چلكن »
« ئەرى ئەى زگ ھەمانەى غازى
بۆگەن »

(مەلا : گە - ۱۹)

ئەرى و نەرى - [ئەرى + و + نە
+ ئەرى] ، (كن.) دودلى ،
زارايى :: ئەم ئەرى و نەرىيەت لە
چىە ؟ زۆ ئىشەكە بىرەوہ .

ئەراگىل - (صت.) ، (ھو.)
حالى كەسىكى بە شوين كەسىكا
يا شتىكا وىل بى .

□ « ئەرصاصىب شىبەرتى ،
شىرىن ، وىل تۆم »
« بەى تەور موينى ئەراگىل
تۆم »
(خانە - ۲۱۶)

تەب - ئەم ووشەيە لە دۆكەرتى
(ئەرا) و (گىل) پىكەتوہ .
بەلای مەوہ يەكەمىان (ئەرا) دەبى
(ھەرا) ئاويستايى بى كە بەماناي
كىوہ و لە زمانى كوردیدا (ھەلەت) و
(ھەردە) ى لى كەوتوتەوہ ،
دوہ مىشان (گىل) ە لە مەصدەرى
(گىلان) بە ماناي گەزان و سۆرانەوہ ،
بەتەكرابى ماناي ووشەكە دەبىتە :
وىلى چۆل و بىابان .

ئەرتەش - [= فر : ئەرتىش] ،
(نا.) تم : ئوردو .

ئەرجو - [= عا : أرجو
(تکادەكەم) [تەكا ، خواھىشت .
□ « ئەوہند ئەرجو دەكا نالى كە
جارجار »

« بکەن يادى موحىبى بى زياتان »
(نالى : كۆز - ۳۲۰)

□ « ... شا بەسم لەسەر
بکە ناز و ئەرجووان ... » (تحفہ :
جا - ۲۰۴) .

ئەرزاق - [= : ارزاق (رزق)] ،
(نا.) تم : ئازوقە .

ئەزە - (نا.) (جنو.) ئامرازىكى
دارتاشىيە ، لە ئاسن دروست
دەكرى ، دەمىكى ددان ددانى
ھەيە ، بۆ بىزىنەوہى دار و تەختە و
شتى تر بە كەلك دىت ، گەورە و
پچۆك و جۆر بە جۆرە . ★ مشار ،
ھەزە ، (بک.) بىزەك (تم : ژابا - ۴۵) ،

كف - ۱۲۰ .

ئەز - [ست : ئەزىم ، پھ : ئەز] ،
(ز .) ، (بک .) زەمىرى پىچراۋە بۆ
يەكەم كەسى مفرەد . تىب - ۱)
» تەنيا لە حالەتى فاعىلىدا ، بەلام
بۆ زەمانى (زابدۆ) فىلى متەدى
دە کارناكرى [ھىد - ۶۷] ، ب)
زىاتر لە حالەتى فاعىلىدا بە
کار دەبرى ، پەھلەوتى ئەشكانىيە
[فرەوشى : پفا - ۶۳] ج) لە
مەلبەندى لەھجەى ناوەندى زمانى
كوردیدا لە ناوچەى زەواندز و
شنۆيە و دەورو بەريان ھىشتا ئەم
زەمىرە ، كەم و زۆر لە برەودايە و
وەكو ناوچەكانى دىكە لە
بىرنەچۆتەو . د) غەزەلىكى نالى
كە شەش شىعرە ، قافىەكانى
(ئەز) ە و لە ھىندىك مەتەلۆكە و
قسەى پىشتىيانىشدا دەبىندى .
□ « ئەزم ھەلدەبەزم » ، « ئەگەر
دەيتى ئەزم ، نەيدى دزم » .

» خاۋى بى خاۋى دۆ زولفى
خاۋوم ئەز »

» چاۋە چاۋى يەك غەزالە
چاۋوم ئەز »

(نالى : گە - ۲۱)

ئەزبۆلە - [ئەز = ئاز + بۆ
(بۆن) + لە (ئە : پچۆكى)] ، (نت .)
تە : ئەز بى .

ئەزبەنى - [ئەز + بەنى
(بەندى)] ، (نت .) ، (بک .) من
بەندەى تۆ . تىب - ووشەيەكە بۆ
زىزلىگرتن و بە گەورەزانىنى
كەسىك ، لە قسەکردنا بەكار
دەھىنرى . ★ ئەز خولام ، ئەز

كۆرى ، قوربان .

ئەزبى - [ئەز = ئاز + بى =
بىن = بۆن] ، (نت .) (سند .) گيا و
گۆل و داو و دەرمانى كە بۆ خوش
کردنى تىام و بۆن دەكرىتە ناو
چىشتانەوہ ★ ئەزبۆلە ، ھەزبى ،
ھەزبىلە ، بەھارات . ھى : ئازۆقە ،
ئەزوا .

ئەزخولام (غولام) - (نت .) ،
(بک .) من غولامى تۆ تە : ئەزبەنى .
ئەزگۆرى - [ئەز + گۆر +
۱ - ئى / ۲] ، (نت .) ، (بک .) تە :
ئەزبەنى .

ئەزمان - [پھ : ئوزقان] ،
(نا .) ، (مەنگوزايەتى ، بک .) تە :
زمان . (جنو .) زوان .

ئەزمۆ - (نمف : ئەزمۆن)
تەجرەبەكراۋ ، تاقى كراۋەوہ .
□ « دۆى ئەزمۆ لە ماستى نائەزمۆ
چاترە » .

ئەزمۆن - [ست : ئائىزما ، پھ :
ئازمۆتەن] . (مصت . مت .) ،
(بالەكايەتى) تەجرەبەكردن ، تاقى
كردنەوہ . □ « ... بى ئەوہى
بم ئەزمۆى ، چۆن دەلەى بەكار
نايەى ؟ » .

ئەزوا - (نا .) ، (كئىر .) جەوتى
يا شىرەى گيايەكە ، لە شوپىنى
گەرم دەزۆى ، زەنگى زەرد يا
زەردىكى مەيلە و زەشە ، تامى تال و
ناخۆشە ، بۆ دەرمانى (زەوانى) و
(كرم) و نەخۆشى جەرگە بەكارى
دەين ، بۆ زەنگ كەردنى خورى و
ئاورىشم كەلكى لى وەردەگرن ، ئەم
گيايە لە تىرەى گولە سوپسەنەيە .

تېب - جاران لە كوردەوارى به
ئەندازەى دەنكە نوكتىيان دەپەرە
سيفارەو دەپىچا ، وەكو (حەب)
بۆ (زەوانى) و (سەفرا) قوتيان دەدا.
★ عا : صبر .

ئەزەل - [= عا : ازل] ، (نا).
زەمانىكى بى سەرەتا ، زۆڭگارىكى
بى ئەندازە كۆن . // ئەبەد .
□ « بۆ بېتە : سەر لەوحەى
قەزا »

« چى بۆ لە ئەزەل ، نۆسى بەز
لەبۆن »

(سەلام : خەيام - ۱۰۲)
□ « سىاھەى دەفتەر ، مىرزاى
ئەزەلەن »

« زىادى و نوقسان ، زۆق و
ئەجەلەن »

(مەولەوى : مەب - ۴۲۴)
ئەزەلى - [عا .] ، (ص).
۱- صفەتەىكە لە صفەتەكانى خودا
:: بەو خوداىەى ئەزەلى و ئەبەدىيە .
۲- ھەر شتىكى پەيداۋونى سەرەتاي
نەبى .

ئەزىيەت - [= عا : اذية] ،
(نا). زەنج ، ئازار ، زەحمەت
★ ئەزىت ، عەزىت .

ئەزىيەت خواردن - [عا . كو] ،
(مەب . لا). تە : ئەزىيەت كىشان .
ئەزىيەت دان - [عا . كو] ،

(مەب . مە). ۱- ئىشاندى لەشى
كەسىك يا گياندارىك بە لىدان و
داركارى و ئەو جۆرەشتانە .
۲- ماندۆ كردنى ئىنسان يا ھەر
گياندارىك ، بە كار پىكردن و
ھاتوچى پىكردن .

۳- چەوساندەوھى كەسىك بە ھەر
جۆرىك بى .

□ « جارىك من پىم ووت خۆتم
نىشان دە »
« فەرمىوى نام بىتى خۆت ،
ئەزىيەت مەدە »

(پىرەمىرد - ۲۱)
★ ئەزىت دان ، ئەزىيەت كردن ،
عەزىت دان .

ئەزىيەت كردن - [عا . كو .] ،
(مەب . مە). تە : ئەزىيەت دان .

□ « وە يادت مەبىر شەوھەى
لىو جۆ »

« ئەزىيەت كردن من ، مەكە و
لاوھى تو »

(فولكلور)
ئەزىيەت كىشان - [عا . كو .]

(مەب . لا). قىول كردنى زەنج و
ئازار ، ماندۆبۆن ، خۆ ماندۆكردن
بە كارىكەوھە يا بە كەسىكەوھە .
:: تۆ خوا ئەزىيەت مەكىشە
بگەزىوھە . ★ ئەزىيەت خواردن ،
ئەزىت كىشان ، عەزىت كىشان

ئەزىت - [عا .] ، (نا). تە :
ئەزىيەت □ « ... لە پاشا لەوانە بۆ
بىمزانىيە ئاگادارم نەكردنايە ، بۆ

ئەوھى تۆشى ئەزىتى بە پىرەوھە
ھاتنتان نەكەم . » (- : ژان - ۲۷) .
ئەزىز - (ص). تە : ئازىز .

□ « يا زەب گوزەران كا بە
سەفا وەختى ئەزىزىت »

« پەيوەستە لە دەورى چەمەن و
گەردشى باغا »

(رەزا - ۳)
ئەزىدەھا - [سە : ئەزىدەھاكە] ،

(نا.) ۱- ماری زۆر گەورە .
 :: ماریکمان کوشت ئەژدەھایەك
 بۆ بۆ خۆی . □ « مار ماری نەخوا
 نابیتە ئەژدەھا » ۲- مەوجۆدییکی
 خەیاڵییە لە چێژۆکەکانی کوردیدا
 زۆرباسی دەکری ، وەکو ماریکی
 یەكجار گەورە وایە ، شاخی ھەییە ،
 چاوی وەکو ئاگر داییتسی ، کە دەم
 دەکاتەوێ گزی لی دیتە دەر ، لە
 دۆرەو پیاو ھەلدەلۆشی ، گویا
 پاسەوانی خەزینە و گەنجی
 شاراوہیە □ « ... ئەژدەھایەك
 بەری ئاوەکە ی گرتبو ، پاتشا
 کوتی ھەركەس بی کوژی کچی خۆمی
 دەدەمی ... » ، « زەبی ئەژدەھای
 حەوت سەر بچتە خەوتی » .

« حەلقە حەلقە زولفی بەر
 فوبە ی ھەیاسە ی کەوتوہ »
 « مەحرەمی سیزە ، بەلی
 گەنجۆری گەنجە ئەژدەھا »

(نالی : گە - ۱۱)

۳- (مج.) ، ۱ (ئینسانی زۆر
 خۆر . ب) ئافرەتی دژ و بی شەرم .
 ج) پیاوی زۆر ئازا ★ ئەژدیھا ،
 ھەژدەھا ، ھەژدیھا . تیپ -
 ئاویتایبەکە ی ئەم ووشە یە لە دۆ
 کەرت پیکھاتوہ : (ئەژی) بە مانای
 مار کە ھەر بەم شکلە و مانایەش
 ھاتۆتە ناو (بەھلەوتی) . کەرتی
 دوہم (دەھاکە) لە زیشە ی (دەھ)
 بە مانای : ئەو ی ئازار دەگەیین ،
 پتوہ دەدا . (تە : معین ، بۆزھان ،
 جا - ۱۱۶) .

ئەژدیھا - (نا.) تە : ئەژدەھا .
 ئەژمار - (نا.) کاری

دیاری کردنی چەندیتی ھەر شتیك بە
 گوتنی : یەك ، دۆ سی ... و... ،
 ئەنجامی ژماردن . :: گونہکانی بە
 ئەژمار تەسلیم کەن ، لەشکریکی ھیند
 زۆرە دە ئەژمار نایە . ★ ژمار ،
 ژمارە/۱ ، ئەژمارە ، ھەژمار ،
 حساب ، حیساو ، حیسیب .

ئەژماردن - [پھ : ئۆشمورتەن ،
 ئۆشمارتەن] ، (مص . مت .)
 دیاری کردنی چەندیتی شتیك ،
 حساب کردن ، گوتنی یەك ، دۆ ،
 سی ... و... ھەر جارە لادانی
 پارچە یەك لەو شتە ی مەبەست بی
 بزانی چەندە :: ھیشتانەت ئەژماردوہ
 دەلە ی ئەوہندە یە ، ئەوہ سی جارە
 دەیتەژمیرم یەکیکی ھەر کەمە .
 □ « خالم ئەژماردن ضەت و
 بیست و نۆ »

« ھیچ خالم نەدی لە
 گوین خالی تو »

(فۆلکلۆر)

★ بژاردن/۱ ، ژماردن ، (بک.)
 ھەژمارتن ، حساب ، حیسیب ،
 حیسبو (کردن) ، (جنو.) ژمارە
 کردن . ھەساو کردن

ئەژمارە - [ئەژمار + ە - ئە/۱] ،
 (تە.) تە : ئەژمار . □ « ... بە
 پیتی ئەژمارە بۆ گشت مامریکی
 سەرە ، پانزە ھیلکە لە زەشاییبەکان
 ئەسینیت... » (قز لجی : پیکەنتین -
 ۱۱۸) .

ئەژماردە - (نمف : ئەژماردن)
 شتیکی زاندرا بی چەندە ،
 حساب کراو . :: پارەکە ی بە
 ئەژماردە لی وەرگرن . ★ بژاردە ،

ژماردە .

ئەژنۇ - [پھ : شنۆك ، زانۆك] ،

(نا .) ئەندامىكى لەشى ھەندى
گياندارانە ، ئەو جىمگەيە كە زان و
لاق پىكەو دەبەستى . ★ چۆك ،
زرانى ، زەنگۆل ، ووژىنگ ، ھەژنۇ .
(ست : ژنو . تم : ژابا - ۸) .

ئەژنۇپى دادان - (مصت . مت .) ،

(كن .) بەردەست كىردن ، زام كىردن
ھىنانەبەربار . :: سۆك و ھاسان
ئەژنۇپى دادا ، ئوردۇ سۆر لە
ستالىنگراد ئەژنۇپى بەھىتلەر دادا ★
چۆكپى دادان . ھس : ئەژنۇ
دادان / ۲ .

ئەژنۇدادان - (مصت . لا .)

۱ - بە نىشانەي ئەدەب ، لاي يەكك
يا لەمە جلىسىك لەسەر چۆك دانىشتن
:: ئەژنۇ دادا و نامەكەي دا دەستى
۲ - (كند .) تىشكان ، مەغلۇب بۆن .
تېب - لە پىشدا بۆ زۆرانىيازى
داكەوتوھ و ئەژنۇ كەوتنە سەر ئەرز ،
ھەروھە پىشتىش نىشانەي
ژىركەوتنە ، پاشان بۆ ھەمۆ جۆرە
تىشكانىك بۆتە باو ★ چۆك دادان .
ئەژنۇشكان - (مصت . لا .)

۱ - شكانى چۆك . ۲ - (كند .) بى ھىز
بۆن ، بى دەستەلات بۆن ، بىچارە بۆن
● « ئەي ئەژنۇ شكاو خۆ ... » ،
بىچارە ، بى دەستەلات خۆ ...
(زياتر كەس و كارى مردۆ بە كارى
دېنن) ، « ئەي بە ئەژنۇ شكاو
بىتەوھ » نەبىتەوھ . (يەكك چۆبىتە
شوپىنىك و زۆرى پى بچى ، ئەوى
لەم درەنگ ھاتنەوھە تۆزە بى
دەبلى) .

ئەژنەفتن - [پھ : ئاشنۆتەن] ،

(مص . مت .) ، (جند .) تم : بىستن
★ ئەژنەوتن ، ژنەفتن . تېب - (ژ)
ئەم وو شەيە لە ئەسلا (ش) ە و لەبەر
جىرانەتى (ن) دەنگى (ژ) دەدا .
ئەژنەوتن - (مص . مت .) تم :

بىستن .

ئەژى - (فع .) ، (جف .)

دەھىنى ، دىنى ، بايى ئەوئەندەيە .
تېب - ئەم وو شەيە سىفەي مفرەدى
غايىبى مەصدەرىكە ، كە لە لەھجەي
ناوئەندىدا لەبىر چۆتەوھ و تەنيا ئەم
سىفەيە و شىوھى (نەفىي) شى
(ناژى = ناھى) لى بەجى ماوھ ، لە
لەھجەي باكورىدا وەك (نفا . ، صفا .)
لە قالى (ھىزا ، نەھىزا) دا
دەبىندى و مەصدەرەكەي (ھىزيان ،
ھىزيان ، ھىزىن) ە (تم : ژابا -
{ ۴۳ } و { ۵۷ }) ، بەم پىيە دەبى لە
لەھجەي ناوئەندىدا (ئەزيان) بۆبى و
دۆرىش نى (ئەرزيان) بى كە
ئىستاش لە لەھجەي جنۆبىدا لە
قالى (ئەرزيان) دا دەي بىتىن ،
ئاوئىستايى ئەم مەصدەرە
(ئەرىجەت) و پەھلەويەكەشى
(ئەرژىتەن) ە (تم : پد ، يگد ، ج ۲ -
۳۴۲) .

□ « ھەريەك پەلى فرزەندى دەژى
(دەئەژى) شىعىرى حەرىقى »
« تۆ بۆچى لە كىس خۆتى دەدەي
مىشەرى نادان »
(حەرىق)

ئەسارەت - [=عا : اسارة] ،

(مص . مت .) تم : ئىخسىرى .
ئەساس - [=عا : اساس] ،

(نا.) پايە ، بناغە .

□ « دلە بۆ شتيوهن كانگە و ئەساسى »

« بە بى كۆس كەوتىن بازاركەساسى »

(سەلام - ۱۸۷)

ئەساسى - [عا.] ، (ص.) ۱ -

ھەر شتيكى پەيوەندى بە بناغەى كارىك يا شتيكەوۋە ھەبى :: قانونى ئەساسى ۲ - بەشيك لە كارى يا مەسەلەبى كە لە بەشەكانى تر كارىگەرتر بى ، موھىم تر بى .

ئەساسىيە - [عا : اثاث] ،

(نا.) ، (كئير.) كەلوپەلى ناومال ، ھەرچى بۆ ئاۋەدان كوردنەۋەى مال پىوتىست بى (زايەخ ، پىخەف ، ... ، ...) ★ ئەسپاب/۳ .

ئەسپ - [ست : ئەسپە ، پھ :

ئەسپ] ، (نا.) ۱ - گياندارىكى چوارپىيى ، بەرزى ، يەكسىمى ، كلك و يال درىژى ، شوخ و شەنگى ژىرە . لە زۆر كۈنەۋە كەۋىي كراۋە ، بۆ سوارى و بارھەلگرتىن و غارە ئەسپ و گويىن بەكاردىت ، ۲۵ - ۳۰ سال دەژى ، ھەر پاش كەۋىي كوردن ھاتۆتە زىزى ئامرازى شەزى نىۋان خىل و ەشیرەتەكانەۋە ، ئىستاش لەشكرى دەولەتەكان بەشيك سەربازى سوارەى ھەيە ، زاگرتنى ئەسپ لە كوردستان دەگەزىتەۋە زۆزگارىكى كۆن (دەۋرى مادەكان) و بەخىۋكردنى سەرجاۋەى داھاتىكى باشە بۆ خاۋەن زەۋە ئەسپان ، گەلى زەنگى ھەيە : كويت ، شى ، زەش

بۆر ، سورخى ★ (بک.) ھەسپ ،

ھەسپى نىر (تم : كف - ۳۱۴) .

۲ - يەكىكە لە داشەكانى يارى

شەترنج . ئەسپى باۋبۆران - (ن.)

ئەسپىكى خەيالىيە لە چىزۆكە

فۆلكلورىيەكانى كوردىدا باسى كراۋە ،

گۆيا ۋەكۆ (با) و (بۆران) بە تەۋۋژم و

خىرايە . ئەسپى بەحرى - (ن.)

مەۋجۇدىكى خەيالىيە شكلى ۋەكۆ

ئەسپ ۋايە ، لە ھىندىك چىزۆكى

فۆلكلورى كوردىدا ناۋى دى ، گۆيا

لە بەحرا دەژى و بۆ ھەندى پالەۋانى

ئەم چىزۆكانە دىتە دەر و سۋارى

دەبن ، زۆر خىرايە دەگەل ئەۋ

گياندارەى كە زانستى ئىمرو بە

ئەسپى ناۋى دادەنى [= ھىپپۆتام]

لىك جودان . ئەسپى زەش - (ن.)

بەيتىكە لە بەيتە فۆلكلورىيەكانى

كوردى ، بە دۆ لەھجەى ناۋەندى و

باكورى . ئەسپى حدود - (ن.) ،

(م.) ئەسپى زەسەن ، ئەسپى

زەگەزى بچىتەۋە سەر ئەسپى

عەرەبى ★ (سىم.) عوبىدە .

كەخىلە ، كەخىلان .

ئەسپاب - [= عا : اسباب

(سبب)] ، (نا.) ۱ - تم : ئامراز/۱

□ « جۆشيك بدەن ۋەكۆ ھەنگ ،

تەگبىر بىكەن بە بى دەنگ »

« ئەسپابى شەز پەياكەن ،

تۆپ و تفەنگ و ھاۋان »

(حاجى : گم - ۵۲)

۲ - مايەى جى بەجى بۆن و نەبۆن يا

رۆدانى كار و بەسەرھاتىك

:: ئەسپابى ئەم تى شكانە دەبى چى

بى ؟ . ئەسپابى زىزبۆنەكەى تى

نەگە يىشتىن ★ سەبەب ، عىللەت ،
ھۆ . ۳ - تم : ئەساسىيە .
۴ - (مك.) ھەمۆ ئەو كالايەى لە
دۆكانىكدا دادەندىرئ بۆ فروتن
★ خرت وپرت . ۵ - (مجب.) (مك.)
ئامرازی پىاۋەتى ئادەمىزاد .
★ ئامراز ، (سند.) ئەسپاۋ ،
ئەسپاۋ - [نا.] ، (سند.) تم :
ئەسپاب .

ئەسپاردن - [بھ: ئەپەسپارتەن] ،
(مص. مت.) ۱ - كاريك ھەوالەى
كەسىك كىردن بۆ جىيەجىيە كىردى .
□ « قوربانىت بىم چاۋ ئەستىرە »
« خىزمەتلىكمان پىي بىپىرە »
(فۆلكلور)

۲ - تەسلىم كىردى شىتىك بە
كەسىك ، كە بە ئەمانەت ھەلى بگرى و
ئاگاي لى بى . □ « بە خىدام
ئەسپاردن » ، « تۆ دەزۆى ئىمە بەكى
دەسپىرى » ۳ - تەمى كىردى كەسىك
بۆ كىردن يا نە كىردى كاريك . :: بە
دەركەوانەكەى ئەسپاردىبۇ زاگىرمان
نەكا ، ئەسپاردۆيە ھەر كەس بچى
بلىن لە مال نى . □ « ... »
ئەسپاردى لە پىشخانە ، يەك
دۆبەزەيان زاخست ... » (قىزلىجى :
پىكەنىن - ۱۴۱) . ۴ - (مجب.)
شاردەنەۋەى مردۆ :: بە خاكىمان
ئەسپارد . ★ تەسلىم كىردن . ھىي :
ئەسپاردن / ۲ . ★ سپاردن (بۆ
ھەر { ماناكە } . زائەسپاردن -
[زا (پىيەف.) + ئەسپاردن] ، (مست.)
مت.) ۱ - ناردى پەيام يا خەبەرى ،
بە كەسىكدا بۆ يەكىكى تر :: بە
خىردا زاي ئەسپارد بۆ سەرىكى لى

بەدىن . بە دەمىش تۆفلىقمان
زائەسپاردىۋە ، زادەسپىرتىن بە مام
كويخىا بلىن . ۲ - داۋاي
جىيەجىيە كىردى كاريك لە كەسىك
:: پىرۆتمان زائەسپارد لە شار
غەزەتەمان بۆ بىنى . ★ زاسپاردن .
تىب - كەرتى يەكەمى ئەسپاردن
(ئە) زۆر شل و شەۋىقە ھەندى جار
لە قىسە كىردى دەردەكەۋى و ھەندى
جارىش وون دەبى و شىۋەيىكى تىرى
مەصدەرەكە (سپاردن ، زاسپاردن)
پەيدا دەكا ، بەلام ئەسل ھەر
(ئەسپاردن) . ۵ -

ئەسپاردە - (نمف. صمف.) ھەر
شىتىكى بە كەسىك درابى بە
ئەمانەت . :: ئەسپاردەى خىۋابن ★
ئەسپەردە ، ئەسپىراۋ ، سپاردە ،
سپىراۋ ، سىپىرىياگ .

ئەسپايى - [ئەسپا + ۲ - ئى] ،
(حمص.) بى ھەست و خوست ،
بى تەقە و زەقە ، لەسەرخۆ ، بى
دەنگ . تىب - ۱) ئەم ووشەيە
ھەمىشە (بە) ى لە پىشەۋە دىت و
بە تەنىيىچ ماناي نايە . ب) ئەسپا
لە (ئاۋىستا) دا لە دۆكەرتى : (ئە
= ئامرازی نەفى) و (سپا)
پىكەتوۋە ، (سپا) بە تەنىيىچ يەنى :
خوشى ، بەختەۋەرى ، لى زىاد
كىردن ، بىردنەپىش ، فزىدان ،
تۆزدان لە گەلى شويىنى (ئاۋىستا) دا
دەكار كراۋە و لە بەندى ۹ ى ھاتى
۵ { (يەسنە) دا ، سپا و ئەسپا بە
ماناي بەختەۋەرى و چارەزەشى
پىكەۋە ھاتون و (ئەسپا) بە ماناي
ئىش و ژان ھاتوۋە (تم : پى . يگد -

دەبىي و ھاتوچۆي پىدەكا ، دۆ تەگەر
(تايە)ى ھەيە بە ھۆي زنجىرىكى
تايەتەي كە چەرخىكى ددانە دارى
پىتوھە ، دەسۆزىنەوۋە . تىب - لە
چىزۆكى فۆلكلورى كوردىدا باسى
ئەسپىك دەكرى كە لە دار
دروست كراوھ ، يەكەم جار كە ئەم
مەكىنەيە ھاتۆتە موكرىيان ، لە
(مەھابەت) پىيان كوتوھ :
ئەسپەدارىنە ، ھەروەكۆ كىتەكانى
پىش شەزى دوھم كە لە عىزاق بۆ
خويندىنى كوردى چاپ كراوون بە
(ئەسپەئاسنىنە)يان ناوبردوھ . ★
(كەر .) پايسىكىل ، (كئىر .)
دۆچەرخە .

ئەسپەر - (نا .) ، (سە .) تە :
ئەسپەرە .

ئەسپەردە - (نمف . ، صمف .) ،
(سە .) تە : ئەسپار دە .

۱- ئەسپەرە - [؟] ، (نا .)
۱- پارچە دارىكە (۲۰) سانتى
مەتر درىژ و پىنج سانتى مەتر
ئەستور دەبىي ، پاش لىك و لۆس
كردن و تاشىنى رۆيەكى پان و
زاست و لايەكەي ترى لە ناوھزاستا
ئەستورە ، وورده وورده بە زاست و
چەپا تەنك دەبىتەوھ ، كونىكى خرى
تيدەكرى و دەخرىتە سەر
دەسكەبىل و پىمەزە ، لە وەختى
ئىشا قاجى دەخرىتە سەر تا
پىمەزەكە ھاسانتر و خىرا تر لە
زەوى بچىتە خوار و ئەوھندەش
پىويستى بە ھىزى دەست نەبى .
۲- پارچە دارىكە دەخرىتە بەينى
مىچ و كۆلەكەي خانو ، تا ئەو

۱۹۶ . **بە ئەسپايى -** (بنت .) بە بى
دەنگ ، بە لەسەر خۆي : بە
ئەسپايى دەرگاگە پىوھدە با
مندالەكە وەخەبەر نەيى ، بە
ئەسپايى بە گوئىدا چرپاند ، بە
ئەسپايى ھاتە ژور .

□ « بۆ سەر ئەم خاكە پى بە
ئەسپايى »

« دانى ، چاوەكەم ، چاوى
يارى بۆ »

(سەلام : خەيام - ۸)

★ ئاسپايى ، بەئاسپايى .
ئەسپسوار - (صە .) كەسىكى
سواری ئەسپ بى ، نەك وولاغى تر .
□ « من پلاوخۆرم بە دۆ تىر
نابم »

« من ئەسپ سوارم بە كەر فىر
نابم »

(پىرەمىرد - ۲۱۴)

ئەسپىنگ - (نا .) تە :
ئەسپىنگ .

ئەسپۆن - (نا .) گىايەكە لە
نوالان دەزوى ، لىق و پىوپی
بارىك و ساقەتى ئەستورە ، مالات
نايخسوا . زەگەكەي
ووشك دەكەنەوھ و لە دەستازى
دەكەن جلى پى دەشۆن .
□ « كورده ! ئەسپۆنەكەت وورده ؟ »
ھس : صابون (لە بەشىكى زۆرى
زمانە ئوزۆپايەكانىشدا) .

ئەسپەئاسنىنە - (نت .) تە :
ئەسپەدارىنە .

ئەسپەدارىنە - [ئەسپ +
۳- ئە/۲ + دار + ئىنە] ، (نت .) ،
(مك .) مەكىنەيەكە ئىنسان سواری

شۈيىنەي مېچى دەكەۋىتە سەر
تۈزى پانتر بى و قورسايى مېچەكە
دابەش بىي . تىب - وا ديارە
ئەسلى ئەم ووشەيە (ئەسپارە) بى و
لە (ئەسپاردن) داتاشرايى . ژابا
(ئەسپارەبۈيىن) ئاۋا مەننا
لى دەداتەۋە : پال دانەۋە بە سەر
كەسكىدا ، كۈمەگەك و
پشتىۋاننى كىردنى بەكىك ،
ھەل پەسپاردنى شىتىك بە
شىتىكى ترەۋە ، قەۋەت و زۆر
خستە سەر شىتىك . (تە : ژابا
- ۸) .

۲- ئەسپەرە - (نا .) ، (سە .)
گىايەكە بەنى پى زەرددەكەن (تە :
ھىيىد - ۵۰ و مخ - ۵۲) .
ھس : (فر .) ئەسپەرەك ھەر بەم
مەننايە ★ زەرەك ، گىنۆ .

ئەسپەشىيە - [ئەسپ +
۳- ئە / ۲ + شىن + ۵ - ئە / ۱] ،
(نە .) ، (سىم .) « بالندەيەكى
زەنگاۋرەنگە ، لە كەزەۋالە
گەرەترە ، لە كاتى ھەلفزىنا
دەنگىكى لىۋە دى لە حىلەي ئەسپ
ئەچى » (خا : جا - ۴) ،
« زەردەۋالەخۆر - بالندە » (ھىيىد
- ۵۰) ★ (مك .) كاسەلەشىنكە .
ئەسپەك - [۱] ، (نا .) زىپكە و

(لىر) يىكى بەھۆي نەخۋشى
كەۋتۈيى (تىفۇس) لەشى ئادەمىزاد
بەتايىبەتى سەر ، دەرى دەدا .
ھس : (ست .) ئەسپا = دەرد ،
ئازار . ئەسپەك لەسەر (ى كەسى)
دان - شىت بۆن بەھۆي نەخۋشى
زەشەگرانەتى . تىب - زەشەگرانەتا

كە تۈشى بەكىك بۆ ، كار لە ھەمۆ
دەزگاكانى لەشى دەكا ، بەكىك
لەۋانە سەر و مېشىكىتى ، لەو
حالىدا نەخۋشەكە قسان
دەزاۋىنى و ئەگەر نەيكۈشت شىتى
دەكا ، ئەو ۋەختە دەلىن :
« ئەسپەك لە سەرى داۋە » .

ئەسپەناخ - (نا .) ، (كەر .)
تە : ئەسپەناغ .

ئەسپەناغ - (نا .) ، (مك .)
گىايەكى بەھارى دەشتەكىيە ،
گەلەي پانە و لاسكى بارىك و شلكە ،
لە زۆر ھەلاتى ناۋەزاستەۋە چۆتە
ئەۋرۈپا (تە : لازۇس - ۳۸۸) ئىستا
دەسچىنىشى ھەيە . تىب - لە
كوردستان ئەم گىايە بە گەلى جۆر
دەخورى : دەگەل ھىلكە دەزۋنا
سۈرى دەكەنەۋە ، زەردى دەكەن و
ماستى بەسەردا دەكەن ، دەگەل
گوشت خۆرشتى لى دروست دەكرى .
(كەر .) ئەسپەناخ .

ئەسپەندەر - [ئەسپەند + ۲ -
ئەر / ۲] ، (نە .) گىايەكى دەشتەكىيە
گەلەي خىز و پىچكۈلەيە و لاسكى
بەقەد قامكىك ئەستۈرە ، زەنگى
زىباتر (كەۋە) يە تا سەۋز ،
بەرىك دەگرى ھىندەي دەنكە نۆكى ،
ناۋەكەي پزە لە تۈۋى زەشى وورد .
تىب - ۱) بەرى ئەم گىايە بە شىنى
كۈدەكەنەۋە و بە دەزۋىۋە دەكەن و
بەناۋ مالا ھەلىداۋەسن ھەم بۆ
رازاندەۋەي ژور و ھەم بۆ
ئىشك كىردنەۋەي . ئەم دەنكانە دەگەل
(كوندر) و (ھۋشە) يا بە تەنيا دەخەنە
سەر ھەندى پىشكۈي ئاگر و بەناۋ

مالا دەيگىزىن تا دۆكەل و بۆنى دەمال
 بگەزى ، دەلەين بۆ (چاۋوزار) باشە و
 گۇيا مار و دۆپشكىش لە بۆنى
 گىياھەكە و دۆكەلى دەنكەكانى
 دەرەونەوہ . ب) بە لای منەوہ ئەم
 ووشەيە لە (سپىنتە)ى ئاۋىستابى
 بە ماناي : پاك ، مقەددەس ، (تە :
 پد . يگد . ج ۲ - ۱۴۵) و (ئەر)
 ئامرازی فاعىلى پىكھاتوہ كە بە
 تىكزاى ماناكەى دەبىتە (پاك كەرەوہ -
 مطهر) ، وەكو باس كرا ئىستاش لە
 كوردەوارى خۆمان بو
 دۆرخستەوہى زىيانى چاۋوزار
 (خاۋىن كوردەوہى مال لە چاۋى
 پىس ، بەكارى دىنن) . ج) زۆر بو
 ئەوہ دەچم كە لە پىش ئىسلاما ئەم
 گىياھە لە ئاتەشگەدەكانى دىنى
 زەردوشتى وەكو (بخور)
 بەكارھىنرابى .

ئەسپىندار - [ئەسپىن + دار] ،
 (نە) . جۆرە دارىكە ، تويكل و
 دارەكەى سپىيە ، درىژ و زاست
 ھەلدەچى ، گرىۋگول و خوار و
 خىچى تىدا نىيە ، بو كاروبارى
 دارتاشى و دارەزاي خانو كەلكى
 لىۋەردەگىرى و كاغەزىشى لى
 دروستدەكرى . ھس : ئەسپىن .
ئەسپىنگ - [؟] ، (نا) ،
 (مك) . گىياھەكى دەشتەكى بەھارىيە ،
 گەلەى بارىك و درىژ و گرنج گرنجە ،
 لە چيا و دەشتى كوردستان زۆرە ،
 بە خوتود دەخورى . ★ ئەسپىنگ .
 (كەر) . شىنگ .

ئەسپى - [ستە . و پە : سپىش] ،
 (نا) . ۱ - زىندەوارىكە لەبەر

پىس و پۆخلى لە لەشى ئىنسان و
 ھەندى گىياندارى تر وەكو -
 (مەيمون و ...) دا پەيدادەبى ، ژيانى
 بە خويىنى ئادەمىزادە ، زۆر جىگەى
 مەترسىيە ، چونكو مىكرۆبى ھەندى
 نەخۆشى وەك (تيفوس) دەگەل خۆى
 زادەگويزى ، دۆسى مىلى مەتر
 درىژدەبى ، قاچى زۆر و كورتىن ،
 سەرى درىژو كەيە ، دۆجورى ھەيە ،
 يەكيان لەناو (مۆ) دا وئەوتىريان لەناو
 جلكاندا دەژى . ئى ناو جلكان
 گەورەترە لە ھى توك ، گەراى ھەر
 دوك جۆرى وەكو يەك وايە (زىك)ى
 پىدەلەين كە لە بنى توك يا درزى
 درۆمانى جلك دا داي دەنى ، پاش
 چەند زۆژى بەچكەكانى (مىتۆلكە)
 لە گەرا دىنەدەر و دواى ۲۰ زۆژىك
 وايان لىدى خويان گەرا دابىن .
 ۲ - زىندەوارىكى پچۆكە لە گەنم و
 جۆ ، برنج و ئارد و ئەو شتانە دەدا ،
 بى پىزىيان دەكا و كەلكى خواردنىان
 پىوہ نايەلى . ۳ - جۆرىك زىندەوارە
 لەژىز پەزى مرىشك و كوتر و
 ھەندى بالندەى ترىشدا
 پەيدادەبى و خوينىيان دەمژى
 ★ مۆرىيان ، زىندەوار .
 (بك .) سپى . (ھو .)
 ھەشپىشى . ● **ئەسپى**
چەنگى گول - (كە) . پىسكەيى ،
 زۆردى ، زەزىلى . :: ھەر دەلەى
 ئەسپى چەنگى گولپە لە دەستى
 دەرنايە . ھەرچى كەوتە دەست
 ئەحە دەبىتە ئەسپى چەنگى گول .
ئەسپى لە گىرفانىدا (باخەليا)
سەوزەلە گىانم دەلى - (كە) . ھىچ

پارە و پۆلى لە باغەلتىدا نىە ، زۆر
فەقىر و نەدارە . تىب - دەلتىن ئەو
كەسانەى تۆشى نەخۆشى گولتى
دەبن ، ئەسپى ھەل ناھىنن ، جا ئەگەر
كابرايەكى گول ئەسپىيەكى لە خۆيدا
دەيت بۆ ئەوەى پىشانى بىدا گول نىە
يا چاك بۆتەوہ ، زاي دەگرى و لە
چەنگى نايەتەدەر .

ئەسپى تى دان - (مست. لا.) ،
(كەر.) پەيدا بۆنى ئەسپى لە لەشى
ئىنسان و ... دانەوئلەدا ::
چالەگەنمەكەى مالى كويخا شەرىف
ئەسپى تىداوہ (ئەسپى تىداوہ) ،
ئەم كابرايە بۆتە كەولەسپى
(كەولەئەسپى) برۆشى ئەسپى
تىداوہ . ★ ئەسپى ھەلھىنان .
ئەسپىراو - (نمف. ، صف. :
ئەسپاردن) تم : ئەسپاردە .

ئەسپى كۆژە - [ئەسپى + كۆژ
(كوشتن) + ۳ - ئە/۲] ، (نت.) .
پەنجەى ھەرە ئەستور و لە ھەموان
كورتى دەستى ئىنسان . ★
قامكە گەورە ، پەنجەى گەورە .
ئەسپىون - [ئەسپى + ئن] ،
(صت.) ئەو كەسەى ئەسپى لە
لەشى دابى .

ئەسپى ھەلھىنان - [ئەسپى +
ھەل (پىف.) + ھىنان] ، (مك.)
تم : ئەسپى تى دان .

ئەسپىن - [؟] ، (نا.) ، (با.)
۱ - پارچەدار يا ئاسنىكى نۆك تىژە
بە شكلى دەمەتەور ، بۆ قەلاشتى
دار و بۆرتىنەوہى تەختە و ...
بە كاردەيت ، كارى ئەوہىە نايەلى
قەلشتى دار و تەختەكە

ويك بىتەوہ و زىكاي ئىش كىردنى
تەور يا مشار بگرى . ھەروہەا
كەوشدرو بۆلىك دۆرخستەوہى
لەتەكانى قالى كەوش كەلكى
لى وەردەگرن . ھس : ا) سپىنج =
دەمەشتر يا چەقۆ (عا : نصل) ،
(تم : ژابا - ۲۳۴) ب) سفىن (اسفین)
عارەبى ھەر يە مەعنای (ئەسپىن)ى
كوردى ، لە يۆنانى وەرگىراوہ (تم :
المنجد - ۳۳۸) ، ج) سپىناى لاتىنى
= دۆك . ★ پواز ، سپىنە ،
ھۆرە . ۲ - كۆلەكەيەكە وەبەر
دىوارى شكستى دەدەن تا نەيەلى
بۆرخى .

ئەستاندن - [پھ : ستەتەن] ،
(مص. مت.) ، (مك.) شتىك بە
زۆر وەرگرتن :: ھەردەى ئەستىننى
بۆ كۆى دەچى ، دەمىكە ئەستاندۆيە و
دەنگى نەكردوہ . ★ ساندن ،
سەندن ، سەنن . **لى ئەستاندن -**
(مصت. مت.) شتىك بە زۆر لە
كەستىك وەرگرتن ، بە تۆبىزى لە
دەست دەرھىنان :: ھىند
قىز سىچمەيە بە زۆر و بەخواھىشت
شتىكى ھەر لى دەستىننى ، زۆرى
ھاواركرد فايدەى نەبۆ ئاغاسەت
تمەنى ھەر لى ئەستاند . ★
لى ساندن ، لى سەندن ، لى سەنن .
ئەستاندەوہ - [ئەستاندن +

- ئەوہ] ، (مصت. مت.) ، (مك.) ۱ -
وەرگرتەوہى شتىك لە كەستىك .
تىب - ئەم مەصدەرە نىمچە زۆرىكى
لە مەدلۆلەكەيدا بەدى دەكرى . ::
ھەر ھەل نەستام تا تەسبىتەكەم
ئەستاندەوہ . تا پارەكەت نەستىنۆہ

وازنەھىنى ۲. - گرتنەوھى شار يا
ھەر شوينىكى تر كە دوژمن
داگىرى كردى . :: ئوردۇ سۆر
ھەمۆ ئۆزۈپاي لە دەست نازىبەكان
ئەستاندەوھ . **بۆ ئەستاندەوھ** -
(مصت. لا.) ۱. - وەلامدانەوھى
گۆرانى بىژىك لەلايەن گۆرانى بىژىكى
تر ، بە گۆرانى . (گۆرانى بىژى
يەكەم بەندىك دەلى و بىدەنگ دەبى
ئەوجار ئەوتىر دەست پىدەكا . . .
تا گۆرانىيەكە تەواودەبى) ۲. -
دۆپاتە كردنەوھى سەربەندى
گۆرانىيەك لەلايەن چەندكەسەوھ
(كاريكى كۆرس دەيكا) .

ئەستىرى - [ست : ئەستىرى] ،
(نا.) ، (بك.) وەچىكى زەقى كورتى
نۆك تىژە كە ھەندى گيا و گۆل
(گۆينى ، ووشترخۆزە و . . .)
دەرى دەكەن . ★ دىك ، دىو ،
ستىرى . ھس : ئوستىرى .

ئەستىرىن - (مص. مە.) ، (مك.)
۱. - پاك كردنەوھ ، خاوين كردنەوھ .
:: ھەمۆ شوشەى پەنجەرەكانى
ئەستىرىوھ ، قاپوقاچاغەكان بىستىرە
(بىستىرە) ۲. - ئىشك كردنەوھى
دەست و دەم و چاۋ پاش شوشتن
:: ھا ئەوھ خاۋلى دەم و چاۋت
بىستىرە ، بارام پاش نان خواردن
دەستى ناشوا ھەر دەيئەستىرى .
۳. - جيا كردنەوھ و لىكردنەوھى ھەر
شتىكى بە لەشەوھ ، بە . . . نۆسابى
:: چىلمت بىستىرە ، ئەرى ئەوھ بۆ
لوتى منالەكە ناستىرى . ★ سىرىن .
ئەستىرىنەوھ - [ئەستىرىن +
ئەوھ] ، (مصت. مە.) ۱. - خاۋىن

كردنەوھى جىگايەك يا شتى كە
شتىكى پىدارژابى ، بەبى شوشتن .
ھەمۆ يەخەت ماستە ياللا بىستىرەوھ
۲. - كۆزاندىنەوھ (خەت ، نۆسراۋ)
لەناۋىردن (بىرەوھى ، ناۋ ، . . .
(. . .) يەكىكتان ئەوھى لى
تەختەزەشەكە نۆسراۋە بىستىرەوھ ،
ناۋى لە ناۋ ناۋان ئەستىرەوھەوھ ★
سىرىنەوھ ، پاك كردنەوھ ،
خاۋىن كردنەوھ .

ئەستوندى - (نا.) تم : ئەستون .
ئەستوندىك - [ئەستوندى +
۱. - ئەك / ۱] ، (نە.) تم : ئەستون
□ « لە داۋىنى چيا بۆ خەرمەنى
گۆل خىۋەتى خارا »
« بە دۆ ئەستوندىكى زىۋىن
تەنافى زولفى ھەلداۋە »
(حاجى : گم - ۹۱)

ئەستۆ - (نا.) ئەندامىكى لەشى
ئادەمىزاد و گياندارانى چوارپى و
بالىدانە ، سەلك و لەشيان
تىك دەكەتەوھ ★ گەردن ، مل ، (بك.)
ستۆ ، ستۆكور . **خستىنە ئەستۆ**
(سەرتەستۆ) - (كە.) ۱. -
ھەلاۋەستىنى دەستى كە شكابى و
ھەل بەستىرەبىتەوھ ، بەملىدا

□ « دەستم كە لە صەد جىگە بە
صەد وەعدە شكاوھ »
« جەبرى نى ئەم كەسرە ھەتە
نەيخەيە ئەستۆ »
(حەرىق)

۲. - سەپاندنى كار ، تاۋان ، . . .
بەسەر كەسىكدا :: گوناهى
دزىيەكەيان خستە ئەستۆى ، پاش
قزە و ھەرايەكى زۆر دەدىنارىيان

خستە ئەستۆي ، ھىندەيان كار
خستۆتە ئەستۆي لە ژيىرى
دەرنەچى . دەست دە ئەستۆگردن -
(كذ.) ۱- ئاشت كوردنەوھى يەكك
۲- ئاشت بۆنەوھى دەگەل كەسك ::
دەستى دە ئەستۆي كە با ھىچى دە
دلىدا نەمىنى ۳- نىشانەي
خۆشەوتىستىيە :: دەستيان دە
ئەستۆي يەك كوردبۆ دانىشتبۆن .
گرتنە ئەستۆ - (كذ.) قبۆل كوردنى
كار و فرمانك بۆ جى بەجى كوردنى ،
(عا : تەھىد) :: نۆسىنەوھى
كتىبەكەي گرتۆتە ئەستۆ ، ئىوھ
ئەم كارە بگرنە ئەستۆ ، پەنجا دىنار
قەرزدارى فەرھاد بۆ گرتمە
ئەستۆي خۆم ★ وھ ئەستۆگرتن .
۱- لە ئەستۆدان - (كذ.) ،
ئىعدام كوردن ، سەر بۆرتن :: بى بەن لە
ئەستۆي دەن . تىب - جارەن
سەر پەزاندان بە شىر ، شىوھىك
بۆ بۆ ئىعدامى كەسك ، جا چونكو
مىرغەزەب شمشىرەكەي بە
دۆدەست دەگرت و بە ھەمۆ ھىزى
خۆي دای دەھىنايەوھ و لە مىلى
كابراي دەدا ، ووتراوھ : (لە ئەستۆي
دەن) . ۲- لە ئەستۆدان - (كذ.)
بەزاست زانىنى قسە ياكردەوھى
كەسك ، تەئىد كوردن ، شاھەت
بۆ دان :: لە ئەستۆي دا و كوتى
باپىر زاست دەكا ، ھىندە پىاوى
چاكە ھەرچىكى بىكا و بىلى خەلك
بۆي لە ئەستۆ دەدەن . تىب - سەر
بۆ لای شانى زاست لاردە كریتەوھ و
بە لەپى دەستى زاست دەكىشى بە
لا مىلى چەپەدا ، لەوانەيە سەرچاوھى

ئەم كارەش ھەر بچىتەوھ سەر
(۱- لە ئەستۆدان) وەك بىھوى بلى
ئەگەر قسەكەي زاست دەرنەچۆ
ئامادەيە لە ئەستۆي بىرى .
وھ ئەستۆگرتن - (كذ.) تە : گرتنە
ئەستۆ :: نۆسىنەوھى كىتەكەي
وھ ئەستۆگرتوھ ، ئىوھ وھ ئەستۆتان
گرت ، من كارى وا وھ ئەستۆ ناگرم .
ئەستۆخوار - (صد.) ، (مك.)
۱- ھالى كەسكى لەبەر ھۆيەك
فىزىكى مىلى زاست ھەل نەچۆبى
★ مل خوار ۲- (مج.) عاجز و
پەرىشان ، مات و مەلۆل □
» نۆكەر و تابىعەي كۆزى من پاكى
ئەستۆخوارە » (تحفە : ج ۲ - ۲۲۱)
★ مل خوار ۲ - (كذ.) عاجز و
كەچ ۱/ .

ئەستۆشكان - (مصد. لا.) ،
(كذ.) مردن ، لەناوچۆن :: دەك بە
ئەستۆي شكاوبىتەوھ (نەيىتەوھ) .
ئەستۆشكاندن - (مصد. مد.) ،
(كذ.) زيان گەياندن بە خۆ ، يا خەلك ،
وھ سەر تەلە پەزاندن :: ئەوھ
ھەمەيە و دۆغرى ، سالى بە
ھەزارى چۆبى ئەستۆي خۆي
دەشكىنى ، وادەكەي تا ئەستۆمان
بشكىنى ، ھەستەن بابزوين تا لە
خستەي نەبردۆين و ئەستۆي
نەشكاندۆين .

ئەستۆ كەچ - (صد.) ، (مك.)
تە : ئەستۆخوار/۲ □ » ئەستۆ كەچە
زاوھ ستاوھ ، ھەزەرتى عىسا بۆي
پازاوھ » (تحفە : ج ۲ - ۲۴۲) .
ئەستۆر - [پھ : ستەور ،
ستەپر] ، (صد.) ۱- ھەر جىسمىكى

گەورە و پانى ھەمۆ جىسىمىڭ لە
يەكتر (پچۆكتىرىن - بەد - لە نيوان
دۆزۆى جىسىمىڭى پتەو) ۲ -
مىھىطى ھەمۆ جىسىمىڭى ئەستۈرەنەيىچ
(دار ، كۆلەكە ، لۆلە ...) ۳ - ئەو
شۈيىنەيى كە شۈيىنەكانى تىرى
جىسىمىڭ لە چاۋيا بارىكتىر يا تەنكتىر
بن :: ئەستۈرايى ئەم كىتەپە
۱۲ سانتىمەترە ، بە ئەستۈرايى
باۋەشەك ، كۈنى ئەسپەرە دەپى لە
قەدەر ئەستۈرايى دەسكى
پىمەزەپى .

ئەستۈربۆن - (مىستە. لا) ۱ -
ئاۋسان و ھەلمسانى لەش يا
ئەندامىڭى لەشى ئادەمىزاد و ھەندى
گياندارانى تر ، لە ئەنجامى نەخۈشى
دەرۋىنى و كۈان و ئەو جۆرە
شەنەدا :: جىرانەكەمان زۆر نەخۈش
بۆ ئىمىرۆ ئەستۈرىش بۈە ، ئەو
سالە نەخۈشى مالاتدا كەوتبۆ ھەر
مەزبۆ ئەستۈر دەپۆ و بە لادا دەھات .
تەپ - لە كوردەۋارىدا ۋا بلاۋە كە
ئەگەر لەبەرچاۋى يەككى چىلىس و
نەوسن شىتە بخۈن و بەشى نەدەن
ئەستۈر دەپى . ۲ - (كە) قەلەۋبۈنى
ئادەمىزاد :: تەماشاي ! دەتگوت
شەمى شايت بايتە ، چۆن ئەستۈر
بۈە .

ئەستۆرك - [ئەستۈر + ئك] ،
(نە) جۆرە نانىڭى ئەستۈرە
□ « بەگيان و دل لە زەبى خۆت
دەخۋازى »
« زگت پزىپى لە ئەستۆرك و
پىيازى »
(مەلا : گە - ۳۰)

(بەد) سىيەمى ھەپى // تەنك ،
بارىك :: ئەم چنارە ھىندە ئەستۈرە
باۋەشى تىۋەرنايە . ئەم دزۈە
ئەستۈرە بە كۈنى دەرزيەكەۋە ناچى ،
كىتەپىڭى ئەستۈرى پىپى بۆ ،
تەختەكەي ھىنابۆى زۆر - ئەستۈر
بۆ . ۲ - (مە) زۆر ، گەورە ::
ھەمە قەدۋى مۆسلى دەۋلەمەندىڭى
ئەستۈر بۆ ، لە پىنجۈتىن بەفرىڭى
ئەستۈر بارىۋە ، ئەو سالە
سىلاۋىڭى ئەستۈر لە مەھابادى
ھات □ « ... زۆى كەردە كۈلانى
سىيەم ، لەۋى تەماشاي كەرد
دۆكەلىڭى ئەستۈر بە ھەۋادا دەچى »
(قىزلىچى : پىكەنتىن - ۱۸) . تەپ -
ژابا ئاۋىستايتى ئەم ۋوشەيەي بە
(ستەبرە) نۆستۈۋە (تە : ژابا - ۹) و
مۆبەد ئازەر گوشەسب لە (بخشى
از فرهنگ اوستا و تطبيق آن با
فارسی و کردی) دا (ل - ۶۶) بە
(ستەئۆرە) ى دەزانى .

ئەستۈران - [ئەستۈر + ۲ -
ئان/۷] ، (نە) ۱ - زىسى ئەستۈر
(لۆكە ، خورى ، و ...) كە بۆ
شى ھەزەمە (گورىس ، تۈرىپىن ...) .
بۆرسى و گۈي نەدرىتە سافى و
بىگرى و گۈلى :: كچم تۆ جارى
نازانى ھەر ئەستۈران بۆرسە
تافىردەپى . // بارىكان . ۲ - (مە)
قسە و كارى نازىك و ناپوخت و
بىزى و جى . :: ئەم كابرايە مىلى
لىناۋە ئەستۈران دەزىسى خۈشى
نازانى دەلى چى .

ئەستۈرايى - [ئەستۈر + ئايى
[۱] ، (نە) ۱ - دۆرى دۆ زۆى

ئەستۈركە - [ئەستۈرك + ۵ -

ئە/۱ [، (نە) : تە : ئەستۈرك .

ئەستۈرتى - [ئەستۈر + ۲ -

ئى [، (نە) ۱ - ئەستۈرايى مطلق .
تېب - جىاوازى ئەم ووشەيە دەگەل
(ئەستۈرايى) لەوئەدايە كە ئەمەيان
(مطلق) ە و ئەويان (مەين و محدود)،
۲ - نەخۇشسىيەكە (وەكۆ
لەكوردەوارىدا مەشھۇربو ، بەلام
لەراسىتىدا نەتىجەي ھەندى
نەخۇشى دەرۋىيە ديارى دەدا) تە :
ئەستۈر بۆن .

ئەستۈگوردە - (نە) ، (مك) .

ملەقۇچە . ھس : ۱) ستۈگور ،
ستۈگورد (بك. = ئەستۈ) ب)
گوردە (فر = پشتهمل) .

ئەستۈن - [ست. : ستەئۈنە .

پھ : ستۈن [، (نا) ۱ - دارىكى
زاست و ئەستۈرە وەبەر
مىچى خانو دەدرى ★ ستۈن ،
كۆلەكە ، ھەستۈن ، ھەستۈن . ۲ -
دارىكى زاست (يا ھەيزەرەن) ە وەبەر
خىوھت و زەشمال دەدرى ★
ئەستۈندەك ، چەلاگ/۲ ، تىرەك ،
دىرەك .

ئەستۈنەزىرىنە - [ئەستۈن +

۳ - ئە/۲ + زىر + ئىن
+ ۵ - ئە/۱ [، (نە) كەوانەيىكى
زەنگاورەنگە (سۆر ، نارنجى ، زەرد،
سەوز، عابى، خىمى، بنەوش) و كاتى
تىشىكى زۆر لە دلۆپەي باران دەدا و
دەشكىتەوھ ، لە ئاسمان پەيدا دەبى
(تە : گم . فەرھەنگى مەھاباد - ۴) .
★ (كى) پرچى ئايشە و فاتمان ،
بەلكەزىرىنە ، كۆلكەزىرىنە ، (بك) .

كەسكەسۆر . ھەسارەزىرىنە، (جنو) .
زەزىنەوسىمىنە ، دويىت و كۆر .

ئەستەخفىروللا - [عا :

استغفرالله [زستەيەكە ، گوتنى لە
كوردەوارىدا باوھ ماناي (داواي
بەخشىن دەكەم لەخودا) يە . ۱ -
ئەگەر كەسى قسەيىكى (بەتايبەتى
كفر) لەدەم بىتەدەر يا گويى لىبى
يەكىك قسەي لەم بابەتە دەكا ، بۆ
دەرېزىنىسى پەشىممانى و
دۆرخستەنەوھى گوناھى كفرەكەي
خۆي ، يا نارەزايى لەوھى بىستۈيە
دەيلى : خاويە تۆبە و ئەستەخفىروللا
۲ - بۆ حاشاكردن لەكارىك
دەگوتى .

□ « من بەگوناھكار ئەدەنە قەلەم »

« ئەستەخفىروللا پادشاى

ئەفخەم »

(سەلام - ۱۶۴)

ئەستەم - [پھ : ستەھم ،

(نا) دژوار ، زەحمەت ، نازەھەت .
:: زور ئەستەمە (گەلى دژوارە)

□ « ئەم چەرخە كۈنە ماشىنەكەي

زەنگى گرتوھ »

« چەورى نەكا بەخوينەكى

سۆزانى ئەستەمە »

(شىخ ئەحمەدى سربلاوايى)

ھس : ئاستەم ، ستەم .

ئەستەوتىر - (ص) ، (ھ) : تە :

ئەستىوور .

ئەستى - (نا) ، (مك) پارچە

پۆلايىكە پرىشىكى ئاگر لە
(بەردئەستى) دەكاتەوھ . تېب - ئەم
پارچە پۆلايە وەكو ئالقەيىكى شىوھ
سىسۈچ وايسە ، كەمىك

(پوشوى دار) يان لەسەر (بەردەستى) دادنا و بەوپۆلایە يەك دۆ جار لە بەردەكەيان دەدا ، پزىشكى ئاگر ، ئاگرى دەپۆشۆ بەردەدا و دەيان خستە سەر سەبىلە و قەننە ، ئەو وەختەش كە هیشتا تەفەنگى تازە و (چەشنى) لە كوردستان دانەكەوتبۆ ، پۆشویان ئاگر تى بەردەدا و دەيان خستە سەر تىسكەى تەفەنگە كۆنەكان - كە بازۆت و گوللەيان تى كردبۆ ئاخنى بۆيانەو - و پىيان ئاگر دەدا ★ (بک.) هەستە (تم : كە - ۳۱۴ ، ژابا - ۴۴۴) .

ئەستىر - (نا.) ، (مک.) تم : ئەستىل .

ئەستىرك - [ئەستىر + ئك] ، (نت.) تم : ئەستىل .

ئەستىرە - [ست : ستەر ، پھ : ستەر ، ستار ، ستارەك] ، (نا.) ۱- هەمو ئەو جىسمانەى كە شەوانە وەكو خالىكى بچۆكى زۆناك لەئاسمان دەدرەوشىنەو ، بەگشتى دۆجۆرن : گەزۆك ، نەگەز . ۲- تم : ئەستىرەى بەخت :: ئەستىرەى گەشە ، ئەستىرەى بلىندە ، ئەستىرەيان لەكزیيە ★ (سند.) ستارە ، (هو.) هەسارە (بک.) ستىر ، ستىرك . ئەختەر . **ئەستىرەى بەخت -** (نت.) ئەستىرەى كى چارەنۆسى ئىنسانىكى پىو بەندىي ★ ئەستىرە/۲ ، ئەستىرەى تالە . تىب - بەشتىكى زانستى ئەستىرەناسى كۆن وای دادەنا كە چارەنۆسى دنیا و هەمو خەلكى دنیا پەيوەندى هەيە دەگەل حەوت ئەستىرەى گەزۆك (تم : -)

كە تا ئەو كاتە ناسرابۆن ، بەپىي حىساباتىكى دۆرو درىسز دەيان دۆزىهوە كە فلان ئىنسان لەژىر سىبەرى كام ئەستىرەدایە و كەى لەدايك بوە ، ئەو ئەستىرەىە لە كامە (بورج) دابوہ ، ئەوسا چارەنۆسى كابرا لەزۆى گەزانی ئەو ئەستىرەىە دیارى دەكرا ، پاتشایانى كۆن بۆ ئەم مەبەستە و گەلى مەبەستى تر ، ئەستىرەناسى تايبەتییان لە بارەگاكانیان زادەگرت . **ئەستىرەى بەيان -** (نت.) تم : ئەستىرەى زۆزى . **ئەستىرەى تالە -** (نت.) تم : ئەستىرەى بەخت

□ « ئەستىرەى تالە زۆى كرده نەهات »

« بى شەنە و سروەى شەمال كزومات »

(پىرەمىرد - ۳۲۰)

ئەستىرەى زۆزى - (نت.) ئەستىرەىە كە دەگەل سپیڊە سەر لە لە ئاسۆ دەردىنى □ « چاوت ئەستىرەى زۆزى ، سۆفیان پىي دەچنە نوژى » (فولكلۆر) ★ ئەستىرەى بەيان . **ئەستىرەى سەرشان -** (نت.) ، (تە.) شتىكە لە مەعدەنىكى زەردىاسپى ، لە شىوہى ئەستىرە دروستدەكرى ، ئەفسەرانى لەشكرى هەر دەولەتیک بەپىي گەورە و بچۆکیان و بەو جۆرەى قانونى وولاتەكەيان دایناوہ چەند دانەيتكى لەسەر شان یا جىگای تریان دادەدرۆن . :: ئەم ئەفسەرە سى ئەستىرەى لەسەر شانە ، بى قەزابى خو ئەستىرەمان

لەسەر شان دانادرۆى (نامان كەي بە
ئەفسەر) منەتچ چمان بەسەرەو
دەكەي ؟ ئەستىرەي سىتوھىل - (نە .)
۱ - يەككە لە ئەستىرە نەگەزەكان ، لە
جەنگەي گەرما و كاتى گەيشتنى
مىتوھ جاتا ھەلدى ، زۆر بە وورشە و
گرشەيە . تىب - ئەم ئەستىرەيە دواي
نىوہ شەو سەر لە ئاسۆي كوردستان
دەردىنى و دەگەل ئەستىرەي بەيان
كەمتر فەرقى دەكرى بۆيە كورد
ناويان ناوہ (كاروان كوژە) ۲ - (كە .)
ناياب ، كەم ديار ، كەسيكى كەم
بىتىندى :: خۆي لى كوردۆينە
ئەستىرەي سىتوھىل

□ « عاشق بۆم بە زۆي ئەستىرەي

سىتوھىل »

« شۆرى كەوتبۇە ، دلەكەي پز

مەيل »

(پىرەمىرد - ۱۵۱)

ئەستىرەي كلكدار - (نە .) جۆرىك

ئەستىرەن كە كلكىكى كەموزۆر
درىژيان ھەيە و ناوبەناو لە
(منظومە شمسى) نىزىك دەبنەوہ و
دەبىتىندىر ، كلكەكەيان لە (غاز) و
(ھەلم) پىكھاتوہ . ★ (بك .)

ستىركى بدۆ (تە : ژابا - ۹) ،

ستەير دۆف (تە : كە - ۶۸۹) ،

(گەزۆسى ، كرماشانى) ئەسارەي

دومدار (تە : دۆمۆرگان ،

لىكۆلىنەوہي زمانەوانى لەھجەكانى

كوردى - ۱۱۱) . ئەستىرەي گەزۆك -

(نە .) ، (تە .) ئەو ئەستىرانەن كە

بە دەورى زۆزا دەخولینەوہ ، خويان

ھىچ زۆناكيان نىە و نۆرى ھەتاو

زۆناكيان دەكا ، زەوى يەككە لەوان

كە تا ئىستا (نۆ) يان ناسراوون و
تىكزا پىيان دەلىن (منظومەي
شمسى) و بەپىي نىزىكى و دۆريان
لە زۆر ئەمانەن : عطارد (لە ھەموان
نىزىكتەرە لە زۆر) ، زوھرە ، ئەرز
(زەوى) ، مریخ ، مشتەرى ، زحل
ئۆزانوس ، نىپتۇن . ھىندى لەو
گەزۆكانە يەك يا چەند ئەستىرەيان
ھەيە كە بە دەورىان دا دەخولینەوہ و
پىيان دەلىن (مانگ) ، زەوى يەك
(مانگ) ى ھەيە . ئەستىرەي مانگى
(نە .) ئەستىرەيەكە دەگەل مانگ
دەردەكەوى و لە سەرەتاي مانگدا
زۆر لىي نىزىكە ھەتا مانگ گەورەتر
دەيى ، ئەوتىش زياتر دۆردەكەوتتەوہ .
ئەستىرەي نەگەر (نە .) ، (تە .) ئەو
ئەستىرانەن كە لە جىگەي خويان
نازۆن (لە مەدارىكدا ناسۆزىنەوہ) ،
ئەمانە خويان زۆناكيان ھەيە ، وەكۆ
گەزۆكەكان نەك ھەر سارد نەبۆنەوہ ،
بەلكۆ گەرمايشىيان زۆرە و
سروشتيان وەكى ھەتاوہ . ئەوانەي
زۆر لىك نىزىكن (نسباً) لە شەوا
كە ئاسمان ساف و بى ھەور و
ھەلابى ، وەكۆ پەلە ھەورىكى سىپى
زۆناك ديارى دەدەن . (كاكەشان)
يەككە لەو پەلە ھەورە مەزنانە كە
۱۸ مىليون ئەستىرەي گەورە و
بچۆكى تىدا كۆبۆتەوہ و ھەر
چەندىكيان دەورەي ئەستىرەيەكيان
داوہ و بۆنە (منظومە) يەك چوارسالى
پى دەوى تا (نۆر) ى نىزىكتەرىن
ئەستىرەي نەگەز بگاتە زەوى ، لە
كاتىكا دەزانين كە لە ھەرسانيەكدا
نۆر ۳۰۰ ھەزار كىلۆمەتر زىگا

دەبىرى .

ئەستىرە زاكشان - (مەت) .

(لا .) بىز تەنەۋە و جۇلانى ئەستىرەى
(نەگەز) ە لە شوئىنى خۇى و
خوشىنى بەئاسمانا بەخىرايى ::
چاۋوت لى نەبۇ ئەو ئەستىرەىە
زاكشا . تىب - ئەو ئەستىرەى
زادەكشى لە جاذبەى منظومەى
خۇى دەردەچى ، وئىلى (فضا)
دەبى و ھەرچى ھاتە پىشى دەيداتە
بەر ، تا دەگاتە ئاتمۇسفىورى زەۋى
پەزىش و بلاۋ دەبىتەۋە دەسۋىتى ،
جاروبارە كە ئەستىرەكە زىل بى - يا
لەبەر ھەرچىكى تر - بتوانى بىتە ناۋ
ئاتمۇسفىورى ئەرز ، جاذبەى ئەرز
زاي دەكىشى و لە شوئىنىك دەدا
قۇلى دەكا ، ئەۋەى پىيان دەلىن
(بەردى ئاسمان) پاشماۋەى
ئەمكارەن .

ئەستىرەناس - [ئەستىرە +

ناس (ناسىن) [، (صفا .) ، (تە .)
ئەو كەسەيە سەرى لە گەزان و
ھەلاتن و ئاۋابۇنى ئەستىران
دەردەچى ★ ئەختەرشناس ،
حسابگەر ، منجم .

ئەستىرەناسى - ۱ - (نا .) .

لىك دانەۋە و حساب كىردنى
ھاتۇچۇ و ھەلاتن و ئاۋابۇن و بەرز و
نزم بۇنەۋەى ئەستىرەكان و ھەلدان و
ھەلىنانى ئەو كارەساتانەى بەپىي
ئەم حسابانە زۆدەدەن . تىب -
ئاشكرايە ئامانجى ئەم زانستە لە
زابدۇدا دەگەل ئىستا لىك جىاوازن .
۲ - (حمص .) كارى زانايەكى
ئەستىرەناس . ★ ئەختەرشناسى ،

حسابگەرى .

ئەستى لە باخەل - (نە .) ،

(سىم .) يارىيەكى بە كۈمەلە لە
كوردەۋارى تىب - خەلكەكى يارى
دەكەن دەبن بە دۆدەستە ،
دەستەيەكىان (ئەستى) بەك لە
باخەلى بەكىك لە حۇياندا
دەشارنەۋە و دەستەكەى تر دەبى
بگەزى بى دۆزىتەۋە ، ئەم يارىيە
شىۋەيىكى تىرى گۆرەۋى بازى
(جۇرابىن) و زەرفىن (فىنجانىن) .
ئەستىل - (نا .) ، (سىم .)
گۇلاۋىكە لەبەر كانى و كارىزان
دەكرى و ئاۋى تىدا كۆدەبىتەۋە ،
بۇ ئاۋدانى كشتوكال ★ ئەستىر ،
ئەستىرك ، گۇل .

ئەستىل گرتىن - (مەت . مە .)

پەزۇپال يا تۇپەۋانەى تايەتى
دەگونجى ئەستىل ئاخىن ، بۇئەۋەى
ئاۋەكەى بۇى دى لەبەرى نەزۋا ::
زۆلە ئىمىزۇ نۆرە ئاۋمانە بچىن
ئەستىلەكە بگرن .

ئەستىۋبەرد - (نە .) دەزگاي

ئاگر كىردنەۋە بۇ قەننەۋە سەبىلە و
تفەنگ ، بەشىۋەى كۈن . (تە :
ئەستى) .

ئەستى و پۇشۇ - (نە .) ۱ - دۇ

پارچەن لە دەزگاي ئاگر كىردنەۋە
۲ - (كە .) ھالى دۇ كەس كە پىكەۋە
ھەل نەكەن و كۆبۇنەۋەيان بىتە
مايەى ئاۋاۋە :: ئەم مىندالانە ھەر
دەلەى ئەستى و پۇشۇن ھەمىشە
شەزىانە . ★ كىردۇپەنير ، مىشك و
بىشەلە .

ئەستىۋور - [پە : ستەر قەن] ،

(ص. ۰) ، (مك. ۰) ۱- حالى مەز ،
 بزن يا مانگايەك، كه ساليك نەزايى و
 شىرى نەبى ۲- دارىكى بەزى
 نەگرتىي □ ۰» ... دارە بە نەكان
 ئەستىۋوربۆن بىشتىكى زۆريان
 دەردەدا ... » (قزلىجى : پىكەنتىن-
 ۸۱) ★ ئەستەوتىر، (بك.) ئەستەور،
 ستەورە (ژابا - ۹) ، ستەور (كف -
 ۶۸۸) ھس : (ھىندى كۆن)
 سەتەر = بىى حاسل . (فرەنسى)
 ستىرتىل = بىى بەر (دارودرەخت)
 نەزۆك (گياندار) ، بىى حاسل (زەوتى).
 تىب - من نەم بىستىقۇ ئەم ووشەيە
 بۆ دارودرەخت بگوتىرى بەلام دلىنام
 كاكە قزلىجى تا نەزانى شتىك راستە
 نايىۋسى .

ئەستىۋولك - [ئەستى + وول
 (لە : تىۋولتىن) + ئك] ، (نت. ۰)
 شىشتىكى ئاسنە ۳۰/۲۰ سانتىمەتر
 درىژە سەرىكى پان كراۋەتەۋە ،
 سەرەكەي دىكەشى يان ۋەكۆ
 قولاپ ۋ قەلانگ واىە، يان دەسكىكى
 دارى زى دەخزى . بۆ كاروبارى
 ئاشپەزخانە ۋ چىشت لىنان ۋ
 نان كىردن بە كاردىت . **ئەستىۋولكى**
تەندۆر (نت. ۰) شىكى ھەرۋەك
 ئەستىۋولك واىە ، درىژترە ۋ نانى
 پى لە تەندۆر دەكەنەۋە، ئەگەرنانىش
 لە خۆيەۋە كەۋتە ناۋ تەنۆرەۋە ،
 بەسەرە قولاپدارەكەي دەرى
 دىننەۋە ۋ ئاگرى تەندۆرىشى
 پىى خوش دەكەن
 تىب - كەرتى دۈمى ئەم ووشەيە
 (وول) ھەرۋەكۆ نىشانداراۋە بەلاى
 مەۋە لە مەصدەرى (تىۋولتىن) كە

ئىستا ماناي (تىۋولتىن) دەدا ،
 ۋەرگىراۋە، واتىدەگەم كە (تىۋولتىن)
 شىۋەيىكى كۆنترى (تىۋولتىن)
 تىۋەردان) بى ۋ ئەم ئامرازە لەپىشدا
 ھەر بۆ تەندۆر ۋ نان كىردن بۈە لە
 پاشان چۆتە ئاشپەزخانە. سەرەراي
 ئەۋەش زى دەچىتى ئەم ووشەيە لە
 (ئەستى) ۋ (ئۆلك) پىكەنتى كە بەشى
 دۈمىيان پىشەندى
 پچوك كىردنەۋەبىت ، لەم حالەتەدا
 ھس : (ھەستى) لە لەھجەي
 باكۆرىدا ۋ (ئەست) لە ئاۋىستايىدا
 بە ماناي ئىسقان .
ئەسر - (نا. ۰) ، (سە. ۰) تە :
 ئەسرىن .

ئەسرۆ - (نا. ۰) ، (مك. ۰)
 شاخى مەز ۋ بزن ، قوچ □ » ...
 ساحىبى دۈزدە بەران ۋ ھەوت
 نىرى بە ئەسرۆمە ... » (تحفە :
 ج ۲ - ۱۷۹) . تىب - (سرو) يا
 (سرفە) لە ئاۋىستايىدا بە ماناي
 شاخ ۋ چىكى گيانداران ھاتۋە ۋ لە
 زمانى پەھلەۋىدا بۆتە (سرو) ،
 (سرو) لە (يەسنە)دا كە بەشىكى
 ئاۋىستاي زەردۇشتە (ھاي ۹ .
 بەندى ۱۱) ووشەي (سرفەرە)
 ۋەكۆ صفەت بۆ ھەژدىھا باس كراۋە
 (تە : پد : يەسنە ، ج ۱ - ۱۶۲) .

ئەسرېلك - (نا. ۰) ، (مك. ۰) ۱ -
 گىايەكە ، گۈلى جوانە ، بىتىكى
 ئەستۈرى ھەيە كە ماددەيەكى
 نۆسەكى تىدايە ، لە گەلى شوپىنى
 كوردستان شىن دەبى ۲ - كوتراۋى
 بنى ئەم گىايە كە لە كاروبارى ژيانا
 ۋەكۆ چەسپ (صمغ) بۆ پىكەۋە

نەمايىچى ★ پۆلۈ ، ۱- پەرەنگ ،
پشكۆ ، پەنگر ، سكل . (بك.) پەل .
تیب - ئەم ووشەيە زۆركەم بەكار
دەھىنرى و سكل كە (ئە) يەكەي
سواوہ جىگەي گرتۆتەوہ .

ئەسكىنجە - [؟] ، (نا.) (مك.)
شويىنى پىكەوہ نۆسانى ئىسقانى
زانى ئادەمىزاد دەگەل بەشى
سەرەوہى لەشى (سىم.) ئەشكىچ .
ئەسكوند - [؟] ، (نا.) بارى
وہستانى جگ بە قىتى لە يارى
جگانىدا .

ئەسكوى - (؟) ، (نا.)
كەوچكىكى گەورەيە لە دار دروست
دەكرى دەسكى درىژە ، تەنيا بۆ
چىشت لىنان دەبى . ● « لە ھەمۆ
دیزەيەكا ئەسكويىە » (كە.) خوى
لە ھەمۆ ئىشيك ھەلدەقوتىنى .
★ (بك.) ھەسكۆ ، ھەسكە ،
ھەسك (تە : ژابا - ۴۴۴) و كە -
۳۱۴) ھس : ئوسكرە (فر.) گلىنەي
ئو خواردنەوہ .

ئەسكەلە - [لە ئىتالى : سكالو]
۱- ئەو شوپنەيە لە كەنارى دەريا ،
كە كەشتى لەنگەرى لى بەردەداتەوہ و
زادەوستى ★ (كئىر.) بەندەر ،
(كەر.) مینا . ۲- ھەمۆ ئەو (خانۆ ،
عەمبار و بارەنداز) ھى بۆ
زاپەزاندىن و ھاسان كوردنى كاروبارى
لەنگەرخستنى پاپۆز (دابەزىن و
سواربۆنى خەلك ، باركردن و
بارداگرتن) لە قەراغ بەحر دروست
كرابى .

۱- ئەسكەمل - [؟] ، (نا.) ،
(كەر.) يەككە لەو يارىيەنەي بە

نۆساندىنى كاغەز و گەلى شتى دىكە-
بەكاردىت ★ چرىش ، سرىش .
ئەسرىن - [سە : ئەسرهف ،
ئەسرو . پە : ئەرس] ، (نا.) ئاويكى
سوپرە لە ژىر پىلوى چاوان
دەزىتەوہ و كاتى گريان دىتە خوار .
□ « خەفەت وادەتەن ، مەينەتان
سادەي »

« وەخت بارانەن ئەسرىن !
دەي پەي كەي ؟ »

(مەولەوى : مك - ۱۷۰)
« گەر وەفایى لەو دەرەدىت و
دەچى مەنەي مەكە »
« سورمەيى خاكى دەرت بۆ
چاوى پز ئەسرىن دەبا »

(وہفایى : گە - ۱۳)
★ ئەسر ، فرمىسك . (بك.)
زوندك . و ، ستر ، ئىستر ،
ھىستر (تە : ژابا - ۳۲۵) .

ئەسراز - [= : اسرار] ،
(نا.) ۱- قسە يا كاريكى پىوتىست
بى ھەمۆ كەس نەيزانى ، ئەو
قسە و كارانە كە بىجگە لە شوپنى
خويان ، نابى دەگەل كەس باس
بكرىن . نەپنىيەكان ۲- كار يا
قسەيەك ھەمۆ كەسى سەرەودەرى
لىنەكا .

□ « دل سىرى ژىنى ئەگەر
ئەزانى »

« ژىي بۆ ئەسرازى مەرگىش
ئەھانى »

(سەلام : خەيام - ۱۷۲)
ئەسكل - (نا.) خەلۋى
كەشاوہوہ ، ئاگرىكى لە دارى
سۆتەنى كەوتبىتەوہ و ھىچ زەشاى

پەزى قومار دەكرى . ۲- تم :
ئەسكەملە .

۲- ئەسكەمل - [؟] ، (نا) ،
(كەر) . تم : ئەسكەمل .

ئەسكەملە - [؟] ، (نا) ،

(مك) . قومارىكە بە پارەى مەعدەن

دەكرى . ★ ۱- ئەسكەمل ،

(سند) . بەرزىلان ، شىر و خەت .

ئەسكەملى - [؟] ، (نا) ،

(كەر) . كورسىيە بۆلە سەر

دانىشتن لاجامەيتكى ھەيە پىشتى وئ

دەدرى . ★ (كەر) ۲- ئەسكەمل ،

(كئير) . سەندەلى .

ئەسكەناس - (نا) ، (سند) .

تم : ئەسكىناس .

ئەسكەنجەبتىن - [ئەسك +

ئەنگەبتىن] ، (نت) ، (كئير) .

شەربەيتكى مزرە لە سرکە و

ھەنگوتىن سازدەكرى . تىب - ۱)

ئەم ووشەيە لە پىشدا (سكەنگەبتىن)

بۈە و كراۋە بە ەرەبى ، چونكو لە

زمانى ەرەبىدا (ابتداء بساكن)

نابى كردۇيانەتە (اسكنجبين) و

سەر لەنوى گەزاۋەتەۋە ناۋ زمانى

كوردى و فارسى ، لە فارسىدا

(۱) ەكەيان ديسان لى فرىداۋە

بەلام لە كوردىدا ەروەك فارسى

دەنگى (گ) بۆتە (ج) و (۱) ەكەش

ھەر ماۋەتەۋە . ب) ژابا (۲۴۰) و

(۲۴۲) و مەتىن (فەرھەنگ : ج ۲ -

۱۹۰۰) ووشەي (سك) يان بە

(سرکە) مەعنا لى داۋەتەۋە . ج)

حەوت بەش ھەنگوتىن (ئىستا قەند و

شەكرىش) دەگەل چوار بەش سرکە

تىكەلاۋ دەكەن و دەيكولتىن ،

ناۋبەناۋ تۈزىكى دەخەنە نيوان دۆ

پەنجەۋە و نەختىك دەيسۈنەۋە

ئەگەر ھەودا ھەوداۋ (كىشى ھات)

ئەۋا دايدەگرن و پاش ساردبۈنەۋە

دەيكەنە شۈشە يا ھەر دەفرىكى

ترەۋە و ھەلى دەگرن ، ۋەختى

خواردنەۋە بە دلخواز ئاۋى

تىدەكەن ، لەگەل (كاهۋ) ش

دەخورى . ★ ئەسكەنجەمتىن .

ئەسكەنجەمىن - (نت) ، (مك) .

تم : ئەسكەنجەبتىن .

ئەسكەنە - [ئەس (؟) + كەن

(ھەل كەندن) + ۵ - ئە / ۱] ، (نت) .

ئامرازىكى دارتاشانە ، بۆكولتىن و

ھەل كەندى دار و تەختە بەكاردىت .

تىب - شىشكى پۆلای چوار

پالۋە ، ۱۰ - ۱۲ سانتىمەتر

درىژە ، ھەر پالۋىكى سانتىمەترىك

يا زياتر پانە ، سەرىكى دەسكى

دارى زى دەخرى و سەرەكەى ترى

ۋەكو قەلەمى قامىش دادراۋە و

ۋ چەشنى چەقۇ تىژدەكرى ، ئەۋ

جىگايەى بيانەۋى بىكولن لەسەرى

دادەنىن و بە كوتكىكى دار لە

دەسكەكەى دەدەن ، پارچە پارچە

تەلاش و تەلەزم لە تەختەكە

ھەلدەكا ، ھەر بەم جۈرە چۈنى

پىتۈست بى شۈينەكە گەۋرە و پان و

قول دەكرى .

ئەسكىناس - (نا) ، (مك) .

پارەى كاغەز . ★ (سند) .

ئەسكەناس . (كەر) . بانقەنۆت .

□ « نازت بۆ ، نازت بى + صەت

تمەن ئەسكىناس پاينەدازت بى »

(فۆلكلور) . :: گىرفانى پز بۆ لە

ئەسكىنناس ، جاران ئەسكىنناسى
 صەد دىنارىش ھەبۆ . تىب -
 ۋەكۆ دەزانن پارە لە پيشدا مەعدەن
 (مس ، زىز ، زىو) بۆ ، لە
 شۆرشى فەزەنسادا پارەى كاغەز
 (ھەوالە بۆ سەر خەزىنەى مىللى)
 داھىنرا كە پىيان دەكوت
 (ئاسىگنات) ئەم ووشەيە لە
 زىگای زمانى عرۆسى-را (تم : معين :
 فەرھەنگ . ج ۱ - ۲۷۱) ھاتۆتە
 ناو زمانى فارسى و لەویش-را بۆ
 كوردى . لەوانەشە بە ھۆى
 بازىرگانى راستەوخۆى نىوان بەشيك
 لە كوردستانى ئىران و عرۆسىات ،
 ھەر راستەوخۆ لە رۆسى-را ھاتبىتە
 ناو زمانى كوردى .

ئەسلەحە - [= عا : اسلحة] ،
 (نا) . تم : ۱ - چەك .

□ « ئەسلەحەى ھەر مىللەتى ،
 سا ، دەست و بازوى گەنجىەتى »
 « رۆژى شوعلە بەخشى ئوممىد ،
 فىكر و كارى گەنجىەتى

(دەلدار : گم - ۲۶)

ئەسل - [= عا : اصل] ،
 (نا) . ۱ - زىشە ، بناغە ، بنج و بناوان
 ۲ - زەگەز ، بنەچەكە ، توخم
 (بۆگيانداران) ۳ - مەبدە (سىياسى)
 ۴ - چاك ، زەسەن ، نەجىب
 // خراپ ، بەدەل :: ئەم كارە لە
 ئەسلا وا نەبۆ ئىوہ واتان لىكرد ،
 ئەسلى نەتەوہى كورد دەچىتەوہ
 سەر (ماد) ەكان ، ئەم ئىستىكانە
 عرۆسى ئەسلە □ « يەككە لە
 نىشانەكانى قىامەتى سەردارى بەد
 ئەسلانە » .

« بىت و ئەسپى چەند ئەسل
 بى ، سواری چالاكى نەبى »
 « قابىلە دەرچى ؟ لە مەيدانى
 جىدال و جىگەزەوت »

(دەلدار : گم - ۱۹)

ئەسلزادە - [عا . كو .] ،
 (صە) . نەجىبزادە ، ئەو كەسانەى
 لە بنەمالەيىكى ناوداربن // بۆرە
 پىاو .

ئەسل و فەسل - [عا .] ، (نە) .
 ۱ - زىشە و بناغەى كارىك ،
 ھەقىقەتى شتىك . ۲ - باوباپىرى
 كەسىك يا بنەمالىك :: ئەمەى
 خەسرەو باسى دەكا ھەر ئەسل و
 فەسلشى نىە ، كەس نازانى
 ئەسل و فەسلى چىە و لە كوى-را
 ھاتوہ ؟

ئەسلەن - [= عا : أصلاً] ،
 (بە) . ۱ - ئەوتى راست بى ، ھەر
 بەراستى ، لە ھەقىقەتدا □ « ...
 ئەسلەن ھەمۆ شتىك لەبەر يەك
 زەوتىوہ-تەوہ ... » (قزىلجى :
 پىكەنتىن - ۳۶) ۲ - ھىچ كاتى ،
 بە ھىچ چەشنى :: ئەسلەن ھەر
 سەرىشى لى-دەرنەچى ، ئەسلەن وا
 نىە ، ئەسلەن ئەو كۆرە ھەزى لە
 خويندن نىە .

ئەسمەر - [= عا : أسمى] ،
 (صە) . پىاو يا ژنىكى زەنگى پىستى
 ۋەكۆ زەنگى گەنم بى ، گەنم زەنگ .
 ★ سەوزە ، گەندمى . تىب -
 ئەم ووشەيە لە ەرەبى-دا صفەتى
 نىرتىنەنە و بۆ مېتىنە (سمراء)
 دەلىن ، بەلام لە كوردیدا ئەم
 فەرقە ناكرى و بۆ ھەردۆ جىسن

بەکار دیت . ۲ - (مجب.) جوان ،
خوین شیرن ، ژیکەلە . ۳ - ناوہ بو
ئافرەت .

نەسمەر پېچ - [عا . کو .] ،
(صت.) چتفیککی بە بەنی زەنگا و زەنگ
چندرابی و نەخشین بی .
□ « چتخی نەسمەر پېچ زەشمالانی
جاف »

« زۆپۆشی شیوەی شای مشکین
کەلاف »

(سەلام - ۹۱)
نەسناد - [عا : اسناد
(سند)] ، (نا.) ۱ - هەموو کاغەزیکی
شتیککی لی نو سرابی ، کە لە باری
قانونی و میژویتیەوہ بو هەموو جۆرە
کاروباری مالی و حقوقی نرختی
هەبی . ۲ - هەموو جۆرە نو سراویکی
بو ئیسپاتی مافیک یا زەت کردنەوہی
داوایەک بە کەلک بی .

نەسناف - [عا : اصناف
(صنف)] ، (نا.) ۱ - کۆمەلی
وور دەسەنعاتکار و کاسب و
دوکانداران // تاجر ، بازرگان .
□ « گەرچی عەدلی ئیستە وایە ،
شیر لە زۆی زەم ئەکا »
« حاجیە ، نەسنافە ! ئیمزۆ
ئیددیعای جەم جەم دەکا »
(سەلام - ۱۵۶)

۲ - جۆر ، چەشن ، شکل (هەر بە
مەعنا عەرەبیەکە) تیب - ئەم
ووشە بە بو مەعنا یە کەم هەر بە
شیوەی جەمەکە دەکار دەکری ،
بەلام بو مانای دوهم لە جیگای
جەم ، جەمغ و لە جیگای موفزەد،
موفزەدەکە (سنف) بەکار دیت .

نەسەر - [عا : اثر] ، (نا.)
۱ - نیشانە و بەلگە یەکی بۆنی شتیک
لەوختیک لە شوینیک پیشان بدات
□ « دیدەم هەموو شۆراوہ بە
شوراوی سڕیشکم »
« لەم لەو حە نیکارتینە ، نەعەین و
نە نەسەر ما »
(نالچ : گم - ۹)

۲ - شوین پی ، چی پی ئینسان و
گیاندارێ تر

□ « وەك نافە کە بۆبی لە غەزالی
خۆتەنی گوم »
« خوی بی نەسەر و ماوہ لە
ئاھو نەسەری سوم »
(ئەدەب : گم - ۴۴)

۳ - ئەنجام و نەتیجە ی کارتی کردنی
شتی یا کاری لە کەسی یا شتیککی
دیکە . :: هەرچی نەسیحەتی
دەکەین بی نەسەرە ★ هەتەر .

نەسەر لیکردن - [عا . کو .] ،
(مصت . مت .) کارتی کردن :: ئەم
کارەساتەشی بەسەر هات کەچی
هتیچ نەسەری لی نەکردوہ . ★
تەئسیر .

نەسەف - [عا : أسف] ،
(نا.) ، (کمر.) پی ناخۆشی ، دلگرانج ،
□ « حەسزەت و داخ و نەسەف ،
صەد نالەو و ئاھ و فغان »
« بو زەئیی شیخ و سادات و
ئەمیری کوردەکان »
(سەلام - ۱۵۷)

:: زۆر جیگە ی نەسەفە تو ئەم
قسە بە دەکە ی . ★ نەفسۆس ،
داخ .

نەسەف کردن - [عا . کو .] ،

بۆ خىشلى ژنان دەكار كراوه ، سى
جۆره : دە ھەزارى (يەكتمەنى)
مسقالىك زىز ، پىنج ھەزارى نىو
مسقال زىز ، دۆ ھەزارى ، چارەگە
مسقالىك .

□ « ھەرگا دىم ھىلال ئەو ئەبرۆى
سىوھنگ »

« يەسىم ئەسرتىن ، يە
ئەشرەفى زەنگ »

(مەولەۋى : مەك - ۲۴۷)

★ سۆزەشاىچ . ۲ - ناۋى گولتىكى
دەستچىنە ، گولەكانى زەرد و
خۆن وەك ئەشرەفى زىز دەچن .
۳ - (ھل .) گولەباغ ، گولى گوللو .
۴ - ناۋە بۆ ئافرەت .

ئەشراف - [= عا : اشرف

(شريف) [پاىەبەرز ، پياوماقۇل لە
ناۋ كۆمەلدا ، نەجىبزادە ، خانەدان .
□ « صەت پياۋى گەورەى لى لە

ناۋ بردىن »

« دۆ صەت ئەشرافى لى

دروست كردىن »

(سەلام - ۷۰)

ئەشغال - [= عا : اشغال

(شغل) [، (نا .) ، (كەر .) ناۋى
وہزارەتیکە لە حکۆمەتى عراقدا
(ئىستا بۆتە ئەشغال و ئىسكان)
سەرپەرشتى كاروبارى زىگاو بان و
پردان دەكا و بەسەر دروست كردنى
خانوبەرەى دەولەتى زادەگا .

□ « تا لە ئەشغالاً بە صەد مننەت

بە زۆرى شەش قران »

« ئىشى جادەم پى سپىرا ،

مولتەجى و بىچارە بۆم »

(سەلام - ۱۰۵)

(مصد . لا .) ، (كەر .) دەربزىنى
داخ و ئەفسۇس ، نىشاندانى
پىناخۆشى لە كار و كردهوہ و
زوداۋىك . :: ئەسەف دەكەم كە
ھىشتا نەم توانىۋە تىي بگەيەنم ،
ئەسەفى دەكرد كە ھەرچى دەكا
بۆى حساب ناكرى .

ئەسىر - [= عا : اسير] ،

(نا . وصد .) تە : ئىخسىر .

□ « ئەگەر پى يادى زولف و

چاۋەكەت يەك لەحزە سابىر بىم »

« ئەسىرى بەندى كافر ،

كوشتەيى بىدادى ساحىر بىم »

(وەفاىچ : گە - ۴۴)

ئەسىرى - [ئەسىر + ۲ -

ئىچ] ، [عا . كو .] ، (حمص .) تە :

ئىخسىرى

□ « لە حق لا مەدە ، ھەر حق

بىژە »

« ژارى ئەسىرى و دىلى

مەچىژە »

(سەلام - ۶۲)

ئەشخاس - [= عا : اشخاص

(شخص) [، (نا .) كەس ، كەسان ،

كەسەكان :: ئەو جۆرە ئەشخاسە

كەلكى ئەم كارانەيان پىۋە نىە .

□ « بەندى پىشتىيان ، زۆحى

مەولەۋى »

« تارىخ و ئەشخاس كوردى

دل قەۋى »

(سەلام - ۱۴۶)

ئەشرەفى - [عا . كو .] ، (ند .) ،

(كئىر .) ۱ - پارەپىكى زىزى

دەولەتى ئىرانە ئى زەمانى

قاجارەكان ، لە كوردستان زىاتر

ئەشقىا -] = عا : اشقياء
 (شقى) [، (نا .) ۱ - دز و بىجەيا
 ۲ - شلتاغ باز ، شەزفروش ۳ -
 خۆبەئازازان ، ملهوز ۴ - ئەوھى
 گوى نادانە دابى كۆمەلایەتى و
 ھەرچى وىستى دەيكا و خىوى
 بەسەر خەلكىدا دەسەپىنى ۵ - دز و
 زىكر . :: دەك بە زىيادى خىزى نەبى
 خۆ ئەم ھەتتوھ پىسەى كۆيخا
 بارامىش لىمان بۆتە ئەشقىا ، ئەم
 دىيائە بۆ وای لىھاتوھ ھەر دەمىزوتى
 دوعانەى لە باخەلى خۆيدا دىت
 دەبىتە ئەشقىا و جادە نايكىشى .
 □ « غەرەز لەم جىرت و پىرت و
 فاك و فىكە »

« ئىتاعەى ئەشقىايە و دەفعى
 ئەشراز »
 (زەزا - ۲۲)

ئەشقىايى - [ع.ا. كو.] ،
 (حمص .) كارىكى پىاوى ئەشقىا
 دەيكا ، ئەوھى لە ئەشقىايان
 بوەشىتەوھ :: ئەشقىايى پىشەى
 ئەوانە نىھ كە شەرميان بە خۆيانە .
ئەشك - [فر .] ، (نا .) تم :
 ئەسرىن . تىب - ئەم ووشەيە
 ھەرچەندە فارسى رۆتە بەلام لە
 شىعرى كلاسكى كوردىدا زور
 دەكار كراوھ

□ « ھىندە زاوھىستا لە داوین ،
 ئاوى فرمىسكى فىزاق »
 « بۆيە وىستا ئەشكى دىدەم ،
 قەترەيىكە و صەد حوباب »
 (ئەدەب)

« لە دلدا چونكە ھەر خويىنىم
 دەخوا غەم »

« بە تەدرىج ئەشكى خويىنىم
 دەكا كەم »
 (سالم : گە - ۸۶)
 « ئەشكىم كە لەگەل عەشقىمە
 تىلىكى فەھىمە »
 ھۆشم كە لەكن خۆشمە
 پىرىكى نەزانە »
 (نالى)

ئەشكىج - (نا .) ، (سىم .) تم :
 ئەشكىجە . □ « ... ھەستى
 گەرمایى يەكى كرد لە ئەشكىجىا ... »
 (- : ژان - ۲۰) .

۱ - ئەشكىجە - [پە - :
 شكىجەك] ، (نا .) ۱ - ئازار و
 نازەھەتى ماددى و مەعنەوتى .

□ « لە ئەشكىجەى شكىجى زولفى
 ئەو بى وەعدە موزغى دل »
 « دەنالىنى وەكو بولبول لە
 صوبى كازىبى شەودا »
 (نالى)

۲ - تم : ئەشكىلە ۳/ .

۲ - ئەشكىجە - (نا .) ، (سىم .)
 ۱ - ئامرازىك بۆ ، بۆ جزوبەندى
 كىتبان ، جاران لە تەختە
 دروستدەكرا و ئىستىئائى ئاسن
 ھەيە . تىب - دۆ پارچە تەختەى
 ئەستور ، نىزىكەى ۲۰ سانتىم پان و
 ۵ ش درىژ ، يەكىكىان دۆ مىلى
 ئاسنى بىزغوى مارپىچى (جاران
 دارى لەلەكراو) لى قايم دەكرا و
 ئەوئىترى بە سەردا دەگىرا ،
 كىتبان دەخستە نىوانى ھەردۆ
 تەختەكەوھ و بە سەرەبىزغۆ توندىان
 دەكرد و كىتەكەى زىك دەگوشى
 ★ ماووش ، مەنگەنە ، ئەشكىلە/۱ .

پەتەكانيان توندەكرد . ★ ۱ -
ئەشكەنجه/۲ ، چۆجەلە .

ئەشكەنە - [ئەشك + ئەنە] ،
(نە.) ، (مە.) ۱ - گوشتاویکی
خەست و خۆلەكە جاروبار
پتوازیشی تیدەکرئ و ھیتی تر ،
۲ - (سە.) پیازا ، کاروانناشی
(تە : مە. ج ۱ - ۵۸) . تیپ -
بەشی دوھمی ئەم ووشەیه (ئەنە) ،
بەلای مەنەو ھەر (ئینە) یەكە
دەبیئە پاشبەندی ناوی گەلی
چیشتان : ترخینە ، لەپینە ،
ماشینە ، نیشکینە و ... و ...
بەشی یەكەمیشی (ئەشك) زەنگە
دەگەل (۲ - ئاش/۲) پیوھندیکیان
ھەبئ .

ئەشكەوت - [؟] ، (نا.) ۱ -
ھۆلایی سروشتی شاخ و چیاكە
لە ئەنجامی گۆزانەكانی (جیۆلوجی)
لە زۆر كۆنەو ھەن و ئادەمیزاد
پیش ئەو ھە فیئری خانۆ
دروستکردن بئ ، تیئاندا ژیاوہ .
:: ئەشكەوتی شانەدەرتی بە
ناوبانگە ، ئەشكەوتی كەرەفتو لە
كوردستانی ئێرانە . ۲ - ئەو
شوینانە ی ئادەمیزاد ، لە زەوہز و
زەرد و ماھان وەكو وەتاغ
دروستی کردۆن :: ئەشكەوتی
(فەقرەقا) لە نیزیکی مەھابات
دەستکردی (ماد) ەكانە ، ئەشكەوتی
قیسقەپان لە دئی (زەرزى) نیزیکی
(چەمى زەزان) ە . ★ ئەشكەفت ،
(بک.) شكەفت ، غار ، (ھو) مەز .
ئەشكەولەت - [؟] ، (نە.) ،
(مە.) بئەگۆزە و دیزە ی شكاو كە

۲ - ئامرازیکە لە ئاسن
دروستكراوہ و دارتاش و
ئاسنگەر و ... بەكارى دین بۆ
توند وەستاندى شتیک ، تا بە
بژبەند لیک و لۆسى كەن یا بە مشار
بجژنەوہ یا ھەر مەبەستىكى تر .
★ گیرە ، مەنگەنە .

ئەشكەنجدان - [۱ - ئەشكەنجه/۱
+ دان (فە.)] ، (مە. مە.) تە :
ئەشكەنجهكردن .

ئەشكەنجهكردن - (مە. مە.)
۱ - ئازاردانى كەسێك بە ئامرازی
تایبەت . ۲ - نازەحت كردنى كەسى
بە قسە و توانج . ★ ئەشكەنجهدان .

ئەشكەنجهكیشان - [۱ -
ئەشكەنجه/۱ + كیشان] ، (مە.)
(لا.) تۆشى ئازار و نازەحتەتج بۆن .
ئەشكەفت - (نا.) ، (سە.) تە :
ئەشكەوت .

ئەشكەلە - [؟] ، (نە.) ،
(سە.) ۱ - تە : ۲ - ئەشكەنجه/۱ ،
۲ - پارچە داریکە ۷/۶ سانتیمەتر
دریژە لە ناوہ زاستا لەلە كراوہ ،
پەتە تیدەخرئ و تەختە ی دەوار و
زەشمال و پارچەكانی خێوہتى پئ
تیک دەكریتەوہ و لیکیان قاییم دەكا .
ھس : ئیشکیل/۱ ، ۳ - ئامرازیک
بۆ لە زەمانی كۆندا بۆ ئازاردانى
بەندى و تاوانباران . تیپ - ھەوت
پارچە دارى پچكۆلەیان دەھینا
كونیان دەكردن و بە پەت
جەلەدەكران ، بۆ ئازاردانى یەكێك
دەیان كرده پەنجە ی دەستى ، بە
جۆرێك كە ھەر قامكىكى دەكەوتە
نیوان دۆ پارچە دارەوہ و

ئەي نايدەين چئەكەين ، ھادى خان
ئەعيانە و مالى لەشارە و ھەر خۆي
حەساوہ ... » (قزلجى : پىكەنتىن
- ۱۱۹) .

ئەعيانى - [ئەعيان + ۲ - ئى] ،
[عا . كو .] ، ۱ - (صت .) ئەوھى
پىوھندى بەپياوى ئەعيانەوہ ھەبى .
:: خانوبەرەيەكتى ئەعيانچى كىردوہ .
۲ - (حمص .) ئاكار و خىوئى
ئەشزاف و گەورەپىساوان ،
ئەعيانەتچى . :: لافى ئەعيانچى
لىدەدا و لىشى نايە .

ئەغز - [عا : اخذ] ، (نا .) ،
(سيم .) ۱ - ھەوھسى دەست
بەسەر مالى خەلكدا گىرتن .
۲ - بى ئەوھى خاوەنى زازى بى
مالى كەسىك بۆ خۆبىردن . :: ھەر
بە ئەغز قەلەمەكەي شىركۆي
داگىركىرد ، فىربوہ ھەرچى بەرگىرى
كەوت دەستى بەسەردا دەگرى و
بە ئەغزى دەزانى .

ئەغلەب - [عا : أغلب] ،
(ص .) زۆر ، زۆرتەر ، زياتەر .
:: ئەغلەب ئەو كەسانەي زۆر
قەدەكەن كەمتر تىدەگەن ،
ئەغلەب دەي بىنم سەرى
بەرداوہتەوہ ئاگاي لە دنيا نيە .
★ ئاغلەب . ئەغلەبە . ئەكسەر
ئەغلەبە - [محر . عا .] ،
(صت .) ، (مك .) تم : ئەغلەب .

۱ - **ئەغيار -** [؟] ، (ص .)
(مك .) حالى كەسىكى ھۆشى
لەسەر خۆي بى ، سەر خۆش نەبى .
// سەر خۆش ، مەست . تىب -
ئەم ووشەيە ھەر بۆ دژى مەستى

ھىشتا ئەوھندەي پىوہ مابى ئاو يا
شتى تىرى تى بىرى بۆھەر مەبەستىك
بى . ھس : سوالەت .

ئەشيا - [عا : اشياء
(شىي .)] ، (نا .) شتۆمەك ،
كەلوپەل . :: پارەمان ناردوہ بۆ
شار ھەندى ئەشيامان بۆ بىنن ،
توفىق لىستەكەي لە مەلا سەعتەد
وەرگرت و ئەشياكانى كىرتى .

ئەصحابە - [اصحاب] ،
(نا .) ۱ - ھاوژىيانى پىفەمبەرى
ئىسلام ، ئەو كەسانەي بەزەمانى
پىفەمبەر زاگەيشتون :: ئەصحابەي
سپى سەيرانگايە كە لە نىزىك
شارى مەھابات . ۲ - (مجب .)
پياوى چاك :: ھەردەلەي
ئەصحابەيە .

ئەعزا - [عا : اعضاء
(عضو)] ، (نا .) ۱ - تە : ۲ - ئازا .
۲ - تە : ئەجزا / ۲ .

ئەعلا - [عا : اعلی] ،
(ص .) ، (كئير .) ۱ - بلىند ، بەرز
(مەعنەوئى) :: شىخ خودا دەرەجەي
ئەعلا كا دەيفەرمۆ ... ۲ - چاك ،
باش (ماددى) :: كىھە فاسونىا
لەھەموان ئەعلاترە بۆمان بىنە .
□ « بۆ عىشقى مەجازى تو ، بۆ
مەحرەمى زازى تو »

« شەوگارى درازى تو ،
ئەعلا كۆز و ئەحلا كچ »

(نالچ)
★ (كمر .) عال ، عالى .
ئەعيان - [عا : اعيان (عين)] ،
(نا .) ، (كئير .) تم : ئەشزاف .
□ « ... گوتى : نۆ ئىژتىجە !

بەكاردىت .

۲- **ئەغيار** - [= عا : اغيار
(غير)] ، (نا.) بىگانه ، كەسانىكى
نامەحرەم حىساب دەكرىن بۆ
مەسەلەيىك . // خۆمانە ، يار .
□ « نە زىيى حەسحەس بۆ ، نە
بەد ، نە ئەغيار »

« تەنھا سەعاتىك ، تەنھا
من و يار »

(پىرەمىرد - ۱۶۷)

□ « ھەروەختى خەرگاي شاي
سىمتىن عوزار »
« خالى بى جەخۆف ، ووجود
ئەغيار »

(خانا - ۷۸)

ئەغياربۆنەوہ - [۱- ئەغيار +
بۆنەوہ] ، (مصت. لا.) وەھۆش
ھاتنەوہى كەسىكى سەرخۆش .
ئەغيارى - [۱- ئەغيار + ۲-
ئى] ، (حمص.) ووشيارى ، لەسەر
ھۆش بۆن . // مەسىتى ،
سەرخۆشى .

ئەفرىقا - (نا.) ، (كئىر.)
يەككە لە پىنج ئىشكانىيە گەرەكانى
دنيا ، ۳۰ مىليون و ۲۲۴ ھەزار
كىلۆمەترى چوارگوشە پانە و لەسالى
۱۹۶۹دا نىزىكەى ۳۲۰ مىليون
نەفسى ھەبۇە (تە : لارۆس - ۹۹۷)
★ (كەر.) ئەفرىقا .

ئەفسانە - (نا.) ۱- چىزۆكىكى
زۆداوى كۆنى وا بگىزىتەوہ نەچىتە
مىشكەوہ و ئاقل نەيگىرى ★
حەكايەت ، داستان ، نەقل ،
(ھو.) زاز ، ھەقايەت . ۲- (مجد.)
قەسەى نازاست ، قەسەيەك بە

مەبەستى خەلەتاندن بىرى

□ « مېھرى زۆخى زىيات ، بە
ئەفسانەيى زاهىر »
« دەرناچى لەدل ، زەحمەتى
بىھۆدە چ لازم »
(ئەدەب : گم - ۵۹)

« نەا ، ئەو دەبدەبە و ، سەر
ئەو سەراوہ »
ئىستە ئەفسانە و نەخشى
سەراوہ »

(پىرەمىرد - ۱۲۵)

« شەش مانگ بەم ئەفسانە گلى
دامەوہ لاي خۆى »
« نەمزانى ملم بشكى تىدا چۆم
زەرەرم كرد »

(رەزا - ۱۳)

ئەفسۇس - [پھ : ئەپەسۆس] ،
(نا.) داخ و حەسرەت ، حەيف .

□ « صەدھەزار ئەفسۇس بۆ ئەھلى
بىلادى مە ئەدەب »
« قەت نەبۆ فەرقتى بکەن ، كى
زەرگەرە ، كى كۆرەتاب »
(ئەدەب)

ئەفسۇس خواردن - (مصت. لا.)
ئاخ ھەلگىشان و خەم و خەفەت
خواردن بۆ شتىك كە لەدەس چۆبى ،
بۆ كەسىكى مردبى يا بۆ زۆداوىكى
ناخۆش .

ئەفسۇن - [پھ : ئەفسۇن] ،
(نا.) ۱- ئەو قسانەى جادوباز لەبن
ليوہوہ دەيكا ★ ئىسم / ۲ . ۲- قسە
يا ئەدا و ئەتوارىك كە پياو لە خستە
دەبىا و ھەلى دەخەلەتینى . □
« ھەزار ئەفسۇن و جادوى پىوہ
ئاويزانە ئەم زىشە » (رەزا - ۶۶)

« شىۋەي شىرتىنى نىرگىس لەو

زىيە »

« ئەفسۇنى شىۋەي شىرتىنى

پىيە »

(پىرەمىرد - ۱۳۷)

تىب - ۋەكۇ ژابا نۆسيويە (لاپەرە -

{ ۷ }) ھەفسۇن بەكەسىك

دەۋوتىرى كە (ھارى) ۋ ئىش ۋ ژانى

گران چالەدەكەتەۋە .

ئەفسۇنباز - [ئەفسۇن + باز

(ر.ف.ف.) ، (صفا.) ، (س.د.) ۱ -

كەسىكى كارى ئەفسۇن كىردىن بى .

۲ - خەلك خەلەتتىن ★ جادوباز ،

سىحرباز ، فىلباز ، ئەفسۇنگەر ،

ئەفسۇن ساز .

ئەفسۇنبازى - [ئەفسۇنباز +

۲ - ئى [، (حمص.) ۱ - بەكار

ھىنانى سىحر ۋ جادۋ ۲ -

خەلەتاندن ۋ لەختەبىردىنى خەلك

بەقسەي لۆس . ★ ئەفسۇن سازى ،

ئەفسۇنگەرى .

ئەفسۇن خويىندىن - (مص. لا.)

۱ - ۋورتەۋورت كىردىنى سىحرباز

لەژىر لىۋىيەۋە . ۲ - (ك.د.) قسەي

لۆس كىردىن .

ئەفسۇن ساز - [ئەفسۇن +

ساز (ر.ف.ف.) ، (صفا.) تم :

ئەفسۇنباز .

ئەفسۇن سازى - [ئەفسۇن ساز

+ ۲ - ئى [، (حمص.) تم :

ئەفسۇنبازى

□ « خوسرە ۋەزاشەن بە

ئەفسۇن سازى »

« بە دەس شاپۇر بەرۋم بازى »

(خانا - ۳۲۹)

ئەفسۇنگەر - [ئەفسۇن +

گەر (پ.ب.) ، (نفا. ، صفا.) تم :

ئەفسۇنباز .

□ « خەستەيى موژگان خەدەنگىكىم ،

نىگاھى دل بەرە »

« بەستەيى گىسۋ كەمەندىكىم ،

دەلەي ئەفسۇنگەرە »

(ئەدەب)

ئەفسۇنگەرى - [ئەفسۇنگەر

+ ۲ - ئى [، (حمص.) تم :

ئەفسۇنبازى .

۱ - ئەفسەر - [پ.ب. : ئەپسەر] ،

(نا.) تانجى پاتشايان ، كلاۋىكى

شايان بەگەۋاھىرات دەپرازىننەۋە ۋ

لەسەرى دەكەن .

□ « بە زەفتار جەباد سەبۇك خىز

تەرەن »

« شايىستەي شاھان ساحىب

ئەفسەرەن »

(خانا - ۸) .

تىب - « لە ئاۋىستايى (ئەئىۋى)

پىشەبەند (= لە ، لەسەر) +

(سەرە) = سەر ، يەئنى : ئەۋەي

لەسەرى دەكەن ... تم : ھەۋسار »

(مەتىن : بورھان . ج ۱ - ۱۴۸) .

۲ - ئەفسەر - (نا.) ، (ت.ب.)

ئەۋكەسەي لە ئۆردۋى دەۋلەتاندە ،

دەرەجەي لە (نايىب زابت)

بەرەژۋرە . □ « ... باپىراغا بە

كا حىيىنى داۋەلامىكى زۆر توند ۋ

تىژى بۆ ئەفسەرى عوسمانى

ناردەۋە ... » (قىزلىجى : پىكەنتىن -

۳) تىب - ئەم ۋوشەيە لە فارسى ژا

ھاتۋتە ناۋ زىمانى كوردى

(فەرھەنگستان) لە (ئوفىسيە)

فرەنسى و (ئۆفيسەر) ئىنگلىسى
وەرگرتوۋ .

(تە : مەيىن . فەرھەنگ . ج ۱ -
۳۱۶) ، ئەوانىش لە (ئۆفيسىوم)
لاتىنى بە ماناى (فەزىمانبەرى
گىشتى) يان وەرگرتوۋ (تە : لارۆس
- ۶۲۴) ★ (كەرى .) زابىت ،
زاووت . (كئىر .) گەورە .

ئەفلاك - [= عا : افلاك
(فلك)] ، (نا .) ئاسمان ، ئاسمانان .
□ « منجم كەرگەس و لاشەى لە
لا ، شەيئىكە نازىنى »
« كە ئەم ئەفلاكە چەند لاکە ،
كە ئەم گەردۆنە چەند دۆنە »

(نالىج)
ئەفەرۈز - [نا .] ، (كەرى .)
تە : ئەفەرۈز كىردن .

ئەفەرۈز كىردن - (مەست . مە .)
پاش گۆي خىستىن ، حىساب بۆ
نە كىردن ، تەرك كىردن ، ئىھمال كىردن ،
بەلاۋەن (كەسىك) :: دەبۈايە
ھەر زۆ ئەفەرۈزى كەى بۆ
دۆستايەتى نابى ، دەمىكە ژنە
گەورە كەى ئەفەرۈز كىردوۋە ، ھەر
خۆمان بچىن و ئەم كابرايە ئەفەرۈز
كەين باشە . تىب - بەلاى مەنەۋە
ئەم ووشەيە لە دەۋرى عوسمانىدا
ھاتۆتە ناۋ زىمانى كوردى ، ئەوانىش
لە (رېفۇزىرى) (Refuser)
فرەنسى يان وەرگرتوۋ كە ھەر بەم
مانايانەيە ھى : (عا : رفض) .

ئەفەرىقا - (نا .) ، (كەرى .) تە :
ئەفەرىقا .

ئەفەندى - (نا .) ، (كەرى .)
۱ - لەقەبىكە بۆ رېزىلىتان بە پياۋە

گەورەكانى عوسمانى كوتراۋە .
۲ - بۆ رېزىگرتن دەخىرپتە دۋاى
ناۋى پياۋانەۋە □ « ... لە
خەۋاشەۋە عبدالقادر ئەفەندى
سەۋرى مەلى خۆى ديارى كىردوۋە ،
تەننەت ھەتتاۋىش بەخۆزايى
ناتۋانى زىيى بىكەۋىتە ئەۋى »
(قىزلىجى : پىكەنتىن - ۲۵) . ۳ - ھەر
كەسىكى چاكەت و پانتۆلى
دە بەردابى . ۴ - بۆ تەۋس و پلار
بە زاۋىژىكى تايىبەتى دەكوتىرى .
:: ئەفەندى ! ئەۋە لە كۆي بۆى .
ھۆى ئەفەندى فەردە ئەۋە بۆ ۋاز
لەم قسە زلانىت ناھىنى . تىب -
دوكتۆر مەيىن دەلى : ئەم ووشەيە
لە (ئوتانتىكوس) ي پۈنانى وەرگىراۋە و
ئاۋاى مەنا لىداۋەتەۋە (ئەۋ
كەسەى بۆ خۆى ئىش دەكا ،
مستقل بىداتە) ، (تە : فەرھەنگ .
ج ۱ - ۳۱۹) .

ئەقتاعى - [= عا : اقطاعى] ،
(نا .) تە : دەرەبەگ .

□ « دارى ئەقتاعى لەبن
ئەھىنىن »

« لە مەكرى ئىنگلىس دىنا
ئەبى چۆل »

تىب - ئەم ووشەيە لە كوردىدا
زۆر تازەيە .

ئەقسات - [عا : اقساط
(قسط)] بەش ، بەشەكان

:: ئوتۇمبىلەكەى بە ئەقسات
فروشت ، ئىستا پياۋ دەتۋانى
ناۋمالى تەۋاۋ بە ئەقسات بىكرى .

ئەقل - (نا .) تە : ئاقل / ۱ .
ئەقەللەن - [= عا : اقلا] ،

(بذ.) به لانی کهم ، به لای کهمی ،
هیچ نهیی :: هەر وا بئ دەنگ
دانیشتوی ناوی دەنیی چی
ئەقەللەن تۆش قسەیهك لەم کارەدا
بکە . ئەقەللەن پینج - دیناری
تیدەچی .

۱- (- ئەك) - [پە : ئەك] ،

(پب.) ۱- به دواى هیندی ناوانەو
دەلکى و ناویکی تازه دروست دەکا
:: سەرەك (سەر) ، کەپەك (کەپ) ،
تیرەك ، دیرەك (تیر) ، کرمەك
(کرم) ، پەشمەك (پەشم) ، ناخونەك
(ناخون) . ۲- به دواى هەندى
صفەتانهو دەنۆسى و دەیانکا به
ناو :: خامەك (خام) ، کالەك (کال) ،
کورتەك (کورت) ، گشتەك (گشت) /
خاو) . ۳- به دواى زیشەى
مەصدەرەو دەنۆسى : ۱) دەیکاته
ناو :: بەستەك (بەستن) ، پەستەك
(پەستاوتن) ، زەنەك (زەنین) . ب)
دەیکاته سیفەى موبالەغە :: بژەك
(بژین) ، زەنەك (زەن) نۆسەك
(نۆسان) . ۴- به ئاخىرى صفەتیکەو
دەنۆسى و صفەتیکى نۆى
پێك دینى :: زیرەك (زیر) ، کویرەك
(کویر) ، پیرەك (پیر) = (بک.) ژن .
ه- ۱) به دواى ناوی دیهاتەو
دەلکى :: سیتەك ، چەمەك . ب) له
لهجەى باکوریدا (۲- ئان/۳) شى
به دۆدادیت ، بهلام (ن)ەكە زۆر کهم
له دەم دەردەکەوئ و شیوهى
(ئەکا) وەردەگرئ :: کەمەکا (کەم
+ ئەك + ئان) گوندیکە له
نیزیك دهۆکئ ، سیدەکا (سید ؟
+ ئەك + ئان) گوندیکە له

برادۆست . ۶- له تەرتیبى
کۆمەلیکی زۆر (ناو)ى زمانى
کوردیدا دەبێندری ، ئەگەر بیت و
جودابکریتەو زەگەکان هیچ
مەعنایهك نا بهخشن :: دەلەك ،
مەچەك ، کۆمەك (گک) ، جەندەك ،
تۆلەك ، نیفەك (نافەك) . گومانى
تیدا نیه ئەم زەگانەى که ئەو
ناوانەیان لى دروست بوو وەختیک
(زەنگەزۆرکۆن) مەعناى سەر به
خۆشیان هەبۆبئ و له بێران چۆنەو .
تیپ- ۱) ئەم پاشبەندە له حالەتئ
که دەبیته مایهى پیکهاتنى ناو
جاروبارە حالەتیکى بچۆکایەتیش
تیکەل به ناوێ تازهکە دەکا ::
زەنەك . ب) وەکو دەزانین ئەم
پاشبەندە له زمانى پەهلەوتیدا به
دواى گەلئ ناوانەو هەبوو که ئیمزۆ
(ک)ەکەى سواو و پاشبەندى (ئە)ى
بهجئ هیشتوو :: نامەك (نامە) ،
بەندەك (بەندە) ، هەلیلەك (هەلیلە) ،
لۆتەك (لۆتە) ، سایەك (سایە) ،
زۆچانەك (زۆچنە) .

۲- ئەك - (ئم.) بۆ دەربڕینی
هەست و ویست (زیاتر بێزارى و
نازازیتى) بهرابەر به کار و
کردهوێ یهکیك :: ئەك نەژى بۆ
درۆى دەیکا ★ دەك ، هەك .

ئەگسەر - [عا : اکثر] ،
(ص.) تم : ئەغلب :: ئەکسەر
وەختى له چاخانه به دۆمینە
زادەبویرئ .

ئەگسو - (ئم.) ، (مک) -
مەنگۆزایەتئ) بۆ دەربڕینی خەفەت و
خەم له بەر زۆداویکی ناخۆش یا

سهر سورمان له کاريک ، به کاردیت
★ پهک ، پهککو .

۱- (- نه که) - (پب.) به دواي
ناوي نه ناسراو (نکرة) هوه دهنوسي و
دهيکا به ناسراو (معرفة) . :: کوزه که ،
منداله که ، پياوه که . تيب - ۱ -
نه گهر نهو ناوهي بهم پاشبهندهوه
دهلکي به (دهنگ بزوين) يک دواي
هاتبي کار ده کاته سهر به کهم کهرتي
پاشبهنده که (نه) : ۱) نه گهر ناوه که
به دهنگ بزوينه کاني (۱) ، (و) يا
(ي) دواي هاتبي (نه) ي پاشبهنده که
دهبيته (يه) :: چرا (چرايه که) ، درو
(درويه که) ، ته شوي (ته شوي يه که) ،
دهشکري (يه) که فزي بدري ::
چراکه ي هينا ، درو که ي سوربووه ،
ته شويکه دهمزه رد بکهن . (ب)
نه گهر دواي ناوه که بزويني (و) بو
نهوا ده گهل (نه) ي پاشبهنده که دهبيته
(و) :: بوزو (بوزو که) ، بردو
(نردو که) ، مردو (مردو که) (ج) کاتي
ناوه که به بزويني (ي) بزابيته وه (نه) ي
پاشبهنده که له پيشدا دهبيته (يه) و
پاشان به هردو کيان (ي + يه)
بزويني (ي) دروست ده کهن ::
برسي : برسي يه که . - پياوه برسيکه
چوار کوليره ي خوارد . پشتي :
پشتي يه که - پشتيکه بخه ره بن
شانت . (د) نه گهر دواي ناوه که
(نه) ي دهبيته هو ي له ناوچوني
(نه) ي پاشبهنده که :: دهسته
(دهسته که) ، رسته (رسته که) ،
کفته (کفته که) . ۲- نه گهر ناوه که
صفه تيکي به دوا دا هات پاشبهنده که
له باتي نهوه ي به دواي ناوه که وه

بنوسي به ئاخري صفه ته که وه
دهلکي . :: پياوه نازايه که ، درو
گهره که ي ، منداله زيتره که که ،
گايه قهشکه که . ۳- نهو ناوانه ي نه
پاشبهنده يان چوبيته سهر له حاله تي
جه معا (نه) ي دواي پاشبهنده که
فزي ده دري و (نان) جه معي پيوه
دهلکيندري . :: کوز ، کوزه که ،
کوزه کان . چرا ، چراکه ، چراکان
منداله زيتره که کان . ۴- له
ووشه ييکدا که بهم پاشبهنده پيکدي ،
قورساي ته له فوز ده که ويته سهر
ئاخر کهرتي ناوه که . هس : ۲-
نه که .

۲ (- نه که) - [۱- نهک/او ۲
+ ۵ - نه/۱] ، (پب.) بو
بچوک کردنه وه و ويکچواندن
(ته شبيه) به دواي هندی (ناو) و
(صفه ت) هوه دهنوسي و ده يکاته
ناويکي تازه :: پوله که (پول) ،
قوچه که (قوچ) ، کوزه که (کوز) ،
توره که (تور) . تيب - قورساي
ته له فوز له ووشه ييکدا بهم پاشبهنده
دروست بوي ده که ويته سهر کهرتي
ههره دواي . هس : ۱- نه که .

(- نه کي) - (پب.) ۱- به دواي
بهندي کات و شوين (قهيدی زه مان
مه کان) هوه دهنوسي و قهيدکي تازه
يا صفه تي لي پيکديني ::
ئيچکاره کي ، پيشه کي . ۲- به دواي
هندي صفه ت و ناوانه وه دهلکي و
صفه تيکي لي دروست ده کا ::
خيله کي ، دهشته کي ، سهرسهره کي ،
که ره کي . ۳- به هندی ناوي
مرکه وه دهنوسي ، ووشه ييکي له

تەركىبە پىك دىت بەيلىنى حالت
دەكا :: دۆپشەكتى ، سىجرتەكتى ،
چوارمەردەكتى ، پىنجخشتەكتى .
تیب - ۱) لە ھەمۆ حالەتەكاندا ئەم
پاشبەندە مانای (بەشیوھى) لە
مانای ووشەكە زیاد دەكا . ب)
ئەگەر دوايى ئەو ناوھى دەگەل ئەم
پاشبەندە تەركىب دەبى (بزوين) بى ،
لە تەركىبدا دەزوا .

ئەگرە - (نا. و بند .) ، (سند .)
تم : ئىرە . □ «ئەرى مال مەلا
عەولای لوت دافزیاگ ئەگرەس ؟»
ئەگرىجە - [ئەگرى + جە =
چە] ، (نە .) چەپكە مۆى سەرى
ئافرەتەنە كە بە لاجاينگياندا
شۆردەبىتەوھ و لە حاستى كولمە
ھەوداكانى بە مقەست ھەلدەپاچن تا
بە قەدەر يەكيان لى بى .

□ « گوارە كەوتۆتە ژىر ئەگرىجەى
خا »
« ھەلاوھسراوھ لە خویندا
گىراو »
(پىرەمىرد - ۱۵۶)
تیب - (ئىگرى) ئامرازىكى مۆسىقاىە
كە (ژى) ى زۆرە (تم : معین .
فەرھەنگ ، ج ۱ - ۳۳۴) ، جا
لەوانەيە (ئەگرىجە) دەگەل ئەم
ووشەيە پىوھندىكى ھەبى ، فارس
(ئەگرىجە) بەكارناھىتن و لە ھىچ
قامۆسىكى فارسىدا نەئوسراوھ و
(ئىگرى) ش بەكار ناھىندرى و تەنیا
ووشەى ناو قامۆسە .

ئەگرىجە بىرىن - (مستە . متە .)
۱- بىرىنى ئەگرىجەى ئافرەتلىك ،

وھكو سزايەك بەرامبەر تاوانىكى
كردبىتى . ۲- (كن .) شۆزەيى
بەسەرھىنان ، زىسواکردن (ھەر بۆ
ژنان) . ھس : سەرتاشىن .
ئەگرىجە بىرىنەوھ - (مستە . لا .)
جوداگردنەوھى ھىندىك لە پرچى
ئافرەت و كورت كردنەوھى و
بەردانەوھى بە لاجانگا (كردنى بە
ئەگرىجە) .

ئەگەر - [پە : ھەكەر] ، (تە . و
بند .) بۆ ئەم مەبەستانە دەكار دەكرى
۱- ئامرازی شەرتە :: ئەگەر چۆى
بۆ بەغدا ئاگادارم كە ، ئەگەر نەخۆش
بۆى بچۆرە لای دوكتور

□ « ئەگەر دەمزانى لە كوى
دەنوستى »
« سىنگم دۆشەك بۆ بۆم
زادەخستى »
(فۆلكلۆر)

۲- لە پىش زستەيەكدا كە
(خەبەر) ەكەى بە شىوھى پرسىار بى
گومان و دۆدلى لە زاستى قسە
(ئىددىعا) يەكى لە (مبتدا) كەدا باسى
كراوھ پىشان دەدا . □ « ئەگەر
كوستان + (زەمىرىك بە دوايدا
دىت) وا خۆشە ، كوا دۆگ +
(زەمىرىك وەك زەمىرەكەى پىشۆ)
ماناى (كوستانى خۆش نىە) .

۳- لە پاش سویند دى و ماناى ئەو
زستەيەى كە بە دوايدا دى
ھەلدەگىزىتەوھ :: بە سەرى تۆ !
ئەگەر ئەم قسەيە وابى (وانىە)
وھللأھى ئەگەر كىتبت لىك كردبىتەوھ
(لىكت نەكردۆتەوھ) ، ۴- جاروبار
ماناى (كە) دەبەخشى :: جا ئەگەر

تۆ دەگەل خۆت نەى بەى چى بۆ
دەكرى (جا كه تۆ ...)

ئەگەر تى خستىن - (مصتە . متە .)

۱- گومان خستىن سەر قسە و
باسىك . ۲- بەرھەلست ھىنانە

سەر زىگاي جى بەجى بۆنى كاريك .
:: تۆ خوا ئەگەر ئەگەرى تى بخەى .

ھىچ ئەگەرى تى مەخە لە بەيانى
زۆترىنە بچۆ . ئەو ھەجىتە ھەرچى

پىت دەلەن ئەگەرىكى تى دەخەى ؟
ئەگەرچى - (تبتە . وبتە .)

ھەرچەندە ، لەگەل ئەو ھەشدا كە
..... □ « ئەمە ، ئەگەرچى

جوامىر ھەر ھىچى لە كۆستى
كەوتوشيان نەئەزانى « (بلە :

زان - ۵۲) .
ئەگەر كۆ - (بنتە .) ، (مكە .) تە :

ئەگەرىكو .
ئەگەرنا - (بنتە .) تە : ئەگىنا .

ئەگەرنە - (بنتە .) ، (سندە .) تە :
ئەگىنا .

ئەگەرىكو - [ئەگەر + يىك
+ ئۆ (عطف)] ، (بنتە .) تە : ئەگەر

:: جا باشە ئەگەرىكو لەوئى نەبۆ
چى بىكەين ★ ئەگەر كۆ . تىب -

ئەگەرچى ئەم ووشەيە ھەر كارى
ئەگەر دەكا ، بەلام (ئەگەر) مۆتلەقە و

ئەمە (مقىد) كراوہ بە (يەك) بۆيە
دەلالەتى لە ھى (ئەگەر) سۆك ترە .

ئەگىن - (بنتە .) تە : ئەگىنا .
ئەگىنا - [ئەگىن (محر : ئەگەر)

+ نا] ، (بنتە .) ، (سىمە .) ، دۆ
رستە پىكەوہ دەبەستىتەوہ و

پىشان . دەدا كە رستەى يەكەم
(مەغلۇل)ى ئەو (عيللەت)ەيە كە دە

رستەى دۈمەدا باس كراوہ .
□ « ... لام وايە ھەر بۆ تۆقاندن و

ئازاردانى خەلك داياناوہ ، ئەگىنا
دەستە و دايەرەيەكى باشيان لەسەر

دائەنا ... » (بلە : ژان - ۹۲)
★ ئەگەرنا ، ئەگەرنە ، ئەگىن ،

دەنا ، وەئىللا .
ئەلحەمد - [= عا : لحد] ،

(نا .) ئەو شوپىنەيە كە لە بنى
قەبردا ، مردۆى تىدا درىژدەكرى .

★ **گۆزىچە .**
□ «قەبرم بۆ بىكەنن ئەلحەدم خەيلى»

«شل شل بىم پىچن وە زولف لەيلى»
(فۆلكلۇر)

«ئەوى زىگاي لە كوردەكان گۆزى»
«لەئەتى خۆى لە ئەلحەد و گۆزى»

(مەلا : گە - ۳۰)
ئەلحەملەى - [= عا :

الحمد لله] ، (رستە) سوپاس بۆ
خولای . لە خالى پىخۆش بۆن (بۆ

چاكى يا خىراپى) بەكار دىت
□ « حوكمى خارىجەگەرى بە وى

دراوہ ، ئەلحەملەى كارمان تەواوہ »
(تحفە : جا - ۳۸۹) :: زۆر لە

خۆى بايى بىق ئەلحەملەى واى
لىھات ★ ئەلحەمىلا .

ئەلحەمىلا - (رستە) ، (جفە .)
تە : ئەلحەملەى .

ئەلەان - [مح : عا . الآن] ،
(بندە .) ، (مكە .) تە : ئىستە □ « بابە

گيان ئەلەان و بىلفەرز دەبى ژنم بۆ
بخوازى » (تحفە جا - ۲۴۲) .

ئەلف - (نا .) ۱- ناوى يەكەم
پىتى ئەلف و پىتكەى عارەبىيە ،

چونكو كوردىش زياتر ھەر بەم

ئەلف و بىتئەكەبە دەنۆسرى بۆيە
يەكئەكە لە بزويئەكانى ئەلفوبىي
كوردىش ، لە نۆستىنا دۆ شكلى
هەيە : ۱) بە تەنبايى : دا ، زار ،
واز ، جىران . ب) لە حالى
لكان بە دواي پىتئەكە دىكەو : با ،
كا ، خۆتان . ۲ - (كە .) هەر
شتىكى راست هەلچۆبى .
□ « لەسەر لەوحى دلم ئەلفى
قەدت بى »

« وەهاى نۆستى مەلا بۆ من
لە مەكتەب »

(سەلام - ۱۰۰)

**ئەلفوبىي - (نە .) تە : ئەلف و
بىتئەكە .**

ئەلفوبىتئەكە - (نە .) ، (مە .)
۱ - هەمۆ ئەو پىتئەكانەى بۆ
نىشاندانى دەنگ و بزويئەكانى
زمانىك داندراوون . □ « . . . لە
ئەلفوبىتئەكانەو سەتخى بوە » .
۲ - سىپارە يا كىتئەكە كە مندا لان
لە زۆى فىرى خويندەنەو و
نۆستىنى پىتئەكان دەبن ★ ئەلف و
بى .

**ئەللىرەم - [ئەللى (پەنجا) +
رەم (درەم)] ، [تەو . كو .] ،
(نە .) ، (كەر .) سەنگىكە بۆ
كىشانى شت ، بەشئەكە لە هەشت
بەشى حۆقەيەك ، بە حۆقەى
سەلىمانى دەكاتە ۵۰ گرام .**

ئەلمۆدە - ۱ - (نە .) ، (كەر .)
ژنىكى جل و بەرگى فەزەنگى
دەبەركا و چارشىو (عەبا) بەسەردا
نەدا .
□ « مېخەك بەند ئەخشى لە ناو

مەمكەنى »

« هەزار ئەلمۆدە بى بە
قوربانى »

(پىرەمىرد - ۲۱۰)

۲ - (صە .) هەمۆ شتىكى جيا
لە داب و دەستورى كوردهوارى ،
كە لە فەزەنگان وەرگىرابى .
: كەوشى ئەلمۆدە ، كراسى
ئەلمۆدە ، ژنىكى ئەلمۆدە . هس :
مۆد ، مۆدە . تىب - وا دەزانم
ئەم ووشەيە لە (ئالامۆد)
فرەنسى وەرگىرابى و لە زىگای
زمانى توركىيەو هاتبىتە ناو زمانى
كوردىيەو .

**ئەلوات - [عا الواط
(لوطى)] ، (صە .) ۱ - بى شەرم ،
سەرسەرى ، هىچوچ . ۲ - دژ و
ملهور ، شەزانى . ۳ - (مە .)
دەستبلاو .**

**ئەلواتى - [ئەلوات + ۲ - ئى] ،
[عا . كو .] ، (حمصە .) ۱ - بى شەرمى
سەرسەرىتى ، هەرزەبى .
۲ - كارى پىاوى ملهور و شەزانى ،
شەز و گىچەل بە خەلك فرۆشتن ،
تەشقىلە . ۳ - دەستبلاوتى و
سەخاوەتەك كە سەرخاوەكەى
فىز و ئىفادە فرۆشتن بى نەك
پارەدارى : نازانم ئەو ئەلواتىيە
چىە ئەم كۆزە دەستى داوەتى شەرم
مەعنا نازانى ، بابە گيان لە باتى
ئەو ئەلواتىيەى بە سەر ئىمەو
دەيكەى مندا لەكانى خۆت تىر و
پۆشتەكەى باشتەرە .**

**ئەلوەدا - [عا : الوداع] ،
(صە .) ۱ - وىل ، سەرگەردان**

ئاوارە . ۲ - بەتەمای . . . ، لەبیری
... لە ھەول و تەقەلای . . .

□ « بەلگش نە درەخت زایف و
زەردەن »

« زۆحش ئەلوادەى ئاداب و
دەردەن »

(خانا - ۶۸۳)

★ (مک.) ھەلوەدا .

ئەلەتريتیک - (نا.) تم :

ئەلەکتريتیک .

ئەلەکتريتیسیتە - [فزەنس] :

لە (ئیلیکترونی یونانی [(نا.) ،

(کئیر.) ھیزیکە کە لەئەنجامی

لیکخشانى دو جیسما پەیدادەبى و

شتى سۆک (وورده کاغەز ، کا ،

سۆتۆ ،) زادەکیشى ، وەکو

چۆن تەسبیحى کارەبا لەپارچەى

خورتى بخشیندرى ، یا شانەى

باغە پاش ئەوەى سەرتى پى

داهینرا ، شتى سۆکەلە

ھەلدەگرن . ئەمە سادەترین

چەشنیتى . ئیستا بەھۆى کارى

دۆلانە (تفاعلى کیمیایى کە لە

(پیل)دا پیکدئ و ھەروەھا بەھۆى

کارى مەکتینە (داینەمۆ) ، بو

پیتویستەکانى جۆربەجۆرى ژيانى

ئیمزوى ئادەمیزاد ، سازدەکرئ و

کەلکى لى وەردەگیرئ ★ (کئیر.)

بەزق . برۆسکە . (کەر.) کارەبا .

ئەلەکتريتیک - [= فزەنس] :

ھەرشتیک و کارىکى پتوھندى بە

ئەلەکتريتیسیتە ھەبى [(نا.) ،

(کئیر.) ۱ - لەباتى ئەلەکتريتیسیتە

بەکاردیت . ۲ - دەزگای تەل و گلۆپ

کە لەباتى چرا ناومال و خانوى پى

زۆناک دەکریتەو . ۳ - چرای دەستى
کە بە (پیل) کاردەکا .

□ « زەھنوماى گومبۆى ھەردەى
ھەوايى »

« ئەلەکتريتکى تەلى بیتايى »
(پترەمیرد - ۳۶۶)

★ ئەلەتريتیک . عەلەتريتیک . تیب -

ئەم وو شەيە زیاتر لە گفتوگۆى

زانستى و ناوخويندەواران

دەبیتىرى ، خەلک بەگشتى شیتو

کوردیپەکانى بەکاردینن .

ئەلەکتروۆن - [= یونانى :

ئیلیکتروۆن (کارەباى زەرد) ئەوەى

تەسبیح و . . . لى دروست دەکرئ

(لەبەر ئەوھیزە شت زاکیشەى

تیدایە) [(نا.) ئەو (زەررە)

زۆرزۆر پچۆکانەى کە بەچاو

نابیتندرىن ، کارەباى سارد (سالب)

یان تیدایە و ئەستیرە چۆن بەدەورى

(خۆر)دا دەسۆرینەو ، ئەوانیش

بەخیرایى ۸ هەزارکیلۆمەتر لە

سانیەیتکدا بە دەورى ناوکەى

(ئاتۆم)دا دەسۆرینەو (تم : معین .

فەرھەنگ ، ج ۱ - ۳۴۱) ژمارەى

ئەلەکتروۆن لە ھەرجیسیمیکدا

فەرق دەکا و ھەر ئەلەکتروۆنەى لە

مەداریکدا دەسۆریتەو .

ئەلەم - [= عا : الم] ، (نا.)

ئیش ، ئازار ، ژان .

□ « جل شز و ملخوار و سەرکز ،

ھاودەم دەرد و ئەلەم »

« عاجز و زار و زەلێل و مات و

ھەم دلپارە بۆم »

(سەلام - ۱۰۵)

ھس : عەلەم .

ئەلەنگە — [؟] ، (نا.) ، (مك.)
زمانە چكۆلە . ● « بەئەلەنگەي
نەنكىيەو » جىئويىكى دۆستانەيە كە
كەس لەدلى گراننايە . تىب — من ئەم
ووشەيە و رستەكەشم بىستىق بەلام
نەم دەزانى ماناي چى . تا كاك هيمىن
تىي گەياندم .

(— ئەل) — (پ.) ۱ — بەدوای
ناوانەو دەلکى و ناويىكى تازە
دروست دەکا . :: تۆپەل (تۆپ) ،
كۆمەل (كۆم) ، پاشەل (پاش)
۲ — صفەتتىكى دەچىتەسەر دەبىتە
صفەتتىكى تازە . :: پۆچەل (پۆچ)
گەندەل (گەند) .

ئەلبەت — [= عا : البتة] ،
(بذ.) بەزاستى ، بىگومان ، يەقىن ،
وادىيارە . :: ئەلبەت ئەوتىش شىتتىكى
بەخەيالدا هاتو ، بۆيە ئەوقسەيەي
کردو .

□ « رۆژى بەمرادى منىش ئەلبەت
دەگەزى چەرخ
» ئەم مېچە قەرارىنيە ، گاهى
جگە ، گەھ بۆك
(رەزا — ۲۹)

★ **ئەلەت** ، **ئەلبەتە** .
ئەلئاويز — [ئەلق] = عا :
(حلق) + ئاويز [عا . كو .] ،
(صف .) ، (سذ .) **ئەلئاويز** ،
كەسىكى لە سىدارە درابى ، ئەوہى
ملج بە پەتەوہ كرابى .

ئەلئاويز كردن — (مصت . مت .)
(سذ .) لە سىدارەدان ، بەدارا كردن .
ئەلئاويز ، ئىعدام كردن .
ئەلقە — [= عا : حلقة] ، (نا .) ،
(سذ .) تە : ئالقە .

ئەلقە بە گۆش — [ئەلقە + بە
+ گۆش] ، [عا . كو .] ، (صت .) ،
(سذ .) تە : ئالقە لە گۆي .
ئەلقەريز — [عا . كو .] ، (نذ .) ،
(سذ .) تە : ئالقەريز .
ئەلقەريز كردن — [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) ، (سذ .) تە : ئالقە
ريز كردن .

ئەلقە لە گۆي — [عا . كو .] ،
(صت .) ، (سذ .) تە : ئالقە لە گۆي .
ئەللا — [= عا : الله] ، (نا .)
۱ — ، خودا ، خولا . ۲ — بۆ دۆر
کردنەوہى خراپە و بەلا لە كەسىك
دەگوتري : گريتمان يەكيك لاقى
هەلەنگوت و كەسىكى تر ئاگاي لى بۆ ،
دەست بەجى ھاواردەكا (ئەللا !)
مەعنای ئەوہيە كە : خوايە ئاگادارى
بە و بىگرەوہ با لەم هەلەنگوتنەدا
قاچى ئازارى نەگا .

ئەللاوہيسى — [؟] ، (نذ .) ،
(كمر .) يەكيكە لە ھەواكانى كلاسيتىكى
مۆستىقاي كوردى . تىب — ئەم ھەوايە
يەكيكە لە ھەواكانى پيش ئىسلام ،
ناوہكەي جەزاندراوہ . پروفىسۆر
(گل سرخى) مۆستىقازانى ئيرانى لە
ئاخروئۆخرى سالى ۱۹۷۲دا ،
لەسەر ئەم ھەوايە دۆرودريز لە
رادىيوى تارانەوہ قسەي كرد ، ناوہ
كۆنەكەشى گوت ، بەداخەوہ حالتى
نەبۆم .

ئەللاھوئەكبەز — [= عا :
الله اكبر] ، رستەيىكى عەرەبىيە و
ماناي (خواگەورەترە) ۱ — لە بانگ و
نويژ و گەلى رى وشووينى ترى
ئىسلامەتيدا دەگوتري ۲ — بۆ

تېژترە ، گویزانەكەى وەها
تېژكردوۋە دەلەى ئەلماسە . ب)
ھەرشتىكى برىقەدار و زۆن .

□ « ئەوا سامالى كرد زۆر كەوتە
سەرشاخى گلەزەردە »

« بەسەر ئەوبەفرەدا تېشكى

ھەتاو ئەلماسى خواكردە »

(پىرەمىرد - ۱۳۶)

۳- ناوہ بۆ ئافرەتان .

ئەلماسە - [ئەلماس + ە -

ئە/۱] ، (نە) ، (سە) دلوپى ناوہ

كە لە ھەوادايە و بەيانانى ساردى

پايتىز وەكو توپزالىكى سىپى لە سەر

دار و دەوہن و زەوۋى دەنىشى .

تېپ - ھەر شەونى بەھارانە كە

پايتىزان لەبەر ساردى دەبەستى .

★خوس ، خوسار ، خويىز ، زوقم ،

سىخوار ، وەزەق . (بکە) قزاف .

(- ئەلە) - (پە) ۱ بەدوای

صفەتانەوہ دەنوسى و دەيانكا بە

صفەتتىكى تازە كە پچوكايەتتىكى

ئامىتە بە خوشەويستى تىدا

بەدىدەكرى . :: خزەلە (خز)

، ژىركەلە (ژىرك) ، قىتەلە

(قىت) ، كورتەلە (كورت) ، گردەلە

(گرد) . ۲- بەدوای ناوانەوہ

دەلكى و ماناي پچوكى دەخاتە

مەدلولەكەيان . :: پردەلە (پرد) ،

تۆپەلە (تۆپ) ، تىخەلە (تىغ) .

ئەم - [ست : ئىم ، ئىمە . ، پە :

ئىت ، ئىن] ، (ز .) ، زەمىرى

ئىشارەيە بۆ نىزىك . :: ئەم كىتە ،

ئەم پياوہ - مەبەست كىتەب يا

پياوۋىكە لە ھەمۆ كىتەب و پياوۋىكى

دىكەى (لەبەرچاۋ) نىزىكتر بن -

نىشاندانى سەرسوزمان يا

تۆزەيى ، بە شىۋەيىكى تايبەتى

دەيلىن . :: ئەللاھو ئەكبەر ! بۆ

ئەم شىۋىخى و نىازدارىيە .

ئەللاھو ئەكبەر ! كۆزە ئاخىر دەلىم

وازى لى بىنە .

□ « ئەللاھو ئەكبەر ، بەرى بەيانە »

« تارىك و لىلى زۆى ئاسمانە »

(گوران)

ئەلماس - [پە : ئەلماست] ،

(نا) ۱- بەردىكى سەختى بە

وورشە و گرشەى بەقىمەتە ،

ئەسلەكەى زەژى (كاربۆن) ە .

تېپ - لەبەر سەختى و زەقى ھىچ

مادەيىك كار دە ئەلماس ناكە و

خوى ھەمۆ ماددەيىك دەزۆشىنى و

شوينى دەكا ، بۆيە بۆ كون كوردنى

ھەندىشت و بىزىنەوہى شوشە ،

لە سەنعاتە كەلكى لى وەردەگىرى .

بۆزازاندەوہ و خىلى ژنان بەكار

دەھىنرى . زەنگى سەوز و سۆر و

شىن و زەشى ھەيە (مەيلە و ئەو

زەنگانەيە) ، لە ھەموان گرانتر و

پەسندەرى ئەوہيە كە ھىچ زەنگىنە

وەكو بلور . كاتى لەكان دەرى دىن

پارچەكانى ناقولا و كرىزاوتىن بۆ

لىك و لوس كوردن و برىقەدار كوردنى

بە خاكەى خوى دەيسۆنەوہ . كانى

لە ھىندستان ، ئەفرىقايى جنوبى ،

ئوسترالىيا و جىگەى دىكەش

دوزراوہتەوہ . لە كوردەوارى

دەكوترا ھەر شوينىك برۆسكى

ئاسمانى لى بىدا ئەلماسى تىدايە .

۲- (مەج .) ۱ ، زۆر تېژ :: « پردى

سىزاتى لە مۆ بارىكتەر و لە ئەلماس

□ « ... چاویك ، چاویك ... ئەم

ھەمۆ دنیایە گرتۆتەخۆی ... »

(مەم : چیرۆکەکان - ۱۲۸) ★

(مەم) ئەو ، (بک) ئەف ، (ھو) یە .

ئەمارەت - [= عا : امارە]

۱- (نەم) حوکمداری کردن ،

میریستی کردن . :: دەوری ئەمارەت

لە کوردستان میژوی تایبەتی ھەبە .

۲- (نا) ئەو مەلەبەندە

دەبەردەستی میریک دایە ،

★ میرنشین . :: ئەمارەتی بۆتان

ئەمارەتی سۆران .

۱- ئەمان - [ئەم + ۲- ئان]

(ز) زەمیری ئیشارەبە بۆ نیزیك ،

جەمعی (ئەم) ە و تەنیا بۆ ئادەمیزاد

بەکار دێ . :: « ... نەخیر

ئۆتمۆبیل وەستاو لە دەرگای

ئەمانیشیاندا ... » (بلە : ژان -

۸۰) .

۲- ئەمان - [= عا : امان]

(نەم) ۱- ھێمنی ، بێ ترستی . ::

دنیا ئەمەن و ئەمانە دڵتان ھێج غاییلە

نەکا . ۲- تەم : ۳- ئامان / ۱ . □

« ووتی یا شیخ ئەمان مەکە مەنەج »

(زەزا - ۴۴) .

ئەمانە - [۱- ئەمان + ۲-

ئە / ۲] ، (ز) زەمیری ئیشارەبە .

:: « ... ئیمە ئەمانە بە خۆ ئەزانیتین و

لە خۆمانیان جیا ناکەینەو »

(بلە : ژان - ۱۵۸) ★ (مەم)

ئەوانە .

ئەمانەت - [= عا : امانة]

(نەم) ۱- راستی و دەستپاکی .

۲- تەم : ئامانەتی .

□ « زۆرکەم ئەمینتی نوێژ و

جەماعەت »

« لە ئەمانەتیش ئەکەن خیانتەت »

(پیرەمێرد - ۲۵۷)

۳- (مەج) گیان ، رۆح . :: خوا

ھەروەختی حەزتی کرد با ئەمانەتی

خۆی بەریتەو .

ئەمانەتی - [عا . کو .] ، (نا) ،

(مەم) تەم : ئامانەتی .

ئەمبار - [پە : ھەنبار ، لە

(ھامپەر) ی ئاوێستای بەمانای

ئاخنین پز کردن و داگرتن وەرگیراوە

(نا) ، (مەم) تەم : عەمبار . □ « ...

کە بێژینگی دەدەستی خۆی دایە و

جۆختینی خۆی پاک دەکا و گەنمی

خۆی دەئەمباریدا خردەکاتەو »

(ئینجیل : مەتی - ۶) .

ئەمجا - (بنت) ، (کەر) تەم :

ئەمجار

□ « ئەمجا دەچۆیتە شارەو

ناومالی عاسیمە »

« بیت و بنۆسریت نابیتە خوی

چیشت ئەمەکەمە »

(پیرەمێرد - ۲۵۱)

ئەمجار - (نت . و بنت) ، (کەر)

۱- ئەم کەرەتە ، ئەم دەفەبە .

:: ئەم جارەش لەبەر خاتری عەبە

وازی لی بێنە . ئەمجارە نۆرە ی ئەم

بەزم و زەزمەمانە

□ « ووتیان ، ھەرچەند خوین

کەوتە بەینەو »

« ئەمجارە ھاتۆین ئاشتت

کەینەو »

(پیرەمێرد - ۱۸۴)

۲- پاش ئەمە ، دوا ی رۆداویك .

□ « ... ئەمجار پیرۆتیش ھەر

۴۲ مىلىيون كىلىمەترى
چوارگوشەپانە ، لە سالى ۱۹۶۹
چوارصەت و شىتەت ملوئىن
نقوسى ھەبۈە (تە : لازۆس -
۱۰۱۶) . دەكرىتە سى بەش :
ئەمريكاي باكورى ، ئەمريكاي
ناوهندى ، ئەمريكاي جنوبى . ★
(كەر .) ئەمەرىكا .

ئەمرو - [ئەم + رو = روژ] ،
(نە . و بىتە .) تە : ئىمرو .
ئەمشەو - (نە . و بىتە .) تە :
ئىمشەو .

ئەمما - [عا : اما] ، (بىتە .)
بەلام . □ « .. مەجىدبەگ گوتى
باشە بى ھىنە . ئەمما ناوى مەبە »
(قزلىجى : پىكەنتىن - ۳۹) .

ئەمەن - (ز .) ، (مە .) زەمىرى
نەلکاۋە بۆ يەكەم كەسى مفرەد
(ئەۋكەسەي قسەدەكا) □ « ... »
ئەمەن ئىحتىياج ھەيە كە لە تۆ
تەعمىد بىكرىم و ئەرى ئەتۆ بۆ كن
ئەمەن دىيى ؟ » (ئىنجىل : مەتى - ۶) .
★ مەن ، (بىكە .) ئەز .

ئەمەن - [عا : آمەن] ، (نەمە .)
بى تىرسى ، ھىمنايەتى . : دىيا
ئەمەن و ئەمانە . ئەمەن و ئاسايش
لەم وولاتەدا نەماۋە .

ئەمىنىيە - [عا .] ، (نە .) ،
(كىر .) ۱ - سەربازىكە بۆ
پاراستىنى ئاسايش لە دىھات
تەرخان كراۋە . ★ ژاندارم . ۲ -
دايەرەيتكى ئەمەن سەربازانەي لەژىر
فەرماندايە . ★ ژاندارمىرى . □
« ... ھەر لە پىشتى ئاۋايىيەۋە
مەيتى ئەمىنىيەك بەقەي زەشكەيى

چەندە ۋەيسە تەقەلاي دەدا نەھىلى
كارىكا كەلگى نەدەگرت ... »
(قزلىجى : پىكەنتىن - ۸۰) . ۳ -
تە : ئەۋجا . ★ ئەمجا ، ئەۋجا ،
ئەۋجار ، ئىنجا ، ئىنجار ، ئىنجارەكە ،
ئىنجارەكانى ، ئىنجاكو ،
ئىنجاكونى .

ئەمەر - [عا : امر] ، (نە .)
ھۆكۈم ، فەرمان

□ « پىساۋ بەئەمرى ژن ئەچىت
بەزىۋە »

« لە مەجلىسدا نان ئەخۆن
بەپىۋە »

(پىرەمىرد - ۲۵۷)

★ **ئەمەر** . ● **ئەمەرى خوا (خودا)**
بەجى ھىنان (كە .) ۱ -
جى بەجى كەردنى ئەۋ فەرمانانەي خوا
كەردۋە . ۲ - تە : ئەمەرى خوا كەردن
ئەمەرى خوا (خودا ، خولا) كەردن
(كە .) لەدىياچۈنەدەر ، مەردن . ★
ئەمەرى خوا كەردن .

ئەمەرى كەردن - [عا . كو .] ،
(مەستە . مە .) بۆ جى بەجى كەردنى
كارىك فەرمان (بەكەسىك) دان .
: ئەمەرى پى كەرد كە دانىشى ،
ئەمەرى پى كەردىن ، ئەمەرى پىدەكەن .
ئەمەرى كەردن - [عا . كو .] ،
(مەستە . لا .) فەرماندان ، داۋاي
كەردن يا نە كەردنى كارىك . : ئەمەرى كە
چامان بۆ بىنن ، ئەمەرى كەۋە بەشەۋ
كەس لە مالى خۆي دەرەكەۋى .

ئەمەرىكا - (نە .) ، (كىر .)
يەككە لە پىنج بەشە ئىشكانىيەكانى
سەرزەۋى ، يەكەم جار سالى ۱۴۹۲
كرىستوف كلۇمب دۆزىۋىتەۋە ،

ماسىچ بۆ ... » (چىزۈكى ئازىيەتى
گىشتى : ؟ چاپ نەكراۋە) .

ئەمۇست - (نا.) تە :
ئەنگۈست .

ئەمۇست بەستە - [ئەمۇست +
بەستە] ، (نە.) دەست خەرۋ
(خا : ج ۱ - ۸۰) .

ئەمۇستە چاۋ - [ئەمۇست +
۳ - ئە / ۲ + چاۋ] ، (ستە.) تە :
ئەنگۈستە چاۋ .

ئەمۇستە وىلە - [ئەمۇست +
۳ - ئە / ۲ + وىلە = ئىلە] ، (نە.)
تە : ئەنگۈستىلە .

ئەمۇستىلە - [ئەمۇست +
ئىلە] ، (نە.) تە : ئەنگۈستىلە

□ « ھەناسەي ! دەۋاي دلەي پىز
خەمە »

« بە ئەمۇستىلە ! ناۋى خاتەمە »

(پىرەمىرد - ۱۷۳)

ئەمۇنىاك - [= فزەنسى :
ئاممۇنىاك (لە يۇنانى ۋەرگىراۋە)] ،
(نا.) غازىكە بى زەنگ ، تامىچ
تىژە ۋ بۆنىكى زۆر توندى تايىبەتى
ھەيە ، دەگەل ئاۋ تىكەل دەبى ،
يەككىكە لە تەركىباتى ئازۇت
(نايترۋجىن) ، چاۋ دىنىتتە
فرمىسك ، لە ھەۋاي ناۋ
ئەدەب خاناندا ھەيە بەتايىبەتى ئەگەر
ھەتاۋى تىبكا . لە تەجزىيەي
(يۆرە) ي ناۋ (مىز) ۋ ھەروەھا لە
تەركىبى نۆشاتر ۋ قىل دروست
دەكرى . بۆ سارد كردن ۋ كۆت ۋ
تەقەمەنى لە سەناعات ۋ پىزىكى ۋ
كىتوكالدا كەلكى لى ۋەردەگىرى .
تە : (لاروس - ۳۵ ، مەتىن : ج ۱ -

(۹۲) ★ زۆحى نۆشاتر .

۱ - ئەمە - [ئەم + ۲ - ئە / ۲] ،
(نە.) ناۋى ئىشارەيە بۆ نىزىك :
ئەمە چ زەنازەنايەكتانە مىندالىتە ؟
□ « ... ئەمە كىيە جۈيىن بە
چاۋساغەكە دەدا ... » (بىرەۋەرى
خۆم) ، « ... باشە دەي فەرمىۋ
ئەمە قەلەم ۋ كاغەز ... » (قىزلىجى :
پىكەنتىن - ۷۳) ★ (مكا.) ئەۋە .
(بكا.) ئەف ، ئەفا ، ئەفە .

۲ - ئەمە - [ستە : ئەمە . پە :
ئەماھ] ، (ز.) ، (مكا.) زەمىرى
نەلكاۋى يەكەم كەسى جەمە
(ئەۋانەي قسە دەكەن) . □ « ...
قەرزى مە بىخەشە چلۋنىكى ئەمەش
قەرزدارانى خۆمان دەبەخشىن . »
(ئىنجىل : مەتىن - ۱۴) . ★
ئىمە ، مە . (بكا.) ئەم ، مە .

ئەمەتا - [۱ - ئەمە + تا] ،
(شر.) ۋەلامى پىرسىبارى : كامەتا ،
كۋا ؟ ي پى دەدرىتەۋە . (جە :
ئەمەتان) . :: كامەتا كىتەكە ؟
- ئەمەتا لىرەيە . تىب - زەنگە
پارچەي دۈمى ئەم ۋوشەيە ، دەگەل
(تا) ۋ (تە) ي ئاۋىستايى كە
مانايان (ئەم) ە (تە : پە . يگە .
ج ۲ - ۳۶۷) پىۋەندى ھەبى ، لەم
خالەدا دۋپاتە كىردنەۋەي (ئەم)
دەشى بۆ تەئكىدبى . زىشى تى
دەچى كە (تا) لە (ستا) ي
ئاۋىستايى ۋەرگىرابى كە لە
پەھلەۋىدا بۆتە (ئىستاتەن) . بە
ماناي : بۆن ، ھەبۆن (تە : فرەۋشى :
پفا - ۱۴۴) ، ھەلسەنگاندنى دەگەل
شىۋەي سەيىكەي (ئەمەسە)

بۆمان دەردەخا كە زای دوهم لە
 راستی نیتیکترە . ★ ئەمەتانی ،
 ئەمەتە ، ئەمەسە ، ئەوەتا ، ئەوەتانی .
 (بک .) ئەفە ، فایە .

ئەمەتانی - [ئەمەتا + ۱ - ئانی] ،
 (شر .) تە : ئەمەتا .

ئەمەتە - [ئەمەتا + ۱ - ئە] ،
 (شر .) تە : ئەمەتا .

ئەمەریکا - (نا .) ، (کەر .) تە :
 ئەمەریکا .

ئەمەسە - [۱ - ئەمە + سا] ،
 (شر .) ، (سە .) تە : ئەمەتا .

ئەمەگ - [؟] ، (نا .) ۱ - کاری
 سەخت و قورس کە پیاو ماندۆ بکا .
 هس : ئەرك . ۲ - ئەو هەقەیه کە
 دایک و باب لەبەر ماندۆیەتی
 پێگەیاندن و بەخێوکردن ،
 دەیانکەوێتە سەر مندالی خۆیان .
 :: کۆز قەت لە ئەمەگی دایک و باب
 دەرنەچێ ، زۆلە زەببێ ئەمەگم
 بتگرێ . ۳ - (مەج .) هەقیکی
 لە ئەنجامی ماندۆبۆن بە کەسیکەو
 (جێبەجێکردنی کـاریکی ،
 زۆگـارکردنی لـە تەنگـانە ،
 لەکۆلکردنەوێ گێروگرفت و ...)
 بۆ یەکیك ساز دەبێ . :: ئەوەندە
 ئەمەگی زۆراب بەسەرەوێه
 نەبێتەو . تیب - ۱) لە هەندێ
 قامۆساندا ئەم وشەیه (ئەمەك)
 نۆسراوە ، ئەوی راستی بەسەر
 زمانانەوێ بێجگە لە دەنگی (گ)
 شتیکی تر نابێستری . بۆ ئەوێ (ك)
 تەلەفوزبکری پێویستە قورسای
 زیاد بخەریتە سەر شەوێلاکە . (ب)
 هیندیک بە ووشەییکی تورکی

دەزانن (تە : ژابا - ۲۰) و لە
 زمانی ئازربایەجانیشتدا بەکاردی .
 ئەمەگ بەجێهێنان - (مەت . ل .)
 پاداشدانەو ، خزمەتکردنی
 کەسیك بەرامبەر بە ماندۆبۆنی
 بەکاریکەو ، وەفا بەجێگەیاندن .
 □ « ... زۆری نەخایاند دایکیشی
 ئەمەگی بەجێهێنا و دوای باوکی
 کەوت بۆ شاری خامۆشان ... » ،
 (قزلیجی : پێکەنین - ۱۰۱) .
 ئەمەگ بەسەرەوێ بۆن - ژیرباری
 کەسیك بۆ کەسیکی تر لەبەر ئەوێ
 کە پێیەوێ ماندۆ بوێ . □ « زەفیتی
 ئەمە زۆرمان ئەمەگی ئەو پیاوێ
 لەسەرە ... » (تحفه : ج ۱ -
 ۱۹۸) . ئەمەگ دەگەل کیشان -
 (مەت . مە .) ۱ - خۆ ماندۆکردنی
 دایک و باب بۆ پێگەیانندی مندال □
 « چیتێ ئەمەگی ناکیشم بە
 خۆزایی دەگەل هەتیوی خەلقییه »
 (تحفه : ج ۲ - ۸۸) . :: ئەم
 هەمۆ ئەمەگی دەگەل کیشاوون ،
 کەچی ئیستا یەکیکیان لەو دایکە
 فەقیرەیان ناپرسنەو . ۲ - خەریك
 بۆن و خۆ ماندۆکردنی کەسیك بە
 جێبەجێکردن و زاپەراندنی
 ئیشوکاری یەکیکی ترەو .

ئەمەگ بەخەسار - (ک . عا .) ،
 (مە .) ۱ - حالی دایک و بابیکی
 مندالیان نالەبار و نەعاملاوبی . ::
 دایەگیان بەھومیدی خودای نایەلم
 ئەمەگ بەخەساری . ئەمەگ
 بەخەسار خۆی مندالەکانی یەکیکیان
 باش دەرنەچۆن . ۲ - حالی کەسیکی
 سەرەزای ماندۆبۆن بەکاریکەو

ھېچى بۆ حساب نە كرى .

ئەمەگ دانەو - (مصت. لا.)

تم : ئەمەگ (ئەمەگ بەجى ھېنان) .

ئەمەل - [= عا : امل] ، (نا.)

تم : ئومىد . :: ھېچ ئەمەلى نەماو

زوحى خوا نەبى ، ئەمەلت بەم

كابرايە نەبى .

□ « خستىيە ناو قەفەس ، بزا ،

زىي ئەمەل »

« ھېچ چارەى نەما ، بىجگە

لە ئەجەل »

(سەلام - ۱۴۰)

ئەمەند - [ئەم + ھەند] ،

(بنت.) تم : ئەمەندە .

ئەمەندۈچكە - [ئەمەند +

ئۈچكە] ، (بنت.) مىقدارىكى كەمتر

لە ئەمەندۈكەى پى ديارى دە كرى .

★ ئەمەندۈسكە ، ئەوئەندۈسكە .

ئەمەندۈسكانە - [ئەمەندۈسكە

+ ئانە/۱] ، (بنت.) تم :

ئەمەندۈكانە .

ئەمەندۈسكە - [ئەمەند +

ئۈسكە = ئۈچكە] ، (بنت.) تم :

ئەمەندۈچكە . تىب - دەنگى (چى)

ئۈچكە لەسەر زمانان بۆتە (س) .

ئەمەندۈكانە - [ئەمەندۈكە +

ئانە/۱] ، (بنت.) بۆ موبالەغە لە

پچوك نىشاندانى شتىكدا . :: ھىشتا

ئەمەندۈكانەيە ، وايە ! گەورە تىرى

چۆن دەبى . ★ ئەمەندۈسكانە .

ئەمەندۈكە - [ئەمەند + ئۈكە] ،

(بنت.) مىقدارىكى كەمتر لە (ئەمەندە)

پىشان دەدا .

ئەمەندە - [ئەم + ھەند (ھىند)

+ ۲ - ئە/۲] ، (بنت.) ۱ - بە

شىئەيىكى نامەحدۇد مىقدارىك

پىشان دەدا (جاروبارە بە ئىشارەى

دەست يان بەراوئەردىكى دەگەل

شتىكى تىر تەخىد دە كرى) . ::

مارىكىمان كوشت ئەمەندە درىز بۆ

نەبىتەو ، ئەمەندەى بەرچىفەكىش

ئەستۈر بۆ . قەت وولەغم نەدىو

ئەمەندە بەرز و شۆخ . ئافرەتى

ئەمەندە جوان ھەر نابىتەو . ۲ -

وئەلامى پىسىارى (چەند) و

(چەندە) ي پى دەدرىتەو . ::

مارەكەى كوشتان چەندە درىز بۆ ؟ -

ئەمەندەى پىتىندىك . ★ ئەمەند ،

ئەمەنە ، ئەوئەند ، ئەوئەندە ، ئەوئەنە ،

ھىندە .

ئەمەندە - (بنت.) ، (سە.) تم :

ئەمەندە . تىب - لە قسە كىرنا (ن)ەكە

تۈزىك دەگىرى ، ھەروەكۈ (ن)ىكى

سۈكى لە پىشەوئەبى وايە .

(- ئەمەنى) - (پى.) بە دواى

زەگى ھەندى فىلى زابىردۈو

دەنۈسى و ناوى شتىكى لى پىكىدنى

كە (فىل)ەكە بەبى ئەو سەرنەگىرى

(تم : ھىند - ۴۴ و ۴۵) . ::

سۈتەمەنى (ئەو شتەى سۈتان بى

ئەو نابى) ، خواردەمەنى (ئەو

شتانەى بۆ خواردن دەشىن) . تىب -

لەم سالانەى دوايتدا ووشەى

(چاپەمەنى) لەباتى (مطبوعات)ى

عەرەبى داتاشراو . ئەمە بە دۆ

سەران ھەلەيە ، يەكىان پاشبەندەكە

خراوئەتە سەر (ناو)ىك و ناوىكى تىرى

پى دروست كراو ، كە دەگەل

زەوتى زمانى كوردى دا زىك نىە .

دوئەمىان ئەوئەيە ئەگەر چاومان لەو

۵ - ئە/۱ [، (بنتە) ، (كەر) . تم : ئىستە .

ئەمىيانە - [ئەمى + ۲ -
ئان/۱ + ۵ - ئە/۱ [، (نتە) . ناۋى
ئىشارەت : ئەم جىگايانە ، ئەم
دەۋرۈبەرە . جەممى (ئەمى) يە .

ئەمىتر - [= عا : امير (ئەۋكەسەي
ئەمردەكا) [، (نا) ، (كەر) . ۱ -
شازادە ، كۆزى پاتشا . ۲ - لەقەبە
بۇ ئەۋكەسانەي لە بنەمالەي پاتشان
□ « پەردە و تاراي سۆر بەرن
بۇ ئەمىتر »

« بلىن پاش كوشتار ھىشتا
تۆي دلگىر »

(پىرمىرد - ۱۰۲)

۳ - پلەيەكە لەخوار پاتشايەتتى ،
فەرمانزەۋا و حوكمىدارى
ئەمازەتتىك . :: ئەمىترى بەحرەين ،
ئەمىترى كۆيت ، ئەمىترى مۇناكو .
ھس : مىر . ۴ - ناۋە بۇ نىرتىنە //
ئەمىترە .

ئەمىترە - [= عا : اميره [،
(كەر) . ۱ - لەقەبە بۇ ئافرەتتى كە لە
بنەمالەي پاتشا بى . ۲ - ناۋە بۇ
كچان .

ئەمىتن - [= عا : امين [، (ص) .
۱ - راست و دروست ، دەسپاك
:: شاگردىكى ئەمىتنە بە ئانقەست
پۆلمان فرى داۋە ھەلى نەگرتوۋە .
۲ - خالى زىگاوۋبان كە ترسى دز و
جەردە و خراپەي تىرى لى نەكرى ،
خالى شوئىنىكى پىاو ترسى ئەۋەي
نەبى لەۋى شتىكى بەسەربى يا
توشى بەلەيكە بىي . :: زىگا زور
ئەمىتنە شەۋىش ھاتوچۇ ھەيە ،

ھەلەيەش قۇچاند دەۋايە ووشە
تازەكە ماناي (كەرەستەي چاپ) يا
(نۇسراۋىكى بۇ چاپ كىردن)
ئامادەكراۋە ، بدات كەچتى دەبىنن
لەباتى چاپكراۋ بەكار دەھىترى .

ئەمىيانە - [ئەم + يە (يەك)
+ ئانە/۱ [، (بنتە) ، (جف) .
ئەمەيان . ۵ - ئەمى پىرسىارى (كاميان ،
كىھەيان ؟) ي پى دەدرىتەۋە :: لەم
كراسانە كاميان باشن ؟ ئەمىيانە .

ئەمىتر - [ئەم + ۱ - ئى/۲
+ تر [، (نتە) . تم : ئەمىكە .

ئەمىكە - [ئەم + ۱ - ئى/۲ +
كە (دىكە) [، (نتە) ، (سىم) .
ناۋى ئىشارەت بۇ دىيارى كىردنى
شتىك لەناۋ كۆمەلى شتى
ھاۋچەشن . :: كۆزە ئەم كىتەيان
نالىم ، ئەمىكە . ★ ئەمىتر ،
ئەۋىدىتى ، ئەۋىدىكە .

ئەمىيە - [ئەم + يە (يەك)
+ ۲ - ئە/۲ [، (نتە) . تم : ئەمە .
۵ - ئەمى پىرسىارى (كامە ، كامىيە)
پى دەدرىتەۋە .

□ « بىستۆمە خانم لۆتى بەزىنە »
« ئەمىيە بۇ خاسە ... تەزىنە »

(فۆلكلور)

ئەمى - [ئەم + بى [، (بنتە) .
تم : ئىترە . تىب - بەلەي مەۋە كەرتى
دوۋمى ئەم ووشەيە (بى) دەگەل
(ياگە) ى ھەۋرامى بە ماناي (جى) ،
جىگە) پەيۋەندى ھەيە .

ئەمىستا - [ئەم + ئىست +
ئا (= ۵ - ئە/۱) [، (بنتە) ،
(كەر) . تم : ئىستە .

ئەمىستە - [ئەم + ئىست +

جىڭاي ۋا ئەمىن ھەر نابىتەۋە
شەيتانىش شىكى ناك . ۴ - بارگىنى
ئارام ۋ لەسەر خۆ . :: كۆرە ۋەيسە
ۋولايىكى ئەمىن بۆ مىرزا زىن كەن
۱ - ئەمىن بۆن - (لەكەسى ،
لەشۋىنى ، لەخۆ) [عا . كو .]
(مىستە . لا .) ۱ - نەترسان . :: ئەۋە
ھىندە لەۋ شۋىنە ئەمىن ۋا پالتان
لى داۋەتەۋە ؟ ۲ - دىنباۋن ، خاتىر
جەم بۆن . :: لەم زەمانەدا نابى
پىۋ لەكەس ئەمىن بى ، ئەمىن بە
ئەۋ كۆرە من بىناسم درۆت لەگەل
ناكا . ۳ - (مىج .) دەخۆزادىتن ،
بەخۆ زاپەر مۆن ، بىرۋا بەتواناي خۆ
ھەبۆن بۆ جى بەجى كىردنى كاريك .
۲ - ئەمىن بۆن - [عا . كو .] ،
(مىستە . لا .) دەسپاك بۆن ، دز نەبۆن .
:: كۆرەم پىۋ كە ئەمىن بۆ دەبىتە
شەرىكى خەلك .

ئەمىندار - [ئەمىن + دار] ،
[عا . كو .] ، (نفا . ، صفا .) كەسىكى
شىتىكى بە ئەمانەت لەلا دابىن ، بۆ
زاگرتن ۋ پاراستن ۋ چاۋەدىرى
كىردنى . :: مام عەۋلاي سەۋزىچى
ئەمىندارى باغى مكالى بۆ .

ئەمىندارى - [ئەمىندار + ۲ -
ئى] ، (حمص .) پىشەي كەسىك
كە خەلك شتى بە ئەمانەت لا دابىن .
:: بە ئەمىندارى لە مالەكەيان
دانىشتەۋە ، بە ئەمىندارى ناردۇيانەتە
سەر خەرمانەكان .

ئەمىن كۆرەۋە - [عا . كو .] ،
(مىستە . مە .) ۱ - ترس زەۋاندەۋەي
كەسىكى (لەبەر ھەرچى بى)
ترسابى ۋ خۆي شاردىتەۋە يا

ھەلاتى . :: دزەكانيان ئەمىن كۆرەۋە
پاشان گرتىانن ، دە بچن ئەۋ كۆرە
ئەمىن كەنەۋە با بىتەۋە . ۲ - (مىج .)
گرتەۋەي بارگىن ۋ ئىستىرى
بەرھەل بۆ .

ئەنام - (نا .) ، (سە .) تە :
ئەندام .

ئەنتىكە - [= فرەنسى : ئانتىك .
لاتىنى : ئانتىكوس = كۆن ، قەدىمى] ،
(نا . و . ص .) ۱ - ھەرشتىكى كۆنىنەي
زەمانەكانى پىشۆ كە لەژىرخاكا
بدوزرىتەۋە :: درىاز دىيەكە
لەنتىك مەھابات شتى ئەنتىكەي
زۆر لى دەۋزىنەۋە ، ھەندى قەبرى
كۆن لەكوردستان شتى ئەنتىكەيان
تىدايە . □ « . . . ئەم ماۋەيە شتى
ئەنتىكەم زوردى . . . » (قەفتان :
چىرۆك - ۳) ۲ - (مىج .) ، ۱ - ھەمۆ
شىتىكى ناياب . ب) سەيروسەمەرە .
:: ئەم پىۋە زۆر ئەنتىكەۋ
قەخۆشە . ج) بەتۆزىيەۋە -
نالەبار ، ناقوللا ، كەمفام . . . ::
كۆرە خۆ ئەم پىۋە ھەر زۆر
ئەنتىكەيە . ★ عەنتىكە . تىب -
ئەۋى زاست بى ئەم ۋوشەيە كەم
دەكارىدە كرى ۋ خەلكى لادى ۋ
نەخۋىندەۋار ھەر (عەنتىكە) دەلىن .
ئەنجام - [پە : ھەنجام] ، (نا .)
دوايى ، نەتىجە ، عاقىبەت . ::
ئەمكارە ئەنجامىكى چاكى نابى ،
دىاربۆ ئىشەكەيان ئەمە ئەنجامىتى .
بەئەنجام كەياندن - بىردنەسەر ،
تەۋاۋ كۆرە ، گەياندنەنتىجە . ::
ھىچ ئىشىك بەئەنجام ناگەيىنى ★
گەياندنە ئەنجام . بەئەنجام

گەيىشتىن - تە : گەيىشتە ئەنجام .
گەيانىدە ئەنجام - تە : بەئەنجام گەياندىن . :: لەوباۋەزەدا مەبە كە ئەم ئىشە بگەيەننە ئەنجام . **گەيىشتە ئەنجام - ۱ -** (كەسپك) نەتىجە ۋەرگرتن لەكار و كردهۋە قسەو . :: بەم جۆرە باسنى زۆرى تىرىش نەدە گەيىشتە ئەنجام . ۲ - (كار) فايدە بەخشىن ، نەتىجە لى پەيداۋون :: كارى ۋا بى سەرەو بەرە چۆن گەيىشتە ئەنجام ! .

ئەنجامە - (نە) ، (كەر . سە) .
 پارچە ئاسنىكى دۆلەتە كە بەسەرەيەكا دەنوشىتتەۋە ، دەرگاۋ پەنجەرە بەچۈرچىۋەۋە دەبەستىتەۋە ، گەلى جۆرى ھەيە ★ (مە) لاۋلاۋە . تىب - ئەم ووشەيە لە زمانى فارسىدا ئەۋىش ھەر لە قامۇساندا (ئاھەن جامە) يە كە شكلىكى كۆنترى ووشەكەيە و لەزمانى كوردىدا پلەيىك زياتر لىك و لۆس بوە و دەنگە سستەكانى سەنگ و سۆك كراۋن . يەكەندەردۆ ۋا دىتە بەرچاۋ كە (ئاھەن جامە) لە دۆ كەرتى : (ئاھەن = ئاسن) و (جامە = كراس) پىكھاتى سەرەزاي ئەۋەي كە (كراسى ئاسن) ھىچ پىۋەندىكى دەگەل ئەۋ شتەنيە كە ئاۋى نراۋە (ئەنجامە يا ئاھەن جامە) ، ئەگەر لەزاسىتىدا كەرتى يەكەم ۋەك بەزۋالەت دەرەكەۋى (ئاھەن) بوايە دەبوايە ووشەكە بىسى و دۆ لە كوردىدا بىتتە (ئاسنجامە) . من ۋاتىدەگەم پارچەكانى ئەم ووشەيە ئاۋابن : [ئەن (ئا + ھەن) + جام

+ ۲ - ئە / ۲] كە ھەريەكەيان بەجيا باس دەكەين . ۱ - ئا - پىشەندىكى ئاۋىستايىيە « ماناي : بە ، لەكن ، دەگەل ، لەسەر و سەرەۋەيە و ھەندى جار لەپىش ووشەيىكدا دى بەلام كارناكاتە سەرماناي ... بۆيە دەتۋايتىن بلىين ئەم پىشەندە بۆ بە ھىز كوردنى ماناي ھەندى ووشەيە » تە : (ئەۋزەنگ : بەھرام - ۱۷۵) .
 ب - ھەن - : « ... پىشەندەۋ ماناي : پىكەۋە ، دەگەل ، ھاۋ ، دەدا » (سەرچاۋەكەي پىشۋ - ۲۴۷) . ج - جام - ئەم ووشەيە لە (گەم ، گام) ئاۋىستايى-زا جەزاندراۋە كە « ... گەم (= جەس) بەمەعنای ھەنگاۋ ھەلىنان ، - گەيىشتىن ... و نيزىك بۆنەۋەيە » تە : (پە : يگە ، جە - ۵) . لەموكرىيان (گاۋ) بە پارچە ئاسنىكى پىكۆلە (بەقەدەر بزمارى) دەلىن كە لەتۋكوتى (چىنى) شكاۋى پى-پىكەۋە دەلكىن .

بەم جۆرە ووشەكە بەتىكرايى ماناي : پىك گەيىشتىن ، پىك گەياندىن دەدا و پىز بە پىستى ئەۋ ئامرازەيە كە دەرگاۋ چۈرچىۋە پىك دەگەيىنى و ئەم ووشەيەي بۆ كراۋە بە ناۋ .

ئەنجندراۋ - (صمف . نمف) :
 ئەنجىتىن (پارچە پارچە كراۋ ، لەتۋ پەت كراۋ ، ۋورد ۋورد كراۋ ، لەشىكى زۆر خەنجەر لىدراۋ ★ ئەنجندراۋ ، جندراۋ ، جنراۋ .

ئەنجندراۋ - (صمف . نمف) تە :
 ئەنجندراۋ .

ئەنجىتىن - [ئەن + جىتىن] ،

(مصت . مت .) ، (مك .) ۱ - وورد
 وورد كردنى گوشت و پتوازو ئەم
 جۆرەشتانە . :: فاتە خىراكە
 پتوازەكە بىنجە (بئەنجە) ۲ -
 برىنى زور لە كەستىك كردن (بە
 خەنجەر ، چەقۆ ... و ...) ::
 بە خەنجەرەن ئەنجىبۆيان ★ جىتىن ،
 ھەنجىتىن . تىب - ئەم ووشەيە
 ھەروەك لەسەرەو پىشاندرەو لە
 دۆ پارچەي (ئەن = ھەن) و (جىنى)
 پىكھاتو ھەردۆكيان دەگەژىنەو
 سەر ئاويستايى و يەكەميان لەباسى
 ووشەي (ئەنجامە) دا شى كراو تەو ،
 دەمىنىتەو دوەميان (جىنى) ە كە
 لە زمانى كوردى ئىستادا شىكلى
 مەصدەرى بەخۆيەو ھەرتو ، لە
 فەيلىكى كۆنى ئاويستايى (جەن)
 ھەرگىراو : « جەن بەماناي لىدان ،
 كوشتن و لەناو بردن ، لەئاويستادا
 زۆر ھاتو ، ووشەكانى كە لى
 كەوتۆنەو زۆرن » تە : (پد : يگد ،
 ج ۲ - ۱۶۶) بەم جۆرە ماناي تەركىبى
 ووشەكە دەبىتە (پىكەو لىدان) كە
 ئىستاش ھەر ئەو مانايەي ھەيە
 (زۆرجار چەقۆ لەشتىك دەدرى و
 لىداني ناپسىتەو - پىكەو - يە) .
ئەنجىن ئەنجىن كردن - (مصت . مت .)
 ۱ - وورد وورد كردن ، لەت و پەت
 كردن ، پارچە پارچە كردن . ۲ - تە :
 ئەنجىتىن / ۲ . :: ھەمۆ گيانيان ئەنجىن
 ئەنجىن كرد .

ئەنجومەن - [ست : ھەنجەمەن ،
 پە : ھەنجەمەن] ، (نا .) ۱ - دەزگايەكى
 ھەمىشەيىيە كە لەچەندكەس
 پىكھاتىي ، بۆ ھەلسۆزاندنى كاروبار و

ناوبەناو كۆبىيتەو بۆ تەگبىر كردن .
 :: ئەنجومەنى ھەزىران ، ئەنجومەنى
 ئاشتى ، ئەفراسىياو ئەندامى
 ئەنجومەنى شارە . ۲ - جىگايىكى
 بۆ كۆبۆنەو ھەي ئەو چەشنە دەزگايانە
 تەرخان كرابى . :: ئەنجومەنى شار
 لە خانۆي مىرزا زەحمەتى دايە .
 تىب - بەلای مەو ئەم ووشەيە لە
 سى كەرت [ھەنگ + ئو + مان]
 پىكھاتو و كونتىرىن شىتو ھەي
 ئاويستايىكەي (ھەئىن) (يۆ دىمانە)
 يا (تەھنگىو دىمانە) بو ھەردۆكيان
 بە كەلكى ئەم لىكۆلىنەو ھەي دىن :
 (۱) ھەنگ لە (ھەئىن) ئاويستايى
 ھەرگىرابى كە بەماناي (دەستە ،
 كۆمەل و جەماعت) ە تە : (ئەو زەنگ :
 بەھرام - ۲۴۴) و پەھلەوئىش ھەر
 بەومانايانە لەئاويستايى ھەرگرتو ،
 ئىستاش لە بن لەھجەي موكرىانى و
 ھەندى بن لەھجەي باكۆرىدا لەقالى
 (ئەنگۆ) ، ھەنگۆ ، ھەنگ ، ھۆن =
 ئىو) دادەبىندى و زمانى فارسى
 زىندۆي كەردۆتەو و لەباتى (فەوج)
 بەكارى دىنى . (ب) ھەنگ لە
 (تەھنگ) ئاويستايى بەماناي
 (تىگەيشتن ، زاناي) داتاشرابى
 تە (فرە : پفا - ۲۰۶ و مەين :
 فەرھەنگ ، ج ۴ - ۵۲۱) كە ئىستا
 لەووشەي (فەرھەنگ) دا دەبىتىن .
 (ج) ئو : ئامرازي ئىزافەيە ، ئىستاش
 (ئو) لە لەھجەي ھەورامىدا ھەر
 ئامرازي ئىزافەيە . (د) مان : لە
 (دىمانە) ئاويستايى داتاشراو و
 ماناي (مال ، خانۆ) دەدا تە : (پد :
 يگد ، ج ۲ - ۱۲۶) لە (خانومان) و

□ « بۆرە نەبى بازەبى ، كلكى له ئەندازە بى » . ۳- مقياسە ھەندى له سەنعاتكار (بەنا ، جلدرو ...) بۆ ھەندى كاروبارى پيشەى خويان تەرخانى دەكەن و بەپى مەبەست شىكلى دەگۆزى و گەورە و بچۆكىش دەبى . :: ئەندازەى بەنايان ، ئەندازەى بەرە تاسكلو ، ئەندازەى وولاغان (بۆ پىوانى بەرزى و نرمى) .

□ « قەت بەيەك ناگەن لەيەك جا ئەم خەزانو ئەو بەھار »
« راستى شمشاد و قەددى تۆ بەئەندازەى يەكن »

(سالم : گم - ۶۰)
زىاد لە ئەندازە - تم :
لەئەندازە بەدەر . :: ئەم پالتويە زىاد لەئەندازە گەورە و دەلبە دەلەى بۆتۆ نەكراوہ . **لە ئەندازە بەدەر -** حالى شتىك كە لە ھەددى مەمولى تىپەزىبى .
□ « . . . دانەكانى زەش ھەلگەزاون ، ھەمو ، ھوى جگەرەكيشانى لەئەندازە بەدەرە . . »
(قەفتان : چىزۆك - ۷۰) ★ زىاد لە ئەندازە ، بىئەندازە .

ئەندازە گرتن - (مستە . متە .)
۱- پىوانى درىژى ، پانايى ، قولايى ، بەرزايى يا ئەستورايى شتىك . ۲- ديارى كردنى مقياسى جل و بەرگى ئىنسان . :: بچۆ لاي خەياتەكە با ئەندازەت بگرى .
□ « . . . ھادى خان بۆ ئەندازە گرتنى ھىلەكەكان ، كونىكى خرى كردۆتە تەختەيەك . . . »

(نىشتمان) دا ھەر بەو مانايە ماوہ .
جا ئىستا ئەگەر ھەمو ئەوانە تىك بکەينەوہ بۆ ووشەى (ئەنجومەن) دۆ مەئنامان دىتە دەست : ۱) خانوى جەماعەت ، مالى کۆمەل . ۲) خانوى زاناو تىگەيشتوان ، خانوى زانين و تىگەيشتن .

ئەنجەت - [محر . عا : حجة] ،
(نا .) ، (مک .) تم : ئىنجەت .

ئەنجەل - [محر . عا .] ، (نا .) ،
تم : ئەجەل .

۱- ئەنداز - [= ئەندازە] ،
(نا .) تم : ئەندازە / ۱ :: لەئەنداز بەدەرە .

۲- (ئەنداز) - (رە . فە .)
كارى پاشبەند دەکا و بە دوای ناوئىكەوہ دەلکى و ناوئىكى تازە دروست دەکا . :: بارەنداز (بار ئەنداز) ، پايەنداز (پائەنداز) ، تيرەنداز (تيرئەنداز) چاوہنداز (چاوئەنداز) ، خاكەنداز (خاكئەنداز) .
تیب - ئەم ووشەيە زىشەى مەصدەرىكە كە لەفارسيدا بۆتە (ئەنداختن) و لە سەرفکردنا بۆ زەمانى ئايىندەو . . . دەبىتە (ئەنداز) بەرامبەرى ئەم مەصدەرە لەكوردیدا (ئاويشتن) ھەيە .

ئەندازە - [پە : ھەنداجەك] ،
(نا .) ۱- ھەجم يا ميقدارى ھەرشتىك بە كيشانە يان پىوانە . :: بەئەندازەى شەشگەز فاسونىايان بۆبكرە ، بەئەندازەى سى كىلو دەبى ، ئەندازەى قاچى چەندە ؟ ۲- نەگەورە نەبچۆك ، پزبەپىست ، لەقەدەر حال ، ھەددى مەمولى ھەرشتىك .

(قز لجى : پىكەنن - ۱۱۸) .

ئەندام - [ست : ھەندامە .
پھ : ھەنام ، ھەندام ، ھەنام] ،
(نا) . تم : ۲ - ئازا . ۲ - (تت) .
كەسكىكى لە پارتىكى سىياسى ،
زىكخراوىكى پىشەيى يا لىژنەيىكى
تايبەتى و ... و ... كاردەكا .
:: ئەندامى پارتى دىمۆكراتى
كوردستان ، ئەندامى يەككىسى
نۆسەرانى كورد . ۳ - (تت) .
دەولەت يا وولاتىك كە لە يەكگرتنى
چەند دەولەتدا بو مەبەستىكى
تايبەتى يا بو يەككىسى و پىكەنننى
دەولەتىكى فیدراللى ، بەشداردەيى .
:: دەولەتى ئازربايجان ئەندامە لە
يەككىسى شۆرەويدا ، عىراق ئەندامى
جامىيەى عەرەبىيە .

تیب - ۱) وەك ژابا نىشانى
داوہ دەنگى (ن) لە ئاويستايى ئەم
ووشەيەدا (ن) يىكى گنە و سووگە
دەنگىكى (گ) لە پاش (ن) ەكەوہ ھەيە ،
ھەروەك لە بن لەھجەيى سلەيمانيدا
بەدى دەكرى . ب) ژابا (تم : -
۲۲) ش و دوكتۆر مەينىش (تم :
فەرھەنگ . ج ۱ - ۳۷۲) جگە لە
ئازاي لەش ئەم ووشەيان بە ئامرازي
نيرىنەيى مانا لىداوہتەوہ . ★ (سە) .
ئەنام .

ئەندۆ - [پھ : ھەندۆھ] ، (نا) .
خەم و خەفەت ، پەژارە

□ « ئەوہند زارى كەرد جە ئەندۆي

دەرۆن «

» خوزۆش كەرد نە سەنگ

قوللەي بىستۆن «

(خانە - ۱۳)

ئەندەر - [ست : ئەنتەرى . پھ :

ئەندەر] ، (ئم .) ماناي (دە . . . ،
لەناو . . .) دەبەخشى و لە لەھجەي
ناوہنديدا بىجگە لە يەك دۆ كىنايەدا
نەبى بەرچاو ناكەويى و بە تەنيابىش
نەبىستراوہ . بەلام لە لەھجەي
باكورىدا (ھوندور ، ھوندرو) بە
ماناي (ژورەوہ ، داخلى) ماوہ . ●
يەكەندەر دۆ (يەك ئەندەر دۆ) ،
(كە) . كتوپز ، لە ناكاو .

ئەندەرۆن - [پھ : ئەندەرۆن] ،
(نا) . ، (كئىز) . ۱ - ژورى مال ، ئەو
بەشەي مال كە ژن و مندالى
لى دادەنىشن ★ ھەرەم // بىرونى .
□ « يارم لە ئەندەرۆن ھات دەستى
زەقىب لە دەستا »

« غەمناك و شادمانم زەحمەت

عەزابى ھىنا »

(سالم : گە - ۳۵)

۲ - ناوہوہى ھەمو شتىك ، ★
داخلى . :: لە ئەندەرۆنى ئەشكەوتەوہ
ھاتە دەر // دەرئى ، دەرەوہ .
۳ - ناوزگە ، دەرۆن . □ « ميرزا
تەھا ! ميرزاتەھا ئەگەر ئەمە ئەو
ئاوہمان خواردباوہ و ئەو عەقرەبە
چۆبا دە ئەندەرۆنمانەوہ ئەندەرۆنى
وہبەر نىشان دابسان
تەكلىفى مە چ بو . »

(حوسىن ئاغاي حاجى خوشى)
تیب - ئەم ووشەيە لە دۆكەرتى
(ئەندەر) و (رۆن) پىكەتوہ بەشى
دوہم (رۆن) لە پەھلەويدا بە ماناي
(لا ، تەرەف . . .) وەكو پاشبەند بە
كارھاتوہ ، تم : (فرە : پفا - ۳۸۹) ،
بەم پىيە ماناي ووشەكە دەبىتە :

لاى ناوۋە ، ژۆرەوۋە .

ئەندىش - ۱ - (نا .) تم :

ئەندىشە . □ « ھەر چەند دەكەم

فكر و ئەندىش ، تەوۋەلابۇم لە قەوم و

خويش » (فۆلكلۆر) . ۲ - (رى .

فە .) وەكۆ پاشبەندىك لە تەركىبدا

صفەتى فاعىلى دروست دەكا . ::

دۆرەندىش (ئەو كەسەى قول

تيدە فكرى ، وورد لىك دەداتەوۋە) .

تیب - ئەوۋەندى پىم شك بى لە

كوردیدا ھەر ئەو تەركىبە ھەيە .

ئەندىشە - [پھ : ھەندىشيشن] ،

(نا .) ۱ - بىر ، خەيالات . ۲ -

ترس ، غايىلە ، مەترسى ، واھىمە .

□ « ئاى سەلىمان بەگكە دالەت

پىشە »

« لە دىۋى كىۋى قاف بى

ئەندىشە »

(پىرەمىرد - ۳۳۸)

« فەرقى ئىنسان و ، وولاغ

ئەندىشەيە ، ئەندىشەيە »

« بۆ نەمانى عەقل و ئىدراك ،

مەى ، دزىكى كارىيە »

(دلدار : گە - ۲۵)

★ ئەندىش / ۱ تیب - ھەر چەندە

ئەم ووشەيە لە ئەدەبىيات و

فۆلكلۆرى كوردیدا بەكارھاتوۋە بەلام

بە لاى مەوۋە ووشەيىكى فارسىيە .

ئەنزەزۆت - [؟] ، (نا .)

مادەيىكە وەكۆ جەۋى ، زەنگى

سۆر ، زەرد يا سېيە ، تامى تالە

لە دارىكى دزكاۋى كە گەلاى وە

گەلاى مۆرد دەچى دەگىرى . تم :

(مەين : فەرھەنگ ، ج ۱ - ۳۷۸) و

زىاتر لە ھەتواناندا دە كاردەكرى .

★ عەنزەزۆت (مەربە) .

ئەنعام - [= عا : انعام] ، (نا .) ،

(كىتر .) خەلات . ★ بەخشىش .

□ « كوتى : ئافەرىم وەزىر ، ئەنعامى

بدەن بە وەزىرى » (تحفە : ج ۱ -

۲۴۵) :: ئەوۋەندە زىرەكە تا ئىستا

چەند جار ئەنعامى وەرگرتوۋە .

ئەنفۇزە - [ئىتالى] ، (نا .)

نەخۆشىيەكە ، بە ھۆى (فىرۇس)

تايبەتق تۆشى ئىنسان دىت و

(تا) لە پىاو دىنى ، ھەندى جار

ھەلامەتتىشى دەگەلە و خەلك لە

يەكتى دەگرنەوۋە . تیب - ئەم

ووشەيەكە لەم نىزىكانەدا - لام واىە

لە سالىكانى . ۱۹۵۰ - ھاتۆتە ناو

زمانى كوردى ، ئەسلى خۆى بە

مەعنای (كارتىكردن ، تەئسىر ،

نفوز) ھاتوۋە و ھىچ پىۋەندى دەگەل

نەخۆشىكە نىە ، كەچى لە ھەمۆ

دنيادا ھەر ئەم ناوۋە لە سەر زارانه و

(گرىپ) كە ناۋى عىلمى ئەم

نەخۆشىيە بە زمانى كەسدا نايەت .

ئەنقەست - [= عا : عن قصد] ،

(بنت .) ۱ - بە ئاردەزۆ ، بە ھەوۋەس

بە تايبەتق . □ « ... وەكۆ بە

ئەنقەست بۆ من وەستا بىت

چاۋەزۋانى ئەوۋە بىت بزانى ئەو

كارەى من ئەنجامى بە چى ئەگات »

(قەفتان : چىزۆك - ۳۳) . ۲ - بە

عەمدى (يەكىك كارىك بكا و بزانى

نابى بىكا و ھەر سۆرتىش بى

لەسەركردنى) . :: دۆ سەعاتە

لەۋى چەقىۋە بە ئەنقەست نازۋا

★ ئانقەست .

ئەنگافتىن - (مەست . مە .) ،

(كى.) تە : ئەنگاوتن .

ئەنگافىتە - (نىمف.) ، (كى.) تە :

ئەنگاوتە .

ئەنگامە - (نا.) ، (مك.) ۱ -

زۆر و زەبەند ، كۆمەلىكى زۆرى خەلك . □ « چەند لەشكرىكى

ئەنگامەيە ، بە قوشەن و بە زەمزمەيە » (تحفه : ج ۱ - ۲۰۶) .

۲ - كار و كردهوۋە يا ھەرا و ھۆرياي زۆر و سەرنج زاكيش (چ تاقە كەسى

بەرپاي كا يا كۆمەلە خەلكى) . ★

ھەنگامە ● تىب - من ئەم ووشەيەم ھەر بە (ھەنگامە) بىستوۋە .

ئەنگاوتن - (مىست. مىت.) ۱ -

بەرد ، تىر ، گوللە و ... لە نىشانەدان . :: فېشەكى بە خەسار

نەدەچۆ ھەر دەستى لە بەلەپىتكە بەردەدا بەكىكى دەنگاوت ،

(دەئەنگاوت) . ئەو ھەمۆ بەردەت ھاوتىشتى نەت ئەنگاوت . ھەر

دەي ئەنگىتوم بۆ كۆي دەچى . ۲ - بە نەفەس و ھىزى زۆحى كەسىك

تۆشى نارەھەتى و گىروگرفت كردن . :: لىمان بۆنە شىخزەش و شىخمەند

ھەر لەوۋەي ئازان يەكترى بىنگىون (بئەنگىون) ، باسى ئەم شەخسە

مەكە زۆر تۆزەيە تا ئىستا چەند كەسى ئەنگاوتوۋە ۳ - (مىج.) دىتن ،

بەدى كردن . □ « برايم خۆ من بە قسەي شەيتانانم دەگەل نەكردى ،

لە رازى كانىيەم بۆ خۆم بەچاۋ ئەنگاوتى » (تحفه : ج ۱ - ۳۷۶) .

★ ئەنگافىتن ، پىكان (ماددى و مەعنەۋى) ، ھەنگاوتن . (بك.)

ھەنگافىتن . تىب - ماناي تەركىبى ئەم ووشەيە دەپىتە :

لىك نىزىك كىردنەۋە ، پىكەۋەبەند كردن . تە : ئەنجامە . **خۆئەنگاوتن** -

(مىست. لا.) لە كاتى زۆيىشتىنا بە پاژنەي كەۋشى لاقىك لە گۆيىزىنگى

قاچەكەي تىردان و بىرىندار كىردنى . **زائەنگاوتن** - [زا (پىبف.) +

ئەنگاوتن] ، (مىست. مىت.)

درىژ كىردنەۋەي : پەت ، تەناف ، گورىس ، تەل و ... لە نىۋان

دۆ يا چەند كۆلەكەي چەقاۋ يا سىنگى داكوتراۋ يا ھەر شىكى تىرى

لەم بابەتە . :: خىرا تەنافەكە زانگىۋە (زائەنگىۋە) و جەكان

ھەلخە ، ھىشتا تەلى كارەبايان بۆ گەزەكى ئىمە زانەنگاوتوۋە . تىب - بۆ

تەلى كارەبا و تەلەفۆن و ... زاكىشان (كىر.) و كىشان (كىر.)

دەكوترى كە لە فارسى و ەەرەبى زا تەرجەمەكراۋە ، بە لاي مەۋە

(زانگاوتن) زۆر لە گۆيىنتىرە تا كىشان يا زاكىشان .

ئەنگاوتە - (نىمف. صىمف.) : ئەنگاوتن) ، (مك.) شتى يا كەسى

كە ھۆيەكى غەيرە ماددى پىكابىتى . :: زەبىي زۆلە ئەنگاوتەبى . كچى

دايىم . ھەكىمى چى ئەۋە ئەنگاوتە بۈە خىرى بۆ لە خۆ بگىرن . ★

ئەنگافىتە . ھى : ئەنگاۋ ، ئەنگىوراۋ . **ئەنگاوتەبۆن** - (مىست. لا.) ،

(مك.) كىۋىز نەخۆش كەۋتن ، تۆشى بەلەيك بۆن (بى ئەۋەي ھۆيەكى دىارى ھەبى) .

ئەنگران - [؟] ، (مىست. لا.) ،

پياۋانە و ژنانەى كوردىيەۋە
 دادەدروى ، بۆ پىچانى سەردەست
 بە كاردىت . ★ ئەنگۈچكەسۆرانى ،
 فەقىيانە ، قۆچكە ، قۆچكەسۆرانى ،
 لەۋەندى . تىب - زەمانى قەدىم
 كە شەزى تەن بە تەن باۋ بوە پياۋانى
 زۆر ئازا ئەنگۈچكى كراسەكانيان
 (چ بە سۈۋارى چ بە پىادەىچ)
 تىك گرىداۋە و بەر بۆنە گىيانى يەكتر ،
 ئەمە نىشانەى ئەۋە بوە كە تايەكيان
 نەكوژرى دەست لىك ھەل نەگرن .
 ھس : ئەنجامە .

ئەنگۈچكەسۆرانى - [ئەنگۈچك
 + ۳ - ئە / ۱ + سۆرانى] ، (نە) .
 تە : ئەنگۈچك .

ئەنگۈس - (نا) ، (سە) تە :
 ئەنگۈست .

ئەنگۈست - [پھ : ئەنگۈست] ،
 (نا) ، (مە) ۱ - ھەرىكە لەۋ
 پىنج ئەندامەى كە بە ئاخىرى
 دەست و قاچى ئىنسانەۋە بەندى .
 □ « ئەنگۈستى داكى خوازىم بە زىشە
 ئەنگۈستى ھەروەك درىشە »
 (بەردەشانى : ووردى - ۳۸) ۲ -
 واحىدىكە بۆ دىيارى كىردنى
 ئەستورايى و پانايى شت . :: بە قەد
 ئەنگۈستى گەۋرە ئەستور بۆ ، با
 دۆ ئەنگۈست پانتر بى . ★
 ئەمۈست ، ئەنگۈس ، پەنجە ، قامك ،
 (بک) تلج ، تبل ، (جنو . جف)
 كلك .

ئەنگۈستەچاۋ - (ستە) ، (كە)
 زۆر تارىك . □ « ... نەدەچۈە
 تىلەكۈ بە شەۋى ئەنگۈستەچاۋ
 سىنگى خۆى بە گۈللەۋە نىت و

(مە) لە خۆبايى بۆن ، لە پىستى
 خۆدەرچۆن ، پز بۆن . ئەم كابرايە
 ھىند دەۋلەمەند بوە ئەنگراۋە .
 ھس : ۱ - ست : ئەنگرە ، بە ماناي
 ئالۆز و زق ئەستور و دوژمن لە
 ووشەى ئەنگرۋ مەئىنە قەدا =
 ئەنگرەمىنۆ = ئەھرىمەن . ب) ست :
 ئەنەغەرە . پھ : ئەنەغران بە ماناي :
 پان و بەرىن ، بەر فرەۋان ، سەروبن
 نەدىار . تە : مەتىن (فەرھەنگ :
 ج ۱ - ۳۹۶ ، فرە : پفا - ۱۸) .

ئەنگۈان - (مص . لا) ، (مە)
 بەرد ، تىر ، گۈللە و ... ۋى كەۋتن
 ، پىكران بە شتىكى ماددى . :: لە
 شەزەكەى دۋىنى تەنيا دۆ كەس
 ئەنگۈان . تىب - ئەم مەصدەرە
 لەۋانەيە كە فاعىلى ديارنىە .

ئەنگۈاۋ - (نمف : ئەنگۈان) ،
 (مە) تە : ئەنگىوراۋ .

ئەنگۈتەك - [؟] ، (نا) ، (مە)
 بەشى نانىك ھەۋىر كە
 جياكرابىتەۋە و تۆپەل كرانبى بۆ
 ئەۋەى پان كرېتەۋە و بكرى بە نان .
 ★ (بک) پەپك ، پەپكە . گۈنك ،
 گۈنتەك .

ئەنگۈتەك گرتىن - (مصت . متە) ،
 (مە) بەش بەش كىردنى ھەۋىر ،
 ھەر بەشەى بۆ نانچ ، كۈلىرە و ...
 يەك و ئامادە كىردنى بۆ پان كىردنەۋە و
 كىردنى بە نان . :: خىرا ئەنگۈتەكەكان
 بگرە تا تەندۈرەكە دادەمر كىتەۋە ،
 ئەۋە ئەنگۈتەك نەگرتۈە .

ئەنگۈچك - [؟] ، (نە) ، (مە)
 پارچە قوماشىكى سى سۈۋچى
 درىژۋكەيە ، بە قۆلى كراسى

تاووس بۆ من بدزى « (قز لىجى :
 پىكەنن - ۵۲) . ★ ئەمۇستەچاۋ .
 ئەنگوستەۋىلە - [ئەنگوست +
 ۳ - ئە / ۲ + وىلە (ئىلە)] ، (نە .)
 تە : ئەنگوستىلە .
 ئەنگوستىلە - [ئەنگوست +
 ئىلە] ، (نە .) ئالقه يىكى مەعدەنە
 (زىاتر : زىريازىو) نە قىمىكى
 بەردى بە نرخ (ياقوت ، پىرۋزە ،
 ئەلماس ...) يا ھەر بەردىكى
 دىكەى تى دەگرن و بۆ جوانى
 دەكرىتە پەنجەۋە .
 □ « تا بىنە ھەۋالى دىدەمەستان »
 « ئەنگوستىلە دەرخران لە
 دەستان »
 (ھەزار : مەموزىن - ۲۹)
 ★ ئەمۇستىلە ، ئەنگوستەۋىلە ،
 كلكەۋانە . ئەنگوستىلەى درۋمان
 (نە .) ، (مە .) پارچە مەعدەنىكە لە
 شىۋەى كلاۋى بەرۋ ، بەلام قۆلتەرە
 دىۋى دەرەۋەى كۈنچ كۈنجە ، لە
 كاتى درۋمانا دەيكەنە سەرى
 قامكەۋە و پالى پى بە دەرزيەۋە
 دەنن ، نايەلى قامكىان دەرزى
 تى زابجى . ★ قۇچەكە .
 ئەنگۆ - [۲ - ئە / ۱ + ھنگ +
 ئۆ (ئە .)] ، (ز .) ، (مە .) زەمىرى
 نەلكاۋە بۆ دوھم كەسى جەمە
 (ئەۋانەى قسەيان دەگەل دەكرى) .
 □ « ئەنگۆ چى فكر دەكەن ؟ ئەگەر
 كەسىك سەد مەزى ھەبى و يەكىك
 لەۋان وون بىى ئەرى ئەۋ نەۋەت و
 نۆى دە كىۋاندا بەجى نايەلى ... »
 (ئىنجىل : مەتى - ۵۰) . ★ ئىۋە ،
 ھەنگۆ . (بى .) ھنگ ، ھون ، قە ،

ھەۋە . ھس : ئەنجومەن .
 ئەنگۆرە - [۱] ، (بى .) ، (مە .)
 ۱ - ئەۋ كاتە ، ئەۋ دەمە ، ئەۋسا
 پاشان ، دۋاى ئەۋ دەمە ، بەۋ پىيە .
 □ « مەسلەھەت ناكرى بە زۆرە ،
 ئىۋارە دابى ، ئەنگۆرە تى دەبىتىن
 مەسلەھەتى . » (تحفە : ج ۲ -
 ۳۱۴) تىب - ژابا ئەم ووشەبەى
 بردۋتەۋە سەر (ئۇناگوپرە) ى تركى
 تە (ل - ۲۳) بەلام كوردويىف
 (ئەنگۆرى) ھەر بەۋ مەعنایانەى كە
 ژابا نۆسىۋىتى ۋەك ووشەبەىكى
 كوردى پىشان دەدا . تە : (كە .)
 (۴۷) .
 ئەنگۆتن - (مە . لا .) ۱ -
 سەردەرھىنان ، لە ئاسۆ دەرکەۋتن
 :: گەلاۋىزىش ئەنگۆت كەچى ھىشتا
 گەرمايە . نەخىر ھىشتا نەنگۆتۋە
 (نە ئەنگۆتۋە) ، سى زۆزى دىكەى
 ماۋە بنگۆى (بئەنگۆى) . ۲ -
 دەست پىكرىدن ، ھەلكرىدن (با) .
 □ « ۋا زولفى لەسەر گەردنى لاچۆ
 بە ھەناسەم »
 « شەۋ فەجرى بەيان بۆ كە
 نەسىمى سەھەر ئەنگۆت »
 (۲۶ - گە : ۲۶)
 « ھەناسەم زولفەكەى لادا و و
 مەيلىكى نەكرد چاۋى »
 « نەسىم ئەنگۆت و شەۋ زابرد و
 نىرگس ھەر لە خەۋدايە »
 (نالى : گە - ۶۹)
 تىب - ئەم مەصدەرە ھەر بۆ ئەم دۆ
 حالەتە بىستراۋە بەكارھىترابى ،
 نەگوتراۋە (كۆ) - ئەۋتىش ھەر
 ئەستىرەيە - ئەنگۆت ، ھەرۋەھا

فیتنەئەنگیز ، تیب - ئەو ناوہ
فاعیلانەى بەم ووشەيە دروست
دەبن لە ئەدەبى کلاسیكى كوردیدا
كەم نین بەلام ئەوی راست بى
هەر وەك مەصدەرەكە (ئەنگیزیدن -
ئەنگیختن) فارسییە ئەم تەركیبانەش
هەر فارستین .

ئەنگیزە - (نا.) هەر شتیكى
كە سێك هان بدا بۆ كردنى كاریك .
باعث ، دافع (عا.) . هس :
نەقیزە .

ئەنگیو - (رید. فع.) ۱ - شكلى
(مضارع) ی ریشەى مەصدەرى
ئەنگاوتنە . :: دەى ئەنگیوى ، چۆنى
دەنگیوى . ۲ - بە دواى هەندى
ناوہو دەنۆسى و دەیانكا بە
تەركیبىكى صفەتى فاعیل . :: ماری
شىنى گائەنگیو ، خو ئەنگیو .
ئەنگیوران - (مص. لا.) تم :

ئەنگوان .
ئەنگیوراو - (نمف. صف.) :
ئەنگیوران) ، (مكد.) نەسیكى بە
شتىكى ماددى (بەرد ، گوللە ...)
پێکراوى و (فاعیل) كەش مەجهول
بى . ★ ئەنگواو .

ئەنگیوہ - [ئەنگیو + ۲ - ئە/۶] ،
(نفا. صفا : ئەنگاوتن) ،
دەست راست ، كەسیكى چاك لە
نیشانە بدا ، ئەوہى فیشەكى بە
خەسار نازوا :: ئەنگیوہى وەك
(سمكو) ی هەرنابیتەوہ ، لە
مەحمودكانى جاندارىك هەر بە
عاستەم سەرى بە دەرەوہ بۆ ، لە
دەستى دەرەنەچۆ .

ئەنوا - [؟] ، (نا.) ، (مكد.)

نەبیسراوہ بلىن (شەمال ئەنگوت .
تێكەلەنگوتن - [تێك (دە +
يەك) + هەلەنگوتن] ، (مصت. لا.) ،
(مكد.) تۆشى يەكتر هاتنى دۆ یا
چەند كەس و دەستە و لەشكر .
تێهەلەنگوتن - [تێ (دە + ی) +
هەلەنگوتن] ، (مصت. لا.) ، (مكد.)
۱ - تۆشى كەسێك بۆن :: لەسەرى
كوچەى خویان دە بارام هەلەنگوتم .
۲ - دەشتىك هەلەنگوتن (تم :
هەلەنگوتن) :: لاقى دە بەردىك
هەلەنگوت هەر چابۆ مى نەشكا ،
ئەوہ دەچى هەلەنگوتوى ؟ ، دارىك
لەوى بۆ تێهەلەنگوتم .
هەلەنگوتن - [هەل (پێف.) +
ئەنگوتن] ، (مصت. لا.) لە زى
رۆیشتنا تۆشى بەرد یا هەر جۆرە
كۆسپىكى تر بۆن ، كە پێش بە
خیرایى لاق بگرى و لای ژۆرەوہى
لەش هەر لەسەر خیرایى خو
بمینیتهوہ و بەو بۆنەيەوہ سەرەنگرى
بۆن . :: چاوتان لەبەر پێى خۆتان
بى با هەلەنگوتن (نەئەنگوتن) ،
وہیسە دوینى زۆر خراپ
هەلەنگوت ، یاخوا ئەو جارە
هەلەنگوى و لە ئەژنۆ بەرەژىرى
وورد و خاش بى . ۲ - (مجد.) ، ۱)
تۆشى بەلا بۆن ، خراپە بەسەرھاتن ،
گێروگرفت بۆ پەیدا بۆن . (ب) لە
کاراندا بە سەھو چۆن ، لە قسەدا
بەسەرچۆن .

ئەنگیز - (رید. فع.) ، (فر.)
دەگەل هەندى ووشەى كوردى
تەركیب دەبى و حالەتى فاعیلی
دەداتى . :: شەژئەنگیز ،

۱- پەنا ، جىگەيىكى پياو خۆى تىدا
بشارىتەوۈ ، شوئىنى حاوانەوۈ .
۲- (مىج.) ماىيەى بەرئى چۆن و
گوزەران . □ « ... ھونەرماندە
گەرەكان لانهواز و بى ئە نوا
مانەوۈ ... » (ھىمىن) سەرەتاي
(تحفه : ج ۱ - ۱۲) .

۱- ئەو - [پە : ئەفئ ، ئوئى] ،
(ز.) زەمىرى سىيەم كەسى مفرەدە
(غايىب) □ « ... كە ئەو دەستى
پىكرد كە حساب بكا يەكك بۆ كن
ئەوتى ھىندرا ... » (ئىنجىل :
مەتى - ۵۱) . ۲- زەمىرى ئىشارەيە
بۆ (مشارالە) دۆر .

□ « ئەوژۆرە كە تۆرام و لە
كەركۆك سەفەرم كرد »
« مانەندى عەقارىب لە ئەقارىب
ھەزەرم كرد »
(زەزا)

۳- (مك.) تە : ئەم . ★ (بك.) ئەف .
(مك.) ھۆو .

۲- ئەو - (نا.) ناوى ئىشارەيە
بۆ (مشارالە) مىفرەدى دۆر :
ئەو پىاۋە لەبن دارەكە نوستوۈ ،
ئەو ئەسپەتان لە كى كرىتوۈ ؟
□ « ... ئاقل لە مىشكتدا نەماۈ ،
بە ديار ئەو پىرئىزنى زەعيەتەوۈ ئەم
قسانە دەكەى ... » (قزلىجى :
پىكەنىن - ۳۷) . تىب - كاتى
(ئەو) بە ناوى ئىشارە حساب
دەكرى كە ناۋىكى (مشارالە)
بەدودا بىت ، ئەگەر وانەبۆ (زەمىر)
۳- (ئەو -) - (پىب .) تە :
۲- (ئاۋ -) .

ئەوا - [ئەوۈ + ئا] ، (شر .)
تە : ئەوۈتا . □ « ... كەوشە كانىشم
ئەوا بە حال بە پىمەوۈ گىر دەبن ... »
(قزلىجى : پىكەنىن - ۳۶) . « ئەوا
تۆ دەزۆى بە نازەزاي دل ، خودات
دەگەل بى مەنزل بە مەنزل »
(فۆلكلۆر) .

۱- (- ئەوار) - (پىتە .) تە :
ئەوۈر . :: جۆقەوار ، خويندەوار ،
ھومىدەوار .

۲- (- ئەوار) - [۳- ئەۋ +
وار (ئەم : ويچۆن)] ، (پىتە .) بە
دواى ناۋەوۈ دەلكى و دەيكا بە ناۋىكى
تازە و ماناي (وہ کو ، وينەى ،
چەشنى) لىزىاد دەكا . ::
دەستەوار . كۆلەوار .

۳- ئەوار - (نا.) تە : ھەوار .
تىب - ئەم ووشەيە وەك پاشبەند لە
چەند ووشەيىكى كوردىدا
دەبىندى . :: لىزەوار ، شوئىنەوار .
(لىزەھوار ، شوئىن ھەوار) .

(- ئەۋارى) - [۲- ئەۋار +
۲- ئى] ، (پىتە .) ۱- بەدواى زىشەى
مەصدەرەوۈ دەنۆسى و دەيكا بە
حاصل مەصدەر :: خويندەۋارى .
۲- بەدواى ناۋ يا صفەتەوۈ دەلكى و
دەيكا بە ناۋى مەصدەر :: كۆلەۋارى ،
كوردەۋارى ، كۆيرەۋەرى .

۱- ئەۋان - [۱- ئەۋ +
۲- ئان/۱] ، (ز.) زەمىرى نەلكاۋى
سىيەم كەسى جەمە (ئەۋ
كەسانەى باسيان دەكرى) و تەنيا بۆ
ئادەمىزادە . □ « ... كە ئەۋان دە
زىيەدا دەچۆن كەسىك

پەزى سۆتا لە طەيرانا «
(سالم : گم - ۳۵)

«سيابازيک بۆم سيابازيک بۆم»

« لە ئەوجى گەردۆن تىژ

پەزوازيک بۆم »

(پىرەمىرد - ۲۳۱)

تیب - ئەم ووشە لەسانسکرىتىدا

(ئوچچە) يە تە : (معین : فەرھەنگ ،

جا - ۳۹۹) و لە پەھلەويدا بۆتە

(ئۆج) و ئەوجار عەرەبى وەرى گرتووە و

کردۆيەتە (ئەوج) و سەرلەنووى

ھاتۆتەوہ ناو کوردى و فارسى .

ھس : (تو .) ئوجا .

ئەوجا - [۱ - ئەو/۲ + جا

(جار)] ، (بنت .) ، (کي .) ۱ - کەوابۆ ،

کەوابى ، لەو حالەتەدا ، لەحالىکى

وادا . ۲ - پاشان ، لەپاشان . □

» ... دەوجا (دەئەوجا) يا دەبى

رەخنەنەگرى و بە تەواوتى خاموش

بى ... » (مەسعود : حاجى ، با

- ۷) ★ ئەوجار ، ئەو جارەكە ،

ئىمجا ، ئىمجار .

ئەوجار - (بنت) تە : ئەوجا .

:: ئەوجار نۆرەى ئەو بەزم و

رەزمەيە .

ئەوجارەكە - (بنت .) تە :

ئەوجا .

ئەوجار - [؟] ، (ن .) ،

(سەردەشت) نىسبەت و پىوەندى

دۆ ژنان دەگەل يەكترى ، كە شۆيان

بە دۆبرايان کردبى . ★ ھەوگيان

ھىوەرژن . تیب - من بۆ ئەو دەچم

كە (جار) عەرەبى بى كە بە ماناى

ھاوسىيە .

ئەوزاق - [= عا : اوراق

بەوتى گوت : ھەر جىيەكى

بچى وەدوای تۆ دەكەووم . »

(ئىنجىل : لوقا - ۳۹) . تیب - ئەم

ووشەيە وەكۆ جەمعى (۱ - ئەو/۲) ش

بۆ غەيرى ئادەمىزاد ، تەنيا وەكۆ

ناوى ئىشارە ، ئەوتىش لە ھەندى

شوينى كوردستان بەكار دىت . ::

ئەوان كىتبانەم بۆ بىنە ، ئەوان

ئەسپانە وەبەستە .

۲ - (- ئەوان) - [۳ - ئە/۲

+ وان] ، (پتە .) بە دوای ناوانەوہ

دەلكى و دەيانكاتە ناويكى تازە يا

صفەت كە ماناى پارىزگارى و زاگرتن

لە ناوہكەى پيشو زياد دەكەن . ::

باغەوان ، بەرخەوان ، تۆتنەوان ،

دەرکەوان ، رۆژوہوان ، دەشتەوان ،

ئەوانە - [۱ - ئەوان + ۲ -

ئە/۲] ، (ز .) زەمىرى ئىشارەيە بۆ

جەمە : ئەوانە كى بۆن لە مالى ئىوہ ،

ئەوانە بۆ كوى دەبەى .

ئەوتۆ - [۲ - ئەو + تۆ (طور)] ،

[كو . عا .] ، (بنت .) ۱ - جۆريک ،

چەشنىكى وا ، شىوہيک . ۲ -

(م .) ، (ستە .) شايانى باس . □

» ... وەكۆ ھەورى بەھار بەگۆر

ئەھاتن بە خىرايى تى ئەپەرتىن و

يادىكى ئەوتۆى پاش خويان بەجى

نەئەھىشت . » (قەفتان : چىرۆك -

۴) . ★ وەتۆ .

ئەوج - (نا .) ۱ - بەرزى ،

بلىندى . ۲ - بەرزترىن شوينى

جىگا يا شتىك ، بالاترىن پاىە .

□ « لە عەرسەى ئەوجى عەشقت

بازى دل ھەلسا لە دەوران »

» بە بەرقى پەرتەوى حوسنت

(ورق) [، (نا.)] ۱- گەلای دار و درەختان .

□ « مەیلی بکە بە سەۋزە درەختانی مەدرەسە »

« ئەۋزاقیان مەدەھیت شىئە يانەسۆر »

(نالچ : مەقبل - ۱۷)

۲- كاغەزى نۆسین ، كاغەزەكان .

۳- كۆمەلى كاغەز كە دەربارەى

كەسى شتى يا كار و مەسەلەيەك

نۆسراين . :: ئەۋزاقەكانيان ناردوۋە

بۆ بەغدا ھىشتا نەھاتۆتەۋە .

باشچاۋەش ئەۋزاقەكانى ئەم كابرايە

بىنە . ئەۋزاقى ئىعتىقاد - (نە .)

تە : ئىعتىبارنامە .

ئەۋرۇپا - (نا.) ، (كەر.) تە :

ئورۇپا .

ئەۋزاع - [= عا : اوضاع

(وضع) [، (نا.)] ۱- چلۇنايەتى ،

حال و ئەحوال ۲- (مەج.) چلۇنايەتى

ژيان و دارايەتى كەسىك . :: لە

سايەى خواۋە ئەۋزاعى باشە .

ئەۋسا - [۱- ئەۋ/۲ + سا

(۱) [، (بەنە.)] ۱- ئەۋ كاتە ، ئەۋ

دەمە . □ « ... ئەۋزەحمان تۆ

ئەۋسا گوت ماستەم ھىناۋە

بىفرۆشم ... » (قزىلجى : بىكەنتىن-

۱۲۰) ، ۲- پاش ئەۋە ، پاشان ،

پاش حالى كە لە پىشدا باسى

لى كرابى . □ « ... مەنەش ئەيدا

زىكە و ژىر نەئەۋۋە ھەتا دايكە

ئەيگرتە باۋەش ، ئەۋسا خىرا

فرمىسكى ووشك ئەۋ . » (قەفتان:

چىزۆك - ۳) .

ئەۋشار - (نەمە.) زىك گۈشتىن .

تېب - ئەم ووشەيە دەگەل مەصدەرى

(ووشىتىن ، كۈشتىن ، گۈشتىن)

زىشەيان يەكە ، وەك ووشەيىكى

سەربەخۆ لە كوردى ئىستادا دەكار

ناكرى لە تەركىبى : تەلای

دەستەۋشار ، گۆزەۋشاردا

دەبىندى . رەنگە لەباتى (ضفطى)

عەرەبى خراپ نەبى .

ئەۋشۆ - [۱- ئەۋ/۳ + شۆ

(شەۋ) [، (مەك.) تە : ئىمشەۋ .

ئەۋصاف - [= عا : اوصاف

(وصف) [، (نا.)] چلۇنايەتى شتى ،

ئەۋ نىشانانەى شتىك يا كەسىكىان

پى دەناسرىتەۋە . :: تۆزى ئەۋصافى

باس بکە ، بەۋ ئەۋصافانەى تۆ

دەلەى ھەردەبى (سەعە) بى .

ئەۋقاف - [= عا : اوقاف

(وقف) [، (نا.)] ۱- ھەمۆ ملىك و

زەۋى و زار و شتى تر كە بە پى

زى و شىۋىنى ئىسلامەتى بۆ

مەگەۋت و تەكە و خانەقايان يا بۆ

خىر و خىراتى تر تەرخان كرابى . ::

مەگەۋتى سۆر ، لە دەۋرى بۆكان

ئەۋقافىكى زۆرى ھەبۆ ، ئەۋقافى

غەۋس دە ھىساب نايە . ★ مەۋقوفە

ۋەقە . ۲- دايەرەيىكى دەۋلەتتە

لە ۋولاتانى موسولمان بە ئىش و

كارى مەۋقوفە زادەگا .

□ « ۋەزىرى ئەۋقاف شىخ ئەحمەد

داۋود »

« چاخانەى داخست ، چايەچى

نابۆد »

(پىرەمىرد - ۲۷۰)

ئەۋقە - (نە.) ، (سە .) تە :

ئاقە .

«رۆح له سهر لیون وه کو پهروانه

بو دیداری شههه

(وه فایه : گه - ۱۵)

۲- (مجه) هه مو پیاویکی زه ووشت

چاکی بی نازار . :: جیتی لی نه بی

ههر ده لهی ئهولیا به .

ئهونه - (بنه .) ، (سنه .) ته :

ئهمهنده .

۱- ئهوه [۱- نهو + ۲- نه/۲] ،

(ز .) ۱- زه میری ئیشاره ی دیاره

(معرفة) بو مفره دی گیاندار و حتی

دوری غایب . :: نهوه کی بو تهقه ی

کرد ، □ « ... نهوه شم پی سهیر

بو !! چونکی زیواریش بهم جوړه

شهوانه ... » (مهم : چیرۆکه کانی -

۸۷) « ... من عادهت و مادهت

نازانم ههر نهوه به پیم گوتی ... »

(قزلجی : پیکه نین - ۳۱) . ۲- (مک .)

ته : ۱- ئهوه .

۲- (- نهوه) - (پیه .) ۱- به

دوایی هه ندی مه صده رانه وه

دهنوسی و مه صده ریکی تازه

دروسته ده کا ، که پیچه وانه ی کاریکی

پیشو ، یا دوپاته کردنی کاریک پیشان

دهدا . :: گه رانه وه (پیچه وانه ی

رۆیشتن) ، ناردنه وه (هاتن و هینانی

له پیشدا به) ، نویسنه وه (نویسن

له بهر شتیکی نویسنه) ۲- به

دوای هه ندی مه صده رانه وه

ده بیند ری ، وه کو به شتیکی

مه صده ره که وایه و نه گهر لیتی

بکریته وه یا مه عنای ده گوری یا ههر

هتیچ مه عنایه که نادات . :: پازانه وه ،

لالانه وه ، شه کانه وه ، خواردنه وه ،

چه ماندنه وه ، شکاندنه وه . تیبه -

ئهوک - (نا .) ، (مک .) ۱-

شوینیکه له نیوان دهه و گهرۆی

ئاده میتزاد ، زارکی گهرۆ . :: پارۆی

ده نهوکی گیرا ، دزۆی ماسی ده

نهوکی مابۆ . ۲- (مجه) بهرانبه ری

نهو شوینه (ئهوک / ۱) ، بهلام له

دیوی ده ره وه که ده که ویتنه نیوان

قورقورۆچکه و ژیرچه نه . ::

دهستی ده نهوکی نابۆ هینده ی نه مابۆ

بیتخنکینی . تیبه - لای پیشه وه ی

ئهوک زمانه چکواهیه و نهو لاولای

(ئالۆ) ن ، لای سه ره وه شی ده گاته

دوایی کونه لۆتان و لۆله ی هه ناسه

(قصبة الرثة) و نهو لۆله ی که

خواردنی پیدا ده چیتنه و ورگه وه

ده که ونه لای خواره وه ی .

ئهولاد - ۱ = عا : اولاد (ولد) . ۱-

(نا .) ۱- رۆله ، مندا ل . ۲- نیسه ته ی

مندا ل ده گهل دایک و بابی خوی

□ « دیم رزا خوینی ئه ولاده که ی

خۆم »

« به سهرما ، ووتی جگه رگوشه ی

تۆم »

(سهلام - ۱۱۸)

« له پاش نهو ، نه رشه دی ئه ولاد

شیخ نه حمه د له جیتی دانیشت »

« بههینه وه که سه له یمان

جی نشینی هه زره تی داوود »

(زهزا - ۱۵)

★ عه ولاد .

ئهولیا - ۱ = عا : اولیاء (ولی) ،

(نا .) ۱- پیاوچاک ، پیاوی خوا ،

شیخی دین ، شیخی بهرمال .

□ « نهی له شهوقی جهننه تی

رۆت ، ئهولیا و نه بیا »

۱) ئهه پاشبهنده له لههجهى باکورى و بن لههجهى (مهنگورى) دا به شكلى (قه ، وه) له پيشهوهى فيعل دتت . :: قهخۆ ، وهگهزى ، وهى بهسته ، وهى خوينه . ب) من وای دهبنم كه ئهه پاشبهنده له (ئهپاچ) پهلەوى به مانای : ديسان ، دۆباره ، پاش ، كهوتوتهوه كه له فارسى دا بوته (باز) .

۳- ئهوه - (ئهم) كهرتى تهواوكهري ئامرازه . ۱- دهگهل (به ، ده ، له) بهكاردیت و ناوى مه بهست دهكهوێته نيوانى ههردۆ كهرتى (به ... ئهوه) ئامرازه كه □ «مه مکت سیوه به دارهوه ، خودا داويه مه يشارهوه .» ، «زاوه ستاوه به پيوه ، پالچ داوه به جيوه» ، «زۆوى خۆى ده كونيۆه نه دهچۆ قانگه لاشكى وه دۆ خۆى ده دا» ، «لهو روژه وه زويشتهوه تۆراوه دای من» . ۲- دهگهل (پى ، تى ، لى) بهكاردیت . ۱) ئهگهر مه فعول ديار پى ، دهكهوێته پيشهوه ههردۆ كهرتى ئامرازه كه تىك ده بنه وه و شكلى (پيوه ، تيوه ، ليوه) وهرده گرن . :: كونی دهرزى كه پچۆكه ده زۆوى پيوه ناچى ، له لادى كه سه مه نى ده كهن ههه مالهى چهنگه ئاردى خۆى تيوه ده دا ، كوا هه رچى ته ماشا ده كه م هتچم ليوه ديار نيه . ب) ئهگهر مه فعول ديار نه پى زه ميترىكى شه خستى ده چيته نيوان دۆ كهرتى ئامرازه كه . :: پيوه ديار نيه ، تيمه وه زاما و قسه ي نه كرد ، ليتانه وه دۆره . تيب - ۱) له بن لههجهى سه له يمانيدا

هه ندى جار [۱- (- ئانى)] شى وهك تهواوكه رىكى دوهم به دوا دا ديت . :: له ماله وانج بۆم ، به دهسته وانپيه بچين . ب) به پيوستى دهزانم كه زۆنى كه مه وه : پى ، تى ، لى يهك به دواى يهكا تهركيبتيكن له (به + ي) و (ده + ي) و (له + ي) كه (ي) زه ميترى سى بهم كهسى مفزه ده .

ئهوه تا - [۱- ئهوه + تا] ، (شر) . تم : ئه مه تا . □ «... ئه وه تا گيتريكى گه وره ده به حريدا بۆ وه ها كه گهمى له شه پۆلان داده پۆشرا ...» (ئينجيل : مه تى - ۲۰) . «... ئاخري مانگى ئه فه ندى گوتى : كوا ده فته رى ماله وه ؟ - ئه وه تا .» (قرلجى : پيکه نين - ۲۶) . ★ ئه وه تانى ، ئه وه سا ، ئه وه سه .

ئهوه تانى - [ئه وه تا + ۱ - ئانى] ، (شر) . تم : ئه وه تا . ئه وه ته ي - [ئه وه ته + ي (ز)] ، (شر) . له و كاته وه كه ... (رسته ي دواى كاته كه ديارى ده كا) :: ئه وه ته ي له به ندى خانه ها توته دهر كه م دوى بوه . ئه وه ته ي هه يه وای به خويه وه نه ديوه . تيب - ۱) گهل جار ان (له) ي له پيشه وه دى . ب) له زمانى ئاويستايى دا (ئه فه ته ، ئه فه ته ه) به مانای : (ئه وه نده ، هينده زۆر و ئاوا ، ئه و جو ره ، به و چه شنه ي) ها توه . تم : (ئه و زهنگ : به هرام - ۱۸۷) . ههروه ها (به وه ت) مانای (تاوه ختيكى ، هه رچه ند) ده دا . تم : (پد : يگد ، ج ۲ - ۲۱۷)

★ ئەوھەتچ ، لەوھتەي ، لەوھتسچ ، لەوھتا .

ئەوھەتچ - (شر.) تم : ئەوھتەي .
ئەوھەجە - [= عا : حوج] ،
(نا.) ، (سند.) پیتوتستچ ،
پیداووستچ ، ئیحتیاج ، حەوجی .
(- ئەوھەر) - (پې.) بە دوای
ناوانەوھ دەلکچ و دەیانکا بە ناویکی
تازە یا صفەت و مانای (خاوەن) یان
لێ زیادەدەکا . :: بەختەوھەر (بەخت) ،
پەلەوھەر (پەل ، پەژ) ، جانەوھەر
(جان) ، چەنەوھەر (چەنە) ، دەمەوھەر
(دەم) .

ئەوھەسا - [۱ - ئەوھ + سا] ،
(شر.) تم : ئەوھتا .

ئەوھەسە - [۱ - ئەوھ + سە
(سا)] ، (شر.) تم : ئەوھتا .

ئەوھەکە - [۱ - ئەو + ۱ - ئەکە] ،
(ز.) زەمیری ئیشارەیه بۆ شتیکی وا
کە ئەوانەي باسی دەکەن لە نیو
خۆیاندا دەزانن چیه یا پیشۆتر
ناویان هیناوه . :: ئەوھکەي تۆ
هینابۆت زۆر خراپ بۆ ، (جم.)
ئەوھکان .

ئەوھەل - [= عا : اول] ، (نا.)
۱ - سەرەتای ھەمو شتیک . ::
ئەوھەلی پایتەر ، ھیشتا ئەوھەلی کارە .
□ ئەوھەل شام و ئاخر شام » . ۲ -
پەکەم ، لە پیش ھەمو شتیکدا .
:: ئەوھەل جار نیە کە جوامیر شتی
وا دەکا ، جاری ئەوھەلی پیم گوتی
وازی لێ بیئە . ھەر ئەوھەلی نەدەبۆ
دۆستایەتی بکەي . ★ ھەوھەل
(بک.) عەوھەل .

۱ - ئەوھەند - (بنت.) تم : ۱ -

ئەوھەندە .

۲ - ئەوھەند - (بنت.) ، (مک.)
تم : ۲ - ئەوھەندە .

ئەوھەندۆسکە - [۱ - ئەوھەند +
ئۆسکە] (بنت.) ، (مک.) تم :
ئەمەندۆچکە .

ئەوھەندۆکە - [۱ - ئەوھەند +
ئۆکە] (بنت.) ، (مک.) تم :
ئەمەندۆکە .

۱ - ئەوھەندە - [۱ - ئەو/۳ +
ھەند + ۲ - ئە/۲] ، (بنت.) ، (مک.)
سیم.) تم : ئەمەندە . □ « ...
دەسا من ئەوھەندە لە واقع بێزارم
وہختە سویم بیتەوھە بۆ خەویکی
خۆش ... » (بلە : ژان - ۹۷) ،
« ... حەز لە کچیک دەکەم بەلام
ئەوھەندەي دەکەم و دەکرینم جوابم
ناداتەوھە ... » (قزلجی : پیکەنتین
- ۱۰۷) ● ئەوھەندەي بلەي یەک و
دۆ (کند.) خیرایچ زۆر . ئەوھەندەي
مست لە چاواندەي - (کند.)
خیرایچ ، توندوتۆلچ .

۲ - ئەوھەندە - [۱ - ئەو/۳ +
ھەندە (ھەندەر = جیگا)] ، (بنت.) ،
(مک.) شوینیکی دیاری
نیزیک :: دەلەي داری چاکیه
لەوھەندەي چەقیوھ // ھۆوھەندە .
هس : ھەندەران ، ئەویندەری .
کویندەری .

ئەوھا - (بنت. صد.) تم : ۲ -
ئاوا .

ئەوھە - [۱ - ئەو + ھە] ،
(ز.) ، (مک.) تم : ۱ - ئەوھە . □
« وەللای شەیتان رمۆزنە ، ئەمن
بە دەستی ئەوھەي دەچم . » (تحفە :

ج ۲ - ۷۴) . تیب - ۱) کهرتی
دووهمی ئەم ووشەیه (هه)
تەحدیدیکی زیاتر له (۱ - ئەوه)
زیاددهکا و بۆ (مشارالیه) یکی
نیزیکتر به کاردیت . ب) هه ، خۆی
له ئاوێستادا زەمیری سییەم کەسی
غایبی مێیتنەیه و نێرتنەکە
(ها) یه . تم : (پد : یگد ، ج ۲ -
۳۱۹) .

ئەوهی - [۱ - ئەوه / ۱ + ی
(ز)] ، (نا) ناوی ئیشارەیه بۆ
شتیک یا کاریک . □ « ئەوهی له
مشک ببی هەمبانه دەبرێ »
(فۆلکلۆر) ، « ... بهلام پیش ئەوهی
من دەم هەلبێنمەوه ، زابیتیکی لاوی
کەلەگەت له ژۆره کەه تەنیشتمەوه
هاتەدەری ... » (بله : ژان - ۱۲۸) .
ئەوهیان - (نـتـ) تم : ئەویانه .
ئەوی - [۲ - ئەو + ۴ - ئی] ،
(ز) زەمیری ئیشارەیه بۆ شوینیکی
دۆر . // ئەمی □ « ... بۆ
کاروباری ئەوی دایره کیان دانا به
ناوی ... » (قز لجی : پیکەنتین -
۴۹) .

ئەویستا - [۲ - ئەو + ئیست
+ ئا (۲ - ئە / ۲)] ، (بنتـ) ،
(مـکـ) تم : ئیستا □ « ئەو وەختی
هاته کن شاگردان و بهوانی گوت :
ئەویستا بنۆن و بحەسینهوه ... »
(ئینجیل : مەتی - ۷۹) .

ئەویستاکە - (بنتـ) ، (مـکـ)
تم : ئیستاکە .

ئەویستاکێ - (بنتـ) ، (مـکـ)
تم : ئیستاکێ .

ئەویندەری - [ئەوی + هەندەر

+ ۴ - ئی] ، (بنتـ) ، (مـکـ) تم :
ئەوی . تیب - ۱) بهشی دووهمی ئەم
ووشەیه (هەندەر) هکە له ووشە
(هەندەران) ی موکریانیدا بهمانهای
(جیگایان) دەبێندرێ . ب) جەمعی
ئەم ووشەیه (ئەویندەرانی) یه ،
وشەییکی تریش هەیه کە
(ئەواندەران) ه .

ئەویانه - [۱ - ئەو + یه
(یهک) + ئانه / ۱] ، (نـتـ) ناوی
ئیشارەیه بو (ئەو) یک لەناو کۆمهلی
(ئەو) دا ، ★ ئەوهیان

ئەویتر - [۱ - ئەو + ۱ -
ئی / ۱ + تر] ، (نـتـ) ، (کـعـرـ) تم :
ئەویکە .

ئەویدی - [۱ - ئەو + ۱ -
ئی / ۱ + دی] ، (نـتـ) ، (مـکـ) تم :
ئەمیکە .

ئەویدیکە - [ئەویدی + ۱ -
ئەکە] ، (نـتـ) ، (مـکـ) تم : ئەمیکە .
ئەویکە - [۱ - ئەو + ۱ - ئە / ۱
+ ۱ - ئەکە] ، (نـتـ) ، (کـعـرـ) ناوی
ئیشارەیه بۆ شتیکی معینی دۆر ،
کە له ناو چەند شتیکی هاوچەشنی
خویدا به ئیشاره دیاری دەکری . ★
ئەویتر .

ئەه - (نـدـ) ، (ئـمـ) بێزاری
له کاروکردهوه یا ژۆداویک
دەگەیینی . :: ئەه ! دەوازی
لێ بێنه کەیفی خۆیهتی چ دەکا با
بیکا .

ئەها - (نـدـ) ، (ئـمـ) بۆ
راکێشانی سەرنج به کاردیت . ::
ئەها ! وه لاهی شکاندی . ئەها !
ئەگەر تۆشی به لایهک نه بوی من هتیچم

نه زانیوه .

ئههالی - [= عا : اهالی

(اهل) [، (نا.) ۱- هه مو دانیشتوانی
ئاوه دانیهك :: ئههالییهكه
لیمان کوبونهوه ، ههریهكه
صهت پرسیاری لی ده کردین .

□ « ئهوشاهی ماهی میسره ئههالی

له ریی سجدود »

« قورئان دهلی که بهنده ئهوه ،

ئهم بهنده پهروهه »

(نالی)

۲- (کمر.) ئهوه کهسانه

کاربه دهستی حکومهت نین .

ئههاو- [۲- ئه/ ۳+ هاو] ،

(ئم.) ، (سند.) تم : ئههوی .

ئههای- [۲- ئه/ ۳+ های] ،

(ئم.) ، (سند.) تم : ئههوی .

ئههرام- [= عا : اهرام

(هرم) [، (نا.) سی خانون له

نیزیک شاری قاهره فیرعه ونه کانی

(میسر) وه کو قسه لاغ

دروستیان کردون و دهویدا نیژراوون

ئههل- [= عا : اهل] ، (نا.)

۱- دانیشتوی جیگایه کی ئاوه دان :

مهلبه ند ، شار ، دی ، مال . ::

ئههلی کهرکوک ، ئههلی مههابات ،

ئههلی شاربازیز رهزه وانی چاکن .

□ « ئههلیکی وای ههیه که هه مو

ئههلی دانیشن » (نالی : گم - ۱۹) .

۲- لیوه شاهه ، لایق ، ئهوه کهسه

به کهلکی جی به جی کردنی

کاریک بیت . :: ئههلی ئهم کاره نیه ،

بو ئهم ئیشه له شیرکو ئهل تریان

دهست ناکه وی . ۳- ناویکی

به شیوهی (ئیزافه) دهخریته سهر و

به تیگراییی مانای (تهرخان بو
مضافه که) ده به خشی :: ئههلی
بازار ، ئههلی کهیف ، ئههلی خیر
(تم : -) . ئههلی ئیمان - (نته .)
خوا په رست ، ئیماندار .

□ « خومان به ئههلی ئیمان

ئهناسین »

« که چی ، که چزه وین بویه

که ساسین »

(پیره میرد - ۳۸۱)

ئههلی بازار- (نته .) ئهوانه ی له

بازار کاسبی ده کهن ، بازرگان و

دوکاندار و ...

□ « دهسته یه کی تر ئهویش تجازه »

« سیلکی کاسبی و ئههلی بازاره »

(پیره میرد - ۲۶۲)

ئههلی تهقوا- (نته .) ئهوه کهسه ی

مل که چی فهرمانی خوایه ، ئهوه ی

له کار و کرده وه ی پیچه وانه ی

ئاموژگاری دین خوی ددپاریزی .

□ « له سایه ی تو گه لی کهس بون

به عارف ری خودایان گرت »

« دریغا عارفی ریگه ی خوداو و

ئههلی تهقواکه م »

(وه فایح : گم - ۳۸)

ئههلی حال- (نته .) ئهوه کهسه ی

له بهر خواناسی ، جاروباره

ده بو ریته وه و گویا لهو حاله دا لهو

شانه ئاگادارده بی که له باریکی

ئاساییدا نازاندرین ، شیخ ، پیر .

□ « گهر بیینی لیوی ئال و چاوی

کالی مهستی تو »

« مهست و بی پهروایه بیلا

پیری کامل ئههلی حال »

(سه لام - ۷۵)

ئەھلى خېر - (ن.د.) ئەو كەسەي
لەبەر موسولمانەتەن و پياوچاكتى ،
پاش مردنى خوا بېتەخشى و
پاداشتى چاكي بداتەوہ . :: ئيشاللا
ئەھلى خېرہ . **ئەھلى دل** - (ن.د.) تە :
ئەھلى حال .

□ **قوللابى موژەت گرتى**
زۆي كىردمە ئەبرۆت «
يەئنى كە ئەوہ قىبلەنوماي
ئەھلى دلانە «
(وە فايح : گم - ۷۸)
ئەھلى شەم - ئەوہى لەم دىنايە
گوئى نەداتە فەرمانەكانى دىن و لە
بەزەينى خوا بى بەرى بى // ئەھلى
خېر . **ئەھلى عمامە** - (ن.د.) ئەوانەي
مىزەر لەسەر دەبەستىن ، زاناي
دىنى ، مەلا و قازى و ...

□ **ساقى وەرە تىكە سوراحتى**
بدە ساغەر «
» بى مۆيى دەماغى لە صەفى
ئەھلى عمامە «
(ئەدەب : گم - ۹۶)
ئەھلى قەناعەت - (ن.د.) ئەو كەسەي
زازى بى بەوہى دەستى دەكەوئ .
□ **شاھى كە نەبى زادەبوئىرىن**
بە فەقىرى «
» بۆ ئەھلى قەناعەت لە پلاو
خۆشترە داندۆك «
(زەزا - ۲۹)

ئەھلى كەيف - (ن.د.) ئەوہى
ھەمىشە ھەزى لە بەزم و
خواردنەوہ و رابواردنى دىكە بى .
ئەھلى وەفا - (ن.د.) ئەو كەسانەي
چاكەي خەلكيان لەبەرچاوە و لە
بىريان ناچتەوہ .

□ **قىبلەي ئەمەلى ئەھلى وەفا**
تاقى برۆتە «
» ھەر چەندە لە خوينىزىرىن
عاشق نىەتى جۆت «
(ئەدەب : گم - ۲۷)
تېب - ۱) ئەم جۆرە تەركىبە دە
شىئەرى شاعىرانى كلاستىكى كوردىدا
زۆرن . تەنيا ئەوانە باس كراوون كە
بەسەر زمانى خەلكىشەوہ ھەن .
ب) ھەمۆ (ئەھل) ھەكان لە بن لەھجەي
(سەنەين) دا دەبنە (ئال) :: ئالى كەيف
(ئەھلى كەيف) .

ئەھمىيەت - [= عا : اھمىة] ،
(نا.) گرىنگى ، بايەخ . :: ئەو
جۆرە كارانە ئەھمىيەتتىكى ئەوتۆيان
نىە ، جا ئەھمىيەتى چىە با ھەر
قەسەبكەن . **بە ئەھمىيەتەوہ**
سەير كىردن - (كەسى ، كارى ،
شتى) تە : ئەھمىيەت پىدان .
ئەھمىيەت پىدان - [عا . كو .] ،
(مەست . لا .) ۱ - بەھىندگرتن ،
بايەخ پىدان ۲ - (كە .) قەدر و
حورمەت گرتنى كەسى . :: وا ديارە
ئەھمىيەتتىكى زۆريان پىداوہ ، لەوہ
دەچى ئەھمىيەتى پىدەرى . **ئەھمىيەت**
پىنەدان - (مەست . لا .) بە ھىچ
زانىن ، بى قىمەت تەماشاكردن ،
حورمەت نەگرتن . :: ھەر
ئەھمىيەتتىشى پىنەداو نەيھىشت
بچىتە ژۆرەوہ ، ئەم جۆرە قسانە
ئىمرو باويان نەماوہ كەس ئەھمىيەتيان
پىنادا .

ئەھو - [۲ - ئە / ۳ + ھو] ،
(ن.د.) ، (ئم.) بۆ دەربرىنى نازەزاين
لە كاروكردەوہ يا قەسەي بەكىك . ::

ئەھۆ ! دەبرۆ وازمان لى بىنە، ئەھۆ !
كۆزە دەبىزەو . ★ ئەيھۆ .

ئەھۆي - [ئەھۆ + ي (ز)] ،
(ئەم) بۆ بانگ كردن . :: ئەھۆي كابرا
ئەو خەرىكى چى ؟ ، ئەھۆي جوامىر
تا ئىرە وەرە . ★ ئەھاو ، ئەھاي ،
ھۆي/۲ .

ئەھىو - (ئەم) بۆ نىشاندانى
باوۋزەنە كردن ، يان گالتە بە قسەي
يەككىك كردن . :: ئەھىو ! بە خوا بابە
تەزى تىنەگە يىشتۆي ، ئەھىو ! نامە
خوا قسە لەو بەشتەر ھەرنابى .

۱- ئەي - (ئەم) ۱- بۆ بانگ
ھىشتن و لەپىش ئەو ناوۋدا دىت
كە بانگى لىدەكەن .

□ « ئەي بولبولى بىدانە من و ئىوۋ
ھەزارىن »

« ھەر دۆ وەكو يەك مونتەزىرى
فەسلى بەھارىن »

(قانىع : گولالە - ۵۸)
« ... دەلىن ئەي زەب : كەنگى

ئەتۆمان برسج دى ، يان تىنۆ يان دە
بەندىخاناندا و خزمەتەن بە تۆ

نەكرد ؟ » (ئىنجىل : مەتى - ۷۵)
۲- بۆ بانگ كردىكى تىكەل بە

مەترسى ، خەفەت و سەرسوزمان .
:: ئەي مالى وىرانم ، ئەي بابە رو

ئەي لەو درۆيە . ★ ئاي/۳ ، ھەي .
۲- ئەي - (ئەم) ، (سىم) تە :

ئەدى . تىب - ئەم وشەيە ھەر (ئەدى)
يەكەيەو لەبن لەھجەي سەلەيمانىدا

(دەكەي كلۆربوۋ و بۆتە (ئەي) و
ئەوجار بە جارىك سواوۋ و كەوتوۋ .

□ « ... ئەي چۆن ، كەس ھەيە
ئەو نەزانىت كە تۆ سەركردەيى ... »

(بلە : ژان - ۱۲۲) ، « ... دىوۋەخان
چۆل و ھۆل و زۆت و قسۆت ،
ووشترخانە ، ئەي چىە ؟ » (قزلىجى :
پىكەنىن - ۳۸) .

ئەيار - (نا) ، (كەر) پىنجەمىن
مانگى سالى فەزەنگى زۆمىيە ،
دەكەوۋىتە نىوان نىسان و حوزەيران ،
سىويەك روۋە . ★ (كەر) مايىس ،
(كئىر) مېھ .

ئەياغ - [= تو : اياق (قاچ)] ،
(ص) شتى خراپ و گەندە (كالا ،
مىوۋە ...) كە لاي دوكاندار
بمىنىتەوۋە نەفرۆشريت . ۲- (نا) ،
(كئىر) زىرابى ئەدەبخانە .

ئەي زۆ - (ئەم) تە : ئەيەزۆ . ::
ئەي زۆ نەكەي شتى وات كوتىي .

ئەي لۆ - [۱- ئەي/۲ + لۆ
(؟)] ، (ئەم) ۱- بۆ دەربزىنى ھەستى

خۆشەويستى و لاواندەوۋە مىندالى
بچۆك . :: ئەي لۆ روۋلە گىنان چەند

ژىركەلەيە ! ۲- بۆ گالتەپىكردن و
بەزاست نەزانىنى قسەيە . ::

ئەي لۆ ! تۆخوا بزائە گەزەگەزەي
دەزانى . ★ ئەيەلۆ .

ئەيلۆل - [سورىانىچ] ، (نا) ،
(كەر) مانگى نۆيەمى سالى فەزەنگى

زۆمىيە دەكەوۋىتە نىوان (ئاب) و
(تەشرىنى يەكەم) ، سىزۆۋە . ★

(كئىر) سىپتامبر .
ئەيوان - (نا) تە : ھەيوان .

ئەي ھۆ - [۱- ئەي/۲ + ھۆ]
تە : ئەھۆ . :: ئەي ھۆ چى بەسەر

چىوۋەيە تىب - دۆپاتە كەردنەوۋەي
بىزارى زۆرتەر پىشان دەدا .

ئەي ھۆ - [۱- ئەي/۲ + ھۆ] ،

(ئە.) بۆ دەربىزىنى بىباۋەزى و نازازىتى :: ئەيھۆ « كەر لە كۆي كەوتوۋە و كوندە لە كۆي دىزاۋە » . تىب - دۆپاتە كوردنەۋەي نىشانەي بىباۋەزى و نازازىتى تىكەل بە تۆزەيتىيە . :: ئەيھۆ ، ئەيھۆ ! من چى پىدەلىم و ئەو چىم جواب دەداتەۋە .

ئەبەزۆ - [۱ - ئەي/۲ + ۳ - ئە/۲ + زۆ] ، (ئە.) بۆ دەربىزىنى داخ و كەسەرى تىكەل بە سەر سوزمەئەۋە . □ « ... ئەبەزۆ زەشىد ! ئەۋە چىت كىرد ، چۆن ئەۋە فېلەت دۆزىيەۋە ... » (قىزلىجى : پىكەنىن - ۱۰۸) :: ئەبەزۆ بابانت خرابى چۆن لە رۆت ھەلدى قسەي وادەكەي . ★ ئەي زۆ .

ئەبەلو - [۱ - ئەي/۲ + ۳ - ئە/۲ + لو] ، (ئە.) تە : ئەي لو . ئەيى - (ئە.) ، (سىم.) تە : ئەدى . ھى : ۲ - ئەي . ئىبتىدا - [= عا : ابتداء] ، (بى.) لەپىشدا ، لە ھەۋەلەۋە ، پىش ھەمۆ شتىك ، سەرەتا .

□ « ئەۋەل ئىبتىدا بە ئىسمى ئەللا »
« پەس ھەمد و سەنا ئەلھەمدوللىلا »

(عەقىدەي شىخ سەمىيە)
ئىبتىدايى - [= عا : ابتداء] ، (ص.) ھالى شتىك كە لە رىزا پىش ھاۋچەشەكانى خۆي پىت . :: خويندنى ئىبتىدايى ، مەدرەسەي ئىبتىدايى .

ئىبلىس - [عا . لە يۆنانى]
ۋەرگرتوۋە : دىابۇلۇس = درۆزن ،

دۆزمان [، (نا.)] ۱ - شەيتان .
۲ - (مىج.) ، (ا) ئەۋ كەسەي بە فېل ودرۆ و دەلەسە خەلگى ھەلخەلەتتىنى . (ب) پىاۋى زىرەك و زۆر زان كە زىرەكى خۆي زياتر بۆ خراپە دەكاركا .

ئىتاعەت كىردن - [عا : اطاعة + كو : كىردن] ، (مىستە. لا.) بە قسە كىردن ، بەگۆي كىردن ، مل كەچ بۆن بۆ فەرمان . :: عەۋلاد دەبى ئىتاعەتى دايك و بابيان بىكەن ، ھىندە چەۋتە ئىتاعەتى خواش ناك .

ئىتتىحاد كىردن - [عا : اتحاد + كو : كىردن] ، (مىستە. لا.)
۱ - يەككىرتىن ، بۆنەيەك ، پىكەنىنانى يەككىتى . ۲ - خۆ كىردنەيەكى چەند كەس يا چەند ھەيئەتى كۆمەلەيەتى و دەۋلەتان .

ئىتتىفاق - [= عا : اتفاق] ، (نا.) ، (كئىر .) ۱ - زىكەۋت ،
صدفە . ۲ - زۆدداۋ ، ھادىسە :: ئىتتىفاقيكى سەيرە .

ئىتتىفاق كىردن - [عا . كو .] . (مىستە. لا.) ۱ - قسە كىردنەيەكى دۆ يا چەند كەس لە مەسەلەيەكدا . ۲ - زىككەۋتنى دۆ يا چەند كەس يا ھەيئەتى كۆمەلەيەتى و دەۋلەت بۆ مەبەستىك .

ئىتتىھام كىردن - [عا . اتھام + كو : كىردن] ، (مىستە. مە.) تاۋان ۋە پال كەسىك دان .

ئىتقات - [مىجر . عا : اعتقاد] ، (مىك.) تە : ئىعتىقاد :: جا كەنگى ھەمە شەل ئىتقاتى بە سويند و تەلاقى ھەبۋە ؟ رۆزى بىست جار

دەنۆسىرى كە ملكەكەى بۆ ماوۋى
چەندىسال يا چەند وەرز بەدەست
ئىجارە دارەوۋە دەبى و چەند و چۆن
پارە و حاصلات دەدا بە خاۋەنى
ملك . ★ ئىجارەنامچە .

ئىجارە - [= عا : اجازة] ،
(نمصة) ۱- ماوۋى كەردنى كاريك بە
كەسيك دان ، بە رەوازانىنى كاريك
بۆ كەسيك . :: ئىجارەى ھەبە
دانىشى ، ئىجارەى ئارەق فروشتىن
ھەر بۆ مەسىحىيەكانە ، ئىجارەمان
بەدە با بۆۋىن ، قوربان ئىجارە بفرمۆ
سبەينى بىنەوۋە . ۲- رىگەى
كارنە كەردن و نەچۈنە سەر ئىش بۆ
ماوۋىيەك، كە دەدرى بە كاربەدەست و
كرىكار و سەربازان و ... ★
مەرەخەسى ، مەرەخەستى . ::
شىركو حەوت روژى ئىجارە ھەبە ،
چەند روژى ئىجارە ۋەربگرە و
ئىشەكانت تەواۋكە . **ئىجارەى**
مارگرتن - (نە .) كاريكە شىخىكى
تەرىقەتى قادرى دەگەل دەرويش يا
ھەر كەسيكى تر دەيكا - دەدەمى
دەتقى ، يا پەنجەى دەدەمى خۆى
دەنى و پاشان دەىخاتە دەمى
دەرويشەكەوۋە ... - و ئەمە بۆى
دەبىتە ئىجارە ، پاشان دەرويش يا
ئەو كەسە بەبى ترس ماران دەگرى و
پىتەوۋە نادەن . **ئىجارەى مەلایەتى** -
(نە .) كاغەزىكە مەلایەك دەيدا بەو
مەلایەى كە قوتابى خۆى بوۋە و
دەرسى پى گوتوۋە ، شاىەدى بۆ دەدا
كە خويندنى تەواۋكردوۋە و بۆتە مەلا
(لى بۆتەوۋە) .

ئىجبار - [= عا : اجبار] ،

سى تەلاقەى فزى دا كەمە .

ئىتمىنان دان - [عا : اطمئنان
+ كو : دان] ، (مصتة . مة .) ۱-
خاترجەم كەردنى كەسيك يا
كۆمەلىك ، دلنىسا كەردنىان .
۲- ئەمىن كەردنەوۋەى كەسيك لە
مەترسى .

ئىتمىنان كەردن - [عا . كو .] ،
(مصتة . لا .) باۋەز كەردن بە كەسى ،
دلنىسابۆن ، خاترجەم بۆن . ★
ئىتمىنان ھەبۆن .

ئىتمىنان ھەبۆن - [عا . كو .] ،
(مصتة . لا .) تە : ئىتمىنان كەردن .
ئىجارە - [= عا : اجارة] ،
ايجار [، (نا .) ، (كثير .)] ۱- كارى
رۆبەزۆ كەردنەوۋە يا رۆبەزۆ بۆنەوۋە
دەگەل كەلك ۋەرگرتن لە ملك (خانۆ ،
باغ ، دى . . .) ۲- ھەقىكى ئىجارەدار
دەيدا بە خاۋەن ملك .

ئىجارەدار - [عا . كو .] ، (نە .) ،
(كثير .) كەسيكە كە ملكىك بۆ
ماوۋىيەك لە خاۋەنى بە كرى دەگرى .
ئىجارە كەردن - [عا . كو .] (مصتة .
مە .) كارى بە كرى گرتنى ملكىك لە
خاۋەنى بۆ ماوۋىيەك ، بەرامبەر
مىقدارىك پارە (حاصلاتىش ئەگەر
باغ ، بىستان و ... بى) ★ بە
ئىجارەگرتن .

ئىجارەنامچە - [ئىجارە + نامە
+ چە] ، [عا . كو .] ، (كثير .)
تە : ئىجارەنامە .

ئىجارەنامە - [ئىجارە + نامە] ،
[عا . كو .] ، (نە .) ، (كثير .)
سەنەدىكە لە نىۋان خاۋەن ملك و
ئىجارەدارا ئالۋگوز دەگرى و تىيدا

(نمصد.) ناچارى ، زورى ، تۆبى .

ئىجبار كردن - [عا. كو.] ،

(مصت. مت.) ناچار كردن ، به تۆبى كارىك به مكه سىك كردن .

ئىجبارى - [عا. كو.] ، ۱ - (صد.)

كارى به زور ، كارىكى كه سىك له ژىر پالە پەستوى به كىكى تر دهىكا . ۲ - (نت.) ، (كئىر.) خزمەتى سەربازى كه به پىنى قانۇن دەبى هەمو كەس بۆلالتى خوى ئەنجامى بدا □ «...» قەت بوە ئىجبارى له كوردى بگرى .

ئىجلاس - [= عا : اجلاس] ،

(نا.) ، (كئىر.) كۆبۆنەوهى هەيئەتتىكى رەسمى يا كۆمەلەيەتى و ... بۆ وتووئىژ دەربارەى كارىك يا چارەسەر كردنى گىروگرفتى . :: ئىجلاسى كۆمىتەى ناوەندى ، ئىجلاسى سالانەى كۆمەلى نەتەوه به كگرتوہ كان .

ئىجماع - [= عا : اجماع] ،

(نمصد.) ۱ - كۆبۆنەوه و رىك كەوتنى چەند كەسى لەسەر كارىك . ۲ - هاوژابۆنى كۆمەلى خەلك لەسەر مەسەلەيەك :: ئىجماعى مەلاكان لەسەر ئەوہيە كه سەيد زەكاتيان پىنناشى ، ئىجماعى نەتەوه به كگرتوہ كان لەسەر ئەوہيە كه ئىسرائىل دەبى خاكى عەرەبان چۆلكا ، به ئىجماع زەئياندا .

ئىجماع لىكردن - [عا. كو.] ،

(مصت. مت.) ، (كئىر.) گەلە كۆمەكى كردن له كەسى يا جەماعەتى . :: خەلكى مەهاباد ئىجماعيان لە مەنگوزان كرد و لە شارەكه وەدەريان نان .

ئىحتىزام - [= عا : احترام] ،

(نا.) رىز ، قەدر ، حۆرمەت .

ئىحتىزامى خۆزاگرتن - [عا.] .

كو.] ، (مصت. لا.) ۱ - رەفتار كردنى كەسى به جۆرى كه خەلك قەدرى بزانن و حۆرمەتى بگرن ۲ - (كذ.) بى ئەدەب نەبۆن . :: با ئىحتىزامى خوى راگرتبا و هيندەى قسەى زيادى نەكردبا تا واى به سەرنەهاتبا .

ئىحتىزام گرتن - [عا. كو.] ،

(مصت. مت.) قەدرگرتن ، رىزلىتنان حۆرمەت گرتن ، قەدرزانىن ، به گەرەزانىنى كەسىك و به ئەدەبهوه دەگەلى رەفتار كردن .

ئىحتىلام بۆن - [عا. كو.] ،

(مصت. لا.) شەيتانى بۆن ، لە خوا ئاوهاتنەوه .

ئىحتىمال - [= عا : احتمال] ،

(نمصد.) رى تىچۆن :: ئىحتىمالى هەيە ئەو سال زستانى سارد بى ، ئىحتىمالە هەر ئاگاشى لى نەبى ، به هەمو ئەو ئىحتىمالانەشەوه هيشتا كردنى باشتەرە له نەكردنى .

ئىحتىمال دان - [عا. كو.] ،

(مصت. لا.) بۆ جى به جى بۆن (يا نەبۆن) ، رۆدان (يا نەدان) ي مەسەلەيەك ، كارىك و ... له نىوان گومان و يەقىن دا بۆن . :: لەم بابەتەوه هىچ ئىحتىمالىك مەدە ، ئىحتىمال نادەم له توانايان دا بى .

ئىحتىيات - [= عا : احتياط] ،

(نمصد.) ۱ - دۆرئەندىشى له كاراندا ، حىساب بۆ پاشە رۆژ كردن . ۲ - به وورىايى و پارىز كارىك كردن .

ئىحتىياتكار - [عا. كو.] ،

وہختى ھەجدا يەككىيان لە ناوقەدى
خۆيان گرى دەدەن و لە ناوك
بەرەژىريانى پى دادەپۆشن ، ئەوى
دەكەش بەشانيان دا دەدەن .

ئىحرام بەستن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) دەبەرکردنى ئەو
جلكانەى شەرىعەتى ئىسلام بۆ ھەج
دايناوہ . تىب - پاش دەبەرکردنيان ،
ھەندى كار ھەيە (سەرتاشتىن ،
نيتۆك كەردن ، ...) لە حاجيان
ھەرام دەبى و نابى بىكەن .

ئىحساسات - [عا =]
احساس [، (نا .) ، (كئير .)
رەدفيلى ئىنسان بەرامبەر قسە ،
كارەسات و زۆداوہ كان . ★ (كەر .)
عاتيفە .

ئىحساساتى - [عا . كو .] ،
(ص .) ، (كئير .) ئەو كەسەى
كارەسات و زۆداوہ كان زۆ كارى
تيدەكەن و ھەل دەچى ، ئەوہى زياتر
بە دەنگى ھەستەوہ دەچى تا عەقل .
★ (كەر .) عاتيفى .

ئىحساس كەردن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) ھەست كەردن بەو
كارەساتانە كە لە لاوہ زۆدەدەن و لە
دەرونى ئىنسانا دەنگ دەدەنەوہ و
كارى تى دەكەن :: قاچى سزبەوہ
ئىحساسى گەرما و سەرما ناك ،
كە لەسەر پشست زادەكشى
ئىحساسى ژان دەكا . ★
ھەست پىكەردن .

ئىحسان - [عا : احسان] ،
(نمص .) ۱ - چاكە . ۲ - خىر و
خىراتى كە لە زىكاي خودادا
دەكرى . :: خالە لە زاي خوادا

(صت .) ۱ - دۆرئەندىش ، ئەو
كەسەى بە پارىز كاران دەكا ، ئەوہى
بىر لە پاشەزۆزى كاران دەكاتەوہ .
۲ - (مج .) ترسەنۆك (چونكو زياد
لە پىوتىست لىكى دەداتەوہ و لە
ترسى دوازۆز و ئەنجامى كارەكە ،
دەستى ناچىتى و لەبەرى زاناپەزى .)
ئىحتىيات كەردن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) ۱ - دۆرتىفكرتىن ، بە
وورىاچى و پارىزەوہ كار كەردن . ۲ -
خۆپاراستن لە ھەلەشەيى ،
تالۆكەنە كەردن . ۳ - كارقايمى
پاشەزۆز كەردن .

ئىحتىياتى - [عا : احتياطى] ،
(نا .) ، (كەر .) ھەر شىتىكى بۆ
دوازۆز و زۆزى تەنگانە و مەبادا
ھەلگىرابى . :: وەكو دەلىن
ئىحتىياتى نەوتى دنيا خەرىكە تەواو
دەبى .

ئىحتىياج - [عا : احتياج] ،
(نا .) پىداوېستى ، پىوېستى
شتىك . :: ئەگەر ئىحتىياجى
پى نەماوہ كىبەكەم بۆ بىئەرەوہ ،
ئىحتىياجى بە خۆماندۆكەردن نىە .
★ ئاتاجى ، ئەوہجە . ئىحتىياجى .
ئىحتىياج بۆن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) ۱ - ھەست كەردن بە
كەمايەسى بۆ شتىك . ۲ - (كذ .)
فەقىر بۆن ، نەدار بۆن ★
موحتاج بۆن .

ئىحتىياجى - [عا . كو .] ،
(نا .) تە : ئىحتىياج .

ئىحرام - [عا : احرام] ،
(نا .) ، (مج .) دۆ پارچە قوماشى
سپى نەدرواوہ ، موسولمانان لە

شتىكمان بده يە ئىحسانە . ۳ - (كەر .
كتو .) ناوہ بۆ نىزىنە .

ئىحسان كردن - [عا . كو . | ،
(مصت . مت .) ۱ - چاكە كردن . ۲ -
يارمەتۈ دانی فەقىر و نەدار و
سوالكەران بە پارە و ... :: ھەقى
خۆمانە كەچى دەلەى ئىحسانمان
پىدەكەن .

ئىحيا كردنەوہ - [عا : احياء +
كو : كردنەوہ] ، (مصت . مت .) ۱ -
زىندۇ كردنەوہى مەعنەوئى .

□ « مەلا سەعتىدە واسەلە ئەكا »
« رۆحى (بلال) مان بۆ ئىحيا ئەكا »
(پىرەمىرد - ۲۶۶)

۲ - (كئىر .) زەونەق دان بە جىگە
يا شتىك . □ « مالت ئاوەدان بى
باغەوان بۆ ئالۆبالتوت بازارت
ئىحيا كردهوہ » ★ بۆژاندنەوہ ،
ژياندنەوہ .

ئىحيانە - [محر ، عا : احيانا] ،
(بى .) ئەگەر :: ئىحيانە چۆى و لەوئى
نەبۇ دانىشە تا دىتەوہ . **ئىحيانەن** -
(عا .) ، (بى .) ھەندى جار ،
جاروبارە ، جارجار . :: ئىحيانەن پىاو
وا لى دەكا سەرى لى بشىوئى .

ئىخبارى كردن - [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) ، (كەر .) ئاگادار كىردنى
مىرى لى كارتىك يا دەر بارەى شتىك .
:: ئىخبارىيان كىردوہ كە مالى شىخ
لەتيف پزە لەوانەى لە كۆمەلە
زايان كىردوہ . ★ (كئىر .)
زاپورت دان ، گوزارىش دان .

ئىخبارى لى كردن - [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) ، (كەر .) ئاگادار كىردنى
مىرى دەر بارەى كەسى يا كەسانى

يا ھەلسان و دانىشتىيان . □ « بە
مىرزا قادر بلىن ئىخبارىيان لى كىردوہ
خىرا بگەزىتەوہ سىتەك . » تىب -
ئەم ووشەيە و ئەوئى پىشەوہشى
تەنيا بۆ مەبەستى خراپە بە كاردىن .
ئىخبارىيە - [عا : اخبارية] ،

(نا .) ، (كەر .) نامە يا ھەر جۆرە
نۆسراوئىكى بۆ ئاگادار كىردنى مىرى لى
كار و چالاكى و ھەستان و دانىشتىنى
كەسى يا كەسانى بىنۆسرى . ★
(كئىر .) زاپورت ، گوزارىش .

ئىختىلاف - [عا : اختلاف] ،
(نا .) ، (كئىر .) ۱ - يەكزەنەبۆنى دۆ
يا چەند كەس يا ھەيئەت دەگەل
يە كىرى . ۲ - جىاوازى چەندى و
چۆنى دۆ يا چەند شت دەگەل
يە كىر . :: ئەم ئىختىلافەى مەنگوز و
مامەشان ھەر نابزىتەوہ ، ئەمە لە
كۆئى و خەنجەرى مام پىرۆتى لە كۆئى
ھىندەى ئەرز و ئاسمان ئىختىلافىيان
ھەيە . تىب - جەمەى ئەم ووشەيە
(ئىختىلافات) ە :: ئەو ھەمۆ
ئىختىلافاتەى ناو دەولەتان ھەروا
بە ھاسانى لى بەلانا كرى .

۱ - ئىختىيار - [عا : اختيار] ،
(نا .) ۱ - دەستەلات ، توانست و
دەست بەرەللايى بۆ كىردن و نە كىردنى
كاران . :: پاشام ئىختىيارتان ھەيە
دەتوانىن بىشمان كۆژن . ۲ -
سەرپشك بۆن . :: ئىختىيارى خۆتە
چۆنت پى خۆشە وا بكە . بە
ئىختىيارى خۆت كامەت بە باش زانى
ئىمەش زازىن . تىب - لە كوردستانى
ئىران ، ئەم ووشەيە ئەگەر بە
زاوئىزىكى مەيلە وگالتە و بارەوسەر

سۆز مانەۋە بگوتىرى ، مەبەستەكە
پېچەۋانە دەكا و بۆ ئەو كەسەي
قەسەي دەگەل دەكرى بى دەستەلاتى
دەگەيىنى . **ئىختىيارات** - (جە .)
ھەمۆ ئەو دەستەلاتەي لە لايەن
دەولەت يا ھەيئەت و كەسانى
دەستەلاتدارەو بۆ جى بەجى كردنى
فەرمانەكان دەدرى بە ھەندى
كاربەدەستان . :: فەرماندارەكان
ئىختىياراتى تەواۋيان ھەيە .

۲- **ئىختىيار** - (نا .) ، (كەر .)
۱- پىر ، بە ساللاچۆ . ۲ -
زىش سېچ ، كەيخودا □ « ھەر لە
گەورەيان ھەتا مىندالان ، ھەر لە
مىندالان ھەتا ئىختىياران » (تحفە :
ج ۲ - ۲۶۲) :: ئىختىيار و موختارى
دەيەكە شاھەتچى بۆ دەدەن . تىب -
۱۱ ديارە ئەم ووشەيە لە تەشكىلاتى
عوسمانى كەوتۆتەو ۱۱ زەنگە لە پىشدا
ھەر بەو كەسانە گوترايى كە بۆ
پىۋەندى دەگەل كاربەدەستان و
زاپەزاندنى ئىش و كارى خەلك
دەست نىشان دەكران ، جا چونكە
ئەوانە زۆريان بە ساللاچۆ بۆن بۆيە
ماناي (پىر و زىش سېچ) شى
لى كەوتۆتەو .

ئىختىياردار - [۱ - ئىختىيار /
+ دار (پە .)] ، [عا . كو .] ، (صە .)
ئەو كەسەي دەستەلاتى ھەبى ،
ئەو ھەقى كردن و نە كردنى
كارىكى ھەبى . :: خوتان
ئىختىياردارى ئىمە و ئەوانىشن .
باوك ئىختىياردارى كچى خۆيەتچى .
□ « ياي خەزال ، عەمرم ، كى لەسەر
وولاتى سۆرچى و زراران دەكەيە

سۆرباش و ئىختىياردارە » (تحفە :
ج ۱ - ۳۵۰) .

ئىختىيار كردن - [۱ - ئىختىيار
/ ۲ + كردن] ، [عا . كو .] ، (مەست .
مە .) ھەلبىزاردن و پەسەند كردنى
شتىك يا كارىك ... :: خوتان ئەم
ژيانەتان ئىختىيار كەردە گەيى لە
كەس مەكەن . بە من بايە زەردەكەتان
ئىختىيار كەردىا لەم شىنە چاتر بۆ .

ئىخراچ كردن - [عا : اخراج +
كو : كردن] ، (مەست . مە .) ۱ -
دەركردن ، وەدەرنان . ۲ - (كئىر .) ،
۱) دەركردنى كار بە دەستى دەولەت ،
كرىكار و ... لە ئىش . ب) وەدەرنانى
شاگرد لە مەدرەسە . ج)
بەرەللا كردنى سەربازى ئىجبارى
پاش تەواو كردنى ماۋەي قانونى .
(عا .) تسريح :: دۆ مانگىش لە دۆ
سالەكە تىپەزىۋە كەچى ھەر
ئىخراچيان ناكەن . ۳ - (كەر .)
دەرهىنانى كالا لە كۆمرگ .

ئىخفال بۆن - [عا : اغفال +
كو : بۆن] ، (مەست . لا .) فرىوخواردن ،
ھەلفرىۋان . ★ (بک .) ھاتنەخاپىن .
ئىخفال كردن - [عا . كو .] ،
(مەست . مە .) فرىۋودان ،
ھەلفرىۋاندن ★ (بک .) خاپاندن .

ئىخلاص - [= عا : اخلاص] ،
(نا .) ۱ - دلپاكى و دلسۆزى لە
دۆستايەتدا ۲ - زاسىتى و
جگەرسۆزى لە كار و كەردەویدا . ::
ئىخلاسمان ھەيە بۆتان . ئەم كابرايە
ھەر ئىشكى پىي بسپىرن بەوپەزى
ئىخلاسەو دەيكا .

ئىدارە - [= عا : ادارة] ، (نا .) ،

(كۆپ) بەشىك لە بەشەكانى ھەر
وہزارەتى كە دەستەلاتى
جى بەجى كۆردى كارانى ھەيە . ::
ئىدارەى شارەوانى ، ئىدارەى
گومرگ . ★ (كەر) داپرە .

ئىدارە كۆردى - [عا . كو .] ، ۱ -
(مصت . مت .) ھەلسۆزاندنى كار و
بار . بەزىوہ بردنى ئىش و كارى
شوينىك . :: كەسى ئىدارەى مالى
خوى پىنە كرى ، ئىدارەى وولاتىكى
چۆن پىدە كرى . ۲ - (مصت . لا .)
ھەل كۆردى ، بەزىوہ چۆن . :: قوربان
جەنابى قازى بەم جۆرە ئىدارە ناكەم
بفەرما با تەلاقمدا . دەلەى بەرازە
نازانم بەم سەرمايە چۆن بى سۆبە
ئىدارە دەكا . ھىند فەقىرە بە نانى
ووشكىش ئىدارە دەكا .
ئىدارە دەگەل كۆردى - [عا . كو .]
(مصت . مت .) بەزىوہ چۆن دەگەل
كەسى ، ھەل كۆردى و سازان دەگەل
خەلك . :: ھىندە دز و بى حەيايە
كەس ئىدارەى دەگەل ناكە .

ئىدارى - [عا .] ، (ص .) ۱ -
ھەر شتىكى پىوہندى بە ئىدارەوہ
ھەبى . :: كاروبارى ئىدارى .
ئەمرى ئىدارى . ۲ - ۱) ئەو كەسەى
لە ھەلسۆزاندنى كارى ئىدارە
شارەزا بى . :: قەت متصرفى وا
ئىدارى نەھاتۆتە كەركۆك . ب)
كەستىكى لە ھەلسۆزاندنى كارى
ئىدارەدا ووشك و زۆتىنى بى .

ئىدىعا - [عا : ادعاء] ،
(نا .) ۱ - داوا :: ئىدىعاى گەورەبى .
ئىدىعاى مەزنايەتى مەنگوزان
كىشە و ھەرايەكى دروست كۆرد

نەبىتەوہ . ۲ - بە نابەجى خۆ بە
شتىك زانين . فېشال .

ئىدىعا كۆردى - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) ۱ - داوا كۆردى . ۲ -
وتىستن يا وتىستەوہى شتىك لە
كەستىك . ۳ - بەنۆسەن يا بە قسە ،
لە دادگا داواى شتى (قەرز ،
نەفەقە ، خوين . . .) لە كەسى كۆردى .
:: بچۆ لاي قازى ئىدىعاى نەفەقەى
خۆت و مندالەكەت بکە .

ئىدراك - [عا : ادراك] ،
(نص .) تى گەشتىن ، حالى بۆن ،
□ « پەى چىش ھەركەسى دەرونش
پاكەن »

« نەجىبەن بى عەيب ، صاحىب
ئىدراكەن »

(خانا - ۱۷۰)

ئىرادە - [عا : ارادة] ، (نا .)
وتىست ، خواست ، مەيل . ::
ئىرادەى خوايە چى دەگەل ناكرى .

ئىرادەت - [عا .] (نا .) ، (كۆپ)
دلسۆزى و ئىخلاص لە دوستايەتتە ،
دوستايەتى زاست تىكەل بە
پچۆكايەتى . :: ئىرادەتمان ھەيە ،
عەرزى ئىرادەتى تەقدىم بکەن .

ئىرادەتمەند - [عا . كو .] ،
(ص .) ، (كۆپ) ئەو كەسەى زۆر
دلسۆز بى بەرامبەر دوست و
ئاشناى خوى . :: قوربان پياوى وا
ئىرادەتمەندم كەم دىوہ .

ئىرادە كۆردى [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) ۱ - بىزار ھاتنەسەر
كران و نەكرانى كارى يا بۆن ونەبۆنى
شتى ، وتىستن تىكەل بە دەستەلاتى
جى بەجى كۆردى . ۲ - لى بىزان ،

شۆرشە و بۆ زاگرتن یا گیزانەوہی
 ریزیمیکی کون تیدە کوشی ★ (کەر.)
 ریعجی ، (کئیز.) موزتەجیع . کونە
 پەرست . ب) ئەو بیتروباوەرانە
 ریزگای پیشکەوتنی کۆمەلایەتی و
 ریزیمی نوێ دەبەستن . ★
 کونەپەرستانە .

ئیزافە - [= عا : اضافە] ،
 (نا.) حالەتیکە ریزمانییە لە نیوان
 (۲) ووشەدا کە بە ھۆی ئامرازی
 ئیزافەوہ پیکەوہ دەلکین (مضاف
 ومضاف الیہ) ئەوجار مەعنايان تەواو
 دەبێ . :: کوزی کئی ، خانوی
 شیرزاد ، گوارە ی ئافتاو . تیب -
 ئامرازی ئیزافە لە کوردیدا (ئی) و
 (ئە) کە بەدوای ووشە یە کەمەوہ
 دەلکین و (ھەمزە) کە یان دەسوێ و
 دەنگی دەرنایەتی .

ئیزافەکردن - [عا . کو .] ،
 (مست. مت.) لێ زیادکردن ، خستە
 سەر ، زیادکردنی شتیکی لە
 شتیکی تر . :: پارە ی ئەم کراسەش
 ئیزافە ی حیسابی کون بکە . لە صەتا
 دۆ قازانجی ئیزافە بکە بەسە ،
 ئیزافە ی سەر ئەوانی تریکە .

ئیزرائیل - [محر . عبری] ،
 (نا.) ۱- ئەو فرشتە یە گیانی
 ئادەمیزاد دەکیشی . ۲- (مجد.) ،
 ۱) پیاوی بە سام ، ئەو کەسە ی یەکیکی
 یا زیاتر لێی بترسن . ب) ئەو کەسە ی
 لەبەر دلی کەسی یا کەسانی
 ناخۆشەوێست و دزیو بی . :: وەک
 ئیزرائیل ببنم وایە ، ھەر دەلە ی
 ئیزرائیلە . تیب - ئەوێ زاست بی
 ئەو خوێندەوارانە ی دەنگی (ع) یان

بزیاردان ، مەیل ھاتنە سەر .
ئیرس - [= عا : ارث] ، (نا.)
 ۱- مال و دارایەت و ھەمو شتی
 ماددی کە لە پاش مردۆ بۆ کەس و
 کاری بەجێ دەمیانی . ★ میرات .
 ۲- زی و شوین ، زەووشت و خو
 یا ھەر شتیکی تری مەعنەوی کە
 پشتاوپشت لە پیشوونیانەوہ بۆ
 بنەمال و خیزانی ، ھۆز و عەشیرەتی
 یا نەتەوہ ییک دەمیانییەوہ . ★
 کە لە پۆر .

ئیرتیجاع - [عا .] ، (نا.) ،
 (کئیز.) ۱- بۆ دواوہ گەزانەوہ ی
 شتیکی ، وەکو پیشو لیھاتنەوہ ی .
 تیب - لە فیزی و کیمیادا باسی
 ھەندی ئامراز و ماددە ھە یە کە ئەگەر
 لەبەر یەکیان بکیشنەوہ (سپرتینگ ،
 لاستیک ...) یا ریکیان بگوشتن
 (ئیسفەنج ...) ھەرکە دەستیان
 لێ بەردرا دەگەزینەوہ دۆخی
 پیشوویان . جا ئەم وەکو
 خۆلیھاتنەوہ یە پێی دەلین ئیرتیجاع .
 ۲- (مجد.) ، (تە .) بەر بەرەکانی
 شۆرش ی کۆمەلایەتی و پیشکەوتنی
 کۆمەل و ھەول و تەقەلا بۆ ئەوہ ی
 ریزیمی سیاسی و سیستمی ئابوری
 کون لە جێی خویان بمینن . ★
 (کەر.) رجعیەت ، کونەپەرستی .

ئیرتیجاعی - [عا . کو .] ، (ص.)
 ۱- حالی ئەو شتە ماددیانیە ی ئەگەر
 زابکیشریین یا ریک بگوشرین ، بە
 لاچونی ئەو ھیزە ی وای لیکردۆن ،
 وەکو خویان لێ بیتەوہ . :: لاستیک
 ماددە ییکی ئیرتیجاعییە . ۲- (مجد.) ،
 ۱) ئەو کەسە ی دزی پیشکەوتن و

له زمانى كوردیدا به دل نیه ، ئەم
ووشەیان بەم دەردە بردووە دەنا
خەلکی لادی هەر (عیززائیل) دەلین
★ عیززائیل . مەلکەمۆت (ملک
الموت) .

ئیززاب - [= عا : اضراب] ،
(نمص .) ، (کمر) ۱- رۆ وەرگێزان
۲- (مج .) دەست له کار هەلگرتن و
کۆبۆنەوێ کۆمەلێ خەلک بنۆ
دەستخستنی هەندێ داوا ، یا وەدێ
هێنانی هیندی ئامانج (ئازادی) ، کەم
کردنەوێ سەعاتی ئیشی کرێکاران ،
زیادکردنی رۆژانە و) یا
دەربرێنی نازەزای بەرامبەر بە
شتیک ، کاریک یا رۆداوی . ★
مانگرتن . (کئیر .) ئیعتیساب .

ئیزن - [= عا : اذن] ، (نا .) ئیجازە ،
دەستور . :: له ئیمەوێ ئیزن بە ،
تۆ ئیزنت بە دەستی خۆتە ، بە بێ
ئیزن بۆ هێچ کۆی نەچێ □ « . . .
مەرکەبی سەگلاوی له ئیختەخانە
دینا دەری بە ئیزنی خولا و
پێفەمبەری لی دەبۆسوارە » (تحفه :
ج ۲ - ۱۹۶) .

ئیزن خواستن - [عا . کو .] ،
(مصت . لا .) ۱- داوای ئیجازەکردن
بۆ کردنی کاریک :: ئیزنمان له
مامۆستا خواست و هاتینەوێ ،
دەبواوە ئیزن بخوازی ئەک سەربەخۆ
لێدە بۆی . ۲- داوای ئیجازە
رۆیشتن له خانەخوێکردن ،
خواحافیزیکردنی مێوان له
خانەخوێ . :: سێ رۆژ مێوانیان
بۆین هەر ئیزنمان دەخواست ئیزنیان
نەدەداین .

ئیزندان - [عا . کو .] ، (مصت .
مت .) ۱- ئیجازەدان ، رێگادان بە
کەسێ بۆ کردنی کاریک . :: باغەوانەکە
خۆی ئیزنی داین ئەم تووێ بتهکیتین .
هەرچەندی بەهانی هینایەوێ
مامۆستا هەر ئیزنی نەدا . ۲-
بەرەللاکردنی قوتابی و کرێکار . . .
له قوتابخانە و لەسەر ئیش پاش
تەواوبۆنی خوێندن و کاری رۆژانە .
۳- دەرکردنی کرێکار و کاربەدەست
لەسەر کار . □ « قادر ! بزانه و
تاوژەند ، چەند رۆژی ئیش کردووە
پارەکە بەدیه و ئیزنی دە » . ۴-
رازێبۆنی خانەخوێ بە رۆیشتنی
مێوان . :: ئەوێ بۆ هیندە پەلەتانه ؟
بەکەدۆرۆژی دیکەش لێرە بن ئەو
وەختی ئیزنتان دەدەین و
خواحافیزتان بێ .

ئیزهارکردن - [عا : اظهار +
کو : کردن] ، (مصت . مت .) ۱-
ناشکرکردن ، خستنه‌رۆ ،
وەرۆخستن . ۲- گوتن ، بەیانکردن .
ئیزهارنامە - [عا . کو .] ، (ن .) ،
(کئیر .) کاغەزیکە بازرگان و کاسب
چلۆنایەتی کار و کاسبی ، قازانج و
زیانی خۆیانێ تیدا دەنۆسن و دەیدەن
بە ئیدارەیی مالیات بەردەرنامەت
(ضریبة الدخل) ، یا دەربارەیی ئەو
کالایانەیی له دەرەوێ بۆیان هاتووە
دەیدەن بە گۆمرگ .

ئیسپاتبۆن - [عا : اثبات +
کو : بۆن] ، [عا . کو .] ، (مصت .
لا .) رۆن‌بۆنەوێ ئیددیعیایەک بە
دەلیل و بەلگە . :: بۆمان ئیسپات
بۆ کە قەرزدارە .

ئىستىعدادى ھەيە تابه يانچ دانىشى،
ئىستىعدادم نىھ ھەر قسە شيان
دەگەل بکەم .

ئىستىعفادان - [عا : استعفاء
+ کو : دان] ، (مصت. لا .) ، (كثير .)
تم : ئىستىقالە کردن .

ئىستىعمار - [عا : استعمار
= ئاوەدان کردنهوه] (نا .) سياسەتى
داگىرکەرانهى دەولەتە سەرمايە
دارەکانە بۆ تالان کردنى دارايەت و
سامانى وولاتانى دىکە و کەلک
وەرگرتن لە باری ئابورى و
ئىستراتىژى ئەوان وولاتانە . ئەم
سياسەتە لە دەورانى ئىمپىريالىزما
دەگاتە دواپلەى خۆى . (کورتهى
قامۆسى سياسى ، موسکۆ ، ل -
۱۰۹) . دەستەلاتى وولاتىكى زۆردارە
بە سەريەكى بى زۆردا ، بۆ کەلک
وەرگرتن لە سەرچاوە خۆ
زسکاوەکان و دارايەت و ھىزى
ئىنسانى خەلکەكەى ، بە بەھانەى
نابەجىي ئاوەدان کردنهوهى وولات و
پىشخستنى نەتەوہەكەى (معین :
فەرھەنگ ، ج ۱ ، ل - ۲۵۳) . رى و
شوينىكى ئىمپىريالىستىيە كە بۆ
خۆشى ژيانى نەتەوہ ئىستىعمار
چىيەکان نەبى ھىچ گوى نادانە
ئاوەدان کردنهوه (لازۆس : ۱۹۶۱ ،
ل - ۲۲۷) . تىب - ۱) ئەم ووشەيە
كە دەق بە مەعنای (كۆلۆنيالىزم) ی
فەرەنگىيە تا ئەم سالانەى دوايش
بۆ (كۆلۆنيالىزم) و (ئىمپىريالىزم)
ھەردوکیان بەکار دەھێنرا ، بەلام
ئىستا فەرقيان دەکریت . ب)
تەخىدى وورد و عىلمى ئىستىعمار

ئىسپات کردن - [عا . کو .] ،
(مصت. مت .) دەرختنى راستى
ئىددىيەك . :: دەفەرمۆ بزانتى
چۆنمان بۆ ئىسپات دەكەى .

ئىستراحت - [عا :
استراحة] ، (نا .) تم : ئىستراحت .
ئىستىخارە کردن - [عا :
استخارة + کو : کردن] ، (عا . کو .) ،
(مصت. مت .) فال گرتنەوہ بە قورئان
يا تەسبیح يا ھەر شتىكى تر بۆ
ئەوہى بزانتى کردنى کارىك باشە يان
نا .

ئىستىخبارات - [عا .] ،
(کەر .) ، (مصت. مت .) خەبەر
وەرگرتن ، گەزان بە شوین دەنگ و
باساندا ۲ - (نا .) دایرەيىكە بو
کۆکردنەوہى دەنگ و باس و پاراستنى
سوپای ھەر دەولەتيك . ★ (كثير .)
زۆكنى دۆ . ۳ - (مج .) ئەو كەسەى
لەم دایرەيەدا ئىش دەکا .

ئىستىخدام کردن - [عا :
استخدام + کو : کردن] ، (مصت.
مت .) زاگرتنى كەسى بۆ کردنى كارى،
زاگرتنى يەكى و کردنى بە
كاربەدەستى دەولەت .

ئىستىشھاد نامچە - [عا :
استشهاد + کو . فر : نامچه] ،
(نت .) ، (كثير .) تم : ئىستىشھادنامە .

ئىستىشھادنامە - [عا . کو .] ،
(نت .) ، (كثير .) كاغەزىكە چەند كەس
مۆرى دەكەن و دەربارەى
مەسەلەيەك يا كارىك شايبەتى دەدەن
★ (کەر .) مەزبەتە .

ئىستىعداد - [عا : استعداد] ،
(نمست .) ئامادەيى ، سازى ::

تەنيا لە لاىەن ماركىستىستەكانەو و لەنۆستىنى ئەواندا بەرچاۋ دەكەوئ و خەلكى تر موتله قى داگىر كردن و چەوساندنەو وولات و نەتەو وەبەك لە ھەمۆ دەور و زەمانىكدا - نەك ھەر لە قوناغى سەرمايەدارىدا - بە ئىستىعمار دادەنن ، جاداگىر كەر كئ دەبئ ببئ و چ ناوئك لە كردهو وەكەى خۆى دەنئ و چ بژ و بىانوئك دىنئتەو و بۆ تالان كردنى سامانى نەتەو وەكە ، كەيفى خۆبەتج .

ئىستىعمارچى - [عا . تو .] ، (صفا) ، (كئير) . ئەو دەولەتەى وولاتىكى تر داگىردەكا و نەتەو وەكەى دەچەوسىنئتەو و دارايەت و سامانى بە تالان دەبا . :: دەولەتە ئىستىعمارچىيەكان لە ۲۵ سالاندا ئاگرى دۆ شەزى گەورەيان ھلكىر ساند .

ئىستىعمارتى - [عا . كو .] ، (ص .) ۱- ھەر شتىكى پتوھندى بە ئىستىعمارەو ھەبئ . :: سىياسەتى ئىستىعمارتى ، پىتلانىكى ئىستىعمارتى ، بىروژاى ئىستىعمارتى . ۲- ھەر كەس يا ھەيئەت يا دەولەتتىكى بە پئى سىياسەت و زئ و شوئنى ئىستىعمار بچولئتەو . :: ئەلمانىاي نازى دەبەوتىست جىگەى ئەلمانىاي ئىستىعمارتى پئش شەزى يەكەم بگريئەو .

ئىستىعمال كردن - [عا : استعمال + كو : كردن] ، (مصت . مت .) دەكار كردن بەكار ھيئان . :: ئەو دەرمانانە ئىستىعمال كە و كە تەواوبۆن وەرەو ھەلام . ئەرئ خۆ تو

ئەم زادیۆيە ئىستىعمال ناكەى دە بئدە بەشئركو . ئئمە زۆنى گىيا ئىستىعمال ناكەين .

ئىستىفادە كردن - [عا : استفادة + كو : كردن] ، (مصت . مت .) ۱- كەلك وەرگرتن ، فايده وەرگرتن (لە كەسئ يا شتى) . ۲- قازانج كردن (لە سەودا و مامەلە ، وەزىفە و ھەمۆ جۆرە چالاكىكى لەم بابەتە ، بە زەوا و نازەوا) . :: ئەم ھەمۆ دەرمانەم خوارد ھىچ ئىستىفادەشم لئ نەكرد ، لەم دەستەكزئ و لەو دەستە فروشتىەو ھەد دئنارى ئىستىفادەكرد .

ئىستىقالەدان - [عا : استقالة + كو : دان] ، (مصت . لا .) (كەر) . تە : ئىستىقالە كردن .

ئىستىقالە كردن - [عا . كو .] ، (مصت . لا .) ، (كەر) . ۱- واز لە وەزىفە و ئىشى دەولەت ھيئان . ۲- واز لە ئەندامەتج كۆز و كۆمەلەى سىياسى و كۆمەلەبەتج و ... ھيئان . ★ ئىستىعفادان ، ئىستىقالەدان .

ئىستىقبال - [= عا : استقبال] ، (نمض) تە : ئىستىقبال كردن

□ « مەزانۆ مەيۆ بە ئىستىقبال » « زەرۆرەن بە دئن جەمتن لالت » (خانا - ۸۷)

ئىستىقبال كردن - [عا . كو .] ، (مصت . مت .) ۱- بەرەوپئىرچۆن پئشواز كردن . ۲- بە خوشئى وەرگرتنى قسە يا كارى كەسئك . **ئىستىقلال - [= عا : استقلال]**

قسه شی ده گهل بکا ، که وایی
ئیسٚتینکاف ده که ی ؟

ئیسٚتیناف - [= عا : ده ست
پیکردنه وه ، تی هه لچونه وه] ، (نا) .
۱- (کئیر) قوناغی دوه می دادگا ،
دادگایه که بو جاری دوه م ته ماشای
کیشه یه که ده کا که دادگایه کی تر له
پیشدا حو کمی تیدا دابی . ۲- (کهر)
قوناغی پاش قوناغی دادگای ته میز .

ئیسٚتیناف کردن - [عا . کو .] ،
(مصت . مته) ۱- (کئیر) داوای
ته ماشا کردنه وه ی کیشه یه که له
پیشدا بریاری دادگای له سهر
دهرچو بی . ۲- (کهر)
داوای ته ماشا کردنه وه ی بریاری
دادگای ته میز له سهر مه سه له یه که .
ئیسٚحال - [محر . عا : اسهال] ،
(نمض) تم : ئیسهال .

ئیسٚسٚراحهت - [= عا :
استراحة] ، (نمض .) حه سانه وه ،
ئاسوده یی :: ئەم مندا له ئیسٚسٚراحه تی
لی هه لکرتوین شه و تا زوژ ههر
ده گرتی .

ئیسٚسٚراحهت کردن - [عا . کو .] ،
(مصت . لا) ۱- ماندویج دهر کردن
۲- ماندویج دهرچون . ۳- (مج) .
دلنیا بون ، خاترجه م بون ، دامرکان .
ئیسٚسٚراد کردن - [عا : اصرار +
کو . : کردن] ، (مصت . لا) پی داگرتن
سوربون له سهر کاری ، له سهر
(مه سه له یی) زویشتن .

ئیسٚسٚراف کردن - [عا : اسراف
+ کو : کردن] ، (مصت . لا) ۱- زور
خهرج کردن ، بی جی خهرج کردن
(پاره) . ۲- له حه د تیپه زانندن ،

(نا) سهر به خو بون و نازادی ته وایی
وولاتیک له کاروباری سیاسی و
ئابوری و ... بی شه وه ی بیگانه
(چ به ناشکرا چ به نهینتی)
دهسته لاتیکی هه بی و ده ست ده
کاران وهر بدا .

ئیسٚتیکان - [له زوسی :
سته کان] ، (نا) ده فریکی پچو که له
شو شه دروست ده کری و چای پی
ده خوریته وه .. ★ (کهر) پیاله .
ئیسٚتیلاح - [= عا : اصطلاح] ،
(نا) ، (کئیر) ووشه یا رسته ییکه
که بو مه به ستیکی تایه تی ته رخان
ده کری :: زاویه ی قایمه
ئیسٚتیلاحیکی هه نده سه یه ، ته قاندنی
ئاتوم ئیسٚتیلاحی فیزیکیه ،
ده ستنوئیز ئیسٚتیلاحی دینی
ئیسلامه . **به ئیسٚتیلاح -** (کئیر)
گویا ، ههروه که ده لین ، وه کو
ده گوتری . تیبه زیاتر بو گالته کردن
به قسه ی که سی یا به زاست نه زانینی
به کاردیت . :: به ئیسٚتیلاح توبه ی
کردوه ئیتر قومارناکا .

ئیسٚستینتاق کردن - [عا :
استطاق + کو : کردن] ، (مصت .
مه) ، (کئیر) وه قسه هینان ،
پرسیار لیکردن ، سوال و جواب کردن
ده گهل که سی (بو زون کردنه وه ی
مه سه له ییک) ، قسه لی دهر کیشان .
★ (کهر) ئیفاده وهر گرتن .

ئیسٚستینکاف کردن - [عا :
استنکاف + کو : کردن] ، (مصت .
لا) ۱- به عه یب زانینی کاری .
۲- سهر کیشی کردن ، نه کردنی
کاریک :: ههر ئیسٚستینکاف ده کا

□ هاتو ته ناو زماني کوردی .
 «بالا بهرز و پچکوله پی و ئیسکارپین»
 «گوره وی و پوز سفت و سپی و
 ئاوریشمین
 (گوران).

ئیسکلّیت - [فرنسی] ، (نا .) ،
 (کثیر .) ۱ - هه مو ئیسقانی له شتی
 بنیادهم و گیاندارانی تر که تیفه ره ی
 پشتیان هه یه (ئی بنیادهم ۲۰۸
 پارچه یه) بهو شکله ی ته بیعت ریکی
 خستوه و تیکی خستونه وه ، هه یکه لی
 عه زمی . ۲ - ۱) شکل و قه واره ی
 خانوبه ره ، که له سه ر زی وشوینی
 تازه ی دروست کردن له پیشدا پایه و
 کوله که کانی هه لده ستین . (ب)
 هه یکه لی هه ندی مه کینه ی که وره که
 نشان بدا له پیشدا چۆن بوه یا له
 پاشان چ شکلی به خویه وه ده گری .
 :: ئیسکلّیتی چه ند ئوتۆمبیلی سۆتاو
 له و ده شته که وتبۆن . ۳ - (مج .)
 ئاده میزادی له غه ر و لاوازی ره ق و
 ته قی بی گوشت . تیپ - زمانی
 فره نسج ئهم ووشه یه ی به شکلی
 (ئیسکلّیت) له (سکیلیتۆس) ی
 یۆنانی را که مانای (ئیشک هه لاتۆ) ده دا ،
 خواستۆته وه (ته : لازۆس - ۸۷۸)
 و فارسیش له فره نسج وهرگرتوه و
 له سه ره تای ئهم چه رخه دا له زیگای
 زمانی فارسیتیه وه هاتۆته ناو زمانی
 کوردی .

ئيسلاحي بون - [عا : اصلاح +
 كو : بون] ، (مست.) ۱ - چاك بونى
 مه عنه وى . ۲ - چاك بونه وهى شتيكى
 خراب بونى .
 ئيسلاحي كردن - [عا . كو .] ،

ئیسکارپیتن - [ئیتالى] ، (نا) ،
(سىم.) جوړه كهوشىكى ژنانه يه له
دار دروست ده كړئ و تيزمالكه
چهرمىكى لیده درى كه سهر په نجه ي
ده چيته ناو . ★ پانی بهرز . تیب -
ئهم ووشه يه له (سكارپیتنا) ی ئیتالى
وهرگيراوه به مانای كهوشى پچوك
يا جوانكيله ، له كاتى دهسته لاتى
عوسمانيدا له ريگای زمانى توركى را

(مصت. مت.) ۱- چاك كوردن ، چاك كوردنەوہ (معنەوې وماددى) .
۲- نہ هېشقىنى كەم و كۆزى (لہ ئىنسان يا لہ دەرگاہەكى ئىدارى و ...دا) ۳- لابر دىنى خراپىتى و شكاوتى و لہ كار كەوتەتچ (لەما كىنە و ...دا) ۴- (مەج.) ، (كئىر.)
زىش تاشتىن ، چاك كوردنى سەر لای سەر تاش .

ئىسلام - [= عا : اسلام] ، (نا.) ۱- دىنىكى ھەزرەتى مەھمەدى كورى عەبدوللاى قوزەشى (د.خ. لىبى) پىغەمبەرلىتى ۲- (مەج.)
مسولمان .

ئىسلام بۆن - [عا. كو.] ، (مصت. لا.) قبول كوردنى دىنى ھەزرەتى مەھمەد (د.خ. لىبى) .
★ **مسولمان بۆن .**

ئىسلامەتتى - [ئىسلام + ئەتچ] ، [عا. كو.] ، (حمص.)
ئاكار و كوردەوہ و زەووشتى دىنى ئىسلام بە تىكرائىتى .

ئىسىم - [= عا : اسم] ، (نا.) ۱- تە : ناو . ۲- تە : ئەفسۇن /
ئىسمىكى لىخويند كىردى بە بەرد . **ئىسمى ئەزەم -** [= عا :
الاسم الأعظم] گەورەترىن ناو .
تېب - لہ ناو ئەو ناوانەى كە خوا ھەيەتى ، يەككىيانە ، وەكو دەلىن ھەر كەس بىزانى ھىچ كاریكى لہ بەر عاسى نابى . **ئىسمى شەرىف -**
(كثر.) زەستەيەكە پىرسىارى ناوى كەسىكى پىدەكرى ، لہ ئەسلا (ئىسمى شەرىفتان چىہ ؟) يە و كورت كراوہ تەوہ ، بەكار ھىنەنى

نىشانەى ئەدەب و ئىحتىزامە .
:: قوربان ئىسمى شەرىف (... تان چىہ ؟) . **ئىسمى فاعىل -** [عا.]
ناوېكە نىشان دەدا كە كەسى كارى دەكا يا حالىكى تايبەتچ ھەيە .
:: بكوژ ، بېز ، بخۆر ، خوینەر ، جۆتېز . **ئىسمى مەصدەر -** [عا.]
ووشەيەكە لہ فىعل دادە تاشرى و دەلالەت لە سەر مەعنای مەصدەر دەكا (نەمە صدەر تىشە و نەزىشەى فىعل)
:: بىرشت ، تابوشت ، توانست ، خواست ، خوارشت ، خۆرشت ، خارشت ، زانست . **ئىسمى مەفعول -**
[عا.] ناوېكە ، پىشانەدا كەسىك يا شتىك كارى تىكراوہ (فىعلى واقىع بۆتە سەر) :: بزاو ، بىزاگ ، پالاوتە ، پالئوراو ، خەوتو ، نوستو ، كوژياگ ،
مردگ ، مردو . **بەئىسمى خودای -**
شىوہ زستەيەكە بۆ سویند خواردن :: بە ئىسمى خودای ئاگا و خەبەرم لى نىہ .

ئىسىم وزەسم - [عا.] ، (نە.) ، (كذ.) ناو و شۆرەت ، ناوبانگ ،
ئاوازە . :: ھىندەى باس دەكەن ، كوا ؟ خبۆ چ ئىسىم و زەسمىكى ئەوتۆى نىہ .

ئىسھال - [= عا : اسهال] ، (نا.) نەخۆشى زگ چۆن . ★
ئىسھال ، زگ چۆن ، زگە شۆرە ، زەحىرى ، دىزەنترى .

ئىسھال بۆن - [عا. كو.] ، (مصت. لا.) تە : ئىسھال گرتن .
ئىسھال گرتن - [عا. كو.] ، (مصت. لا.) تۆشى نەخۆشى زگە شۆرە بۆن .

نیشازەت - [= عا : اشاره] ،

(نا.) کاریکه بێ قسه کردن مه بهستی
پێ ئەدەدە کرێ . □ « دەمێ تۆ نهینیی
دەم وەبان دەم ، خودا بێبێزی
نیشازەت وەچەم » . :: به نیشازە
تێم گەیانە که قسه نه کا .

نیشازە (ت) کردن - [عا . کو .] ،

(مصت. لا .) ۱ - به دەست و چاو
یا برو قسه ده گەل کەسێ کردن .
۲ - دەر بزینی مه بهست به بێ قسه
کردن ۳ - نیشان دانی کەسێ یا شتی
به پهنجە له دۆره وه ، پهنجە
بۆزاکیشان .

نیشاعه - [= عا : اشاعة] ،

(نا.) ، (کەر.) خه بهر یا قسه بهک
(زاست یادرۆ) که له ناو خه لکا بلاو
ببێته وه و ده ماو ده م بزو . ::
دوینی نیشاعه وابو دز کاروانه که یان
زۆت کردوه . ★ (کئیر.) شایعه .
نیشاللا - [= عا : انشاء الله] ،
(رسته) ئە گەر خوا بیهوێ ، ئە گەر
خوا ههز کات . :: نیشاللا به یانێ
ده چمه شار ، نیشاللا کتێبه کهت بۆ
هیناوم .

نیشتیبا ه - [= عا : اشتباه] ،

(نا.) ۱ - (کئیر.) سه هو ، غه لهت .
:: میرزازه شید هه می شه له حسابدا
نیشتیبا ه هیه . ۲ - (کەر.) شك ،
گومان ، دۆدلی .

نیشتیبا (ه) کردن - [عا .

کو .] ، (مصت. لا .) ، (کئیر.)
۱ - له حسابدا سه هو کردن . ۲ -
له کاراندا به هه له چۆن .

نیشتیبا ه لیکردن - [عا . کو .] ،

(مصت. لا .) ، (کمر .)

۱ - شك کردن له کەسێ که زهنگه
کاریکی کردبێ :: نیشتیبا هی دزیان
لیکردوه بۆیه گرتویانه . ۲ - شك له
نه خوشی بهک کردن که توشی که سیک
بۆبێ . :: دوکتۆر ده یگوت نازاد
نیشتیبا هی سێلی لیده کرێ .

نیشتیراك - [عا : اشتراك]

۱ - (نا.) هاو به شتی ، به شدارتی
۲ - (نمص.) تم : نیشتیراك کردن .

نیشتیراكات - [= عا . جمی :

اشتراك] هه مو ئەو پاره یه ی ئیداره ی
زۆژنامه بهک له کریاره کانی ، یا
زیکخراویکی سیاسی و کومه لایه تی ،
له خه لکی سه ره بخۆی وه رتی
ده گری .

نیشتیراك کردن - [عا . کو .] ،

(مصت. لا .) ۱ - به شداربۆن له
کاریکدا ۲ - کرینی زۆژنامه و
گۆفار و ... به زیک و پیک ،
راسته وخۆ له ئیداره که یان . ۳ - بۆنه
ئەندام له زیکخراویکدا ، به شداربۆن
له کوبۆنه وه یه کدا .

نیشتیها - [= عا : اشتها] ،

(نا.) تم : نیشتیها .

نیشتیبا - [محر . عا : اشتها] ،

(نا.) ۱ - ئاره زۆی خوارده مه نی
۲ - مه یل ، زه غبهت .

نیشتیبا کردن - [عا . کو .] ،

(مصت. لا .) ئاره زۆی خوارده مه نی و
چیشتیکی تایبه تی کردن :: له پاله وه
دانیشتوه و ورده نیشتیبا یان ده کا ،
له ئە و زوپا پیاو نیشتیبا ی قبۆلی
ده کا .

نیشتیبا لی بۆن - [عا . کو .] ،

(مصت. لا .) ۱ - زۆر ههز له

ئیشك، تفي له زاريدا ئيشك بۆ. ۲-
 حالى شتيكى له پيشدا تەراش تيدا
 بۆبى، پاشان نهى مابى. :: گىيى
 ئيشك، دارى ئيشك، هەنجىرى ئيشك
 □ «دارىكى به تەرى دانەيه به ئيشكى
 دانايى» ۳- (مجب.) ئىنسانى لاسار و
 دۆر له مجامه له . :: پياوى هينده
 ئيشك هەر نابىته وه . { - (مجب.)
 دانىشتنى دۆست و برادەر به بى
 خواردنه وه . :: هەروا به ئيشكى
 دانىشتن ناخۆشه با پىكى بخۆينه وه .
 ۵- (مجب.) بى پىخۆر . :: نانى
 ئيشكى، سى نانى به ئيشكى خوارد و
 چوارىش به دۆوه . ★ ووشك ،
 ويشك ، هيشك .

ئيشكارۆ - [ئيشك + ئارۆ
 (؟) [، (نت.) ، (مك.) مهلبه ندى
 بى ئاو و گىيا. تىب : بۆ كەرتى دوه مى
 ئەم ووشه يه (ئارۆ) هس : ئاران .
ئيشكال - [= عا : اشكال] ،
 (نمص.) ، (كئير.) دژوارى ،
 ئالۆزى، نازەحه تى. :: زۆرى ئيشكال
 تىدايه ، ئيشكالىكى گەوره يه ،
 ئيشكالى تى خستوه . ★ (كەر.)
 موشكىله .

ئيشكالتراش - [ئيشكال +
 تراش [، [عا. كو.] ، (نفا.) ،
 (كئير.) ئەو كەسەى كاران وه گران
 دەخا ، ئەوهى كۆسپ دىنپته بهر
 كاران . :: ئيشكالتراشى وهك خدرى
 هەر نابىته وه .

ئيشكال تراشى - [ئيشكالتراش
 + ۲- ئى [، [عا. كو.] ، (حمص.) ،
 (كئير.) كۆسپ هينانه سەر زىيى
 جى به جى بۆنى كاران ، تەگەرە

خواردنىكى معين كردن . :: هەتا
 دەچمە مالى نهوزاد دۆلمەيان هەيه ،
 دياره زۆرى ئىشتيا لىيه تى .
 ۲- مهيل به كردنى كارى يا ده گەل
 شتى :: ئەوه چيه هينده ت ئىشتيا
 له قسانه ، سەربەست ئىشتياى
 له سەفەران نيه .

ئىشتيانەبردن - [عا. كو.] ،
 (مصت. لا.) ۱- حەز له خواردنى
 خواردەمەنىكى معين نه كردن . ::
 خەلكى شار ئىشتيايان چەنگ
 سۆته كه و ئەو جۆره چىشتانه نابا .
 ۲- (كذ.) تىرخواردن له چىشتىك ،
 كەم خواردن و ئارەزۆ به سەرچۆن له
 خواردەمەنيهك ، حەز به خواردن
 نه كردن . :: وەرە به زیادى كە
 ئىشتيام نابا .

ئىشغال كردن - [عا : اشغال +
 كو : كردن [، (مصت. مت.) (كئير.)
 ۱- خەرىك كردنى كەسى ،
 لەكارکردنى :: پياوى چاك به
 ئىشغالمان مەكه كارمان هەيه .
 ۲- داگىرکردنى شارى يا وولاتى يا
 جىگايەك به زەبرى لەشكر . ::
 هیتلەر هەمو ئەوروپای ئىشغال
 كرد . ★ (كەر.) ئىحتىلال .
 ۳- (كەر.) پزکردنه وهى شوپىنىك
 (به دانىشتن يا وه زىفه) :: خۆيه تى و
 لىنگى ژنى ئەو خانوه زلهى ئىشغال
 كردوه . چەند وه زىفه هەبو تا خۆم
 گەياندى هەموى ئىشغال كرابۆ .

ئيشك - [ست : هوشكه ، په.
 هوشك [، (ص.) ۱- شتىك يا
 جىگايەك ئاوى نه بى ، شەى نه بى ،
 نمى نه بى . :: كانى ئيشك، دهشتى

«قسهی زاکرد و هات ئیشکاوی

دهنگی»

ر (ههژار)

ئیشکانی - [ئیشک + ئایی/۱]

(ن.د.) تم : ئیشکانی/۱ .

ئیشکبۆن - (مص. لا.) ۱ -

بزان و بزانهوهی ئاوی زۆبار و
کانیاوان :: ههمو سالی له مانگهدا

کانی (پیرمهلهک) ئیشک دهبی . ۲ -

نهمانی نم و شهی تهبیعی له شتییدا

:: بزانه ! تۆتنه که ئیشک بوه ؟ داری

شهخسهکانی سیتهک ههمو ئیشک

ببۆن کەس نهی دهویرا دهستیان بۆ

بهری . ۳ - مردنی گیاو گۆل و دار و

درهخت و کشتوکال له بهر بی ئاوی

یا ههر هۆیه کی تر :: ئەم بیستانه

بۆچی ئیشک بوه ؟ پهله تۆننه کهی

کوێخا توفیق ئیشک بوه . ۴ - (مج.)

له جۆله کهوتن :: کابرا وه ها چهپه سا

ههر له جیی خۆی ئیشک بۆ .

ئیشکبۆنهوه - (مص. لا.)

۱ - نهمانی شوینهواری تهزی له ههر

شتیکا که خۆی له ئەسلا تهزایی

نهبی و له لاوه تهزبۆبی (شورابی ،

ئاو یا شتیکی دیکه ی پیدارژابی ،

کهوتبیته ئاوهوه . . .) :: کراسه کهت

به ره ههلیخه ههر ئیستا ئیشک

دهبیتهوه . ۲ - پهیدا بۆنی ئیشکانی

له سهر زهوی :: دنیا ههموی ئیشک

بۆتهوه کهچی ئەم دیبه ره ی ئیمه

ههروه کو خۆیه تی .

ئیشک کردن - ۱ - (مص. م.د.)

۱) نه هیشتنی تهزایی له شتییدا که

خۆی تهزایی ههبی ، به ههر هۆیه کی

له لاوه . :: له کوردستان گهلی میوه و

تیخستن . :: نه وه نه دهی

ئیشکال تراشی کرد به کجاری وازم له

کاره که هینا .

ئیشکانی - [ئیشک + ئانی/۲]

(ن.د.) ۱ - ههر شوینیکی ئیشک که

دهور و بهری قور و چلپاو بی . ::

زۆله به ئیشکانیه که دا برۆ با

که وشه کانت قورآوی نه بن . ★

ئیشکانی . ۲ - جیگا ووشکه کانی

سهر زهوی // دهریا :: پاش چهوت

زۆژان ئیشکانی ده رکهوت . ۳ -

[ئیشک + ئانی/۱] ، (ص.د.) نهو

حاله ی پاش تهواو بۆنی تهرو قور

زستان به سهر زهویتدا دی . :: له

باران بزانه وه ئیتر ئیشکانی دهست

پیده کا .

ئیشکاو - [ئیشک + ۱ - ئاو]

(ن.د.) ، (مج.) دوا یی کاران یا شتی

ئیشکاووز - [ئیشک + ۱ - ئاو +

ودز] (ص.د.) ، (ه.ل.) دهغلیکی

پیش بارانی پهله چاندرابی . تیبه -

کهرتی سییه می ئەم ووشه یه به لای

منه وه (وهرز) ده که یه کیل له

مهعناکانی به زمانی په هلاوی

(چاندن) ه (تم. فره ، پفا - ۵۴) و ههر

ووشه ی (وهرز) ی ئیستای خۆمانه

که به مانای (حول) ی عهزه بی

به کاردیت .

ئیشکاو هاتن - (مص. لا.)

۱ - بزانه وه و جاری نه بۆنی ئاو به

جۆگه دا . ۲ - (مج.) دوا یی هاتن ،

بزانه وه و تهواو بۆنی ههر شتیکی تر

□ « وه کو کهو له فره چو ، دارم ،

له گونجی »

داندرايى و نه خريته سه وداوه . ::
ده هزار دینار پاره‌ی ئیشكە‌ی له
مالی هه‌یه .

ئیشكه‌دۆ - [ئیشكه + دۆ] ،
(صت.) ، (كی.) حە‌یوانیكى نه‌زایی و
شیری هه‌بی

ئیشكه‌رن - [ئیشك + رن -
ئە/۲ + رن (زنینه‌وه)] ، (نت.)
۱- کاری زنینه‌وه‌ی خوری و موی
كه‌ولی مه‌ر و بزنی كه‌ به‌ زیندویج
نه‌بزابنه‌وه . ۲- (مك.) یه‌كێكه‌ له
عنصری یاری (میترمیرین) كه‌ تا
بیست سێ سال له‌ مه‌وپیش له
كوردە‌واریدا باو بو . تیپ - ئیشكه‌رن
زه‌لامیك بو جلكی سه‌یری ده
به‌رده‌كرا ، زیشیكى گه‌وره‌یان له
خوری بو ده‌کرد ، كوله‌كه‌ ئاوییه‌کی
دریژۆكه‌شی له‌ باتی كلاو ده‌كرده
سه‌ر و گوپالیكى گه‌وره‌ی به‌
ده‌سته‌وه ده‌گرت ، ئەم پیاوه‌ دۆ
ئیشی هه‌بو ، یه‌کیان جی‌به‌جی‌کردنی
هه‌مو فەرمانیكى میتر ، دوه‌میان
وه‌پێكه‌نین خستنی میتر تا به‌پیی
زی و شوینی یارییه‌كه‌ له‌ میتریتی
بكه‌وی .

۱- ئیشكه‌رۆ - [ئیشكه + رۆ
(رۆیین)] ، (صت.) وولاغی به‌رزه
كه‌ خیرا نه‌زوا ، گران بزوا و
ده‌ست و قاچی خراپ باویژی . //

۲- ئیشكه‌رۆ - [ئیشكه +
رۆ = رۆبار] ، (صت.) حالی
رۆباریكى هه‌ندی وه‌خت ئاوی
پیدادی و کاتیکیش وشکی ده‌کا .
ئیشكه‌سوۋغی - [ئیشك + سوۋغی -

گیا و گۆل ئیشك ده‌كه‌ن و
هه‌لی ده‌گرن بو زستانی . (ب) به
کاریکی مه‌عه‌وێ (به‌دقه‌ده‌می ،
چاوپیتی ، بی‌شانسی . . .) خیر
له‌ کاریك یا شتیك بزین ، كه‌لك
پتوه نه‌هیشتن □ » بچیته‌ سه‌ر
سێروان ئیشکی ده‌کا . ۲- (مصت. .
لا.) ۱- تم : ئیشك‌بۆن/۱ :: هه‌مو
سالی له‌ مانگه‌یدا کانی پیرمه‌له‌ك
ئیشك (ئیشکی) ده‌کا . (ب) بزانی
شیری مه‌ر و بزنی و مانگا . . .
:: مانگا‌كه‌ی مالی حاجی شه‌ریف
ئیشکی كردوه .

ئیشك‌گردنه‌وه - (مصت. مت.)
نه‌هیشتنی ته‌زایی له‌ سه‌ر شتیکی
كه‌ له‌ لاوه ته‌زکرای یا ته‌ر بۆبی .
:: ده‌ وه‌رنه‌ نیزیك سو‌به‌كه‌ خۆتان
ئیشك‌كه‌نه‌وه ، ها ! ئەوه‌ خاوی
ده‌م و چاوتی پێ ئیشك‌كه‌وه . ۲-
(كن.) پاشه‌كه‌وت‌کردن ،
ده‌ست‌پتوه‌گرتن ، له‌چهری‌کردن . ::
به‌ قوربانە ! لیره‌كان ده‌ست لی مه‌ده
هه‌ر ئیشکیان كه‌وه . هێچ خه‌رج نا‌کا
هه‌ر خه‌ریكه‌ پاره‌کانی ئیشك
ده‌کاته‌وه ، ئەم مندا‌لانه‌ی له‌ برسان
ئیشك‌کردۆته‌وه . تیپ - به‌ کاره‌ینانی
ئەم ووشه‌یه‌ به‌م مانایانه‌، سه‌رکونه‌ی
تیدا‌یه .

ئیشك و برینگ - [؟] ، (صت.)
هه‌ر شتیکی هێچ ته‌زایی تیدا نه‌بی .
:: کچی بزۆ هه‌ی مه‌کرباز ! قوزی
چی ؟ دنیا ئیشك و برینگه .

ئیشكه - [ئیشك + ه - ئە/۲] ،
(صت.) ۱- مه‌ر و بزنی یا مانگا یه‌کی
نه‌زایی . ۲- پاره‌ییکی له‌ لاوه

ئە/۱ + سۆف [(نت.) ، ۱ - سۆفكى
زۆر بە تەنگ جى بە جى كۆردى داب و
دەستورى سۆفيا تەو بە ، سۆف
متعصب □ « زەمزەمە بولبولى
بە ھارانى ، ئىشكە سۆف دەخاتە
گورانى » (؟) ۲ - كەسىكى وا پىشان
دەدا كە سۆفبە و ئاكارىشى
سۆفیانە نەبى . تىب - بەم مانايە
و ەكۆ لاتا و بە كاردىت .

ئىشكە سەرما - [ئىشك +
۳ - ئە/۱ + سەرما] ، (نت.)
سەرمايەكى بە فر يا بارانى دەگەل
نەبى . :: ئىشكە سەرماي كەركۆك
لە مۆخى ئىسقان كاردەكا .

ئىشكە كەلەك - [ئىشك + ۳ -
ئە/ + كەلەك] ، (نت.) دىوارى
بەرد ، كە بەردەكان چىن چىن لە
سەرىكە داندرابن بى ئەو ە قوزيان
لە بەندا بى . :: بەردەمى
ئەشكەوتەكە (خلەگەر) مان بە ئىشكە
كەلەك ەلچنى .

ئىشكەل - [ئىشك + ئەل/۲] ،
(نت.) لق و پۆپى ئىشك بوى دار و
درەخت .

ئىشكەلوا - [ئىشك + ۳ -
ئە/۱ + ەلوا] ، (نت.) ەلواي
ئىشك : تىب - خواردىكە لە
ئاردوزون و دوشا و يا شىرەى شەكر
ساز دەكرى ، زياتر بۆ سەفەرى
دۆر (حەج و ...) دەگەل خويان
دەبرد .

ئىشكەمس - [ئىشك + ۳ -
ئە/ + مس = مز] ، ۱ - (نت.)
مۆچەى كرىكار كە نان خواردنى
دەگەل نەبى (زياتر مەبەست نانى

نىو ە زۆيانە) ، ۲ - (صت .) ،
۱) كرىكارىكى بە زۆزانەى زۆت كار
دەكا و نان لە سەر حىسابى
خاوەن كار ناخوا . ب) كرىكى بەم
شىو ە بەكرى :: بە ئىشكەمس ئەو
بەلە دەغلە بدرو ەو ە ، ئىشكەمس ئەو
دىوارەمان بە چەند بۆ دادەنن ،
كارى ئىشكەمس ەروا دەبى .

ئىشك ەلاتن - [ئىشك +
ەل + ەاتن] ، (مست. لا.) ،
۱ - زەق بۆن و شكل تىكچۆنى
ەندى شت (پىست ، نان ،
كەشك ، ...) ۲ - (كند.) زەق و
تەق و بارىك بۆنى گىياندار (بە
تايبەتچ ئىسان) لەبەر نەخۆشى يا
برىتى و نەخواردن .

ئىشك ەلئىنان - [ئىشك +
ەل + ەئىنان] ، (مست. مت.) ،
(كند.) برسى كۆردن و گرتنەودى
خواردن لە كەسى يا كەسانى و بۆنە
مايەى نەخۆشىيان :: ئەو مىندالانەى
ئىشك ەلئىناو ەتچيان ناداتى
بخۆن ، ەئىندەى نان و دۆ دەرخوارددا
تا بە جارىك ئىشكى ەلئىنا .

ئىشكىل - (نا.) ، ۱ - (مك.)
پارچە تەختەيەكى شىو ەسى سۆچى
درىزۆكەيە ، بە تاقە بزمارىك لە لاي
سەر و خوارى پەنجەرە دادەكوترا
بۆ ئەو ەى نەھىلى بەكرىتەو ە . ★
شەيتانۆكە ۲ - (سئ.) پىو ەند يا
ەر شتىكى تر كە دەست و قاچى
وولاغى بەرزەى پى دەبەستەو ە .
۳ - (مچ.) ، (سئ.) فەرمان ،
حوكم ، دەستەلات .

کومه لایه تی یا بو کاری خیر . ::
مزگه و ته که زوخابو نه هلی گه زهک
ئیعانه یان کو کرده وه و چاکیان
کرده وه .

ئىعتبار - [= عا : اعتبار] ،
(نا .) ۱ - نرخ ، بایه خ :: قسه ی
ئهم پیاوه ئىعتباری بو نیه .
ئوه و نه یان درو کرده قسه یان
ئىعتباری نه ماوه . ۲ - باوه زى ،
بروا ، به حساب هاتن . ::
ئىعتباری پی مه کهن . پیاوی
هه لمه ته کاسه به هتچ ئىعتبار
ناکری . ۳ - (کئیر .) ۱ ، ئهو
باوه زه ی بازرگان یا بانک به که سیتی
ده کا و پاره یا کالای به قهرز ده داتی
:: ئىعتباری ملیونیتی له بازار
هه یه . بانک ئىعتباریکی صهت
هه زار تمه نی بو کردو ته وه . ★
(کهر .) ئىعتیاد . ب) میقداریک
پاره یه له بودجه ی دهوله تیدا بو
مه به سیتی تهرخان ده کری . ::
ئىعتباری سوتهمه نی مه دره سه کانی
مه هابات سالی ۲۵۰ تمه ن بو .
به ئىعتباری . . . (کهر .) له بهر
ئوه ی . . . بهو حسابیه که . . .
:: به ئىعتباری ئه وه ی ئیوه له
کونگره که بون باش ده زانن بریاره کانی
چن . له ئىعتباری . . . وه -
(کهر .) له . . . وه به دواوه . :: له
ئىعتباری ئهم سه عاته وه ئیتر من
قسه له م مه سه له یه ناکه م .

ئىعتبار پی کردن - [عا . کو .] ،
(مصت . لا .) ، (کئیر .) باوه ز کردن
به که سی له ههر باب ته یکه وه پی .
ئىعتبار کردن - [عا . کو .] ،

ئیشکیل کردن - (مصت . مت .) ،
(سذ .) ، ۱ - پاشبه ند و پیشبه ند
کردنی و ولاغی بهرزه :: بهم گورتسه
ماینه که ئیشکیل که با زانه کا .
۲ - به ستنه وه ی ده سیتی و قاجیکی
و ولاغ بو ههر مه به ستنی پی .
ئىعاده کردنه وه - [عا : اعاده +
کو : کردنه وه] ، ۱ - (مصت . لا .)
دوپاته کردنه وه ی قسه ، سه رله نوی
خویندنه وه یا گوته وه . :: چه ند
جارمان لی ئىعاده کرده وه ، ئه و جار
تی نه گه یشت . زور سهیره ده جار
قسه یه که ئىعاده ده کاته وه . ۲ -
(مصت . مت .) ، ۱ - زهت کردنه وه ی
شتیک بو خاوه نی . :: کتیه که م بو
ئىعاده کرده وه ، هیشتا پاره که ی
شیرکوی ئىعاده نه کردو ته وه . ب)
گه زاندنه وه و ناردنه وه ی شتیک بو
شوینی . :: ئه و زاقه کانیان ئىعاده ی
به غدا کردو ته وه .

ئىعاشه - [= عا : اعاشه =
ژیانندن] ، ۱ - ژیان ، گوزه ران ::
ئىعاشه ی به چیه ؟ ★ مه عیشهت .
۲ - (کهر .) دایره ییکی حکومه تییه
به کاروباری ئازوقه زاده کا (مدیریه
الاعاشه العامة) . :: نانی ئىعاشه
به پینج فلسانه .

ئیعانه - [عا : اعانه = یارمه تی
دان] ، ۱ - (نمص .) یارمه تی دان ،
کومه گ کردن . ۲ - (نا .) پیتاک .

ئیعانه کو کردنه وه - [ئیعانه / ۲
+ کو + کردنه وه] ، [عا . کو .] ،
(مصت . مت .) خر کردنه وه ی پاره
یا ههر شتیکی دیکه له خه لک ، بو
یارمه تیدانی که سیک یا هه یئه تیکی

(مست. لا.) ، (كمر.) به حساب
هينان ، له قەلەم دان . ::
ئىعتىبارى كەن من ھەر نەبۆم ، واى
ئىعتىباركە پياويكى كوشتوھ و خۆى
ھاوئىشتوتە مالت .

ئىعتىبارنامە - [عا. كو.] ،
(نە.) ، (كئير.) ۱- كاغەزىكە تىيدا
دەنۆسرى كە كەسى بۆ نوينەرايەتى
پەرلەمان يا كۆنگرەي پارتىكى سىياسى
ھەلبىزىردراوھ و ئەندامانى ئەنجومەنى
ھەلبىزاردن ئىمزاى دەكەن . ۲-
نامەيەكە بآليۆزى دەولەتلىك لە
سەرۆكى دەولەتى خۆيەوھ بۆ
سەرۆكى ئەو دەولەتەي دەبا كە لە
وولاتەكەي دا بۆتە بآليۆز و بە پىي
زى و شوپىنىكى تايبەت تەسلىمى
دەكا . (عا.) ئەوزاقى ئىعتىماد .

ئىعتىراز - [=عا : اعتراض] ،
(نمض.) رازى نەبۆن بە كارى يا
قسە و كردهوھىك . :: ئىعتىرازم
ھەيە . ھىچ ئىعتىرازىكى نەبۆ .
ئىعتىرازى پىشان نەدا .

ئىعتىراز كۆردن - [عا. كو.] ،
(مست. لا.) دەربرىنى نازازىتى
بەرامبەر كار و قسەي كەسى يا
ھەيئەت . :: ئەو ھەمۆ ئىعتىرازەشى
كرد گوىيان نەدايە .

ئىعتىراز كۆرتن - [عا. كو.] ،
(مست. مت.) دەربارەي كار و
كردهوھ ، يا قسە و بىزار ، لە كەسى
يا ھەيئەت و ھەدەنگەھاتن . لى رازىست
بۆنەوھ و پىشاندانى نازەزايى .
قبول نەكردى بىزار .

ئىعتىراف - [=عا : اعتراف] ،
(نمض.) ئىقرار ، دان بە شتىكدانان .

:: بە ئىعتىزافى خۆى پەنجا دىنار
قەرزدارە .

ئىعتىزاف پىكردن - [عا. كو.] ،
(مست. مت.) ۱- بەزاست زانىن
۲- بەزەسمى ناسىنى دەولەت يا
ھەر ھەيئەتىكى كۆمەلايەت ،
سىياسى و . . . ۳- بە زۆر و زەبرى
لىدان يا ھەر ھۆيەكى دىكە رازىستى
كارى يا زۆداوى بە كەسى
ئاشكرا كۆردن .

ئىعتىزاف كۆردن - [عا. كو.] ،
(مست. لا.) ۱- ئىقرار كۆردن
دان پىداھىنان . ۲- رازىستى گوتن ،
سەلماندن . ۳- ئاشكرا كۆردنى
ئەندامەتى خۆ و خەلك لە پارتىيەكدا
لاي كار بەدەستانى مېرى يا
دەرخستنى نەپىنىيەكانى ئەو پارتىيە .
ئىعتىساب - [=عا : اعتصاب] ،

(نمض.) ، (كئير.) تە : ئىززاب .
ئىعتىقاد - [=عا : اعتقاد] ،
(نا.) باوھەزى :: ئىعتىقادت بى درۆت
دەگەل ناكەم . بە ئىعتىقادى من ئەم
ئىشەنابى وا بى . ★ ئاقىدە ،
ئىتقات .

ئىعتىماد - [=عا : اعتماد] ،
(نمض.) پشت پى بەستن ، ئەمىن بۆن
دلىيايى . :: زۆرى ئىعتىماد لە
سەردە كۆرد . نازانم چۆن ئىعتىمادى
پىدەكەي ، ئىعتىمادىكى زۆرى پى
ھەبۆ . جىگاي ئىعتىمادە .

ئىعتىنا پىكردن - [عا : اعتناء
+ كو : پىكردن] ، (مست. مت.)
۱- گوى پىدان ، ئەھمىيەت پىدان .
۲- ئاۋوز لىدانەوھ . :: ئىعتىنا بەم
جوزە شتەنە ناكە . ھەر ئىعتىناشى

پى نه كرد . ده بى ئىعتىناى پى بكهى .

ئىعدم - [= عا : اعدم] ،

(نمص .) تم : ئىعدم كردن . ::

حوكمى ئىعدمى دراوه . حوكمىان دابىو به ئىعدم ته مىتىز هه لى وه شانده وه . □ « ئىعدمم بۆ سادىر بى ، دهم له خال ناگويزمه وه » (فولكلور) .

ئىعدم كردن - [عا . كو .] ،

(مصت . مت .) كوشتنى كه سى له سهر بىارى دادگايه ك ، جا به هه لاوه ستىن بى يا گولله باران كردن و ...

ئىعلان - [= عا : اعلان] ،

(نا .) دهنگ و باسىكى كه سىك يا دايره سىك له زادىو و زوژنامه دا يا له سهر كاغه زىكى جيا ، دهربارهى شتىك يا كارىك بلاوى ده كاته وه .

ئىغراق - [= عا : اغراق] ،

(نا .) ۱- زياد پىوه نان ، موباله غه ۲- فىشال ، قسه يىكى زياتر له درۆ بچى تا راست .

۱- ئىفاده - [؟] ، (نا .) ،

(مك .) فىز ، ده عيه . ته كه بىور

۲- ئىفاده - [= عا : افادة] ،

(نا .) ، (كمر .) ههمو ئه وه لآمانهى كه سىك دهربارهى مه سه له يىك له سوال و جوابىكى زه سمىدا ده يانداته وه .

ئىفاده دان - [۲- ئىفاده + دان] ،

[عا . كو .] ، (مصت . لا .) ، (كمر .)

قسه كردنى كه سىك بۆ يه كىكى زه سمى كه له مه سه له يه ك ده كولىته وه .

ئىفاده لىدان - [۱- ئىفاده +

لىدان] ، (مصت . لا .) ، (مك .) ناز و

فىز كردن به سهر خه لكا . □ « باى ددها ، باى ددها ، نىو تۆنه كهى باده دا + هىشتا نه بوه به حاكم ، ئىفاده چۆن لىده دا » (فولكلور) ★ پۆزلىدان .

ئىفاده وه رگرتن - [۲- ئىفاده +

وه رگرتن] ، [عا . كو .] ، (مصت . مت .) ، (كمر .) پرسىار كردن و قسه ده ركىشانى يه كىكى زه سمى (محقق) له كابرايه ك دهربارهى مه سه له يه ك . ★ (كئىر .) ئىستىنتاق كردن ، بازجوى .

ئىفاقه - [= عا : افاقة] ،

(نمص .) چاك بۆنه وه له نه خوشى . :: ئىفاقهى هاتوه . ئىفاقهى بۆ .

ئىفتاده - [= فر : ئوفتاده] ،

(نمف . صمف .) پىر ، له كار كه وتو ، به ك كه وته . :: پىرىكى ئىفتادهى حه فتا هه شتا سالى له وى بۆ . □ « ... خوى كرده سۆفىكى ئىفتاده ، ده شارى مه دىنهى گه زاوه » (تحفه : ج ۲ - ۲۲۳) .

ئىفتار - [= عا : افطار] ،

(نا .) وه ختى شهرعى زوژوشكاندن :: هىشتا ئىفتار نه بوه چۆن ئاو ده خۆيه وه ؟ بۆ ئىفتارى بانگه يشتنى كرد بۆين ★ به ربانگ . (با .) فتاره .

ئىفتار كرده وه - [عا . كو .] ،

(مصت . لا .) زوژوشكاندن . به ربانگ كرده وه .

ئىفتىخار - [= عا : افتخار] ،

(نا .) شانازى . سهر به رزى . :: صلاح الدين مايهى ئىفتىخارى كوردانه .

ئىفتىخار پىكرى - [عا . كو .] ،

(مەت. لا.) شانازى بە كەسى يا بە شىتەك كۆرۈن . :: ئىفتىخارى پىدە كەم كە تىكۆشەرىكى كۆردە . ★ ئىفتىخار پتوۋە كۆرۈن . شانازى پتوۋە كۆرۈن .

ئىفتىخار پتوۋە كۆرۈن - [عا. كو.] ،
(مەت. لا.) تە : ئىفتىخار پتوۋە كۆرۈن .
ئىفتىخار كۆرۈن - [عا. كو.] ،
(مەت. لا.) شانازى كۆرۈن . بەخۇشتىن .

ئىفتىز - [= عا : افتراء] ،
(نا.) تە : بوختان . :: ئەم قسەيە ئىفتىزايە .

ئىفتىزايى كۆرۈن - [عا. كو.] ،
(مەت. مە.) تە : بوختان پتوۋە كۆرۈن :: ئىفتىزايان پتوۋە كۆرۈن .

ئىفتىزاح - [= عا : افتضاح] ،
(نا.) ، (كئىر.) رىسوايى . بى ئابروى . بەدناوى . :: عەجەب ئىفتىزاحىكە . ئىفتىزاحىكى ناۋەتەۋە نەبىتەۋە .

ئىفلاس - [= عا : افلاس] ،
(مەت.) ، (كە.) نەدارى ، نابوتى .

ئىفلاس كۆرۈن - [عا. كو.] ،
(مەت. لا.) ، (كە.) ۱ - نابوت بونى بازارگان ياكاسىبىكى ناوبازار . نەداربون . لە ماىە كەۋتن ۲ - دۆزاندى زۆر لە قومارا . ۳ - لە دەستدانى باۋەزى خەلك بەخۇ ، لە ئىش و كارى سىياسى و كۆمەلە تىدا .

ئىفلىج - [عا.] ، (ص.) ھالى كەسىكى ھەمۇ لەشى يا لايەكى يا ھەندى جىگەي لە كار كەۋتبى و نەجۈلى . □ « لە خوام تەلە بە زۆلە

كۆج و ئىفلىج بى . »

ئىفلىج بون - [عا. كو.] ،
(مەت. لا.) لە كار كەۋتنى لايەك يا ھەمۇ لەش يا بەزى ئەندامى كەسىك . ★ شەپلەلىدان .

ئىفلىجى - (نا.) ، (كئىر.)
نەخۇشى شەپلە . تىپ - كەسى ئەم نەخۇشىيە گرت ئىرادەي لەسەر دەمارەكانى لەشى كەم دەبىتەۋە يا ھەر بە جارەك لە دەستى دەردەچى بە جورى كە ناتوانى بە ئارەزۋى خۇي ھەندىك ئەندامى (دەست ، لاق ، ...) خۇي بچۈلىنى يا زايان ۋەستىنى و بى ئەۋەي ھەزى لى بى لە خۇيانەۋە دەلەرزى . :: توشى ئىفلىجى بوە ، توشى ئىفلىجى ھاتوۋە . ★ (كە.) شەلەل .
ئىقامە - [= عا : اقامة] ،

۱ - (مە.) ، (كە.) نىشتەجى بونى خەلكى وولاتىك لە وولاتىكى تر بە ئىجازەي ھۆكۈمەتى ئەم وولاتە و بە پى زى و شوپى تايەت . :: بە ئىقامە لە عىراق دانىشتوۋە . ★ (كئىر.) ئىقامەت . ۲ - (نا.) بەلگەبىكى رەسمىيە دەدرى بەۋ كەسانەي كە لە وولاتىكى ترا نىشتەجى دەبن . :: ئىقامە كەيان بو تازە نە كۆردەۋە . دەريان كۆر . ۳ - (نا.) دايىرەبىكى رەسمىيە لە ھەمۇ دەۋلەتلىك ، بە ئىش و كارى ھاتوچۇ و دانىشتى خەلكى بىگانە زادەگا . **ئىقامەي دەۋا كۆرۈن -** شىكايەت بۆردنەبەر دادگا بە شىۋەبىكى قانۇنى .

ئىقامەت - [عا.] ، (مە.)
(نا.) ، (كئىر.) تە : ئىقامە .

خۆۋەگرتن . ۲ - كەم خەرج كۆند ،
دەس گىزانەۋە لە سەرف كۆند .
۳ - (مجد.) خەرج و مەسرەفى بېھۆدە
نە كۆند ، پاشەكەوت كۆند .

ئىقتىسادى - [عا . كو .] ،
(ص.) ھەر شتېك يا كاريكى پتوھندى
بە ئىقتىسادەۋە ھەبى . ۲ - (مجد.)
ھەر كاري يا شتېكى ، لە كۆند يا بە
كارھىنانى قازانجى ماددى چاۋەزۋان
بكرى . :: ئوتۆمبىلىكى فۆلكسۋاگن
بكرە زۆر ئىقتىسادىيە ھەر بەنزىن
سەرف ناكە .

ئىقدام - [= عا : اقدام] ،
(نمص.) ۱ - ئازايەتچ ، دليرى ۲ -
نەترسان ، ويران (فع.) :: پياۋىكى
بە ئىقدامە ، چ كەسى ھىندە بى
ئىقدام نەدىۋە .

ئىقدام كۆند - [عا . كو .] ،
(مصة . لا.) ۱ - دەست بە كاري كۆند ،
پز بە كاري كۆند . ۲ - ئازايەتچ و
دليرى نواندن . :: ئەۋ ئىقدامەي
... كۆدى بە كەس ناكري .

ئىقرار - [= عا : اقرار] ،
(نمص.) تم : ئىعتىراف . :: بە
ئىقرارى خۆي ھىچچى لاي شىركو
نەماۋە .

ئىقرار پى كۆند - [عا . كو .] ،
۱ - (مصة . لا.) تم : ئىعتىراف كۆند .
۲ - (مصة مة.) تم : ئىعتىراف
پى كۆند / ۳ .

ئىقرار كۆند - [عا . كو .] ،
(مصة . لا.) تم : ئىعتىراف كۆند .

ئىقلىم - [يونانى : كلىما] ، (نا.)
۱ - بەشېك لە زەۋى كە لە بارى
ئاۋۋەۋا و چلۇنايەتچ تەبىئى ددگەل

ئىقبال - [عا : اقبال =
رۆت كۆند] ، (نا.) بەخت ، تالە ::
چېكەم ئىقبالى منىش ئاۋايە . □
« ھەمۆ شتېك بە ئىقبالە » .

ئىقتىدار - [= عا : اقتدار] ،
(نمص.) توانايى ، دەستەلات ::
ئەۋەند رۆت و زەجالە ئىقتىدارى
نانى شەۋى نە .

□ « حسب الأمر شاي گەردۆن
ئىقتىدار »
« نەقتىبان بەزم خەرگەي
زەرنىگار »

ئىقتىساد - [= عا : اقتصاد] ،
(نا .) زانستىكى كۆمەلەيەتتە
دەربارەي ھەمۆ ئەۋ چالاكيانە
دەدۋى كە پتوھنديان بە داھات و
خەرجى ئەفرادەۋە ھەيە و باسى
چۈنئىتى پتوھندى مالى ئەۋان
دەكا كە لەناۋ كۆمەلدا دەگەل يەكترى
ھەيانە ، ، ھەر ۋەھا ئەۋ قانونانە
دەخاتە بەر چاۋ كە خۆيان بەسەر
چالاكيەكانى مالى ناۋ كۆمەلدا
دەسەپپىن و ئەۋ زىگايانەش پىشان
دەدا كە پىدا رۆيشتىيان دەبىتە
ھۆي بەختيارى ، پىشكەۋتن و
خۆشى ژيانى مىللەت . لە دنيای
ئىمرودا ئەم زانستە دۆلكى گەۋرەي
ھەيە : ئىقتىسادى سۆسيالىستى و
ئىقتىسادى سەرمایەدارى . پىرەۋى
كۆندى ھەريەكى لەم دوانە لە
كاروبارى ۋولاتىكدا شىۋەيىكى
تايەتچ دەدا بە كۆمەل كە دەگەل
ئەۋىتريان بە تەۋاۋى جياۋازە .

ئىقتىساد كۆند - [عا . كو .] ،
(مصة . لا.) ۱ - دەست بە مالى

بەشەكانى تر جياوازى ھەبى و ناويكى
تايبەتېشى ھەبى . جوغرافى زانانى
كۆن ھەمۆ زۆى زەوتيان بە ھەوت
ئىقلىم داناۋە . ۲ - وولات . ۳ -
مەلبەند . :: ئىقلىمى زۆم ، ئىقلىمى
شام ، ئىقلىمى كوردستان ، ئىقلىمى
چوارەم .

ئىقناع بۆن - [عا : اقناع + كو :
بۆن] ، (مص . لا .) ۱ - قبول كردنى
بىرورايەك دەربارەى مەسەلەيەك ،
پاش ئەۋەى لە لايەن كەسكى ترەۋە
شى دەكرىتەۋە ، يان ئىنسان خۆى
بە بىرى خۆيدا دەچىتەۋە . ۲ - زازى
بۆن بەكردن يا نەكردنى كاريك . ::
ئەۋەندى كردى و كراندى ھەر ئىقناع
نەبۆ . من چۆن بەۋ قسانە ئىقناع
دەبم . بەلكۆ تۆش ھەۋلىكى دەگەل
بدەى بۆ من ئىقناع نابى .

ئىقناع كردن - [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) ۱ - زازى كردنى
كەسى بە قسە و بىروراي خۆ .
۲ - پى قبول كردن . :: توانستىكى
سەبرى ھەيە لە ئىقناع كردنا .
ئىقناعم كرده واز لە سەفەرەكەى
بىنى . بۆى ئىقناع نەكرا .

ئىكسىر - (نا .) ، ۱ - داو و
دەرمانى كە پىشۋونيان لايان وا بۆ
(عناصر) دەگۆزى ، ۋەك (مس بكا بە
ئالتون و ...) ، ۲ - (مج .) ھەر
شتىكى كەم دەست كەۋى . □
» ئىكسىرە خاك و خۆلى دەرمانى
گەۋرە مالان » (حاجى) . تىب -
ئەم ووشەيە لە (كسىريۆن)
يۆنانى را خوازراۋەتەۋە بۆ زمانى
عەرەبى و بۆتە (الاكسىر) ، ئەۋ

جار لە عەزەبى را خوازراۋەتەۋە بۆ
زمانانى فرەنسى و ئىنگلىسى و كراۋە
بە (ئىلىكسىر) .

ئىكلام - [محر . عا : اكرام] ،
(نا .) ، (مك .) زەسمى حوزمەت ،
زى و زەسمىكە بۆ نىشاندانى
حوزمەت و زىز بەرامبەر كەسى
ئەنجام دەدرى . تىب - دەست
بەسىنگەۋە دەگىرى و بە پى
گەۋرەبى ئەۋ كەسە يا ئەۋان
كەسانەى نیاز واىە زىزبان لى بندرى ،
لاى ژورۆى لەش بۆ پىشەۋە
دەچەمىنرىتەۋە .

ئىكلام كردن - (مصت . لا .) ،
(مك .) زەسمى حوزمەت بەجى ھىنان .
تەعزىم كردن . ★ ئىكلام كىشان
ئىكلام كىشان - (مصت . لا .) ،
(مك .) تە : ئىكلام كردن . □ « دەچۆنە
خزمەت مام غەلىفەى ئىكلاميان
كىشاۋە » (تحفە : ج ۲ - ۷۷) .
ئىكمال بۆن - [عا : اكمال + كو :
بۆن] ، (مصت . لا .) ، (كەر .) لە
ئىمتىحانا لە يەك يا چەند دەرس
دەرنەچۆن و ناچار بە ئىمتىحان
دانەۋەيان بۆن .

ئىگرەم بىزرەم - [ئىگرەم =
ئىگرەمى (۲۰) + بىز = بىش (۵) +
رەم = درەم] ، [تو . كو .] ، (نە .) ،
(كەر .) سەنگىكە بۆ كىشانى شت ،
بەشىكە لە شازدە بەشى حۆقەيەك ،
بە حۆقەى سەلەيمانى دەكاتە ۲۲۰
گرام .

ئىلاقە كردن - [ئىلاقە = عا :
علاقە + كردن] ، [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) ۱ - دەست درىژى

جياوازى ، بيجگه له ... :: به فر
همو لايىكى گرتوته وه ئىللا سله يمانى
نه بى . ئىللا به قسه ي خوى نه بى به
قسه ي كه س ناك .

ئىللان و بىللان - [= عا : الا و
بالله] ، (كذ .) هتيچ مومكين نه ،
هه روا ده بى ، غه يرى نه وه نا . ::
ده به رى دا شل و كوت بون كوتى
ئىللان و بىللان هه ر ده روم .

ئىلهام - [= عا : الهام] ،
(نمص .) كاريكى چاك يا مه به ستنى
خستنه دلى كه سيكه وه ، فير كردن
به (هو) يه كى كه به چاو نابىندرى .
:: نازانم ئىلهام بو چى بو دو
ده قيقه ي نه كيشا نه وه مه سه له
گرانه ي حل كرد .

ئىلهام بو هاتن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) كاريك يا مه به ستيك
كه وتنه دلى كه سيكه وه .

ئىلهام وه رگرتن - [عا . كو .] ،
(مصت . مت .) به ته ئسيري كه سى يا
شتى كاري كردن . كردنى كه سى يا
شتى به سه رچاوه ي بىر كردنه وه و
مه به ست لى نه ستاندن . :: نالى له
حه بيه ي مالىاوا ئىلهامى وه رده گرت ،
خانى بو (مهم وزين) كه ي له به يتى
(مهمى ئالان) ئىلهامى وه رگرتوه .

ئىم - [ست : ئيم] ، (نا .)
شيوه ي كوني (ئهم) ه و له چه ند
ووشه ييكدا ماوه و له هه ندى ناوچه ي
كوردستان ده كوترى . :: ئيمرو ،
ئيمسال ، ئيمشه و .

ئىمام - [= عا : امام] ، (نا .)
۱ - پيشه وا و زابه رى دينى :: به
مه زه بى ئىمامى حه نه فى ماره ي كه ن .

كردن ، خوتىگه ياندن . ۲ - (مج .)
نازاردان □ « نابى ئىلاقه ي فهرخى
بكه ن ئه مه گم ده چى به زايله » (تحفه :
ج ۲ - ۱۲۱) . ۳ - (مج .) پىكه ينانى
كارى جنسى نيوان ژن و پىاو □
« چوار سال بو شه ميى هينابو ،
ئىلاقه ي نه ده كرد . كوتى : بو چى
ئىلاقه ي من ناكه ي ؟ كوتى : هه تا به
ده ستى خوت دو خينم نه كه يه وه . . »
(تحفه : ج ۱ - ۳۳۴) .

ئىلتيفات - [= عا : التفات] .
(نا .) ، (كئير .) رو خوشى ، ناوژى
لوتف و مه رحه مه ت ، ميه ره بانى . ::
ئىلتيفاتان زياد بى . زور ئىلتيفاتى
ده گه ل كرد . قوربان بى ئىلتيفاتى
مه فه رمو . ده گه ل بى ئىلتيفاتيمان
نه كردوه . □ « ده لىن : قوربان به
سايله ي ئىلتيفاتى تووه هاتين به كاره »
(تحفه : ج ۲ - ۱۲) .

ئىلحاح كردن - [عا : الحاح +
كو : كردن] ، (مصت . لا .) زور
له سه ر (شتى ، كاري) رو يىشتن .
ئىلزامدان - [عا : الزام + كو :
دان] ، (مصت . مت .) بى ده لىل كردنى
كه سى له گفتوگو يه كدا ، ريگا لى
برىنه وه . تيب - زياتر بو مجاده له ي
عيلمى ، مه لا و فه قى به كاري دىنن .
۱ - ئىللا - [؟] ، (نا .) ،
(مك .) بارى هه لكه وتنى (جگ) ه له
يه كى له و ياريبانه ي به ميچ ده كرىن .
تيب - جگه كه له سه ر پشت ده كه وى و
لا زه قه كه ي له سه ره وه ده بى . ★
سو فى (له ياريبه كى ترا) .

۲ - ئىللان - [= عا : الا] ،
(بنه .) بو ديارى كردنى فهرق و

۲- ئەو كەسەي پيش نوڭزى ، نوڭزى جەماعەت دەكا . :: ئىمامى مزگەوتى ھەباساڭاي . ۳- ۱) ھەر بەكر . ئىمامى عومبەر ، ئىمامى جەغفەرى (شىئە) كە يەكەمىيان (ئىمامى عەلى) و ئاخريان (مەھدى) يە . ب) ھەرىكە لەو چوار كەسەي كە پاش پىغەمبەر (د . خ .) خەلىفەيچ ئىسلاميان كورد . :: ئىمامى ئەبو بەكر . ئىمامى عومبەر ئىمامى عوسمان . ئىمامى عەلى . ۴- تە : ئىمامە .

ئىمامە - [عا : امام + كو : ۵- ئە / ۱] ، (نە .) دەنكە مۆروڭكى درىژۆكەيە بە سەرى تەزبىتچەوۋە دەكرى . ★ ئىمام / ۴ .

ئىمامەت - [= عا : الإمامة] ، (نمص .) تە : ئىمامەت .

ئىمامەت - [عا : امام + كو : ئەتى] (نمص .) ۱- پىشەوايچ و رابەرى كاروبارى دىنىي موسولمانان . :: قوربان ئەو رەمەزانە تەشرىف بىنە ئىمامەتتە كەمان بۆكە . ۲- يەككە لە ئەرکانى ئىمان لە ئايىنى شىئەدا ★ ئىمامەت .

ئىمان - [= عا : ايمان] ، (نا .) تە : ئىمان . تىب - ئەم ووشەيە كە دەگەل بلاوبۇنەۋەي ئىسلامەت - لە كوردستانا ھاتۇتە ناو زمانى كوردى ھەندى جار دەنگ بزوينەكەي (ى) ھەروەك عەزەبىيەكەي درىژە و ھەندى جارانش (بە تايبەت - لە تەركىبدا) كورت دەبىتەۋە و دەبىتە (ژىر = كەسرە) ، بۆيە ۋەك ووشەيتكى تەنبا (ى) ھەكەي بە درىژ

(ى) داندراۋە و لە شوڭىنى خۆي نوسراۋە .

ئىماندار - [ئىمان + دار] ، [عا . كو .] ، (صفا .) تە : ئىماندار **ئىمپراتور/تور -** [لاتىنى] ، (نا .) پاتشايەكى چەند وولات و مىللەتى لە ژىر فەرماندايى ، پاتشاي پاتشايان . :: كاتى شۆرشى مەزنى ئۆكتۆبەر ھەلگىرسا (نىگەلە) ئىمپراتورى رۆسيا . ★ شاھەنشا تىب - ئەم ووشە لە قەبىك بۆە بۆ سەردارەكانى رۆماي كۆن .

ئىمپراتور (تو) رى - ۱ - [ئىمپراتور + ۲- ئى] ، (ستە) ھەر شىتتىكى پىۋەندى بە ئىمپراتورەۋە ھەبى . :: تاجى ئىمپراتورى لەسەر نا . فەرمانى ئىمپراتورى بۆ دەرچۆ . ۲- [ئىمپراتور + ۳- ئى] ، (حمص .) تە : ئىمپراتورىتى . تىب - بەم مەعنایە شىۋەي دارشتەكەي زياتر فارسىيە تا كوردى .

ئىمپراتور (تو) رىتى - (حمص .) رىژىمىكى پاتشايەتى و دەۋلەتتە كە سەرۆكەكەي ئىمپراتور بى . :: دواي شەزى دوھم ئىمپراتورىتى ژاپۇن گەلى گۆرانى بە سەردا ھات . ۲- ۱) بە تىكرايچ ھەمۆ ئەو خاكانەي كە لە ژىر دەستەلاتى ئىمپراتورىكدا بن ، مەيدانى فەرمانزەوايچ ئىمپراتورىك : ئىمپراتورىتى برىتانىا جارن رۆژى لى ئاۋا نەدەبۆ . ب) گشت وولاتانى كە دەۋلەتتىكى توانا و بە زىپك بە سەريان زادەگا ، سەرۆكەكەي ھەرچى دەبى بى .

ئىمپىريالىزم - [فرەنسى :

ئىمپىريالىزم [، (نا.) سىياسەتى دەولەتانى گەورەى گەشەكردوۋە ، ئامانجى داگىرکردنى وولاتانى پاشكەوتە و پەرەپىدانی ھەمۆ چەشنە دەستەلاتىكى خويانە لەوان وولاتانەدا . تىب - ئەم جۆرە ووشانە بە پىي جۆرى بىرکردنەو و بىروباوۋەزى سىياسى ، لە لای خەلكى جۆر بە جۆر مەعنایان كەم و زۆر دەگۆزى . ماركسىستەكان لە ھەمۆ كەس زياتر سەر و كاريان دەگەل ئەم چەشنە ووشانە ھەيە و بە كاريان دىن ، لە ھەمۆ كەستىش زياتر بە تان و پوياندا دەچنە خوار و رۆنيان دەكەنەو . (لېنين) لەم بابەتەو زۆر دۆر و درىژ دواو دەلى : «ئىمپىريالىزم بەرزترىن قوناغى سەرمايەدارىيە» و كىيىكىشى ھەر بەو ناوہ نۆستىو و ئىمپىريالىزم بەو جۆرە كورت دەكاتەو : «... ئىمپىريالىزم سەرمايەدارىيە وەختىكى دەگاتە زادەيىكى (تطور) كە لە سايەيدا دەستەلاتى (ئىحتىكارات) و (سەرمايەى مالى) دروست بوە و ناردنەدەرەوہى سەرمايە (تصدير الراسمال) ئەھمىيەتتىكى زۆرى پەيداكردوۋە و دابەش كردنى دنيا لە نيوان (تروست) ەكانى عالەمى دەسنى پىكردوۋە و دابەش كردنى گشت وولاتانى جىھان لە نيوان دەولەتە زلە سەرمايەدارەكان بزاوہتەو . . . » ، (لېنين ، ھەلېزاردەكان «ئىمپىريالىزم بەرز ترين قونساغەكانى سەرمايەدارى» ، بەرگى ۱ ، بەشى ۲ ،

چاپى مۆسكۆ (عەزەبى) ل - ۳۹۲) .
ئىمپىريالىست - [فرەنسى :
(ص.) كەسىك يا ھەيئەتى يادەولەتتىكى سىياسەتى ئىمپىريالىستى بەيزەوتى بكا .

ئىمپىريالىستى - [ئىمپىريالىست + ۳ - ئى] ، (ص.) ھەر كارى يا شتى پىوہندى بە ئىمپىريالىزمەو ھەبى . :: پىلاننىكى ئىمپىريالىستى لە كارايە .

ئىمپىريال - [لاتىنى] ، (نا.) ، (كئير.) سكهيتكى زىزى رۆسيانى كۆنە ، بە ئەندازە پىنج لىرەيىكى عوسمانى .

ئىمتىحان - [= عا : امتحان] ، (نمض.) ئەزمۆن ، تاقى كردنەو .
لە ئىمتىحان دەرچۆن - ۱ - بە باشى وەلامى پرسىاردانەوہى قوتابىيان و سەرکەوتىيان لە كلاسسىكەوہ بۆ كلاسسىكى بالائر . ۲ - چاكەھاتنەبەرچاو لە تاقى كردنەوہدا (بۆ ھەر مەبەستى بى) .

ئىمتىحان دان - [عا . كو .] ، (مض. لا.) ۱ - لىبۆنەوہى قوتابىيان لە وەلامدانەوہى ھەمۆ ئەو پرسىارانەى بە نىازى تاقى كردنەوہى زادەى فېربۆن و تىگەيشتىنى دەر سەكانىيان لىيان دەكرى . ۲ - تە : ئىمتىحان (لە ئىمتىحان دەرچۆن/۲) :: ئىمتىحانى خۆى داوہ پىويست بەم قسانە ناك .

ئىمتىحان كردن - [عا . كو .] ، (مض. مت.) ۱ - پرسىار كردن لە قوتابىيان ، سالى چەند جارىك بە نىازى ئەوہى بزائىن ئەوہى

خوڭدۆيانە بە چاڭى فېرى بۆن
يان نا . ۲ - تاڧى كۆرۈنەۋەي كەسك
بۆ ھەر نيازىك و بە ھەر شىۋەيىك
بى .

ئىمتىياز - [= عا : امتياز] ،
(نمص .) ۱ - جىاۋازى و فەرق و
جودايى نىۋان دۆكەس يا دۆ شت
(بە لاي چاڭرىدا بۆ يەككىيان) ، بە
سەرداھەبۆن . :: ئىمتىيازى چى بە
سەر خدردا ھەيە . ئەۋ ئىمتىيازە
چىە بۆ شىز كۆ ؟ . ۲ - ئىجازەيىكى
دەۋلەت بۆ دامەزراندنى كارگە ،
دەرھىننى مەعدەن ، بلاۋكۆرۈنەۋەي
رۆژنامە و گۆڧار و ... دەيدا بە
كەسى يا كەسانى .

ئىپچار - [ئىم + جا (جار)] ،
(بنت .) تە : ئەۋجا .

ئىپچۆن - [؟] ، (نا .) ، (مكا .)
دەستىك نال بۆ چۈرپەلى وۋلاڭى
يەكسەم (ئەسپ، ئىستەر، گۆيدىرئىژ) :
ئىپچۆن - (نە .) نالى دۆپەل
خىرئىپچۆن - نالى ھەر چۈرپەل .
:: ماينەكە بەرە لاي ۋەستا كەرىم
خىر ئىپچۆن نالى كە .

ئىمزا - [= عا : امضاء] ، (نا .)
نىشانەيىكە لە كۆتايى نامە و ... دا
دەندىرى ، نۆستىنى ناۋى نۆسەرى
نامەيە بە شىۋەيىكى تايبەتە لە پاى
كاغەزان بۆ ئەۋەي بزائى كى
نۆستىۋە .

ئىمزا كۆرۈن - [عا . كۆ .] ،
(مصت . لا .) دانانى نىشانەي ناۋى
خۆ لە ژىر نامە و نۆسراۋان و ...
ئىمكان - [= عا : امكان] ،
(نمص .) ۱ - زى تىچۆن . ۲ -

توانايى و زۆر بە سەر كارىكدا
ھەبۆن ، قەۋەت بە ئىشك شكان .
:: ئىمكانى ھەيە ۋابى كە ئىۋە
دەفەرمۆن . ئىمكانى دە دىنارى نىە
خانۆ بە چى دەكا .

ئىنتاج - [= عا : انتاج] ،
(كەر .) ۱ - (نمص .) زەنىۋەيىنان
(بۆ شتى كشتۈكالى) ، بەرھەمھىنان
(بۆ شتى صناعت) ، دروست كۆرۈنى
كەلۈپەل لە كارگاكان . :: ئىنتاجى
سالانەي ۳۰۰ فۆۋكەيە ، مالى
پىرۆت ئىنتاجى رۆنىان ۲۵۰ كىلۋەيە .
۲ - (نا .) بەر و بۆي كارى دەست
يا مىشك . :: نۆسەرى چاكە و
شاعىرەشە بەلام ئىنتاجى كەمە .
★ (كئىر .) تەۋلىد .

ئىنتەلا - [= عا : امتلاء] ،
(نا .) ، (كەر .) با كۆرۈنى زگە لەبەر
زۆر خۋاردن ، تىكچۆنى تەبىمەتى
ئىنسان لە ئەنجامى زۆر خۋاردن و
خۋاردنى زۆر چەۋر . :: ھىندەي
خۋاردۋە ئىنتەلاي كۆدۈە . ★
(مكا .) تەعبۆن .

ئىنتىچار كۆرۈن - [عا : انتحار
+ كۆ : كۆرۈن] ، (مصت . لا .)
خۆكۆشتن بە دەستى خۆ بە ھەر
جۆرى بى .

ئىنتىخاب كۆرۈن - [عا : انتخاب
+ كۆ : كۆرۈن] ، (مصت . مە .) ۱ -
ھەلبىزاردن و پەسند كۆرۈنى شتى
لە ناۋ كۆمەلى ھاۋچەشنى خۆي .
۲ - دىيار كۆرۈنى كەسى بۆ
جى بەجى كۆرۈنى كارى لە لايەن كەسى
يا ھەيئەتەيىكەۋە . ۳ - ھەلبىزاردنى
كەسانى بۆ نۆينەرى لە پەزلەمان و

كارى خۆى بى بە ھەر وەسىلەيىك
بىى . ★ ئۆپۆرتونىست .
ھەلپەرىست ، ھەلمەتەكاسە .

ئىنجا - [ئىن + جا (جار)] ،
(بىنتە .) تم : ئەوجا/۲ ، ئەمجار/۲
□ « ... ئەو ھەوزە پز ئەكەن لە
ئاو و بۆنى خۆش ، ئىنجا خۆيانى پى
ئەشۆن » (بلە : ژان - ۳۸) . تىب -
كەرتى يەكەمى ئەم ووشەيە (ئىن)
شىۋەيىكى دىكەي (ئىم)
ئاۋىستايىيە .

ئىنجا - (بىنتە .) تم : ئەمجار/۲ ،
ئەوجا/۲ .

ئىنجاھەكەنى - [ئىنجا + ۲ -
ئە/۲ + كە (ئەم : تەرىف) + ۲ -
ئان/۲ + ۴ - ئى] ، (بىنتە .) تم :
ئەمجار/۲ ، ئەوجا/۲ .

ئىنجاھەكە - [ئىنجا + ۲ -
ئە/۲ + كە (ئەم .)] ، (بىنتە .) تم :
ئەمجار/۲ ، ئەوجا/۲ .

ئىنجاكو - [ئىنجا + كو =
كەوا] ، (بىنتە .) تم : ئەمجار/۲ ،
ئەوجا/۲ .

ئىنجاكونى - [ئىنجاكو + ۲ -
ئان/۲ + ۴ - ئى] ، (بىنتە .) تم :
ئەمجار/۲ ، ئەوجا/۲ . تىب - وا
دېتە بەر چاۋ كە (ئىنجاكو) بۆ
ھالەتى (مفرەد) و (ئىنجاكونى) لە
ھالەتى (جەمە) دا بەكارھاتىپ ،
ئەگەرچى ئىستەھىچ فەرقىيان
ناكرى .

ئىنجانە - [؟] ، (نا .) ، (كەر .)
قاپتىكى سۈالەتە بىنەگۈلى
تېدەدەچىن . ★ (كىر .) گۈلدان .

كومىتەكانى پارتە سىياسىيەكان و .
ئىنتىزار - [= عا : انتظار] ،
(نىمە .) ۱ - چاۋلەزىيى . ۲ -
چاۋلەدۆيى .

ئىنتىشار - [= عا : انتشار] ،
(نىمە .) پەزىش و بىلاۋى .
ئىنتىشارات - (نا .) ، (كىر .) ھەمۆ
ئەو شتە چاپكراۋانەي زىكخراۋىكى
دەۋلەتتى يا ئەھلى بىلاۋيان دەكاتەۋە .
★ (كەر .) نەشرىيات .

ئىنتىشاردان - [عا . كو .] ،
(مىستە . مىستە .) ، (كىر .)
بىلاۋكردنەۋەي كىتەپ ، زۆزنامە ،
قىسە ، .

ئىنتىشاركردن - [عا . كو .] ،
(مىستە . لا .) ۱ - بىلاۋبۆنەۋە (ھەرچى
بى) ۲ - تەشەنەكردن (نەخۆشى ،
قىسە و دەنگە و باس و ...) .

ئىنتىقام - [= عا : انتقام] ،
۱ - (نىمە .) تۆلەئەستاندن ، تۆلە
ئەستىنى . ۲ - (نا .) تۆلە .

ئىنتىقامئەستاندن - [عا . كو .] ،
(مىستە . مىستە .) تۆلەئەستاندن ،
تۆلەكردنەۋە . ★ ئىنتىقامكىشان .

ئىنتىقامكىشان - [عا . كو .] ،
(مىستە . مىستە .) تم : ئىنتىقامئەستاندن
ئىنتىھازىتى - [عا . كو .] ،

(ھىمە .) ، (كەر .) كارىكى ئىنسانى
ھەلمەتەكاسە و فرسەت تەلەب
دەيكا . ★ (كىر .) ئۆپۆرتونىسم .

ئىنتىھازى - [= عا : انتهازى] ،
(مىستە .) ، (كەر .) كەسىكى لە فرسەت
بەگەزى و چىۋنى بۆي ھەلسۈرى
ئامانجى خۆى ۋەدىيىنى . كەسىكى
مەبەستى ھەر جىبەجىبىۋى

ئىنجەت - [محر . عا : حجة]

(نا.) بەھانە ، بىئەھە ، پەلپ . □
 « ئەگەر پىاۋ پىاۋى بىكۆزى ، ئەگەر
 چۈە مالىيى ناپى دەگەلچ بە ئىنجەت
 بى » (تحفه : ج ۲ - ۱۲۶) ★
 ئەنجەت ، حەنجەت ، ھەنجەت .

ئىنجىل - [يۆنانچى] ، (نا .)
 كىتەبى ئاسمانى عىسا پىغەمبەرە و
 چوار بەشە : ئىنجىلى لۇقا ، ئىنجىلى
 مەتى ، ئىنجىلى مەرقۇس ، ئىنجىلى
 يۇحەننا و زانايانى دىنى ئىسلام
 باسى يەككى تىرىش دەكەن كە
 ئىنجىلى (بەزىلار) يە . ھەر چوار
 بەشەكەي لە مەھابەت بە موکورىيانچى
 كراۋە بە كوردى و ھەرۋەھابە
 لەھجەي باكورى و جىۋىبى زىمانى
 كوردىش ھەيە . تىب - ئەم ووشەيە
 لە (ئىفانگىلىۋى) يۆنانچى زا بە مەئەنەي
 (مزگىنى ، خەبەرى خۇش) كراۋە
 بە ھەرەبى .

ئىنجىسار - [عا : انحصار]

(نمص .) ۱ - دەۋرەدران ، دە
 تەنگانەكەۋتن . ۲ - تەرخان كوردنى
 دروست كوردن يا فروشتى شتىك
 بۆ كەستىك يا دايرەيىكى دەۋلەتچى .
 :: [كئىر .] ئىنجىسارى دوخانىات .
 (كەر .) ئىنجىسارى تۆتن .

ئىنساڧ - [عا : انصاف]

۱ - (نمص .) بە ەدالەت جۇلانىۋە ،
 ھەق بە لاي كەسىدا ، دان . ۲ -
 (نا .) ەدالەت ، دادپەرۋەرى .

□ « بى قەباحەت لىم زوتىرى چاكە
 ئىنساڧ ھەبى »
 « بۆ بەلاگەردانى بالات ، قۇچى
 قوربانم ۋەرە »

(۴)

ئىنسان - [عا : انسان]

(نا .) ۱ - گياندارىكە كە لە ئەنجامى
 گۆزان و تەكامولى مىشكىدا لە
 گياندارەكانى تىرى سەر زەۋى
 جىابۆتەۋە و تاكە گياندارىكە بە ھۆى
 قسە كوردن و نۆستىنەۋە توانى
 دەربرىنى بىرى خۆى ھەيە و تەنبا
 گياندارىكىشە دەستى شت دەگرى و
 لە سەر دۆ پى دەزۋا ★ ئادەمچى ،
 ئادەمىزاد ، بىيادەم ، بەشەر . ۲ -
 (مچ .) كەستىكى خاۋەنى زەۋۋشت و
 خۆى باش بى ، كەستىكى بەرامبەر
 خەلگى تر پىاۋەتچى و چاكە بكا . ::
 ئىنسانى وا لە كۆى دەست دەكەۋى
 ئىنسانى وام ھەر نەدىۋە ، زۆر
 ئىنسانە .

ئىنسانەتچى - [ئىنسان +

ئەتچى] ، [عا . كو .] ، (حمص .) ۱ -
 زەۋۋشت و خۆى چاك كە ئادەمىزاد
 لە گياندارانى تر ھەلداۋىرى
 (مىزاتى ئادەمىزاد) ۲ - (مچ .)
 پىاۋەتچى ، چاكە . :: ئىنسانەتچى
 دەگەل زۆر كەس كوردە .

ئىنشا - [عا : انشاء]

(نمص .) ۱ - بەرپا كوردن ، دامەزراندن
 ۲ - رىكخستىن و زازاندەۋەى قسە
 بە نۆستىن . ۳ - نامەى ئەدىبانە و
 مىزايانە . :: مىزا زەشىدى قازى
 ئىنشاي باش بۆ ، خۆى بە مىزا
 دەزانى و ئىنشاشى ئىنشاي
 مىدالانە . ۴ - (نا .) ، (كئىر .)
 كىتەبىكە نمۇنەى نامەى نۆسراۋى
 تىداكۇكراۋەتەۋە و قوتابىان فىرى
 نامەنۆستىن دەكا .

پشيوى ، نائارامى . ب) ، (كئير .)
شورش بۆ ھەلگىزانە ۋە تىكدانىمى
رئىزىمى سىياسى و سىستىمى
ئابورى وولاتىك و بىياتنانى
رئىزىمىكى كاملىر و پىشكەوتوانە تر .
:: ئىنقىلابى مەشروتەى ئىران .
ئىنقىلابى مەزنى ئۆكتوبەر . ★
(كەر .) سەورە (عا : ثورە) ،
شورش . ج) ، (كەر .) پىلانگىزى و
راپەزىنى كىتوپرى ھەندى لە سوپاى
ولاتىك بۆ رۆخاندنى دەولەتى
قانۇنى ★ (كئير .) كودتا .

ئىنقىلابى - [عا . كو .] ، (صد .)
(كئير .) ۱ - ئەو كەسەى شورش
ھەلدەگىرسىنى ، ئەۋەى بە جورى
لە جوران پىشتى شورش دەگرى .
★ شورىگىز ، (كەر .) ، سەورى .
۲ - ھەر كارى يا شتى كە پىۋەندى
بە شورشەۋە ھەبى . ★
شورىگىزانە .

ئىنكار - [عا : انكار
(حاشا كردن)] ، (صد .) كەللەزەق ،
كەسىكى قسەى كەسى بە
گويدانەچى و لە سەر قسەى خوى
سور بى . :: ئەرى قالە ! خو تو
جاران ھىندە ئىنكار نەبوى ئەۋە بۆ
وات لىھاتوہ . تىب - ئەم ووشەيە
صفەتىكى سەلبىيە و تەنيا بۆ بارى
خراپى بەكاردىت ، ھىچ كاتى بە
كەسىكى لەسەر ئىشكى چاك پى
دادەگرى نالىن : پىاۋىكى ئىنكارە .

ئىنكار كردن - [عا . كو .] ،
(مصت . لا .) حاشا كردن لە كارى ،
شتى يا لە رۆداۋى . ۲ - پاشگەز
بۆنەۋە لە قسەيەك . ۳ - لە زىر

ئىنشابهەند - [ئىنشا / ۲ +
بەند] ، [عا . كو .] ، (نفا . صفا .)
۱ - ئەو كەسەى نامە و مەقالە و ...
بە رىك و پىكى دەنۆسى . ۲ -
كەسىكى بە كەسى يا شتى ھەلدەلى .
□ « ئىنشابهەند شەرح شىرتىن
ئەرمەن »

« بەى تەور كەرد ئىنشاي
حالات كۆكەن »

(خانا - ۳۵۱) .

ئىنشعاب - [عا : انشعاب] ،
(نص .) ، (كئير .) ۱ - لق و
پۆپلى بۆنەۋە ، پارچە پارچە بۆن .
۲ - كەرت بۆنى پارتىكى سىاسى ★
ئىنشىقاق .

ئىنشىقاق - [عا : انشقاق] ،
(نص .) ، (كەر .) ۱ - قەلەشان ،
درزبردن . ۲ - تە : ئىنشعاب / ۲ .
ئىنفيسال - [عا : انفصال] ،

(نص .) ، (كەر .) ۱ - جودايى ،
جىابۆنەۋە لە ... ، لىك پىزان .
۲ - جىابۆنەۋەى پارچەيەكى خاكى
ولاتىك لە دەولەتى ئەم وولاتە .

ئىنفيساتى - [عا .] ، (صد .)
ئەو كەسەى لايەنگرى جىابۆنەۋەى
پارچەيەك لە خاكى دەولەتىكى بى .
★ جودايى خواز .

ئىنقىراز كردن - [عا : انقراض
+ كو : كردن] ، (مصت . لا .)
لەناوچۆن ، پوچ بۆنەۋە ، فەوتان ،
نەمان .

ئىنقىلاب - [عا : انقلاب] ،
۱ - (مص . لا .) ۱ - ھەرگەزان ،
سەرەۋىز بۆن ، ھەلگەزانەۋە ،
قلىپ بۆنەۋە . ۲ - (نص .) ، ۱ -

كارى يا مەسەلە يەك دەرچۆن . ::
ھەر بە جارى ئىنكارى كرد ووتى من
قەت قسەى وام نە كرده . پىم ووت
قەرزى ... بۆ نادەيتەو
ئىنكارى كرد و گوتى ھىچى پى
قەرزدار نىم .

ئىنكارى - [عا. كو.] ، (حمص.)
كەللەزەق ، سۆرى لە سەر قسە و
... :: بۆ ئەو ھەندە ئىنكارى دەكەى .
دە بەرى دا شل و كوت بۆن ھەر
ئىنكارى كرد . ★ ئىنكىزى .

ئىنكەبەرى - [؟] ، (حمص.)
بەربەرەكانى ، رەقەبەرى ، لە جاجەت ،
سەر سەختى . □ «... لە بەيتە كەدا
گەورە پىاو و ھاوشانى قەرە تاژدینە ،
ئىنكەبەرى دە گەل قەرە تاژدین دە كا»
(ھىمىن ، تحفە : ج ۱ - ۸۲) .

ئىنكىزى - [محر. عا.] ،
(حمص.) تە : ئىنكارى .

ئىھانەت - [= عا : اھانە] ،
(حمص.) ، (كەر.) بى حورمەتى ،
سۆكايەتى . :: كە ھاتە ژۆرى ھىچ
كەس پىي نە كوت كەرت بە چەندى ،
جا ئەو ھى بۆ خۆى بە ئىھانە زانى
ھەلستا لىيداژۆيشت . ★
(كئىر.) تەوھىن .

ئىھانە كردن - [عا. كو.] ،
(مصت. مت.) ۱ - بە قسە يا كردهو
زەزىل كردنى كەسى . ۲ - بە چاۋنى
سۆك تەماشاكردن . ۳ -
حورمەت نەگرتن ، سۆكايەتى بە سەر
كەسى ھىنان . :: ئەو ھى بۆچى
ئىھانەى ئەم كابرەت كرد . ئەو
بۆچى ئەم كابرەت ئىھانەكرد ھىچ
نەبا بەخىر ھانت كەردبا . ★

تەوھىن كردن ، تەوھىن پىكردن .
ئىھتىمام پىدان - [عا : اھتمام
+ كو : پىدان] ، (مصت. لا.) بە
تەنگەو ھەبۆن ، بە توندگرتن ، بە
ھىندگرتن ، خۆپىتو ھەماندۆكردن ،
دەخەم دابۆن (بەشتى ، بەكەسى ،
بەكارى ...) .

ئىھمال - [= عا : اھمال] ،
(نمص.) كەمتەرخەمى .

ئىھمال كردن - [عا. كو.] ،
(مصت. مت.) ۱ - گوى نەدانە كاران .
كەمتەرخەمى كردن . ۲ - بى ئەھمىيەت
سەير كردن . ۳ - وىل كردن ،
تۆكۈردن . ۴ - ھەلبىواردن ،
بەلاو ھەنان ، خۆتەنە گەياندن .

۱ - ئى - (بى.) ۱ - بەلى ، ئا .
:: ئى ، گويم لىتە دە قسە بکە دەى .
۲ - ۋەلامى پرسىارە بە ئىجاب .
:: ئىمرو چۆنە بازار ؟ - ئى . ۳ -
سەرسوزمانىكى تىكەل بە پرسىار
دەگەيىنى . :: ئى ! جا كابرە ھىچ
قسەى نەكرد ؟ □ «... ئى چىھ...
زۆر سەيرە من ئەخۆمەو ھەكەچى
ئىو ھەست ئەبن ! » (قەفتان :
چىرۆك - ۳) تىب - لەم حالەدا
ھەندى درىژ دەكرىتەو ھەبە شىو ھى
سەرسوزمان دەگوتىرى . ۴ -
سەرسوزمانى زۆت دەگەيىنى ،
پاش بىستىنى خەبەر و قسە يا دىتنى
كارىكى سەير . تىب - لەم حالەتەشدا
ھەر تۆزى درىژ دەكرىتەو ھەفەرقى
دەگەل بىرگەى (۳) ئەو ھەندەيە كە
لىرەدا ھىچ قسە يا پرسىارى بە
دۆدا نایەت .

۲- ئى - (ئم.) ئامرازی بانگ کردنه بۆ مېيینه و ده خریته دواى ناوه وه . :: هو کچی تا ئیره ودره . کچه کى بابانت خرا نه بى . . . » □ خه زالى هه ی خه زالى ، گەردن بلیند و لیونالى « (فۆلکلۆر) .

۳- (ئى) - (پ.ب) به ئاخرى ناوانه وه ده لکى و نیشان دەدا که مه به ست یه ک دانه و له عه ینى حالدا نه ناسراوى نه و شته یه . :: ئەسپى (یه ک ئەسپ) ، کورۆ (یه ک کور) . □ . . . کاورایى سه قزى بۆ ناوى لالۆ هه واس بۆ . . . » (قز لجى : پیکه نین - ۶۶) . تیپ - ئەم پاشبه نده هه ر ووشه ی (یه ک) ه ، له زمانى په هله ویشدا (ئى) به مانای (یه ک) هاتوه . تم : (فره : پفا - ۱۴۰) .

۴- (ئى) - (پ.ب.) ، (مک.) به دواى هه ندی له و ناوانه وه ده نۆسى که جیگه و کات (زه مان و مه کان) پیشان ده دهن ، له کۆنینه دا به ئاشکرا مانای (وهخت) و (شوین) ی لی زیاد کردۆن . :: ئیوارى ، به هاری ، خوارى ، دوینی ، ژورى ، سه رى . له مه هابادى بۆم ، ده چمه ته ورىزى ، چۆته ده شتى ، سال دوازده ی مانگى سه رمایه تی ، ئیستا له که رکۆکى نه ماوه ، له وى نه بۆ . □ «غەریب ماووم له تارانى، فرمیسکم دین وه ک بارانى» . تیپ - ۱) به لای منه وه ئەم پاشبه نده هه ر ووشه ی (جى) یه که له هه ورامیدا (یاگه) و له ئاو یستاییدا (یه ئۆنه) و له په هله ویتدا (گیتفالك و جیتفالك) ه (تم : پد : یه سنا ، ج ۱ - ۱۲۲) و له هه ندی قۆناغی

گه شه کردنى زمانى کوردیدا به شکلى (گا ، گه ، گى) به مه عنبای (جیگا) ش و (وهخت) یش ، ده گهل ناوى تر بۆ دروست کردنى ناوى (جیگه و کات) ته رکىب کراوه ، ئیستاش هه ندی ووشه ی کوردی ده بیتی که ئەم پاشبه نده یان پتوه یه و ئەگەر لیشیان کرایه وه مه عنبایان ناگۆزى . :: جوگه (جو) . زیگه ، زیگا (زى) . جیگه ، جیگا (جى) . هه وارگه (هه وار) . کانگا (کان) . سه رینگا (سه رتىن) (ب) له ووشه کانى : (کهنگى ، که ینى ، که ی) و (ههنگى ، هه ینى) را زۆر چاک دیاره که ئەم (ئى) یه هه ر (گى) یه و تطوۆرى کردوه . (ج) له حالیکا له هجه ی باکورى و بن له هجه ی موکریانى توند ده ستیان به م پاشبه نده وه گرتوه و به کارى دین :: ئەز دچم ده وکى ، ل جزیرى بۆم ، هه زه شامى ، پیرى له ماله مام بۆم ، له شاره زوۆرى را هاتوه ، ده بیتی بن له هجه ی سه لیمانى به جارى وازى لیته ناوه و ده لى : ده چمه که رکۆک ، له به غا بۆم .

۵- ئى - (ز.) ، (مک.) ۱- زه متری سیه م که سی مفزه ده له ته سریفی هه ندی فیعلدا بۆ زه مانى حال . :: ده کوژى ، ده خه وى ، ده زانى ، نازانى ، ده چى ، دى ، ده فرى . ۲- زه متری ئیشاره یه بۆ شتیکی مفزه دی غایب . :: « دلم زاناوه ستى له بهر ئەوى غه مى له بهر ئەوى ژانى » ، « ده لىن : زوۆرى قیامه تی ، خولا ده مانداتى ئیمانى » (تحفه : ج ۱ - ۲۰۱) .

(- ئىتتى) - (پى.) تە : ئەتى .

:: كچىتى ، ئىتتى ، مالى دزىتى
□ « برسىتى زەگى ھارى پىوھىە » .

ئىجگار - (بىت.) ، ۱ - زور ،

بى ئەندازە . ۲ - تائەم زادەھىە .

□ « ھەلۋاى گەزۈ ئەبارى »

« ئىجگار لىۋى خالدارى »

(پىرەمىرد - ۱۶۲)

:: بى قەزا بى ئىجگار واش نا .

تېب - ئەم ووشەھىە ئەسلى خۆى لە

[يەك ، يىك + جار] پىكھاتوھ ،

جىرانەتى (ج) دەنگى (ك) ى كىدوھ بە

(گ) و بۆتە (ئىجگار) كە لە ھەندى

شۋىنى كوردستان ھەر ئەمەھىان

دەبىژرى ، بەلام چۈنكۈ دەنگى (گ)

لە پىش (ج) ھوھ قورسە ، بەرەبەرە

ئەم دۆ دەنگە جى گۆزكىيان كىدوھ و

ئەم ووشەھىە پەيدابوھ . ★ ئىجگار ،

يىجگار ، يىجگار ، يەجگار .

ئىجگارى - ۱ - (بىت.) بە تەۋاۋى

بۆ ھەمىشە ، بە جارى . :: بە

ئىجگارى ۋازى لە خۈيىدن ھىناوھ .

۲ - (ست.) ھەمىشە بى ، دايمى

:: زۆيىشتى ئىجگارى بى . ★

ئىجگارى ، يىجگارى ، يەجگارى .

ئىجگارەكى - [ئىجگار +

ئەكى/۱] ، (ست.) بە شىۋەيىكى

تەۋاۋ بە جارىك :: ئىجگارەكى ۋازى

ھىنا . ★ يەجگارەكى .

ئىختە - [تو.] ، (ست.) ۱ -

ئەسپىكى گۈنيان دەرھىنابى

(خەساندىتيان) . ۲ - (مچ.)

پىۋاى غلۋور و بە گۆزەگۆز كە

ھەلسۈكەۋتى بە زىمبەزىمب و

زىمۈكەۋت بى . ۳ - (نىف.)

(ئىختەكراۋ) ھ و كورت بۆتەۋە .

★ يەختە ، يىختە .

ئىختەخان/نە - [تو. كو.] ،

(نى.) ، ۱ - تەۋىلەيىكى تايەتپە

كە لە سەردەمى دەرەبەگايەتپدا

پاتشا و مىر و بەگەكان بۆ ئەسپە

يەختە كراۋەكانى خۋيان تەرخانىان

دەكرد . ۲ - مۈتەقى تەۋىلە .

□ « دەچۈە ئىختەخان دەرى

دەھىناۋە جوانۋىكى نۆزىنى سى

سالى » (تحفە : ج ۲ - ۱۹۶) ،

« لە بۆ ئىختەخانەى زاكىشاۋە » ،

(تحفە : ج ۲ - ۱۶۵) . ۳ - ناۋى

دېيەكە لە موكرىيان و شۋانى

سەرخاسە ★ يەختەخان (خانە) ،

يىختەخان (خانە) .

ئىختەرمە - [تو.] ، (نا.)

۱ - چەك و كەل و پەلى دۈژمن

كە پاش كۈشتى دەستى بە سەرا

دەگىرى (مەتىن : فەرھەنگ ، ج ۱ -

۱۶۶) . □ « بە دۆ تىرانچۋار

سۋارى دە چەلىيانم كىردۈن

ئىختەرمە » (تحفە : ج ۲ - ۱۸۳)

★ يەختەرمە . ۲ - ئەسپىكى سۋار

بە دۆ خۋىدا زاي دەكىشى ★

يەدەك .

ئىختەگردن - [تو. كو.] ،

(مىت. مىت.) ۱ - دەرھىنانى گۈنى

ئەسپ (بەتايەتى) و ھەر ھەيۋانىكى

تر (بەگىشتى) . ۲ - (مچ.)

بەيدەست كىردن ، ژىردەست كىردن ،

ھىنانەبەربار ، زام كىردن ، لە ھەز و

گىف و گۆزەگۆز خىستن . :: ھەر

دەلەى ئىختەيان كىردۈن ھەرا و

ھۆرياي جارانيان نەماۋە . ★

بەختەکردن ، يېختەکردن ،
خەساندن .

ئېخسېر - [مح. عا : اسير] ،
(نا. صد.) ۱ - سەرباز يا ھەر
شەركەر و چەكدارىكى تر كە لە
شەزا بە زىندۆيى دەكەوئتە دەس
دوژمن . ۲ - (مج.) ۱ ، ھەر
كەسىكى خرابىتە بەندىخانەوہ . ب)
ئىنسانى فەقىر و بى دەستەلات و
دەست و پى سې . ★ ئەسېر ،
دېل ، بەخسېر ، يېخسېر . ::
ئېخسېرىكى زورمان گرت ، لە
ستالىنگراد گەلى سەربازى ھىتلەر
ئېخسېركران ، تەماشاي ھەر
دەلەي ئېخسېرى رۆمىيە
(زورفەقىرە) .

ئېخسېرى - (حمص.) ۱ - لە
شەزا كەوتنەدەست دوژمن . ۲ -
(مج.) بى دەستەلاتى ، دەست و
پى سېتلكەيى . :: ئېخسېرى گەلى
لەم حالە باشترە ، حەوت سالان بە
ئېخسېرى زايوار . ★ ئەسېرى ،
بەخسېرى ، يېخسېرى .

(- ئېر) - (ئم.) تە : ۲ -
(ئەر) :: پشكىر ، دلېر .

ئېرانە - [ئېرە + ۲ - ئان/۱
+ ۵ - ئە/۱] ، (نە. بنت.) جەمى
ئېرەيە ، ئەم جىگايانەي نىزىك و
دەورو بەر ، ئەم شوئنانە (مبهم و نكرە) .
تېب - لەم ووشەيەدا پاش ئەوہى
ئامرازى جەمە دەلكى بە ووشەي
(ئېرە) وە (۵ - ئە/۱) تىشى بە
دوادا دىت دەبىتە (ئېرەئانە) ئەوجار
دەنگ بزوئىنى دوايى (ئېرە) و
(ھەمزە) كەي ئامرازى جەمە يەكتر

دەخۆن ، لە ھەمۆ حالەتتىكى ئاوادا
ھەر وا دەبى .

ئېرووكانە - [ئېرە + ئۆكە +
۲ - ئان/۱ + ۵ - ئە/۱] ، (نە.
بنت.) تە : ئېرەكانە . تېب - لە
راستىدا ئەم ووشەيە شوئىنىكى
بچۆكتر و نىزىكترىش پىشان دەدا .
ئېرە - [ست. : ئىتەرە . پھ :
ئىتەر] ، (نە. بنت.) ھەمۆ جىگايەكى
پياو لە كاتى باس كرىندا لىيەتى .
:: ئىمە لە مالى شىركۆين تۆش وەرە
جا لىرەزا (لەئېرەزا) دەروئىن .
★ (سە.) ئەگرە .

ئېرەكانە - [ئېرە + كە (ئم :
تەعرف) + ۲ - ئان/۱ + ۵ - ئە/۱] ،
(نە. بنت.) ئەم جىگايانە ،
ئەم شوئنانە . (معرفە و معين) □
» . . . ئەمە كاكە مەم مان نەگەياندەوہ
ئېرەكانە . . . » (تحفە : ج ۱ - ۲۲۷) .
★ ئېرەكانى .

ئېرەكانى - [ئېرە + كە (ئم :
تەعرف) + ۲ - ئان/۱ + ۴ - ئى] ،
(نە. بنت.) تە : ئېرەكانە . تېب -
ئەگرچى ئەم ووشەيە ھەر ماناي
(ئېرەكانە) دەدا بەلام جياوازيكى
ھەيە ، ھەرچى (ئېرەكانە) يە ھەر
جىگاكان ديار دەكا ، بەلام ئەمەيان
بە ھۆي پاشبەندى (۴ - ئى) حصر و
تەدبىدى تىدا دەخوئندرىتەوہ .

ئېرەق بۆن - (مصت. لا.)
زەپ بۆنى ئالەتى نىزىنەيى ئىنسان و
يەكسەم . :: لىي ئېرەق بۆ . ★
يەرەق بۆن .

ئېرەقە - [۱] ، (نا.) تە : ئامور .
ئېرە و ئەوئ - (كە.) جىگا و

شوینی نامه علوم. :: ره حهت دانیشه
هینده ئیره و ئهوی مه چۆ . بهس
ئیره و ئهوی بکه .

۱- ئیره یی - (نمـ.) ، (مکـ.)
حه سودی ، به غیلی . :: هه مویان
ئیره یی به وه تمان ده بن .

۲- ئیره یی - [ئیره + ۳- ئی] ،
(صـ.) خه لکی شار یا ئاوا یی یا ههر
شوینیکی که پیاو له وه ختی
قسه کردندا له وی بی ، خه لکی
(ئیره) . :: له وه ناچی ئه و کوزه
ئیره یی بی ، بزانی خه لکی کو ییه .

ئیزنگ - [سـ : ئه ئیسمه . په :
ئیسـ ، ئیزم] ، (بکـ.) ، (ناـ.) داری
سو ته نی بۆ سو به و ته ندۆر و ...
★ (زاـ.) ئه ئیزیمی ، (هوـ.) هیزم .
ئیسـ - (بـ.) ، (سـ.) تم :
ئیسـته .

□ « ئیسـا ههر که سی گه وه هر
فرۆشه ن »

« جه وه سل شیرین ویش
شهر بهت نو شه ن »
(خانا - ۳)

ئیساکه - (بـ.) ، (سـ.) تم :
ئیسـته .

ئیسـتا - (بـ.) تم : ئیسـته .
تیبـ - ئه م وو شه یه ههر (ئیسـته) یه
که له ژیر ته ئسیری شوینی به کار
هاتی دا (۲- ئه / ۲) ده بیته ده نگ
بزوینی (ئه لف) .

ئیسـتا کونی - [ئیسـته + کون +
۴- ئی] ، (بـ.) ، (مکـ.) تم : ئیسـته
تیبـ - وای بۆ ده چم که که رتی دوه می
ئه م وو شه یه قوناغیکی تری وو شه ی
ئاویستایی (نۆ) بی که له له هجه ی

با کورتیدا (نها) و له مه لبه ندی
زه واندزی (هه نوکه) و له په هله ویدا
(نۆن) ه و له فارسـی ئیمزۆدا بۆ ته
(کنۆن) و (ئه کنۆن) .

ئیسـتا که - [ئیسـته + که (ئم :
ته عریف)] ، (بـ.) تم : ئیسـته .

ئیسـتا کی - [ئیسـتا که + ۴-
ئی] ، (بـ.) تم : ئیسـته .

ئیسـتر - [په : ئه ستهر] ، (ناـ.)
گیانداریکی به کاری چوار په ل قایمه ،
له جۆت بۆنی نیره که رو مایین په یدا
ده بی ، له شاخ و زیگهی سه ختا له
وولاغی دیکه چاتر بۆ ده کا ، له
کوردستان بۆ سواری و باره به ری
که لکی لی وه رده گیری . ★ هیسـتر ،
قاتر ، (بکـ.) قاتر . ئیسـتری ماچه -
(نـ.) ئیسـتری می :: ئیسـتری ماچه
ئاووس نابی . ئیسـتری نیره کی -
(نـ.) ئیسـتری نیر . :: ئه ری
ئیسـتریکی نیره کی باشتان پی شک
نایه بۆ فرۆشتن .

ئیسـتر سواری - (صـ . نـ .) ،
۱- که سیکی سواری ئیسـتر بی .
۲- (کـ.) جه نده رمه ی ده وری
عوسمانی . تیبـ - له بهر ئه وه ی
وولاغیان ئیسـتر بۆ له کوردستان
ده سوژانه وه ، ئه م ناوه یان به سه ردا
بزاوه . ★ قاتر سواری .

ئیسـتره بالانی - [ئیسـتر + ۳-
ئه / ۲ + بالانی ؟] ، (نـ.) ئیسـتریکه
به پیچه وانهی ئیسـتری ئاسایی ،
ئه سـپ له ما که ر ده په ری و ئه مه ی لی
ده که ویتـه وه ، وه کو ئه سـپ
ده حیلینی و له ئیسـتری دی
پچۆکـتره .

ئىسترەگايىلكە - [ئىستر +
 ۳- ئە/۲ + گا + ئىلكە] ، (نتە).
 جۆرە ئىستىرىكى پىچۆكە ، وەكۆ-
 دەلەن لە جۆت بۆنى (گا) و (ماكەر)
 پەيدا دەبى .

ئىستەك - (نا) . تم : ئىسك .

ئىستە - [ئىست + ۲- ئە/۲] ،
 (بنتە). ئەم دەقىقە و لەرزەيەي كە
 تىيدان ، ئەم كاتە ، ئەم زەمانە .
 □ « ... ئىستە ئىمە شارە و شار
 بە دوای ئەوا بگەزىن يان ... »
 (قزلىجى : پىكەن - ۱۲۰) ★
 ئەمىستا ، ئەمىستە ، ئەوئىستا ،
 ئەوئىستاكە ، ئەوئىستاكى ، ئىسا
 ئىساكە ، ئىستا ، ئىستاكۆنى ،
 ئىستاكە ، ئىستاكى ، ئىستەكانى ،
 ئىستەكە ، ئىستەكى ، ئىستى ،
 ئىستىكانى ، ئىستىكى ، (سە .) ،
 ئىسە ، ئىسەتى ، (ەل .) ھەنۆكە .
 (بک .) نھا ، نھۆ ، نۆكە . تىب -
 (۱) وەكۆ دەبىنن ئەم ووشەيە و
 ووشەكانى (ئىرە) و (ھىشتا) ش
 كە ھەرسىيان پىوھەندىيان
 بە (زەمان و مەكان) ەو
 ھەيە ، گەلى وەچەيان دەرکردو
 لە ھەر سى ووشەدا زۆر وىك دەچن
 [ئەسلى ووشەكە + كا ، كە ،
 كى ، ... ، ...] بى ئەوھى گۆزانی
 شىكل كارىكى كىرەبىتە سەر
 مەعناكەيان و لە ھالى ھازدا ھەمۆ
 وەچەكانى ئەم سى ووشەيە وەكۆ
 (مرادف) ى ووشە ئەسلىيەكان
 بەكاردەھىنرىن . (ب) ووشەي
 (ئىستە) و لك و پۆپەكانى ھىچ ئەو
 پەيوھەندىيەيان دەگەل (نۆ) ى

ئاوئىستايى و (نۆن) پەھلەوى نە كە
 (نھا ، نھۆ ، نۆكە) ى باكۆرى و
 (ھەنۆكە) ى ھەوليرى ھەيانە . جا
 ئەم ووشەيە يائى دەورىكى پىش
 زمانى (ئاوئىستا) يە ياخۆ ھى زەمانىكە
 كە زمانى پەھلەوى لە سك و زاكەوتو
 كە ئەمەش دەكەوئىتە دوای
 بلاوبۆنەوھى ئىسلامەتى لە
 كوردستانا . بە لای مەوھ ئەمەيان
 لە راستى نىزىكتەرە و پىش پەيدا
 بۆنى ئەم ووشەيە بۆ مەدلوھەكەي
 ووشەي تر لە زىشەي ئاوئىستايى
 (ئەوانەي لەھجەي باكۆرى و
 ھەنۆكەي ناوھەندى) بەكارھاتون .

ئىستەكانى - [ئىستە + كە
 (ئەم : تەعرف) + ۲- ئان/۱ +
 ۴- ئى] ، (بنتە .) تم : ئىستە .

ئىستەكە - [ئىستە + كە
 (ئەم .)] ، (بنتە .) تم : ئىستە .

ئىستەگى - [ئىستەكە + ۴- ئى
 (بنتە .) تم : ئىستە .

ئىستى - [ئىست + ۴- ئى] ،
 (بنتە .) تم : ئىستە .

ئىستىكانى - [ئىستى + كە
 (ئەم .) + ۲- ئان/۱ + ۴- ئى] ،
 (بنتە .) تم : ئىستە .

ئىستىكى - [ئىستى + كە
 (ئەم .) + ۴- ئى] ، (بنتە .) تم :
 ئىستە .

ئىسخوان - [پھ : ئۆستەخوان] ،
 (نا .) تم : ئىسك .

□ « كالای گوشت و پوست بەرگ
 بەدەن چاك »

« مۆرەي ئېسخوانش زېزا نە

زۆي خاك »

(خانانە - ۷۱۴)

ئېسقان - (نا.) ، (كەر.) تم :

ئېسك . □ « ... دەستى كە ھەر

ئېسقانى زۆت بۆ تەقەي لە قاپى

ھەستاند ... » (قزىلجى : پىكەنتىن

- ۲۱) . ئېسقانى زەش بى - (كە.)

بىرى . جۆينە و ژنان بە يەكترى

دەدەن .

ئېسك - [ست : ئەستى . پھ :

ئەستەك] ، (نا.) ۱- ئەو شتە

زەق و سەختەيە كە ھەيكەلى لەشى

ئادەمىزاد و گياندارانى ترى خاوەن

تېغەرە پىشتى لى پىكەتوھ و نەرمایى

لەش (گۆشت و ...) بەوھوھ

زاوھستان لە (فوسفات) و

(كاربوناتى كالىسىوم) دروست بوھ ،

دەرەوھى ئېسك و سەختە و لە

ناوھوھ بەشىكى تەز و نەرمتر (مۆخ)

ھەيە .

□ « دوعا خوازىت كە كردئېسك

بە جارى كەوتە نالە نال »

« لە ناو ئەو نالەدا بالۆلى

دلخۆش نەي سوارىكە »

(پىرەمىرد - ۲۰۳)

۲- (مە.) شەكل و شىوھى ئېنسان

★ ئېستك ، ھېستك ، (ھو.) پېشە

. ئېسخوان ، ئېسقان . (بک.)

ھەستى ، ھەستۆ ، (ھەكارى)

ھېستە . ● ئېسكى خواتەوھ -

(كە.) بىرى . جىئۆيكە لە ناو ژناندا

باوھ ، پىاو نايلىن ★ ئېسقانى زەش

بى . ئېسكى زەش بى ، ئېسكى مىرى .

ئېسكى زەش بى - (كە.) تم : ئېسكى

خواتەوھ . ئېسكى فېل - (نە.) ،

(مە.) ۱- شفرەي فېل ، عاج . ۲-

(مە.) كالایەكى لە دوكانا زۆر

بىمىنىتەوھ و نەفرۆشرى . ئېسكى

مىرى - (كە.) تم : ئېسكى خواتەوھ .

ئېسك سۆك - [ئېسك/۲ +

سۆك] ، (ستە.) ئېنسانى لە بەردلان،

كەسىكى شەكل و شىوھ يا جۆلانەوھ و

ئاكارى لە بەر چاوانى نەخا . ★

زەزاسۆك، زەزاشىرن، خوين شىرن

(شىرتىن) .

ئېسك قورس - [ئېسك/۱ +

قورس] ، (ستە.) كىيىكى لەبەر

شەكل و شىوھ يا جۆرى ھەلسان و

دانىشتى نەچىتە دلانەوھ . ★

ئېسك گران، زەزاقورس، زەزاگران،

خوين تال .

ئېسك گران - [ئېسك/۲ +

گران] ، (ستە.) تم : ئېسك قورس.

ئېسك و پزۆسك - [ئېسك + و

(عط.) + پزۆسك ؟] ، (نە.) ۱-

پاشماوھى مردۆي نىژراو كە ززى

بى و مىشتى ئېسقانى نىوھ ززىوى

مايىتەوھ . :: ئەوھ تۆ دەلەي چى بە

خو ئېسك و پزۆسكىشى نەماوھ .

۲- ھەمۆ ئەو ئېسقانانەي پاش

خواردنى گۆشتى مېشك و بالندەي

تر دەمىنىتەوھ . :: ئەگەر مېشكتان

نەخواردوھ ئەي ئەم ئېسك و

پزۆسكانە چن ؟ .

ئېسە - (بە.) ، (سە.) تم :

ئېستە .

ئېسەتى - (بە.) ، (سە.) تم :

ئېستە .

ئېش - [ستە : يەسكە] ، (نا.)

ئیش پېگه ياندن - (مصت. مت.)
تم : ئیشانندن .

ئیشك - (نا.) ، (كعر.) كاری
ئاگالیبۆن و پاریزگارتی کردنی شتی .
★ (کئیر.) کیشك . تیپ - به
لای منه وه ئەم ووشه یه له (ئیشك
ئاغاسی) تورکی دهوری عوسمانی به
مهعناي (پاسهوانی حهزه مسهرا)
وهرگیراوه .

ئیشكچى - [تو.] ، (نفا.)
صفا.) ، (كعر.) ۱- ئەو كهسهی
بۆ پاراستنی شتی شهو زۆر
دهكاتوه . ۲- ئەو كهسهی له
له سهربازخانه و... به پیتی فەرمان
به نۆره زاده وهستی . :: ئیشكچى
بهر دهركای سهرا . ئیشكچى
بهندیخانه . ★ حهرهس (عا.) ،
(كئیر.) كیشكچى ، قهره وول .

ئیشكچیتى - [ئیشكچى +
ئیتى] ، [تو. كو.] ، (حمص.) ،
(كعر.) كاریكى ئیشكچى دهیكا .
(عا.) حهزاسهت . □ « ... به
زۆره ملی ههولێ ئەدا خه
نه بیاته وه و ئیشكچیتیه كهی به
ووریای تا زۆر بهریته سهرا . »
(بله : ژان -) .

ئیشك گر - [ئیشك + گر
(گرتن)] ، [تو. كو.] ، (نفا.)
صفا.) ، (كعر.) ، (تته.) تم :
ئیشكچى .

ئیشك گرتن - (مصت. مت.) ،
(كعر.) ۱- ئاگالیبۆن ، پاراستن ،
پاس کردن . ۲- به دیار شتیك و
کاریك یا كهسیكه وه بۆن .

ئازار و ژانی لهش (فیزیکی و
ماددی) ، ئازاری گیان (زۆحت و
مهعنهوتی) .

□ « لیرهش وا كهوتوم به ده
دهردهوه »

« له ئیشی دوری و ئاهی
سهردهوه »

(پیره میرد - ۱۱۷)

تیپ - ژابا (بهسكه) ی ئاویتای
بهرامبه به (ئیش) دهزانى (تم : ل -
۳۰) ، بهلام ئەوژهنگ به بيمارتی و
نهخۆشتی داناوه (تم : بههرام -
۲۵۱) و له بن له هجهی (ههویركی) دا
(ئیشان) به نهخۆشتی دهلین : پچه کی
دیشم = تۆزى نه خۆشم .

ئیشان - (مص. لا.) ۱- ههست
کردن به ژان و ئازار (ماددی و
مهعنهوتی) :: پیمان بلی پشستی
دیشی (دهئیشی) ناتوانی بی .
منداله کان ههمو چاویان دیشا
(دهئیشا) . دلێ ئیشاوه .
۲- پهیدا بۆنی ئازار له ئەندامیکی
لهش :: چۆن پشت له خۆرا دیشی
دهبی سهرا کاری لیکردبی .

□ « ئەمان مردم له داخی دل له بهر
گریان و هاواری »

« دریغ سۆتام له قرچهی ئاگری »

ئیشان و ئازاری

(دلدار : گم - ۶۰)

ئیشانندن - (مص. مت.) ۱-

پهیدا کردنی ئازار له لهشی
كهسیكدا . :: زۆریان لی دابۆ
تهواویك ئیشان دبیان . ۲- ئازاردانی
كهسی به قسه یا ههر وهسیله ییکی
تری غهیره ماددی .

□ « ماندوی سەر خەویک بشکینه

له لام »

« ئیشکت ئەگرم ، مەترسە ،

ئازام »

(پیرەمێرد - ۱۲۰)

۳- بە دیار ژنی زەییستان و

مندالە کە یەوێ شەو تا روژ دانێشتن

تا (ئالە) و (شەو) دەستیان لێ

نەوێشین .

□ « ئیشکت ئەگرم نەك چل شەو

چل سال »

« له ترسی شەو و ترسی دایکی

هال »

(سەلام - ۱۴۴)

★ (کئیر .) کیشک کیشان .

ئییق - (ند .) دەنگی کە لە حالی

رێشەویدا لە گەرۆ دەبێستری .

ئییق دانەوێ - (مەت . لا .) ۱-

گەژانەوێ ئاو بەرەو سەرچاوێ ،

پاش ئەوێ لە ئەستێل و . . . پۆنگ

نەخواتەوێ . ۲- بلۆبۆلەوێ

خەلك و خەشامات بۆ ئەو لاوا ،

پاش ئەوێ لە شوینیك پۆنگ

دەخواتەوێ و جیکە نابیتهوێ . ::

خەشامەتە کە هێندە زۆر بۆ لەبەر

دەرکی سەرا جیتی نەدەبووێ و ئیقی

دابۆوێ لای جادە ی صابۆنکەران و

مزگەوتی گەورە .

ئییق گردنەوێ - (مەت . لا .) ،

۱- بەتال کردنی ئەوێ لە ناو (مەعدە)

دایە ، بە زێگای گەرۆدا . رێشەوێ .

۲- (مەج .) زەت کردنەوێ و

گەژاندنەوێ شتی (پارە ، . . .)

بە ناچاری . تیب - لە حالیکە

دەگوتری کە ئەو کەسە شتە کە

هەبەلاوێ ، وا بزانی تەواو قوتی

داوێ و خەیاڵی دانەوێ نەبی . ::

نەوێ دەدایەوێ بەلام پێمان ئییق کردەوێ .

بۆ کوێ دەبا هەر دەبی ئیقی کاتەوێ .

★ یەق کردنەوێ .

ئیک - (پ .) ، تە : ۳- ئی .

ئیکجار - (ب .) تە : ئیکجار .

ئیکرۆز - (ئینگلیسی) ، (نا .)

ئامرازیکە (لۆلە) لە ئوتۆمبیل و

ماکینە ی ترا کە بە نەوت و بەنزین

ئیش دەکەن ، دۆکەلی مۆتۆری

پیدا دێتە دەرێ .

۱- ئیل - (نا .) عەشیرەت ،

تایەفە ، قەبیلە .

□ « نە کەرۆز گەژام وادی بە وادی »

« شوینی هەوارگە ی ئیلی مرادی »

۳ (پیرەمێرد - ۱۱۵)

تیب - معین ئەم ووشە یە بە تورکی

داناوێ (فەرھەنگ : ج ۱ - ۱۸)

بەلام هس . ۲- ئیل . ★ عیل .

خیل .

۲- ئیل - (ئ .) ئامرازی جەمە

لە لەهجە ی جنوبی و هەندی بن

لەهجە ی ناوەندی زمانی کوردیدا .

:: کۆز (کۆزیل) ، کچ (کچیل) ،

ئەسپ (ئەسپیل) . □ « کۆزە هە ی

میشک خۆریل لێرەش وازمان

لێ نایەرن » (کابرایەکی جاف لە

دەوری کەلار) ★ یەل ، ییل ، گەل ،

تیب - بە لای منەوێ ئەم ووشە یە و

(۱- ئیل) و (گەل) هەرسێکیان

یەکن ، چونکە دەلالەت لە (جەم)

دەکە . هس : خیل .

ئیلخ - [محر . تو : یاییق ،

یاییق] ، (نا .) هاوینە هەواری

ویرانه چزیرى ... » (تحفه : ج ۱ - ۲۳۷) ★ بالیوز ، سه فیر ، قاسید .

ئیلچی گهری - (حمص .) په یام گه یاندن ، هینان و بردنی قسه ی که سی یا هه یئه تی بو لایه کی تر . □ « میتوانینه ! میتر ئه منی ناردوته کن ئهنگو به ئیلچی گهری یه . » (تحفه : ج ۲ - ۹) .

ئیمه - (ز .) ، (کهر . سند .) تم : ۲ - ئه مه .

ئیمه گهل - (ن .) ، (سند .) (جه معی ئیمه) تم : ئیمه مانان .

ئیمه مانان - [ئیمه + مان (ئم : ویچواندن) + ۲ - ئان / ۱] ، (ن .) ، (کهر .) خه لکی وهك (ئیمه) ، ئه وانیه ی وه ئیمه ده چن ، ئه و که سانه ی حالیان وهك حالی مه یه . ★ (مک .) مه مانان . ئیمه ومانان . (سند .) ئیمه گهل .

ئیمه ومانان - (ن .) ، (کهر .) تم : ئیمه مانان .

(- ئین) - (پ .) ده لکی به دوای ناوه وه و ناویکی تازه بو گهلن له و یاریانه دروست ده کا که له کوردستان باون و پیویسته پتر له تاکه که سی تیپاندا یاری بکه ن . :: توپه را کردین ، توپین ، جگین ، جه غزین ، زه رفین ، فینجانین ، ماتین ، موشین ، نه ردین ، هه لوکین . ★ ئانی . تیپ - به گشتی ئه م پاشبه نده ماناییکی (ئالوگور) ی تیپدایه و ده توانی به رامبه ری پشبه ندی لاتینی Co بی له هه ندی ووشه ی ئینگلیزی و فره نسیدا وه کو :

عیل و عه شیره تی مه زدار که گهرمین و کویستان ده که ن .

□ « ده ست کردی شیرین له یلی ئیلاخان »

« چتیخی پشت پوزك په رده ی دیواخان »

(سه لام - ۹۱)

★ لیلخ ، کویستان (مج .) ، هه وار ، (بک .) زوزان (مج .) .

ئیل به گی - [کو : ۱ - ئیل + بهك + تو : ئی (ئم : نسب .)] ، [کو . تو .] ، (ن .) گه وره ی عیل ، سه روکی خیل

□ « کوچ خیرت بو ئیمسال چون سالان »

« تالای ئیل به گی ئیل نه وها لان » (مه وله وی : مکب - ۱۷)

★ سه رئیل ، سه رخیل ، سه رکومار / ۱ .

ئیلجاری - [۱ - ئیل + جاز + ۳ - ئی] ، (نمص .) ۱ - ده نگدانی هه مو عه شیرت بو به رامبه ری دوژمن یا بو هه ر کار و فرمانیکی تر که په یوه ندی به عه شیرته که وه هه بی . ★ عیلجاری . ۲ - کو کردنه وه ی خه لکی زور دژی که سیك یا هه یئه تیکی کومه لایه تی یا خود دژی کرده وه ییکیان . ★ ئیجماع لیکردن ، که له کومه گی .

ئیلچی - [۱ - ئیل + چی] ، [کو . تو .] ، (ن .) که سیکی په یام و قسه و زاسپارده ی که سی یا هه یئه تیکی ئیجتیماعی بو لایه کی تر ده با . □ « ئه گهر هه لنه ستی نه بی به ئیلچی له دوی من ، نه یه شاری

تعاون : ، ھاوکاری cooperation
يا تعایش ، ھاوژیانی coexistence
(- ئېنه) - (پ.) به دواى
صفه تیکه وه ده لکى و دهیکا به ناو .
:: ترخینه (ترخ = ترش + ئېنه) ،
زه شکینه ، زهردینه ، سپینه ،
شلکینه .

(- ئېنى) - (پ.) به دواى
ناوى (ذات) هوه ده نوسی و دهیکا به
ناوى مهنا . :: کچینی (کچ) ،
کورزینی (کور) ، چاوینی (چاو) ،
بوکینی (بۆك) ، زه بیینی (زه ب)
(خودا) .

ئېوار - (نا.) تم : ئېواره . ::
ئوه دنیائېواره با برۆینه وه مالی .
★ (بک.) ئیثار ، هیثار . **ئېواریکی**
درهنگ - (ن.) کاتی زه رده پهر ، ئهو
دهمه ی زوژ نیزیکی ئاوا بونه .

ئېواران - [ئېواره + ۲ -
ئان/۲] ، (ن.) ههر ئهو کاته ی
که پیتی ده کوتری (ئېواره) و کاتیکی تر
نا . :: ئېوارانیش پچیتسه مه کته ب
ههر باشته ره له نه خویندن .

ئېواره - [په : ئیثارهك] ،
[ئیثار + ۵ - ئه/۱] ، (نا.) ئاخر
وهختی زوژ ، که ده که ویته پاش
نیوه رۆییکی درهنگ و ئاوابونی زوژ .
★ (هو.) **ئیره گا** .

ئېواره بازار - (ن.) ۱ - بازاری
چۆل و کهم کزیار له بهر درهنگه
وهختی . :: وهره وهره هه ایگره ههر
چه ند زه ره ریش ده کا به لا ئېواره
بازاره قهیدی ناکا . ۲ - (ک.)
بازاری که ساد و بی بره و . :: ئه وه
ئهم بازاره بو وای لبهاتوه ههر ده له ی

ئېواره بازاره .

ئېواره وهخت - (ن. ، ص.)
۱ - کاتی ئېواره . ۲ - (م.) درهنگ
وهخت . □ « ئېواره وهخته ، جرپن
به بهخته » (خا. په ند - ۷۲) .
تیب - ئهم ووشه یه ئه گهر (مبتدا) بو
ناوه و ئه گهر به دواى ناویکیشه وه
هات صفه ته . ★ ئېواره وهخته .

ئېواره وهخته - [ئېواره وهخت
+ ۵ - ئه/۱] تم : ئېواره وهخت
:: ئېواره وهخته ییکی درهنگ به
دیر و ژوانه وه گه رایه وه مالی .

ئېواری - [ئېوار + ۱ - ئی] ،
(بن.) له کاتی ئېواریدا . :: ئېواری
وهره ده چینه لای سمکو .

ئېوه - (ز.) ، (ک.) س. ،
تم : ئهنگو .

ئېوه گهل - (ن.) ، (س.) تم :
ئېوه مانان .

ئېوه مانان - [ئېوه + مان (ئه :
ویچواندن) + ۲ - ئان/۱] ، (ن.) ،
(ک.) ئهوانه ی وهك ئېوه ن . ★
(س.) ئېوه گهل .

۱ - **ئى -** [په : ئى] ، (ئ.)
۱ - ئامرازی ئیزافه یه و (مضاف) و
(مضاف الیه) تیک ده کاته وه :: کورجی
لالو سه رحه د ، ئه ندامج کوری
زانباری کورد . تیب - ئهم ئامرازه
ئه گهر چی له په هلهیدا (ئی.) بوه به لام
ئیسئا وه کو (ژیر = کسرة) ته له فوز
ده کری و به هه له له شوینه
دانوسراوه . ۲ - ئامرازی به یانی
حاله و له سه ره تاي رسته دا دیت .
:: ئى ده باشم ، ئى نه ساغم ، ئى

(خەبەر)ى رستەيەك تىككەدەكانەو و
پىشان دەدا (خەبەر)ەكە
(مەلۇل)ى ئەو (عىللەت)ەيەكە لە
(مبتدا)كەدا باس كراو و ئەو
مانايانە دەبەخشى : بۆيە ، پاشان ،
ئەو جار ، لەمە زياتر ، بەم حالە .
□ « ... مېردە بى ئارامى گەيىشتە
ئەوپەزى ئىتر خۆى پى زاگىر
نەكرا ... » (بلە : ژان - ۱۲) ،
« ... ھەر ئەوئەندە بۆ بالى نەدەگرت
گوتى ئىتر دەحەسىمەو ... »
(قزلىجى : پىكەن - ۸۴) ۲ - لە
وہلامى پرسىارىكا دەگوتى و
دەگەيىنى كە ئەو كەسەى وہلام
دەداتەو نايەوئ وہلامەكەى
(تەعلیل كراو)بى و تۆزىكىش تۆزەبى
پىشان دەدا :: ئەدى كەوابو بۆچى
نەچۆيەو سەرىكى لى بەدى ؟
- ئىتر !

ئىجابکردن - [ع.ا. كو.] ،

(مست. مت.) ، (كەر.) پىداوئىستى
كارىك يا شتى بە (هۆ)يەك يا
شتىكى تر . :: ھىچ ئىجابى نەدەكرد
ئەو قسەيە بكەى . ئىجاب بە
ھاتنىان ناك. ئىجاب بەو ناك خوتان
ئەزىيەت مەدەن .

ئىجادکردن - [ع.ا. كو.] ،

(مست. مت.) ۱ - داھىنان ،
دروست كىردن ، ھىنانە وجود .

□ « نايى رەئىس مەجلىسى
ئەعيان »

« ئىجاد كۈندەى تارىخى

كوردان »

(سەلام - ۱۹۵)

زەش . ۳ - (مك.) ئامرازى
ماكايەتپە و ديارى دەكا كە فلانەشت
ملكى فلانە كەسىكە . □ « ...
پىفەمبەرى خولای لە مەدئىنى بۆ ،
دنيا ھەمو ئى كافران بۆ ... »
(تحفە : ج ۲ - ۲۲۲) . :: ئەم
كتىبە ئى برزويە ، ئەسپە شوخەكە
ئى دلشادى بۆ ★ ھى ۴ - لە پىش
صفەتتىكا دىت كە (موصوف)ەكە
نيرىنە بى :: ماشەللا كۆزى من ئى
گەورەيە .

۲ - ئى - [پھ : ئىھ.] ، (پە.)
بە دوای (ناو) و (صفەت)انەو
دەلكى و حاصل مەصدەر و ناوى
مەعنايان لى دروست دەكا . ::
گەورەبى ، خوشى ، شادى ،
پاتشايى ، تارىكى ، زوناكى ،
نۆكەرى .

۳ - ئى - [پھ : ئىك] ، (پە.)
پاشبەندىكە صفەتتىكى پى دروست
دەبى كە پەيوەندى و نىسبەت
دەگەيىنى . :: زمانى كوردى ،
ئەدەبى عەزەبى ، چاى سىلانى ،
ھەوليرى .

ئىتر - [۱ - ئى/۲ + تر] ئە :
(تفضیل) ، ۱ - (صد. مبهم) كەسىك
يا شتىكى كە لە ھاوچەشنى خۆى
جىاواز بى ، ھىچ نەبى ، ئەو كەسە
يا ئەو چتە نەبى كە باسى كرابى يا
بە ھەر جۆرىك بى شتىكى لى
زاندرابى . :: كاغەزىكى تریشم بۆ
نۆسى ، پىاوئىكى تریشى لىبۆ
نەمناسى ، ھىچى تر نەلەى ھەر
ئەوئەندە بەسە . ★ ئىدى ، ئىكە ،
ئىدىكە . ۲ - (تە.) ۱ - (مبتدا) و

∴ لەۋەتى خودا ئەم دىيائەى
ئىجاد كرده شتى وا نه بوه و
نه دەشبى ۲ - (مجد) پەيدا كرده ،
و دەستەپان ∴ له بن ئەرزىش بى
بۆت ئىجاد ۱. ەكا ھەر تۆ و فەرىكە
كەشك .

ئىدى - [۱ - ئى / ۲ + دى] ،
(تە .) ، (م .) ۱ - تە : ئىتر ۱ / ∴
نامەبەكى دىشم بۆ نۆسى ۲ - تە :
ئىتر ۲ و ۳ ∴ « ... بەلا ئەگەر خوى
بى تام بى بە چى خوى دەكرى .
ئىدى ھىچ چىك فايدەى نە ... »
(ئىنجىل : مەتى - ۹) . تىب - بەشى
دوھى ئەم وشەى (دى) دەگەل
(دىت) ى پەھلەوى ھەر بە ماناى
(ئىتر) و (ئىدى) يەكن . (تە : فرە ،
پفا - ۱۲۲) .

ئىدىكە - [ئىدى + كە (ئە .)] ،
(صە . مبهم) تە : ئىتر . □ « ... »
بەدەستىكى خەنجەرى دەبانە ، بە
ئىدىكەى كىردۆكە . « (تحفە : ج
۲ - ۱۸۵) ∴ كاغەزىكى دىكەشم بۆ
نۆسى .

۱ - ئىراد - [عا .] ، (نا .) ،
(م .) عەبە ، زەخنە . ∴ زۆر
ئىرادە پىاوى گەورە قسەى ناشىرن
بكا . بە ئىرادى مەزانە . ئەۋەشىان
لىكرد بە ئىراد . تىب - ئەم وشەى
ئەگەرچى عەزەبىيە ، بەلام ئەو
مەعنایانەى لە كوردیدا ۋەرى گرتوۋە
فرى بەسەر مەعنا عەزەبىيەكەى ۋە
نە . ھس : ۲ - ئىراد .

۲ - ئىراد - [عا .] ، (نا .) ،
(كەر .) ۱ - داھات ، حاصل ، گشت
ئەۋ پارەىەى لە كاروكاسبى ، يان

كشت و كال دەست كەتتى دەكەۋى .
□ « يەك دۆ دىى داۋەتى سولتان
پەبى ئىتعامى تەعام »
« ھەر يەككى بەقەدەر خەزىنەبى
ئىرادى ھەبە »
(رەزا - ۳۸)

۲ - ھەمۆ ئەۋ پارە و پۆلانەى كە لە
زىگای جۆربەجۆرەۋە دەزىنە
خەزىنەى دەۋلەتىك .

ئىرادگرتن - [۱ - ئىراد +
گرتن] ، [عا . كو .] ، (م . صە . لا .) ،
عەبىۋعار دەرختىن ، زەخنەگرتن ،
ئىعتىراز كرىن . ∴ ئەۋە چىە ھەر
لە خۆزا ئىرادان دەگرن .

ئىرادلىگرتن - [۱ - ئىراد +
لى (لە + ى) + گرتن] ، [عا .
كو .] ، (م . صە . مە .) ۱ - عەبى لە
كارىك دەرختىن ، لە كاروكردهۋە و
قسەى كەسىك زەخنەگرتن . ۲ -
بەزاستنەزائىنى كار يا قسەبەك .
∴ ئىرادى لى مەگرە ھەر ئەۋەندەى
ئاقل پىدەشكى ، دەتوانى صەت
ئىرادى لىگرتى ، سەعاتىكە
قسەدەكا شتىكى واى نەگوت ئىرادى
لىگىرى .

ئىرو - (نا .) ، (م .) ،
پىتۋبەزەكەت ، خىروخوشى ،
خالخوشى تىرو تەسەلى . تىب - (۱)
لە زمانى پەھلەۋىدا : ھىرىيە .
(ھىر + ئى) (پە : بەيانى حالت)
بە ماناى دەۋلەت و دارايەت ھاتوۋە .
تە : (فرە : پفا - ۲۱۶) (ب) لە بن
لە ھجەى ھەولىرىدا (ھىر) ماناى
بەخت لەيارىدا بەتايىبەتى لە
(جگىن) دا دەبەخشى .

هەيە ئېشى دارتاشىيە ، خدر
گوئ ناداتى ھەر ئېشىكى دەست كەوئ
دەيكا .

□ « ھەمۆ بى ئېش و بى كار و
تەوەزەل »
« ورك پان و مل ئەستور و
سەلك زل »
(مەلا : گە - ۱۳)

۳- ھەر مەسەلەيەكى جى بەجى كەردنى
پېيوى . □ « ... كاو بە ئېشىك
چو دەرى ژۆرەكە ... » (بلە :
ژان - ۱۱۱) .

□ « بەزىشى گرژ و پرچى پز لە
ئەسپى »
« بناغەي ئېشى كوردان چۆن
ئەچەسپى »
(مەلا : گە - ۱۳)

۴- كەردەو . « بەئېشى توش ناشى
بەلام چارنىە ، » « بە قوربانى ئېشى
خوابم كەسى تى ناگا » . ★ كار ،
(بكا) خەبات ، (با) شۆل .
ئېشى بە دەست - (نە ، صدە)
۱ - ئەو كەسەي بەكارىكەو
خەرىك بى . ۲ - كەسىكى كارى لە
دەست بى ، بتوانى لە دەزگايەكى
دەولەتتە كاران زاپەرئىنى .
ئېشى لە دەست هاتى - ۱ - تىن و
توانى كار كەردن لە كەسىكدا ھەبۆن .
ھەمۆ ئېشىكى لە دەست دى و قەت
دانامىنى . ۲ - (مەجە) دەستەلاتدار
بۆن . :: زۆر ئېشى لە دەست دى
ئەم ئېشە ھەر بە وى دەكرى . تىبە -
توركىش ئەم وشەيە بەكاردىن و
بۆيە ھەندى كەس واتىدەگەن كە لە
توركى وەرگىراو ، بەلام ئەمە

ئېزرەم - [تو : ئىز = يوز
= ۱۰۰ + كو : رەم = درەم] ،
(نە) ، (كەر) سەنگىكە بۆ
كىشانەي شت ، چوارىيەكى
خۆقەيەكە ، بەخۆقەي سەلمانى
ئىزىكەي ۹۰۰ گرام دەبى .

ئېست - (نا) ، (مكا)
وستانىكى كەم ، راوستانىكى
پچۆك . وزەتەن لەكارى بۆ ماوئىكى
كەم :: ئىستىك بگرە تا دەگەزىمەو ،
ئىستىكى پى نەچۆ دەورەيان دان و
ھەمۆيان چەك كەردن . (عا) لەجزە
(لحظة) .

ئېستېووت - [؟] ، (نا) ،
(مكا) تە : ۱ - ئالەت / ۱ و ۲ .
ھس : (بكا) ئىستوت (بىبار) .
تىبە - زۆر لەو دەچى ئەم وشەيە
ئەسلى توركى بى و لە وشەي
(ئىستى) ئازربايەجانى بەماناي
گەرم و تىز و (ئوت = گيا)
پىكھاتى كە بەسەريەكەو دەكاتە
(ئىستى ئوت) يانى (گىيائى تام تىز) ،
ئازربايەجانى خوشيان وشەي
(ئىستوت) بەماناي ئالەت بەكاردىن .
۱ - ئېشى - (نا) ، (كەر) ،
(سە) ۱ - كوششتىكى سەرف دەكرى
(بەھىزى مىشك ، دەست و بازوى
ئىنسان يا ھەر سەرچاوەيىكى دىكەي
ھىز) بۆ بەرھەم ھىنان ،
دروست كەردن ، ساز كەردن ،
زىكخستىن و ... ي ماددەيەك ،
شتىك يا مەسەلەيەك و ... ۲ -
ھەر كوششتىكى ئىنسان بۆ
و دەست ھىنانى بژىوتى خىزانى
خۆي دەيكا . :: ئەم كابرايە لەوەتى

زاستنیه و ده گەل (ئیش) لە یەك
زیشەن .

۲- ئیش - [؟] ، (نا .) (مک .)

زاللە یە ، که لە پشت مل دەدری ★
(کەر .) تە وقات . (کید .) دۆق .
تیب - ئەم ئیشە نیشانە ی بە سۆك
زانینی ئەو کەسە یە که لە پشت ملی
دەدری ، جاروبارەش بۆ گالتە و
گەپ دەکری و بە ستر او بە
کەسە کانه وە .

۳- ئیش - (ئەم .) بە دوای

وشە ییکە وە دەلکی و ئەو مانایانە
دەخاتە ناو رستە کە وە : ۱-
هەر وەها :: ئیو بەزۆن منیش دیم .
۲- وەك یەکی لەلانی حال و
مقدارە وە لە نیوان دۆ شتا یا دۆ
کەساندا . :: کۆرە کە ی خالندیش
لەوئ بۆ . ۳- تەنانت . :: «...»
ئیساکە لە قەندیلش بە فر
نە کە و تە وە . قامۆسیش تەمال
ناگری ...» (قز لجی : پیکە نین -
۵۱) . ۱- ئە گەر چئ ، هەر
چەندە کە :: نانه کە زە شیش بۆ
بەلام برسی بۆین هەر خوار دمان .
سئ گوللە شئ بەر کەوت بەلام هتچی
لئ نە هات . ۵- با . دەبا . بلا .
□ « بش فزی هەر بزە » . ::
چاوتیشی دەری بەلام ئەم قسە یە و
نیە . ★ (هو .) ئیچ . (بک .) ژی .
تیب - ۱) ئەم وشە یە دە گەل فیعلدا
بە شیوە ی خوارە وە بە کار دە هیئری :
۱) لە فیعلی (ماضی) دا دە خریتە
نیوان رەگی فیعل و زە میترە کە یە وە .
کوشتیشم ، خواردۆشمە . ب) لە
(ماضی نە قلی) و (مضارع) دا بە دوای

نیشانە ی (مضارع) هەو دەیت . ::
دە شئ کوشتم . دە شئ کۆژم و
هتچیش نابج . ج) لەو فیعلانە دا کە
مە صدەرە کە یان (مرکب) ه یا
پیشبەندی فیعلیان هە یە دە خریتە
دوای کەرتی یە کە می مە صدەرە کە وە .
:: لیشمدا ، هە لیشی گرت ، بە ریشی
دایە وە کە چئ نە شکا . لیشئ دە دەم ،
هە لیشی دە گری . بە ریشی
دە داتە وە . د) لە دۆ سیفە ی (ئەمر) و
(شەرئ) دا دە کە ویتە دوای
نیشانە ی (ئەمر) هە وە . :: ئالیک بکە
بەر ئە سپە کە و بشی بە ستە وە .
ئە گەر بشمکۆژن . بشی بردبا کەس
نە بۆ دە ستئ بگری . ۲) لە کاتیک
بە دوای وشە ییکدا بیت کە بە یە کی
لە دەنگ بزوینە کان دوایی هاتبی
تەنیا (ش) هە کە ی دە مینیتە وە . ::
میرزاش قسە ی کرد . حە مە ش هات .
ئالو بالۆش مێ وە ییکی کورد ستانە .
نان و دۆ شمان چنگ نە کەوت .
گەنمە شامیش دە کری بە نان .
پیریش چۆم هەر لەوئ نە بۆ .
جاروبارە بەم حالە شە وە تەنیا
دەنگی (هە مزە) کە دە سوی . ::
میرزایش ، ئالو بالۆش ، دۆیش .
۲- ئەم وشە یە ، بە قسە ی ژابا لە
زمانی ئاو یستاییدا (زی) یە کە هەر
(ژ) ئیستای لە هجە ی باکوری
خۆمانە (تە : ژابا - ۲۳۱) و لە
زمانی پە هله ویتدا وەك ئیستای
هە ورامئ (ئیچ) بوە کە لە (ئج =
ئامرازی تیک بە ستن) و دەنگی (چ)
پیکهاتوہ . (تە : فرە ، پفا - ۸۷) .
ئیش کردن - (مە ست . لا .) ۱-

کارکردن ، به کاریکه وه خەریک بۆن ،
 بێ کارنە بۆن . ۲ - به جێ گە یاندنی
 ئەو پێویستە ی بۆ ئەندامێکی لەش
 یا مە کینە یا دەزگایەکی کۆمەلایەتی
 زە چاوەکراوە . :: مێشکی ئیش
 ناکا (ناتوانی پێربسکاتە وه) .
 سەعاتە کە ی شیرکۆ باش ئیش دەکا .
 بزانه ئوتۆمبیلە کە ئیش دەکایان نا ؟
 تە لە ویزیۆن بە ژۆژ ئیش ناکات .
 دابیرەکانی دەوڵەتی ژۆژی هەینۆ
 ئیش ناکەن . **ئیش تێداکردن -**
 (مصت. مته.) ۱ - خەریک بۆن
 بە سازکردن و دروستکردنی شتیک .
 :: ئەو شەش مانگە ئیشی
 تێدا دەکەن هێشتا دوو چاوە خانویان
 پێ تەواو نە کراوە . چاکە تە تەواو بوو و
 پانتۆلە کەش ئیشی تێدا دەکەن .
 ۲ - خەریک بۆن بە چاککردنە وه ی
 شتیکێ لە کارکەوتو . :: دیواری
 حەوشە کە یان زۆخاوە ئیشی
 تێدا دەکەن . ئەو خۆ هێشتا
 ئوتۆمبیلە کە هەر لەوێ کەوتووە هێچ
 ئیشتان تێدا نە کردووە .
ئیشکەر - ۱ - (نفا.) ئەو
 کەسە ی بۆ پەیداکردنی بژتوی
 خۆی و خێزانی توانست و هیزی
 کارکردنی خۆی دەخاتە گەژ . ۲ -
 (صفا.) کەسیکی چاک
 هەڵدەسۆزی و کاران زادە پەزینی .
 ئەو هی حەزی لە ئیش کردنە . ::
 ئیشکەری وەك خۆی هەر نابێتە وه .
 ئیشکەرمان زۆرە بۆیه حالمان وا
 خوشە .
ئیکە - (تبه.) ، (سیم.) تە :
 ئیتر / ۲ .

□ « کورد ئەوەند کوردن بە صەد
 شەیتان لە کوردی ناکەون »
 « ئیکە خەلقی بۆچی بۆ خۆی
 دەردی سەرپەیدا ئەکا »
 (کوردی)
(- ئیلکە) - (پبه.) بە دوای
 ووشە وه دەنۆسی و گیانی پچکۆلە یی
 بە بەردا دەکا . :: چاوتیلکە .
 بەرگاییلکە . تراوتیلکە .
(ئیله) - (پبه.) بە دوای ووشە وه
 دەلکی و پچکۆلە ی دەکاتە وه . □
 « خالێلە ی زێبوار زیم لی گۆزاوە ،
 دەچمە ئەو ماله ی یارم تۆراوە »
 (فۆلکلۆر) :: بابیلە . مامیلە .
 نەرمیلە .
ئیمان - [= عا : ایمان] ، (نا.)
 باوەژ ، بڕوا (دینی و کۆمەلایەتی)
 □ « ... زولمەت دنیای داگرتووە
 خوا رەحم بە ئیمانە کەمان بکا .
 (قزلجی : پیکەنین - ۶۶) .
 « فەرمۆی نیشانە ی تیکچۆنی جیهان »
 « بێ باوەژییه و زەعیفی ئیمان »
 (پیرەمێرد - ۲۵۶)
 :: خوا ئیمانێ داتی ، ئیمانێ
 سلامەت بێ ، ئیمانێ لی نەستینی ،
 ئیمانم بە خەباتی میلله تی کورد
 بە قەووە تە .
ئیماندار - [عا. کو.] ، (صفا.)
 ۱ - کەسیکی باوەژی بە دینی ئیسلام
 هەبێ . :: خوا عافۆی کائیشاللا له
 زیزی ئیماندارانە و دەچیتە
 بە حەشتی . ۲ - کەسیکی باوەژی
 (بە هەرچیکێ بێ) بە هیزی .
ئیمان ھینان - [عا. کو.] ،
 (مصت. لا.) ۱ - پەیداکردنی

ھۆ، ھەي) دەخرىتە پىش ووشەيتكى
 كە بەم ئامرازە دروست دەپى .
 ھۆ خەلکىنە ، ھەي جوامىرتىنە .
 □ « ئەي كوردىنە ، ئەي
 مەردىنە ... » .

□ « خزمىنە مەدەن پەنجە لەگەل
 عەشرەتى جافا
 » مىرۆلە نەچى چاكە بە گز
 قوللەيى قافا
 (زەزا - ۳)

۲- (- ئىتىنە) - (پە .) بەئاخرى
 ووشەيتكەو دەلکى و دەيكا بە
 صفەت بۆ ووشەيتكى تر ، كە بە
 ھەرتكىان (صفەت و موصوف) ناوئىكى
 تازە پىكدىن . :: ئەسپەدارىنە ،
 شىرە بەفرىنە ، كالەمۆينە (مۆيتىنە)،
 كتكە نەوتىنە ، كۆلكەزىرتىنە ،
 مىرگەنەخشىنە . تىب - ھەم ئەم
 پاشبەندە و ھەم (۱- ئىتىنە) ش كاتى
 بە ووشەيتكەو دەلکىن كە بە يەكە لە
 دەنگ بزوئىنە كان دوايى ھاتى
 ئەوادەنگى (ھەمزە) باتى ئەوھى
 بسوئ و لەناوبچى دەبىتە دەنگى
 (ى) :: برايتىنە ، مۆيتىنە ،
 دۆيتىنە و ئەوجار دەنگ بزوئىنى (تى)
 لەبەر قورسى تەلەفوز فرى دەدرى
 :: براينە ، مۆينە ، دۆينە .

باوھزى بە رى و شوئىنى دىنىى يا
 بىروباوھرىكى سىياسى و كۆمەلايەتى
 (بەگشتى) . ۲- موسولمان بۆنى
 يەككى غەيرە موسولمان
 (بەتايبەتى) .

(- ئىتىن) - (پە .) بەدواى
 صفەت و ناوانەو دەلکى و
 صفەتتىكى تازەيان لى دروستدەكا .
 :: رەنگىن ، زىرتىن ، دىرتىن ،
 نەخشىن ★ ئن . تىب - ھەرچەندە
 پاشبەندى (ئن) و (ئىتىن)
 ھەردۆكىان پاشبەندى صفەتسازن ،
 جىاوازى لە نيوانياندا ھەيە ، ھەرچى
 (ئىتىن) ە صفەتى چاكەي پى سازدەپى
 لە ھالىكا ئەو صفەتەنەي (ئن)
 دروستيان دەكا صفەتى خراپەن . بن
 لەھجەي سلەيمانى بە وردى
 چاوەدىرى ئەم جىاوازىيەي
 تىدادەكرى ، بەلام (موكرىانى)
 تىكەلىان دەكا ، بۆ نمۆنە لە باتى
 (زىرتىن) و (شىرتىن) دەگوترى
 (شىرن) و (زىرن) .

۱- (- ئىتىنە) - (ئەم .) ئامرازى
 بانگ كردن و زۆي قسە تىكردنە
 (خطاب و نداء) بۆ جەمع ، بە
 دوايى صفەت و ناوھو دەنۆسى ،
 گەلى جار ئامرازىكى تريتىش (ئەي ،

هیندی سەرچاوهی دیکه که بو ئەمبەشه کەلکیان ئی وەرگیراوه

۱/۸۱ - ناسک : (شانۆگەرییه کی شیعریه له پینج تابلۆدا) ، شیرکو بیکەس، له (چاپکراوه کانی کۆژی زانیاری کورد) بهغدا ، ۱۹۷۸ [ناسک] .

۲/۸۲ - ئاگر و گۆل : خالد دلیر ، بهغدا ، ۱۹۷۰ [ئاگر] .

۳/۸۳ - دیوانی مهحوتی : (مهلا موحهممەدی کۆژی مهلاعوثماني بالاخ) لیکدانەوه و لیکۆلتینهوهی مهلا عبدالکریمی مدرس و محمدی مهلا کهریم ، له (چاپکراوه کانی کۆژی زانیاری کورد) بهغدا ، ۱۹۷۷ [مهحوتی] .

۴/۸۴ - دیوانی وهفایح : (میرزا عەبدوژزەحیمی سابلاخ) ، لیکۆلتینهوهی محمەد علی قەرەداغی ، له (چاپکراوه کانی کۆژی زانیاری کورد) ، بهغدا ، ۱۹۷۸ [وهفایح] .

۵/۸۵ - فرهنگ لری : (فرههنگی زمانی لۆژی) ، گردآوردهء حمید ایزد پناه (انجمن فرهنگ ایران باستان) ، تهران ، ۱۳۴۳ [لۆژی] .

هیندیکی دیکه له کورته نیشانه کانی ناوی : سەرچاوه ، داتەر و بلاوکەرەوه که لهم بەرگهی « قاموس » زیادکراون .

نیشانه	ناوی سەرچاوه ... و ژماره‌ی له لیسته‌ی سەرچاوه کاندا
ناسک	شانۆگەرییه کی شیعریه له پینج تابلۆدا ۸۱/۱
ئاگر	کۆمه‌له شیعی مامۆستا خالد دلیر. ۸۲/۲
بیکس	مامۆستا شیرکو بیکەس (شاعیر و ئەدیب) —
دلیر	مامۆستا خالد دلیر (شاعیر و ئەدیب) —
قزلجی	مامۆستا حەسەنی قزلجی (نۆسەر و ئەدیب) —
لو	لۆژی (به کیک له بن له هجه کانی له هجه‌ی جنوبی زمانی کوردی)
لۆژی	فرهنگ لری — فارسی ۸۵/۵
مهحوتی	دیوانی مهحوتی ۸۳/۳
نبو	له هجه‌ی ناوه‌ندی زمانی کوردی —

ب

مالی خالت ؟ - با . بابا
ته ئکیدیکی زیاتری تیدایه همر بهو
شیوهی سهرهوه :: همر نهچویه
لای دوکتور ؟ - با با چوم . ۲
وهلامیکه قسه به کی پی (نفی) ده کری
که (نفی) کاریکی کرد پی :: تو بی و
ئو کتیه م بو ناهینیتته وه ! - با با
بوت دینمه وه مه ترسه ! .

۲ - با - (ئه .) ئامرازی
سوربونه له سهر شتی ، کاری ، ...
... و ئه م مانایانه ده به خشی : بهیله ،
لی بگه ری ، بهیلن ، لی بگه ری ، :: با
برۆین ، با بچن ، با سبه نی بیته
لام ئیشه که ی بو جیه جی ده که م ، جا
با واشی گوت پی قهیدی ناکا . ۲ -
ئامرازی شهرته :: با بابی بیتیم خوم
دهزانم چی پیده لیم (ئه گهر دیتیم .
هند) . دهبا - (ئمه .) بو ته ئکیده
له همدو جاله ته که ی سهره وه دا ::
دهبا برۆین ، ده با بی بیتیم ★
(مک .) بلا / ۲ .

۳ - با - [ست : فاته ، یه :
فات] ، (نا .) ۱ - ئه نجامی
برۆتنه وه و جولانی هه وایه ، که له
ناوچه به کی ئه وشار (ضفط) به رزه وه
بو لایه کی ئه وشار نزم زه وانه ده بی
★ (بک .) با ، بی . (فی .) باگ
(لو .) بای . بایوانه - (نت .)

۱ - ب - یه کیکه له دهنگه کانی
زمانی کوردی ، لهو ئه لفو بیتکه به دا
که ئیستا کوردی پی ده نوسری به
چار شیوه خو ده نوینی : ۱) له
سهره تای ووشه دا (ب .) ۲) له
نیوه زاستا (ب .) ۳) له دوایستی
ووشه دا (ب .) ۴) به سهر به خوی
(ب) ، ناوی پیتی نیشانه ی ئه م
دهنگه (بی) یه .

۲ - ب - (پیف .) ۱ - ده چینه
سهر زه گی فعل و فاعلی ئه مری
لی دروست ده کا :: بخو ، بچو ،
بلی ، بنۆسه ، برۆین ، بنۆین .
□ « ئه وه جلان ده شو ی ده بشو
بشو ! » . تیبه - له جیرانه تی هه ندی
دهنگاندا ، دهنگی (پ) ی لیوه دیت .
بخو ، بشو . ۲ - ده چینه سهر
زیشه ی هه ندی مه صده ران و (ناو) یا
(صفه تی فاعلی) یان لی پیکدینی ::
بگیر ، له (گیران) ، بگر ، له
(گرتن) ، بخور ، له (خواردن) ،
زوربله ، زه ش بگیر ، (بلویر) (بلور) ،
بکوژ . تیبه - ئه و صفه تانه ی به م
(پیف .) ه دروست ده بن زهنگی
(مبالغه) یان پیوه یه .

۱ - با - (بن .) وهلامیکه
ئێجابیه بو پرسیاریکی به شیوه ی
(سه لپی) بکری :: ئه ری نه چویه

تم : بای و هعهده . **بای و هشت** -
(نته .) بایه کی سوکه که بارانی به
دوادا دیت . **بای و هعهده** - [کو .
عا .] ، (نته .) بایه که ههژده
روژی بمینج بو نه ورۆز هه لده کا و
به فر ده توینیتته وه □ « بای و هعهده
به فری برده وه به خبه ندی کرده وه +
خه ملتیه گول ، وه شه رازاتی جه مره
مردده وه » ، (حاجی : گمه ، ل - ۳۳)
● **به بایه و به بارانی له عومری**
به فری گمه ده بیتته وه - (کنه .) به
هر باریکدا بی هر زیان ده بیتنی ،
کاریکی له هه مو سهریکه وه
زه ره ربی .

نه بای دتیه و نه باران - (کنه .)
وهك هتچی لی ژونه دابی و هتچی
به سهر نه هاتبی ته مبی گرتو نه بوه .
ههتا با له م کونه وه بی -
(کنه .) تا حال به و جوره بی که
هه به ، تا وه زع ئاوابی . **بای**
بالدان - (مصن . لا .) پیاسه و
ژویشتنی له سه رخو و به
نیازی ئیسزاحت و هه وا خوری .
۲ - به ره می جۆلاندنی هه وا به
ئامرازیکی ده سکرد :: بای پانکesh
هر گهرمه . ۳ - گاز (غاز) یکی له
زگی ئاده میتزاد و هه ندی گیاننداری
ترا ، له ده رونی (ده زگای عهزم) دا
کوده بیتته وه تیبه - ئهم (غاز) انه
ئهمر له (مهعهده) دا بن به زیگی
گه رۆدا (قریپ و قزقینه) و ئهمر
چۆنه ناو (زیخۆله) کانیش ، ئه وا
به زیگی خواره وه دا (تر ، تس) ده ر
ده چن :: مندا له که بایه کی لی بۆوه
دایکی چه پۆکیکی پیدا دا . ۴ -

یه کیکه له و چوار (عنصر) هی که
زانایانی پیشو وایان دانابو هه مو
شتیکی ئهم دنیا به ده چیتته وه سهر
ئه وان (خاك ، ئاو ، ئاگر ، با) .
ه - لوت به رزی ، غرور ● **بای**
زه گوئیان نیتته وه - (کنه .) خوی
لی گوزاوه ، مه غرور بوه . **خو بادان**
(مصن . لا .) ، (ا) فیز و ئیفاده
له خو دیاری کردن ، ده عیه و ته که بور
فرۆشتن ، (ب) ژاسان و
تۆزه بۆن بو په لاماردانی که سی . ۶ -
ئیش و ئازاریکی له له شی ئینساندا
جی گۆزکی ده کا و هر جاره له
شوینیکی سهر هه لده دا (تم :
باداری) . **بای مه مبارهك** - (نته .) ،
(مکه .) تم : بای سۆر :: مۆری
مه ممه دی خات به سی بای
مه مباره کیتی . **بای سۆر** - (نته .) ،
(مکه .) نه خوشیکه توشی پیستی
له شی ئاده میتزاد دیت و
ده ی په نمینج و زهنگی سۆریکی
مه یله و مۆر هه لده گیزی ،
ئاوساویه که ی تا تویری بنه وه ی
پیست داده خزی ، زیاتر له ده م و
چاو ده دا و یهك له یه کی ده گریته وه ،
میکروبی ئهم نه خوشیه (سترپتوکوک
Streptocoque) ه و به زاراهه ی
بژیشتکی نه خوشیه که
(ئیریتسیپیل Erysipele) ی
ناوه . ★ **بای مه مبارهك** . (سنه .)
بنه وش . (جنو .) بای سۆر . تیبه -
له کورده واریدا بو چاره کردنی ئهم
نه خوشیه (چاك) ی تایبه تی له
گه لی شوینی کوردستان هه ن ،
نه خوش له ژۆژیکی چوارشه ممودا

ده چيته سهر (چاك) ي و گيسك يا
كه له بابي له ناو (قسن) ه كهيدا
ده كوژيته وه و هه ندي له گلي
سهر (چاك) ه كه تيكل به خويته كه ي
ده كا و دهو جيگايانه ي له شي ده دا
كه باي سوري گرتوه . ۷ - (مج .)
، ۱ (هتيچ . ب) بي فايده .

□ « نه گهر چي قه ننه كه ي تو كاره بايه »
« به لام تهر كي بكه ، نه م كاره بايه »
(نالي : گم - چ)

:: با هر قسه بكا وه بزانه باي دي .
۴ - با - (نا .) پيچ ، خول ،
باد □ « باي ده دا و باي ده دا » ::
به ننه كه ي باداوه .

۵ - با - (نا .) قيمه تي شتيك ،
نرخ :: نه م كتيبه بايي چه نده ، ئيمرو
بايي نيو دينار هر ماستيان كزيوه
★ (بك .) به ها .

۶ - با - (نا .) ئاره زو و
هه وه سيكه له (ديلى) ي هه ندي
غيانداري چه شني (سه گ) دا پهيدا
ده بي و هه واي جوت بون ده گهل
(گول) ده كه ويته سهر ي :: باغه باغه
وه با هاتوه . تيب ، له زماني فارسي و
عهره بيتدا (باه) به ماناي (هيزي
جنسي) بو ئينسان به كارديت ،
به لام نه م ووشه يه له زماني كورديدا
بو هه ندي غيانداري وه كو سه گ و به
تايه تيش بو سه گ به كارديت
★ (سن .) هوك . هس : (لو .)
هوك = وازوازي .

۱ - باب (نا .) ، (مك .) ۱ - نيريته ي
ئاده ميتزاد كه زني هيناي و مندالي
بو بي ، ده بيته بابي مندا له كان . ۲ -
(مج .) هر نهو حالته ي ژماره

(۱) بو هه ندي غيانداري كه وي وه كو
نه سب و ... □ « له ئيستران
پرسي بابت كييه ؟ كوتى ، خالم
نه سپه » ، (فولكلور) . تيب -
ئاويستايي هاو ماناي نه م ووشه يه
زور گوزاني به سهر هاتوه : په تهر
پيتهر ، پتهر ، پيتههر ، فيذر (تم :
يكد ، پد . ج ۲ ، ل - ۱۱) و ته نيا
له له هجه ي جنوبى زماني كورديدا له
قالبى (پيهر) و له بن له هجه ي
سله يمانيشدا له ووشه ي
(باوه پياره) دا ده بيتدرى ، كه چي
زمانى فارسي (پدر) و فزه نسي
(پيتر) و ئينگليسي (فادر) يان
پاراستوه . به لام نه م ووشه يه (۱ - باب)
له (پاپ) ي په هله وي كه وتوتوه
(تم : ژا با - ۳۳) . هس : پاپهك ،
پاپه كان ، بابهك ، بابه كان (بك .)
باڤ . (كمر .) باوك ، باو .
(جنو .) پيهر ، بووه .

۲ - باب - (ص .) ، (كئير .)
۱ - شاين ، لايق (بو شتيك) .
۲ - زي وشوين . ۳ - ده سته ،
جهماعهت :: نوكه رباب
بابي ددان - (سن .) هر خواردنيكي
به دلي ئينسان بي ، هر شتيكي
ده گهل سه ليقه ي كه سي زيك بكه وي
★ باو ، مود .

۳ - باب - [عا .] ، (نا .)
۱ - ده رگا ، ده روازه . ۲ - به شيكي
كتيب .

بابا - (نا .) ، (كك) ۱ - تم :
باپتر . ۲ - كهس ، شه خس ::
بابايه كي وه كو شيرو چي به سهر نهو
جوره كارانه داوه . ئيمه بابايه كي

ووشه یه دا (و) ی ووشه ی (بابردو)
ده گهل (ئه) ی (ئهله/۱) ته رکیب
بوه و (ئو) ی لی پهیدا بوه . ته نیا
خوالیخو ش بو ماموستا گيو ئهم
ووشه یه ی له (مه هاباد) ا نوسیوه .

بابردو - [۳ - با/۱ + بردو] ،

(صمف.) ، (مج.) هر شتیکی
له دهس ده رچوبی . ● **دوای کلاوی**
بابردو (که وتن ...) ، (کند.) کاری
بی نه نتیجه کردن ، هه ولدانیکی نه گاته
ئه نجام .

بابرده له - [بابردو + ئهله/۱] ،

(صمف.) ، (مک.) ۱ - هر شتیکی
سو که له ی با بتوانی زایرفینی . ۲ -
(مج.) ئینسانی بی ناقهت و
کزه لۆکه . □ « منیش بابرده له ی
به ر گیزه لۆکه م + ده میك له و قۆلکه ،
تاویك له و چلۆکه م » ، (هیمن) .
تیب - له م ووشه یه دا (و) ی ئاخری
(بابردو) ده گهل (ئه) ی سه ره تای
(ئهله/۱) تیک هه له نگوتون و
(ئه) یه که (و) یه که ی داپوشیوه و
له ناوی بردوه .

بابر - [۳ - با/۱ + بر (برین)] ،

(صفا.) حالی سمیلی زور گه وره و
ئه ستور .

بابنه پیچ - (نت.) ، (مک.)

گیایه کی بونخو ش لاسک سه وزی
باریکی گه لا ووردی به هاریه ، گولی
سپییه و له ناوه راستیا توژی
زه رده و بونی خو شه ، بو هه ندی
داوده رمان به کاردیت ، زیاتر
گوله که ی ئیشک ده کری ، وه کو (چا)
ده می ده که ن و ده یخونه وه یارمه تی
(ههزم) ده دا و ئه گه ر خه ست بی ،

فه قیرتین دانومان ده گهل ئه وان
ناکولی . ۳ - تم : بابه / ۴ .

بابان - [۱ - باب ۱ + ۲ - ئان

/ ۱] ، (نت.) ماله باوکی ئافره تیک
تیب - ۱) ئهم ووشه یه ئه گه رچی
له باری زمانه وانیه وه جه می
(باب) ه ، به لام قهت به م مانایه
ده کار ناکری و ناگوتری : (بابانی
ئه فراسیاو هه موی پیاوی چاک
بون) و بو ئهم مه به سه (باب و
باپر ، به کار دیت . ب) ئهم ووشه یه
به م مانا مه جازیه شی که به ته واوی
وه کو حه قیقی لیها توه ، ته نیا بو
ئافرهت ده گوتری . ★ باوان

● **بابانت خرا** (پ) بی

(کند.) تۆک و نزایه و ته نیا له ناو
ژناندا باوه ، گه لی جار هه ر وه کو
قه یه کی ئاسای ده گوتری و له
دلان گران نایه ، به لام له کاتی
ده مه قالی و شه ره دندوکی دا به
(جنیو) حساب ده کری و شه ره که
به تین تر ده کات. ★ بابانت شیوی ،
بابانت کویریته وه . **بابانت شیوی** -
(کند.) تم : بابانت خرابی . **بابانت**
کویریته وه - (کند.) تم : بابانت
خرابی .

بابان ویران - (صمف.) که سیکی

ماله بابی ویران بوبی . تیب - ئهم
ووشه یه له ناو ئافره تاندا ده کار
ده کری و شه رتیش نیه که ئه و
ژنه ی به م صفه ته زوی قسه ی
تیده کری به راستی تو شى به لایه کی
وا بوبی .

بابابردوله - [بابابردو + ئهله/۱] ،

(صمف.) تم : بابرده له . تیب - له م

بۆ (خطاب) و (نداء) به کاری دینن
 ★ باوکه ، باوه (بک.) بابۆ . ۲ –
 (مج.) گهورهش بۆ زۆی قسه ده
 کهسی کردن به کاری دینسی ::
 بابه گیان نهو قسانه ی تو ئاسمان و
 ریسمانیش تین . ۳ – (مج.)
 جاروباره خوی ده بیته ئامرازی
 بانگه یشتن :: بابه ! خه لکینه ، بابه !
 عالمینه ، بابه نه ی خه لکی گه زه ک
 نه وه چهند ساله خراپه یه کتان له م
 کابرایه دیوه ؟ { – نازناویسکه
 ده که ویتته پیش ناوی شیخ و
 ده رویش و چاک و پیران :: بابه
 قه تار ، بابه گوزگوز ، ته کیه ی بابه
 غه لیفه ی له گه زه کی سی ئاشان بۆ
 ★ بابا/۳ ، باوه .

بابهت – [= عا : البابة] ، (نا.)
 ۱ – جۆری کالا ، نهوعی شتومهک .
 :: ئەم مه غازه یه هه مو بابه تیکسی
 تیدایه . ۲ – ههر شتیکی بۆ کاری
 یا کهسی ده سبدا ، لایقی نهو
 کهسه بی ، به که لکی نهو کاره بیت .
 :: ئەم جلکانه بابه تی ئیوه مانانن ،
 فرنج بابه تی بی ددانیه . □ «پالان
 قه جه ریه کی باش بابه تی کو یخا
 سجیلی موخته زه م» ، (کابرایه کی
 سه قزی) ۳ – له باتی ، له جیگه ی ،
 ده رباره ی . :: نهو ده ته غار گهنمه
 بابه تی دهو و دۆ نه دی زه کاته که ؟
 تیب – به مانای سییه م له فارسی را
 په زیوه ته ناو کوردی ★ (سند.)
 باوه ت .

بابه زۆ – (شر.) ، (مک.) ته :
 باوکه زۆ .
بابه عهره – [بابه /] + عهره

بۆ (زه وانج) باشه . ★ بابونه .
باب و باپتر – (نت.) چهند پشته
 ئینسانیک . ★ باو و باپتر .

بابۆ – [۵ – با/۶ + بۆ (بۆن)] ،
 (صت.) ، (مک.) حالی گۆله
 سه گیکه به شوین دیله به بادا
 هه لوه دابیت . // به با .

بابۆله [{ – با + ب ؟ + ئۆله/۲]
 (نت.) ۱ – (مک.) نانی لۆل دراو که
 پیخوریکی زیاتر (ماست ، په نیر ،
 زۆنی که ره ، ...) و نهو جۆره
 شتانه ی ده ناودا بیت . ساندوتچی
 کوردی . ۲ – (سند.) مندالی ساوا
 که ده پارچه یه که وه پیچرابی و
 به سترابی ★ (مک.) قونداغه ،
 مه لۆتکه . (لو.) قونناغه . ● **کردنه**
بابۆله – ۱) دانانی هیندی پیخۆر
 له ناو نان و پیچانه وه ی :: کوزم
 زۆنه که ده نانه که هه لسو بیتکه
 بابۆله و بیتخۆ . ب (– که سیک) ،
 (مج.) تیکه وه پیچان و زال بۆن به
 سه رتیدا :: کوزه له سه ر پهت و
 سینگه خۆت دانیشه ، ده نا هه لستم
 ددت که مه بابۆله . **بابۆله ی باسک**
 – (نت.) ، (کذ.) نه ستورایق قۆلی
 ئینسان ★ (سیم.) بازۆله .

بابۆله پیچ – (نت.) ، (سند.)
 تیزمالکه په زۆیه که مندالی ساوا
 بی ده پیچنه وه .

بابۆله پیچ کردن – (معت. مت.) ،
 (سند.) پیچانه وه ی مندالی ساوا
 به شکلی مه لۆتکه .

بابه – [۱ – باب/۱ + ۲ – نه/۱] ،
 ۱ – ووشه ی (باب) ه و له حاله تی
 بانگه یشتن دایه ، مندالانی باوکیک –

(عومهر) + ۵ - ۱/۱ [، (نډه) ،
(سيمه) ناده ميژادي به ديمه
مندالي به تهمه پير . تيب - هم
حاله ته هوې فيزيولوژي هه به و
زياتر ئينساني وا کوسه ده بې .

بابه گوره - [۱-باب ۱/۱ + ۳
- ۲/۲ + گوره] ، (نډه) ۱- تم :
باپير . ۲- مندالان بو بانگ کردن و
رؤي قسه تیکردن ، ده گهل باوکی
باوکیان به کاری دین . :: بابه گوره
گیان منیش ده گهل خوت بهره .
تیب - لهم حاله ته دا (۲-۱/۱)
ده گهل دهنگی (نه) ی دوايې ووشه ی
گوره تیکهل بوون ★ باپيره .
بابه لی - (شره) ، (مکه) تم :
باوکه لی .

بابی بابی - [؟] ، (نډه) ، (کهره) .
یاریه کی مندالانه ی کورده واریه .
تیب - منداله کان ده بنه دو دهسته و
هر دهسته به کیان (تی کهوت)
سر به دیواره وه ده نیسن و
دهسته کی تر به پرتاو دین خو
داوینه سر شانیان ، نه و جار
هریه که یان چند په نجه ی دهستی
جیا ده کاته وه و له وه ی تی کهوت وه
ده پرسې : « بابی بابی ، چند
بابی » ، نه گهر هه لیه نا چند
په نجه به هه لده ستیه وه و به و
جوړه یاری دریژه ی پی ده دری . ★
(مکه) کهری سوری پشت دریژ .

با پشکیو - (نډه) ، (مکه) زیپکه به کی
پچکوله ی نیرتک داره له قولینچکی
چاودیت . ★ (کهره) قینچکه
سلاوه . (سند) قنچکه سه لام .
(لو) سیتکه سه لام . تیب -

له کورده واریدا وا باوه نه گهر چاویک
هم زیپکه به ی لی بی ، چاوه که ی دی
به (کل) ده ریژن ، گویا له داخی
نه وه ی نه یان رشتوه چاک ده بیته وه
تا کلی تیکهن .

باپه ربون - [۳ - با/ + په ر +
بون] (مصته . لا) حاله تیکه ی
نه خوشی سهرما بونه پاش نه وه ی
مرو ف ناروق ده کاته وه و هه وا لی
ده دا ناروقه که ی سارد ده بیته وه و
له رزی لیدی .

با په سیو - [۳ - با/ + په سیو]
(نډه) ، (مکه) تم : با په نا .
با په نا - (نډه) شوینیکه با
نه یگریته وه // باگر . ★ (مکه) با
په سیو .

۱- باپیچ [۳ - با/ + پیچ] ،
(نډه) نه و شوینه به که (با) له بهر
نه وه ی توشی به ره لست (کیو)
شیو ، دول و ...) ده بی له ریگی
خوی لاده دا و به لایه کی دیکه دا
ده روا و ده ی کاته گیژه لوکه و
گهرده لول .

۲- باپیچ - [۳ - با/ + پیچ] ،
(نډه) ۱- سوزان و خول خواردنی
باوژی ناو زگی ناده میژاد ۲-
ژانزگیکی لهم کاره په یدا ده بی .
★ (مکه) پیچ .

باپیر - (نډه) ۱- باوکی دایک یا
باوکی بابی که سیک . ★ بابا ، باوا ،
بابه گوره ، باپیره . تیب - هم
ووشه به له دو کهرتی [با = باب] و
[پیر] پیکهاتوه به لای منه وه هم
[پیر] ههر (پیره) ی له هجه ی
جنوبی زمانی کوردیه که به مانای

بیده هه تازیندۆم و ماوم « :: له باتی ئه وهی وا دهسته و ئه ژنستۆ دانیشتۆی هه لسته برۆ هه و لسی بده . تیبه - ئهم ووشهیه هه میشه (له) ی له پیشه وه دیت و به ته نیایی ده کار ناکرێ . ★ له جیاتی ، له بری ، له بریتی . (عا.) عوضا عن ... ، بدیلا

باتسکه = [۳ - با / ۱ + تس] = تر = تیز (خیرا) + ئك + ۵ - ئه [۱ /] ، (نت.) تم : با ههنجیر . تیبه - (۱) مانای چه رفی ئهم ووشهیه بهو جوړه ی که رته کانی نیسانی ددهن ، ده بیته : شتیکی (با) په له ی له پیگه یشتنی کردبی و زوتر له وهختی ئاسای گه یاندیستی . ب (ووشه ی (تهز) له زمانی فارسیدا به مانای گیایه که تازه سهری ده رهینایی و له زمانی (په هله وێ) شدا یه کیک له مانا کانی (تیز) خیرا (سه ریع) ه (تم : فره ، پفا ، ل - ۳۲) (ج) ته نیا (مصر.) ئهم ووشهیه ی نوستیوه (تم : کشت ، ج ۱ ، ل - ۲۵) . هس : تیزه تیز (= په له پهل) ، تیزه (تیزکه ، تیسکه) ی تفهنگ .

باتمان - [بات + مان؟] ، (نت.) ۱ - سه نگیکه بو کیشانه ی شت و له هه رشوینه و ناوچهیه کی (کهر.) ده گوژی و تا ۲۸ کیلو ده ژوا ، به لام له (کثیر.) ههروهک (بادینان) ناگوژی و ۱۶ کیلویه ، □ « ... ناردی بیست باتمانی په مبو بو کزی ، میتر شیخیان ده نیونا ... » (تحفه ، ج ۱ ، ل - ۳۷۳) . تیبه -

باوکه (تم : باب ، تیبه -) . ۲ - ناوه بو پیاوان .
باپیران - [باپیر + ۲ - ئان / ۱] ، (نت.) تم : ئازداد .

باپیره - ۱ - [باپیر + ۵ - ئه / ۱] ، (نت.) تم : باپیر / ۱ . ۲ - [باپیر + ۲ - ئه / ۱] (باپیر) ه له حالته ی بانگ کردنا ، تم : بابه گه وره / ۲ . تیبه - جیاوازییهک له نیوان مانای ئهم ووشهیه و هاوماناکه یدا ههیه ، هه رچی (بابه گه وره / ۲) ه ته نیا مندا ل کاتی زوی قسه ده که نه باوکی باوکیان یا بانگی ده کهن ، به کاری دین و هه رچی (باپیره / ۲) شه ، هم مندا ل بو مه بهستی سه ره وه ده کاری ده کهن و هم باوکی باوکیشیان بو ده ربزینی خوشه و یستی خوی به رامبه ره نه وه کانی ده یلی .

باپیره گه وره [باپیر / ۱ + ۳ - ئه / ۲ + گه وره] ، (نت.) باوکی باپیری که سیك ، باپیری بابی کابرایهک ، پشتی سییه م ، ئه گه ره باوکی که سیك را ده ست پی بکری و چواره م ئه گه ره له خویه وه جیسابی که یین .

باپیری - [باپیر / ۲ + ۳ - ئی] ، (نت.) ، (کهر.) جوړه هه ناریکی ترش و شیرن (مزه) .

بات - [۴] ، (نا.) هه رشتیکی جیکای شتی تر بگریته وه یا پیسی بگریته وه ، هه ر کار یا شتیکی وه بهر شتی یا کاریکی دیکه بکه وێ یا وه بهری بخری . □ « له باتی خوینی خۆم زازیم به ماچی + ده سا

۴ - ئەو پارەبەھى كە ئىستىئا دەولەتان
لە كاسب و بازرگان و شەرىكە و ...
(بەپىي دەسكەوتيان) دەي ئەستىن
★ (كئير .) مالىيات . (كەر .)
زەربە . ۵ - (مەج .) ھەر پارەبەھى
بە زۆر و ناھەق بەكچى دەستەلاتدار
لە بى دەستەلاتىكى بىستىننى ★
(كەر .) خاوە ، (كئير .) سەرانە
(مەج .) . (جنو .) قوۋە ● بار لەباج
نانالى - (كە .) كەسىك مەبەستىكى
ھەبى ، لە پىناو جى بەجى كەرنىدا
نابى گوى بداتە چەرمەسەرتى و
كئيرە و كىشە و پارە .

باج ئەستاندن - (مەت . مە .) ۱ -
كۆكردنەۋەي مالىيات ، ۋەرگرتنى
باج ★ باج سەندن . باج ۋەرگرتن
۲ - (مەج .) بە زۆرى و بە ناھەق
شتى لە كەسى ئەستاندن :: باجە و
لەيت دەستىن چەت لە دەست دى
لىي زامەۋەستە .

باج ئەستىن - [باج / ۳ +
ئەستىن (ئەستاندن)] ، (نە .) تە :
باجگر .

باج سەندن - (مەت . مە .) (سەم .)
تە : باج ئەستاندن .

باجگر - [باج / ۳ + گر (گرتن)] ،
(نە .) ئەو كەسەي بە فەرمانى
دەولەت دەستەلاتى ۋەرگرتنى باجى
ھەبى . □ « زىي نەۋتەكە زۆر
باجگرى گەر زۆرە دەفەرمۆي + زىي
خاسە بە شەو خالىيە بابى بە بلاغا
(رەزا - ۳)

★ باج ئەستىن . (سە .) باجەۋان .
باجگرتن - (سە . مە .)
باج ئەستاندن .

بە لاي مەنەۋە (مان) ي دوايى ئىسەم
ۋوشەبە ھەر (مەن ، من) ە كە
ئەۋىش سەنگىكە و لە گەلى ناۋچە و
مەلبەندى . كوردستانا باۋە ، لە
زمانى سانسكرىتىدا (مانە) بە ماناي
« سەنگىكى ديارى كراۋ » ە و لە زمانى
(ئاكەدى) شدا (مەنە) ھەر بىەو
مانايە ھاتۋە (تە : مەين ، فەرھەنگ ،
جە ، ل - ۳۶۶) . ۲ -
ناۋى شارىكە لە كوردستانى توركييا .
باتۆ - [۱] ، (نا .) ، (مە .) گونى
ئادەمىزاد :: ئەو مىندالە باتۆي
ئاۋساۋە .

باتىدان - [۳ - با / ۶ + تى
(دە + ي) + دان] ، (مەت . لا .) ،
(كەر .) توشى نەخوشى بادارى بۆن
:: شىركو قاچى باتىداۋە .

باج ئەستاندن - (مەت . مە .) ۱ -
پارە ، زىز ، زىو يا ھەر شتىكى
بەقىمەت كە پاتشايەكى تىشكاۋ لە
شەزا (بەپىي زىككەۋتن و پەيمان)
دەبۆ بىدا بە پاتشاي سەر كەۋتۆ .

۲ - ئەو پارەبەھى لە دەۋرى
دەرەبەگايەتدا ، ھەر دەرەبەگىك لە
ناۋچەي دەستەلاتى خويلا ھەۋ كالا و
زىبوارانەي دەستاند كە بە
مەلبەندى حوكمزانى ئىسەۋا
تەدەپەزىن . تىب - لە كوردستانىش
ئەم زەسمە ھەبۋە و لە جەنگەي
شەزى دۈمەدا سەرلەنۋى لە
كوردستانى ئىران بۆژاندرايەۋە .

۳ - ئەو پارەبەھى دەولەتان لە بەر
دەروازەي شاران ، لەۋ كالا يانەيان
دەستاند كە لە دىھاتەۋە بۆ شارەكان
دەھات . ★ بارانە ، زادارانە .

باج لیگرتن - (صت. مت.) باج له کالایهک نهستاندن .

باجهوان - [باج/۳ + ۳ - نه/۲ + وان] ، (نته.) ، (سن.)
تم : باجگر .

باجی - [= تو : خوشک] ، (نا.) ، (کمر . کثیر .)
۱ - لهقه بیته ژنیکی له خو گوره تری پی بانگ ده کری :: باجی گولئ . باجی وه نهوش .
۲ - لهقه بیته خوشک و برای بچوک بو ریزلیگرتن ، خوشکی له خوبان گوره تری پی گاز ده کهن :: باجیم چوته مالی پورم ★ (مک.)
داد . دید .

باخ - (نا.) ، (کمر .)
سن. ۱ - تم : باغ ۲ - تم :
باخچه/۱ .

باخچه - [باغ + چه (نه.)
بچوکتی] ، (نته.) ۱ - (کثیر .)
پارچه نه رزیکه له ناو حهوشه ی مال ، بو چاندنی گول و شیناوه رد تهرخان ده کری . ۲ - (کمر .)
پارچه یهک زهوییه که سهوزه و گیا و گولی خوارده مهنی لی ده چینری .
★ (کثیر .) سهوزیخانه . تیبه -
دهنگی (غ) له جیرانه تی دهنگی (چ) بوته (خ) .

باخله - [؟] ، (نته.) ، (سن.) ۱ - دوکانی کشتوکال که بو شه تلی هندی شیناوه رد و گیا و گول وه کو (باینجان ، تهماته ، رهبحانه ، توتن و .)
تهرخان ده کریست و پاشان ده گویرزیتنه وه بو جیگای تایبه تی .

(عا.) مهشتهل . ۲ - قولکه یه که له دهوری نه مامی دار یا بزکهی شیناوه ردیک ده کری تا ناوی تیدا را بوهستی و دار یا گیایه که ناو باش بخواته وه . ۳ - توره که یه که جوتییران تووی تییده کهن و ده یوه شینن ★ (مک.) تو مه دان .
تیبه - ته نیا مردوخ نه م ووشه یه ی نوستیوه و من بو نه وه ده چم که به م جوره [باخ + نه له/۲]
پیکهاتی و که م که مه (نه ی)
(نه له/۲) سوابی و (باخله) ی لی که وتبیته وه .

باخوش - [؟] ، (مک.) گوره تر له چاو شتیکی دیکه :: نه و که وشه توژی به پیم بچوکه نه کمر هه وایهک باخوشتربی باشته . شیروان توژی له نه ریمان باخوشته .
باخهل - (نا.) ، (مک.) تم :
باغه ل .

باخهوان - [باخ + ۳ - نه/۲ + وان] ، (نته.) ، (کمر . ، سن.)
تم : باغهوان .

باخهوانی - [باخهوان + ۲ - ئی] ، (حمص.) ، (کمر .) تم :
باغهوان .

باد - (نا.) ، (مک.) تم : { -
با □ « ده سماله که ی دو باده + مالی بابم سه یزاده » (فولکلور) .
تیبه - وا دیته بهرچاو که نه سلی نه م ووشه یه (بادراو) بی و کورت بو بیته وه .

بادار - [۳ - با/۶ + دار (پی.)] ، (صت.) حالی که سیکی توشی نه خوشی زوماتیزم بی ، نه و

که سهی لهشی (با) ی تیدایه .

باداری - [بادار + ۲ - ئی] ،

(نت .) نه خوشی رۆماتیزم . تیبه - نه خوشیه که توشی ئاده میتزاد ده بی و له جمگه و ماسۆلکه و ئەندامه کانی ده رۆن (جهرگ ، دل ، ..) ده دات ، چونکو ژانی ئەم نه خوشیه له جیهه زاناوه ستی و هه لده کشی و داده کشی ، پیشونیانی کورد وایان زانیوه (با) یه و له لهشی ئینساندا ده گه زۆ و ناویان ناوه (باداری) .

بادام - [په : قاتام] ، (نا .)

میتوه به که ده خوری ، داره که ی ده سچینه (کیوتشی هه به) ، له کوردستان زۆره ، ههر ده نکیکی ده ناو قاپیلکی سەخت دایه (هه لده که وی دۆیان ده قاپیلکی کدا بن) ، پژه له ماده ی چه وری و شه کری میتوه ، به فهریکی قاپیلکه که شین و نه رم و توکنه و ناوکه که شی سپی و نه مه یوه و به خویوه ده خوری ، به لام که ووشک بو قاپیلکه که سەخت و زهرد و کون کون و ناوه که شی زهق ده بی ، لهو ده مه دا ناوکه که ی تویکلیکی زهردی پیوه نۆساوه و دۆ (له په) ی بادامه که ی توند پیکه وه نۆساندوه ، له کوردستان بو خواردن و داوودهرمان به کاری دین و بو کاروباری بژیشتکی زۆنی لیده گرن ★ (سیم . ، کک .) بائام (بهو جورهی دهنگی (د) له سه یمانی به ده ما دیت) ، (هلا . ، کی .) باوی . (بک .) باییف ، به هیف . (لو .) بایم .

بادامه تاله - [بادام + ۳ - ئه/۲

+ تال + ۵ - ئه/۱] ، (نت .) بهری داریکی کیویسه له جسنی بادام ، خوش ده کری (به شتیه ییکی تایبه تی تالای لی ده بز) و ده یخون **بادامی** - [بادام + ۳ - ئی] ،

(صه .) ۱ - ههر شتیکی له دروست کردنی دا (بادام) ی تیکه ل بکری . :: باقلاوه ی بادامی . ۲ - ههر شتیکی شکلی وه کو بادام وای **بادان** - [۱ - با + دان (فع .)] ،

(مصه . مه .) ۱ - سۆزاندن و پیچدانی بهن و ده زۆ و ئه و جوره شتانه به ده وری خویاندا بو ئه وه ی زیاتر کرژبن . ۲ - سۆزاندنی ههر شتیکی دیکه به ده وری خویا بو ههر مه به ستیک بی :: ئه و بورغیه تۆزی باده با توند بی . کچی خیرا ئەم به نه دۆلاکه وه و بایده ● بهنی (که سیکه) بهمن با نادری (کنه .) ده ره قه تی ... نایه م ، پی ناوه ستم ، سه ر له فروفتلی ... ده رناکه م .

بادانه وه - [۱ - با + دانه وه] ،

(مصه . لا .) ۱ - په شیمان بۆنه وه ، هه لگه زانه وه . □ «بادانه وه عه یب نیه» . ۲ - زیگا گۆرتین و به زیگایه کی ترا (چ ماددی چ مه عنه وی) رۆین . :: ههر سه ری ئەسپه که ی بادایه وه و به غار زۆی کرده مالی کو یخا . ۳ - ههر به زیگای خۆدا رۆین به لام به که وانه یه ک یا زاویه یه ک که وتنه سه ر اتجا هیکی پیچه وانه ی پیشۆ □ «ساقیا وا باده وه» ، «وا باده وه» «زۆ ده لای من که به جامی باده وه» (هیمن)

بادانه وه سه ر . . (کنه .)

ده کهن و کلکیکی په ژو یا ئالقه کاغه زی
تیده خری ، چوار پارچه ده زوش
له چوار قولنچکی ده به ستن و پیکه وه
گری ده درین ، نه و جار هندی ده زوی
تیده خن و کاتی (با) هه لده کا ،
مندالان هه لیده دهن بو حه وا ★
(کهر .) کولاره . (سن .) بازی
هه وایی ، به رزه هه واییله / ۱ ، به رزه
حه واییله .

بادیه - [= عا : باطیه] ، (نا .)
(مک .) جامی مسی گه وره . تیپ -
۱) نه م قاپه بنی ته خته و ده نیشیته
سهر زه وی و به ره به ره ده می فره وان
ده بیته وه تاوه کو (شیوه مه خروت) یکی
لیدی که له ههر دو سهران لیی
برایته وه ، له کورده واری زیاتر
(دو) یا (ماستاو) یا (شهربه ت) ی
تیده کری و له سهر سفره داده ندری .
ب) باطیه ی عهره بج که نه م ووشه ی
لی وهر گراوه ، گلینه یه ک بوه
شه زابیان تیگردوه .

بادیههوا - [۳ - ۳ - با/ ۵ + ۳ -
ئی + ههوا] ، (صت .) ، (مک .)
له خوگوزاو ، که سیکی نابه جی و ههر
له خوژا (به ههوا) مه غرور بی
□ « به وه ی بادیهه وایه + جیرانی
میرزا بابایه » (فولکلور) ★ باغر .
بوغزا . بایج . غه ژه .

بادیهه وایی - (حمص .) ، (مک .)
له خوگوزان . (عا .) غرور ، تکبر .
۱ - **بار** - [په : بار] ، (نا .) ۱ -
کالا و کهل و پهل یا ههر شتیکی تر که
ده ده فریکه وه پیچرابی یا توند
به سترابی تا له وولاغ (کهر ، ئیستر ،
بارگین ، ووشتر) یا ههر هویه کی

وازهینان له شتی ، له کاری یا له
که سی و گه زانه وه سهر ئی
دوینی همه دیت دیسان
باید اوه ته سهر که بابجیتی .

● **بادکیش** - [فر . کو .] ،
[باد (فر .) + کیش (کیشان)] ،
(ن .) ، (کئیر .) ته : باکیش / ۲ .
تیپ - نه م ووشه یه له (بادکیش) ی
فارسی ژا شیوه ی کوردی دراوه تی
باده - [په : باتهک] ، (نا .) شه زاب
□ « به جامی باده تیرنابم نه گهر
مه یلت هه یه ساقی + گلینه ی خو م
ده نیرمه خزمه ت بوم تیکه تا بیبا »
(هیمن ، تاریک و ژون ، ل - ۱۳۹)
باده رگدن - [۳ - با/ ۶ + ده ر +
کردن] ، (مصت . مت .) ۱ - به
ده ستوری کونی کورده واری ، چونه
سهر چاک و پیران بو چاره کردنی
نه خوشی باداری (ژوماتیزم) ::
هه مویان چونه سهر پتری شه وکیل
با له خو یان ده رکهن . ۲ - کردنه وه ی
زارکی هه مبان و کونده و . . ی
فوکراو بو نه وه ی هه واکه یان لی
بیته دهر و بیوچیتته وه .

باده لین - [۳ - با/ ۱ + ده لین
(ده لاندن)] ، (ن .) ، که له به سهر ،
درزو قه لشتی پچکوله که له ده رگا و
په نجه ره و دیواراندا (با) ی پیدا
بیته ژوره وه :: هه مو باده لینی
ژوره که مان ئاخنیوه ، نه و سهرمایه
به کویدا دیتته ژور ؟

بادموه - [۳ - با/ ۱ + ده و ؟
+ ۵ - نه / ۱] ، (ن .) ، (مک .)
کاغه زیکی چوار گوشه یا دریژو که یه ،
چهند که وانه ی قامیشی لی قایم

دیکه ی نازوگویتز (گاری ، عاره به ،
لوری ، ...) بندری و له شویتنکه وه
بو شویتنکی تر (دور یا نیتیک) بگویتز
ریتسه وه :: باره توتن ، باره دار ،
باره گوینی . ۲- قورسایج شتومه کی
کرایتسه بار و نه وهنده گران بی
وولاغیتی باری هه لیتگری :: باری
ئیتسری گهنمان ناردوته شار ، نه مه
هر باری که ریک ده بی . ۳- (مج) .
ئهرک و قورسایج مه عنه وی کاریک
:: نه و باره به من هه لئاگیری (نه و
کاره به من ناکری) . ۴- ئازار ،
ئەزیت زهنج ● « لهش به بار بی » -
(کذ) . دوعایه کی ژنانه یه به مانای :
نه خوش بکه وی « لهش به بار خوم »
(کذ) . قسه یه که ئافره تان له حالیدا
که هه ست به نازه حه تی (مادی
یا مه عنه وی) ده که ن ده یلین . ۵-
(کعر) . ته : ۵- بهر :: مندالی له بار
چوه .

۲- بار - (نا) . ۱- چلونا یه تی و
شیوه ی هه لکه و تنی شتیکی مادی
:: فه رشه که به باری خویدا زاخه ن .
۲- حاله تیکی کاریک به خو یسه وه
ده گری :: نه م ئیتسه به باریکدا
بخه ن . ۳- (نمص) . ئاماده بی ،
قابیل بون بو ... ، به کاری ... هاتن
:: نه وه ی له باراندا هه یه دو و دوشاو
تیکه ل کا . هیتی له باراندا نیه .
۳- بار - [؟] ، (نا) . تویتزیکی
سپی زهر د باوه ، له نه نجامی هندی
نه خوشی (له رزو تا ، قه بزتی ...)
له سه ر زمان و لیو ده نیشی :: زمانی
ده رهینا باری له سه ر نیشتبو ، نه و
هه مو باره چیه به لیوته وه ؟ ★

(کعر) . به لغ / ۲ .

۴- بار - [؟] ، (نا) . له باتی ، -
له جیگه ی ، به رامبه ره ... تیب -
نه وهنده ی پیم شک بی نه و وشه یه
ته نیا له وشه ی (باری که لالا) و
(بارمه) دا ده بیندری ، به لای منه وه
زه نگه وشه ی (بات) یا (بهر) بی که
له (وه به رخستن) دا ده بینین و
جه رابی یا به مه عنای (هاوسه نگ)
ده گه ل (که لالا) و (مه) دا ته رکیب
کراین .

باری که لالا - [؟] - بار + ۱ -
ئی / ۱ + که لالا [، (نذ) ، (مک) . نه و
(مه) یه که له هیندی باری مندالاندا
بو که سیکی داده که ن که هه مو (مایه) ی
دوژاند بی و ته نیا ده سکه لای مابی .
تیب - له هندی باری کورده واریدا
وه کو (موشین) ، (ماتین) ،
(جه غزین) و ... و ... که هه ر
باریکه ری (ده سکه لالا) و (مایه) ی
خوی هه یه ، نه گه ر هاتو یه کیکیان
هه مو (مایه) که ی دوژاند و بیه وی
هه ر باری بکا ، به یه کی له باریکه ره کان
ده لی (باری که لالا) م بو داکه و ده بی
بوی داکا ، نه گه ر نه م جاره ش
دوژاندی (که لالا) که ی له باتی
(قه رز) که هه لده گرن و له باری
وه لاده که وی ، خو نه گه ر بردیشیه وه
نه و ده که ویتسه وه (مایه) قه رزه که ی
ده داته وه .

۵- بار - (پب) . نه م وشه یه
پاشبه ندی جیگایه و نه وهنده ی
من پیم شک بی ته نیا له وشه ی
(ژوبار) و (جوبار) دا ده بینری .
تیب - نه م وشه یه له زمانی

پهله ویتدا (بار) ه و چه شنی
ووشه یه کی سهر به خو مانای (که نار ،
لیوار ، قه راغ و ساحیل) بوه (تم :
فرد ، پفا ، ل - ۶۹) و له زمانی
سانسکریتیدا (قاره) ههر ئه و
مانایانه ی هیه (تم : معین ،
فهرهنگ ، ج ۱ ، ل - ۴۴۵) .
واتیده گم ووشه ی (وار) و (هوار)
به مانای جیگای دابه زین ، که مپ
مسكر ، مه نزل ، قوناغ ، ههروه ها
ووشه ی (وار) ی قومار که مانای
(هه قی جیگا) ی وهر گرتوه و له
(فوره) ی ناو یستای ودر گیتراون
ئه سلی (ه بار) بن . هس : دهوار
(ز دشمال) .

۶ - بار (پ.) به دوای هندی
ناوانه وه ده لکی و ده یکاته؟ صفه تیک و
پیشانی ددها (موصوف) مه دلولی
ئه و ناوه ی تیدایه یا هیه تی که
(صفه ت) ه که ی لی دروست بوه ::
گوناحبار ، هه تیوبار . تیبه - دور
نیه ئه م (پ.) ههر (۱ - بار) بی و
مه به ست ئه وه بی (موصوف) ئه و
ناوه ی لی بارکراوه .

باراش - [۱ - بار / ۱ + ۱ - ناش
/ ۱] ، (ن.) ۱ - دهغل (گهنم ، جو)
که ئاماده کرابی تا بی نیرنه ناش و
بیکه نه ئارد . ۲ - (مج.) - ۱)
ئه وهنده دهغله ی که به یه کجار
ده چیه ناش و ده کریتته ئارد . ب)
ئه و دهغله ی که چوته ناش و کراوه
به ئارد جا یا له زیگایه و یا که
هاتبیتته وه مالی هیشتا به تال
نه کرابی . :: بچن له مالی کویتخا
توفیق مشتی ئارد قهرزکن تا

باراشه که مان ده گه زیتته وه .
باراش لیگردن - (مصت. مته.) بردنی
(باراش) بو (ناش) و کردنی به
(ئارد) ★ باراش هارین .
باراش هارین - (مصت. مته.) تم :
باراش لیگردن .

باران - [پ. : قاران] ، (نا .)
۱ - (نم) و (شه) یه کی له حهوا
کوبوته وه و به شکلی (دلۆپ) له
ئاسمانیژا ده زیتته سهرزه وی . ★
(بک.) باران . (جنسو. ، هو.)
واران . (زا) قاران . (مک.) بارانه
۲ - ده گهل هیندی ناوان ته رکیب
ده بی و ناویکی تازه پیکدینی که
ده گه یینی میقداریکی زور له و
شته ی (ناو) ه که پیشانی ددها (وه کو
باران) له شوینیکه وه (به تایه تی له
به رزایی ژا) به سهر که سی ، شتی
یا جیگه یه کدا فری دهری . ::
گولباران ، بهرد (،) باران ،
بومباران ، تیر (،) باران .

بارانساو - [باران / ۱ + ۱ -
ئاو / ۱] ، (ن.) موتله قی ئاوی که
له باران پهیدا ده بی ۲ - ئاوی باران
که له شوینیکدا کوبوبیتته وه .

باران بارین - [باران / ۱ + بارین] ،
(مصت. لا.) هاتنه خواره وه ی باران
له هه وران ژا بو سه رزه وی ★
باران دادان ، دادانه باران (نه) ،
کردنه باران ● باران بیاری ئاشم
ده گهری ، باران نه باری جوتسم
ده گهری - (ک.) دنیا هه رچونی
بسوزی کاری من په کی ناکه وی .

باران بران - (ن.) ئه و مانگه یه
ئیتتر باران ناباری ، سییه م مانگی

به هار ★ جۆزهردان .

باران دادان - [باران/۱ +
دا (پیبځ) + دان (فع.)]، (مصت. لا.)
تم : باران بارین . :: تۆزى
خیراکن خهریکه باران دابدا .
که مې پې هه لگرن خهریکه باران
دايده دا .

باراندن - (مصت. مت.) بۆنه هوی
هاتنه خواره و هی باران . ۲-
بهردانه و هی یه که له دوای یه کی
(چه شنی باران) شتیک به سهر
جیگایه که یا که سیکدا □ « باران
باراندت خوییه که ت شوشتمه و ،
ته رزه باراندت که ره که ت کوشتمه و ،
چراخ هه ل مه که ی خۆم ئه دۆزیته و »
(فۆلکلۆر) .

۱- بارانه [باران/۱ + ه - ئه
[۱/] ، (نت.) ، (مک.) ۱- تم :
باران/۱ . ۲- هه وایه کی گۆرانى
کوردییه □ « بارانه و بارانه ،
هه وای بارانه ی تازه ، ... » .

۲- بارانه - [۱- بار/۱ + ئانه
[۲/] ، (نت.) ۱- پاره ییکه
کاروانسه رادار و خانچى له و
(بار) انه ی ده ستین که بۆ ماوه یه که
(شه وى یا زیاتر) له (خان) هکانیان
ده خرین ، به پیی ژماره ی
(بار) هکان و ئه و (شه و) انه ی
ده میننه وه زیاد و که م ده کا . ۲-
باجیکه دهره به گ و دهسته لاتداران
به ژماره ی بار له و کالایانه یان
دهستاند که به مه لبه ندى
دهسته لاتیاندا تیده په رى .

بارانى - [باران/۱ + ۳- ئى] ،
۱- (صت.) ههرچى و ههرشتیکى

پتوه ندی و نیسبه تی ده گه ل (باران)
هه بى . □ . « موبه دده ل بۆ به
چه ندین له حزه ئاوی سافى بارانى
به یه که دهریایى عوممانج که هتیج
تاریخ نشان نادا » (مه لا مارفى
کو که بى) ۲- (نت.) سهر بهرگیکه
ئو دانادا و ژۆژانى به فر و باران
ده بهرده کرى ★ (کهر .) مشه ماما .

باربردن - [۱- بار/۱ + بردن] ،
(مصت. لا.) په یدابۆنى توانایى له
وولاغیکدا بۆ ئه وه ی بارى
لې بندرى . :: ئه م ئیستره بار نابا
(توانایى هه لگرتنى بارى نیه ،
یا ناکرى - له بهر ههر هویه که بى -
بارى لې بندرى) . ★ بارهه لگرتن/۱ .
باربۆ - [؟] ، (نت.) ، (مک.)

پیشکیش کردنى شتومه که ، که لوپه لى
ناو مال ، پاره ، یا ههر شتیکى دیکه ،
له لایه ن چه ند که سیکه وه به یه کی که
بۆ هه لسۆزاندى کاریکى وه کو
ژن هیئان ، مال پیکه وه نان و
خانۆدروست کردن و ... و ... ★
باروبۆ .

باربهست کردن - [۱- بار/۱ +
بهست (بهستن) کردن] ، ۱-
(مصت. مت.) تم : باربهستن ۲-
(مصت. لا.) خۆساز کردن بۆ
ئه نجام دانی کارى . :: باربهستى
خۆیان کردوه شه وه کی وه رى ده که ون
باربهستن - (مصت. مت.) ساز
کردن و پیچانه وه ی (بار) بۆ ژه وانه
کردن و گواستنه وه ی :: باره کان
به ستراون و له (خان) هکه ن . ★
باربهست کردن/۱ .
باربهند - [۱- بار/۱ + ۲- بهند] ،

بارچهوت [۲- بار/۱ + چهوت] ،
(صد.) (مج.) حالی که سیکی قسهی
که سی به گوی دا نه چی ، که سیکی
کرده وهی پیچه وانهی باو و نه ریتی
کومه ل بی .

بارچهوتی - (حمص .) نه نجامی
کار و کرده وهی ئینسانی بارچهوت
بارخانه - [۱- بار/۱ + خانه] ،

(نت.) ، (مک.) ۱- کاتی پیگه ییشتنی
هه ندی حاسلاتی کشتو کال ::
بارخانهی توتنی ، بارخانهی خوری ،
بارخانهی لۆکهی . ۲- موتله قی
پیگه ییشتنی توتن و هاتنه بازاری بو
فروتن :: میرزا گیان هیندیک
شتمه که هه لده گرم به وه عدهی
بارخانهی . ۳- له سه ره به که
هه لچینی کومه لی بار :: توتنه کان
بارخانه بکه ن ، نهو بارانه له هوو
به ره یوانه له بارخانه بدهن . تیبه -
(ا) وه کو دهران (خانه) به مانای
مال و ژور هاتوه ، نهو ووشه یه -
وه کو هه ندی ووشه ی دیکه که
ده گه ل (خانه) ته رکیب بوون وه کو
(نانه واخانه ، ئاته شخانه ، چاخانه ،
... ، ...) به پیتی رژمانی کوردی
پیکه اتوه . ۲- ده با نهو ووشه یه
مانا که ی (جیگه ی بار) بی به لام
ده بیتن ماناکانی ، هیتچ کامیکیان
ده لاله تیکی ئاویان نه ، بویه من
وای بو ده چم که مه به ستی نهو
ووشه یه له پیشدا هاتنه وهی باری
حاسلات له ده شته وه بو مال (خانه)
بوی و زیی ده چیتی له قوناغی پیش
ئیستایدا (بار به خانه) بوی . (ب)
بو مانای سییه م (هه لچینی

(نت.) ، (کثیر.) باریکه گوریسیکه
له (گوش) یا له (مو)
دروسته کری و پاش پیچانه وهی
بار بهم گوریسه ش ده به ستن تا
قایمتری و له زیگا هه ل نه وه شی .
بارتهقا - (نت.) ۱- هاوتا ، هاو
سه نگ . (عا.) معادل . ۲-
له باتی ، له بری . ۳-
به نه ندازه ، به قه ده ر :: بارتهقای ده
پوتیک ده بو نازانم چونی بو
هه لگیرابو . تیبه - (ا) به لای منه وه
زیاتر له وه ده چی نهو ووشه یه له
(۱- بار/۱) وه رگیرابی ، سه ره زای
نهو زئی تیچونانه ی له (ب) دا باس
ده کرین . نه گهر باری باره به ریک
ته واهو نه بوی بو نه وه ی (تا) کان
باره که هه رتکیان به یه که نه ندازه
قورس بن شتیکیان خستوته سه ر
(تا) سو که که و نهو ووشه یان به مانای
(وسيلة التعادل) بو داهیناوه و
به ره به ره بو شتی دیکه ش غه یری
(بار) به کاره یندراوه ، به لام بو چی
له (تا) قورسه که یان ده رنه هیناوه و
نه یان خستوته سه ر (تا) یه سو که که ؟
کاریکی وانیه که به هاسانی
بدوزریته وه و ژور زئی تیده چی
یه که م جار که نهو کاره نه نجام
دراوه و نهو ووشه یه ی بو داتاشراوه
هه ردو (تا) ی باره که یه که حسن
نه بوبن و تیکه ل کردنیان مومکین
نه بوی و... و... (ب) زئی ده چیتی
نهو ووشه یه لهم که رتانه پیکه اتبی :
۱- [۱- بار/۱ + دهق + ۵-
نه/۱] ، ۲- [۲- بار + تهقا
(۴)] ، ۳- [۴- بار + دهق + ها] .

بارله سهریهك (چونكو مال (خانه)
تهنگه بهره و جیگای باری زوری
له چاو شتی تردا تیدا نابیتسهوه ،
باربان که هیناوه تهوه مال
له سهریهکیان داناون ، جا ده بی
مه دلولی ئەم ووشهیه له (تایبه تی)
را بو (گشتی) گه شهی کرد بی و
موتله قی هه لچنینی بارله سهریهك
بوته مه دلولی (بارخانه) .

بارخانه کردن - [بارخانه / ۳ +
کردن] ، (مصد. مده.) ، (کثیر.)
هه لچنینی فهرده و بار (ههرچیکه
بی) له سهریهك ، له عه مبار یا ههر
جیگه ییکی ترا .

بارخستن - (مصد. مده.) داگر تنی
باره کانی کاروانیک له پشتی
وولاغان ، له (خان) یا ههر جیگایه کی
ترا بو ووچان و ماندو هه سانه وه ★
خستن . // بارکردن / ۱ .

بارداگرتن - (مصد. مده.) هینانه
خواری (بار) له پشتی وولاغ یا
ههرجوره باره بهریکی تر به به کجاری
:: خیرا باره کان لهو لورییه داگرن .
بار زاست کردنه وه - (مصد.)

(مده.) ۱- یارمه تی کاروانی یا ههر
که سیکی دیکه بو زاست کردنه وه ی
باریکی لاسهنگ بوبی . ۲- (کده.)
یارمه تی دانی که سیکی توشی
گیروگرفت و نازه هه تی بوبی
به تایبه تی له لانی پاره و پوله وه ::
ئازاد حالی شزبو شیرکو
فریای کهوت و باری زاست کرده وه .

بارست - [په : بالیست =
بلیندترین ، بهرزیج] ، (نا.) ،
(کی.) ته : بانه / ۲ .

بارستای - [په : بالیستییه .] ،
[بارست + ئایی / ۲] ۱- بهرزیج
شوینی یا شتی که له چاو دهورو
بهری خوی بهرزیجی . له نرمای
دهورو بهری را حساب ده کری تا
ده گاته پۆپه ی بهرزیج خوی . ::
بارستای دو په نجه زیاتر توز له سهر
قه نه فه کان نیشته وه ۲- ههر شتیکی
سی (بعدی) هه نده سی هه بی :: به
بارستای ئەم کیوه خه م له دلم
باره . (عا.) هه جم . تیبه -
به لای منه وه که رتی دوه می ئەم
ووشهیه ههر (ستا) ی ئاو یستاییه
که صفه ته و ئیستا ووشه ی
(زاوه ستاو = قائم ، عامودی) مان
به رامبه ری هه یه ، به م پییه مانای
ووشه که ده بیته (الوضع العامودی
لشیء) .

بارسۆك - [۱- بار / ۱ + سۆك] ،
(صد.) ۱- حالی ئینسانی بی ئهرك ،
حالی که سیکی که چوه شوینی ،
خه لکی ئەم جییه زور به خوییه وه
ماندو نه کا . ۲- (مجد.) پیای
فه قیر و نه دار . تیبه - بهو مانایه به
که ئەه گهر هات و مالی بارکرد
ئه وه نده ی نیه قورسایج بخاته سهر
پشتی باره بهر ● **که رکسول و**
بارسۆك - (کده.) ، ۱- هتیچ ئهركی
به سهر که سه وه نیه . ب- نه دار و
بی سامانه .

بارسۆك کردن - (مصد. مده.)
۱- که م کردنه وه ی قورسایج باری
وولاغ یا ههر هوییه کی تری
گواستنه وه . :: ئەم سه رباره
داگری و هه ندی باری گویدریژه که

سۆك كهى باشه ، دهنالهم ههورازه
سهرناكهوئ . ۲- كار لهكۆل كهسئ
كردنهوه ، تهكليف لهسهر لابردين
ئهرك كهم كردن . :: ئهگهر ئهم
دهفتهريان تو بئئوسئتهوه بارم
سۆك دهكهى ، خۆزگه دهزۆيشتن و
باريان سۆك دهكردتن .

بارسۆكى - [بارسۆك + ۲- ئىج] ،
(حمص .) ، (كنه .) ۱- بئئهركى ،
بئتهكليفى . ۲- بئزهحمهتى ،
بئدهرديسهرى :: ئهگهر ئيمزۆ
ئيشهكانت تهواوكهى بارسۆكئيه بۆ
بهيانى . چابۆ ئهمهش بارسۆكئيهكه
بۆ شاسوار .

بارشت - (نمص .) ، تم : بارئى
:: وادياره ئهوشۆ ههواى بارشتى
ههيه .

بارکردن - (مصت . لا .) ۱-
خۆسازکردنى کاروان و (بار) خستنه
سهر پشتى وولاغان ★ بار لئنان .
۲- کوچکردنى مالك يا خهلكى
شويئىك له جئگهئىكهوه بۆ
جئبهكى دئ :: مالى مام برزۆ
دويئى باريان كرد . ده زۆزى تر
باردهكهين دهچئنه ههوارى . □
» مالم لئره باردهكا ، دهچمه دار و
بئدارى + ههركهس تۆى ناوئ
بهردى لئبارى » (فۆلكلۆر) ۳-
(مج .) موئلهفى گواستنهوه و
زۆيشتن . ۴- (مصت . مته .) ،
(كنه .) زياد له توانستى خۆى كار
به كهسئ ئهسپاردن بۆ
جئبهجئکردنى .

باركهوتن - (مصت . لا .) ۱-
كهوتنهخوارهوى بار لهسهر پشتى

وولاغ . ۲- (مج .) تۆشى نازهحهتى
(ماددى و مهعنهوى) و بهلابۆن و له
ئهنجاما لهناو كومهلدا بئقهدربۆن .
باركهوتۆ - [۱- بار/ ۱ + كهوت
(كهوتن) + ۲- ئۆ] ، (صفه .)
كهسيك باري كهوتبئ (تم :
باركهوتن/ ۲) ★ باركهوته .

باركهوته - [۱- بار/ ۱ + كهوت
(كهوتن) + ۲- ئه/ ۶] ، (صفه .)
تم : باركهوتۆ .

بارگران - [۱- بار/ ۱ + گران] ،
(صت .) ۱- حالى بارهبهريكى باري
قورسبئ . ۲- (مج .) ، (ا)
ئادهميزادى تمبهل . (ب) ژنى
زگپز .

بارگرانئى - [بارگران + ئايى/
۱] ، (حمص .) ئهوه ئهنجامهى بارئىكى
گران (ماددى و مهعنهوى) له
ئىنسان يا گيانلهبهريكدان بهدئ
دئنى .

بارگرانئى - [بارگران + ۲-
ئىج] ، (نمص .) ۱- كهلوپهلى زۆر
دهگهل خۆ بردن بۆ سهفهر و ...
:: كۆزه جا بۆ دۆ زۆژ ئهم ههمۆ
بارگرانئيهى بوچئيه ؟ ۲- كارى
ئهرك و تهكليفى زۆر خستنه سهر
كهسئ :: ئهگهر بۆتان نابئته
بارگرانئى ئهم جانتايهم بۆ دهگهل
خۆت بيه بۆ فهرامهرز .

بارگه - [۱- بار/ ۱ + گه
(جئگه)] ، (ننه .) كهلوپهلى سهفهر ،
زاو ، شهز و ... و ... چهشنى
ئازوقه ، نوئىن ، جلوبهرگه ، تفاقى
چئشتلئنان و ... و ... كه جاران
دهخرايه ناو خورجئئىكى گهورهى

بارگه و بنه ، چه ندم زهنگین
ده کردنه وه نوکهره « ، (تحفه ، ج ۲ ،
ل - ۲۸۰) .

بارگیر (نډه) ، تم : بارگین .

بارگین [۱ - بار/۱ + گین
(گیر)] ، (نډه) ، (مک) ، (سډه) ،
کمره) ۱ - نه سپیکی به خته کرابی و
بو باره لگرتن که لکی لی وهر بگیری .
۲ - نه سپ . ۳ - (مجه) جنیوه به
مانای : بی نه قل و حه یوان ،
په خمه و بیکاره و نه گهر به توژه یی
نه گوتری له دلان زور گران نایت .
:: نه کابرایه هر ده له ی بارگینه
کوزه بزوه هی بارگین ★ (بک) .
به رگیر . بارگیر (تم : ژابا - ۳۴) .
(جنو) یابو .

بارلینان [۱ - بار/۱ + لی (له
+ ی) + نان (فع)] ، (مصد) .
(مه) تم : بارکردن/۱ .

بارمنه [۱ - بار + منه ؟] ،
(نډه) نه و شته یه که له باتی هه قی لای
که سی به گریو داده ندري ، یا یه کیك
له باتی هه قی خوی له که سیکی
نه وسال لی ودرده گیریته وه یا
گل ده داته وه ، تا هه قه که ده دریته وه
نه وسال لی ودرده گیریته وه یا
ده داته وه . تیپ - نه ووشه یه
وه کو له سهره وه نشان دراوه له
دو کهرت پیکهاتوه ، که رتی دودمیان
که (مه) یه له موکریان بهو (گویر)
یا (پاره) یه ده لین که له یاری
(میشین = موشین) دا داده کری ،
من بو نه وه ده چم نه سله که ی
(متاع) ی عهره بی بی و جه زابی .
بارنامه [۱ - بار/۱ + نامه] ، (نډه) ،

تایبه تی و بارزگان و پیای
ده ست زویو و میتره کانی
کوردستان ، ده گهل خویان ده یان برد
بارگه تیکنان - [بارگه + تیک
(ده یه ک) + نان (فع)] ، (مصد) ،
(مه) سازکردن و پیچانه وه ی نه و
که ل وپهل و شتومه کانه ی ده گهل خو
ده برین بو سه فهر . □ «که بارگه ت
بو هه وار تیکنه عه زیم + شکا
نه ستونده کی تاو لی مرادم »

(هیمن)

بارگه چی - [کو : بارگه + تو :
چی] ، (نډه) ، که سیکی کاری
نه وه بی بارگه سسازکا و
بی پیچینه وه و که گه یشتنه مه نزل
که ل وپه لی پیویست ده ریښی ،
خاوه نی بارگه هه رچی لازم بو له وی
داواده کا و مشوری نه و شتانه ش
ده خوا که ده بزینه وه . تیپ - له
دیوه خانی ده ره به گ و میتره کانی
کوردستان ، یه کیك به تایبه تی بو
نه م کاره ته رخان ده کرا ،
کاربه ده ستان و گه وره پیایوانی
دیوان و پیایوانی ده وله مه ند و
ده سترو یویش بارگه چیان هه بوه ،
ناشکرایه ئیستا نه م کاره به لاوه
نراوه .

بارگه و بنه [بارگه + و + بنه
/۲] ، (نډه) ، (مک) هه مو که ل وپه لی
پیویست بو سه فهریکی کاتی
هیندیک دورودریژ ، که که سی یا
که سانی ده گهل خویان ده یه ن . □
«بابم حاکم بو له ئیسفه هانی
نه منیشیان ته له ب ده کرد حو کمم
ده هاته وه سهره ، ته داره کم ده گرت

بارۆگه - [۱-با/۱ + زۆگ ؟ | ،
(ن.د.) ، (مک.) شوینیکه (با) زۆر
بیتگریتهوه . تیب - زیی دهچیستی
کهرتی (زۆگ) ی ئەم ووشهیه یا
(زۆگه) بی یا له (زۆشاندن)
وه گێرابی .

بارهه لگر - [۱- بار/۱ + هه لگر
(هه لگرتن)] ، (ص.د.) ۱- حالی
وولاغیکه بار قبول کا یا وهختی
ئوهی هاتی باری لی بنین . ۲ -
(مج.) کهسیکی نازه حهتی و
زه حهتی بو قبول بکری ،
ده نازه حهتیدا هه ل بکا. // بارنه بهر .
بارهه لگرتن - [۱- بار/۱ و ۳ +
هه لگرتن] ، (مص.د. لا.) ۱- تم :

باربردن . ۲- (مج.) توانابونی
کهسیک بو جیه جی کردن و
زابه زاندنی فهرمانیك و کاریك . ::
ئهم باره قورسه چۆن بهو منداله
بهسته زمانه هه لده گیری (ئهم
ئیشه گرانه چۆن بهو منداله
ده کری) .

باره - [۲- بار + هه/۱] ، (ن.د.)
تم : بابهت/۳ . تیب - ئەم ووشهیه
به ته نیای ده کار ناکری ، یا
(له باره ی . .) ده ویژری یا
(ده باره ی . . .) که ئەمه ی دوا یی
زیاتر فارسیه تا کوردی . ::
ده باره ی شیرکو دلتان هتیچ
خه تهره نه کا . له باره ی (خانج)
شاعیری گه وره ی کورد زۆر شت
نۆسراوه .

بارمه بر - [۱- بار/۱ + ۳- نه/۲
+ بهر (بردن)] ، (ن.د. ص.د.) ۱- ههر
وولاغی که باری لی بندری ::

(کئیر.) نامه یا کاغه زیکی چاپکراوی
تایه تیبه ، ئوهی (بار) بهزی ده کا
بو ئهو کهسه ی ده نۆسی که باره کانی
بو ده چی ★ (کهر.) سه رته می .
تیب - ئەم کاغه زه ده دریه دهستی
چارویدار یا شو فیر و تیبیدا
ده نۆسری که چهند باری بو ناردوه و
بو ههر (واحدیکی کیش) ده بی
چهندی کری بدریتی و چهندیشی
پیشکری دراوه تی .

بارنه بردن - (مص.د. لا.) ۱-
قبول نه کردنی وولاغیک که باری لی
بندری ، جا له بهر چه مۆشی بی
یاخو له بهر لاتی و که نه فتی . ۲-
(مج.) به که لکی کار نه هاتی
ئینسانیك .

بارنه بهر - [۱- بار/۱ + نه (ئم) :
نه فی] + بهر (بردن)] ، (ص.د.) ، ۱-
حالی وولاغیکه قبول نه کا باری لی
بندری یا له بهر لاتی و له غه ری باری
بی هه ل نه گیری . ۲- حالی که سیک
ته مه ل و بیکاره بی . ★ بارنه وهر .
بارنه وهر - (ص.د.) تم : بارنه بهر .

باروبارخانه - (ن.د.) ، (مک.) هه مو
ئهو باره کالا و شتۆمه که ی به کاروان
له شوینیکه وه بو شوینیک
ده گوێزریته وه و زیاتر به ناوی
خاوه نه که ی هه لده دری . ::
باروبارخانه ی میرزا حاجی له
مه سکه وی زه گه یشته جی .
باروبارخانه ی همه قه ددوی
مۆسلیش وانی .

باروبنه - [۱- بار/۱ + بنه/۲] ،
(ن.د.) ، (مک.) تم : بنه و بارخانه .
باروبو (ن.د.) ، (کهر.) تم : باربو .

باره بهرمان هه ر نه و گویدر یژ به
۱- باره پیمه زه [۱- بار/ ۲ + ۳-
 نه/ ۲ + پیمه زه] ، (ن.د.) ، (م.ک.)
 نه وهنده قور یا خو له که به جار یك
 (پیمه زه) هه لیده گری . :: چه ند
 باره پیمه زه قور ددو قولک هیه که ن با
 پز بیته وه .

۲- باره پیمه زه [۲- بار/ ۱ + ۳-
 نه/ ۲ + پیمه زه] ، (ن.د.) ، (م.ک.)
 بچیتته خواره وه . :: قولک هیه که له
 هو و قولینچکه هه لقه ن دق سی
 باره پیمه زه قول بی .

باره قه لالا [محر. عا.] (رسته) ،
 (م.ک.) تم : باره که لالا .

باره که لالا [= عا : بارک الله] ،
 رسته یه که به مانای ئافه رینی خوات
 لی بی ، بو هاندان و قه درزانین
 به کاردیت . ★ باره قه لالا .

باره کی [۱- بار/ ۱ + ۱- نه که
 / ۱ + ۳ ئی] ، (ص.د.) حالی
 وولاغیکی هات بیته نه وهی بتوانی
 بار هه لگری ، به لام هیشتا
 نه هیترایته بهر بار . :: ئیستره
 زه رد باره کی بوه (وهختی نه وهی
 هاتوه باری لی بندری) .

باره گا

[بار + ۳- نه/ ۲ + گا (جیگه)] ،
 (ن.د.) ، ۱- کوشک و سه رای
 پاتشایان . ۲- دیوه خانی پاتشایان و
 ئه میران ، که وه زیر و کار به ده ستانی
 گه وره له ولای پاتشا داده نیشتن و
 هه رکه سی کاریکی هه با و پاتشا
 ئیجازه ی دابا ، ده هاته ژوری و
 قسه ی خو ی ده کرد ★ (کئیر.)
 ده ربار . (کهر.) بيلات (بلاط) ۳-

(ن.د.) جیگای پارتی سیاسی و
 نه قابه و به کیتی و تیپی وه رزش و
 یاری (فوتبول و ..) . تیبه - ئهم
 ووشه یه به لای منه وه ئه سلی
 فارسیه و (بارگاه) و وای بو
 ده چم که له زیگهی (شانامه) و
 (ئه سکه نده رنامه) و نه و جوره
 چیرۆکانه هات بیته ناو زمانی کوردی
 و شیوه ی کوردی و هر گرتبی .
 ووشه ی (بار) له ته رکیبی ئهم
 ووشه یه دا فارسی به مانای (ئیجازه) ،
 ئیزن ، رخصه ت (ده کاری ده کا ،
 به دۆرتشی نازانم که له ئه سلی
 په هله وتی به مانای (بهرز ، بلیند) ه
 وهر گرابی ، ئه گهر ئه وه یان
 قبول که ی ووشه که ده بیته
 ووشه یه کی که فارسی له کوردی
 وهر گرتوه ، ته نیا شتیك وام لیده کا
 که متر بو ئهم لایه ی داشکینم
 نه ویش نه وه یه که نه م دیوه زمانی
 په هله وتی ووشه ی (بارگا) یا (باره گا) ی
 تیدابی .

باره نداز - [۱- بار/ ۱ + ۲-
 ئه نداز] ، (ن.د.) ، (کئیر.) به ربیلایه که
 له خان و کاروانسهرایان دروستی
 ده که ن ، کاروانچی باره کانیان له وتی
 ده خه ن ، تا به فر و باران و هه تاو
 لیان نه دا . تیبه - که رتی (ئه نداز)
 له مه صده ری (هه نداختهن)
 په هله وتی وهر گیراوه ، که له زمانی
 کوردیدا شکلی گۆزاوه ، و به مانا
 په هله ویه که یه وه بوته (هاویشتن ،
 ئاویشتن) ، زمانی (فارسی) ش
 ئهم ووشه یه ی به شیوه ی
 (ئه نداختهن) وهر گرتوه . ئهم بزه

بیت . :: داره که له باریکاییه که ی را
بیرنهوه .

باریک و بنیستی (نډم) ، (کهر) ،
۱- لاوازیکی له بهر نه خوشی زور
دریژ که توشی که سیک ده بی و
زور به زور کتر و زه بون تری ده کا .
:: خدر لیتی پتسی کردوه و داویه ته
باریک و بنیستی . ۲- تم : ۱-
نازار (نازاری سبل) ★ (مک .)
بنیستی . صه بنیستی . (جنو .)
باریکو .

باریکه [باریک / ۱ + ۵ - نه / ۲] ،
(نډ .) ۱- درو منانی په زاویزی
جل و بهرگه . ۲- (مج .) خوشاردنه وه ،
خودزینه وه ، پیدزکی . :: باریکه ی
دایه و بوی دهرچو . ۳- ناوی
دیه که له دهوروبه ری شاری
سله یمانی .

باریکه ری [باریک + ۳ - نه / ۲
+ ری] ، (نډ .) ، ریگایه که ته سک و
خوش نه کراوبی به لام هاتوچوی پیدا
بکری

باریکتی [باریک + ۲ - ئی] ،
(نډ .) موتله قی باریکایی . (تم :
نه ستوری - تیبه .)

بارین [په : فاریتنه] ، (مص .)
(لا .) ۱- هاتنه خواره وهی باران ،
به فر و تهرزه له هه وران را بو
سهر زه وی . ۲- (مج .) هاتنه
خواره وهی ههر شتی که له
بلیندا یی کی نیسبی را بو سهر شوی نی
یا که سی . :: گولله وه که تهرزه به
سهرماندا دهراری ★ (بک .) بارین .
تیبه - له زممانی ناویستیایدا
(فارینگی) به مانای (دهراری)

ووشه یه له تهرکیبی چهند
ووشه یه کی دیکه ی کوردیشدا
وه کو : تیره نداز ، چاوه نداز ،
سهره نداز و . . . و . . . دهریندری .
بارهنگیو - [۱ - بار / ۱ + نهنگیو
(نهنگاوتن)] ، (صد .) ، (مک .)
چلونا یه تی شوی نی که له ری و بانان که
به ردی کی گه وره ، بهرزیای زه وی ،
قه دپالی کیو یا لقوپوی داران له
باری وولاغ بدات .

باری - [= فر : باری (جاریک)] ،
(بنډ .) ، (کثیر .) ، ههرچونی بی ،
که وابق ، به ههر حال .

باریک - [په : باریک] ، (صد .)
۱- حالی ههر شتی کی پانای کهم و
دریژای زور بی // پان . □ « پردی
سیراتی له مو باریکتر و له نه لماس
تیزتره » . ۲- حالی ههر جیسمی کی
قوتر (قطر) ی پچوک بی //
نه ستور . □ « کوچی فهیزاوا
تهنگ و تاریکه + ماتیشقه ی زوسی
ناوقه د باریکه » (فولکلور) . ●
مل له مو باریکتر - (کډ .) زور گوی
له مست و مطیع . ۳- (مج .) لاواز ،
له غهر ★ (بک .) زراف .

باریکان [باریک / ۲ + ۲ - نان / ۷] ،
(نډ .) به نیکی به دانسته و باریک
زیسرابی . ● **باریکان ده زیستی**
- (ا) به ته شی خوری ده کاته به نیکی
باریک . (ب) ، (کډ .) قسه کانی زور
دریژ ده کاته وه ، ههر لیتی نابریته وه ،
زور زینگه زینگ ده کا .

باریکایی [باریک / ۱ + ئای
/ ۱] ، (نډ .) نهو شوی نه ی شتی که
له جیگا کانی تری که متر نه ستور

هاتوه (تم : ژا با - ۳۴) .

باریه [؟] ، (نا .) ، ئامرازیکه بۆ جۆلاندن و بهرزکردنهوهی شتی قورس له شوینی خۆی . تیبه - ئەم ئامرازه له ساکارترین حالهتی دا تیلایهکی دار ، یا ئاسنیکی ئەستۆره که سهریکی تۆزی ده کوتریتهوه و هیندی پان ده کری و برییکیش ده شکیندریتهوه به جۆریکی ئەوتۆ زاویهیهکی کراوهوه (منفرجه) دروست ده کات . تیبه - له کانی نیش پیکردندا سه ره پانه کهی ده خریته ژیر ئەو شته قورسهی که مه بهسته بجۆلیندری ، لهو کاته دا دیوی ده ردهوهی زاویه که ده بی له سه ر جیگایه کی پته و ژابوهستی - له (فیزیک) دا بهم شوینه ده گوتری (نقطه اتقاء) - ئەو جار باسکه درێژه کهی بۆ لای خواره و د داده گرن و به هیزیکی کهم قورساییکی زۆر ده جۆلینی . ئارشی میتدۆس زانای به ناوبانگی یۆنانی گو تویه : « ئە گەر (نقطه اتقاء) یه کم ده ست کهوی ، زهوی له جیی خۆی ده بزوینم » . ★ (کئیر) . ئە هره م (فارسیه) . (سنه) چل میرده ، لۆسه (هس . له وازه) . نو یل .

۱- بار [؟] ، (صد .) ناکامل ، پی نه گه یشتو ، جحیل . تیبه - ۱) ئەم ووشهیه ته نیا بۆ په له وهر و بالنده به کاردی که ده وری (زه رنه قوته یی) ته و او کرد بی به لام هیشتا نه بۆ بیته بالنده یه کی کامل و سه ر :: باره کهو ، باره هه وێرده ، بارۆکه . □ « قه ل به صه ت سال

باره « . ب) وا ده زانم ئەم ووشهیه ده گه ل (پورنای) زمانی په هلهوی خزمایه تیکی هه بی که به مانای جحیل و نابالقه .

۲- بار [ئینگلیسی] ، (نا .) ئەو شوینهیه که بۆ فروشتنی خواردنه و دی ئالکۆلدار (مشروبات) نه رخان ده کری و خه لکی له بهردهم پیشخوانیک به پیوه زاده وهستن و دهخۆنه وه و هیندی جاریش له سه ر کورسی بلیندی تایهت داده نیشتن . **باراندن** [ند .] ، (مص . لا .) دهنگی خۆده رخستی ئاژال :: بز نه که ده بارینی . ★ باعاندن . (سنه) باقان .

بارن [۲- با/ ۱ + زن (زنین)] ، (نته) کرێوهی به فر بی ئەوهی له مهوران بیاری ، به لکو بایه کی به قه وەت له شوینی کهوه به فر هه لده گری (ده ی زنی) و بۆ بهرزیای ده با کاتی ده گاته جیگایه کی وا که بایه که ته و و ژمی کهمه ده باریته وه سه ر زهوی و چه شنی کرێوه دیته بهرچاوان . :: بهرخی بایم ئەمه کرێوه نیه بارن ده کا . **بارۆکه** [۱- بار + ئۆکه] ، (نته) مریشکیکی هیشتا گه وره نه بۆ بی ، فرۆجیکی که وتبیته هیلکه کردن . □ « ... بۆکه به بارانی دهوی ، هیلکه ی بارۆکانی دهوی » (فۆلکلۆر) .

بارۆت [؟] ، (نا .) ، ۱- ماده ییکی ووشکی زه شه که ئاگری ویکهوت کلپه ده کا ، بۆ هاویشتی گولله ی تۆپ ، تفهنگ ، تاپر و ...

(پیتزن) [، (صفا.) (بک.)] ئهو
کەسەى بازۆت دروستدەکا .
تیب - له لهجهى ناوه‌ندى و
بن لهجه‌کانیدا هاوتای ئهم
ووشەيەم نەبێستوه .

بازۆتخانه (نڤ.) ، (کەر.)
جێگایەکی تایبەتیە چەك و
تەقەمەنى و کەزەستەى شەزى تیدا
داده‌نین ، عەمبارى تەقەمەنى . ★
(کئیر.) جبه‌خانه ، قورخانه .

بازۆتى [بازۆت / ۱ + ۳ - ئى] ،
(صڤ.) ، (مڤ.) تۆچای وورد ،
چایەکی وەكو بازۆت ووردبى .

بازۆشە [۳ - با / ۱ + زۆش
(زۆشاندن) + ۵ - ئه / ۱] (نڤ.) ،
(سڤ.) تە : باوەشێن .

بازە [نڤ.] دەنگى مەز و بزى ★
باعە . بالە .

بازەبار [نڤ.] ، ۱ - دەنگى يەك
لە دواى يەكى ئازال . ★ باعەباع ،
بالەبال . ۲ - (مڤ.) قێزەقێژ و
هەراى زۆرى ئادەمێزاد . :: بە
بازەبار کابرایان لە مالێ دەرھێنا و
کۆشتیان . هەر بازەبارى بۆ کەس
گۆيى نەدەدايە .

بازەش [۳ - با / ۱ + زەش] ،
(نڤ.) ، (کەر.) تە : زەشەبا .

بازەکەو [۱ - باز + ۳ - ئه / ۲ +
کەو] ، (نڤ.) بەچکەى کەو کە
هێشتا سەرنەبۆبى ، کەوى
پچۆکسال .

۱- **بازیزە** [؟] ، (نڤ.) ، (هلا.) ،
خۆشناوەتى ، گىايەکە لاسکى
دریژ و زەش باوە ، گەلای وورد و
سێگۆشەيە ، وە کەرەوز دەچى ،

و ... بەکاردیت . تیب - ۱) ئهم
ماددەيە گەردوتۆزىکى زەشە ،
جاران نێچىرەوانانى کورد لـه
(شۆرە) و (گۆگرد) و (زەژى)
دروستيان دەکرد ، چاکترین خەلۆز
بۆ ئهم کارە (زەژى دارەبى) يە .

ب) بۆ تاقى کردنەودى چاکى و خراپى
بازۆت ، تۆزىکى لەسەر لەپى دەست
يا پەزە سێفەر زۆ دەکەن و ئاگرى
جگەرەى لى نيزىک دەکەنەو ، کڵپە
دەکا و دەچى بە عاسمانا ، ئه‌گەر
پەزە سێفەرەکە يا بەرى دەستى
نەسۆتاند ئه‌وا بازۆتى چاکە . ★

(مڤ.) دەرمان . بازۆتى زەشۆکى .
۲ - (مڤ.) پياوى تونده‌ميجاز کە

زۆ تۆزە دەبى و هەلەدچى .
بازۆتى بى دۆکەل - (نڤ.) جۆرىک

بازۆتە کە لە فابرىقە دروست
دەکرى و زەنگى سېى واشە . تیب -

ئەو ماددانەى کە ئەو جۆرە بازۆتەيان
لى دروست دەکرى هەر ئەوانەن کە

بۆ دروستکردنى بازۆتى زەشۆکى
دەستدەدەن ، لە باتى شۆرە

جەوهەرى شۆرە (ئەسیدنيرىک) و
لە باتى گۆگرد جەوهەرى گۆگرد

(ئەسیدنسۆلفورىک) و لە بساتى
خەلۆزىش ماددەيەکى (سېلۆلۆزى)

لە بابەتى (لۆکە) ددکارده‌کرى ★
بازۆتى سېى . بازۆتى زەشۆکى -

[بازۆت / ۱ + ۱ - ئى / + زەش
+ ئۆک / ۱ + ۳ - ئى] ، (نڤ.) ،

(مڤ.) تە : بازۆت / ۱ بازۆتى سېى
- (نڤ.) ، (مڤ.) تە : بازۆتى

بى‌دۆکەل .
بازۆت‌پېژ [بازۆت / ۱ + پېژ

له شاخان لهو شوینانهی که مسی
ئاویان ههیه ، شین دهبی . تیب -
له کوردستان ئەم گیایه بۆ نهخوشتی
(میزگیران) که لکی لی وهرده گیرئ و
دهلین یه کاو یه که . □ « بازیزه
شین بۆن به شاخانهوه + با گوله
بمرئ به داخانهوه » (فۆلکلۆر) .
★ خاله زهش ، خاله زهشه .

۲- بازیزه [۳- با/ ۱ + زیز
(زیز) + ۵- ئە/ ۱] ، (نده) ،
(مک) . بارانیکی به (با) ببارئ ::
وه کو بازیزه فرمیسکی به چاواندا
دههاته خوار .

۱- باز [په : باج ، باج] (نا) .
بالندهیه کی گوشتخوری ووریای
خیرایه ، نیزیکی سی چل
سانتیمتر دریز دهبی ، بالی
کورت و باریکه ، دندۆکی خواره و
بهرسینگی په له په لهی زهشی
تیدایه . □ « سیا بازیک بۆم ، سیا
بازیک بۆم له ئەوجی گهردۆن ، تیز
پهروازیک بۆم » . (پیره میرد - ۲۳۱)
تیب - ۱) ئەم بالندهیه دهتوانئ
مهلانی تر به عاسمانهوه زاوگا ،
بۆیه پاتشا و گهوره پیاوانی قه دیمئ
وه کو یه کیك له که رهستهی
نیچیره وانئ به ختویان ده کرد و
له باره گا و دیوه خانه کانیان
کاربه دهستی تایه تی بۆ نیگاداری و
خزمه تی ته رخان ده کرا . (ب) باز
چه ند جوړیکی ههیه : تهوار ،
تهزلان ، جوژزه ، تۆلک ، فهرخ .
(تم : سجادی ، کوردواری - ۱۵۶)
(ج) « باز (بالندهی زاوی) و باشه
(واشه) که ئەویش بالنده ییکی

دیکه ی زاوییه ، ههردۆکیان یه که
مهعنايان ههیه و دهبی له (قهزه) به
مانای (بژنده) وهر گیرایی که
ئەویش له مهصدەری ئاویتسایئ
(قهز) یانی (بژین) وهر گیراوه . «
(تم : معین ، بورهان ، ج ۱ ، ل -
۲۱۷ ، پهراویزی ژماره ۷) دوکتۆر
معینیش ئەمە ی له (پۆرداوود)
فه رههنگی ئیرانی باستان ، ج ۱ ،
ل - ۳۱۴ خواستۆتهوه) . ★
قوش .

بازی دهولت - (نده) ، (باز) یك
بوه که به پتی چیرۆکه کونه کانی
کوردەواری بۆ دیساری کردن و
هه لبراردنی حاکم ، میتر یا پاتشا
هه لیان داوه و له سهر ههر که سی
نیشتبیته وه کردۆیانه به گهوره و
حوکمدار . ★ بازی به قین .
بازی هموایی [۱- باز + ۱- ئی
/ ۱ + هموایی] ، (نده) ، (سده) .
تم : بادهوه . بازی به قین - (نده) ،
(مک) . تم : بازی دهولت . □
« سبجه نیئ که زۆژ کراوه ،
مه جلیسی تاقیتی گیراوه ، بازی
یه قینیان هیناوه ، ههردۆک چاوی
به ستراره ، هه لیان ئاویتست
زاوه ستاوه ، له هه وای له ننگهر
به ستراره ، سهر به ره ژیر هات
گه زاوه ، ئیکلامی فهرخی کیشاوه »
(تحفه ، ب ۲ ، ل - ۱۴۱/۱۴۲) .
۲- باز [په : فاز] ، (نا) ، ۱-
به گۆر بهرزبۆنه وه له شوینیک و
خۆ فری دانه شوینیکی دیکه ی
دۆرتر . ئەنجامی بازدان . ۲- تم :
سی باز ★ (مک) . بازد . (زا) . فاز .

کەسەى گىانى خۆى لە پىناو شتىکا
فیدادەکا .

بازار [پە : فاجار] ، ۱ -
جىڭگاي كرتىن و فروتنى كەل و پەل و
كالای جورا و جور . تىب - شويىتىكە
وەكو كۆلان ئەوبەرەوبەرەكەى
دوكان و موغازەى زۆرى لى
دروست كراو (ئەگەر سەرى
داپوشراپى پى دەلین قەيسەرى)
بازرگان و كاسبكار يا وورده
سەنعاتىكارى وەكو جلدرو ،
چەخماخساز ، ئاسنگەر و ... و
... ھەرىكە لە دوكانىكا كالای
خۆيان دادەنن و دادەننن نا
خەلكى بچن لىيان بكن يا خەرىكى
سەنعاتەكەى خۆيان دەبن . لە
شارانى گەورەدا ھەر سنفەى بازارى
تایبەتى خۆى ھەيە :: بازارى
شىرگەرەن ، بازارى كەوشفروشان
بازارى بەزازان . ۲ - مەيدان يا
ھەر جىڭگايەكى بەرىن لە شارەن كە
لادىيى ھەمو زۆرى كالای
لادىيى يانەى خۆيان وەكو : دار ،
خەلۆز ، ماست ، زۆن ، سەوزەگىاي
خواردن ، ئاژەل و پاتال دىنن و
لەوى دەيفروشن . تىب - ئەم جورە
شويىنە زياتر بە مەيدان ناودەبرن .
:: مەيدانى ئاردى (لە مەھابەت) ،
مەيدانى ماستفروشان (لە
سەيمانى) و ... و ... بەلام
وہبەر مەدلولى بازار دەكەون و لە
راستيشدا ھەر (بازار) ن . ۳ -
ھەمو وورده بازارەكانى لە شارىكا
ھەبن :: بازارى بەغدا ، بازارى
ئاران ، بازارى ئەوریز ۴ - (مەج)

(جنو .) واز . تىب - بە لای منەو .
ئەسلى ووشەكە (بازدا) و دەنگى
(د) يەكەم لەبەر قورسى لىم
شويىنەدا و دوهم چونكو دەگەل
مەصدەرى (دان) سەرف
دەكرىت ، لەسەر زمانان سواو .
۳ - باز [؟] ، ۱ - (نا) زىڭگاي
تایبەتى كە دەستەبەك بو ئىشىكى
دىار پىدادەزۆن :: بازى پىريان ،
بازى پالان (پالە) ۲ - (پە .) بە دوای
ھەندى ناوانەو دەلكى و مەدلولى
تىبەرتىن و عبور لە ماناكانيان زياد
دەكا . :: زىباز ، دەرباز ، بەردەباز ،
پردەباز . **بازى پىريان** - ۳ - باز
۱/ + ۱ - ئىتى / ۱ + بىرى
+ ۲ - ئان / ۱ [، (نە .) ئەو زىڭگايەى
ھەمو زۆرى (بىرى) بو مەردۆشتىن
پىدا دەزۆن . □ « بازى پىريان
دۆردىيە + بىرى دىن شىر
مەشكىان پىيە » (فۆلكلۆر) .

۴ - (باز) ، (پە .) ، ۱ - بە
دوای ھەندى ناوانەو دەلكى و
دەيانكاتە (صفا .) يا (نفا .) و
نشان دەدا ئەو كەسەى ئەم
صفەتەى وەپال دەدرى يا ئەم ناوہى
لى دەندرى ، لەو ئىشەدا كە
مەدلولى ناوہكەيە ماھىر و لىزانە يا
خۆى پىوہ گرتوہ :: حىلەباز ،
جادوباز ، فىلباز ، قومارباز ،
كۆترباز ، ميباز . ۲ - بە دوای
ھىندى ناوانەو دەنوسى و ماناي
دۆزانەدن ، بەخت كردن و
فیدا كردن لى زياد دەكا ::
سەرباز ، (ئەو كەسەى سەرى خۆى
بەخت دەكا .) گيانباز (ئەو

سەودا و موعامەلە ، كاری كرتین و
 فروشتن :: ئیمزۆ بازار نیه ، خولّا
 بازارت بدا . ۵- جیگایەکی لـه
 نیوان چەند گونداندا كە ناوبەناو
 (هەفتەى جـارى ، ۱۵ رۆژ
 جارئ...) لادییج دەورووبەر و
 كاسبكارانى شارێكى نـیزێك ، بـه
 خۆیان و كالا و كەل و پەلیانەوه لەوئ
 كۆدەبنەوه و لە بەیانجـا هەتا
 ئیوارئ خەریكى كرتین و فروشتن
 دەبن و ئیوارئ هەركەسە
 دەگەزێتەوه جیگای خۆی ، لـه
 جۆره بازارانەدا گۆزێنەوهی كالا
 بە كالا (المقایضة) ش شیوەیەکی
 كرتین و فروتنە كە وێرای كرتین بە
 پارە ، باوە . تیب - ۱) دوكتۆر معین
 دەربارەى ووشەى بازار دەلئ :
 « لە پەهلەوتیدا (قاچار) ، لە
 پارسی كونا (ئەباجارى) یە كە
 پێكها توه لە (ئەبا) لە سانسكریتیدا
 (سەبەه) بە مانای (شوینی
 كۆبۆنەوه) و كەرتى دوهم
 مەصدەرى (جەزى) یە بە مانای
 (لەوهزان) ، « تم : معین ،
 بورهـان ، جـ ۱ ، لـ ۲۱۸ ،
 پەراوێز) . ب) ئەو چەشنە
 بازارەى لە ژمارە (۵) دا باس كرا ،
 بە لای منەوه ئج ئەو سەردەمانەى
 كە هیشتا (شار) دروست نەبۆن و
 زەنگە بیری كۆبۆنەوهى خەلكى هەمە
 زەنگە لە جیگایەك و پێكەوه نانی
 ئاوەدانیهك بە ناوى شار ، هەر لەم
 چەشنە بازارانەوه پەیدا بۆبـئ و
 پاش سازبۆنى (شار) انیش ،
 بازارەكان هەروا مابنەوه ، لە

لەهجهى باكۆرى زمانى كوردیدا
 (باژێر) بە (شار) دەلئ . ج) لە
 میژۆدا هەندى بازارانى ژمارە (۵)
 ناوبانگیان دەرکردوه : سوق عكاظ
 (لە مەككە) ، سوق الاهواز (لە
 ئەهواز) ، بازارى مەكارە (لە
 رۆسیای قەیسەرى) . د) لە
 كوردستان خۆشمان ئەو جۆره
 بازارە هەبۆن و تا شەزى دوه میش
 لە دەورووبەرى شارى مەهابات
 (بازارى قەباكەندى) و (بازارى
 مەحمەد یار) ی هەر مابۆن . ه)
 ئیستا پێشانگەكان (المعارض) - كە
 هەمو سالى ئەغڵەب دەولەتان
 دايدەنن و دەولەتانی دێكەش
 هاوبەشى دەكەن و كالای خۆیانى
 تیدا پێشان دەدن تا ئەندازەى
 جیگای شیوەى سەرەتایى (بازار
 / ۵) یان گرتۆتەوه . :: پێشانگەى
 دەولە بەغدا (عێراق) . پێشانگەى
 دەولە دیمەشق (سوریـا) .
 پێشانگەى لایپزێك (ئەلمانىـا)
 دیمۆكرات) . ★ (بك . ، جنو .)
 بازار . (هـ .) باژێر . **بازارى**
خۆش - (نـد .) بازارێكە سەودا و
 مامەلەى زۆرى تـیدا بكرئ ★
 بازارى گەرم . **بازارى گەساد** -
 [كو . عـا .] ، (نـد .) بازارێكى
 كرتین و فروتنى كەم بـئ ، بازارئ
 زمینی لەسەر نەبـئ **بازارى گەرم**
 - (نـد .) ۱ - تم : بازارئ خۆش .
 ۲ - هاتوچۆى زۆرى خەلك بۆ
 شوینی . تیب - ئەم مانایە تەوس و
 تانۆتى تـیداىە و بۆ مەبەستى
 (سەلبج) بەكار دئ . :: حەمەشەل

ئیمزۆ بازاره‌که‌ی گهرمه . **بازاری**
مردۆ - (نته) بازارێکی سه‌ودا و
 مامه‌له‌ی ئه‌وه‌نده کهم بێ وه‌ک نه‌بۆن
 وابێ .

بازارخۆشی (حمصه) کزێن و
 فروتنی زۆر له بازارا ،
 ده‌ستاوده‌ست کردنی کالا و که‌لوپه‌ل
 به خێرایێ **★ بازارگهرمی** .

بازارکردن [بازار/ + کردن] ،
 (مصته . لا) قسه‌کردنی کزیار و
 فروشیار له‌سه‌ر نرخێ کالا ،
 هه‌ولێدانی کزیار بـۆ
 سوکێ کردن له نرخێ که‌لوپه‌ل دا .
★ سه‌ودا کردن .

بازارگهرمی - (حمصه) تم :
 بازارخۆشی .

بازاری - [بازار/ + ۳ - ئێ] ،
 (صته) ۱ - کالای خراپ ، کالایه‌کی
 به دانسته دروست نه‌کرا بێ **★**
 جه‌له‌بێ . ۲ - (مجه) ئاده‌میزادی
 سوک و هه‌رز به‌تایبه‌تی ئافره‌ت .
بازبازانی - [۲ - باز + ۲ - باز +
 ئانی] ، (نته) ، (هله) تم :
 بازبازێن .

بازبازۆکی - [۲ - باز + ۲ - باز +
 ئوک / ۲ + ۵ - ئێ / ۲] ، (نته)
 تم : بازبازێن .

بازبازێن - [۲ - باز + ۲ - باز +
 ئێن] ، (نته) ، (سیمه) یاری
 منداڵانه که بۆ خۆخافلاندن و که‌یف
 له جێیه‌کی به‌رز (نسبیا) خۆیان
 فرێ بده‌نه نزمایێ . تیبه‌ ئهم یاریه
 دۆزاندن و بردنه‌وه‌ی تێدا نیه **★**
 بازبازانی ، بازبازدێن ، بازبازۆکی ،
 بازبازدۆکی .

بازبردن - [۲ - باز/ + بردن] ،
 (مصته . لا) ، (سیمه) **بازد** تم :
بازد - (نا) ، (مکه) تم : ۲ - باز/ ۱
بازدبازدۆکی - [بازد + بازد +
 ئوک / ۲ + ۵ - ئێ / ۲] ، (نته) ،
 (مکه) تم : بازبازێن .

بازدبازدێن - [بازد + بازد +
 ئێن] ، (نته) ، (مکه) تم : بازبازێن .
بازددان - (مصته . لا) ، (مکه)
 تم : بازدان/ ۱ .

بازددان (مصته . لا) ، (مکه)
 بازدان/ ۱ و ۳ .

بازدان - [۲ - باز/ + دان] ،
 (مصته . لا) ۱ - گۆزبه‌ستنه‌وه و
 خۆکوکردنه‌وه و خۆه‌ه‌لاوێشتن و
 به‌تاو خۆفرێدانه شوینێکی دۆرت .
 ۲ - له به‌رزایی‌را خۆه‌ه‌لاشتنه
 شوینێکی نزم ۳ - (بکه) هه‌لاتن و
 ژاکردن (زیاتر له ده‌ست که‌سی یا
 له ترسان) .

بازرگان - [فر] ، (نته) ۱ -
 (سیمه) ، کهر . کوتال فروش ، ئه‌و
 که‌سه‌ی قوماش ده‌فروشی **★**
 (کئیر) به‌زاز . ۲ - (کئیر) تاجر .
 تیبه‌ ۱ - ئهم ووشه‌یه شیوه‌ی
 داتاشین و دارشستنی به‌لای
 فارسی‌دایه ، ئه‌گهر کوردی‌با ، به
 لای منه‌وه ده‌بۆ پاشه‌نده‌که‌ی که بۆ
 (نسبه و اتصاف) ده‌بۆ (وان) بێ و
 به (۳ - ئه / ۲) به (بازار) هوه لکابا ،
 ه‌ئوسا ووشه‌که ده‌بۆ به (بازاره‌وان)
 هه‌روه‌کو ده‌له‌ین (ده‌شته‌وان) یا
 (تۆته‌وان) . ب) فره‌ه‌نگستانی
 ئێران چهند سالی پیش شه‌زی
 دوهم ئهم ووشه‌یه‌ی له جیاتێ

(تاجر) بۆژاندهوه و لهوساوه
خۆی و لكوپۆچ له كوردستانی
ئێران و ههبره و كهوتون .

بازرگانی - [بازارگان + ۲ -
ئێ] ، (فر . كو .) ، (نمص .) ۱ -
(كئیر .) كاری كزین و فروتینی
كالای جوراوجور . (عا .) التجارة .
۲ - (سیم . ، كهر .) كوتال فروشی ،
قوماش فروشی . ★ (كئیر .
بهزازی .

بازرهقه - [؟] ، (نده .) ، (سیم .)
تم : بازرهقه بهستن .

بازرهقه بهستن - (مصت . لا .) ،
(سیم .) ۱ - تم : بازره كردن / ۲ .
۲ - ده رپه زیننی شتیك یا كهسی به
خیرایی و له نهكاو . :: ماره كه
بازره قهه بهست . ۳ - فیتچه كردنی
خوین و ئه و جوره شتانه . (عا .)
فوران .

بازره كردن - [بازاره ؟ + كردن] ،
(مصت . لا .) ، ۱ - (مكا .)
خۆدزینه وهی كه رویشك له ناو
تهمال بچ ئه وهی زاو كه ر پچ بزانی .
۲ - (سنه .) ههلبه زینه وهی شتی
(گولله ، بهرد ، ...) له ئهرزی و
له شوینتیکی دیکه وهزه وهی كه وتنی .
★ كهوانه كردن . (سیم .)
بازره قه بهستن / ۱ .

بازگه - (صد .) ، (جف .) تم : ۱ -
بازه .

بازگهشت - [فر .] ، (نمص .) ،
(مكا .) په شیمانی .

بازگهشت بۆنه وه - [فر . كو .] ،
(مصت . لا .) ، (مكا .) په شیمان بۆنه وه ،
پاشگه زبۆنه وه :: خوا به تۆ به له

گوناحی خۆم بازگهشت بۆمه وه .
تیب - ۱) فارسی (بازگهشت) به
مانای گهزانه وه له شوینتیك دهكار
دهكا . ب) له نیوان (پاشگهزی
سلهیمانی و ئهم (بازگهشت) هدا
پتوهندی ههیه و به لای منه وه
(بازگهشت) بۆته (باشگهز) و
له پاشان (پاشگهزی لی كهوتوته وه .
بازن - (نا .) ، (سیم . ، سنه .)
تم : بازنه / ۱ هس : (بك .) بازان =
چۆله مه . لای پیشه وهی شان
(تم : كف - ۶۵) و هس : (مكا .)
بازند .

بازند - [؟] ، (نده .) ، (مكا .)
۱ - تم : باسك / ۱ . ۲ - هیندیک
به ره ژوری جمگهی دهست ، ئه و
شوینهی بازنه ی تیده کری .

بازنه - [؟] ، (نده .) ، (مكا .)
۱ - ئالتهیه كه به شكلی جوراوجور
له زیر ، زیو یا شوشه واله ...
دروست ده کری و ئافرهت بۆ جوانی
دهیکه نه دهستیان ★ (سنه .)
(سیم .) بازن (تم : مردوخ ، ب ۱ ،
ل ۷۶۴ . (بك .) بازن ، بازند . ۲ -
توقیتیکی ئاسن یا ههر مهعه نیکی
تره ، بۆ قایمی یا بهرگری له
زیادبونی شکاوتی یا پیکه وه بهستنی
دوشت تییان ده کری :: گوچانه که ی
درزی بردبو بازنه یه کی لای وهستا
مهیدتین تیکرد .

بازوگا - [ئینگلیسی : بازوگا] ،
(نا .) ، (كهر .) چه کیکی ئاگری نه
دژی تانك و زیرپوش و ... ،
فیشه كه شیتسه (ساروخ =
موشهك) ی پێ داویژری ، بۆ به كه م

۱- **بازە** - [۴] ، (صـ) ۱-
 حالی ھەر شتیکی پەلەپەلە لە
 دەر زەنگی زەش و سپی یا زەش و
 بۆر پیکھاتبی . ۲- حالی ھەر
 شتیکی خەتخەتی زەنگی زەش و
 سپی بی . ★ ئەبلەق . بەلەك .
 (سـ) پلپلی ، زەشکەووک ،
 زەشکەوہ ، پلپلین (تم : مردوخ ،
 ب ۱ ، ل - ۱۹۹ ، ۳۱۰ و ب ۲
 ل - ۸۸۰) ، (جـ) بازگ ، ۲-
 بازو/ ۲ (ھو) بیللا . ھس : (مک) .
 ۲ - بازو/ ۱ و (باچکە) و (باسکە)
 لە قەلەباچکە و قەلەباسکەدا .

۲- **بازە** - [۴] ، (نا) ، (کـ) .
 کۆتالیکە لە پەمبۆ دروستدەکرێ و
 دیویکی تۆزی تیسکنە . ★ (کئیر) .
 بەمبازی .

بازەبەران - [۲ - باز + ۳ -
 ئە / ۲ + بەر (بردن) + ۲ - ئان
 / ۱] (نـ) ، (مک) . ھەفتە ی دوای
 زستان کە ھەتاو ھەموو رۆژی
 جیگە ی ئاوابۆنی خۆی دەگۆژی .
 تیب - بەپیتی ئەو نیشانە و کەلەکە
 بەردانە ی لە ھیندی شوینی
 کوردستان بۆ زاگرتنی حسابی
 سالی و فەسلەکان دروستکراون ،
 بیجگە لەم ھەفتە یە ، باقی وەختەکان
 ھەتاو لە کاتی ئاوابۆنا ھەموو رۆژی
 جیگۆزکی ناکا و چەند رۆژیکی
 بەک لەدوای بەک ھەر لەبەک نوختە
 ئاوادەبی .

بازەلە - [۴] . ۱- (نـ) تم :
 بزەلە . ۲- (صـ) حالی مندالی
 چاوقایمی خۆتی ھەلقرتین و فیلباز
 کە وەختی قسەدەکا ، ئاشکرا دیارە

جار لە شەری دووما دەکارکراوە .
بازۆلە - [۱ - بازو + ۲ -
 ئۆلە] ، (نـ) ، (سیم) ئەستورای
 باسک :: ئەوہ بازۆلە ی باسکی بۆ .
 ھس : (مک) بابۆلە ی باسک .

۱- **بازۆ** - [ست : بازو . پھ :
 بازۆک] ، (نا) ، (سیم) یەکەم
 بەشی دەستی ئینسان لە لای
 شانجرا ، ئەو بەشە ی دەست کە
 دەکەوێتە نێوان شان و قۆل ★
 باھۆ . (مک) باھۆ . باسک ::
 « بازۆ ھەم جەتار ، بلۆر زەخشان »
 « مەیکۆن لەب چو لەعل ، دانە ی
 بەدەخشان »
 (خانا - ۷۶)

۲- **بازۆ** - (صـ) ۱- (مک) .
 حالی گایەک کلک و لاقی سپی بن .
 ۲- (جـ) تم : ۱- بازە تیب -
 (باز) لە لەھجە ی جنوبیدا
 (بن لەھجە ی لۆژی) بۆ گایەک
 دەگوتری نێوچاوان و کلکی
 پەلەپەلە ی سپی تیدابی .
بازۆبەن - (نـ) ، (سـ) تم :
 بازۆبەند .

بازۆبەند - [۱ - بازو + بەند] ،
 (نـ) ، (مک) ۱- نوشتە و دوعا
 کە بۆ مەبەستی جۆرەجۆر
 دە بەرگیکی چەرم دەگیرێ ولە
 باسکی دەبەستن . ۲- بازنە یە کە لە
 باتی ئەوہ ی دە قۆل بکری لە پشت
 ئائیشکەوہ ژنان دەیکەنە باسکیان .
 ★ (سـ) بازۆبەن ، قۆلبەن ،
 قۆلەوان ، بازۆوہن . (مک)
 بازۆبەند . (بک) بازۆبەند . (جنو)
 بازۆوہن .

دەبەوئ گەورەتر لەخۆی
بخەلەتینی .

بازەلە خویندن - (مصد. لا.) ،
(كمر.) زۆرزان و فیلبار
بۆنی مندالیک ، چاوقایم بۆنی .

بازەلین - [بازەلە ؟ + ئین] ،
(ند.) ، (مک.) یاریەکی مندالانە
لە کوردەداریدا زیاتر کچۆلە
دەیکەن . تیب - ئەم یاریە بە چەند
کەسان دەکرێ ، هەر یەکەیان سێ
یا پێنج پارچە زیخی پان دینی و
پاش ئەوێ بە (لیکداھێنان) یا
(تەزوویشک کردن) دیاری دەکەن
کێ لەپیش هەمواندا یاری دەکات ،
پارچە خیزەکانی دەدەنە دەستی و
ئەویش لەسەر بەری دەستی
زیزیان دەکا و بە تەکانیکی سۆک
هەلیان داوئ و خیرا دەستی
وەردەچەرختی و هەول دەدا
هەمۆیان بکەونە سەرپشتی دەستی و
لەوانە یە هیندیکیان بکەونە
سەرزەوئ و هەندیکیش سەرپشتی
دەستی ، لەم حالەتەدا دەبێ بە
دوقامکی گەورە و شادە ی ئەوانە ی
سەرەرز ی بچنیتەو ، کە ئەم
کارە ی تەواو کرد ئەوجار ئەوانە ی
سەر پشتی دەستی هەلداوئ ،
ئەگەر هەموئ بە لەپی دەستی
گرتنەو ئەوا بەردیک لادەدا و
سەرلەنوئ دەست پێدەکاتەو تە
تێدەکوئ بەردەکانی ماون دەدا بە
یەکیکی تر . لەم یاریەدا بە سێ
جۆر یاریکەر تێدەکوئ : (۱) ئەگەر
ئەو کاتە ی بەردەکانی سەر بەری
دەستی هەلداوئ هێچیان نەکەونە

سەر پشتی دەستی (۲) ئەگەر ئەو
کاتە ی خەریکە بەردەکانی کەوتنەتە
سەرزەوئ دەچنیتەو یەکی لە
بەردەکانی سەرپشتی دەستی
بکەوئتە خوار (۳) لەو کاتەدا کە
بەردەکانی سەرپشتی دەستی
هەلداوئ بۆی نەلوئ هەموان بە
لەپی دەست بگرتەو . یاری هەر
بەم جۆرە دەزوا تا هەمو بەردەکان
لە یاری دەردەچن و لای یاریکەران
کۆدەبنەو و تەنیا تاقە بەردیک
دەمینیتەو . لەسەر شیوە ی
یاری کردن بە تاقە بەردی دوا ی ،
لە پێشەو قسەدەکرێ کە هەروەکو
ئەوانیتر یا بە شیوە ی (قامچی)
یاری پێدەکەن . کە ئەمەش تەوا بو
ئەوجار دین حساب دەکەن کێ
هەمو بەردەکانی خۆی نەهینابیتەو
بە قەد بەردە کەمەکان سزای
دەدەن . سزاکانی ئەم یاریە
ئەمانەن : پلاو ، ماری کونج ،
قوزبزن ، ناوی بالندەیکە و
سزایەکی دیکەش ئەو کەسە ی سزا
دەدا خۆی لە یاری دەکا (شیوە ی
ئەم سزایانە لە شوینی خۆیان
باس دەکرێ) . بۆ دیاری کردنی
ئەوێ (دۆزاو) دەبێ کام سزا
وەربگرێ بەردەکانی دۆزاندۆبەتی
هەرچەندیک ی بن لەسەر پشتی
دەستی دادەنێن (بە ئانقەست لە
شوینی ئاستەم دادەندرین) و هەر
بەردە ی بە ناوی یەکیک لە سزاکانی
یاری دەکرێ ، ئەوجار هەلیان
داوئ و دەبێ بە بەری دەستی
بیان گرتەو هەر کامیکیان کەوتە

خوار یا بوی نه گیرایهوه ، نهو سزایه ی دهریت .

بازهوان - [۱ - باز + ۳ - نه ۲/ + وان] ، (نته) کهسیکی له باره گای پاتشا و نه مسیر و گه وره پیاوانی قه دیمج دا خزمه تی (باز) ی ده کرد و له وهختی زاوا ده چون و بازی ده دا ده ست پاتشا و ... بو تیبهردان یا به فهرمانی نهو خوی تیی بهرده دا □ « ... بازه که بازهوانیکی هه بوه ، بازهوانه که ده ستکیشی قایشی له ده ست نه کرد ... » (سجادی ، کوردواری - ۱۵۵) ★ قوشچی .

بازی - (نا) ، ۱ - (ککه) به شتیکه وه خهریک بون یا خو خهریک کردن و خافلاندن ★ گالته ، گهپ ، گهمه ، کایه ، وازی ، یاری . ۲ - (کئیر) قومار . تیبه - بهم مانایه له فارسی ژا هاتوته ناو کوردی ★ (کهر) یاری . ● **بازی بازی** ، به ریشی باباش بازی؟ - (کده) به ردینی (بابا) یاری ناکری ، تو ناتوانی فیل له من بکه ی . تیبه - (بابا) ی عیار له چیرۆکی نه سکه نده نامه دا ، پیاویکی زورزانی فیلبازه و کوسه یه ، چهند داوه مو نه بی به چهنه گه یه وه نیه بویه یاری پی ناکری .

بازی بهند - [بازی = ۱ - بازو + بهند] ، (نته) ، (مکه) تم : بازو بهند . □ « ... مال مال کوتی کاکه ناسر ، به خولای چاک ده لین ، نهوان له مه به غیره ت سرن ، بازی بهندیان له قوولی خویان

ده رهینا ... » (تحفه ، ب ۲ ، ل - ۵) .

بازی وهن - (نته) ، (سنده) تم : بازو بهند .

بازه له - [؟] ، (نا) ، (کهر) تم : بازیله .

بازور - [۳ - با/ ۱ + ئاژو (ئاژوتن) + ۲ - نه ۲/] ، (نته) ، (مکه) نه م ووشه یه ته نیاله مه صدهری (وه بازور کهوتن) دا ده بیتندری و نه بیستراوه به هتیچ جوریکی تر ده کار بکری ، له کهرته کانی نه م ووشه یه من واتیده گهم که مانای (نه وهی) با (ده ی ئاژوی) بی .

وه بازور کهوتن - (مصته . لا) ههوا و که لکه له ی کردنی کاری کهوتنه سه ری که سی :: نازانم نه وزاد بوچی وه بازور کهوتوه ههر ده یه وی بجیته شار . نه م کچه وه بازور کهوتوه بو میرد کردن .

بازیله - [؟] ، (نته) ، (کهر) « نه خوشیکه ئه دات له بهر مسولدانی ساوا به تایبه تی نیرینه و میزی پی ناکری » (تم : مهر ، کشت ، ب ۱ ، ل - ۲۸) . تیبه - ماموستا توفیق وه هبی نه م ووشه یه ی به نه خوشیکی پیست تایبه تی مندالان داناوه . (تم : هبید - ۶) .

بازیتر - (نا) ، (هله) تم : بازار . **باس** - [= عا : بحث] ، (نا) ۱ - قسه له سه ر شتیك ، ده رباره ی که سیک (ناوهینانی به چاک یا خراپ ، به ده م یا به نوسین) :: نه م نامه یه هتیچ باسی توی تیدا نیه .

رژنامه‌کان پرن له باسی شوژش .
□ « هه‌باسه ! له دتوانان چ
باسه ؟ » ۲- لیکولینه‌وهی
ووردی گشت لایه‌نه ، له‌سهر
مه‌سه‌له‌ییک ، کاریک یا شتیک . ::
بایکی دوردیژم له‌سهر کولیزا
خویندوته‌وه . □ « باسی زولفی
دریژ و چاوی به‌خه و نه‌بزاوه
بوه تزی خوسره و » .

(حاجی ، کم - ۷۵) .
باستان - [په : باستان] ، (نا .
ص .) ، (کثیر .) کون ، قه‌دیم .
تیب - ماموستا توفیق وه‌هبتی ئەم
ووشه‌یهی له (فره‌نگی کوردی -
ئینگلیزی) دا نوسیه ، وه‌کو له
سهره‌وه نشان درا ئەسله‌که‌ی
(په‌له‌وی) به مانای (هه‌میسه و
دایم ، قه‌دیمی و بی‌پسانه‌وه)
هاتوه ، من هه‌ر ووشه‌یه‌کی له
بنج و بناوانی (په‌له‌وی) بی ،
بی‌ئه‌وه‌ی لیبی پیرینگیمه‌وه به کوردی
زه‌سه‌نی ده‌زانم با زمانی (فارسی) ش
زوری به‌کاربینی وه‌کو ئەم ووشه‌یه و
ده‌بی وا حساب بکری که (فارسی)
له (کوردی) خواستوته‌وه .

باستاناس - (نت .) زانای
ئاساری کون (العالم الاثری) .

باستاناسی - (حمص .) زانستی
ئاساری کون (علم الآثار) .

باستانی - (ص .) هه‌ر شتیکی
پتوه‌ندی به زه‌مانانی کونه‌وه
هه‌بی ، کونینه ، قه‌دیمی .

باستره - [تو .] ، (نا .) ،
(کهر .) گوشتی کولای پوخته‌کراو ،
که به‌هارات و داوده‌رمانی دیکه‌ی

تیکه‌ل‌کراپی و له‌ناو زیخوله‌دا
ئاخندرابیته‌وه ، له کاتی پتوتیستا
ده ژونا سوری ده‌که‌نه‌وه و هیلکه‌ی
به‌سهردا ده‌که‌ن ، به ساردی و
برژاوتیش ده‌خوری . ★ (کثیر .)
گالباس . تیب - ئەم ووشه‌یه
تورکییه و مانای ئاخنراوه و
په‌ستیوراو ده‌دا . هاوتاکه‌شی له
(کثیر .) له زمانی ژوسی وه‌رگیراوه .
باسریشک - [۳- با/ا +
سریشک (= فرمیشک)] ، (نت .) ،
(مک .) کزیوه و باران به (با) وه .
باسقه‌نده - (نت .) ، (کهر .) تم :
باسقه‌نه .

باسقه‌نده - [باس (باسک) +
قه‌نه] ، (نت .) ، (مک .) ۱-
سه‌بیله‌یه‌که داریکی ئالوبالوی
دریژی راستی بو سمرابی و
خرابیه‌سهری . ۲- هه‌ر ئەو دار
به‌لاکو که به‌ته‌نیایی و بی‌ئه‌وه‌ی
سهره سه‌بیله‌ی وه‌سهر خرابی .
★ (کهر .) باسقه‌نده (ته‌نیا بو
مانای دوهم) . تیب - ئاشکرا به
له‌بن له‌هجه‌ی سه‌یمانیدا ده‌نگی
(د) ه‌که کلور ده‌کری و ده‌نگی
سوکه (گ) یکی لی ده‌رده‌که‌وی .

باسک - (نا .) ، ۱- تم : -
بازو . ۲- ئەو شوینه‌ی شاخ و
کیو که به‌ره‌و نزماپی لیژ ده‌بیته‌وه .
★ (نو . ، جنو .) یال . ، کلکه .
(سن .) باهو . ۳- تم : باسکیش .
باس‌کردن [عا . کو .] ، (مص .)

(لا .) ۱- کولینه‌وه و دوان له شتی
یا مه‌به‌ستی . ۲- قسه‌کردن
دهرباره‌ی که‌سی یا هه‌رچی .

باسۆق - (نا.) ، (سیم.)
 جۆریك شیریناته نیشاسته و
 شیرهی تری پیکهوه دهکولینن تا
 پەیت دەبیتهوه ئەوجار دایدهگرن و
 لیتی دهگەزین ئیشک بیتهوه . تیپ -
 (۱) به لای منهوه ئەم ووشهیه و هاوتا
 سنهیی بهکەشی (باسوخ) هەرتکیان
 له مهصدەری (باسوق) به مانای
 تورکین له مهصدەری (باسوق)
 به مانای شیرن و پهستاوتن ،
 وەرگیراون . (ب) له هیندیك شوینی
 کوردستان وهکو (سلەیمانج) پاش
 ئەوهی (شیرە) که پەیت بووه
 لەسەر سیتی زۆی دهکەن و کە
 ئیشک بووه به چهقۆ پارچه پارچه
 دهیژن و له (کئیر.) کاکله گوێز یا
 بادام به بهنهوه دهکەن و ئەم شیرە
 پهیتەهی له دەور لۆلدهدن و
 هەلتیداوهسن تا تهواو ئیشک
 دەبیتهوه و لەناو ئاردا هەلتیدهگرن
 بۆ زستان . ★ (سن.) باسوز .
باسەر - [۳- با/ ۱ + سەر] ،
 (ن.) ، (م.) بای توند و بهرز .
باسەرە - [پە : فاستر ،
 فاستەر] ۱- چیمەن ، لهوەرگە .
 تیپ - ئەو مانایانە ئی ووشه
 پههلهویهکەیه و ئیستا له زمانی
 کوردیدا لهبیر چۆنهوه زەنگە
 بۆژاندنهویان بێ کهک نهبی هەر
 بۆیهش ئەم ووشهیهم نۆسی . ۲-
 ناوه بۆ دەر بهند و زۆباریک له
 کوردستانی عێراق ناوچهی سەنگاو .
۱- باش - [۱] ، (ص.) ۱-
 سروشتی چاکه له شستی یا
 کهستیدا . :: پیاویکی باش ،

باسکلاو - [۱] ، (ن.) ، (م.)
 زێواسی نیرتک .
باسکەصەگ - [باسک + ۳-
 صەگ] ، (۱) ، (ن.) ، (م.) صەگی
 ناوقەد باریک .
باسکەمەله - [باسک/ ۱ + ۳-
 ئە/ ۲ + مەله] ، (ن.) ، (ک.)
 بهکیکه له جۆرهکانی (مەله) که
 پیاو به هیزی باسکهاویشتن
 دهکهوێته سەرئاو . ★ (م.)
 مەلهباسکە .
باسکەوجار - [باسک/ ۳ +
 ۵- ئە/ ۱] + هەوجار] ، (ن.) ،
 (ک.) تم : باسکیش .
باسکیش - [باسک/ ۳ +
 هیش] ، (ن.) ، (م.) ،
 پارچهیهکه له (ئامور) ، داریکی
 دریزی راسته سهریکی له (نیر)
 ده بهسترئ و سهرهکهی دیکه
 (دهنده) و (پاشباره) ی زیدهخرئ .
 ★ (م.) مژان ، باسک ، (ک.)
 باسکەوجار . تیپ - هیش له
 تهرکیبی ئەم ووشهیهدا ووشهیهکی
 پههلهوییه و هیتچ نهگوزاوه و به
 مانای (گاسن) ه .
باسوخ - (نا.) ، (سن.) تم :
 باسۆق .
باسوخواس [عا.] . (ن.) قسه
 دەربارهی چلۆنایهتی زۆداوهکانی ناو
 دهولهتان ، وولاتان ، زانست و
 هونهر و چلۆنایهتی کومهلایهتی و
 ... ★ دهنگوباس . (عا.) خهبر ،
 ئەخبار . :: باسوخواسی لوبنان
 چیه ؟ زۆژنامهکانی ئیمزۆ باس و
 خواسیکی ئەوتویان تیدا نهبو .

قەلەمەكەت باش نانۆسى ، باشت
نەكرد تۆرە بۆى . ★ چاك ، قنج .
(بك.) قەنج . (جنو.) خاس ، خۆ .
۲- (مج.) زۆر ، گەلەنگ . ::
دوینى چۆینه باخى ئاشى تری
باشمان خوارد . خەلکىكى باش
هاتبۆنە سەر قەبران .

۲- باش - [تو = سەر] ،
سەرۆك ، گەورە . تیب - ئەم
ووشەیه لە پىشمەو و دواى
دەگەل ووشەى كوردى تەركىب
دەبى و مانای (سەرۆك و گەورە) یان
لە زیاد دەكات . :: باشچاوش ،
تاجرباشى ، باشدەولەمەندى شار .
باشاركردن - [تو : باشار +
كر : كردن] ، (مصت . مە .)
دەرەقەت هاتن . دەرەست هاتن .
چارەپىكران (كارى يا كەسى) ::
ئىمپىريالىزم بە ھەمو ھىزیبەو
باشارى خەباتى مىللەتان ناکا .
ھەرچەند ئەم بەلە تۆتنە بىزار
دەكەین باشارى گياكەلە ناکرى □
» ... سۆلتانى ئەستەمبۆلى
دەسەرى كردۆم بۆ فەرشىكى ،
سەد كەسم ھىناو ، كەس باشارى
ناكا ... » (تحفه ، با ، ل -
۳۸۷) .

باشبۆن - [۱- باش/۱ +
بۆن] ، (مصت . لا .) ۱- گۆزانى
حالى شتى يا كارى لە خراپى ژا
بۆ چاكى :: ئىتا دنيا زۆر باشبۆ
جاران كى دەيوئىرا بەم زىگايانەدا
بزوات . ۲- بەرەو چاكبۆنەو يا
ھەر چاكبۆنەو كەسىكى نەخۆش
:: دۆر لە گىانت ھەمەى كۆرم

دوینى زۆر نەخۆش بۆ بەلام شوكر
ئىمۆ باشبۆ .

باشتر - [۱- باش/۱ + تر] ،
(صە .) ۱- حالى ھەر شتىكى يا
ھەر كەسىكى لە لانى چاكىبەو
بەسەر ھاوچەشنى خۆیدابى ::
قەلەمەكەى كنیر لە ئى ئەستى
باشتر دەنۆسى . ★ چاتر . چاكتر .
قنجتر خاستر . (جنو .) خۆوتر .
۲- حالى ھەر شتى يا كەسى كە بۆ
كەسى يا بۆ كارى لە ھاوچەشنىكى
خۆى زیاتر دەستبدا :: ھۆو قاتە
شىنەى ئەولایان بۆ تۆ باشترە .

باشترین - [باشتر + ئین] ،
(صە .) سروشتى شتى يا كەسى
كە لە ھەمو ھاوچەشنانى خۆى
چاتربى . لە ھەموان چاكتر . ::
باشترین زىگا بۆ ئازادى مىللەتان
زىگەى خەباتە .

باشکردن - [۱- باش/۱ +
کردن] ، ۱- (مصت . مە .) گۆزىنى
حالى شتىك ، كارىك يا كەسى لە
ھەر بابەتیکەو بى ، لە خراپى ژا
بارەو چاكى :: ھوكمى زاتى
(ئۆتۆنۆمى) لە كوردستانى عىراق ،
حالى نەتەوہى كورد باش دەكا .
ياسای چاكکردنى كشتوكال ژيانى
جۆتیاران باش دەكا . ۲- (مصت .
لا .) ئەنجامدان يا نەدانى كارىك
كە بە لای كەسىكەو ئەوہى كراوہ
مەسلەھەت بۆه :: باشتكرد
وہلامت نەدایەوہ دەنا لىتان دەبۆ بە
شەز . باشتكردوہ سەرتلىدا
ئەگىنا گلەبى نەدەبۆاىوہ .
باشۆكە - [باشۆ + كە (ئە :

پچۆكى) [، (نـ .) ، (سـ .)
 « بالنده يه كى دهنوك كه وانه يى يه ،
 له واشه پچۆكتره ، زاوه چۆله كى
 پیده كرى . » (خـ . بـ ۱ ، لـ ۱۰۱) .
 باشقۇ - [باش + ۲ - ئۆ] ، (نـ .) ،
 (مـ .) بالنده يه كى زاو كهرى بچكوله يه
 كه دريژايى دهورى سى سانتيمىتر
 ده بى ، چاوى زهردن ، پشتى
 كه وه زهنگ و بهر زگى سىپيه
 په له په لى زهردى تارىكى تىدايه ،
 له حهوا بالنده يى تر ده گرى و
 جاروبارهش هيلكه ي په له وه ران
 ده خوا ، له كوردستانى خۆمان
 هه يه . ★ (كـ . ، سـ . جنو .)
 واشه . تىب - ۱) بۆ كه رتى يه كه مى
 ئەم ووشه يه (باش) تم : ۱ - باز ،
 تىب - ج . ب) ئەگەر چى له بهرگى
 يه كه مدا (۲ - ئۆ) به ئامرازىك
 داندراوه كه ده گەل زيشه ي هه ندى
 مه صده ران صفه تى مه فعولى
 دروست ده كا ، به لام له بهرچا و
 زاگرتنى (تىب - ج) ي ووشه ي
 (۱ - باز) وامان لیده كا بله ين ئەم
 ئامرازه صفه تى فاعيليش پيكدىنى .
 باشه - [۱ - باش / ۱ + ۱ - ئە] ،
 (شـ .) بۆ قبول كردن با
 به راست زانينى قسه ي كه سىك
 به كاردىت :: ئىوارى بچۆ لای
 دوكتور (- باشه) . له بىرت نه چى
 نامه يه كه بنۆسه بۆ عه زىز (- باشه) .
 ۲ - وه لامى پرسىاره ده رباره ي
 كه سى يا شتى :: نه خوشه كه تان
 ئيمزۆ چۆنه ؟ (- باشه) . ده گەل
 شىركو نيوانتان چۆنه ؟ (- باشه)
 ★ چاكه ، خاسه ، قنجه . (جنو .)

خووه .
 باعاندن - [ند .] ، (مصـ . لا .)
 تم : باراندن .
 باعه - [ند .] تم : باره .
 باعه باع - [ند .] تم : باره بار / ۱ .
 باغ - [ست : باغه . ، په : باغ] ،
 (نا .) ، (مـ .) پارچه ئهرزىكه دارى
 ميوه ي لى نيژرابى (جمى) باغات .
 ★ (بـ .) باغ . (جنو . ، كـ .)
 باخ .
 باغ برىن - (مصـ . مـ .) -
 هه له په رتاوتنى لق وپۆپى زياده و
 زۆله كى دار و دره ختان پيش
 ئه وه ي بكه ونه گو له وه و پيشكوين .
 به بى ئەم كاره داره كان يا بهرناگرن و
 ميوه نادهن يا بهريان خراپ و كه
 ده بى .
 باغچه - [باغ + چه (ئم :
 پچۆكى) ، (نـ .) ، (مـ .) تم :
 باخچه / ۱ .
 باغر - [؟] ، (صـ .) ، (كـ .)
 تم : باديه وا .
 باغربون - [مصـ . لا .] ، (كـ .)
 تم : بايى بون .
 ۱ - باغه - [؟] ، (نا .) ، (مـ .)
 نه خوشيه توشى سمى وولاغى
 به كسم ديت و كاسه ي سمى دريژ
 ده كا و كه لكى سوارى پيوه نامينى .
 ۲ - باغه - [؟] ، (نا .) مادده يىكى
 نه رمه وه كو هه وىر ، له
 (نيتروسيلاولوز) و (كافور)
 دروست ده بى ، به هر شكل يكى
 ئاره زو كه لوپه لى ژيانى ئيمزۆ لى
 دروست ده كهن ، ئەگەر به ئاگرى
 زابدن نه رم ده بيه وه ، زور زو

گژ ده گری :: ته سبیحی باغه ،
دارجگهره ی باغه ، بازنه ی باغه .
باغل - [۱] ، (نا .) ، (مک .)
۱- به تالای نیوان کهوا یا
مرادخانج و لهشی ئاده میتزاد که لای
خواره وهی به پشتیند ده به ستری و
ده بیتته گیرفانیکی زل ، جاران وه کو
گیرفان شتی تیده خرا . ۲- (مج .)
باوهشی :: ودره باغهل ی بابی خوت ،
بچو له باغهل ی دایکتدا بنو . □
» ... له شکری شاعه بیاسی هاتنه
سهری ، کاغزه که یان له باغهل ی
ده رهینا ... » .

(تحفه ، ب ۱ ، ل - ۱۸۱)
★ بال (کهر .) باخهل . (سذ .)
به خهل . **دده باغهل ی که سیدابون** -
(کذ .) خیزانی نهو که سه بون ، ژنی
که سچ بون :: کچه که ی مام برزو
دده باغهل ی نه چه ی روسته مدایه .
که سیدابون دده باغهل ی دده ابون - (کذ .)
میردی ئافره تی بون :: نه چه ی
روسته م کچه که ی مام برزو ی
دده باغهل ی مدایه .

باغهلوان - | باغ + ۲- نهوان | ،
(نذ .) . (مک .) نهو که سه ی
سهرپه رشتی باغی دهکا ★ (کهر .)
سذ .) باخهلوان .

باغهلوانج - | باغهلوان + ۲- ئی | ،
(حم .) ۱- کار و پیشه ی نهو
که سدی ئاگای له باغ ده بی و
سهرپه رشتی دهکا :: نهو سال
بیتته وه ئیدی من بی و باغهلوانج ناکهم .
۲- سهرپه رشتی کردنی باغ ،
نیگاداری کردن و ئاگا له باغ بون .
بافته - | فر . | ، (نا .)

تیسمالکیکه پانایج سانتیمتریك یا
زیاتر ، له ئاوریشم یا دهزو
چندراوه ، بو (کوبه) ی هندی
شوینی جلوبه رگ ده کارده کری و
نابه لی قوماشه که هه لوه شی یا
زیشالی لی هه لی . تیبه - (۱)
که لی جار له باتی نه مه هه ر له
قوماشه که خوی یا قوماشیکی تر بو
نه م مه به سه که لك وهرده گرن . ب)
نه م ووشه یه سیغه ی مه فعلولی
مه صدری فارسی (بافته ن) ه به
مانای (ته نین) و (چنن) و
(هونینه وه) ی کوردی .

بافل - [۱] ، (نا .) ، (قه لاسیوکه)
۱- ته : ئاوشار . ۲- ناوه بو
نیرینه :: بافله که ی چه می زه زان
سه یرانگایه کی خوشه .

بافیش - [۳- با/۷ + فیش] ،
(نذ .) نه نجامی خورانیان و
گوزه گوزیکی بن کرده وه بی پیوه
دیاری . تیبه - بو مانای که رتی
دوهمی نه م ووشه یه هس : فیشال ،
فیز .

بافیش کردن - (مصت . لا .)
خوومه لکیشانی دروزه ، خورانیانی
بی جی .

باراندن - | ند . | ، (مصت . لا .)
ته : باراندن .

باقان - | ند . | ، (سذ .) ته :
باراندن .

باقر - | محر . تو : پاقر =
مس ! ، (ص .) . (مک .) حالی
حاجه تی له مس دروست کراو که
(قه لایج) لی بو بیتته وه و زهنگی
سوری (مس) ه که ی دیاری دابی .

ماسی دیکه له لهشی باریکترین پانتره و جوتی سمیلی یهك داوی نهستور که له هر لایه که وه ده سانتیمتر دریش دهبی لهولاولای لغاوهی زواوه ، گوشتی زور خوشه به شهرتی پارچه یهك چه و رای که له سهلکی زه به سهر تیغه ره ی پشیدا تا سهر کلکی گرتوه ، فری بدری تا بونی نه مینی . شیع خواردنسی گوشتی نه ماسیه یان به لاهه حرامه . (عا.) جوززی . ★ نه قه .

۲- **باقو** - [؟] ، (نا.) هنجیریکی پیش نه وهی به چاک بگا ، وهریبی .

۱- **باقه** - [ند.] ، ۱- دهنگی گیسک و کاریله . ۲- (مج.) دهنگی گریانی مندالی ساوا .

۲- **باقه** - [؟] ، (نا.) ، (مک.) ، (سن. ، سیم.) هیندیک گهنم ، جو یا گیا که پاش درونه وه به سترابی . ★ (بک.) باق . (جنو.) باقه .

باقه باق - [ند.] تم : باره بار .
باقه بهس - [۲- باقه + بهس (بهستن)] ، (ند.) ، (سن.) تم : باقه بین .

باقه بین - [۲- باقه + ۲- بین] ، (ند.) ، (مک.) چله گیایه کی دریشی نهستور یا چهند چله گیای پیکه وهیه ، که له ناوه راستی (۲- باقه) ی ده هالین و گریی ددهن - نه وهی باقه ی پی دهبهستن . ★ (سن.) باقه بهس .

باقی - [= باقیه = به خیه] ، (نا.) ، (مک.) جوریک درومانسی

باقریون - [تو. کو.] ، (مصد. لا.) ، (مک.) لی بونه وهی قه لای له قاپ و قاچاغی مس ، دهرکه وتنی زهنگی سوری (مس) لهو جوره ده فراندها .

باقله - [؟] ، (ند.) ۱- جوریک خواردن کورده وارییه . ۲- جوریک شیرنیاته له نارد و شه کر و زون و بادام یا بسته یا گریزی کوترا و دروستده کری . تیب - من وای بوده چم که نه ووشه یه له [باقل ۱ + ۳- نه ۲ + وا] پیکه اتبی ، کهرتی دوا یی (وا = با) یه که له ووشه ی (دوه وا) و (شوروا = شورا) و ناوی هیندی چیشنی ترا دهبیندری .

باقله - [ئیتالچ = باجیلی ، یونانی = باکیلوس] ، (نا.) ، (کثیر.) ۱- گیایه که ساله و سال ددچیندری ، هاوچه شنی (لوبیا) یه ، جار هیه گه زیك به رزده بیتنه وه ، خواردن بهری نه م گیایه ئینسانی پی تیرده بی ، هر بویه شه میژوی ددستچینی ده چینه وه چاخه کانی بهر له میژو (تم : لاروس ، چاپی عانتی ۱۹۶۰ ، ل - ۳۱) ۲- بهری نه م گیایه ، که هرچه ند دهنگی ده (که لو) یک دایه . ★ (کهر.) باقله (سن. ، جنو.) باقله . (بک.) باقلا .

باقل - [به + ئاقل / ۱] ، [کو. عا.] ، (بنده.) تم : ئاقل .

۱- **باقو** - [؟] ، (نا.) ، (مک.) جوریک ماسی زلی بی پوله که ی بی درکه ، ده می له باتی نه وهی وه کو

وورده ، بۆ جل و بهرگ و ئازەخچن و ... :: که ژال ئاره خچنیکى به (قرمه) و (باقى) ی دروه شتى و جوان هەر نه بوه . که وشه کهت بهره لای عهولا چاوله حهوا بۆت جۆت باقى کا .

باقى - [عا.] ، ۱ - (ص.) پایه دار ، بهرده وام .

□ «بیتبه نه خزمهت عهرشى عیراقى» «بلین یار باقى و هم سوحبهت باقى»

(پیره میرد - ۱۰۲)

۲- هەر شتیکی که له شتی مایته وه ، پاشماوه :: ده دینار باقى حیسابه که ی پیشوش ماوه . ۳ - فهرقى نرخى دۆ شتان که پیکیان ده گۆرنه وه :: سه عاته که ی دایه و پینج دیناریشی باقى دایه وه و زادیو که ی لی وهرگرت .

باقى و ساقى کردن - (مصت.) (لا.) ئالوگۆز کردنی شتان پیکه وه و له سهردانسه وه یا له سهر ئهستاندنه وهی . :: ئهم کابرایه زۆژی ههزار باقى و ساقى ده کا ، کهس تیی ناگا خهریکی چیه .

باك - [؟] ، (نا.) پهروا . ترس . ★ (جنو.) باك .

باکردن - [۳ - با/۳ + کردن] ، (مصت. لا.) ئاوسانی زگی ئاده میزاد له ئهنجامی خواردنی هه ندی خواردنه منج که زگ ده ئاوس سین وه کو بامی و پتواز و ... یا ههر له بهر زۆر خواردن و خواردنه وه . :: ئه وهنده ی خوارد بای کرد و له جیی خوی لی تخیل بو .

باکور - [ست.] ئه پاختهره . ، په : ئه پاختهر [، (نا.) یه کیکه له چوار (لا) ی جوغرافیای . تیبه - ئه گهر وا زابوه ستین که دهستی راسته مان ده لای زۆژه لاتى بى و دهستی چه په شمان ده زۆزاوایه ، زۆبه زۆمان (باکور) ه . (عا.) شمال . // جنوب .

باکورى - [په : ئه پاخته رىك] ، [باکور + ۳ - ئى] (صت.) حالى هەر شتی که پتوه ندی به لای (شمال) وه هه بی . :: کوریای باکورى ، ئهمریکای باکورى .

باکیش - [۳ - با/۱ + کیش] (کیشان) [، (نت.) ۱ - ده لاقه یا که له بهریکه له دیواری ژور و خانودا (با) ی لیترا دیته ناو ماله وه و فینکی ده کا . ۲ - (کئیر.) پیاله یه کی تایبه تیبه له شیوه ی ئیستیکان بۆ لبردنی ئیش و ئازاری هیندی شوینی لهش به کاردیت . تیبه - به ئیسپیرتۆ یا ده نکه شقارته یه کی هه لکراو هه وای ناو پیاله که ده سوتینن و خیرا ده بینن بهو شوینه وه که ژان ده کا (به تایبه تی ژانی سه رمابۆن و ...) جا چونکو خوی هه وای تیدا نه ماوه هه وای ژیر پیستی لهش هه لده مژی و که میك له پیست دیته ناو پیاله که وه و گهرم دادی . پیش ئهم ئامرازه پچکۆله فه زهنگیه له کوردستان (کوپه) یان به کاره یناوه و هیشتا ش (کوپه گرتن) له باو نه که وتوه . ئه گهر له جییه ک باکیشی تایبه تی نه بو ئیستیکانی چای

به کار دینن . ★ باد کیش ، بانکه/۲ :
(جنو .) بای که ش .

باگر - [۳ - با/۱ + گر (گرتن)] ،
(نډ .) ، (مکه .) جیگایه کی له هـهـر
لایه که وه (با) هات بیتگریته وه .
★ باگیر .

باگردان - [با (بان) + گردان
(گهردان)] ، (نډ .) ، (مکه .) بهرد
یا کوته ره داریکه له شکلی
ئوستوانه ، لیک و لوس و بی گری و
گول ، له نیوه راسته وه به بای
دریژاییدا سهرانسهر کونه ودیو
کراوه یا نهو سهره وسهره که ی دو
قولفی ئاسنی تیده خری و گوریسیک
ده کونه که یا قولفه کان هه لده کیشن ،
بو کوتانه وه و درز برین له سهربان
تلی ددهن . ★ (مکه .) باگردین .
(سیم .) بان گردین . (سنډ .)
بان گلین ، بان گلیر . (بکه .) بان تلین .
(جنو .) بو گلوو .

باگردین - [با (بان) + گردین
(گهردان)] ، (نډ .) ، (مکه .) تم :
باگردان .

باگونه - [۳ - با/۶ + گون +
هـ - ۱/] ، (نډ .) « بایه که ئەدات
له گونی ئاده میزاد یا حه یوان
هه لی نه ئاوسی نی به هـوی
غروریه وه . » (معر ، کشت ، با ،
ل - ۲۹) .

باگیژه - [۳ - با/۱ + گیژ +
هـ - ۱/] ، (نډ .) بایه که بهـه
دهوری خویا گیژ ده خوا و
ده سوژی . ★ (مکه .) گیژه لۆکه .
(سیم .) گهرده لول ، گهردولول .
(سنډ .) گهرده با ، گهرده لول ،

گیجه با . (بکه .) باهوز . (جنو .)
بادگیژه ، بادگیژه .

باگیر - [۳ - با/۱ + گیر
(گرتن)] ، (نډ .) تم : باگیر .
بالۆره - (نډ .) ، (مکه .) تم :
بالۆره .

بالۆره - [۳ - با/۱ + لۆره
(نډ .)] ، (نډ .) ، (کعر .) جوری
گورانی کوردیه . تیبه - ژنانی
کورد ، کاتی له چیا و شاخ و داخان
به دهم ئیش ، زویشستن یا
دانیشتن و ماندو حه ساندنه وه دا ،
گورانی ده لین گهردنی خویان ده که نه
ئامرازی مۆسیقا و په نجه کانی
ده ستیان گرد ده که نه وه و به هه وای
گورانیه که ی ده یلین له دهماره کانی
ملیان ددهن و له (گهرو) شیان ههر
به عهینی هه و دهنگی (نه وه وه وه) ،
... ، ...) دهرده خه ن و له نیوان
په نجه له گهردن دان و (نه وه وه وه) دا
ووشه کانی گورانیه که یان دریژ
ده بیته وه و پیاو که متر تیی ده گا .
جاروباره ش که دو دهسته کچ یا
ژن له وشانه وشانی شاخی یا
ئه وه ره وه به ری دۆل و دهره یه که
تیک هه لده نگون ، ده سته یه کیان
ده س ده کا به (بالۆره لیدان) و نه وی
دیکه شیان بوی ده گیژیته وه و له
ناویانا ده بیته بیتن برکی و ههر
ده سته یه ی تیده کوشی (بالۆره) ی
دریژتر و خوشتر بی . ۲ - (مکه .)
قهه ی به قهه که کهس تیی نه گا .
بالۆره لیدان - (مصد . مډ .) به
شیوه ی بالۆره گورانی کوتن .
بالۆکه - [بال (۱) + لۆکه] ،

(نډه) ، (مکه) زټپکه به کی پچوکی
 زهقه له دهست وېل و جټگای تری
 لهشی ئینسان دیت . (تټب - ۱)
 کهرتی (بال) لهم ووشه به دا به لای
 منه وه (بهل) ه که به مانای
 (قیت) هاتوه . (ب) له ناو
 کورده وارتیدا وا قابو که همرکه سی
 دهستی وه (بوق) کهوئ یا (بوق)
 وه جټگایه کی لهشی بکه ویت ،
 بالۆکه ی لیدی . (بوق چارکردنی
 بالۆکه چهند شیوه به له کوردستان
 بابوق : ۱ - حهوت دهنکه گهنم و
 حهوت کلۆ (خوئ) یان دههینا و
 حهوت (قل هو الله) یان به سهردا
 ده خویند و ده په زویه کیانه وه
 ده پټچا و له شوینیکي شه دار
 ده یان خسته ژیر خاکه وه ، ده گوترا
 هر ده مایه کی نه و گهنم و خوئی به
 رزین بالۆکه کهش هه لده وهری . ۲ -
 گیابه کی ساقهت نه ستوره له
 کوردستان هیه (تیرۆک) یا
 (دار بالۆکه) ی پیده لټن ، نه و کهسه ی
 بالۆکه ی لټ هاتبا ده چو په لټکی نه و
 گیابه ی باده دا و لایان و ابو بهم کاره
 بالۆکه که ی ئیشک ده بی . ۳ - به
 جه وهری گوگرد (نه سید
 سولفوریک = حامض کبریتیک)
 ده یان سوتاند . ★ (سیمه) بالۆکه .
 (بکه ، سڼه) بالۆک .

بالۆک - (نډه) ، (سڼه) ، (بکه)
 تم : بالۆکه .

بالۆکه - (نډه) ۱ - (سیمه) تم :
 بالۆکه . ۲ - (مکه) بالۆکه به ، له
 شوینی بی توکی به کسمان دیت .
۱ - باله - [نډه] تم : بازه .

۲ - باله - [؟] ، (نا) ، (سڼه)
 دهسته وانه به کی چه رمه (بازه وان)
 له وهختی عاملانندن و چه شت کردنی
 بازی تازه گټراو ، یا له کاتی زاوا بو
 هه لگرتنی بازی زاو کهر ده دهستی
 ده کا ، تا په نجه ی باز دهستی بریندار
 نه کات .

بالمبال - [نډه] تم : بازه باز .
بالیبونه وه - [۳ - با/۳ + لټ
 (له + ی) + بونه وه] ، (مصته .
 لا) غاز و هه وای ناوژگی که سټیک
 به رټگای خواره وه دا ده رچون . □
 « ... مندا له که بایه کی لټ بو وه ،
 ژنه که چه پوکیکی پیدادا ... »
 (فولکلور) .

بالتیف - [په : بالټن] ، (نډه) ،
 (هلا) کټسه به کی خامه پرده کری له :
 لۆکه ، په ز یا وورده خوری و
 ده خرټه ناو بهرگیتی قوماشی
 جوانه وه ، بو پال ویدان و ئانیشک
 له سهر دادن به کار دیت و له وهختی
 نوستنا سهری ویده کری ، شکلی
 به پټی داب و ده ستوری ههر
 ناوچه به که ده گوزی ، پان و درټرۆکه ،
 ئوستوانه یی ، پانی چوارگوشه و
 گه وره و پچوک . ★ (مکه) سهرتین ،
 سه نیر . (سڼه) پالشت . (سیمه)
 پشنتی . (کک) سهره نگی ،
 سهرینگا . (بکه) بالتیف ، بالتیفک ،
 بالکه ، بالگی ، بالکیف . (جنو)
 بالشت . (زا) بالیشنه .

بالیفه - [بالتیف + ۱ - نهک/۱] ،
 (نډه) ، (مکه) دوشه که له به که له ناو
 لانکیدا بو مندالی ساوا زاده خری .
 تټب - دهنگی (ک) ی (۱ - نهک/)

کهوتوه و دوايچ ئهم ووشهيه وهکو
(۵- نه/۱) دیتته بهرچاوان .

۱- **بال** - [ست : پهرينه . ،
په : په ، پهرك] ، (نا .) ۱-
ئامرازی فزینی مهل و پهلهوه و
حهشهزات . تیب - بالی مهل و
شهشهمه کویره له شوین دهستیانه و
ئج میس و مهگهزان به یهکی له دۆ
ئالقهی دوايچ سینگیه وهیه . ★
(بک .) پهز . (زا .) پهل (هس :
پهلهوه) . (هو .) بالی ۲- دهستی
ئاده میتزاد له سهرشانجی ژا تا دهگاته
سهری قامکان ★ (جنو .) بال .
(هس : پیل) ۳- ههريهك لهو
دۆ پارچه پانانهی که بو
لهنگهزراگرینی فرۆکه به
لاته نیشته کانیه وه نوساون □
« سمیل بالی ته یاری + به دهروی دا
دیتته خواری » (فۆلکلۆز) . ۴-
واحیدی پیوانه ی دریزایچ ، له
سهری لۆته وهیه تا سهری پهنجه ی
ناوهزاست :: نهو گوریتسه حهوت
بال دریزه . تیب - ووشه ی
(پهرينه) ی ئاویتسایچ به مانای
(فزین) یش و (بال) یش هاتوه .
بال به سهرکیشان - (کذ .) ۱-
بلاوبونه وهی شتیك به سهر شوینیدا
:: تاریکایچ بالی به سهر هه مـو
لایه کدا کیشاوه . ۲- ته : خستنه
ژیر بال / ۲ :: وهکو جوامییران
بالی به سهر نهو ههتیهوانه دا کیشا و
نه بهیشت پهرته وازه بین .
چونه بن بال - (کذ .) ۱- شانی
خو خستنه بنهنگلی که سیتی ناتوانی
له جیتی خوی هه لستی ۲- خودانه

په نای که سیک . ۳- ته : دهستدانه
بال ★ **چونه ژیربال** . **چونه ژیربال** -
(کذ .) ته : چونه بن بال .
خستنه بن بال - (کذ .) تم :
خستنه ژیربال . **خستنه ژیربال** -
(کذ .) ۱- په نادانی یه کیک . ۲-
پاراستنی که سیک له مهترستی یا
له دهست دریزتی خه لك ★
بال به سهرکیشان / ۲ ، خستنه بن بال ،
گرتنه بن بال ، گرتنه ژیربال .
دهستدانه بال - (کذ .)
یارمه تی دان ★ **چونه بن بال** / ۳ .
گرتنه بن بال - (کذ .) تم :
خستنه ژیربال . **گرتنه ژیربال** -
(کذ .) خستنه ژیربال . **له**
شه ققه ی بال دان - (کذ .) هه لفرینی
به گۆزی بالنده و پهلهوه به
جۆری که دهنگی ویک کهوتنی
سهربالیان ده بیستری □ « ... »
کچی شامه لشی پهریان جله کانی
خوی ده بهر کرده وه و بو به
کوتریک و له شه ققه ی بالانی دا « ... »
(فۆلکلۆز) .

۲- **بال** - (نا .) ، (مک .) ۱- ته :
پال :: لهو حه وشه دا چهند مال
ده بال به کدان . خویان جی یان
نابیته وه مالتیکیشان ده بال خویان
ناوه . ۲- ته : باغه ل / ۲ :: ئه ری
ئازاد کچی کبی ده بال دایه ؟
بالا - [په : بالاد = بهرزیچ] ،
۱- (نا .) دریزایچ به ژنی ئاده میتزاد
□ « ... » بالای به بالای گرتوه ،
دۆ په نجه کورتی دیننی « (فۆلکلۆز) .
۲- (صد .) سهر ، به ره ژور ، دریز
:: دهستیکی بالای له کیمیدا ههیه .

بالا بسته - [بالا / ۱ + بست +
 ۵- نه / ۱] ، (صت. ، نت.)
 ئادەمىزادى كورته بالا (بالاى به
 قەدەر بىستىكە) ، (عا.) قزم .
بالا بەرز - (صت.) ۱- حالى
 ئىنسانى دريژ ، حالى كەسىكى
 بالاى دريژىي ★ كەلگەت ۲-
 (كذ.) ئادەمىزادى شوش و بارىك و
 بهژن رىك و پىك . □ « خاستەر
 جە زومرەى ئەو بالا بەرزان + به
 رىزەى رازان شەكەر كەرد ئەرزان »
 (خانا - ۲۰۶) .

بالا بەرزە - [بالا بەرز + ۵- نه
 ۱/] ، (نت.) ، (سيم.) پەنجەى
 ھەرە دريژى دەستى ئادەمىزاد ،
 قامكى ناوہ راستى دەست .

بالا بەژن - (نت.) ، (مك.) تم :
 ئاوينە (ئاوينەى بالا بەژن) .

بالا پۆش - (نت.) ، ۱- [بالا / ۱
 پۆش (پۆشتىن)] ھەر جلوبەرگىكى
 سەرتاپاخوارى مروف داپۆشىي
 □ « ئەگەر مەيلەكەت فەرامۆشم
 بى + سفتىدى كەفەن بالا پۆشم بى »
 (فولكلور) .

بالادەس - (صت.) تم :
 بالادەست .

بالادەست - [بالا / ۲ + دەست] ،
 (صت.) ، (مك.) دەست زۆيو ،
 دەست زۆيشتو ، حالى كەسىكى
 دەستى بزوا و خاوەن دەستەلات بى
 □ « من قاپى جەو بىون
 جە تو نەبەستم ! + يانى بزورگم ،
 يا بالادەستم » .

(خانا - ۵۰۸)

بالادەستە - [بالا / ۱ + دەستە

(نەگەورەنەپچۆك) [، (صت.) ،
 (مك.) حالى مندالىكى خەرىك بىي
 ھەل بدا ، بالاى دەستى كوردىي بە
 دريژبون .

بالادەستى - (حمص.)
 دەست زۆيشتويى ، دەستەلاتدارى ،
 بە دەستەلاتى .

بالا زوان - [بالا / ۱ + زوان
 (زوانىن)] ، (نت.) تم : ئاوينە
 (ئاوينەى بالا زوان) .

بالاشمە - (نا.) ، (سذ.) تم :
 بالىشمە .

بالا فر - [بالا / ۲ + فر (فرىن)] ،
 (نت.) ، (بك.) فرۆكە ، تەيارە .
 تىب - ئەم ووشەيە لە جەنگەى
 شەزى دوەمدا ، كە زادىيوى
 (بىرۆت) دەنگ و باسى بە زمانى
 كوردى بلاودە كردهوہ ، داتا شراوہ .
بالا كوردن - (مصت. لا.) ، (مك.)

۱- زيادبۆنى دريژايى بەژنى
 دريژايى بەژنى ئادەمىزاد . ۲-
 (كذ.) گەورەبۆنى مەعنەوتى :: زۆرم
 پى خوش بو تەشرىفتان ھىنا ، باوہر
 فەرمۆن گەز گەز بالام كرد . ۳-
 بەرزبۆنەوہى گژوگيا ، ھەلچۆن و
 گەشە كوردنى شىناوہرد .

بالا گرتن - (مصت. لا.) تم :
 بالا كوردن . تىب - بالا كوردن وەختىك
 دەكار دەكرى كە گەورەبۆن ،
 دريژبون و گەشە كوردنەكە ، شتىكى
 پىوتىست و تەبىمى بى ، بەلام
 بالا گرتن بو كاريكى چاوەزوان
 نەكراوہ .

بالانشىن - (نت.) كەسىكى جىگاي
 لەلاى سەروى مەجلىسان بى ،

دهسکی شمشیر. □ «... دهستت
بۆ باویمه سهر بالتقوغه شییران ،
کیلانانت بۆ بهجی بیلیم له بنه بانیتی
(دمدمیه) .

(تحفه ، ب ۱ ، ل - ۲۰۲)

بالدار - [۱ - بال/ ۱ + ۲ -
دار (پد.)] ، (نته.) ئه و گیاندارانهی
بالیان ههیه و دهفرن . ● **بالدار**
هاتوه بالی وهرانده ، **نالدار**
هاتوه نالی وهرانده - (کنه.)
جیگایه کی پز مهترسییه که ههرکهس
رۆی تیکردوه رزگاری نهبوه ★
بالنده ، پهلهوهر ، مهل . (جنو.)
بالونه . (سده.) بالنه .

بالشکان - (مصته. لا.) ۱ -
توانستی فرزینهمانی بالندهیهک
له بهر ئه وهی بالی ئازاریکی پسی
گه ییشتی یا شکابی . ۲ - (کنه.)
تۆشی به دبه ختی بۆن ، بیتچاره بۆن ،
سهرنه که وتن .

بالشکاندن - (مصته. مته.) ۱ -
شکاندن بالی پهلهوهریک . ۲ -
(کنه.) بیتچاره و بی دهسته لات کردنی
که سیک ★ له بال دان .

بالشکاو - (صمه.) ۱ -
پهلهوهریکی بالی شکابی . □ «هر
دهلهی له گلهگی بال شکاوه» ۲ -
بیتچاره ، تیشکاو ، سهرنه که وتۆ .

بالتق - [محر . عا : بالغ =
پیکه پیرشتۆ] ، (صد.) ، (مکه.)
حیالی کور یا کچیکی شهیتانی
پیکه نیتی ، کوریکی هه وهسی ژن
بکا ، کچیکی هه وای شۆی که وتبیتته
سهر . تیب - ۱) به گشتی له دهوری
۱۵/۱۴ سالتیدا هه وای (ژن) و

پساوی گه وهره و ماقۆل □
« ئه میسته ش شیخ عه لی بالانشینی
ئه و جی ئیرشاده + ئه ویتشی وهک
باوک و باپیری له زومزه ی ئه ولیا
مه عدۆد » (شیخ رهزا - چاپی
ئه نجومه نی ئه دتیان) .

بالانشینی - (حمص.) ۱ -
له لای ژورۆی مه جلیسان دانیشن .
۲ - (کنه.) ماقۆلی ، گه وهره یی .
بالانوان - [بال/ ۱ + نوان
(نواندن)] ، (نته.) تم : ئاوینه
(ئاوینه ی بالانوان) .

بالانوین - [بال/ ۱ + نوین
(نواندن)] ، (نته.) تم : ئاوینه
(ئاوینه ی بالانوین) .

بالباز - [؟] ، (نته.) ، (کهر.)
سهرباز ، عه سکهر . هس :
بلباس (ناوی عه شیره تیکی کورده) .

بال بهست کردن - [۱ - بال/ ۲ +
بهست (بهستن) + کردن] ،
(مصته. مته.) تم : بال بهستن .
تیب - ووشه ی (بهست) لهم
ووشه یه دا (بهسته) یه به مانای
(بهستراو) که سیفه ی مه فعۆله له
مه صدهری (بهستن) .

بال بهستن - [۱ - بال/ ۲ +
بهستن] ، (مصته. مته.) هه ردۆ
دهستی کابرایهک له پشته وه
بهستن . :: خیرا بالی ئه و دیلان
بهستن و بیان بهن بۆ چه م .
ئهمیه بالی (عه ولای ئاغا) یان
بهستۆ هینایانه لای ئاغای
(مادزوج) . ★ بال بهست کردن .
بالچوغه - [؟] ، (نا.) ئه و
جیگایه ی شیر که دهستی پیده گرن .

(پیاو) ده که ویتته سهری (کور) و (کچ) . ب) له کورده وارتیدا باوبو بون نه وهی بزائن کوریک بالق بوه یان نا ، لیان ده پرسسی : (خوئی) قورستره یا (گهنم) ؟ نه گهر ووتبای (خوئی) ، نهوا ده بانگوت بالق بوه و ده زنوئیزی لی ده شکئی .

بالق بون - [عا . کو .] ، (مصت . لا .) پیگه یشتنی کور یا کچ ، گه یشتنه ته مه نیتکی ئینسان هه وه سی ژن هیئان یا میرد کردن ده کا .

بال گرتن - [۱ - بال / ۱ + گرتن] ، (مصت . لا .) فیره فرژین بونی به چکه ی بالنده :: نه م بیچوه چوله که یه تازه خهریکه بال ده گری . ۲ - (کد .) خیرا ژوبین :: نای نای ! خو وه تمان ههر ده له ی بالی گرت ، چ زو ده ربه زئی . ★

بال گرتنه وه - (مصت . لا .) ۱ - هه لفرینی مهل له شوینتیکه که بو ماوه ییکه که م لیتی نیتشتبیتنه وه :: کوتریک له سهر نه م داره بو پیش پیتی تو بالی گرتنه وه . ۲ - تم : بال گرتن / ۲ .

بالنج - [په : بالین] ، (ن .) ، (مک .) سهرتینتیکه چوارگوشه ی دریزو که یه له کاتی نوستنا ده خریتته بان سهرتینی خر ، یا له دانیشته نزا شانی (۱ - بال / ۲) له سهر داده دن . تیب - ۱) دهنگی (ج) له دواپی نه م ووشه یه دا به لای منه وه یا (چه) ی ئامرازی پچوکیبه و گوزاوه یا ووشه ی (جی) یه و

کورت بوته وه . ب) ناواخنی بالنج زیاتر په ره مریشکه و ده کری لوکه یا وورده خوریش بی .

بالنده - [۱ - بال / ۱ + نده] ، (ن .) تم : بالدار .

بالنگ - [په : فاترهنگ] ، (ن .) ، (کئیر .) میتوه یه که له جسنی پرته قال و نارنج ، تویکلی زر و نه ستور و زهرده ، دریزو که و گه وره و قورسه ، بونی خوشه ، ده کریته مره با و شهربه ت . (عا .) که باد . ★ تورنج .

بالوئیز - (نا .) تم : بالیوز .
بالوئیزخانه - (ن .) تم : بالیوزخانه .

۱ - باله بان - [؟] ، (نا .) بالنده یه کی ژاو که ره ، له بناز پچوکره ، بالی و کلکی دریژن ، زهنگی که وه یه و په له په له ی زهش و سپی تیدایه ، تیزبال و خیرایه (عا .) صقر . ★ چهرخ ، (س .) باله وان .

۲ - باله بان - [ژوسی : بارابان] ، (نا .) ۱ - ته پلی گه وره ۲ - (مج .) پیاوی زه به لاج و ناقولا . ۳ - (مج .) ئیستری زه لام . ★ (س .) باله وان **باله ته په** - [۱ - بال / ۱ + ۳ - نه / ۲ + ۲ - ته پ (ن .) + ۵ - نه / ۱] ، (ن .) ، (مک .) بال لیکدانی په له وه ریک که ته قه لای فرژینتیی و توانستی نیه . تیب - نه م بالنده یه یا هیشتا ساوایه و فیره فرژین نه بوه ، یاخو بالی ئازاریکی پیگه یوه و په کی فرژینی خستوه ، بویه باله کانی لیکده دا و

نه په تېه پې ليوه دى . ★ باله تېه پې ،
باله فرکې . باله فرى .

باله تېه پې - [۱ - بال / ۱ + ۳ -
نه / ۲ + ۲ - تېه پې + ئې] ، (نډه) .
(سيمه ، سڼه) تم : باله تېه پې . ::

ئهم قه له باچکېه هر باله تېه پې
(باله تېه پې) بو منيش گرتم . تېه -
(۱) وا ويده چې (ئې) دوايې ئهم
ووشه يه و گه لې ووشه ي تری له
چه شنه ش ، يا ئه سلی (ئې) بې يا
له ئه سلا (ئې) بوبې ، که ووشه که
ده بېته (باله تېه پې) به مانای
تېه تېه پ به بال کردن . (ب) من له
به رگی يه کمى ئهم قاموسه دا (ئې) م
نوسيوه به لام هه ستم به م کاره ي
که له م ووشه يه و هاوچه شنه کانتدا ،
(ئې) ده بکا ، نه کردوه و نه م نوسيوه .

باله خانه - [بالا / ۲ + خانه] ،
(نډه) ، (مک) ، سيمه ، سڼه) ،

ژور يا چند ژورې که له سهره وه ي
خانق دروست ده کرا (چونکو
خانق کونى کورده وارې زياتر به ک
نهوم بون) . □ « ... جا نارديه
کن کورې خوي : ژوله ته داره کم بو
گرتوي ، ژوله ژورې جومعه ي ده بې
واريد بې به کوشک و باله خانه ي
خوت » (تحفه ، ب ۱ ، ل ۲۲۵) .
★ (سڼه) ، سهرخان (جنو)
بالا خونه .

باله شوره - [۱ - بال / ۱ + ۳ -
نه / ۲ + شور + ۵ - نه / ۱] ،
(نډه) ، (مک) . دهرديکه توشى
مرتشک و جوجه له ديت ، باليان
فش ده بېته وه و به لادا دين . ★
(سڼه) باله شورى . په له پسکې

باله شورى - [۱ - بال / ۱ + ۳ -

نه / ۲ + شور + ئې] ، (نډه) ، (سڼه) .
تم : باله شوره . تېه - بو که رتى
(ئې) تم : باله تېه پې (تېه - ب) .

باله فرکې - [۱ - بال / ۱ + ۳ -

نه / ۲ + فر (فرين) + ۵ - نه / ۱] ،
(نډه) . فرينى که م ماوه ي مه ليکي تازه
بالى گرتې . هس : باله تېه پې .

باله فرى - [۱ - بال / ۱ + ۳ -

نه / ۲ + فر + ئې] ، (نډه) تم :
باله تېه پې . تېه - بو که رتى (ئې) تم :
باله تېه پې (تېه - ب) .

باله کهو - [بالا / ۱ + ۲ - کهو] ،

(نډه) ، (مک) . له (کهو) و
بيژينگ دانى خهرمان پاش سور کردنى
بو ئه وه ي (چمت) ي لى
جودا بېته وه . تېه - ئهم کاره به
پتوه ده کړى و (کهو) که به قه د بالا
به رز ده کړېته وه .

۱ - باله وان - [۱] ، (نا) ،

(سڼه) تم : ۱ - باله بان .

۲ - باله دان - (نا) ، (سڼه)

تم : ۲ - باله بان .

بالتون - [له فرهنسى : بالتون

که له (پالتون) ي ئيتالى وهرگيراوه] ،

(نا) ، (کثير) . تم : بالا فر تېه -

ئهم ووشه يه له هيندى زمانانى

ئوروپايتدا به ماناي (کوره) يه کي

گه وره يه که له قوماشى تايهت

دروست ده کړى و پزى ده که ن له

(غاز) يکي سوکتر له ههوا و به رز

ده بېته وه بو ئاسمان ، به لام له

موکريان ناويکه بو (فرۆکه)

واده زانم چونکو بو يه که م جار فرۆکه

له جهلگه ي شه زى يه که مدا هاتوته

ئاسمانى موكرىان و ئەوكاتە لەشكرى
عوسمانى لى بوە ، ئەم ناوہ بـە
ماناى فزۆكە لە زمان ئەوانەوہ
كەوتۆتە سەرزمانى كوردان ،
ئاشكرايە كە لە بارى زانستەوہ
جياوازى زۆر لە نىوان (بالۆن) و
(فزۆكە) دا ھەيە .

باليوز - (نا .) ۱ - نوینەرى
دەولەتیک لەلای دەولەتیکى دیکە .
۲ - بەگشتى ھەركەسيك لە دەولەت
يا كەسيكەوہ پەيامى بۆ دەولەت يا
كەسيكى تر بەرى . ★ ئیلچى ،
بالويز ، سەفیر ، قاسید . تیب -
عوسمانى ئەم ووشەيان لە قالبى
(بالیۆس) دا لە زمانى ئیتالى يا
یۆنانى خواستۆتەوہ و بە شكلى
(بالويز ، بالیوز) ھاتۆتە ناو
زمانى كوردى .

باليوزخانە - (نە .) ، (تە .) ئەو
خانوبەرەيەى دەزگا و دايرەى
سەفیری دەولەتیکى لە وولاتیکدا ،
لى دادەمەزرى . :: بالیوزخانەى
عیراق لە مۆسكو . ★ بالويزخانە
(كەر .) سەفارەت . (كئیر .)
سەفارەتخانە .

بالیشمە - [؟] ، (نا .) دارى يا
دارانىكن كە بەسەر دیوارى خانودا
دریژ دەكرين و ئەوسەرەوسەرى
دارەكانى دارەزای خانونيان دەخریتە
سەر ، تا راستەوخۆ قورسايى
نەكەویتە سەر دیوارەكە . تیب -
بەلای منەوہ ئەم ووشەيە دەگەل
(بالیشنە) ی زازایى بە ماناى بالیف ،
سەرتين (تە : ژابا - ۳۶) یەكن ،
لە راستیشدا دارى دارەزا

سەردەكەنە سەر (بالیشمە)
ھەرەكو مروڤ سەر وەسەرتين
دەكا .

بالى - [محر . عا : بلى] ، (بئە .) ،
(مە .) تە : بەلى . تیب - ھەرچەندە
ئەم ووشەيە ھەر ووشەى (بەلى) یە ،
بەلام شێوہى تايبەتى بەدەمدا ھاتنى
واى لیکردوہ کارى (بەلى) نەكا و
سەرسوزمان و گالتەپیکردن
بگەيینی .

بام - (ئە .) ، (سیم .) تە :
۲ - با / ۱ .

بامجان - (نا .) ، (سە .) تە :
بایىنجان / ۱ - ب .

بامجانفەرەنگى - (نە .) ، (سە .)
تە : بایىنجان / ۲ - ب .

بامى - [؟] ، (نا .) ۱ - گیایەكى
دەسچینی گەلا پانى یەكسالەيە ،
گەلاكانى وەگەلای گولە ھىرۆ دەچى ،
گولتیکى جوانى سېج مەیلەو زەردى
شېنباوى ھەيە ناوہ راستەكەى
قاوہىج مەیلەو سۆرە . ۲ - بەرى
ئەم گیایە كە دریژۆكە (وەكو بەرۆ) و
پرتوو ، نۆك تیتز و تراشە . دەگەل
گوشت و تەماتە دەكریتە خۆرشت
(شە) يا شۆربای گوشت . ۳ -
جۆریك شیرنیاتە بە شكلى بامیە
/ ۲ ، لە ماست و نیشاستە دروست
دەكرى و دەزۆنا سۆردەكریتەوہ و
دەشیرەى شەكر يا ھەنگوینی
قالکراو ھەلدەكیشرى .

۱ - بان - [پە : بان] ، (نا .)
۱ - تەختایى سەرەوہى خانو لـە
دیوى دەرەوہ ، پاش ئەوہى دارەزا و
گلەبان دەكرى و سواغ دەدرى .

ئەو شوپىنەي خانوۋە ھاۋىنان خەلك
 لەبەر گەرما لىي دەنۆن . ★ (مك.)
 سەربان . (بك.) بان ، سەربان بانج .
 (جنو.) بۆ ، سەربۆ ● **بانىكە و**
دۆ ھەوا - (كد.) فەرق و جياوازى
 لە تاقە شتىكا بۆ كەس يا بۆ دۆ
 مەبەست . ۲ - دەشتايىكى لەچاۋ
 دەوروپەرى خۆي بلىندتر بىي ::
 بانى ھۆبەتۆ ، بانى مەقان ★ (مك.)
 بانۆ ، (بك.) بانى . ۳ - سەر ، ژۆر
 :: « بىخەرە بانى » ، كلاۋەكەي نايە
 بان سەرى ، تانجىكە نىشتە بان
 كەرويشكەكە ، كىتپەكە والە بان
 مېزەكە . ۴ - (ئم.) بۆ نىشاندانى
 حالى دۆ شتان كە لەچاۋ يەكترى لە
 حالەتى بەرزى و نزمى دابن ، يەكيان
 لەوى دىكەيان بەرزتر بىي .
۲ - بان - [؟] ، (رى. فع.) ،
 (مك.) كارى ۋەخۆگرتنى بەرخ و
 كارىلە لەلايەن مەز و بزن . ●
بە سەر دەبانى ، بە قون نابانى
 - ۱) بە مەزى دەگوترى كە بەرخ
 ۋەخۆ بگرى و بىلىسىتەۋە بەلام
 نەيەلى بىمىزى . ب) ، (كد.) ژنىكى
 تەۋاۋ رام نەبۆبى و خۆ بە دەست
 مېردەۋە نەدات . تىب - ۱) ئەم
 ۋوشەيە بەۋ شىۋەيە كە لە
 مەتەلەكەي سەرەۋەدا دەكاركراۋە ،
 دەبى لە مەصدەرىكەۋە ھاتبى ،
 ھەروەكۆ دەلىن دەنازى لە
 مەصدەرى (نازىن) يا دەبارى لە
 مەصدەرى (بارىن) ، كاتى
 دەشلەين (دەبانى) يا (نابانى) بەۋ
 جۆرەي لە مەتەلەكەدايە ، دەبىي
 بلەين دەبانى لە مەصدەرى (بانىن)

ھاتوۋە ، بەلام ئەم مەصدەرە لازمە
 قەت نەبىستراۋە ، ب) ئەۋەندەي
 پىم شىك بىي لەۋ مەصدەرە
 نەبىستراۋە يا گومبۈۋە ۲ ۋوشەي
 (بانۆك) و (نەبان) كەۋتۆنەۋە و لە
 مەتەلەكەشدا لە حالەتى مضارعى
 (دەبانى) و (نابانى) دەبىينىن .
بان ئەنۆ - [۱ - بان + ئەنۆ] ،
 (نە.) ، (ھو.) تە : بانەناۋ . تىب -
 كەرتى (ئەنۆ) رىشەي مەصدەرى
 (ھەنۆن) ە كە لە (ھەندۆتەن) ي
 پەھلەۋى كەۋتۆتەۋە .
باناندن - [؟] ، (مصد. مە.)
 كارىلە و بەرخى ساۋا ۋەبەر بزن يا
 مەز (غەيرى دايكيان) خستىن .
 كارىكى (بانۆك) دەيكا . تىب - تەنيا
 خۋالىخۆش بۆ مامۆستا (گىو) ئەم
 ۋوشەيەي نوسىتوۋە (تە : مەھاباد -
 ۶۲) و ئاۋاي مانا لىداۋەتە : مەينە .
 تعطيف الحيوان على غير وليده .
 ھس : ۲ - بان (تىب - ۱) .
بانبارگە - [۱ - بان / ۳ + بارگە] ،
 (نە.) بەربۆك يا ھەر ژنىكى دىكە ،
 كە لەسەر بارگەي جيازى بۆكەۋە
 سوار دەبى و لە مالى بۆكىزا
 دەچىتە مالى زاۋا .
بانبانك - [؟] ، (نە.) ، (مك.)
 گىاندارىكى كىۋىيە لە شىۋەي
 (سمۆرە) ، دەستەكانى لە قاچى
 كورت ترن ، زەنگى بەپىي فەسلى
 سالى دەگۆزى ، كەۋلەكەي بۆ
 ھىندى شتى ۋەكۆ (كىسەباخەل) و
 (بەرگەكالان) بەكەلك دىت ، بۆيە
 لە زستانا كە زەنگى سېتى و جوان
 دەبى زىياتر ھەۋلى زاۋكردنى

دهدری ، له ناو (غهَل) بهرداندا
دهژی ، له ناو کورده واری دهلین
ئهم گیانداره پاره ی زیژ دهدری و
دهیشاریته وه .

بان بانه گا - [۱ - بان/۳ +
بانگا] ، (نت.) ، (سند.) تم :
به سولدان .

بان پوشین - [۱ - بان/۳ +
پوشین] ، (نت.) خشیکی ژنانه یه ،
له ئالتون یا زیو دروست ده کری و
له سهر (هه وری) ده به ستری . ★
(مک.) لاگیره .

بان تلین - [۱ - بان/۱ + تلین
(تلاندنه وه)] ، (نت.) تم : باگردان .

بانجیله - [۱ - بان/۱ +
جیله ؟] ، (نت.) ، (سند.) ۱ - تم :
بانیزه ۱/ و ۲ . ۲ - سه کویه که له
بهرده می خانودا ده کری (تم : مردوخ
ب ۱ ، ل - ۱۰۹) .

بان دان - [۱ - بان/۳ + دان
(فع.)] ، (مصت. مت.) شتیکی
به سهر شتیکی دیکه دادان ،
وه سه رکردن ، وه سهردان ،
پیدادان :: ناشتمان و خوَلتمان
بان دا ، «بخه فه بانت دهم» بخه وه
تا لیفت پیدادهم یا دات پوشم ،
دویشه و بان خوی نه دابو سه رمای
بوه .

باندروَل - [فره نسج] ، (نا.) ،
(کئیر.) تیزمالکه کاغه زیکی
دریژو که یه ، دیوکی هندی نه خشی
له سهر چاپ ده کری و دیوه که ی
دیکه شی چریشی لی دهدریت ،
مقداریک پاره (ده فلس ، پینج
قران ، ... ، ...) ی له سههر

دهنوسن و به هندی شته وه
(پاکه تی جگهره ، شوشه ی
ئارهق و ... ، تریاک و ...) .
دهنوسیندری و نیشان دها که
دهولمت (زه سم) ی خوی له م شته
وه رگرتوه . تیپ - ئهم وو شه یه له
فره نسج را بو زمانی فارسی
خوازاوه ته وه و له م زیگایه شه وه
هاتوته ناو زمانی کوردی و پاشان
فرهه نگستانی ئیران ، له سالانی
پیش شه ری دوه مدا ووشه ی
(نه وارچه سپ) ی به رامهر داناوه .
★ (کهر.) عا : مه کس ، مه کوس .
بان سه ره - [۱ - بان/۳ + ۱ -
سهر + ۵ - ئه/۱] ، (نت.) خشی
ژنانه یه ، دراوی زیژ یا زیوه که له
ته پله سه ری ته قیله یا تاسکلاو ...
بو جوانی دایده درون .

بانق - (نا.) ، (کهر.) تم : بانک
۱/ .

بانقو - (نا.) ، (کهر.) تم :
بانک ۲/ و ۳ .

بانک - [فره نسج] ، (نا.) ،
(کئیر.) ۱ - زیکخراویکی ئابوری ،
دهوله تی یا تایه تییه که خه لکی
پاره وپولی خویانی به ئه مانه ت لی
داده نین و له کاتی پیویستا چه ک
(صهک) دهنوسن و چه ندی بیانه وی
خویان یا ئه و که سه ی چه که ی
به ناوه وه نوسرابی وه ری ده گر نه وه .
ههر وه ها به پیی بر وای خوی
(ئیعنیبار) بو هیندی که س
دیاری ده کا ، ئه و که سانه ئه گر
پاره ی خوشیان له بانکا نه بی
ده توانن تا ئه و ئه ندازه ی بانک بوی

داناو ، پاره وهر بگر . کاری
بانکه کان ئیستا زور لقی لی
بوتوه ، بو گهلی لایه نه کانی ژبانی
ئابوری وولاتیک بانکی جیاجیا پهیدا
بون . :: بانکی کشتو کال . بانکی
زه هنی بانکی عه قاری و ... و ...
★ (کهر) بانق . ، (عا .) مصرف .
۲- قوماریکه به پهزان دهیکه .
۳- نهو پارهیهی که لهو یاریه ی له
ژماره دودا باس کرا کوده بیتوه و
یاریکه ری به زیکه وت هه موی
به جاری ده باتوه . ★ (کهر) بانقو
(بو ۲ و ۳) . تیبه - نهو ووشهیه
له زیکای زمانی فارسی ژاه هاتوته
ناو زمانی کوردی له کوردستانی
ئیران و هاوتایه کشی (بانق) له
دهوری دهسته لاتی عوسمانیدا
به هوی نهوانه وه هاتوته ناو زمانی
کوردی له کوردستانی عیراق .
زمانی فرهنسیتش نهو ووشهیه ی له
ووشه ی (بانکا) ی ئیتالی به مانای
(پیشخوانی سه زافان) خواستوته وه
(تم : لازوس - ۸۸) .

بان کوتان - (مصت . مت .) تم :
بان کوتانه وه .

بان کوتانه وه - [۱ - بان / ۱ +
کوتانه وه] ، (مصت . مت .) شیلانی
بانی خانو به قاچ و پی له قه ، له
وه ختی باران و دلۆپه ی کهمدا ★
بان کوتان .

بانکه - [زوسی] ، (نا .) ، (مک .)
۱- کوپه لهیه کی شو شهیه له
شیوه ی ئوستوانه دروست کراوه ،
شیرینات و مرهبا و نهو جواره
شانه ی تیدا هه لده گیر . ۲- تم :

باکیش / ۲ تیبه - نهو ووشهیه له
زیکه ی زمانی ئازربایه جانی یا
بازرگانی راسته وخوی کوردستان
ده گه ل زوسیای پیش شوژی
ئوکتوبه ر هاتوته ناو زمانی کوردی .
بانگ - [په : فانگ] ، (نا .)

۱- دهنگی بهرز :: کچی ده بیژده وه
نهو بانگ و هاواره ت له چیه ؟ ★
(بك .) بان ، بانگ . (زا .) قینگ
(تم : ژابا - ۳۷) . هاوار ، قاو .
هس : (هر .) وانا : خویندن . ۲ -
نهو دوعا و قسانهیه که به پی
زی وشوینی ئیسلامه تی ، شهو و
زۆژی پینج جاران له سهر بانی
مزگه وتان یا له سهر مناره (ئیستا
به میکرو فون) ، یه کیك پر به دهنگی
خوی ده یانخوینی و مسولمانان
ئاگادار ده کا که وه ختی نویژه . ★
(جنو .) نهزو (له عاره بی : اذان)

● **بانگی محهمه دی به ئاشکرا**
خوشه - (ک .) کاری چاک پیوتست
به شاردنه وه ناکا .

بانگ به گوی دادان - (مصت .
مت .) خویندنی نهو دوعایانه ی که له
دینی ئیسلاما بو (بانگ / ۲)
دیارکراوه ، له بن سهری مندالی
ساوای تازه له دایک بو . تیبه - نهو
کاره چهند زۆژی پاش بونی مندا
ده کری ، شهویک به پی حال خیزانه
خاودن مندا له که ، دۆست و
خزم و کهسی خویان و مه لایه ک
بانگ ده کهن بو نانخواردن و ناوانی
مناله که یان قونداغه ی مندا له که له
شوینیک داده نین و (مه لا) له لای
راستی سهری ژا ده وه ستی و بانگ

دهدا ، پاشان به دهنگیکی بهرز نهو
 ناوه دهلیج که دایک و بابی منداله که
 پهسندیان کردوه و دهبیژئی :
 « نهوه ناومان نا ... » . **بانگی**
بی واده - (نډه) نهو بانگهیه (بانگ
 ۲/) - که له وهختی گیرانی مانگ و
 رۆژ ، بلاوبونهوهی کولیترا و تاعون
 یا هر بهلایهکی تری لهم بابهته به
 نیازی دۆرخستنهوهی بهلا و
 دۆرکهوتنهوهی خهلك نهو شوینهی
 بهلا لیداو دهدری ، ههروهها له
 کاتی سۆتبان و لافاو ... و ...
 بو ئاگادارکردنی خهلك که بچن به
 هاوارهوه . چونکو بانگی نویژان
 وهختیان دیاره ، هر بانگیکی له
 غهیری ئهم وهختانه بدرایه سهرنجی
 خهلكی زادهکیشا ، هر بویهش ئهم
 ناوهی لیندراوه . ★ **بانگی**
بی وهخت ، بانگی ناوهخت . **بانگی**
بی وهخت - (نډه) تم : بانگی بی واده .
بانگی ناوهخت - (نډه) تم : بانگی
 بی واده . ● **بانگی محهممهدی به**
ناشکرا خوشه - (کډه) کاری چاک
 پیوتست به شاردهوه ناکا .
که لهبابیکی بی واده بانگ بسدا
سهری دهرن - (کډه) کاریکی له
 وهختی خویا نه کری زیانی به
 دواوهیه . تیبه - پیشونیان که
 که له شیریکی ئاویان سهربرتیه ،
 لهوه ترساون که ههستی به بهلایهکی
 لابهلا کردبی !! بویه بانگ دهدا .
بانگ - [۱ - بان/ ۳ + نگ] ،
 (صد) ، (جف) حالی ههر شتیکی
 لهسهرهوه . تیبه - له نیوان دهنگی
 (ن) و (گ) ی ئهم ووشهیهدا ،

بزوینه کوردی ههیه .

بانگدان - [بانگ / ۲ + دان
 (فع)] ، (مصت . لا) ئاگادارکردنی
 خهلكی له وهختی نویژان ، بهتو
 جۆرهی ئیسلامهتی دایناوه □
 « نه لاهو نه که بهر مه لابانگدانه +
 تاریک و لیلی رۆی ئاسمانه »
 (گوران) ★ (جنو) نهزو ههن .
بانگدهر - [بانگ / ۲ + دهرا] ،
 (نفا) نهو که سهیه تهرخان ده کری
 شهو و رۆژ پینج جارن له سههر
 بانی مزگهوتان خه لگی له وهختی
 پینج فهرهه نویژ ئاگادار دهکا .
 ۲ - ههر که سیکه که ئهم کاره بکا با
 تهرخانیش نه بی و ههمو وهختیکیش
 نه بی ★ (جنو) نهزو چی . تیبه -
 بو کهرتی (دهرا) تم : ۲ - نه / ۲ .
بانگدهری گاران - (نډه) ، (کډه)
 گویدریژ .

بان گردین - (نډه) ، (سیم)
 تم : باگردان .

بانگ راهیشتن - [بانگ / ۱ +
 را (پیف) + هیشتن] ، (مصت .
 لا) ۱ - به دهنگی بهرز مه بهستیك
 به جهماوهری خه لگی زاگه یاندن ★
 جارکیشان ، جاردان . بانگهواز کردن
 ۲ - (مجه) تم : بانگ لیدان .

بانگ کردن - [بانگ / ۱ + کردن] ،
 (مصت . مه) ۱ - به دهنگی بهرز
 ناوی که سی هیئان و داوایهک
 لیکردنی :: نهو هندهی بانگیان کرد
 گوئی لی نه بو . برۆ مالی شاسوار
 بانگی که تا ئیره بی . ★ بانگیشتن .
 گاز کردن . قاو کردن . ۲ - میمانی
 کردنی که سی ، دهعهوهت کردنی

یه‌کێک بۆ نانخواردن له شوینیک ★
بانگێشتن کردن چرتین .

بانگ‌کردنه‌وه - (مست. مت.)

۱- تم : باوه‌خوون . ۲-
گه‌زانده‌وه‌ی که‌سیک که ده‌ستی
کردبێ به‌ دۆرکه‌وتنه‌وه له شوینیک
:: خیرا بانگی که‌نه‌وه با ئه‌و نامه‌یه‌ش
هه‌ر ده‌گه‌ل خۆی به‌ری .

بانگ‌لێدان - [بانگ/ ۱ + لی

(پیف.) + دان] ، (مست. لا.)

هاوارکردن ، به‌ده‌نگی به‌رز
نازه‌حه‌تی و په‌ژاره‌ی خۆده‌ربرتین .

□ «... چۆنه‌ مالی هه‌یده‌ر

گۆرانج ، جه‌نازه‌ی برایشان

هه‌لده‌گرت و ده‌یان هه‌یناوه ، بانگ

له‌سه‌ر بانگیان لێداوه ، ده‌لی :

« هه‌یج که‌س وای لی نه‌قه‌وماوه . »

(تحفه ، ب ۲ ، ل - ۲۶۹) . ★

بانگ‌زاهه‌یشتن/ ۲ . (سن.)

هه‌ل‌دان .

بان‌گلێر - (ن.) ، (سن.) تم :

باگردان .

بانگوش - [۱- بان/ ۱ + گوش

(گوشتین)] ، (نفا.) ، (سیم.) تم :

بانگێز .

بانگ‌هه‌ل‌دان - [بانگ/ ۱ +

هه‌ل (پیف.) + دان] ، (مست. لا.) ، (سن.) تم : بانگ‌لێدان .

بانگه‌شه - [بانگ/ ۱ + ۱-

ناش/ ۱ + ۵- ئه‌/ ۱] ، (ن.) ۱-

بانگێکی فروشیاری هه‌ندی کالای

لادیی و کشتوکالی (وه‌کومیوه‌و

...) له‌ ئاوایتدا ده‌یکا بۆ ئه‌وه‌ی

خه‌لک بزائن که‌ ئه‌و کالایه‌ هاتۆته

ناو دییه‌که‌یان . ۲- (تن.)

پروپاگه‌نده ، دیعایه ، ته‌بلیفات .

تیب - ۱) من وا تیده‌گه‌م که‌ ئه‌م

ووشه‌یه له‌ کورده‌واریدا بۆ ئه‌و

مه‌به‌سته به‌کارهاتوه که له‌ مانای

یه‌که‌مدا نیشانم داوه ، چونکو

ته‌بلیفات و دیعایه کاریکی گه‌لی

تازه‌تره له‌وه‌ی له‌ زمانی کوردیدا

ووشه‌یه‌کی ئاوا په‌تی بۆ داندراپی .

ب) خوالیخۆش بۆ مامۆستا گێو ئه‌م

ووشه‌یه‌ی به‌ شکلی (بالگاشه) و

(بانگاشه) به‌ مانای پروپاگه‌نده

نۆستیوه (تم : مه‌هاباد ، ل -

۶۱ و ۶۲) . مامۆستا (مه‌لا

ئه‌سه‌د بانیخیلانی) ش به‌ه‌وی

مامۆستا محهمه‌دی مه‌لاکه‌ریمه‌وه

ئه‌م ووشه‌یه‌ی به‌ شکلی (بانگه‌شه)

هه‌ر به‌و مه‌عنایه‌ی که‌ مامۆستا گێو

نۆستیویتی ، ده‌گه‌ل کومه‌لی ووشه‌ی

تری ناوچه‌ی (بان‌سیروان) بۆ

ناردبۆم . ج) به‌لای منه‌وه (بانگه‌شه)

شکلیکی ووشه‌که‌یه که له‌ (بالگاشه،

بانگاشه) زیاتر گه‌شه‌ی کردوه

(متطورتره) ، هه‌روه‌کو له‌ ووشه‌ی

(بانگه‌واز) دا ده‌بینین (ئا) ی ئاواز

بۆته (ئه) له‌م ووشه‌یه‌شدا (ئانی

ناش بۆته (ئه.) .

بانگه‌واز - [بانگ/ ۱ + ئاواز] ،

(ن.) ۱- ده‌نگی که‌ بۆ گازکردنی

که‌سی له‌ دۆره‌وه ، به‌رزده‌کرێته‌وه

۲- تم : بانگ‌زاهه‌یشتن . ::

بانگه‌وازیکی له‌ شاسوار بکه‌ن با بی

چای بخواته‌وه . بانگه‌وازیان کرد ،

ئیمرو که‌س له‌ مالی خۆی ده‌رنه‌چی .

★ جار ، قاو ، هاوار . (سن.)

هه‌زآله .

له چهنـد پارچه تخته دروست کړاوه و نهوسه روهوسه روه کي ده تخته يه کي (افقي) ده گيری ، به فری لهوسه ري بانسوهه پی زاده دهن بۆ نهوسه ر . ★ (کهر .) به فرمال (خوشناوه تی) شپاروخ . (مک .) وهره ر .

بانوک - [۲ - بان + نوك] ، (صفا .) ، (مک .) ، نهو کسه يه که بهرخ و کار تـله ده گـری و ده بان خاته وه بهر دایکیان که لیان (نه بان) بوه ، یا بهر هر مه ر و بزنیکی دیکه .

۱ - بانو - [په : بانوک ، بانوی] ، (نا .) ۱ - ژنی گه وره پیاوان ، ژنی به ریز و له خانه دانی گه وره

□ « بانوی پر ته مکن صاحب سایه ی فەر »

« به جای تـخت نیا به ریـش

تخته ی زه ر »

(خانا - ۱۲۴)

★ خاتون ، خانم . ۲ - ناوه بۆ ئافره ت تـیبه - نه م ووشه يه له زمانی کوردیدا به لاهه نرابر ، تا نه م ۲۰/۱۵ ساله ی دوايی له چهنـد ووشه يه کي مرکبدا (که یـبانو ، ئاغابانو ، ...) نه بی نه ده بیتندرا ، هیشتاش به مانای یه که می هر زور که م ده کار ده کری ، نه گهرچی نه ده بیساتی گورانـیستی (خورشیدی خاوه ر ، شیرتین و خـهـره و ، به دیعولولـک و به دیعولجه مال ...) پرن له م ووشه يه .

۲ - بانو - [۱ - بان + نو] ،

بانگیز - [۱ - بان / ۱ + گیز (گیزان)] ، (نفا .) ، (مک .) نهو که سه يه کاری نه وه بی به کری سهربانی مالان به باگردان ده گیزی . ★ بانگوش .

بان گیزان - (مست . مت .) گلیر کردنه وه و سوزاندنه وه ی باگردین لهوسه ري بانی خانو بۆ نهوسه ري ، بۆ په ستاوتنه وه ی درز و قه لشته کانی و ئیشک بونی دلۆپه ی ناو مال .

بانگیشتن - [بانگ + هیشتن] ، ۱ - (مست . مت .) تم : بانگ کردن / ۱ . ۲ - (نـتـه .) میمانی ، ده عوه ت ، زیافه ت :: نهوشو مالی کاو یسی بانگیشتنیانه .

بانگیشتن کردن - [بانگیشتن / ۲ + کردن] ، (مست . مت .) ، (مک .) ئاگادار کردنی که سی یا که سانج بۆ چونه مال یا هر شوینیکی تر بۆ : نان خواردن ، خواردنه وه ، شایج و خه نه به ندان یا هر جوره کوبونه وه يه کي له م بابه تانه . ★ ده عوه ت کردن . (کهر .) زیافه ت . (مک .) میمانج کردن . (سنـه .) میرفانی .

بانگین - [۱ - بان / ۳ + نگ + ئین] ، (صـتـه .) (سنـه .) حـالی شتیکی له سه ره وه یا سه ره وی هاوچه شنه کانی خو ی بیت . :: نهو کتـیبه ی بانگینم بۆ بیتـه . تـیبه - له نیوان دو دهنگی (ن) و (گـ) دا ، بزوینه کوردی هه يه .

بانمال - [۱ - بان / ۱ + مال (مالین)] ، (نـتـه .) ، (سنـه .) بیلـیکه

(مایس) ٣١ ژۆزه ★ (کئیر)
ئوردیبه هیش (فر) .

بانناو - [١ - بان / ١ + ئهناو] ،
(نډ) ، (سډ) تم : ٢ - ئاویه .
تیب - کهرتی دوه می ئه ووشه یه
(ئهناو) به زای من ده بی له
مه صدری مایته وه که ئیستا له
قالبی (هه نون) دا ده بیتی و له بن
له هجه ی هه ورامیشدا (بان ئه نو)
شکلێکی دیکه ی ئه ووشه یه .
بانی - [١ - بان / ٢ + ٣ - ئی] ،
(نډ) تم : ٢ - بانو .

بانیره - [١ - بان / ١ + ئیره] =
ئیره (ئه : پچوکی) ، (نډ)
١ - سهربانیکی پچوکه ، که به
ته نیش بانیکه گه ورت و توژی
بلیندتره وه بی . ٢ - بانی ژوریکه
که له بهرده می ژوریکه بهرتره وه
کرا بی و بو ژوره بهرزه که بویته
هه یوان . ★ (سډ) بانجیله / ١ .
٣ - شوینیکی ته خته له (ئاش)
ده که ویتته ژور بهر دایه کانه وه ،
دانی له سه ر ژۆ ده که ن و له وی ژا
ده ژیتته کونی بهر دایه سه ره وه و
له نیوان دۆ بهر دایه کاند وورد
ده بی .

١ - باو - (نا) تم : ١ - باب / ١ .
٢ - باو - [؟] ، (نا) هه ر ژۆ و
زه سمیکه ژیان و کومه لایه تی و ...
که بهر هوی بوی یا هه بی .
ده ره به گایه تی و سه رمایه داری له م
زه مانده دا باویان نه ماوه . زیژی
پاتشایه تی له دنیای ئیمرو دا له باو
که وتوه . جاران که وای شو ژ و
سه لته له کوردستان باو بو . ★

(نډ) ، (مک) تم : ١ - بان / ٢ .
تیب - ١) کهرتی دوه می ئه ووشه یه
به لای منه وه (ئوک) ئامرازی
پچکوله کردنه وه یه (ههروه کو له
ووشه ی - پچوک - دا ده بیتی و
(ک) هکه ی سواوه و که وتوه . ب)
فه رقیک له نیوان مه دلۆلی ئه م
ووشه یه و (١ - بان / ٢) دا هه یه ،
هه رچی (١ - بان / ٢) ه به
ده شتاییکه بهرزی نسبتا گه ورت
ده گو تری ، به لام (٢ - بانو)
ده شتاییکه له چاو ده ورو بهری خو ی
بهرتره و له (١ - بان / ٢) پچو کتر .
بانه - [١ - بان / ٢ + ٥ - ئه
١ /] ، (نډ) ، ١ - پارچه ییکه
زه وی که جوتیر پیش ده ست کردن
به کیلان یا تو وکردن به گاس
جه غزی به ده ورت دا دینی بو ئه وه ی
دیاری بکا که ئه وی ژۆژی چه نده ی
کیلاوه یا تووی پزاندوه ★ (مک)
لات ، گاوه خان . ٢ - بهرزی
نیوان دۆ دیراوی بیستان ★ (مک)
به سه ، پشت دیراو (پز دیراو) ،
(کی) بارست . ٣ - ناوی شاریکه
له کوردستانی ئیران .

بانگا - [١ - بان / ٣ + ئه / ٢
+ گا (جیکا)] ، (نډ) ، (سډ)
تم : بهرگه ده .

بانهمهز - [١ - بان / ٣ + ٣ -
ئه / ٢ + مهز] ، (نډ) ، (مک) ١ -
کاتیکه که مهزداران له کوردستان
بو له وه ژاندنی . چه یوانه کانیان
سه رده که ون بو کو یستانان ، فه سل
چونه هه واران . ٢ - مانگی دوه می
به هار (له ٢١ ی) نیتسانه وه تا ٢١ ی

نهریت . □ «که مه رلا ل کە ی سەر
هۆردەر جه خاو + خاو سه رای
سه نگ ، به تۆنیه ن باو »

(خانا - ۷۷۱)

۳- باو - [؟] ، (نا .) ، (مکه .) ۱-

پالیکه به (جۆلانه) وه دهندری بۆ
ئهو هی ده ست بکا به هاتوچۆ :: کچی
کنیر وهره باو یکم پتوه نی جا که
تۆش سوار بۆی من باوت پتوه
ده نیم . ● باوه لی باو یکی به سه -
(کنه .) هەر ته کانیک ی پی بده و بیتخه
جۆله وه ئیتیر ناوه ستیته وه . ۲ -
ووشه یه که له یاری (باو باو یین) دا
ویزای لار کردنه وه ی سه رده گو تر ی .

۴- باو - [؟] ، (پبه .) به دوای

ناوی زه نگانه وه ده لکی و بۆ ههر
شتی کرا به صفه ت واده گه یینی که
ئهو شته ته و او ئهو زه نگه نیه و
نیزیکیتی :: شین باو ، سۆر باو ،
زه ش باو (مه یله و ، شین ، مه یله و
... و ...) .

باوا - (نا .) ، (ککه . ، جفه .)

تم : باب ه گه و ره / ۱ تیب - ئه مه ههر
ووشه ی (بابا) یه که له (با) ی دوه مدا
دهنگی (واو) به شیوه ی کونتری
ماوه ته وه و نه بۆته (ب) .

باوان - [۱- باو + ۲- ئان / ۱] ،

(نته .) ، (کهر .) تم : بابان :: به ره و
باوان بۆته وه .

باوانی - [باوان + ۳- ئی] ،

(نته .) ، (سنده .) که لوپهل و ئه سپابی
ناومال و دیاری و ... که بۆک له
مالی باو کی زا ده گهل خوی ده یباته
مالی میرد . ★ (سنده .) ناوتیلانه
(مکه .) جیاز . (جنو .) باو ، ونی .

باوباران - (نته .) بایه کی بارانی

ده گهل بیاری :: هه لی کرده با و
بارانیکی نه بیته وه .

باوباوین - [۳- باو / ۲ + ۳-

باو / ۲ + ئین] ، (نته .) ، (مکه .)
یاریه ، گه و ره ده گهل مندالی ساوا
ده یکا ، تیب - له م یاریه دا گه و ره
ده م و چاوی خوی له پشت شتیک
ده شاریته وه تا منداله که نه بیتنی ،
پاشان له لایه که وه سه ری خوی
ده رده خا و بانگی منداله که ده کا و
ده لی : باو ! کاتی منداله سه ری
وه رده چه رخی نی تا بزانی ده نگه که له
کو یوه دیت ، کابرای گه و ره له
لایه کی تره وه سه ری ده ردینی و
بانگ ده کا (باو !) ، ئه م کاره چه ند
جاری دۆپات ده کاته وه و منداله که ی
پی ده خافلینی .

باوبژ - [۳- با / ۱ + و + بژ / ۱] ،

(نته .) بایه کی تۆز و خۆلی ده گهل
بی . باوبژ له زگی خو ده رکردن -

(کنه .) تۆزه بۆن و هه زه شه و
گۆزه شه کردنی به قسه :: لیتی گه زین
با ههرچی باوبژی له زگی دایه
ده ری کا . تیب - ئه م کینایه یه له
ئه سلا به مانای (ترکه ندن) ه (تم :
۳- با / ۳) ، به لام ئیستا ئه م مانایه ی
له ده ست داوه و ته نیا بۆ به سۆک
حساب کردنی که سیك به کار دیت ،
ههروه کو هه زه شه و گۆزه شه کانی
به (ترکه ندن) دابنن .

باوک - (نته .) ، (کهر . ، سنده .)

تم : ۱- باب / ۱ .

۱- باوکه - [باوک + ۵- ئه / ۱] ،

(نته .) ، (مکه .) نیره ی بالنده و

پهله وهری وه کو چۆله که و پاساری و
پهزه سلیر که و ... و ...

۲- **باوکه** - [باوک + ۲ - نه/۱] ،
۱- تم : بابه/۱ و ۲ و ۳ - هیندی
جاران دایک و باب به مندالی
خویانی دهلین (ههروهک بلیسن
باوکه کهم) .

باوکهزۆ - [۲ - باوکه/۱ +
زۆ] ، (شر.) ، (کهر.) ۱- شیوه
رسته یه که له شین و شه پۆزی کاتی
باوک مردن یا خوشه ویستی کا
به کاردیت :: نهی باوکهزۆ پشتت
شکندم . ۲- (مج.) له دهر برزینی
خه م و خه فه تدا به کاردیت . تیبه -
وا تیده گهم که کهرتی (زۆ) ریشه ی
مه صدهری (زۆیین) و (زۆیشتن)
بی . ★ (مک.) بابه زۆ .

باوکهلای - (شر.) ، (کهر.)
حاله تی بانگ هیشتنی تیکهل به
خوشه ویستی به بۆ باوک ، به مه جاز
بۆ بانگ کردنی ههمو
خوشه ویستیکش به تایبه تی
مندال به کاردیت . ★ باوهلی .
(مک.) بابه لی .

باوکبرا - (صت.) نیهت و
په یوه ندی ههر مندالیک نیرینه ی
پیاویک ده گهل ههمو منداله کانی که
له دایکیک نه بن و ههر باوکیان
به کبی . // دایک برا .

باو و نه ریت - [۲ - باو + و +
نه ریت] ، (نته.) ، (کهر.) زۆ و
شوین و داب و ده ستوری
کومه لایه تی .

باوه - [۱ - باو + ۲ - نه/۱] ،
تم : بابه .

باوه خوله - [۳ - باو/۱ + ۳ -
نه/۲ + خول + ۵ - نه/۱] ، (نته.)
تم : باوه گیزه .

باوه خولی - [۳ - باو/۱ + ۳ -
نه/۲ + خول + ئی (ئین)] ، (نته.) ،
(کهر.) تم : باوه گیزه .

باوه خۆن - [۱ - باو + ۳ - نه/۲
+ خۆن] ، (جف. ، سذ.) ، (نته.)
یه که م میوانداری که بۆ کچیکی تازه
به میرد درایی ، له مالی باوکی
ده کری . ★ (مک.) بانگ کردنه وه/۱ .
تیبه - کهرتی (خۆن) له م ووشه یه دا ،
ریشه ی مه صدهری خویندنه وه یه به
مانای (به سه رکردنه وه) .

باوهز - [؟] ، (نا.) ، (سذ.)
به رزایی ده وری دوکانی کشتو کال ،
که ده بیته هو ی نه وه ی ئاو لسه
(که ردۆ) دا زابوه ستی و زیگایه کیشه
خه لک هاتو چۆی به سه ردا ده که ن
(تم : مردۆخ ، با ، ل - ۱۱۳) .
هس : بانه/۲ .

باوه رین - [۳ - با/۱ + وهرین
(وهراندن)] ، (مک.) ۱- (صت.)
حالی میوه ییکی به هیزی (با) لسه
دره خت بۆ بیته وه و که وتبیته خوار .
تیبه - نه و جۆره میوه یه په سند
نیه و له میوه یه کی به ده ست
لیکرا بیته وه هه رزانتی ده فرو شری ،
بۆیه میوه فرو شان نه گهر بیانه وی
بلین میوه که یان هه رزانه هاوار
ده که ن : « وهره هه لیکره به نرخ ی
باوه رینی » ۲- (نته.) ههر
میوه ییکی به م جۆره له دار بۆ بیته وه .
باوهز - [په : فاههز] ، (نا.)
کاری به راست زانینی شستی ،

مه سه له يې و ... و ... :: باوه ز که
 هم کاره وانيه که تو ټي گه يشتوي .
 باوه زت بې دروت ده گهل ناکه م .
 ★ باوه زتي ، بزوا ، به قين ، ناقته ده .
 تيب - ۱) هم ووشه يه هه روه کو
 نيشان دراوه ، وه چي راسته وخوي
 (فاهر) ي زماني په هله ويه که
 نه ویش له « دو کهرت پیکهاتوه ،
 کهرتي دوه م له په هله ويدا (فهر) و
 له ناوېستاييدا (فهر نه) به له
 مه صدری ناوېستايي و پارسسي
 - کون (فهر) به ماناي (ناسينه وه و
 بزوا کردن) ، (تم : معين ، بورهان ،
 ج ۱ ، ل - ۲۳۰) . (ب) فهر له
 ديني زردوشتا ته جره به يه ک بوه
 بو ديارى کردنى راست و درويست
 ئيدديعا ، يا گونا حبارتي و بې گونا هتي
 که سيک و « ... دو جورده (فهر)
 هه بوه : فهری سارد ، فهری گهرم .
 له فهری گهرمدا بو ئيسپات کردنى
 بې گونا حتي که سي (ناگر) و (زوني
 داغ کراو) و ... به کارهاتوه و له
 فهری ساردا شيره ي گيا و ژهر و
 ... که لك وهر گيتراوه . « (تم :
 فرد ، پفا ، ل - ۴۵۰) . (ج) ووشه ي
 (باودز) که يه کيک ده يلى به م مانايه يه
 که راست ده کا و ناماده يه (فهر) ي
 له سهر ته جره به بکري و هه روه ک
 ووتبيتي : (وه فهر) راست ده که م
 وه کو ئيستا ده له ين : وده سهری تو ،
 وه ...

باوه ز پېښ بون - (مصت . مت .) تم :
 باوه ز پيکړدن .

باوه ز پيکړدن - (مصت . مت .) ۱ -
 قسه ي که سي به راست زانين و

مه رچي بيلي به حقه قهت دانان .
 ۲ - قبول کردنى قسه ، خه بهر ،
 ... ، ... و به راست داناني .

★ باوه ز پېښ بون ، بزوا پې کردن .

باوه ز کردن - (مصت . لا .) ۱ -

به راست زانين :: باوه ز ناکه م هم
 ئيشه وايي چونکو هم پياوه دروزنه
 ۲ - ته قدر کردن ، دودل بون
 له رودان يا نه داني کارتي :: باوه ز
 ناکه م هيشتا هاتبيته وه مالى ۳ -
 دانان ، به خه يالدا هاتن . :: قهت
 باوه زم نه ده کرد هم کابرايه واپي
 زور به زيره کم ده زانسي . ★
 بزوا کردن .

باوه ز گومان - (ن .) که سي که
 دهر باره ي کارى يا مه سه له يه که له
 نيوان شک و به قيندا بې راستي
 کار يا مه سه له که ي بو زون نه بو بيته وه
 ★ دودل . (عا .) متردد ، متشکک .

باوه ز گومانى - (نمص .) له
 نيوان شک و به قيندا بون ★ دودلج ،
 (عا .) ترديد ، تردد ، تشکک .

باوه زى - (حمص .) ۱ - نه نجامى
 باوه ز کردن . ۲ - تم : باوه ز .

باوه زن - ۱ - باو + ۳ - نه ۲/
 + زن [، (ن .) ، (کهر . ، سن .)
 ژني دوه مې ههر پياوي به نيسبه تي
 مندا له کاني له ژني به که مې . ژناني
 پياوي که له ژنيک زياتري هه بې ،
 به نيسبه ت مندا له کاني له ژنه کاني
 ديکه ي ★ . زردايک // باوه پيازه .

باوه شي - [نا .] ، ۱ - شوي نيکه
 ده که ويته نيوان سينگ و ده ستيک
 يا هه ردوده ست ، که له شانه وه بو
 پيشه وه زاکي ژابن و له ثا نيشکا

ساده‌ترین جورى پارچه
مقه‌بايه‌كه ، به دست به راست و
چه‌با ده‌يجۆلئين ، جورىكى ديكه‌ى
هه‌يه له پوشى خورما ده‌يچئن و
ده‌سكىكى زى ده‌خه‌ن ، به‌لام ئىستا
باوه‌شئى كاره‌بايچ په‌يدا بوه ،
جاران حه‌سیر يا شتىكى تری له
بـابه‌ته‌يان به ميچى خانۆوه
مه‌لداوسى و په‌تيكىان تیده‌خست
كه‌سك ده‌يجۆلاند ★ (سـنـد)
بارۆشه . پانكه .

باوه‌گۆ - [باو / + ۳ - ئه / ۲
+ گۆ (گۆتن)] ، (بنـتـهـ) ، (هـلـهـ) .
له نیه‌وهراستى قسه‌ى كه‌سيكا ،
قسه‌يه‌كه‌كردن به نيازى
به‌راستزانینى قسه‌كه‌ى يا زیاتر
زۆن‌کردنه‌وه‌ى . (عـاـ) تعلیق .

باوه‌گێژه - [باوه (بابه) + گێژ
+ ۵ - ئه / ۱] (نـتـهـ) ، (مـكـهـ) یارى
مندالانه له كورده‌واریدا . تیب -
هه‌ردۆ ده‌ستیان به‌ولاولادا به
(أفقى) زاده‌گرن و به‌دهورى
خۆياندا ده‌سۆزینه‌وه و ده‌لین :
» باوه‌گێژه گێژم مه‌كه ، گێژت
ناكه‌م « هه‌ركه‌سى دره‌نگتر گێژبى
يارى ده‌باته‌وه . ★ باوه‌خوله ،
باوه‌خولئ . (سـنـد) مامانه‌گيچى .

باوه‌ل - [؟] ، (صـهـ) ، (مـكـهـ)
حالى بزن يا مه‌زى كه‌تۆشى
نه‌خۆشى (باوه‌لى) بۆبى .

باوه‌لى - (نـاـ) ، (مـكـهـ)
نه‌خۆشيه‌ تۆشى مه‌ز و بزن ده‌بى و
گۆديان‌ده‌كا و په‌كى زۆيشتنيان
ده‌كه‌وى :: ئەم بزنه باوه‌ل‌بوه ،
مه‌زه‌كه‌ تۆشى باوه‌لى بوه .

نیشه‌وه بۆ به‌رسینگ نوشتابه .
۲- ئه‌وه‌نده گيا، دار يا هه‌ر شتىكى
ترى له‌م بابته‌كه‌ پز به‌و شوينه
بى له ژماره (۱) دا باسكرا . ::
باوه‌شك وینچه به‌ره ده‌به‌ر
ئه‌سپه‌كه‌ى كه . كا غه‌فۆر هه‌مـۆ
زۆزى ده‌چۆسى چوار باوه‌ش دارى
ده‌هينايه‌وه ★ (مـكـهـ) ئامیز .
(بـكـهـ) هه‌میز ، هه‌مبیز .

ده‌باوه‌ش‌گرتن - (مـصـتـهـ . مـتـهـ)
ده‌ست ده‌ناو قه‌د يا سه‌روترى
كه‌سى وه‌ره‌هينان تیب - ئه‌مه‌يان بۆ
ده‌ربزینی هه‌ستى خوشه‌ويستيه
به‌رامبه‌ر كه‌سى و زیاتر له نیه‌وان
دلداران و دۆدۆستیش كه‌ده‌ميك‌بى
به‌كتريان نه‌ديتبی ، باوه و زۆده‌دا .
له‌باوه‌ش‌کردن - (مـصـتـهـ . مـتـهـ)
هه‌لگرتنى يه‌كك و به‌سینگى خۆوه
نۆساندن و به‌دهستى يا هه‌ردۆ
ده‌ست زاگرتنى تا نه‌كه‌وێته‌خوار .
:: كچى خانمۆل ، بزۆ ئه‌و منداله
له‌باوه‌ش كه‌و بيه‌ينه‌با هينده
نه‌گرى .

باومش پيدا (پيا) کردن - (مـصـتـهـ .
مـتـهـ) به‌هه‌ردۆ ده‌ست و به‌
گورجوگۆلى پز به‌شتى يا كه‌سيكدا
کردن :: هه‌ر باوه‌شى پيدا‌کرد و
خستيه‌ سه‌ر شانى ، باوه‌شى پيا
کرد و دای به‌ئه‌رزا .

باوه‌شبين - [۳ - با / ۱ + وه‌شبن
(وه‌شانـدن)] ، (نـتـهـ) ئامرازىكه‌ به
هيزى ده‌ست يا هه‌ر هيزىكى تر به‌م
لاولای خۆيدا ده‌جۆلیندرى ، ئه‌ویش
هه‌واى ده‌وروشتى خۆى
ده‌جۆلینى و فینكى ده‌كا . تیب -

باویشك - [؟] ، (نډه) داپچرانی
 دهمی ئاددمیزاد له خویه وه . تیږه -
 حاله نیکه له بهر حه زله خه وکردن ،
 خه والویتی یا خوماری به سهر
 ئینساندا دیت و دهمی له خویه وه
 بهش ده بیته وه . نه گهر له بهر خه و
 یا خه والویتی بی ، پیاو خوی
 له بهر یه که ده کیشیته وه و ده سته کانی
 بهم لاولادا له بهر یه که بلاوده کا و
 ده یانه نیته وه سهر سینگ و هندی
 جار مسته کوله ییکش له سینگ
 خوی ددها .

باویشك دان - (مصت. لا .) ،
 (كمر .) توشی حاله تی باویشك بون
 ★ باویشك هاتن . :: مچول بهم
 نیوه رویه ش هیشتا خه والووه و
 باویشك نه دا .

باویشك هاتن - (مصت. لا .) ،
 (مکه .) تم : باویشك دان :: باویشك
 دیتی ، باویشکی ده هاتی ، باویشك
 دینی .

باوتی - (نا .) ، (هلا . کیه .) تم :
 بادام .

باویلکه - [۳ - با/۱ + ئیلکه] ،
 (نډه .) ، (سیم .) تم : بایلکه .

باویلی - [۳ - با/۱ + ئیله +
 ئی/۲] ، (نډه .) ، (سیم .) تم :
 بایلکه .

باهاتن - [۳ - با/۱ + هاتن] ،
 (مصت. لا .) ۱ - ده ست پیکردنی با .
 :: بایه کی وا توندی ده هات پیاوی
 ده فراند . ۲ - (کنه .) به هیچ زانی
 قسه ی که سی . :: لپی گه ری با
 مهر قسه بکا وه بزانه بای دی .
باهو - (نا .) ، (مکه .) تم : باهو .

● به شان و باهو (که سی) دا
 هه لکوتن - به چاکه باس کردنی .
 باسی نازایه تی و پیاوه تی و ...
 کردنی .

باهو - [۳ - با/۱ + هو/۱] .
 (بکه .) بایه کی زور توند که شت له
 جیتی خوی هه لده گری . (عا .)
 عاصفه .

باهو - (نا .) ، ۱ - (سنه .) .
 سیم .) تم : بازو

□ « نه لا نه ی نازهنین ناهو . به
 باهو »

« دلی صه یادی خوت ، هینایه
 له رزه »

(نالچ ، کور . ل - ۱۴۹)
 ۲ - (سنه .) ئاسن یا داریکی راستی
 دریژه ، کاسه ی ته رازوی پیوه
 هه لداوه سرتی ، یا ده خریده سهری
 (به پیی شکلی ته رازو) ★ (مکه .)
 شه هین . (سنه .) شایین . ۳ -
 (سنه .) نه و دو داره یه که له ولولای
 ده رگای (ژور) و (مال) و . . به
 قیتی ده چه قیندران . یه کیکیان
 ده رگاکه ی زیده خرا و نه ویتیش
 ئالقه ریز و دولایح لی داده کوترا بو
 داخستن . تیږه - نه م ته رتبه ئیستا
 که م بوته وه و یا هه ر نه ماوه ،
 چوارچیوه ی هاتوته شوین . ★
 (مکه .) لاشیپان . ۴ - (سنه .) تم :
 بانه /۲ (مردوخ ، جا ، ل - ۱۱۴)
 ۵ - (سنه .) تم : باسک /۲ (مرووخ ،
 جا ، ل - ۱۱۴) (تیږه - ۱) نه م
 ووشه یه له سانسکریتی دا (باهو) و
 له ئاو یستاییدا بوته (بازو) - ده نگی
 (و) له هه ردوکیاندا کورته - و

بايه خ پيدان — (مصت. لا.) تم :
 ئەھمىيەت پيدان .

بايه خدار — (صت.) حُصَالِي
 ھەركەسى يا شتى ئەھمىيەت و
 ئىعتىبارى ھەب .

بايه قوش — [= تو . بايقوش] ،
 (نا.) تم : كوندەبەتو □

« بايه قوش بەرشى جە شتى و
 زاريتش »

« بلبىل بىزاربى جە بى قەرارىش »
 (خانا — ۶۶۷)

باينجان — [؟] ، (نا.) ۱ — ۱)
 گىياھەكى دەسچىنى ساقەت
 ئەستورە ، گەلای پان و درىژۆكەيە
 گۆلى وورد و بنەوشە ، سالى و
 سالى بۆ خاترى بەرەكەى
 دەچىندرى ، تۆۋىكى زەردى ووردى
 ھەيە . ب) ، (كەر.) بەرى ئەم
 گىياھەكە زياتر درىژۆكەيە بە شكلى
 خەيار ، زەنگى پىستەكەى بنەوشىكى
 مەيلە و زەشە و بە شىۋەى
 جۆربەجۆر — چىشت ،
 سۆرگراۋەو ، ترشيات ، مرەبا —
 دەخورى . ★ (مك.) باينجانى
 زەش — (بك.) باجان ، باجانى
 زەش . (سند.) بامجان . ۲ — (مك.)
 ۱) گىياھەكى دەسچىنى بەكسالەيە
 گەلای گرنج گرنج و بۆنخۆشە . ب)
 ميوەى ئەم گىياھە ، سۆر و گۆشتن و
 خزە (ھەندى جار بە زەنگى زەردى
 كارەبايى و بە شكلى ھەرمى
 دەبىندرى) تامى ترشە ، دەكرىتە
 چىشتەو ، بە كالى و بە برژاۋى
 دەگەل كەباب و ھەروەھا بە
 زەلاتەش دەخورى . ★ (مك.)

كوردى و فارسى بە واۋى درىژ
 (بازۆ) بەكارى دىن . (تم : معين ،
 فرهنگ . ج ۱ . ل — ۷۰) ئەم
 ووشەيە لە قوناغى پەھلەويدا بۆتە
 (بازۆك — باژاك) ، (تم : فرە ،
 پنا . ل — ۷۴) . بەلام لە كوردىدا
 (باسك) ىشى لى كەوتۆتەو . ب)
 لە زمانى فارسىدا ئەم ووشە تەنيا
 بە ماناى (تىلا) و (گوپال) ئەۋىش
 لە قاموساندا ماو .

باھە لكردن — (مصت. لا.) تم :
 باھاتن . :: بايەكى توند ھەلىكرد و
 سەيرانەكەى لى تىك داي .

بەھەنجىر — (نت.) ،
 جۆرە مەنجىرىكە زوتر پىدەگا و
 بى تام و ناخۆشە . ★ باتسكە .
 كەلبە ھەنجىر .

باى بالدان — (مصت. لا.) ،
 (كز.) ۱ — دەست لى
 بەرىكە بلا و كوردن ھەو و
 خۆلە بەرىكە كىش ھەو و
 ماندۆيى لەخۆدەردى . ۲ — (مج.)
 پىاسەيەكى چچۆك لە شوينىك
 ھەۋاى پاكى ھەبى (دەرەۋەى شار ،
 ناو باخ و بىستان) :: ئىۋاران
 تۆزى باى بالى خۆت بدە . چۆينە
 تۆى مەلىك باى بالى خۆماندا .

بايوق — (نا.) ، (سند.) تم :
 بايەخ .

بايەخ — [؟] (نا.) ، (كەر.) ۱ —
 تم : ئىعتىبار ۱ ، ۲ . ۲ — (مج.)
 ئەھمىيەتتىكى ئىنسانىك لەبەر چاۋى
 خەلكى ھەيەتى . ھس — ۵ — با ،
 (بك.) بەھا . ★ (سند.) بايوق (تم :
 مردوخ ، ج ۱ ، ل — ۱۱۵) .

باينجانى سۆر . (بك.) باجانى سۆر .
(كمر.) تەماتە . (سە.) بامجان
فەرەنگى . **باينجانى زەش** -
(نە.) ، (مە.) تە : باينجان / ۱ - ب .
باينجانى سۆر - (نە.) ، (مە.)
تە : باينجان / ۲ - ب . **مىوانى**
باينجانى - (نە.) ، (مە.) كەسىكى
لە مەجلىسىكدا زۆى نەدرىتى يا
بانگ نەكرابى لە خۆيەوۈ چۆبى .
(عا : طفلى) :: ئەوۈ بۆچى وا
گرژبۆن خۆ ئىمە مىوانى باينجانى
نەن .

باينجانى - ۱ باينجان / ۱ - ب
+ ۳ - ئى [، (ستە.) ، (مە.)
زەنگى بە زەنگى تويىكىلى باينجانى
زەش . بىنەوشى تارىك .

بايى - [۳ - با / ۵ + ۳ - ئى] ،
(ستە.) ، (كمر.) تە : بادىيەوا .

بايى بۆن - (مستە. لا.) ، (كمر.)
خۆلىگۆزان ، بەدەعيەبۆن :: ئەوۈندە
لەخۆى بايى بوۈ لە بىرى چۆتەوۈ
دوئىنى چۆ .

بايتىلكە - [۳ - با / ۱ + ئىلكە] ،
(نە.) ، (سىھ.) گولى گىايەكى
دۆكاويە (گۆيا - كەلەوى - يە) ،
پايزان لە گىايەكە دەيىتەوۈ و بە
شكىلى (گۆ) يەكى پچۆك كە ھەمۆى
ھەودا ھەوداى بارىكە و لە ناوكتىكى
زەقى وەكو ئالقه ھەلچەقيون بە
دەشت و چۆلاندە بلاودەيىتەوۈ ★
(مە.) پشپىلەپايزە ، پەپۆلە پايزە .
(سىھ.) باويلكە ، باوتىلى . (ھە.)
پشپىلۆكە ، گەورەگلە . (سە.)
شەلەمىن كەرە .

بىز - [۲ - ب / ۲ + بىز (بىزىن)] ،

(نفا. ، صفا.) ، ئەو شتە يا ئەو
كەسە ياخۆ خالى ئەو شتە و
كەسەى كە توانايى بىزىنى ھەبى .
□ « بكوژ و بىز ھەر خۆيەتى » .
★ بىزىندە .

بىزى بىزى - ۱ بىز + ئاى +
بىز + ئاى | ، (بنت.) ھىچ كاتى ،
قەت . :: بىزى بىزى من بىم و
جارتىكى تر سەفەر ناكەم . (عا.)
قطعا . ايدا .

بىت - (نا.) ، (كمر.) تە : بوت .
بىت پەرست - (ننا.) ئەو كەسەى
(بت) دەپەرستى ★ (كئىر.)
بوت پەرست .

بىت پەرستى - (حمص.) ۱ -
بەخۆدازانىنى (بىت) وا
عيبادەت بۆكردى . ۲ - (كە.)
مىل كەچ بۆن بۆ كەسىكى ھىچ
لەدەس نەھاتۆ .

بىتخانە - (نە.) ئەو شوئىنەى
(بت) تىدادادەندى و بىت پەرست
بۆ عىبادەت دەيچىنى . ★ بوتخانە .
بىچكۆلانە - [بىچكۆلە + ۲ - ئان
۷ / + ۵ - ئە / ۲] ، (ستە.) ، (مە.)
تە : بىچۆك . □ « بىنىيەماچت كەم
دەم بىچكۆلانە . »

(فۆلكلۆر)

بىچكۆلە - [بىچك + ئۆلە] ، (ستە.)
تە : بىچۆك بىچكۆلە ، بىچكۆلە ،
بىچكۆلە .

بىچكۆلانە - (ستە.) تە : بىچۆك .
بىچكۆلە - (ستە.) تە : بىچۆك .

بىچۆك - [بىچ + ئۆك] ، (ستە.)
۱ - خالى شتىكى لەھەر بابەتتىكەوۈ
(ئەندازە ، قەدر و قىمەت ،

تەمەن و ...) گەورە نەبىي :: ئەم
خانوە بچۆكە جىي ئىسوەي
تيدانابىتەود . ئەو كراسە دەبەرکە
بزانه بە بەرت بچۆك نىسە . ★
بچۆكە ، بچۆلانە ، بچۆلانە ،
بچۆك . بچۆكە ، بچۆكە ،
بچۆلانە ، بچۆلانە ، بچۆكە ،
بچۆكە ، بچۆلانە ، بچۆلانە ،
بچۆكە ، بچۆلانە ، بچۆلانە ،
بچۆكە . (سى . سى . جنو .) بۆچك .
۲ - (مچ .) كەمتر لە كەسى ،
خزمەتكارى كەسى . :: تا ئىستا
بچۆكتان بۆم لەمەودوا نابم . ۳ -
(بك .) مندا . (تىب - ۱) وەكو دەبين
دەنگى (ب) و (ل) لەم ووشەيەدا
دەبنە (پ) و (ل) ، ھۆي ئەم گۆزانە
جىترانەتى دەنگەكانە كە كار دەكەنە
سەريەك و دەگۆرتىن . (ب) بەلای
منەود ماكى ئەم ووشەيە لە قوناغى
ئىستاي زمانى كوردیدا (بچ) ە كە
دواي تىپەرتىن بە دۆسى قوناغدا
لە (فەچەك) ي پەھلەوتى بە ماناي
(مندا) كەوتۆتەو . ووشەي
(وچ) بۆ گياوگۆل و (بەچ) لە
ووشەي (بەچكە) دا لە (بۆچك) ي
بن لەمچەي سنەيت و لەھجەي
جنوبیدا ئەو قوناغانەمان
پىشان دەدەن .

بچۆكى - [بچۆك + ۲ - ئى] ،
(حمص .) ۱ - كەمترى لە باری
ئەندازە و قەدر و قىمەت و تەمەن و
... ۲ - (مچ .) خزمەتكارى . ★
بچۆكى .

بخواز - [۲ - ب / ۲ + خواز
(خواستن)] ، (صفا .) حالى
كەسىكى زۆر داواي شت لە خەلكى

بكات ★ خوازەلۆك .
بخۆر - [۲ - ب / ۲ + خۆر
(خواردن)] ، (صفا .) ۱ - حالى
كەسىكى زۆر بخوا ★ خۆرا .
زۆرخۆر . ۲ - (مچ .) حالى
كەسىكى زۆر حەز لە خواردن بكا .
★ نەوسن . (مچ .) چلیس .
بخۆر - [عا .] . (نا .) ھەر
ماددەيەكى بەسەر ئاگرەو ە بکرى و
بۆن و بەرامەي خۆش بۆلۆبكاتەو .
تىب - ۱) لە كوردەوارى ئەسپەندەر ،
كوندر . ووشە و مەستەكى باو .
(ب) لە ئەدەبىيات و چىرۆك و
داستاناندا (عۆد) و (عەمبەر) و
(مېشك) وەكو بخۆر باسکراون .
(ج) ئىستا ھەندى ماددەي بۆنخۆش
بە چىلكە پىكەو ە دەلكىن و ئاگرى
پىو ەدەنن ★ بخورد ، بخۆر ،
بوغرد .

بخۆردان - (نت .) دەفرىكى
تايبەتییە ، زەمانى پىشۆ لە
دیو ەخانى پاتشايان و ئەمىر و
گەورەپاوان دایان دەنا و بخۆریان
تیدادەسۆتاند .

بخۆرکردن - (مصت . مە .)
سۆتاندى ماددەيىكى بۆنخۆش
لەسەر ئاگر . تىب - ئەم کارە لە
ئەسلا بۆ بۆنخۆشکردنى ھەواي
دیو ەخان و مەجلىسان بو ە ، پاشان
لە کاروبارى جادۆبازى و نوشتۆ
نۆسینیشدا باوى سەندو ە .

بىلەر - [۲ - ب / ۲ + دەر
(دان)] ، (صفا .) حالى كەسىكى
شتىك بدا ، بىەخشى . تىب - ۱)
ئەم ووشەيە زیاتر بۆ كارى جۆت

بقونی ژن و پیاو و به تایبته تی بو
 ئافردت ده کارده کری . ب (بو
 کهرتی (دهر) تم : ۲- ئەر ★ حیز .
 گاندهر .

بر - (نص .) تم : بریتی .

برا - [ست : براتهرا] (نا .) ، ۱-
 نهولادی نیرینه که ده گهل نهولادی
 نیرینه و میتینه دیکه دایک و بابیان
 یا به کیک لهو دوانه یان به کبی . ۲-
 (مج .) به نیشانه ی خوشه ویستی و
 ریزلینان ، له قسه کردن و
 نامه نویستنا بو خه لکی تریش
 به کاردیت . □ « ده زانی که حالمان
 چلون بو برا + له پیشدا چ زولمیک
 له کوردان کرا » (حافیدی) برای
 باب - (حافیدی) . (ند .) ، (مک .)
 تم : ۱- نام (مام) □ « خزم برای
 بابیش بی هر باشه » (فولکلور) .
 برای دایک و بابی - ناده میتزادیکی
 نیرینه که ده گهل ناده میتزادیکی
 دیکه له دایک و بابیک بن . برای
 دایکی - ناده میتزادیکی نیرینه که
 ده گهل کهس یا کهسانیکی تر دایکیان
 به کبیت . ★ دایک برا . برای
 دینی - همو نهو کهسانه ی په یزهوی
 دینیک بن . :: مسولمان برای دینی
 به کترین .

براباب - (نت .) ، (مک .) دو
 کهس که باوکیان به کبی و له دایکیک
 نه بن .

برابهش - (نت .) ۱- کهسیکی
 له ملکایه تی شتیکدا ده گهل کهسی
 یا کهسانی شهریک بی . ۲- (مج .)
 کهسیکی مالی خه لکی له لابی و
 نهیداتهوه (ههروه کو برای بی و

بهشی خوی لی وهرگرتبی . ::
 ئه ری کابرا ئه م قهرزانه م بو
 ناده بهوه ، خو تو برابهشی من نی ؟
 براتوته - (ند .) ، (مک .) چواره میتن
 قامکی دهست له په نجه ی گه وره را .
 برادهر - (نا .) تم : ئاوال ::
 شاماری برادهری شاسوار : دوینی
 له بهغدا هاتوتهوه .

برادهرایه تی - [برادهر + ئایه تی
 ۱/] ، (حص .) ، (مک .) تم :
 ئاواله تی .

برادهرتی - [برادهر + ۲- ئی] ،
 (حص .) تم : ئاواله تی :: ده گهل
 نهوزاد برادهریمان خوشه .

برازا - [برا/۱ + زا (زاگه .
 نمف . له زان یا زاین)] ، (ند .)
 کور ، کچ ، ژن یا پیاویکی نهولادی
 برای کهسی بن ، نهو مندالانه ی
 باوکیان ده گهل پیاویکی دیکه برا
 بن . □ « روم کرده بهزمی خاسی
 برازا نهزیه کهم + نه مشه و به صد
 تهوازوع و ئیخلاص و سهرکزی » ،
 (رهزا - ۵۴) .

برازازا - [برازا + زا] ، (ند .)
 مندالانی برازای کهسیک ، نهو
 مندالانه ی که باوکیان برازای
 کهسیک بی .

برازاوا - [برا + زاوا] ، (ند .)
 نهو کهسه به شهوی گواستنه وه ی
 بۆک ده چی و پشتیندی بوکئی
 ده بهستی و له تهنیشته وه ده روا تا
 ده یگه ییتنه مالی زاوا . تیبه -
 دهشی نهو کهسه برای راستی زاوا
 بی یا هر دوست و برادهری بی .
 براژن - (ند .) ۱- نیسبه تی

ژنيك ده گه‌ل خوشبك و براي
ميرده كه‌ي خوي . ★ (بك.) ژن برا .
۲- (مج.) ووشه‌ييكه له كورده واريدا
دوست و براده‌ري كه سيك ،
خيزاني هاوژييكه ياني پي بانگ ده‌كه‌ن .
براته‌وره - (نته.) ۱ - نيسبه‌تي
كوژي هه‌ره گه‌وره‌ي ژن و ميرديك
ده‌گه‌ل مندا له‌كاني تريان . ۲- نهو
كه‌سه‌ي چهند دوست و براده‌ري يا
بنه‌ماليك (له‌به‌ر هه‌ر صفه‌تيكي پي)
له ناو خوياندا به گه‌وره‌ي خوياني
داده‌نين و زيزي ليده‌گرن و له
قسه‌ي ده‌رناچن .

براله - [برا + له (پ.)] ،
(نته.) بو ده‌ربزيني خوشه‌ويستني
كاتي بانگه‌يشتني كه سيك ده‌گوتري ،
هو براي خوشه‌ويست . □ « ...
كاكه و براله‌ي خويان كرد و
ئي شه‌كه‌يان ئاواليكرد كه
كرديان ... » .

برايانه - [برا/۱ + ئانه/۱] ،
(بنته.) وه‌كو برا ، به شيوه‌ي برا .
برايه‌تي - [برا/۱ + ئايه‌تي
/۱] ، (نته.) ، (حمص.) ۱-
پتوه‌ندي نيوان نهو كه‌سانه‌ي دايك و
باب يا به‌كيك لهو دوانه‌يان به‌ك بن .
۲- (مج.) پتوه‌ندي دوستانه‌ي نيوان
دو يا چهند كه‌س يا نيوان ميلله‌تان و
نه‌ته‌وه‌كان :: براييه‌تي كورد و
عه‌زه‌ب ★ براي .

براي - [برا/۱ + ۲- ئي] ،
(حمص.) ته : براييه‌تي .

برج - (نا.) ، (سيه.) ۱-
ژوريكي خزي ئوستوانه‌پي يا
چوارگوشه‌يه كه جاران له‌سه‌ر

شوره‌ي شار و ئاوايح و كوشك و
قه‌لاتي ميران دروست‌ده‌كرا و
سه‌رباز و چه‌كدار بو پاسه‌واني يا
به‌رگري هيرشي دوژمنان تييدا
داده‌نيشتن . ★ (مك.) بورج ،
قولله . ۲- هه‌ر به‌شييك له ۱۲
به‌شي دايره‌ي (منطقة البرج) كه
به زاي نه‌ستيره‌ناساني كون ،
(هه‌تاو) هه‌ر مانگه‌ي به به‌كي له‌م
۱۲ به‌شه‌دا تيده‌به‌زي ، هه‌ر به‌شه‌ي
ئاويكي شيان ليناوه كه مانگيكي
ته‌قويمي شه‌مسيه . تيب -
نه‌ستيره‌ناسه‌كاني كون نه‌م ۱۲
برجانه‌يان به‌سه‌ر چوار عنصر
(خاك ، با ، ئاو ، ئاگر) دا به‌ش كردوه و
هه‌رسي برجيان داوه به به‌كيك لهو
عنصرانه . ناوي ۱۲ برج‌ه‌كان بهو
جوړدي كه دابه‌ش‌كراون به‌م
جوړديه : ۱- برج‌ي ئاوي كه
ميجازيان سارد و ته‌زه : سه‌زه‌تان
(قرژال) ، عه‌قرب (دوپشك) ،
حوت (نه‌نگ) . ۲- برج‌ي ئاگري
كه گه‌رم و ئيشكن : حه‌مه‌ل (به‌رخ) ،
ئه‌سه‌د (شير) ، قه‌وس (كه‌وان) .
۳- برج‌ي باي كه گه‌رم و ته‌زن :
جه‌وزا (جمكه) ، ميزان (ته‌رازو) ،
ده‌لو (دو‌لچه) . ۴- برج‌ي خاك كه
سارد و ئيشكن : سوور (گا) ،
سونبوله (گوله‌گه‌نم) ، جه‌دي
(گيسك) . ★ (مك.) بورج ۳-
هه‌ر به‌شييك له به‌شه‌كاني ئاخ‌مانگي
زستان تيب - له كورده‌واريدا
ئاخ‌مانگي زستان ده‌كه‌نه چهند
به‌ش و هه‌ر به‌شه‌ش ئاويكيان
ليناوه ، ژماره‌ي به‌شه‌كان و

ناوه کانیان به جیگا ده گۆژی ، له موکریان بهم جۆرهیه : خاتوزمههرتیز - یا - شینی برایان . سێ شهشی هه یاسی (سێ شهش) . گیسکی به لهس . سه رمای پتیرتیزنی - یا - پتیرتیزن (بهرده لهه جۆز) ★ (مکه) حساب . بوج . هس ۱- بۆ وشه ی (برج) به گشتی ، بۆرگ له زمانه کانی فهزهنگی دا به تایبهتی ئه لمانی که به دوا ی ناوی شارانه وه دیت : پتیرسبۆرگ ، هامبۆرگ ، ماگدبۆرگ ، لۆکزامبۆرگ . ۲- له وشه ی (بۆرژوا) یا (بۆرجوازی) دا که مانای (خه لکی شار) دهنگی (ژ) به پتی دهستۆری زمان له دهنگی (گ) پیکهاتوه .

بردن - [سه : بهر . ، په : بورتنه ن] ، (مصه . مه .) راگواستن و گواستنه وه ی شتی که سی له شوینیکه وه بۆ شوینیک :: کتیبه که ده گهل دهستی خۆت به ره (سه) . کۆزه که به ره بۆ مه کته ب . ئه وه ئه م را دیۆیه بۆ کوی ده به ی . ئاگام ای بۆ قه له مه که ی برد ★ (بکه) برن .

بردنه سه ر - [بردن + ۴ - ئه ۳/ + سه ر] ، (مصه . مه .) ۱- ته و او کردن ، جی به جی کردن ، به جی گه یاندن . ۲- (مچه) سه پاندن :: ئاخری قسه ی خۆی برده سه ر .

تی بردن - (مصه . مه .) ۱- داخل کردنی شتی ده شتیکی دیکه ی هاوجسنی خۆی . ۲- له ناو بردن ، وون کردن .

ده بردن - (مصه . لا .) ئیداره کردن ده که ل که سی :: جا

تۆ چۆن ده گهل ئه م ده م شهزه ده رده به ی . **دابردن** - (مصه . لا .) ، (مکه) تپه زین ، گوزه رکردن .

بردن - (مصه . مه .) شتی یا که سی له جیگه ی خۆی هه لگرتن و دۆرخستنه وه ی :: به یانی تا دیم ئه م میزه له م ژۆره لابه رن . خۆزگه ئه م کاربه دهسته خراپه یان لاده برد .

لی بردن - (مصه . مه .) ۱- شتی که به زۆر ده شتی که په ستاوتن . تیبه - ئه م مه صده ره زیاتر بۆ حاله تی تایبه تی جۆت بۆنی نیرومیی گیانداران به کار دیت . ۲- شتی که له ده ست که سی ده رخستن و زۆر ، یا به دزی و ... تیبه - به کاره یانی ئه م مه صده ره به م مانایه زۆر که مه و زیاتر بۆ گالته ده کوترنی و مه به ست مانای به که میی :: گوچانه که شیان لی برد .

بردنه وه - (مصه . مه .) ۱- گیزانه وه ی شتی که له شوینیکه وه برابته جیگایه که بۆ جیگه ی پیشوی :: ئه م کتیبه به ره وه بۆ کتیبخانه . ئه م را دیۆیه ی مالی شاباز بۆچی نابهنه وه . دوینی هاتن بردیانه وه .

برژان - (مصه . لا .) ۱- ئاماده بۆنی هه ندی خوارده مه نی که راسته وخۆ به ئاگر را دیرا بن :: ئه م مریشکه باش برژاوه . ۲- (مچه) زۆر کارتیکردنی گه رما :: ئه م هاوینه هینده گه رم بۆ خه لک وه ختابۆ بیرژین . ★ (سه .) برژیان .

برژاندن - [په : بریشتنه ن] ، (مصه . مه .) ئاماده کردنی هه ندی

خواردده مهنی به خستنه سهر ئاگر و
پنژاداشتنی :: خیراکهن دۆ سی
فرۆج سهر بۆن و بۆمان ببرژین .
ودستا گیان که باببه که ی من باش
ببرژینه ★ (بک.) براشتن ،
(سن.) برژانن .

برژاننه وه - (مصت. مت.)
زاگرتنی خوین له شوینیکی لهشی
زاده میزاد که به شتیکی تیز (چه قو،
خه نجهر ، شوشه ...) بزایی یا
به گولله و ههر شتیکی دیکه
بریندار بۆبی و خوینی لی بی .
تیب - ئیستا دوکتوران ئهم کاره به
داووده رمانی تازه (تهنتوریود ،
میرکۆر کۆم ...) ده کهن . جارن
له کوردستان ، بهرۆ و پالیان
دهستواند و سوتوه که یان ده خسته
سهر برینه که یا زۆنی داغیان
به سهردا ده کرد خوینی زاده وه ستا .
بۆ برینی پچوک سوتوی جگهره و
گلله سوریش به کارهاتوه . ★ (سن.)
برژاننه وه .

برژانگ - | په : موزهك | ، (نا.) ،
(سیه.) دۆ ریزه (مۆ) ی که له
که ناره کانی دۆپیلۆی چاوان
ده بینا رین . ★ (مک.) مژۆل
بژۆل . (سن.) بژانگ ، موژه .
(بک.) مژگان (تم : کف - ۵۳۸)
تیب - ژابا (مژانگ) ی له باتی
(برژانگ) نۆسیوه و (مژگان) ی
به جهمعی داناوه (تم : ژابا -
۳۹۷) .

برژانن - (مصت. مت.) ، (سن.)
تم : برژاندن . تیب - دهنگی (ن) ی
یدکه م لهم ووشه یه دا و له ههمو

برژاننه وه - (مصت. لا.)
زاوستانانی خوینی برینی لهشی
ئینسان . ★ (سن.) برژیانه وه .
برژاو - (نمف. له مص. برژان) ،
(مک. سیم. ها. کک.) ۱ - ههر
شتیکی خواردده مهنی که راسته وخو
به هوێ ئاگره وه له حاله تی کالی و
خاوی هاتبیته دهر و بۆ خواردن
ئاماده بۆبی :: گوشتی برژاو .
ماسی برژاو ★ برشته (ته نیا بۆ
نان) . (سن.) برژیانگ . (بک.)
براشتی . ۲ - زۆر شارهزا و
لێزان بۆنی که سیک له کاریکا . ★
کولار . سوتاو .

برژیانگ - (نمف. له : مص.)
برژیان) ، (سن. ، جف.) تم : برژاو .
برژیان - (مص. لا.) ، (سن. ،
جف.) تم : برژان .

برسیایه تی - [برستی + نایه تی
/ ۱] ، (حمص.) ، (مک.) تم :

برسیتی .

برسیتی - [برسی + نهتی] ،
(حمص .) حاله تیکه که ئینسان
پتویستی به خواردن هه بی . □
« برسیتی زه گی هاری پتویه »
(پهندي پشونیان) ★ برسیایه تی .
(بک .) برچیتی . برسیتی .

برسی - [په : گورسهك] ،
(ص .) حالی نهو که سهی هه ست
ده کا پتویستی به خواردن هه بی .
★ (بک .) برچی . (جنو .) وورسی .
// **له برسان** - (شر .) له بهر
برسیتی ، به هوی برسی بونه وه ،
له نه نجامی پتویستی به نان و
خواردن □ « گهر له برسان و
له بهر بی جلکی ئیمزۆ زهق هه لیم +
نۆکه ری بیگانه ناکه م تا له سهر
مهردم نه من »

(هیمن)

:: کچی نه مندا له برسان خهوی
لینا که وی ، نۆزی مه مکی ده زاری
نی .

برش - [؟] ، (نا .) ، (مک .) ۱ -
تویژی که زهنگی مه یله و شینه -
هیندی جار هه ر شین شینه و جار
جارهش شینیکی کالی مه یله و
سپت - وه کو کولکه یا لۆکه یه کی
زۆر شی کرایته وه ، وایه . له
شوینی نمدار ، له سهر نان ، په نیر ،
ماست و هندی میوه پهیدا ده بی .
★ که زۆ . تیبه - ۱) زانستی تازه
ئه م ماده یه له زیزی کومه لی گیای
بی زه گ و ریشه به ناوی قارچك
داده نی و په نسیلین له م ماده یه که به
زمانی فره نسیت (پینسیلیۆم) ی

پیده لین ، ده گیری (ته : لا زۆس -
۶۸ .) ب) له زۆر کونه وه له
کوردستان ، بو چا کردنه وه برین و
کوان له برشی نان که لك وه رگیرا وه .
ده گیری نه وه مه حمود پاشای جاف
ئه سپیکی زۆر باشی هه بوه ، شانی
بریندار ده بی و هه رچی ده رمانی
ده که ن چانابیتته وه ، زۆزی کابرایه کی
کوردی خیله کی دی که چاوی
پیده که وی ده لی : چهند نانیک به
گهرمی بکه نه (نردۆ) دایپوشن تا
برش هه لیدینی و نه وسا
نانه برشاوییه کان له برینی شانی
ئه سپه که ده نی ، به ماوه یه کی که م
چاده بیتته وه . ۲ - (مج .) ناره حه تی و
ته نگه نه فه سی له بهر گهرما یا تهنگی
جیگا .

برشاوی - [برش / ۱ + ۲ -
ئاوی] ، (ص .) حالی هه ر شتیکی
که زۆی هه لینه بی . :: ئه م
نانه برشاویانه چن داتان ناوه ؟ .
پرته قاله کان هه مۆیان برشاوین
که لکی خواردنیان پتوه نه . ★
که زواوی .

برشته - [په : برشتهك] ،
(ص .) ، (مک .) نانیکی باش
برژابی و گولی کرد بی . تیبه - ۱)
ئه م ووشه یه له مه صده ری (براشتن
= براژتن) وه هاتوه که له له هجه ی
باکۆریدا ماوه و له له هجه ی
ناوه ندیدا بوته برژاندن . ب) له
موکریان ، ته نیا وه کو صفه ت بو
(نان) ده گوتری ، به لام له له هجه ی
باکۆریدا (براشتی) وه کو
(برشتهك) ی په هله وی بو هه مو

شتی له شوین (برژاو) ی ناوهندی
به کاردیت :: گوشتی براشتتی ،
میشکی براشتتی .

برش هه لاتن - [برش / ۲ + هه
+ هاتن] ، (مصه. لا.) ، (مک.)
تهنگه نه فهس و نازه حهت بۆن له
گهرمان و تهنگه بهرچی جیگا . ★
پیش هه لاتن .

برش هه لینان - [برش / ۱ +
هه + هینان] ، (مصه. لا.) ،
(مک.) په یدابۆنی برش له سه ر نان و
شتی دیکه . ★ که ژۆ هه لینان .

برک - [؟] ، (نا.) ، (مک.) ژانیکه
له ناوقه دی پیاو (نهو شوینهی
پشتیندی له سه ر ده به ستری) به
دیوی (پشت) دا ده وه ستی . ژانی
ناوقه د و مۆره گهی لای خواره وهی
پشت .

برکدان - (مصه. مه.) ، (مه.)
تۆزه له لدانی شتی فرژیدان و
هاویشتی شتیك .

برک کردن - (مصه. لا.) تۆشی
ژان و ئازاری تیغه ره ی پشت بۆن .
:: برکی کردوه . برکی کردبۆ
خویمان بۆ گهرم کرد و له پشتمان
به ست .

برکه - [= عا : برکه] ، (نا.) ،
(مک.) ته : نه ستیل .

۱- برنج - [سنه : بیرجیه . ،
په : فیرینج] ، (نا.) جۆریك
دانه ویله یه که له زۆر کونه وه
ناسراوه و بۆ خواردن که لکی لی
وه رگه تراوه ، گیابه که ی ده بی ئاوی
له بن نه بری ، به شینی که هیشتا
نه درواوه ته وه (مه رهزه) به و زۆر

به زرده بیته وه ، برشتی زۆره .
دهنکه کانی له ناو توپکلیکدان و پیش
کره کردن و له توپکل ده رهینان
(چه لتۆک) ه ، دهنکه کانی به شیودی
گشتی زهنگیان له زیزی (سپی) دایه .
چه ند جۆری هه یه : سه درچی ، گرده
(نه گازه) ، گهرجه ، سارده ،
عه مبه ربۆ . له چین . هیندستان ،
ئیران ، عیراق ، کوردستان ،
یه کیتی سوویتی ، بۆرما و تایلاند و
گه لی وولاتی دیکه ش ده چیندری .
تیب - ژابا (ته : ل - ۶۶) و مۆبه د
فیرۆز نازه رگشه سب (ته : بخشی
از فرهنگ اویستا ، ل - ۲۵)
ئاویستای ته م ووشه یان وه کو
له سه ره وه نیشان دراوه نۆستیوه ،
به لام دوکتۆر معین (ته : بورهان ،
ج ۱ ، ل - ۲۶۵) به (ئورفینج) ی
داناوه . ★ (مک.) برینج .

۲- برنج - [فره نسج : بزۆنزا ،
(نا.) مه عده نیکی ده سترکردی
زهنگ زهرده : له تیکه ل کردنی دۆ
مه عده نی (مس) و (قه لایج)
په یداده بی . سه ماوه ر ، ئافتاوه و
له گهن و هه ندی خشی ژنانه ی
که م قیمه تی لی دروست ده کری . ★
(مک.) زهرده . (هه . کک.) تونج .
(سنه .) برنجه (بک.) برنج .
پرینکۆک .

برنج جاز - (نه.) ، (کهر.) ته :
برنجه جاز .

برنج کوت - [۱- برنج + کوت
(کوتان)] ، ۱- (نه.) ئامرازیکی
تایبه تییه ، له کوردستان برنجی
په ده کوتن (توپکلی چه لتۆک

لیده کاته وه و ده یکاته برنج) . ★
دنگ . دینگ . ۲ - (صفا .) که سیکی
پیشه ی نه وه بی ، به و ئامرازه
تایه تیبه چه لـۆك سـپـتی کا و
بی هیئتیه حالی برنجی . ★
دینگچی .

برنجه جاز - ۱ - [۱ - برنج + ۳ -
نه / ۲ + جاز] ، (نت .) نه و مه زرایه ی
برنجی لی چینه دراوه پاش درونه وه ی
مهره زه . ★ برنج جاز . مهره زه جاز .

۱ - برنجوڪ - ۱ - [۱ - برنج +
ئوڪ / ۲] ، (نت .) ، (کمر .)
کوانیکی سهخت و به ئیشه له
جیگای زور ناره حهت (به تایه تی له
په نجه) دیت ★ ۲ - مو (که .)
تیبه - ته نیا ماموستا توفیق وهه بی
نهم ووشه یه ی نوستیوه .

۲ - برنجوڪ - ۲ - [؟] ، (نت .) ،
(کمر .) ، « شتیکی ته نکی کون کونی
جوانه ژنان نه یکه ن به کراس و
ده سمال . » تم : خا . ج ا ، ل -
(۱۱۶) .

برنگ - (نا .) تم : برینگ .

برو - [ست : برو قاز . ، په :
بروڪ] ، (نا .) که وانه یه کی توکه
له سهر ئیسقانی که وانه یی لای
خواره وه ی ناوچاوان به دهوری
نیوه ی لای سه ره وه ی چاواندا
کشاوه . ★ (بک .) برو . نه برو
(فر .) **بروی سی تاق** (نت .) نه و
برویه یه که له نیوانی ههردو
برویاندا (له و جیگایه ی لوت
ده بریتیه وه و ناوچاوان
ده ست پیته کا ، نه وه نده توک هه بی
ههردو کی تیکه ل کردبنه وه . □

« دل به را ! په ی زوی فیراقت دل
ده نالی وهك زوباب + به و دو
نه برویی سی تافت بهندی جهرگم
بو که باب . » (؟) .

بروتیکنان - (مصـتـ . لا .)
گرز کردن و ویک هیئانه وه ی ههردو
(برو) یان به نیشانه ی نازازیتی له
کردوه بی یا پی خوش نه بونی
قسیده ک . :: قسه کانی به که یفی
نه بو بروی تیکنا . هه تا ده ی بی نی
بروی تیکناوه .

بروسک - (بک . . مک .) ۱ -
زونا کاییکی زور گورج و خیرا که له
کاتی هه ور و هه لا و باران دا له
ئاسمان په ی داده بی . ★ (قد .)
بریسق . بریسک . (سنـ .) کمر .)
چه خماخه ، بروسکه . ۲ - (مجـ .)
خیرا . گورج . ۳ - (مجـ .)
ئازاریکی کتوپز که خیرا له
شوینیکی له شی ئینسان (زیاتر له
سیبه نده ی پشت ، سهر ، که له که)
په ی داده بی و له شوینیکی تر
ده بریتیه وه و لهش له نیوانی نهم دو
جیگایه دا هه ست به ئیش و ژان
ده کا . تیبه - زانستی تازده
دهری خستوه که هه وران کاره با
(نه له کتریتیه) یان تیدایه ،
هیندیکیان کاره بای سارد
(نیگاتیف - سالب) و هیندیکیان
ئی گهرم (پوزیتیف - موجب) ،
جا هه روه کو تیلی سارد و گهرمی
کاره با نه گهر ویک که ون - پریشکیان
لی ددیته وه و زونا کاییکی خیرا -
ده بیدری و (قرچه قرچ) یکیشمان
گوی لی ده بی ، هه وره کانیش وهختی

ویک ده کون (برۆسک) یان لی پیه یدا
 ده بی ، چونکو کاره بای ناو هه وران
 ییگجار زۆر به هیزتره لهو کاره بایه ی
 که له مالان که لکی لی وهرده گرین -
 قۆلتی کاره بای مالان زۆر زۆر ۲۲۰
 قۆلته و ئی هه وران صهت هه زاران
 قۆلت - بۆیه پزیشکیشیان
 گه وره تره و له باتی قرچه قرچیکی
 بچۆکی ویک کهوتنی دۆ تهلی کاره با،
 گویمان لهو گرمه زل و به سامه ی
 هه وران (هه وردتریشقه) ده بی .
 هیندی جارن هه وریکی کاره بای
 گهرمی تیدایه ده گهل کاره بای
 ساردی (زهوی) لیک ده ده ن ، ئه و
 کاته یه که برۆسکه له جیگایه ک
 ددا و ههرچی بهرچی کهوت
 ده یسۆتینی . هس : (فره نس)
 برویسک . ئیتالی به مانای
 (تونده مجاز) .

برۆسکاندن - (مصت. لا.) ۱ -
 په یدابۆنی (برۆسک / ۱) له ئاسمان
 :: هه روا ده برۆسکینی و ناشباری
 ★ برۆسکه دان . ۲ - په یدابۆنی
 (برۆسک / ۳) له شوینیکی له شی
 ئاده میتزادا :: له دوینیوه پشته
 دهستی کردوه به برۆسکاندن . ★
 (سنه.) بروسکانن .

برۆسکانن - (مصت. لا.) ،
 (سنه.) ، تم : برۆسکاندن .

برۆسکانه وه - [بروسک / ۱ +
 ۲ - ئان / ۴ + ۲ - ئه وه / ۲] ، (مصت.
 لا.) تم : برۆسکانه وه .

برۆسکه - [برۆسک / ۱ + ۵ -
 ئه / ۱] ، (نته.) ۱ - تم : برۆسک / ۱ .
 ۲ - (نته.) تیلگراف . (کهر.) برقیه .

برۆسکه دان - [برۆسکه / ۱ +
 دان (فع.)] ، تم : برۆسکاندن / ۱
 :: هه ر برۆسکه ده دا .

برۆسکه لیدان - [برۆسکه / ۲ +
 لی (پیف.) + دان] ، (مصت. مته.)
 به تیلگراف مه به ستی به که سی
 راگه یاندن . :: برۆسکه یان بۆ
 لیدابۆ که دایکی نه خوشه به په له
 زۆی .

برۆسکیان - (مصت. لا.) ، (سنه.)
 تم : برۆسکانه وه .

برۆشه - [؟] ، (نا.) ، (مکه.)
 جۆریکه له جۆره کانی کلۆی به فر .
 تیب - پیویسته ئهم ووشه یه ده گهل
 (پرۆشه) که جۆریک بارینی به فره ،
 فهرق بکری .

رۆقه - (نا.) ، (مکه.) تم :
 برۆسکه .

بردو - (نا.) ، ۱ - زمین (بۆ
 بازار ، کالا و شتومه ک) // که ساد .
 ۲ - زیز و حورمهت (بۆ ئینسان) .

بره و پیدان - (مصت. مته.) ،
 (سیه.) ۱ - وه ره و اج خستنی
 کالایه ک . ۲ - گهرم کردنی بازار ،
 وه زمین خستن و له که سادی
 رزگار کردنی بازار ۳ - وه گه رخستنی
 که سی ، زیز و حورمهت بۆ که سی
 سازکردن ★ (مکه.) وه بره و خستن .

بره و سه ندن - (مصت. لا.) ،
 (سیه.) ۱ - زه و اج په یدا کردنی
 کالایه ک . ۲ - گهرم بۆنی بازار و
 زۆربۆنی سه ودا و مامه له تیدا .
 ۳ - قه در و حورمهت په یدا کردنی
 که سی . ★ (مکه.) وه بره و که و تن .
بریا - [؟] ، (ئه.) ، (مکه.) بۆ

دهربزینی دورد و داخ و ناوات و
ئاردهزق له سه ره تاي مه به ستا
ده گوتري . :: بریا به بریای
خولای با ئه و سه فهدم هه
نه کردبا . ★ (مکه . سیه .)
خوزگه . (بکه . هله .) خوزی
(سیه .) کاشکه ، کاشکی .

بریان - (صد .) تم : برژاو .

بریانی - [بریان + ۲ - ئی] ،
(نته .) ۱- مریشک ، قه له مۆن ،
به رخ و مه ز که ناوزگیان پزکراپی
له برنج و بادام و به هارات و
کشمیش و ... و ... و له زونا
سۆرکرا به وه ۲- گوشتی که
ده گهل پیتواز و زۆن کرایسته ناو
دیزه و (پاش نان کردن) خرابیته
ته ندوره وه (ئیستا فرنیش) و
له سه رخو پیشابی . ۳- مه ز یا
به رخ و ... و ... که به ساغی به
شیشه وه کرابن و دۆر و نیتزیکی
ئاگریکی خوش زابگیرین و به
هه وای ئاگره که بیرژین . ۴-
(مکه .) ، (مچه .) چه ونده ری له ته نۆرا
پیشاو . تیپ - ۱) دهنگی (ی)ی
هه ندی ووشه ی ئاویتای له
قوناغه کانی دواپی گه شه کردنیانا
بونه (ج) : ۱- (سنده .) به قه ، (په .)
یه ف = جو . ئیستاش بن له هجه ی
هه ورامی (یهو) و به (جو) ده لین .
ووشه ی (جهژن ، جیژن) ی کوردی
له (یه سنه) ی ئاویتای به مانای
عیبادهت و په رستن په یدابوه . ۳-
(یاتۆک) ی په هله وتی له کوردی
ئیمزۆدا بۆته جادۆ . (ب) له زمانی
په هله ویدا (بریج ، بریز) به ته ندۆر

گوتراوه (تم : پفا ، فره ، ل -
(۸) و (بریجهن ، بریزن) سوینه یه که
(تاودی گل وه کو معین نوستویه)
نانی له سه ره ده پیژن (تر :
فه ره ههنگ ، معین ، ج ا ، ل -
(۵۱۸) . ج) جا ئه گه ر بیتو ئه و
ده ستۆردی که دهنگی (ی)ی
ئاویتای له قوناغانی دواپی
(په هله وتی ، کوردی) دا بۆته (ج)
له بهر چاو زابگیرین و له (بریج) و
(بریجهن) وورد بیتنه وه ، بۆمان
هه یه بله ی که ئه سلی ئه و ووشه
په هله ویا نه له قوناغی ئاویتادا
(بری - ی) و (بری یه ن) بود و
بۆمان ده رده که وتی که ووشه ی
(بریانی) شکلی ئاویتای خوی
زاگرتوه و له و کانه دا به مانای
(ته ندوری) یا ئه و شته ی له
ته نۆرا ده پیشتیندری گوتراوه و
پاشان ئه و مانایانه ی بۆ په یدابوه
که له سه ره وه باسمان کردن

بری - (نمصه .) تم : بریتی .

بریج - (نا .) ، (مکه .) تم : ۱-
برنج .

۱- **برینگ -** [؟] ، (نا .) ، (هله .)
ئه و به شه ی خوری مه زان له سه ره
پیستیانه وه تا چهند سانتیمه تریک
له خوری دیکه نه رم و نیان تره و
چه وراپیکی هه یه .

۲- **برینگ -** [؟] ، (نا .) ، (مکه .)
ئامرازیکه وه کو مقه ست به لام
گه ورده تره ، ده مه کانی له باتی ئه وه ی
ودک ئی مقه ست له ناوه زاستا به
بزماریک لیك دا کو ترابن ،
لیك جودان و کاتی ئیش پیکردن وه کو

نیره و مییه ددخړینه سهریهك .
 ئەم ئامرازه بۆ بۆرینهوودی مهز و بز
 به كاردیت ★ برنگ ، (هـلـ)
 دویرد ، جهو ، دۆكارد ، (سنـ)
 مهوړینگ ، (بكـ) جهو .
 جهوړ ، جههری ، تیپ - من
 واتیده گهم ئەم ووشهیه له (بز)
 ریشهی مهصدهری (بۆرینه) ،
 بۆرینهوه) و (ئینگ) پاشبهندی
 دروست کردنی ناوی ئامرازان
 (ئیسمی ئالمت) پیکهاتیبی .

۴- برینگك - [؟] ، (صـ) ،
 « ئیشك ، به گشتی له ترکیبی
 (ئیشك و برینگ) دا » ، (هبید -
 ۱۷) .

برینگك [گو، تو،] - [۲ - برینگ
 + چی] ، (صفا) تم : برینگهوان .
 برینگهوان - [۲ - برینگ + ۳ -
 ئە/ ۲ + وان] ، (صفا) ، (مـكـ)
 ئەو كهسهی به (ههوړینگ)
 خۆری و مهز و بزنان ده بۆرینهوه ★
 برینگچی ، جهو بۆر .

بریتی - [بر + ئیتی] ، (نمـصـ)
 شتی بخړینه بهر شتیکی تر ، ههر
 شتیکی له جیگهی شتی دیکه
 دابندری یا بدری به كهسێ یا
 كهلكی لی ودرگیری ، (عـاـ) بدیل .
 :: ئەم قهلهمه له بریتی قهلهمهكهی
 خۆت هه لگره . لویسی شازدهههم
 به خهلكی فرهنسای گوت له بریتی
 نان با كيك بخۆن ★ له باتی ، له
 بری ، (مـكـ) له جیاتی ، (سیـهـ)
 بر ، بریتی . تیپ . (ا) ئەم ووشه و
 هاوتاكانی به تهنیایی و بهبی (له)
 له پیشهوهیان دهكارناکرین . (بـ)

زۆر زۆی ددچیتی ئەسلی ئەم
 ووشهیه (عباره) ی عهرهبی بی و
 جهزیندراپی . بریتی بۆن له ...
 شامل بۆن ، پیکهاتن له ... تیپ -
 كه ددلهین فلانه شت بریتییه له
 فیساره شت مه بهست ئەوهیه كه
 (فلان) كه له (فیسار) كه
 دروست بوه و پیکهاتوه . :: كتیپ
 بریتییه له چهند لاپهزه كاغەزی
 مه بهستیکی له سهر چاپکراپی و
 جزو بهندکراپی و بهرگی تی گیرابی .
 بریشكه - [بریژ + كه] تم :
 پچوکی] ، (نتـ) - [گهنم و
 گوله پیغه مبهره (گهنم شامی) ی
 ئیشك كه له سهر ساج برژیپی .
 ۲- (مـجـ) ههر شتیکی زیاتر له وهی
 پتویسته له سهر ئاگر بمینیتتهوه و
 ببرژی .

بریتسكه - (ناـ) تم : برۆسك .
 بریتسكانهوه - [بریتسك + ۲ -
 ئان/ ۴ + ۲ - ئەوه/ ۲] ، (مصـتـ)
 لا . درهوشانهوه و پڕشنگدانی
 شتیك له بهر تیشکی زۆر یا ههر
 زۆر ناكاییکی تر . ★ بروسكانهوه
 بریسکیان ، بریسكهدان ،
 بریقانهوه ، بریقهدان ، بریقهداتن .
 :: هتیچ نه ، شۆشهیه له ناو
 خۆله كه دا ده بریتسکیتهوه ، ئەوه
 نه قیمی نهنگوستیله كهت ئەلماسه
 وا ده بریتسکیتهوه ؟

بریتسكه - [بریتسك + ۵ - ئە
 / ۱] ، (ندـ) پڕشنگی درهوشانهوهی
 زۆر گورج و خیرا . تیپ - هندی
 شت (ئاو ، ئاوینه ، جهواهیترات ،
 شۆشه ، هندی معدن ، ...)

... () نه گهر تیشکی هه تاو یان
رۆناکایی دیکه یان لی بدا ، تیریز
(اشعة) ی نور له سهریان
ده شکسته وه و نه شوینه ی بهر
تیشک که وتوه به ولاولای خویدا
پزشنگ دهدات . ★ برۆقه ،
بریه ، بریق و باق .

بریتسکه بریتسک - (نت .)
بریتسکه ی به که له دوای یه که
بریتسکه وه ★ نه وه چیه له وی
که وتوه ههر بریتسکه بریتسکیتی .

بریتسکه دان - (مصت . لا .) ته :
بریتسکه وه .

بریتسک - [؟] ، (نا .) ، (مک .)
ته : بریتسک / ۱ .

بریتسکه وه - [بریق + ۲ - نان
/ ۴ + ۲ - نه وه / ۲] (مصت . لا .) ته :
بریتسکه وه . :: نه ری نه شته
چیه ده بریتسکه وه ؟

بریق و باق - (نت .) ته : بریتسکه .
بریق - [ی . عا کو .] ، [بریق
(عا .) + ۵ - نه / ۱] ، (نت .) ته :
بریتسکه . تیب - ههر چه نه نه
ووشه یه مانای بریتسکه دهدا ، به لام
فه رقیکیان هه یه که بریتسکه زو
ده بریتسکه وه ، که چی (بریق)
دریژ خایین تره .

بریق بریق - (نت .) بریق
به که له دوای یه که .

بریتسکه دار - [بریق + دار (پ .
ملکیت)] ههر شتیکی بریتسکه ی
هه بی و بدره و شیتسکه وه . □
» بزماره و بزماره ، سولی
بریتسکه داره » (فولکلور) .

بریتسکه دان - (مصت . لا .) ته :

بریتسکه وه . :: له دۆره وه
بریتسکه دهدا .

بریتسکه هاتن - (مصت . لا .) ته :
بریتسکه وه :: وه کو نه لماس
بریق ی دی .

برین - [؟] ، (نا .) ، (مک .) ،
(س .) ، (ه .) ۱ - بهر و بوی کاری
برانی نه ندایکی له شی گیاندارانه
به دار و تیل ، به نامرازیکی برنده
(چه قو ، خه نجهر ، شیر . . .) ،
به گولله یا بهر بونه وه و کاره ساتی
له م بابه ته . ★ زام ، زیش ،
(بک .) برین . ۲ - ئاوساویکی زهق و
خزه له نه نجامی کارتیکردنی هه ندی
میکرۆب یا ئالۆزی دهرۆنی ئینسان ،
له شوینیکی له شی ئاده میتیزاد
سه ره له دهدا و (کیم) و (هه وای)
تیدا کو ده بیتسکه وه ، پاش ماوه یه که
(له خو یه وه یا به داووده رمان)
سه ری زهردده بی و هه وای و
جه زاحه ته که ی دیتسکه ده و که م که مه
خوش ده بیتسکه وه . ★ کوان .

برین پیچ - (نفا .) ، (نت .) نه
که سه یه برینان خاوین ده کاته وه و
خوینیان ده وه ستینی و دهرمانیان
ده کا و ده یان به ستی . (عا .) مضمد .

برین پیچان - (مصت . مت .) ،
(تت .) خاوین کردنه وه و
برژاندنه وه و دهرمان کردنی برینان .
(عا .) تضمد .

بریتسکه دار - [برین / ۱ + دار] ،
(صت .) حالی نه که سه ی به
جۆریک له جۆران نه ندایکی له شی
(برین / ۱) ی لی په یدا بۆ بی . تیب -
نه م ووشه یه بو (بریتسک / ۲)

ناگوتری و دهلین دهستم برینی.
لیهاتوه . ★ زامدار ، (سنده)
زامار .

برینداربون - [مصد. لا.] ۱-
پهیدابونی (برین/۱) له لهشی
ئادهمیزاد :: دهستی شامراد به
چهقو برینداربو . ۲- وجودی
(برین/۱ و ۲) له شوینیکی لهش
:: چوینه سهری هممو گیانی
برینداربو (برینی لیبو ، برینی
پتوه بو) .

بریندارکردن - (مصد. مت.)
دروستکردنی (برین/۱) لسه
شوینیکی لهشی ئینسانیک . ★
برینلیکردن .

برینداری - (حمص.) ئهنجامی
برینداربون .

برینلیکردن - (مصد. مت.) تم :
بریندارکردن :: وهبهرخهجهرانی دا
تا توانیتمان دهستی بگرین ههژده
برینی لیکرد .

بریوبریو - (نده.) ، (مکه.) ،
قهرهبالفی و ئیزدیحام .

بر - (نا.) پارچهیهك له شتیکی
گهوره . كهمن له شتیکی زور .
:: مامه گیان بریکم میوژ بهش بده ،
بری چهلتووك بهرن کزهی کهن ،
بریکی تر لهم قوماشه بکزه ، بری
دار بخه ئهم زوپایه . ★ ۲- توژ،
توژال ، توسقال (توژکال) ، نهخت،
کهم ، هیند ، ههند ، (سنده) چك .
تیپ - ۱) به لای منهوه ئهم ووشهیه
لهئهسلا (بزدراو) سیفهی مفعولی
مهصدهری مورهککهبی (بزدان)
بوه و کورتبوتهوه . ب) ئهو

هاوتایانهی بو ئهم ووشهیه دیار
کراون . ، ئهگهرچی دهقاودهق
مانایان یسهکه بهلام شوینی
دهکارکردنیان یهك نیه ، ناتوانین
بلهین : توسقالی دار بخهزه ئهم
زوپایه .

براده - (نسا.) ، (کئیر.)
وورده و خاکهییکی که به کوتانهوه و
سونهوه و تاشین و بزبهندکاری له
معهدهن (فلز) یك دهکهویتهوه . ::
برادهی ئاسن ، برادهی مس ،
برادهی زیتر .

بران - (مصد. لا.) ۱-
تهواوبون ، یسهکهوتن ::
زادیوکه قسهی دهکرد له خوژا
دهنگی برا . که وای پیگوت کابرا
قسهی برا . ۲- پهیدابونی برین
/ ۱ به چهقو و ... له شوینیکی
لهش . لهتبون دوکهرتبون
ههندیشت :: تهلی تهلهفونهکهمان
برابو . ئهوه دهستت به چی
براوه ؟ **پیبران -** (مصد. لا.) [پی =
(به + ی = ز.) + بران] ،
بهش بهرکهوتن . □ « کاله م درآ و
چم پی نه برا » :: ئهوسال ۲۰۰
دیناری ههر له توتنی پی براوه .
دابران - [دا + بران] ، (مصد. لا.)
جودابونهوه ، دورکهوتنهوه .
:: له زیگا خدرمان لی دابرا ، دوستی
چاك قهت لیک دانابزین ، ئهم
حهوشهیان لهو خانوه دابزیوه ★
لبران - [لی (له + ی)
+ بران] ، (مصد. لا.) ۱- بزیاردان ،
سوربون لهسهر کاریک :: جوامیر

لیبزابو نهو سه فهره هر بکا . پیاو
لی ببری همو کاریک ده باته سر .
۲- ته و او بونی شتیک له شوینی
یا له که سی . :: نهو دییه زه لکاو
زوره مه لاریای لی نابری . کورد
خه باتکاری لی نابری . چوینه مالیک
(چا) بخوینه وه شه کر و چایان
لیبزابو .

بزاندهوه - (مصته. مت.) تم :
برینه وه/ه :: پتویسته نهو شه ره
ببریندریته وه . هر به دو قسه
بزاندهوه .

بزاندهوه - [بران + ۲- نهوه/۲] ،
(مصته. لا.) کوتایح هاتی شتیک ::
ئیر نهو باسه بزاندهوه ، قسه له
شتیکی دی بکهین . کوزه ده به سه !
نه بزاندهوه ، بو هیندی لی ده لهی .
مالی جوقلی به جاریک بزاندهوه
که سیان لی ده رنه چو □ «باسی
زولفی دریژ و چاوی به خه و +
نه بزاوه ! بوه تری خه سره و »
(حاجی قادر)

بزاو - (نمف : بزان) ۱-
برین لیکراو به تیخ و چه قو ۲-
لهت کراو . جودابووه .

ببراکه - [ببرزه + گه] ،
(نن.) ، (سیه.) تم : ببرزه . تیبه -
لهم ووشه یه دا (ه/۱) ی دواپی
(بربره) بوه به (ئلف) .

ببرزه - [بز + بز + ه/۱] ،
(نن.) تیغه ره ی پستی ئاده میتزاد و
نهو گیاندارانه ی به چکه ی خویان به
شیری مه مکان به خیتوده کهن ،
ئج ئاده میتزاد له پشت ملی/۱
تاسه رکلینچکه ی ۳۳ موره که ی

هه یه . بیجگه له وه ی که کوله که ی
ئیسکلیتی به ده نی ئینسانه (نخاعی
شوکی) شی تیدا پاریزراوه . □
» ببرزه ی پشتم ، دار عه سای
ده سستم « ، (فولکلور) . ★
تیغه ره ی پشت ، (سیه .) تیره غه
(عا .) العامود الفقري .

بربون - (مصته. لا.) تم :
دابزان .

بربه ند - [بز (برین) + به ند؟] ،
(نن.) ، ئامرازیکی پولای کونجر
کونجره ، بو زنین و لیک و
لوس کردنی مه عده نان و دار و ته خته
به کاردیت . چه شنی زوره : گرده بز ،
سی سق ، چوارپالو ، پشته ماسج ،
کلاکه مشک ، کارتییخ (تیغ) ،
چتوه سان (چتوهه سان) و هه ریه ک
لهوانه گه وره و پچوک و نه ستور و
باریکی هه یه و هر چه شنه ی
شوینی ده کارکردنی جیا به ★
(سن .) بربه ن ، سوان ، موره د
(له مبرد عاره بی) ، (بکر .) مه بزه د .
بردان - [بز + دان (فد.)] ،
(مصته. مت.) جودا کردنه وه ::
شهوی دی گورگ له زانه که ی دا و
چه ند سه ریکی بزداوه .

برس - (نمصد.) ، (سن .) تم :
برست .

برست - [بز (برین) + ئست] ،
(نمصد .) ۱- توانایی هه لگرتنی
(تحمل) ناخوشتی و قورسای
نهو شاری مه عنه وی . ۲- (مج .)
هیز ، تاقه ت . :: کوزه ده نه ختیک
بکشیوه برستت بریم .

برسکاندن - [؟] ، (مصته. مت.)

ته : بزرگانندن .

بَرَشَت - (نمص : بَرِین) ، ۱ -
جیاواری نیوان بنه تووی دانه ویله
که داده چیرئی و نهو حاصله ی
لیله ده گیری . :: نه م گهنمه
به کوده بَرَشَتی ده بی هر کیلویه ک
توو ده کیلوی لیله ده گیریته وه (
★ (مک) زَیْـژَه و ۲ - ۱)
سهر مقهستی قوماش که بهر گدرو
بو درونی جلك لهت و کوتی ده کهن و
پارچه پارچه ی پچو کی لیله ده که ویتته وه
به که لکی هتیج نایه و فریی ده دهن .
ب (تیزمالکی کاغز که له کتیب و
دفته ران پاش جزوبه نـد کردن و
لیک ولوس کردنی قه راغه کانیاں ،
یا هر کاریکی تر له سهر کاغز ،
ده که ویتته وه . ۳ - (مج)
لیهاتویج و لیوه شاوه یج و توانایج بو
زابه زانندن و جیبه جی کردنی کاران .
:: پیای وای به بَرَشَت وه ک نه م
کابرایه هر نابیتته وه .

بَرَشَت لَبْدَان - (مصت . مت .)
ته : بَرِین / { .

بَرَغَو - (نا .) ، (کئیر .)
بزماریکه نهختیکی به شیوه ی
مارپیچی له له کراوه ، بو لیـک
توند کردنی دو شت پیـکه وه
به کاردیت . تیـب - ۱) نهو جوړه
بزماره سهره زای نهوه ی که له باری
گه وره و پچو کی گه لی شکلج هه یه .
به شیوه یه کی گشتی دو چه شنه ،
یه کیکیان له باتج نهوه ی وه کو بزمار
دابکوتری ، راسته وخـو لهو دو
شتانه ی مه به سته لیـک توند بکریـن ،
بـباده درئی و بـه جهـز بـباده ر

توندی ده کهن . دوه میان نهوه یه
شوینیکی تایبـه تیـ بو کراوه و
تیـ هـلـده کیشری و پاشان
(مورو سه مـون) ی له سهره که ی
باده درئی . ب) نه گهر له جوړی
یه که میان بو ئاسن ده کار بکری ده بی
جیگا که ی به شیوه ی له له کانی
بزماره که بو له له کرابی . ج) به
لای منه وه نه م ووشه یه له (بورمق) ی
تورکی به مانای (بادان) وه رگیراوه .
★ (کـر .) بورغی . (کئیر .)
پیچ ، جهـز .

بَرِگَرْدَن - (مصت . لا .) بَرِینی
زَیْگا ، له شوینیکه وه
گه یشتنه جیگه یه کی تر . :: نه م
کابرایه نه خوشه بَرِناکا به پیان
پچیتته که رکوک ، نه م بارگینه
له که نته یه چون بَرِده کا بو پینجوپن .
بَرِگه - [بَر + ک + ه - نه
/ ۱] ، (نـد .) بنجی هیندیک گیـا و
شیناوه رد که (بهر) یان هه یه و
به رزنا بنه وه و له شوینی خو یان
به ولاولادا تهرز داویژن . :: بَرِکه
شو تی ، بَرِکه ترؤزی ، بَرِکه خه یار .
بَرِگه - [بَر + گه] ، (نـد .) ۱ -
ههریه ک له ۳۳ پارچه ئیسقانی
تیفه رهی پستی ئاده میتزاد . ★
مورگه ، (سـد .) ترهخته ، مروخه ،
مورتخه . ۲ - (تـد .) پارچه ییکی
سهر به خو له نوسراو ، قانون ،
مه قه له و نهو جوړه شتانه ★
فه قهره ، ماده . تیـب - وای بو
ده چم که نه سلی نه م ووشه یه (بَرِکه)
بو بی و پاشان دهنگی (ک) ه که ی بوته
(گـ) .

بژنده - [بژ (بژین) + ئنده] ،
(نفا . ، صفا .) تم : بېژ .

بژنوتی (ممر . تو : = بوژون
ئوتی = گییای لوت [(نـ .) ،
(مک . ، سـ . ، سیـه .) هـندئ
داووده‌رمانی بونخووشن تیکه‌ل
ده‌کرین ، به پته وه‌بهر لوتی
هه‌لده‌دن ، ئینسان وه‌پشمین
ده‌خا و بوژه (که‌یف) یکیش له‌سهر
سازده‌کا . (عا .) انفیة .

بژوا - (نا .) ، (مک .) تم : باوه‌ژ .
بژواپیکردن - (مصـ . مـ .) تم :
باوه‌ژپیکردن .

بژواکردن - (مصـ . لا .) تم :
باوه‌ژکردن .

بژوایستی - (حمـ .) تم :
باوه‌ژتی .

بژویش - [؟] ، (نا .) ۱ - (مک .)
دانه‌وئله‌ییکه له نیوان (گهنم) و
(برنج) دا ، زه‌نگی له گهنم سووتره و
چه‌شنی برنج‌ژونه ، ده‌نکه‌کانی وه‌کو
برنج له ناو کیتیک‌دایه (به‌ژش) ، به
زۆری له کوردستانی ئیران ناوچه‌ی
موکریان ده‌چیندری ، وه‌کو برنج
ده‌کری به (قبۆلی) و (پلاو) ،
وه‌کو (ساوار) یس به (شله)
لی‌ده‌نری : (شله‌بژویش) ، ده‌گه‌ل
گوشت یا قاوورمه‌شدا ده‌کریته
ناو دیزه و کشمیش و پتوازی
تیده‌کری و پاش نانکردن ده‌بخه‌نه
ته‌ندۆره‌وه (ته‌ندۆرپلاو) . ۲ -
(کهر .) ۱ (گهنمی به ده‌ستار یا
ناش قه‌لت و بژکرای ، بو چه‌ند
جوژه چیشتییک به‌کاردیت . ب)
وورده‌ی ساوار . ۳ - (سنـ .)

به‌فریکی ووردی زه‌قه که (دانه) کانی
وه‌ک به‌فری تر نه‌رم نیه . ★
(سنـ .) ته‌رزهلۆکه ، گزنیژه . هس :
(مک .) بژوشه ، بژویشه . ۴ -
(مجـ .) قسه‌ی بی سهره‌وبهره .
قسه‌ی نازییک که هتیچی به هتیچه‌وه
نه‌نوسی .

بژویشه - [بژویش + هـ - ئه
/ ۱] ، (نـ .) ، (مک .) پروشه‌ی
به‌فر . هس : (سنـ .) بژویش / ۳ .

بژویشکردن - (مصـ . مـ .) ۱ -
باش ئیش نه‌کردنی (ناش) که له
باتج ئه‌وه‌ی گهنم بکا به ئارد ، ههر
قه‌لت‌وبژی کا (تم : بژویش / ۲) ::
ناشه‌که ئیمزۆ بژویش‌ده‌کا (باش
ناهارۆ) . ۲ - قسه‌ی بی
زۆی‌وجی‌کردن :: کوزه‌کا‌برا
ده‌بیتزه‌وه ، ئه‌و بژویش‌کردنه‌ت
له چیه ؟ بوچی قسه‌کانت هیچیان
به‌سهر هیچه‌وه نیه ؟

بژویشین - [بژویش + ئین] ،
(نـ .) ، (سنـ .) چیشتی شله‌ی
بژویش ، شوربای بژویش ★
(مک .) شله‌بژویش . تیب - له
به‌رگی‌یه‌که‌مدا ههر چه‌نده بو دۆ
پاشبه‌ندی (ئین) و (ئینه) ووتراره
که له (ناو) و (صفه‌ت) ناویکی
تازه پیکدینن ، به‌لام له‌بیرچوه
ئیشه‌که تۆزی زیاتر ووردکه‌ینه‌وه و
بله‌ین که ناوی گه‌لی چیشتی شله‌ی
کورده‌واری به‌مانه دروست ده‌بی :
نيسکین ، نيسکینه ، ماشين ،
ماشينه ، ترخينه .

بژوسکیک - [بژ + (- ئوچکه)
+ (- ئیک)] ، (بنـ .) ئه‌ندازه‌یه‌کی

کەم ، ھیندیک . تیب - دەنگی (چ)ی
باشبەندی (ئۆچکە) لیرەدا بۆتە
(مس) و لە ھەندێ ووشەى تریشا
دەبىندى ، لەوانەى پيش ئەوھى
بیتە (س) بۆبیتە (ز) ★ برۆکىک ،
برّیک ، برّى .

برۆوکىک - [بر + (- ئۆکە)
+ (- ئىک)] ، (بنت -) تم - :
برۆسکىک . تیب - ھەرچەندە
ووشەگەلى (برّى) ، (برّىک) ،
(برۆکىک) و (برۆسکىک) ئىستا
مانايان يەكە ، بەلام لە راستیدا
ھەريەكەيان لە ئى پيش خۆى
بچکۆلەى زياتر پيشان دەدات .

۱- برّە - [بر (برّين + ۵-
ئە/۱)] ، (نە) کەلبەى بەراز .
★ (مە) شفرە . تیب - وا دەزانم
ئەسلى ئەم ووشەى [برّا = بر +
۶- ئا] و صفەتى فاعىلى مەصدەرى
(برّين) بوو و بەرەبەرە (۶- ئا)
کورت بۆتەو و بۆتە (۵- ئە/۱) .
۲- برّە - (نا) ، (سە) ۱-
بەرزايى نىوان دۆ ھىلى جۆت کە
لە ئەنجامى کىلانى زەوى بەگاسن ،
پەيدادەبى . ★ (سە) ناوگرە .
۲- تە : برّە/۱ و ۲ .

برّەبرّ - [؟] ، (نە) ھەراوھوريا ،
قاوو قىژ (تە : گە) مەھاباد ، ل -
(۹) .

برّەبرّە - (بنت) کەم کەمە ،
تۆزەتۆزە ، نەختەنەختە ،
وورددەورددە .

برّەك - [بر (برّين + ۳- ئە
/۲ + ۱- ئەك / ۳ ب] ، (نە) ،
(مە) نىرەى بەراز ، گۆلەبەراز .

★ يەکانە ، خۆگ . // مالۆس .
برّسار - [بر (برّين) + ئار
/۳] ، (نە) ۱- (ھە) شىوھى
برّينى جلوبەرك بە تايبەتى كراس و
دەرپىتى كوردى پياوانە . ۲- (تە)
گەيشتنە نەنتىجە لە ئىشتىكدا كە دۆ
يا چەند كەس ، دەولەت و ...
خىلافيان لەسەرى ھەبى و كوتايى
پيھىنانى و ديارى كوردنى ئەوھى
كە چى لىدە كرى :: چىن و سوڤىت
برّياريان داوھ ناكوكى خويان بە
ووتووئىز لابەلابكەن . ۳- گەيشتنە
حەللىك بۆ ھەر مەسەلەىەكەبى ::
برّيار دراوھ زەوى وزارت بەسەر
جوتياراندا دابەش بكرىت . ۴-
قەراردان لەسەر كردن يا نەكردنى
كارى . :: شىركۆ برّيارى داوھ
جگەرەنەكىشى .

برّیە - (نە) ۱- نرخى كوردنى
كارىك لەسەر تەواوبۆن ، بەبى
حىسابى ئەو وەختەى پىويستە ::
لە برّیە ئەم خانوومان بە چەند بۆ
تەواو دەكەى . ★ مەختە
(مەقتوع) ، (سە) ۲- برّە/۲ .
۲- نرخى شتىك بەبى كيشان يا
ھىچ جۆرە ئەندازەگرتنى . ★
گۆترە . (سە) ۲- برّە/۲ .
برّى - [بر + ۳- ئى] ، (بنت)
تە : برّىك .

برّىك - [بر + ئىك] ، (بنت)
ئەندازەىەكى كەم لە شتى . ★
برّى ، تۆزى ، نەختى ، ھىندى ،
تۆزىك ، نەختىك ، ھەندىك ،
ھىندىك .

برّين - [ستە : براى . ، پە :

برتيه ن. ، سانسکريتي: بهديتاني].
 (مصت. مت.) ۱- جياکردنه وهی
 پارچه بهک له شتيک به ثامرازيکی
 بړنده (چه قو ، مقه ست ، ...)
 :: کوزه نه وه کي نه و چنارانهی
 بړیوه ؟ نه و گورتسه چیه
 شوژبوته وه بزانه نایبزی . با ثارام
 دانیسی دنا سمیلی ده بزم ۲-
 بریندارکردنی جیگایه کی له ش به
 چه قو و کیرد و ... :: ووشیاربه
 چه قو که زور تیره دهستی خوت
 نه بزی، نه و شو شهیه فری ده ده ست
 ده بزی . ۳- زویشتن (به زیگادا)
 :: نه و زیگا دور و دریژه مان بزی و
 هیچیشان به هیچ نه کرد . ۴-
 (کمر.) تیکه لکردنی په زی قوما ،
 بو نه وهی گزی ده یاری دا نه کری ::
 فرمون کي دهی بزی بیتزی پاشان
 نه لین فیلت کرد . ★ (کثیر .)
 بزشت لیدان . ۵- توانایی
 لهت لهت کردنی و پارچه له شتی
 کردنه وه ده ثامرازيکی بړنده دا ::
 کوره نه و چه قویه زور کوله هیچ
 نابزی . ۶- توانایی سهرکه وتن و
 زال بونی شتيک به سهر شتيکی
 دیکه دا :: جا خو قسهی من قسهی
 تو نابزی . تی بړین - (مصت. مت.)
 به زور شتيک په ستاوته ناو
 شتيکه وه :: سینگیکان تی بزی .
 ده لهی داریان تی بزیوه وا لاجه ولاج
 ده روا .

دابړین - (مصت. مت.) -
 جياکردنه وه یا دورخستنه وهی
 به شتيکی شتی له نه سلی خوی .
 :: نیوهی خانوه کهی بو خوی

دابړیوه و هیشتاش چاوی له
 نیوه کهی دیکه یه تی . پولیس کهوتنه
 ناو خویشاندانه که و به شتيکیان
 دابزی .

هه لبرین - (مصت. مت.) ۱-
 بهر زکردنه وهی شتی له شوینی
 خوی . □ « دار هه لبره صهی
 دز دیاره » :: وا خهریکی خویندنه وه
 بو هر سهری هه ل نه ده بزی . چاوی
 هه لبرزی پزبو له فرمیسک . ۲-
 درخستنه وهی گیانداریک له
 شوینی و دهرکردنی به زور و
 ناچارکردنی به زاکردن به جوری تا
 ماوه یهک وا تی بگا نه و کهسه یا نه و
 شتهی بوته هوئی نه م حالهی هر
 به دواوه وه یه تی :: صهگان کابرایان
 هه لبرزی . به بهردان هه لیان بزی
 تا له ناوایی دهریان کرد . ۳-
 لهت کردنی شتيک (گوریس ، تهل ،
 تهناف ، ... ، ...) به ثامرازيکی
 بړنده ، به جوری که له لای خواره وه
 هیز بدریته ثامرازه که بو لای
 سهره وه . :: چو بو ته لی کاره با
 هه لبرزی گرتبوی و کردبوی به
 خه لوز .

برینه وه - [بړین / ۱ + ۲ - نه وه
 [۲ /] ، (مصت. مت.) ۱- لهت کردنی
 دار و تهخته و ثاسن ، ... به مشار
 ۲- جودا کردنه وهی دار و دره ختی
 به پیوه له ریشهی خویان ، به
 مشار و تهور و بیور و ثامرازی له م
 بابه تانه . ۳- دهرهینانی هه نگوین
 له کهندو - تی: له پیشدا به هوئی
 دوکه ل (هه نگ) له (کهندو)
 دورده خه نه وه و نه و جار هه نگوینه که

ههروه‌ها (بز) و (پژ) ی به مانای دره‌وشه هیناوه (تم: ژابا - ۹) ، (۷۸) . (ج) ۱- زمانی « بریتونج » که ژابا باسی ده‌کا زمانی دانیش‌توانی کونی خه‌لکی (ئارمۆریک) ه که له بریتانیا و ئیترله‌نده‌وه کوچیان کردوه و له چهرخی پینجه‌مه‌وه له‌و شوینه که ئیستا پیی ده‌لین (بریتانج) و ده‌که‌ویتی زۆژاواي فره‌نسا نیشته‌جی بۆن . (تم: لازۆس ، چاپی ۱۹۶۰ ، ل ۱۲۲۵ و ۱۱۶۲) .

بزافتن - (مصت. مت.) ، (کی . بک .) تم: بزاونتن .

بزاونتن - (مصت. مت.) ۱- جۆلاندنی شتیك له شوینی خۆی بۆ جیگه‌یه‌کی دی ، بئ ئه‌وه‌ی به‌رزبکریته‌وه . ۲- (مج.) هاندانی یه‌کێک ، به‌تۆزه‌کردنی ، بۆ ئه‌وه‌ی له‌حالی خۆی ده‌رپچیی و کارێک یا قسه‌یه‌ک بکات . :: مه‌ی‌بزیوه با ده‌ست‌نه‌کا به‌ قسه‌ی حه‌له‌ق و مه‌له‌ق . ★ بزواندن . (کی . بک .) بزافتن .

بزپتوه‌کردن - (مصت. مت.) ، بزپتوه‌کردن - (مصت. مت.) (کەر.) ۱- په‌نجه‌ده‌پاشه‌لی که‌سی زاکردن ، بۆ تۆزه‌کردن یا گالته‌پیکردنی . ۲- (مج.) هه‌لفریواندن . جۆزپتوه‌کردن .

بزر - [؟] ، (ص.) ، (کەر . سیه .) حالی که‌سیکی له‌به‌ر چاوان نه‌بی :: دۆ سی زۆژیکه‌ جوامیر بزره . شازاد ئه‌وه‌ له‌ کۆی ماوه‌یه‌که‌ بزری . ★ (مک.) وون .

ده‌ردینن :: هیشتا هه‌نگه‌کانمان نه‌بزیوه‌ته‌وه به‌لام وا ده‌زانم ۸ - ۹ حۆقه‌یی هه‌نگوینمان ده‌بی . ۴- لیکردنه‌ودی خوری و مۆی مه‌ز و بزنان به‌ برینگ :: خیرا مه‌زه‌کان بیزنه‌وه تا سال دره‌نگ نه‌بوه . ۵- کۆتایی هینان به‌ ئیش و کاران ، دواپی پیه‌ینان ، :: ئه‌وه‌ چیه‌ ئه‌م شه‌زه‌تان هه‌ر نابزنه‌وه ؟ کۆزه‌ ده‌ بیزنه‌وه میشکی سه‌رمان چۆ . و ده‌سمان و پیرۆت له‌ ده‌میکه‌وه قسه‌یان پیکه‌وه بزیوده‌ته‌وه .

۱- بز - (نا .) ، (هو .) تم: بز . ۲- بز - [؟] ، (ص.) ۱- ده‌ریه‌زیو ، زه‌ق (ته‌نیا بۆ چاو) :: ئه‌م کابرایه‌ چاوی بزه ، له‌ ژیر لیفه‌که‌دا چاوی بز ده‌چۆوه . ۲- قیت ، قۆچ . هس : دۆبز (شارۆکه‌یه‌که‌ له‌ ده‌وری که‌رکۆک) ، بستۆ (بزتۆ ؟) .

۳- بز - (نا .) ۱- ئه‌نجامی بزپتوه‌کردن ★ (مک.) جۆز . ۲- په‌نجه . قامک . تیپ - ۱) ئه‌م ووشه‌یه‌ به‌ مانای دوه‌می ، ئه‌وه‌نده‌ی من پیم‌شک‌بی ته‌نیا له‌ (مصت.) ی بزپتوه‌کردن‌دا ماوه‌ و له‌ هه‌مۆ له‌ هجه‌کانی زمانی کوردیدا له‌بیرچۆته‌وه . ب) ژابا له‌ باسی ووشه‌ی (بازن) دا ئاواي نۆستیوه : « هه‌روه‌کو له‌ زمانی (بریتونج) دا (بیزۆن) به‌ مانای (ئالقه‌) یه‌ ، له‌ (بز) به‌ مانای په‌نجه‌ (تم: ژابا - ۳۵) له‌وانه‌یه‌ که‌رتی (بز) یا (بزم) له‌ ووشه‌گه‌لی بزمار ، بزماته‌ ، بزماک‌دا هه‌ر ئه‌م ووشه‌یه‌بی .

(سە . ، سىھ .) گوم ، (بک .) بەرزە ،
ووندا .

بزر بۆن - (مەست . لا .) ، (كەر .)
۱- لەبەر چاوان نەمانى شىتى يا
كەسى . :: ھەبماس سەعاتەكەي
لى بزر بۆن . ۲- (مەج .)
زى لى تىكچۆن ، رىگاھەلەكردن ::
شەوئىك لە چۆلى (قورفە) دۆسى
سەعات بزر بۆن رىگاھەمان
نەدەدۆزىھە . ★ (مەك .) وون بۆن ،
(سە . ، سىھ .) گوم بۆن . (بک .)
بەرزە بۆن ، ووندا بۆن . (لو .)
گوم بىيە .

بزرگردن - (مەست . مە .) ،
(كەر .) ۱- لەدەست دەرکردنى
شىتى بى ئەوھى ئىنسان ئاگاي لى بى
:: قەلەمەكەي بزر كەدوھ . ۲-
ھەلبرانى كەسى لە كۆمەللى بى
ئەوھى بە خۆيان بزانسن . ::
زۆر نەزۆيشتى بۆن پىرۆتمان بزرگرد
★ (مەك .) وون كەردن . (سە . ،
سىھ .) گوم كەردن . (بک .) بەرزە كەرن ،
ووندا كەرن . (لو .) گوم كەردە .

بزر بۆز - (سە .) ، (مەك .)
شىر يا ماستى كە تىكچۆبى . ھس :
لىندۆلىندۆ . تە : بزرگان .

بزرگان - (مەست . لا .) ، (سىھ .)
۱- تەفاعولى كىمىيى شىر و ماست
لە ناو خۆياندا ، لە ئەنجامى
گەرم كەردىيان لەسەر ئاۋور و
تىكچۆنى فىزىكى شكلى دەرەوھەيان
جىابۆنەوھى « ئاۋ » لىيان و
لىندۆلىندۆ بۆنى باقى ئەو شتانەي
لە تەركىبىياندا ھەيە . ★ (مەك .)
ھەلگەزان . ۲- شىيان و

سەرلى تىكچۆنى ئىنسان و
بەزىنى رەنگى دەم و چاۋى لە ترسان
★ (مەك .) بەشۆكان .

بزرگاندىن - (مەست . مە .) ۱-
قەسەپەزاندن لە وەختى نۆستۆبى و
نەخۆشىدا ، ھەرۋەھا لە كاتى
سەرەمەرگا . ۲- (مەج .) قەسەي
بى زى و جى كەردن لە ھالى ئاسايىدا
:: قسان دەبزرگىنى . كۆزە ئەوھ
چتە دەبزرگىنى . ★ زآواندن .
ووزىنەكەردن .

بزرگاۋ - (نەم . بزرگان) ۱-
شىر يا ماستىكى تىكچۆبى ۲-
ئىنسانىكى رەنگى بەزى بى . :: ئەم
ماستە بزرگاۋە چىە كزىوتە ؟ ئەوھ
بۆ وا بزرگاۋى .

بزرگوز - [؟] ، (نە .) ۱- پارچە
قوماشى كۆنى بى كەلك . ۲- (مەج .)
ھەر پارچەيىكى جلك . :: ھەمۆ
جەلەكانى لەبەر خۆي دارنى و
بزرگوزىكى دەبەر خۆيدا نەھىشت .
بزماتە - [؟] ، (نا .) ، (ھل .)

توئىژىكى ئەستۆرە لە ئەنجامى
ئىشك ھەلاتنى خۆين لەسەر برىنى
لەشى ئىنسان دەيىستى و
نیشانەي خۆشەوھە بۆنى برىنەكەيە .
★ (مەك .) قرتماغە . (سىھ .)
قرتماخە ، قەتماخە .

بزمار - [؟] ، (نا .) ، (كئىر .) ،
(كەر .) شىشىكى بۆلاي بچكۆلەيە
(نسبىا) ، سەرلىكى تۆزى
پان كراۋەتەوھە و نۆكەكەي تىژكراۋە ،
تەختە چەرم و ئەو جۆرە شتانەي
پىلىك قايىم دەكەن ، لە دار و
دېۋارىش دادەكوترى و شىتى

پتوهه لداوه سن. زور جوری ههیه:
 خز ، چوار سوچ ، سی سوچ ،
 وورد و درشت . ★ (سنه)
 بسمار . (بک) بسمار ، بزمار .
 (جنو) میخ . تم : ۳ - بز/ ۲ .
بزمار ریژ - (صه) حالی ههر
 شتیکی بزماری زور له سهر
 داکوترا بی .

بزمار کوت - ۱ - (نده) هیشوی
 تری که بۆله کانی زور تیکچر ژابی .
 ۲ - (صه) تم : بزمار ریژ .

بزمار لیدان - (مصه . مه) ۱ -
 (بزمار) له شتیکی داکوتان . ::
 وهستا گیان یهك دۆ بزمارم بۆ لهو
 كهوشه بده . ۲ - (كنه) فیل له
 كهستی کردن ، فریتودان و
 دهست بهزا کردنی یهكیک .

بزماره - [بزمار + ه - نه/ ۱]
 خرابونی شوینیکی پیستی ئینسان
 (زیاتر بهری پی) و رهق ههلاتن و
 ریشال ریشال بونی . ★ (سنه)
 بسماره . (مک) میخه که .

بزمك - (نده) ، (باله کایه تی)
 تم : بزمۆك . تیبه - ئەم ووشهیه
 کاتی له دەم دیتهدەر ده بیته دۆ کهرتی
 (بز) و (مک) و له نیوان دەنگی (ب) و
 (ز) و ههروهها نیوان (م) و (ک) دا
 بزوینه کوردی ههیه .

بزمۆك - [بزم + ئۆك/ ۲] ،
 (نده) ، (هله) داریکی چکۆلهیه به
 ئەندازهی قامکیك دریژ و ئەستور
 ده بی بهنی دهوسه رهوسه ری
 دهخن و دهیکه نه دەمی کاریلهی
 ساوا و به نه کانی له شاخی
 ده بهستن ، بۆ ئەوهی دایکی نه مژی .

★ بزمك ، بزمهك . (مک) ، (سیه)
 بلامك . (سنه) ده مبهس ، (جنه)
 بلۆمه . تیبه - ژابا (بزمك) ی به
 (دانه لفاو) مانا لیداوه تهوه (تم :
 ژابا - ۵) . هس ۳ - بز/ ۲ .
بزمهك - [بزم + ئهك/ ۶] ،
 (نده) تم : بزمۆك .

بزن - (سه) بۆزه . په : بوج .
 بوزا ، (نام) گیانداریکی گیاخوری
 کاویژ کهره ، دۆ شاخی ههیه
 به رهو دواوه ده شکینه وه ، ردینیکی
 دریژ و کلکیکی کورتی ههیه ، له
 زور کونه وه کهوتی کراوه . گوشتی
 دهخوری ، شیر دهدا و لهشی (مو)
 دایپوشتیوه .

بزنانه - [بزن + ئانه/ ۳] ،
 (نده) جۆره باجیکی ئاغبه تیبه به
 پیی سهری بزنان له خواوهنی
 دهستیندرا .

بزن ترینه - (نده) ، « گیاییکه
 به هاری ، سهلکی به قهه پیاژیکی
 بچۆك ئەبی ، بزن ئەیخوات و له بهر
 تیژی ئەتری . » . تیبه - باسی
 ئەم گیایه به له « فهرههنگی
 کشت و کال (ج ۱ ، ل - ۳۵) ی
 مامۆستا شیخ ماری قه ره داغی
 وەرگرتوه .

بزن مژه - (نده) ، (سنه) تم :
 بزن مژه .

بزن مژه - [بزن + مژ (مژین)
 + ه - نه/ ۱] ، (مک) ، گیانداریکه
 چوار دهست و قاچی ههیه و
 په نجه کانی دریژن ، دهستی وه
 دهستی ئینسان ده چی ، کاویژ ده کا ،
 لهشی به قهه پشیل یهك گه وره و

ئەستۆرە ، بە کلکە دريژە کەيەو
نيزيکەي ميتریک دريژ دەبي . له
دەشت دەم بە گوانی بز نانەو دەني و
دەيانمزي ، هەر بزنيکی ئەم دەعبايە
بي مزي گوانی له کەرەم دەکەوي و
شیرنادا ، له کوردستان کەولەکەي
دەکەنە بەرگی کالانی خەنجەر . ★
(سە . ، سیه .) بز ن مژ . بز ن مشك .
(سە .) تيز تيزە قومقومه . (جە .)
بوز مژنەك .

بز ن مشك - (نە .) ، (سە .) ،
(سیه .) تە : بز ن مژە . تيب - بەلای
منەو ئەم ووشەيە لە پيشدا بز ن مژە
[بز ن + مژ (مژين) + ۱ - ئەك / ۳]
بوە . وورده وورده (ئەي) ۱ - ئەك
/ ۳) سواو و بۆتە (بز ن مژك) ،
ئەوجار دەنگی (ژ) لە جیرانەتي
دەنگی (ك) دا بۆتە (ش) . بەلام لە
ووشەي (بز ن مژە) ی موکریانیدا
دەنگی (ك) ی (۱ - ئەك / ۳) کەوتووە .
بز نەدۆخە - [بز ن + ۳ - ئە / ۲
(نە .) ئەو بز نەيە کە هەر خواوەن
بزنيك بۆ (ئاغا) ی دەنارد تا شیر و
ماستی بخوا و پاش ئەو ی ووشکی
دەکرد وەری دەگرتەووە .

بز نەقسەر - (نە .) بزنيکی کە
ساليك نەزاي .

بز نەکورانه - [بز ن + ۳ - ئە / ۲
+ کور + ئانە / ۳] ، (نە .) ئەو
بز نەيە کە کاتي (ئاغا) کوزی دەبو ،
دەبوايە مسکینه کانی گونەدەکەي
سەرو بزنی پيشکيش کەن .

بز نەکيو - [بز ن + ۳ - ئە / ۲
+ کيو + ۳ - ئي] ، (نە .) ۱ -
گيانداريکی گياخۆرە ، وەکو

ئاسك دەچي ، نوکی شاخەکانی
خوارە ، لە جيگای سەخت دەژی و
بە (زەوێ) و (زەرد) و ماھان
هەلدەگەزي ، رەنگی زەرديکی کالە ،
تيسکی (مۆ) ی زۆر کورتە بەر
پەنجە ناکەوي لە چياکانی کوردستان
زۆرە و نيچيروان بۆ خاتري گوشتي
زاي دەکەن . ۲ - (مەج .) ۱ -
ئادەمي زاد يکی بتواني بە جيگای
سەخت هەلگەزي ، شاخەواني چاک .
ب) کەسيکی زۆر لەسەر دیواران و
شويینی بەرز هەلوەست . ★
(بک .) بز ناکوئي .

بز نەگەل - [بز ن - ۳ - ئە / ۲ +
گەل] ، (نە .) ، (مەک .) کومەلي
بز ن پيکەووە . زانی بز ن .

بز نەمەرەز - [بز ن + ۳ - ئە / ۲
مەرەز] ، (نە .) چەشنیک بز نە .
لەباتي (مۆ) مەرەزی بە لەشەویدە .
بز واندن - (مە . مە .) تە :
بزواتن . تيب : ئەمە دوەمين
مەصدەری متعدی بە .

بز وانندنەو - (مە . مە .)
جۆلانندنەوی لەسەرەخۆي شتي
بي ئەو ی لەو شويینەي ليسيەتي
بگوازريتهووە . :: مەي بزوينەو بە
نەکەويته خوار . □ « دەستم
لي مەدە و مەم بزوينەو .

بز وژ - (نفا . ، صفا .) ۱ -
کەسيکی ئارام ناگري ، ئەو ی هەر
دەجۆليتهووە . ۲ - (مەج .) ، (صفا .)
ئادەمي زادی هار و هاج . :: منداليکی
بز وژە ★ بز يـو / ۱ . (سە .)
بز وک . تيب - ۱) ئەم ووشەيە لە
ريشەي (مە . مە .) ی بزواتن

(بسۆت) بى و لە [۲- ب/۲ + سۆت
(سۆتان) | پىكھاتىي و پاشان دەنگى
(س) بۆيىتە (ز) .

بزۆتن - (مست. لا) ۱- چۆنى
كەسىك لە شوپىنىكەوۋە بۆ شوپىنىكى
تر . :: ئەم ھەمۆ تەق و تۆقە بۆ
لە جىگاي خۆشى نەبزۆت . ۲-
گۆزانی جىگاي شىتىك :: ئەو
زادىۆيە لە جىي خۆي بزۆتوۋە كىي
دەستى لىداۋە . ★ جۆلان . ۳-
(مج.) دەست پىكردن :: گەرما
بزۆت . زاۋەستە با سەرما بىزۆي
دەيان بىنىتەوۋە .

بزۆتنەوۋە - (مست. لا) ۱-
جۆلانەوۋە بى ئەوۋى جى گۆزكىي
تىدايى ، ھەرەكەت كىردنى شتى ھەر
لە شوپىنى خۆي . :: لق و پۆپى
دارەكان ھەمۆ دەبزۆنەوۋە . لە
دۆرەوۋە زەشايىيە كىمان دىت
دەبزۆتەوۋە . ۲- (تە) ھەرەكەي
سىياسى :: بزۆتنەوۋە دۆي
ئىمپىريالىزم . بزۆتنەوۋە كوردايەتەي ،
بزۆتنەوۋە گەلى فەلسەستىن
بزۆتنەوۋە ئازادىخوۋازانە .

بزۆك - [بزۆدبزۆتن + ئۆك
(پ.)] ، (سند.) ، ۱- (صفا) .
تە : بزۆر ۲- (صد) . ھالى پىاۋي
كارلەدەست ھاتو ، ئەوۋى لە كاراندا
بە دەست و بىردىي . ★ زىنگ .
چالاك .

بزە - [؟] ، (نا) . پىكەنىنى
بى دەنگ ، زەردەخەندە . تىب -
ئەم جۆرە پىكەنىنە ، جاروبار بۆ
گالتە پىكردن و گالتە پىھاتن بە
كەسى و بە كىردەوۋەيى زۆدەدا . □

داتاشراۋە . بەلای مەوۋە داتاشرانى
ئەم ووشەيە دۆ زىيى تىدەچى .
يەكەم لە زىشەي مەصدەرى بزۆتن
(بزۆ) و ووشەي ئاۋىستايى (قەز)
كە يەكەم لە ماناكانى (جولان و
بزۆتن) ە داتاشرابى كە مەصدەرى
(بزۆتن) ى ئىستاي زمانى كوردىش
دەبى ھەر لەو ووشە ئاۋىستايىيە
كەوتىتەوۋە . دۈم - دىسان ھەر
زىشەي مەصدەرى بزۆتن (بزۆ)
دەگەل ووشەي پەھلەۋى (ئۆج)
بە ماناي : ھىز ، زۆر ، توانست
تىكەلاۋبۆبن و دەنگى (ج) بۆيىتە
(ز) ، لەوانەشە لە قۇناغىكى پىش
ئىستادا بۆيىتە (ژ) .

بزۆك - [۲- ب/۲ + زا (زان)،
زايىن) + ئۆك/۱] ، (صفا) ،
(سند) ۱- ھالى ئافرىتىكى
سكوزا زۆر . ۲- ھالى
ھەرگىياندارىكى ھەمۆ سالى
بەچكەي بىي . // نەزۆك . قىر .
تىب - بە پىي ئەو كەرتانەي كە ئەم
ووشەيان لى پىكھاتوۋە ، دەبى ئەسلى
ووشەكە لە پىشدا (بزائۆك)
بۆبى و قۇناغ بە قۇناغ گۆزانی
بەسەرا ھاتوۋە .

بزۆن - [؟] ، (نا) ، (مك) . بزە
دارىكە خرابىتە ئاۋورگ و
تەندۆردوۋە ھىندىكى سۆتابى و
گىزى دامركابىتەوۋە ھەندى جىگاي
ھىشتا ئاگرى مابى و بسۆتى و
دۆكەلى لى ھەلبىستى . ★
سەرەبزۆت . سەلكەبزۆت . تىب -
من وا تىدەگەم ئەسلى ئەم ووشەيە
لە قۇناغى پىش ئىستايىدا

« نرخی بزەلەك بارە لەسەر لیتوانم »
« پارسەنگە دلی گەرم و هەناسەى
سەردم »

(خەيامى ھەزار - ۲۳)

بزەلە - [بز ؟ + ئەلە/۲] ،

(نە.) بەچكەى بەراز ★ (مە.)
كۆدەلە . (جە.) چۆخەبازەلە .

بزى - [۲-ب/۲ + زى (زان) ،
زايىن] ، (صفا.) ، (مە.) مانگایەكى
كەوتبیتە چوارسالى یەو .

بزىو - (صفا : لەبزاوتن) ۱-
ئەو كەسەى زۆر دەجۆلى و
نارەحەت بۆ دەوربەرى خۆى
سازدەكا . ★ بزۆز . بزۆك / ۱ .
۲- (پە.) بە دواى ناویكەووە دەلكى و
(صفا.) دروستدەكا . :: سەربزىو ،
بن بزىو ، دەست بزىو .

بز - [سە : بەریشە . ، پە :
بوش ، بۆش] ، (نا.) ، (مە.) ۱-
يالى ئەسپ و ماين و ... ★
(بک.) بژى . ۲- (سیه.) لاسكە
باریکەكانى گۆلى گەنم و جۆ و
گیاوگزی تری وەكو ئەوان ، كە
وەكو درۆ تیز و زەقن ★ (سە.) ،
(سیه.) بژ/۱ . (مە.) داسۆ .
هس : (بک.) بز و پز . ژابا ئەم
دوانەى بە مانای (درەوشە)
هیناوەتەو (تە : ژابا ۴۹ و ۷۸) .
۳- (ص.) حالى ھەر شتیكى (گیا ،
تۆك ...) كە سەرىكى بە بنجى
خۆیەووە بەندبى و سەرەكانى دیکەى
بەولاولای خۆیدا بلاوبۆیتەووە ::
تۆكى سەرى ئەم منداڵە بژبۆتەووە .
★ پزژ ، پەرش ، پز/۲ ، هس :
فش .

بىزار - (نا.) ۱- كسارى
خاوين كۆرندەووەى كشتىوكال و
شيناووەرد ، لە گیا و گۆلى بە زیان .

۲- (سە.) ئەنجامى خۆدۆزىنى
ئىنسان و مریشك و پەلەووەرى
دیکە . ۳- (مەج.) ، (مە.) گیا و
گۆلى زیاندار كە لە ناو شيناووەردا
زوابى :: ئەم باخچەى بژارى زۆربووە
★ (سە.) بژارە/۲ . هس (جە.)
بژەر : ئەووەى بێژنگ دای نادا .

بژاردن - (مە. مە.) ۱-
تۆلە كۆرندەووەى زەرەر و زیانیكى
لە كەسێ كەوتبى . (عا.) تعویض
:: ئەسپەكەى شامراد لە ژیر كۆیخا
توفیقا سەكەت بۆ . بۆى بژارد .
۲- خاوين كۆرندەووەى دانەوێلە لەو
شتانەى هاوجسنى خۆى نین ::
برنجەكە بێژرە . ساوار بە بژاردن
پانايتەووە دەبى بەردەشۆركرى .
هس : (فر.) بۆجارتى = لـه
بێژینگدانى دەغل و دانەوێلە . ۳-
(مەج.) ئەژمارتن لە ھەندى
بن لەھجەى موكریانیدا . ★ (بک.)
بژارتن . **بىبژاردن** - (مە. مە.)
تۆلەى زەرەر و زیانى خۆ لەو
كەسەى زەرەرەكەى داووە ئەستاندن
:: نەرىمان قەلەمەكەى فەرھادى
وون كۆرەبو پىبژارد .

ھەلبىژاردن - [(پىبە.) +
بىژاردن] ، (مە. مە.) ۱-
جودا كۆرندەووەى ھەندى شت لە ناو
كۆمەلى هاوجسنى خۆى . (عا.)
انتقاء . :: خۆت كیلۆیەك تری
چاكم بۆ ھەلبىژرە . ۲- (تە.)
دیارى كۆرندى نوینەرى كۆمەلى خەلك

بۆ کۆز و ئەنجومەنان :: هەلبژاردنی
نۆینەر بۆ پەزڵەمان مافی میللەتە .
(عا.) انتخاب .

بژاردنەوه - (مصت. لا.) ،
(سن.) گێزانەوهی خەو (تم :
مردۆخ ، ب ۱ ، ل - ۱۶۷) .

بژاردە - (نمف : لەبژاردن) ،
(محر.) ، (مک.) تم : ئەژماردە ::
نەچت هەروا بیتەبە دەستی ،
بژاردە تەسلیمی کە . **هەلبژاردە** -

۱- شتی کە لە ناو کۆمەڵی
هاوجسنی خۆی جیاکرا بیتەوه .
۲- کەسیکی کە بۆ کار و مەبەستی
ئینتیخاب کرابی . □ « بەلام ئەهی
هەلبژاردەیی خۆم + ئەم زێگایەم
گرتووە و ئەگرم » ، (دلیر ، ئاگر ،
ل - ۷۲) .

بژارکردن - (مصت. مت.) ۱-
هەلکیشانی گیای هەرزە و بە زیان
لە باخچە و کشتوکال . ۲-
خاوین کردنەوهی هەمووشتی لەو
شتانەی هاوجسنی خۆی نین . (عا.)
تطهير ، تنقيح .

بژارە - [بژار/ ۲ + ۵- ئە/ ۱]
۱- (نمص.) ، (مک.)
لیک جودا کردنەوهی زایەل و پۆی
تیکالۆ یا پاش و پیشکەوتە (کر.)
۲- (نمص.) ، (سن.) وەرگێزان لە
زمانیکەوه بۆ زمانیک . تەرجەمە
(تم : مردۆخ ، ب ۱ ، ل - ۱۶۷)
تیب - مردۆخ بەرانبەر بەم ووشەبە
چەند ووشەبەکی فارسی : (پەچۆ ،
نۆرەند ، دەستی دازە ، پایخوان و
هەم-سیراز) ی نۆستیو ، لە
« بورهانی قاتیع » دا هەمو ئەوانە

بە مانای (وەرگێزان لە زمانیکەوه
بۆ زمانیک) نۆسراون ، بەلام
« معین » یەکیکیشیانی نۆستیو .
ئەوهی سەرنجی زاکیشام ووشە
(پەچۆ) ه کە لە لەهجهی باکوړیدا
دپاچقە ، هەبە بە مانای تەرجەمە .
۳- (نا.) ، (سن.) تم : بژار/ ۱ و ۲ .
۴- (نا.) ، (سن.) تۆلەیی زەرەر و
زیان کە بۆ کەسی دەکرێتەوه ،
ئەنجامی کاری بژاردن/ ۱ .

بژال - [بژ + ۳- ئال] ، (ن.) ،
(سن.) ۱- ئیشکەلی دار و درەخت .
۲- پۆش و پەلاش کە پاش دارەزای
خانۆ دەخرێتە سەربان و لە پاشان
گلەبان دەکری و سواغ دەدری . ★
هەژگ ، بژال ، هەژگەل .

بژانگ - (نا.) ، (سیه.) ، (سن.)
تم : برژانگ .

بژوین - [۴] ، (ص.) ، (مک.)
۱- گیای زەمەند و چر . ۲-
لەو زەگەبێکی گیای زۆربیی . ::
لەو زەگەیی بژوینە . ★ (بک.)
بژۆن . (تم : ژابا - ۵۱) . هس :
(با.) بژۆن = خاوین ، پاک . وهس :
(مک.) دژوین = چلکن ، پتیس .

بژۆل - (نا.) تم : برژانگ .
بژیشک - [ب/ ۲ + ژتی (ژتین)
+ شک (چک.)] ، (بک.) دوکتۆر ،
حەکیم ئەو کەسە نەخۆشان
چاک دەکاتەوه . تیب - بەلای منەوه
ئەم ووشەیان لە (پزیشک)
کوردی تره .

بژیتوی - (۲- ب/ ۲ + ژتی
(ژتین + ۳- ئی)) ، (ن.) ، (مک.)
هەرچت بۆ ژبان پیتوست بی ،

هەرچی پتوهندی به ژبانوه هه بی :
★ (سځه) ژتوار .

بست - [ست : فیتاستی] ،
(نا) ، (مکه) ئەندازه پیکه بۆ پتوانی
دریژی شت (واحد طول) که به
شیوه به کی نیونجی ۲۲ سانتیمتر
ده بی و له سهری قامکه گه وره ی
دهستی ئاده میزادزا دهست پت ده کا و
ده گاته دوا یی په نجه تۆته و په نجه گانی
دیکه ی دهست . لیک بلاوده کرینه وه و
تیرده کرین . ★ بۆست . (سځه)
بنگیس ، (هو) بنگوس . (بک)
بهۆست ، بۆست (جځه) بگس .

بستۆ - [بست + ۲ - تۆ] ،
(نځه) ۱ - ته پۆلکه به کی به رزایی و
دریژی که م بی . ۲ - کلکه ی شاخ
که هینه ی نامینی ده گه ل دهشتایی
تیکه ل بینه وه ★ یال .

۱ - بسته - [بست + ۵ - نه / ۱] ،
(نځه) ، (مکه) ۱ - شیشیکی ئاسنی
دریژ و پانه ، له به رداشی بنه وه
دینه دهر و ده چینه ناو (ته وهره) وه و
به رداشی سه ره وه ده سۆزینینه وه .
★ (سیه) بلۆسک . بلسک ،
بلۆسک . ۲ - پارچه ئاسنیکه پانه
(۴ ره سانتیمتر) و دریژی به
پتی پتویست ، به سه ر ئاوورگ و
ته ندورا زایه ل ده کری و مه نجه ل و
دیزه و نه و جۆره شتانه ی ده خرینه
سه ر . ۳ - نه نجامی کاری
بسته لیدان . هس : « بست ،
بسته ک » ی باکوری (ته : ژابا -
۵۱) و « بلۆسک » ی فارسی (ته :
معین ، فره هه نگ ، با ، ل -
۵۶۷) به مانای شیشی

گوشت برژاندن .

۲ - بسته - (محر : یونانی =
پیتاکیۆن] . (نا) ، (مکه) بهری
داریکه و ده خوری ، وه کو بادام و .
وايه ، له هه ندی شوینی کوردستان
ده چیندری و له داری قه زوان
موتور به ی ده که ن . ★ (کئیر)
پسته . (کهر) فستق .

۳ - بسته - [؟] ، (صد) حالی
که سیکه باکی به هیچ نه بی ، :: بۆ
له ئیمه وه بسته به چده که ی بکه
★ به ره لالا ، ئازاد ، سه ره به ست .

بسته لی دان - [بسته ؟ +
لی دان] ، (مصد . لا) به دۆ په نجه ی
دۆشاومژه (قامکی شاده) ی هه ردۆ
دهستان ، یا به قامکه گه وره و
دۆشاومژه ی ده ستیک ، له سه ر
هه وای مۆسیقا و هه لپه زکی
ده نگ ده رخستن . ★ (مکه)
چه قه نه لی دان . (سځه) پل ته قاندن .
بسک - (نا) ، (مکه) تم :
ئه گریجه . تیب - ژابا ئهم ووشه به ی
به مانای (موی لۆل) و هه روه ها
به مانای (کلک) هیناوه (ته : ژابا
- ۵۱) و دوکتۆر (معین) یش له
باسی ووشه ی بۆسۆک (دا) ته :
فره هه ننگ ، ج ۱ ، ل ۵۳۵ ،
ووشه ی (بسک) ی کوردی وه کو
شایه د هیناوه و ده لی مانای (موی
لۆل) ه و (بشک) یشی به کلک مانا
لیداوه ته وه .

بسکه - [بزه + که] ، (نځه)
نیشانه ی دلخۆشی و به ده ماغی و
سه رکه وتن که له ده م وچاوی
ئاده میزادا ده رده که وی ●

هه رېسكه‌ی سمبلی ده هات - (كڼه).
كه‌یفی خوش‌بو ، ده‌ماخی سازبو .
★ تو كه .

بسكه‌بسك - (نډه) دلخوشتی و
به‌ده‌ماغی ، نیشانه‌ی كه‌یف‌خوشتی .
بخورد - [عا . محر .] ، (نا .)
تم : بخور .

بخور - [عا . ممر .] ، (نا .) تم :
بخور .

بف - (نډه) ووشه‌یه‌كه ، مندالی
ساوای زمان نه‌پشکوټوی پی له
شتیک ده‌ترسیندری تا ده‌سنتی
لې نه‌دا .

بفه - [بف + ه - نه / ۱] ، (نډه)
۱- ووشه‌یه‌كه منالی ساوای
زمان‌پشکوټو ده‌یلې و گه‌وره‌ی پی
له ژان و ئیشی جیگایه‌کی له‌شی
ناگادارده‌کا . ۲- گه‌وره به‌مندالی
ده‌لین بو مه‌نع‌کردنی له کاریک .
۳- (مج .) گه‌وره‌ش جاروباره هه
به مانای مه‌ترسی به‌کاری دین .

بکوژ - [۲- ب / ۲ + کوژ
(کوشتن)] ، (صفا .) ۱- كه‌سیکی
خه‌لك بکوژی . ۲- تابخیکی چاك
زاوبكا . ۳- (مج .) به‌ده‌سته‌لات ،
ده‌ست‌زویو . □ « بکوژ و بیژ هه
خویه‌تی » .

بگار - [؟] ، (نا .) ، (سڼه .) تم :
بوار . تیبه - به لای منه‌وه ئه‌م
ووشه‌یه شیوه‌یه‌کی کونتری (بواره) .
بگاردن - (مصت . مت .) ، (سڼه .)
تم : بواردن ، زابواردن ، هه‌لبواردن
★ (سڼه .) بگيرانن .

بگاره - [بگار + ه - نه / ۱] ،
(نډه .) ، (سڼه .) تم : بواره . تیبه :

بگار (تیبه .) و هس : (بیاره) كه وا
تیده‌گه‌م شیوه‌ی تازه‌تری (بواره)
بیټ .

بگرېگر - (نډه .) ، (مکه .) تم :
بگره‌وبه‌رده .

بگردڼ - (نمف .) ، (سڼه .)
تم : زابوردو ، تی‌په‌زایو .

بگردن - (مصت . لا .) ، (سڼه .)
تم : بوردن .

بگره - [۲- ب / ۱ + گر (گرتن)
+ نه (ز .)] ، (شر .) وای دابنی ،
وا بزانه ، فه‌زكه .

بگره‌وبه‌رده - (نډه .) هه‌راوه‌وریا ،
هه‌راوبگر ، پیشیوتی ★ بگرېگر .

بگیر - [۲- ب / ۲ + گیر
(گیران)] ، (نفا . ، صفا .) ، (مکه .)
نه‌و كه‌سه‌ی نه‌د دروست‌ده‌کا .
★ (سیه .) كارگه‌چی ، (مکه .)
نمه‌رمال . (سڼه .) نه‌ووگ‌مال .

بگیرتی - (حمص .) کاریسکی
نمه‌دمال ده‌یكا . كارگه‌چیټی .

بگیربگیر - [فر .] ۱- [۲- ب / ۲
+ گیر (گیران)] ، (نډه .) ، (کثیر .) ،
گرتنی خه‌لك به ژماره‌ی زور بو هه
مه‌به‌ستیکی پی .

بلا - (سیفه‌ی ئه‌مره) ، (سڼه .)
تم : بلا .

بلانه - (سیفه‌ی ئه‌مره) ،
(سڼه .) ، تم : بلا .

□ « بلانه به‌نده‌ی خوا » .

۱- بلاو - [؟] ، (نا .) ، (سڼه .)
دانه لفاو . (تم : مردوخ ، ب ۱ ،
ل - ۱۷۸) .

۲- بلاو - [۲- ب / ۲ + لاو
(لاواندنه‌وه)] ، (صفا .) ، (سڼه .)

ئەو كەسەيە مردۆ دەلاوینیتهوه و پیتی هەلده لێ (تم : مردۆخ ، ب ۱ ، ل - ۱۷۸) .

بلبل - (نا.) ، (كمر.) تم : بولبول .

بلج - [؟] ، (نا.) ، (هو. ، سڤ.) ، بەری دارێكە لە لیژەوارەكانی كوردستان زۆرە ، دارەكەى زۆر گەورە نیە و تۆزى دژواویە ، گۆلى سپى و بۆنخۆش دەكا . بەرەكەى دەخوری هیندیك مزرە ، سۆر و زەردى هەبە ، پایتزان پێدەگا .
★ (كمر.) گویژ ، (مك.) گێژ .

بلچەزەردە - [بلج + ۳ - ئە/۲ + زەرد + ۵ - ئە/۱] ، (نڤ.) (سڤ.) گێژی زەرد .

بلچەسۆرە - [بلج + ۳ - ئە/۲ + سۆر + ۵ - ئە/۱] ، (نڤ.) ، (سڤ.) گۆژی سۆر .

بلقور - (نا.) ، (مك.) تم : بلۆر .

۱- بلویر - [۲ - ب/۲ + لویر (لۆراندن) ، (نڤ.) ئامرازێكى مۆسیقای كوردییە ، لە قامیش دروستدەكرێ ، حەوت كونی تێدايە - بە ئەندازەى حەوت پیتی - نۆتەى مۆسیقای كە تازە دۆزراونەوه (دۆ ، رى ، مى ، فا ، سۆل ، لا ، سى) - و هەموو هەوايەكى پێ لێدەدرێ . ★ (بك.) بلۆر ، بلۆل . (سڤ.) بلۆر ، لۆلە (تم : مردۆخ ، ب ۱ ، ل - ۳۱۱ و ب ۲ ، ل - ۶۰۰) . (جڤ.) بێك .

۲- بلویر - (نا.) ، (مك.) لۆلەییكى دارە ، بستىك درێژ دەبێ و سەریكى تۆزى لە لاسكەكەى

دێتە پێشەوه . لە بالێفەى بێشكەى منداڵ - هەلده كیشری ، تا كاتى منداڵەكە مێزەكا بە (بلویر) دا بچیتە ناو (ئاوێخانه) كە بە ژێر لاسكەكەوه دەبەستن . بە پیتی شكلى ئەو بەشەى كە لە لاسكەكەى دێتە پێشەوه دەبێتە كۆزانه و كچانه .
تیب - من وا دەزانم كە (۱- بلویر) و (۲- بلویر) یەك ووشەن و دوهم لەبەر نیمچە و وێكچۆنیكى شكلى لە یەكەمیان خاواراوتەوه و من بە ئانقەست كردۆمنە دۆ (واحید) ی سەربەخۆ . (كك.) ★ بلوین .

بلویر بەزین - [۲- بلویر + بەزین (بەزاندن) ، (صڤ.) ، (مك.) ۱- حالى منداڵێكى كە لە بێشكەدا زۆر دەجۆلێتەوه و خۆى لە (بلویر) رزگار دەكا و (مێز)ەكەى دەكاتە بن خۆى . ۲- (مك.) پیاوى چەقاوسۆ . ئادەمێزادى پەتپستین و بێ چاوى و زۆ . ★ (سڤ.) بلەربەزین .

بلویر پێچ - [۲- بلویر + پێچ (پێچان) ، (نڤ.) ، (مك.) پارچە (پەژۆ)یەكە لە لیواری (بلویر) ی دەپێچن تا ناوگەلى منداڵ ئازار نەدات .

بلویر ژەن - [۱- بلویر + ژەن (ژەندن) ، (نڤ.) كەسیكى بلویر لێدەدا ، كەسیكى بزانی هەواى جیاجیای مۆسیقا بەم ئامرازە لێدات .

بلویر لێدان - (مصڤ. مڤ.) دەرھینانى دەنگ لە (۱- بلویر) بە هەواى مۆسیقا . ئەم كارە بە (فۆ) پێداكردن و پەنجەبزاوتن و

گواستنهوه، له سهر جهوت كونه كانی
(۱- بلویر) جی به جی ده بیت . ●
بلویر بۆگالیدان - (كذ.) قسه كردن

بۆ كه سى كه هتچی تی نه گا .
بلوین - (نا.) ، (كك.) تم : ۲-
بلویر .

بلۆق - [؟] ، (نا.) ، (مك.)
مه لتۆقینی شوینتیكى له شی گیانداره
(ئاددمیزاد و ...) كه له ئه نجامی
سۆتان یا له بهر زى زۆیشتنی زۆر،
په یداده بی و زنجكاویكى زهردباوی
زۆنسی تیدا كۆده بیتنهوه . ★
تلۆق . (سذ.) گۆزاوله .

بلۆك - [فره نسى] ، (نا.) ۱-
كۆمه لی ده ولت كه له یه كیتیه كدا
كۆبۆبنه وه و یه ك ریبازی سیاسیان
هه بی :: بلۆكى روژاوا ، بلۆكى
روژهه لات ، بلۆكى كۆمه نویلس ۲-
(كهر.) خشتی چیمه نتۆ .

بله وهز - (ص.) ، (مك.) ۱-
كه سیتی زولم له خه لكی بكا ۲-
ئوهی كاران ههر به قسه ی خوی
ده كا و گوئی ناداته را و ته كیری
كه س . ★ دیکتاتور . مستبد .
ملهوز . تیپ - (ا) به لای مننه وه
ئه سلی ئهم ووشه یه (بو الهوس) ی
عاره بییه و خوی و مانا كه شی
جهزیندراوه . (ب) له و قامۆسانه ی
له بهر ده ستم بۆن ، ته نیسا
خوالیخۆش بۆ ، مامۆستا گتو ، ئهم
ووشه یه ی نۆسیوه و به (كسلان) ی
مانا لیداوه ته وه . (تم : مهاباد -

۹۷) .
بلۆك - (نا.) ، (كهر.) تم :
بلیت . تیپ - ئهم ووشه یه له
بلۆك - (نا.) ، (كهر.) تم :
بلیت . تیپ - ئهم ووشه یه له

۱- **بلۆرتی** - [بلۆر / ۱ و ۲ +
۳- ئی] ، (صد.) ۱- ههر شتیکی
له بلۆر دروست کرابی :: کاسه ی
بلۆرتی . ۲- ههر شتیکی وه کو
بلۆر ، ورشه دار و زۆن و بیگهره
وابی .

۲- **بلۆرتی** - [؟] ، (نا.) ، (كهر.)
قوماشیکی سپیه له لۆكه
دروسته كری و له كوردستان بۆ
كراس و ده رپی و بهرگه لیفه و
كفی مردۆ و ... به كاردیت . ★
(كثیر.) مه زمه زشا ، هومای ،
هومایل .

بلۆسك - (نا.) ، (سیه.) تم :
۱- بسته / ۱ .

بلۆك - [؟] ، (نا.) ، ۱- (كثیر) ،
كۆمه له دتیه ك له مه لبه ندیكا ۲-
(كهر.) كۆمه له خه لك ، واحیدیك
بوه له سوپای عوسمانیدا .

بله وهز - (ص.) ، (مك.) ۱-
كه سیتی زولم له خه لكی بكا ۲-
ئوهی كاران ههر به قسه ی خوی
ده كا و گوئی ناداته را و ته كیری
كه س . ★ دیکتاتور . مستبد .
ملهوز . تیپ - (ا) به لای مننه وه
ئه سلی ئهم ووشه یه (بو الهوس) ی
عاره بییه و خوی و مانا كه شی
جهزیندراوه . (ب) له و قامۆسانه ی
له بهر ده ستم بۆن ، ته نیسا
خوالیخۆش بۆ ، مامۆستا گتو ، ئهم
ووشه یه ی نۆسیوه و به (كسلان) ی
مانا لیداوه ته وه . (تم : مهاباد -

۹۷) .
بلیت - (نا.) ، (كهر.) تم :
بلیت . تیپ - ئهم ووشه یه له

زَیگای زمانی ئینگلیسی را هاتوته
کوردستانی عراق و په‌زیوه‌ته ناو
زمانی کوردی .

بلیمهت - (نا. ، ص.) ۱ -
(سیه. ، کمر.) پیاوی زور به‌کار و
لیهاتو ، ئاده‌میزادی کارزان و
زورزان . (عا.) نابغه ، داهیه .
۲ - مندالیتی له‌چاو ته‌مه‌نی
تیگه‌یشتن و فامینی زوربین . ★
(مک.) سو‌دوره ، سه‌ره‌سو‌دوره (ته‌نیا
بو کچ‌ژان) : ۳ - (سن.) هه‌ر
شتیکی سه‌یر و عاجباتی (تم :
مردوخ ، ب ۱ ، ل - ۱۸۱) . تیبه -
من وا تیده‌گه‌م که ئه‌سلی ئه‌م
ووشه‌یه (بو الهمة) ی عه‌ره‌بییه و
به ماناکه‌یه‌وه جه‌زاوه .

بل - (ص.) ۱ - حالی کاله‌ک و
شه‌مامه و هه‌نار و پرته‌قال و ...
که زور گه‌یبن و له‌دار و برکه
کرا‌بنه‌وه و له‌ناوه‌وه که‌میان کردبی و
تویکله‌که‌یان پزنه‌که‌نه‌وه و کاتی
زیک بگوش‌رین . له‌له‌ایسه‌که‌وه
بقو‌پین و که‌م که‌مه له‌خو‌یانه‌وه
وه‌کو خو‌یان لی‌بیته‌وه . ۲ - حالی
مه‌مکی ئافردت که‌تورتی و شه‌قی
خوی له‌ده‌ست دابی . :: ئه‌م
کاله‌که‌هینه‌ده بل بوه که‌لکی
خواردنی پیوه‌نه‌ماوه . مه‌مکی ئه‌و کچه
ئه‌وه‌نده ده‌ستکاری کراوه بل بوه .

بلا - [بهیله ، بیله . سیفه‌ی
موخاته‌بی ئه‌مره له‌مه‌صده‌ری
(میلان)] ، (سیه. ، سن.) تم :
۲ - با. ★ (بک.) بلا ، بلانی . (مک.)
به‌لا ، (سن.) بلا ، بلانه ، بلانه ،
بیلا ، بیلانه .

بلامک - (ند.) ، (مک.) تم :
بزموک . تیبه - له‌نیوان ده‌نگی
(م) و (ک) دا بزۆینه کوردی هه‌یه و
ده‌بی (بلام ، ک) تلفظ بکری . هس :
ده‌مامک .

بلانه - (سن.) ، تم : بلا .
بلاو - [۱] ، (حمص.) حالی
کومه‌لی شت یا گیاندار که له
شوینیک بن به‌لام به‌ته‌نیش‌ت
یه‌که‌وه نه‌بن ، لیک‌دوربن . // کو ،
پر ، چر

□ « زولفت به‌قه‌دت دا‌که
په‌ریشان و بلاوه »
« ئیم‌زو له‌منی شیفته ئالوز و
به‌داوه »
(مکب ، نالی ، ل - ۵۳۲)

★ (بک.) به‌لاف .
بلاوبونه‌وه - (مصت. لا.) ۱ -
لیک‌دورکه‌وتنه‌وه :: شوانه‌که
نوستبو مه‌زه‌کانیش له‌و ده‌شته
بلاوبونه‌وه . قه‌ره‌چی به‌هه‌مو
دنیا‌دا بلاوبونه‌وه . ۲ - ته‌شه‌نه‌کردن
(قسه ، ده‌نگ‌وباس ، نه‌خوشتی و
درم و په‌تا .) :: ده‌نگی شکانی
ئیسرائیل له‌شه‌زا ده‌گه‌ل عه‌ره‌بان
به‌هه‌مو دنیا‌دا بلاوبوته‌وه .
ئه‌نفلوان‌زایه‌کی گران بلاوبوته‌وه .
ناوبه‌ناو کولیرا له‌هه‌ندی شوین
بلاوده‌بیته‌وه . ۳ - (تده.) ده‌رچونی
روژنامه ، کتیب ، به‌یاننامه و ... و
گه‌یشتنه‌ده‌ستی خه‌لک .

بلاو‌کراوه - (نمف.) ، (تده.)
نشریات ، منشورات . تیبه - ئه‌م
ووشه‌یه ته‌نیا له‌کاروباری سیاسی و
چاپ‌کردنی کتیب و روژنامه و ...

بلاوه لی کردن - (مصت. لا.) تم :

بلاوه کردن .

بَلَح - [؟] ، (صد.) ۱ - (مک.)

حالی که سیکی کرده و هی سه یربی ،
ئەدا و ئەتواران دەرینی ، به فیز و
ئیفاده بزوا ، هەر له خۆیه وه بداته
قاقای پیکه نین . :: کچی بلمی ئەو
ترتریکه تریکهت له چیه ؟ ۲ - (سند.)
حالی ئەو که سهی درهنگ تیده گا .

بَلَحانە - [بلَح + ئانە/۱] ،

(بنت.) به شیوهی بلَح ، وه کو
بلَح ، به بلَحی . :: وه ها بلَحانە به
زیدا دەرزاو پیاو بیزی هه لده ستی .
بَلَحیتی - [بلَح + ئیتی] ،
(حمص.) ئەنجامی کرده وه و ئاکاری
که سیکی بلَح :: ئاخر بلَحیتی ش -
ئەندازهی ههیه ! . ★ بلَحی .

بَلَحی - [بلَح + ۲ - ئی] ،

(حمص.) تم : بلَحیتی .

بَلَسَك - [؟] ، (نا.) ، (سیه.)

تم : ۱ - بسته/۱ .

بَلَق - [ند.] (نا.) ، (مک.) ،

(سیه.) پۆرگی پچکولهیه : ۱ - به
زهبری قورسایج تنۆکی باران له سهر
رۆی ئاوی چۆم و حهوز ، یا ههر
ئاویکی له شوینیکا کوبوبیتته وه ،
سازده بیت . ۲ - له ئەنجامی کولینی
ئاو یا ههر تراویکی دیکه ، به زهبری
هاتنه دهری ههوایه کی له ناو
تراوه که دایه به دتی دیت. ★ (سند.)
بَلَقاو .

بَلَقاو - (نت.) ، (سند.) تم :

بَلَق .

بَلَوْدان - (مصت. لا.)

وه کول هاتنی ئاو یا ههر تراو و

به کاردیت ، و ده بی له مه صدهری
تیکه لی (بلاو کردنه وه) داتا شرابی ،
بۆیه ده بی ئەسله که ی (بلاو کراوه وه)
بی و له بهر ئەوهی بهم شکله له
سهر زمان زۆر قورسه ، ههر زۆر
زۆ به چهند سالتیک خۆی کورت
بۆته وه و پیاو وا ده زانی که له
مه صدهری (بلاو کردن) داتا شراره .

بلاو کردن - (مصت. مت.)

لێک دۆرخستنه وه ، لێک جیا کردنه وه
:: شانه توکی سهر لێک بلاوده کا .

بلاو کردنه وه - (مصت. مت.) ۱ -

به شینه وهی شتی به سهر خه لکا ::
پاره یه کی زۆری به ناو مه نگوراند
بلاو کردۆته وه رۆنی لی سه له م کردۆن .
۲ - (تد.) دابهش کردنی رۆژنامه و
به یاننامه ... :: له وه تی ده ولته تی
عیزاق دامه زراوه ، گه لی کتیب و
رۆژنامه ی کوردی بلاو کراوه ته وه .
زادیۆ دهنگ و باسان بلاوده کاته وه .
(عا.) ، نشر ، اذاعة .

بلاوه - [بلاو + ۵ - ئە/۲] ،

(نت.) لێک دۆرتی ، جودایج .

بلاوه پی کردن - [بلاوه + پی] به

(ی + کردن) ، (مصت. مت.) به
کومه لی خه لک لیکتر یا له شوینی
دۆرخستنه وه . :: پۆلیس
خویشاندانه که ی بلاوه پیکرد ،
له شکره که یان بلاوه پیکرد .

بلاوه کردن - (مصت. لا.)

به ولاولادا رۆیشتنی کومه لی خه لک
که له شوینیکا کوبوبنه وه :: کابرا
قسه کانی هینده بی زۆی و جی بۆن
خه لکه که زۆ بلاوه یان کرد . ★
بلاوه لیکردن .

چىشتىكى شل بە جۆرى لە ھەمۆ
لايەكەو (بلق) ى لەسەر پەيدا بىي .
:: كچى خىراكە ئەو مەنجه لە داگرە ،
ھەروا بلقان دەدا .

بلقە - [بلق + ە - ئە / ۱] ،
(نە) دەنگى كە لە بلقدانى ئاو يا
ھەر شتىكى تر دەبىستىرى .

بلقمەبلق - (نە) ۱ - دەنگى كە
لە ئەنجامى چۆنە خواری ئاو بە خۆر ،
بە ئۆلەيەكى تەنگدا و ھەوالى
دەرخستنى پەيدادە بىي . ۲ - دەنگى
كە كاتى پز کردن يا بەتال کردنى
گۆزەيەكى زار تەنگ دەبىستىرى . ۳ -
دەنگى كە كاتى ئىنسانىك خەرىكە
لە ئاوا دەخنىكى (ئاوا دەچىتە
دەرونيەو و ھەواى لى و دەدەردەنى)
دەگاتە گوى .

بلقمەدەرە - [؟] ، (نە) جۆرە
مارمىلكەيەكە . تىب - خوالىخوش بۆ
مامۆستا گيو بە گياندارىكى
ژەھردارى دەزانى (تە : مەھاباد ،
ل - ۹۸) .

بلمەبلم - (نە) ، (نە) قسەى
لەخۆو كە ئەوانەى گوييان لىيە
تىي نەگەن ، لەبەر ئسەوہى كە
دەنگەكان بە چاكى لە (خانى دەنگ)
نايەنەدەر .

بلن - (صە) ، (سە) تە :
بلند . تىب - دەنگى (ن) لەم
ووشەيە و لقوپۆپسەكانى دا
تۆزى دەگىرىن .

بلنايى - (حمصە) ، (سە)
تە : بلندايى .

بلند - [پھ : بولەند] ، (صە)
۱ - ھالى شتىكى كە لە شوينى

خۆيەوہ قىت بۆبىتەوہ و ھىندىك
لە (فضا) ي بىرە ژۆر خۆي
داگىر كەردىي . :: ئەم خانۆبەرەيە
پازدە گەز بلندە ، شاخى (تەرەغە)
لە كوردستانى ئىرانە و زۆر بلندە .
★ (بکە) بلند . (جە) بولنگ .
(مە) بلیند . (كەر) ، بکە) بەرز .
۲ - ھالى شتىكى كە لە زەوى زە
بەرەو ئاسمان چۆبى و تا ئەندازەيەك
لە زەوى دۆر كەوتىتەوہ . :: ئەم
فزۆكەيە ھىندە بلندە بە قەد
لەگە گىل ديارە . ۳ - ھالى (مانگ) و
(زۆر) كە لە ئاسۆي زۆر ھەلات
دۆردەكەونەوہ . :: مانگى
يەكشەوہ وا بلند نابى . تا زۆر بە
قەد ملە ووشترىك بلند ئەبى ،
نابى نوپىرى جىژن بکرى .

بلندايى - [بلند + ئايى / ۱] ،
(نە) ، (سە) ۱ - ئەندازەى
بەرزى شتىك بە بارى قىتى دا ،
لە زەوى زە تا دوايى شتەكە . (عا)
ارتفاع . :: چىاي ھەلگورد زەنگە
بلندايى سى ھەزار مېتر بىي . ۲ -
جىگا و شوينى بەرز . :: لە
بلندايى ۵ مېتر كەوتە خوارەوہ و
ھىچىشى لى نەھات . تىب - ماناي
ئەم ووشەيە مەحدودە و نىسبى ،
بەلام ئى (بلند) مۆتلەق و
نامەحدود . ★ (كەر) بلندى
بلیند (بل + ئىند) بل = بەرز =
لەپاش پەيدابونى دەنگى (لام) لە
زمانى كوردیدا (ئاويستايى) +
ئىند ؟ ، بەرزايى . (سە) بلنايى .
(مە) بلیندايى ، بلیندى ، (بکە)
بلندايى . (جە) بولەنى .

مهعنايه ، ئەم دوايانە لە (فارسی) را
پەژێوەتە ناو زمانی کوردی .

بڵندى - [بڵند + ى - ئى] ،
(نە) ، (حمص) تم : بڵندایى .
بڵۆسك - [؟] ، (نا) ، (سیم)
تم : ۱ - بستم / ۱ .

بڵیند - (صد) ، (مكد) تم : بڵند .
بڵیندایى - (نە) ، (مكد) تم :
بڵندایى .

بڵیسە - [بڵ + ئاییس
(ئایيسان) + ە - ئە / ۱] ، (نە)
۱ - گەرمایى ئاگر کە لە دەورووبەرى
ئاگردان و .. هەست بە بزوتنەو و
زیاد و کەمبۆنى دەکرى . تیب -
سۆتەمەنى (دار ، نەوت ،
زەژى ...) لە کاتى سۆتانیاندا
هەندى (غاز) دروستدەکەن کە
وێزای سۆتەمەنى ئەوانیش هەر
دەسۆتین و گەرمایەکی (متمرک)
لە دەورى خۆیان پەیدادەکەن کە
هەندى جار کەم و هەندى جاریش
زۆر دەبى - بە پێى ئەندازەى ئەو
(گز) انەى لە سۆتانى سۆتەمەنى و
تەركیببۆن دەگەل هەوای
دەورووبەر - ئەوەیە کە ئەو کەسانەى
لە نیزیك ئاگردان ، سۆبە و ...
دادەنیشن ، وا هەستدەکەن کە
تینی گەرما هێرشیان بۆ دینى . ۲ -
(مچ) تەووژمى گەرمای زۆرى
هاوتین کە (با) دەيجۆلینى . ★
(جذ) بلیز . (مكد) پیت .

بلیت - (نا) ، (کئیر) پارچە
کاغەزیکە بە چاپ شتى لى دەنۆسن و
بۆ چۆنە ناو سینەما ، تەماشاخانە
(تیاترۆ) و سواربۆنى (پاس) و

بڵندبۆن - (مصت . لا) ۱ -
دۆرکەوتنەوێ (زۆژ) و (مانگ)
لە ئاسۆى خۆرەهەلاتەو . :: مانگ
زۆر بڵندە . ۲ - راستبۆنەوێ
کەستیکى دانیشتۆ لە جێى خۆى بۆ
زیزگرتنى ئەسێ یا هەر مەبەستیکى
دیکە . :: هەر هاتەژۆرى خەلکە کە
یەكپێ لەبەرى بڵندبۆن . ★
لەبەهەستان . لەبەرەهەلسان .

لۆبڵندبۆن - (مصت . مە) ،
(کە) تۆزەبۆن لە کەسێ و لە
شوینى دانیشتنى خۆ کەوتنە
جموجۆل و هەزەشە و قسە بە
تونکردن . ★ لى دەرپەزین ،
لى دەرهەل بۆن ، لى راستبۆنەو .
بڵندبۆنەو - (مصت . لا)
هەلبەزینەوێ شتى پاش ئەوێ و
عەرزى دەکەوێ . ★ هەلستانەو .

بڵندبۆردن - (مصت . مە) ۱ -
هەلگرتنى شتىک و لە شوینى خۆى
بەرەو حەوا بردن یا جۆلاندنى . ::
کەمێک سەرى ئەو دارە بڵندکەن .
دەستیکى دەگەل بـدەنى و
تیزرەکەى بۆ بڵندکەن . ۲ -
هەلچنینى دیوار و خانۆبەرە و ...
:: خانووەکەى وەها بڵندکردووە مالى
مەى خنکاندووە . ئەو دیوارەتـان
بۆچى وا بڵندکردووە . ۳ - هەلبرینى
دەست و قاچ و سەر و ... ::
تۆزى قاچت بڵندکە . کۆرە دەست
بڵندکە . ۴ - (کئیر) ۱ دزینى
شتیک ، سۆکەدزى :: کیفى کابرایان
بڵندکرد (جزدانەکیان دزى) . (ب)
سازکردن و هەلگرتنى ئافرەت بۆ
کەیف و زابواردن . تیب - بەم دۆ

شهمه ننه فهر و ... ده یفرۆشن ★
(کعر) بلیت ، بیتاقه ، تیکت .
تیب - فارسه کان ئەم ووشه یان له
فره نسج وەرگرتوه و له زێگای زمانی
فارسی ژا هاتۆته ناو زمانی کوردی
له کوردستانی ئێران .

بَلِّیمانه - [؟] ، (نـ) ، (مـ) .
کیم و جه راحه تیکه به هوی هندی
نه خوشی مه عده و زێخۆله ، له
ئهنده رۆنی ئاده میتزادا دروست ده بی و
به شکلی گرمۆله گرمۆله ی تۆزی
سهخت و زهق کۆده بیته وه و به
زێگای پاشه وه دا دیته دهر .

بن - [ست : بۆنه ، پھ : بون] ،
(نا) ۱- لای خواره وه ی ئه وان
شانه ی کهم یا زۆر قۆلن . (به
دیوی ناوه وه یان دا) . :: بنی
هه مبانه که ی هینایه ددره وه (دهستی
ده هه مانه که زۆکرد هتچی تیدانه بۆ ،
بۆ ئه وه ی نیشانی بدا له دیوی
زای کیشایه ددره وه) ، بنی کۆم
(ئه و شوینه ی که ده گاته سه ر
خیزی .) ۲- لای خواره وه ی
هه ندی شت (له دیوی ددره وه ژا)
که ده که ویته سه ر زه وێ :: بنی
که وش ★ بنک ● له بنی کوله که ی دا -
(کـ) هه رچت هه بۆ ئاشکرای کرد .
تیب - به گشتی جیاوازی نیوان
ئو دۆ مانایه ، به شوینی
ده کارهینانی ووشه که دهرده که وێ
که مه به ست دیوی ددره وه یه یا
ژۆره وه . :: چۆژی ئاو بکه بنی
ئهم جامه وه (دیوی ژۆره وه) ، بنی
جامه که له سه ر زه وێ دامه نێ (دیوی
ددره وه) . ۳- مه ودای نیوان

زه وێ و هه ر شتیکی تری وه کو
میتچی خانو ، به رزایج کهم بی یا
زۆر :: خۆمان هاویشه بن پرده که
تا فزۆکه کان زده ت بۆن . با له بن
ئهم ساباته دانیشین تۆزی ماندۆمان
بچه سیته وه . ۴- دوا یج هه ر
شتیکی به پیوه ، له سه ر زه وێ
وه ستایج . :: بن دیوار ، له بن
ئهوداره دانیشین تا شیرکۆش
ده مان گاتیج . ۵- په رده یه کی ته نکه
له ناودشه رمی کچاندا . ★ (مـ)
کچینج . (جـ) دوخترۆنج ،
(بـ) کچانج (سـ) که نیشکی .
۶- ئاخری هه ندی شت . :: بچیته
بنی دنیاش ده ستم هه ر ده یگاتیج .
۷- زه گی هیندی گیا و سه وزه که
زۆر یا کهم گه وره ده بی و هیندیکیان
وه کو : (تۆر ، گیزه ر ، شیلیم و ...)
به که لکی خواردن دین . ۸- ژیر .
:: له بن لیفه که وه چاوی زیت
ده چۆوه . پاره کانم له بن دۆشه گه که
داناوه بۆم بیته . تیب - ئهم مانایه
دده گه ل ئج (۳) تۆزی لیک جیاوازن ،
لیره ئه و شته ی ده که ویته (بن)
شتیکه وه ده نو سین به لام له مانای
سییه مدا لیک دۆرده بن .

بناچه - [بن / ۶ + ئاچه ؟] ،
(نـ) ته : بنه چه که .
بناخه - [بن / ۶ + ۲ - ئاخ / ۱
+ ۵ - ئه / ۱] ، (نـ) ۱- ئه و
به شه ی دیوار که ده که ویته خوار
ئاستی زه وێ . تیب - بۆ دانانی
بناخه ، زه وێ هه لده قهنن تا ده گاته
سه ر (خار) و ئه و جار به به رد و
قسل (ئیستا چیمه نتۆ و ...)

نهوئی تره .

بناگوئی - [بن / ۶ + ئا] = ۳-
 نه / ۲ + گوئی | ، (نته) ، (سیم)
 تم : بنانگوئی .

بنانگوئی - [بن / ۶ + ۲ - ئان / ۱
 + گوئی | ، (نته) ، ۱ - پشتی
 گوئیچکه ، نیوانی لاله ی گوئیچکه و
 کاپوای سهر به لای پشته وه دا . ۲-
 (مچ) زور نیزیک . :: مردن له
 بنانگوئیانه . له بناگوئی
 دهنکی دایه وه . ★ (سن)
 بناگوئیچکه . بناگوئی ، بناگوئیچکه .
 (سیم) بناگوئی . (بک) بناگووه .

بناو - [؟ | ، (نا) داریکی
 پزلق و پوپه ، گه لاکانی خر و
 دریژو کهن . ده وره یان ددان ددانه ،
 وه کو چه تر راده وهستن . داره که ی
 پته وه و شلکه ، له دارتاشیدا
 به کار دیت و بوجوانیش له که ناری
 چوگه و خه یابانایش ده نیژری .

۱- بناوان - [بنه / ۱ + وان
 (نه : زاگرتن) | ، (نته) ، (مکه)
 ئافره تیکه ئیش و کاری مال
 زاده په زیننی و ده گهل پیای خواهن
 مال مشوری ده خوا ، جا حه زده کا
 ژنی بی یا دایک و خوشکی یا هر
 ئافره تیکی دیکه ، بیتجگه له وه ی
 که پیی ده گوتری کاره کهر یا کلفهت .
 ★ (سن) بنه وان .

۲- بناوان - [بن / ۶ + ۱ - ئاو / ۱
 + ۲ - ئان / ۱] ، (نته) ، ئه و
 ئاوه یه به هو ی هه لبهستن (بهند) له
 شوینیک پونگ ده خواته وه و بو
 کشت و کال که لکی لی وه رده گیریت .

دایده ریژن تا ده یگه ییننه وه ئاستی
 زه وئی ، پاشان دیواری له سبه ر
 به رزده کریته وه . ★ (مکه) ته مه ل ،
 (مکه) بناغه ، بنه زهت . (سیم)
 بنچینه . (بک) بنگه . (جند) پیی .
 ۲- نه ساسی ههر ئیش و کاریک .
 ★ بنیات ، بنیاد .

بنار - [بن / ۴ + ئار / ۵ | ،
 (نته) ئه و شوینه یه که چیا و کیو
 ده گهل زه وئی لیک ده ده نه وه و
 پیددشت ده س پیده کا . :: سله یمانج
 له بناری گوژیه یه . بنارگل
 مه لبه ندیکی کوردستانه له گهر میان .
 ★ (جنو) بنه تار . هس : (جند)
 بنار . بناری ، هه وراز ،
 سهر به ره و ژور .

بناغه - (نته) ، (مکه) تم :
 بناخه .

بناغه دانان - (مصت . مت .) ،
 (مکه) ۱- دامه زراندن و دارشتنی
 ئه و به شه ی دیوار که له ئاستی
 زه وئی نرمتره و ئه رزی بو
 هه لکه ندراره . ۲- (مچ)
 ده ست کردن به دامه زراندن و
 بنیات نانی ههر کاریک و ههر شتی
 :: تو جاری بناغه ی کاره کهت
 دانه ناوه قازانجه که ی به شرده که ی ؟
 ئه م کچو له یه تازه بناغه ی مه مکی
 داناوه . ★ بنیات نان . بنیاد کردن .
بناغه دانه وه - (مصت . مت .)

(مکه) هه لکه نددنی زه وئی و
 گه یاندنیه سهر (خار) و
 ئاماده کردنی بو هه لچنینی ئه و
 به شه ی (دیوار) که له ئاستی زه وئی

بناوان هه لبه ستن - [۲ - بناوان + هه لبه ستن] ، (مصت. مت.) ، (مڪ.) دروست كردنى ديوار و كه يتيك (به ههر جوړه كه رهسته يهك بنى) له بهرده مى ناويسيكي زهوان بو كوټونه وه و بهر زبونه وهى ناستى تا لادري به جتيگايه كى ترا بزوا ، له كوردستانى خومان ئمه ههر بو كشت و كال ده كرى .

بناوبون - [بن / ۱ + ۱ - ناو / ۱ + بون] چونه خواري شتيك به ناوى چوم و زوبار و ... دا و له بهر چاوگوم بونى (گرنگ نيه چهنده به ناودا ده چيته خوار ، ههر ئه وهنده به سه ناوى به سهر بكشي و وون بى . **بن باخهل** - (نډ.) ، (كهر.) تم : بنه نكل .

بن بار - (نډ.) تمبه ليتيكيه له ژير باره وه ده خريته سهر پشتي و ولاخ . // سهر بار .

بن بال - [بن / ۸ + ۱ - بال / ۲] ، (كهر.) ۱ - تم : بنه نكل :: « ههر ده ستنى دايه بن بالى كابر ، راستى كرده وه و داي نيشانده و پتي گوت ياللا نانه كهت بخو » . ۲ - تم : خالگه .

بن بز كردن - (مصت. مت.) ۱ - ريشه ده رهينانى گياوگول و دارودره خست . ۲ - (مڃ.) دواي پيهينانى كار و مه سه له يهك ، بزينه وهى كيشه و همرايهك به يه كجاري ★ (سيم. ، سنڌ.) بنه بز كردن .

بن بز يو - (صت.) ، (مڪ.) ته بيهه تي گورانج و به ستهى سوك

كه ئاده ميزاد به بيستنى له شويى خوى ده كه ويته جموجول .

بن پال - [بن / ۸ + پال] ، (سنڌ.) ته نيشت به ته نيشته وه ★ (مڪ.) بن چغ ، ته نيشت . (سنڌ.) بن تهك . **بن پزان** - [بن / ۵ + پزان] ، (مصت. لا.) ، (كهر.) تم : بن ززان . **بن پزاندن** - [بن / ۵ + پزاندن] ، (مصت. لا.) ، (سنڌ.) ، (كهر.)

۱ - درازندى په ردهى كچينى كچيكي ميردى نه كردى . ۲ - (كن.) جوت بونى پياويك ده گهل كچيك . تيب - ئهم مه صده ره وه ختى به كارديت كه مه سه له ي ژن و ميردايه تي له گورج نه بى ★ (مڪ.) بى بسن كردن . (سنڌ.) كه نيشكي هه لگرتن .

بن پشك - (صت.) كچيكي به مندالچ ژن به ژنه ي پى كرابى و بو براى يا ههر كه سيكي خرمى خوى درابى به ژن .

بن پهرگه - (نډ.) ريزيك چينه له سهر بنى كه لاشى كوردى ، وه كو بناغه يهك ده يچن پاشان ئه سلى كه لاشه كه ي له سهر ده چنن ★ پهرگه ما .

بن پهل - (نډ.) گه لاي توتنه كه له بن گه لاي ئه سلى ده رده چى و له پيش شكاندنه وهى توتنا ليده كريتته وه .

بن پيل - (نډ.) ، (مڪ. ، كي.) تم : بنه نكل .

بن تيك - [كو. تو.] ، [بن / ۶ + تيك] ، (نډ.) ، تم : بندرو . **بنج** - [بن / ۴ + ج ۴] ، (نډ.) ،

بهرزده بېتهوه و بو سوتاندن و ...
 كهلكى لى وهرده گيرى ★ (مك.)
 بنچك . (سند.) متك . (سيمه .
 سند.) دهوهن .

بنچينه - [بن/۸ + چين
 (هه لچنين) + ۵ - نه/۱] ، (نته.)
 ته : بناخه/۱ .

بنخهرمان - (نته.) نهو دهغل و
 دانه يه كه پاش هه لگرتنى خهرمان ،
 له جى خهرمان ده مي نيتهوه و بو
 كو كردنه وهى جى خهرمانه كه ده مالن و
 خاك و خولى تيكه لاوده بى . ★
 (مك.) بنه پيت .

بندر خه - [؟] ، (نته.) ، (هله.)
 هه فتهى شه شه مى زستانه به
 حيسابى كورده وارى له مه لبه ندى
 هه ولىر ، ده كه ويته نيوان (به ند) و
 (مه يره م) .

بندرؤ - [بن/۸ + درؤ (درؤن
 - يا - دروينه)] ، (صته.) ۱-
 شيوه يه كى درؤنى زاركى جه وال و
 تيز و نهو جوړه ده فرانسه يه ، كه
 راست له سهر نهو شوينه ي شتى
 ناو ده فره كه ده بريتهوه (نه گهر
 بلوى) ده يدرو ن تا باره كه
 قايم تربى . ۲- جوړيك دروينه ي
 ده غل و دانه كه به شى زورى
 ساقه تى گهنم و جوى ده گهل
 ده درؤنه وه بو نه وهى (كا) ي زور
 بى .

بن دانه وه - (مسته . مه .) ، (مك.)
 هه لقه ندن و دهر داني خاك و خولى
 ده وري بنجه گياهه يا داريك بو
 نه وهى به بنه هه لكه ندرى .

بن ديان - [عا . كو .] ، [بن =

(كهر . ، سند.) ۱- زهك و زيشه ي
 گزوگيا . ۲- لق و رپوپى نهو
 گياوگزانسه ي بهرز نابنه وه و
 هه رسه ريان له زه وى دهره يينا
 به ولاولاي خوياندا ده شكينه وه ★
 (مك.) پنج .

بنج ذاكوتان - (مسته . لا .) ،
 (كهر.) ۱- گوزانى شه تلى هيندى
 گيا و گز و شين بون و لق و
 پوپ ده ر كردنيان :: فرتيزه كه
 بنجى داكوتاه . ۲- (كند.)
 سهر گرتن و چه سپانى كاريك .
 جى قايم بونى كه سيك له كاريك يا
 وه زيفه يه كدا :: نه م شهر يكه يه
 بنجى داكوتاه . ۳- (كند.)
 زوردانيشتنى كه سى يا كومه لى
 خه لك له شوينيك . ::
 هه ره له ناستن ده لسه ي
 بنجيان داكوتاه . ★ (مك.)
 بنج داكوتان ، ريشه داكوتان .

بنجو - [عا . كو .] ، [بن =
 ابن + جو] ، (كهر.) ، (نته.) ،
 (صته.) حالى كه سيكى بنه چه كه ي
 جوله كه بن و خوى مسولمان بوبى .
 ★ (مك.) بنه جو .

بنچال - (نته.) دهغل و دانى كه
 دواى دهره ينانى چالى گهنم يا جو ،
 له بنه وه دا ده مي نيتهوه و تيكه ل به
 كاوكوتى چاله كه بوه و پيوستى
 به خاوين كردنه وه يه كى باش هه يه .
بنچغ - [بن/۸ + چغ ؟] ،
 (نته.) ، (مك.) ته : بنچال . :: كوزه
 ده لاچو له بن چغم .

بنچك - [؟] ، (نته.) ، (سند.)
 دارى بى بهر كه زور كه م

ابن + ديان [، (نډه ، صته) ،
(هله) ۱- هر كه سيكي بڼه چه كه ي
عتسايج و خوي مسولمان بوي .
۲- ناوي عه شيره تيكي كورده له
پاريزگه ي هوليږي كوردستاني
عيزاق مه لېه ندي ئوتونومي (حوكمي
زاتي) .

بن زدين - (نډه) ، (مكه) ئهو
شوينه ي ده كه ويته ژير چنه ي
پياوان ، ئه وه نده ي موي لي دهردي .
بن زدين هه لدانه وه - (مصته .
مه) تاشيني موي ئهو شوينه تا
حاستي چه ناگه .

بن زډان - [بن / ه + زډان] ،
(مصته . لا) ، (مكه) نه ماني كچينج
كچياك - كه شوي نه كردي - له
ئهنجامي هر زه بريكي به و شوينه ي
(بيجه له جوت بون ده گهل پياو) ::
كچي ئهو بازبازينه ت له چيه بنت
ده زډي . ★ (كهر) بن پډان .

بن زيسمه - (نډه) ، (مكه) پارچه
داريکه (ته خته يا کوته ره)
قولي ده که ن (يا کونه وديو) ، زمانه ي
خواره وه ي لاشيپانه ي دهرگاي
ده چيته ناو و ده بيته هو ي کرانه وه و
پيوه دراني دهرگا . // سهر زيسمه .

بن زيل - [بن / ۸ + زيل ؟] ،
(نډه) ، (مكه) کالاي خراپ و
دهغل و داني ئاشاغه که پاش فروشتني
چاکه کاني ، له بني عه مبار و دوکاندا
ده مي نيته وه ★ (سډه ، جنډه)
بنجول .

بنک - [بن + نک] ، (نډه)
تم : بن / ۱ و ۲ . ۲- تم : ئاغزه .
تيه - له نيوان دهنگي (ن) و (ک) دا

يزوينه کوردي هه يه .

بنکر - [بن / ۱ + کر (کراندن)] ،
(نډه) ۱- ئهو به شه ي قبولتي و
پلاو که به بني مه نجه له وه ده نو سي و
سورده بيته وه . ۲- به شيك له
همو چيشتيكي تر که واي به سهر
هاتبني :: بنکري فرنج خوشه .

بنکول - (نا) ، (مكه) تم :
بنکول کردن .

بنکول کردن - [بن / ؟ کول (کولتن)
+ کردن] ، (مصته . مه) ، (مكه)
۱- کولينه وه و هه لکوليني بني شتي
(دار ، ديوار ...) به نيازي
هاسان کردني خستن و زوخاندني .
۲- (مچ) کنه کردن و پتلان گيران
دڙي که سي يا هه يته تيكي
کومه لايه تي ، به شيويه کي ئه و تو
تا به خوي ده زاني پرزه ي بزايي . ★
(سيم ، سډه) بنکه ن ، بنکه نډ
(کردن) .

بنکه - [بڼه / ۱ + که (تم :
پچوکتی)] ، (نډه) ، (ته) ئهو
شوينه يه له شه ري پيشمه رگه ييدا
(پارتيزاني) ، پارتيزانه کان
(پيشمه رگه کان) لي کوده بڼه وه و
پاش په لامارداني دوژمن ده گه زينه وه
ئهو ي . (عا) القاعدة العسكرية .
بنکه جفاره - (نډه) ، (مكه) تم :
ئاغزه .

بن که ليشه - [؟] ، (نډه) ، (مكه)
۱- دهروني ئساده ميتزاد ، ناو
قه پيلک و قالبي ئينسان . ۲-
(مچ) ناو بيرو هوش . ● **شهيتان**
چوته بن که ليشه ي - (کنډه) ،
هاني ده دا بو کرده وه ي ناله بار .

تایبه تیج ئەوانەیی بە کاروان لە
وولاتیکەووە بۆ وولاتیک یا شارەوشار
بۆ سەوداوەکرتین و فروشتن
دەرۆیششتن . ۳- نوختەیی
ناوژاستی خەرمانیک کە بە (گا)
گیرەدەکرێ ۴- یەك دۆ گوندن .
لە دەوری چەمچەمال لە کوردستانی
عێراق :: بنه و بنه کان .

تیب - گایەکی بەتین و توان دەخریتە
ناوەند و (گا) کانی دێ بەسەر
(کلۆش) دا بلاودەکرێنەووە و
دەستدەکەن بە سۆزان لەسەر
خەرمانە کە ، بەلام (گا) یەکەیی
نیوەژاستی هەر بە دەوری خۆیا
دەسۆزیتەووە و جیگۆزکی زۆر
کەمە (هەر وەك نەبی وایە) ، جا
بۆیە ووتراو « دەلەیی گای بنه یە
هەر نابزوی » . ۴- (کوختە یە کە ،
زاو کەر بە پشۆش و پەلاش و
چۆ و چیلکە دەیکەن و لەوێ ژا
تفەنگ دەتەقیننە نیچیر . ب) هەر
بن پنچک و دەوونیک کە بۆ مەبەستی
خۆشاردنەووە لە نیچیر ، زاوچی
کەلکی لێ وەر بگرن . ★ (مـکـ)
سێپە / ۱ . حاشارگە .

بنه بان - [بن / ۶ + ۳ - ئە / ۲
+ ۱ - بان / ۳ ج] ، (نـتـ) ناخرین
شوین لە جیگەییکی مەحدودا . ::
تا بنه بانی ئەشکەوتە کە چۆن . ئەو
کتیبەیی بنه بانیم بۆ بیئە .

بنه بزر کردن - (مـصـتـ . مـتـ) ،
(سـیـهـ . سـنـ) تم : بن بزر کردن .
بنه پیت - (نـتـ) ، (مـکـ) تم :
بنخەرمان .

بنه تا - (نـتـ) ، میقداریک

بنه کن - (نـتـ) ، (سـیـمـ . سـنـ)
تم : بنکۆل .

بنه کند - (نـتـ) ، (سـیـهـ . سـنـ)
تم : بنکۆل .

بنه کن (د) کردن - (مـصـتـ . مـتـ) ،
(سـیـهـ . سـنـ) تم : بنکۆل کردن .
بنه کەوش - [بن + کەوش ؟] ،
(نـتـ) ، (هـلـ . کـیـ) تم : بنه نگل .

بنه گۆس - (نـتـ) ، (هـوـ) تم :
بست .

بنه گیس - (نـتـ) ، (سـنـ) تم :
بست . تیب - لەووە دەچێ ئهم
ووشە یە و (بنه گۆس) هەورامی و
(بکس) ی لـوـزی (جنـوبـی)
هەرسێکیان لە (بن) و (ئەنگوست)
پیکهاتین .

۱- بنه ۸ + ئۆك / ۲ ،
(نـتـ) ، (مـکـ) ۱- تیسکی کورتی
خورییە کە پاش بەشانه کردنی خوری
بە بنی (شانه) وە دەمیئێ و بۆ
گورتی و گۆرهوی خراپ و ...
بە کاری دین .

۲- بنه [؟] ، (نـتـ) « گایەکی
دەشتییە وەك تووسی وایە ، بنه
ووردی ئەکریتە بریتی ئاژالەووە
چاکی ئەکاتەووە . » (تم : خا .
ب ۱ ، ل - ۱۲۹) .

بنه - [پـه : بونەك] [بن / ۷
+ ۵ - ئە / ۱] ، (نـتـ) ۱- مالی
ئەسلی ئەو کەسانەیی لە مالییک
زیاتریان هەیه . مالی ناو ئاواستی
ئەوانەیی هاوینان بۆ خاتری مەژ و
مالاتیان دەچنە هەواری . :: بنه ی
تیره ی (زۆغزایی) جافان لە
(گامەخەل) ۵ . ۲- کەلوپەلی ژبانی

(کالآ) که له نیتوهی لباریک که متر
جیکا بگری و له بنی گونیسه و
جهوال و ... دا دابندری . ::
توتنه که مان داگرت پینج فدرده بو
به قهدهر بنه تایه کیش ماوه تهوه .
بنه تار - (نته) ، (جف) تم :
بنار .

بنه تو - (نته) ، تم : بنه توو
بنه تووم - (نته) ، تم : بنه توو .
بنه توو - [بن / ۷ + ۳ - نه / ۲
+ توو] ، (نته) ، (مک) نه وهنده
گه نم و جو (یا دانه ویلهی تر) که
ده کری به (تو) و داده چیندری .
:: ئەم گهنمه بنه تووی سی ته غاره .
★ بنه تو . بنه تووم . بنه تو . (جنو)
بوتوم .

بنه تو - (نته) تم : بنه توو .
بنه جو - [عا . کو .] ، (نته) ،
(مک) تم : بنجو .

بنه چه - [بن / ۶ + ۳ - نه / ۲
+ چه (چک) ؟] ، (نته) تم :
بنه چه که .

بنه چه که - [بن / ۶ + ۳ - نه / ۲
+ چه ک ؟ + ۵ - نه / ۱] (نته) ،
(مک) ئەسلکی خیزانی که سیکی
ده چیتته وه سهر . پشتا و پستی که سی
یا خیزانی . :: به بنه چه که ی دا
چوه خواری (ناوی چهند پستی
هه لدا ، جوینی به چهند پستی دا) .
★ بناچه ، بنه چه ، بنیچه ،
زه چه لهک . ★ (جند) بنچینه ،
زچلهک .

بنه دار - (نته) کوته ره و
پاشاوهی داریکی برا بیتته وه و
هیندیکی مابن .

بنه زهت - [بن / ۶ + ۳ - نه / ۲
+ زهت] ، (نته) (مک) ۱ - تم :
بناخه . ۲ - زهک و ریشهی دارانه .
بنه گرتو - [بنه + گرتو (نمف :
گرتن)] ، (صمه) حالی ههر شتی
یا که سی یا کاری که زه گی
دا کوتابن و سهری گرتبی . :: نه وهی
میللمت نه یه وی قهت بنه گرتو نابن .

بنه گوگه م - [بن / ۷ + ۳ - نه / ۲
+ گوگه م] ، (مک) ، (نته) ۱ -
بنی گیای گوگه م به که لکی سوتاندن
دی و ئاگری درهنگ ده کوژیتته وه ،
ده یکوتن که فیکی لی په یدا ده بسی
ده یکه نه گو مه وه ماسی ده کوژی .
۲ - پیای کورته بنه ی تیک سمر او .

بنه مال - [بنه + مال] ، (نته)
۱ - خیزانی نه شراف و نه جیب .
۲ - ههر ئینسانیکی له خیزانیکی ئاوا
که وتبیتته وه ★ خانه دان .

بنه ماله - [بنه مال + ۵ - نه / ۱] ،
(نته) ، (مک) کومه لی خزم و قهومی
یه کتر (دور و نیزیک) که بنه چه که یان
ده چیتته وه سهر که سیکی . ::
بنه ماله ی شیخان گه لی لق و پوی
لی بوتته وه . بنه ماله ی نه رده لان چهند
پشت له سنه والی بون . ★
(بک) مالبات .

بنه میو - [بن / ۸ + ۳ - نه / ۲ +
میو] ، (نته) تاکه داریکی تری .
:: رهزی مهلا قادری سیتته که هزار
بنه میو ده بو .

بنه نگل - [بن / ۸ + هه نگل] ،
(نته) ، (مک) نه شوینه یه که له
ژییر شانی ئاده میزاده وه ده که ویسته
نیوان (باسک) و (ته نشت) . ★

(سیم.) بن بال ، بن باخهل . (هلا.)
 (کی.) بن کهوش . (مک.) بن پیل .
بنهوان - [بنه/۱ + وان (ئم.)] ،
 (نده.) ، (سده.) تم : ۱ - بناوان .
بنهوبارخانه - [بنه/۲ + و +
 بارخانه/۳] ، (نده.) بار و بارخانهی
 (تم : ۲ - بازرگانی دهگهل کهل و
 پہلی ژبانی تایبتهتی خوئی و
 چارویدار و کاروانچیهکان . ★
 (مک.) باروبنه .

بنهوش - (نا. ، صد.) ، (مک.) ،
 (سیه.) زهنگیکه له تیکهل بونی دو
 زهنگی شین و سور پهیدادهبی .
 تیبه - ئهم ووشهیه له ناوی گولی
 (وهنهوشه) وهرگیراوه ★
 (مهنگوزایهتی) مهور . (سیم.)
 بنهوشهیی . (سده.) وهنهوش .
 (بکه.) بنهفش . (جده.) بنووش .
بنهوشان - [بنهوش + ۲ -
 ئان/۷] قهزوانه که دهوری فهریکه
 بهسمر چوبی و تهواوتیش
 زهق ههل نه هاتبی و هیشتا شنکایی و
 ناسکی تیدامایی ، لهو وهخته دا
 تویکله کهی دوزهنگ دهبی هیندیکی
 بنهوشی مهیله و شین و توزیکیشی
 سوری باره و زهره .

بنهوشهیی - [بنهوشه + ۳ -
 ئی] ، ۱ - (صد.) ههر شتیکی
 پیوهندی و نیسهتی دهگهل گولی
 (وهنهوشه ههبی ، ههر چیکی
 زهنگی وه کو گولی وهنهوشه وایی .
 ۲ - (نا.) ، (سیم.) تم : بنهوش .
بنهوشی - [بنهوش + ۲ - ئی] ،
 (نده. ، سده.) تم : ۳ - با/۶ (بای سور)
بنیات - [په : بوندات] ؛ (نده.)

تم : بناخه/۲ .
بنیاد - (نده.) تم : بناخه/۲ .
بنیاتنان - (مصده. مده.) تم :
 بناغه دانان .
بنیادکردن - (مصده. مده.) تم :
 بناغه دانان .
بنیادهم - [= عا : بنی آدم =
 کورانی ئادهم] ، (نده.) تم :
 ئاده میتزاد .
بنیسک - [بن/۸ + ئیسک] ،
 (نده.) پاشماوهی صابون ،
 پارچه ییکی بچکولهی صابون که
 دواي دهست پی شوشتن یا شتو و
 کول ده میتتهوه و دهست نایگری .
 تیبه - ووشهیی (ئیسک) لهم
 ووشهیه دا به مانای (زهق) ه که ههر
 بویهش به (ئیسقان) گوتراوه .
بنیستی - [؟] ، (نا.) ، (مک.)
 تم : باریک و بنیستی .
بنیشت - [بهن + ئیشت ؟] ،
 (نده.) (جهوی) یهکی زهر دباوه که
 له داره بهن ده تکیتهوه و بو
 خوش کردنی تامی دهم ده یجۆن .
 تیبه - له چهند شوینیک داره بهن
 (دارقهزوان) بریندار ده کهن و له
 قوریککی کوجیلهیهک سازده دهن و
 به جیکا برینداره کانیهوه ده نین
 پاشان که پزبون لیان ده که نهوه و
 بهتالیاں ده که نه ناو مهنجه لهوه ،
 ئهو جهویه لهم کاته دا زهنگی
 بوزهره و زه گززه گی زهشی تیدایه و
 تامی تاله ، ده یکولینن تالایسه کهی
 ده روا و زهنگی سپی مهیله و زهره
 ده بی . بیتجگه له جاوتین بو
 داووده رمان و سه نهاتیش

به کاردیت و یه کیکه لهو کالایانهی که
له کوردستان ده نیردریته دهره وه ★
(س.د.) جاجک . جاجکه . (ب.ک.)
به نۆشت (تم : ژابا - ۵۷) به نیشته
(تم : کف . ۷۳) (هو.) و یژهن .
(ج.د.) جاجک . ● کردن به
بنیشته خوشه ی ژیردان - (ک.د.) ،
(سیم.) زۆر دۆپاته کردنه وه ی
قسه یه ک . زۆر باسی شتی کردن .
کردن به بنیشتی مه لای مه زبۆره -
(ک.د.) ، (م.ک.) ئاگاداری کردن و
پاراستنی مالی خو . تیبه - گویا
مه لای مه زبۆره بنیشتی جاوتیه و
کاتی زاری شل بوه ده ری هیناوه و
به ده ری لۆتیه وه نۆساندوه ،
گوتویانه مه لا ! ئه وه بۆ وا ده که ی ؟
گوتویه ده مه وی مالی خو م هه میشه
له بهر چاوم بی .

بنیشت خوش کردن - (مص.د.) ،
(م.د.) ۱- کولاندن و پالوتن و
قال کردنی بنیشت . ۲- جاوتین و
نهرم کردنه وه ی بنیشتی زهق .
تیبه - بنیشت پاش کولاندنی زهق و
تورت ده بی و منداڵ نازان بیتجاون ،
ههر له ده میاندا ووردبو قۆتی
ده ده ن، بۆیه یه کیك (دایکیان ،
خوشکی گه وره یان له پیشدا بۆیان
ده جوئی تا نهرم ده بیته وه و له بهر
یه ک ده کشی .

بنیشته تال - (ن.د.) بنیشتی که
هیشتا نه کولیندرابی و
خوش نه کرابسی . جاجکه ی
نه کولیندراو ، بنیشتی خاو . تیبه -
له کورده واری ئه م جوړه بنیشته
بۆ گه یاندنی هیندی (کوان)

به کاردین . ★ (س.د.) جاجکه تاله .
بنیشته خوشکه - (ن.د.) ، (م.ک.) ،
(ک.د.) تم : بنیشت ● کردن به
بنیشته خوشه ی ...
بنیچه - [بن / ۶ + ئیچه ؟] ،
(ن.د.) تم : بنه چه که .
بوار - [؟] ، (نا.) ، (م.ک.)
ته نکای نیسبی لهو چه م و ژوباران،
که پیاده ده توانی پیاندا به زیته وه .
□ « هه تا مه لا ، مه لا بۆ ئیره
بواربو . » ★ (س.د.) بگار .
(ب.ک.) بۆر .

بواردان - [۱- بوار + دان] ،
(مص.د. لا.) ته نک بۆنی هیندی
جیگه ی چۆم و ژوباران که ماوه ی
لیدانی بۆ ئینسان هه بی . ::
« جهغه تو » قهت بوار ناذا .
« خاسه » و « ئاوه سپی » به هاران
بوار نادن .

بواردن - (مص.د. مت.)
به جی هیشتنی شتی و به حساب
نه هینانی ، به هیچ دانانی :: ههر
دوان بژمیتره و سی یه مینیان ببویره
لهو مه جلیسه دا که سی نه بوارد و
قسه ی به هه مویان گوت . ★
هه لبواردن .

پی زابواردن - [پی (به + ی =
پی.ف.) + زابواردن / ۱] ، (مص.د.)
(م.د.) ۱- گالته کردن به که سی .
۲- سه رخستنه سه ره کیك .
۳- خو خافلان به شتیکه وه . ::
کابرایان به گیر هینابو پیا
زاده بوارد . وازی لی بین پی
زاهه بویرن . ئه م ژۆژانه به چی
زاده بویرن . زابواردن - [زا

بوتخانه - (نټه) ، (كئير) . تم :
بوتخانه .

بوتری - [محر . بوتل] ، (نا) ،
(كئير) . تم : بوتل .

بوتل - [= ئینگلیسی : بوتل] ،
(نا) ، (كمر) . ده فریكى شوشه یه
به شكلی ئوستوانه دروست کراوه و
پاشان تهنگ ده بیته وه تا زار که که ی
به قهدهر (ته په دور) یكى لیډی ،
تراوی جور به جوری تیده کهن . ::
بوتلیك ئاوی سارد . بوتلیك نهوت .
بوتلیك ویسکی ★ (كئیر) . بوتری .
(سیه) . قاپ .

بوختان - [محر . عا : بهتان] ،
(نا) . کرده وه یا قسه ی ناراست که
وه پال که سیک بدری . ★ . (بک) .
بوختان . (جنه) . بوخت ، بوختوم .
بوختان پیکردن - (مصته . مته) .
به ناراست قسه یه که یا کاریک دانه
پال که سی . :: بوختانی پیده کهن .
بوختانی پیکرد گوتی هزار تمه نم
قهرزداره .

بوختان کردن - (مصته . لا)
قسه ی ناراست وه پال خه لکی دان ،
کرده وه ی وها وه پال خه لکی دان
که نه یان کردبی . ★ (بک) . بوختان
کرن . (جنه) . بوخت رخته .

بوخچه - (نا) . ۱- پارچه
قوماشیکی چوار گوشه ی گه وره یا
پچوکه بو ئهم مه به ستانه ی خواره وه
به کاردیت . ۱) له مالر کورده واریدا
ژنان جلوه برگی تیده ده پیچن و له سهر
تاقه ی داده نین یا ده نیو به غدانی
ده نین . ب) ئافرهت که لوپسه لی
حه مامی تی ده نین و ده گهل خویانی

(پیڤه) + بواردن [(مصته . لا) .
۱- وه خست دهر باز کردن . ۲-
که یف کردن :: وه خته که ی به هتیچی
زاده بویری . ئهمه که ی ژبانه ئیمه
زای ده بویرن . ۳- (نټه) که یف و
خوشی . :: □ «... سه ری
سورما له و شوینه ی نه که له مال ،
له زابواردنیشا پزی کرد بووه ...»
(بله ، ژان ، ل - ۷۵) .

ههلبواردن - [هه ل (پیڤه) +
بواردن] ، (مصته . مته) . تم : بواردن .
بواره - [بوار + ۵ - ئه / ۱] ،
(نټه) . ماوه ، دهر فته . (عا) . مجال .
(سنه) . بگاره .

بواره دان - (مصته . مته) .
زیگاپیدان ، ماوه دان به که سی بو
کردنی کاری :: ده بواره ی ئیمه ش
بدن با دو قسه بکهین . ★ (سنه) .
بگاره دان .

بوت - [ست : بوئیتی = خوی
دروژنه] ، (نا) ، (كئیر) . ۱ -
هه یکه لیکه به شیوه ی ئینسان یا
گیانداریک له بهرد ، دار ، مه عده ن و
... ، ... دروستیان ده کرد و
ده یانرازانده وه و به خویان ده زانی و
ده یان پهرست ۲- (مج) . یار ،
دلدار ، مه عشوقه □ « هر ئهو
بوتی فخرخاره هر ئهو دولبه ری
پاره م + هر ئهو گول و گولزار و
هر ئهو تازه به هارهم » (ئهدوب ،
گم . ل - ۳۹) . ★ (كمر) . بت .
بوت پهرست - (نفا . صفا) ،
(كئیر) . تم : بت پهرست .

بوت پهرستی - (حمصه) ،
(كئیر) . تم : بت پهرستی .

بورغی - (نا.) ، (کەر.) تم :
برغۆ .

بوغ - (نا.) ، (مک.) ۱ - ههمۆ ههلم و دۆکه‌لی ووشک و گهرم که له سوتانی سۆته‌مه‌نج یا له‌هر شتیکی دیکه هه‌لده‌ستی و گیانداران ته‌نگه‌نه‌فه‌س ده‌کات . ★ (سیه . ، س. ، ج.) بۆق . ۲ - غازیکه له سوتانی سۆته‌مه‌نج وه‌کو دار و خه‌لۆز هه‌لده‌ستی و ئه‌گهر ژۆر کون‌ب‌ر بێ ئه‌و خه‌لکه‌ی تیدا دانیشتون سه‌ریان ده‌که‌وێته ژان و هیندی جار له هۆش خۆیان ده‌چن و ئه‌گهر نوستن و هه‌ستی پێ‌نه‌که‌ن ده‌شیان‌کوژی . تیب . ئهم ووشه‌یه مانای دوه‌می له موکریان که زستانان بۆ گهرم‌کردنی ژۆر (کورسی) باوه ، به‌کار‌دیت ناوی عیلمی ئه‌و گازه (ئۆکسیدی کاربۆن) ه که له ته‌رکیبی کیمیای (کاربۆن) و (ئۆکسیژین) په‌یداده‌بێ .

بوغاری - [بوغ/ ۱ + ئار/ ۵ + ۱ -
ئ/ ۳] ، (نت.) ، (مک.) ئاگردانیکه له دیواری خانۆی کۆن دروست ده‌کرا ، زستانان بۆ گهرم‌دا‌هینانی ژۆر ئاگریان تیدا ده‌کرده‌وه ، وه‌کی دیش بۆ چیشته‌لینان که‌لکیان لێ وه‌رده‌گرت ، دۆکه‌له‌که‌ی به‌ دۆکه‌لکیشیکی تایبه‌تیدا که له‌ناو دیوار بۆیان ده‌هیشته‌وه ده‌زۆیشست و له‌سه‌رب‌بان ده‌رده‌چۆ . ئیستاش له هیندیك خانۆی تازه‌دا ههر بۆ جوانی له قولینچکیکی ژۆر دروست‌ده‌کری . تیب - من وا ده‌زانم ئهم ووشه‌یه

ده‌به‌ن . ج - بۆ هاتۆچۆ و سه‌فه‌ران پیداو‌یستی که‌می تی‌ده‌به‌ستن . د - فه‌قییان که‌لوپه‌ل و کتیبی تیده‌خه‌ن . ۲ - ئه‌و قوماشه به به ئاماده‌کراوی (به که‌لوپه‌له‌وه) بۆ هه‌ریه‌ک له مه‌به‌ستانه‌ی سه‌ره‌وه . □ «... ته‌نکه هه‌ی ته‌نکه ، ته‌نکه‌ی شیرازی ، بوخچه‌که‌ی هه‌لگرت بۆ مالی قازی » (فۆلکلۆر) . تیب - ئیستا که چلۆنا به‌تی ژبان و باو و نه‌ریتی کورده‌واری ده‌ستی به گۆزان کردوه ، بوخچه‌ش له مۆده که‌وتوه و (چانتا) و (سپاک) و . . جیگه‌یان گرتۆته‌وه . ★ (ج.) بۆشخه . بوخچه‌ی نه‌کراوه . (نت.) ، (ک.) کوزیکی هیشتا ژنی نه‌هینابی .
بوخچه‌بگەردانی - (نت.) ، (مک.)
یارییه‌کی کورده‌وارییه ، گه‌وره و بچۆک ده‌یکه‌ن ، کۆمه‌لیک ده‌ورانده‌ور داده‌نیشن و (پریسکه) یێک بۆ یه‌کتر هه‌ل‌ده‌دن و یه‌کیکیش که (تیکه‌وتوه) له ده‌ره‌وه‌ی کۆزه‌که به‌ ده‌وریاندا هه‌ل‌ده‌خولی و هه‌ول‌ده‌دا پریسکه‌که بگریته‌وه و له ده‌ستی ههر که‌سی قۆسته‌وه ؛ ئه‌و که‌سه تیده‌که‌وی و جیگه‌یان ده‌گۆژنه‌وه . ★ (کەر.)
بوخچه به‌گەردانی . (س.)
بوخچه‌گەردان .

بوخچه‌به‌گەردانی - (نت.) ، (کەر.) تم : بوخچه بگەردانی .
بوخچه تێکنان - (مص. م.)
پێچانه‌وه‌ی که‌له‌وپه‌ل له‌ناو (بوخچه) یێکدا ، بۆ ههر مه‌به‌ستی بێ .
بوخچه‌گەردان - (نت.) ، (س.)
تم : بوخچه‌بگەردانی .

دهلهی گای بوغیه . تیبه - وه کو
له دوستی شاعیرم مام هیمنم بیستوه
ماموستا مهلا جهمیلی رۆژبه یانی له
بابهت ئهم ووشهیه زای وایه که به
گایهک ووتراره دایان به سستی بۆ
ئوهی بیتکه نه (قوربانی) ، ماموستا
(هیمن) یش خوی لهو باوه زه دایه که
به گایهک ووتراره بۆ (پهرستن)
تهرخان کرابی . هس : (بهغه) و
(بهگه) له زمانی ئاویتاییدا و
(بههگه) له سانسکریتیدا به مانای
(خودا) و (بهگه) ی ئیستای کوردی و
(بیتک) ی ئینگلیسی به مانای پیاوی
گهوره و حتی گهوره .

بولبول - (نا.) ، (مک.) ۱ -
بالنده ییکی پچکولانهیه به ئەندازهی
چۆله که یهک ، زهنگی پستی که وهیه کی
ئامال سۆر و بهرزگی زهرده ،
دندۆکی پچۆک و خوی به تپکرایتی
جوان و ژیکه لهیه ، دهنکی زۆر
خۆشه ، ههر بۆیه ده یگرن و ده یکه نه
قه فزه وه . ۲ - (صه.) ، (مجه.)
۱ - حالی ئینسانیکی بی گری و
گۆل و زهوان قسه بکا . ب - حالی
که سیکی ده می زاناوه سستی و زۆر
قسه ده کا . زۆربله .

بولفار - [؟] ، (نا.) ، (مک.) ته :
جیر . :: توپی بولفار (توپی
پچکوله ی یاری که له لاستیک
دروست ده کری) . ههر ده له ی
بولفاره له بهریهک ده کشی .

بووار - (نا.) ، (هلا.) ته :
به هار .

بووه - (صفا : هه بۆن)
دهوله مه ند مالدار ، حالخۆش .

لهو کهرتانه پیکهاتوه که
نیشانم داون ، بهلام دوکتور معین
(ته : فهرهنگ ، ج ۱ ، ل - ۷۵)
ووشه ی (بوخاری) که له زمانی
فارسیدا پیشان ههر مانای (بوغاری)
کوردی هه بوه و پاشان که (کۆره ی
فه زهنگی) جیکای بوغاری گرتۆته وه
بۆته ناو ئه ویش ، ئهم ووشهیه
نیهت ده دا به (بوخاری عاره بی و
ژابا) ش ههر (بوخاری) نۆسیوه و
ده گهل (بوخاری) فارسی بهراوردی
کردوه (ته : ژابا - ۳۹) . و
(مردوخ) یش ههر بوخاری نۆسیوه
(ته : ب ۱ ، ل - ۱۲۱) . ★ (سیه.)
مغهیری .

بوغرد - (محر. عا.) ، (نا.)
تم : بخۆر .

بوغرا - [؟] ، (صه.) ، (مک.) تم .
باغر . □ « ماله که ره زۆر بوغرایه ،
ههر وا ده زوانی له کلیسایه » (بهیتی
جۆله کان) .

بوغرابۆن - (مصه. لا.) ، (مک.)
ته : باغر بۆن .

بوغز - [عا : بفض] ، (نا.) رق ،
قین . :: بوغزی له دل گرتبۆ .
بوغزله زگ - (صه.) ، (مک.)
حالی ئاده میتزادی که رق له که سی
هه لبرگی و له وهختیکا ده ری ببری .
بوغزاندن - [عا. کو.] ، (مصه.
مه.) ، خوش نه ویستن ، رقلی بۆن
:: من کهس نابوغزینم . پیاوی دۆ
زمان خوداش ده ی بوغزینی .

بوغه - [بوغ + ه - ئه / ۱] ،
(صه.) ، (مک.) حالی گای قه له وه ی
مل ئه ستۆر :: ته ماشای ته ماشای

بوهار - (نا.) ، (هـ.) تم :

به هار .

۱- بو - [ست : به ئۆذی . په :

بوڭ ، بوی] ، (نا.) غاز (گاز) یکه له هیندی شتان هه لدهستی ، به چاو نابیندری ، به لام لوت (حسی شامه) ههستی پیده کات . ★ بۆن ، بۆن . (بک.) بیتهن . تیب - ۱) هیندیك شتی ته بیعی له نهجامی ته فاعولی کیمیایی ناو خو یانه وه ، به شیک لهو ماددانه ی که لیان پیکهاتون ده که نه گازیک که له هه وادا بلاوده بیته وه و نه گهر له نیزیکیانه وه بۆن به لوتمان ههستیان پیده کهین جا له وانه یه به لامانه وه خوش بۆ یا ناخوش . ب) بۆنی شتانی دهستکرد نهجامی تیکه ل کردنی بۆنی ته بیعی ده گه ل نهو ماددانه ی شته کانیان لی دروست ده کری . ج) له زمانی ناویستاییدا (به ئۆذی) ههر به بۆنی خوش گوتراوه و ئی (په هله وی) ش هه روایه .

۲- بو - (نا.) ، (خوشناوه تی) ،

دیراوی هیندی شیناوه رد وه کو ته ماته و توتن و خه یار و . . . تیب - نه م ووشه یه له (بیستان) دا گۆزاوه (تم : -) .

۳- بو - (ئه .) ۱- ئامرازی

پرسیار کردنه و له سه ره تای رسته ی پرسیاره وه دیت و مانای (له بهر چی؟) ده دات . □ «ئه ی خوایه له کام باده یه ده رخواردت دان + بیهوشن و بو هه تاهه تا سه رخوشن ؟» (خه یامی مه ژار ، ل - ۲۵) :: بو وات کرد ؟ بو چویه لای نه م کابرایه ؟ بو

دهر سه کهت زه وان ناکه ی ؟ ★ بۆچ ، بۆچی ، چما ، چمان ، لۆچی ، له بو . (سنه .) بۆچه . تیب - نه م ئامرازه تا نه نداز دیکیش سه رسوزمان تیکه ل به پرسیاره که ده کات . ۲- [په : بی ئۆ = بۆلای نهو] ، ۱) لای رێگای پی دیار ده کری :: ده چی بو سه ر ئیشی . دلشاد رۆیج بو که رکوک . □ «هه مو ریه ک نه چیته وه بو بانه » (خا ، په ن - ل ، ل - ۹۹) . ب) لای ده ستاوده ست کردنی شتی له نیوان دو یا چهند که ساندا پیشان ده دا . □ «به و قورئانه ی خوا بو پیغه مبه ری به خه لات نارد وه » :: حه سه ن نهو قاموسه به ره بو دلشاد . ۳- ئامرازی ته علّیله به مانای (له بهر) ، (له پیناو) :: بو کتیه که هاتوم ، نه م قاموسه م بو کوردان نۆسیوه . ★ (هو .) په ره ی ، په ی . ۴- ئامرازی کردنه ملک (تملیک) :: نهو کتیه بو تو . « بو کوردستان » کومه له شیعریکی هه ژاره . ۵- وه کو (پیغه .) ده چیته سه ر هیندی مه صده ران و مانای (توانستی) فاعیل بو جیبه چی کردن و نه کردنی له (فعل) زیاد ده کا :: خوی بوی نه کرا ، بۆم ناشوری ، نهو هه موهم بو نانۆسریته وه . تیب - نه م ئامرازه ده گه ل زۆر مه صده ران ته رکیب ده بی و له هیندیکیان دا هه ر کردونی به مه صده ریکی نوی :: بو ریک که وتن ، بو لوان ، بو کران ، بو قراندن (تم : هبید ، ل - ۱۹) . و له هیندیکیشیاندا به پی جیگا دیته ناو رسته وه .

(ن.ت.) ، (م.ك.) بۆنئىكى ناخۆشه ،
پيش تى به ربون له نيرى دى .

بۆچال - [۱ - بۆ + چال] ،
(ن.ت.) ، (م.ك.) ، سيه . ، سن .
بۆنئىكه لهو گهنم و جۆيه و ئاردى
ئەوان ديت كه له چالئىكى (شەدار)
زاگيرابن . تيب - گهنم و جۆ ئەگەر
چالەكەيان نى هەبى و ئەوەندەش
نەبى كه بيان ززىنى و
بە جارئك له كەرەميان بخا
خۆيان دەخۆنەوه و كاتى دەكرينه
نان بۆنئىكى تايه تيان لى دى كه نەك
هەر به لوت هەستى پيدەكرى بگره
به تاميشيان را دەراندري كه
بۆچاليان گرتوه . ★ (سن .)
بۆنماوتى .

بۆچرۆك - [۱ - بۆ + چرۆك] ،
(ن.ت.) ، (م.ك.) ئەو بۆنەيه كه له
برژاندنى گوشت و سوتانى زۆن و
له هەوادا بلاودەبیتەوه ، ئەو بۆنەيه
له كەبابخانان هەلدەستى . ★
(سيه .) بۆ چرۆك .

بۆچۆن - [۳ - بۆ/۲ + چۆن] ،
(م.ص. لا .) ۱ - بەرهو كەسيك يا
شتيک زۆيشتن :: بۆيان چۆن
رايان كرد . ۲ - ليكدانەوه و گەيشتنه
ئەنجام لەسەر مەسەلەيهك به جۆريكى
وا كه تەواو دلنيايى تيدا نەبى ::
من واى بۆدەچم كه ئەم ماسته بى
مۆ نيه . زۆربەي زانايان بۆ ئەوه
چۆن كه زمانى كوردى ، زمانىكى
هيند و ئوروپاييه .

بۆچەك - [۱ - بۆ + چەك] ،
(ن.ت.) ، (م.ك.) بۆنى ديزەي چيشت
لينان كه پاش ماوهيهك دەكارکردن و

بۆ ئەژماردن - [۱ - بۆ/۲ +
ئەژماردن] ، (م.ص. م.ت.)
حساب کردنى پاره يا هەر شتيكى
ديكهى كه ده ئەژماردن بيت لەبەر
چاوى كەسيكى تر ، تا پاشان
تەسليمى بكرى .

بۆبا - [۱ - بۆ + ۳ - با/۱] ،
(ن.ت.) ، (م.ك.) بۆنئىكى تايه تيه بۆ
(زۆن) و (پەنير) و (كالك) و ...
تيب - ئەم جۆره شتانه ئەگەر
سەريان دانەپۆشرى هەوا كاريان
تيدەكا و چونكو دەگەل ئوكسيژيني
هەوا تەركيب دەبن و دەبنە ئوكسيد
(ئوكسيدى دەبن ، تەئەكسود
دەكەن) و تاميان دەگۆزى و ئەو
بۆنەيان لى پەيدا دەبى .

بۆ بژاردن - [۱ - بۆ/۲ +
بژاردن] ، (م.ص. لا .) تۆلەي شتيكى
له دەست كەسيدا زايە بۆبى يا
زەرەري پيگەيشتبى ، تۆلە بۆ
خاوەنى شتيك كردنەوه .

بۆ بەرامه - (ن.ت.) ، (سن .) تم :
بۆن و بەرامه .

بۆپۆز - [۱ - بۆ + پۆز] ،
(ن.ت.) ، (سن . ، سيه .) تم : بۆكۆز .
بۆتە - [؟] ، (نا .) ، (كئير .)
تاپۆچكەيه كه ، له گليكى تايه تى
(گلى حيكمت) دروست دەكرى و
زيرنگەر (زير) و (زيتو) و (مس)ى
تيدا دەتويننەوه ، شكلى وەكو هيلكه
وايه كه له سەريكهوه نەختيىكى
خشت بزايتەوه . تيب - هەر ئەم
ووشەيه كراوه به عارەبى و بوه به
(بوتقة) و (بودقة) .

بۆتەگە - [۱ - بۆ + تەگە] ،

چهوری تیچونیان ، به بهتالی
دهیانخه نه ناو تهنه دوری پاش نان کردن
تا چهور و چلیکیه که بسوتی و
ده فره که تازه بیته وه (بزرینگیتته وه) .
بونی شیشی که باب که که بابچی
دهیانخه نه سهر ناگر بو نه وهی چاک
خاوتین بینسه وه . ★ (سند)
بوچه که ووز .

بوخاو - (نته) بونی شیر
نه کولاو ، زونی پاش نه قرچاو ،
گوشتی کال و ... □ « هیشتا بونی
شیری خاو له ده می دی » .

بودان - [۱ - بو + دان] ،
(مصد . مته) شیوه ییکی برژاندنی
هیندی خوارده مه نیه ، وه کو : نوک ،
گهنم ، قاوه و نهو جوړه شتانه
له سهر ساج .

بودراو - [۱ - بو + دراو (مته) :
دان ()] ، (مک) ۱ - (صمه) ههر
شتیکی بودرابی : قاوه ی بو
دراومان نه ماوه . ۲ - (نته) گهنمیکه
تویکلی لی کرابیته وه و سپی کرابی و
له سهر ساج بویان دابی و پاشان
به ده ستار قهلت و بریان کردی .
ده کری به چیشتیکی شل و پیواز و
زونی بو داغ ده کهن به سهری دا
ده کری ، یاخو وه کو ساوار و برنج
ده یکه نه قبولی و پلاو .

بودزن - [۱ - بو + دزن ؟] ،
(نته) ۱ - بونی چلکنی که له لهشی
ئاده میزاد و جل و بهرگی دیت . ۲ -
بونی ئاره قه ی بنه نگل و قاچ و ...
★ (سند) بۆکلیشه . (با .)
بیهن قنک .

بودوکهل - (نته) بونیکه که نه گهر

ناگری بن چیشت له (گر) بکه وی و
دوکهل بکا و له چیشته که بدا ، له
کاتی خواردنا ههم به لوت و ههم و
به چیرتن ههستی پی ده کری .

۱ - بوور - (صد) زهنسگی
خوله میشتی ★ (سند) که ووگ .
(جفه) که وه . تیپ - له زمانی
ئاویستاییدا (به فره) و له په هله ویدا
(بوور) و له سانسکریتیدا (به بهرو)
به مانای سوز یا سوری مه یله و
قاوه یی هاتوه (تم : معین ، بورهان ،
ج ۱ ، ل ۳۱۴) . له بن له هجه ی
(لوری) دا که به کیکه له بن له هجه کانی
له هجه ی جنوبی زمانی کوردی (بوور)
رهنگیکی سپی ئامال زهرده و له
بن له هجه ی (زازا) ییدا (بویئر)
قاوه یی به و له زمانی (ته بهری) دا که
کون له مازنده ران قسه ی پیکراوه
(بوور) به زهنسگی زهره بیژراوه و
فارسی ئیمرو (بوور) به سوز ده لین .
● **زوری و بوری** - (کنه) چهن دیتی
مه به سته جونیتی ههرچی بی ههر
باشه .

۲ - بوور - [؟] (نا .) ناوی دهنگ
بزوینتیکی زمانی عهره بیه (ضمه) .
تیپ - له موکریان که رسته ییکی
عهره بی به حونجه ی ده خویننه وه نه
دهنگ بزوینه به (بهر) ناو ده بن و
ده لین : دال ، بهر ، دو . یا دال
دوبه ر دون که چی ناوه که ی (بوور) و
ناشزانم بوچی نهو ناوه ی لی نراوه .
فارسی بو نه م دهنگ بزوینه ووشه ی
(پیش) یان هه لبراردوه . ★ بهر .
بوران - [؟] ، (نا .) ، (مک) ، سیه . ،
(سند) ، بکه) بای توند و به ته ووژی

بۆرژوازی یەکن و جیاوازیان لـه
دەنگی (ژ - ج) دایە کە
بەرامبەرەکیان بە خەتی لاتینی
(G) یە و فرەنسی بە (ژ) و ئینگلیسی
بە (ج) ی دەخۆیننەو .

بۆردومان - (نا .) ، (سی .) تم :
بۆمباران . تیپ - ئەم ووشەیه
(بۆمباردمان) ی فرەنسییە و جەزاو ،
وای بۆ دەچم کە لە زێگای تورکی
عوسمانیژا هاتبێتە ناو زمانی کوردی
لە کوردستانی عێراق .

بۆرژان - [؟] ، (مص . لا .) ،
(ها .) خەوتنیکی سۆکە ، کە پیاو
بە تەواوی ئاگای لە دنیا نابێت ،
چاوی دەچێتە خەو بەلام تا زادەیهک
هەر ووشیار دەبێت . :: هەندێ
بۆرژام دەنگەدەنگ نەیهێشت خەوم
لێ بکەوێ . ★ (مک .) بێروەووش ،
بێرەخەو .

بۆرسوار - (ن .) پیاویکی سواری
ئەسپی (بۆره) بێ . تیپ - لـه
لهجە (دیزفۆلی) دا (بۆرسوار)
بە (لۆ) ان دەلێن ، لەبەر ئەوەی کە
(لۆ) هکانی خۆزستان سواری ئەسپی
(بۆر) دەبۆن . (تم : معین ، بورهان ،
ج ۱ ، ل - ۳۱۴) .

بۆرمس - (ص .) ، (مک .) حالی
بزنێکی مۆی زەش بێ و دیغدیفی
بۆری بە لا چاویدا هاتبێ .

۱- بۆره - [۱- بۆر + ۵- ئە
/ ۲] ، (ص .) ، (مک . ، سی .) ۱-
ئەسپ ، مایین ، صەگ و تانجی کە
زەنگیان (بۆر) بێ . تیپ - بۆ یەکسمان
بەپیتی زەنگیان کە بە لای زەش
یاشین دا بێ ، زەش بۆره یا شین

زستانان کە بارانی دەگەڵ بێ یا
بەفر لە شوینی خۆی هەلگری و
گیژی بدا و بیاتە جیگایەکی دیکە .
:: ئەسپی با و بۆران .

بۆرانی - [؟] ، (ن .) ، (مک .)
چێشتیکە . هێلکە یا بایینجان یا
کۆلەکە لە زۆنا سۆر دەکەنەو و
ماستی بۆ خاوەن کرێتەو و دەیکەن
بە سەریا و تۆزی گەرمی دەکەن .
تیپ - دەشی ئەم ووشەیه لە [۱-
بۆر + ۳- ئانی / ۲] پیکهاتبی .

بۆراو - [۱- بۆر + ۱- ئاو / ۲] ،
(ن .) ، (سی .) شۆربای بزویش
(هبێد ، ل - ۲۰) تیپ - (مەبەست
(بزویش / ۲ - ۱) ه . ب) بەلای
منهوه ئەم ووشەیه دەبێ (بۆدراو)
بۆبێ و دەنگی (د) هکە لە باتی ئەوەی
وێک لە لەهجه سلەیمانی دا دەبیندری ،
کلۆر بۆبێ بە جارێک فزی دراو .

بۆرایتی - [۱- بۆر + ئای / ۱] ،
۱- پەلەی بۆر لەسەر هەر شتیکی
بێ . ۲- شتیکی لە دۆرهوه هەروا
بۆر بچێتەو و نەزانری چیه . ۳-
(م .) قۆن □ « حیزباب چەندت
زق لە منە + بۆرایەکەت بەو دۆ
گونه » (ووردی ، بەردەشانی ، ل -
۹۰) .

بۆرباو - [۱- بۆر + ۴- باو] ،
(ص .) تم : بۆره لۆک .

بۆرجوازی - (نا .) ، (کمر .) ۱-
تم : بۆرژوا . ۲- تم : بۆرژوازی .
تیپ - ئەم ووشەیه لە زمانی
ئینگلیسیژا و بە زێگای زمانی
عەرەبیژا هاتۆتە ناو زمانی کوردی لە
کوردستانی عێراق و دەگەڵ بۆرژوا و

بۆرەيان پى دەگوتى . ۲- (مج.)
پىش ناوانەوۈ دىت و لە (مەرفە) پى را
دەيانكاتە (نكرە) . :: بۆرەزەلام ،
بۆرەپىاو .

۲- بۆرە - (نا.) ، (مك.) تم : ۱-
بۆرەك .

بۆرەبنار - (نت.) دەمەقالتى .
تىب - تەنيا مامۆستا خال ئەم
ووشەيەى نۆستىوۈ و كەسى تر ،
منىش ھەر لەوانم وەرگرتوۈ .
بۆرەپىاگ - (نت.) ، (سند.) تم :
بۆرەپىاو .

بۆرەپىاو - [۱- بۆر + ۳- ئە
۲/ + پىاو] ، (نت.) ئەو كەسەى
لە بنەمالەى ئاغا و خان و بەگ
نەبى . ئادەمىزادى ئاسايىچ . ★
(سند.) بۆرەپىاك . (جنو.) بۆرەپىا ،
بۆرەكە .

بۆرەپنە - [؟] ، (نت.) ، (سند.)
قەلەصابۆنى .

بۆرەخزم - (نت.) خزمى دۆر .
بۆرە خزمایەتى - [۱- بۆرە/۲
+ خزم + ئايەتى /۱] ، (نت.)
پىوھندى دۆرى بنەمالەى كە دۆيا
چەند كەس يا خىزانان پىكەوۈ
دەبەستى . خزمایەتى دۆر .

بۆرەزەلام - [۱- بۆرە /۲ +
زەلام] ، (نت.) ۱- كابرايسەكى
نەناسراو . □ » وەەلەيسكە
سسەلام ، ئەى بۆرەزەلام ، ترخىنەى
بى تام ، لە بەرت ھەلنەستام . ۲-
(مج.) پىاوى كەتەى گەورە . ★
(هلا.) شىنەزەلام .

بۆرەسوار - [۱- بۆرە/۲ +
سوار] ، (نت.) سوارىكى نەناسراو ،

سوارىكى لات .

بۆرەقنە - [؟] ، (صد.) ، تم :

بۆرەلۆك . (خا ، ب ۱ ، ۱۳۱) .

۱- **بۆرەك -** [پھ : بۆرەك] .

(نا.) خويىەكى كىمىايىيە و ناوۈ
عيلمىيەكەى (بۆراتى سۆديوم) ە ،
لە تەركىبى كىمىايىچ ئاستىد بۆرىك
دەگەل سۆديوم دەكەويتەوۈ ، لە
ئاوى دەريادا بە خالى تەبىئى ھەيە و
بۆ داوودەرمان و لە سەنعاتدا
بەكەلك دىت ، لە كوردستان
زىزىنگەران بۆ تواندەوۈى زىز و
زىو و مىس بەكارى دىن ، چونكو
گەرمى كۆرەى ئاسايىچ ئەو جۆرە
مەعدەنانەى پى ناتويىتەوۈ . تىب -
مەعلوم نىە ئەم ووشەيە كەنگى كراوۈ
بە عەزەبىچ و چۆتە قابى (بورق) ەوۈ و
لە زمانى عەزەبىچ را چۆتە ناو زمانى
لاتىنى و ئەوجار پەزىوۈتە زمانانى
ئىستاي ئەوروپا و لە زمانى
فرەنسيدا بۆتە (بۆراكس) . ★
(مك.) بۆرە .

۲- **بۆرەك -** [؟] ، (كەر.) جۆرە

خواردنىكە . تىب - ۱) ھەويرىكى
تايبەتى لە ئاردىكى گەنمەكەى
تويىكلى لى كرايىتەوۈ ، دەشىلن ، ئەو
ھەويرە كە تۆزى چىز دەبى و
لەبەرىك دەكشىتەوۈ ، پىانى
دەكەنەوۈ و كوت كوتى دەكەن ،
گۆشتى قىمەكراو ، پەنىرى لە
زەندەدراو يا گزۇگىاي كولاو (وەكو
ئەسپەناغ) لەسەر ھەركوتىك
زۆدەكەن و چەشنى بابۆلە لىولى
دەدەن و لە زۇنا سۆرى دەكەنەوۈ .
(ب) زياتر لەوۈدەچى ئەمە ووشەيەكى

۲- بۆرى - [؟] ، (نا) ، (كەر) .

۱- لۆلە و (گونج) ی جۆربه جۆره له مهعدەن یا هەر ماددە یەکی تر دروست دەکری و بۆ گواستنەوهی ئاو ، نهوت ، غاز . . . له شوینیکهوه بۆ شوینیک و . . . کەلکی لی وەردەگیرى . باریک و ئەستوری هەیه :: بۆرى (ئىستراتیژی) نهوتی کەرکۆک دەباتە (فاو) . ئەم ماله هیشتا بۆرى ئاویان بۆ زانە کیشراوه .
بۆرى لامپا - تم : بلور/۳ .

بۆرىنه - [۱- بۆر + ۲- ئینه] ، (صت.) بههوی (۳- ئە/۲) به دواى هەندى ناوانهوه دەلکى و مانای (مههۆد ، هەر ئەوهی جاراب ، ئەوی پیشۆ) یان لی زیاد دەکا :: کلاوه بۆرىنه (تم : هبید ، ل - ۲۰) .

۱- بۆر - (نا) ، (مک) ، (كەر) .
 تیشکاوی و ژیرکەوتەیی لـ شیعری و شەرە قسە و شەرە جنیو و هەمو جۆره دەمهقالتی و مجادەلە یە کدا . ★ (مک) قژ . هس : (جذ.) بۆر = شەرمەزار . تیپ - نازانم ئەسلی ئەم ووشە لەکوی ژا هاتو ، بەلام (بۆر) له زمانی فارسی دا هەم بە زەنگی سۆری مهیلە و قاوهیج دەلین (تم : ۱ - بۆر ، تیپ -) و هەم بە مانای سەرشکاوی و خەجالەتی هاتو و دوکتۆر معین (تم : بورهان ، ج ۱ ، ل - ۳۱۴) دەلی چونکو ئینسان کە خەجالەت بۆوه ، سۆر هەلدەگەزى ، بۆیه ووشە (بۆر) مانای خەجالەت بۆنەوهشی وەرگرتو .

تورکی بی و له مهصدەری (بورمق = بادان ، لۆلەدان) وەرگیرایی ، هەرچۆنی بی ئەم ووشەیه له دەوری دەستەلاتی عوسمانیاندا له کوردستانی عێراقی ئیمزۆ کەوتۆتە ناو زمانی کوردی .

بۆره لۆک - [۱- بۆر + ئالۆک] ، (صت.) زەنگیکی تەواو (بۆر) نهبی . مهیلەو بۆر بی . ★ (سیه) بۆر باو . بۆره قنە . (کک) بۆره واش . تیپ - بە پیچەوانەى گەلی ووشەى تیکەلی کوردی کە بە (۳- ئە/۲) تیک دەبنەوه ، من بۆ ئەوه چۆم کە ئەم ووشەیه له [۱- بۆر + ئالۆک] پیکهاتو و کەرتی دوهم (ئالۆک) شکلیکی تازه تری (ئالۆتەک) ی پەهلەوییە کە زمانی فارسی (ئالۆدە) ی خۆی لی وەرگرتو .

بۆریه - (نا) . ۱- جۆریکە لـه جۆره کانی قامیش . ۲- جۆری حەسری تەنکە لهو قامیشە دروست دەکری . تیپ - ۱) لۆلە قامیشە کە بە درێژایى سەرتاپا خوار دەقه لیشتن و پانی دەکەنەوه و راست و چەپ تیکیان هەلدە کیشن (ب) زمانی ئارامی ئەم ووشەیهی له زمانی سۆمەری وەرگرتو و لەوێژا له قالبی (بوریا - بۆریه) دا کەوتۆتە ناو زمانی عەرەبی و بە شکلی (بۆری = بۆریه) هاتۆتە ناو زمانی کوردی و (فارسی) ش بە (بۆریا) وەری گرتو .

۱- بۆرى - [۱- بۆر + ۲- ئی] ، (حمص.) حالەتی شتیکی کە زەنگی بۆر بی .

۲- بۆز - [۱] ، (نا) «جیگایه که له زه ویدا چاک ئه کریت و میتوهی تیدا ههله ئه گیریت و پۆش و په لاشی به ده وره دا دانه نریت .» (معر . کشت ، ب ۱ ، ل - ۳۹) .

۳- بۆز - (نا) ، (مک) دهنگی گز و گه وره چ ئی ئاده میتزاد و چ ئی ئامرازه کانی مۆستقا . :: ئەم کۆزە دهنگی بۆز بوه . تیپ - به لای منه وه ئەم ووشهیه (دهنگه ناو) ه . هس : بۆز .

۴- بۆز - (نا) ، (مک) گیایه کی دهشته کییه ، گه لای وورده وه کۆ گه سک ، له نیو میتز زیاتر بهرز ده بیته وه ، له پایتزا ده یدرو و له شوینی کوی ده که نه وه ، زستانان ده یدهن به مالات و گا و گۆل .

بۆزاندن - (مصت. لا) ۱- دهنگی خۆده رخستنی زه شه وولاغ :: گازانه که هه ر به زۆکاری ئاوایدا شۆز بۆوه تیکرا بۆزان دیان . ۲- (مج) که سیك (له بهر هه رچیکی بێ) به دهنگی بهرز دهنگیکی چه شنی دهنگی گا و ... له خۆی ده رخا . :: دارێکیان لیدا وه ک گا بۆزان دی .

بۆزخواردن - [۱ - بۆز + خواردن] ، (مصت. لا) تیشکان ، ژیرکه وتن ، قسه پێ نهمان :: کۆنه په رست له بهرانبهر پیاوی ئازاد یخوازا زۆ بۆز ده خوا .

بۆزدان - [۱ - بۆز + دان] ، (مصت. مته) شکاندن و ژیرخستنی یه کیك له و کارانه دا که حاله تی (بۆزی) دروست ده کهن . :: شیرکو و نهوزاد شه ره شیعیان

ده کرد نهوزاد شیرکوی بۆز دا . پیاوی بێ مه نتیق زۆ بۆز ده دری .

بۆزوا - (نا) ، (کئیر) تاکه که سیك له چینی بۆزوازی : تیپ - (۱) ئەم ووشهیه له زمانی فزه نسج را هاتۆته ناو زمانی فارسی و له ویشرا که وتۆته ناو زمانی کوردی له کوردستانی ئیران . (ب) زمانی فزه نسج ئەم ووشهیه ی له بۆرگ (Bourg) ی ئه له مانج به مانای (شارۆکه) داتاشیوه و مانای (بۆزوا) ده بیته : (خه لکی بۆرگ) ، دانیشتوی بۆرگ) و مانای دیکه شی ههیه ، به لام له زمانی کوردیدا هه ر مانا سیاسییه که ی مه به سه . (ج) له زمانی کوردیدا ووشه ی (شاره زا) مان هه به که له لانی لۆغه ته وه مانا که ی ده بیته : (ئهو که سه ی له شار - زاوه - له دایک بوه) که ده قاوده ق مانای (بۆزوا) ی فزه نسجیه ، به لام وه کو ده زانی ئەم ووشهیه ئیستا ته نیا به مانای (که سیکی ری و شوینی کاریک بزانی یا به له دی جیگایه ک بێ) به کاردیت .

★ (کعر) بۆرجوازی / ۱ . بۆزوازی - (نا) ، (کئیر) چینی سه رمایه دار که له قوناغی سه رمایه داریدا ده سه ته لاتی ده ولت و هه مۆ ئامرازه کانی دروست کردنی (وسائل الانتاج) به ده سه ته وه یه . ★ (کعر) بۆرجوازی / ۲ .

بۆزه - [۲ - بۆز + ه - ئه / ۱] ، (ته) دهنگی پاتال ، دهنگی زه شه وولاغ .

بۆزەبۆز - (ن.) ۱ - چەند بۆزەي يەك لە دواي يەك ، بۆزەي چەند پاتال بەسەر يەكەوہ . ۲ - (م.ج.) دەنگى ناخۆش و ناسازى ئادەمىزاد :: ئەرئ ئەم كابرايە چ بۆزە بۆزىكىتى ؟ .

بۆزىيە - (نا.) ، (كئير.) ئامرازىكى مۆسىقاىيە قەدىم لہ (كەلەشاخ) دروستيان كرددوہ ئىستا لہ مەعدەن (بە كەمىك گۆزىنەوہ) ھەر لەسەر شىوہى كەلەشاخ دروست دەكرئ ، فوى پىدا دەكەن دەنگى لىوہدئت .
★ شىپۆر . كەزەنا . (س.د.) بۆق .
بۆزىيەژەن - (نفا.) ، ئەو كەسەيە بۆزىيە لىدەدا .

بۆز - (ص.) ۱ - زەنگىكە لہ نيوان زەش و سىچىدا نىزىكە لہ رەنگى خۆلەكەوہ ، زىاتر بۆ ئەسپ و گوئىدرىژ و ئىستر بەكاردئت . :: ئەسپە بۆز . كەرە بۆز . ئىسترە بۆز . ۲ - (م.ج.) ھەر زەنگىكى كال بۆيىتەوہ و زەنگىكى دەلبى لى بەجى مابى . ۳ - ھالى سەرورزىش و سىملى كە بەتەواوئى سىچى نەبۆبى و زەنگى خوشيان لەدەست دابى . □ « توكى سەرورزىش لہ غەما بۆز و درىژ بۆ + بەم وەزىيەتسى رىشەوہ ، وەك خواجە ھەنا خۆم » (عارف) .

بۆژۆ - [۱ - بۆ + ئاژو (ئازىن)] ، (ص.) ، (م.ك. ، س.د. ، سىھ.) ۱ - ھالى ئالىكى پاش ئاخوژى وولاغى بەرزە كە بۆنىكى تايبەت لى پەيدا دەبى و واز لە خواردنى دىنى و ئەگەر بىكرىتە بەر وولاغىكى دىكەش

نايخوا . ۲ - (م.ج.) ھالى ھەمىو كاريكى كە بە شىوہىيەكى نازاست دەسكارى كرابى و لەبەر چاوى خەلك كەوتبى . (عا.) مبتدل . تىب - بەو جۆرەي مردوخ (تە : ب ۱ ل - ۱۹۸) نۆستويە ، دەبى ئەسلى ئەم ووشەيە لہ [بۆ + ئاژۆ] پىكھاتبى ، من لام واىە كەرتى (ئاژۆ) زەگى مەصدەرى (ئازنىن) بى كە ماناي ووشەكە دەبىتە (بۆئاژن) شتىكى (بۆ) ئازنىبىتى و چۆبىتە ناو ھەمۆ كەلىنىكىەوہ (ھس : سۆژناژن ، دەرزى ئاژن) . جا ئەگەر راستى بۆ چۆبم دەتوانىن بلىن كە ئەم ووشەيە ، يەكەم ووشەيەكە لہ تەركىبىزا زەگى مەصدەرى (ئازنىن) لەباتى ئەوہى وەكو خوى (ئاژن) - بىمىنىتەوہ گۆزانىكى بە سەردا ھاتوہ و بۆتە (ئاژۆ) .

بۆسار - [۱ - بۆ + سار] ، (ص.) ، (س.د.) ھالى ھەر شتىكى بۆنى كردبى بە تايبەتى خواردەمەنى (تە : مردوخ ، ب ۱ ، ل - ۲۰۲) .
بۆسارد - (ص.) ، (م.ك.) بۆنىكى ناخۆشە كە ئىنسان ئازارېدا ، بۆنى گۆشتى كال ، ماصى ، . . تىب - ديارە كە خوشى و ناخۆشى گەلى لہ بۆنەكان بە پىاو كەوتوہ .

بۆسان - [۲ - بۆ + ئستان / ۱] ، (ن.) ، (س.د.) تە : بىستان .

بۆست - (نا.) تە : بىست .

بۆسو - [۱ - بۆ + سو (سۆتان)] ، (ن.) ، ۱ - بۆنى سۆتانى لۆكە يا قوماشى كە لە لۆكە دروست كرابى . ★ (با.) بىھن كەون (ھل.) بۆنسۆ .

۲- تامى ماستىكى شىرەكەى زۆر
كولابى . ★ (هلا.) تام سۆ . (جذ.)
سيه .) بوكز / ۲ . (با.) بۆسى ●
ئاغرى پىوھىبى بۆسۆى لى ھەئناستى
- (كذ.) زۆر زۆت و رەجال و نەدارە .

بۆسە - (نا.) ، (مك.) دارىكى
ئەستۆرە داھىنراۋە و خوار
كراۋەتەۋە ۋەكۆ ئالغە ، دەخرىتە
ناونىرە و بە (ھىرتە قايم دەكرى و
سەرى ئامورى تى ھەلدەكىشىرى .
ئەو ئالغەيەى كە (نىر) و (ئامور)
لىك توند دەكا .

بۆش - [تو.] ، (صد.) ھالى ھەر
شتىكى لە بەر چاۋان قەۋارەى
ھەبى و بتەو ديار بكا بەلام لە ناۋەۋە
ھلۆل بى . :: ئىرە بنى بۆشە . ئەم
تەنەكەيە بۆشە . كابرايەكى كەللە
بۆشە .

بۆشايتى - [تو. كو.] ، [بۆش
+ ئايچ / ۱۱] ، (نت.) ۱- ئەو
جىگەيەى كە (زەۋى) لە زىزى
كۆمەلە ئەستىرەى سەر بە ھەتاۋ
تېيدا دەگەزى ، (عا.) فضاء . ۲-
پارچە زەۋى يا جىگايەكى بەرىن .
۳- جىگاي يەك يا چەند زەلام لە ناۋ
كۆمەلى خەلكا كە بەزىز راۋەستان .
۴- پلە و پايسەيەكى زەسمى و
كۆمەلەيەتە لە دەزگاي دەولەت يا
ۋولاتىكدا كە خاۋەنەكەى لادراپى
يا بە ھەر جۆرىكى دىكە شوپىنەكەى
بەتال بۆبى :: مردنى جەمال
عەبدونناسر بۆشايتىكى زلى لى
(مىسر) دا بەجى ھىشت .

بۆشكە - [زۆسى : بۆچكا] ،
(نا.) ، (كئىر.) تە : بەرمىل .

بۆشناغ - [؟] ، (نا.) ، (مك.)
ئادەمىزادى كۆك و پۆشتە و
حال خۆش كەفیز و ئىفادەش لىدەدا .
تېب - ۋاتىدەگەم ئەسلى ئەم ووشەيە
توركى بى .

بۆغمە - [تو.] ، (نا.) ۱- (سند.)
نەخۆشىيەكە ئالو لە دىۋى ناۋەۋە
دەئاۋسى . تېب - دەربارەى ئەم
نەخۆشىيە لە ووشەى (دوشاخە) دا
باس دەكەين . ۲- جىۋىكى
سۆكەلەيە زياتر بە مندالى زۆربلە
دەدرى . تېب - ماناي ئەم ووشە
توركيە (خىكان) ە ، جا ئەو كەسەى
جۋىنەكەى پى دەدرى ۋەكۆ پىي
بلىن : ياخوا بخەنكى و ئىتر قسەت
پى نەكرى ، وايە .

۱- **بۆق -** (نا.) گياندارىكە لە
ۋوشكانى و ئاۋا دەژى ، پىستىكى
لىنجى ھەيە ، پىنۆك پىنۆكى زەش و
قاۋەپى تىدايە ، لە ئاۋا (گەرا)
دادەنى ، بەگەراكەى دەلىن
(سەرمىكوتە) . تېب - ۱) ئەم
گياندارە لە نىۋان گيانداراندا بە
دەستەيەك حساب دەكرى كە زۆر
چەشنى ھەيە ، بە پىۋدانى زانستى
تا ئىستا ۱۱۶ چەشنى ناسراۋە .
ب) ئەم گياندارە ماددەيىك بە زىگاي
پىستىدا لە لەشى خۆى دەردەخا كە
(زەھر) ە و بۆيە نابى دەستى لى
بدرى . زەنگە ھەر بۆيەش بى لى
كوردەۋارىدا دەلىن ھەركەسى
دەست لە بۆق بدا دەستى (بالۆكەى)
لىدى . ★ (سند.) قورۋاق . (بك.)
بەق . (جذ.) قورۋاق .

۲- **بۆق -** (نا.) ، (سند.) تە :

بۆزیه .

۳- بۆق - (نا.) ، (سند.) تم :
بوغ/۱

۴- بۆق - (نا.) ، (کمر.) کاریکه،
که یه کیک که سیکى تر بولایهك زادهدا و
له جیى خوی دهیره تیئى . ★
(مک.) پال .

۵- بۆق - (نا.) ، (سند.) چاوی
زهق ، چاوی دهیره زیو .
بۆق پیوه نان - (مصت. مت.)
پال پیوه نان .

بۆقرانیدن - [۱ - بۆ/۲ +
قرانیدن] ، (مصت. مت.) ده برزینی
نیازیکی خراپ بۆ که سی . کردنی
قسه یهك ده رباره ی که سی که وا
لیک بدریته وه ئاواتیکی خراپه بۆی
ده خوازی . :: ئه ری ئه وه بۆچی
هینده بۆی ده قرینی .

بۆقره - [؟] ، (نا.) ، (مک.)
نه خوشیه که منداآل توشی ده بن ،
نیوده م و لیو و لچیان بلوق ده کا .
تیبه - له کوردستان ئه م نه خوشیه به
مه ره که بی رهش (مه ره که بی مه لایان)
چارده که ن و دم و لفاهوی
نه خوشه که ی پی هه لده سون .

بۆق مل - (نت.) ، (سند.) تم :
بۆقه ته . تیبه - وشه ی (بۆق) به
ته نیای له بن له هجه ی سنه یی دا به
مانای (چاوی زهق) ده کار ده کری ،
وام بۆ ده رده که وی که ئه م وشه یه
خوی به ته نیای مانای : ده ره زیو ،
هه لتوقیو ، زهق ... ییت .
(هس : بلوق) .

بۆقه - [؟] ، (نت.) حاله تیکه
به سه ر ده غلدا دی و ئه و شوینانه ی

که پاشان ده بنه گول تۆزی
هه لده مسین . :: ئه و گهنمه بۆقه ی
کردوه . تیبه - بۆ (بۆق) له م
وشه یه دا . تم : بۆق مل (تیبه -) .

بۆقه ته - [؟] ، (نا.) ، (سیه .)
لای خواره وه ی ملی ئاده میزاد له
پشته وه را ، پشتی مل . تیبه - ۱) ئه م
وشه یه زیاتر ئیزافه ی (مل) ده کری و
ده بیژری (بۆقه ته ی مل) . ب) بۆ
که رتی (بۆق) ی ئه م وشه یه تم :
بۆق مل (تیبه .) ★ (مک.) پشت مل
(پژمل) . (سند.) بۆق مل .

بۆقه مه له - [۱ - بۆق + ۳ - ئه
/۲ + مه له] ، (سیه .) جوریک
مه له وانیه که بۆ سه رئاو که وتن
ده ست و قاچ وه کو ئی بۆق
ده جۆلیندری ★ (مک.) مه له بۆقه .
(جند.) قورواق مه له .

بۆکرۆز - [۱ - بۆ + کرۆز] ،
(نت.) ، (مک.) ، (سیه .) بیئنی سوتانی
هه ندی شت که له گیانداران
ده که ونه وه - ئه وه ی له زانستی
کیمیادا پیی ده لین : موادی عضوی -
وه کو : خوری ، مو ، ئیسک ، شاخی
گاوگول و ... ★ (سند .) (سیه .)
بۆپرۆز . (با.) بیهن زویره هه . (جند.)
بۆکر .

بۆکر - [۱ - بۆ + کر] ، (نت.) ،
(مک.) ۱- بۆنی چیشتی که به بنی
مه نجه له وه سوتابی و له کاتی
خواردنیا هه ستی پیی ده کری . ۲-
(سیه .) (جند.) تم : بۆسو /۲ .
بۆکلیشه - (نت.) ، (سند.) تم :
بۆدزن .

بۆگنخ - [۱ - بۆ + گنخ (گنخان)] ،

ٻوڙ - (نا.) ، (سيم. ، سنڌ.)
 دهنڪي تري . :: ريشي بابا ٻوڙي
 دريڙو ڪه به. تري ڙهه شڪه ٻوڙي خڙه.

★ (مك.) گَلَو . (سند.) گله ، گلى .
تیب - له لهجهى جنوبى زمانى
كوردیدا : گَلَو = ههلمات
گله = كَلَو . دهنك . گله گله =
دانه دانه . (تم : لوزى ، ل-۱۲۴) .
هس :

بۆلاندن - (مست. لا) ۱-
له بهر خۆوه و به نازازىتى به جورىكى
وا قسه كردن كه خهلكى نيزىك
گوپيان لىبى به لام ههموى تینه گهن و
قسه كان به ته واوى و زىكوپىكى له
دهم دهرنه چن . :: ههر ده زوى و
ده بۆلاند . ۲ - دهنگىكى له دهمى
وورچى تۆزه دىته دهر . :: ههر
ده لهى وورچه ده بۆلىنى . ★ (سند.)
بۆلانس بۆله كردن ، خۆته كردن .
بۆله بۆل كردن .

بۆلمازو - [بۆل + مازو] ،
(نت.) ، (مك. . سيم.) جوره ترىيه كه ،
دهنگى خزه وه كو مازو ههر به قهد
مازو پىكىش گه وره يه ، هيشوى پز و
تويكلى ئه ستور و زهنگى زهردى
شتىناوه . □ « (بۆلمازو) و (مسكى) و
(مىخى) و (زه زاقى) و (گون توله) و
(كلكه زىوى) و (عوشاقى) »

(پيره مىرد ، ل - ۲۷۹)
بۆله - (نا.) قسهى له بهر خۆوه كه
خهلك لىبى حالتى نه بن . ئه نجامى
بۆلاندن . :: پىرىژن ههر
ههنگاو يك ده زوىشت و بۆله يىكى
لىوه ده هات . ★ (سند.) خوته .

بۆله بۆل - (نت.) بۆلهى زور ،
بۆلهى يهك به دواى يهكا . :: ئه وه
چيه ده لهى پىرىژنى دۆلى زراوى ،
ههر بۆله بۆلسته . ★ (سند.)

خوته خوت .

بۆله بۆل كردن - (مست. لا) . تم :
بۆلاندن .

بۆله كردن - (مست. لا) ، (سند.)
تم : بۆلاندن .

بۆم - [محر . فره نسى : بۆمب] ،
(نا.) ، (كئير.) تم : بۆمبا .

بۆماده ران - [؟] ، (نت.) ، (مك.)
گيايه كى ده شته كيه ، گولى زهر د و
سپى ده گرى ، گه لای وورده ، بۆنى
زور تونده و نيزىكهى مىترىك بهرز
ده بىته وه ، له كوردستان زهك و
گوله كهى بۆ داووده رمانى كورده وارى
به كاردىت و به گشتى له لادى قاپ و
قاچاغى پى ده شۆن . ★ (سيم . ،
سند.) بۆمارانه . (جند.) برنج داس .
سند.) تم : بۆماده ران .

بۆمارانه - (نت.) ، (سيم . ،
سند.) تم : بۆماده ران .

بۆمب - [فره نسى] ، (كئير.) ،
(نا.) تم : بۆمبا . تیب - ئه م ووشه يه
خوینده وار ده بلىن و لادىبى و كوردى
ئاساىى ههر (بۆم) ده لىن . **بۆمبى**
ئاتۆمى - (نت.) ، (كئير.) تم :

بۆمبا (بۆمباى ئه تۆم) . **بۆمبى**
بالدار - (نت.) ، (كئير.) جورىك
ته قه مهنیه كه له خۆيه وه - بى ئه وهى
به فروكه فرى بدرى يا به توپ و...
بهاو پىژرى - ده چىته سهر شوینى
مه به ست و به سهر يا ده ته قىته وه .
تیب - يه كه م شتى لهم بابته ته
ئه له مانىاي نازى سالى ۱۹۴۴
دايه پىناوه و ئه وسا به ناوى (ف - ۲)
ناوبانگى دهر كرد . **بۆمبى ده ستى -**
(نت.) ، (كئير.) تم : نارنجوك .

بۆمباران - [بومب + باران/ ۲] ،
 (نە) ، (كئير) بهربۆنەوہی يەك
 لەدوای يەكی (بۆمبا) بەسەر
 جییەكدا . ★ (كەر) بۆمباران .
 تیب - دەنگی (ب) يەك لەم ووشەدا
 لەناوچوہ . بۆردومان .

بۆمباهاوئیز - [بۆمبا + هاوئیز
 (هاوئستن) [، (نډه ، صډه) ،
 (نډه) فرۆکه‌ی شهر که (بۆمبا)
 هه‌لده‌گرئ و به‌سه‌ر شوئینسیکی‌دا
 به‌رده‌داته‌وه (بۆمبارانی ده‌کا) .
 تیڤ - ئهم ووشه‌یه ئه‌گه‌ر به‌ته‌نی
 ده‌کار کرا (ناو) ه :: بۆمباهاوئیزه‌کانی
 عێراق . ئه‌گه‌ر له‌پاش ناوی
 (فرۆکه) شه‌وه هات ئه‌وا صفه‌ته ::
 فرۆکه‌ی بۆمباهاوئیز . فرۆکه‌ بۆمبا
 هاوئیزه‌کان .

بۆمچ - [۱ - بۆ + مچ] ، (ن.)
 بۆنى ھەندى شتى ۋە كو گويز و بادام
 كه (شه) ده كيشن و خراپ ده بن .
 (تم : مردوخ ، ب ۱ ، ل - ۲۰۵) .
 ★ (سن.) بۆمچه و ، بۆمچه و .
بۆمچه - (ن.) ، (سن.) ، تم :
 . بۆمچ

[illegible]

بېندار . ★ (بک.) بېهندار تېب - له م
ووشه يه دا (بۆن) وه کو (به ئۆذی)
ئاوئستايی به موتله قی مانای
(بۆنی خوش) ه .

بۆنسۆ - (نت.) ، (هل.) تم :
بۆسۆ/۱ .

بۆن کردن - (مست. لا.) ۱ -
ههست کردن به بۆن :: که پوی
گیراوه و بۆن ناکا . ۲ - په یدابونی
بۆنی ناخوش له هندی شت که له
نهجای ته فاعولی ناوه وهی خویان
یا ته فاعول ده گهل هه وای ده وروبهر،
بۆنیان ده گوزی . ۳ - (مج.) تۆزی
ئاگاداربۆن له کاریکی نهینی ::
ئازادیخوازان گورج بۆنی پیتلانه کانی
ئیمپریالیزم ده کهن . ۴ - (مست.
مت.) وه بهر لوت دانی شتی بۆ
ئه وهی بزاندري بۆنی لیدی یان نا .
★ بۆن پیوه کردن .

بۆنگ - [؟] ، (نمص.) ، (هل.)
کاری خاوین کردنه وه و خوش کردنی
پیستهی هندی گیانداران ، بۆ
مهشکه .

بۆنگچییتی - [کو. تو.] ،
[بۆنگ + چی + ئه تی] ، (حمص.) ،
(هل.) پیستهی خوش کردنی پیسته
بۆ مهشکه .

بۆنگچی - [کو. تو.] ، (هل.)
ئه و که سه یه که پیسته خوش ده کا بۆ
مهشکه .

بۆنگ کردن - (مست. مت.)
خوش کردن و ئاماده کردن پیستهی
هندی گیانداران (گا ، مهر ، بز)
بۆ مهشکه .

بۆن و بهرام - (نت.) ، (مک.) تم :

گۆزان و گه شه کردنی زمانان که
هه میسه به ره و ساکاربۆنه مـاوهی
ئه وه نادا بلین ئهم دهنگی (ن) ه ، پاش
ساکاربۆنه وهی ووشه که له (به ئۆذی)
ئاوئستايی را بۆ (بۆذ) ی په هله وئ و
(بۆ) ی دوا قوناغی ووشه که ،
هاتوته گوزی . بۆیه من بۆ ئه وه
ده چم که (بۆن) ، (بین) ، (بیهن) ی
باکوری له (بۆ) کونتربن و زیاتر زیی
تیده چی که ووشه ییکی (مادی)
بن .

بۆن پیوه کردن - (مست. مت.)
۱ - تم : بۆن کردن / ۳ . ۲ - شتیك
له لوتی خو نیتیک کردنه وه ، له بهر
ئه وهی بۆنیکی خوشی لیدی ::
شه مامه ییکی به دهسته وه بۆ خیرا
خیرا بۆنی پیوه ده کرد . ۳ - (کذ.)
دانانی شتیك و که لك لی وه رنه گرتنی
:: ئه وه ئه و باقلاوه تان بۆچی داناهه ،
بۆنی پیوه ده کهن ؟

بۆنخوش - (صت.) تم : بۆندار .
بۆنخوشکه - (نت.) گیایه کی
بۆنخوشه ، له زه وئ بۆره ده زوی ،
نیو میتریک بهرز ده بیته وه ، لاسکی
دریژه و لق و پوی چروپزه ، گولی
وه کو ئی بابونه وایه ، شیرهییکی لی
ده گیرئ زور تاله ، ژهره و زه مانی
پیشۆ بۆ چار کردنی نه خوشی
ئیفلیجی ، لۆغه ، لهرزوکی ، فیداری ،
نه خوشی مه عده و جهرگ و کرمی
ناوزگ ، که لکیان لی وه رگرتوه .

بۆندار - [بۆن + دار (په.)] ،
(صت.) هه ر شتیکی بۆنی خوشی
لی هه لبستی :: تۆتنی بۆندار ،
برنجی بۆندار . ★ بۆنخوش ،

بۆن و بهرامه .

بۆن و بهرامه - (نڧ .) ، (كمر .)

بۆننىكى له شتىك ههلهستى و به ده و روبه رى خۆيدا بلاوده بىته وه :: به يانى چۆنىه باغى مكايلى بۆن و بهرامه ي گولان دهمار به دهمار ده زۆيى . بۆن و بهرامه ي پىلاوى سه درى ههمو كوچه و كۆلانى پز كردوه . ★ (مك .) بۆن و بهرام . (سنڧ .) بۆ بهرامه ، بهرامه . تىب - (ا) لهم ووشه يه شدا مبهست له كهرتى (بۆن) وه كو (به ئۆده) ي ئاويستايى ، ههر بۆنى خوشه . (ب) كهرتى (بهرامه) به زاي من له پيشدا (قهراما) بۆيى كه له (قهر) ي په هله وى به ماناي (بۆ لاي سه ره وه) و (ئاما) ي ئىستاي هه ورامى به ماناي (هات) پىكهاتوه و ماناي ووشه كه به تىكرايى ده بىته : بۆننىكى له شتىك بۆ لاي سه ره وه دىت . بۆننىكى له شتى ههلهستى .

بۆنه - [په : بۆن = هۆ ، عىللهت] ، (نا .) ، (كمر .) ، سنڧ . ، (جڧ .) له بهر ، بۆ خاترى ، :: كورد به بۆنه ي جىژنى نه و زوزه وه ههمو سالى ئاههنگ ده گىژن . هس : به هانه ، بيانۆ .

بۆهه زنه هۆت - [؟] ، (نڧ .) ، (مك .) بۆننىكى ناخۆشى نامه علوم .

بۆياغ - [تو = زهنگ] ، (نا .) ، (كمر .) ۱ - ئه و دهرمانانه ي توكى سه ر و سمىلى پى زهنگ ده كرىته وه :: سه رى بۆياغ كردوه . خالۆ زه مه زان توكى زه شى به سمىله وه نه ماوه بۆياغى ده كا . ★ ۲ - بۆيه

۲/ . ئه و دهرمانانه ي كهوشى پى زهنگ ده كه نه وه . ★ (مك .) ماز . (كئير .) واكس .

بۆياغچى - [تو .] ، [بۆياغ/۲ چى] ، (نفا .) ، (نڧ .) ، (صڧ .) ئه و كه سه ي كهوشان زهنگ ده كاته وه . ۱ - **بۆيه** - [۱ - بۆ/۱ + ۱ - ئه] ، (شر .) له بهر ئه وه ، له بهر ئهم هۆيه . تىب - ئهم (شر .) وه لامى (بۆچى ؟) پى ده درىته وه و پى ئه وه ي باسى (هۆ) بكات و كاتىك ده گوتري كه كه سىك نه يه وى كرده وه ي خۆى ته عليل بكا . :: ئه وه بۆچى رىشت نه تاشىوه ؟ - بۆيه ! ★ بۆيه كا ، بۆيه كانى ، بۆيه كو ، بۆيه كه .

۲ - **بۆيه** - [تو = زهنگ] ، (نا .) ، (كمر .) ۱ - ئه و دهرمانانه ي دارودىوار و دهرك و په نجه ره ي پى زهنگ ده كه ن . ۲ - تم : بۆياغ/۱ □ « سمىلى بۆزه و بۆيه ي نه ماوه + ئه و زهزا قورسه بۆيه تۆراوه . » ؟ **بۆيه چى** - [تو .] ۲ - بۆيه/۱ + [چى] ، (نڧ .) ، (صڧ .) ، (كمر .) ئه و كه سه ي پيشه ي زهنگ كردنى دهرك و په نجه ره و دارودىوارى خانووانه ★ (كئير .) نه ققاش .

بۆيه كا - (شر .) تم : ۱ - بۆيه . **بۆيه كانى** - (شر .) تم : ۱ - بۆيه . **بۆيه كو** - (شر .) تم : ۱ - بۆيه . **بۆيه كه** - (شر .) تم : ۱ - بۆيه . **بۆچك** - (صڧ .) ، (سنڧ .) ، (جڧ .) تم : بچۆك .

بۆڊر - [؟] ، (نڧ .) ، (نا .) كه له بهر و قه لشت له زه وىدا ، شوينىكى وه كو ئه شكه وتى پچكۆله ، له كىوا كه دژنده و جانه وه ر خۆيانى

تېدا حاشار دەدەن . تېب - وا وى
دەچى كە ئەم ووشەيە لە [بۆم +
دز (دزان)] پېكھاتېي .

بۆدەلە - [؟] ، (نە .) ، (مە .) .
ئادەمىزادى دەست و پى سېچ ھېچ
لە دەست نەھاتق ، بى شەخسەت .
تېب - من وا تېدەگەم ئەم ووشەيە
لە پېشدا (نابۆتەلە) بىو و
(نا) يەكەي كەوتو . ياخۆ لە
(بۆتەك) ي پەھلەوتى و (پىب . ئەلە)
پېكھاتو كە ماناكەي دەبىتە :
(مەوجودىكى پېككۆلە) .

بۆر - (نا .) ، (مە .) تە : پۆرە .
بۆرانەو - (مە .) ، (لا .) كتوپز
بەھۆي عاملىكى نەفسى وەكۆ ترس ،
خەم و خەفەت با لەبەر ھۆيەكى
فىزىيولۇژى وەكى نەخۆشى و
برىستى و ... و ... لەھۆش
خۆچون و ئاگا لەخۆ نەمان . ★
بۆردنەو . تېب - لە كوردەوارى
بۆ وەھۆش ھېنانەو ەكى كەسىكى
بۆرايىتەو (بۆسۆ) ي وەبەر لۆتى
ھەلدەدەن تا بىتەو ەھۆش خۆي .
بۆردن - (مە .) ، (لا .) ۱ - تە :
رابوردن . ۲ - تە : لىبوردن . ::
بۆرە نەم توانى دويىنى بىمە
خزمەتتان . ۳ - زۆرگە بىشتى
تەزەكارى (كالكە ، شوتى ،
ھاروتى و ...

زابدوردن - (مە .) ، (لا .) ۱ -
تېپەزىنى شتى ماددى لە شوپىكەو
يا بە شوپىكەدا . :: خدر دويىنى
بىرەدا زابدورد . ۲ - بەسەرچونى
زەمان :: دۆ سالىش زابدوردو
ھىشتا نەگەزاو تەو . ★ (مە .)

زابدوردن . (ب .) بەسۆرتن .
لەخۆبۆردن - (مە .) ، (لا .) فېداكارى
لە پىناو دىن ، بىروباو ەز ، نەتەو و
نىشتان - يا ھەرشتىكى تر .
لىبوردن - (مە .) ، (مە .) خوشبون
لە كەسى كە خراپەيەكى كردى .
دەست ھەلگرتن لە شتى :: لىمان
ببۆرە خۆ من لە سەعاتەكە بوردوم
دەترسم شتى تىشم لى داواكا .
★ عەفوكردن . خوشبون .
بۆردنەو - (مە .) ، (لا .) ، (كە .)
تە : بۆرانەو .

بۆردو - (مە .) ، (حە .) حالى
تەزەكارى زور گەيو . (تە :
بۆردن / ۳) .

بۆرە - [؟] ، (نا .) ، (مە .) زەوتى
كە سالىك نەكىلدرايى . ★ بۆر .
(جە .) بۆرە = زەوتى كە ھەر
نەكىلدرايى . ھس : بەيار . تېب -
وا تېدەگەم ئەم ووشەيە و
ھاوتاكەشى ھەرتكىان عەزەبىن .

بۆز - (نا .) ، (مە .) دارىكى
خۆزىكە لە جەنگەلان ، گەلای
و گەلای (دارتو) دەچى و لقوپۇپى
تېكچىزاو ، كاتى گەلای ھەبى وەكۆ
تۆپەلى بەسەر دارەكەو ديار دەكا .
قۇزاخەيىك دەگرى پزە لە مېشولە .
لە لىزەوارەكانى كوردستان ھەيە .
★ (كە .) بەوز . دار مېشولە .
(سە .) دارتوفانە .

بۆزۈ - [؟] ، (نا .) قوماشىكى
تايبەتى كوردستانە ، جۆلای كورد
لە (مەرەز) دەيكەن و دەكرىتە
زانك وچۆغە و شال وشەپك . ★
(كە .) شال .

بوزه له - [بۆز (بۆزۆ) + ئه له
[۲/ ، (نډه) ، (مک)] بهر هه لېښه يه که
له هيندي مه لېښه ندي کوردستان :
(شارو پيران ، هه وشار ، محالي
چارداوړو ...) ، له باتي خامي
سپي يا شين ، له بوزوي ده کهن .
بۆژانډنه وه - (مص. مته) ۱ -
هينانه وه حال . ۲ - وه باو خستنه وه .
وه گه ر هينانه وه . ۳ - زيندو کړدنه وه .
:: نه ته وه ي کورد ده بي فولکلوري
خوي بيوژينينه وه .

بۆژانه وه - (مصت. لا) ۱ -
هاتنه وه حالي گيانداريک . که له بهر
نه خوشي يا هر هويه کي ديكه ،
که نه فت بويي :: سهرما که سیردی
کړدبو باش دامن پوشي ، توژي
بوژايه وه . گرانه تا په کي ئينسان
ده خاو زور درهنگ ده بوژي ته وه .
۲ - زيندو بونه وه و وه باو که وتنه وه ي
شتيک يا زي وشوئينيک که
کربوبي يا هاتي ته له ناوچون . ::
نه وروژ جيزنيکي کوني کوردانه و
تازه بوژاوه ته وه . ئيمپرياليزم تازه
نابوژي ته وه . هس : (په) :
بوژي ته ، رزگار بون ، رزگار کړدن .

بۆسه - [؟] ، (نا) شوئينيکي
نه ديوه ، خوي لي حاشار ددهن
تا نه بيندريښ بو هر مه به ستيک
بي . تيب - نه مه يان زياتر بو نياز ي
خراپ (شهر ، دزي ، ...) و
نه و جوړه کارانه يه له حاليکدا
(سپه) ، (حاشارگه) و (بنه) که
هر بو خو تيدا شاردنه وه ، ته نيا
بو زاو ده گوتريښ . ★ که مين .
خو له بۆسه دان - (مصت. لا)

خوشاردنه وه له شوئينيکي نه ديو
به نياز ي خراپ . ★ که مين کړدن .
بۆسه دانانه وه - ۱ - بۆسه +
دانانه وه ، (مصت. مته)
خوشاردنه وه ي که سي يا که ساني
له شوئينيکي نه ديو به نياز ي
ده گير خستن و په لامارداني دوژمن
(له شهرا) يا زيوار و کارواني
(به نياز ي زوت کړدن) .

بۆک - (نا) ۱ - کچيکي به شو
درابي ، له و ژوژه را که ده ست
به ساز کړدني ده کړي بو چونه
ماله ميړد و پاشانيش تا ماوه يه که .
(هو) وه وي . (بک) بويک ، (با)
بيک . (جنه) بوي . ۲ - نيسبه تي
ژني ده گه ل هه مو خيزاني ميړد ده که ي
:: بۆکي ئايشه خان (ژني کوزي
کويخا ئايشه خان) ، بۆکه کاني
مالي کويخا بارام (ژني کوزه کاني
کويخا بارام) . ۳ - داوه ليکي
پچوکه - کچولان له چيلکه و په ژو
ده يکه ن و ئيستا له پلاستيک و نه و
جوړه شتانه ش دروست ده کړي .
★ (سډه) وه وي له . (جنه) بيتي .
تيب - نه و وشه يه و (بيوه) و
(بيوه) له (بيوه ژن) دا و (وه وي)
هه ورامت و سنه يي له (فه ذو) ي
سانسکريتي که وتوتنه وه ، له
ئاويستادا (ئوپه فه ذ) به ماناي
ژن هينان يا ميړد کړدن هاتوه .

بۆک بردن - (مصت. مته) تم :
بۆک گواستنه وه .

بۆکاني - [بۆک / ۱ + ثاني / ۱] ،
(صته) به شيوه ي بۆک ، کاريکي
وا که وه کو بو بۆک بکري . :: بۆکاني

نەنگیان دەتەقاند .

بۆك بۆكین - [بۆك/۱ + بۆك/۱]
 + ئین] ، (نە .) یاریتکی کوردەواریه ،
 کچۆلە دەیکەن یەکیکیان دەبیتنە
 بۆك و یەکیکیش زاوا و لاسای
 گەوران دەکەنەوه .

بۆكدابەزانن - (مە . مە .)
 هینانە خواری بۆك (بۆك) لـه
 خوانی زین پاش ئەوهی دەگاتە
 بەرمالی زاوا . ● **دەلەی بۆکی بۆ**
دابەزێوه - (کە .) زۆر بە پەلەیه ،
 ئوقرە ناگری . تیپ - بە کەسیك
 دەگوتری کە لە شوینیک بێ و
 پەلە بکا بۆ روشتن .

بۆكسوارکردن - (مە . مە .)
 بۆك لەبەر مالی بابی سواری (مایین)
 کردن تەسلیمی بۆکینیان کردنی
 تابیکوینەوه مالی زاوا . تیپ -
 ئەم کارە تەنیا لە ناوی شیرەتان و
 دەولەمەندانی شارانی کوردستان
 بابو ، بۆکی فەقیر و هەزاران بە
 پێیان دەگوینرا یەوه .

بۆكگواستنەوه - (مە . مە .)
 بردنی کچیک بە میرد درابن ، لە
 مالی باوکی زا بۆ مالی میردی ،
 بەپێی زۆر و شوینیک تاییەتی کە بۆ
 ئەم کارە باوه .

بۆكگۆزینەوه - (مە . مە .)
 پێك گۆزینەوهی دۆ بۆکان کە
 ژن بەژنەیان پێکرا . تیپ -
 ژن بەژنە لە کوردستان زەسمە ،
 لەناو عەشیرەتاندا باوه لە حالەتیک
 ئاوادا هەر لایە کچی خۆیان دەگەل
 بۆکنی خۆی زەوانە دەکا و لە نیتووی
 ریکا توشی یەکتەر دەبن و بۆکی هەر

لایەك دەدریتە دەست بۆکنی
 لایەکە تر و هەرکەسە بۆکی خۆی
 دەبا و بەرهو مال دەگەزیتەوه ،
 هیندی جار لەسەر ئەوهی کێهلا
 دەبی بۆکی خۆی لەپیشدا تەسلیم
 بکا دەمەقالتی پەیدا بوە و کار
 کەوتۆتە شەژە تەگە و (شای)
 بۆتە (شین) .

بۆکنی - [بۆك/۱ + ئن + ۳ -
 ئی] ، (مە . مە .) ، (مە .) ئەو
 کەسانەن کە لە مالی زاوا بۆ دەچن
 بۆ مالی بۆکی و لەوسەرەوه دەگەل
 خۆیان دیئ .

بۆكەبەبارانە - (نە .) ، (سیم .)
 (مە .) داوەلیکە لە کاتی بێبارانیدا
 منداڵان دۆ داران راست و چەپ
 لیک دەبەستن و پەژۆ و پالی پێدا
 دەدەن بە جۆری شیوهی ئادەمیزاد
 بدا و بە مالانەوه دەیکێژن و ئەو
 گۆرانیه دەلین : « بۆکە بەبارانی
 دەوی ، ئاوی بن دەغلانی دەوی ،
 دەرزی کچۆلانی دەوی . » و چۆنە
 بەر هەر مالیك جامی ئاو بەسەر
 خۆیان و بۆکیان دا هەلدەپژژین و
 دیاریەکیشیان دەدەن . لە
 کوردەواری بۆیان وایە کە ئەم
 کارە دەبیتە هۆی ئەوهی باران
 بباری . ★ (سیم .) بۆکەبەبارانی .
 (سە .) وەولە بارانی .

بۆكەبەبارانی - (نە .) ، (سیم .)
 تە : بۆکەبەبارانە .

بۆكەسەمماکەرە - [بۆك/۳ + ۳ -
 ئە/۲ + سەمماکەر + ۵ - ئە/۲] ،
 (نە .) بۆکیکە کچۆلان دروستی
 دەکەن ، پارچە قوماشیک بە شکلی

ئىنسان ھەلدەدرۆن و لىۋكەي
تېداخىن و بە ئەندازەي خۆي جلكي
ژانەي بۆ دەدرۆن و دەبەري دەكەن.

بۆكە شۆشه - [بۆك/۳ + ۳ -
ئە/۲ + شۆشه] ، (نە.) ، (كەر.) ،
(تە.) ۱- بۆكي مىندالانەيە كە لە
باغە و شتى وا دروست كرابى. ۲-
(كە.) ئادەمىزادى ناسك و نازدارى
بە ناز پەرۋەردە كراو .

بۆكىنى - [بۆك/۱ + ئىنى] ،
(نە.) ، (نە.) ، (سە.) ئەو ماۋەيەيە
كە كچىكى تازە شۆكردۆ ، بەپىي
داب و دەستۆر بە (بۆك) حىساب
دە كرى .

بۆلەرزە - (نە.) ، (مك.) تە :
بۆمەلەرزە .

بۆل - (نا.) ، (سە.) ، (ھو.)
خۆلىكى لە سۆتانی دار ، زەژى و
ئەو جۆرە سۆتەنىيە دەكەۋىتەۋە .
★ (كەر.) ، (مك.) خۆلەمىش ،
خۆلەكەۋە . (بك.) خۆلى .

بۆلاۋ - [بۆل + ۱ - ئاۋ/۱] ،
(نە.) ، (سە.) ، (ھو.) خۆلەمىش
كە تىكەل بە ئاۋ كرابى . ★ (سەم.)
خۆلاۋ . تىب - ۱- ۲- ۳- ۴- ۵- ۶-
خۆلەمىش ماددەيىكى (قەلەۋى) يە .
لە كوردستان ھەر لە كۆنەۋە بۆ
ھەندى سەنەاتى كشتوكالى ۋە كۆ
زەنىۋەنىانى كىمىش و سەبزە و
دروست كوردنى مەربا و ئىش و كارى
زەنگىزى ، دەيكەنە ئاۋەۋە و
ئەو جۆرە شتانەي تىھەلدەكىشن
تا لە ئەنجامى گەرم كوردن و
كولاندن شىكلىان نەگۆزى .

بۆلەم - [بۆل + ۳ - ئە/۲ +

مىز ؟] ، (نە.) ، (سە.) ، (ھو.)
خۆلەمىشى داغ . ★ (مك.)
زىلەمۆ . (سە.) زىلەمۆ . (كە.)
زىلە . (جە.) بىلمى .

بۆلەۋەرە - [بۆل + ۳ - ئە/۲
+ ۵ - ۱ - ئە/۱] (نە.) ،
(؟) تىزاۋى خۆلەمىشە ، بەناۋ
زەزان و بىن دار و درەختاندا
دەپىشەن ، بۆلەناۋەردن و
قۇتۇقۇشنى ھىندى جىۋەجانەۋەر
(۵ كۆ كرم و ...) يا ئىشك كوردن و
سوتاندنى (كىمىيى) گىزۋگىيە
زىانۆ . تىب - ۱- ۲- ۳- ۴- ۵- ۶-
لە (فىش) ھەكەندا نۆسيۋە ماناشم
لىداۋەتەۋە ، بى ئەۋەي دىيارى بىكەم
لە كىم بىستەۋە يا لە كۆيىم
ۋەرگرتەۋە و لە چىناۋچەيىكى
كوردستان دەيلىن ، زىۋانەمە ھەمۆ
ئەو قاموسانەش كە لەبەر
دەستەدان و لە ھىچياندا نەم
دۆزىيەۋە و كە تىشى دەفكرىم بە
ۋوشەيەكى زەسەنى كوردى دەھاتە
بەرچاۋ ، بۆيە نۆسىم . (ب) كەرتى
(۵) كە لەم ۋوشەيەدا دەيىن لە
زمانى پەھلەۋىدا بە شىۋەي (قەر)
چەند ماناى ھەيە كە يەككىيان
(خۆلەمىش) ھەۋاتايەكى زۆر
زىكىشى ھەر لە پەھلەۋىدا ھەيە
ئەۋىش (قەر) ھە (تە : فرە ، پقا ،
ل - ۵۰) دۆر نىيە كەرتى (مىز)
لە ۋوشەي (بۆلەمىز) دا ھەر
(قەر) ي پەھلەۋى بى .

بۆلىلە - [بۆم + لىل + ۵ - ئە
/۲] ، (نە.) ، (مك.) ماۋەيىك پاش
ئاۋابۇنى زۆر لە ئاسۆ ، كە دىنيا

ناوهوه) و ئهو شوينهش كه له ههمو شوينيكي ديكه كه متر دهلهريتهوه (كوانوي ددرهوه) ، دورتي ئهم دو جيكهيه ليكر له ۱۸ كيلومتر تا ۶۰ كيلومتره .

بۆن - [ست : بهقئيتي . ، په : بۆتهن .] (مصت . لا .) ۱- مهوجوديه تي گياندار يا شتيك :: ئهم كهلاوانه جاران شار بۆن ، ئيره قهت ئاوه دانتي لي نه بوو ، رۆسته م پالهوان بو ، خوژگه مندا له كه تان كوربا (بايه) . □ « ئه گهر به چاوي خوم نه مديا بوته رموزن ، باوه زم نه ده كرد . » ، (چيروكي فولكلوري) . ئهم كوزه ده بيتته زانايه كي گه وره . ناييته پياو . ۲- گوران و درساني شهتلي گيا و سه وزه :: توتنه كه ي شه مال باش بوه . هيشتا باينجانه كاني كويخا توفيق نه بوون . ۳- پيگه يشتني هيندي خوارده مه نچ . :: ئهم چايه هيشتا نه بوه بيخه وه سه ر ئاوور . قبوليه كه زور باش ليندراوه به لام توژيكي ماوه ببي . ۴- فيعلي مساعيده و ده گهل هيندي فيعلي ديكه دا تهركيب ده ببي و يارمه تي (سه رف كردن) يان ده دا بو سيفه ي جياجيا . :: دويني بوي نه كرابو بچي . قه له مه كه ي لي به جي مابو . رديني نه تاشيبو . تاره رويشتبو (رويبو) . ۵- دارايي و مالكيهت . :: بۆن و نه بۆن به ده ست خولايه ، كه سيكي كار نه كا چوني ده بي . ★ هه بۆن . بۆن به ... گوزاني گياندار يا شتي له حاليكه وه

نه به ته واوتي رۆناك بي و نه ته واويش تاريك . (عا .) غسق .

بۆليتي - [بۆليته + ۳ - ئي] ، (نته .) ، (مكا .) زهنگي كه له كاتي (بۆليته) دا له دنيا ده نيشي ، نه زه شه و نه سپي و زياتر به لاي زهنگي خو له ميشتيكي مه يله و زه شدايه .

بۆم - [ست : بۆمي . ، په : بۆم ، سانسكريتي : بهومي] ، (نا .) زه وي ، ئهرز ، خاك ، وولات . تيب - ئهم ووشه يه له كورديدا لهيران چۆته وه و به ته ني اي ده كارناكري ، ته نيا له ووشه ي (بۆمه له رزه) ي (سنه . ، كهر .) دا ده بيندري و له (بوله رزه) و (بۆليته) ي موكريا نيشدا هه نكاويكي تر چۆته پيش و دهنگي (م) له ئاخره كه ي كه وتوه و له قالي بي (بو) دا ده بينين .

بۆمه له رزه - [بۆم + ۳ - ئه / ۲ + له رز (له رزين) + ۵ - ئه / ۱] ، (نته .) ، (سنه . ، كهر .) هه ژان و له رينه وه ي توند و تيز يا سو كي هيندي شويني (گو) ي زه ويه . تيب - تا ئيستا هو ي ئهم هه ژانه به راستي نه زانراوه و له م باب ته وه زاي جو راو جو ر له ئارادا هه يه . له كاتي له رينه وه ي زه ويدا گه لي جار دهنگيكي وه كو گرمه ي هه ور يا ته قه ي توپ ده بيس تري . ئهو شوينه ي كه له كاتي بۆله رزه دا له ههمو شوينيك توند و تيز تر ده له ريته وه ، به زاراوه ي زانستي پتي ده لين (كوانو - كانوون - ي

بۆ خالىكى دى . □ «كهوى لى بوه به ززه كهو . » ، « خوى لى بوه به شت . » ، « بوه به ماستى مه يتو » ، « گويلكى خومالى به گا نابى . »
له . . . بۆن - وجودى گياندارى يا شتى له شويىنى . : له بهغدا بۆم ، نهو سالي له تهوريزى بۆين ، ئوتومبيله كهى له بهر دهركى بۆ ، ئيمرو خه لكىكى زور له سهرا بۆن ، كتيبه كهى له سههر ميره كه بو چى ليها . تيب - به قسهى دوكتور معين . (تم : بورهان ، ج ۱ ، ل - ۳۱۴) نهم مه صدره له (بههف ، بهو) (ي ئاريابى و (بههئيتى) ئاويستايى و (بههفتهى = بۆ) ي سانسكريتى كهوتوتهوه .

بۆنهوه - [بۆن + ۲ - نهوه / ۱ و ۲] ، (مصت .) ۱ - وهكو فيعلى مساعيد ده گهل (ناو) يك تهركيب ده بى : ۱) مه وجوديه تى دۆبارهى نهو شتهى (ناو) ه كه نيشانى دىدا و جار يك له مه وجوديه ت كهوتوه ، ده گه يىنى . : زيندوبۆنهوه ، پهيدا بۆنهوه . ۲ - دۆپاته يى كار يا زوداويك ده گه يىنى . : شهزبونهوه ، گوم بۆنهوه .

به - [ست : ئوپه ، په : پەت] ، (ئم .) ئامرازه و بۆ نهم مه به ستانه به كاردىت : ۱ - بۆ پيشاندانى شويىنى كه پييدا دهر باز ده بن . : به بن ديواره كهدا بزو . دويىنى بيره (به ئيره) دا هاتين . بهم كولانهدا بزون ده گه ينه مالى خالم . ۲ - ده گهل (ناو) تهركيب ده بى و ده يكات بهند . : به ئه سپايى ، به

خىرايى ، به چاوى سوك ، به گورچى □ « نهوهى به بيوه زنى ده يكهى به كچيتى كردبات . »
 ۳ - بۆ ديارى كردن و نيشاندانى ريگا و ئامرازى كه ئيشيكي پى پيكديت . : خه لك ئيستا به فروكه و ترومبيل ده چنه سه فهران . جاران به گويدرئز و بارگين له جيگايه كى را ده چونه جييه كى تر . فهرامه رز به خه نجر وورچيكي كوشت . به مست له لوتى دا . ۴ - بۆ سويندخواردن . : به سهرى كاكم . به گوزى شه هيدان . بهو قه برهى جوانه مهر گه كهى تپچوه . به شه رهى ههرچى مه رده . به پىرى ههورامان . □ « سوينده كه به گول بى . »
 ۵ - ده كه ويته نيوان دۆ ناوى وه كو به كه وه و شىويهى بزانه وه و جييه جى بۆنى كاريك پيشان دىدا . : نامه كه يان ده ست به ده ست برد تا گه ييشته خاوهنى شاره كه يان مال به مال پشكنى قسه كانى مو به مو بۆ گيزامه وه . ۶ - بۆ ديارى كردنى ئه ندازه و نرخى شتى و پرسىار لهو ئه ندازه و نرخه ، به كاردىت . : نهم كتيبه ت به چهند كرتيوه ؟ نهمه چهندي به چهند . له لادى ده غل به پيوانه و له شارستان به كيشان . □ « هه مو شتى به خوى ، خويش به مهنا . » ۷ - بۆ تيك هه له نگوتن و ليك نيزيك بۆنه وه . □ « كيو به كيو ناگا ، ئاده مى به ئاده مى ده گا . » ، « چاو به چاو ده كه ويته وه » . ۸ - له پيش ناويكه وه دى و ده يكا به صفه ت . : به جهرگ ، به هوش ، به كار ،

بهبا - [به/۸ + با] ، (صت.)
حالی دِیله سه گیتی هه وه سی
جوت بونی ده گهل (گول) تیدا په یدا
بوی .

بهباچون - [به/۳ + ۳ - با/۱
+ چون] ، (مصت. لا.)
له ده ست ده رچونی شتیك به هاسانی ،
له کیس چونی شتی (ماددی یا
معنه وی) به خورای .

بهبادان - (مصت. مت.) زایه کردنی
شتی ، به هیتی شتیك له ده ست خو
ده رکردن . :: شیره نهو ههمو
پاره یی هه بو به بای دا .

بهباکردن - (مصت. مت.)
لیك جودا کردنی هه وهی (دان) و
(کاو کوت) ی خهرمانی گهنم و جو .
تیج - پاش گیره ، به شه نه خهرمان
به (شه نه) بو ههوا هه لده دن ،
کاو کوت سوکه (با) دوری ده خاته وه و
(دان) قورسه له شوینی خو
ده که ویتنه خوار . ★ شهن کردن .
هه لاویشن / ۲ .

بهباریکاخستن - [به/۳ + ۲ -
بار/۱ + یکا (بهك + ۳ - ئا/۱)
+ خستن] ، (مصت. مت.)
(سیم.) لابه لا کردنی کاریك ، له
زاوه ستاوی (رکود) رزگار کردنی
مه سه له بهك . :: هینده ساوه ساوی
لی مه کهن و ئیشه که ههرچی زوتر
بهباریکا بخهن . ★ (مک.)
به لایه کداخستن .

بهبالا بران - [به/۳ + بالا/۱ +
بران] ، (مصت. لا.) ، (کذ.) ۱ -
به قیسمهت بون ، به نسیب بون ::
ده یگوت من ناچم با نهو جاره به کیکی

به تام ، به پیز . ۹ - (مبتدا) و
(خه بهر) تیک ده کاته وه و نیشان ده دا
نهو (ناو) هی له (مبتدا) که دا هاتوه
خاوه نی نهو شته یه که له
(خه بهر) که دا باسکراوه :: مریشکه که
ههر گاره گاریتی به هیلکه یه .
نارده که به پیزه . ۱۰ - بو گوزانی
شتیک له حالیکه وه بو حالیک ::
بو به تنوکی ناو ، له نه ژنو به ره ژیری
بو به بهرد ، « له پزی نابی به کوزی » .
۱۱ - بو پیشاندانی کات و جیگا ::
بهو قرچه قرچی نیوه ژویه له
کولان ده سوژایه وه . به شه وی
تاریك ده رزی پیوه ده کا . ۱۲ -
ده ستاوده ست کردنی شتیك
نیشان ده دا :: کتیبه که ی دا به
نه ریمان ، ترومبیله که ی به خدر
فرۆشته . ۱۳ - په یوه ندی (ناو) یا
(فعل) یك ده گهل نهو (زهمیر) یا
(ناو) ه پیشان ده دا که له دوایه وه
دیت . □ « که من نه خلی مرادم بی
سه مهر بی + به من چی باغی عالم
جومله بهر بی . » (؟) . تیج - لهو
شیره دا نیشانمان ده دا که (باغی
عالم) هیچ په یوه ندیکی ده گهل (من)
نیه که له پاش (به) وه هاتوه .

به ئالوش - (صت.) تم :
ئالوشاوی / ۲ ب .

به ئه سپایی - (بنت.) تم : ئه سپایی .
به ئه نداز (ه) - (بنت.) له قه ده ر
حال ، نه زور نه کهم ، به حساب .
□ « نه ژوی فهرش گول ، مه ست
مه ست به ئه نداز + گرتشان
چوپ وینه ی چوپ باز » . (خانا -
۶۲) .

تر بچی خو به بالای من نه بزاوه .
۲- کاریک که له ههمو کهس چاتر به کهسی بکری یا شتی بو یه کی له ههمو کهس زیاتر دهست بدا :: نه وه هر به نهوزاد ده کری ده لهی به بالای بزاوه .

به بالا بَرین - (مصت. مت.) تم : به بالا گرتن .

به بالا داهه لگوتن - (مصت. مت.) ، (کذ.) باسی چاکهی کهسی کردن ، په سندان ، تاریف کردنی .

به بالا گرتن - (مصت. مت.) جلوبهرگی درواو ، یا قوماش به به ژنی ئینسانیک پیوان بو زانینی گوره و پچکوکی و دریژی و کورتی (بو جلکی حازر) و زانینی نه اندازهی (بو قوماش) ★ به بالا بَرین .

به برینگ نهنگوتن - (مصت. مت.) ، (مک.) تم : به برینگ هه لگه زان .

به برینگ کهوتن - (مصت. مت.) ، (مک.) تم : به برینگ هه لگه زان .

به برینگ هه لگه زان - (مصت. مت.) ، (مک.) باش ده بَرینه وه نه هاتنی خوری ، نه وهش له بهر نه خوشی به که ، مه ز له وهختی بَرینه وهدا توششی دیت . ★ به برینگ نهنگوتن ، به برینگ کهوتن .

به بَرشت - (صت.) ۱- حالی دهغل و دانی که زوری لی هه لگیری :: برنج له گهنم به بَرشت تره . ۲- حالی کهسیکی سه لیتقهی به کاران بشکی ، سه ری لی ده ربچی .

به بهله - [به به + له (پـ.)] ، (نـ.) ، (سـ.) تم : به به .

به بو - [؟] ، (نا.) ، (مک.)

گویزیکه له یاری (سافین) دا ده شکي و منداله کان بو چینه وهی کاکله کانی په لاماری ده دهن و هاوار ده کهن به بویه ، به بویه .

به بون کهوتن - (مصت. لا.) نه خوش بونی مندالی ساوا له بهر نه وهی بونیکی به سهردا چوبی . تیـب - له کورده واریدا وا ده زانن که مندالی ساوا له بهر نه وهی زور ناسکه ، بونی توندی صابون و عتر و ... نهو جوړه شتانه کاری لی ده کا و نه خوشی ده خا . :: نه یه زو کچی نیزیکی منداله که نه کهوی بونی لاوانتهت لیدی و منداله کهم به بون ده کهوی .

به بولگ بردن - (مصت. مت.) ، (کذ.) جنیوه و کهسیکی نه م قسه یه ی پی ده گوتری وه کو پیی بلین : (ژنه و به میردی ده دهن) وایه .

به به - (نا.) مندالی ساوا . تیـب - نه م وو شه له زمانی منداله وه هاتوه که به هاوچه شنیکی خوی ده لی و گورهش وه ری گرتوه و به مندالی ده لیته وه و بو لاواندنه وه و ژیرکردنیش به کاری دینی . ★ به به که . (سـ.) به بهله .

به به ره وه به بون - [به / ۱۱ + ۳ - بهر + ۳ - نه وه / ۲ + هه بون] ، (مصت. لا.) جیگاهه بون بو ئیشیک بو شتیک ، ماوه هه بون بو کردنی کاری . :: بوچی په له تانه ، هیشتا شهو زوری به به ره وه یه . نه ختیکی دیکهش دیواره که بکیشنه پیش بو حه وشه زوری به به ره وه هه به . زوژ

تهواو کورت بۆن هیجیان به به ره وه
نیه .

به به که - [به به + ۱ - نه که] ،
(نه) تم : به به .

به پشت - [به / ۸ + پشت] ،
(صه) ، (مک) حالی په له گه نمیکی
پز دانه چینه درایی به لام خووی
لیک دابینه وه و جیکای به تالی تیدا
نه بیندری .

به پی - (صه) ، (مک) حالی
نه و که سهی له ری زوینا خیرایی ،
خوش ده روا . ★ (سده هو)
به له پا . قوچاغ . به له پی .

به پی فیلان - (کنه) زوروزه به ند ،
نیگجار زور .

به پیره وه چون - [؟] ، (مصه . مه)
۱- بۆ به خیره اتن کردنی کسی له
مال یا له شارچونه دهره وه ۲-
(مجه) ده گهل کاری یا مه سه له پی
به خوشتی زوبه زوبون و
په سند کردنی . :: خه لکی شار تا
تاسلوچه به پیره وه چون . خه لک
نیستا به پیر کتیبی کوردیه وه ده چن .
★ پیشواز کردن . به ره و پیر چون .
(جنه) پیشواز کرده .

به پیره وه هاتن - (مصه . لا) تم :
به پیره وه چون . :: خه لکی سه یمانی
تا دوزخورماتو به پیر مهی تی شیخ
له تیفه وه هاتبون . تیبه - ۱) جیاوازی
نه مه یان ده گهل (به پیره وه چون) ههر
نه وهنده یه که نه مه یان به کیك ده یلی
خوی ده گهل نه و که سه پی که
پیشوازی لی کرابی ، به لام نه ویتیر
که سیک ده یلی خه به ره که بکیرینه وه .
(ب) له ههر دوکیاندا ، پاش (به پیر)

یا ناوی که سی یا زه میتریک دیت .
به تالک - (صه) ، (کهر) تم :
ئاواله / ۱ ★ (بکه) فه کری .
(جنه) وا .

به تال - [عا .] ، (صه) ۱ -
حالی ده فر یا ههر شتیکی دیکه ی
بۆ نه وه دروست کرابی له لاوه شتیکی
تی بکری (بۆ هه لگرتن یا گوازنه وه) و
هتیچی تیدانه پی . :: قاپی به تال .
جهواله که به تاله . ★ خالی (عا) ،
(بکه) قالا . // پز . ۲- حالی خانو
یا ژوریکی که سی تیدانه پی و بۆ
نه وه ده س بدا مالیکی بجینه ناو
تیدا دانیسی . :: بابزانین نه م ماله
ژوری به تالیان هه یه به کریی بدن .
ههر له م گوزه ره چوار دوکانی به تال
هه یه . ★ (مک) چۆل . (کهر)
چۆل . (هو) واق . (سده) ئاواق .
۳- (مجه) ئاده میزادیکی ئاقلی به
شت نه شکی و له کاران
سه ره وده رنه کا . :: تماشای
قه لافه تی مه کهن ههر زور به تاله .
۴- (مجه) کتیب یا ووتار و
نوسراویکی (بیر) یکی دهرنه خا و
معنایه که به دهسته وه نه دا ، ته نیا
ووشه پی و ریز کرابی . :: نه م
مه قاله یه چهنده دورودریژه که چی
به تاله . ۵- ناتهواوی چه شنه کاریک
که ری و شوین و مهرجی تایبه تییان
بۆ داندراپی و نه گهر به کی له
مهرجه کانی کهل بۆ هه مو کاره که
زه ده دارپی . □ «ههرچهند نویژ
ده کهم نویژم به تاله + نه لحه مد
ده خوینم توم له خه یاله » (فولکلور)
- به کیك له مهرجه کانی نویژ نه وه یه

که ده بی نو یژ کهر می شکی خوی بو
یادی خوا تهر خان بکا و له کاتی نو یژا
بیر له هیچی تر نه کاته وه - « که
زور هات قه واله به تاله » (قاباله)
بو ئه وه به به به لگه و ده لیل
نیشان بدات خاوه ن ملک کیه، به لام
که کار هاته سهر «زور» ده لیل و
مه نطق ده چنه وه مالی خویان بویه ش
«قه واله» که «به تال» به تالایی -
[عا. کو.] ، [به تال + ئایی/۱] ،
(نته.) تم : بوشایی/۲ و ۳ .

به تال بون - [عا. کو.] ، (مص.
لا.) ۱- هیچ ده ده فردانه مان ::
قاوورمه مان نه ماوه کو په که به تال بوه .
ههر دو شوشه که به تال بون ئه و
همویان چون خوار دوته وه . ۲-
چول بونی خانو و ههر شتیکی له م
بابه ته . :: ژوره که سهری مانگ
به تال ده بی . ۳- هیچ نه زانین ،
ئاقل به شت نه شان . :: په ککو له و
کابرایه ! نازانم ئینسان چون وا
به تال ده بی . ۴- بی ناوه روک بونی
کتیب و نوسراو . . تیب - پیویسته
وورد بینه وه که مه صده ری (بون)
له م ووشه یه دا له وانیه بو زه مانی
(حال) و (مضارع) بی .

به تال پی - [عا. کو.] ، (نته.)
پیاویک که له جیگایه ک بی و هیچ
ئیش و کاریک زانه په زین . :: ئه ی
ئه و همو به تال پیانه چن له
دیوه خان ؟

به تال کردن - (مصته. مته.) ۱-
هیچ شتی ده ده فریکدانه هیشتن .
:: شوشه کانیا ن همو به تال کردبو ،
ده می به جامی دویه که وه نا تا به تالی

نه کرد ده می هه لنه گرت . ۲-
چونه دهر له خانو ، ژور ، . . و
چول کردنیا ن . :: ئه ری ئه م خانوه مان
که ی بو به تال ده که ی ؟ ژوره که م ههر
به تال نه کرد .

به تال و حه تال - [= عا : بطال و
عطال] ، (صته.) ۱- حالی که سیتی
هیچ پیشه یه کی نه بی . :: ژور هه تا
ئیواری به تال و حه تال ده سوریته وه .
۲- حالی ده فریکی هیچی تیدانه بی .
:: گوزه که به تال و حه تاله چوژیک
ئاو چیه تیدا نیه .

به تانی - [= عا : بطانیة] ،
(نا.) ، (کعر.) پیخه فیتی فه زه نگیه
بو خه وتن له باتی لیفه ی کورده واری
به خوی دا ده دن . ★ (کئیر .)
په تو ، (مک.) عه دیال . (سند.) ئه دیال ،
ئه بیال .

به تر پیرار - [به تر + پیرار] ،
(نته. ، بنته.) تم : به سر پیرار . هس :
به تر پیری (تم : تیب .)

به تر پیری - [به تر + پیری] ،
(نته. ، بنته.) تم : به سر پیری . تیب -
من وای بو ده چم که (به سر) له
(به تر = به تر) به مانای پیشتر
که وتبیته وه و ئیستاکتی به ته وای
بره وی سه ندوه و له مه لبه نده کانی
له هجه ی ناوه ندی زمانی کوردی
ئه وانیه (به تر) به کاردین زور نین ،
به لام له له هجه ی باکوریدا وه کو
خوی ماوه . :: به تر پیر ، به تر پیرار
(تم : کف . - ل ۸۸/۸۹ و ژابا ،
ل - ۸۷) و له مه لبه ندی گه رمیانی
کوردستانی عیراق (به ستر پیری ،
به ستر پیرار) یش ده ویژریت .

بهت فمز - (صت.) تم : بهد فمز .
به تلاندن - [عا. کو.] ، (مصت.)
 (مت.) ، (مک.) له ناودان ، له ناو بردن ،
 رایه کردن ، لهده ست خوده رکردن .
 :: نه چتی بی به تلینی ، له میژه
 به تلاندومه . چابو به تلاندت لهو
 بارگینه لاته که لکی هیچی پیوه نه بو .
به تو یکل - (صت.) حالی قسه یه کی
 سهره زای مانای ناشکرای ، مانایه ک
 یا چند مانای دیکه شی تیدا
 بخویندریته وه . تیبه - زور جارن
 لهو مانا نه یینیانه ، لاتاو یا جنیو یکی
 سو که له دهن که بو گالته و گپ و
 پیکه نین ده گو ترین .

به تو - [به/ ۸ + تو (توم)] ،
 (صت.) ، (مک.) حالی زه پسته یه کی
 چروپز بیه بهرچاو .
به ته فقه هوتن - (مصت. لا.) ،
 (کمر.) به شهرمدا که هوتن و
 دهس هه لگرتن له کاری .
 به خوداشکانه وه له شتی یا له کاری ،
 وازهینان .

به ته گه - [به/ ۸ + ته گه] ،
 (صت.) ، (مک.) حالی بزنیکی مه یلی
 جوت بونی ده گهل (نیری) بزوتبی .
به ته لمب - [کو. عا.] ، [به/ ۸ +
 ته لمب] ، (صت.) حالی نه سپیکی
 هه وه سی جوت بونی ده گهل مابین
 هاتبیه سهر .

به ته ما - [کو. عا.] ، [به/ ۸ +
 ته ما (تهماح)] ، (صت.) حالی
 که سیکی که چاوی له وه بی یه کتر
 له باتی لهو ئیشیک بکا . چاوه نواز
 نومیده وار :: به تهمای من مهن
 ئیمشه و نایه مه وه . □ « به تهمای

فروی مانگا زهرده » ، « به تهمای
 نیسکی له ئیمانی مه گه زئی » (خا ،
 پهنده ، ل - ۱۰۱) .
به تهماح - [کو. عا.] ، [به/ ۸ +
 تهماح (طمع)] ، (صت.)
 تهماحکار .

به تهنگه وه بون - [به/ ۸ + تهنگ
 + ۳ - له وه/ ۱] ، (مصت. لا.)
 خه م له شتی خواردن . ئیه تیمام به کار
 و مه سه له بی یا که سی دان .
 دهر به ست بون . :: خوی دهر بازده کا
 به تهنگه وه مهن . له وه چیه هیئنده
 بوی به تهنگه وه ن .

به ته وسه وه - [به/ ۸ + تهوس
 + ۳ - له وه/ ۱] ، (بنت.) قسه کردن
 به شیوه یه کی وا که بونی گالته
 پیکردن و به سولک تهماشاکردن و
 تانوتی تیدابه دی بکریت .

به تیسک - (صت.) ، (مک.) حالی
 مه زیکی تیسکی خوری دریز بی به لام
 شاش بی .

به تین - (صت.) ۱ - گهرم :: هم
 سو به یه زور به تینه ، هه تاوی به غدا
 هیئنده به تینه گوشت دهر ژینتی .
 ۲ - (مج.) به هیز . به قهوه ت .

به جهرگ - (صت.) پیاوی ئازا و
 نه ترس :: کابرایه کی به جهرگه له
 په نجا سواران ناگه زیتته وه .
به جهرگتی - (حمص.) ئازایه تی ،
 چاونه ترستی .

به جی - (صت.) حالی کاریکی به
 شیوه ییکی زیک و پیک نه انجام درابی ،
 بهو جوړه ی پیویسته ، به چه شنیکی
 لیوه شاهه . :: زور به جییه نه گهر
 بچن له خهسته خانه سهریکی

لي بدهن .

به جيگه هاوردن - (مصت. مت.) ،

(سند.) تم : به جي گه ياندن .

به جي گه ياندن - (مصت. مت.)

نه انجام دان ، جي به چي کردن ،
پيکهيان :: نه تمه دو ره کات نويزي
نه سببهينه ي حازري
به جي ده گه يينم . په يمان يکي دابو به
جتي نه گه ياند . ★ (سند.) به
جيگه هاوردن ، (مک.) به جي هيان ،
(سيم.) به جي هاتين .

به جي مان - (مصت. لا.) ۱-

دوا که وتني که سي له هاور يکاني ::
کورينه توزي په واش بزون مامه
حهمه هر به جي ده ميئي . ۲- مانه وه ي
شتي يا که سي له شوي نيک ::
قه لمه کهم له سره ميزه که به
جيماوه . ئيمه هاتينه وه و خه سره و
له وي به جيما .

به جيهاتن - (مصت. لا.) ۱- وه دي

هاتني ناوات و مبه ست و ناره زو .
۲- جيهه جي بوني کاريک .

به جي هاتين - (مصت. مت.) ،

(سيم.) تم : به جي گه ياندن .

به جي هيشتن - (مصت. مت.) ،

(مک.) ۱- تهرک کردني شتيک يا
که سيک له شوي نيک و ده گهل
خونه بردني . :: خه سره و مان به جي
هيشت ناگاي له مالي بي . ميتوانه کان
به جي نه هيلي ، جانتا که ي له ئوتيل
به جي هيشتبو . ۲- تپه زين له
شوي ني ، دي به ک و ... و ...
خسته پشت سهرتي :: کهرکو کمان
به جي هيشت ئينجا بيرمان که وته وه
که ده بو بچين که باب بخوين ، نه هو

چهند له ميژه (قه متهره) مان
به جي هيشتوه .

به جي هيان - (مصت. مت.) ،

(مک.) تم : به جي گه ياندن .

به چ - (نا.) تم : به چه . هس :

وه چ تيب - به لاي منه وه هر نه
(به چ) هيه که ووشه ي (بچوک) و
وه چه کاني لي پيکهاتوه .

به چاوه وه بون - (مصت.) له چاوي

پيسه وه توشي ناره حه تي هاتن .
کار کردني (چاوه زار) له که سي . ●
« دوم ! به چاوه وه بي » ، (مک.)
رسته به که بو ترساندن يا توره کردني
که سي ده گوتري . :: دايکم ! نه
منداله هيئده مه گيزه با
خولانه خواسته به چاوه وه نه بي . ★
به چاوي پيسه وه بون .

به چاوه وه کردن - (مصت. مت.)

به هيزي (چاوه زار) که سيک توشي
ناره حه تي يا زيان کردن . ::
هيئده کوتي : گولدانه که جوانه
جوانه ! تا به چاوه وه ي کرد و شکا .
به چاوي پيشه وه بون - (مصت.)
(لا.) تم : به چاوه وه بون .

به چکه - [به چ + که] ، (ند.)

۱- تم : به چه / ۱ و ۲ . ۲-
جوجه له ي بالنده و بچو کی هيئدي
گيانداران . :: به چکه چوله که ،
به چکه سه گ ، به چکه گورگ . ★
بيچو .

به چنگ - (صت.) ۱- پياوي

که بو په يدا کردني بزيوت خوي
ماندوبون نه زاني ، وه کو ده لين له
به ردی رهق نان په يداکا . ۲-
کول نه در .

بهچه - [په : قهچهك ، بهچهك] ،
[بهچ + ه - نه / ۱] ، (نته) . ۱-
مندالی ئادهمیزاد . ۲- تم : بهچه
۲/ . ★ بهچه . (لو .) بهچ ، بهچه .
(بك . ، سن . ، فیه . ، هو . ، زا .)
زارو ، زاروله . (با .) بچوك . ۳-
كورتيكي هيشتا توکی لی نه هاتبی .
★ لوسكه ، ههتیو .

بهچهباز - [بهچه / ۳ + ۳ - باز
/ ۱] ، (نفا . ، صفا .) نهو كهسهی
ئالودهی جوت بون ده گهل مندالی
بی توك بی . ★ ههتیوباز ، مندالباز .
بهچهبازی - (حمص .) نهنجامی
کاری نهو كهسهی ههز له لوسكه
دهكات . ★ ههتیوبازی .

بهچهك - (صته .) كهسیکی تفهنگ ،
دهمانچه و ... و ... هه لگرتبی .
:: سواره كان بهچه كن یان نا . ههزار
سواری بهچه کیان سازداوه . ★
چه كدار .

بهحهشت - (نا .) ، (مك .) تم :
بههشت .

۱- بهخت - [په : بهخت] ۱-
هیزیکی نادیاره ، ئادهمیزاد له زور
كونه وه بو خوی ره چاو كردوه و لای
وايه ههر چاكه و خراپه یه کی
بهسهری به هوئی نهو هیزه یه . ●
(بهختی نوستوه) ، (كنه .) هه میشه
تیده شکی و ده کاراندا سهرناكهوئی .
(بهختی وهك صهگه دهوهری) ،
(كنه .) ههر کاریکی دهستی بداتی ،
سهرده كهوئی . (بهختی بهستراوه) ،
(كنه .) به كچیك ده گوتیری كه
خوازیبیتی كهری نه بی . □ « دهچمه
سهر سولتانی ، چلدانهی ده گرمه وه ،

بهختی خوم و چاو جوانی ، به تاقی
ده كهمه وه « (فۆلكلۆر .) تیبه - نه
ووشه یه له (ئاویستا) دا به شیوهی
ناوی مهفعول (بهخته) به مانای
(بهشدراو ، بزیار دراو) هاتوه و
له زمانی سانسکریتیدا به شکل
(پههكها) به مانای شتیکی بهخشاو
له هندی شوینی ئاویستاشدا شکلی
(بهغه ، بهغا) ی به مانای (بهش)
وهرگرتوه . (تم : په ، یگد ، ج ۲ ،
ل - ۱۱۵ و معین ، بورهان ، ج ۱ ،
ل - ۲۳۹) ۲- (مجه .) پهنا ، دالده ،
تیبه - یه کیك كه بیهوئی كهسیکی دی
له کاریك یا زوداو یكدا كومه گی پی بكا
یا به لایه کی لی وه دورخا ، پهنا
دهباته بهر بهختی نهو كهسه .
(دهغیلی بهختیم .) ، « خوم
خسته بهختی تو و توش كهیفی خوته »
رسته ییكن كه لهو جوره كاتانه دا
ده گوترین ، جاروبارهش پهنا ده بریته
بهر بهختی كهسیکی تر له لای کابرای
مه بهست خوشه ویست بی . « خوم
خسته بهختی بابت » نه مه هه موئی
له وه را دیت كه ئینسان (بهخت) ی
وه كو هیزیکی ئاگادار ، بو خوی
داناوه كه ده توانی هه مو شتیکی
به سهری بیتی ، جا بو نه وهی (بهخت) ی
خوی له خوی نه توری بیتی له سهر خوی
به پیویست ده زانی نه گهر یه کیك
خوی خسته بهختیه وه ، ده بی
ئیشه كهی ههر چیکی بیت هه ول بدا
بوی جیبه جی كات . ★ ئیقبال ،
تالبع ، تاله ، چاره ، شانس ،
نسیب ، نگیل . (بك .) سعود .
۲- بهخت - (نمص .) تم :

بهخت کردن . تیب - ۱) بهلای منهوه
 ئهم ووشهیه و (بهخشین) و
 (بهشینهوه) و (بهخش) و (بهش)
 ههمویمان له سهرچاوهیه کهوه
 کهوتونه تهوه و له زیگی گوزان و
 گهشه کردنا به قوناغی زمانی
 (پهلهوی) دا تیه زیون که قوناغی
 پیش قوناغی ئیستای زمانی
 کوردیه و لیک ترازون و هر لکهی
 زچهی تایه تی خوی گرتوته پیش و
 مانای جور به جوریان هیناوه ته گوز .
 ئهم ووشهیه و (۱ - بهخت) له
 سیفه ی مفعولی ئاویتساییدا
 (بهخته) ماونه وه و توزی گوزانیان
 به سهردا هاتوه و ماناکه شیان
 دژوه ستاوه . ب) ئهم ووشهیه به
 ته نیای له زمانی کوردیتدا
 ده کارناکری و به هوی فیعلی مساعدی
 (کردن) مه صدهری (بهخت کردن)
 لی داتا شراوه .

بهخت زهش - ۱ - بهخت / ۱ +
 زهش [، (صته) ۱ - ته :
 بهد بهخت .

□ « زهشه به ختم به خه لک

سه گ ده وه ری »

« زه شه می بو ، به من پشتله وه ری »

(پیره میرد)

۲ - ئافره تیکی شوی کردبی و له
 مال و میردی نازازی بی . □ « دهک
 بهخت زهش خوی ... بو میردی
 کردی . »

بهخت کردن - ۲ - بهخت + کردن ،
 (مصته . مه) له ده ست ده رکردنی
 شتیک ، مالی خو به بی جی ته خشان
 په خشان کردن ، دوزاندن له قومارا .

:: ئهو ههمو مالهی بو به جی مابو
 سالی وهر نه سوزایه وه ههموی
 بهخت کرد . هزار دیناری به
 پوکر بهخت کرد . **خوبهخت کردن -**
 (مصته . لا) گیانی خود دوزاندن ،
 سهر له زیگی شتیکادانان . مردن
 له پیناو نه ته وه و نیشتمان یا
 بیرو باوه ردا .

بهخت وهر گهزان - ۱ - بهخت
 / ۱ + وهر گهزان [، (مصته . لا) ،
 (مک) چه واشه بونی نه حوالی که سیک
 له باشی را بو خرابی . :: دهک زه بی
 تهخت و بهختی وهر گه ری .

بهخته - (نا) ۱ - « بهرخه نیریکی
 له دو سالان گه وره تر بی . »
 (جید ، ل - ۱۴) . ۲ - « بهران و
 سابرین » (خا ، ب ۱ ، ل - ۱۴۲) .
 ۳ - « بهران ، خرت ، سابرین »
 (معر . کشت ، ب ۱ ، ل - ۴۲) .
 ۴ - (مک) بهرانی خه سیئراو .

بهخته باران - ۱ - بهخت / ۱ +
 ۳ - ئه / ۲ + باران / ۱ [، (نته)
 مانگی (مایس) ، ده که ویتته نیوانی
 (نیسان) و (حوزهیران) ، سی و
 یهک ژوژه . سییه م مانگی به هار .
 تیب - بویه ئهم ناوه ی لینداوه چونکو
 خوی لهو مانگانه نیه به شیوه ییکی
 ئاسایج بارانی تیداباری ، به لام
 زیی ده چیتی باری و زیشی تیده چی
 نه باری ، بارین و نه بارین به بهخته .

بهخته بهران - ۱ - بهخت / ۱ +
 ۳ - ئه / ۲ + بهران [، (نته)
 بهرخیکه له دو سال گه وره تر بی و
 خاوه نی هه لیبژارد بی له دواژوژا
 بیته (بهران) ، به لام هیشتا

نه زانی له کاتی خویا بو (بهران)
دهست ده دا یان نا .

به خته وهر - [۱ - به خت / ۱ و ۲
+ ئه وهر] ، (صت.) ، (مک.)
خاوه ن به خت ، که سی به ختی هه بی .
:: مندالتی به خته وهر یه . ★ (کهر.)
به ختیار .

به خته وهری - [به خته وهر +
۲ - ئی] ، (حمص.) تم : به ختیار
/ ۱ .

به ختیار - [۱ - به خت / ۱ +
یار] ، (صت.) ۱ - تم : به خته وهر ::
خوی به به ختیار ده زانی . ۲ - ناوه
بو نیرینه .

به ختیار - [به ختیار + ۲ -
ئیی] ، (حمص.) ۱ - حاله تی
که سیکی خاوه ن به خت و به خته وهر .
:: به ختیارچی له مه زیاتر چۆن ده بی ؟
۲ - ناوی عه شیره تیکی گه وره و
ئازایه ، عه شیره تی لوزی گه وره .
تیب - گومانم له وهدا نیه که ناوی
ئهم عه شیره ته هه یج په یوه ندیکی
ده گهل (به خت) و (یار) دا نیه که ووشه ی
(به ختیار) ی ئیمزۆ هه یه تی و باش
ده زانی ووشه ییکی تازه یه . به لام
به دوری نازانم که ئهم ناوه له
(ئه پاخذیره ، ئه پاخته ره) ی
ئاویستای به مانای (باکور =
شمال) که له زمانی په هله ویدا بو ته
(ئه پاخته ره) که وتبیته وه . (تم :
معین ، بورهان ، ج ۱ ، ل - ۲۰۴) .
به خزمهت - [به / ۸ + خزمهت] ،
(صت.) ۱ - حالی که سیکی له
پیاوه تی خویه وه مشوری
خه لك بخوا و به خه میانه وه بی و

له ئیش و کاریاندا یارمه تی یان بدا .
۲ - که سیکی به رۆ خوشی میتوانداری
ئه و که سانه بکا که رۆ ده که نه مالی .
ئه وه ی زۆرخزمه تی میوان ده کا .
★ خزمه تگوزار .

به خشین - ۱ - (مصت. مت.)
لی بۆردن ، لی خوش بۆن ، عافو کردن .
:: خودا بی به خشی . ئه و جاره ش
ده ت به خشین جاریکی تر شتی وا
نه که ی . ۲ - (مصت. لا.) شتیك
به خۆزایی و به بی پاره دان به
که سیك . :: جوامیر ئه سپه که ی
به خشیوه . **پی به خشین** - ۱ -
(مصت. مت.) له بهر خاتری یه کیک
یا شتیك له که سی خوش بۆن . ::
برۆ ئه واه به گۆزی پیشه وامان
به خشی . بهم براده رانه ت
ده به خشین . ئه و جاره ش به ئیمه ی
به خشه . ۲ - (مصت. لا.) ۱ ، تم :
به خشین / ۲ . ب) خوش بۆن له قهرز
:: ئه وه ی ماوه پیت ده به خشم .
کۆلی پاره ی لایق هه موی پی به خشی .
به خشینه وه - [به خشین + ۲ -
ئه وه / ۱] ، (مصت. مت.) ، (مک.)
تم : به شینه وه .

به خوی کردن - (مصت. مت.) ،
(سذ.) تم : به ختو کردن .

به خوداهاتن - (مصت. لا.)
۱ - پیگه یشتن و هه لدانی گیانداریکی
زیندۆ ، گه وره بۆن و قه له و بۆنی .
(عا.) نمو . ۲ - ده ست به خوداهینان ،
خۆئارایش دان ، خۆ جوان کردن .
به خو فشین - (مصت. لا.) ،
(مک.) شانازی به خۆ وه کردن ، به
ده ست و باسکی خۆ نازین . ::

رۆسته می زالیش وا به خوی
نه فشیوه.

به خۆنازین - (مصت. لا.)

له خۆرازی بۆن ، له خۆبایی بۆن .

به خۆوه - (صت.) حالی ئینسانی

قه له وی تیکسمر او . ★ ته نومه ند.

به خه بهر - [کو. عا.] ، (صت.)

(مک.) ۱- که سیکی له ناو نویندا

بی به لام نه خه وتبی ، جا نوشتبی و

هه لستاییت یا هیشتا خه وی

لی نه که وتبی :: دوینی شه وی

سه عات بیو به چواریش هه به

خه بهر بۆم . ۲- موله قی که سیکی

نه نۆستبی :: بزانه ئاغا به خه بهر یا

نۆستوه . ★ (سند.) خه وه ،

بیدا ر. (بک.) هشیار. (جند.) بیار .

به خه م کردن - (مصت. مت.)

(کند.) ته : به خۆ کردن .

به خیر گهزان - (مصت. لا.)

گۆزانی کاریک یا رۆداویک که

له سه ره تاوه چاوه نوازی چاکه ی

لی نه کری ، یا هه ره له خۆیه وه دیار

بی که خراپه ، به لام کاتی نه جامه که ی

دهرده که وی ئاشکرا ده بی که باش

بوه :: نه و گرته ی بۆ به خیر گهزا .

★ (مک.) وه خیر گهزان .

به خیر هاتن کردن - (مصت. مت.)

خۆشی و بیشی کردن ده گهل میوان

یا هه ره که سیکی تر که دیته مالی

یا شاریک و که یف خۆشی پیشان دان

له هاتنی . تیب - له م کاتانه دا

رسته ی : به خیر بیین ، به خیر

هاتن ، یا خوا به خیر بین ، سه ره

چاوان هاتن به میوانه که ده گوتری .

ژنانی کورد له م بابه ته وه که س

ده سکیان له دۆ ناکا . ★

به خیر هینان .

به خیر هینان - (مصت. مت.) ته :

به خیر هاتن کردن :: کچم هه لسه بۆ

میوانه کان به خیر بیته .

به خۆ کردن - (مصت. مت.) ۱-

گه وه کردن و پیگه یاندنی مندا ل ،

له لایه ن دایک ، بابیه وه . □ «کۆرم

به خۆ کرد به نو قلی شاری + ره زاشا

گرتی و کردیه ئیجباری » (فۆلکلۆر).

۲- هه لگرتنه وه ی مندا لیکی

فری درایی یا دۆزینه وه ی مندا لیکی

وون بۆبی یا که سی نه بی و

گه وه کردن و پیگه یاندنی ::

هه تیویکی بی دایک و باب بۆ خات

نازدار به خۆی کرد . نه وه تا نه مه گی

ده داته وه . مام بارام به مه لۆتکه یی

له مزگه وت دیتۆیه وه و

به خۆی کردوه . ۳- زاگرتن و

خاواندنه وه ی گیاندارانی دیکه . ::

خوالیخۆش بۆ نه جمه ددین مه لا

پشیلهی به خۆدوده کردن ، له سیتکه

تۆتکه تانجیه کم به خۆ کردبو . ۴-

ئاگاداری کردنی کشت و کال و

گژوگیا و پیگه یاندنیان :: کاک

ئیحسانی که رکۆک هه ره خه ریک بۆ

گولی به خۆدوده کرد . ★ (سند.)

به خۆی کردن . (بک.) خودی کرن .

(سیم. ، مک.) پهروه رده کردن .

به د - [ست. : فهزده نگه ، په :

قه ت . فه ته ک] ، (صت.) ، (بک. ،

نۆ. ، جند.) ۱- حالی که سیکی یا

شتیکی چالنه بی . □ «به د نه بی

به دخانه به یاد ناکا » . ۲- حالی

که سیکی نه و صفه ته ی تیدا نه بی که

دټه بهرچاو . نهوهی به چاوی
ناهومیدي دهروانټه دنیا .

به دبيني - (حمص .) نه نجامی
کاری یا همو کاران به خراپ دټن .
به چاویلکه ی زهش تماشای
دنیا کردن .

به دپه سندن - (صت .) ، (کټیر .)
۱- که سټکی به هاسانټ ههمو
شتی کی وه بهر دل نه که وټی . ۲-
که سټکی له هه لټزاردنی شتی یا
که سټی بټی سه لټقه بټی و شتی خراپ
یا که سټکی خراپ هه لټزیریت .
★ (سن .) به دپه سندن .

به دپه سندن - (صت .) (سن .)
تم : به دپه سندن .

به دتوخم - (صت .) ، تم :
به دپه سندن . به درزه سندن .

به دجسن - (صت .) ، (مک .)
تم : به درزه سندن .

به دجنس - (صت .) تم :
به درزه سندن .

به دچاره - (صت .) خواوهنی
دهموچاوی ناشیرین . ★ (سن .)
به دچیره ، به دسه کوت . (مک .)
ناحهز ، ناشیرین ، (سیم .)
ناشیرین ، به دغه سال ، به ددیمه ن .
(جن .) به دگل .

به دچیره - (صت .) ، (سن .) :
به دچاره .

به دحال - (صت .) که سټکی
گوزهرانی ناخوش بټی

به دحساب - [کو . عا .] ، (صت .) ،
(کټیر .) ئینسانټکی له سهودا و
مامه له دا سه رزاست نه بټی ، نهو
که سه ی قهرزی خه لک ناداته وه .

پټویسته بیټی . :: برایه کی به دی
هه به (یانی نهو که سه نیه که زټی و
شوټنی برایه تی به جټی ده که یتنی .)
۳- ناده میزادی شه زانټ که خهزی
له خراپه کردن بټی . :: مندالټکی
به ده خوا بیباته وه و ززگارمان بټی .
۴- ده چټته سهر که لټی وو شټه و
ده که لیان ته رکیب ده بټی و ده یانکاته
(صفت) :: به دئه دا ، به دپټله ،
به دخو ، به درزه ووشت . ټټټ - له
زمانی په هله وټدا (فه ته ک) بو
ئینسان و (فه ت) بو شتی دی
ده کارکراوه .

به دئه دا - [به د / ۱ + ۱ -] نه دا
[۱ /] ، (صت .) ، (مک .) خالی
که سټکی زه وه شت و زه فتاری
نه چټته دلی خه لکه وه .

به دان کهوتن - (مصت . لا .) ۱-
نه خوش کهوتنی نازه ل و پاتال له بهر
زورخواردن . (مج .) نه خوش کهوتنی
ئینسان له نه نجامی زورخورټدا .
به دغه سل - [کو . عا .] ،
(صت .) تم : به درزه سندن .

به دبهخت - [په : فه ت بهخت] ،
[به د / ۱ + ۱ - بهخت / ۱] (صت .)
نهو که سه ی ده ست بو ههر کاریک
ده با به ده ستیه وه نایهت ، که سټکی
به اختیار نه بټی . ★ (بک .) بټی بهخت .
چاره زهش بټی ئیقبال ، بټی تالع ،
بټی شانس .

به دبهختی - (حمص .) نه نجامی
بټی ئیقبال .

به دبټر - (صت .) تم : به دگو .
به دبټن - (صت .) نهو که سه ی
عاقبه تی همو کاریکی به خراپ

دەربارەى ھەر شتێك بێ . تیب -
 كەرتى (را) لەم ووشەیدا یان بە
 مانای (رێگا) یە یا بە مانای (بیروژا) .
بەدزایى - (حمص.) بە زێكەى
 خراپەدا رویشتن ، خواوەنى
 بیروژای (لە ھەر بابەتێكەوہ)
 چەوت بۆن .

بەدزەتەوہ - [بەد/ +
 زەتەوہ] ، (صت.) ، (سذ.) تە :
 بەدزەسەن .

بەدزەسەن - (صت.) ھەر
 گیاندارێكى ئەسل و نەسەبى باش
 نەبێ . ★ بەدئەسل ، بەدجەن ،
 بەدجەنس ، بەدتوخم ، بەدئەژاد ،
 بەدزەتەوہ ، نازەسەن ، نانەجیب .
بەدزەفتار - (صت.) ، (مڪ.)
 كەسێكى شەیتوہى ھەستان و
 دانیشتن و جۆلانەوہى دەگەل خەلك
 باش نەبێ .

بەدزەفتارى - (حمص.) دەگەل
 خەلكى باش نەبۆن ، خراپ جۆلانەوہ
 دەگەل خەلك .

بەدرەقەگردن - (مصت. مە .)
 بۆ ریزلێگرتن (// پێشوازکردن) ،
 بۆ پاراستن لە مەترسییان ، بۆ
 پێشاندانی رێگا ، دەگەل كەسێ
 رویشتن . تیب - ۱) من بۆم
 ساغنەبۆوہ كە بنج و بناوانى
 ووشەى (بەدرەقە) چى و لە كوێژا
 ھاتوہ و داخوا ووشەى كى كوردى
 پەتیبە یا لە زمانىكى بێگانە
 خوازراوہتەوہ . مامۆستا توفیق
 وەھبى (تە : ھبىد - ۱۰) وەكو
 ھیندى ووشەى خوازراوہى تر ھىچ
 نیشانەى كى لەبەردەم ئەم ووشەى

بەدحسابى - (كو. عا.) ،
 (حمص.) نازاستى لە سەودادا ،
 قەرزكوێرى .

بەدخوا - (صت.) ، (مڪ.) تە :
 بەدخواز .

بەدخواز - (صت.) ، (كمر .)
 ئەو كەسە بە خراپەى خەلكى دەوێ .
 ★ (مڪ.) بەدخوا . (جذ.) بەدھا .

بەدخو - (صت.) ، (مڪ.) ۱ -
 كەسێكى عادەتى خراپى ھەبێ ::
 ئەمى ئەو مندالە بۆچى وا بەدخوہ .
 ۲ - یەكێكى زەفتارى دەگەل خەلك
 باش نەبێ ★ بەدزەووشت .

بەدخوبۆن - (مصت. لا.) ۱ -
 گۆزانی زەووشت و خۆى كەسى
 لە چاكەوہ بۆ خراپە . :: ئەمى
 خۆ جارەن وا نەبۆ ئەوہ بۆچى وا
 بەدخو بوہ . // بەدخوکردن . ۲ -
 كەسێكى ھەر لە ئەسلا توند و تیز و
 بەدخوبى .

بەدخوکردن - (مصت. مە .) ۱ -
 گۆزینی زەووشت و خۆى كەسێك
 لە چاكىژا بۆ خراپى . ۲ - یەكێك
 فێرى زەووشتى خراپکردن . ::
 دادە گیان ژنى چاك بە مندالەكەمان
 لى بەدخو مەكە .

بەدخوبى - (حمص.) ۱ - ئەنجامى
 كارى كەسێكى بەدخو ،
 زەووشت خراپى . ۲ - (مچ.)
 فیز ، تیزلى .

بەددیەمن - (صت.) تە :
 بەدچارە .

بەدرا - (صت.) كەسێكى زێكەى
 خراپەى گرتبى ، كەسێكى بیروژای
 چەوت و نازاستى ھەبى جا

دانه‌ناوه ، ئه‌مه‌ وا ده‌گه‌یێنی که
ئه‌وان ئه‌م ووشه‌یه‌ به‌ ووشه‌یه‌کی
کوردی ده‌زان . مردوخ (تم : ب ۱) ،
ل ۱۲۶) له‌ هاوتا عه‌زه‌یه‌کانی ئه‌م
ووشه‌یه‌دا (به‌دره‌قه‌) ی نه‌نوسیه‌ و
به‌ ووشه‌یه‌کی کوردی دانه‌واوه .
دوکتور معین (تم : فهره‌نگ ، ج ۱ ،
ل ۸۲) ئه‌م ووشه‌یه‌ی به‌
عه‌زه‌ی دانه‌واوه که‌چی (المنجد) م
سه‌نگ‌وسوژندا ، ووشه‌یه‌ی
(به‌دره‌قه‌) م تیدا نه‌دو‌زیه‌وه . ب)
به‌دره‌قه‌کردنی که‌سی ئه‌وه‌ ناگه‌یێنی
که‌ هه‌تا ئاخری ده‌گه‌لی بزۆن .

به‌دره‌مه‌ - | ۱ | . (نا .) جو‌ری
میش‌ه‌نگوینی که‌وتی نه‌کراوه .
له‌ هه‌نگی مالتی پچۆک‌تره‌ و زه‌نگی
زه‌شه‌، درێژ‌تر و چالاک‌تریشه‌، زیاتر
له‌ قه‌لشتی زه‌وه‌زه‌به‌رداندا شانه‌
ده‌کا که‌ به‌ زه‌حمه‌ت پیاو ده‌توانی
بیگاتی و هه‌ر بۆیه‌شه‌ هه‌نگوینه‌که‌ی
که‌ پێی ده‌لێن هه‌نگوینی شه‌مه‌تریلکه‌
یا شه‌مه‌تلینکه‌ و له‌ هه‌نگوینی ئاسای
باش‌تر و خوش‌تره‌ زۆر که‌م
ده‌ست‌ده‌که‌وتی و یه‌کیکه‌ له‌و شته‌
نایابانه‌ی که‌ له‌ کوردستانه‌وه‌ بۆ
هه‌نده‌ران به‌ دیاری ده‌به‌ن تیبه‌ - من
ئه‌م ووشه‌یه‌م نه‌ده‌زانی و ته‌نیا
هه‌نگوینی شه‌مه‌تریلکه‌م بیستۆ .
(خا .) ، (هه‌ید) و (معر .)
هه‌رسیکیان ئه‌م ووشه‌یان نوسیه‌ و
من له‌وانم وه‌رگرتوه‌ و بۆ مانا
لێدانه‌وه‌که‌شی زیاتر له‌ فهره‌هه‌نگی
کشت‌وکالی مامۆستا شیخ ماری
قه‌ره‌داغی که‌لکم وه‌رگرتوه‌ . ★ (مک .)
شه‌مه‌تریلکه‌ ؟ (سیم .) شه‌مه‌تلینکه‌ ؟

به‌د‌زه‌نگ - (ص .) حالی هه‌ر
شتیکی زه‌نگی ناشیرن و ته‌لخ‌بی ،
هه‌ر شتیکی زه‌نگی ئاودار نه‌بی ،
هه‌ر شتیکی زه‌نگه‌کانی مات و بی
برتسکه‌ بی .

به‌د‌زدووشنت - (ص .) تم :
به‌د‌خۆ .

به‌د‌زدووشتی - (ص .) تم :
به‌د‌خۆیی .

به‌د‌زمان - (ص .) ۱ - ئه‌و
که‌سه‌یه‌ جوین به‌ خه‌لک ده‌دا . ★
(مک .) زمان‌پیتی . (س .) به‌د‌زوان ،
زوان‌تال . جوین‌فرۆش .
جینو‌فرۆش . (جن .) به‌د‌زۆ .

به‌د‌سرشت - (ص .) ئه‌و که‌سه‌ی
که‌ به‌ ته‌بیعه‌ت هه‌ز له‌ ئازاردان ،
زیان‌پێگه‌یاندن و ناره‌حه‌ت‌کردنی
خه‌لک بکا و خراپه‌ی خه‌لکی
پێ‌خۆش‌بی .

به‌د‌سه‌گوت - (ص .) تم :
به‌د‌چاره‌ .

به‌د‌شکل - (ص .) ۱ - ئاده‌میزاد
یا هه‌ر شتیکی دیکه‌ که‌ شکلی
زێك‌وپێك نه‌بی و دیمه‌نی نه‌چیته‌
دل‌ه‌وه‌ . ۲ - تم : به‌د‌قه‌واره‌ .

به‌د‌عه‌مه‌ل - [کو . عا .] ، (ص .) ،
(کئیر .) تم : به‌د‌کار .

به‌د‌فه‌ر - (ص .) ۱ - که‌سیکی
به‌ کرده‌وه‌ یا به‌ قسه‌ ئازاری
خه‌لک‌بدا . ۲ - مندالی بزۆز و
شه‌زانی و شه‌یتان . تیبه‌ - ده‌نگی
(د) له‌م ووشه‌یه‌دا به‌ جیرانه‌تی
ده‌نگی (ف) ده‌گۆژی به‌ ته‌واوی
وه‌کو ده‌نگی (ت) له‌ ده‌م ده‌رده‌چی ،
له‌ ووشه‌ی (به‌د‌فه‌ری) و

(به دفه سال) یش دا ههروایه .

به دفه زى - (حمص.) نهنجامى کرده و هوى مروقى به دفه زى.

به دفه سال - [کو. عا.] ، (صت.) ، (سیم.) تم : به دچاره .

به دقه واره - (صت.) ، (کئیر.) ، که سىكى قهه و بالای نازىك بى . ★ به دشكل / ۲ .

به دقه وول - [کو. عا.] ، (صت.) ، (کئیر.) که سىكى قسه ی خوئ نه باته سهر ، نه و هوى وه عده ده دا و به جیى ناگه یینى .

به دکار - (صت.) ۱- نه و که سه ی خراپه ده کا (له ههر بابيه تىك بى) . ۲- نه و هوى له زوى داب و ده ستورى کومه لایه تی و دینى خراپ ده جو لیته وه . ۳- نه و هوى زیان به خه لك ده گه یینى و حه ز به خراپه ی خه لك ده كا . ★ به دعه مه ل ، به دکردار .

به دکردار - (صت.) تم : به دکار . **به دگومان** - (صت.) حالى که سىكى له ههمو کاران به شکه و به بارى خراپه دا لىکیان ده داته وه . ★ دل پتیس ، (سنه.) دل چه په ل . دل کرمو ل . (جنه.) به دگمو .

به دگومانى - (حمص.) لىکدانه و هوى خراپ ده رباره ی که سى یا کارى یا زوداو لىك شكى خراپه کردن .

به دگو - (صت.) که سىكى به خراپه باسى یه کىك ده كا ، نه و هوى بو خه لك چاکه ی به ده مدا نایه ، که سىكى زمانى به چاکه ناگه زى . ★ به دبىژ ، به دوىژ .

به دگوئى - (حمص.) نه و کاره ی که

ئاده میتزادى به دبىژ ده یکا .

به دگوئى کردن - (مصة. مت.) به خراپه باسى که سى یا که سانى یا شتى کردن . زمان به چاکه نه گه زان . ★ (جنه.) به دگوئى کرده .

به دلفاو - (صت.) ۱- نه سپ یا ههر وولاغىكى دیکه ی سوارى که قبول نه کا لفاوى ده ده مى بکرى . ۲- (کنه.) ئاده میتزادى سهرکیش و که لله زهق .

به دل - | به / ۲ + دل | ، (بنته.) به ئیخلاسه وه ، به خوشى ، به ئاره زویه کی زوره وه . :: به دل حه زم ده کرد منیش هاتبام . به دل وازى لى هیئا .

به دل بون - (مصة. لا.) په سنبونى شتى یا که سى له لای یه کىكى تر . :: نه م کابرايه م زور به دله . زورىش به دلى نه بو به لام ههر چو .

به دل وداو - (بنته.) ، (مک.) به حه زلى کردنىكى ئیجگار زوره وه ، به په رو شه وه . تیب - من وا تیده گم (داو) له م ووشه یه دا (داوا) بى و دهنگى (نه لف) ی دواى که وتبى . ★ به دل و گيان .

به دل و گيان - (بنته.) تم : به دل و داو .

به دله ونوسان - (مصة. لا.) ۱- تم : به گيان که وتن . ۲- په سنبون و قبول کردنى کارى یا شتى یا مه سه له یهك و که سىك له بهر چاوى یه کىكى تر . :: نه م هه راوه وریایه ی به دله وه نه ده نوسا .

به دم دادان - (مصة. مت.) ،

(مڪ.) ۱- ماوهی قسه کردن
لی بزیته وه و بیده نگ کردی که سیک .
★ دم گرتن . (کمر.) دم گرتن . ۲-
(کذ.) کافی بونی خوارده مه نچ بۆ ئه و
خه لکانه ی له مالتیک یا ههر
جیگایه کی تر بن . :: جا ئه وه نده ترییه
به دمی کی دا دده ی (به شی ئه و
هه موانه ناکا) .

به دم دادانه وه - (مصت. مت.) ،
(مڪ.) به رپهرچ دانه وه ی که سیکی
قسه ده کا و قسه کانی به دلی یه کیك
نه بی که ده یان بیسی .
به دم مهس - (صت.) ، (سذ.) تم :
به دم مه ست .

به دم مه ست - (صت.) ، (کثیر .)
که سیکی له کاتی خواردنه وه ی
ئاره ق و شهراب و ... و ... دا
هه راوه وریا بکا و خه لك ئازار بدا و
قسه یان پی بلی و شه زوشوژ
بنیته وه یا ده ست بوه شی نی . تیبه -
دهنگی (س) لهم ووشه یه دا توژی
تیژه و له (ص) ی عهره بی نیزیک
ده بیته وه .

به دم مهستی - (حمص.) ئه و
کارانه ی پیای به دم مه ست ده یانکا .
به دم مه وه دان - (مصت. لا.) ،
(مڪ.) ماوه دان به که سیک بۆ ئه وه ی
له سهر کاریکی دهستی پیکردوه بزوا .
★ له دودان . تیبه - لهم مه صده ره
زیاتر بۆ ماوه ی قسه کردن
به کاردیت و هاوتاکه ی مانایه کی
گشتی تری هه یه .

به دناو - (صت.) ، (کمر. ، سذ.)
که سیکی ناوبانگی به خراپه
دهر کردی . ★ به دنیو .

به دناو بون - (مصت. لا.) ناو زانی
که سیک له بهر کرداری خراپ ،
له ههر باب به تیک بی .

به دناو کردن - (مصت. مت.)
دهر باره ی که سیک له ناو خه لکا به
خراپ دوان و ناو ززاندنی له
کومه لگادا .

به دناوی - (حمص.) به خراپه
ناوبانگ دهر کردن .

به دنمهك - (صت.) که سیکی
چاکه و پیاهه تی خه لکی له بهر چاو
نه بی . تیبه - له کورده واریدا ههروه کو
له نیو زور میلله تانی دیکه شدا
باوه ، ئه گهر دو یا چهند کهس پیکه وه
نانیان خوارد یا یه کیك له مالی
که سیکا نانی خوارد (نمه کی یه کتریان
کرد) ده بی مافی ئهم نان و نمه که
پاریزی و خه یانه ت به یه کتری
نه کهن . ★ سپله . بی وه فا .
پی نه زان .

به دنمه کی - (حمص.) کاری له بهر
چاو زانه گرتنی هه قی نان و نمهك .
★ بی وه فای . سپله یی .

به دنمه ژاد - (صت.) تم :
به درزه سن .

به دنیو - (صت.) ، (مڪ.) تم :
به دناو .

به دو یژ - (صت.) (سذ.) تم :
به دگو .

به دهر - [به / ۲ + دهر] ، (بنه.)
تم : بیجکه .

به دهر د خواردن - (مصت. لا.) تم :
به کارهاتن .

به دم مه ست - (صت.) ۱-
ده ست رو ییو ، خاوه ندی مال و

ده ولت . ۲ - ئازا ، دلیر .

به ده ست گرتن - (مست. مت.) ۱ -

گرتنی گیانداریکی زابکا به بی یارمه تی هیچ هویهك . :: نه وهنده به فر باری په نجا چوله که مان هه به ده ست گرت . ۲ - (مج.) چونی زاوا بو لای بۆك و جوت بونی ده گه لی وه کو ژن و میردان . :: سی مانگه بۆکیان بو گواستوته وه هیشتا به ده ستی نه گرتوه . ★ بونه زاوا ، بهزاو ابون .

به ده ست هلات - | به ۸ + ده ست

+ ۳ - نه ۲ + هلات | ، (صت.) ۱ - خاوه ن زور و توانست (مقدر.) ۲ - که سیکی قسه ی بزوا ، پیاوی که لای خه لك ، لیپرسراوانی ده ولت و ئیداره کانی قسه ی بخوا . به ده ست هوه - (صت.) ۱ - ئاماده و حازر بو زاپه زاندنی کاران . :: نیگه ران مه به نه م پیاوه هه میشه به ده ست هویه و چی پی بلین وا ده کا . ۲ - به لاوه نراو . :: سی جار هه شت بیست و چوار ، نه وه چوار دو به ده ست هوه .

به ده ست هوه دان - (مست. مت.)

۱ - ته سلیم کردنی که سیك که په نای بردیته بهر که سیکی تر . به غه نیتمه که ی :: قهت باوه رمه که ن به ده ست مانه وه بدا . تیپ - نه م ووشه یه زیاتر بو که سانیکی له ترسی حکومت خویان شار دیته وه ، به کار ده هیتری . ۲ - ته سلیم کردنی هه ر شتیك به که سیکی تر :: زور گیان سه خته روح به ده ست هوه نادا . به ده ستییه وه نه ده دا به زور

لیمان نه ستاند .

به ده ست هوه گرتن - (مست. مت.)

۱ - هه لگرتنی شتیك به ده ست به جوریکی وا که دیار بی . :: چه مه دانیکی به ده ست هوه گرتبو ده چو بو گازاز . کاغه زیکی شری زهردی به ده ست هوه گرتبو هه رتاوه ناتاوی ده یگوت : نه وه تا به لگهی تاوانت . پاشان بۆم ده رکه وت . (خه ونامه ی سه ید نه حمه دی مه دینه) به . ۲ - (مج.) شتیك کردنه به هانه بو کردن یا نه کردنی کاریك :: ژیر کردنی مندا له که ی به ده ست هوه گرتوه و خو ده هیچ کاریکی دیکه ناگه یینی .

به ده ل - [عا: بدل] ، (نا.) ،

(کعر.) پاره یه که نه و که سانه ی وه ختی سه ربازیان ده هات ، ده یاندا به حکومت و له باتی نه وه ی دوسال عه سکه ری بکه ن چه ند مانگیك خزمه تیان ده کرد . هس : به ده ل .

به ده ل - | عا. | ، (نا.) ، (مک.) ،

سنه .) کالای خراپ و بازارتی ، کالایه کی به دانسته دروستانه کرابی . // نه سل ، عه سل . ★ جه له ب ، جه له بی . (جنه.) به ده ل . تیپ - نه م ووشه یه له (به ده ل) ی عه زه بی وه رگراوه که مانای (له جیگهی ، له باتی) یه و هه ر بۆیه ش له زمانی کوردیدا نه و مانایه ی وه رگرتوه چونکو (کالای به ده ل) له جی نه سل داده ندریت .

به ده م - [به ۸ + ده م] ، (صت.)

۱ - ئینسانی قسه زان ، که سیکی توانای قسه کردنی زور بی ★ به ده م وپل . ده مه وه ر . ۲ - قسه ی

« نهم بهر ووبهره ، ناسکه دولبهره ،
له سهر ماچيكي شهزه خه نجهره »
(فولكلور) .

بهر به - ... (بنته) جولان يا
جولاندني شتيك بو لايهك ديار دهكا .
:: بهر به كهركوك رويشتن ،
مهزه سوره كان بهر به چيا هه لكشان ،
بهر به ئيمه هه ليان برن . ★ بهر وه ...
بهر وه - (بنته) تم : بهر به ... ۲ -
لاي پيشه وه (بو جيگا) :: بهر دهركا .
بهر بوك . بهر دهست بهر مالي
ئه واندا تيپدرين . له بهر هه تاو خويان
هه لختبو . □ «بهرت بابي و پشتت
كهنده لان» (خا ، پهنه ، ل - ۱۰۹) ●
بهر ي بابهر ده - (كند) له شوييني خوت
هه لسته ، جيگا چول كه ، وازبيته .
۳ - پيش ، له پيش (بوكات) □
« بهر له مهلا ئه چيته مزگهوت » ،
« بهر له وهستا دوكان گهرم ئهكا » ،
« بهر له وهدي بگاته سوار دهريپي
دائه كهن » (خا ، پهنه ، ل - ۱۱۲) ،
۱۱۳ (بهر له ... له پيش ... ::
ئيمپراتوري ماد ۵۵۹ سال بهر له
دايك بوني عيسا رخواه . **بهر له مه -**
(بنته) پيش ئه و شتهي كه بو
قسه كه و بيتسه ر زونه . ::
ئوتومبيله كه ي بهر له مه يان تيپهزي
كي بو .

بهر له وه - (بنته) پيش ئه وه .
:: زور سهيره بهر له وهدي دهموچاوي
پشوا بهرچاي دهخوا . ۴ - دامين و
لاي خواره وهدي هه ر شتيك ، ژير ::
بهرزك ، بهرسميل ، ديپهر ،
بهره ته شي .

۲ - بهر - [سته : فوئيري - يا -

به زاري . زاسپيري نه نو سراو .
(عا .) شفهي :: هه مو شتيك بو
نوسيوه . به دهميش پي بلي زوري
سلاو لي ده كردن .

به ده مار - | به / ۸ + ده مار | ،
(صه .) ۱ - حالي ئينساني كه
قبول نه كا له لاي ئه و كه سيك دهست
بو كه سيكي تر دريژ بكا يا قسه ي
سو كي پي بلي . ۲ - كه سيكي
گوي نه داته هتيچ مه ترسي و
خه ته ريك و سو كا به تي بو خوي و
خه لك ترش له هتيچ كهس قبول
نه كا . ۳ - (مچ .) به شه ره ف ،
به ناموس .

به ده موپل - (صه .) تم : به ده م .

به ده ن - | = عا : بدن | ، (نا .)

تم : ۱ - به ندهن .

به دياره وه دانيشتن - (مصه .

مه .) چاوه دي تري كه سيك يا شتيك
كردن . :: به دياره وه دانيشتن
مه بادا كاريكي هه بي . ئه وه به
ديارمه وه دانيشتوي كه چي ؟

۱ - **به دي -** | ۱ - با + ئه دي | ،

(بنته .) (مكا .) تم : ئه دي .

۲ - **به دي -** | په : قه تيه | ،

(حمصه .) خراپ بون ، شه راني بون .

به دي كردن - | به / ۸ + دي

(ديتن) + كردن | ، (مصه . مه .)

له دوردود ديتني شتيك ،

بهرچاوخستني ، (عا .) مشاهده .

۱ - **بهر -** | سه : په ره | ، (نا .)

لاوته نيشتي هه ر شتيك ::

نهم بهر ووبه ري چومه كه هه موي بوته

خانق . گهزه كي (كه رخ) ده كه ويته

بهر ي زوژاواي (ده جلله) . □

قوئورو | ، (نا.) پانای شتی چندراو به دهست یان به مه کینه (قوماش و نهو جوره شتانه) :: نهو قوماشه دۆبه ره ، ههرتیری بهرپان .

۳- بهر - (نا.) ۱- دتوی ناوه وهی نهو شتانهی دۆ رۆ یا دۆ لایان ههیه و به چاو فهرقیان ده کری . :: بهری دهست ، بهری پی ، نهو قوماشه بهر و پشتی لیک نا کریتته وه . □ « وه کو نیتسک وایه بهر و پشتی بۆ نه » (مه تهلی کوردی) . ۲- تم : ئاسته ز/ ۱ :: بهری کهوا ، بهری کولیجه ، بهری پالتۆ .

۴- بهر - [بهر : بهر] ، (نا.) ۱- میتوهی درهخت و گیاوگۆل . ۲- منالی گیانداران و ئاده میتزاد که هیشتا له زگی دایکیاندا بن . :: داری بهری (داری میتوه) ، زهزه کهمان نه مسال بهری نه گرتوه . کچی توزیکی بهش بدن خهریکه بهر داوی . ۳- نهوه نهده میتوهی که پیگه یشتبی و بۆ لیکردنه وه دهست بدات . گزوگیای دهست چین که چهند جار سهر ههله داته وه ، نهوه نهدهی به جاریک ده درویتته وه :: وینجه که تا ئیستا دۆ بهرمان دروته وه و ئیستاش داشتۆمانه بهری سییه میشی ده درۆینه وه . تهزه کاری ، ههر بهریکی لیده کریتته وه و بهریکی دیکه ی پی ده گا .

۵- بهر - (نا.) ، (مک.) ۱- تم : بهرگه ده . ۲- (مجد.) توکیک که له خوار مسوولدانی ئاده میتزاد دیت . ★ توکه بهر ، موی بهر .

۶- بهر - [فهر = سینگ] ،

(نا.) لهشی ئاده میتزاد :: کراسه که به بهری ناکا . کهواکه ی هینده تهنگه به ههزار حال ده بهریه وه ده چی . جلکت ده بهر که و بزۆ بۆ مه کتهب .

۷- بهر - (نا.) هیزیکه ، که پاش خویندنه وهی شتیک (شیعر ، ووتار ، کتیب ...) له قوژبنیکی میشکی ئینسانا زاگیران ده کا و له کاتی پیویتیستا پی نه وهی تهماشای کتیب و ... بکا ده یانلیته وه . (عا.) حافظه . تیبه - نهو ووشهیه له (بتر) وهرگراوه . هس : له بهرکردن .

۸- بهر - (نا.) ئازاد . تیبه - نهو ووشهیه بهم مانایه ی هه میشه ده گهل فیعلی یاریده ده ری (دان) و (بۆن) هاتوه و به ته نیای مانا نادات . تم : بهربۆن ، بهردان .

۹- بهر - (نا.) تم : بهرگه .

۱۰- بهر - تم : وه بهرخستن .

۱۱- بهر - (په.) پاشبه ندیکه به دواپی ناوانه وه ده لکی و ده یانکاته (صفا.) و مانای (بردن) له ناوه که زیاد ده کا . :: پیغه مبهر ، فهرمان بهر ، دل بهر ، باره بهر . تیبه - نهو پاشبه نه ده له مه صده ری (بردن) داتاشراره (تم : ۲- نه ز/ ۲) .

۱۲- بهر - (نا.) تم : ۲- بۆر .

۱- بهرات - [عا.] ، (نا.) ۱- جیره و مواجی (میرزا) و (مهلا) و نهو جوره که سانه له ناو کورده واریدا :: مامۆستا بیست ته غار گهنم و صهد تمه نیش بهرات ده دهینی وهره لای ئیمه . ۲- (کئیر.) کاغه زیکه تاجران له نیو خویاندا معامه له یان پیده کرد .

تیب - ۱ (بازرگانیک له شاریک هیندیکی پاره ته سلیمی تاجریک ده کرد ، ئه ویش له سهر پبهزه کاغهزیک به کورتی بو تاجریک که له شاریکی دیکه سه ودا و مامه لهی ده گه لی هه بو ، دهینوسی : فلان کهس ! ئه وه ندم پاره له فلان تاجر وهرگرتوه ، تکایه که ئه و کاغهزه تان پیگه یشت دوا ی ئه وه نده زۆره) یا ده ست به جی (بیده ن به خوی یا به و که سه ی بوی حه وال له ده کات . بازرگانی به که میش که ئه و کاغهزه ی وهرده گرت له پشته وه ی دهینوسی : تکایه ! تکایه پاره ی ئه م (به رات) ه بدن به فلانه تاجر و ئیمزای ده کرد . (ب) ئه مه وه ختیک بو که هیشتا (بانک) و (ئه سکیناس) له کوردستان نه هاتوته کایه وه و ئالوویر به دراوی زیو بو و ناردنی مه بله غیک له شاریکه وه بو شاریک دژوار بو ، ئیستا که (بانک) له هه مـو مه لبه نده کانی کوردستاندا زۆرن ، چه ک (سه ک) جیکه ی به راتی گرتوته وه . ۳ - گرمۆله به کی پچۆ که به زیدی له خاکی سهر مه رقه دی (شیخ عه دی) دروستی ده که ن و بو متفه زک هه لیده گرن . (ته : هبید ، ل - ۱۲ ، ۱ - به رات .)

۲ - به رات - جیژنی به رات ، شهوی به راتی ، شهوی ۱۵ ی مانگی شابان . تیب - ده لێن که له م شه وه دا رزق و زۆزی خه لکی دیاری ده کا .

به راتخۆر - (سه .) ئه و که سه به که (۱ - به رات / ۱) وهرده گرتی و ئیشیک ده کا .

بهراز - (سه : قه رازه) ، (نا .) ، (نیو . ، بک .) ۱ - گیانداریکی به هیز و قورسه ، له وانه به به چکه ی خویان به شیری مه مکن به خێوده که ن ، سمی هه به ، پیستی ئه ستوره ، توکی کورت و زه قه ، لمبۆزی هه به ، دۆ ددانی له ولاولای ده می هاتونه دهر (شفره) یان پیده لێن ، بو خۆپاراستن و شه زکردن که لکیان لی وهرده گرتی . ★ (نیو .) خوگ ، وهراز . (جن .) وراز . تیب - ۱) ئاده میتزاد له زۆر کونه وه به رازی که وتی کردوه و به (زه وه) به ختوی کردوه ، له ده ور و به ری چه مچه مال (کوردستانی عیراق) دییه کی کون به ناوی (چه رموگ) له ژیر خاک دهر که وتوه زانایانی باستانناس لایان وایه به کیکه له شوینانه ی ئاده میتزاد پاش ئه وه ی ئه شکه وت نشینی به لاوه ناوه ، ئاوه دانی کردوته وه و شتی وای تیدا دۆزراوه ته وه که پیشان ده دهن خه لکی ئه م (دی) کونه به رازیان به ختو کردوه پاش بلاوبونه وه ی ئیسلامه تی له کوردستان و مسو لمان بونی زور به ی زۆری کوردان و له بهر ئه وه ی که خواردنی گوشتی به راز له ئیسلامه تیدا ره وانه ، تووی (به رازی که وتی) له کوردستانا براوه ته وه و (فه له ی) کورد که م تا بیثیک له مالان به ختوی ده که ن ، به لام به رازی کتوی له گه لی شوینی کوردستانا هه به . (ب) به رازی کتوی زیاتر له ناو زۆنگ و میشه و دارستاناندا ده ژی و شه وانه

تیب - ۱) بازرگانیک له شاریک هیندیکی پاره ته سلیمی تاجریک ده کرد ، ئه ویش له سهر پبهزه کاغهزیک به کورتی بو تاجریک که له شاریکی دیکه سه ودا و مامه لهی ده گه لی هه بو ، دهینوسی : فلان کهس ! ئه وه ندم پاره له فلان تاجر وهرگرتوه ، تکایه که ئه و کاغهزه تان پیگه یشت دوا ی ئه وه نده زۆره) یا ده ست به جی (بیده ن به خوی یا به و که سه ی بوی حه وال له ده کات . بازرگانی به که میش که ئه و کاغهزه ی وهرده گرت له پشته وه ی دهینوسی : تکایه ! تکایه پاره ی ئه م (به رات) ه بدن به فلانه تاجر و ئیمزای ده کرد . (ب) ئه مه وه ختیک بو که هیشتا (بانک) و (ئه سکیناس) له کوردستان نه هاتوته کایه وه و ئالوویر به دراوی زیو بو و ناردنی مه بله غیک له شاریکه وه بو شاریک دژوار بو ، ئیستا که (بانک) له هه مـو مه لبه نده کانی کوردستاندا زۆرن ، چه ک (سه ک) جیکه ی به راتی گرتوته وه . ۳ - گرمۆله به کی پچۆ که به زیدی له خاکی سهر مه رقه دی (شیخ عه دی) دروستی ده که ن و بو متفه زک هه لیده گرن . (ته : هبید ، ل - ۱۲ ، ۱ - به رات .)

۲ - به رات - جیژنی به رات ، شهوی به راتی ، شهوی ۱۵ ی مانگی شابان . تیب - ده لێن که له م شه وه دا رزق و زۆزی خه لکی دیاری ده کا .

به راتخۆر - (سه .) ئه و که سه به که (۱ - به رات / ۱) وهرده گرتی و ئیشیک ده کا .

دهرده که وی و زه وی ده کیلی و زیان به باغ و کشتوکال ده گه یینی . ج) بهراز گیانداریکی قه له وه و گوشت و خه زوبه زیکی زوری هه یه ، ده ست و قاچی له چاو گه وره یی جه سته ی کورتن ، ملی نه وه نده نیه که بتوانی سهری بهم لاولای خویدا وهرچهرختی . د) بهرازی نیر یا گو له بهراز (بز هك) و (به کانه) ی پیده لین و دیله که شی (مالوس) ی ناوه . مالوس ههر عومری گه ییشه نو مانگ توانای نه وه ی ده بی به کانه هه لگری و سالی دق جار ، له سهره تای به هار و پایتزا دهره کی و ههر جاره ۶ - ۱۲ به چکه ی ده بی که پی ده لین (کوده له) یا (بز ه له) . بهراز تا یازده سالان ده زی . ۲ - (مج .) پیای قه له وی کورته بنه . **بهرازی غه زریو** - ۱ - بهرازیکی رقی هه لستابی و ههرچی بیتنه پیشی به لاماری بدا . ۲ - (کذ .) ئاده میزادی رقی نه ستور که ههر پیش بخواته وه . :: تماشای ههر ده له ی بهرازی غه زریوه .

بهراز خور - (نذ . ، صت .) ۱ - که سیکی گوشتی بهراز بخوا . ۲ - له قه بی عه شیره تی کوردی قه لخانیه که له مه لبه ندی کرماشان داده نیشن و تا ئیستاش گوشتی بهراز ده خون .

بهرازه - [بهراز + ۵ - نه / ۱] ، (نذ .) دق ددانی گه وره یه که وولاغی بهرزه پاش نه وه ی تهخت ده بی و له شیله پاک ده بیتنه وه ، له تمه نی ۴ - ۶ سالیدا ده ری ده کا .

بهرازه وان - [بهراز / ۱ + ۳ - نه / ۲ + وان] ، (نذ .) نه و که سه یه که ده چیتنه بهر زه وه ی بهرازان . شوانی بهرازان :: شیخی سه نعانج حهوت سالان بهرازه وانی کرد .

بهرامبه ر - [۱ - بهر / ۱ + ۲ - ئان / ۳ + ۱ - بهر / ۱] ، (صت .) ۱ - حالی دق که س یان دق کومه له خه لك یان دق شت که هیندی لیک دوربن و رقیان ده به کتری بی :: دوکانی باوکی شیرکو بهرامبه ری مالی پیروته . له شکریان بهرامبه ر وه ستاوه . □ « بهرامبه رم دامه نیشه ، جه رگت دهره ینام له ریشه » (فۆلکلور) . ۲ - حالی دق شتی به ته نیشست به که وه ی لیک جیاواز که بلیندی یان وهك بهك بی :: سهری شیرکو بهرامبه ر شانی شابازه . تهرازوه که بهرامبه ره (کاسه کانی له سهر بهك خهت زاوه ستاون) ۳ - له باتج ، مقابل له جیگه ی :: بهرامبه ر به پیاوه تی فهرهاد مه گهر بیکوژی و باقی بداته وه . تیبه - دهنگی (ن) له پاشبهندی (۲ - ئان) دا به جیرانه تی دهنگی (ب) له وشه ی (۱ - بهر / ۱) دا ده گوژی و ده بیتنه (م) .

بهرامبه ربون - (مصت . لا .) ۱ - رۆبه رۆی بهك هه لکه وتنی دق شت . :: جاران مالی شیرکو ده گهل مالی نه وزاد بهرامبه ربون . دق له شکره که بهرامبه ری بهك بون و سهرله به یانی شه ر ده سستی پی کرد . ۲ - هاوسهنگ بونی دق شت . ۳ - وهك بهك بونی بهرزیای دق شت . ۴ -

زاست ز او هستانی شه یینی تهر ازو .
بهرامبه ر کردن - (مصت . مت .) ۱ -

پیک گرتنی دو شت (نوسراو . . .) بو
 درخستنی فهرق و جیاوازیان .
 (عا .) مطابقة . ۲ - و دك يهك لی کردنی
 بهر زایی ، قورسایح و . . . و . . .
 چهند شتان .

بهرامبه رگی - ۱ بهرامبه ر + ۱ -
 ئەك / ۲ + ئین ۱ ، (نته .) ، (سته .) تم :
 بهر بهر ه کانی . تیب - دهنگی (ن) ی
 پاشبهندی (ئین) لهم ووشه یه دا و له
 گه لی ووشه ی تری لهم بابته دا
 ده که وی .

بهرامبه روهستان - (مصت . لا .)
 ۱ - زوبه زوی کدسیک و دهستان
 (تحدی کردن) . ۲ - دژایه تی کردنی
 که سی به کرده وده . ۳ - جوابه
 جهنگی کردن ده گهل که سی . ۴ -
 هاوسه نگ بون .

بهرامبه رتی - (حمص .) ۱ - وهك
 يدك بون له دریژی ، بهرزی ،
 قورسی و . . . و . . . دا . ۲ -
 دژایه تی . ناحه زی . نه یاری .

بهرامبه رتی کردن - (مصت . لا .)
 ۱ - و دكو يهك لیهاتن . هاوتابون ،
 هاوسه نگ بون له ههمو بابته یکه وه .
 ۲ - دژایه تی کردن .

بهرامپیل - ۱ - بهر / ۲ + ۲ -
 ئان / ۱ + پیل ۱ . (نته .) ، (هلا .) تم :
 بهر هه لینه . تیب - جیاوازیکی
 پچوك له نیوان (بهرامپیل) و
 (بهر هه لینه) دا هیه ، ههرچی
 بهرامپیل له بنه نگله وه زهت ده بی و
 دو لکی له سهر شان گری دهری ،
 بهلام شیوه ی گری دانی (بهر هه لینه)

وانیه (تم : -) .

بهرامه - (نا .) ، (سته .) تم :
 بون و بهرامه .

بهران - (نا .) شه که نیری که ته مهنی
 له چوار سالان تیبه زیی و شاخ و
 سهر و سه کوتی جوان و زیک و پیک
 بی . به تایبه تی به ختوی ده کهن و
 ده یزه نگین و له کاتی پیویستدا
 (کاتی تایبه تی هیه) بهری ده ده نه
 ناو مه ران بو نه وه ی ئاوسیان کا . ★
 (بک .) بهران . (جذ .) غورچ . (سته .)
 قوچ . بهران . هس : (زوسی)
 بهران = مهر .

بهرانیوز - (صته .) ، (سته .) حالی
 ئینسانی که لوتی ههر له نیوان
 (برو) یانه وه به زه قی هاتبته خوار
 تا ده گاته سهر تفنگی ● که سیکی
 که پوی که وانه یی بی . ★ (مک .)
 ته پوز بهران .

بهرانیچ - ۱ - بهر / ۲ + ۲ - ئان
 ۱ / + پیچ (پیچان) ۱ ، (نته .) تم :
 بهر هه لینه .

بهرانه کیوتی - ۱ بهران + ۳ - نه
 ۲ / + کیو + ۳ - ئی ۱ ، (نته .)
 نیردی مه زده سقر .

بهر او - ۱ - بهر / ۲ + ۱ - ئاو
 ۱ / ۱ . (نته .) تم : ۱ - ئاوی / ۱ . ۲ -
 (مج .) . (مک .) زهوا . (عا .) مباح .
 :: باوکی کردو ته بهراوی خه لك
 (به لایه وه هیچ نه نه گهر خه لك
 قسه ی ناشیرن به باوکی بلین) ،
 بهراویان کردوه (وایان لیکردوه که
 لای زه وایی جویی پی بدن و قسه ی
 پی بلین و تورهش نه بی) .

بهرئاوورد کردن - [فر . کمر .] .

(مصت. مت.) ۱- هەلسەنگاندنی دۆ
یا چەند شتان لەچاویە کتر لـەلانی
چەشن و جسنیانەوه . ۲-
دیاری کردنی نرخێ شتێک . (عا.)
تخمین .

بەراوێتە - [۱- بەر/ ۲ + ئاوێتە
(= ئاویشتۆ)] ، (صت.) حالی مەژ
یا بزنی کە بەچکە ی بەناوەخت
فری دابی .

بەرای - [۱- بەر/ ۲ + ئای
۲/] ، (ن.د.) سەرەتای کۆمەلە
خەلکی ، چەند کەسێک کە بۆ هەر
مەبەستێک بێ وەپیش کۆمەلە
خەلکیک دەکەون و هیندیک دۆر لە
پیشیانەوه دەژۆن . :: بەرای لەشکر
گەیشته شار ، بەرای سوارەکان لە
دی دەرچۆن (عا.) طلیعة ، مقدمة
الجیش . ★ (م.ک.) پیشای .

بەرای دان - (مصت. لا.) ماوه ،
مەجال ، فتوا بۆکردنی کاریک ،
ئامادەبۆن بۆ جێبەجێکردنی
مەسەلە یەك . :: چاو بەرای نادا پیاو
بجێتە مالیان . چۆن دلت بەرای
دەدا قسە ی وای بێ بلی .

بەرباد - [فر.] ، (صت.) خراپ ،
وێران :: دار و نەداری لە قومارا
بەربادکرد ، حالی بەرباده ● ئیجگار
بەرباده (ک.د.) زۆر خراپە . تیب -
لە بەکارهێنانی ئەم وشە یەدا
هەمیشە (خراپتی) یا (وێرانستی)
دەگەژێتەوه بۆ ئەو مەبەستە ی کە لە
پیشدا قسە ی لیکراوه . ئەگەر باسی
دەوله مەندی و فەقیری بێ ئەوه وا
دەگەیینی کە زۆر فەقیرە ، خو ئەگەر
باسی ساغی و نەخۆشی بێ ئەوا

مانای ئەوه یە کە زۆر نەخۆشە .

بەربار - [۱- بەر/ ۱ + ۱- بار
۱/] ، (صت.) ۱- حالی وولاغیکی
هاتبێتە ئەوه ی باری لێ بندری . ۲-
(م.ج.) گۆی لەمست . **هاتنەبەربار** -
زامبۆنی وولاغ بۆ بارهەلگرتن . ۲-
گۆی لەمست بۆنی کەسیک ،
مل کە چ کردنی یەکیک بۆ فەرمان .
هینانەبەربار - ۱- زام کردن و
زاهینانی وولاغیک بۆ بارهەلگرتن .
۲- (م.ج.) زام کردن و مطیع کردن
کەسیک بۆ زاپەزاندنی ئیشی .

بەربانگ - (ن.د.) ۱- تم : ئیفتار
۲- خواردنی کە زەمەزانان بۆ
زۆژۆشکاندن ئامادە دەکری .

بەربانگ کردنەوه - (مصت. لا.)
شکاندنی زۆژۆ . شت خواردنی
زۆژوه وان پاش ئەوه ی وەختی
شەرمی دادیت .

بەربوارد - (ن.د.) ، (ه.ل.)
بەردیلیکی بەرانی نەخواردنی ،
شەکمیی ئەستیور ★ (م.ک.)
بەربواردۆ .

بەربواردۆ - (ن.د.) ، (م.ک.) تم :
بەربوارد .

بەربۆره - (ن.د.) ، (سیم.) ۱-
» تۆ وەشانده بە ئەرزەوه پیش
ئەوه ی بکێلریت . بەرچین » (معر ،
کشت ، ب ۱ ، ل - ۱۲) ۲- هەروا
لە خۆزایی ، بێ تیبینی و بێر کردنەوه .
(عا.) ارتجال . ۳- لە پیش هەمو
شتیکدا . :: لەبەربۆره پێیان گۆتم
تۆ هەر گۆی بگرە . لەبەربۆره
بزیارده دەن .

بەربۆسه - [۱- بەر/ ۱ +

بۆسه [، (نډه) ، (مکه) ، ها .)
 نامرازیکه (بۆسه) ی پې له نیر
 توندده کرې و نایه لې بجولې و
 جیگای (سهره مزان) یش له ناو
 بۆسه دا ته حدید ده کا .

بهرېښونک - [۱ - بهر / ۲ + بۆک / ۱] ،
 (نډه) ، (مکه) ، سیمه . ، بکه .) ژنیکه
 ده گهل بۆک ده چیتنه مالی زاوا و
 ده یسکاته پهرده وه و خه بهری
 (بهزاوا بۆن) ی زاوا و (رۆسورې) بۆک
 به کهس و کاری ههرتکیان
 زاده گه یېنې . تېب - له ناو کورده واریدا
 نافرته تی ئاوا له ههمو شوینیک ههن
 که ههر له خوازېنې زا تا شهوی
 بۆکینې ده گهل بۆک و زاوا و مالی
 ههر دولا خهریک ده بې و ئهرکی
 به جې گه یاندنی داب و ده ستوری
 شایې و خه نه به ندان و ههمام
 له میس کردن و . . . ده کیشې . ★
 (بکه .) بهرېښون . (سیمه . ، سڼه .)
 پیخه سو ، پاخه سو .

بهرېښونکی - (حمصه .) ۱ - ئهو
 کاره ی بهرېښونک ده یکا ، جې به جې کردنی
 کاری کور و کچیک که ده بڼه ژن و
 میرد . ۲ - (مجه .) ریکخستنې
 نیوانی دۆ که سان یا زیاتر ،
 هه لسوزان و چالاکی بۆ زاپه زاندن و
 به ئه نجام گه یاندنی کاریک که پتوه ندې
 راسته وخوی به و که سه وه نه بې .
 نازانین کاک حه مه حه سهن ئهم
 بهرېښونکیه ی له چیه ؟ تېب - به مانای
 دوهم تانوتی تیدایه .

بهرېښون - [۸ - بهر + بۆن
 (فمه .)] ، (مصته . لا .) ۱ - هاتنه ده ری
 که سیک له زیندان ، نازاد بۆن له

به ندیخانه :: گیراوه سیاسیه کان
 ههرچې هه بۆن بهرېښون . ده رۆژ
 ده بې شیرکو بهرېښونه . ۲ -
 په تپساندنې وولاغیسکی
 به سترایپته وه . :: عه وول ئیستره که
 بهرېښونه به ره و باخی ئاشی چۆ ، بۆ
 بزانه نایگریته وه . ۳ - ته و او بۆنسی
 مانگ گیران و رۆژ گیران :: ئهو ساله
 مانگ گیرا دۆ سه عاتی کیشا ئینجا
 بهرېښون . **تېبهرېښون** - (مصته . مت .)
 که و تنه گیانی به کتری گیانداران
 که و تنه گیانی شتی له لایهن
 گیانداریکه وه یا زیاتر . :: گو یلکه که
 تېبهرېښون بۆ بیکره وه (که و ته گیانی
 دایکی بۆ شیر خواردن) **تیک بهرېښون** -
 [تیک (ده + یهک) + بهرېښون] ،
 (مصته . مت .) چرژانه ناو به کتری دۆ
 ده سته گیاندار به نیازی شه ر و
 دوزمنایه تی . :: چۆ مه وه مالی
 مندا له کان تیک بهرېښون . له شکری
 (مامهش) و (دیو کرې) یان له
 ده شتی (مه حه شه) ی تیک بهرېښون .
 تېب - ئهم ووشه به وه ختیک
 ده کارده کرې که ئهو که سه ی قسه
 ده کا ، له کاره که نازازی بې و
 به چاوی سۆک ته ماشای بکا .
لې بهرېښون (مصته . لا .) تر که ندنی
 که سی . :: مه حمود ئاغا به کیکی
 لې بهرېښون خوی کرد به نوستو . ناگای
 له خوی نه بۆ ههر ده رۆی و
 لې بهرېښون .

بهرېښونه وه - [۱ - بهر / ۲ +
 بۆنه وه] ، (مصته . لا .) ۱ -
 که و تنه خواری شتی یا گیانداریک له
 جیکه به کزا بۆ جیکه ییکی دیکه ی که

لهچاو ئهوی پیشو نزمترین ۲-
بهلاداهاتن و کهوتنه سه‌رزه‌وی
ئاده‌میزاد له شوین خوی :: کوزه
دلیر هینده مه‌چوه سهر گويسوانه که
به‌ر ده‌بیته‌وه . چاوی له‌به‌ر پیی
خوی نه‌بو ده به‌رده که هه‌له‌نگوت و
به‌رب‌ووه . ★ به‌ره‌وه‌بوون .
لی بهربونهوه - (مصت . لا)
که‌وتنه‌خواری شتی که له شتیکی تر .
:: په‌رداغه‌که‌ی له ده‌ست به‌رب‌ووه و
شکا ، ده‌رپی لی به‌رب‌ووه ، توندی
بگره با لیت به‌رنه‌بیته‌وه . ★
لی به‌ره‌وه‌بوون .

به‌ربه‌خت - [۱- به‌ر/ ۱ + ۱-
به‌خت/ ۱] ، (نته) کچیکی واده‌ی
میردکردنی هاتبی .

به‌ربه‌ر - [ئینگلیسی : باربر] ،
(نا .) ، (کهر .) ئه‌و که‌سه‌ی
پیشه‌ی سه‌روزدین تاشین خه‌لکه .
(سیم . سنه) سه‌رتاش ، ده‌لاک/ ۱ .
(کتیر .) سه‌لمانج . (بکه) سه‌رتراش ،
(جنه) ده‌للاک .

به‌ربه‌ران - (نته .) (مکه .)
شه‌که‌مییه‌کی گه‌یشت‌بیته‌پایز و
ئاماده‌بی به‌ران بخوا .

به‌ربه‌ره‌کانی - [۱- به‌ر/ ۱ +
۱- به‌ر/ ۱ + ۱- ئه‌ک/ ۱ + ۳-
ئانج/ ۲] ، (نته .) ، (مکه .) ۱- ته :
ئینکه‌به‌ری ★ زقه‌به‌ری ، قینه‌به‌ری .
۲- رۆبه‌زۆی به‌ک وه‌ستانی دۆ یا
چه‌ند که‌س ، هه‌یئەت و زیک‌خراو ،
ده‌زگای کومه‌لایه‌تی یا پارت‌سه
سیاسیه‌کان بو‌ی هیزکردن ،
تیکشکاندن و له مه‌یدان‌ده‌رکردن .
(عا .) مجادله ، مقابله ، منافسه ::

واز بیته تو ناتوانی به‌ربه‌ره‌کانج ئه‌م
کابرایه بکه‌یت . به‌ربه‌ره‌کانج نه‌ته‌وه‌ی
کورد ده‌گه‌ل ئیمپریالیزم و
کونه‌به‌رس‌ستانه . ★ (سنه .)
به‌رامبه‌رکی . (مکه .) مله ، ملانج .
به‌ربه‌زۆچکه - [۱- به‌را (به‌ربه‌

...) + زۆچ + که (ئه : بچۆکی) ،
(نته .) ، (مکه .) په‌نادیوار یا ههر
با‌په‌نایه‌کی دیکه که زستانان هه‌تاوی
تی‌بکا ، جا خه‌لکی لی کۆده‌بیته‌وه و
خۆیان له‌به‌ر تاو گهرم ده‌که‌نه‌وه ، یا
مندالان یاری لیده‌که‌ن . تیبه‌ کهرتی
(زۆچ) له زمانی په‌هله‌وتیدا به
(زۆژ) و‌د‌تراوه و هه‌روه‌کو خوی
ماوه‌ته‌وه .

به‌ربه‌ژن - (نته .) ۱- دوعا و
نۆشته‌یه‌کی به‌شکلی چوارگۆشه‌ده
به‌رگ‌ده‌گیری و راست و چه‌پ ده
مل‌ده‌کری و به‌لاته‌نیشته‌وه
شوژده‌بیته‌وه . (عا .) هه‌مایه‌ل .
۲- خشیکی ژنانه‌ی کورده‌وارییه
به‌شکلی هه‌مایه‌ل له ئالتون و ...
دروست‌ده‌کری .

به‌ربه‌ست - [۱- به‌ر/ ۲ +
به‌ست (به‌ستن)] ، (نته .) ۱- کاری
پیش‌پێگرتن به‌رویشتنی ئاو . ۲-
(مچه .) کاری دروست‌کردنی ههر
جۆره مانعی که له پیش‌جی به‌جی‌بوونی
کاریک یا که‌سیک (بو‌ههر مه‌به‌ستیک
بی) .

به‌ربه‌ست‌کردن - (مصت . مه .)
۱- دروست‌کردنی مانعی که له‌سه‌ر
زێگای ئاویکا بو‌ئه‌وه‌ی له شوینی‌کدا
پۆنگ بخواته‌وه و زۆر بیی یا بو‌
ئه‌وه‌ی به‌لایه‌کدا نه‌زوا که مه‌به‌ست

بهرپان - [۲- بهر + پان] ،
(صت.) حالی قوماشیکی که له
هاوچه شنه کانی خوی پانتر بی . //

بهرتیه سک .
بهرپشتیند - (نته.) جیگایه که له
جلوبه رگی کوردیدا ، ده که ویتته نیوان
قه ده کانی پشتیندی کوردی و نهو
شوینه ی له شی ئینسان که پشتیندی
له سهر ده به ستری . :: خه نجه ریکی
ده سک ماهی ده بهر پشتیندی دابو .

بهرتاشین - [۵- بهر/۲ +
تاشین] ، (مصت. مت.) ، (مک.)
خاوین کردنه وهی (بهرگه ده) له
(تو که بهر) به گويزان و چه قو یا
ههر شتیکی تر . □ (داشته مر)
ژنیان ده هیئا ، (همزاوا) یی (بهر) یان
ده تاشی . تیب - ۱) نه م کاره زیاتر
به درمانیک که پیی ده لین (دارو)
نه انجام دهد ری ، لهو حاله ته دا
مه صده ری (دارو گرتن) به کاردیت .
ب) داشته مر و همزاوا دو (دی) ن
له روژاوا ی شاری مه هابات .

بهرتاو - (نته.) ، (مک.) ههر
جیگایه کی خوری تیکرد بی . ::
مندالینه بزونه بهر تاوه که بو خوتان
که پی بدن . ★ بهر خور ، بهر ژوژ ،
بهره تاو .

بهرتیلانه - [؟] ، (نته.) ، (سنده.)
دیاری و که لوپه لیکی له مالی زاواوه
بو مالی بوکی زه وانه ده کهن . //

(سنده.) ناوتیلانه = جیاز . تیب -
نه م ووشه یه م له (مردوخ ، ب ۱ ،
ل - ۱۳۹) وهرگرتوه ، ههرچه نده
(مردوخ) خوی ووشه که ی به فارسی
ئاوا مانا لیداوه ته وه که له سهره وه

نه بی . ۲- پیکهینانی مانعیکی ماددی
یا مه عنه وی له پیش که سییک یا
جی به جی بونی کار و مه سه له یه کدا .
★ (سنده.) بهر بهس کردن .

بهر بهس کردن - (مصت. مت.) ،
(سنده.) تم : بهر بهست کردن .

بهر به سیل - [بهر (بهرخ/۱) +
به/۳ + سیل (ساج)] ، (نته.) ،
(مک.) چیشتیکی هندی مه لبه ندی
کوردستانه یا گوشتی بهرخ له سهر
ساج به زونی که ره سوردده که نه وه و
ماستی مه زانی بو خاوده که نه وه و
به سهریدا ده کهن . ★ (کی-)
قوژاو .

بهر بیل - (نته.) ، (سنده.) تم :
بهره جوت .

بهر بیل - [۱- بهر/۲ + بیل ؟] ،
(نته.) ، (مک.) شوینیکی دانیشتنه له
شیوه ی میعمار تی کوردیدا ، سهری
دپو شراوه و سی لای ژوره
(هه لده که وی که ههر سی لاش نه بی) و
بهرده می چه وشه یه . ★ بهر هه یوان ،
پیش هه یوان . تیب - (هه یوان)
له وانه یه له نهومی دوه می خانوش
بی . به لام (بیل) ههر له ئاستی
چه وشه دایه .

بهر بینه - [۱- بهر/۲ + بین
(مک : شارویران) تم : بهر هه لبینه
بهر بابون - (مصت. لا.) (کثیر.)
سازبون ، دروست بون ، دامه زران .
هه لگیرسان . (بو ئاژاوه و شه ز و
شور) .

بهر پاکردن - (مصت. مت.)
سازدان و دروست کردن ،
دامه زراندن ، هه لگیرساندن .

نوسرا ، بهلام به عهزه بی ووشه ی
(برطیل) ی نوسیوه که وا ده گه یینی
لای و ابوبی نهم ووشه یه له (بهرتیل)
داتاشرابی ، سهرنجی له ووشه ی
(ناوتیلانه) ی بن له هجه ی سنه ی
بومان دهرده خا که ووشه ی (بهرتیلانه)
ده بی له [۱ - بهر/۳ + تیلانه]
دروست بوبی و (تیلانه) ش له [تیل
+ ئانه/۲ یا ۳] پیکهاتبی . (تیل)
هر له بن له هجه ی سنه ییدا به (خیل)
ده لین و له موکریانیشدا (تیلای
چاو) هه یه که زهنگه پیوه ندیکی یان
به (تیلانه) وه هه بی و ئه گهر له م
بوچونه مدا به هه له نه چوب مانای
ووشه ی (بهرتیلانه) ده بیته
(پیش چاوپیکه وتن) ، پیش ئه وه ی
زاوا چاوی به بۆکی بکه وی .

بهرتیل - [عا.] ، (نا.) پۆل
یا هر شتیکی دیکه که بۆ وه ده ست
هینانی قازانجیکی نارهوا (مادی و
مه عنه وی) یا زاپه زاندنی کار و
مه سه له یه که له دایره کانی حکومه ت
(جاران مه حکمه ی قازیش) یه کیک
ده ییدا به کاربه ده سستیک . ★
ریشودت . (سن.) بهرتیل ،
ریشه شهت . (بک.) بهرتیل ، روشه ت ،
روشقه ت .

بهرتیل خواردن - (مصت. م.)
تم : بهرتیل وهرگرتن .

بهرتیل خور - (ن. ، صفا.)
که سیککی ئاماده بی بهرتیل وهربگری ،
حالی ئه و کاربه ده سته ی کاری خه لک
زانابه زینی ، یا گری و گولی
تیده خا و هه تا پاره ییک شتیکی
نه ده نیی جیه جینی ناکا . ::

بهرتیل خوریکی عه جایبه . کوزه تو
بهرتیلخورت نه دیوه ، ئه مه که ی
بهرتیلخوره .

بهرتیل دان - (مصت. لا.) دانی
پاره یا هر شتیکی به کاربه ده ستیکی
ده ولفه له لایه ن که سیکه وه ، بۆ
ئه و دی ئیشیکی بۆ جیه جی کات .

بهرتیل وهرگرتن - (مصت. لا.)
قبول کردنی دیاری و پاره وپۆل له
لایه ن کاربه ده ستیکی متری به وه بۆ
زاپه زاندن یا زه وانده وه ی گتروگرفت
له کاری که سیکدا . ★
بهرتیل خواردن .

بهرتیل - (نا.) ، (سن.) تم :

بهرجه وهن - [؟] ، (نا.) (سن.)
دیمه ن ، چاوه نداز (تم : مردوخ .
ب ۱ ، ل - ۱۳۹) . تیبه - مردوخ
ئهم ووشه یه ی به م جوړه مانا
لیداوه ته وه که نوسراوه ، بهلام من
واده زانم که ده گهل (بهرجه وهند و
به رژه وهند) یه که بن .

بهرخه وهند - (ن.) ، (مک.) تم :

بهرچا - (ن.) ، (مک.) خواردنی
به یانان که له پیش چاخواردنه وهدا
ده خوری و زیاتر ماست و په نیرو
که ره و هیلکه و ئه و جوړه شتانه یه .
★ بهرچایی ، بهرقه ننه ، بهرقلیان .

(مک.) قاولتۆن . (بک.) خورینی .

بهرچاو - ۱ - (ن.) ئه و شتانه ی
که چاوی ئاده میزاد ده یان بینی ،
ئه وانیه که له نیزیک ئینسان
هه لکه وتۆن :: بۆ لاچۆ بهرچاوم
چۆل که . □ « که تو زۆیستی ،

پارچه قایشیکه هیندیکي
 ریشوریشو کراوه و له سه‌ری
 وولاغ (ئه‌سپ ، ئیستر ،
 گویدریژ) ی ده‌به‌ستن و به‌نیو
 چاوانیاندا شوژده‌بیته‌وه بو
 زه‌واندنه‌وه‌ی میشر و مه‌گه‌ز . تیبه -
 ئاشکرایه ئی ئه‌سپ ده‌گه‌ل ئی
 ئیستر و گویدریژ فهرقیکی هه‌یه و
 به‌مت‌ومورق یا زیو ده‌یرازینه‌وه .
 ★ (مکه) پیشچاوکه . (سنه)
 به‌رچاوه . (سیمه) به‌رچاوکه / ۲ .

به‌رچاوگه - (نته) ، (سیه) ۱ -
 خشیکی ژنانه‌یه له ئالتون ، زیو
 یا مت‌ومورق دروستی ده‌که‌ن و ژنان
 له نیوه‌ی لای پیشه‌وه‌ی سه‌ریان
 قایمی ده‌که‌ن و به‌ناوچاوانیاندا
 دیته‌خوار . ★ (مکه) پیشه‌سه‌ر
 ۲ - تم : به‌رچاوکه .

به‌رچاوه - (نته) ، (سنه) ۱ -
 تم : ئافتاب‌گه‌ردان . ۲ - تم :
 به‌رچاوکه .

به‌رچایی - (نته) تم : به‌رچا .
به‌رچنه - { ۱ - به‌ر / ۱ + چن
 (چنن) + ۵ - ئه / ۱ } ، (نته)
 سه‌وه‌ته‌ییکی پچکوله‌یه به‌شکلی
 (هه‌زه‌م ، له‌بنه‌وه‌باریکه‌و هه‌تا
 دی به‌رینتر ده‌بی ، زیاتر بو‌چنینه‌وه‌ی
 میوه‌له‌دره‌خت به‌کاردیت تا پاشان
 بکریته‌سه‌به‌ته‌ی گه‌وره . ::
 به‌رچنه‌یه‌ک تریسی (خه‌مه‌زه‌مان
 بو‌هاتوه . کورینه‌یه‌کیکتان بچیته
 (ئومه‌ره‌گه‌ده) لای کاک جه‌لالی حه‌مه‌ی
 سه‌عید به‌رچنه‌یی هه‌نجیر بین .
 تیبه - له‌وانه‌شه‌له‌باتی [۱ - به‌ر / ۱] ی
 ئه‌م ووشه‌یه [۱ - به‌ر / ۳] بی ئه‌وکاته

له‌به‌رچاوم - کوره‌ی خاکی به‌ئاودا
 چو + له‌پاش تو ئه‌ی گولی نه‌وزه‌سته
 خاکی کوئ به‌سه‌ردا که‌م « ،
 (وه‌فایح ، کور ، ل - ۷۴) ۲ -
 (صته) حالی هه‌مو ئه‌و شتانه‌ی که
 له‌پیش چاوی ئینسان بن . (مچ .)
 ئاشکرا ، دیار . (عا .) واضح . ★
 (بک .) به‌ره‌چاڤ .

به‌رچاوته‌نگ - (صته) ، (مکه) ،
 سیمه . سنده . ۱ - حالی
 ئاده‌میزادیکی توند ده‌ست به‌مالی
 خویه‌وه‌ده‌گری و به‌خشنده‌یی له‌سه‌ر
 ناکا هتیج ، بو‌مال و مندالی خوشی
 به‌زه‌حمه‌ت له‌دلی ده‌بیته‌وه و
 لای‌وايه هه‌ر ده‌ستی لی دا و لی
 خه‌رج کرد ده‌بزیته‌وه و له‌برسان
 ده‌مری . ★ (مکه) له‌چهر ، ژرد .
 پیسکه . (سنه) ده‌سووشك .
 (جنه) چه‌ش‌ته‌نگ . ۲ - ئه‌و که‌سه‌ی
 چاوی به‌رایح نادا خه‌لك له‌خوشی‌دا
 بینن و هه‌ز ناکا خه‌لك هتیجیان
 هه‌بی .

به‌رچاوته‌نگی - (حمصه) ئه‌نجامی
 کار و کهرده‌وه‌ی پیاویکی
 به‌رچاوته‌نگ . ★ ژردی ، له‌چهری ،
 پیسکه‌یی .

به‌رچاوخستن - ۱ - (مصته . لا)
 له‌پیش چاواگرتنی شتی یا مه‌سه‌له‌و
 کاریک بو‌ئوه‌ی جیبه‌جی بکری .
 ۲ - نشان‌دانی شتی به‌که‌سی یا
 که‌سانی . **له‌به‌رچاوخستن -** (مصته .
 مه) بی‌نرخ کردنی که‌سی یا شتی
 له‌لای به‌کیک و بی‌ئه‌همیه‌ت کردنی .
 بی‌قه‌در و قیمه‌ت کردن .

به‌رچاوکه - (نته) ، (کمره)

ماناکه‌ی ده‌بیته (پیش‌چنه) .

بهرچهپ - (نته ، صته) دژ ،

پتچه‌وانه . (عا .) منافس . خصم .

بهرچیله - [۱ - بهر/۴ +

چیلَه ؟] ، (نته) ۱ - (مک .) چه‌رمی

ملی زه‌شه‌وولاغ که بو خو‌اره‌وه

داددچوژی . ۲ - (؟) یه‌خه (تم :

گم ، مه‌هاباد ، ل - ۷۳) .

بهرچین - (۱ - بهر/۳ + چین

(چاندن) [، (نته) تم : بهر‌بوره/۱ .

بهرچیغ - (نته) ۱ - داریکی

راسته به‌قه‌در بالای ئینسانیک

(که‌تر یا زورتر) دری‌ژه ، له

زه‌شمال و سهربانان و .. و ..

چهند دانه‌یه‌ک ده‌چه‌قینن و چیغی

به ده‌وردا ده‌گیرن . ۲ - هم‌مو

داریکی ئاوا ، جا بو گیزانی چیغ

ده‌کاربکری یان نا .

بهرخ - [په : قهره‌ک ، قهره‌ک] ،

(نا .) ۱ - به‌چکه‌ی نیر و می (مه‌ر)

پیش نه‌وه‌ی بو بزینه‌وه ده‌ست‌بدا .

★ (بک .) بهرخ . (جذ .) بره . (زا .)

قهری ، قهریک . ۲ - (مج .) له‌بهر

خوشه‌ویستی یا بو سه‌رکونه‌کردن

به منداال و هیندی جار به گه‌وره‌ش

ده‌گوتری :: بهرخم . بهرخ‌ی بابیه

توزیک هوشت بینه‌وه بهرخوت ۳ -

یه‌کیکه له دوازده برجی ئاسمان که

به عهره‌بی پی ده‌لین (همه‌ل) .

بهرخی‌نیر - (نته) ۱ - تم :

بهرخه‌نیر . ۲ - (کنه) منداالی

نیرینه ● **بهرخی‌نیر بو سه‌ربزینه** -

(کنه) پیاو بو نه‌وه‌یه له پیناوشتیکا

خوی به‌خت‌کات . تیپ - ئسه‌وه

ئاشکرایه که مه‌رداران (بهرخ‌می)

سه‌رنابزن .

بهرخستن - (مصته . لا .) تم :

بهر‌فرزیدن .

بهرخوردار - [۱ - بهر/۱ + خور

(خواردن) + دار (ئمه .) [، (صفا .)

نه‌وه‌سه‌ی که‌لکی له کاری یا شتی

وه‌رگرتبی ، له کار و زه‌حمه‌تی خوی

نه‌تیجه‌ی باشی ده‌ست‌که‌وتبی (بهری

لی خواردبی) . ● **بهرخورداری** -

رسته‌یه‌که بو چاکه خواستن و

دل‌زاگرتن به یه‌کیک ده‌گوتری .

جاروباره‌ش به‌پتی جیگا و شیوه‌ی

قسه‌کردن ده‌گوژی و بوئیکی

توره‌یی و ناره‌زایی لیدی .

بهرخوله - [بهرخ/۱ + ئوله

/۲] ، (نته) ۱ - بهرخ‌ی که هیشتا

ساوابی ۲ - (میج .) دایک بو

خوشه‌ویستی منداالی خوی

پی‌ده‌لاوینیته‌وه . □ « ئوخه‌ی

بهرخوله‌ی شیرینم ، یاخوا مهرگت

نه‌بینم » .

بهرخه‌به‌به - [کو . عا .] ، (نته) .

(مک .) تم : به‌رغه‌به‌به .

بهرخه‌گهل - [بهرخ/۱ + ۳ -

ئه/۲ + گهل] ، (نته) تم : بهرخهل .

بهرخهل - [بهرخ/۱ + ئهل

(گهل) [، (نته) رانیکی هم‌موی

بهرخ‌بی . ★ (مک .) بهرخه‌گهل .

بهرخهل .

بهرخه‌له‌وان - [بهرخهل + ۳ -

ئه/۲ + وان] ، (نته) شوانیکی زانی

بهرخان ده‌باته له‌وه‌ر . ★ (مک .)

بهرغه‌له‌وان ، بهرخه‌وان . (بک .)

بهرخ‌قان .

بهرخه‌می - [بهرخ/۱ + ۳ - ئه

۲/ + مە [(نە) بەچکەى مەیینەى مەز .

بەرخەنیر - (نە) بەچکەى نیرینەى مەز . □ « قەومەکان بەو زاتە وا حوکمی لەسەر بەحر و بەزە + بەرخە نیری گەر نەنیری هەر کەسێ خواوەن مەزە » (زەزا - ۱۵۰) .

بەرخەوان - [بەرخ / ۱ + ۳ - ئە / ۲ + وان] ، (نە) تەم : بەرخەلەوان □ « بۆ خۆت ئەحوالی لادی چاک ئەزانی + یەکی جۆتیار . یەکیکی بەرخەوانە » (گە . مەلا ، ل - ۲۴) .

بەرد - [؟] ، (نا) ۱ - جیسیمی زەق و سەختە ، لەسەر زەوی و ناو کان و شاخ و چیاىان زۆرە ، گەورە و پچۆک و کۆمای زۆر زل (شاخ) ی هەیه ، شکلیکی سابیتی نیە و گەلێ زەنگی تیدا دەبیندری ، لە عەناسوری جیاچای کیمیای پیکهاتوہ . ۲ - ئەوہى لە ئەنجامی تەفاعولی کیمیای لەناو هیندى ئەندامی لەشی ئینساندا (گورچیلە و .. و ..) دروستدەبێ . :: ئەمە بەردى دەگورچیلەى دایە ، دەبێ عەمەلیات بکری . ★ سەنگ ، کوچک . (بکە) بەر ، کەفر . (جە) بەرد . (زە) بێر . ۳ - پارچەیکە ئاسن یا هەر ماددەییکی تری لەم بابەتە کە کیشانەى دیسارە و بۆ دیاری کردنی قورسایى ئەو شتانەى کە بە کیشان دەکزدریسن و دەفرۆشرین ، دەخریتە تەرازو . تیب - ئیستاش لە دیتەاتى کوردستان

گەلێ جیگای وای هەیه کە (بەرد) بۆ ئەم مەبەستە بەکاردییت . ★ سەنگ ● بەرد . . لیباری - (کە) تۆشی بەلا بێ . بەردى بن گۆم - (نە) ، (کە) بۆ شتیکی کە لە دەسچۆبى و دۆزینەوہى گران و دژوار بێ یا هەر نەدۆزریتەوہ . **بەردى سارد و گەرم -** (نە) ، (کە) نسکۆ و گیروگرفتى زۆرگار :: یا خوا قەت بەردى سارد و گەرم وەبەر پێ نەیت . **لەبەرددان -** (مەستە . لا) ، (کە) بەفێرۆدان و فەوتاندنی شتیکی .

بەرداش - [بەرد / ۱ + ۱ - ئاش ۱/] ، (نە) تاتە بەردیکی سەختە خۆ دەتاشری بۆ نانەوہى ئاش ، هەر ئاشیک دۆ بەرداشی هەیه و لەسەر یەک دادەندرین ، ئی ژیرەوہیان دادەمەزرینری و ئی سەرەوہیان دەگەزێ و دانەویڵە دەھاری . ★ بەری ئاش ، کەفری ئاشی . (زە) بیری ئاریش .

بەردان - [۸ - بەر + دان (فە)] ، (مەستە . مە) ۱ - تە : ئازادکردن / ۱ :: حەپسە سیاسییەکانی عێراق لە شۆرشی چارەى تەمۆزا بەردران . ۲ - تە : ئازادکردن / ۵ :: جوامیر ژنەکەى بەرداوہ و ژنیکی دیکەى هیناوہ . ۳ - تە : تەزکەندن :: هەر مندالە کە یەکیکی بەردەدا و دایکی چەپۆکیکی پێدادەدا . ۴ - دەستەلگرتن لە پاسەوانی باغ و بیستان ، لە پاییزاندا لەبەر ئەوہى هتچی تر (بەر) نادات :: بیستانەکەى ناغا سەید جامیان بەرداوہ ئیمزۆ

مندالان چۆبۆن سى چوار تریزویان دیتبۆوه . **تیبهردان** - [تی (ده + ی) + بهردان] ، (مصت. مت.) .
 ۱- بهره لاکردنی کار و بهرخ و گوێلک و ... بۆ ئهوهی دایکیان بمژن :: جاری بهرخه کان تیبهرماندهن .
 ۲- هاندانی سهگ بۆ ئهوهی بکهوێته گیانی کهسی یا گیاندارى :: ههر بهم وولاته دا بین سه گیان تیبهردهدهین .
 ۳- رست له تازی دامالین و بهره لاکردنی بۆ گرتنی نیچیر :: دۆ کهرویشکمان دیت تیمان بهردان هتچیان نه کوشت . **تیک بهردان** - [تیک (ده + یهک) + بهردان] ، (مصت. مت.) ۱- هاندانی دۆ یا چهند کهس یا دۆ یا چهند دهسته ئینسان یا گیاندارى تر و بهگژ یه کاردنیان :: ئه و قسانهت بۆیهیه تیکمان بهردهی . ۲- (مَج.) فیتنه یی کردن .

بهردانهوه - [۱- بهر/ + داننهوه] ، (مصت. مت.) .
 خستنه خواره وهی شتی یا کهسی له شوینیکی بهرزرا :: فرۆکه بۆمبای بهردایه وه . پهرداغه کهی بهردایه وه و شکاندی . ● **وهک له بانیک بهر** ...
دهنهوه وابۆ - (کذ.) ئاگا ... له هتچ نه بۆ ، له پێشدا هتچ شتیک ... له و کاره یا ئه و قسهیهی نه ده زانی . (عا.)
 موباغه ته کرا . ★ (هلا.) توپیک .. لهخۆ .. دیت .

بهرداوێژ - [بهرد/ ۱ + ئاوێژ (ئاویشتن)] ، (نته.) مه سافهیه ، ئه وهندهی یه کیک له شوینیکه وه بهردی بیتگاتی ، زۆرترین له ۷۰/۶۰

میتر تی ناپهزی :: لیره را تا هۆو داره دۆ بهرداوێژ ده بی و نابی .

بهرداوی - [بهرد/ ۱ + ۲- ئاوی] (صت.) حالی زهویه کی بهردی زۆر بی . :: ئه و مهزرایه زۆر بهرداویه جۆتی لی ناگهزی .

بهردای - [بهرد/ ۱ + ئای/ ۲] ، (صت.) ، (مک.) تم : بهرده لانی ۲ .

بهردباران - (نته.) تم : بهرده باران .
بهردباران کردن - (مصت. مت.)

تم : بهرده باران کردن □ « خۆم به خۆم کرد ، بهردبارانم کهن ، ئامۆزاگیان . » (فۆلکلۆر) .

بهردتاش - (نفا.) ، (تته.) بهرد تراش .

بهردتراشی - (نفا.) کهسیبکه (بهرد) ان لیک و لۆس ده کا تا وای لیبی بۆ ئه وه دهست بدا له هیندی شوینی خانۆبه ردها که لکی لی وه ربگیری . ★ (سیم.) نه قار . (عا.) . (کئیر.) سهنگ تراش .

بهردزگانه - [۶- بهر + دز (دزان) + ئک + ئانه/ ۲] ، (نته.) ههرشتیکی وه کو پاره ، جلوبه رگی کۆن که له کاتی ده بهرکردنی بهرکی تازه بدری به کهسی یا میوانداریکی به و بۆنه وه بۆ دۆست و ره فیکان بکری . تیب - ئهم زه سمه له نیو ئاغاوه تی کوردا باوبوه که جلکی تازه یان بۆ خویان ده کرد ، کۆنه که یان ده دا به دهست و پتوه ند .

بهردکاری - (حمص.) هه لچینی دیوار یا ههر کاریکی تری (به نایج) که کهرسته کهی (بهرد) بی . :: ئیمزۆش بهردکاریمان ماوه .

هه‌لده‌که‌نی و ده‌یفرۆشی . ★
بهرده‌هه‌لقهن .

بهرده‌باران - [به‌رد/۱ + ۳ -
ئه/۲ + باران/۲] ، (نڤه) ۱ - جوړه
سزایه‌که بو تاوانباران له کونډه‌وه له
کومه‌لگا‌کانی ئاده‌میزادا باوبوه .
(عا) زه‌جم . ★ سه‌نگه‌سار . ۲ -
تم : به‌رده‌باران‌کردن/۲ .

بهرده‌باران‌کردن - (مصته . مته)
۱ - تاوانباریک به‌م (سزا) به
که‌یاندن . تیبه - ئهم کاره به شیودی
جیاجیا ئه‌نجام دراوه ، له هه‌ندیك
کومه‌لگا‌کانی ژۆره‌ه‌لانا ، کابرای
تاوانباریان تا ناوقه‌دی له زه‌وی
گرتوه و ده‌ستیان‌کردوه به
به‌ردتیگرتنی هه‌تا مردوه . له
هیندیکیشیان له ده‌شتاییک
زایان‌گرتوه و خه‌لکیان له ده‌وره‌ی
کو‌کردۆته‌وه و بو هه‌ر لایه‌ک
زای‌کردبی به‌ردی پیدادراوه . ★
سه‌نگه‌سار‌کردن . ۲ - ژۆر به‌رد
به جیگه‌یتیک‌دا دان و تیبه - ئهم
کاره به نیازی توژه‌کردن و سو‌کایه‌تی
به‌سه‌ر خاوه‌نی جیگه‌که
هینان‌ده‌کریت .

بهرده‌باز - [به‌رد/۱ + ۳ - ئه
۲/ + باز (بازد)] ، (نڤه) به‌ردی یا
چه‌ند به‌ردیک که له‌ناو جوگه و چۆمی
ته‌نکاودا دای‌ده‌نین و خه‌لک
به‌سه‌ریاندا له ئاوه‌که ده‌په‌رنه‌وه □
» سه‌ر به‌رده‌بازی ریتسه ، ته‌ن
ته‌خته‌به‌ندی جیته + دل مه‌یلی
خاکی پیته ، روح مالی خۆته‌پیته »
(مکب ، نالت ، ل - ۳۹۵) . ★ (مک) .
پرده‌باز .

بهردکیش - [به‌رد/۱ + کیش
(کیشان)] ۱ - (نفا) که‌سیکه
له ده‌شت و چیا (به‌رد) کو‌ده‌کاته‌وه
به کری ، یا بو فروشتن کیشه‌وه‌ی
ده‌کا بو ئاوه‌دانی . ۲ - خه‌زه‌کیکه له
دار و ته‌خته دروست‌ده‌کری و
جۆتیکي پیکه‌وه ده‌به‌ستن و به‌سه‌ر
پشتی گویدریژیدا دده‌ن و له
شوینیکه‌وه بو شوینیک (به‌رد) ی
پیکیشه‌وه ده‌که‌ن .

بهردل‌که‌وتن - (مصته . مته)
جیسیمیک له ده‌ره‌وه (به‌رد ، گولله
...) له دلی که‌سیک بدات . ::
کولله‌که به‌ردلی که‌وتبو بۆیه له جیی
خوی سارد ببۆود . ۲ - شتیکی
مه‌عنه‌وی (شیعر ، قسه ، گۆرانی ،
...) یا (ناکار) کرده‌وه ، ژدووش و
خۆ ، ...) ی که‌سیک یاخۆ هه‌ر خودی
پیاوه‌که (له‌به‌ر هه‌رچیکي بیت)
جیگایه‌ک له دلی که‌سی یا که‌سانی‌دا
بکاته‌وه و په‌سند بکری . ★
چۆنه‌دل‌ه‌وه ، وه‌به‌ردل‌که‌وتن .

بهردۆخ - (نڤه) چه‌رخي خه‌زه‌کی
خوری‌ژستن .

بهردۆگه - (نڤه) ئه‌و پیسته‌یه که
دۆگی مه‌ژ داده‌پۆشی ، له کورده‌واری
ده‌هیندی بریسن و کوان و ...
ئه‌وانه‌ی ده‌گرن ★ (بک) به‌ردۆف .
بهرده‌هه‌لقهن - (نفا) ، (مک) .
تم : به‌رده‌هه‌لقهن .

بهرده‌هه‌لقهن - [به‌رد/۱ +
هه‌لقهن (هه‌لکه‌ندن)] ، (نفا) .
که‌سیکه له‌وکان و جیگایانه‌ی خۆکه
به‌رد ده‌گه‌ل گل و خۆل تیکه‌له ، به
کری بو خه‌لکی ، یا بوخۆی

بهرده پي - [بهرد/۱ + ۳ - نه/۲]
 + پي [، (نته) ، (مک)] جورتيك خز که
 بهردی بي سوچی سهخت و زهقه و
 له بهر نه وهی پته و نيه و کون کونه
 له چاو حه جمی سوکه . تيب - له
 کورده واريدا بو خاوين کردنه وهی
 چلکی قاچ له حه ماما (زياتر ئافرهت)
 به کاری دینن ، ههروه ها بو
 خوش کردن و زیاده توك له کهول
 کردنه وه که لکی لي وهرده گيری ،
 بهرده مه زمه ز و نه و جوره شتانه شی
 پي ده سونه وه و پي سافده کهن .

بهرده چهرخ - [بهرد/۱ + ۳ - نه/۲ + چهرخ] ، (نته) ، (کهر) .
 ته : بهرده چه خماغ .

بهرده چه خماغ - [بهرد/۱ + ۳ - نه/۲ + چه خماغ] ، (نته) ، (مک) .
 جورتيك بهردی سهخت و زهقه ،
 که ئاسنی لي يدري وه کو بهرده ستي
 پزیشکی ئاگری لي ده بيتته وه ، له
 فابريقه ده يتاشن و ليک و لوسی
 ده کهن و ده يکه نه دانه ی بچوک بچوک ،
 له چهرخی پوشو ، به نزين و غازدا
 به هوی لي خشانى توپی چهرخه که وه
 ئاگر ده کاته وه . ★ (کهر) .
 بهرده چه رخ .

بهرده رکه - (نته) ، (مک) . ته :
 بهرده رگا .

بهرده رگا - [بهر/۲ + ده رگا] ، (نته) ، (کهر) .
 ۱ - نيزتيکی ده رگای
 حه وشه ی مال به دتوی کولانيدا .
 ۲ - گوزايي (گه وره يا بچوک) له پيش
 خانويك به لای ده روازه ی خانودا .
 ★ (مک) بهرده رکه . :: مندا ليتنه
 بزونه ده ري له بهر ده رگا بو خوتان

يارتي بکهن .

بهرده رژيژ - [بهرد/۱ + ۳ - نه/۲ + رژيژ (رشتن) ، (صته)]
 حالي جیگا و ريگا يا کولان و خه ياباني که
 بهردی تي گيرايي تا چال و چولي
 تيدا نه ميئي و راست و زهوان بي .
 يا له کاتي بارانا نه بيتته قور و زهله ق .
 ★ (کثير) سهنگچن ، سهنگ فه رش .
بهرده رژيژ کردن - (مسته . مه) .

ريژ کردن و قايم کردنی بهرد به
 پانايي و دريژايي رژيگا و کولان و
 خه ياباندا :: له سهري خه يابانويژا تا
 بهرمالي خومان بهرده رژيژ کراوه . ★
 سهنگچن کردن ، سهنگ فه رش کردن .
بهرده زوره - [بهرد/۱ + ۳ - نه/۲ + زوره] ، (نته) ، (مک) .

بهردیکی سهخت و زهقه زهنگی
 سوريکی زهردباو يا زهردیکی مهيله و
 سوره . تيب - ناوه که ی له وه وه هاتوه
 که به ده ست پيدا خشاندن هه ست
 به زبرايي ده کري و ده شکري به
 (زوره) و بو تيرکردنی داس و
 چه قو و ... به کارديت . نه و
 شتانه ی بهم بهرده تيرده کرين پاشان
 به (هه سان) ده يانساون تا ده مه که يان
 کهند و کلويان تيدا نه ميئي .

بهرده س - (نته) ، (سيم) ، (سند) ،
 ته : بهرده ست .

بهرده ست - (نته) ، (مک) . ۱ -
 مروفتيکی له کاريگا و له ژير
 چاوه ديژريدا يارمه تي که سيک ده دا ،
 نه و که سه ی له ژير ده ستي که سيکا
 کارده کا . :: با نه و کچولي به
 بهرده ستي چيستکه ره که بي . ۲ -
 ژوريکه له ناو مالي ده وله مه نداندا ،

مه بهست ده ئامانتيكى پهل ده كهن و
 ئاوى وه سهر ده گيژن و پاشان لارى
 ده كه نه وه بو سهر ده فريكي ديكه و
 دانه وييله كه چونكو سوكتره له بهرد
 ده گهل لوزه وي ئاوه كه زوتر ده رژيته
 ناو ده فري دوهم و بهرد و زيخه كه له
 بنى ده فري يه كه م دا ده مي نيته وه ،
 ئهم كاره زهنگه دو سى جار
 دوپات بكر يته وه تا دانه وييله كه بهردى
 لى ده بري . ب) يه كيك له شيوه كانى
 جيا كردنه وه (زيژ) له زيخ (لهو
 شويانه ي كه زيژ ده گهل زيخ
 تيكه لاوه) بهرده شور كردنه .

بهرده عازمه - [بهرد/ ۱ + ۳ -
 نه/ ۲ + عازهب + ۵ - نه/ ۱] ،
 (نه) گاشه بهرديكه له لاديسى
 كوردستان . جحيلان هيزى خويانى
 پى تاقى ده كه نه وه . تيب - نياز له
 تاقى كردنه وه نه وه يه برانن بالق بوون و
 كاتى نه وه يان هاتوه ژن بينن .

بهرده قانچ - [بهرد/ ۱ + ۳ - نه/ ۲
 + قانچ (؟)] ، (نه) ، (كهر) .
 ئامرازيكه له (بهن) ده چنلدى
 ناوه راسته كه ي پانه و بهر بهره
 باريك ده بيتته وه ، پاشان له ههر دو
 لايه وه نيزيكه ي ۲۰ - ۳۰
 سانتيميتريكى وه كو گوري سيكى
 باريك ده هوندر يته وه . له
 زابردوييكي كونا وه كو
 (جهك) يك له ناو له شكراندا
 باو بوه و ده گهل دوژمن شهريان
 پيكر دوه ، بهرديكيان خستوتسه
 ناو راسته كه ي و لاسكه كانيان به
 دهسته وه گرتوه ههليان سوزاندوه ،
 له پز لاسكيكيان بهرداوه و (بهرد) كه

تهرخان ده كرى بو دانيشتن و كارى
 ناومال تيدا كردن . :: پچو ژورى
 بهردهستان كتيبىك له وييه بوم بينه .
 ۳ - ههر شتيكى له هاوچه شنه كانى
 خوى جيا بكر يته وه بو ئه وه ي
 ده موده ست كه لكى لى وه ربگيرى ::
 ده فته ري بهرده ست ، كتيبى
 بهرده ست ، پولى بهرده ست . ★
 (سيم ، سذ) بهرده س .

بهرده ستى - [بهرد/ ۱ + نه ستى] ،
 (نه) جوړه بهرديكى سهخت و زهق و
 ساف و لوسه ، به (نه ستى) لى ده ده دن
 پزيشكى ئاگرى لى ده بيتته وه .

بهرده ستى - (حمص) ۱ - كاريكى
 كه سى له ژير چاوه ديري كه سيكى
 ديكه دا ده يكا . :: تو بهرده ستى بكه
 با زو ته واو بى . ۲ - مل كه چ بونى
 كه سيك يا كومه ليك خه لك يا
 ميلله تيك بو كه سى يا كومه ل و
 ميلله تيكى ديكه :: ئيتير جوتيارى
 كورد له بهرده ستى ززگارى بوه . ★
 ژيرده سته ي . (سذ) بهرده ستى .
بهرده ستى - (حمص) ، (سذ)
 ته : بهرده ستى .

بهرده شور - [بهرد/ ۱ + ۳ - نه
 نه/ ۲ + شور (شورين)] ، (نه) كارى
 جودا كردنه وه بهرد و زيخ له
 هه ندى دانه وييله .

بهرده شور كردن - (مصد . مته)
 شوشته وه ي هيندى دانه وييله ي
 وه كو برنج ، نيسك ، ساوار و ...
 بو نه وه ي وورده بهرد و زيخ و شتى
 ديكه ي له م بابه ته ، كه تيباندا
 هه بيت جيا بيتته وه . تيب - ۱) ئهم
 كاره به و جوړه ده بى كه دانه وييله ي

به ته ووژمی هه لِسۆراندنه که ی پیشۆ
 دهر په زتیود. ★ (کئیر .) قۆچه قانی .
 (سڼ .) قه لِماسک . (جف . ، جذ .)
 قه لِماسه نگ . تیب - نهم ئامرازه تا
 سه ره تاي نهم چه رخه ش له شاره کانی
 کوردستانا بو (شه زه گه زه ک)
 به کارده هینرا ، به لام ئیستا ته نیا بو
 یاری مندا لان و چۆله که کوشستن
 به کاردیت ، شکلیشی گوزاوه و له
 کوردستانی عیراق بو شکلی تازه ی
 ناوی (دارلاستیق) و له کوردستانی
 ئیران (قۆچه قانی جیر) په یدا بوه .
بهرده قسل - (نڼ .) جۆریسک
 بهرده ، ناوی کیمیایی (کاربۆناتی
 کالسیۆم) ه ، له (کان) ده ری دین و
 ده کوردی تایبه تیدا ده یسۆتینن ،
 ده بیته ئاهه ک (قسل) . بو پته وی و
 قایم له بناغه ی دیوار و
 شمشه کیسانی ناو حه مام و ...
 و . که لکی لی وه رده گیرئ .

بهرده گه چ - (نڼ .) ، (سیم .) ته :
 بهرده گنج .

بهرده گنج - (نڼ .) ، (مک .)
 بهردیکه له ته بیعه تدا زۆره ، ناوی
 کیمیایی (سولفاتی کالسیۆم) ه که
 هیندیک (ئاو) ی تیدایه ، له کوره ی
 تایبه تیدا ده ییژن ، ئاوه که ی ده زوا و
 خۆی ده بیته (تۆز) یکی سپی ، بو
 کاروباری به نای به تایبه تی -
 سپیکاری ناو خانۆ به که لک دیت .
 نهم بهرده له هه مۆ پارچه و
 مه لبه نده کانی کوردستان به زۆری
 ده ست ده که وی . ★ (سیم .)
 بهرده گه چ .

بهرده لینگ - [۳ - بهر / ۲ +

ده لینگ] ، (نڼ .) ، (مک .) تیلماسکه
 قوماشیکه به دیسوی نساوه وه ی
 دهره لینگ زانک و پانتۆلی کوردیدا
 دایده درۆن .

بهرده لان - [بهرد / ۱ + ۳ - ئه
 / ۲ + لان (پ .)] ، (نڼ . ، صد .)
 ۱ - شوینیکی بهردی زۆربی . ۲ -
 حالی جیگایه کی بهردی زۆر هه بی .
 ★ بهردای .

بهرده لانی - (نڼ .) جیگای بهرده لان .
بهرده م - (نڼ .) ۱ - لای
 پیشه وه ی شتیک . :: به بهرده می
 دوکانی وه ستا فه ره جدا بزۆین
 سلاویکی لی بکه ی . ۲ - (مج .) له
 حزۆرا ، لای که سی . تیب - له م
 حاله ته دا هه میشه (له) ی له پیشه وه
 دیت :: له بهرده می قازی ئیقراری
 کرد .

بهرده مۆر - [بهرد / ۱ + ۳ - ئه
 / ۲ + مۆر] ، (نڼ .) ، (کئیر .) شتیکی
 چوارسۆچی دریژۆکه ، یا خزّه له
 گلی (کهربه لا) و (نه جفه)
 دروست ده کری و ئایه تیکی قوژان
 یا ناوی دوازده ئیمامانی له سه ر
 ده نۆسری ، پیژه وانی مه زه بی (شیعه)
 له کاتی (سوژده) ی نوژنا ناوچه وانی
 ده نینه بان . تیب - نه گه ر به زیکه وت
 (بهرده مۆر) به ده سسته وه نه بی ،
 ته زیتیکی که هه ر له و گله متفه زکه
 دروست کراوه ده توانی جیگه ی
 بگریته وه .

بهرده مه زمه ز - (نڼ .) بهردیکه
 له تیره ی نه و بهردانه ی له (کالسیۆم)
 دروست بۆن . پاش نه وه ی له
 (کان) ده ردینری به شیوه ی تایبه تی

نهدیم . ★ هاودهم ، هامراز . تیب-
ژابا (تم : ل - ۱۱) ده‌لی ئهم
ووشه‌یه به مانای (مه‌حره‌می راز)ه و
مانای لوغه‌تی ووشه‌که ئاوايه :
« ئهو كه‌سه‌ی كه پیاو ده‌توانی ده‌می
خوی له‌لا بکاته‌وه و قسه‌ بکا . »

به‌ردیل - [؟] ، (نده) ، (هله)
به‌رخه‌ می‌یه‌کی دۆ سالی
ته‌واو کردبی و پیی نابیته‌ سی سالان .
★ (مکه) شه‌که‌مه‌ر .

به‌ردین - [به‌رد/۱ + ئین] ،
(صده) حالی هه‌رشتیکی له‌ (به‌رد)
دروست کرابی . ★ به‌ردینه .

به‌ردینه - [به‌رد/۱ + ۲ - ئینه] ،
(صده) تم : به‌ردین . :: شی‌ره
به‌ردینه‌که‌ی (بابل) دنیای به‌ شکلی
(ئافره‌ت) خستوته ژیر چنگالی
خوی .

به‌رزوژ - (نده) تم : به‌رتاو .
به‌رز - | ست : بیریزه . په :
بورز | ، (صده) ، (کهر .) ، سن . ،
بک . ، جنده) ۱ - دریش به‌ باری
قیتاییدا :: هه‌لگورد چیا‌یه‌کی
به‌رزه . ئیستا خانوبه‌ره‌ی به‌رز باوه
□ « بالاکه‌ت به‌رزه به‌قه‌د چناری +
هه‌رچی توی ناوی به‌ردی لیباری »
(فۆلکلۆر) . ۲ - حاله‌تی هه‌ندی
شت که له‌ باری ئاسای خویان
ده‌رده‌چن و زیاد ده‌که‌ن :: به‌ده‌نگی
به‌رز قسه‌ مه‌که‌ن . ۳ - گه‌وره‌یی
پایه و ده‌ره‌جیه‌ی کومه‌لایه‌تی
که‌سیک و نرخ‌ی کاری یا شتیک ::
نالی شاعیریکی به‌رزی نه‌ته‌وه‌ی
کورده . دیمۆکراتی ئامانجیکی به‌رزه .
۴ - موته‌قی بلیند .

لیک‌ولۆس ده‌کری و بریقه‌ییکی
تایه‌تی هه‌لدینی ، تا ئه‌ندازه‌ییکی
ژۆنه ، له‌ کاروباری به‌نسای و
رازاندنه‌وه (دیکۆر) ی ده‌ر و ژۆری
خانۆ ، به‌کاردیت ، ژۆر زه‌نگی هه‌یه و
گه‌لی شتی دیکه‌شی لی
دروست‌ده‌کری . تیب . ۱) ئهم
ووشه‌یه وه‌ختیک ده‌کارده‌کری که
باسی (به‌رد) ه‌که‌بی له‌ حاله‌تی
پیش‌ساف‌کردن و ساوینه‌وه‌ی دا .
(ب) به‌ قسه‌ی ژابا (تم : ل - ۳۹۵)
ووشه‌ی (مه‌رزه‌ر) له‌ (مار‌ماژۆس) ی
یۆنانی وه‌رگیراوه و فره‌نسی پیی
ده‌لین (مار‌بژ) و لازۆس (تم : ل -
۵۵۰) دلی ئهم ووشه‌یه‌ له‌
(مار‌مۆر) ی لاتینی خوازراوه‌ته‌وه .
به‌رده‌نوێژ - (نده) ته‌له‌ به‌ردیکی
پانه‌ یا (چهند دانه‌یه‌ک) له‌ که‌نار
حه‌وزی مزگه‌وتان و کانیاوی سه‌ر
زێگا و بانان جیگه‌ی بو‌خۆش‌ده‌که‌ن و
دای ده‌نین ، نوێژی له‌سه‌ر ده‌کری .
★ تات ، تاته‌نوێژ .

به‌رده‌واز - (نده) تم : به‌رده‌باز .
به‌رده‌وان - [به‌رد/۱ + ۲ -
ئه‌/۲ + وان] ، (نده) ، (صده) ۱ -
که‌سیکه‌ که‌ ده‌توانی به‌ شاخی
سه‌خت و زه‌رد و ماهان هه‌لگه‌زێ و
سه‌رکه‌وێته‌ سه‌ر . ۲ - ناوه‌ بو‌
کۆزان . ★ شاخه‌وان .

به‌رده‌وک - [۱ - به‌ر/۲ + ده‌و
(ده‌م) + ئک] ، (نده) ، (بکه) ئهو
که‌سه‌یه‌ که‌ پیاویکی گه‌وره‌ (ئاغا ،
میر ، پاشا) هه‌لی ده‌بژیری و
هه‌میشه‌ ده‌گه‌ل خوی ده‌یگیزی و
ده‌بیته‌ مه‌حره‌می رازی . (عا .)

به‌رزاخ - [۱ - به‌ر/ { + زاخ] ،

(ن.ت.) ، (س.ن.) تم : به‌رکاو .

به‌رزایی - [به‌رز + ئایی/ ۱] ،

(ن.ت.) تم : بلندایی .

به‌رزبۆنه‌وه - (مص.ت. لا.) ۱ -

بزۆتته‌وه و جۆلانه‌وه‌ی شتیك یا
گیانداریک له ژیرزا بۆ لای سه‌رووی
خۆی ، به‌جۆریکی وا که کم و زۆر
له شوینی پیشوی دۆرکه‌وێته‌وه ،
ده‌کری له‌م حاله‌تی دۆرکه‌وتنه‌وه‌یدا
به‌شوینه‌که‌ی پیشویه‌وه نۆسابی یا
لیی جودابۆبیتته‌وه ، جا
جیابۆنه‌وه‌که‌شی ییکجاری بی یا
بۆ ماوه‌یه‌ک :: فزۆکه‌که
هینده به‌رزبۆته‌وه هه‌ر به‌قه‌ده‌ر ،
چۆله‌که‌یه‌ک دیاره . ئەم بارانه‌ی
دوایی زۆر باش بۆ ده‌غل بستیک
به‌رزبۆنه‌وه . ئەم دیواره‌ دوینی و
ئیمزۆ باش کاری تیداکراوه ، دۆگه‌ز
به‌رزبۆته‌وه . ۲ - زیادبۆنی پایه و
مه‌قامی که‌سیک :: ئیستازۆر
به‌رزبۆته‌وه هینده‌ی نه‌ماوه بیته
وه‌زیر . ئەوه‌ی هێچی ده‌باراندا نه‌بی
که به‌رزبۆوه له‌خۆی بایی ده‌بی . ★
به‌رزه‌وه‌بۆن .

به‌رزپه‌زین - (مص.ت. لا.) ،

(س.ن.) تم : به‌رزفرتین .

به‌رزفرتین - (مص.ت. لا.) ، (کفر.)

تم : به‌رزفرتین .

به‌رزفرتین - (مص.ت. لا.) ۱ -

بال‌گرتنه‌وه‌ی بالنده بۆ بلیندایی
زۆر . ۲ - (مج.) له‌هه‌مۆ باب‌ه‌تیکه‌وه ،
خۆ زیاتر له‌وه‌ی که هه‌یه خستنه
به‌رچاو . ★ خۆه‌لکیشان . ۳ -
چاو ده‌پایه و مه‌قامی زلی

کۆمه‌لایه‌تی . سیاسي ، ... و ...
بزیین □ » به‌رزفرتین ملی پیاو
ئه‌شکینێ .

به‌رزکردن - (مص.ت. م.ت.) ۱ -

تم : به‌رزکردنه‌وه . ۲ - (مج.)
زیادکردنی پایه و مه‌قامی که‌سی .

به‌رزکردنه‌وه - (مص.ت. م.ت.) ۱ -

شتیک یا که‌سی له‌شوین خۆی
به‌ره‌وژۆرتکردن :: منداڵه‌که‌ی
به‌رزکرده‌وه و کوتای به‌عمرزا . ۲ -
شت به‌سه‌ریه‌کا که‌له‌که‌کردن به
جۆری که له‌ئاستی زه‌وتی‌زا
بلیندبی . :: به‌قه‌د کیویک فه‌رده
شه‌کریان له‌م ده‌شته به‌رز کردبۆوه .
۳ - (مج.) تم : به‌رزکردن / ۲ :: نانی
سویره هه‌ر که‌سی به‌رزى ده‌کاته‌وه
پاشان ده‌لاقى ژۆدیت .

به‌رزگه‌ - [۱ - به‌ر/ { + زگه] ،

(ن.ت.) ، (مک.) ۱ - تم : به‌رمسوڵدان .

۲ - شوینی لای خواره‌وه‌ی گیاندارانی
چوارپی . :: گوریتسه‌که به‌به‌رزگی
وولاغه‌که‌دا به‌ره و له‌ولاوه بیته‌نه‌وه
سه‌ر پشتی ★ (سیم.) به‌رسک .

به‌رزه - [؟] ، (ص.ت.) ، (بک.) تم :

بزر .

به‌رزه‌بلێس - (ن.ت.) که‌سیکی له‌ناو

قسه‌ی خه‌لکا هه‌لبداتی و قسه‌که‌ی
پی‌بزیته‌وه .

به‌رزه‌پی - [به‌رز/ { + ۳ - ئه/ ۲

+ پی] ، (بن.ت.) به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واو
له‌جیی خۆه‌لستان و له‌سه‌ر قاج
وه‌ستان :: هه‌ر هاته‌ ژۆری هه‌مویان
به‌رزه‌پی له‌به‌ری هه‌لستان .

به‌رزه‌جوژه - (ن.ت.) ، (س.ن.)

حه‌شوره‌یه‌که وه‌کو (کوله) وایه ،

ئه/۲ + وولاخ [، (نت.) ، (کهر.)
ئه‌سپ ، ئیستر . ★ (مک.) وولاغی
به‌رژه .

به‌رژه‌وه‌بۆن - (مصب. لا.) ،
(سند.) تم : به‌رزبۆنه‌وه .

به‌رژه‌هه‌وايله - [به‌رز/ { +
۳- ئه/۲ + هه‌وا + ئيله] ، (نت.) ،
(سند.) ۱- تم : باده‌وه . ۲- یارییه‌کی
مندالانه‌یه ، به‌رد بۆ هه‌وا
هه‌ل‌داوێژن و هه‌ول‌ده‌دن که
دێته‌وه خوار بێگرنه‌وه و نه‌یه‌لن
بکه‌وێته عهرزی .

به‌رزیتى - (نت.) تم : به‌رزایى ::
پایه‌ی که‌م شاعیری کورد ده‌گاته
به‌رزیتى نالچ . تیب - هس :
« هه‌رابێرزه‌یتى » که له زمانى
ئاوێستاییدا به (چیاى ئه‌لبورز) له
باکوری تاران گوتراوه ، « هه‌را »
به مانای چیاو « بێرزه‌یتى » به
مانای (به‌رزیتى) یه .

به‌رزیلان - (نت.) ، (سند.) تم :
ئه‌سکه‌مله .

به‌رزین - (صد.) (حالی نو‌مایه‌کی
وه‌ختی ئه‌وه‌ی هاتبێ بکیرێ و زینی
بخریته سهر پشت ، جوانوێکی
هاتبێته ئه‌وه‌ی سوار هه‌لبگرێ .

به‌رژه‌نه‌ک - [۲- به‌ر + ژهن +
۱- ئه‌ک/۳] ، (نت.) ، « دارێکی
ته‌نکی پانه له‌بهر ده‌می (دانه) و
(گورد) ۱ دانه‌نرێ بۆ زاگرتنێ
ئه‌ندازه‌ی پانچ ته‌نراوه‌که بۆ ئه‌وه‌ی
خواروگێژ نه‌بێ » (خا. ، با ، ل -
۱۵۶) .

به‌رژه‌وه‌مند - [؟] ، ۱- (نمسه.) ،
(مک.) لیک‌دانه‌وه‌ی کاران ،

به‌لام پچۆکتره و ژه‌نگی شینه ، له‌ناو
ده‌غلاندا ده‌ژێ ، هه‌میشه‌ زیقه‌زێق و
جێره‌جێر ده‌کا و ده‌نگی تێره . (عا.)
زیز ، صرار . ★ جرزجزه .
به‌رژه‌چزه .

به‌رژه‌چزه - (نت.) ، (سند.) تم :
به‌رژه‌چزه .

به‌رژه‌هه‌وايله - (نت.) ، (سند.)
تم : باده‌وه .

به‌رژه‌ده‌ماغ - [به‌رز/ { + ۳-
ئه/۲ + ده‌ماغ] ، (صد.)
لوت‌به‌رز ، له‌خۆزازی ، ئه‌و که‌سه‌ی
به‌ خۆی ده‌نازی ، رۆح‌زل .

به‌رژه‌کی‌بانان - [به‌رز + ۱-
ئه‌ک/۲ + ۱- ئی + ۱- بان/۱ +
۲- ئان/۱] (نت.) ، (کهر.) ۱-
مه‌وج‌و‌دێکی ئه‌فسانه‌یه ، به‌و
جۆره‌ی له‌ چێروکه‌کانی فۆلکلۆریدا
باسی کراوه زۆر درێژ و بالابڵینده،
هه‌ر له‌ سه‌ربانان قیت ده‌بێته‌وه و
خۆی پێشانی خه‌لکی ده‌دا ، یا
به‌ پێله‌قه‌ بانه‌که ده‌کوێته‌وه و گازی
خه‌لکی ماله‌که ده‌کات ، که‌ بۆی
چۆن له‌به‌ر چاوان وون ده‌بێ . ۲-
(مج.) که‌سیکی بێ‌هه‌ست‌وخوست
له‌ گێروگرفت یا گۆنگه‌ل و گێچه‌لان
رزگاری ده‌بێ و بۆی ده‌رده‌چێ ::
ئاژاوه‌که‌ی نابه‌وه و خۆی وه‌ک
به‌رژه‌کی بانان بۆی ده‌رچۆ .

به‌رژه‌لنگ - (نت.) گیا‌یه‌کی
بۆنخۆشی به‌ده‌وامه، ده‌گه‌ل جاتره و
نه‌عنا و پنگ ، به‌ک (تیره) ن ، له
شوینی خیسک شین‌ده‌بێ . گول و
که‌لاکه‌ی هه‌رتکیان بۆنیان هه‌یه .

به‌رژه‌وولاخ - [به‌رز/ { + ۳-

قه‌له‌و که له‌بهر قورسايی ، یا ئی
پیاوی پیر که له‌بهر بی‌گوشتی
داچۆزایی . ★ به‌رخه‌به‌به . (زا) .
بهرکور .

بهرغهل - (نت) ، (مک) تم :
به‌رخهل .

بهرغله‌وان - (نت) ، (مک) :
تم : به‌رخه‌له‌وان .

بهرفری‌دان - [۱ - به‌ر/۲ +
فری‌دان] ، (مصت) . لا) تم :
بهرهاویشن : مه‌زه‌کانمان ئه‌و
سال له (سهرمان) زوریان
به‌ریان فری‌دا .

بهرقلیان - (نت) ، (سند) تم :
به‌رچا .

بهرقه‌د - (نت) ، (مک) تم :
به‌رکاو تیبه - زیاتر ده‌گهل ووشه‌ی
(شاخ) ئیزافه‌ده‌کری . : به‌رقه‌دی
شاخی .

بهرقه‌ننه - (نت) تم : به‌رچا .

به‌رك - (نا) ، (بک) تم : گولله .
تیبه - له‌نیوان ده‌نگی (راو (ك) دا
بزوینه‌کوردی هه‌یه (به‌ر ، ك) .

به‌رگار - (نت) هه‌ر شتیکی
ئاماده‌کرای بی‌ئوه‌ی ده‌کاربکری یا
کاریکی له‌سهر بکری .

به‌رگاو - [۱ - به‌ر/۲ + کاو =
کیو] ، (نت) ، (سند) دامینی چیا و
کیو ★ (سند) به‌رزاخ ، که‌مه‌ر (تم :
مردوخ ، ب ۱ ، ل - ۱۴۹ ، (مک) .
به‌رقه‌د .

به‌رگوت - [۱ - به‌ر/۲ + کوت
(کوتان)] ، (نت) به‌شیکه‌له‌ده‌غلی
درواه‌ی هیشتا گیره‌نه‌کراو ، که
له‌بهر پیوتستی جیاده‌کریته‌وه و

ووردبۆنه‌وه و تیوه‌زaman بو
دیاری‌کردنی چاکتی و خراپی . ۲ -
(نا) ، (کهر) مه‌سله‌هت ،
لیوه‌شانه‌وه .

به‌رمسك - (نت) ، (سیم) تم :
به‌رزگ .

به‌رسمیل - [۱ - به‌ر/۲ +
سمیل] ، (نت) زیده‌توکی سمیل
که به‌سهر لیوی سهره‌وه‌ی مروفا
به‌ره‌و ناوده‌می دیته‌خواری . □
» قه‌پۆزت دانه‌پۆشی به‌رسمیل +
به‌سهر ملتا نه‌یی وەك یالی که‌متیار»
(زه‌زا - ۲۳) ★ (بک) به‌رسمیل .

به‌رسمیل‌کردن - (مصت) . مت .
قرتاندنی زیده‌موی سمیل و
لیک‌ولوس‌کردنی ده‌گهل سنووری
لیوی سه‌رده‌وه .

به‌رسیله - [؟] ، (نت) ، (کهر) .
تریه‌که‌هیشتا ئاوی تی‌نه‌گه‌زایی و
شیرن نه‌بۆبی . تیبه - ۱) من زیاتر
بو ئه‌وه ده‌چم که (سیله) له‌م
ووشه‌یه‌دا هاوتای (شیره) بی ،
جا یا به‌سهر زار و زمانانه‌وه‌ی
به‌سهر هاتوه‌یاخو شکلیکی کونتری
(شیره) به . ب) به‌رسیله‌ماده‌ی
(ترشی تارتارات) ی تی‌دایه‌و ترشه ،
له‌کورده‌واری ده‌یکه‌نه‌هیندی
چیشتانه‌وه تا ترشیان‌بکا و بو
دابه‌زاندنی پله‌ی گهرمای له‌شی
نه‌خوش به‌کاری‌دین . په‌سیره ،
په‌سیله . (کثیر) قوره . (سند) .
هاله .

به‌رغه‌به‌به - [۱ - به‌ر/۲ + غه‌به‌ب
(عا) + ئه‌/۱] ، (نت) ، (مک) .
پیستی ژیرچه‌نه‌که‌ی ئینسانی

سۆردە کرئ .

بەرگول - [۱ - بەر/] + گول
(گولتین) [، (نە) هیندیک چیشته
که پیش ئووی بۆ هەموو خەلکی مال
تێ بکری ، دەکریتە قاپیکەو . تیب -
ئەمە زیاتر بۆ منداڵان تیدە کرئ و
دەیاندهنی بیخۆن ، یا بۆ کەسیک
(زیاتر کابان) که زۆتر برسی بۆی .
بەرگول کردن - (مصت . لا)
خواردنی چیشته پیش ئەو خەلکانە
که دەبی لیتی بخۆن .

بەرگۆ - [؟] ، (نە) ، (سە)
گۆپکەیکە لە لای پیشەووی (زین) ی
کوردی ، لە سواربۆنا دەستی
پیدە گیرئ و لە کاتی پتووستیشا
دەستەجلەوی بەسەردا دەکرئ . ★
(بک . ، مل .) قەرپۆز .

بەرگۆش - [۱ - بەر/] + گۆش ،
(نە) بەرەهەلبێنە ی بچۆک .

بەرگە کردن - [عا . کو .] ، [بەرگە
(برکە) + کردن] ، (مصت . لا) ،
(مک .) زیاد کردن و زەووزو کردن
گیاندارانی کهوئ : وەحە وەح یا خوا
بەرگە نەکە ی ، خوشیرەکە ی رشت .
تیب - جاروبارە دایکان که تۆزە
دەبن وەکو (تۆک) بە منداڵی خۆیانی
دەلێن .

بەرگەل - [۱ - بەر/] + گەل ،
(نە) زەشەوولاغی سی سالانە کە
بۆ ئەو دەستدا گەل بکری .

بەرگەرە - [بەر (بەرد) +
کەرە] ، (نە) ، (مک .) جۆرە بەردیکە
لە هیندیک شوینی کوردستانی
ئێران (ئەوێندە ی من پیم شک دیت) ،
وەکو خەلۆز ئاگر دەگری و

دەگەشیتهو و بۆ گەرم کردنی
سەماوەر بەکاری دینن . تیب - (۱)
(بەرگەرەن) ناوی دیکە کە لە
مەلبەندی لاجانی نیزیکی (خانج)
ئەو بەردە ی زۆرە . (ب) ئەگەر ئەم
ناو لەباتی : زەژێ بەرد ، زوغال
سەنگ و (فحم الحجری) دەکاربکری
جی خۆیەتی .

بەرگەوتن - [۱ - بەر/] +
گەوتن [، (مصت . لا) (سیم .) ۱ -
هەلەنگۆتنی جیسمیک دەجیسمیکی
دیکە : بەردیکی بەرگەوت سەری
شکا ، گوللە ی بەرگەوت ★ پیکەوتن .
(مک .) ویکەوتن . ۲ - بۆن بەژیر
شتیکەو : دیوارە که رۆخا دۆ کەسی
بەرگەوت ، بەر ترومبیل کەوت و
مرد . ۳ - بەشەش پێ بزان ،
بەنسیب بۆن : هەر سەری کێلۆبەک
شە کری بەردە کهوئ . کۆزە داینی
ئەوێندەت بەرنا کهوئ . هەر
ئەوێندەم بەرگەوت . ★ (مک .)
و دبەرگەوتن . وەبەرگەوتن - (مصت .
لا) ، (مک .) تم : بەرگەوتن / ۳ .

بەرگۆ - [۱ - بەر / ۲ + ئگ] ،
(صمف .) ، (سە .) تم : ۲ - بەرتین .
تیب - (۱) لە نیوان دەنگی (ر) و (گ) دا
سۆکە دەنگیکی (هەمزە) دەبیستری
که پاشماوێ (ئگ) و بە تەواوی
نەسواو ، بە کورتی ئەوێ پتی
دلێن بزوینە کوردی لەم ووشەیدا و
لە ووشە ی (بەرگین) دا خۆی
دەنوینن . (ب) هەر وەکو لەسەرەو
باس کرا (۱) ئەم ووشە یە جۆریک
لە دەم دیتەدەر دەگەل ووشە ی
(بەرگ) که هەر لە دوا ی ئەمەو

دیت جیاوازه ، همر بویهش ژمارهم
بۆ هتچ کامیان دانه‌ناوه و نهم کردن به
(۱- بهرگ ، ۲- بهرگ) نه‌گهرچی
ههرتکیان هه‌روه‌ک یه‌ک ده‌نوسرین ،
ئهمه‌ش یه‌کیکه له که‌م و کورتی
ئه‌لفوبیتکه که‌مان که تا ئیستا چاره‌ی
بۆ نه‌دۆزراوه‌ته‌وه .

بهرگ - [ست : فهریکه . په :
فهرک ، فهرگ ، فهلگ .] ، (نا .)
۱- به‌شیکه له گیاوگۆل و
دارودره‌خت ، پان و ته‌نکه - شکل و
پانای به پتی دار و گیا ده‌گۆزی -
به ساقه‌تی گیا و لک و پۆپی دارانه‌وه
نوساوه ، زه‌نگی سه‌هوزه .
سه‌وزاییشی له گیاوگۆلی
جۆربه‌جۆرا ده‌گۆزی - ئهم به‌شه‌ی
گیاوگۆل ئیشک ده‌بی و ئی داران
زوربه‌یان له پایزا ده‌وه‌ری . □
« مسولمانان بزائن شه‌و چ وه‌خته ،
که بولبول عاشقی به‌رگی دره‌خته »
(فۆلکلۆر) ★ (مک . ، سن . ، سیم .)
گه‌لا . (جذ . گیل = گه‌لای ئیشکی
دار) ، (سه‌رده‌شت) گه‌ل .
(ها .) په‌لک . (هو .) به‌رگ . (سن .)
په‌لگ . (بک .) بیرو ، به‌لگ . (زا .)
فیلگۆ - لق و پۆپ و گه‌لای دار -
(ته : ژابا - ۵۵) ، (جذ .) به‌لگ .
هس : (عا .) وه‌زه‌ق ، وه‌زه‌قه (محر :
بهرگ) ۲- ئهو شتانه‌یه که مروّف
پاش جیابۆنه‌وه‌ی له ژبانی چه‌یوانی
بۆ داپۆشینی له‌ش و به‌ربه‌ره‌کانی
ده‌گه‌ل سه‌رما و گه‌رما ، دایه‌تیاوه و
ده‌به‌ری ده‌کا . شییوه‌ی
دروست کردن و ئهو ماده‌یه‌ش که
لیی دروست‌ده‌کری و یزای ژبانی

ئاده‌میزاد و پیشکه‌وتنی شارستانیتی
گۆزاوه تا وای لیها‌توه که ئیمزۆ
ده‌بینین و ههر نه‌ته‌وه‌یه‌ی به‌رگی
نه‌ته‌وایه‌تی تایبه‌تی هه‌یه .
□ « پاتشا به‌رگی نویت لی مه‌باره‌ک
نه‌بی » ، « ههرچه‌نده که رۆتم به
خودا مائیلی رۆتم + بی به‌رگیه
عیلله‌ت که هه‌تیو مه‌یلی هه‌تاوه »
(مکب . نالی : ل - ۵۳۴) ★ (سن .)
سپال . (سیم .) جلوبه‌رگ . (مک .)
شمه‌ک ، جل ، جلك (کک .) کالا ،
که‌له‌ل ، که‌لوپه‌ل .

بهرگی سه‌فه‌ر - (نته .) ئهو جلکانه‌ی
ئینسانیک بۆ سه‌فه‌ر ده‌به‌ری ده‌کا ،
سه‌فه‌ره‌که ده‌سه‌پینی که ده‌بی چ
جۆره به‌رگیك ده‌به‌رکات ، بۆ نمونه
ئه‌گه‌ر یه‌کیك بچی بۆ (زاو) و
زستانی‌ش بی جۆره جلکی
ده‌به‌رده‌کا و بۆ هه‌مان مه‌به‌ست له
هاوینا جۆریکی دیکه و ... و ...
بهرگی شای و شینان - (نته .) دۆ
جۆره جلکن : یه‌کیان ئال و والا‌یه
بۆ (شای) و پیاو خوشی ده‌گه‌ل
ده‌رازینیته‌وه . ئه‌وی دیکه‌یان
(ره‌ش) یا (خمی) یه‌ بۆ سه‌ر پرسه و
بۆ نازیه‌تباری ده‌به‌رده‌کری .
(به‌رگی شای و شینانی ههر
ئه‌وه‌یه) ، (کذ .) نه‌داره و بۆ هه‌مو
جۆره رۆداویک ته‌نیا ده‌سته جلکیکی
هه‌یه . به‌رگی غه‌زه‌بی ده‌به‌رگرد -
(کذ .) رقی هه‌لستا و تو‌زه‌بو . ۳-
شتیکه له قوماش ، کاغه‌ز ، چه‌رم و
... دروست‌ده‌کری و به‌ پیی
مه‌به‌ست شکلی ده‌گۆزی ، هه‌مو یا
به‌شی له به‌عه‌زه شتیکی پی داده‌پۆشن

تا له چلکن بۆن ، شکان ، و ...
 بیپاریزیت :: بهرگی (کابه) ههموی
 ئایه تی قورئانی لی نوسراوه . بهرگی
 ئهم سه نیره به جاریک چلکن بسوه
 بیگورن . ۱- به شیک له چهند بهشی
 کتیبیک که له به شه کانی دیکه ی
 جودا کرابیتسه وه و به جیا
 جزوبه ند کرابی . :: بهرگی پینجه می
 « فهرهنگی فارسی » بهرگی دوه می
 « قاموسی زمانی کوردی » .

بهرگاتی - [۱- بهر/ ۲ + گا +
 ۳- ئی] ، (نده) که سیکه که بسو
 زاهینان و فیره جوت و گیرد کردنی
 گاجوتی که تازه (نیر) ی خرابیتسه
 سه ر ملی ، له پیش جوت ده روا .
بهرگاییلکه - [۱- بهر/ ۲ + گا
 + ئیلکه] ، (نده) بالنده یه کی پچوکه
 له تیره ی چوله که و کاتی جوتیر
 جوت لی ده خوزی له بهرده م جوته که وه
 هه لده قونی . ★ کلک هه لته کینه ،
 کلک هه لسه نگینه .

بهرگ پیداکرتن - (مصته . مه)
 داپوشینی لیه و ههرچی وه کو لیفه
 بی ، به (بهرگ / ۳) . ★ (سیم)
 بهرگ پیاگرتن .

بهرگ پیاگرتن - (مصته . مه) ،
 (سیم) ته : بهرگ پیداکرتن .
بهرگ تی گرتن - [بهرگ / ۳ +
 تی (ده + ی) + گرتن] ، (مصته .
 مه) کتیب ، ده فته رو ... له مقه بیا
 یا کاغه زه وه پیچان .

بهرگ تی هه لکیشان - [بهرگ / ۳ +
 تی (ده + ی) + هه ل (پیبفه)
 + کیشان] ، داپوشینی سه رتین ،
 دوشه گ و ... که (بهرگ / ۳) یان

وه کو کتیه بو دروست ده کړی .
بهرگ درو - [بهرگ / ۲ + درو
 (درون)] ، (نفا . ، صفا .) ئهو
 که سیه که قوماش به ئه ندازه ی
 قه د و بالای خه لک ده بری و
 ده ی دروی و ده بکا به جلیک . ★
 جلدرو . خه یات (عا) .

۱- بهرگرتن - [۱- بهر/ ۲ +
 گرتن] ، (مصته . مه) -
 زیگابرتنه وه له شتی یا که سی تا
 نه توانی کاریکی ده یه وی بیکات ::
 بهری ئه ستیله که بگرن . ده تو لاچو
 بهری مه گره هه ر ئیستا بو حه وت
 پشتی ئاقل ده کا . ★ پیش گرتن .
 ۲- زیگه برتینه وه له ته شه نه کردگی
 هه ندی برین و نه خوشی پیست
 (ئاگره ، بیره) به پیی داب و
 ده ستوری کورده واری . ته : ئاگره
 (تیه) .

۲- بهرگرتن - [۹- بهر + گرتن] ،
 (مصته . مه) ، (مک) ته :
 بهرگه گرتن .

بهرگرتی - [۱- بهر/ ۲ + گر
 (گرتن) + ۲- ئی] ، (نمص .) ،
 (ته) پیش له پیشکه وتن و
 سه رکه وتنی نه یار و دوژمنان
 برتینه وه ، بهرام بهر دوژمن وه ستان و
 خوزاگرتن . (عا) دیفاع ، مقاومه
 :: وه زیری بهرگرتی . ئیستیمار و
 کونه بهرستان بهرگرتی بزوتنه وه ی
 نه ته وایه تی نازادیخوازانه یان
 پی ناکری . ★ (سنه) بهرگل .
 (بک) بهر هوانی .

بهرگن - [۴] ، (نده) ، (سیم) ،
 (مک) خوری بهرخ که بو یه که م جار

ده بزیته وه ، له خوری دیکه نهرم تره ، له کوردستان زیاتر دهسته وانه و سههرکلاوه و ... لی دروست ده کهن . ★ (بک . جند . هلا . لوا . لو .) بهرگن .

بهرگه - | ست : فهرنگه . | ، (نا .) ، (مک .) توانستی خوگرتنی ئینسان یا هر گیاندار و شتی له پیش هیزیکی ماددی یا معنه وی .
بهرگه پشتی - [بهرگه / ۳ + ۳ - نه / ۲ + پشتی] ، (نته .) ، (سیم .) ته : بهرگه سهرتین تیبه - پشتی جوره سهرتینیکه .

بهرگه ده مانچه - (نته .) پارچه یهك چهرمه به شکلی ده مانچه ، دۆ توی دهیدرون و ده مانچه ی ده خه نه ناو .
بهرگه سهرتین - (نته .) ، (کئیر .) ، کیه یه کی ئوستوانه یی شکله ، له چیت یا بلوری دروست ده کری و (سهرتین) ی ده ناو دهندری . ★ (مک .) بهرگه سه نه ئیر . (سیم .) بهرگه پشتی .

بهرگه سهعات - (نته .) ، (مک .) کتیه ییکی بچوکه له قاییش یا مه خمه ر دروست ده کرا یا له (ده زۆ) ده چندرا و سهعاتی سه رقاپداری ده خرایه ناو ، بۆ نه وه ی له گیر فانا ژهنگ نه هیننی .

بهرگه سه نه ئیر - (نته .) ، (مک .) ته : بهرگه سهرتین .

بهرگه شت - [فر .] ، (نمص .) ته : بازگه شت .

بهرگه شت بۆ نه وه - [فر . کو .] ، (مصتب . لا .) ، (مک .) ته : بازگه شت بۆ نه وه :: پیاو نابنی له

قسه ی خوی بهرگه شت بیته وه . □ « یاره بیج خولایسه ختوبه و نهسته خفیرو لالا ، بهرگه شت بۆ مه وه » (زیسته ییکه به کیك ده یلی که (کفر) یکی به دهمدا هاتبی .

بهرگه کتیب - (نته .) ۱ - دۆ پارچه مقه بیا یا چه رم یا کاغه زی نه ستور و ... که ههمۆ به ره کانی کتیبیک (پاش جزۆ به ند کردن) ده گریتنه ناو خوی و له بهر پۆت بۆن ده یپاریزی .
۲ - پارچه یهك کاغه ز یا هر شتیکی دیکه ی له م باباته یه ، له سههر (بهرگه کتیب / ۱) وه وه ده کتیبانه وه ده پیچری تا چلکن نه بی .

بهرگه گرتن - (مصت . لا .) ، (مک .) زاوه ستان ، خوژاگرتن ، مقاومهت کردن ، ددوام هینان :: ئیمپریالیزم بهرگه ی خهباتی میللتهان ناگری . دیزه و گۆزه ی خاراو چاتر بهرگه ده گرن . چوار پینه ی کهن بهرگه ی ئهم زستانه ناگری . له شکری بی بیرو باوه ز بهرگه ی شه ز ناگری . ئهم قوماشه عه ماره پویه بهرگه ی شوشتن ناگری .

بهرگه لیفه - [بهرگه / ۳ + نه / ۲ + لیفه] ، (نته .) ، (مک .) پارچه یهك (بلوری) یه به بهری لیفه وه ی دهرۆن و که چلکن بۆ لی ده که نه وه بۆ شوشتن . ★ (کفر .) متیل . (کئیر .) مه لافه .

بهرگه نه گرتن - (مص . لا .) خو پین زانه گیران له پیش زوداو و کاره سات و زه بروهنگ و ههر جوره هیزیکی به جوریک له جوران چه شنی قورسایج ده خه نه سههر

پچۆكى قالىق ، يا قوماشيكي
تايه تييه و جولا ده يتهنى و پاك و
خاوين زاي ده گرن و بو نويسر
له سهر كردن تهرخان ده كریت . ★
(هه.) دوگرد . تيب - وا ده زانم ئهم
ووشه ي (بهرمال) ده له پيش ههمو
ماناكانى ديكهيدا بو ماناي به كم
ددكار كراوه و بو ماناي سييه مى
له بهر ويچون (له باري ته نينه وه)
داها تود . ● بهرمالي له سهر ئاو
ده نه زى - (كنه) پياوى چاك و
مسولمانه ، ده ست و دلى پاكه .

بهرمسولدان - [۱ - بهر / ۱ +
مسولدان] ، ئهو به شه ي زگى
ئاده ميتزاد كه ده كه ويته خوار نيوك و
ژور بهر گه ده . ★ (سنده) بان بانه گا .
بهرمۆر - [۱ - بهر + مۆر
(مۆر)] ، (نده) ، (مكه) خشليكي
ژنانه يه ، له مت و مۆرۆي جور به جور و
ده زمه (له باري زهنگ و شكله وه)
دديهننه وه و كچان و ژنان ده
ئاستويانى ده كهن . تيب - ژنه
دهوله مه ندان له بهردى به قيمهت
(كاره با ، ياقوت ، شه وه ... و ...)
دروستى ده كهن و ژنه فقير له
مۆرۆي جهله بى . ★ (سيمه)
گهردانه ، ملوانكه . (سنده) ملوهن ،
ملوينك . (كئير) گهردن بهند .
(مكه) ملوينكه . (جنده) گهلوهن .
تيب - ئهو هاوتايانه كه م و زور له
لايهن شكل و ئهو شتانه ي كه لتيان
دروست ده كرین كه م و زور
جياوازيكيان ههيه ، بهلام ئه وهنده
ههيه كه ههمويان بو زازاندنه وه ي
(مل) و (گهردن) به كاردیت .

ئينسانى يا شتى و كارى تيده كهن .
بهرگير خستن - (مصته . مته .) ،
(سيمه) تم : به گير هينان .

بهرگير كهوتن - (مصته . لا .) ،
(سيمه) تم : به گير كهوتن / ۳ .

بهرگير هاتن - (مصته . لا .) ،
(كهر) تم : به گير كهوتن .

بهرگير هينان - (مصته . مته .) ،
(كهر) تم : به گير هينان .

بهرگير - (۱ - بهر / ۲ + ئنگ
+ ئين) ، (صفه) ، (سنده) تم :
۲ - بهر تين .

بهرليخواردن - [۱ - بهر / ۱ +
لى (له + ي) + خواردن] ، (مصته .
مته .) ۱ - خواردنى ميتوه ي باغيك ::
كوا ههر ده له ي باغم ههيه ، باغم
ههيه ئيمه بهرمان لى نه خوارد . ئيسا
خهريكي باغ ده چه قيني كهنگى بهرى
لى ده خوى ۲ - (كنه) كه لك و درگرتن له
شتى ، نه تيجه و درگرتن :: بهم ههمو
زه نجه مندا له كاني پيگه ياند بهرى
لى نه خواردن . جوانه مه رگه ! بهرى
له ژيانى خوى نه خوارد .

بهرمياغ - [تو . ۱] ، (نا .)
قاميشه جگهره .

بهرمال - [۱ - بهر / ۲ + مال] ،
(نده) ۱ - دوته خته (كوئين) ي
گه وره يه ، كاتى باويز يا باران دديو
زه شمالي ده كا ، له ولايه ي باران و
... تى ده كا ، به پيشيه وه ده گرن .

۲ - جاجمى شهقه كه جولاى
كوردستان ده يتهن . پيخه ف يا
كه لوپه لى ديكه ي تيوه ده پيچن وه كو
پيخه فيش كه لكى لى وه رده گيرى .
۳ - پارچه يهك خام يا تهخته يهكى

بهرمه مکان - [۱- بهر/ { + مه مک

+ ۲- نان/ ۱ | ، (ست.) نهو ماوهیهی دایکیک له مه مکى خوی شیر ددها به مندال ، نهو ماوهیهی مندالیک به شیرى مه مکى دایکی بهرئ ده چی :: به کیکی تازه پی هه لده گری و به کیکی بهرمه مکانیشی ههیه .

بهرمه مکانه - [بهرمه مکان + ۵-

نه/ ۲ | ، (ست.) حالی مندالیکى ساوا که هیشتا شیرى مه مکى دایکی دخوا و له مه مکى نه کرابیتته وه .

بهرمیل - (نا.) . (کهر.) تم :

بۆشکه . تیپ - نهو ووشهیه به رینگای زمانى ئینگلیسى دا ، له کوردستانى عیراق هاتوته ناو زمانى کوردی ، نهسله کهى له ئینگلیزیدا (بار - ریل) ه که ئه ویش له (باریل) ی فره نسى وه رگیراوه (تم : قاموسى باغه لى ئوکسفورد ، ۱۹۶۱ ، ل - ۵۷) به لام بۆم ساغ نه بۆته وه و نازانم دهنگى (م) ی چۆن لى پهیدا بوه .
بهرنامه - (نت.) ، (کئیر.) ۱-

نهو کارانهی له کوبونه وهی نهجمه ن ، ههیه تیکى کومه لایه تی و سیاسى و ... یا ئاههنگ و جهژنى نه ته وایه تی و ... دا ده کرین یا تاقه ئینسانیک له رۆژیکا یا له ماوه ییکا ده ییکا :: بهرنامهیه کی باشیان بۆ جیژنى نه ورۆزى پار ساز کردبو . کاکه دلیر ئیمشه و بهرنامه تان چیه ؟ ۲- کاغه زیکى سیایى کاره کانی (ژماره ۱) ی لى ده نو سرى و پيشان ددها چ کاریک له پيشدا ده کرى و چى به دودا دیت . ۳- لیسته ییکه نشان ددها که

قوتابیانی کلاسیک له ههفتهیه کدا چ دهرسانى ده خوینن و فلانه رۆژ له فلانه سه عاتا ده بى چ بخوینن . تیپ - (بهرنامه ج = برنامج) ی عهره بى ههر (بهرنامه) ی کوردیه که رینگای فارسیه وه وهریان گرتوه .

بهرنویژ - [۱- بهر/ { + نویژ]

(نت.) تم : ئیمام/ ۲ . ★ پيشنويز .

بهربوخچه - [کو. تو.] ، [۴-

بهر/ { + و + بوخچه] ، (نت.) هه مو نهو بوخچانهی که له مالتیکى کورده واریدا ههیه یا ئافره تیک ههیه تی :: نازدین خیرا ده ستی به ناوما له که دا بینه و بهروبوخچه ت له گۆرئ هه لگره .

بهروبۆ - [۴- بهر/ ۱ + و +

بۆ | ، (نت.) ۱- نه وهی به هوی کشتوکال له زهوی وه رده گیریتته وه یا به هوی کارگه و فابریقه وه دروست ده کرى . (عا.) مه نتوج ، سه مهر ، مه حسۆل . ۲- (مج .) نه نیجه و نهنجامی هه رکرده وه و کوششتیک چالک بى یا خراب :: بهروبووی خه باتى دژى ئیمپریالیزم ئازادى میلله تانه . تیپ - به لای منه وه ، ووشه ی (بۆ) له مه صده رى (بۆن) وه رگیراوه و له ئه سلا (بو ، وه) به که سیغه ی موفزه دى غایبى زه مانى حاله . ★ به رهه م .

بهروبۆدریژ - [۱- بهر/ ۲ + و

+ بۆ (بۆن) + دریژ] ، (ست.) حالى کار ، مه سه له یا شستى که زۆر بخایینى یا وا دیاربى که زۆر ده خایینى . :: زستان بهروبووی دریژه . نهو کاره بهروبووی دریژه ،

به‌روپشت نه‌تله‌س - (ص ت .) ،
 (م ک .) ۱ - لیفه و هەر شتیکی دیکه‌ی
 له‌م بابه‌ته که هەردۆ زۆی له قوماشی
 (نه‌تله‌س) بی . تیبه - عادت رایه
 زۆیه‌کی لیفه له قوماشیکی نایاب
 ده‌که‌ن و زوه‌که‌ی دیکه‌ی (چیت)
 ده‌بی ، جا مال‌ه‌ئەعیان و
 ده‌واله‌مه‌ندان هەمویان هەر نه‌تله‌س
 کردوه . ۲ - (م ج .) سه‌یدیکی
 دایکیشی و بابیشی هەرتک (سه‌ید .)
 بن ★ (سیم .) تان و پۆ ئاوریشم .
به‌روپشت کردن - (م ص ت . م ت .)
 هینانه‌پیشه‌ودی لای پشته‌وه‌ی
 هەندی پارچه‌ی جلك (کراس و . . .)
 له‌بار هەر هۆیه‌کی بی .

به‌رودوا - [۱ - به‌ر/ ۲ و ۳ +
 و + دوا] ، (ص ت .) جۆری جۆلان و
 بزۆتنی چەند گیاندار یا بزوانانی
 چەند شت له شوینی بۆ شوینیکی
 تر ، به‌شیوه‌یه‌کی نه‌وتو که
 هیندیك لیک‌دۆربن یا تۆزی وه‌خت
 بکه‌ویته‌نیوان . به‌ک له‌دوای یه‌یه
 :: هەموتان به‌رودوا بچنه‌ده‌ر (مه‌مۆ
 ده‌رکه‌ون به‌لام پیکه‌وه‌نا) ، سواره‌کان
 خەریکن به‌رودوا ده‌گه‌نه‌به‌ر ئاواپی
 (هەمویان ویکرا ناگه‌نی) .

به‌رودواخستن - (م ص ت . م ت .)
 جیگۆزکی کردن به‌چه‌ندکار یا
 چه‌ندکەس و . . . که ته‌رتیبه‌یکی
 تایه‌تیان وه‌رگرتبی .

به‌رودوا که‌وتن - (م ص ت . ل .)
 پاش‌وپیش‌بوونی چەند کاری یا
 که‌سانی که بۆجی به‌جی‌بوون یا
 جی به‌جی کردنی کار و مه‌سه‌له‌یه‌ک به
 جۆریکی تایه‌ت زیزبوون و ده‌قیان

به‌م هاسانیانه نابزیته‌وه . تیبه -
 هەروه‌کو که‌رتە‌کانی ئەم ووشه‌یه‌یان
 لی پیکه‌ساتوه بۆمان ددرده‌خەن ،
 ووشه‌ی (به‌روبۆ) هێچ پیوه‌ندی
 ده‌گه‌ل (به‌روبۆ) ی به‌مانای
 (سه‌مه‌ر) نه . ★ درێژخایین .

به‌روپیشکه - [{ - به‌ر/ } + و
 + پیشکه] ، (ن ت .) لانکی منداڵ و
 هەمو ئەو که‌لوپه‌له‌ی بۆ پیچانه‌ودی
 منداڵ ده‌ناویدا پیوتیسته ، جا
 منداڵه‌که‌ی تیدابی یان تیدانه‌بی ::
 کچی ئەوه چ ده‌که‌ی وده‌ر ئەم
 به‌روپیشکه‌یه‌ لیره‌لابه‌ره .

به‌رواپشت - [۳ - به‌ر/ ۲ + وا
 (= واژ) + پشت] ، (ص ت .) ،
 (س ن .) ته‌ : به‌روپشت .

به‌روانک - (ن ت .) ، (س ن .) ، (ب ک .)
 ته‌ : به‌روانکه . تیبه - له‌نیوان دۆ
 ده‌نگی (ن) و (ک) دا بزوینه‌کوردی
 به‌یه .

به‌روانکه - [۱ - به‌ر/ ۲ + وان
 (ئ م .) + که (ئ م .)] ، (ن ت .) ، (م ک .) ،
 (سیم .) پارچه‌یه‌ک قوماشه‌ده‌یدرون و
 به‌به‌رسینگی منداڵی ساوايه‌وه
 ده‌گرن و له‌پشت مل و ناوقه‌دی
 منداڵه‌که‌ له‌پشته‌وه‌ گری ده‌دری بۆ
 ئەوه‌ی جلاکه‌کانی پیتس‌نه‌بی . ★
 (ب ک . س ن .) به‌روانک .

به‌روپشت - (ص ت .) ، (م ک .)
 حالی جلك و که‌لوپه‌ل و . . . که به
 جۆری دهبه‌رکراپی یا داندراپی دیوی
 ناوه‌وه‌یان (۳ - به‌ر) به‌ده‌ره‌وه‌بیته .
 ★ (س ن .) به‌رواپشت . (سیم .) ،
 (ب ک .) به‌ره‌واژ . (م ک .) به‌راوه‌ژۆ .
 (ج ن .) چۆوارشه (چه‌واشه) .

گرتىپ .

بەرۆك - [۱ - بەر/ ۲ + ئۆك
[۲/] ، (نە.) پېشەۋەدى كەۋا يا كراس
لە حاسىتى ملزا تا دەگاتە نىۋەدى
سىنگ . ئەۋەندەدى لە كراسى
كوردىدا بە (يەخە) دادەندى
ھى : (بک.) بەرىك (= گىرفان) . ★
يەخە .

بەرۆك بەردان - (مصت. مت.)
واز لە كەسى ھىنان ، شەز لە يەك
لادان . دەست لە كەسى ھەلگرتن □
« سەد جارم گوت تۆم ناۋى ، ئىتر
بەسىە و پىناۋى ، بەردە ! بەردە !
بەردە ! دەبرۆ بەرۆكم بەردە »
(فۆلكلور) . ★ يەخە بەردان .

بەرۆك گرتن - (مصت. مت.) شەز
بە كەسى فروشتن ، گىچەل دە يەك
ھالاندن . ★ يەخە گرتن .

بەرۆ - (صمف.) تم : ۲ - بەرتىن .
بەرۆش - [؟] ، (بک.) ، (نا.)
دەفرىكى مەعدەنە چىشتى تىدا
لى دەنن و بۆ ئىش و كارى تى
ناومالىش بە كەلكدى ، گەورە و
پىچۆكى ھەيە . ★ مەنجەل (= عا :
مىرجەل) ، قازان (تو.) . تىب -
ودكو دەبىتىن ئەو ناۋانەى بۆ ئەم
ئامرازە بە كاردىن يەكەن عارەبى و
ئەۋىترىشان توركىيە ، ئەگەر چى
بە پىي بەرنامەى ئەم قامۇسە دەبوايە
ۋوشەى (بەرۆش) ۋەكو ھاۋتاي
مەنجەل و قازان بنۆسرىت ، بەلام
چونكو ۋوشەيەكى زەسەنە زەنگە
خراپ نەبى لە لەھجەى ناۋەندى
زمانى كوردىشدا بىتەۋە مەيدان و
ھەر ۋوشەيەكى تى لەھجەكانى

دىكەى زمانەكەمان كە دەپنۆسم ھەر
بۆ ئەم مەبەستەيە .

بەرھاۋىشتن - ۱ - ھاتنەدەرى
بەچكەى گيانداران و مىدالى
ئادەمىزاد بە مردۆپى لە زگى دايكىان
پىش ئەۋەدى مانگ و زۆزى خۆيان
تەۋاۋ كىردىپ . :: بەرى ھاۋىشت .
تىب - ئەم ۋوشەيە زىياتر بۆ
ئادەمىزاد و (بەرفىردان) بۆ
گياندارى تر بە كاردىت . ★ (مك.)
لە بەرچۆن . (سىم.) لە بارچۆن .
بەرفىردان . ۲ - (كە.) سۈي بۆنەۋەدى
كەسىك بۆ خۋازدە مەنىيەك كە
يەككىكى دى لە بەرچاۋى دەيخوا ::
كچى دە تۆزىكى بەش بەن خەرىكە
بەر داۋى .

بەرھەتاۋ - (نە.) ، (كەر.) تم :
بەرتاۋ .

بەرھەلبىنە - [۱ - بەر/ ۲ +
ھەل (پىبف.) + بىن + ۵
+ ئە/ ۱] (نە.) ، (مك.) پارچەيەك
قوماشى چۈرگۈشەيە زىياتر لە خامى
شىن يا سىچ دروستدە كرى و
كابان و بىرى كاتى ئىش و كارى
ناۋمال و مەزدۆشىن و ... بە پىش
خۆيانەۋە دەگرن و لەناۋ قەدىانى
گرى دەدەن بۆ ئەۋەدى جلكيان پىس
نەبى . □ « بەرھەلبىنە و
بەرھەلبىنە ، بەرھەلبىنەى خام
ھەلاۋد ، ھەر دەزۆى و دەكراۋە ... » ،
« كابانى گەۋرە مالان لە خۆىدا
بەرھەلبىنە » (فۆلكلور) : ★ (ھل.)
بەرامپىل ، بەرانپىچ . (شارۋىران)
بەرىنكە .

بەرھەلىست - (نە.) ، (تە.) ھەر

گری دهدری .

۳- بهره - [۲- بهر + د-
ئه/۱] ، (نت.) زیاده پانای پهنجهی
گورهوی کوردی . تیب - گورهوی
کوردی که داگیرسیندرا له
(گو) بهکوه دهست پیده کا و ههروا
لیی زیاده کهن (بهرهی دههه) تا
پانای به نه نداددی دلخوازی
لیدیت و نهوجار لهسهر نهم پاناییه
دهزون تا دهگاته (پانی) ی و
دهست دهکهن به کم کردنهوهی
(گو) بهکانی (ددیکوژینهوه) .

۴- بهره - [؟] ، (نت.) (مک.)
مهودای نیوان (جولا) تا (شه) و
(گورد) تیب - نهم ووشهیه براییه کی
کوزه جولای موکریانج به هوی
ماموستا (هین) هوه بوی ناردبوم
چونی نهو نوستویه منیش لهسهردهه
نوستیم بی نهودی تی بگم که نهم
مهودایه له جولایدا چ کاریک ده کا و
زیاد و کهمچ لهسهر بهرههه که
تهئسیری چیه ؟

۵- بهره - [؟] ، (نت.) ، (مک.)
یه کیکه لهو نه خوشییانهی (مهز)
دهیگری ، گوانی رهق ددی و
ژانده کا .

۶- بهره - [؟] ، (نا.) ، (هو.)
دهرگا . (ته : مردوخ ، ب ۱ ، ل -
۱۵۸) .

بهره باب - [۱- بهره + ۱- باب
/۱] ، (نت.) ههمو نهو کهسانهی له
هشیردیتکا ، له باوکیک کهوتبنهوه ،
بهو حیسابهی که ههر هشیرهته له
پیشدا له چهند (برا) یا (خزم)
پیکهاتی و زه ووزویان کردبی و

زوربۆن ، بۆ ناستینهوه یان به ناوی
باوکیکی کۆن (نسبیا) ههلهدرین
:: هشیرهتی دزدی چوار بهره بابی
گهرهه .

بهره بهره - [۴- بهر/۳ + ۳-
ئه/۲ + ۴- بهر/۳ + ۵- نه/۱] ،
(نت.) وورده وورده ، نهخته
نهخته ، کهم کهمه ، تۆزه تۆزه ::
بهره بهره ههوا سارد دهبی .
بهره بهره خوی دوردده کاتهوه .

بهره بههار - [۱- بهر/۳ + نه/۲
+ بههار] ، (نت.) ، (مک.) ماوهیه
پیش نهوهی زستان تهواوبی ئاخر و
ئۆخری زستان . :: بهره بههاره
گوشت و خوین دهژیتنهوه .

بهره بهیان - [۱ بهر + ۳- نه
/۲ + ۲- بهیان] (نت.) .
۱- کاتی به کهمین زونا کایی زوژ
تاریکایی شهو دادهدری . ★
شه بهقی .

۲- (مج.) سهرهتای دهست پیکردنی
گهلی شت :: باپیرانی نهتهوهی کورد
له بهره بهیانی دیریکا له کوردستان
بوه .

بهره بهری بهیان - کاتیکه هیشتا
ساغ نه بوتهوه شهوه یا زوژ .

بهره تهشتی - [۱- بهر/۴ + ۳-
ئه/۲ + تهشتی] ، (نت.) پارچه داریکه
وه کو سهلکه تهشتی وایه ، خر
تاشراره (جاروبار دهشی نهخشین) و
له نیوه راستیا به قهدهر نهستورایی
کلکه تهشتی کونیتیکی تیده کری و بو
دو مه بهست دهخریته سهرتهشتی :
۱) بو نهوهی لهنگه ری تهشتی زابگری و
بارمه تی بدا که باش بخولیتنهوه . (ب)

ئەلى دەكەن و سەرى دادەپۆشنەو،
كە نىچىرىيان ھەلستاند زاوى دەنين و
ھەمۆ زىگايەكى لى دەبزنەو ۋە ئىو
نەبى كە بۆ لاي چالەكە دەچى ،
ئەوجار لە ھەمۆ لايەكەو دەبزنەتەنن
تا. ۋەسەر چالەكە دەپسەزى و
تەدەكەوى .

بەرەژان - [۱ - بەر/ ۳ + ۳ -
ئە/ ۲ + ژان] ، (نە.) وردە ژان يا
ژانىكى درۆزنەيە چەند زۆرئىك
پيش ئەو ۋە ئافرەت بزى ، توشى
دەيت .

بەرەژۆر - [۱ - بەر/ ۱ + ۳ -
ئە/ ۲ + ژۆر] ، (نە.) ، (مك.)
۱ - لاي سەردەوى مەجلىس و
دېو خانان (لەچاۋ دەرگا) :: فەرمۆ!
فەرمۆ ! بەرەژۆرتەر ھەلکشى . ۲ -
لاي سەردەو لەچاۋ ھەر شتىكى تر ::
زۆرابى لە بەرەژۆر خويەو دانابو .

بەرەژىر - [۱ - بەر/ ۱ + ۳ -
ئە/ ۲ + ژىر] ، (نە.) لاي خوارەو
// بەرەژۆر .

بەرەگە - [۱ - بەر/ ۳ + ۳ -
ئە/ ۲ + گە (جىگە)] ، (نە.) لاي
پيشەو :: بەرەگەي لىگرتو .

بەرەگەل - (نە.) ، (سەردەشت) ،
تە : بەرەگەلا .

بەرەگەلا - [۱ - بەر/ ۱ + ۳ -
ئە/ ۲ + گەلا] ، (نە.) يەككىكە لە
(بەر) ھەكەنى دارمازۆ «... سۆرى
سپى واشە لە گەلاي مازودار
دەرئەچى » (تە : خا ، با ، ل -
۱۶۳) .

بەرەلا - (صە.) ، (سە.) تە :
بەرەللا .

بۆ ئەو ۋە ھەلکردنى زىس لەسەر
كلكەتەشى زىك بجات .

بەرەتى - (نە.) ، (سە.) تە :
برىتى .

بەرەجۆت - [۱ - بەر/ ۱ + ۳ -
ئە/ ۲ + جۆت] ، (نە.) ھەمۆ
حاسلاتىكى جۆتيرىك لە كەژىكىدا
لە جۆت و گاوكارى خوى كۆي
دەكەتەو . ★ (سە.) بەرىيل ،
بەرەجفت .

بەرەجەژنان - (نە.) ، (سە.)
تە : بەرەجىژنان .

بەرەجىژنان - [۱ - بەر/ ۳ + ۳ -
ئە/ ۲ + جىژن + ۲ - ئان/ ۲] ،
(نە.) ، (مك.) چەند زۆر پيش ئەو ۋە
بىتە جەژن (نەورۆز ، زەمەزان ،
قوربان ، ...) □ «ئاغا ! ماموستا
حاجى مەلا شەفىع دەيفەرمۆ
بەرەجىژنانە ! ، چىژنانە برىنج و
زىنمان بۆ دەنىرى يا بۆللمان
دەداتى ؟ » .

بەرەدان - [۳ - بەرە + دان
(فە.)] ، (مستە. مە.) ، (مك.)
زىادکردنى ژمارەي (گۆي گۆرەوى و
دەستەوانە و ... ئەو جۆرە شتانە،
كە لەسەر نۆكى پەنجەزا تەسكە و
بۆ پانکردنى ھەر ناوبەناو چەند
گۆيەكى لى زىاددەكەن . :: دۆ شىشى
دەيكەش بچنە ئەوجار بەرەي بدە .
نابى گۆرەوى پاش دوازە شىش
چىدى بەرەبدرى . ھس : (كەر.)
بەرەپىدان .

بەرەزەت - [۱ - بەر/ ۴ + ۳ -
ئە/ ۲ + زەت (زەتاندىن)] ، (نە.) ،
(سە.) چالىكە بۆ (نىچىر)

بهره‌لدا - ۱ - [بهر/۲ + مه‌لدا
(نه‌لداو) ، (صسته) ، (مکه)
تم : بهره‌للا .

بهره‌للا - [= بهره‌لدا] (صسته)
(سیم . مکه) ۱ - حالی که سیتیکی
گویی نه‌داته هتیچ زی‌وشوین و
داب‌وده‌ستوری ناو کومه‌ل و خوی
چی پی باش بی ، نه‌وه بکا . (عا .)
غیر ملتزم . تیبه - نه‌م ووشه‌یه به
ته‌نیا وه‌کو صفه‌تیتیکی سه‌لبی
ده‌کارده‌کریت . ۲ - حالی ده‌شتیتیکی
پان و گه‌وره‌ی چیا‌ی به‌رزی تیدانه‌بی
● **بهره‌للا‌یه -** گویی ناداته هتیچ
ددره‌بندی هتیچ په‌یمان و قه‌ول و
قه‌راری خوی نیه . ★ (سنه .)
بهره‌لا ، ته‌ره ، ویل . (مکه)
بهره‌لدا .

بهرد‌للابون - (مصته . لا) ۱ -
هاتنه‌ده‌ر و ززگار‌بونی که‌سی یا
گیان‌داری له به‌ند و داویکی گه‌زان و
هاتو‌چوی لی‌به‌ستبیتته‌وه . ززگار‌بون
له به‌ندیخانه و دیلی :: نه‌وه سی
رۆژه گورون بهره‌للابوه کورینه
ئیستره زه‌رد بهره‌للابوه بزانش
نایگر نه‌وه . ۲ - حاله‌تی بی‌به‌ند و
بارتی و گویی نه‌دانه‌هیچ له که‌سیتکدا
:: کابرایه‌کی بهره‌للابو .

بهره‌للاکردن - (مصته . مه) ۱ -
تم : ئازاد‌کردن/۱ . ۲ - کردنه‌وه‌ی
وولاغیتیکی به‌سترا‌بیتته‌وه یا هه‌ر
نه‌به‌ستنه‌وه‌ی :: شیخ ره‌زا نه‌سپه
ر‌ده‌ش بهره‌للاکه با بو خوی له‌وه
به‌ردییه به‌وه‌رئی . ۳ - ویل‌کردنی
که‌سی (مه‌دال یا گه‌وره) به‌هه‌ر
نیازی بی یا له‌به‌ر که‌مه‌ترخه‌می ::

کچی پیرۆزخان نه‌وه بو‌چی نه‌وه
منداله‌ت بهره‌للاکردوه ئوتۆمبیل
ده‌یکا به‌ژیره‌وه .

بهره‌للا‌یتی - (حمصه .) ۱ -
نه‌وه‌ی له ئینسانیتیکی بی‌به‌ندوبار
رۆده‌دا ، کاری په‌کیکی بهره‌للا .
۲ - چلۆنایه‌تیتیکی نازیك و پیک له‌ناو
کومه‌لدا که‌که‌س گویی نه‌داته هتیچ و
هتیچ داب و ده‌ستور و قانونی تیدا
فه‌رمانزه‌وا نه‌بی . (عا .) فو‌زی .
:: نازانین نه‌وه بهره‌للا‌یتییه تا که‌نگی
هه‌ر دریزده‌بیتته‌وه .

بهرده‌هشکه - [۱ - بهر + ۲ -
نه/۲ + مه‌شکه] ، (نه) هه‌مه‌سو
به‌ره‌می رۆنی که‌ره (بک : نقیشك ،
نویشك) ی ماله کوردیک له رۆژیکدا
۲ - (مچ .) ، (صسته) حالی رۆنی
که‌ره ، که رۆژیک به‌سه‌ر
ر‌ده‌نیوه‌ینانیدا تی‌نه‌په‌ریبی . تیبه -
له کورده‌واری خۆماندا ، که رۆنی
که‌ره هات‌به‌ره‌هم نه‌وی رۆژی هه‌رچی
لی‌خورا و نه‌وی ده‌مینیتته‌وه خوی
ددکه‌ن و هه‌لیده‌گرن بو قال‌کردن .

بهره‌نگار - [۱ - بهر/۲ + نه‌نگو
(نه‌نگوتن) + ئار/۲] ، (نمصه .) ،
(مکه) له پیشه‌وه ، سه‌رده‌ره‌ینان
له پیشه‌وه و رۆبه‌رۆ تیک هه‌له‌نگوتن .
تیبه - ۱) نه‌مه مانای لوغه‌تی نه‌م
ووشه‌یه که‌چ جارن به‌ته‌نیایی
ده‌کارنا‌کری و ده‌گه‌ل فیطی مساعدی
(بون) و جار و باره‌ش ده‌گه‌ل
مه‌صده‌ری (هاتن) ته‌رکیب ده‌بی و
مه‌صده‌ریکی تازه‌دروست ده‌کا . ب)
به‌پیی نه‌وه که‌رتانه‌ی نه‌م ووشه‌یان
لی‌پیکه‌توه ، ده‌بی شکلی پیش

ئىستاي (بهرنگوار) بۆيى ، جا
دهنگى (و) له بهر قورسى (تلفظ)
سواوه .

بهرهنگاربۆن - (مصد. لا.) ،
(مكد.) ۱- تىك ههلهنگوتىن ،
توشى به كترهاتن . ۲- پىكاهاتنى دۆ
كهس يا زياتر . بهگزيه كا چۆن .
دهگزيه كا چۆن :: بهرنگارى بۆم .
بهرهنگارم بۆ . بۆچى له خوڤايى
بهرهنگارى ئهم كابرايه بوى .

بهرهوپىرچۆن - (مصد. لا.) تم :
به پىره وه چۆن .

بهرهوپىرهاتن - (مصد. لا.) تم :
به پىره وه هاتن .

بهرهوه - [۱- بهر/ ۲ + ۳ -
ئهوه/ ۳] ، (نته.) پيشه وه ، نىزىكتىر
:: وهرنه بهر وه ، چۆنه بهر وه تىب -
من له باسى (۳- ئهوه) دا (تم :
قامسوس ، ب ۱ ، ل - ۱۹۰)
نهم زانىوه كه ئهم ئامرازه دهگه
هيندى ناوى وهكو (۱- بهر/ ۲ ،
...) تهركىبه بى و ناوىكى تازهى
لى دروست دهكا ، بۆيه (۳- ئهوه)
كه دۆ مانام لىداوه تهوه ده بى ماناى
سىيهميشى بۆ زه چاوبكرى كه له
سهره وه باس كرا بهم جوړه (۳-
ئهوه/ ۳) دىته گۆزى .

بهرهوه بۆن - [۱- بهر/ ۲ + ۳ -
ئهوه/ ۲ + بۆن] ، (مصد. لا.) تم :
بهر بۆنه وه . **لى بهر وه بۆن -** (مصد.
لا.) تم : بهر بۆنه وه (لى بهر بۆنه وه) .
بهرى - [۱- بهر/ ۳ + ۴ - ئى] ،
(بنته.) پيشان ، له وه و پيش ::
سالانى بهرى زستانان به فر زۆر
دهبارى .

۱- بهرىن - [۲- بهر + ئىن] ،
(صد.) ، (مكد.) حالى ههر شتىكى
پان بى ، ئه و شتهى تهسك و تهنگ
نهبى . ★ پان :: شاروپىران
دهشتىكى پان و بهرىنه له مۆكرىان .

۲- بهرىن - [۱- بهر/ ۲ و ۳ +
ئىن] ، (حمه.) ۱- زه مانىكى پيش
ئىستا ، (عا.) سابق ، سالف . ۲-
حالى ههر كهسى يا ههر شتى كه له
وهختىكا باسى دهكرى له شوينىك
بى كه وتبىته دواوه :: سهربازه كهى
بهرىن دوگمه كهى دانه خستبو (بهلاى
ئهو سهربازهدا تىپه رىوين و ئىستا
كه باسى دهكهين به جىمان هيشتهوه) .
★ بهرگ . بهرگىن ، پيشو ، بهرو
تىب - ههر چهنده ئهم ووشهيه ،
يه كه ندهردۆ وا دىته بهرچاو كه
ههروهكو له سهردوه نيشان دراوه له
[۱- بهر/ ۲ و ۳ + ئىن] پىكهاتى ،
بهلام ئهوه ئى ئهم قوناغهى ئىستاي
زمانى كوردىيه و من واى بۆ دهچم
قوناغى پيش ئىستاي (بهرگىن
BERIGIN) بۆيى كه - ئىستاش
له بن له هجهى ستهى و جافى دا ههر
ماوه و پيش ئهوىش (بهروئىن) .

بهرىنايى - [۱- بهرىن + ئايى
/ ۱] ، (حمص.) ، (مكد.) نىوانى
ئهو سهره و سهرى شتىكى پان ،
نىوانى دۆ (حد) ي كه پانى شتىكيان
لى ده بۆيته وه . □ « له درىژايى
دهردىنى ده بهرىنايى ده كاته وه »
(فۆلكلۆر) . تىب - له مۆكرىان
ئهم مه ته له بهم جوړهيه و له هيندى
مه له بندى دىكهى كوردستان له باتى
ووشهى (بهرىنايى) پانايى گوتراوه .

★ پانایج .

بهز - (نا.) ، (سنه ، بک.) تم :
بهز .

بهز است - (بنته.) تم : بهز استی .
بهز استیج - (بنته.) له واقعدا ،
واقعا حقیقا :: بهز استی دنیا به کی
سهیره ! تیپ - هم ووشه به نه گهر
به شیوهی پرسیار بگوتری بو
ئه وده به نه و قسه ی بیستراوه
جهخت بکریته وه :: جا ههر بهز استی
سهرتان شکاند ؟ ★ بهز است .

بهز وژو - (صته.) حالی
ئینسانیکی به پتی زئی و شوپنی که
ئیسلامه تیج دایناوه ، له بهره به یانه وه
تا رۆژاوا هتیج ناخوا و ناخواته وه .
بهز وژو بون - (مسته . لا.) گرتنی
(روژو) به و جورهی ئیسلامه تیج
زئی و شوپنی بو دیار کردوه .

بهز - [به : بهلوت] ، (نا.)
۱- بهری داریکی گه وری
جهنگه لیه ، تو یکلکی ته نک به لام
سهختی هه به که زهنگی قاوه ییه ،
له سهریکه وه کللاه ییکی گرنج
گرنجی سهخت و مه یله و شینی
پتوه به . هم داره له لیزه کانی
کوردستان زوره و «بهز به کالی ،
بهز به کولای ، بهز به برژاوی»
ده خوری و له هیندی شوین
(دییه کانی دوری ناو لیزه واری
سهرده شت) ده شکری به نان .

★ (بک.) بهز . (جنه.) بهلی .
(هو.) بهلو . ۲- به کیکه له بهره کانی
دارمازو تیپ - (أ) به زای من (بهز)
شکلکی کونتره له (بهلوت) ی
به هله وتی که کراوه به عاره بی و بوته

(بهللوت) . (ب) «لاروس» یش و
«معین» یش ههرتکیان (بهز) به
یه کی له بهره کانی (دارمازو)
دهزانن . (ج) بهزوی دارمازو له
کوردستان ته نیا ئازه ل ده یخوا .

بهز و داری - (ننه.) داری بهز که
برایج و ئیشک کرابیته وه بو سوتاندن
یا کاروباری دارتاشی و به نایج . //

بهز و له - [بهز + له] تم :
پچوکی (أ) ، (نته.) ، (مک.) ۱-
خه یار و تروزی که له حاله تی
(قیتسکه یی) دهرچوبن و بو خواردن
دهس بدن به لام زور گه وری نه بون .
۲- سینگیکی پچکولانه به له شیوه و
ئه ندازه ی بهز و ده خریته کونی
(شیله په) ی (هه و جار) وه تا له
شوین خوی زابوه ستی و نه هیللی له
باسکیش بیته ده ری . ★ گایینجه .
بهز و له خوره - [بهز و له / ۲] + خور
(خواردن) + ۵- نه / ۱ ، (نته.) ،
(مک.) کونی شیله په که (بهز و له / ۲) ی
تیته خری بو ئه وه ی له باسکیشی
توندا .

بهزه - [أ] ، (نا.) ، (سیم .)
(مک.) زایه خیکی ئه ستوره ژنانی
کوردیه واری له بهنی زهنگاو زهنگ
به قه واری گه وری و پچوک ده یته نن .
ساکار و نه خشیینی هه یسه و
بی تیسه که □ «بهزه له لای
تزهکیه وه ده دزی» (فولکلور .)
★ (بک.) بهز ، بهزک . (سنه .)
بهز . کلیم .

بهزی بردن - (مسته . مه.) تم :
بهزی به بردن / ۲ .

بەزىنگال - [بە/ ۸ + زىنگال]

(صە.) (مک.) (حالى مەزىكى خورى لەشى زۆر پزىنەبى بەلام تىسكى زور درىزىبى . ★ (هە.) بەزىنگول .

بەز - [؟] ، (نا.) ، (كەر . ، كىر . ، بک.) (ماددەيىكى چەورى سىپە ، لەسەر گوشت و لە ناو زگى ئادەمىزاد و ھىندى گياندارى دىكەدا . **بەزى چاۋ - (نت.)** ، (سىم . ، سە .) گوشتە زۆنىيىكى لە ناوچاۋى ئادەمىزاد پەيدادەبى . **بەزاز - [= عا : بزاز] ، (صە.)** ، (كىر .) تە : بازارگان/ ۱ .

بەزاندن - (مست . مت .) دەرپەراندنى كەسى لە مەيدانىيىكى چالاكىدا . شكاندن و مەغلۇب كردن . بەرەى مىللەتلەن و ئازادىخوازان ، بەرەى كۆنەپەرستان و ئەوانەى مافى مىللەتلەن پىشىل دەكەن ، دەبەزىنى . **دابەزاندن - [دا (پىف .) + بەزاندن] ، (مست . مت .) - ۱ -** ھىنانەخوارى يەككە لەسەر پىشتى ئەسپ و ھەمۆ جۆرە ھۆيسەكى ھاتوچۆ . : دەستى گرت و لە ئۆتۆمبىلەكە داي بەزاند . ھەيتەيەكى واىە سواران لە ئەسپى دادەبەزىنى . لەشكرىكى زۆريان بە پاراشوت لەو دەشتە دابەزاندو . ۲ - لە پاىەو پلەى كۆمەلايەتى و . ھىنانەخوارەو . : بە جارێك چەند پلەيان دابەزاند و كرديانەو مودىر . ★ (كەر .) داگرتن . **هەل بەزاندن - [ھەل (پىف .) + بەزاندن] ، (مست . مت .) - ۱ -** شتىك يا كەسكە لە خوارەو وەزا بۆ لای سەرەو ھەلاوتىشتن و

بەزى بىسۆن - (مست . لا .)

زۆيىشتن بۆ جىگايەك . كەوتنە زىگا . : بەيانى زۆ بەزى بىسۆن دەمەدەمى ئىوارى كەيشتىنەجى . ★ **ودزى كەوتن .**

بەزى چۆن - ۱ - (نت .) ھەمۆ ئەو شتانەى بۆ ژيانى كەسكە پىوتىستە . : ئەم بەستەزمانە خۆ كەسى نىە ، كى - بەزى چۆنى دىدا . ۲ - (مە .) ژيان . : جا ئەگەر ھىچ كارىك ناكە ئەدى بەجى بەزى دەجى (دەزى) .

بەزى كردن - (مست . مت .) - ۱ - خستەزى كەسى يا كەسانى كە بچن بۆ شوينى يا لە مالىك مىوان بۆن و بىزۆن . : دەگەل حاجى مەلا مەمەدى تا (ماسوى) چۆن بەزىمان كرد بۆ حەج // بە پىروەچۆن . ۲ - (مە .) ھەبۆنى توانايى (زىاتر مەعنىوى) و لىھاتۆيى بۆ بەجى گەياندى ئەركى مىواندارى . : كابانى وەكو خورشىد خانم ھەرنابىتەو ، ئەو ھەندەى بىلەى يەك و دۆ سەت مىوانىش بان ھەمۆى بەزى دەكردن .

بەزى وجى - (صە .) حالى كارىك يا قەيەك كە بە شىو ھى زىك و پىك و لە شوين خۆيدا بىرى و ئەنجام بدرى . // بىزى وجى .

بەزىو ھەردن - (مست . مت .) - ۱ - تە : ئىدارە كردن/ ۲ . ۲ - ژياندن و دابىن كردنى پىداويسىتى ژيانى كەسى . ★ **بەزى بردن .**

بەزىو ھەرد - (نفا .) ، (نت .) ئەو كەسەى كارىك ھەلدەسۆزىنى . (عا .) **مدير .**

جۆلاندن :: منداآله که هینده
هه‌ل‌مه‌به‌زینه با ئازاری نه‌گا . ۲-
(مجـ) ته‌شقه‌له‌پیی کردن .
کاره‌سات به‌سه‌ر هینان .

به‌زاواوون - (مستـ . لا .) ۱-
ئه‌نجام‌دانی کاری ژن و می‌ردایه‌تی
له‌ لایه‌ن که‌سیکه‌وه که تازه ژنی بو
کۆیزرا بیته‌وه . تیبه - زیاتر مه‌به‌ست
لابردنی کچینی (بۆک) ه له لایه‌ن
(زاوا) وه ، که له زۆر کومه‌لگا‌کاندا
گرینگی تایبه‌تی هه‌یه و به‌ مایه‌ی
(زۆسۆرتی) بۆک داد‌دن‌دری ::
هیشتا به‌زاوا نه‌بوه . ۲- (مجـ)
ژن هینان :: یاخوا به‌ زاوایی (یاخوا
ژن بیی) .

به‌زم - (پـ : به‌زم | ، (نا .) ۱-
کۆزی که‌یف و ژابواردن و خواردنه‌وه
:: به‌زمیک بۆ ئه‌و سه‌ری دیارنه‌بو
□ « زۆم کرده به‌زمی خاسی برازا
ئه‌زیزه‌که‌م ئه‌مشه‌و به‌ سه‌د
ته‌وازوع و ئیخلاص و سه‌رکزی »
(زذا - ۵۴) . ۲- (مجـ) بو
ددر بزیی تۆزه‌یی و ناره‌زایی
به‌کاردیت :: ئای به‌ز مه‌ها !

به‌زم‌پێگرتن - (مستـ . مهـ .) ،
(مکه .) ۱- شه‌رفروشتن به‌ که‌سی ،
شلتاغ‌پیکردن ، ته‌شقه‌له‌کردن به‌
یه‌کی :: شیرکو به‌زمیکی به‌ سیروان
گرت مه‌گه‌ر مه‌ر خۆی بزانی چۆن
بو . ۲- (مجـ) وه‌خت‌پێ‌ژابواردن ،
ده‌ماغ‌ته‌خت‌کردن به‌ کابرای :: ده‌برۆ
واز بیته به‌سمان به‌زم پێ‌بگره .

به‌زم‌گرتن - (مستـ . لا .)
پیکه‌وه‌نان و سازکردنی داوه‌ت ،
گۆوه‌ند و کۆزی که‌یف و ژابواردن .

به‌زم‌گا - [به‌زم / ۱ + گا (جیکه‌)] ،
(نهـ .) ، (تهـ .) ئه‌و جیکه‌یه‌ی کۆزی
شایی و که‌یفی لیده‌گیری .

به‌زم‌وره‌زم - (نهـ .) ۱- کۆزی به‌زم
که ده‌نگه‌ده‌نگ و هه‌را و قیژه‌قیژی
تیدایی . ۲- (مجـ) هه‌را و
چه‌قه‌چه‌قی منداآن له‌ ناو مالا ::
منداآینه ئه‌م به‌زم و ره‌زمه‌تان
له‌چه‌ ؟ تیبه - وشه‌ی دوه‌م (زده‌زم)
له‌ زمانی په‌هله‌وتیدا به‌ مانای
(جه‌نگ) ه و فارسی ئیستا ئه‌م
وشه‌یه‌ی مه‌ر به‌ مانای خۆی له‌
په‌هله‌وتی خواستۆته‌وه .

به‌زووبنیشت - (نهـ .) ، (مکه .)
هه‌توانیکی کورده‌وارییه ، له‌
تیکه‌ل‌کردنی (به‌ز) ی خاوی مه‌ر یا
بز نه‌گه‌ل (بنیشت) دروست
ده‌بی و ده‌خریته‌ سه‌ر هه‌ندی بزیی
وه‌کو سۆره‌کوان و دۆمه‌ل و ...
بو ئه‌ودی بگا و دهمی بکاته‌وه و کیم و
هه‌وایه‌کی تیدا کۆبۆته‌وه بیته‌ده‌ر
(ده‌ربی) .

به‌زه - (نا .) . تهـ : به‌زه‌یی .
به‌زه‌تاو - (نهـ .) ، (کمر .)
کاری داغ‌کردنی هه‌ندی جیکای له‌ش
که قه‌لشایی یا برینداریی ، به‌ به‌زی
حه‌یوان . تیبه - که‌می (به‌ز) له‌
په‌رۆیه‌که‌وه ده‌پێچن و به‌ ئاوری
زاده‌دێرن تا زۆن ده‌رده‌کا و
ده‌یساوون به‌ شوینی دا که مه‌به‌سته
تا دی سارد ده‌بیته‌وه ، ئه‌گه‌ر
پتویست بو هه‌میسان گه‌رمی
ده‌که‌نه‌وه .

به‌زه‌ره‌ک - [؟] ، (نا .) ، (کئیر .)
تۆوی گیای که‌تان . تیبه - ۱- ئه‌م

گرفتاری که سیاک . :: کافر به زده‌ی پی
پیدا دیته‌وه . ★ زگپی سوتان .

به‌زیاد کردن - (مصت . مته .)
هه‌لگرتنی سفره و نان و خـوان
له‌به‌رده‌می خه‌لکی مال و ... پاش
ئه‌ودی تیرده‌خون :: ئافردت وهره به
زیادی که . تیب - ئهم مه‌صده‌ره
له‌وه‌را په‌یدابوه که به‌ پی
زی‌وشوینی ئیسلامه‌تی ده‌بی پاش
نان‌خواردن سوپاسی خوا بکری و
له‌ کورده‌واریدا به‌ رسته‌ی : (خوا به
زور شوکر لیت به‌زیاد بی) یا
رسته‌ی له‌م بابدته ئه‌نجام ددریت .
به‌زیان - (مصت . لا .) ، (سته .)
ته : به‌زین / ۱ .

(- به‌زین) - ۱ - (رب . فع .)
ریشه‌ی فعله له‌ مد‌صدری
(به‌زاندن) بو سیفه‌ی (مضارع)
:: ده‌به‌زینم . بیه‌زینه . خوا
یار بی هه‌ر ده‌یان ده‌به‌زینن بو
کوی ده‌چن . ۲ - (پبه .) ده‌گهل
ناویک ته‌رکیب ده‌بی و ده‌یکاته ئیسمی
فاعیل :: لوتی به‌زینه .

به‌زین - (مصت . لا .) - ۱ -
له‌مه‌یدان ده‌رچون ، شکان به‌رامبه‌ر
دوژمن . کول‌دان ، وازه‌ینان ::
که‌له‌بابی سیروان به‌زی . خه‌باتکاری
به‌راستی به‌ لیدان و گرتن نابه‌زی .
له‌شکری خاوه‌ن بیروباوه‌ر به‌زینی
بو نیه . ۲ - (بک .) جولان ، خیرا
رویشتن :: بیه‌زه (خیراکه)
گورجه‌به ، خوش‌برو تیب - ئهم
مه‌صده‌ره له‌ مه‌صده‌ری (فازیتنه‌ن) ی
په‌هله‌وی که‌وتوته‌وه که ئه‌ویش له
(فه‌ز) ی ئاو‌یستای گوراوه و له

تۆوه تۆزی له‌ مه‌رزن درشت‌تره ،
زه‌نگی قاوه‌یییه و شکلی پانکه‌له‌یه و
چه‌وره . ۲ - له‌ کورده‌واری خومان
ده‌یکوتن و ده‌گهل دوشاو گهرمی
ده‌که‌ن و ده‌یکه‌نه هه‌توان (مه‌لحه‌م) ،
هه‌ندی کوان که‌ بنیان زه‌قه و ده‌رنابن
لی‌ده‌نین . برینه‌که ده‌گه‌یینی و
کیم و هه‌واییکی تیدابی ددیکیشی .
۳ - له‌ سه‌نعات‌کاریدا زۆنی لیده‌گرن
بو : ۱) چیش‌لینان (زۆنی گیا
مینه‌دیکیان له‌م مادده‌یه‌ن - ده‌ن
بذر الکتان) ، ۲) بو بویه‌کاری و
زدنگ‌کردنی دار و دیوار و ده‌رک و
په‌نجه‌ره ، له‌ پیشدا له‌سه‌ر ئاگر
زۆنه‌که تۆزی گهرم ده‌که‌ن و ئه‌و
شته‌ی زدنگ‌کردنی مه‌به‌ست بی ،
به‌ فلچه ئهم زۆنه‌ی لیده‌ده‌ن
(زتوبه‌ت) و (شه‌) یان ده‌کیشی و
ئیشکیان ده‌کاته‌وه ، ئه‌وجار زه‌نگیان
تی‌هه‌ل‌ده‌سون . ۴ - جاران ئهم
زۆنه‌یان بو (چرا) و (چۆله‌چرا) وه‌کو
زۆن گهرچه‌ک به‌کاره‌یناوه .

به‌زه‌وی - (نه .) ، (هله .) ، (سته .)
ته : به‌زه‌یی .

به‌زه‌یی - [به‌زه + ۲ - ئی] ،
(نه .) هه‌ستی دلسوزی به‌رامبه‌ر
گیروگرفت و ئیش و نازاری خه‌لک .
تیب - ووشه‌ی (به‌زه) له‌ (به‌چه‌ک ،
به‌زده‌ک) ی په‌هله‌وی‌را هاتود که له‌و
زمانه‌دا به‌ مانای تاوان و گونا‌ه‌بوه و
ئیتا مانای (زوحم و شه‌فه‌قه‌ت) ی
ودرگرتوه .

به‌زه‌یی‌پیدا‌هاته‌وه - (مصت .
لا .) هه‌ست به‌هاوده‌ردی کردن ،
نازه‌حه‌ت‌بون به‌ ئیش و نازار و

له ههجهی باکوړتیدا ماناکانی ههروه کو
په هلهو و ئاویتایج (ته : فره ،
پفا ، ل - ۶۱) ماوه ته وه . بهلام
له له ههجهی ناوه ندی دا ئه سلی
مه صده ده که مانایه کی تری
وهرگرتوه - ئه گهرچی ئه و مانا
تازانه شی به جوړیک له جوړان
هه وینیکى مانای کونه کانی تیدایه -
و ته نیا هه ندی ووشه ی که
لیی داتاشراوه ، وه کو : ههلبهزینه وه ،
بازدان و ... و ... مانای
کونی زیښه که یان پاراستود . ★
(سڼه) بهزیان . دابهزین - [دا
(پیښه) + بهزین] ، (مصته . مه .)
۱- هاتنه خوار له سار پشته
ئسپ و همو هویه کانی له م بابه ته
:: سواره کان هه ر د سیه کیان
له بهر مالیک دابهزین ، له
ئوتومبیله که دابهزن . ۲- هاتنه خوار
له شوینیکى بهرتره وه (نسبی)
بو جیگایه که :: ئیستا بویان دانه بهزی
گیزه ر بهربای عومریان بکه ی ۳-
که م بونه وه ی پله ی گهرما و سهرما و
... :: گهرما زور دابهزیوه ، زستان
وا خهریکه ته و او ده بی نابینی سهرما
چهند دابهزیوه .

ههلبهزین - [هه ل (پیښه) +
بهزین] ، (مصته . لا) خو هه لاویشن
به ته کانه وه ، له ژیرزا بو سهره وه ::
هینده هه ل مه بهزه . ئه وه چیته هه ر
هه لده بهزی . تیب - ئه م مه صده ره
زیاتر له حاله تی (نه فی) دا به کاردیت و
بو حاله تی (ئیجاب)
ههلبهزه له بهزکردن یا
ههلبهزینه وه مان هه یه .

بهزیو - [نمف . بهزین] گیاندار
یا ئاده میتزاریکی له مه یان
زای کردبی ، که سیکى له شه را (هه ر
جوړه شه ریک بی) شکابی ، که سیکى
وازی له خه بات هینابی ، ئه وه ی
کولی داود .

بهژ - [ا] ، (نا) ، (بک)
زه ویه کی پشت گوئی خرابی ، ئه رزیکى
ئاوی نه بی ، زه وى نه کیلراو و
بی حاصل (ته : ژابا ، ل - ۵۰) ★
بهژی . تیب - ئه م ووشه یه له
سالانی جهنگی دودمه وه ، له له ههجه ی
ناودزیدیدا به مانای (بر) ی عاره بی
دژی (به حر) ده کارده کریت .

بهژن - (نا) ، (بک) ، کهر .
کئیر . ۱- دریژایج له شی ئاده میتزاد
:: بهژنی ده له ی چناره . ★ بالا ،
قه د . ۲- دریژایج کراس و ... له
ملی را تا داوینی :: کراسه که ت زور
دریژه چوار په نجه ی له بهژنی ده رینی
باشه .

بهژن وبالا - (نه) ، (مک) ، سیم .
دیمه نی ئاده میتزاد سهرتاپا خوار ::
دایکی ده بهر ئه م بهژن و بالایی
مری .

بهژه کهوتن - (مصته . لا) .
(مک) نه خو ش کهوتنی مندالی ساوا
له چهند روژی هه وه لی
هاتنه دنیای دا . تیب - له کورده واریدا
نه خو ش چهند روژیکى سهره تای
عومری مندا ل له زور خوار دنی
(ژه که) ده زان .

بهژی - (نا) ، (بک) ته : بهژ .

۱ - بهس - [سن : فەس . به :
 فەس] ، (کەر . ، کئیر ، بک .) ۱ -
 (نا . صە .) ئەندازەى کافى لە
 ھەر کارىک ، ھەر شتیک □
 « باوەلى ! باویکی بەسە » . بەسمە ،
 کۆزە کەچەل کەسمە ، (خا ، پەند ،
 ل - ۱۱۶) . ناشەش گەز چیت بۆ
 کراسى ژنانە بەسە . ۲ - (ش .) لە
 شوین : بەسە ، بەسیە ، بەسیەتی ،
 با بەس بى ، واز بێنە (بێنن)
 دەکار دەکری . □ « بەس بێرد و
 بچۆ ، بەس کە تەماشای دایکی صەت
 کۆزى ، پیت دەکەم حاشا » ،
 (فۆلکلۆر) . ۳ - (بە .) تەنیا ، زیاتر
 نا :: بچۆ ھەر ئەوەندەى پى بلێ و
 بەس . تیب - ئەسلى ئەم ووشەى
 لە ئاوێستاییدا بە مانای : ئارەزو ،
 ویست و خواھىشت بوو و لە
 پەھلەویشدا بە مانای : زۆر ، زیاد .
 ئیستاش ئەم مانایانەى بە شێوەیەکی
 مەنفى (سەلبى) تیدا بەدى دەکری .
 ★ (جە .) وەس .

۲ - بهس - (نا .) ، (سە .) تە :
 بەست / ۱ تیب - دەنگى (س) لەم
 ووشەیدا تۆزى گىراو (مشدد)
 تەلەففوز دەکریت .

بەسام - [بە / ۸ + سام] ،
 (صە .) مالى کەسى یا شوینى کە
 چاو پیکەوتنى ترسى (مەددى) یا
 مەعنەوتى بخاتە دلانەوہ :: ئەشکەوتە
 گەورە کەى چەمى زەزان ھیندە
 بەسام بۆ پیاو ئەترەشى دەچۆ .
 تیب - کەرتى دوەمى ئەم ووشەى
 لە (سەم ، سەم) ی پەھلەوتى بە
 مانای ترس و خۆف کەوتۆتەوہ .

۱ - بهست - (ر .) فە .) زەگى
 مەصدەرى (بەستن) ، وەکو
 پاشبەند بە دواى (ناو)انەوہ
 دەتوسى و ئەو مەدلۆلانەیان لى
 زیاددە کا . ۱ - تەعەھەود و
 ئىلتىزام ، بە تەنگەوہبۆن بۆ کارى ،
 کەسى یا شتى نیشان دەدا ::
 دەربەست ، ئەم کابرایە ھىچ
 دەربەست نە . ۲ - بى ئىلتىزامى و
 نەبەستراوە بە ھىچ شتى و ھىچ
 کەس ، دەنوینى :: سەربەست :
 سەرى نەبەستراوەتەوہ (ئازادە) .
 ۳ - وەکو (مست) دەکار دەکری ،
 ئەوہیان تەنیا لە ووشە گەلى دایە کە
 لە فارسى ژا پەزیونەتە ناو زمانى
 کوردى لە کوردستانى ئێران ::
 بەندوبەست : تەگىر و زیککەوتنى
 دۆ یا چەند کەسى .

(زیاتر سەلبى) . تیب - ژمارەى
 ئەم ووشانەى بەم (پاشبەند)
 دروست دەبن و ئەوانەش کە وەکو
 (مست) تێیاندا دەکارکراوە ،
 زۆر کەم . ھس : بەند / ۹ .

۲ - بهست - [نمف : (بەستن)]
 ئەم ناوہ وەکو (پاشبەند) دەگەل
 ناو تەركیب دەبى و ناویکی تازە
 پیکەدینى و ئەوەندەى من پیم شک
 بى ھەر ووشەى (دەربەست) کە
 بۆ خانۆ بەکاردییت بەم پاشبەندە
 دروست بوو .

۳ - بهست - (نا .) ، (ھە .) کە .
 تە : بەستۆزە .

۴ - بهست - (نا .) تە : بەند / ۱ .
 بەستران - (مست . لا . فج .) ،
 (شێوەیى تری مەصدەرى لازمى

(به ستن) ه :: دهمب به سترابو
 قسه ت نه کرد وا دیاره ئهم کوزه
 به ستراره بویه ههر نابج به زاوا .
به سترانه وه - | به ستران + ۲ -
 ئه وه / ۲ | ، (مص. لا) . ۱ -
 گری درانی گیانداریک به شوینیکه وه
 :: ئه سپه که به کوله که ی هه یوانده وه
 به ستراره ته وه . ۲ - بۆر خواردن له
 مجادله ی زانستی و ... و ... دا .
به ستراو - (نمف. : به ستران)
 ۱ - **به ستن** - | ست : به ند . ، په :
 به سته ن | ، (کثیر . ، کعر . ، بک . ،
 سن .) ۱ - (مص. لا) . ره ق بونی
 مادده ییکی تراو به هوی سه رمای
 زور ، بونه سه هول :: ئه وشو هینده
 سارده ههرچی ئاو هه یه ده یبه ستن .
 چومه که به ستویه ، تفت هه لاویشتا
 ده یبه ست ، دهستی به ئالقه ریزی
 ده رکه وه به ستویه . ۲ - (مص. مت.)
 پیکه وه لکاندن و لیک توند کردنی دو یا
 چهند شت ، به بهن و پهت و ...
 :: هه ردو دهستی دزه که یان له
 پشته وه به ست . خیرا پشتیندت
 به سته . باره کانیا ن به ستبو .
 برازاوا پشتیندی بوکی ده به ستن .
 ۳ - (مص. مت.) مه نعی هاتوچو کردن
 به زیگایه کدا بو ههر مه به ستن بی
 :: دز ئهم زیگایه یان به ستوه . □
 « وا زیگه تان ده به ستری عیلاتی
 جاف و بلباس ، گهر مردوون
 له گهرمان مه منوعه بچنه کویستان » ،
 (گم : حاجی قادر ، ل - ۵۰) .
 ۴ - (مص. مت.) ، (سن.)
 ده رمان کردنی برین و تیوه پیچانی
 په رۆیه که به بو ئهم کاره

دروست ده کری یا ههر قوماشیکی
 دیکه . (عا.) تضمید :: ئه وه کی
 ئهم زامه تی به ستوه . ۵ - (مص.
 مت.) ، (سن.) پیوه دان و داخستنی
 ده رگا . ۶ - (مص. مت.) مه نع کردنی
 که سیك به هوی نوشته و سیحر و
 جادو - له وه ی شهوی زاوا یه تی
 بتوانی ده گهل (بۆک) جوت بیی .
 تیبه - له ناو کورده واریدا ئه گهر
 کوزیک دلی به کچیکه وه بی و بدری
 به یه کی تر ، کاتی دهستی له هه مو
 لایه که ده بری ده چیتسه لای
 نوشته نوس و جادو بازان ، بو ئه وه ی
 (زاوا) ی بو بیه ستن تا نه توانی
 کچینتی بوکی هه لبگریت ،
 جادو بازیش ناله که ری یا قفل
 ژهنگاوی دینی و چهند قسه یه کی که
 خوشی مانایان نازانی و ههر له
 ئه سلیشا مانایان نیه به سه ریدا
 ده خوینی و قفله که داده خا یا
 ناله که ره که به بزمار له شوینی
 داده کوتی . باوه ر وایه که تا ئهم
 سیحره راسته وخو (کردنه وه ی
 قفله که یا هه لکیشانی ناله که ره که)
 یا به هوی (دوعای چاک) هه ل
 نه وه شیته وه ، کوزه نابج به زاوا .
 رده نگه گه لی جار وا هه لکه وتبی که
 کوزیک یه که نه ردو به زاوا نه بو بی ،
 به لام ئهمه له به ر زی و شوینی کونی
 بۆک و زاوا یی بوه که دۆست و
 ناشنای زاوا له ژوریک کوده بونه وه و
 کوزه یان ده کرده په رده وه بو لای
 بۆک و خویان چاوه نوازیان ده کرد .
 ★ (جن.) به سته .

بی به ستن - (مص. مت.)

بهستن [، (مصت. مت.)] -
 گریډانی چهند گیاندار یا شت به
 هوی گوریس ، زنجیر و ... ، ::
 جاران پیاوخراپ و صهگیان
 تیکدهبهست . ئیستریک و
 گویدریژیک تیکبهستوه نهوه گویا
 جوت دهکا . ۲- (مج.) وهکو بهک
 حسابکردنی دۆ یا چهند ئینسان
 بۆ مهبهستیکی تایبهتی :: نابی بایز و
 بایر تیکبهستن . **تیوهبهستن -**
 (مصت. مت.) تم : تیبهستن/۱ .

دابهستن - [دا (پیف) +
 بهستن ۱] ، (مصت. مت.) -
 بهخیوکردنی گیانداریک ، (مهز ،
 بز ، قهلهمون ، گویک و ..) به
 جوریکی تایبهتی ، بۆ نهوهی قهلهو
 بی و پاشان سهری بیرن :: مالی
 کاکهحهمه دۆ مهزیان دابهستوه .
 ۲- (مج.) زاگرتن و بهخیوکردنی
 ئینسانیک له مالیک یا له هر
 شوینیک تر بی نهوهی هیچ کاری
 بکات :: یا شیخ خوا سهلامهتتکا
 ئهم ههمو (چهوره) به چن
 داتبهستون . ۳- توندکردنی
 خورجین و ههگبه و نهو جوره شتانه
 لهسهر پشتی وولاغ و سهربانی
 ئوتومبیل و .. و :: ئهم بهرچنه
 ههرمییه لهسهر باره دارهکه
 دابهسته . کهلهبایکیشی لهسهر
 سهبهته ترییهکانهوه دابهستبو . نهوه
 چیه له پاشتهرکی ماینهکه
 داتبهستوه ؟ ۳- دهستکردن به
 کاریک و واز له کاری دیکه هینان ::
 ههر ئیستا نوژمان دابهست .
 کوزه (گورگ نهخوره) نهوه بۆ نهچوی

۱- توندکردنی شتیک ، پیچانی شتیک
 بهشتیکی دیکه . ۲- توندو قایمکردنی
 دۆ شت به شتیکی تر . :: ها ئهم
 دهسزه به برینهکتهی پی بهسته .
پیوهبهستن - (مصت. مت.)

۱- لکاندن شتیک له لاوه به شتیکی
 ترهوه :: ههر کهسی بیرهدا زۆیوه ،
 بهزۆیهکی به داری ئهم (چاک)هوه
 بهستوه . ۲- نیسبهتدانی کاریک
 یا شتیک به کهسیک :: بهستهزمانه
 ئاگای له هیچ نهبو ، به زۆر ئهم
 ئیشهیان پیوه بهست . ۳-
 میقداریک پاره و پۆل له ئهستوی
 ئافرهتیک بارکردن ، ئهم کاره بۆ
 تۆلهلی کردنهوهیه و له وهختیکا
 دهکری که میردهکهی به نابهدلج یا
 تۆزهیی تهلاقی دهدا و تا نهو پارهیه
 تهسلیمی میردهکهی نهکات ، به پیی
 شهرع ناتوانی شو بکاتهوه . :: چون
 خولا ههلهدهگری ، ئهم ژنه فقیره
 هزار تمهیان پیوه بهستوه .

تیبهستن - (مصت. مت.) -
 شتی یا چهند شت له ناو پارچه
 قوماش یا چارشیی و چارۆکه و ..
 دانان و کردنیان به پرێسکه و
 بهسته و ... :: ئهم بهرینکهیه
 چکولهیه ههمو جلکهکانی
 تی نابهستری - نهو نوینانه ده
 جاجمهکه بهسته . ★ تی نان .
 تیوهبهستن . ۲- گریډانی شتی
 (بهزۆ، بهرد، ...، ...) به شتیکی
 ترهوه :: پشيلهکیان خسته ناو
 گونیهیهکهوه بهردیکیان تی بهست و
 فریيان دایه بنی گومهوه .
تیکبهستن - [تیک (ده + بهک)

جۆته که دابه ستن ؟ مندالینه ئه و
ههرا و زهنا زهنایه چیه داتان
به ستوه ؟ { مجاده له و جوابه
جهنگی کردن :: باش نیه ئاوا ده گهل
ئهم منداله داده به ستن .

لی به ستن - [لی (ل + ی)]

به ستن [] ، (مصد. مت.) گریدان و
قایم کردنی که سنی یا شتی له
شتیکی تر :: دهستی بگره و بیبه له
هوو دارهی بیسته و تاده توانی
دارکاری که □ « سه ری نایه شی
په زوی لی ده به ستن . » (فولکلور.)
لیک به ستن - [له + یهک به ستن] ،
(مصد. مت.) له یه کتر توند کردنی
چهند شت یا چهند کهس به جوریکی
مه علوم نه بی کیه یان له کیه قایم
کراوه :: ههر دۆ دزه کانیا
لیک به ستن . ئه و دۆ کوله کانه
لیک به ستن و بهرمیچه که یان دهن ،
چاتری زاده گرن . **هه له به ستن** -
[ههل (پیف .) + به سن] ، (مصد.
لا .) ۱ - بهرز کردنه وهی دیوار و که
یا ههر شتیکی تری له م بابه ته بو
هه ندی مه به ستان :: گۆریچه که یان
به بهرد و قسل هه له به ست . ئهم
(به ند) به هه ره وه زی چهند (دی)
هه له به ستراوه . ئاخوژه که یان باش
هه له به ستوه . ۲ - پیجانی سهر و
چاو یا دهم و لوت له بهر نه خوشی
(هه لامهت ، ددان ئیشه و . . هتد)
یا بۆنه ناسرانه وه :: وهختی نوستن
پتوازیک بخو و دهم و لوت
هه له به سته تا به یانی عه له مت
لی ده بری . ددانم کیسی کردوه
بۆیه سهر و چاوم هه له به ستوه .

۳ - زیکه ستن و دروست کردنی
قسه و دهنگ و باسی نازاست ::
ئهم به ند و باوه هه موی درۆیه و
هه له به ستراوه . خوا پیم نه گری ئهم
قسه یه بی و تو هه لت به ستوه . {
چینه وهی بنی زیشوی ده سه سز و
مشکی و ئه و جوړه شتانه به
ده رزی و قولاپ پاشس بادانی
زیشوه که .

به ستنه وه - [به ستن + ۲]

ئه وه / ۲ [] ، (مصد. مت.) ۱ - گریدانی
گیانداریک به پت و گوریس و . .
به جیکه ییکی سابتیه وه (دیوار ،
سنگ ، . . .) بو ئه وهی وون نه بی
یا ههل نه بی :: ئه سپه که له سهر
ئاخوژه که به سته وه . له زیندان
پیاو کوژه کانیا به زنجیر ده به سته وه .
۲ - بۆزدان و پهک خستی که سنی له
مجاده له ییکی سیاسی ، عیلمی و
. . . دا :: ئهم منداله به منالی
خویه وه ئه و پیاوه زرت و زه لامه ی
به سته وه .

به ستۆزه - [؟] ، (نت.) ، (مد.)

شوینی زوبار و چۆمییکی زستانان و
به هاران ناوی پیدا دیت و هاوینان
ئیشکی ده کا و خیز و چهوی
تیداده بی . ۲ - شوینیکی وهختیک
چه م و زوبار بو بی . ۳ - ناوی
سهیرانگابه که له نیزیکی شاری
هه ولیر . تیبه - به زای من ئهم
ووشه یه له (فیسته رهک) ی په هله وتی
که وتۆته وه که مانای (جیکه ی خه و ،
پیخه فی زاخرا و) ده دا و ئیستاش له
زمانی فارسیدا (پسته ر) ههر به م
مانابه ده کارده کری و له له هجه ی

باکورتیدا (تم : ژابا - ۵۱) بستر به جلی ئه‌سپ ده‌لین ، به‌لام قه‌ناتی کوردۆ ووشه‌ی (بستر) ی له‌ فهره‌نگی خویدا نه‌هیناوه . فارسی (بستهری زودخانه) به‌و جی‌گایه ده‌لین که زوبار و زیی پیدا ده‌زوات .
به‌ستۆ : [؟] ، (نا) ، (سن) ،
 کوپه‌له‌ییکه له‌ گل دروست کراوه ، ره‌نگیکی شیعی لیده‌دهن و له‌ ئاگرا سۆرده‌کرینه‌وه و زه‌ونه‌قیکی لی به‌یداده‌بی . ★ به‌ستۆکه . تیبه - له‌ زمانی عه‌ره‌بی قسه‌کردنا ووشه‌ی (به‌ستۆکه) و له‌ فارسی‌شدا (به‌ستۆ) هه‌ر به‌و مانایه به‌کاردیت .
به‌ستۆکه - [به‌ستۆ + که (ئ) : بچۆکی] ، (ن) ، تم : به‌ستۆ . تیبه - وه‌کو دوکتۆر معین ده‌لین (تم : معین ، فهره‌نگ ، ج ۱ ، ل - ۵۳۱) له‌ له‌هجه‌ی ته‌فریشی‌دا (به‌ستۆله) ده‌لین .

۱- **به‌سته -** [۲- به‌ست + ۵- ئه/۱] ، (ن) ، (کئیر) ، ۱- که‌میک که‌لوپهل و کالایا هه‌ر شتیکی دیکه که له‌ قوتۆ یا کیسه‌یه‌کی کاغه‌زه‌وه پیچرابی :: به‌سته‌یه‌ک چا ، دۆ به‌سته سیفار . ★ (کهر) پاکه‌ت .
 ۲- تۆره‌که یا پارچه قوماشیکی شتی تیخرابی و سه‌ری دروابی . تیبه - هه‌ندی جار ئهم ووشه‌یه به‌ ته‌نیایی وه‌کو (نمف) له‌ مه‌صده‌ری به‌ستن به‌کاردیت .

۲- **به‌سته -** [؟] ، (نا) ، (کهر) . گۆرانی سۆک و له‌بار که هه‌وا و شیعه‌کانی مایه‌ی فۆلکلۆرییان هه‌بی . // مه‌قام . :: ئاگر بارانه ،

کراس زه‌ردی ، کویستانان خال‌خال ، عه‌مه‌که‌م سه‌لته‌نه ، له‌ به‌سته خۆشه‌کانی کوردین . تیبه - (ا) من نازانم بۆچی ئهم ناوه له‌ گۆرانی نراوه . له‌ ئازربایه‌جانی سۆویتی هه‌ر ئهم ووشه‌یه به‌ عه‌ینی مانا ده‌کارده‌کری و له‌مه‌ش زیاتر (به‌سته‌کار) یش به‌و که‌سه ده‌لین که (هه‌وا) بۆ ئهم چه‌شنه گۆرانییه داده‌نی ، دیاره که هه‌رتک ووشه (به‌سته) و (به‌سته‌کار) به‌یوه‌ندیکیان ده‌گه‌ل زمانی (ترکی) نیه که (ئازربایه‌جانی) شیوه یا له‌هجه‌ییکی (ب) دوکتۆر معین له‌ باسی ووشه‌ی (به‌سته) دا ده‌لین :
 » ۲۱- (شیر) شیریکی بریتی بی له‌ چوار نیوه شعر . ۲۲- (موسیقیا) ئاهه‌نگیکی موسیقایه له‌ (حه‌سار) و (سیگا) و (حیجاز) پیکهاتوه . «
 (تم : فهره‌نگ ، ج ۱ ، ل - ۵۳۲) .
 ج) له‌ موکریان ووشه‌ی (به‌ند) له‌باتی به‌شیکی گۆرانی به‌کار دیت و سه‌ربه‌ندیش ئهو شیرانه‌ن که له‌ گۆرانی‌دا دۆپات ده‌کرینه‌وه و زیاتر گۆرانی به‌ ناوی (سه‌ربه‌ند) که‌یه‌وه هه‌لده‌دری . د) زمانی عه‌ره‌بیش له‌ عیراق ئهم ووشه‌یه‌ی کردۆته (به‌سته) و به‌ عه‌ینی مانا به‌کاری دینی . ه) له‌و باوه‌زه‌دام که (به‌ند) ی موکریان و (به‌سته) ی سه‌له‌یمان له‌ پیشدا هه‌ر یه‌ک مانایان هه‌بوه و پاشان هه‌ریه‌که‌یان مانایه‌کی تایبه‌تی وەرگرتوه و ده‌گه‌زینه‌وه سه‌ر (به‌ند) ی ئاوێستایی و (به‌سته‌ن) ی به‌هله‌وی که دوه‌میان

له به‌که‌م وهرگیراوه .

به‌سته‌زمان - [۱- به‌سته‌زمان] ،
(صد.) ، (مڪ.) پياوى بى دهم وپل و
ده‌سته‌وه‌ستان . ئينسانى بى
ده‌سته‌لات ★ (سيم.) به‌سزمان ،
به‌سه‌زمان .

به‌سته‌ك - [۲ - به‌ست + ۱ -
ئه‌ك / ۳] (نڊ.) ، (كعر. ، بڪ.) پيخه‌فى
پيوست بو تاقه نه‌فه‌ريك (ليفه ،
دوشه‌ك ، ... ، پشتى) كه ده جاجم
يا چارشيويكه‌وه ده‌پيچرى :: پال بده
به به‌سته‌كه‌كه‌وه . ★ (مڪ.)
ده‌سته‌نوئين .

به‌سته‌له‌ك - [۲ - به‌ست + ئه‌ل
/ ۱ + ۱ - ئه‌ك / ۱] ، (نڊ.) ، (مڪ.) ،
(سيم.) حاله‌تى ده‌شت و دهر و
كوچه و كولان ، كاتى دهره‌جهى
سه‌رما داده‌به‌زى بو ژير سيفر و ناو
ده‌به‌ستى :: سه‌رما و به‌سته‌له‌كيك
بو ئيستره‌كه به هزار حال قاچى به
ئه‌رزه‌وه گيرده‌بو . ★ سه‌ه‌وول
به‌ندان .

به‌سته‌نى - [۲ - به‌ست + ئه‌نى] ،
(نڊ.) ، (كئير.) خوارده‌مه‌نيكى
سارده له شير و شه‌كر و مادده‌يىكى
تام و بو‌نخوش دروست‌ده‌كرىت .
★ (كعر.) دو‌ندرمه . (مڪ.) چه‌لاوى .
تيب - ۱) شيره‌كه ده‌كرىته ناو
ده‌فريكى ئوس‌توانه‌يى تايبه‌تى و
توزى له شتىكى تام و بو‌نخوش
شه‌كره‌كه‌ي تيدا ده‌تاو‌ينريته‌وه و
(گولاو ، وانيل ، ناوى‌ميوه و . .)
تيده‌كرى و مادده‌يىكى نوسه‌ك
(چريش يا سه‌ه‌لاب . . .) يشى
لئ‌زيادده‌كرى ، ئه‌وجار ده‌خريته

ناو به‌رميلىكى بچوك (دار يا ته‌نه‌كه) و
ده‌ورو به‌رى پزده‌كه‌ن له (به‌فر) و
ده‌ست به‌سو‌زاندى ده‌فره‌كه ده‌كه‌ن
تا شير و شه‌كره‌كه له ناوي‌دا
ده‌مه‌يى و وه‌كو سه‌ه‌ولى ليدىت .
(ب) ئه‌مه شيوه‌يىكى سه‌ره‌تايى
سازكردنى (به‌سته‌نى) بو له
كوردستان ، پاشان واى ليهاى كه
ده‌فرى ناوه‌راست به شيوه‌يىكى
ميكانىكى (به‌چه‌رخ) بساده‌درا و
ده‌سو‌زيندرا ، به‌لام ئيستا مه‌كىنه‌ي
تايبه‌تى هه‌يه كه به كاره‌با ئيش‌ده‌كا .
(ج) كه‌رتى (ئه‌نى) له‌م وو‌شه‌يه‌دا
پاشبه‌نده و كارى (ئه‌مه‌نى) ده‌كا .
من پيشان هه‌ستم پئ‌نه‌كردوه و
بو‌يه‌ش له به‌رگى به‌كه‌مى ئه‌م
قاموسه‌دا نه‌م نوسيوه . :: سو‌ته‌نى
(= سو‌ته‌مه‌نى) .

به‌ستين - [۳ - به‌ست + ئين] ،
(نڊ.) ، (مڪ.) تيزمالكه زه‌ويكى به
خيز و چه‌وه ، له هيندى فه‌سلى
سالا ناوى چه‌م و زوبارانى
لئ‌ده‌كشيته‌وه ★ (كڪ.) شاتى .
هس : به‌ست . به‌ستوره . :: چوار
بيستانىكى له به‌ستينى چۆمى كردوه
زور خو‌شه .

به‌سرپيرار - [نڊ. ، بنت.] ،
(كئير. ، كعر.) سى سال
له‌مه‌وپيش . ساليك پيش پيرار .
(بڪ.) به‌ترپيرار .

به‌سرپيرى - (نڊ. ، بنت.) ، (كعر.) ،
كئير.) دو‌ روژ پيش دو‌ينى ، سى
روژ پيش ئيم‌رو . ★ به‌ترپيرى
(تم. تيب.) ، (بڪ.) به‌ترپيرى .
به‌سزمان - (صد.) ، (سيم.)

تم : به سته زمان .

به ستن - (مصت. ، مت. ، لا.) ،
(س.) تم : به ستن . تیب - ئهم
مه صدهره و گه لیک تریش ،
له بن له هجهی سته ییدا (ت) به که ی
نیزیک ده بیته وه له دهنگی (س) و بویه
له باتی دهنگی (ت) گویمان له دهنگی
(س) یکی تۆزی گیراو (مشدد) ده بی .
به سهر اچۆن - (مصت. ، لا.) ،
(سیم.) تم : به سهر اچۆن .

به سهر بردن - (مصت. ، مت.) ،
(مک.) ۱ - دهر باز کردن و زابواردنی
وهخت و ههرچی پیوه نهدی به
وهخته وه بی و مانای وهختی
تیدابی . :: عومریکمان له بهغدایه
به سهر برد . ۲ - به سه هو بردنی
که سیک له ههر کاری دابیت :: بزانه
به م قسانه به سهرمان نابهی . هس :
سهر کردن .

به سهر چۆن - (مصت. ، لا.) ۱ -
تیپه زین و زابردنی وهخت ، دهم ،
وهعهده و کات .

□ « وهزه ق زیزان خهزان کهوتنه
زهزان ، وهضعی چهمن گوزا »
« به سهر چۆ فه صلی گولگهشت و
تهماشای باغ و صه حرام کهم »
(کۆز : وهفایح ، ل - ۷۳) .
۲ - سه هو کردن له قسه و
حساب و . . . دا به سهر دابزین .
به سهر دابزین - [به / ۱۲ + سهر
+ دا (= ۳ - ئا) + بزین] ، (مصت. ،
مت.) به زۆر شتیک به که سی
قبول کردن ، جا بو قازانجی بی
یا توشی زیانی بکا . :: خوی به
سهردا بزى . پاش نه وهی که لیبی

قهوما کچه که یان به سهردا بزى
لیم وهر نه ده گرت ، به زۆر و به
خواهیشت به سهری دا بزیم .

به سهردا چۆن - (مصت. ، لا.) ،
(مک.) گه بیشتنه لای کومه له
خه لکیک که خهریکی کاریک بن .
:: ئیمه به سهردا چۆین نانیان
ده خوارد . به سهردا نه چوباین به
خه نجهران به کترینان پارچه پارچه
ده کرد . ★ (سیم.) به سهر اچۆن .
به سهر دادان - (مصت. ، مت.) ۱ -

پوشینی عهبا و چارشۆ و ده سمالی
ژنانه . :: ئافتاو عهبا کهت به سهردا
ده و بچۆره مالی فهریده خان بلی
تا ئیره ته شریف بیی . ده سمالیکی
به سهردا دابۆ ده تگوت به زى
میثیه . ۲ - به چه پۆک له سهری
که سیک دان . :: وهها توند
به سهریدا دا ئاوری له چاوان
دهر به زى . ۳ - هیرش بردنه سهر
دوژمن :: نیوه شهوی به سهرماندا
دان نه مان هیشت جۆقه واریمان
لی دهر چی .

به سهردا زۆیشتن - (مصت. ،
مت.) سهر کۆننه کردن ،
سهر زه نشت کردن :: زۆری به سهردا
زۆیشتن بی فایده بو ★
به سهردا زۆیین . به سهردا هاتن / ۲ .
به سهردا زۆیین - (مصت. ، مت.) ،
(مک.) تم : به سهردا زۆیشتن .

به سهردا هاتن - ۱ - (مصت. ، لا.)
بیر و هه وه سی کردنی کاری یا
قه ییک ، کهوتنه میثیکی
که سیکه وه :: وام به سهردا ده هات
ده مگوت هه لستم و زله یسه کی

لېدەم . ھەر بە سەرتىدا ھات
دۆ و دۆشاو تىكەل دەكا . ۲-
(مصت. مت.) تم : بەسەردا
رۆيشىشتن . :: ھىنئەدەي
بەسەرداھاتىن تا وازمان پى لى
سەفەرەكەي ھىنا .

بەسەرداھىيان - [بە/۱۲ + سەر
+ دا (= ۳ - ئا) + ھىنئان] ،
(مصت. مت.) ، تاوانى كار و
كرده وەيتىك خستە ئەستۆي كەسى
:: ئاگاي لە ھىچ نەبۆ كەچى
دزىەكەيان بەسەرداھىيان . ★ بە
ئەستۆداھىيان . بەملداھىيان .
خستە ئەستۆ .

بەسەرزمانەوہ گرتن - (مصت .
لا .) ، (مك.) زۆر گوتنەوہى
قسەيتىك يا باسيتىك :: ئەوہ بۆچى
باسى ئەم كابرايەت بە سەر زمانەوہ
گرتوہ و ھەردەيليتى و دەيليتىوہ .
بەسەرگرتنەوہ - (مصت. مت.) ،
(مك.) ۱- ئەژماردن يا ھەر وا
بەچاو ، ووردبۆنەوہ لەو شتانەي لە
شويتىك دانراون ، بە نيازى
ئەوہى كە بزاندري تەواون يا وەك
خۆيان ماوون . :: دە بۆون ئەو
مەزانە بەسەر كەنەوہ .

۲- تە : **بەسەرگرتنەوہ** . ۳- سەر
لە دۆست و خزم و ناسياودان .
:: ئەوہ چۆن بۆ بە سەرت كوردنەوہ .
بەسەرگرتنەوہ - (مصت. مت.)
۱- ناسينەوہى مەز و گاو و گولئى
كە دزراپى يا وونبۆپى . :: لى
مەزەكان ھەوتيانم لاي كويخا فەرەج
بەسەرگرتەوہ . ۲- (مج .)
دۆزىنەوہى ھەمۆ شتىكى گومبۆ

يا دزراو .

بەسەرھات - (نت.) ، (تت.)
۱- ھەمۆ ئەو كارەساتانەي لە ژيانا
بۆ كەسى يا ميللەيتىك و كۆمەلەيتىك
رۆي داپى . ۲- مۆتلەقى رۆداوئىكى
مەين . ★ (مك. ، سە.)
سەرگوزەشتە . (بك.) سەربۆرى ،
سەربوھۆر .

بەسەرھاتن - (مصت. لا .)
رۆداوئىكى ناخۆش بۆ كەسى يا
كەسانى ھاتنەپيش . :: وەك بەسەر
ئىمە ھاتوہ بەسەر كەس نەپى .

بەسەرەوہ گرتن - (مصت. مت.)
گرتنى پياوئىكى بىگەنە دەگەل
ئافرەيتىك لە كاتى كارى تايبەتج
ژن و مېردايەتيدا :: پياويان
بەسەرەوہ گرتبا ، نەك درۆي كردبا .
بەسەرەوہ گەزان - (مصت. مت.)
۱- سەردان لە كۆمەلەي خەلەك
كە لە چەند شوئىنى دۆر لەيەكتىن
(بۆ ھەر مەبەستى بى) . :: دە بۆ
بەسەر مندالەكانەوہ بگەزى مەبادا
شتىكيان پىبۆي . ۲- (مج.) مل و
مۆكردن و خو بەم و بەو
بەختوكردن .

بەسەرەوہنان - (مصت. لا .) بە
يەك بين خواردنەوہى ھەر شتىكى
تراو (ئاو ، ماستاو ، ئارەق و ...)
...) كە دەقاپيتىك داپى . ::
پەرداغەكەي ھەلگرت و بەسەريەوہ
نا . جامى دۆيەكەي بەسەرەوہ نا و
تا چۆزى لىنەبرى داي نەنايەوہ
□ « پيالەكەي نا بەسەريەوہ و
پيتىكى كەي بۆ خوئى
دروست كوردەوہ و وتى : » (بلە :

ژان ، ل - ۹۵) .

بهسه زمان - (صت.) ، (سیم.)

تم : بهسته زمان .

۱- بهش - [ست : بهغا . ، په :

بهخش] ، (نا.) ، (کئیر.) ، کهر. ،

بک.) ۱- ههر پارچه بهک له شتیک

که لهت و کوت کرابی ، جائهم

لهتانه همویان به قهدهک بن یا

گه وره و چۆک ، قورس و سۆک ، و

... بن . ههر (جزء) یک له ئه جزای

(کل) یک . :: دنیا سی بهشی ئاو و

بهشیکی ووشکانیه . بهشی زۆری

قسهکانی دهربارهی نهخوشتی

زهردۆیی بۆ . ۲- نهختی له شتی

که بۆ چهند کهر تهرخان کرابی .

ئهو نهختهی بهریهکیکیان دهکهوی .

(عا.) حصه ، سهم . :: بزانی

بهشی خووی چهندی بهردهکهوی

بیدهنی . بهشی خووی به زیادهوه

وهرگرتوه و هیشتاش نازازیه .

۳- رزق و زۆزی . قیسمهت و

نسب . □ « بهشی قرژهی نان و

گوشته » ، « یاخوا بهشت ههر

دۆزمانی بی » . « خواجه رازیم به

بهشت » . { - پارچه بهک ،

هیندیك و نهختیک له شتی که

بهشهریکایهتی ئی چهند کهسان بی .

:: ئەم ئوتۆمبیله بهشی خهسرهوی

پتوهیه . ئەم خانوه بهشی ههتیوی

پتوهیه ؛ بیئاگاداری قازتی

نافرۆشری . ۵- مهلبهند ، ناوچه یان

ههر ههریمیکی وولاتیک :: شاری

ههلهبجه له بهشی شارهزۆره ،

بهشی جوانزۆ دهکهوێته جنوبی

کوردستانی سنه . بهشی موکریان

له کوردستانی ئیرانه .

بهش بهحالی ... رستهیه که ،

بهکیک له سهرهتا یا دواپی قسهی

زیاددهکا تا ئهو کهسانهی گویان

له قسهیهتی نهیهنه سهرخویان ::

بهش بهحالی خۆم دهلیم پیای !

درۆزن زۆی زهش بی . **بهشی خولا -**

(نته.) ، (مکه.) تم : بهشی خوا .

بهشی خودا - (نته.) ، (مکه.) تم :

بهشی خوا .

بهشی خوا - (نته.) ، (سیم.)

ههرچی له لایهن خواوه به

ئادهمیزاد بگا ، وهکو : رزق و

زۆزی ، بهختهوهری و بهدبهختی ،

بهلا و نهگبهتی و نهخوشتی ،

مندال و ... :: بهشی خواجه و

شوکرانهی دهوی . ★ (مکه.) بهشی

خودا ، بهشی خولا .

بهش چۆنهوه سهر بهشان - (کته.)

به کهسیك دهگوتری : « زه بی

بهشت پچیتهوه سهر بهشان » به

نیازی ئهوهی ئهو کهسه کهسیکی

نیزیکی بمری و بیته میراتگری و

هیشتا میراته که بهش نه کرابی خوشتی

بمری و بهشهکهی ئهو به سهر

میراتگرهکانی مردوی پیشوودا

بهش کریتهوه .

۲- بهش - [؟] ، (صته.)

ئاواله داچراو ، لیک کراوهوه . ::

برینه کهی دهمی بهش کردۆتهوه .

تیج - ۱) ئەم صفهته زیاتر بۆ دهمی

گیاندار و برین بهکاردیت . ب) من

وای بۆ دهچم که ئەم ووشهیه دهگهل

(۱- بهش) ههر بهک بن و بهکیک

له مهعناکانی (۱- بهش) بی ،

خواردبو . ۲ - (مج.) به نازهوا دهست ، ده مالی خه لکی نان و دهست به سهر هیندیکی یا هموی دا گرتن . :: مامه که یان بهشی ئهو هه تیوانه ی ههر خوارد .

بهش خواردن - (مصت. لا. فج.)

بی به هره بون ، مه حروم بون :: مندالینه ههرچی درهنگ بیته وه بهشی ده خوری .

بهش خوراو - (نمف : بهش خوران ،

که سیکی بهشی خورابی ، شتیکی لی داگتیر کرابی ، به زور مالی زهوت کرابی . :: ئهی بهش خوراو خومان .

بهشدار - (صفا.) ۱ - حالی

که سیکی بهشی له شتیکی هه بی .

● (ئه گهر بهشه بهشدارین) .

(ک.) ئه گهر شتیکی بهش ده کهن

ئیمهش بهشی خومان دهوی . تیپ -

به لای منه وه ، ئهم ووشه یه ، ههر

بو ئهو کاته به کاردیت که به کیکی

به حه قانهت و راستی بهشی

ده شتیکی هه بی و ئه گهر ویستی

وه ری بگری ، نهک ئه وه ی که

(بهش) بخاته ناو شتیکی وه (بیته

شهریک تیپدا) . جا بویه وا

تیپه گهم : « بهشدار خه متانم »

یا « له خو پیشاندانه که دا بهشدار بو »

که تازه له (مساهمه) و (اشتراک) ی

عه ره بی را ته رجهمه کراوون ، له جیی

خویان نه بن و بو ئهم ته رحه شتانه :

هاوبهش ، هاوبهشی ، به باشتر

ددرانم ۲ - (مج.) ، (مک.) سه گ .

تیپ - بهو ئیعتیبارهی که ههرچی له

مالی بخوری بهشی ئهوی تیپایه و

چونگو وهختی (ده) داده پجری یا (برین سهری ده کاته وه ، راستیه که ی ئه وه یه (کل) یکه ده بیته دۆ (جزء) سهره زای ئه وهش چونگو زور لهم بوچونه ی خوم دلنیانه بوم وه کو واحدیکی سهر به خو حسابم کرد و به جیا نویسم .

۳ - بهش - (صت.) (مک.) حالی

گایه کی ناوچاوانی تا سهر ده می

سپت بی ، خوی زنگی چده بی بی .

□ « و دك گای بهش وایه » . ★

(هلا.) قهش . ۲ - حالی بزنی

ناوچاوان سپت . ★ (مک. ، هلا.)

قهشان . ۳ - (هلا.) حالی مانگایه کی

ناوچه وان سپت .

بهش بران - (مصت. لا. فج.)

بی نیسب بونی که سی له شتی

(ماددی مه عنهوی) که به هیوا

بو بی پتی بگا و دهستی کهوی .

بهش برآو - (نمف : بهش بران)

که سیکی به ههویای شتیکی بو بی

دهستی کهوی و دهستی نه کهوتبی

بهش بهش - (صت.) حالی

شتیک ، جیگایهک یا وولاتیک که

پارچه پارچه و لهت و کوت کرابی .

بهش بهش گردن - (مصت. مت.)

شتیک ، جیگایهک یا وولاتیک کردنه

چه ند پارچه :: گوشسته که

بهش بهش کهن و بیبهن بو ئهو مالانه .

ئیسیتیمار نه با کهس نه یده توانی

ئهم وولاته وا بهش بهش کات .

بهش خواردن - (مصت. مت.)

۱ - بی به هره گردنی که سیکی له وهی

بوی دیاری کرابی :: فهرزنده چوه

دهری هه تا هاته وه بهشه که یان

دهبج بیدریتتی .

بهشقم - [محر : به شکم] ،
(تب . ، بنت .) ، (مک .) تم : به شکه .
بهشک - [کو . عا .] ، [به / ۸ +
شک] ، (صفا .) حالی که سیکی
گومانی له که سی له کاری ، ...
هه بی :: هه ر له هه وه له وه
لی به شک بون . له خوی به شک نه بی
قسه ی واکا .

بهش کردن - بهس بون ،
کیفایت بونی میقداریک له شتی بو
مه بهستی :: سی میتر فاسونیا بو
کوت و شالوار بهش ده کا . چیشته که
زوره سی که سی دیکه ش بین هه
بهش ده کا . که وشه که ی برزو بهشی
سی مانگی نه کرد . دهستی
پیوه نه گرتبا توتنه که ی بهشی
هفته ییکی نه ده کرده □ « زیاتر
بیری له پاره ی سه رفتره که
ده کرده وه ، چونی خه رج کات ، بهشی
کاسه چیژنه ش بکا ، چیژنانه به کیش
بو ژنده که ی و مندا له کانی بکری » .

(قزلجی : پیکه نین - ۷۳) .

۲- (مصت . مت .) (کل) یک کردن به
چهند (جزء) سا بو هه مه بهستی
بیت . :: ئیواره که مه ژ هاته وه
حه یوانه کانمان بهش کرد . پشکیان
لی هاویشست و خانوه که یان
لی بهش کردن . مندا لینه بچن نوqlان
بکرن و بو خوتان بهشی کهن .
بهش ناکری . بهش نه ده کرا . بهشی
ده که ی . **دابهش کردن** - (مصت .

مت .) ۱- تم : بهش کردن / ۲ . ۲-
تم : بهشینه وه . تیب - واکا تیده گم
جیاوازیکی بچوک له نیوان ئهم

مه صده ره و مه صده ری بهش کردن
/ ۲ دا هه بی ، ئه ویش به لای منه وه
ئه وه یه که (دابهش کردن) بو
ژماره ییکی نامه علومی خه لک ده بی
به کاریت و (بهش کردن / ۲) بو
ژماره ی دیار و مه حدود .

بهشکم - [به / ۲ + شک + ئم
(زه میری : من)] ، (تب . بنت .) تم :
به شکه .

بهشکو - [به / ۲ + شک + ئو
(زه میری : ئیوه)] ، (تب . ، بنت .)
تم : به شکه .

بهشکه - [به / ۲ + شک + ۱ -
ئه] ، (تب . ، بنت .) (ئه دی
ئه گهر ... ، ئه گهر هاتو ... ،
ئه ی که ... ، هات ووا ... ، تیب -
۱) ئهم ووشه یه هاوتای زوره که هه
یه که یان هیندیك ده نگیان
(هیندیکیان له ناوه راست و
هه مویان له دوا بی) لی زیاد کراوه ،
ده نگه کانی دوا بی به لای منه وه
(زه میران) ، له زابوردودا (به شکم)
ده گهل (به شکو) به پی زه میره که ی
دوا بی مانای جیاواز بوه ، به لام
به ره به ره ئهو فه رق و جیاوازیه
له ناوچووه و هه مو ووشه کان یه ک
مانایان بو ماوه ته وه . ب) ته له ففوزی
ئهم ووشانه ش گوزانی به سه ردا
هاتوه و به لای منه وه له زابوردودا
(به ، شکم = بهشکی من) گوتراوه و
له قورسایج ته له ففوز خراوه ته
سه رده نگی (ش) به لام ئیستا ئهم
قورساییه هاتوته سه رکهرتی دوا بی
ووشه که ... ج) وه کو نیشانم داوه
کهرتی (شک) لهم ووشه یه دا هه

(شك)ى عاره بيه ، به لام من خوشم
لهم (شك)ه به شكهم . ★ به شقم .
به شكهم . به شكيتكم . به شكيتكو ،
به شكو ، به شكهم . به شكى .

به شكهم - [به شكه + ثم (زه میری
من)] ، (تب . ، بنت .) تم : به شكه .
به شكيتكم - [به ۲/ + شك +
ئيك (= ۳ - ئى) + ثم (زه میری :
من)] ، (تب . ، بنت .) تم : به شكه .
به شكيتكو - [به ۲/ + شك + ئيك
(= ۳ - ئى) + ئو (زه میری : ئیوه)] ،
(تب . ، بنت .) تم : به شكه .

به شكى - [به ۲/ + شك + ئى
(زه میری : وى = ئه)] ، (تب . ،
بنت .) تم : به شكه .

به شورار - [به ۸/ + شوار] ،
(صت .) ، (مک .) حالى صابونىكى
باش كه فبكا .

به شقو - (صت .) ، (كعر . ، سذ .)
حالى ئافره تىكى كه شوى كردى .
مام بارام سى كچى به شوى ههيه و
دوانيشى له ماله وه عازهبى . ★
(مک .) به مىرد .

به شودان - (مست . مت .) ،
(كعر . ، سذ .) ۱- ژن يا كچى له
پياويك ماره كردن . ۲-
هه لئه له تاندن و توشى به لا كردنى
كه سى .

به شهر - [عا .] ، (نا .) تم :
ئاده مىزاد .

به شهرت - [كو . عا .] ، [به ۸/ +
شهرت (شرط)] ، (صت .) به پى
قهرار و مه دارىكى له پيشدا قسه
لى كرابى . :: به شهرتى ده گهلت
دیم كه تو هیچ قسه نه كهى . به

شهرت ده گهلى ئاشت بوته وه . خو
تو به شهرت نه بویته ئه ندام .
به شهرتى چه قو - ۱- رسته ييكه
شوتى فروش به كارى دینى ، به و
مانايه كه ئاماده يه به چه قو شوتى
لهت بكا و ئه گهر نه گه يىشتبو كزىار
هه لى نه گرى . ۲- (مج .) به دواى
بزوبيانودا گهران بو ئه وهى زيگه له
جىيه جى بونى كار و مه سه له يهك
بىزىته وه . دانانى (شروط تعجيزى)
له پيش كارىك . :: ئه وهى تو ده لهى
دوستايه تى به شهرتى چه قويه و
سه رنا گرى .

به شىنه وه - [به شىن (به خشىن +
۲- ئه وه ۲/] ، (مست . مت .) ۱-
دابه ش كردنى شتىك به خورايى ::
شيرنى دهبه شنه وه . گوشتى قوربانى
ده به شىته وه ئا ! ئا ! دهبه شنه وه -
رسته ييكه به سه رسو زمانه وه
ده گو ترى . زياتر دوكاندار به
كزىارىكى ده لى كه نرخىكى وا بو
كالايهك بللى نه چىته عه قله وه . ★
به خشىنه وه . دابه ش كردن ۲/ .

به شىنى خواردن - (مست . مت .) ،
(كذ .) ۱- فروشتنى به رههم و
حاسلاتى كشتوكال ، به رهله
پىگه يىشتنى فروشتن . ۲- (مج .)
هه مو به رههمىكى دىكه ، بهم
ده رده بردن . تىب - ئه م مه صدره
له وه را په يدا بوه كه جوتيرانى
كوردستان ، له بهر نه دارى و
ده سكورتى پيش ئه وهى حاسلاتيان
پى بگا ، له شاران به بازرگانيان
ده فروت و پاره يان لى وه رده گرت .
ئه و جار كه حاسله كه يان پىده گه يى ،

بن له هجی سله یمانیدا شکل و ماناکهی هیچ دهستی لی نه دراوه و به مانای (رژدی کوردیه .

به غیل - [به غیل + ۲ - ئی] ، (حمص .) کاریکی مروقی به غیل دهیکا . حه سادعت . حه سوودی (عا .) .

به غیل پی بردن - (مصت . لا .) به ئاواتی حال ناخوشتی ، لی که وتن و فه قیربونی که سسیکه وه بون . داواکاری ژوداوی ناخوش (له هه ر بابەتیک بی) بۆ که سی بون .

به فال - [کو . عا .] ، [به / ۸ + فال (= فحل)] ، (صت .) حالی ماکه ر و ماینیکی هه وای جوت بونیان ده گهل نیره که ر و ئه سپ که وتبیته سهر ● ((له چ حال به فالی)) - (مک .) مه ته لیکه به که سی ئه ووتری که چلونا به تی راسته قینه ی حالی ده گهل ئاوات و کرده وه ی ژیک نه که وی .

به فر - [ست : فه فره . ، په : قهر ف] ، (نت .) ۱ - کلوی شه شه ری سو که به دیمه ن وه ک لو که وایه ، زستانان کاتیک پله ی گهرما داده به زیته خوار . (هه لمی ئاو که له ئاسمانا وه ستاوه ده بیته وه ئاو و دیته خوار و له سه رمای نیزیک زه ویدا ده یبه ستی . ۲ - (کهر .) سه هو لی ده سکرد . ★ (بک .) به رف ، به فر . (جف .) به رف . (جف .) به ور . (زا .) وه وری . (هو .) وه رو . به فری به کشه وه - [۱ - به فر + ۱ - ئی + به ک + شه و + ۵ - ئه / ۱] ، (نت .)

یا ده یان فروشت و قهرزی کابرایان ده دایه وه یا هه ر حاسله که یان ته سلیم ده کرد و خو یان هیچی وایان بو نه ده مایه وه . جا له م به ینه دا ئه گهر قسه له چو نیتی حاسله که یان هاتبایه گوژ ، ده یان گوت : « به من چی ! من به شینی خواردومه » .

((به عاسته م و دۆ به لا)) - (بنت .) ، (مک .) زور که م :: به عاسته م و دۆ به لا له به ری هه لستا .

دۆ به لا به ولاوه چۆ . به عاسته م و دۆ به لای مابۆ له بانه که بکه ویته خوار . تیج - نازانم ووشه ی (به لا) لیره دا هه ر (بلاء) ی عه ره بییه یا شتیکی تر .

به عینوان - [کو . عا .] ، (صت .) حالی ئافره تیکی جوان و کۆک و پوخته و شوخ و شهنگ و له خو بایی ، ئافره تی به شه خسیهت .

به غیرهت - [کو . عا .] ، (صت .) ئازا و نه ترس (ماددی و مه عنه وی) □ « وه کو شیر وهرنه مه بدانی جه زارهت » .

« به غیرهت بن ، به غیرهت بن ، به غیرهت » (مک : مه لا - ۱۶) .

به غیل - [محر . عا : به خیل] ، (نفا . ص .) که سیکی چاوی به حال خوشتی خه لک هه ل نه ییت . که سیکی هه ز به ده وه له مه ندی ، خوش به ختی و ... و ... نه کات .

تیج - مانای ئه م ووشه یه له کوردیدا ، هیچ پیوه ندیکی ده گهل مانای ئه سله عه ره بییه که یدا نیه و مانای (حه سوودی عه ره بی ده دا . به لام له

۱- هەر به فریکی شهوێك به سهر بارینیدا تیپه زیبی و هیشتا تۆز و خۆلی لی نه نیشتهی و بۆر و چلکن نه بۆبی. ۲- (کنه.) زهنگی زۆر سپج. **به فری پریژن** - (نته.) به فریکه له کاتی سهرمای پریژنیدا (حهوتوی دواپی مانگی زه شه مه) دهباری.

به فرانبار - [۱- به فر + ۲- نان/۱ + بار (بارین)] ، ههوهل مانگی زستانی به حیسابی نه ورۆزی سێ زۆزه ، (۲۱ی کانونی یه کهم - ۲۱ی کانونی دوهم) . ★ (کئیر.) دهی (فر.)

به فراو - (نته.) ۱- ئاوه ، که هاوینان به فری تیدکه ن تا ساردبی و بۆ خواردنه وه دهستبدا. ۲- ئاوێکه که ههوا گهرم بۆ له توانه وهی به فری شاخان پهیدا دهبی و بۆ شیو و دۆلان دیته خوار. ۳- (کهر.) ئاوێکه سه هۆلی دهسکردی تی خرابی.

به فر به سهر - (سته.) حالی زیکا و بان و دهشت و دهر که به فر دایپۆشین و له بهر سهرمای زۆر بهستبیتی و کاتی پیاو به سه ریدا بژوا قاجی دانه چی . ★ (سنه.) به فره سهر زچه/۲ .

به فر خۆرکه - (نته.) پرۆشه به فریکه له ئاخروئوخری زستانا و پاش ئه وهی ته شقی زهوتی دهشکی، له هه ورێکی ئه ستۆری چلکن دهباری و پاش ئه وه گه لی شوینی پیده شتان به فریان لی ده چیته وه و ده بنه زه شانگ .

به فر فروش - (نفا.) که سیکه

زستانان به فر له. چالیکا کۆده کاته وه و به هاوین ده یه نیته وه بازار و ده یفرۆشی .

به فرمال - [۱- به فر + مال (مالین)] ، (نته.) ، (کهر.) شتیکه وه کۆ بیل (بان تر و گه وره تر) له چه ند پارچه ته خته دروست ده کری ، به فری سهربان و حه وشه و... ی پی ده مالنه وه . ★ به فرمالک ، (مک.) وهروه ره .

به فر مالک - (نته.) ته : به فرمال . **به فرودۆشاو** - (نته.) ، (مک.) به فری دانارداناری ئاخروئوخری زستان و سهره به هاره که له هیندی نوال و قه دپالان ده مینیته وه ده گه ل دۆشاوی تری تیکه لی ده که ن و به چه شنی شه ربهت ده یخۆنه وه .

به فره چال - [به فر/۱ + ۳- ئه/۲ + چال] ، (نته.) ، (سنه.) ته . چاله به فر .

به فره ژیلکه - [به فر/۱ + ۳- ئه/۲ + ژیل + که (ئم : پچوکی)] ، (نته.) جۆریک به فره ، کلۆی وورده ، له حاله تی نیوان به فر و ته رزه دایه . تیبه - کهرتی (ژیل) له م ووشه یه دا ، به لای منه وه ههر (ژیله) ی بن له هجه ی (لورجی) یه که به مانای ته رزه ی وورد هاتوه (ته : لورجی) ، ل - ۷۷) ★ به فره لۆکه .

به فره سهر - (سته.) ، (سنه.) ته : به فر به سهر .

به فره لۆکه - [به فر/۱ + ئه/ل/۱ + لۆکه] ، (نته.) ته : به فره ژیلکه . **به فیز** - [به/۸ + فیز] ، (سته.) حالی که سیکي ئیفادهی

ئەندازەى توانستى خۆت زىياتر
داوا مەكە .

بەقەلفەزچۆن - [بە/ ۳ +
قەلفەز ؟ + چۆن] ، (مصت. مت.) ،
(مڪ.) درانى جل و بەرگە ، لە ئەنجامى
لى گىربۆنى تەلەزمەدار ، بزماریكى
لەشوینىك داکوترايى . بەردىكى
نۆكەتیزى دەرپەزىو و ھەرشتىكى
ترى لەم بابەتە . تیب - ۱) ئەم جۆرە
(دران) ە ھەمیشە شكلى زاویەى
قايمەى ھەيە و (زاویە) كە ئىھو
شوینەيە كە تەلەزم یا ... ی
لى گىربوہ . ب) من نەمتوانى بزائىم
ووشەى (قەلفەز) ئەسلى چيە و
لە كۆيژا ھاتوہ ، بەلام بە دورى
نازانم كە دەگەل ووشەى (قەلبە) ی
بن لەھجەى سەلەيمانى پتوھەندىكى
نيزىكيان ھەبى ھەرتكيان ئەسليان
يەكەبى . . . و) مامۆستا خال
(قەلفەز) ی بە (تافكە)
مانالیداوہ تەوہ . (تم : خا ، ب ۳ ،
ل - ۵۶) .

بەقەم - (نا.) ، (كمر.) زەنگىكى
كالبىتەوہ . تیب - ۱) ئەم ووشەيە
لە (بەگەم) ەوہ شىوہى عەرەبى
دراوہتى و كراوہ بە (بەقەم) و
گەزاوہ تەوہ ناو زمانى كوردى . ب)
لە ئەسلا بە درەختىكى مەلبەندى
ئەمريكاي جنوبى گوتراوہ كە بە
فرەنسى (كامپىشى) ناوہ و
ماددەيىكى تىدايە بە لاتىنى پىي
دەللىن (ھىماتۆكسيلۆن) ، ئا لەم
ماددەيە زەنگى سۆر ، شىن ،
بنەوش ، بۆرورەش سازكراوہ و
زىاتر بۆ زەنگ كوردنى خسورى و

ھەبى ، تەكەببۆر بەسەر خەلكا بكا .
(ی.) مەغرۆر ، مۆتەكەبىر . ★
بەھەوا .

بەق - (نا.) ، (ھو.) نىرەكەو .
بەقا - [عا : بقاء = مانەوہ] ،
(نا.) ۱ - باوہز ، بژوا : پياويكى
دروژنە بەقاي پى مەكە . ۲ - وەفا .
□ « دىنا بەقاي بۆ كەس نيە » .
بەقايتكردن - [عا. كو.] ، (مصت.
مت.) تم : باوہزپىكردن .

بەقال - [عا = بقال] ، (نا.)
دوكاندارىكە ، خواردەمەنى وەكو
برنج و ژۆن و پەنىر و ماصت و
مىوہجات و كەوہر و پىواز و
سەوزى تر دەفرۆشيت .
بەقالتى - (حمص.) كار و
پىشەيىكى بەقال دەيكا .

بەقەقۆ - [ند] ، (نە.) ، (سە.)
دەنگى كۆتر . ★ (مڪ.) گمەگم .
ھس : (ھو.) بەق .

بەقنگاخستن - [بە/ ۱۲ + قنگ
+ ۳ - ئا + خستن] ، (مصت.
مت.) ، (سيم.) تم : بەقۆنداخستن .
بەقۆنداخستن - [بە/ ۱۲ +
قۆن + دا + خستن] ، (مصت.
مت.) ، (مڪ.) وەدواخستن .
وەدرەنگى خستن
كەمتەرخسەمى كوردن
جى بەجى كوردنى كاران .

بەقەد - [بە/ ۲ + قەد] ، (بئە.)
بەئەندازەى ... ، ھىندەى .. □
« بەقەد ئەو كىوہى غەم لە دلەم
بارە » ، (فۆلكلۆر) . ● « بەقەدبەزەى
خۆت پى زاكيشە » ، (تم : خا ،
پەند ، ل - ۱۱۹) ، (كە.) لە

ناوريشم به كارها توه چونكو لسه مانهدا درهنگ تر كال ده بيتسه وه ، به لام بو لو كه و كه تان زو ده چيته وه . (ج) وه كو ده بينن له زمانى كورديدا شيوهى گشتى دراوه تى و بو ههر رهنگيكي بچيته وه به كارديت . ★ (هلا) زاج .

به قهوه ت - [كو . عا .] ، [به / ۸ + قهوه ت = عا : قوه] ، (صته) . تم : به هيز .

به قيناكه وتن - (مصته . لا) ، (سيم) . تم : به قين داچون .

به قين داچون - (مصته . لا) ، (مك) . زق هه لستان له كه سى يا كه سانى و پى داگرتن له سهر ئهم زقه و خودورگرتن له ناشت بونه وه . :: ليتمان به قينداچوه و سى زوزه چوته مالى خالى و نايه توه . ★ (سيم) . به قيناكه وتن . (مك) . به قينداكه وتن . به زق داچون . به زق داكه وتن . تيب - لسه مه صده رده دا ووشه ي (قين) ههر (كين) ي به هله وييه كه دهنگى (ك) تيدا له پاش بلاوبونه وهى ئيسلامه تى گوزاوه و بوته (ق) .

به قين داكه وتن - (مصته . لا) ، (مك) . تم : به قين داچون .

به كار - [به / ۸ + كار] ، (صته) . حالى كه سىكى چالاك بى ، زور هه لسوزى و ته مبهل نه بى و خوى له ئيش كردن دورنه گرى .

به كار هسان - (مصته . لا) . ده ستدانى شتيك بو مه به ستى . فايده هه بون . به كه لك هاتن :: وازى لى بينن ئهم كابرايه به كارى هيج

نايه . ئهم هه ممو ئاسنه والسه ت كو كردوته وه به كارى چى دىن .

به كار هينان - (مصته . مت) . كه لك وه رگرتن له شتى ، له كه سى بو ههر مه به ستيك بيت :: ئهم قه له مه با بو تو بى هيشتا به كارم نه هيناوه . ئه مانه خه لك بو مه به ستى تايبه تى خويان به كارى دىنن .

به كاوه خو - [به / ۲ + كاوه خو ؟] ، ۱ - (بنته) . به هيشواشى . بى تالو كه كردن ، له سهر خو . ۲ - (صته) . حالى ئاده ميزادىكى له كاراندا له سهره خو بى و تالو كه نه كا .

به كره - [= عا : به كهره] ، (نا) ، (كهر) . ۱ - ئامرازىكه به شكلى ئوستوانه له ته خته ده كرى و نساوقه دى باريك كراوه توه ، ئه وسهره وسهر كونه و ديو ده كرى ، ده زوى له سهر هه ل ده كهن . ۲ - ئامرازىكى خزه له ئاسن ، وه كو دو پارچه ئاسن پيكه وه نوسابن و هيندىكى ليك دوربن ، گوريس ، زنجير يا ههر شتيكى له م بابته به و نيوانه دا زهت ده بى و له سهر يكه وه به ده ست يا ههر هيزىكى تر زاده كيشرى و سهره كه ي ترى ده (بار) يا شتيكى قورس ده خرى . بو داگرتن و هه لگرتنى بارى قورس به كارديت . ★ (كئير) . ۱ - غه زغه زه . (سذ) . قزقه .

به كرى گرتن - (مصته . مت) . وه رگرتنى ههر شتيك (خانو ، ئه سپ ، و...) له خاوه نى بو زابه زاندىن و جيبه جى كردنى مه به ستيكى خو ، به رامبه ر به

هينديك پاره كه له پيشدا له سهري
زيك ده كهون . :: خانوه كه ي به
هزار دينار به كړي گرتوه . ده گهل
ميرزا قاسمي قادري و ياهو دوق
تيسترمان به كړي گرت و چوينه
مهرگه وه .

به كړي گيراو - (نمف.) ۱- هر
شتيكي بو جيبه جي كردني مه به ستي
له خاوه ني وهر گيراي و پاره ي
بدريتي . ۲- (تد.) هر كه ستي
به پاره يا به رامبه ر پاراستن ،
پشت گرتن يا هر جور
يارمه تي دانتيك ، خزمه تي كه سي يا
هه يه تيكي كومه لايه تي (ده ولت ،
... ، .) بكات . (عا.) عميل ::
به كړي گيراواني ئيمپرياليزم له
روژه لاتي نساوه راست .
به كړي گيراواني شهريكه ي نهوت .
تیب - هم مانايه هه ميشه بو
مه به ستي (سه لبي - مه نفی)
به كارديت .

به كومه ل - [به / ۲ + كومه ل] ،
(بند.) هه مو پيكه وه ، به تيكرايي .
:: خه لكه كه كوتونه وه و به كومه ل
رويان كرده بهر دهر كي سهرا .
كورينه وا به كومه ل مه روون با
فروكه نه تان بيني .

به كهره م نه مان - (مصت. لا.) ،
(مك.) له كار كه وتن . بي كه لك بون .
بي خاسيه ت بون .

به كهره م هاتن - (مصت. لا.) ،
(مك.) تم : به كار هاتن .

به كه لك هاتن - (مصت. لا.) ،
(مك.) تم : به كار هاتن .

به كه ل - [به / ۸ + كه ل] ،

(صت.) حالي مانگايه كي هه واي
جوت بوني ده گهل (گا) ده سهردايي .
به كه لك هاتن - (مصت. لا.) ،
(كهر.) تم : به كار هاتن .

به كه يف - [كو . عا.] ، [به / ۸
+ كه يف] ، (صت.) دلخوش .
به ده ماغ . خوشحال .

به كيش - (صت.) حالي مروفيكي
له كاراندا پشوي دريژبي و له مه يدان
دهر نه چي و واز له جيبه جي كردني
كاره كه نه هيني .

به گ - [ست : بهغه ، به گه .
په : به گ = خوا] ، (نا.) ۱-
(كثر . كهر.) نازناويكه به نيشانه ي
به گوره زانين و ريزليگرتن ، له
پاش ناوي سهروكي هيندي له
عشيره ته كاني كوردستان (جاف ،
جوانزوچي ، بانه يي ، فه يزوللا به گي و
... و ...) ديت . :: روسته م
به گ ، عه بدوللا به گي مسباح ،
داوود به گي جاف . ۲- (كهر.)
له ده وري ده سته لاتي عوسمانياندا ،
له عيلاق و كوردستاني عيراقيش
(وه كو هه مو شويينيكي دتيكه ي
ئيمپراتوري عوسمان) به هيندي
كاربه ده ستان گوتراوه و تيستاش
هر به كارديت ، به لام زور له جاران
كه متربوه و شيوه ي زه سمج بوني
خوشي له ده ست داوه . ۳- (كهر.)
به نيشانه ي ريزگرتن ، له قسه كردنا
ده خريته دواي ناوانه وه ، بي نه وه ي
نهو كه سه خوي سه ره لكه شيره ت
يا كاربه ده ستيكي ميري بي . تيب -
(ا) هم ووشه يه به هوي ده سته لاتي
عوسمانيانه وه ، له هه مو خاكي

ئيمپراتوريتى عوسمانيدا
بلاوبوتسهوه و گهلى گوزانيشى
به سهردا هاتوه : له زمانى عهده بى و
فارسيدا بوتە (بيگ) ، ترك خويان
ده لىن (بهى ، بىي) ، له تونس (باي)
ده گوتري . پ) بونه ساوى ئهم
ووشه يه له حكومهتى (تركانى
عوسمانى) دا وه كو له قه بىكى
زه سمى ، واى له هه ندئ كه س كردوه
كه زه گه زى به رنه وه سهر زمانى
توركى ، له وانه - كه به لاي منه وه
زوريش سهيره - خوالىخوش بو
دوكتور (معين) ه (تم : فهرهنگ ،
ج ۱ ، ل - ۵۶۰ ، ۶۳۱) . به لام
ماموستا توفيق وه هبى (تم : هبىد ،
ل - ۱۰) وهك ووشه يه كى زه سهنى
كوردى نوستويانه .

به گرت دان - [به / ۳ + گرت
(گرتن) + دان (فع.) ، (مصت.)
مت.) بونه مايه ي گيران و به ندىكرانى
كه سى .

به گزاده - (ن.) ، (كمر.) ،
كئير.) ۱- هه مو ئهو كه سانه ي
له بنه ماله ي (بهك) يك ده كه ونه وه
:: به گزاده ي جاف ، به گزاده ي
فه يزوللا به گى ، به گزاده ي هه ورامان .
۲ - (مج.) خاوه ن بنه ماله و
نیشان ، نه جيب زه سه ن . (عا.)
نه بيل .

۳ - (بك.) ئه وانه ي به ديهاتى
كوردستانه وه ده خولینه وه و
ده هوول و زورنا لیده ده ن . (تم :
ژابا ، ل - ۵۳ و ۵۴) . تیب - به لای
منه وه ده بى به نيشانه ي قه دزرا نين و
حورمه ت گرتنى هونه رى ئهو كه سانه ،

ئهو له قه به يان درابيتى .

به گزاجون - [به / ۱۲ + گز +
۳ - ئا (دا) + چون (فع.) ،
(مصت. مت.) ، (سيم.) تم :
به گزداچون .

به گزداهاتن - (مصت. لا.) ،
(مك.) به لاماردانى كه سيك له
له لايهن كه سيكى تره وه به نيازىكى
خراب ، جاج به قسه و دمه قاله
بى يا به تىلا و ههر شتىكى لهم
بابه ته . تیب - ئهم مه صده ره له
حالىكدا ده كرده كرى كه ئهو كه سه ي
به گزى داچون ، كاره ساته كه بو
يه كيكى تر بگيرى ته وه . :: ههر له
هتچ و خورايى به گزم داهات .

به گزداچون - (مصت. مت.) ،
(مك.) به لاماردانى كه سيك له لايهن
يه كيكى تره وه به نيازى شه ر و
خراپه . (هس : به گزداهاتن) .
★ (مك.) ده گزداچون .

۱- به گوز - [به / ۲ + ۱- گوز] ،
(بنت.) به هيز ، به قه وه ت ،
به توندى ، به تين و تاقت . :: به
گوز خوى هه لاويشت و به سه ره
ديواره كه دا بازدى دا .

۲- به گوز - [به / ۸ + ۱ -
گوز] ، (صت.) حالى كه سيكى
هيز و تاقتى زورى هه بى . ::
جوامير پياويكى به گوزه .

به گوزه گوز - [به / ۸ + ۲ -
گوز + ۳ - ئه / ۲ + ۲ - گوز
(ري. فع.) ، (صت.) حالى
كه سيكى به نه زه نه ر و دهنگى بليند و
توزه بيه وه قسه بكا □ « مه نگوزم
به گوزه گوزم ، مامه شم به

مشەمشەم « . (فۆلكلور) . :: كۆزە
هیچ نیه ئەو ھەمیشە ھەروا بە
گۆزە گۆزە .

بەگون - [بە/۸ + گون] ،
(ست.) ۱- نیرینەى ھیندى
گیانداران كە صفەتى نیرینەى تیدا
زۆر دەرکەویت . ۲- (مەج.) ھالى
ئادەمیزادى بەزەبروزەنگ .

بەگوئى دادان - (مەت. مە.) بە
شێوەیىكى نازاستەخۆ ، مەبەستىك
دە كەسى گەياندن . :: وا دیارە
ھیندى قسەیان بەگوئى داوہ .

بەگەن گردن - [تو. كو.] ،
[بەگەن + گردن] ، (مەت. لا.) ،
(كە.) بەلاوہ باش بۆنى كارى ،
شتى یا قسەى . :: ئەگەر كراسەكە
بەگەن ناكەى بۆى دەبەینەوہ . ★
پەسندكردن .

بەگیان كەوتن - (مەت. لا.)
۱- بە چاكى و خیرایى ھەزم بۆنى
خواردەمەنىەك :: ھیندەت پەلەكرد
نەتھىشت نانەكەمان بە گىيانى
بكەوئى . ۲- خواردەمەنىەك لە
لايەن كەسىكەوہ :: ترخینەم بە
گیان ناكەوئى ★ بەدلەوہ نوسان .

بەگىرگە - [بەگىر + گە] = ئك
+ ۵ - ئە/۲ ، (ست.) ، (مەك.)
ھالى كەسىكى لەسەر قسە و لە
كاراندا زۆر خۆ زابگرئى ، كەسىكى
بەرامبەر زۆرداوان یا خەلكى كەمتر
خۆ بەدەستەوہ بدا .

بەگىرخستن - (مەت. مە.) ،
(مەك. سیم.) تە : بەگىرھىنان .

بەگىر كەوتن - (مەت. لا.) ،
(كەر.) ۱- گرفتاربۆنى كەسىك بە
دەستى كەسىكى تر (بە ھەر
شێوەیىك و بۆ ھەر مەبەستى بى.)
۲- توشى نازەحسەتى و
گىروگرفت بۆن . ★ (كئىر.)
وہ گىر كەوتن . ۳- پەيدا بۆنى شتىكى
كەسىك پىويستى بى :: خەيار بەگىر
نەكەوت ترىزۆم كرى . ★ (كئىر.)
وہ گىر كەوتن . (كەر.) بەرگىر كەوتن ،
بەرگىرھاتن .

بەگىر وەستان - (مەت. لا.)
وہ ژان كەوتنى ئەندامىك یا جىگايەكى
لەشى ئادەمیزاد و لە كار كەوتنى
★ (مەك.) زاگىران .

بەگىرھاتن - (مەت. لا.) ، (كەر.)
تە : بەگىر كەوتن .

بەگىرھىنان - (مەت. مە.) ،
(كەر. ، كئىر.) ۱- دۆزىنەوہى
كەسىك كە خۆى لە زۆبەزۆبۆن
دەگەل كەسى یا كەسانى پيارىزئى
:: لە كوچەى مالى خۆيان بەگىرمان
ھىنا ھەر چۆنى بى لەم دۆسى
زۆزانەدا بەگىرى دىنین . ۲-
پەيدا كردنى شتىكى پىويست ::
ھەمو كىتەبخانەكانى بىزوت گەزام
كىتەبىيان زاسپاردبۆم بەگىرمھىنا .
★ (مەك.) وہ گىرھىنان (مەك. ، سیم.)
بەگىرخستن سیم . بەرگىرخستن ،
بەرگىرھىنان .

بەل - [؟] ، (ست.) ، (كەر.)
۱- قىت ، قنج ، زاست . (عا.)
قايم ، عەمودى . (ھبىد : ل. - ۱۰)
۲- « بزنى گوئى لۆل . شتىكە كە
شۆزبۆبىتەوہ و تەكەتەكى بى . (زا.)

گیاندارى گوی قوت. « (تم : خا ، ب ۱ ، ل - ۱۷۱) . ۳ - (هلا :)
حالی هەر شتیکی وه کو لوله وابی
(لوله تفهنگ و ...) که له شوینیکدا
له‌بهر هەرچی بی گوشاد بوبیتته وه ::
ئهم تفهنگه لوله‌که‌ی به‌له .

به‌لادا کردن - (مصت . مت .) ،

(کعر .) ۱ - هه‌لدانه‌وه و ده‌بهر
پشتیند چه‌قاندنی شاقه‌لی که‌وای
شوژی کوردی . ۲ - (مج .) خو
ئاماده‌کردن بو جیبه‌جی‌کردنی کار و
فرمانی □ « به‌لادابکه‌ن چاک‌ی
مه‌ردایه‌تی ، دریغی مه‌که‌ن گیان له
کوردایه‌تی » (؟) .

به‌لاداکه‌فتن - (مصت . لا .) ،

(سن .) تم : به‌لاداکه‌وتن .

به‌لاداکه‌وتن - (مصت . لا .) ۱ -

له‌سهر لاتنه‌نیشتی راکشانی ئاده‌میزاد
★ پال‌که‌وتن . راکشان . دریژبۆن .
(سن .) به‌لادا که‌فتن . ۲ - (تم :
به‌لاداهاتن/ ۱ .

به‌لاداهاتن - (مصت . لا .) ۱ -

که‌وتنه‌خواری که‌سیک (به‌پتوه
راوه‌ستایی یاخو دانیشتی) له‌بهر
بی‌خه‌وتی ، مه‌ستی ، یا نه‌خوشتیکی
کتوپژ و ههر هویه‌کی تری له‌م
بابه‌تانه . ★ به‌لاداکه‌وتن/ ۲ .

به‌لاشی - [به / ۲ + لاش] ،

(بنت .) ، (کعر .) ۱ - به‌خوژایی ،
بی‌پاره . ۲ - بی‌هو ، بی‌سه‌به‌ب .
:: به‌لاش و چه‌لاش ئه‌و هه‌مو
زیگایه‌ت داینه‌بهر ۳ - (کذ .) هه‌رزانی
نرخ‌ی کالایه‌ک :: وه‌ره‌تری ! به‌لاش .
تیبه - به‌نازه‌وا گه‌لی که‌س (بو نمونه :
ژابا تم ، ل - ۵۴) ئه‌سلی ئهم

ووشه‌یه ده‌به‌نه‌وه سهر (بلاشی‌ء) ی
عه‌ره‌بی و من خوشم له پیشدا ههر
وام ده‌زانی . (ا) « بورهانی قاتیع »
ئه‌وه‌ی (موحه‌مه‌دی عه‌بیاسی)
پیاچۆته‌وه له لاپه‌زه‌ی ۱۹۹۱ دا
ووشه‌ی (بیلار) ی نویسه‌وه و به :
بی سه‌به‌ب ، بی‌هو ، بی‌قه‌در مانای
لی‌ده‌داته‌وه . (ب) هه‌روه‌کو له
سهره‌وه نیشانم داوه ، من ئهم
ووشه‌یه به (مرکب) ده‌زانم که
که‌رتیکی (لاش - یا - لار) ه ، بو
ئهم که‌رته‌له (ئاو‌یستایی) و
(په‌له‌وتی) دا مانایه‌کم نه‌دۆزیه‌وه .
دوکتور (معین) له لاپه‌زه‌ی ۲۷۵۳ ی
به‌رگی دوه‌می (فره‌نگ) دا چوار
ووشه‌ی (لاش) ی نویسه‌وه : ۱ -
لاشه ، که‌لاک ، که‌له‌ش . ۲ - بو
ئهم لاشه‌یان دو ئه‌سلی داناوه یه‌کیان
(لاش و ماش) ی فارسی و ئه‌ویتریان
(بلاشی) ی عه‌ره‌بی و ئه‌و
مانایانه‌ی بو هیناوه ، هتچ‌وپوچ ،
نزم ، بی‌ئیع‌تیار ، پاره‌ی که‌م ،
که‌م و نرخ‌ی مه‌رزان . ههر له‌ریزی
ئهم (لاش) ه‌یاندای ووشه‌ی (به‌لاش) ی
به‌بی‌هو ، بی‌سه‌به‌ب (عبث) مانا
لیداوه‌ته‌وه و (لاش) ی سییه‌م له
له‌هجه‌ی (مه‌رغوز) یدا مانای
(تالان) ی بو دۆزیوه‌ته‌وه . (لاش) ی
چواره‌میش مانای (تری
لی‌کردنه‌وه) یه . (ج) وه‌کو ده‌بینن
هه‌مو ئه‌و مانایایه‌ی که‌له‌سه‌ره‌وه
باس‌کران ده‌گه‌ل مانای ووشه‌ی
(به‌لاش) که‌ئیستا له‌کوردستانی
عیراق له‌زمانی کوردیدا باوه ، ریک
ده‌که‌ون .

کردیښتی و هم گالته یې کردنیش .
★ (سڼه) به لمی .

به لوکه - [بهل / ۱ + ئوکه] ،
(نڼه) ، (سڼه) پارچه گوشتیځی
پچوکه له زارکی شهرمی ئافره تا .
★ (مک) به له . میتکه . نیوه روکه .
(سیمه . کک) قیتکه . (جف)
نیوهر . (بک) چوچه له .

به له - [به / ۱ + ه - ئه / ۱] ،
(نڼه) ، (مک) تم : به لوکه ●
دې به له قیت - (کنه) ئافره تی
رو هه لماراو که به هیچ باریک له بار
نه که وی . هس : (لو) به له =
چیلکه .

به له باریکه - [به / ۱ + ۳ - ئه / ۲
+ باریک / ۱ + ه - ئه / ۱] ، (نڼه) ،
(کثیر . کمر . جنه) -
ئاده میزادی به ژن دریژی ، لاواز و
زه قه له ۲ - حالی مروفتیځی ئاوا ::
پیاویتی به له باریکه ی زهرده له شی
له کن بو . تیب - هم ووشه به نه گهر
ده گهل ناویک له حاله تی (ئیزافه) دا
بو ئه وا (صفه ت) ه نه گینا (ناو) ه .

به له باقه - [؟] ، (نڼه) -
ده ردیکه دوچاری بزنی ده بی ، له
بازهی ده خا و ده یکوژی □ « بهک
دانو ده یکوشت ، بهک به له باقه »
(سیف القضاات) .

۲ - (مجه) سوکه جنیویتیکه ، له
وه ختیکا مندالی به قسه و هه را
خه لك وه زهز بکا ، پیی ده دری .
ههروهك بلیین : ده بیتزه وه ،
ووست به ، دهنگت بری .

به له بهل - [بهل / ۲ + ۳ - ئه
۲ / ۲ + بهل / ۲] ، (نڼه) له ره له ر ،

به لان - [بهی / ۱ + ۲ - ئان /
۷] ، (نڼه) ئاده میزادی که له گهت و
هه لچو .

به لاوه چون - (مصته . لا) -
نیزیک بونه وه له که سی یا له شتی
:: به لای ئاگره که وه نه چی ده سوتیی .
نه خه له تابی جاریکی دی به لای هم
کابرایه وه بچی ده تکوژم ها) ۲۰ -
تم : بوچون / ۲ .

به لاوه نان - (مصته . مت) -
دور کردنه وهی که سی یا شتی ، له
کاریک یا جیگه بهک :: نه وه بوچی
وا به لاته وه ناوین هه رلیمان ناپرسی ؟
ده گهل دهستی خوت ئهم
کورسیه ش به لاوه بنی .

به لایه کدا خستن - (مصته . مت) ،
(مک) تم : به باریکا خستن .

بهل بون - [بهل / ۳ + بون
(فع)] ، (مصته . لا) ، (هلا)
هه لتوقین و ده ربه زینی شتیځی
وه کو لوله ، له دیوی ده ره وه و
گوشاد و فره وان بونه وهی له ناوه وه .
:: نه وه نه و تفهنگه به چی وا بهل بوه .
بهل کردن - [بهل / ۳ + کردن] ،
(مصته . مت) ، (هلا) ئاوسان و
که وره بونی قه وانی فیشهك له لوله ی
تفگه نکدا له بهر فره وانی جیگه ی
فیشهك و نه وشاری گازی بازوت .

به للی - [محر . عا] ، (بنه) ،
(مک) به للی تیب - هم ووشه یه
هه ر (به للی) به و له و جیگایانه شدا
ده کارده کری که پیوست بی (به للی)
بگوتری ، به لام ده کارکردنی هم
به راست نه زانین و نازازیتی له و
قسه به ده گه یینی که به کیسک

ته که تهک .

به له بهل کردن - (مست. لا.)

له رینه وه ، له رزانه وه .

به له پا - (ست.) ، (سذ.) ، (هو.)

تم : به پی .

به له پی - (ست.) تم : به پی .

به له چهک - [؟] ، (نذ.) ، (مک.)

۱- تاسمه کوله که ی شیرنه .

هاوینان له بهر هه تاو ئیشکی

ده که نه وه و هه ئیده گرن بۆ زستان .

۲- خواردنیکی کورده وارییه له

(به له چهک / ۱) و نيسک و کشمیش

دروست ده کری .

به له دیه - (عا.) ، (نا.) تم :

شاردارتی ، شاردهوانی .

به له سه - [؟] ، (ست.) ،

« گیانداری یاخی . » تم + خا :

ب ۱ ، ل - ۱۷۴ .

به له سه بۆن - (مست. لا.)

« یاخی بۆن » تم - خا : ب ۱ ، ل -

۱۷۴ .

به له شوانه - (نذ.) ، تم :

به ناشوانه .

به له فیر ه - [به له (؟) + فیر

(فیراندن) + ۵ - ئه / ۱] (نذ.) ،

(کئیر. ، کعر.) نه خوشی زگ چۆنه

تۆشی ئازال ز پاتال ده پی . هس :

(جن.) به له ریه = ئیسحالی به

شیددهت (بۆ ئینسان) تم : لوزی ،

ل - ۱۵ .

۱- به لهک - [؟] ، (نذ.) ،

(کعر. ، سذ.) گیایه کی ده شته کییه و

تا میتریک به رزده بیت ه وه ، له

کوردستان زۆره ، زهگ و ریشه ی

ئهم گیایه بۆ خوش کردنی تسمی

دهرمانان که لکی لی وهرده گیری .

ههروه ها له شوینانی گهرم

شهریه تیکی لی ده گرن که تۆزی

شیرنایح ههیه و خواردنه وه ی

دهرۆنی مروّف فینک ده کاته وه .

(عا.) عه زهق سوس (عرق لۆس) .

★ (مک.) میکۆک .

۲- به لهک - [؟] ، (نذ.) ،

(کعر. ، کئیر.) به شیکه له لاقی

ئاده میزاد ، ده که ویت ه نیوان ئه ژنۆ و

قولاپه ی پی . لۆلاک و گوشتیکی

به ده و ره وه یه تی به تیکرایح .

به لهک پیچ - [۲- به لهک + پیچ

(پیچان)] ، (نذ.) ، (مک.) شتیکه

وه کۆ که ژۆ ، پان تر و ته نکتر بۆ

گورج و گۆلی له به له کی ده هالینن .

تیب - له قولاپه ی پی ژا ده ست به

لیها لاندنی ده که ن و لای خواره وه ی

ههر قه دیکی به ره و ژۆرتر تۆزیک

ده که ویت ه لای سه ره وه ی قه دی

به ره ژیرتر له خۆی ، تا ده گاته

نیزیکی ئه ژنۆ ده بریت ه وه لاسکیکی

دریژۆ که ی پیوه ... یه پی قاییم

ده که ن له باتی ئه وه ی به تایبه تی

بیچنن له تیزمالکه قوماشیشی

به کاردینن .

به له م - [؟] ، (نا.) ، (کعر.)

۱- که شتی زۆر پچکۆله که له

ته خته دروست ده کری و به هیزی

(سهوله) له سه ر چه م و زۆباری

گه و ره ده گه زئی . ★ (کئیر.) لۆتکه

(زۆسی) . قاییق ، (ترکی) ۲-

(مچ.) ده وری به لی دریژۆ که که

پلاو و قبۆلی تیده کری . ★

(کئیر.) بلۆت .

۱- به لا - (ئم.) ، (مك.) تم : با .

۲- به لا - [عا.] ، (نا.) ۱ - شتى يا به سهرهات و زوداويكى خراپ كه توشى كه سيك ديت و به زه حمت چارهى بو ده كرى . □ « هر دهلهى به لاي خواجه » ، « به لايكه له ناسمان بيته خوار خه تاي ... ي تيدايه » ، « به لايكه بو خوى » .

به لاي لابه لا - (نت.) به لا و نازه حه تيكى پياو چاوه زوانى نه بى و له لاهه توشى بيت :: ئم كابرايانه وهك به لاي لابه لا وان پياو ده بى خويان لى لادا .

به لاي ناگه هان - (نت.) به لايه كى كتوپر و له نه كاو (= ناگه هان) بدا به سهر كه سيكدا :: فروكه وهك به لاي ناگه هان گه يشته سهرمان . ۲- (مج.) ، (صت.) زور زرينگ و زيت ، فيلباز ، كارله دهس هاتو :: به لايه كه بو خوى ● بى به لايى - ۱ - بو ده ربزى نازه زايى و توژه يى له قسه و كرده وهى كه سيك به كارديت . تيب - به پى زادهى (توژه يى) ووشه ي (به لا) دريژده كريته وه :: بى به لايى واز بيته . ۲- بو ده ربزى نازه زايى زوت به بى توژه يى . تيب - لهم حاله ته دا رسته كه بى دريژ كرده وهى هيچ ووشه بهك و بى نه وهى قورسايتى بخريته سهر هيچ بيتيك له دم دهرده چى □ « وورچه قوله بى به لايى ، له بن دارى بى گه لايى » . به لا گهردان - [۲ - به لا / ۱ +

گهردان [، [عا. كو.] ، (نفا.) كه سيك يا شتيك يا روداويك كه نه وهى لى زه چاو بكرى پيشى به لا بگرى (وهكو : صدهقه ، ندر ، خيروخيرات) و له مروف دورى خاته وه . ★ به لا گير ، به لا گيره وه . به لا گير - [۲ - به لا / ۱ + گير (گيران)] ، [عا. كو.] ، (نفا.) تم : به لا گهردان . تيب - به لاي منه وه نه سلى ئم ووشه به ده بى (به لاهه گير) بوبى و كه رتى (وه) لى ليكه وتوه . ● « صدهقه و به لا گير بى » كاتى كه سيك زهره ر و زيانتيكى (ماددى) ليده كه ويى ئم رسته بهى بو دلخوشى دانه وه پى ده گوتري .

به لا گيره وه - [۲ - به لا / ۱ + گيره وه (گيرانه وه)] ، [عا. كو.] ، (نفا.) تم : به لا گهردان .

به لا ليدان - [عا. كو.] ، (مست. لا.) ۱- گرفتار بون . توشى ناره حه تى هاتن . ۲- (مج.) نهمان ، فهوتان : له ناوچون :: دهك به لا لهم حاله دا . به لاي ليدا ژيانى قون دهركان .

به لا لۆك - [بهل (بول) + ۱ - نالو (تيب -) + لۆك] ، (نت.) ، ۱- (سيم. مك.) ۱ (ده زه ختيكى كيويه له جسنى دارى نالوبالو ، به ره كه شى هر نالوبالوه به لام ده نكى ووردتره و گوشتيشى كه متره . ب) به رى ئم داره تيب - ۱ (به لاي منه وه نه سلى دره ختى نالوبالو ههر نه مه به و كه ويى كراوه و بوتسه ده سچين . ب) له كوردستان ئم

داره زوره ، بهره که ده خوری و ناوکه که ده کوتن له باتی دهرمانی زهوانی (منهل) به کاری دین . ★ (سنه) به لالو که کیفیه . ۲ - (سنه) تم : ئالو بالو .

بهلام - [؟] ، (بنه ، بد) ، (کمره ، سنه) بو ئهم مه به ستانه به کاردیت . ۱ - بو تیک به ستنی دو مه به ستی لیک جیاواز . :: بچن بهلام زور دامه نیشن . ۲ - بو ددان به مه به ستیکدا هینان ، ته صدیق کردنی کاریک :: نه وه ئیشه که وایه بهلام توش حه قته . ۳ - بو سه رنج زاکیشان یا ووریا کردنه وهی که سیک که کاریک نه کا :: بهلام نه چی بو بگیزینه وه . بهلام نه چی له وی دای کوتی ، مندالینه بچن بو خوتان یاری بکه ن بهلام جلکه کانتان پتس نه کهن . ۴ - بو ترساندن و هه زه شه لیکردن :: چی ده که ی بیکه بهلام له بتر نه چی . جاری ده نگ ناکهم بهلام ههروای ناخوا . ۵ - بو دیاری کردنی زور و زه به ندی شتی . :: جوان بهلام جوان . ئازا بهلام چ ئازایه ک . ۶ - بو دیارخستنی سه رنه که وتن له کاریکا . زورم هه ول دا بهلام دهرگا کهم هه ربونه کرایه وه . زوری ده گهل خهریک بوم بهلام ده گهل نه هات . زور ده خوینینه وه بهلام هیچ حالتی نابی . ★ ئه م ما . وه لی . (مک) بهلان . (بک) لی .

بهلان - [؟] ، (بنه ، تب) تم : بهلام .

بهلخه - (نا) ، (سنه) تم :

بزه ک . تیب - ته نیا (مردوخ) ئهم ووشه یه ی نوستیوه (تم . مردوخ ، ج ۱ ، ل ۱۸۳) هس : بهلخ و پالاغ (به چکه ی گامیش و (بهرخ) به چکه ی مه ز .

بهلخ - (نا) ۱ - (کئیر) تویتیکی سپی به ره به ره له ناو که تری و کوپی سه ماوه ردا کوده بیته وه تا دی نه ستورتر ده بی . تیب - ئه مه له و ماددانه پهیدا ده بی که له ناو ئاودا تواونه وه و به کولاندن هیندیکی لی جیا ده بیته وه و ده نیشی . ۲ - (کمره) نه و تویتیه که له نه جامی جگه ره کیشان و چاخواردنه وه ده نیشیه سه ر ددان و زهنگی ده گوزی . ۳ - (کمره) تم : ۳ - بار .

بهلفهم - (نا) مادده ییکی لیجی سپی شین باوه به یانیان له گهروی پیاوی روژوه وان و ئاره ق خور و نه و که سانه ی به هوی (سه رما) وه توشی کوخه و هه لامه ت ده بن ، دهرده که وی . چلمیکه که به زیگی قورگندا دینه دهر . هس ، فلیگم (ئینگلیزی) و فلیگمۆن (فره نسی) هه ر به م مانایه . **بهلفهم پیدانه دان** - (کده) بو به پیاونه زانین و به هیچ و پوچ زانینی که سیک . :: به کیکی وایه بی بیتی بهلفهمی پیداناده ی .

بهلک - (بنه) ، (سنه) تم : بهلکو .

بهلکم - (بنه) تم : بهلکو .

بهلکو - [بهلک + ا - ئو] ، (بنه) زهنگه ، لهوانه یه ، زیی تیده چی ، ته قا به شکو :: تو ئیستا

بچۆ به‌لکو له‌وێ بێ . به‌لکو ئهم
 کابرایه نه‌یه‌وێ من بیتی . « به‌لکو
 مریشکه‌کان هیلکه‌یان نه‌کرد » تیب -
 (1) ئهم ووشه‌یه‌ هاوتای زۆره: به‌لك،
 به‌لكم ، به‌لكه ، به‌لكه‌ت ، به‌لكهم،
 به‌لكهن ، به‌لكی ، به‌لكین ، به‌لكینا ،
 به‌لكینی . جا به‌لای منه‌وه ههمو
 ئه‌وانه ووشه‌ی (به‌لك) ن و
 سه‌رف‌کراون و زه‌میریکی
 شه‌خسیان پتوه‌ لکاوه . دلنایم که
 ههر یه‌کێ له‌وانه له‌ وختیکی
 رابردو‌دا مانای خۆی هه‌بوه و له‌
 شوونی تایبه‌تی خۆیدا
 به‌کارهێنراوه ، به‌لام به‌ره‌به‌ره‌ ئه‌و
 تایبه‌ته‌ی خۆیان له‌ده‌ست‌داوه و
 بۆنه ووشه‌یه‌ك که مانایه‌ك و چه‌ند
 شکلی هه‌یه . (ب) له‌به‌ر ئه‌وه‌ی
 که‌رتی یه‌که‌می ئهم ووشه‌یه‌ و ههمو
 هاوتاکانی (به‌ل) د و ده‌گه‌ل (به‌ل) ی
 عه‌ره‌بی به‌ مانای (به‌لام) ی کوردی
 وێك‌ده‌چن ، زۆرکه‌س یه‌که‌نده‌ردو
 وا ده‌زانێ که ئه‌سلی ئهم ووشه‌یه‌
 عه‌ره‌بی بێ . (ته‌ : معین ، فهره‌نگ ،
 ج ۱ ، ل - ۵۷۱) به‌لام ماموستا
 توفیق وه‌هبی وه‌ك ووشه‌یه‌کی
 کوردی‌په‌تی نوسیویانه . ★ (بک .)
 به‌لکو ، به‌لکی .

به‌لکه - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکه‌ت - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکه‌م - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکه‌ن - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکی - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکین - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکینا - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .
 به‌لکینی - (بڤ .) ته‌ : به‌لکو .

به‌لگ - (نا .) ته‌ : به‌رگ .
 به‌لگ‌وبن‌کردن - [به‌لگ + و
 + بن / ۷ + کردن (فع .)] ، (مصت .
 م .) ۱ - له‌ناوبردن . فه‌وتاندن .
 خراکردن . ریشه‌ده‌ره‌ینان
 سه‌ره‌وه‌ژیرکردن . ۲ -
 ئه‌ودیوه‌ودیوکردن ، پشکنین .
 زۆرگه‌زان به‌ دوی شتیكا . تیب -
 (به‌لگ‌وبن) له‌م مه‌صده‌ره‌دا وه‌ك
 ووشه‌یه‌کی تیکه‌ل (مرکب) که‌لکی
 لی‌وه‌رگیراوه و بۆ هه‌ریه‌ك له‌
 ماناکانی مه‌صده‌ره‌که‌ مانایه‌کی بۆ
 زه‌چاوده‌کری . بۆ مانای یه‌که‌م :
 (به‌لگ‌کردن به‌ریشه‌ی دار و
 ریشه‌کردن به‌ گه‌لا) و بۆ مانای
 دوهم : (سه‌رتاپا‌خوار ، ههمو
 لایه‌ك ، ههر له‌ گه‌لای دارزا تا ده‌گاته
 زه‌گ و ریشه‌ی) . (ب) نه‌میستوه و
 نه‌م‌دیوه ئهم ووشه‌ تیکه‌له‌ به‌ ته‌نیا‌ی
 ده‌کارکرا‌یی .

به‌لگه - [به‌لگ + ه - ئه / ۱] ،
 (نڤ .) ۱ - نیشانه‌ی مالی دزراو که
 به‌ ده‌ست که‌سیکه‌وه‌ بگیری . ★
 (جڤ .) به‌لگه . ۲ - (تڤ .) ده‌لیل .
 بوژهان . سه‌نه‌د . موسته‌سه‌ك .
 به‌لم - (نا .) ، (کئیر .) ، کهر . ،
 سنڤ .) ، لاسک و ساقه‌تی گیای
 برنج ، پاش ئه‌وه‌ی چه‌لتۆکه‌ی
 لی‌جیاده‌کریته‌وه . ئه‌و به‌شه‌ی
 گیایه‌که‌یه‌ که له‌ گه‌نم و جو‌دا
 ده‌یکوتن و ده‌بیته (کا .) .

به‌لمه‌ریش - (صڤ .) حالی
 که‌سیکی زدی‌نیکی چروپز و فشی
 هه‌بی . □ « ریشی ده‌لی‌ی باقه
 به‌لمه‌ » .

به‌لمی - (بډ.) ، (سډ.) ته :

به‌للی .

به‌له‌د - [= عا : به‌له‌د = شار ،
وولات] ، (ص.) حالی که سیکی له
زینگا و بان و ناوشار یا له ئیشیک
چاک بزانی . :: به‌له‌دیکمان ده‌گه‌ل
بنیرن تا ئه‌و دیتهمان بیا . من
به‌له‌دی ئهم زینگایه نه‌بوم .

به‌له‌دبۆن - [عا. کو.] ، (مصت.)
لا.) ۱- شاره‌زابدونی که سی له
زینگاوبان و ... ۲- فیربۆن و
شاره‌زابدون له زینگاوبان و ... تیب-
له‌م دۆ مانایانه به‌که‌میان بۆ ئه‌و
که‌سانه‌یه که له وه‌ختی
قه‌کردنا شاره‌زایی و به زینگاوبان
بزانی ، دۆهه‌میشیان بۆ ئه‌وانه که
له کاتی باسکردنا شاره‌زانین . ::
دۆ سی جار هاتوچۆ بکه‌ی به‌له‌د
ده‌بی .

به‌له‌دی - [عا. کو.] ، (حمص.)
زانینی زینگاوبان، شاره‌زایی :: باشه
بۆ به‌له‌دی ده‌گه‌لتان دیم . ببۆرن بۆ
به‌له‌دی پیشتان ده‌که‌ووم .

به‌له‌ک - [؟] ، (ص.) ، (کئیر.)
کهر.) ۱- حالی گایه‌کی زه‌نگی
زه‌ش و سپی یان سپی و سۆر بی .
۲- ههر شتیکی دۆ زه‌نگی زه‌ش و
سپي :: بورجی به‌له‌کی مه‌م و زینان
له جزیرییه . ۳- حالی که سیکی
نه‌خوشتی به‌له‌کی گرتبی .

به‌له‌کبۆن - (مصت. لا.) توشی
نه‌خوشتی به‌له‌کی هاتن .

به‌له‌کی - (نډ.) نه‌خوشتییه که ،
پستی مروّف ده‌یگری و هیندیکی
شوینی په‌له‌په‌له‌ ده‌بی و زه‌نگی

ده‌گۆژی (له‌چاوشوینه‌کانی تری
له‌ش سپی ده‌بی) . تیب- ئهم
نه‌خوشتینه ئه‌نجامی پشیووی به‌که ،
که له ئیشوکاری لوه‌کانی (غده)
له‌شی ئاده‌میزادا به‌دی‌دیت و کاری
خویان (ده‌ردانی هۆرمۆن) به
زیک‌وپییکی پی جیبه‌جی‌ناکری .
له‌وانه‌شه هیندیکی (طفیلی) که به
چاو نابیندرین و له‌سه‌ر پستی
ئینسان ده‌ژین بینه هوی ئهم
نه‌خوشتیه و له کاتیکی ئاوادا
چاره‌کردنی هاسانتره .

به‌لی - [محر. عا. بلی] ، (بډ.)
۱- به‌ نیشانه‌ی ، به‌زاست‌زانین ، و
ته‌ئکید له‌سه‌ر قسه‌یه‌ک که به
شیوه‌ی پرسیار یا خه‌به‌ردان
ده‌گوتری . :: ئاگات لیه ئهم براده‌ره
چی پیکردم ؟ به‌لی . ههمو زۆژی
به‌یانی ده‌ست و چاوتان به‌ صابون
بشۆن . به‌لی . هوشه‌نگ چۆ بۆ
مه‌کته‌ب ؟ به‌لی . جلکه‌کانت بۆ
هینایه‌وه ؟ به‌لی . ۲- وه‌لامی
بانگرکردنه :: پیروّت ! به‌لی مامۆستا .
۳- ئه‌گه‌ر به‌ شیوه‌ی پرسیار یا
سه‌یرپیهاتن له‌ده‌م ده‌ربچی ،
نیشانه‌ی به‌زاست‌نه‌زانین و
دردۆنگی‌یه له قسه‌یه‌کی کرابی یا
تۆزه‌یی له‌و قسه‌یه ده‌گه‌یی . ::
ده‌مه‌ویست زۆتر بيم به‌لام میوانم
هات . به‌لی ! له‌بیرم چۆ کتیه‌که‌ت
بۆ بینه‌وه . به‌لی ؟ به‌لی به‌لی -
(بنډ.) ته‌ئکیدیکی زیاتر له (به‌لی/)
و ۲) ده‌گه‌یی .

به‌لین - [به‌لی + ئین] ، (نډ.)
گفت و په‌یمان و ده‌سته‌به‌ری بۆ

جیبه جی کردنی فرمانیک :: بهلین بی
تا هم نای دوینم ★ بهلینج .

بهلین دان - (مست. لا.) رازی بون،
وعدده دان :: بهلینتان ددهمی تا
مردن دهگه لتان بم . بهلینی داوه
ئیر دهم له جگهره نه دا . بهلینمان
بدهیه ئیر قوما نه که ی .

بهلینج - [بهلی + ئینج] ، (نت.)
تم : بهلین .

بهم - [ند.] ، (نا.) دهنگی گز و
گهره ی ئاده میزاد یا ئامرازه کانی
موسیقیه لهرینه وهی له دهنگی زیل
که متره . هس : زیل و بهم .

بهمیرد - (صت.) ، (مک.) تم :
بهشو .

بهمیرد دان - (مست. مت.) ،
(مک.) تم : بهشودان/۱ .

۱- بهن - (نا.) قهزوان . تیبه -
ئهم ووشهیه به ته نیایج له بیر چۆته وه،
بهلام له ووشه ی (بنیشست و
داره بهن) دا ماوه . هس : [په : قهن.
ست : قهن] به مانای دار . درهخت .

۲- بهن - (نا.) خوری ، مهره ز و
مۆ که پاش به شان کردن ، به تهشی
رئیسرابی و بادرابی، بۆ ئه وهی بیکهن
به گۆره وتی و ئه و جۆره شتانه . ::
ئهم بهنه زۆر خاوه . ئه و ماشهره
به نانه به ره بۆ خم خانه . ئهم بهنه
پسۆکپسۆکه چیه هیناوته . ●

بهنی تو به من با نادری - (کد.) له
فرۆفیل و کاروباری تو ناگهم .
دهره قهتت نایهم . تیبه - له قسه کردنا
زه میری (تو) و (من) ده گۆردرین
به ناو یا زه میریکی تر . :: بهنی
خوسره و به تو با نادری . خوسره و

بهنی کاوسی پی با نادری . ★
ه- بهند .

۱- بهنا - (نا.) ، (کعر. ، سنه.) ،
» گیایه کی کوستانیه ، لاسکی
وهک که نگر و گهلای وهک که رهوز
وايه » (تم ، خا ، با ، ل - ۱۷۵) .
» گیایه که ده خوری وه کو که ما وایه
ده بیرژین و ده یخون » (تم : مردوخ ،
با ، ل - ۱۸۹) . » گیایه کی
کوستانیه ئه کریت به گزره بۆ
زستانی ئازال . » (تم : معر ، کشت ،
با ، ل - ۵۱) . » ناوی گیایه که »
(تم : هبید : ل - ۱۰) . تیبه - من
خۆم ئهم ووشهیه م نه ده زانی و
نه شم بیستبو بۆیه ههرچی له
قامۆسه کاندای له سه ری نوسرابو
وه کۆم خۆی هیناومه ته ئیره ، بهلام
به لای منه وه ئه وهی توژی زیاد
له سه ر ئهم گیایه یان نۆسیوه ،
ئه وه یان نۆسیوه که له خه لکیان
بیستوه .

۲- بهنا - [محر، عا : بناء] ،
(نا.) ، (سیم. ، سنه.) ئه و که سه ی
پیشه ی خانو دروست کردنه . ★
(مک. ، بک.) بهنا .

بهناشوانه - [۱- بهنا + شوان
+ ه- ئه/۱] ، (نت.) ، (سیم.)
» گیایه کی بۆنخۆشه بۆ تام و
بۆندار کردنی ماست به کاردیت »
هبید ، ل - ۱۰) . تیبه - مردوخ
ووشه ی (مه نی) ی وه کو هاوتای
(۱- بهنا) نۆسیوه که وا وی ده چی
(مه ندی) ی موکریانج بی و به پیی
ئه و تاریفه ش که مامۆستا وه هبی بۆ
(بهناشوانه) یان نۆسیوه ده بی ئه مه یان

مەندى بى نەك (۱ - بەنا) كە مردوخ
نۆسيويه .

بەنايى - [عا . كو .] ، (حمص .) ،
(سيم . ، سن .) كاروپيشەى
كەسىكى خانو ، ديوار و ...
دروست دەكات .

بەنبر - [۲ - بەن + بىر (بىر)] ،
(نە .) ، (كە .) چەقۇ ، تىخ و ...
● **بەنبرم ددانە** - (كە .) بى چەك و
سيلاحم ، هيچم بى ناكىرى .

۱ - بەند - [ست . : پھ : بەند] ،
(نا .) ، (مكا . ، سيم .) ۱ -
ديوارۆكەيەكە بە تەيمان و چىم يا
هەر كەرەستەيىكى تر لە پيش چەم و
رۆباران دروست دەكرى ، بۆ ئەوھى
ئاوھەكەى پۆنگ بخواتەوھ و حەوالەى
بەرزبىتەوھ تا ئەوھەندەى پىويستە
بەلايەكى ترا لادىرى و بكرىتە سەر
جۆگەيىكى دىكە و بۆ داشتنى
كشتوكال كەلكى لى وەر بگىرى . ★
(سە .) بەنگە . ۲ - ئەو جۆگە زلە
(شەقەجۆ) يەيە كە بەو جۆرەى
سەرەوھ لە لاىەكى دىكەرا ئاوى
دەكرىتە سەر و پىيدا دەروا بۆ
شويىنى مەبەست . تىب -
(۱) ئەگەرچى ووشەى (بەند) لەم
قاموسەدا وەكو چەند واحىدىكى
جياجيا نۆسراوھ ، بەلام لەرا ستىدا
ھەمويان ھەريەكن و لە ئەسلىك
وەرگىراون ، ئەوھى واى لە من كرد
لىكىان ھەلاوئىرم ئەو مانا
جۆربەجۆرانە يا ووشەكان
كە بە ماناى لىك دور
لەم ووشەيە كەوتۆنەتەوھ . (ب)
ووشەى (بەند) و (۲ - بەن) بە زاي

من ھەريەكن ، يەكەميان بە شىوھى
ئاويستايى خوى ماوھتەوھ و ماناى
زۆرى بۆ پەيدا بوھ ، دوھميان تۆزىك
گۆزانى بەسەردا ھاتوھ و ربۆتە ناو
بۆ شتىكى تايبەتى و زەووزوشى لە
(بەند) كەمترە . (ج) ھەر ئىستا لە
بن لەھجەى سەنە و سەيمانىدا
ووشەى (بەند) جۆرى لەدەم
دۆتەدەر كە بە عاستەم و دۆبەلا
دەنگى (د) ھەكەى دەبىستى كە
شىوھى سەكى دەنگى (گ)
وەرگرتوھ و لە ھىندىك وەچى ئەم
ووشەيەدا بە تەواوتى بۆتە (گ) ::
بەنەنگە (بنەبەنگە) .

۲ - بەند - (نص .) ۱ -
گىرۆبۆن و ويستان لە شويىك .
(عا .) تەئخىربۆن ۲ - (مچ .)
گىرۆدەيى و گرفتارى ، حەپس .
۳ - (مچ .) تە : بەندىخانە .

۳ - بەند - (نا .) ، (مكا .)
۱ - پارچەيەك لە گۆرانى و بەستە و
مەقام تا ئەو جىگايەى لە دواى ھەمو
پارچەكانا دۆپاتەدەكرىتەوھ . ::
بەندىك بارانەمان بۆ بلى .
بەندىكىش بەسەر زاوايدا ھەلدە .
۲ - گفتوگوى نىوان ئەوينداران ، كە
لە فۆلكلورى كوردىدا وەكو
(بەيت) ھەكانى كوردى بەناوبانگن ::
بەندى ئازىزە ، بەندى گولئى گولئى .
۴ - (سە .) ھەريەك لەو پارچە
ئىسقانە پچۆكانەى كە لە پەنجەى
دەست و قاچى ئادەمىزادا ھەن .
★ (سە .) بەنگە . ۴ - (سە .) قەفى
قامىش ، حەيزەران و قوزغۆ . تىب -
ھەروھكو لە بن لەھجەى سەنىدا

باوه ، ده‌نگی (د) له‌م ووشه‌یه‌دا ده‌کرێ به‌ ژێر لیوه‌وه و ده‌نگی . (ن) یش تۆزی ده‌گیری . ۵- (ته .) پارچه‌یه‌کی دیار و سه‌ربه‌خۆی : قانون ، به‌یمانامه ، قونتراتنامه ، پیژهو و پزۆگرامی پارتی سیاسی و کومه‌له‌ی جوهره‌جوهر . ★ ماده .

۴- به‌ند - (نا .) ، (کئیر .) ، (کهر .) کومه‌لی کاغه‌زی سپی بو‌نۆستین ، رۆژنامه و کتیب و ... و ... که به‌ جیا ده‌ به‌رگیتی کاغه‌زی ته‌ستوره‌وه ده‌پیچری و بریتییه‌ له‌ ... ته‌به‌ق . :: رۆژنامه‌ی (نور) رۆژانه . ۶. / ۵ به‌ند کاغه‌زی پیده‌ویست .

۵- به‌ند - (نا .) هه‌رشتیکی وه‌کو هه‌ودایه‌ک وای و دۆ شتان پیکه‌وه به‌ستیه‌وه ، یا به‌کیکیان به‌وی دیکه‌وه هه‌لاوه‌سی :: به‌نده سه‌عات . به‌ندی که‌وش . به‌نده‌خوین . به‌ندی جگهر - (ته .) تم : به‌ندی جه‌رگ و دل . به‌ندی جه‌رگ و دل - [۵- به‌ند + ۱- ئی / ۱ + جه‌رگ + و + دل] ، (ته .) ۱- هه‌رشتیکی ماده‌ی که‌ جه‌رگ و دلی مرو‌ف ده‌گه‌ل له‌شی پیکه‌وه ده‌به‌ستیه‌وه . ۲- (ک .) خۆشه‌ویستی زۆر . تیبه‌ . ۱) مه‌به‌ست له‌ مانای به‌که‌م ته‌وه‌یه ژیا‌نی مرو‌ف به‌نده به‌و دۆ ته‌ندامه ، واش زانراوه که‌ ته‌وانه به‌ هۆی هه‌ودایه‌که‌وه به‌ له‌شه‌وه به‌ندکراون . ب) ئاشکرایه ژیا‌ن خۆشه‌ویسته و هه‌رشتیکیش مایه‌ی ژیا‌ن بی خۆشه‌ویست ده‌بی ، جا

به‌ندی جه‌رگ و دل که به‌ مایه‌ی ژیا‌ن ناسراوه مانای دوه‌می به‌ کینایه‌ی خۆشه‌ویستی زۆر و خۆشه‌ویستی لی که‌وتوته‌وه و زیاتر دایکان به‌ مندا‌لی خۆیا‌نی ده‌لین . به‌ندی دل - (ته .) تم : به‌ندی جه‌رگ و دل .

۶- (- به‌ند) - (پ .) ۱- به‌ دوای ناویکه‌وه ده‌لکی و مانای به‌ره‌هه‌لستی (کارکردن) یا (کارتیکردن) ی ته‌و شته‌ ده‌دات که (ناو) ه‌که‌ ده‌ینوینی . :: تیغه‌به‌ند . گولله‌به‌ند ، دیوبه‌ند . ۲- به‌دوای ناویکه‌وه ده‌نۆسی و مانای به‌ستنه‌وه‌ی لی زیاده‌کا . □ « که‌ری شین ، که‌ربه‌ندی شین ، ده‌به‌ستیه‌وه ، به‌ گوریسی شین » ، (ک .) شو‌تی . ★ وه‌ند . (س .) وه‌نگ‌بین .

(- به‌ندان) - [۶- (- به‌ند) + ۲- ئان / ۶] ، (پ .) پاشبه‌ندیکه به‌ دوای هه‌ر ناویکه‌وه بلسکی ، پیشان‌ده‌دا که‌ مه‌دلۆلی ته‌و ناوه به‌ کومه‌ل پیکدیت یا به‌ کومه‌ل ده‌گیری و ده‌گه‌ری . :: زێبه‌ندان . سه‌هۆل‌به‌ندان . خه‌نه‌به‌ندان .

به‌نداو - [۱- به‌ند / ۲ + ۱- ئاو / ۱] ، (ته .) ته‌و ته‌وه‌یه که‌ به‌ هۆی هه‌لبه‌ستنی (۱- به‌ند / ۱) وه به‌ جوگه‌ی تایبه‌تی (۱- به‌ند / ۲) دا ده‌زوا . هس : کانیو (کانی ئاو = ئاوی کانی) . چه‌ماو (ئاوی چه‌م) .

به‌ندبۆن - [۲- به‌ند / ۱ + بۆن] ، (مص . لا .) (مک .) مانه‌وه له‌

شویننیک . گیرۆېون . ویستان ::
سه عاتیکم له سهر به ندېن با له سهر
شیرکو به ند نه بڼ . ههرچي
ده که یښ خویني به ندنابڼ .
لښ به ندېون - [لښ (له + ی) +
به ندېون] ، (مصت . مت .) نیوه زور و
نیوه خواهیشت ، شتی له که سڼ
سه ندن . :: ټه و قه له مه له خوسره و
به ندېوم . وازی نه هیڼا تا پینج
دیناری لښ به ندېو . خوت ماندو
مه که شیرکو له وانه نیه بتوانیښ
هیچی لښ به ندېښ . **پټوه به ندنه بون** -
(مصت . لا .) ۱ - گیرنه بون و
زانده و ستانی شتی به شتیکی دیکه وه
:: ههرچي ده کا شه ده که ی به سهره وه
به ندنابڼ . ۲ - (کنه .) بڼ ټیختیار
تر لښ به ربون .

به ندرو - [۲ - به ن + درو
(درون)] ، (نته .) ، (مک .) هه ودا
به نی تایبه تیبه ، سازده کری و
داده ندري بو درونی زارکی تیږ و
جه وال و ... تیږ - له لادی
کوردستان ، ټه و هه ودا به نانه وه کو
که لوپه لی ناو مال ته ماشاده که ن ،
ده خوازریته وه یا به قهرز
وهرده گری و پاشان ده دریته وه به
خاوه نی .

به ند گردن - [۲ - به ند / ۱ +
کردن] ، (مصت . مت .) ۱ - قایم کردنی
شیتک به شتیکه وه . ۲ - گیرۆ کردن و
پهل خستنی که سڼ له شوینن . ۳ -
حه پس کردن ، خستنه زیندان .

به ندوباو - [۳ - به ند / ۱ +
۲ - باو] ، (نته .) قسه ی
هه لبه سستراو ، پروپاگنده ی

نازاست و ناشیرن دهرباره ی که سڼ .
به ندوباو هه لبه ستن - (مصت . لا .)
ساز کردن و بلاو کردنه وه ی قسه و
قسه لوک دهرباره ی که سڼ بو
به دناو کردنی .

به ندوبه ست - (نته .) ، (کثیر .)
ته گیر کردن و زیک که وتنی دو یا
چه ندکه س ، بو کردنی کاری دوی
که سڼ یا کومه لښ . پیلان ، (عا .)
مؤامره . تیږ - ههرچه نده
که رته کانی ټه و ووشه یه کوردین ،
به لام به لای منه وه وه کو (زاراهه)
له فارسی را هاتوته ناو زماني
کوردی ، ټه گهرچي زماني فارسی
ووشه کانی وه که صه تان و هه زاران
ووشه ی تر له په هله وځي (کوردی)
خواستوته وه .

۱ - **به ندوکه** - [؟] ، (نته .)
گیایه که به هاران له دم جوگا و
چهمان شین ده بڼ . بو خواردن
ده سده دا . :: کوزه له و به ندوکه
★ به نوله .

۲ - **به ندوکه** - [۵ - به ند +
ټوکه] ، (نته .) قهیتان یا پارچه
قوماش یا هه ر شتیکی له م بابه تانه یه ،
تیلما سکیکی باریکی له ولولای
تاس کلاوی ژنان یا کلاوی لبادی
دروینه وانان قایم ده کری و
ده خریته ژیر چه نه وه بو ټه وه ی
کلاوه که به سهریانه وه را بوه ستن .
به نده - [۲ - به ند / ۲ + ۵ - ټه

/ ۱] ، [په : به نداک] ، (نته .) ،
(کثیر .) ، بکه . ، سیم .) ۱ - عه بد .
خولام . نوکه ر . ۲ - (کثیر .) نو سهر
یا قسه که ر ، له نو سین و قسه کردنا

(ده‌مبێن) ی زاری گاگیره‌ی پی ده
شاخی ده‌به‌ستن .

۱- به‌ندن - [؟] ، (نته) ۱-

دامین و لای خواروی شاخ و چیا .

۲- کیوی که زور بلیند نه‌بی
زنجیره‌یه‌ک له‌م جوړه کیوه .

۲- به‌ندن - [محر . عا : بدن] ،

(نا .) له‌شی ئاده‌میزاد .

به‌نده‌یه‌تی - [به‌نده / ۱ + نه‌تی] ،

(حصص .) تم : به‌نده‌یی .

به‌نده‌یی - [به‌نده / ۱ + ئیتی] ،

(حصص .) تم : به‌نده‌یی .

به‌نده‌یی - [به‌نده / ۱ + ۲ - ئی] ،

(حصص .) عه‌بدایه‌تی . خولامه‌تی .

نوکه‌ری . ★ به‌نده‌یه‌تی .

به‌نده‌یی .

به‌ندی - [۲ - به‌ند / ۲ + ۲ - ئی] ،

(صته .) ۱- حالی ئه‌و که‌سه‌ی

خرابیه‌ت زیندانه‌وه . ئه‌وه‌ی له‌

ئازادی بی‌به‌ش‌کراپی . ۲- (مج .)

تم : به‌نده / ۱ تیبه - له‌له‌ه‌ج‌ه‌ی

باکوژی زمانی کوردیدا ده‌نگی (د)

له‌م ووشه‌یه‌ی فری دراوه‌ی یا خوی

سواوه و (به‌نی) ماوه‌ته‌وه که له‌

ووشه‌ی (ئه‌زبه‌نی) دا ده‌بیسی .

به‌ندیخانه - [به‌ندی / ۱ + خانه] ،

(نته .) ۱- جیگایه‌که ئه‌و که‌سانه‌ی

تیدا‌زاده‌گرن که له‌سه‌ر تاوانیک

حوکم ده‌درین و بو‌ماوه‌یه‌ک ئازادیان

لی‌زه‌وت ده‌کری ، یا ئه‌و که‌سانه‌ی

پیویست ده‌کا تا رۆژی مو‌حاکمه‌ه له‌

ده‌ره‌وه نه‌بن :: به‌ندیخانه‌ی

نوگره‌سه‌لمان له‌عێراق . به‌ندیخانه‌ی

قه‌سری قه‌جهر له‌تاران . ۲- (مج .)

هه‌ر شوینیکی ناخۆش و تاریک و

بو‌نیشان‌دانی ئه‌ده‌ب و تواضع و

ده‌ربزینی ریز و حورمه‌تی خوی

به‌رامبه‌ر ئه‌و که‌سه‌ی قسه‌ی ده‌گه‌ل

ده‌کا ، له‌باتی زه‌میری (من) ئه‌م

ووشه‌یه به‌کار‌دینی :: به‌نده زور

زۆ عه‌رزم کردی ★ (سنده ، جنده)

به‌نه . ● به‌نده‌ناس هه‌ر خودایه -

(کنده .) ۱- هیچ که‌س به‌و جوړه‌ی

پیویسته هه‌مو شتیکی که‌ستیکی تر

نازانی . ۲- هه‌ر خوا خه‌لک

ده‌ناسی و له‌رۆی کرده‌وه‌ی خویان

- که خه‌لکی تر نایزان - زه‌فتاریان

ده‌گه‌ل ده‌کا . به‌نده‌ی بی‌عه‌یب

نابی - (کنده .) ئینسانی کامل

ده‌ست‌ناکه‌وی و هه‌ر که‌سی

هه‌رچه‌نده‌ی بی‌عه‌یب بیه‌رچاوان

هیشتا عه‌یبی وای هه‌یه و له‌

وه‌ختیکا لیتی ده‌ربکه‌وی .

به‌نده‌خوین - [ه - به‌ند +

ده‌خوین] ، (نته .) ، (سیم .)

هه‌ره‌ودا و به‌نیکی ده‌پزوی ده‌رپی ،

پانتۆل ، زانک و پیجامه هه‌لبکیشری

بو‌ئه‌وه‌ی له‌ناوقه‌دی ئینسان

توندی‌کا . ★ (مک . ، بک . ، زا .)

دۆخین (مه‌نگو‌زایه‌تی) دیخۆن .

به‌نده‌ر - [؟] ، (نا .) ، (کئیر .)

شوینیکی له‌قه‌راخ ده‌ریا ، یان چه‌می

که‌وره خو‌ش ده‌کری ، که‌شتی

له‌نگه‌ری لی‌ده‌خن ، بار داده‌گرن یا

بار هه‌لده‌گرن . ★ (کهر .) مینا

(عا .) ۲- شار و ئاوه‌دانیکی له‌

نیزیک شوینیکی وا دروست‌کراپی .

شاری که‌نار ده‌ریا .

به‌ن ده‌مبێن - [۲ - به‌ن + ده‌م

+ ۲ - بین] ، (نته .) ، (مک .) به‌نیکی

تنۆك .

بەن سامۆتە — (نت . ۲) ، (سیم .)
 تە : بەن سامۆرتە .

بەن سامۆرتە — [۲- بەن + سامۆرتە ؟] ، (نت .) ، (مک .)
 پەتیکنی باریکە بە دانستە دەھۆندریتەو، خورجین ، ھەگبە و ... پێ لەپاش تەهرکی زین دادەبەستن . ★ (سیم .)
 بەت سامۆتە . تیب - وا دەزانم لە موکریان لە شتووی (بەن سامۆرتە) شدا دەگوترێ . چونکو دلنیا نەبۆم نەمنۆسی .

بەنکالە — [۲- بەن + کالە] ، (نت .) ، (مک .) ھەودایەکی ئەستۆرە (چەند ھەودا بەنی ئاسایێ پیکەو ە بادراون) کالە ی خاوی پێ لە قاچ توندەدەکن . **بەنکالە دە بەنکالە خستن** — (بەنکالە لە بەنکالە گریدان) — (کە .) بۆنەبەر ھەلست بۆ کاری یەکیک . گێچەل و تیتال بە کەسی کردن .

بەنکەشتی — [۵- بەند + کەشتی] ، (سە . ، جە .) تە : بەنکیشتی .

بەنکیشتی — [۵- بەند + کیشتی (کیشان)] ، (حمص .) ، (مک .) کاری پزکردنەوێ کەلین و درزی نیتوان ریزەکانی خشت و بەرد ، لە دیوی دەرەوێ دیوار و پایە ی خانۆ ، بە گێچ یا چیمەنتۆ ... بۆ جوانی و قایمی .

بەنگ — [ست : بەنگە . سانسکریتی : بەنگا . پھ : مەنگ] ، (نا .) تۆزیکێ تایبەتیە لە گەلا و گولی گیای (شەدانە) سازدەکرێ ،

بە ئاوا یا شیر دەیگرەو و دەیخۆنەو ، بە نیر گەلە ، سەبیلە و سیفاریش دەیکیشن . مەستی و سەر خوشی دەدا ، بەنگ کیش شتی پچۆکی لی گەورەدەبی ، جۆگەلە ئاوی لی دەبیتە زێ . ★ (کەر .)
 حەشیشە .

بەنگ کیش — (ست .) ۱- ئەو کەسە ی بەنگ دەکیشی . ۲- (کە .) مروۆفی گێزوویژ .

بەنگ کیشان — (مصت . لا .) بەکارھێنانی بەنگ وەکو جگەرە .
بەنگە — [بەند + گە] ، (نت .) ، (سە .) ۱- تە : ۱- بەند/ ۲- تە : ۳- بەند/ ۴- (تە : مردوخ ، ج ۱ ، ل ۱۹۴) .

بەنۆلە — [؟] ، (نت .) تە : ۱- بەندۆکە (مەر .) ، کشت ، ب ۱ ، ل ۵۱ .

بەو — [۲- ب + ئەو ؟] سیفە ی

ئەمرە بۆ کەسی دوهم لە بن لەھجە ی جافیدا □ « بەو بەو بەو خانم خاسە کەم ، پابنی وەبان دیدە ژاسە کەم » ، (فۆلکلۆر) ★ (سە .)
 جە .) بی - (مک .) ، کەر .) ، بک .) وەرە .

بەور — [پھ : بەپر] ، (نا .) گیانداریکێ گەورە ی گۆشتخۆری دژندە یە ، لە جەنگەلەکانی ئاسیا و ئەمریکا و ئەفریقا ھە یە ، پشت و لاتە نیشتەکان و قاچ و قولى زەنگیتکی نارنجی زۆر جوانە ، بەرزگ و ژیرمل و دەم و چاویشی سپییە و ھەمو لەشی دیغدییە زەشی تێدا یە .

دو صهت کیتلو قورس ده‌بی و ۲۵
سالتیک ده‌ژی . به شه و ناخه‌وی و
له لی‌زه‌کان خوی مات‌ده‌کا و به
تایه‌ت په‌لاماری ئاده‌میزاد ده‌دات
هر بویه له زمانی هیندیدا ناویکی
لی‌نراوه که به کوردی ده‌بیته
(پیاو‌خۆر) . به‌وری به‌یان - (نه) .
۱- به‌وری زور به‌هه‌لمه‌ت ۲- (که) .
پیاوی زور ئازا و په‌لامارده‌ر . تیبه -
من نازانم ووشه‌ی (به‌یان) لی‌ره‌دا له
کوی‌زا هاتوه به‌لام نه‌وه‌نده ده‌زانم
که نه‌م ووشه‌یه به تیکرایج نه‌م دو
مانایه‌ی هه‌یه که باسم کردن .

به‌وز - (نا) ، (سیم) . تم : بۆز .
به‌وش - (نا) ، (سیم) ، (سنه) .
» داریکی دانه‌داری پانه . نه‌یخه‌نه
ناوه‌ندی تان و پوی جاجمه‌وه بو
نه‌وه‌ی که پیتی بکوتن و سفتی‌که‌ن» ،
(تم : خا ، ب ۱ ، ل - ۱۷۸) . تیبه -
نه‌م تاریفه دو ئامرازی جولا‌یج
ده‌گریته‌وه : یه‌کی (شه) یه و
ئه‌ویتریان (ده‌فه) یه که شه‌ی
له‌ناودایه و هاتو‌چو ده‌کا بو
کوتانه‌وه و سفت‌کردنی .

به‌ها - [په : فه‌هاک] ، (نا) . ۱-
نرخ ، قیمت :: به‌های دانه‌یه‌کی
نیو دیناره . به‌های نه‌م کتیبه دو
دیناره . ۲- (بک) . ۱- نرخ ، قیمت -
(عا) . الثمن . ب- گران . زور
قیمت :: گه‌له‌ک به‌هایه (زور‌گرانه) .
تیبه - ۱) نه‌م ووشه‌یه به‌م مانایه و
شیوه‌ی ده‌کار‌کردنه (مانای ژماره ۱)
تازه له مه‌لبه‌ندی له‌هجه‌ی ناوه‌ندی
زمانی کوردیدا بو‌ژینراوه‌ته‌وه .
ب) نه‌م ووشه‌یه له مه‌لبه‌ندی

له‌هجه‌ی ناوندیدا شکل و مانای زور
گۆزانی به‌سه‌ردا هاتوه ، له
(فه‌هاکر) ی په‌هله‌وی‌زا بوته با (تم :
ه- با) و ماناشی له نرخ و قیمت
زا بوته معادل . نه‌گه‌ر بیان‌ویستبا
بلین : قیمت نه‌م کتیبه چهنده ،
نه‌ده‌گوترا به‌های نه‌م کتیبه چهنده ؟
به‌لکو ده‌یانگوت : نه‌م کتیبه بایج
چهنده ؟ ج) له له‌هجه‌ی با‌کوری
زمانی کوردیدا له باری شکل‌ه‌وه
قوناغیکی (تطور) ی بریوه و له
(فه‌هاک) ی په‌هله‌وی‌زا بوته (به‌ها) ،
له لایه‌نی ماناشه‌وه مانا
په‌هله‌وییه‌کی پاراستوه و مانایه‌کی
تریشی (گران) بو په‌یدا‌بوه . د)
زمانی فارسیش نه‌م ووشه‌یه‌ی له
(فه‌هاک) ی په‌هله‌وی خواستوته‌وه ،
زوریش زیی تیده‌چی پاش نه‌وه‌ی
(فه‌هاک) له زمانی کوردیدا تطوری
کردوه و بوته (به‌ها) راسته‌وخو له
زمانی کوردی خواست‌بیته‌وه و
ئیستا مانا و شکلی به شیوه‌ی کونی
له فارسیدا ماوه و نه‌مه کاریکی
ئاساییه ، زمانیک که ووشه‌یی‌ک له
زمانیکی تر ده‌خوازیته‌وه له زیگای
تطوری ته‌بیعی لای ده‌دا و له باری
شکل و ماناوه که‌متر گۆزانی
به‌سه‌ردا دیت . به‌لام له نه‌سلی
زمانه‌که‌دا که ووشه‌که‌ی
لی‌خوازراوه‌ته‌وه (تطور طبیعی) به
رچه‌ی خویدا ده‌زا و بویه ووشه‌که
له هه‌مو باب‌ه‌تیکه‌وه گه‌لی گۆزانی تیدا
به‌دی دیت .

به‌هار - [فه‌هار] ، (نا) ، (بک) ،
نیو . ، جنه . ۱- یه‌که‌مین فه‌سله

له چوار فەسلە کە ی سال . به پیتی
 ئاو و هه‌وای نیوکوره‌ی باکورێ
 زه‌وێ ، له‌و رۆژه‌وه‌ ده‌ست پێده‌کا
 که رۆژ ده‌چیته‌ بورجی (به‌رخ) ه‌وه
 ئه‌ویش ده‌که‌وێته‌ ۲۱ ی مارت
 (نه‌ورۆز) و له‌ ۲۱ ی حوزه‌یران
 ده‌برێته‌وه‌ . به‌هار سێ مانگی ۳۱
 رۆژییه‌ و له‌ موکریان ناوی مانگه‌کان
 به‌م جوهریه‌ : خا که‌لیوه‌ . بانه‌مه‌ر .
 جوهره‌ردان ★ (ها .) به‌هار . بووار .
 (هو .) وه‌هار . تیب - ژابا ووشه‌ی
 (فه‌نگری) ئاوێستایێ بۆ (به‌هار)
 دیاری کردوه‌ (تم : ژابا ، ل - ۶۱) .
 ۲- له‌ لادی کوردستانا له‌ باتی
 (سال) به‌کار دیت . :: ئه‌م به‌هاره
 ده‌بیته‌ سێ به‌هار وه‌تمان
 جوانه‌مه‌رگه‌ بوه‌ (دۆسال ته‌واو بوه‌ و
 سالی سییه‌م ده‌ستی پێکردوه‌ .
 بچینه‌وه‌ به‌هاری ووسو عومری
 ده‌بیته‌ هه‌وت به‌هار (شه‌ش سالی
 ته‌واو ده‌کا و پیتی ده‌نیته‌ سالی
 هه‌وته‌م) . ۳- خونه‌ گولی داری
 نارنج و لیمو و پرته‌قال . :: مالی
 به‌گرا ده‌ جافان هه‌لوا ی به‌هار و
 گوله‌زه‌رد باشی دروست ده‌که‌ن .
 ۴- ناوه‌ بۆ ئافره‌تان . به‌هاری عومر -
 (نت .) ده‌وری گه‌نجیته‌ی و لاوین .
به‌هاری کوردی - (نت .) تم :
 به‌هار/ ۱ . تیب - وه‌کو ده‌زانین به‌هار
 به‌کێکه‌ له‌ چوار فەسله‌ی سال و له‌
 یه‌که‌م رۆژی نه‌ورۆزه‌وه‌ (۲۱ ی
 مارت) ده‌س پێده‌کا . به‌لام له‌
 ناوچه‌ی (کرند) ی مه‌لبه‌ندی
 کرماشان ، پاش ئه‌وه‌ی به‌حسابی
 نه‌ورۆز چل و پینج رۆژ له‌ زستانی

زابد ده‌لێن به‌هاره‌ و ناویشیان
 ناوه‌ (به‌هاری کوردی) و سێ مانگ
 سێ مانگ حسابی ده‌که‌ن و هاوین و
 پاییز و زستان ده‌به‌نه‌سه‌ر . به‌لای
 منه‌وه‌ ئه‌م حاله‌ ده‌که‌رێته‌وه‌ بۆ ئه‌و
 کاته‌ی که‌ (نه‌ورۆز) وه‌کو ئیستا
 سابیت نه‌بوه‌ (تم : نه‌ورۆز) .
به‌هارات - [؟] ، (نا .) ، (کهر .)
 تم : ئه‌زبێ . تیب - نه‌م توانیوه‌
 به‌زاستی بزانی که‌ ئه‌سلی ئه‌م
 ووشه‌یه‌ له‌ کوی ژا هاتوه‌ ، به‌لام زۆر
 بۆ ئه‌وه‌ ده‌چم که‌ ووشه‌یه‌کی
 (هیندی) بێ و له‌ کوردستانی عێراق
 هاتبێته‌ ناو زمانی کوردی .
به‌هاران - [به‌هار / ۱ + ۲ -
 ئان/ ۲] ، (نت .) وه‌ختی به‌هار .
 فه‌سلی به‌هار □ « به‌هاران چ
 مه‌حزون ده‌نالیته‌ بولبول ، له‌
 عیشقی تۆیه‌ ئه‌ی گۆل » ، (؟) .
به‌هار به‌ند - [به‌هار / ۱ + ۶ -
 به‌ند/ ۲] ، (نت .) جیگایه‌ که‌ وه‌کو
 به‌ره‌یوان لایه‌کی به‌ره‌للایه‌ ، کاتی
 ته‌شقی سه‌رما ده‌شکێ و به‌رزه
 وولاخ له‌ ته‌ویله‌ گه‌رمایان ده‌بێ له‌وی
 ده‌یان به‌ستنه‌وه‌ .
به‌هارستان - [به‌هار/ ۱ +
 ئستان / ۱] ، (نت .) به‌هاریکی خوش
 که‌ له‌ هه‌مو لایه‌ک هه‌وا خوش بۆبێ و
 دار پشکوتبن و ده‌شت و چیمه‌ن به‌
 گولان رازا بنه‌وه‌ . □ « هه‌مو دنیا
 به‌هارستانه‌ ئیمرو ، له‌ لای من هه‌ر
 چله‌ی زستانه‌ بێ تو . » (؟) .
به‌هارو - (نت .) ، (مک .) تم :
 به‌هاره‌/ ۱ .
به‌هارم - [به‌هار/ ۱ + ۵ - ئه‌/ ۱] ،

(نت .) ۱- (کعر . ، بک . ، جن .) گهنمیکه له به هارا توو ده کری ، به باشی ناوبانگی هه به . ۲- کومه له شیعریک که به سهر به هارا هه لدرابی و په سنی جوانی و خوشی ددها :: « له برادر و زه فیکان مزگینتی بی به هاره » ، (به هاره ی نه حمه دی کور) . « ووتم به به ختی خه والو ... » ، (به هاره ی حاجی قادری کویج) ، « شیرین به هاره به هاری شادان » ، (به هاره ی ماموستا برایم) .

به هاره کانی - [به هار/ ۱ + ۳- نه/ ۲ + کانی] ، (نت .) ، هه ندی کانیوا که له سهره به هارا ده ته قنه وه و زوری بی ناچی ووشکی ده کهن .

به هاره کیل - [به هار/ ۱ + ۳- نه/ ۲ + کیل (کیلان)] ، (صد .) ، (مک .) حالی زه ویه کی له به هارا کیلرابی .

به هاره وار - [به هار/ ۱ + ۳- نه/ ۲ + وار (هه وار)] ، (نت .) شوینیکه نیتیک (دی) یه ک ، به هاران که دنیا توژی گهرم داهات لادیی و مهرداری کوردستان له خانوان دهرده چن و له وی چادر هه لده دهن تا وه ختی نه وه دی بچنه کویستانان .

به هاری - [به هار/ ۱ + ۳- ئی] ، (صد .) حالی هه ر شتیکی پیوه ندی به به هاره وه هه بی . هه ر شتیکی بو فه سلی به هار ده ست بدات ، □ « بلتی پیم ، گوله که ی به هاری ، له تو تا به که ی جودابم ؟ + وهره وه به شهرتی جاران ، زوژی صه د جارت فیدابم » (کور : وه فایج ،

ل - ۴۸) . :: سیروانم دیت ده ستنی جلکی به هاری ده به ردابو .

به هانه - [په : فه هان ، فه هانه ک] ، (نا .) ، (مک . ، بک .) ۱- هه ر هو و به لگه و ده لیلیکی که سیک نه نگیزه (دافع و نه سباب) ی راسته قینه ی کار و کرده وه ییکی خوی له ژیردا بشاریته وه . ۲- هو ، به لگه و ده لیلی نازاست و بی جی ، بو خورزگارکردن له تنگ و چه له مه و گيروگرفت یا وه لامدانه وه ی پرسیار . :: به به هانه ی دژایه تی ده گهل وولات نازادیخوازانیان ده خسته زیندانه وه . به به هانه ی ناوخواردنه وه خوی لی دزینه وه □ « ئیسته به هانه م بو نه دوژنه وه » « گفتی دوژمنم بو نه قوژنه وه » « ئیژن پف نه که ی له هه مه دانا » « ئارد وه با نه ده ی له خوراسانا » . (هه ژار : بو کوردستان ، ل - ۷۸) هس : ۱) بونه . (مک .) په لپ - ب) ، (په .) فه هانیک : سه به ب . سه به بکار . مه علول (تم : فره ، پفا ، ل - ۴۴۷) . ★ (جف .) بیانگ . (سذ .) بیانک . (مک . ، سیم .) بیانو .

به هانه پیگرتن - (مصد . ، مت .) تم : بیانو پیگرتن .

به هانه هینانه وه - عوزری نابه جی نشان دان . کرده وه ییکی نابه جی و نازاست به قسه ی ساخته راست نشان دان - (عا .) تبریر الموقف . **به هبه ه** - (ئه .) ۱- بو به چالکزانین و خوش هاتن له شتی ،

کاری یا خود که سیک :: به هبه ه
 لهم دهست و نه خشه . ۲- بو
 سه رسوزمان و نازازیتج و
 پی خوش نه بون :: به هه ه ! وه لالا
 بابه ته و او مان کرد .

به هره - [له به : به هرهك] ،
 (نا .) ، ۱- لیها تو یج و قابلیه تیکی
 ته بیعیه که لای خه لکی په سنده و
 به چاك حسیبده کری و له هیندی
 که سا دهرده که وی :: شاعیری
 به هره یه . زیره کی به زور نیه
 به هره یه . ۲- قازانج و دهسکه وتی
 ماددی یا معنهویه که له سهودا و
 کزین و فروتن یا به خیسو کردنی
 نازال و پاتال یا خزمایه تی و ...
 دهس که سی ده که وی :: مهرداری
 به هره ی زوره . مندالی ئەم زه مانه
 به هره یان بو خویان نیه چ جای
 دایک و باب . ★ (بک .) به هر =
 بهش . (جذ .) به هه ر کرده =
 به شکردن . تیب - له هجه ی باکوری و
 جنوبی زمانی کوردی مانای ئەم
 ووشه یان به شکلی سه رده می زمانی
 په هله وی پاراستوه .

به هره مه - [؟] ، (نا .) ، (سیم .)
 نامرازیکه دارتاشان دار و ته خته ی
 پی کون ده کهن . ★ (مک .) مه تکه ب .
 (= عا : مثقب)

به هه من - [به : فه هومهن] ،
 (نا .) ، (کثیر .) ۱- مانگی
 یازده هه می سالی ئیرانییه و دوهمین
 مانگی زستانه . ده که ویتته (۲۱ ی
 کانونی دوه م - ۲۱ ی شوبات) ، سی
 رۆژه . ★ (مک .) رژیبه ندان . ۲-
 ناوه بو پیاوان . تیب - ووشه ی

فه هومهن که ئیستا بوته به هه من به
 مانای چاک زه ووشت هاتوه و له
 ئەسلا ناوی به کی له ئەمشاسپه ندانی
 دینی زه زدوشتیه . (ئەمشاسپه ند) ی
 ئیستا له (ئەمیشو شپه ند) ی په هله وی
 وهر گراوه . ئەویش له ئاو یستایج را
 هیناویه ته سه ر رچه ی زمانی
 په هله وی . له ئاو یستادا (ئە +
 میشه + سپینته) بوه و پارچه ی
 به که می ئەم ووشه یه ئاو یستاییه
 ئامرازی (نه فی) یه و (میشه) به
 مانای مهرگ هاتوه که ئەم دو
 پارچه یه مانایان ده بیته (بی مهرگ =
 ئەوه ی نامری) و به زای من
 ووشه ی (هه میشه) ی کوردی
 ئیستا لهم ووشه تیکه له
 که وتوته وه و جه وه ری مانا که ی
 پاراستوه . که رتی سییه م که
 (سپینته) یه به مانای پاک و خاوین و
 (مقدس) هاتوه و مانای (ئەمیشه
 سپینته) ی ئاو یستایج ده بیته
 (ئەو مقدسه ی مردنی بو نیه) .

به هه شت - [ست : فه هیشته
 (نیر) ، فه هیشتا (می) = باشتین ،
 چاکترین : به : فه هیشته] ، (نا .)
 ۱- جیگایه که وه کو باغ و هه مو
 چه شنه خوارده مه نی و خواردنه وه و
 که یف و زابواردن و کوشک و
 خانوبه ره ی جوان و رازاوه ی لیه .
 له ته ورات و ئینجیل و قورئانی
 پروزا باسی کراوه و خوا ته رخانی
 کردوه بو ئەو که سانه ی له دنیا دا
 له فه رمانی دهرناچن و خراپه نا کهن و
 له پاداشتی ئەوه دا لهم شوینه
 نیشته جی ده کرین . ۲- (مج .)

پیتخوش بونی خزم و کس و کاری .
به هیندگرتن - (مصت. مت.) ،
 (مک.) به چاوی حورمهت و قه در
 ته ماشای که سی کردن نه همیه ت دان
 به که سی .

به ههوا - [به/۸ + ههوا] ،
 (صت.) تم : به فیز .

به هی - [به : بیه .] ، (نا.) ،
 (سیم.) ۱- بهری داری که له
 چه شنی داره سیو ، ده سنیژه ،
 زهنگی زهره و گوشتی زبر و ئاوداره ،
 بونیتی خوشی هیه ، پاییزان
 پیده گا ، به کالی ده خوری ،
 ده پیشینری ، ده کریتنه دۆلمه و
 مره با . ده نکه که ی وه کو چای له
 ئاوا دم ده کهن تراویکی لینجی
 لی سازده بی بو بزینه وه ی کوخه و
 هه لامهت و نه رم کردنه وه ی سینک
 ده یخونه وه . ★ (مک.) بی . (س.)
 به ی ، (بک.) بیه . ۲- داری نه م
 میوه به .

به هیز - [به/۸ + هیز] ، (صت.)
 ۱- حالی هر گیانداریک توانستی
 زور بی ، قه وه تی ماددی یا معنه وی
 زور بی :: زۆسته می زال پاله وانیتی
 به هیز بو . ۲- حالی هر شتیکی
 له چاوشتی وه ک خوی توانستی
 زورتر بیت :: بۆمبای ئاتۆم به هیزه .
 به یانه که زور به هیز بو . ۳- حالی
 هر هیه تیکی کومه لایه تی که
 توانستی زاپه زاندنی ئیش و کاریک
 یا به ربهره کانی ده گهل
 هاوچه شنه کانی خوی زور بی ::
 سؤفیت له باری چه کی ئاتۆم
 به هیزه . تیب - ووشه ی (هیز)

وولات و شوینیتی خوش ئاو و
 ههوا و پزگول و گولزار و سهوزه و
 شینای . مالیتی زازاوه و ریک و
 پیک و خاوین . **به هه شتی زوی**
زه مین - ۱- (ک.) تم : به هه شت
 ۲/ ۲- هیندی جیگای ده سکردی
 ئاده میزاد که خویان ناوی به هه شتیان
 لی ناوه . تیب - ده سته لاتدارانی پیشو
 باسی به هه شتیان بیستوه ،
 هیندیکیان که لافی خودایه تیان
 لیداوه بو به ربهره کانی ده که ل
 به هه شتی خوا و هیندیکشیان بو
 که یف و زابواردنی خویان ئیلهامیان
 له و قسه و باسانه ی دهرباره ی
 به هه شت کراوه وهرگرتوه و لاسایان
 کردوته وه و جیگایه کی خوش و
 زازاوه یان دروست کردوه و ناویان
 ناوه به هه شت :: به هه شتی
 شه دداد .

به هه شتی نیره کهر - (ک.) دنیا
 به نیسبهت نه و که سانه ی گوئی
 ناده نه هیتج و خه می هیتج شتیکیان
 له بهر نه . □ « دنیا به هه شتی
 نیره کهر » تیب - مامۆستا خال نه م
 مه ته له ی ئاوا نۆستیوه : « دنیا
 به هه شتی کهرانه » (تم : خا ، په ند ،
 ل - ۲۱۸) . ★ (مک.) به حه شت .
 جه ننهت (عا.) .

به هه شتی - (صت.) ۱- که سیکی
 دانیشتوی به هه شت . ۲-
 پیاوچاک ، پیاوی خواجه . تیب -
 زیاتر نه م ووشه یه له باسی به کیکی
 مردودا ده کارده کری ، به نیشانه ی
 نه وه ی که پیاویکی چاکبوه و
 خوابردویه ته به حه شت و بو

له (ههزهنگه.) ی ئاویتای به مانای
بالادهست ، زۆردار و قهوهت
وهرگتراره ، (ههزهنگه.) یش له
ریشهی فیعلی ئاویتای (ههز)
داتاشراوه که گهلی مانای ههیه .
بههت - (نا.) ، (با.) تم :

نازیهت . تیب - ئهم ووشه
(باکوری) یش وهکو گهلی ووشه
تری له هجهکانی زمانی کوردی ، به
هتوای برهوپیدانی له له هجه
ناوهندیدا ، نوسراوه .

بههتدار - (صه.) ، (با.) تم :
نازهیهتبار .

بهی - (نا.) ، (سه.) هو .
تم : بههت . □ « خالی دیم جه بهین
دو بهیانهوه + وهبانی بهیندا
مهشنامهوه » ، (بیسارانج) .

۱- بهیات - [؟] ، (نا.) ۱-
ههوایه که له ههوا کلاسیکهکانی
مۆسیقای کوردی و چهند جوریکی
ههیه ، مۆسیقای کوردی و
نازربایجانی و فارسی له ههواپانهدا
شهرتیکن . :: بهیاتی کورد . بهیاتی
تورک . بهیاتی شیراز . بهیاتی
ئیسفهان . ۲- ناوی عهشیرهتیکه
له کوردستانی عێراق .

۲- بهیات - (صه.) ۱- حالی
نان و کولیرهی کون که چهند زۆزی
بهسهردا تپهزی بی :: ئهو نانه
بهیات بوه ناخوری . ۲- چیشته و
هر خواردمهنتیکی شهو لێنرابی و
مابیتهوه بو بهیانی . ★ (سه.)
پهزیره . شهومهنه . (جه.)
شوومهنت . تیب - سهروسهکوتی
ئهم ووشهیه له عهزهبی دهچو ، به

لامهوه سهیر بو که (معین) به
فارسج دانابو که تهماشای
(المنجد) م کرد زمانی عهزهبی سیفه
(بائت) ی ههیه ، ئهویش بو ئاو یا
شیر که شهو داندراپی بو بهیانی تا
سارد بیت .

بهیاته - [؟] ، (نه.) زۆندوگه .
(تم : هبید ، ل - ۱۴ . خا : ب ۱ ،
ل - ۱۷۹ . معر : کشت ، ب ۱ ،
ل - ۵۲) .

بهیاخ - (نا.) ، (سیم.) تم :
ئالا . هس ، بهیداغ .

بهیاخدار - (نه.) ، (سیم.)
۱- ئهوکهسهی له ناو لهشکر و
مهیدانی شهرا ئالای ههلهگرت .
۲- (که.) « ئافرهتی بی شهرمی
شیزهت » (تم : خا ، ب ۱ ، ل -
۱۷۹) .

بهیادکردن - (مصه. لا.)
وهیرهینهوهی دۆست و خزم و
کهس و کار و شوینیک و... □ « بهد
نهبی بهدخانه به یادناکا » .

بهیادی کردن - (مصه. لا.)
« بی خهوتی و بی کهیفیه ، که له
نهخۆشی یا لهزانههاتی شوینیک
پیدا ئهبی » (تم : خا ، ب ۱ ،
ل - ۱۷۹) .

بهیار - (نا. صه.) ، (مک.)
سه. ، سیم. ، بک.) زهوتی بهکی
ماوهیهک بی نهکیلدراپی و کشتوکالی
لی نهکراپی . هس : بۆره .

بهیاز - [= عا : بیاض] ، (نا.)
دهفتهریکی شیعری به شیوهییکی
ههزهمه و نازییک و پتیک
تیدانوسراییتهوه ★ کهشکول/۳

هس : (لو) به‌یاز : جیگای چۆل .
به‌یازه - [؟] ، (نا) ، (سډ)
 کلکی شلک و ساوای هیندی
 دره‌ختان که لیان ده‌بردی و له
 جیگه‌ییکی ترا ده‌چه‌قینری
 (ده‌نیژری) و خوئی زیشه
 داده‌کوتی و ده‌بیته داریکی
 سهر به‌خو . ★ قه‌له‌م . (تم :
 مردوخ ، ج ۱ ، ل - ۲۱۶) .

۱- به‌یان - [؟] ، (نا) ، ۱-
 وه‌ختیکه له نیوان شهو و ژوژاندا ،
 دنیا ژوناك ده‌بی به‌لام هیشتا خور
 هه‌ل‌نه‌هاتوه . دواستی شهو و
 سهره‌تای ژوژ . نهو کاته‌ی که
 نویژی سبه‌ینانی تیداده‌کریت .
 له شه‌به‌قه‌وه تا خوره‌هلات . ★
 سبه . سبه‌ینه . (بک) سپیده ،
 سب . (فی) شه‌وه‌کی ، (لو)
 صو ، شووصو . تیج - ۱) واده‌زانم
 نه‌م ووشه‌یه له ووشه‌ی ئاو‌یستای
 (به‌مه) به‌مانای ژوناکایی و
 دره‌وشانه‌وه ، وهرگیراوه که له زمانی
 په‌هله‌ویتدا بوته (بام) و بیجکه له
 ماناکانی نه‌سلی ئاو‌یستای ،
 مانای (وه‌ختی سبه‌ینی) شی بو
 په‌یدابوه . ب) دو ئیحتیمال هه‌یه
 بو په‌یدابونی نه‌م ووشه‌یه . به‌کیان
 نه‌وه‌یه که راسته‌وخو (به‌مه) ی
 ئاو‌یستای ده‌گهل (۲- ئان / ۱) یا
 (۲- ئان / ۲) ته‌رکیب بو‌بی و
 بو‌بیته (به‌مه‌ئان) و (به‌مه‌یان) و
 (به‌وه‌یان) و (به‌مان) . دوه‌میان
 نه‌وه‌یه که (به‌مه) ی ئاو‌یستای
 بو‌بیته (بام) ی په‌هله‌وی و نه‌وجار
 ده‌گهل به‌کی له (ئان) هکانی ته‌رکیب

بو‌بی و (بامان) یا (بامیان) ی
 لی‌سازبو‌بیته و له قوناغیکی دواپی‌ترا
 (باویان) و (بایان) ی لی‌که‌وتبیته‌وه و
 له‌م قوناغهی ئیستای دا چوبیته
 قالبی (به‌یان) هوه . ج) وه‌کو
 به‌کی له هاوتاکانی نه‌م ووشه‌یه له
 له‌هجه‌ی مه‌زنی باکو‌ریدا (سه‌ب) م
 نویسته‌وه ، نه‌م ووشه‌یه ئی بن‌له‌هجه‌ی
 (هه‌فیترکی) یه ، له‌باتی به‌یانی باش
 ده‌لین : (سه‌با قه‌ بخیر) له‌م
 رسته‌یه‌دا (سه‌با) له ووشه‌ی
 (سه‌ب) و (۴- ئا) که ئامرازی
 ئیزافه‌یه پیکهاتوه . ۲- تم : به‌یانی .
۲- به‌یان - [عا : بیان] ، (نا)
 ۱- شه‌رح و ته‌فسیر . ۲- تم :
 به‌یاننامه .

به‌یانان - [۱- به‌یان + ۲- ئان
 / ۲] ، (بنده) تم : به‌یانی / ۲ .
به‌یان‌کردن - [عا . کو] [۲-
 به‌یان + کردن] ، (مصت . لا)
 شه‌رح کردن ، ئاشکرا کردن ،
 لیکدانه‌وه .

به‌یاننامه - [عا . کو] [۲- به‌یان
 + نامه] ، (نده) ، (کئیر)
 نو‌سراویکه ده‌وله‌تان ، کومه‌له و
 پارتی سیاسییه‌کان و نهو جو‌ره
 ریکخراوانه ، له کاتی پی‌ویستدا
 بلاوی ده‌که‌نه‌وه و بی‌روژا و
 هه‌لو‌یستی خو‌یانی به‌رام‌به‌ر
 مه‌سه‌له‌ییک یا ژوداویکی سیاسی و
 کومه‌لایه‌تی تیداده‌رده‌خه‌ن . ::
 به‌یاننامه‌ی کومه‌له‌ی
 نه‌ته‌وه‌یه‌کرتوه‌کان ده‌رباره‌ی مافی
 مرو‌ف . به‌یاننامه‌ی یازده‌ی ئازار
 ده‌رباره‌ی مافی نه‌ته‌وایه‌تی گه‌لی

كورد له كوردستاني عيراق . ★
(كمر .) به يان .

به يانه كچي - [۱ - به يان + نه كچي
[۱ /] ، (بنه .) ته : به ياني / ۲ .

به ياني - ۱ - (نه .) رۆژيـكه

راسته وخو به شوين ئهو رۆژه دا

ديت كه تيدايين . رۆژيـك دواي

ئيمرو . (چوارشه ممه له چاو

سي شه ممو ، به يانيه) :: به ياني

بچو باستره (ئيمرو مه چو) به ياني

جيژنه (ئيمرو جهژن نيه) ★

سبهيني (بك .) سوبه هي . (سنه .)

سبي ، سوزي . ۲ - له وه ختي

به ياندا ★ به يانه كچي به يانان ،

به يانيان .

به يانيان - [به ياني / ۲ + ۲ -

ئان / ۲] ، (بنه .) ته : به ياني / ۲ .

به يبون - (نا .) ته : بابنه پيچ .

به يت - [عا .] ، (نا .) ۱ -

شيوه يتي فولكلوري ئه ده بياتي

كورديه ، چيروكيكي ئه فسانه يتي ،

داستان يتي دلداري ، ميژويي يا

هر رۆداويكي تره ، شاعيرياني

نه ناسراو له سهر وهزن و قافيه ي

تايبه تي كردويانه به شيعر و

ده ماودهم گه راوه ته وه و گه يوه ته

دهستي ئيمه . :: به يتي كاكه مهم و

خاتوزين ، به يتي خه ج و سيامه ند ،

به يتي دمدم . ۲ - (كه .) قسه ي

دورودريزي بي به لكه و بناغه ::

ئوه چيه ده لتي به يتمان بو ده كه ي

(قسه كانت هر قسه ن) . دو

سهعات به يتي بو كردين (قسه ي كرد)

قسه يه كي نه كرد وه قسان بچي .

به يتي به - (نه .) [وادياره به يتيك

بوه دور و دريژ و خه لكي وه پيـكه نين

خستوه ، به لام ئيستا به يتيك به م

ناوه له ناو به يته كاني كورديدا به رچاو

ناكه وي] . (كه .) قسه ي

دورودريژ . □ « گوي بگره برا

ئهم غه زه له م نسحت و به نده + وا

تي مه كه به يتي به يه ، مه يـكه

به خه نده » (مه لامارف) .

به يت و بالوره - (نه .) ته :

به ندوباو . **به يت و بالوره**

بوهه لبه ستن - سازكردن و

بلاوكردنه وه ي به ندوباو دزي كه سي

يا كه ساني .

به يت وباو - (نه .) ته : به ندوباو

به يت وباو بوزيـكخستن - ته :

به يت و بالوره بوهه لبه ستن . □

» ... ناوونيتكه يه كي زوريان

داخت و هه زاران به يت و باويان

بو زيـكخست . « (قزليجي پيـكه نين ،

ل - ۱ . ۴) .

به يچهل - [به ي + چهل] ، (صه .)

حالي ئافره يتي سكوزا نه كا ،

نه زوك بي . تيب - وه كو نيشان دراوه ،

ئهم ووشه يه له دو كه رتي (به ي) و

(چهل) سازبوه . كه رتي يه كه ميان

(به ي) شيوه يه كي تري ئامرازي نه في

(بي) يه كه له ووشه ي (به يدهس) ي

بن له هجه ي سله يمانيدا ده بيندري ،

كه رتي دوهم (چهل) من واي بو ده چم

هر ئهو (چهل) ه بي كه له ووشه ي

(زه چهل كه) دايه .

به يداخ - (نا .) ، (سنه .) ته :

ئالا .

به يداغ - (نا .) ، (مكه .) ته : ئالا .

تيب - زه نكه يه كه نده ردو وا بيته

به رچاو که ئەم ووشە به له (به تیرهق،
بایراق) وەرگیرایی که هیندی له
زانایان لایان وایه ووشە به کی
ترکیه به ، به لام من وای بو ده چم که
له (به یرهق) ی عاره بیهوه هاتوه که
به کیک له ماناکانی (ژی پێشاندهر) و
خۆشی له ووشە ی (پیادهک =
پیاوه) هوه کراوه به عاره بی .

به یدەس - [به ی (بی) + دهس] ،
(صه .) ، (سیم .) حالی که سیک
دهسته لاتی نه بی ، توانستی نه بی ،
زه عیف و بی هیز بی ، نفوزی نه بی .
★ به یدهست .

به یدهست - (صه .) ، (سیم .)
تم : به یدهس .

به یدهست کردن - (مسته . مه .)
(سیم .) تم : به یدهس کردن .

به یدهس کردن - (مسته . مه .) ،
(سیم .) زال بۆن به سه رکه سیدا
له ههر لایه نیک بی ، مه غلوب کردنی
به کی . به زه ویدا کوتانی به کی له
زۆرائیدا . هیزی به ربه ره کانی
لی بزین ★ به یدهست کردن .

به یرهه - [؟] ، (نا .) ، (سند .) ،
تم : باریه .

به یههت - [= عا : البیعة] ،
(نا .) عههه و په یمان .

به یههت پیکردن - (مسته . لا .)
زازی بۆن به سه رو کایه تی که سی و
جله وی کاروباری خوی
ته سلیم کردن . هه لیزاردنی سه رو کی
وولات به شیوه ی ئیسلامه تی . تیبه -
(ا) بو کردنی که سی به خه لیفه ی
ئیسلام ، موسولمانان کو ده بنه وه و
ته گبیر و زاویژ ده کهن تا زایان دینه

سه ره به کیک پیکه ن به خه لیفه .
ئه و جار به که یه که هه لدهستن و
دهستی نه و که سه ده گرن و ده لین :
به یههت پیکردی . (ب) خوالیخوش بو
قازی محهمه دی شه هید سه ره زای
ئه وه که به شیوه یه کی گشتی و
ئیمرویی بو پیشه وایی و سه رو کایه تی
حکومه تی میلی کوردستان
هه لیزاردرا بو ، تا ماوه ییکیش ههر
که س بو دینی ده چو داوای لیده کرد
(به یههت پی بکا) و ده یگوت تا
سه رو کایه تیه که ی شیوه ی شه رع
و ئیسلامه تی وهر بگری .

به ین - [عا .] ، (نا .) ۱ - دۆری
دۆشت له یه کتر :: مالی دارا و
خوسره و ههر دۆ مالیان به ینه
نیوانیان هینده خوشه مویان ده
به ینه وه ناچی . ۲ - په یوه ندی نیوان
دۆ یا چهند که سان . □ « تو دۆر و
من دۆر ، به نیک به سستین +
به فرمیتسکی چاو ، جو گیک
هه لبه سستین » . به ینیان تیک چوه .
ئیستا به ینم له گه لی نه . ۳ -
ئالوده یی ، گیرۆده یی شتیک :: به ینی
ده گه ل جگهره نه . ۴ - وهخت ،
دهم ، زهمان :: به ینیکه دیار نه .
له م به ینانه دا چاوم پیکهوت . به ینی
له مه و پیش لیره بو . به ین به ین -
ناو به ناو ، جاروباره :: به ین به ین
سهریان لی بده .

به ینهت - [؟] ، (نا .) ، (هو .)
وه فا . په یمان . □ « ئامانی به لکم
ئینه چه پگهردهن + ههر پاسه
شادیش نه ن به ینهتش » (مکب :
مهوله وی ، ل - ۱۶۸) .

فەرھەنگانەى لەبەر دەستماپۆن پشکنیمن ، تەنیا مامۆستا تۆفیق وەھبى ئەم ووشەيەى نۆسیبۆ .	بەیەوہ - [؟] ، (نا.) کۆمەلە بەفریکى (نا) لە شوینانەوہ ھەلتیگرتبی و دە شوینیکى قۆلى پەستاوتبی . تیپ - ھەمۆ ئەو
--	--

تکایهك

سهرهزای ئهوهی که زۆر ههول درا ئهم قامۆسه بهبج غهلمت و ههله بکهوێته بهردهستی خوێنهراڤی خوشهویست ، بهلام بهداخهوه وا دهرنهچۆ ههرچهنده باوهژناکهه ههلا ی مه بهست شیوینی تیدایی تهنیا ئهوانه نهبن که له خوارهوه وێزای تکای لیبۆردن دهیخهینه بهرچاوی خوێنهراڤی بهریز :

۱- له لاپهزه ی ۱۱۸ ی بهشی (ووشه نامه) که له پاش دێزی دوازده مینی ستۆنی دوهم که به (هۆوکتیبه) دهبرێتهوه ئهم چهند دێزانه لهبیرچۆن :

□ « ئهو زۆژه که تۆرام و له کهرکۆک

سه فهرم کرد »

« مانهندی عه قاریب له ئه قاریب

حه زهرم کرد

(زهزا - ۱۳)

۳- ئامرازی ته ئکید و حه سر و

ته عریفه :: ئه ئیره ئه ئه ورو . ئه ئهم

کتیبه ی ده لیم . ★ ئا .

۲- ووشه ی (ئاتوم) له لاپهزه ی ه حه والهی (ئهتۆم) کراوه و . ده بوایه له لاپه ره ی ۱۲۲ ، ستۆنی دوهم دا له پاش ووشه ی (ئهتۆ) بنۆسرایه به لام لهبیرچوه .

ئهتۆم - [محر . فره نسج : ئاتۆم ،

له (ئاتۆمۆس) ی یۆنانی بهمانای

شتیکی بهش بهش ناکرێ] . (نا .)

پچۆکترین (جزء) ی (عنصر) یکی

کیمیایی که به چاو نابیندری و له

کۆنه وه زانایان ناویان نابۆ

(جزء لایتجزی) تیبه - ئهتۆمی هه مۆ

عنصرێک له دو بهش پیکهاتوه : ۱-

ناوکه ی ئهتۆم ، که ئه ویش ده بیته دو

بهش ، یه کیان بی کاره بایه و ناوی

(نوئترۆن) ه و ئهویتریان که کاره‌بای
 گهرم (موجب ، مثبت) ی تئدایه
 (پزۆتۆن) . ۲ - ئهله‌کتزۆن که
 کاره‌بای سارد (سالب ، مهنفی)
 تئدایه . ناوکهی ئه‌تۆم ئهم
 ئهله‌کتزۆنانه بۆ لای خۆی زاده‌کیشی
 و به توندی به ده‌وریدا ده‌خولینه‌وه.
 (تم : فهره‌نگ - ۱۳۶ و لازۆس -
 ۶۷) ★ ئاتۆم .

تکایه خوینده‌وارانی به‌رِیز پِیش خویندنه‌وه‌ی
قاموسه‌که هه‌له‌کانی راست بکهنه‌وه .

لاپه‌زه	ستۆن	دِیر	نۆسراوه :	بکریته :
٢٤٧	٢	١٧	بابا بی‌بینم	با بی‌بینم
٢٤٧	٢	٢٣	په	په
٢٤٨	٢	٢١	نه‌خۆشیکه	نه‌خۆشی به‌که
٢٥١	٢	٢٨	سجیللی	سجیللی
٢٥٤	١	١٧	معت .	مصت .
٢٥٤	١	٢٠	باج نه‌ستاندن -	باج - [په . : باژ] ، (مصت . مت .) (نا .)
٢٥٤	٢	١٦	معت .	مصت .
٢٥٥	٢	١٦	(مک .)	(مک .) ، (صت .)
٢٥٥	٢	٢٤	س .	سند .
٢٥٥	٢	٢٨	باغه‌وان	باغه‌وانی
٢٥٦	٢	٢١	که‌سیکه	که‌سیک
٢٥٧	١	٥	دوینی	دوینی ::
٢٥٧	١	٢٦	پۆچینه‌وه	پۆچینه‌وه
٢٥٩	٢	٢٢	به‌رد (٤)	به‌رد (٥)
٢٥٩	٢	٢٣	تیر (٤)	تیر (٥)
٢٦٠	٢	٣٧	٢ - به‌ند	٦ - به‌ند / ٢
٢٦٤	٢	٢٦	_____	_____
٢٦٦	١	١٣	_____	ئوه‌نده‌ی پیمه‌زه ده‌توانی
٢٦٨	١	٢٨	چل می‌رده ،	چل می‌رده ، به‌یره‌م
٢٧٢	١	١٥	سوکی کردن	سه‌نگ و سوکی کردن
٢٧٢	٢	٤	بازد ته ؟	ته : بازدان / ١
٢٧٢	٢	١١ ، ١٢	_____	_____
٢٧٢	٢	٣٣	ه‌ئوسا	ه‌ئوسا
٢٧٤	٢	٢٦	ل ٧٦٤ .	ل ٧٦٤ ★

لاپمڙه	ستون	ډير	نوسراوه :	بکريته :
۲۷۴	۲	۳۲	مهيدين	محيدين
۲۷۶	۲	۱۸	تهوابو	تهوابو
۲۷۶	۲	۲۶	لهباري دهکا	دياري دهکا
۲۷۹	۲	۱۰	_____	_____
۲۷۹	۲	۱۲	شيرن و	_____
۲۸۱	۱	۲۸	(شي .)	(شتر .)
۲۸۱	۲	۱۴	ههله	ههله
۲۸۱	۲	۳۵	نارهزو	نارهزو بکري
۲۸۳	۱	۱۱	گريزي	گريزي
۲۸۵	۱	۱۳	باي	باري
۲۸۶	۱	۱۲	((ج
۲۸۹	۱	۲۳	باله بهستن	بال بهستن
۲۹۰	۲	۱۱	زر	زبر
۲۹۲	۱	۳۱	خانويان	خانويان
۲۹۴	۱	۹	به سولدان	به سولدان
۲۹۵	۲	۱۳	(هر .)	(هو .)
۲۹۵	۲	۲۴، ۲۳، ۲۲	_____	_____
۲۹۷	۱	۲۲	ههلدان	بانگ ههلدان
۳۰۰	۱	۳۷	باو ، و ني	باووني
۳۰۶	۱	۱۷	زهنگي	زهنگيکه
۳۰۶	۲	۱۴	(ينا .)	(نفا .)
۳۰۶	۲	۱۸	وا	_____
۳۰۷	۱	۱۷	(ل)	(ل)
۳۰۷	۱	۳۴	بچو کي	بچو کي
۳۰۸	۱	۱۸	(حافيدی)	_____
۳۰۹	۲	۹	(منطقة البرج)	(منطقة البروج)
۳۱۰	۱	۷	بهلهس	بهلهس
۳۱۱	۲	۱۸	برژانهوه -	برژانهوه - (مصت .)
			(مصت . لا .)	مت .) ، (سن .) تم :
				برژاندنهوه
				برژانهوه - (مصت . لا .)
۳۱۲	۱	۳۱	[سن :	[ست :
۳۱۳	۲	۹	گهرجه	گهرمه

لاپمزه	ستون	دیر	نوسراوه :	بگریته :
۳۱۴	۱	۱۷	۲- مو (ک.ه.)	۲- مو (م.ک.)
۳۱۴	۲	۱۷	(ق.ه.)	(م.ک.)
۳۱۵	۲	۱۹	روقه	بروقه
۳۱۶	۱	۳۱	(ه.و.)و	(ه.و.)
۳۱۶	۲	۵	(ق.ر.)	(ق.ه.)
۳۱۷	۱	۱۸	برینگی [کو. تو]	برینگچی [کو. تو]
۳۱۷	۱	۲۳	خوری و	خوری و موی
۳۱۷	۲	۱۴	(ق.ه.)	(ق.ه.)
۳۲۰	۲	۸	(س.ه.) تیرهغه	(س.ه.) تیرهغه
۳۲۰	۲	۲۴	(ب.ک.)	(ب.ک.)
۳۲۱	۱	۱۱	سهرمهستی	سهرمهستی
۳۲۳	۱	۵	(م.س.)	(س.)
۳۲۴	۱	۳	به هدینانی	به رینانتي
۳۲۴	۱	۲۳	کردنی	کردن
۳۲۵	۲	۲۸	هه لفریواندن .	هه لفریواندن .
۳۲۵	۲	۳۲	هه لفریواندن .	هه لفریواندن . ★
۳۲۹	۲	۲۷	[بزود بزوتن]	[بزو (بزوتن)]
۳۲۹	۲	۲۹	بزور	بزور
۳۳۱	۲	۸	د پاچفه ،	(پاچفه)
۳۳۱	۲	۱۸	بژال	
۳۳۳	۱	۳۷	تیپ :	
۳۳۳	۲	۱	بکار	
۳۳۳	۲	۲۱	نمه رمال	نمه دمال
۳۳۳	۲	۲۸	(سیفه ی)	(سیفه ی)
۳۳۳	۲	۳۰	(سیفه ی)	(سیفه ی)
۳۳۴	۲	۱۲	نیمچه و	نیمچه
۳۳۵	۱	۲۲	[ممر .]	[محر :
۳۳۶	۱	۳۴	(میلان)	(هیلان)
۳۳۷	۱	۲۷	به	به زور
۳۳۷	۲	۹	بلمی	بلحی
۳۳۷	۲	۳۶	بلودان	بلقدان
۳۳۸	۲	۱۴	له گه گیلی	له گله گئی

لاپمزه	ستون	ديتر	نوسراوه :	بکريته :
۳۳۸	۲	۱۸	نمېن	نمېن
۳۳۸	۲	۳۲ ،		
		۳۴،۳۳		
۳۳۸	۲	۳۵	نېند ۱	
۳۳۹	۲	۲۱	(متمرك)	(متحرك)
۳۴۰	۱	۲۳	زای	ناوه وه زای
۳۴۰	۱	۲۳	بنی کوم	بنی کوم
۳۴۰	۲	۲۷	شتیکه وه	شتیکه وه ، پیکه وه
۳۴۱	۱	۱۷	بناری ،	بناری =
۳۴۲	۱	۱۰	گوزانی	گورانی
۳۴۲	۱	۲۲	بنج داکوتان	بنج داکوتان
۳۴۲	۲	۵	بنچک	بنچک
۳۴۲	۲	۳۶	به بنه	به بنه وه
۳۴۴	۱	۱۹	شوینه ی	شوینه ی بکا
۳۴۵	۱	۱۰	بنکه نکل	بنه نکل
۳۴۷	۱	۹	(ته : ۲	(ته : -
۳۴۷	۱	۲۴	شنکای	شلکای
۳۴۷	۲	۲۸	فوریکي	فوریکي وورد
۳۴۹	۲	۳۴	تیده پیچن	تیوه ده پیچن
۳۵۰	۱	۱۷	بوخچه ی نه کراوه	بوخچه ی نه کراوه
۳۵۱	۱	۲۸	بوغل مزگ	بوغل مزگ
۳۵۲	۱	۲۹	تاپو چکه به که	قاپو چکه به که
۳۵۴	۲	۲۹	به حونجه ی	به حونجه ی
۳۵۹	۲	۱۸	تهر کبیرا	تهر کبیدا
۳۶۱	۱	۲۶	و ده م	ده ده م
۳۶۱	۱	۲۸	پن	
۳۶۲	۱	۳۱	(گه ئینتی	(گه ئینتی
۳۶۲	۲	۳۶	زیشی بابا	زیش بابا
۳۶۳	۲	۱۹	سنه . (ته : بو	
			ماده ران	
۳۶۴	۱	۷	هیدروژینی	هیدروژین
۳۶۴	۱	۳۱	شارانه ی	شارانه
۳۶۴	۲	۱۴	(نه .)	(ته .)

لاپمڙه	ستون	ديڙ	نوسراوه :	بکريته :
۳۶۶	۱	۷	چونيه	چوينه
۳۶۶	۲	۳	. نهو	. ۲۰ - نهو
۳۶۷	۱	۱۲	(پيٽ : نهله)	(پيٽ : نهله)
۳۶۷	۲	۲۴	بور	بور
۳۶۸	۱	۳	بوزهله	بوزهله
۳۶۸	۱	۳۵	شاردنهوه ،	شاردنهوه
۳۶۸	۲	۲۰	کويخا نايشه خان	نايشه خان
۳۶۹	۱	۲۱	ناوي شيره تان و	ناو عه شيره تان و
۳۷۱	۲	۳۲	تاره	تازه
۳۷۲	۲	۲۰	به (شهنه)	_____
۳۷۶	۱	۶	(قاباله)	(قهباله)
۳۷۶	۲	۱۴	تيدانيه	تيدانيه
۳۷۷	۱	۶	رايه کردن	زايه کردن
۳۷۸	۲	۲۵	به چاوي پيشهوه بون به چاوي پيسهوه بون	
۳۷۹	۱	۲۹	به سهر يه	به سهر ي ديت
۳۷۹	۲	۹	(په کما)	(به کتا)
۳۷۹	۲	۱۲	په .	پد
۳۸۰	۲	۴	سالي	سالي تي
۳۸۰	۲	۱۸	(جيت)	(هيت)
۳۸۳	۲	۱۹	به دپه سند	_____
۳۸۹	۱	۲۲	به دياره وه دانستن	به دياره وه دانستن
۳۹۱	۱	۳۴	ده کا .	ده کريت .
۳۹۳	۲	۱۹	تفنگي	تفنگي .
۳۹۳	۲	۳۷	به راوورد کردن -	به راوورد کردن -
			[فر . کمر .] ،	[فر . کو .] ،
۳۹۵	۱	۲۰	همام	همام
۳۹۶	۲	۸	[۱ - به را]	[۱ - به را]
۳۹۷	۱	۱۲	ياگوشي	، گوشي
۳۹۷	۱	۱۷	به زيبيل	به زيبيل
۳۹۸	۱	۲۸	رشفه	رشفه
۳۹۸	۲	۲۵	به رخه وهند	به رخه وهند
۴۰۲	۱	۱۸	يادو	، دو
۴۰۵	۱	۲۴	(سنه .) به رده ستي	(سنه .) به رده ستي

لاپمزه	ستون	دیر	نوسراوه :	بکریته :
۴۰۹	۱	۹	به رزه چزه	به رزه جوړه
۴۰۹	۲	۲۱	«بیریزه بیستی»	«بیریزه ئیستی»
۴۱۰	۱	۳۶	عا .	(عا .)
۴۱۶	۲	۷	که رښکای	که له رښکای
۴۲۰	۲	۲۶	بوه	بقون
۴۲۲	۲ .	۲۴	لښی خوراو	لښی خورا ، خورا
۴۲۳	۲	۹	(حمه)	(صمه .)
۴۲۴	۱	۸	حقیقا	حقیقتا
۴۲۷	۲	۲۵	لوټی به زینه	لوټی به زین
۴۲۸	۱	۱۰	مانای کونه کانی	مانا کونه کانی
۴۲۹	۱	۳	[سنه : فهس]	[سته : فهسی]
۴۲۹	۱	۱۰	(ش .)	(شر .)
۴۲۹	۱	۳۰	مالی	حالی
۴۲۹	۱	۳۶	(سهم ، سهمم)	(سهم ، سهمم)
۴۲۹	۲	۱۵	(مصته .)	(مصقه .)
۴۲۹	۲	۲۴	(مصته .)	(مصقه .)
۴۳۲	۱	۲۳	+ به سن	+ به ستن
۴۳۲	۲	۲۵	(مد .)	(هلا .)
۴۳۲	۲	۳۶	(پسته ر)	(بسته ر)
۴۳۴	۱	۳۳،۳۲	توزی له شتیکی	شـــــــــــــــــه کړه کھی
			تام و بون خوش	تیداده تاوینریتـــه وه و
			شه کړه کھی تیدا	توزی له شتیکی تام و
			ده تاوینریتـــه وه و	بون خوش
۴۳۵	۱	۲۸	صه حرام کهم	صه حرا کهم
۴۳۵	۱	۳۱	دابه سه ردابزین	دا .
۴۳۶	۱	۳۳	گا و گولی	گا و و گولی

لاپهزه	ستون	دېر	نوسراوه :	بکړيټه :
۴۳۷	۱	۲۴	» بهشی قرزه‌ی	» بهشی قرزه‌ی
۴۳۸	۲	۸	بهش خواردن	بهش خوران
۴۴۰	۱	۱۸	بهشوار	بهشووار
۴۴۰	۲	۲۹	فروشتن	_____
۴۴۲	۱	۲۹	به‌فره سهر زچه/۲	به‌فره سهر . زچه/۲
۴۴۳	۱	۴	(ی .)	(عا .)
۴۴۶	۱	۳۰	نیشان ،	ناوونیشان ،
۴۴۷	۱	۲۵	۳- خوارده‌مهنی	۳- پی‌خوش‌بونی
۴۴۹	۱	۳	[به‌ی/۱]	[به‌ل/۱]
۴۵۰	۱	۱۹	ته + خا :	ته : (خا ،
۴۵۰	۲	۵	شهریه‌تیکي	شهریه‌تیکي
۴۵۰	۲	۸	(عرق لوس)	(عرق السوس)
۴۵۴	۲	۲۵	بانگر کردنه	بانگ کردنه
۴۵۶	۲	۳۲	{ - (سډ .)	۳ - (سډ .)
۴۵۷	۲	۶	زور و	زور و زور
۴۵۷	۲	۲۱	وهنگ‌بین	وهنگ . بین
۴۵۸	۱	۳۳	پهل‌خستنی	په‌ك‌خستنی
۴۵۸	۲	۳۴	[په : به‌نداك]	[په : به‌ندهك]
۴۵۹	۱	۲۹	شوینیکه	۱- شوینیکه
۴۶۰	۱	۱۲	به‌ت ساموته	به‌ن ساموته
۴۶۱	۲	۵	(فه‌هاکر)	(فه‌هاك)
۴۶۱	۲	۸	قیمه‌ت ئه‌م	قیمه‌تی ئه‌م
۴۶۴	۱	۸	له په :	[په :
۴۶۴	۲	۷	(ئه‌میشو‌شپه‌ند)	(ئه‌میشو‌سپه‌ند)
۴۶۶	۱	۵	(فه‌زه‌نگه .)	(هه‌زه‌نگه .)
۴۶۷	۱	۵	کلکیکي	لکیکي

لاپمزه	ستون	ديتر	نوسراوه :	بکريته :
۴۶۷	۱	۳۴	(بهمان)	(بهيان)
۴۶۹	۱	۷	(بهيزهق)	(بهيدهق)
۴۶۹	۱	۱۰	پياوهوه	پيادهوه
۴۷۰	۱	۴	(نا)	(با)
۴۷۱	—	۲۱	ووشه‌ی گه‌لی (مرکب)	ووشه‌گه‌لی (مرکب)

* له گه‌لی شوین (سیمه) که کورته نیشانه‌ی بن له هجھی (سله‌یمانی) یه
بوته (سیه) .

★ ★ ★

آدرس : ارومیه : صندوق پستی ۷۱۷ . تلفن ۳۵۸۰۰

قیمت ۲۲۰ تومان